

શ્રી સ્વામી વિવેકાનંદ

ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા

બાપા ગાયત્રીરામ.

બોમ્બે વિભાગ, પ્રભાત ૪-૫.

૧૯૨૨

અનુસાર અને સાર

મોતીચંદ્ર સિંઘરાય દાપડીયા.

ઘૃહોઽનેૈકા મહાવૈષ્ય । દક્ષાન્નનોપદસા । સમ્પન્નવધારિણોઽનેન । ઘૃતીતમુ
 પકરણમ્ । ગતો રાત્રીં શિવાયતનમ્ । હૃતમ્ કૃત્તીં ઘેહીં માટયિન્ના ઘટરગુરુ આમ્ના
 હૃદ્ય પ્રસુતાલો તસ્મિન્નપસરે ભૂતતસ્કરા । તત્ત પ્રચિદ્ધો માહેશ્વર । પ્રગ્લઘિતોઽનેન
 શિવમગ્ધિરે મદીપ । તત્તો દ્વિતોઽર્મા ઘટરગુરુન્ના માદૃશ્વર । તથામગ્ધપતયા ચ સજ્ઞા
 તરોદન યાચિતોઽર્મો જલપાનઃ । માહેશ્વરઃ પ્રાહ । મદારક ! વિવેદ તત્તરોચક
 મામ સત્તીર્યોદક । ધીતમનેન । તત્ત પ્રગ્લઘઃ ક્ષણાદુગ્માદો નિર્મત્તીભૂતા પતન્ના
 વિલોકિત શિવમગ્ધિરં દ્વિતત્ત ભૂતતસ્કરા । કિમેતદિન્નિ ઘૃહો માહેશ્વર । કયિ
 તોઽનેન શનૈ શનૈઃ સર્વોપિ ઘૃતાન્તઃ । તત્ત પ્રચિદ્ધાદિતશ્ચિન્નાપવરકઃ । પ્રક
 ટીભૂત કુટુમ્બક । આગિર્ભૂતા રસરાસાય । પ્રવિલોકિતા સર્વાપિ ત્રિશ્વશિવમગ્ધિર
 વિભૂતિ । સજ્ઞાતઃ પ્રમોદાન્તિરેક ।

શ્રી મિદ્ધા-પચમ પ્રસ્તાવ
 (૧૫મી ૫ ૧૧૭૧-૭૭)

આ ગ્રંથ શ્રી મુબર્કમાં નિર્ણયસાગર પ્રેસમાં રામચંદ્ર ચેસુ શેઠજીએ
 મુદ્રિત કર્યો અને શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા (બાવનગર)ના
 પ્રમુખ શેઠ કુન્દરજી આજુકજીએ પ્રસિદ્ધ કર્યો

ગોડ કુવરજી આજી દજી

પ્રમુખ, શ્રી જન ધર્મ પ્રચારક મંડળ,

ભાવનગર

મુરબી કાકાશ્રી

કુંવરજી આણંદજી.

ભાવનગર.

આપના જૈ : ધર્મના દૃઢ સરકાર, દ્રવ્યાનુયોગનો ચાલુ હોડો
અભ્યાસ, સરકારી ધાર્મિક જીવન, ધર્મપ્રકાશન અને
અભ્યાસ કરાવવાની તિવ્ર ઇચ્છા, અનેક શુભ પ્રવૃ
ત્તિઓમા અપેક્ષી જીવગી, જાહેર કાર્યોમા માન
નિક સરળતા અને ગમાનતા, જૈન ધર્મ પ્ર
સારકસભા સાથેનો આપનો આત્મીકૃત
મળધ, અનેક ગ્રંથોને શુદ્ધ રીતે
પ્રકાશ કરવાનો ભગીરથ અને
અનુકરણીય પ્રયત્ન, નિરભિ
માનવૃત્તિ, સાદુ સરળ
જીવન, મારા ઉપર
આપની ગમતા,
બાળકાળથી અભ્યાસ કરાવ
વાની ચીવટ અને મારા સર્વ લેખો
કે પુસ્તકોને અગે ધાર્મિક અને કળાની
દૃષ્ટિએ કરાતા અનેક મૂલ્યવનો આદિ અનેક
કારણોથી આકર્ષાઈ આ મારો લઘુ પ્રયત્ન આપના
ચિરસ્મરણીય નામ સાથે લેકવાની આજ્ઞા મારુ છુ તો
આપ માફ અર્થ સપ્રેમ સ્વીકારી શુભાશીર્વાદ આપશેજી

સેવક,
મોતીચંદ.

અબ્બ હમ અમર ભયે ન મરેં

યા કારણુ મિયાત દીયો તજ, કયુ કર દેહ ધરેંગે અબ્બ ૧

રાગ દોષ જગ બંધ કરત હૈ, ઇનગે નાસ કરેંગે,
મયો અનત કાલતે પ્રાણી, સો હમ કાલ હરેંગે અબ્બ ૨

દેહ વિનાશી હુ અવિનાશી, અપની ગતિ પકરેંગે,
નામી જાસી હમ ધીરનાસી, ચોખે વહૈ નિખરેંગે અબ્બ ૩

મયો અનત વાર ખીનસમજ્યો, અબ્બ મુખદુ ખ વિસરેંગે,
આનહધન નિપટ નિકટ અક્ષર દો, નહિ સમરે સો મરેંગે અબ્બ ૪

આનહધન.

પ્રસ્તાવના.

૬

લગભગ ત્રણ વર્ષે આ રૂપક મહાકથાનો ખીજો ભાગ બહાર પડે છે, મારી પાસે આખું મેટર લગભગ તૈયાર છે ત્રીજો ભાગ જલદી બહાર પાડવા ઉત્કટ છે ત્રીજા ભાગમાં પુસ્તક પૂર્ણ કરવામાં આવશે

આ ચોથા અને પાંચમા પ્રસ્તાવના ઘણા ચમત્કારો છે અથકર્તાની ખૂબી ચોથા પ્રસ્તાવના જણાઈ આવે છે તેઓ મહાકવિ તરીકે કેવા પ્રતિભાશાળી હતા તે છ નકલના વર્ણનો અને ખીજા અનેક અલંકારિક ચિત્રોમાં જણાઈ આવે છે નિમશ પ્રકર્ય બવચક નગર જેવા જાય છે ત્યાં તેમનો અનુભવ અથકર્તાની ખારિક અવલોકનશક્તિ બતાવે છે આખી દુનિયાનો કોઈ પણ વિષય બાકી ન રહે એવી એ યોજના છે સાત પિશાચીઓ અથકર્તાની હકીકતને દુકામાં લાવવાની શક્તિ બતાવે છે બાકી ચિત્તવૃત્તિ અટવીમાં પ્રમત્તતા નદી, તદ્વિલસિત બેટ, ચિત્તવિક્ષેપ મડપ, તૃષ્ણા વેદિકા અને નિપર્યાસ સિંહાસન ઉપર મોહરાજ, તેનો આખો પરિવાર, એમાં રાગદ્વેષના સ્થાન, કપાચોના સ્થાન, હાસ્થાદિના સ્થાન, સાત કર્મરાજાઓના સ્થાન, કર્મપરિણામની મધ્યસ્થતા એક બાજુએ વિચારીએ અને બીજી બાજુએ સાત્ત્વિકમાનસપુરમાં આવેલા નિવેક પર્વતના અપ્રમત્તત્વ સિખરપરનું જૈન નગર, ચિત્તસમાધાન મડપ, નિમ્મૂહતા વેદિકા અને જીવવીર્ય સિંહાસનપર ચારિત્રરાજને જોઈએ ત્યારે શાત થઈ જઈએ તેવા કંઠોલો થાય છે અથકર્તાએ એ મોહ ચારિત્રના સ્થાન યોજવામાં કેટલી અસાધારણ કટપના દોડાવી હશે તેનો ખ્યાલ આવે છે કવિ અને લેખક તરીકે તેમના સ્થાનનો વિચાર નિસ્તાપૂર્વક ઉપોદ્ઘાતમાં કરવામાં આવશે

ચોથા પ્રસ્તાવના સસારીજીવ રિપુદારણ તરીકે ઓળખાય છે ત્યાં એને શૈલરાજ અને મૃણાવાદનો પરિચય થાય છે આ બંને પાપો એને કેટલો ચઢાવે છે અને પાછો પાડે છે તેની વાર્તા ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે રિપુદારણનો ગર્વ, ગુરૂ અને સહાધ્યાયીઓ સાથે અભિમાની વર્તન, રાજસભામાં એની થયેલી હામી અને અભિમાનના આવેશમાં એણે અતિ પ્રેમી નરનુદરીનો કરેલો તિરસ્કાર બહુ સુંદર ચીતર્યા છે આખરે એ દુષ્ટ વર્તન વાળા અભિમાની જુગ છોકરાનો પિતા ત્યાગ કરે છે વિચક્ષણાચાર્ય ત્યાં આવે છે અને તેઓ રસનાની લખાણ કથા કહે છે તેમાં વિભેશ અને પ્રકર્ય

સમર્થા સહજોધમની સમારીતવ ઉપર હારણતનો આધાર ફેટલો રહે છે તેની ચર્ચા કરે છે તે પ્રસંગ બહુ મનનીય છે છેવટે વામદેવના હાલકવાદ થાય છે તે તેના કુચ્છોનું ફળ છે શુધચરિત્રમાં અદર બાળતો બહુ વિચાર સ્વીકાર્ય જતાવે છે, સમારનો તાપ અને સાધુજીવનની સાતિનો તે સચોટ ખ્યાલ આપે છે

ચોથા પ્રસ્તાવના ફેટલાક પ્રસંગે ઘણી લખાણ નોંધે લખી છે આ મથ જૈન ન હોય તેને વાચનામાં મુશ્કેલી ન પડે તે ધ્યાનમાં રાખ્યું છે, છતાં પારિભાષિક શબ્દ નહિ જ આ યા હોય એવો દાવો તો હોધ શબ્દ નહિ ચોથા પ્રસ્તાવના ચાર પરિશિષ્ટો લખાણ નોંટને છેવટે રાખવા માટે આખ્યા છે તેમાં પદપુરના નિવૃત્તિમાર્ગાનું પરિશિષ્ટ (ન ૩) તદ્દન શુધક નિભાગ છે અને દાર્શનિક બાળતમાં રસ લેનારને જ મજા આપે તેવું છે અને પિંડ નિશ્ચિદ્ધિનું પરિશિષ્ટ જૈન વાચકને રસ આપે તેવું છે

પ્રથમ ભાગ પંદે અહીં પણ દરેક પ્રસ્તાવની શરૂઆતમાં પાંચે તથા નગરનું પત્રક વાચનારની સગવડ માટે મુક્યું છે અને 'કથાસાર' શરૂઆતમાં લાખી વાર્તા યાદ કરી જવા અથવા હકીકત સ્પષ્ટ કરવા આપેલ છે ત્રીજા નિભાગને અને પાંચે તથા સ્થાનોનું અધરાનુક્રમે ઓળખાણ આપનાર પત્રક આપવાનો ઇરાદો છે

ત્રીજો ભાગ સહજ મોટો થયે તો પણ તેમાં ઉપોદ્ધાત વિગેરે સર્વ આપી મથ પૂરો કરવાની ઉમેદ છે આખો લેખ તૈયાર છે, માત્ર ઉપોદ્ધાત લખવી બાકીમાં છે આશા છે કે ત્રીજો નિભાગ ૧૯૨૫ ની આખર સુધીમાં બહાર પાડી શકાશે છાપખાનાની સરવરતા ઉપર ઘણો આધાર રહે છે

આ ત્રીજીની છેવટે શ્રી પ્રભાવકચરિત્રમાંથી આ મથના કર્તા શ્રી સિદ્ધર્ષિ બેલિનું ચરિત્ર મુક્યું છે જે પ્રભાવકચરિત્ર મથ ઘણો વાંચવા યોગ્ય છે મૂળ બહુ આકર્ષક છે અને શબ્દ અને અર્થસાશ્વતિયુક્ત છે તેથી મૂળ અને ભાષાતર બંને આખ્યા છે જે ચરિત્ર બેવાથી મથકર્તાની વિદ્વતાનો ખ્યાલ આવશે જે ચરિત્ર ઉપર ઘણું લખવાનું છે જે ઉપોદ્ધાતને અંગે ત્રીજા ભાગમાં આવશે અને તે ચરિત્ર તરૂઆતમાં વાંચવા વિનંતિ છે એટલે મથકર્તાની કાર્યક ઓળખાણ પ્રાચિન પુરુષોની દૃષ્ટિએ મથે

આખો મથ તૈયારવા યોગ્ય છે પ્રત્યેક પ્રકરણ તૈયારવા યોગ્ય છે, જીવનના પ્રસંગો સાથે ઓતપ્રોત પોરવાઈ મથેલ બાળતોથી બરપૂર છે, જીવ

નને નવી દિશાએ દોરે તેવો છે, જીવનના સાધ્યો સ્પષ્ટ કરે તેવો છે, વિચારમાં નાખી દે તેવો છે અને તેમાં પણ કેટલાક પ્રસંગો તો હૃદયને પીગળાવે તેવા છે, ભગ્ન કરે તેવા છે, દૂર બેવાને બદલે નીચું બેવરાવે તેવા છે, આગળ બેવાને બદલે અદર બેવાનું કરે તેવા છે, અન્યને બદલે પોતાને બેવરાવે તેવા છે, સામેનો નિચાર કરવાને બદલે પોતાનો ખ્યાલ કરાવે તેવા છે, સ્વૃળ રસિકતાને બદલે સત્ત્વ રસનું જ્ઞાન કરાવે તેવા છે અને એકદરે અસાર કેવો છે, શામાટે છે, કેટલા વખત સુધીનો છે, કોને માટે છે, કોને માટે નથી અને આ બધી ઘુચવણોનો નીકાલ કેમ થાય તેનો ખ્યાલ કરાવવા આ ગ્રંથ જેવું અન્ય કોઈ પુસ્તક મારા જોવામાં આવ્યું નથી ગ્રંથ મોટો છે એમ ધારવા કરતાં એમાંનો કોઈ પણ પ્રસંગ નકામો છે એમ શોધવાની જરૂર છે એના પ્રત્યેક પ્રસંગપર પ્રકરણો લખાય તેવી તેમાં વિશાળતા અને અથગભીરતા છે

આ ધર્માધર્મના કાળમાં આવા ગ્રંથો ખરેખર વાચવાની જરૂર છે આપણે ક્યા ઘસડાઈએ છીએ, કોણ ઘસડે છે, શામાટે ઘસડે છે, એવું ક્યા સુધી ચાલશે, આપણો માર્ગ કયો છે, સાધ્ય શું છે, રસ્તો કયો લીધો છે અને એવી રીતે તણાતા જતા દેવા હાલ થયા અને થશે-એનો વિચાર કરવાની જરૂર છે, એનો ખ્યાલ ડરવાની જરૂર છે, એની ચોખવટ કરવાની જરૂર છે, એનું પ્રથક્કરણ કરવાની જરૂર છે આ ગ્રંથ એ બાબતમાં ઘણું અજવાળું પાડશે બાકી આખી વાત દરમ્યાન વામદેવની જેમ બેસી રહે કે નિષ્પ્રવચકની જેમ ઠીંકરાની ચિંતા કરે તો તેને આ ગ્રંથ વાચવો, ન વાચવો-સરખું જ છે આ ગ્રંથ જીવનના પ્રત્યેક પ્રસંગને ચીતરનાર હોઈ લગભગ દરેક પ્રસંગે નિચારમાં રાખવા યોગ્ય છે, એને વિચારપૂર્વક વાચવાથી પ્રત્યેક પ્રસંગે થતું નાટક બેવાશે, મોહરાયના પ્રપચો અનુભવશે અને બહુ બહુ જાણવાલાયક મળી આવશે માન દ્રાણની સાધ્યતા, સાપેક્ષતા અને સ્પષ્ટતા રાખવાની જરૂર છે, અવલોકનની આવશ્યકતા છે અને પ્રથમ સમુચ્ચય અને પછી પ્રથક્કરણ કરી મનોવિકારોનો જોડો અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે રોધકને આગાથી નવનીત મળશે, જિજ્ઞાસુને જોધ મળશે, માર્ગ શોધકને રસ્તા સૂચ આપશે અને મુમુક્ષુને ઇષ્ટ ચીજ સાપડશે આ હકીકતમાં જરા પણ અતિરાયોક્તિ નથી પ્રેમભાવે, સહકારી ભાવે, સાપેક્ષભાવે એના વાચન મનન અને ચિંતવનની જરૂર છે

આખું અવતરણ મારા કાકા શ્રી હુવરજી આણંદજી એ તપાસી આપ્યું, પન્થાસશ્રી મેઘવિજયજીએ મૂળ ગ્રંથ સાથે રાખી સુધારી આપી અનેક ઉપયોગી સૂચના કરી તે માટે તેઓશ્રીનો આભાર માનવાની તક લઉં છું

અમારી સલાના પ્રમુખ અને મારા કાકાશ્રીનો મારાખર સતત ઉપકાર ચાલુ છે તેના સ્મરણમાં આ અથ તેમના નામ સાથે જોડી આનંદ માનું છું એમની સતત પ્રેરણાનું પરિણામ આ અથ છે

આખી વાર્તાનો મેળ આઠમા પ્રસ્તાવમાં મળશે એ વિભાગ બહુ મજાનો છે, ઘણોજ મનનીય છે અને આખા અંકનો સાર બતાવનાર છે એ વાચવા ઉચ્ચત થઈ રહેવા વિનંતિ કરી આ અતિ રસાળ વિભાગમાં પ્રવેશ કરવા પ્રાર્થના કરું છું

સેવક,

પ્રી સેસ સ્ટ્રીટ, મનહર બીટિંગ } મોતીલાલ ગિરધરલાલ કાપડીઆ.
મુબઇ, સ ૧૯૮૦ એપ્રિલ પૃષ્ઠિમા }

ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા.

દ્વિતીય ભાગ

પ્રસ્તાવ ૪.

કથાસાર.

પ્રકરણ ૧ છુ-રિપુદામણ અને શૈલરાજ સસારીજીવ પોતાનું ચરિત્ર સદાગમ સમક્ષ કહે ॥ ત્યાર પછી સસારીજીવ સિદ્ધાર્ચનગરે નરવાહન રાજાને ત્યાં વિમલમાલતીની કુક્ષીએ જન્મ લે છે યોગ્ય ઉત્સવ થયા પછી તેનું રિપુદામણ (દારણ) નામ પાડવામાં આવે છે એના જન્મને જ દિવસે અવિવેકિતા ધાવે આઠ મુખવાળા શૈલરાજ નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો, જે તેને અગાઉ દ્વેષગર્ભે સાથે યથેતા સયોગનું પરિણામ હતું પાંચ વર્ષની વયે રિપુદામણ અને શૈલરાજને મૈત્રી થઇ શૈલરાજની અસર ધીમે ધીમે કથાનાયકપર વધારે થતી ચાલી અક્રૂરતા વધી, મિથ્યાભિમાન વધ્યું અને અભિમાન ચઢવા લાગ્યું, વિચારો પણ તેવાજ થયા અને વર્તન પણ તેવું જ થઇ આવ્યું પિતાએ વળી તે અભિમાનની વધારે પાપણા કરી આ સર્વ પ્રતાપ શૈલરાજનો જ એમ નાયકે માન્યું પછી શૈલરાજે રિપુ0 ને ચિત્તસ્તબ્ધ લેખ આપ્યો, તેના શુભની અનુભવે ખાતરી કરવા કહી તેને હૃદયપર લગાડવા લલામણુ કરી આથી નાયકનો શૈલરાજપરનો પ્રેમ મુદ્દ થયો નાયકે લેખ લગાડ્યો એટલે સર્વ તેને નમવા લાગ્યા પૃષ્ઠ ૭૦૩-૭૧૧

પ્રકરણ ૨ છુ-મૃધાવાહ કિલ્લિખાનસ નગરે દુષ્ટાસથ રાજાને જન્મન્યતા પત્નીથી મૃધાવાહ નામનો પુત્ર હતો ત્યાં રિપુદામણ ગયો મૃધાવાહ સાથે દોસ્તી થઇ એની દોસ્તીથી નાયક ધણી નવાઈઓ કરવા લાગ્યો, ખોટી વાતને સાચી કરવા લાગ્યો અને વાક શુન્દા બીજાપર ઢોળવા લાગ્યો અભ્યાસમાળ પ્રાપ્ત થયે કુમારને મહામતિ નામના પડિતને સોંપવા બોલાવ્યો કુમારે થોડા વિનય ન કર્યો ગુરુએ ધારું કે તે સુધરશે પણ અભ્યાસ દરમ્યાન પણ એ તો અભિમાનમાં વધતો જ આવ્યો, સર્વ રાજકુમારોને પોતાથી હલકા માનવા લા ગયા આથી ગુરુમહો રાજ અભ્યાસ કરાવવામાં ચિયીજ થતા ગયા ઉઘટે એ ગુરુમહારાજની બેઠકે ચડી બેઠો, પછતા અસલ બોલ્યો, ગુરુએ નજરે ભેયો તો તેના પર પક્ષપાતનું વહોમત મૂક્યું એટલે આખરે ગુરુએ એને તજ દીધો પિતાથીએ અભ્યાસ માટે સલાહ કર્યો ત્યારે ખોટી ભળતી વાતો કરી પિતાએ વધારે અભ્યાસ કરવા પાછો મોકલ્યો ત્યારે ઉપર ઉપરથી વાત સ્વીકારી પણ આજો વખત ભટકવામાં ગાળ્યો દોસ્ત મૃધાવાહના માન વધ્યા તેણે માયા સાથે બોળખાણ કરાવી હવે રાજ માને છે કે સાધ બહુ ॥ અને સાધથી તો જુગાર પરદારા અને નીચ સોખતમાં રખે છે

કહે તે સર્વ કરવા લાગે, ખાનપાન માટે તે આવવા લાગે અને એ કરવા લાગે. વિચારને વિચાર કયો શુદ્ધિ વચ્ચે સદગ રસના પોથી પણ સેતે લોભતાથી લેવાઈ ગયો. નહિ જડના કુટુંબીઓએ જ'નુ રસના સાથે રસ પ્રસાર્યુ વિનશ્વરના માવપિવાએ વપાસ કરવા સલાહ આપી. શુદ્ધિને સાથે રસ નૈસર્ગિક અધમતા બતાવી, માતાએ વપાસ કરી નિર્ણય કરવા કહ્યું, પછી શુદ્ધિ પીએ વરિતના વચનને અનુસરવા કહ્યું ઉપર રસના કાલ છે તેનું મૂળ દેવે નિર્ણય થયો. શુદ્ધિ પીના બાદ વિમર્શ તે કાલ કરવા માટે લીધું, બાજુ પ્રમથ સાથે વિદ્યાસાથી આવવા વત્પર થયો. એક વર્ષની અવધિ કરી માનામયે વિમર્શ પ્રકર્ષ રસનાની મુળશુદ્ધિ કરવા નીકળી પડ્યા. ૫ ૭૧૩-૭૧૪

પ્રકરણ ૮ મુ-વિમર્શ-પ્રકર્ષ શરૂ અને હેમતને સમય બાદ શુદ્ધિ પસાર થયો. મામાબાલેજ રસનાની શોધમાં બહિ ગોડમાં ધણા ફર્ક પણ કાઢ પતો લાગે નહિ પણ અતરંગ દેશે જ્યાં પ્રથમ રાજમચિત્ત નરે આવ્યા નમર શૂન્ય જણાયુ મિથ્યાનિમાન તેનો નાધિકારી હતો તેની પાસેથી હજી મળી કે શામકેસરીનું એ નમર છે એ રાત્ર પોતાના વિવધાલિવાષ મત્રી સાથે અને મોઢા રાત્ર અને દાદા મહામોહ સાથે સતોષ સામે યુદ્ધ કરવા ગયા છે, કારણ કે પેનો સતોષ મત્રીના માલસોને ટેરાન કરી લોભને નિવૃત્તિ નરે મોઢા દેતો હતો એ મત્રીના માલસો પેથી રસનાનું નામ પણ મિથ્યાનિમાન બોલ્યો એટલે રસનાનો કાલક પતો લાગ્યો. એમ મામાને લાગ્યું વધારે દહીંબની બાવમી આવવા મિથ્યાનિમાને ના પાડી.

પછી અતરંગમાં લામસચિત્ત નરે મામાબાલેજ ગયા લા કેટલાક મા છુસ સાથે રોડે તેમને મળ્યો. વાત કરતા જણાયુ કે એ મહામોહના બીજ દીકરા દ્વેષમળેદ્રનું નમર હઈ તે પણ પિતા મહામોહ અને મોઢા બાદ રાત્ર કેસરી સાથે સતોષ સામે યુદ્ધ કરવા ગયો છે દેવી અવિવેકિતા તે વખતે ગર્ભ મારણ કરી રહ્યા હતા તેમને સમજાવી દુષ્ટાલિસન્ધિ રાત્રના શૈલચિત્તપુરે મોઢાની આખ્યા લા તેમણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો છે (તે વખતે પ્રજાવિદ્યાના એ જ જ્ઞાન્યુ કે આ પુત્ર તે પ્રકરણ ૧ લામાં જણાવેલો રોહિણી હતો.) રોડે વિરોધમાં જણાયુ કે પોતે મતિમોહ નામના નમરરસકને મળવા લરકરમાથી ત્યાં આવેલ હતો આટલી વાત બહુ વધારે પતો મેળવવા મામાબાલેજ અટવી ટપે ચાલ્યા. ૫ ૭૧૪-૭૧૫

પ્રકરણ ૯ મુ-ચિત્તશુદ્ધિ અટવી. મામાએ લાલેજને નદી વચ્ચે જા દેવા મ પમા સિદ્ધાસનપર બેઠેલા રાત્રને દુસ્થી જતાવ્યા મામાએ લાલેજના કુદ્દને વૃત્ત કરવા પ્રથમ અવલોકન કરી લીધું પછી ચિત્તશુદ્ધિ અટવીનું, પ્રમ તાતા નીનું તદ્વિલસિત બેટનું ચિત્તવિશેષ મહત્વનું વૃદ્ધા વેદિકાનું, વિષ યાંસિ સિદ્ધાસનનું અને મહામોહ મહારાત્રનું ચિત્તવારથી વર્ણન ચિત્તવાર કરી જતા થું. ૫ ૭૧૫-૭૧૬

પ્રકરણ ૧૦ સુ-અર્ધને ભગૃતિ-ભૌતાચાર્ય કથા ઉપરનું વિવેચન ચાલુ હવે ત્યારે ભાતેજ કાઠ બોલ્યો નહિ એટલે મામાએ પૂછ્યું કે વાત બરાબર સમજાય છે? પ્રકરે હા ઈતી એટલે રહસ્ય સમજાવવા સાદ મામાએ ભૌતા-ચાર્યની કથા કહી તે આ પ્રમાણે -

એક મહાશિવ નામનો પુત્રી હતો. વૃદ્ધ વયે તેને પોતાના બહેરાપણાને ઉપાય કરવા વિચાર થયો. એને શાતિશિવ નામનો શિષ્ય હતો. તેને વૈદ્યને ઉપાય પૂછવા મોકલ્યો. તે વખતે કોઈ શુન્દા માટે વૈદરાજ છાકરાને ખૂબ મારતા હતા. પૂછતા જણાય કે ‘એ છાકરા બાપનું (વૈદનું) કહેલું સાચળતો નથી’ શિષ્ય સમજ્યો કે ન સાચળે તેને. આ ઉપાય લાગે છે એટલે એ તો જઈને સદાશિવને મારવા લાગ્યો. સદાશિવ તો મારથી અધમુઆ થઈ ગયા. એને બીજા કબજાએ મુશીબતે છોડાવ્યા. પછી જ્યારે ભત્તો વાત સમજ્યા ત્યારે વૈદ્યને બોલાવ્યો અને ત્યારે બધો ખુલાસો થયો.

આપણી વાત વિમર્શે કહી બાણેજને જણાવ્યું કે તેણે ખુવાસા પૂછવા નહિ તો શાતિશિવ જેવી વાત બનશે. પછી નદી મડપ વિગેરેની યોજના કરવા એક બીજા વાતા મામાએ કહેવા માગે તે નીચે પ્રમાણે

પૃ ૮૧૨-૮૧૮

પ્રકરણ ૧૧ સુ-વેલ્લહલ કથા-અટવી આદિની યોજના સસારીજીવે આ સર્વ હનીમ્તનો ખુલાસો વિસ્તારથી સમજાવવા દલાન્તરપે પ્રથમ એક વેલ્લહલની કથા કહી તે નીચે પ્રમાણે -

ભુવનોદર નગરમાં અનાદિ રાજા અને સુસ્થિતિ રાણી હતા. તેમને એક વેલ્લહલ નામનો પુત્ર હતો. એ છાકરાને ખાવાનો અજબ શોખ હતો. ગમે તેટલું અછાણું થાય, પેટમાં સુકો આવે કે પીડા થાય તો પણ એ ખાધા જ કરતો હતો. એને એથી અછાણું વધુ ગયું. પછી વળી એને ગામ બહાર ઉભાણી કરવા ઇચ્છા થઈ ત્યાં ખૂબ ખાધું એટલે તાવ વધ્યો. અમયજ્ઞ વૈદ્યે નાડ બોધ આધિનું નિદાન કર્યું, ખાવા ના ખાગે, પણ કુમારે માન્યું નહિ. એ તો ખાતો જ ગયો. પછી વમન થયું, કાંઈક વમન સામેના ભોજનમાં પડ્યું. વળી ખાધું તેમાં વમનવાળો ભાગ પણ આવ્યો. પણ તેને શરમ ન થઈ સદર વૈદ્યે વળી તેને ચેતવણી આપી પણ કુમાર તો વવારે ખાતો જ ગયો અને ઠલેડો વૈદ્યની નિંદા કરવા લાગ્યો. પછી દોષો પલા વધી ગયા, બહુ ઠેગ થયો. પણ કોઈ તેનું રક્ષણ કરી શક્યું નહિ અને તે કાલવમાં અનત કાળ લોટયા કર્યો.

ઉપર પ્રમાણે વેલ્લહલની વાત કરી તેની આખી અર્થઘટના મહાવિરાજાએ કરી અને તે ઉપરથી ચિત્તવૃત્તિ અટવીમાં આવેલ નદી, પુલીન, મડપ વેદિકા સિદ્ધાસન અને અવિધા સરીરની વિસ્તારથી યોજના કરી બતાવી તથા સક્ષિ રમા પલ કરી.

પૃ ૮૧૮-૮૪૩

અકરણ ૧૨ શુ-મહામૂઢતા-મિથ્યાદર્શન-કુદૃષ્ટિ વિમર્શ મામાએ વિગતવાર આટલી ની સિદ્ધાસન વિચેરેનું વલન કુપી પછી બાણેજના પૂજારી મહામોહના આખા પરિવારનું વર્ણન કરવા માડ્યું એની મહારાત્રી મહામૂ' તાને વર્ણવ્યા મિથ્યાદર્શન સેનાપતિને બોળખાળ્યા, જે કુદેવ કુધર્મ કુચરમા કેવી બોલી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે તે જણાવ્યું એ સેનાપતિ મડપ વેદિકા સિદ્ધા શનની રચના કેવી રીતે કરે છે તે વણખું અને ઉપદે એનો મદિમા વણખ્યા એ મિથ્યાદર્શનની કુદૃષ્ટિ નામની બાવાં છે એ દેવ વાદ નેરા કંપ, મોક્ષ વિ શુદ્ધિ અને વૃત્તિને અગ્રે લીધાંબોમા કેટલો ભેદ પાડે છે તે વિસ્તારથી મામાએ વણખું અને અનેક મતોના નામો આપ્યા

૫ ૮૪૩-૮૫૨

અકરણ ૧૩ શુ-રામકેસરી-દ્વેષજર્ણદ પછી મામાએ વિપર્યાસ સિદ્ધાસન પર બેઠેલા મહામોહ મહારાત્રીના મોટા પુત્ર રામકેસરીનું વલન કુપી જણાવ્યું કે મહામોહ વધુ યથ જવાથી તેણે સર્વ રાજકાય રામકેસરીને સોંપેવળે એ રામકેસરીના ત્રણ મિત્રો છે દક્ષિણ સેનરાય વિષયરાય જેમના ખીલ નામો અનુક્રમે અતત્તવાસિનેવેશ ભવપાત અને અભિષેક પછી છે એ રામકેસરીની બાયાં મૂઢતા નામની છે

મહામોહનો નાનો પુત્ર દ્વેષજર્ણદ ટાળી બાળું તે જ સિદ્ધાસનપર બેઠેલ છે તેની અવિવેકિતા ભાયા ઉપર પ્રકરણ ૮ મા બતાવેલા કાશી ગેરદાન્ય છે

૫ ૮૫૩-૮૬૧

અકરણ ૧૪ શુ-મકરંધજ સિદ્ધાસનની પગવાડે રહેલા અત્યંત રૂપવાળા મકરંધ વળને મામાએ ત્યાર પછી પ્રકથને બોળખાળ્યા અને એણે મોટા દેવાને કેવા નચાળ્યા છે તેનું વર્ણન કુપી એના ત્રણ અનુચરો-પુવેદ, સ્ત્રીવેદ ધર્વેદને વણખ્યા અને પાત્રી મકરંધજની પત્ની રતિને બોળખાવી

૫ ૮૬૭-૮૭૧

અકરણ ૧૫ શુ-પાચ મનુષ્ય હાસ અરતિ ભય, શોક, જીર્ણાસા ત્યાર પછી મકરંધજની પાસે બેઠેલા પાચે મનુષ્યનું મામાએ વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું (૧) હાસ હસાવે છે તે તેની પત્ની જીર્ણાસા સાથે બેઠેલ છે (૨) ખીલ અરતિ સ્ત્રી છે તે માનસિક દુઃખ કરાવે છે (૩) ભય કપાવે છે એના પરિવારમા સાત મનુષ્યો છે અને એની સ્ત્રી હીનસત્ત્વતા નામની છે (૪) શોકને આપણે ઉપર પ્રકરણ ૮ મા બોલે તે જ છે એ રડાવે છે અને એની સ્ત્રી ભવરથા એની સાથે છે (૫) પાચમી સ્ત્રી જીર્ણાસા છે એ નાક ચપાવે છે અને દૂર નસાવે છે

૫ ૮૭૨-૮૭૭

અકરણ ૧૬ શુ-સોળ બાળકો પછી મામાએ રાત્રના બોળામા નાચતા હતા સોળ બાળકો બોળખાયા એનું નામ કથાચ એમા ચાર અનતાનુબધી છે ચાર અપ્રલાખ્યાની છે ચાર પ્રલાખ્યાની છે અને ચાર સન્નવન છે એમાના આઠ રામકેસરીના ડોકરા છે અને આઠ દ્વેષજર્ણદના છે સોળે મહામોહ મહા રાત્રના પોતરા થાય છે

૫ ૮૭૮-૮૮૨

અકરણુ ૧૭ સુ-મહામોહનુ સામત્યક પછી મામાએ મહામોહના અગમ્ય સેનાનીઓને વર્ણવ્યા પ્રથમ વિષયાભિલાષનુ વલ્લભ કર્યુ એને પાચ છોકરા છે તે વર્ણવ્યુ આખા રાજ્યનુ પાનન એ મરી પાચ છોકરાઓ દ્વારા કેવી રીતે કરે છે તેનો ચિનાર આપ્યો એ વિષયાભિલાષની પત્ની ભોગતૃષ્ણા છે તેને પાચ ઓળખાવી અને દુષ્ટાભિસન્ધિ વિગેરે લડવૈયોઓને પણ બતાવી દીધા

પૃ ૮૮૩-૮૮૭

અકરણુ ૧૮ સુ-મહામોહના મિત્રરાજાઓ (Allies) પછી મિત્ર રાજાઓનો પરિચય મામાએ બાણેજને કરાવ્યો (૧) જ્ઞાનસવરણુ પાચ મનુ ધ્યથી પરવરેલ છે, (૨) દર્શનાવરણુ નવ મનુષ્યોની વચ્ચે બેઠેલ છે, (૩) વેદ-નીય બે મનુષ્યોની વચ્ચે બેઠેલ છે, (૪) આયુષ્ય ચાર મનુષ્યોની વચ્ચે વીંટ બાંધેલ છે, (૫) નામ બેતાળીશ મનુષ્યોના મોટા પરિવારમાં છે અને બહુરૂપી બનાવનાર છે, (૬) જોત્ર બે મનુષ્યોની વચ્ચે છે અને (૭) અતરાય પાચથી પરિવેષિત છે બાપોએ પૂછ્યુ કે રાજ દેખાય છે ત્યારે પરિવાર દેખાતો નથી અને પરિવાર દેખાય છે ત્યારે રાજ દેખાતા નથી તેનુ કારણ શું ? એનો ખુલાસો મામાએ વિગતવાર સમજાવ્યો એમ કરતા સાતે રાજાઓના સામાન્ય વિરોધ સ્વરૂપપર મામાએ વિવેચન કર્યુ વળી તેઓમા અતગત તફાવત કયો છે અને છતાં બેદની સ્પષ્ટતા કેવી રીતે થાય છે તે પણ વિસ્તારથી સ્પષ્ટ કરી બારોજની જિજ્ઞાસા પૂર્ણ કરી આવી રીતે મહામોહના આખા પરિનારનુ વર્ણન સાબળીને અર્પ્ય બહુ રાજ થયો

પૃ ૮૮૭-૮૮૮

અકરણુ ૧૯ સુ-મહામોહનેન્યને જિતનારા-હવે બાણેજને પ્રત્યક્ષપરા થનાવી ન્યારે જ્ઞાનાવરણુ દર્શનાવરણુ વેદનીય અને મહામોહ રાજાઓ દુ ખ આપનારા જ છે ત્યારે જીવનમાં મળ શી રીતે ? એવો કોઈ પ્રશ્ન છે કે ન્યા આ રાજાઓનુ જોર જ ચાલે નહિ આનો જવાબ આપતા મામાએ આખા જગતના સ્વરૂપની વિચારણા બતાવી સસાર કેવો બચકર છે ઇદ્રિયભોગો કેવા ખરાબ છે, સ્વયોગવિધોગ કેવી રીતે થાય છે તે બતાવી તે પર વિજય મેળવવાની આખી પદ્ધતિનુ વર્ણન કર્યુ સાચા નિર્ણય કરી વર્તન કરનારના કાર્યની રચના બતાવી પ્રથમ મહારાજની અસરથી દૂર કેવી વિચારણાથી થવાય છે તે બતાવતા સ્ત્રીસરીરની વિચારણા સૂચની અને સ્ત્રીચિત્તસબ્ધમાં લાવના કેવી ચાલે છે તેનુ વર્ણન કર્યુ પછી રતિ, બુદ્ધિસાપર વિજયના માર્ગો અને છેવટે જ્ઞાનસવરણુઆદિ રાજપર જય કેમ મેળવાય છે તેની ચાવીઓ બતાવી આવી રીતે વિજય મેળવનારા છે ખરા, પણ બહુ થોડા હોય છે એમ છેવટે જણાવી મામા અપ્યા એટલે પ્રકર્ય વિચારમાં પડ્યો

પૃ ૮૯૮-૯૦૦

અકરણુ ૨૦ સુ-ભવચક્રનગરને માર્ગે વળી બાણેજને એવા વિજય મેળવનારા મનુષ્યો કયા રહે છે એમ પૂછતા મામાએ કહ્યુ કે તેવા મનુષ્યો પણ અદ્ભુત વૃત્તાતવાળા ભવચક્ર નગરમાં જ રહે છે એ નગર અતરંગ અને બદિરંગ

બંને છે કારણ કે એ રાત્રીમાં થોડી જોવા છે તેથી બંને રીતે આવિભાવ પામે છે આટલું સામળતા બાણેજન એ ભવચક્રનગર જોવાનું કૌતુક થયું મામાએ કહ્યું કે આપણે રસનાના મૂળની શોધ કરી છે, પણ બાણેજ કહ્યું કે હવે એક વર્ષનો અવધિ પૂરો થયો નથી એટલે બાણેજની જિનાસા તૃપ્ત કરવા મામા ભવચક્રને મારો પથ્યા

આ વખતે શિશિરઋતુ આવી તેનું અત્રે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે રસ્તે ચાલતા વળી બાણેજે મોહરજાળ અને કર્મપરિણામ રાજના સંબંધપર સવાનો પૂછ્યા મામાએ જણાવ્યું કે મહામોહ દુષ્ણ આપવામાં મૂળ માનનાર છે, કર્મ પરિણામ રાજ નાટકપ્રિય છે બાણેજ બંને બાધ્યો છે કર્મપરિણામ સારા કામો પણ કરે છે એક રીતે બંને રાજની એકરૂપતા થયું છે મહામોહની ખાસ નીર રાજસચિત્ત અને તામસચિત્ત નગરો છે ઉપરે જણાવ્યું કે એ બંને રાજ્યોનો ખરો માલેક મહામોહ નથી સમ્રાટિત્વ છે, પણ એ નીરે મહામોહે પથ્યાવી પાડેલ છે આવી આવી વાનો કરતા નામાલાજેજ ભવચક્રપુરે પહોંચ્યા

પૃ ૯૦૬-૯૨૦

(ભનવકુના કૌતુકો.)

મકરણુ રૂપ સુ-વસ્ત્રરશ્મિ-લોવાણ આ વખતે વસનઋતુ થઈ અહીં વસનઋતુનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે * * * ગુરુપાત્ર યોગરૂઢ આવી જડેલ છે અને હોડો નગર બહાર નીકળી પથ્યા છે આખા વનમાં ધમાલ ચાલી રહી છે વિહારી શ્રીપુરુષો વિનાસ ચારે તરફ કરી રહ્યા છે આવી રીતે નગરની બહાર ચારે તરફ કૌતુક થઈ રહ્યા છે * * * તે વખતે અનેક સામનોથી પરવરેલ રાજ નગરમાંથી બહાર આવ્યો એટલે વળી રમતમનો વધારે જોસથી ચાલવા લાગી

તે બનાવપર અવગોચન કરી મામાએ લાલેજને જણાવ્યું કે મકરંવજ અને વસ્ત્ર મિત્ર થાય છે હવે વસન કર્મ પરિણામ રાજ અને રાત્રી ઠાળપરિણતિનો મિત્ર થાય છે મહેરબાનીના બદલામાં રાજરાણીને કરાવ્યું કે એ ભવચક્રમાં આવેલા માનવાવાસમાં વસતે જવું વસતે મિત્ર મકરંવજને વાત કરી બાહ્ય રાજ્ય વસતને કર્મપરિણામે આપ્યું અને મહામોહે અંતર્ય રાત્ર્યપર મકરંવજને નીમ્યો એટલે બંને મિત્રોને વિયોગ થયો નહિ હવે પેરો રાત્ર આવ્યો હતો તેનું નામ લોવાણુ હવે તેનાપર મકરંવજે અદરથી વિજય કર્યો બાણેજે પ્રથમ એ મકરંવજને હીડો નહિ એટલે મામાએ તેની આજ્ઞામાં યોગાજન (વિ મનોતોક) આજ ખરા ખ્યાન બતાવ્યો પણ આપે લોવાણુપર અદરથી ફેકાતા બાણેજ બરાબર જોવા એ વખતે મકરંવજનો મહિમા એટલા હતો કે મહામોહ વિષયાસિદ્ધાધિ વિગે એના દુકમ પ્રમાણે કાગ કરતા હતા અને હાલ ઘરત દેવગળેદ્રે શોક વિગેરેને તો દૂર રાજવામાં આવ્યા હતા આ બંધી જમાવટ તો મહામોહ કેવલ દુરી થઈ અત્યારે તેણે રાજપુત્રીથી સુખ્ય સ્વાન મકરંવજને આપ્યું હતું

અને સર્વ પરિવાર તેના કહેવા પ્રમાણે જરૂર પડે તેમ કામમાં આવતા હતાં કેટલાક દ્વેષગર્ભે વિગેરે પોતાના કામનો વખત આવવાની રાહ જોઈ જરા દૂર બેઠા હતા આણું મકરન્વજનું કુક વખતનું દરેક વર્ષે યથા રાત્ર્ય હવે મહામોહન સમાસ્થાન તે આ વખતે પણ અજડ જ હવે

૫ ૮૨૦-૮૩૭

અકરણુ ૨૨ સુ-લોલાક્ષ (લવચકના કૌતુકો) (મલ-પરદાર) લોલાક્ષ રાત્રિએ પ્રથમ દેવીને દારૂ ધર્યો, પછી પોતે ખૂબ પીયો અને રિપુકપન નામે બાઈ હતો એણે પણ દારૂ પીધો દારૂના ઘેનમાં પોતાની સ્ત્રી રતિલલિતાને નાચવા હુકમ કર્યો તે વખતે મકરન્વજે લોલાક્ષને તીર માર્યા તે રતિનનિતાને પકડવા દોડયો, સ્ત્રી ચતુર હોવાથી સમજી, ભાગી, દેવી પગવાટે સનાઈ ગઈ આ વખતે દ્વેષગર્ભેને હુકમ થયો એટલે તેણે અસત્ જમાવી લોલાક્ષ પગવાટે લાગ્યો, રતિલલિતાએ ખુબ પાડી, દેવીની ભૂતિ લોલાક્ષે લડાવી દીધી મોટી લડાઈ થઈ જેમાં આખરે લોનાક્ષ તેના સગા ભાઈને હાથે મરાયો આવા મલ અને પરદારાના પરિણામ જ એમ મામાએ લવચકના કૌતુકમાં લાખેજને બતાવ્યું

૫ ૮૩૮-૮૪૩

અકરણુ ૨૩ સુ-રિપુકપન (લવચકના કૌતુકો) (મિથ્યાભિમાન) હવે લોલાક્ષના નગર લલિતપુરનું રાત્ર્ય રિપુ-પનનું યથા અને મતિલલિતા નામની બીજી રાણી હતી એણે ત્યાર પછી ઘરમાં પુત્રને જન્મ આવ્યો દારૂ પ્રિય-વદાએ વધામણી ખાધી રાત્રિ આનંદમાં આવી ગયો પોતાને રાત્ર્ય મળ્યું અને છોકરા પણ થયો એટલે ખૂબ અભિમાનમાં આવી ગયો અને પુત્ર જન્મોત્સવની મોટી ધમાલ કરવા માડી ચારે તરફ આનંદવર્તિ રહ્યો છે અને હર્ષના મદમાં રાત્રિ રિપુકપન નાચ પણ કરી રહ્યો છે ત્યાં રાત્રિમહેલમાંથી મોટો પોકાર ઉઠ્યો, સમાચાર મળ્યા કે નવો જન્મેલો હવે મરણ પામ્યો છે શોકે પોતાનો પ્રભાવ વિસ્તાર્યો પુત્રશોકથી રિપુકપન પણ મરણ પામ્યો મામાએ મિથ્યાભિમાન અને શોકના પ્રસંગે પર વિવેચન કર્યું અને એવા શોકસ્થાનેથી મામાભાણેજ જલદી બહાર નીકળી પડ્યા

૫ ૮૪૩-૮૫૨

અકરણુ ૨૪ સુ-મહેશ્વર અને ધનર્વ (લવચકના કૌતુકો) રાત્રિ દિશમાં મામાભાણેજ તે જ નગરની બહારમાં આવ્યા ત્યાં મહેશ્વર નામનો એક શોક પોતાની દુકાનપર બેઠો હતો એની પાસે તીસ માણેક અને ધનના ટંકવા પડ્યા હતા જેને જોઈ શોક રાજ થતા હતા મામાએ જણાવ્યું કે એ શોક ધનર્વમાં આસક્ત છે, મસ્ત છે, પોતાને મોટો નસીબદાર માને છે અને ધનની અદિયરતા બંધુતો નથી માન એની પાસે જ રહે છે તે વખતે દુષ્ટશીલ નામનો બર પુરૂષ મૂલ્યવાન મુગટ લઈ વેચવા આવ્યો શોકે એને હેમપુરના રાજાના હાથે રીયા તરીકે જાળખ્યો, વહેમ પડ્યો કે એ મુગટ ચોરાયલો હોયો જોઈએ, છતાં નામની કિંમતે લોભમાં તણાઈ શોકે ખરીદ્યો બર તો પૈસા લઈ ચાલ્યો ગયો રાજાના ચરપુરમાં શોકની દુકાને આવ્યા શોક ચોગીના માન સાથે પકડાઈ ગયા અને ગર્વ તો ક્યાંયે ચાલ્યો ગયો અહીં મામા ધનરવશપર મનન કરવા યોગ્ય વિચારણા બતાવે છે

૫ ૮૫૩-૮૬૦

પ્રકરણ ૨૪ સુ-રમણ અને ગણિકા (ભવપ્રપન્ના કીર્તી) આ વાત ચાલતી હતી ત્યાં એક જુના ત્રિજારી જેવા જુવાન માણસને મીઠાઈ સારા કપડાં સુગંધી પાન વિગેરે ખરીદવા એવો મામાના કહેવાથી જણાય કે એ મેટો વારસો મેળવનાર હતો, સમુદ્રકાંથ થોડો પુત્ર હતો નાને રમણ હતો, કુછ ચી સુવ વારસો સુમાથી બેગો હતો, મદનમજરીની કુદકલિકા યુવતીને, તે ચાપો હતો અને આપણે કાઠક રકમ મેળવે છે તેથી પાટો નાવિકા ધરે જતો હતો મામાભાણેજ એ રમણ પડવાડે આ ચા તેની પડવાડે મકરધ્વજને જતો જોડો મામાને વેરવાને તેના સુગ ચી રમણ કલિકાના ધરમા દાખવ યોધા દાખવાવ કરી કુ કલિકાગે એને ભાળવો ટોકરી એવું સર્વે ધન લઈ ગઈ એટલે કુદકોની કે તે જ વખતે રાજકુરર ચા ત્યાં આવનાર છે વાત કહે છે ત્યાં તો શ્રી આગ્રો અને કુદકો કરતા આવાદન કુ રમણ જી ગયો ખૂબ માર આગ્રો અને આખરે મરણ પાગ્રો અહીં ગણિકાના વ્યસનમા કેટલા કુખ છે તે પર મામા વિમર્શ વિસ્તારથી વિવેચન કરે છે

૫ ૧૧-૧૭

પ્રકરણ ૨૬ સુ-વિવેકપર્વત પરથી અવધેશવતી (ભવપ્રપન્ના કીર્તી) એ રાત્રિ વિમલપ્રકાશ દેખાઈરમા આવી પ્રભાતે મામાએ કમળ કે ભેવાનું થઈ છે અને વખત બોટો છે માટે વિવેક પર્વતપરથી અવધેશવતી કરી સર્વે બાળવ ભેદ લેવી દીક છે એમ કહી મામા ભાણેજને પર્વતપર લઈ ગયા ત્યાંથી અનેક આશ્ચર્યો બાણેજને ભવચક્રમા જતાંયા

(૧) કપોતક અને ઘૂત કુનેર સાવવાહના કપોતક પુત્રને ભેયો જુઠામા એ મરૂં ધન દારી બેઠેલો હતો, છતાં દુઃખ ઓડતો ન દેતો એણે રાત્રમા મૂકવાનું કાઠ ન રહેતા આખરે પોતાનું માનુ મૂક્યું એમાં પદ્મ એ હાથો જીમ ટાના ભવકર પતિલામપર મામાએ નિશ્ચારો જતાંયા

(૨) ભવન અને મુઝયા પડી એક યા ૧ ઉપર બેઠેલો વારસેવાથી યાગેલો દરખ પડવાડે રખડતો જીજો પુરવ વિવેકપર્વતપરથી ભેવામા આગ્યો મામાએ તેને ભવિન નગરના રાત્ર ભવન નાને ભાળખાળ્યો સિકારના રોખથી રાત્રકાંચે વિસરી જતો દોવાથી તેના પુત્રને તેની માગે એસાગ્યો હતો અને તેને પદપદ કથો હતો છતાં એ રેવ ભૂવતો નથી પડી મામાએ મુઝયા અને માસલસલના દોરો પર વિવેચન કરું આટલી વાત કહે છે ત્યાં લલને મિયાળ પડવાડે પડતા યોડો પૂરપાટ દોડાગી વચ્ચે ખાડો આગ્યો રાત્ર અને યોડો તેમાં પડ્યા અને લલન મરણ પાગ્રો

(૩) દુર્મુખ અને વિકથા બીજી બાણેજે પર્વતપરથી જોતા બાણેજે એક પુરવની છલ ખેંચતા અને તેને તપાનેડ તાણ પાતા ભેયો તપાસ કરતા મામા ખોટા કે એ સુમુખ નામનો રોક હતો કે ત્રી બારાથી લોકો એને દુર્મુખ કહેતા હતા એ નકામી વાતો કયા જ કરતો અને છલપર અકસ રાખતો નહિ અણકપુરનો ત્રીજ રાખ લ વા ગયો બીજે થેલા દુર્મુખે લોકોને તેની વિવેક બહેરી ગામ

ખાતી કરાવ્યું હુમખના આ રાજ્યવિરુદ્ધ દ્રોહી વચનોથી તેને ઉપર પ્રભાવે સળ થતી હતી તેને અમે મામાએ દુર્ભાષાના કૃષ્ણ પર વિવેચન કર્યું

(૪) હર્ષ-વિપાદ ત્યા હર્ષ જોવામા આવ્યો માનવાવાસમા વાસવ રોકને ધરે એના પગલાથી હસવ થઈ રહ્યો હતો ધણે વર્ષે રોકનો મિત્ર ધનદત્ત આજે આવ્યો હતો જોગન આનંદ ક્ષોભ જમી રહ્યા હતા ત્યા વિપાદ ત્યા આવ્યો તે વખતે લખનક નામનો નોકર દાખવ થયો, રોકનો એક પુત્ર વર્ધન રજવા બહારગામ ગયો હતો ત્યા છુટાયો અને અતે ચારોથી મરાયો એ સમાચાર કહેવા લખનક આવ્યો હતો તેના સમાચારથી હર્ષક્ષોભને સ્થાને રડારોજ થઈ રહી આ હર્ષ અને વિપાદ બંને પરિણામ વગરના છે અને નકામા છે એપર મામાએ તે વખતે તત્ત્વદષ્ટિએ વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું

પૃ ૮૧૮-૮૮૪

પ્રકરણ ૨૭ મુ-આર અવાતર નગરો વિવેકપર્વતપરથી મામાએ ચાર અવાતર નગરો ભાતોજને બતાવ્યા માનવાવાસ, વિષ્ણુધાસ, પશુસંસ્થાન, અને પાપિપજર અને એ પ્રત્યેક અદર અદર ભજેલા લાગે છે છતાં તદ્દન અક્ષય છે અને તે પ્રત્યેકમા કોણ કેવી રીતે રહે છે તેની વિગતવાર વાર્તા કરી બતાવી

પૃ ૮૮૫-૮૯૭

પ્રકરણ ૨૮ મુ-સાત પિરાચીઓ પછી ભવચક્રમા રહેલી પ્રાણીઓને હુ ખ આપનાર સાત પિરાચીઓ બતાવી અને પ્રત્યેકપર વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું (૧) જરા ઘડપણ જીવન સમિતિને મદ પાડનાર વિરોધી સૌવન (૨) રુક્ત વ્યાધિ એની વિરોધી નિરોગતા (૩) મૃતિ મરણ એની વિરોધી જીવિકા (૪) ખલતા પાપોદય કૃતમ્મપણ વિગેરે એની વિરુદ્ધમા સૌજન્ય (૫) કુરૂપતા કદરૂપાપણ સામે-સુરૂપતા (૬) દરિદ્રતા અવરાય તેની સામે જૈશ્વર્ય (૭) દુર્ભાગતા કમનસીબપણ તેની સામે સુભાગતા એ સાતેના કાર્યો શા છે, કેમ થાય છે અને તેના પ્રત્યેકના વિરોધી કોણ કોણ છે તેનું મામાએ વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું

પૃ ૯૮૪-૧૦૧૧

પ્રકરણ ૨૯ મુ-રાક્ષસી દોર અને નિર્વૃત્તિ ભાણેજ તેા આવી રાક્ષસીઓની પીડાથી કટાણી ગયો પછી એને અટકાવનાર લખી સવાલ કર્યો મામાએ જણાવ્યું કે એનો વેગ અરુણલિત છે પછી પ્રાણીના પ્રયત્નને કેટલો અવકાશ છે તે વાત કરી, પચ કારણોની વિશિષ્ટતા વર્ણવી પછી નિવારણ કરવાના ઉપાય કરવા કે નહિ એ સવાલના જવાબમા અવરય ભાવીભાવ પર લખાણ વિવેચન કર્યું પરિપાત્રીની વ્યવસ્થા જણાવી અને એ રાક્ષસીનો દોર નિર્વૃત્તિ નગરીમા જરા પણ ચાલતો નથી એમ બતાવ્યું પછી ભવચક્રવાસીઓને કટાણો કેમ નહિ આવેનો હોય તેના જવાબમા મહામોહનુ નેર કેટલું હોય છે તે મામાએ વણવ્યું છેવટે ભાણેજની ખાતરી થઈ કે ઘણી રીતે એ નગરના લોકાનુ વર્તન ગાડાની જેમ છે

પૃ ૧૦૧૨-૧૦૧૮

અકરણુ ૩૦ મું-છ નગરની બેટ અવતોડન દિશા હવે ફેરવી મિથ્યા દશન મત્રી પોતાનું પ્રાબલ્ય કેવી રીતે બતાવે છે તે વાત બાણે પછી એડે મામાએ માનવાવાસના છ નગરો બતાવ્યા નૈયાયિક, વૈશેષિક, સામ્ય, જૈન, શીમાસક અને લોકાયત તે ઉપર મિથ્યાદર્શન પોતાનો દોર બરા બરા ચલાવે છે શીમાસક આધુનિક નગર છે તે વેદધર્મની સ્થાપના માટે જો મિત્રી મુનિએ રચેલ છે કેટલાક લોકાયતને મલતા નથી એ પાચ ઉપરાંત છુ વિવેક પર્વતના અપ્રમત્તર સિખરપર જૈન નગર છે પાચ જગીનપર છે અને છુ સિખર પર છે પાચ નગરવાસીઓનુ સાચ તો નિર્વૃત્તિ જ છે પણ કલ્પના બોધી છે બીજા નાના નાના નવા તો ઘણા નગરો છે પણ સનાતન અને સાધ્યે પહોંચનાર તો જૈન નગર જ છે

૫ ૧૦૧૬-૧૦૨૫

અકરણુ ૩૧ મું પદ્મપુરના નિર્વૃત્તિમાર્ગ પછી બાણેજના પુત્રવાથી મા મામે હવે નગરના નિર્વૃત્તિમાર્ગ પર બહુ વિસ્તારથી વિવેચન કયુ નૈયાયિક સોળ તત્ત્વ માને છે વૈશેષિકો ૮ પદાર્થો માને છે સામ્યો પચીસ તત્ત્વ માને છે જૈનોના ચાર વિભાગ છે આર્નાક કાઠ ગાનવા નથી શીમાસકો શાંદનાવકુલુ ધર્મ માને છે જૈનો નવ તત્ત્વ માને છે એ પ્રત્યેક નિર્વૃત્તિને અથે શું કહે છે તેપર વિમર્શ બબન કયુ

૫ ૧૦૨૬-૧૦૫

અકરણુ ૩૨ મું-જૈનદર્શન હવે વિવેકપર્વત ન્યા મામાતાણેજ બેમા હતા તેના અપ્રમત્તર સિખરપર આવેન જનપુર તરફ નગર કરી પછી તેમાં વસનાર સાધુઓનુ દુષન કેવુ દોષ વર્તન કેવું દોષ આદાર પ્રવૃત્તિ કેવી દોષ અને ચિત્તવૃત્તિ અટવી કેવી રીતે તે વિમર્શ વિસ્તારથી સમ ન્યુ તેમા સાધુના મહામતો અસમ યોગની સાધનો અને મહામોહના પ્રેક સેનાનીપર તેમનો વિજય કેમ અને કેવો થાય છે તેપર વિસ્તાર કયો

૫ ૧૦૩૧-૧૦૪૧

અકરણુ ૩૩ મું-સાત્ત્વિકમાનસપુર અને ચિત્તસમાધાન મહપ હવે સોપાને જોવાની પ્રકરે જિજ્ઞાસા બતાવી એટલે મામાએ ફરીથી ચિત્તસમાધાન મહપ બતાવેા પછી બન્ન એ મહપમા ગયા પછી બાણેજ સહેલો પૂતો ગયો અને મામા પુલાસા કરતા ગયા વિશાળ મહપની બબ રચના જોઈ બાણેજ રાઈ થયો એના સ્થાનનો નિર્દય કરતા મામાએ કયુ કે એક સાત્ત્વિકમાનસપુર નામનું અનરજ નગર છે, તેમા એ સુર વિવેકપર્વત છે તે સર્વ અવયકમા છે અને ચિત્તવૃત્તિને નાકે છે સાત્ત્વિકમાનસપુર સર્વ શુષ્ણી ખાલુ છે અને નિર્મળચિત્ત વિગેરે નાના ગામોની રાજધાની છે એની જગીરદારી કર્મપરિણામે પોતાના જ દાસમા રાખી છે એના લોકો બદ બના છે વિવેકપર્વતપર ચડતા બુદ્ધિ ખીરે છે મેનુ અપ્રમત્તર સિખર સડુને દળવાના કામમા પહુ મદદ કરે છે અને જૈનપુર તો ખાસ જોવા લાયક છે, રત્નસમૃદ્ધથી ભરપૂર છે એના લોકો નિર્વૃત્તિ નગરીએ જવાના નિશ્ચયવાળા દોષ છે, તેઓના કાંઈ તો પાચ નગરવાસી જેવા જ દોષ છે પણ સાધ્યમા નીચા ફેર દોષ છે ત્યા ચિત્તસમાધાન મહપ જોવા

લાયક છે, તેમા વચ્ચે નિરુપૃહતા વેદિકા ગોઠવી છે, તેના ઉપર જીવવીર્ય સિંહા
સન છે એ સર્વનો આતર આશય સમજવા યોગ્ય છે તેપર મામાએ ધણો
વિસ્તાર કર્યો

પૃ ૧૦૪૧-૧૦૫૮

અકરણુ ૩૪ સુ-આરિત્રધર્મરાજ જીવવીર્ય સિંહાસન પર આરિત્રધર્મ-
રાજ બેઠા છે તેને ચાર મુખ છે (૧) દાનમુખ (૨) શીવમુખ (૩) તપમુખ
(૪) ભાવમુખ ચોથામા બાર લાવનાનો સમાવેશ થાય છે એ મહારાજની વિ-
રતિ દેવી રાણી છે એના પાંચ મિત્રો છે મામાયિક, ઉદોપસ્થાપનીય, પરિહાર
વિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મસપરાય અને યથાખ્યાત

પૃ ૧૦૫૮-૧૦૬૬

અકરણુ ૩૫ સુ-યતિધર્મ-ગૃહિધર્મ મામાએ પછી આરિત્રધર્મરાજના
બન્ને પુત્રોને ઓળખાયા મોટા યતિધર્મ છે તે દન મનુષ્યોથી વિઠાયલો છે
૧ દામા ૨ માર્દવ ૩ આર્જવ ૪ સુકૃતા ૫ તપોગ (એના બાર મુખ ૧
રક્ષા છે અનરનાદિ છે અને પ્રાયગિતાદિ ૭) ૬ સયમ ૭ સત્ય ૮ શીલ
૯ આર્દ્રિય ૧૦ શ્રદ્ધાચર્ય એ મોટા પુત્રની વધુ મદ્દભાવસારતા છે બીજો
પુત્ર ગૃહિધર્મ કહેવાયો છે એ બાર મનુષ્યો પરવરીને બેઠેલો છે એની પત્નીનું
નામ સદ્ગુણરક્ષતા છે

પૃ ૧૦૬૬-૧૦૮૭

અકરણુ ૩૬ સુ-આરિત્રરાજનો અન્ય પરિવાર બાણેજને બહુ આનંદ
ધો. આરિત્રરાજના અન્ય પરિવારને ઓળખવા ઉત્સુકતા થઈ મામારો પ્રથમ
સન્ધ્યમૂર્શીને મેનાપતિ વર્ણવ્યો એના બાસ્તિકય વિગેરે પાંચ ફૂતો બતાવ્યા
એની સુદૃષ્ટિ લાચીને ઓળખાવી એ મેનાપતિ મિત્યાદસનનો દુરમન છે અને
મેના ત્રણ રૂપ છે એ આરિત્રરાજનો મદ્દબોધ નામનો મત્રી છે, એ દ્રવ્ય
શુણ્વો બાણનાર છે, રાજ્યનિષ્ઠ છે અને મર્ત્યપરાયણ છે એ ની અવગતિ
નામની લાચી છે એના પાંચ મિત્રો છે આભિનિગોષ્ઠ, મદાગમ, અવધિ, મન
પરાય, કેવળ હવે ભાગેને સતોષને બેવા ઇચ્છા કરી એ તેા માત્ર એક સે
નાની કયા મોહરાય મેને બૂનથી નૂળ રાત્ર ધારતો હતો વળી એ સતોષને
નિષ્પિપાસિના નામની લાચી છે પછી મામાએ આરિત્રરાજનું આખું ચતુરંગ
લશ્કર બતાવ્યું બાણેજને બહુ આનંદ થયો સાગી રીતે એ માસ સુધી મામા
બાણેજ જૈનપુરમા રવા

પૃ ૧૦૮૭-૧૦૯૮

અકરણુ ૩૭ સુ-કાર્યનિવેદન (રિપોર્ટ) મામા બાણેજ એ માસ રહ્યા
ત્રીજમવર્ણન આનંદ થવાથી વળી એ માસ વધારે લાજ રહ્યા વર્ષાવર્ણન પછી
પર તરફ પાઠા કર્યા આવીને રાજસભામા શુભોદય સમક્ષ રમનાની મુળશુદ્ધિ
કરી હતી તેનો વિગતવાર હેવાન વિગરો આપ્યો વિચક્ષણ અને શુદ્ધિદેવીએ પણ
હેવાલ સાતજ્યો

પૃ ૧૦૯૮-૧૧૦૫

અકરણુ ૩૮ સુ-રસના સાથે વિચક્ષણ જડ વ્યવહાર હવે પેલો જડ
તો રસનાને ખૂબ પોષતો રહ્યો એક વખત જકરાને બદલે ગેરાજનું ખૂન રસના
પોષણને અગે કરી બેઠો પછી મનુષ્યમાસથી રસનાને તૃપ્ત કરવા ઇચ્છા થઈ
સોલતા રાજ થઈ એક વાર જકરાને મારવા શૂર ક્ષત્રિયના ધરમા પેઠો ક્ષત્રિય

દીડા ખૂબ માર્યો અને આખરે પીડાથી મરી ગયા વિચારણે તો મુનશુદ્ધિ નક્કી રચનાને ઓળખી એટલે એને દેસવગે આપવા હચ્છા કરી પિતાએ ક્રમે ક્રમે તેને ઊડવાની સલાહ આપી પણ વિચારણેકે અજનથી લેનપુરને શાશ્વત્કાર વિ મરે તેને કરાવ્યો. પણ વિચારણે દીક્ષા લીધી

વિચારણાચાર્ય નરવાહન રામને કહે છે કે એજ દુ વિચારણ અને એ મારી દીક્ષાનું કારણ થયું આવી રીતે પ્રકરણ ૬ થી શરૂ થયેલી રચનાની કથા પૂર્ણ થઈ

૫ ૧૧૦૫-૧૧૧૦

રમના કથા સંપૂર્ણ.

પ્રકરણ ૩૮ શુ-નરવાહન દીક્ષા, રિપુદાસજીને શાંત વિચારણાચાર્યનું ચરિત્ર સામગ્રીને નરવાહનરામને ધણે વેરા થઈ આવ્યો. એને એ ચરિત્રપર બહુ વિચાર કર્યો એને એમા બહુ રહસ્ય દેખાતું પણ સવાસ ક્યો કે સર્વ છવેને એવા જ બનાવ બને છે કે કેમ? ત્યારે આચાર્યશ્રીએ સર્વ ચરિત્રોમા એકસરખા પણ કેટલું હોય છે તે વિગતવાર બતાવું પળે એના વિચારમા સ્થિરતા થઈ, પોતે દીક્ષા લેવા ઉપજા થયા નાચાવે એને એના નિર્લંબમા સ્થિર કર્યો પુત્ર માટે બેઠ થયો. આખરે એને જ શાંત આપવાને નિશ્ચય કર્યો મારા / મૃયાવાદ મુ ક્ષિતિના ઉપાયો વિચારના આચાર્ય જાણા મુ કે શુભમાનસમા શુભાભિસંધિ રામની વરતા અને વચતા બે બાવાઓ છે વરતાથી એને મૃદુતા નામની દી કરી થઈ તેનો મેળ થાય તો શૈનરામથી મુક્તિ મળે અને વચતાથી સત્યતા નામની દીકરી થયેલી છે તેનો સંગ થાય તો મૃયાવાદથી મુક્તિ મળે એ વાત કુમારના પ્રારબ્ધપર ઊગે નરવાહને આનંદથી દીપ્તા લીધી ૫ ૧૧૧૧-૧૧૧૦

પ્રકરણ ૪૦ શુ રિપુદાસજીનો મર્દ અને ખાત રિપુદાસજીના રામચંદ્રી એના શૈલ અને મૃયાવા મિત્રો રાજ થયા પુર્ણીય કાલકે બન્ને ત્યાં એક વખત તપન ચક્રવર્ત આવ્યા મરીએએ રિપુદાસને સમનરો કે ચક્રીને યોગ્ય માન સામા જઈ આવતું મેલ્યે પણ શૈલની સારાદે બાધથી ચપ્પા ના પાગ અને મૃયાવાદની નસરતળે પહવાડે આવવા કહ્યું તપનને તો ખાતમીદારોએ વાત જણાવી દીધી હતા તેડવા મોકલ્યો રિપુદાસ માથે નહિ મત્રીઓ ગભરાયા પણ તપને તેમને શાંત કયા યોગેશ્વર વત્રવાગેને બોલાવી તેને મોકલ્યો એટલે એણે યોગચુલુ રિપુદાસ ઉપર નાખતું આખે સરીરે બળતરા ચાલી પણ રિપુદાસજી પાસે નાક કરાવું પ્રભાવ અને આજ્ઞા જનમા થોડો દલકો પાડ્યો અને તેની પાસે પછે પડાવી પડાવીને અધમતાના જાનો કરાવ્યા છેવટ દેહ અને ભગીઓને પણ પછે પાડ્યો આખરે એ મરણ પામ્યો પાપિષ્ઠનિવાસને સાતમે પાડે ગયા પણ તિર્યક ભતિમા ખૂબ રણક્યો અને અધમ કુળાનો સારી રીતે અનુભવ કર્યો, પણ ભવિત ચતાએ બીજી ગોળી આપી વર્ધમાનપુર મોકલે થા અધકતાની સા માન્ય આલોચના અને પ્રશસ્તિ

૫ ૧૧૧૬-૧૧૩૩

ચતુર્થ પ્રસ્તાવ સંપૂર્ણ.

પંચમ પ્રસ્તાવ

કથાસાર.

પ્રકરણ ૧ હું-નામદેવ-માયાન્તેય પરિચય વર્ધમાનપુરમા ધવળ-
શાળ તાત્ય કરતા હતા કમળસુદીપી એને વિમળ નામનો શુભવાન પુત્રો થયો
એજ નગરમા નોમદેવ નામનો રોક હતો, તેને કનકમુદરીવી વામદેવ નામનો
પુત્ર થયો આ વામદેવ તે આપણો કથાનાયક અગ્રારીજીવ સમજવો પુખ્તો
દયનો પણ એની સાથે જ જન્મ થયો એને બે કાળા મનુષ્યોનો પરિચય થયો,
એક સ્ત્રી અને એક પુરુષ હતા સ્ત્રી તે માયા હતી અને પુરુષ તે અંતેય હતો
બંને સાથે વામદેવને ધણો રનેહ થયો અને પરિચય વધતો ચાલ્યો અને પરસ્પર
મિત્રાચારીના થવ અપાયા માયાની સોળતથી સવને છેતરવા મન થયા કરે
અને અંતેયની અસરથી પારદુષ્યાગી પાડવાની વૃત્તિ થયા કરે હવે વામદેવને
કુમાર વિમળ સાથે પણ દોરતી થઈ વિમળનો પ્રેમ ચાલ્યો અને નિરપૃહ હતો
ત્યારે વામદેવનો અર્થાઈ હતો પૃ ૧૧૪૦-૧૧૪૭

પરશ્વ ૨ જી-નરનારી નારીર ૮ ક્ષણ બંને મિત્રો વામદેવ અને વિ-
મળ અનુક્રમે યુવાવસ્થા પામ્યા એકવાર ફરતા ફરતા કીડાનન વનમા ખેલવા ગયા
લા દૂરથી કોઈ અવાજ તેમના કાનપર આયો બંને મિત્રો એ વનભાગમાથી
આવતા અનાજ તરફ ગયા પ્રિય બાળીમા એક સ્ત્રીપુરુષ બેડડુ બેસુ વિમળે
કહ્યું કે એ મહા ઉત્તમ સ્ત્રીપુરુષ છે, એના લક્ષણો બહુ સારા છે એમ વક્ષણોપર
પૂજાથી નિવેચન કરવા માડ્યું પ્રથમ પુરુષગીરના લક્ષણો કહ્યા, પછી સ્ત્રીશરીરના
લક્ષણો કહેતા કેટ સુધી વર્ણન કયું એ વાત પૂરી થતા પહેલા અધુરી રહી

પૃ ૧૧૪૮-૧૧૬૭

પ્રકરણ ૩ જી-આકાશમા સુહ નિમળકુમાર લક્ષણો સખથી વિવેચન
મતો હતો લા આમશમા ઉધાગી તરનાર સામે બે પુરુષો દેખાયા તેમણે લતા
શુદ્ધમા રહેતા પુરુષને ઢાકોટો કરી જોનારો લતાશુદ્ધમા રહેલ પ્રેમી યુગતમાનો
પુરુષ આમશમાના આ હાનથી ચેત્યો અને તત્વાર ઉધાગી આમશમા દોડ્યો તે વ-
ખતે આમશમા મોટું શુદ્ધ વાલ્યુ હવે આકાશમા નવા આવેના જેમાનો એક
લતાશુદ્ધવાળા સામે નડવા લાગ્યો અને બીજો લતા હુમા પેસી મુદરીને સતાવવા
આયો એટલે એણે લયબીત થઈ વિમળનો આશ્રય માગ્યો વિમળે આશ્રય આપ્યો
અને વનવેતાના જોશથી તે નવો આજનાર યજ્ઞી નો માખરે પાછો ચાલ્યો
લતાશુદ્ધવાળો અને આ બંને આજનામા ફર થઈ ગયા લતા લડતા નવા ચાલ્યા
ગયા અહીં લતા હુમા મુદરી મુઝાણી, તેને વિમળે ધીરજ આપી થોડા વારમા
લતાશુદ્ધવાળો પુરુષ વિજય મેળવી પાછો આયો અને મુદરીને તક્ષલ આપવા
મટિ વિમળનો આશાર માનવા લાયો પછી આ સવ બાજત ગી છે પ્રેમ વિ-
મળે પૂજતા લતાશુદ્ધવાળા વિલાધે પોતાની હઝીકત નિતાનાર કહી

દશનથી મેને વીધાપાસ થયો, શુભાનુભવથી ભવિષ્યમંત્ર જ્ઞાન થયું અને મેમથી મૂર્છા આવી, પોતાના પૂર્વ સુકૃત્યોનું રમરણ થયું અને આત્માનું ઉત્થાન થવા લાગ્યું તે વખતે વિમળે અજ કર્ણથી રત્નચૂડનો આભાર માન્યો અને પોતાના પૂર્વ રમણો અને અતર આત્મ દગાઓ અને ફરીવાર રત્નચૂડને મગે પડ્યો

૫ ૧૧૭૮-૧૧૮૫

અકરણ ૭ સુ-નિમળનું ઉત્થાન-શુદ્ધતત્ત્વપરિચય દેવનો પરિચય થઈ ગયો માત્રપ્રાપ્તિ થાય ત્યારે જ્ઞાનદ કવો થાય છે, સ્વૂળ જ્ઞાન અને આત્મિક જ્ઞાનદમાં સૌ તકાવત છે તે એવે બતાવ્યો પછી વિમળે ફરી ફરીને રત્નચૂડનો આભાર માન્યો રત્નચૂડે ઉત્તરમાં લોકાતિક દેવનો દાખરો આપ્યો, તેનો પણ વિમળે સારો જવાબ આપ્યો ધમની બાળતમાં નિમિત્ત થાય તે ખરું શરૂ છે એમ તેણે જણાવ્યું વિમળ કુમારની લાવના વરની ચાવી અને એણે તેા ધરને બતાવનાર તરીકે રત્નચૂડને પુરે માની તેનું શુભાન કરવા માગ્યું સ ૧૧૮૨ નિવદ બતાવ્યો અને સારે માતપિતાને પણ જોધ થાય નેા સાજ, એની છત્તા બતાવી તેની આચિતા દર જ્ઞાનને ઉપાય રત્નચૂડે બતાવ્યો પોતાને શુદ્ધાચાર્ય નામના શુરેનો પરિચય થયો હતો તેની વાર્તા કરી ચોડા વખત પડેવા એ જ ક્રીડાનન્ન વનમાં તે શુરેનો યોગ થયો ત્યારે પોતાના નનમાં કેવી લાવના થઈ હતી તેનું વર્ણન કરી બતાવ્યું અને જણાવ્યું કે પ્રથમ મદિરમાં ગયો ત્યારે બહાર અતિ કદરૂપે મનુષ્ય ઉપેશ આપતો હતો પાત્ર આનતા મતિ કાતિમાન પણ તે જ સ્વરૂપાળા ભેધા આપુ મહાન આગયે ભેધા પોતાને શુરની લખિત્તમિતેના જયાય થયો પછી શુર એ કવો ઉપેશ આપ્યો હતો તે વાત કરી અને છેવટે જણાવ્યું કે એ શુર મહારાજ ભે અહીં પવારે તો વિમળના માતપિતાને પણ જોધ આપે વિમળે રત્નચૂડ પાડે શુરમહારાજને ત્યા પવારવા વિનંતિ કરવા છતાં તે વાત રત્નચૂડે સ્વીકારી સત્જનમેળાપનો જ્ઞાન દેવો છે એ તેમાં કેરી મન છે તે વાત પર વિરોધન કરતા મિત્રો છટા પડ્યા આ જ્ઞાની વાતા દર જ્ઞાન વામદેવ હાજર હતો અને વાત સાંભળતો હતો

૫ ૧૧૮૫-૧૧૮૮

અકરણ ૮ સુ-દોર્જ ય અને જોજન્ય વામદેવ ઉપરની ડાની હતી વાતો સાંભળતો હતો પણ તેમાં તેનું જ્ઞાન ન હોય તેનું મન તો રત્નમાં જ લાગી રહ્યું હતું અને તેને કેમ પડતી લઈ પોતનું કરડ તેનો ધાટ ધડા દરદ હતું દનન કરી બહાર આવી નિઃશ્ચેતી કુમારે અને જમીનમાં દાગી રાખવા કહ્યું મેઘ વાર ખખ પડશે તો ભેધ લેવાશે વામદેવે નિશાની રાખી અને જમીનમાં દાગ્યું બંને મિત્રો નગરમાં જઈ પોતપોતાને ઘેર ગયા વામદેવ રત્નને ચોરવા માંડ્યો રિચારમાં પડ્યો, એણે ધાગે ધડવા વિમળનો પ્રેમ વિસારી દાટલી જગ્યાએ ગયો, રત્નને ખીછ જગ્યાપર દાટ્યું, અસન ચ્ધાને દપગમાં પથ્થર વીંટ્યો અને જમીનમાં દાટ્યો અને પોતે ધરે આવ્યો રાત્રે વામદેવને ઉંધ ન આવી અંકે વિકટપો થયા પ્રભાતમાં ઉઠી રત્નને લઈ આવવા ક્રીડાનન્નમાં ગયો હવે વિમળ વામદેવને તેડવા એને ધરે આવ્યો, ત્યાં ન ભેધાથી વનમાં તેની પહવાડે ગયો તે વખતે શિશુરમાં આગલે દિવસે રત્નને ખીછે કેશો દાટ્યું હતું તે વાત વામદેવ ભરી ગયો પથ્થરને ખાદી કાઢી લઈ

હીરો ત્યા વિમળને જોયો, કેમ જાણી આવ્યો છે? એવા પ્રશ્નના મોઢાળા જવાબ આપ્યા મનમાં ખીક લાગે કે વિમળે જેને જોઈ હીરો છે પણ દેવદશને બંદે ગયા વિમળ અંદર ગયો વામદેવ બદાતથી નાસ્થો વિમળે તો ઉદાર કીરો એની શોધ કરાવી અને આખરે ત્રણ દિવસે શોધ કરનારા સાથે પાઠો આવ્યો કેમ આવ્યો ગયો હતો તેના સમઘમા તદ્દન બનાવી કાઢેલી બૂઝી વાત કરી વનદેવતા એ એને શા પે ૧ ક્યુ સારા કરવા વિમળે રત્નને શોધવા માંડ્યુ ત્યાં વનદેવી ધૂળી વાત કરી હીંધી વામદેવ પચ્ચાઈ ગયો, પણ વિમળે તો ઉદારતાની હલકી અને જલકર શુ જાને નજીવો ગાળી કાઢ્યો

૫ ૧૨૦૦-૧૨૦

અંકરણ ૮ મુ-વિમળે કહેથી ભગવતસ્તુતિ પણ વિમળકુમાર અને વામદેવ દેવદશન કરવા ગયા વિમળે તે વખતે અદ્ભુત સ્તુતિ કરી (આ આખી સ્તુતિ અનકારિક લાખામાં હોઈ મનન કરવા યોગ્ય છે)

૫ ૧૨૧૦-૧૨૧૬

અંકરણ ૧૦ મુ-મિનમેળાપ-સુરિસકેતનિર્દશ ભવાત્મા વિમળ સ્તુતિ કરતો હતો ત્યારે સ્વચ્છંદ પરિવાર સાથે ત્યાં આવી તો વિમળને સ્તુતિ કરતો તેમ રોતે શુષ્કશૂપ શાન રહ્યો આખા પરિવારને શાવ રહેવા હતી હીંધુ અને નિ ખાલમ સ્તુતિનવલથી આખમા હપાસુ આવ્યા પછી સર્વે મંદિર બહાર આવ્યા પોતાને દીન થવાનું કારણ કહેતા જતા ૩ કે ૪ ટા પચ્ચા પછી એને વિદ્યાઓએ સ્વપ્ન આપ્યું અને વિદ્યાધારનો ચક્રવર્તી થનાર છે એમ જણાવી તેના સારીરમા પેળી ખીંચે દિવસે એનો શાન્ત્યામિષેક થયો મોટા મહોત્સવ થયો શાન્ત્યકાર્ય સમાગતા અને ધવરયા કરતા વખત થયો પણ પોતે બુધાચાર્યને મળ્યો અને વિમળની વાત કરી સુરિએ અમુક સંકેત કયા છે, તેઓ જગૃક આવશે એ વાત કરી આખી વાત વિમળે જણાવી ૫ રેનો સંકેત વિમળના કાનમાં મ્હો વામદેવ સ રો સમજ્યો નહિ મિત્રો પ્રકાશ રખા

૫ ૧૨૧૭-૧૨૧૧

અંકરણ ૧૧ મુ-અતિજોષ રચના વિમળકુમાર તો વિરમ ભાવે સસારમા રહેતા લાગે ધવળરાજને એથી થિતા થઈ એને સસારમા પ્રેમ લાવવા અને પરજ્ઞાનતા પોતે પ્રવળ કરવા લાગ્યા એક વખતે તેમનો વિમળને સસાર લોગવવા હતું એટલે વિમળે વકનો લાખ લીધો પ્ર ૧ મુખમા શ રતુખ છે એમ જણા યુ પોતે મનેનહન ઉદાનમા તરી દીન દુ ખીને સમાગરો એવી ધમ્મકા જણાવી અને સર્વ ૫ ખીને મુખી કરવા લાવના જણારી આ રીતે પણ ને ઇકરો સસારમા આવે તો સાદે એમ ધારી ધવળરાજે વાત રસીકારી હિમ ભવન ૧ યોજના કરી અને શાન્તવના દુ ખી માણસોને ત્યાં લઈ આવવા આજ્ઞા કરી લોકો ને મુખ થાય અને પોને અવિષ્ટ રહે એવી યોજના કરી વિમળ મનેા ન ન ઉદાનમા રહ્યો આમ પ્રતિજોધરચનાનો પ્રથમ પ્રવેશ પૂરો થયો

પછી ધવળરાજના માણસો એક દીન દુ ખીને લઈ આવ્યા એને પર ૧ ૫ ઇચાડે રાખ્યો એના મ્મકા કાઢેલા હતા એનો આખો દેખાવ દયા ઉપ નવે તવો હતો, સરીર વ્યાધિથી ભરપૂર હજ, છતાં એ પોતાને દુ ખી માનતો ન હોતો

અને બીજા સર્વને સર્વ પ્રમાણે હેરાન થયેના અને બાધિવાળા માનતો હતો એને નહ આનંદારને એણે આવી આવી વિચિત્ર વાતો કરી હતી એ સર્વનું મેલકોએ વલ્લન કર્યું ધવળરાજને એ વાત સાંભળી ઘણી નવાઈ લાગી પૃ ૧૨૨૨-૧૨૩૧

પ્રકરણ ૧૨ સુ-ઉચ્ચ દિવ્ય દર્શન આવો આશ્ચર્ય કરનારો પસા આવી રહ્યો છે વિભળ મનમા સંકેતાનુસાર સમજી ગયા કે શુદ્ધ આચાર્ય યુક્ત વેરો પધાર્યા છે પોતે તેને માનસિક નમસ્કાર કર્યા અને આચાર્યે મનથી તેને વર્મલાભ આપ્યો હવે એ દુઃખી િચિતિ ભેદ લોકો એનાપર હસતા હતા, કોઈ એની દયા ખાતા હતા ત્યાં તો દુઃખીએ ઉચ્ચ ૩૫ ધારણ મ્યું, સર્વને ૧ વર્ણ કાળા, ૨ ભુખ્યા, ૩ તરસ્યા, ૪ થાકેલા, ૫ તાપ ખમનારા, ૬ કોટીઆ, ૭ શળથી પીડા પામતા, ૮ ધડપણથી હર્ષ, ૯ તાનવાળા, ૧૦ ગાડા ૧૧ આધળા, ૧૨ પરતત્ર, ૧૩ દેવાદાર, ૧૪ ઉપનારા અને ૧૫ દરિદ્રી કલા અને પોતે તેના નથી એમ જલા યુ ધવળરાજ વિચક્ષા હતા, ગેણે આખની ઉમ્મતા ભેદ લીધી, કોઈ સિદ્ધ હોવાની કપતા ંગી અને પોતે હસ્ત તેને પગે પથા દીને જુમે છે તો કમળપર શાતભૂતિ વાળાતમા મહાત્માને ગેલા સર્વ ચકિત થયા આવી રીતે સર્વો દિવ્ય દર્શન થયું પૃ ૧૨૦૧-૧૨૦૭

પ્રકરણ ૧૩ સુ-પ્રધમ્ભરિ-રુદ્રપદર્શન આખો દેખાવ કરી જતા સર્વ ખટા ઘડ ગયા ધણી શભએ ઉપર િ પદરે બાળતનો વિગતવાર ખુલાસો કરવા કહુ એટલે સાત ાલીર વાણીથી આચાર્ય સસારીઓ કેમ કાળા છે અને પોતે કેમ નથી વિગેરે પદરે બાળતનો વિગતવાર ખુલાસો કર્યો (જે આખો વાચવા યોગ્ય છે) પૃ ૧૨૦૭-૧૨૫૫

પ્રકરણ ૧૪ સુ-પારમાર્થિક આનંદ વળી મહાત્માએ પદરે સુદાઓનો સમેપ કર્યા અને તે પર સુદાસરનુ વિવેચન કર્યું ધણી જણાંચુ કે સાંબુઓને એ પદરે પ્રકારનો ત્રાસ હોતો જ નથી વળી તેઓ અગિયાર સુદરી માથે આનંદ કરતા હોય છે તેઓના નામ ધૃતિ શ્રદ્ધા, સુચતિકા વિરિપિયા વિરૂપિ, ભેધા, અગ્રમેશા, મૈત્રી, કંઈલા, સુદિતા અને ઉપેશા તેઓ સર્વ નુખનો જાને અનુભવ કર છે અને તે સુખ અનુપમેય છે તે દેવાને કે અન્ય મનુષ્યોને હોણ નથી આ ખરો પારમાર્થિક આનંદ છે પૃ ૧૨૫૬-૧૨૬૦

પ્રકરણ ૧૫ સુ-ખઠરશુર કથાનક ઉપરની વાર્તા સાંભળી ધવળરાજે મહાત્માને પ્રશ્ન કર્યો કે પ્રાણી આણુ જાણે છતાં યોગ્ય રસ્તો શા માટે લેતા નહિ હોય? એટલે શુર મહારાજે જણાંચુ કે મહાત્માને વસ પડી વરતુતરવ વિચા રતા નથી, ખઠરશુરપ્રમાણે એ ખઠરશુર કોણ હતો તેમ પછતા મહાત્માએ તેની વાત કી

ખઠરશુર દયાન્ત ભવ ગામમા મ્વરૂપ નામે સિવમદિર હવ એ સવ વાતે સમૃદ્ધ હવ આરુરુરુ જેનો અધિપતિ હતો પણ એને મદિરની સમૃદ્ધિનો ખ્યાલ નહિ ધણી ધૃતારાઓએ અને ચોરાએ એની દોસ્તી કરી શુર પોતાના કુટુંબને શૂની યેના ચોરા િ સોળતમા પચો રહેવા લાગ્યો સિવભક્તોએ એને

ધર્મો સમભરો પતા પુર એકનો । ઘરો નહિ એણે તે પોતાના ખરા દુર્કળને
વચ્ચેના ઓરગામા કેદ કરી અને તેના ઉપર વાળા દીધા બહોળા આથી તેડ
બહાર પુર નામ પામ્યું આ શરૂ તો મારો સાથે નાથે રી, ખેડે અને તાળોટા
પાડે એ ગામમા ચાર પાડા હતા પ્રથમ પાગમા દીકરાનું પાત્ર લઈ શરૂએ
બીજા માત્રી શરૂએ લા માર ખાવો, બીજા પાગમા સરાવણુ લીધું લા પલ
મરકરી થઈ ત્રીજા પાગમા ત્રાળાનું પાત્ર લીધું, લા કાઠક બીજા મળી ચોથામા
પાત્ર લીધું લા બૂળ બીજા મળી આથી રીતે ઘરમા ધની મિ કત હતા
બીજા માટે ચાર પાગમા બહાર ૨૫ થો અને હેરાન થયો આ પોતાના
કુટુંબની અવગણના કરી તેમજ પોતે દુખમા ડૂબેલો હતો પુ ૧૨૬૧-૧૨૬૭

અકરણ ૧૬ સુ-કથાઉપનય-ઉત્તર વિભાગ ૧ ઉપરની કથાનો આશય
મહાત્માએ પછી સમભરો ભવ એટલે સસાર દેવનું સ્વરૂપ તે મિત્રમંદિર
શ્રમસમૃદ્ધિ તે આત્માના અદ્ભુત ગુણો સાર પુર તે હવે સ્વ ભાવિક દુલ્હો તે
કુટુંબીયો શુભલાનની ગેરહા રી તે યોગપણુ રા દ્વેષ તે મનાશ રીત હાન તે
સસારનો મોટો મેળાડળ શિવમંત્રો તે ઉચ્ચમાટી લેનદર્શની બહાર પુર એ મિ
ભાવ દશામા હવનુ ઉપનામ નાની વિચય, મનુષ્ય અને દેવ એ ચાર પાગઓ
નરકમા દીકરાનું પાત્ર વિચયમા સરાવણુ મનુષ્યમા ત્રાળાનું અને દેવમા પાત્ર
બીજા તે વિધવ્યોગની તૃપ્તિ માટે વળખા નરકમા તો ભાગ્યોગ્યન મળતુ જ
નથી નીચચમા હુચ્ચાગથી પીડા પામે છે ત્રીજામા ભાગ્યન જરા મળે છે
ચોથામા વાર મળે છે પણ એને પોતાની મિ કત તો ખ્યાલ તો આવતો જ
નથી, જરા મુખમા એ રાની ભય છે પણ તે મનો પ્રતાપ છે તે બહોળો નથી

અર્થા ધરજરાજે સવાન કરે કે મોર કેમ થાય ?

કથાનો ઉત્તર ભાગ પછી વેધરાજ મળ્યા એણે પ્રશ્ન પતાવો રાગે
પુર મંદિરમા ગયો ચારો ઉપતા હતા તેનો લાભ લીધો દીધો સગા રી તાવ
કેચક પાત્ર લીધું અને ઉ માદ ગયો હાથમા વડ લીધો અને ગેરિતે ખૂ
દુકાળા પછી અદરને ગોરડો ઉપા ૫૫ તો નાગક મન તેણે પડી એણે ભવ
મામ ઇતી દીધું અને સિવાનય મળ્યા પોતે ગયા બાનાય સ્પષ્ટ છે

પુ ૧૨૬૭-૧૨૮૧

અકરણ ૧૭ સુ-બુધચરિત્ર ઉપરનું ચરિત્ર કહી મહાત્માએ કર્તવ્યમૈત્રણ
કરી, સસાર ત્યાગ કરે । સૂચ્યું અને એની મ ત્વની બાળવમા દીન ન કરવા
સૂચન કર્યું ધર્મતા પ્રેર કર્યા કે મહાત્માને પોતાને કોણે ઉપદેશ આપ્યો ?
આત્મકથા કરવાની રીત નથી હતા લાભના કારણે મહાત્માએ પોતાનું ચરિત્ર
કહેવા માંચું —

ધરતી નામના નગરે શુભવિપાક રાત્રને નિજસાધુતા રાત્રી છે તેનાથી
બુધ નામનો પુત્ર થયો એ રાત્રના બધા અશુભવિપાકને પરિશુતિ નામની
ભાર્યાથી મન નામનો પુત્ર થયો બુધ અને મદ ભાઈઓ હતા, ૫૨૨૫૨
એક સારો હોનો અને સાથે ફરતા હતા હવે વિમલમાનસમા શુભાસિપ્રાય રાત્રને

ધિપણા નામની પુત્રી હતી તેને યુધ સાથે પરણી, તેનાથી યુધને વિચાર નામનો પુત્ર થયો

૫ ૧૨૮૨-૧૨૮૬

અકરણ ૧૮ મું-ધ્રાણુપરિચય-ભુજંગતાના ખેલો હવે પેના યુધ અને મેં કીટા કરતા લલાટપદ નામના પર્વતે ગયા, ત્યાં સિખર ઉપર કેળરી નામની ઝાંગમા નાસિકાનામની ગુફા જોવામાં આવી એ બધારી ગુમમાં બે ચોરડા હતા તેમાંથી ભુજંગતા આવી તેણે મીઠા સખ્દોમાં ધ્રાણુ ગિરનો પરિચય કરાવ્યો અને જૂની ઓળખાણ કાઢી એના ટાંચ બેઠા મન્દ એમાં હુબ્ધ થયો પણ યુધ તો બધું જોયા કરતો હતો ભુજંગતાની પ્રેરણાથી મન્દ તો ધ્રાણુ લાનનપાનન કરતા ગયો, પણ યુધે અવગતિ આજી રાજ્ય ધ્રાણુને છોડ્યો નહિ પણ એમાં આસક્તિ રાખી નહિ મન્દ તો ધ્રાણુ સળધમાં જીવતો લાલ મા નવા લાગે

૫ ૧૨૮૭-૧૨૮૪

અકરણ ૧૯ મું-મોહરાય આરિત્રધર્મનું મુદ્દા હવે એ યુધનો પુત્ર વિચાર યુવાન થયો, દેગાતરે નીકળી પડ્યો, દેટનેક વખતે પાછો આવ્યો, જાણ્યું - એના પિતા તથા માતા (યુધ અને મન્દ)ને ધ્રાણુ સાથે દોઢી થઈ છે એટલે પિતાને એમતમાં નહ જઈ વાત કહી -

‘માતા ધણે દુહ છે સોળત કરવા થોય નથી બવચક્રમાં ફેરતાં મને એક સુદર સ્ત્રી મળી તપાસ કરતા તે મારી પાસી નીચળી તેનું નામ મર્ગાનુસારિતા બનેનું ઓળખાણ થયું દેશાટનના લાલો માગીએ વર્ણવ્યા મારીને મ કૌતુકે બતાવવા વિશ્વસિ કહી પડી મારીએ મને બવચક્રમાં ફેરવ્યો આરિત્રધર્મનસુપુર, ધિવેકપર્વત, જનનર બતાવ્યા ત્યાં એક ધરાયો રાજપુત દેખાયો તેનું નામ અયમ એ ચતિધર્મનો માણસ થાય મારીએ જણાવ્યું કે એને હવે મેનનીઓ પાંચ વધ જાય છે તે વખતે આરિત્રધર્મનું દર છે તે જોના અને ચિત્તસમા ધાન મડપે નરા અયમ સુબટને પડેલા મારી આખી આરિત્રધર્મની શકામાં મેગિ કોલ થઈ આવ્યો અને આ બધું દૂર ડિશા ડિશા જોતા સાબળતા હતા મદુમેધ મગી સર્વને જાત પાતો હતો તે વખતે તપ શ્રીય વિગેરે લડવા તૈયાર થઈ ગયા આરિત્રધર્મ પ્રથમ મેનાપતિ નત્રી સાથે વિચારણા કરવા મારી, એ કાલમાં ગયા સમ્બર્જન મેનાપતિને જુઓ તો સમાતો ન હોતો, એ તો નીકળતા બે મટકા કરાની વાતપર હતો મદુમેધ મગી સાણો હતો એણે આખી રાજનીતિ પછી સધિવિગ્રહના પ્રસંગે વાર્ણવ્યા, છેવટે જણાવ્યું કે આ પછે મળતા વાત છે, મૂળ નંસાગીજીવ આપો તાબે નથી, એ દંત્ર મોહને વસ છે, એને સારા માને છે, મટિ ને અનુદય થાય નહિ ત્યાં સુધી આપણું કો નહિ ચિત્તવૃત્તિના રાજ એ છે આ વાત તો વખતના વહેવા સાથે બની આવશે ફતને મોહનવાથી પણ કાઢ વળશે નહિ છેવટે મેનાપતિના આગ્રહથી ફતને મોહનવાનું મુ મત્તને ફત વરી મોહનવાની હાવડીમાં મોકલ્યો ફત ચિત્તવૃત્તિમાં આવેન ચિત્તવિગ્રહ મડપે આવ્યો અને વાત મારી-આ અટલીને માલેક સસારી રૂવ છે, મ્વામી પણ તે જ છે, મટિ એને રાજ્યપર મ્વાયો અને આપણે સર્વ મેવડા

છીને તે સારી ગળી તેની સેવા કરીએ આને મદદેશ સામળી મોદશયના સેવકો સર્વ હજી પચ્યા લખ્યા આ જાન ક્યુ અને વાતને તુલકારી દીવી થઈ બિત્તરસિ અટવીને છેડે મોદશય ચારિત્રસાળનું મોટું યુજ થયુ પ્રકાશ બધકાર થયો, શો રમકોર થયો અને ચારિત્રસાળનું લશ્કર ભાગવા માંડ્યુ મારીએ આ મોટું કુજળતાવી અને ક્યુ કે હાલનું મુજ નિરાસજિતાય મરીના પાચ માલસોને મનોપિ કરો ત્રાસ છે એ નામો જાણતાં પ્રાપ્ત એ પાવમાને ગેર છે એમ સમજાવુ તો પિતાજી ! આનો પ્રાપ્ત છે એ આખી દુનિયાને વસ કરવા માં નીકળી પડે છે તમારે તેનો પરિચય કરવો સારો નથી

ચિચારતી વાન સામળી યુધ પીતાના નિર્ણયમા તુસ્ત થયો પ્રાપ્ત સાધ પ્રિમધાગતો આંધો મ તો દરેશજ ગમના જ રહેવા લાગે હને મ દીવાવતી બહેનને ધરે ગયો ત્યાં શોકપુત્રને મારવા જેવી જવો પડે રૂઢી રાખ્યા દતો તે સુખતા તે મરી ગો

યુધને બા નિર્વહ થયો નિશા લીધી મહાત્મા કહે છે કે એ યુધ હ પાતે છે

પૃ ૧૨૫-૧૩૨૧

અકરણ ૨૦ સુ-વિમળા દીક્ષા-યુધસૂરિએ સ્વચરિત્ર કરી રાત્રને નિત્ય સ્થાનમા પ્રવેશના નેત્રા કરી ધનજશતે સવ લોકોને પશુ સમજાવ્યા સાથે વિમળા કુમાર પણ તેનાર થયો રાત્રે તેના ચિચાર બતી આનંદ બતાવે રાત્ર મારને કેમકે નામના નાના પુત્રને બેસાડ્યો જાકાઈ મદોતસવ કરનામા આંધો અને સવત્ર આન પ્રસયા

પૃ ૧૩૨૨-૧૩૨૫

અકરણ ૨૧ સુ-વામદેવની નાસબા : હવે રા સામળનાર સવ બેને કાઈ કાઈ તો લામ થયો, પણ વામદેવ તો જરા પણ મુધરો નહિ મેને વિતા થઈ કે વિમળ એને દીક્ષા ગપાવના આમલ કરશે કોટલે પોતે ત્યાથી પોખારા ગાળી પો ખીજે બટુ દર ભામી ગયો વામદેવ મોટે વિમળે ધાળી તપાસ કરાવી પણ પત્નો ન લાગે છેવટે મોટો મેમને લઈને એના સખવી આવાવશીને પૂજ્યુ કોટલે તેઓને જાણા યુ કે એ તો ના ॥ થયો છે એને બધ હતો કે એને દીક્ષા લેની પડશે પણ એ અલભ છે કે કેમ ? અને મોટો પ્રકાર ? ક્યાર થયો ? એમ પૂછતા આચારશ્રીએ કહુ કે બહલિકા અને સ્તેડનો પરિચય એ છે રો ત્યારે એને પ્રકારા થશે વિશદમાનસ નમરે સુભાલિસવિ રાત્રી સુખના અને પાપલોશતા નામની એ પત્નીને છે સુખવાથી ને મજાલા નામની દીકરી થયેલી છે અને પાપલોશતાથી અર્ધાઈતા નીકરી થયેલી છે એની સાથે જેવા વામદેવના જન થયે ત્યારે એને પ્રકારા થશે હવે તો ધર્મપ્રાપ્તિ માટે અત્યંત છે

પૃ ૧૩૨૫-૧૩૨૮

અકરણ ૨૨ સુ-વામદેવના હાનિહવાન વામદેવ નાલીને કસ્યતપુર ગયો ત્યાં નરજીરાકને મળ્યા રોકે એને ધીરજ આપી અધુગતી જાયને કહી એને પુત્ર તરીકે રાખ્યા જયો કારણાર તેને સોંપ્યા અને ભવિષ્યનો વારસ કરા શો પણ વામદેવ તો સ્તેડની અસરતળે જ હતો અને પોરી કરાને લાજ સોધતો

હતા એક દિવસ બધુલ મિનનું નોતર આબુ એટને રોઠે ત્યાં જવા ઇચ્છા જ
 હાવી અને ઘર સાચવવાનો બોલે વામદેવપર મૂકયો વામદેવ રાત્રે ઉઠ્યો, દુકાને
 ગયો, ઝવેરાત વિગેરે જમીનમાં ખીલે દાટ્યા એને ચોખીદાર ભેઠ ગયા હતા અને
 તેના ઉપર દેખરેખ રાખતા હતા સરળરોઠ સવારે આબુ ત્યાં તો વામદેવે હા-
 દારવ કયો લોકો એકઠા થઈ ગયા રોઠના પૂઠવાથી વામદેવે કહ્યું કે ચોરો બધુ
 ઉપાગી ગયા ॥ અતે ચોખીદારોએ વામદેવને ઉઘાડો પાડ્યો, સુદામાલ સાથે
 પકડ્યો અને તેના કારસ્થાન પ્રકટ કર્યા સિપુસૂદન રામએ એને દેહાતની સજા કરી
 સરળરોઠે દયા માગી રામએ એને પોતાપાસે રાખવા કહ્યું હવે કોઈ ચોરી કરે કે
 તેનો શક વામદેવ ઉપર નથી એક વખત કોઈ વિદ્યાસિદ્ધે રામનું લક્ષ્મીગૃહ
 તોડ્યું, એનું લ્હોમત વામદેવપર આબુ અને રામએ તેને ફારીને લાકડે ચઢાવ્યો
 પગી એ પચાસપચીસસથાનમાં ધણુ રખડ્યો અને સ્ત્રીઓના રૂપો પણ અ-
 નેન્વાર લીધા

અહાં પ્રજાવિશાળાએ ચરિત્રપર રહસ્ય વિચારણા કરી

ભંચપુરે કેટલાક તર્કો કર્યા પણ આબુ ચરિત્ર પૂરે થાય ત્યાં સુધી વાત
 મુતતની રાખી અગ્રહીનસકેવા તો એવી ને એવી જોણી જ દેખાઈ મદાગમની
 ગભીરતા આણુ રહી

ભવિત્યતાએ થતિ સમ્ભરીજીવને ખૂબ રખડાની પુરુષોદય સાથે આતદ
 નગરે મોકલ્યો

અથ કર્તાની સક્ષિત પ્રસરિત

પૃ ૧૩૩૦-૧૩૪૨

ધતિ પુત્રમ પ્રસ્તાન કથાસાર.

પરિચિદ્ર

ન ૧ કુદરિને અગે ભૂદા ભૂ ૧ મનો પૃ ૧૩૪૩-૧૩૫૨

ન ૨ (૧) બ્રહ્માના બાલવિખન
 (૨) બ્રહ્મા અને મકરધ્વજ
 (૩) ગોપી પાદવદન

પૃ ૧૩૫૩-૧૩૬૧

ન ૩ મદુપુરના નિર્વૃત્તિમાગા
 નૈયાયિક (લોકાયત)
 વૈરોધિક મીમાસક
 સામ્ય જૈન
 જૌધ

પૃ ૧૩૬૧-૧૪૦૪

ન ૪ પિંડવિશુદ્ધિના ૪૨ પ્રકાર

પૃ ૧૪૦૫-૧૪૨૬

પ્રભાવક ચરિત્રમાથી શ્રીસિદ્ધિપ્રબંધ મૂળ
 સદર લાપાતર

પૃ ૧૪૩૦-૧૪૪૨

પૃ ૧૪૪૩-૧૪૬૦

વોથો પ્રસ્તાન.

પ્રકરણ	સહી	પૃષ્ઠ	પ્રકરણ	સહી	પૃષ્ઠ
૧ રિપુદા બા અને શૈલરા		૭૦૩	૧૮ મહામોહના મિત્રશાલઓ		૮૮૭
૨ મુષાવાદ		૭૧૧	૧૯ મહામોહસે થને જિતનારા		૮૯૮
૩ નરમુદરી-લમ		૭૨૫	૨૦ ભવચક્રને માર્ગે		
૪ નરમુદરીનો પ્રેમ-તિરસ્કાર		૭૩૭	સિસિરવલ્લુન		૯૦૬
૫ નરમુ રીનો આપધાત		૭૪૩	૨૧ જમનારાજ-લોલાક્ષ		
૬ રસના કથાનક.			વસનવલ્લુન		૯૨૦
૭ વિચયલુ-જડ		૭૫૬	ભવચક્રના કોતકો(પ્ર ૨૨-૨૬)		
૭ રસના લોનાતા		૭૬૭	૨૨ લોનામ		૯૩૮
૮ વિમર્શ-પ્રાપ્ત			૨૩ રિપુકપન		૯૪૩
શરદ્-હેમત વાપુન			૨૪ મહેશ્વર અને ધનગવ		૯૫૩
શાન્સચિત્ત નગર			૨૫ રમણ અને અરિકા		૯૬૧
તામસચિત્ત નગર		૭૮૫	૨૬ વિવેકપર્વતપરથી આવલોકના		
૯ ચિત્તજ્ઞિ અટલી			(૧) કપોતક અને દૂત		
પ્રમત્તા ની			(૨) લવન અને મૃગયા		
તદ્વિલસિત પુલીન			(૩) દુર્મુખ અને વિક્રા		
ચિત્તવિક્ષેપ મડપ			(૪) હર્ષ-વિષાદ		૯૬૮
તૃષ્ણા વેદિકા			૨૭ ચાર અવાતર નગરો		
વિપર્યાસ સિદ્ધાસન		૮૦૨	(૧) માનવાવાસ		
૧૦ પ્રકપને ભગુતિ કૌતાચાર્યકથા		૮૧૨	(૨) વિગ્રુધાવધ		
૧૧ વેદીહલકથા અટલીઆદિ			(૩) પશુસરધાન		
ની યોજના		૮૧૬	(૪) પાપિયજર		૯૮૫
૧૨ મહામૂતા-મિથ્યાદશન કુદક્ષિ		૮૪૩	૨૮ સાત પિસાચીઓ		
૧૩ રાગકેસરી-દ્વેષગ્નેન્દ્ર		૮૬૩	(૧) જરા.		
૧૪ મહારૂપજ		૮૬૭	(૨) રત્ન		
૧૫ ધાય મનુષ્યો			(૩) મૃતિ		
હાસ અરવિ લય શોક			(૪) ખલતા		
ભુગુપ્ત		૮૭૨	(૫) કુરૂપતા		
૧૬ સોજ બાળકો		૮૭૮	(૬) દરિદ્રતા		
૧૭ મહામોહન સામતચક્ર		૮૮૩	(૭) દુર્ભગતા		૮૯૪

પ્રકરણ	સહી	પૃષ્ઠ	પ્રકરણ	સહી	પૃષ્ઠ
૨૯	રાક્ષસીદોર અને નિવૃત્તિ	૧૦૧૨		ચિત્તસમાધાન મહંપ	
૩૦	છ નગરની બેઠ	૧૦૧૯		નિ રપૃહતા વેદિકા	
૩૧	ધટપુરના નિવૃત્તિમાર્ગો			જીવવિર્ય સિદ્ધાસન	૧૦૪૨
(૧)	નૈયાયિક		૩૪	ચારિત્રવર્મરાજ	૧૦૫૮
(૨)	વૈશેષિક		૩૫	યતિધર્મ-ગૃહધર્મ	૧૦૬૬
(૩)	સામ્ય		૩૬	ચારિત્રાજનો અન્ય પરિવાર	૧૦૮૭
(૪)	બૌદ્ધ		૩૭	કાર્યનિવેદન-(રિપોર્ટ)	
(૫)	મીમાંસક			ગ્રીષ્મ વર્ણન	
(૬)	જન	૧૦૨૬		વર્ષાવર્ણન	૧૦૮૯
૩૨	જૈન દર્શન	૧૦૩૬	૩૮	રસના સાથે વિચક્ષણ	
૩૩	સારિવર્માનસપુર અને			જડ બવહાર	૧૧૦૫
	ચિત્તસમાધાન મહંપ			ઇતિ ગમના ઠથાનક.	
	વિવેકપર્વત દર્શન		૩૯	નરવાહન દીક્ષા	૧૧૧૧
	અપ્રમત્તત્વ શિખર		૪૦	રિપુહારણુનો ગર્વ અને પાત	૧૧૧૯
	જૈનપુર લોકો				

પ્રસ્તાવ પાત્રમો.

પ્રકરણ	સહી	પૃષ્ઠ	પ્રકરણ	સહી	પૃષ્ઠ
૧	વામદેવ-માયારતેય પરિચય	૧૧૪૦	૧૨	ઉગ્ર-દિગ્ધ દર્શન	૧૨૩૧
૨	નરનારી શરીર-સંકલ્પ	૧૧૪૮	૧૩	બુધસૂરિસ્વરૂપ દર્શન	૧૨૩૭
૩	આકાશમા યુદ્ધ	૧૧૬૮	૧૪	પારમાર્થિક આનંદ	૧૨૫૬
૪	રત્નચૂડની આત્મકથા	૧૧૬૮	૧૫	બહરગુર કથાનક	૧૨૬૧
૫	વિમળ અને રતચૂડ-ચૂતમજરી	૧૧૭૮	૧૬	કથાઉપનય ઉત્તરવિભાગ	૧૨૬૭
૬	વિમળનું ઉત્થાન-દેવદર્શન	૧૧૭૯	૧૭	બુધચરિત્ર	૧૨૮૨
૭	વિમળનું ઉત્થાન ગુરુત્તર		૧૮	પ્રાણપરિચય-બુદ્ધગદાના	
	પરિચય	૧૧૮૫		ખેલો	૧૨૮૭
૮	દૌર્ગન્ધ અને સૌગન્ધ	૧૨૦૦	૧૯	મોહરાય ચારિત્રધર્મનું યુદ્ધ	૧૨૮૫
૯	વિમળે કરેલી ભગવતસ્તુતિ	૧૨૧૦	૨૦	વિમળા દીક્ષા	૧૩૨૨
૧૦	મિત્રમેળાપ સૂરિસંકેતનિર્દેશ	૧૨૧૭	૨૧	વામદેવની નાસભાગ	૧૩૨૫
૧૧	પ્રતિષ્ઠાધરચના	૧૨૨૨	૨૨	વામદેવના હાવહવાવ	૧૩૩૦

પરિશિષ્ટ.

૧	કુદૃષ્ટિના મતો	૧૩૪૩	૪	પિંડવિશુદ્ધિના પ્રકાર	૧૪૦૫
૨	મકરધ્વજના અદ્ભુતકામો	૧૩૫૩	૫	શ્રી સિદ્ધિ ચરિત્ર મૂળ	૧૪૩૦
૩	ધટપુરના નિવૃત્તિમાર્ગો	૧૩૬૧	૬	શ્રી સિદ્ધિ ચરિત્ર લાખાતર	૧૪૪૩

વિશ્વાસાયતન ત્રિપતિદલન દેવૈ કૃતારાધનમ્,
મુતે પથ્યદન જલામિત્તમન ધ્યામોરગસ્તમ્બનમ્ ।
શ્રેય સવનન સમૃદ્ધિજનન સૌજન્યસત્તીવનમ્,
વીર્તે વલિવન પ્રમાવમ્બન સત્યે વચઃ પાવનમ્ ॥

સત્ય વચન વિશ્વાસનું ધર છે મુસીબતને દબી નાખનાર ॥ દેવનાઓ
વડે આરાધન કરાયલું છે, મોક્ષને માટે લાગુ છે જળ અને અગ્નિના કોપને
સમાવનાર છે વાદ અને સર્પને સ્વમન કરનાર ॥ ૬ વાણુનું વરીકરણ છે,
સમૃદ્ધિને વૃદ્ધિ કરનાર ॥ સત્યનવાને છારતી રાખનાર છે, યરાનું કીડા
બન છે, પ્રભાવનું ધર છે અને નતે પવિત્ર કરનાર છે (શાર્દૂલ)

સમમિલપતિ સિદ્ધિમ્ પૂર્ણતે સમૃદ્ધિ
સમમિસરતિ વીર્તિમુચ્યતે સ મવાતિ ।
સ્વૃહયનિ મુગતિસ નેષતે દુર્ગનિમ્,
પરિહરતિ ત્રિપત્ત યો ન ગૃહાલ્પદત્તમ્ ॥

> પ્રાણી મારણી બીજ (જી.સ.)ને લેતા નથી તેને માટે મુક્તિ હજી
કરે છે એ સ્થિતિને વરે છે કીર્તિ એની પાંચાડે બધ છે, સસારપીગ તેને
મૂકી દે છે મુખગતિ એની હોંસ કરે છે દુર્ગતિ એને ભેવાનું પાપ બધ
કરે છે અને આપત્તિ એને ઠાગ દે છે (માલિની)

યસ્યાદાવિર્મયતિ વિતતિર્દુન્નરાપન્નદીર્ઘા,
યસિન્ શિષ્ટામિરવિતગુણપ્રામનામાપિ માણિ ।
યશ્ચ ધ્યાસ વહતિ વધપીધૂમ્વપા ક્રોધવાધમ્,
સ માનાદિ પરિહર દુરારોહમૌચિત્યવૃત્તે ॥

જે માનવધતમાથી દુષ્ટિ વરી સકાય તેની આપત્તિ રૂપ નીની એલી
નીકરે ॥ જેમા સિદ્ધ પુરુષને રમે તેવા શુભસમૃદ્ધનું નામ પણ હોય નથી
જે વધ કરવાની શુદ્ધિ રૂપ ધુમાડાથી બરપૂર દવને ધારણ કરે છે અને
ઓચિત્ય વૃત્તિવાગાને ચાલે મુશ્કેલ છે તેનો ત્યાગ કરે (મહાકાન્તા)

કુશલજનનવધ્યા સત્યસૂર્યાસસધ્યામ્,
કુગતિયુવતિમાલા મોહમાતદ્વશાભામ્ ।
શમકમલદિમાર્ગી દુર્વશોરાગ્ધાનીમ્,
વ્યસનજતસહાય્યા વૃત્તો મુચ્ચ માયામ્ ॥

માયાને ૨૨ કરો આ કુશલ કરવામા વાજણી છે, એ સત્ય વચન
રૂપ સૂર્યને અસ્ત કરનારી સંધ્યા છે એ કુગતિયુવતિની માળા ॥ એ મોહદ્વેષની
બાધવાની શાળા છે આ શમ રૂપ કમળને હીમ જેવી છે એ અપયરાની
રાગધાની છે અને એ સેકડો વચનને સહાય કરનારી છે (માલિની)

શ્રી
ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા.

ચતુર્થ પ્રસ્તાવ.

અવતરણ.

ચતુર્થ પ્રસ્તાવ

સંજ્ઞાદિ સિદ્ધાર્થ નમર (બાહ્ય)	સૂચ્ય ધાતો	રિયુદાદિભ્યા પિના નરવાહનતી રાઠિ	સામાન્ય ધાતોદિ અહ્યમતિ નરકેસરી અસુધશ	અથા મથે સોખરપરેતો રા ન, નરકે સીના પિવા નરકેસરીની રાઠી, નરકેસરીની માતા
	નરવાહનરણ વિમલમાલતી			
	રિયુદાદિભ	અથાનાયક નરવાહનતો પૂન સસારીભવ રિયુદાદિભી પતી		
(અતરમ)	અનિચેકિતા સોલશાજ	નરકેસરીની સી માનવ રેષક અનિચેકિતાતો પૂન		
રિયુદિમાનસ નગર (અતરમ)	કુદિશય જગ યતા એવાવાદે સદરકે રા ન રા હોતો પૂન રિયુદાદિભી મર્યાદા રાગકેસરી અત્રે અત્રતા ન દીકરી અપાવાદે રતીકારે ન બહુન			

નિવૃક્ષપાયાનું ચરિત્ર.

મૂળ તથા	મનસુચય	મૂળ નમરનો રાબ (કર્મબધ)
	તત્પરિ	મલસત્ત્વ રાબની રાગી (કર્મસત્તા)
	શુભોદય	મલસુચય રાબનો પુત્ર
	અશુભોદય	મલસુચય રાબનો પુત્ર (શુભકર્મનો ઉદય)
	નિન્ધાદેતા	શુભોદય ક્રમારની રાણી (અશુભકર્મનો ઉદય)
	દેવયોગ્યતા	અશુભોદય ક્રમારની રાગી (સ્વામાવિક બલાઇ) (Goodness)
	વિચક્ષણ	શુભોદય—નિજચારતાનો પુત્ર (Conceit)
નડ		અશુભોદય—દેવયોગ્યતાનો પુત્ર (Intelligence)
બુદ્ધિ		(Blockhead)
વિમર્શ		વિચક્ષણની બાયાં
		નિર્મળચિત્ત નમરના મલકમનો પુત્ર,
		વિચક્ષણનો સાળો અને પ્રાન્યનો માઓ
અર્ધ		વિચક્ષણ અને બુદ્ધિનીનો પુત્ર
રસના		વદન કોરમા રહેનાર અને જડની બાયાં
હાલતા		રસનાની દાસી

નિર્મળચિત્ત નમર

(અવરમ)

મલકમ

રાબ વિચક્ષણનો સસર

વિમર્શનો પિતા

મલકમ રાબની સાળી

વિમર્શની માતા

સુદરતા

રસના મુળશુદ્ધિ (અવરજ દેશે)

રાજસચિત્ત નગર	મિથ્યાભિમાન રાજકેસરી મહારોહ વિષયભિલાષ દમ્ભના દ્વેષભલ્લેદ્ર	રાજસચિત્ત નાનો રણેલાળ રાજસચિત્ત નગરનો રા ન રાજકેસરીનો દુ પિતા રાજકેસરીનો મત્રી વિષયાભિલાષના સત્તાનમાણી એક રાજકેસરીના બાઈ મનામોહનો પુત્ર તા ૧૯૫૮નું રા ન	મહામૂહતા રાજકેસરીની માતા એક અધિમારી
તામસચિત્ત નગર	અવિવેકિતા મતિમોહ	પ્રજ્ઞાળે દ્રવી બાયાં વૈશ્વાનરની માતા તામસચિત્ત નગરના રજેલાળ રોહનો મિત્ર	શોકે દુઃખ આકેદન વિવેચન લોકોતાચાર્યુ જ્ઞાતકેધ્યા મોતાચાર્યુ સદાશિવ સાતિશિવ સદાશિવનો શિષ્ય
ચિત્તવૃત્તિ મહાઅરવી મહામોહ મમતા નદી તદ્વિવસિત પુચિન બેટ ચિત્તવિસેષ મડપ તૃષ્ણા વેદિકા વિષયમૃસ સિદ્ધાસન	મહામોહ મહામૂહતા	ચિત્તવૃત્તિ અરવીના વિષયાસ તિ ૧ સને બેસી રા ન કરતાર વર્ણ દાદો મહામોહની બાયા રાજકેસરી અને દેવજેદ્રની માતા	
	મિથ્યાદર્શન કુદૃષ્ટિ	મહામોહનો સેનાપતિ મિથ્યાદર્શનની બાયા	

વેલ્લિલ્લ અતરકયા

ભુવનોદર નગર

અનાદિ

સન્નિધિ

વેલ્લિલ્લ

ભુવનોદરનો રાજ

અનાદિ રાજની રાણી

રાજ અનાદિનો ખાધરો

લિંગાદિવાળી પુત્ર

વેલ્લિલ્લ પુત્ર

સમયમ્

અત્તવાસિનિવેશ

સવપાત

અભિષેક

લિંગ

લિંગ

લિંગ દેવરાજ

લિંગ દેવરાજ

લિંગ વિષવરાજ

રામકેસરી

મદામોદ રાજનો પુત્ર

/કપર રાજસચિત્તો રાજ કલો છે

તેજ પાછો ચિત્તવત્તિમા

રામકેસરી રાજની પત્ની

મદામોદનો નાનો પુત્ર

(કપર તામસચિત્તો રાજ કલો છે તેજ પાછો ચિત્તવત્તિમા)

દેવગન્ધની ભાયા

મોદરાજના પરિવારમોદો દેવને ન-

ચાવનાર નાનો રાજ (રામકેસરી)

મકરધ્વજની પત્ની

મકરધ્વજ પાસે બેઠેલ પ્રથમ પુત્ર

મકરધ્વજ પાસે બેઠેલ પાંચ માણ

સમાની એક (સી)

અનિવેદિતા

મકરધ્વજ

રતિ

હાસ

અરતિ

પુત્રેલ

સેરી રેલ

વડેલ

લુચ્છતા

મકરધ્વજનો પરિવાર

મકરધ્વજનો પરિવાર

મકરધ્વજનો પરિવાર

મકરધ્વજનો પરિવાર

હીનચરિતા ભયની સી
(મનુષ્ય તથા હિસાન-મયનો) પરિવાર
ભવસ્થા સોફની ભાયા

મકરન્દળ પાસે ભેટેલ પાવમાંનો એક
(પ્રેમ)

મકરન્દળ પાસે ભેટેલ પાવમાંને એક
(પ્રેમ)

નામના સોળ જાળકો રાત્રે ૦ અને
૨૨૦ ના છાકરાઓ

અનતાવુંબી ૪ અપ્રત્યાપ્ત્યાની ૪
પ્રત્યાપ્ત્યાની ૪ સન્નિહન ૪

રાત્રેસરીનો મત્રી રસનાનો પિતા
વિષયાભિલાષની ભાયા

સાત રાત્રાઓ

પાવના પરિવારથી યુક્ત રાત્ર
(ગોદરાયનો મિત્રરાત્ર મદદગાર)

નવના પરિવારથી યુક્ત રાત્ર
(ગોદરાયનો મિત્રરાત્ર ભાષાઈ)

એના પરિવારથી યુક્ત રાત્ર
(ગોદરાયનો મિત્ર રાત્ર)

આરના પરિવાર ૦ યુક્ત રાત્ર
(મદદગાર મિત્ર રાત્ર)

એતાળીશના પરિવારથી યુક્ત
(ગોદરાયનો મિત્ર રાત્ર)

એના પરિવારથી યુક્ત
(ગોદરાયનો મિત્ર રાત્ર)

ભાષ

સોફ

રૂપાષ

વિષયાભિલાષ
સોમવૃષ્ટા

સાત રાત્રાઓ

૧ સોનસવરવૃ

૨ દર્શનાવરવૃ

૩ વેદનીય

૪ આયુ

૫ નામ

૬ ગોન

૭. આતસય પાત્રના પરિવારથી શુદ્ધ (મહાગોહનો

મિત્ર રાજ)

લોહાક્ષ

રિપુકપન

રતિલલિતા

મતિલલિતા

લલિતપુરનો રાજ

લોહાક્ષનો નાનો ભાઈ

રિપુકપનની ભાર્યા

રિપુકપનની બીજી ભાર્યા (પુત્રનો જન્મ

આપનાર)

ધનગર્વ

શોક

મિત્રવાલિખાનનો અગભૂત મિત્ર

ધનગર્વો નિશ્યાલિખાની વાણીઓ

કુદરશીલ

રોહની પાસે આવનાર ચોર

ભરે

મદનમજરી

કુદરશીલ

વજ્ર ગણિકા

યુવાન ગણિકા

મદનમજરીની દીકરી

કુદરનો લોગી-રાજપુત

અડ

ગણિકાસિક યુવાન

રમણ

કપોતક કરે ધનેશ્વર

જાનકાબાસકત કલિર-

સાગિની પુત્ર

લલિતપુરનો પદ્મજ અગ્રણી

ચિત્રામહાર્ય રોહીન રાજ

વિક્રમ આચાર્ય વજ્રકપુરનો

સાર્વવાદ

કુરુપ

વાસવ	ગોટા ધનવાન શોક	ધનદસ વધન	વાસવશોકનો મિત્ર વાસવશોકનો પુત્ર ગોશામા સમર્થિત વધનનો દારા શોકને પુત્ર હુનો સમાચાર આપનાર
------	----------------	-------------	---

હુ
વિષાદ
રાજકૃષ્ણનો સેનાની-આનંદ કશાનાર
શોકનો મિત્ર કળાદ કશાનાર

સાત મહેલિકા-પિશાચીઓ

- ૧ જરો
- ૨ દેવ
- ૩ મૃતિ
- ૪ ખલિતા
- ૫ કૃદપતા
- ૬ દરિદ્રતા
- ૭ દુર્ભાગતા

મળપરિણતિ શ્રેષ્ઠ પ્રથમા
અસાત શ્રેષ્ઠ દ્વીતીયા
આયુ ક્ષય શ્રેષ્ઠ તૃતીયા
માનદય શ્રેષ્ઠ ચતુર્થો
નામકર્મ શ્રેષ્ઠ પચમી
અવશય શ્રેષ્ઠ ષષ્ઠી
નામરાગ શ્રેષ્ઠ સપ્તમી

યૌવન
નિરોગિતા
લુચ્ચકા
સૌજન્ય
સુદેવતા
કૌશલ્ય
સુભાગતા

વિરોધી સત્ત્વો

જરાગ્રેષ્ઠિત થોડા
દેહની શત્રુ વેદનશીલ નરિત
મૃતિની શત્રુ
ખવતાનો શત્રુ
કુરુપતાની વિરોધી
દરિદ્રતાનો દુશ્મન
દુઃખતાની શત્રુ

સાંસ્કૃતિક
શૈક્ષણિક
સાંસ્કૃતિક
બોધ
લોકાયત

જેન (વિવેકપર્વતપર)

છકુ ના

સાલિનકમાનસપુર ભવયકમા બોધ

નગર વિવેક પર્વતનો આધાર

વિવેકપર્વત સાલિવકપુરમા આરેલ

દિર

મમતાત્વ વિવેકપર્વતનું શિખર

નપુર વિવેકપર્વતપર આવેલુ રાજેર

ચિત્તસમાધાન મરુપ

નિરુદ્ધતા વેદિકા

જીવવીર્ય સિદાસન

આરિનધર્મ

વિરતિ

યતિધર્મ

- ૧ ક્ષમા
- ૨ આર્દ્રવ
- ૩ માર્જન
- ૪ સુકૃતતા
- ૫ તપયોગ
- ૬ સ્વયમ
- ૭ સત્ય
- ૮ શૌચ
- ૯ અદિચિન્તન
- ૧૦ પ્રકીર્ત્ય

સામાયિક
ઉદ્દેશપર્યાયન
મરિચકરવિદ્યુદ્ધિ
સૂક્ષ્મસપરાય
યથારુપાત

જેનપુરમા ચિત્તસમાધાન મરુપમા નિરુદ્ધતા
વેદીપર જીવવીર્ય સિદાસનરુપ રાત્ર
આરિનધર્મરાજની પત્ની

આરિનરાજનો યુવરાજપુત્ર

સામાયિક
ઉદ્દેશપર્યાયન
મરિચકરવિદ્યુદ્ધિ
સૂક્ષ્મસપરાય
યથારુપાત

શ્રીમદ્ધર્મસાગર

સદ્ભાવસારતા	શુભરાજ યતિધર્મની પત્ની	આભિનિશાધ
ગૃહિધર્મ	આદિરાજાનો ફટાથો ફર	સદાગમ
સદ્ગુણરક્ષતા	ગૃહિધર્મ ફટાયાની પત્ની	અવધિ
સત્સંગદર્શન	આદિરાજાનો રોનાપતિ	મન પર્યાય
સદ્દિ	સમ્યક્દર્શનની ભાવા	ફલ
સદ્ભાધ	આદિરાજા નો મત્રી	
અવનતિ	સદ્ભાધ મત્રીની ભાવા	
સતોષ	આદિરાજાનો ભોગમ	મયમતો
નિગિષ્ણસિતા	નિન	
	સતોષ વનપાળની ભાવા	
શુભમાનમ નગર		
શુદ્ધાભિસધિ—રા ૧		
વરતા } શુદ્ધાભિસધિની		
વર્યતા } રાણીઓ		
મુદ્દતા શુદ્ધાભિં અને વરતાની		
દીકરી શુદ્ધાભિની રાણ		
સરથતા શુદ્ધાભિં અને વર્યતાની		
દીકરી મુખવાદની રાણ		
સપ્તમ	અકર્ણો રિપુદા ભૂતો રૂં વદારનાર	

ૐ પરમાત્મને નમઃ

શ્રી ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા.

વિભાગ ૨ બે.

ચતુર્થ પ્રસ્તાવ.

અવતરણ.

માન, મૃધાવાદ, રસનૈદ્રિય, વિપાક

પ્રકરણ ૧ લું.

રિપુદામણ અને શૈલરાજ.

નુજગતિ^૧ નગરીમા શ્રીસદાગમ સમક્ષ અગૃહીતસંજે-
તાને ઉદ્દેગીને સસારીજીન પોતાનું ચરિત્ર જહે છે અને
તે વખતે પ્રજાવિશાલા તથા ભગ્યપુરુષ પામે બેઠા
છે સસારીજીવે ક્રોધ, હિંસા અને સ્પર્શદ્રિયનો વિપાક
ખતાનનાર નદિવપ્રેનના ભવસબધી વૃત્તાત વિસ્તારથી
કહ્યો હવે પોતાનું ચરિત્ર આજળ ચલાવતા તે કહે છે —

સિદ્ધાર્થ નગરે નરવાહન.

વિમલમાલતીની પનિવ્રતા.

રિપુદામણનો જન્મ ઉત્તમન.

^૧અતિશય સુપ્રસિદ્ધ મોદર્થવાળું અને પુણ્યશાળી શ્રવેથી વચ્ચાવડું
એક સિદ્ધાર્થ નામનું નગર હતું ત્યાં નરવાહન ગાન્ત રાત્ર્ય ડરતો
હતો તે રાત્રી રતેજમા મૂર્ચને પાપુ છતી બધ તેવો હતો,

૧ બુધો પૃ ૨૮૯

૨ બે રો બે સોસાયત્રિવાગ મૂળ પુસ્તકનું પૃ ૪૩૬ અહીં રાત્ર પાંચ છે

૩ તેજ રતેજ-(૧) રાત્ર પમે કાલિ, પ્રવાય, (૨) સૂર્ય પમે પ્રકાશ, ઉપવૃત્ત

ગૌરીરતામા મોટા સમુદ્રને જીતી લે તેનો હતો અને સ્થિરતામા મેરૂ પર્વતથી વધી ન્તય તેવો હતો તે રાજા પોતાના બાયાન વર્ગમા ચંદ્ર જેવી શાંતિ બતાવતો હતો, શનુર્ગમા અસિ જેવું ચડપણ બતાવતો હતો અને પોતાના ધનવે કુબેરભયારીપણું નિરતર બતાવતો હતો એ નરવાહન રાજાને રૂપમા, આબરૂમા, કુળમા અને ઈભનમા તેના જેવીજ શોભા આપે તેવી વિમલમાલતી નામની પદ્મરાણી હતી અદ્રિકા જેમ ચંદ્રના અને લક્ષ્મી જેમ કમલના સહુનારાથી દૂર રહેતી નથી તેમ રાણી રાજાના હૃદયથી કદિ દૂર ચતી નથી એ નરવાહન રાજા વિમલમાલતી રાણી સાથે અનેક પ્રકારના આનંદવિવાસો કરતા પોતાનો સમય પસાર કરતો હતો.

અહો અગૃહીતસકેતા ! હું મારા પુણ્યોદય મિત્રની સાથે તેમજ મારી સ્ત્રી ભવિત યતા સાથે ચાલીને તે રાણીની કુખમા દાખલ થયો ગર્ભાવસર મપૂર્ણ થયે હું પ્રગટરૂપે અને મારો મિત્ર પુણ્યોદય અદ્વયરૂપે જન્મ પામ્યા મારા શરીરના સર્વ અન્યથો ઘણાજ મુદર દેખાતા હતા અને માફ રૂપ બહારથી જોનારને બહુ ખેંચાણકારક લાગતું હતું મારો જન્મ થનાથી પોતાને જુન થયા છે એના ખ્યાલથી મારી માતા વિમલમાનતી બહુ આનંદ પામી મારા જન્મની મારા તે ભવના પિતા નરનાથન રાજાને ખબર પડતા તેને પણ આનંદ યયો, આખા નગરને પણ રાજ્યનારસના જન્મથી હાર થયો અને રાજ્યમા તથા નગરમા મારા જન્મને અગે મોટો ઉત્સવ કરવામા આ યો મારા મનમા પણ તે વખતે એવી કલ્પના થઈ કે હું એ નરનાથન રાજા અને વિમલમાલતી રાણીનો પુત્ર છું અને તેઓ બન્ને મારા પિતા માતા છે મારો જન્મ થયા પછી જ્યારે એક મહિનો પૂરો થયો તે વખતે મોટા આનંદ સાથે માફ રિપુનારૂપ એવું નામ પાડનામા આ યુ

સૌંદર્યરાજનો જન્મ

નદિવર્ધનના ભવમા મારી ધાવ અનિવેદિતા નામની હતી એ તને જ્યાં હશે તેજ ધાવ માતા પોતાનું દુઃખ અને પાપા માટે અને

૧ ગૌરીરતા રૂપ-(૧) રા ૧ પક્ષે હૃદયની વિશાળતા, (૨) સમુદ્ર પક્ષે ગંડાલ
૨ સ્થિરતા રૂપ-(૧) રા ૧ પક્ષે મનની સ્થિરતા (૨) મેરૂ પક્ષે એક સ્થાનકે રહેવાપણું

૩ એક ભવમા માતા પિતા યાય તે અ ય બંને ફરી ભય છે તેથી આ હું વખતનો અનિનિવેશ હતો તે મટિ આ વાક્ય મૂકાયું છે

૪ જુઓ પૃ ૫૪૫

મને ઉછેરવા માટે અહાં આવી વાત એમ બની હતી કે એ અવિવે-
ક્ષિતા ધાત્રીને પોતાના વહાવા પતિ દ્વેષગર્ભેદ્ર સાથે એક વખત સયોગ
થયો અને ભોગાનુભોગ બગબર એવો બની ગયો કે જે નખતે દેવી
નિમવમાવતીના ગર્ભમાં દુ આબ્યો તેજ વખતે એ અવિવેક્ષિતાએ પા-
ગર્ભ ધાગ્યુ કર્યો જે દિવસે મારો જન્મ થયો તેજ દિવસે અવિવે-
ક્ષિતાએ એક મહા દુષ્ટ બાળકને જન્મ આપ્યો એ બાળકની છાતી
બહાર નીકળેલી અને છાતી આવેલી હતી અને તેને આઠ 'મુખ હતા
જેને જોઈને તે (અવિવેક્ષિતા)ને ઘણો આનંદ થયો પછી એ અવિવેક્ષિતા
ધાર માતા હર્ષપૂર્વક વિચાર કરવા લાગી કે અહો! મારા પુત્રને તો
જાણે મોટા પર્વતના જૂદા જૂદા ગિખરો હોય તેવા આઠ મુખ થયા છે
એ તો ભારે નવાઈની વાત બની! પછી એ અવિવેક્ષિતાને મુવાનક
આત્માને એક માસ થયો ત્યારે તેણે પણ પોતાના પુત્રનું તેના ગુણને
ઉચિત ગૈલગજ^૧ એવું નામ પાડ્યું

પાંચ વર્ષની વયે ગૈલગજસાથે દાસ્તી.

ગૈયરાજે દખાડેલો કૃત્રિમ એહ-પ્રેમ.

ગૈલગજની દાસ્તીની દખાતી અસર.

એ અવિવેક્ષિતા ધાવમાતા અને ગૈયરાજ બન્ને મારા અત ક-
પુમાં તો અનાદિકાળથી રહેલા હતા, પણ ત્યાં સુધી શુભપણે અદર
રહેતા હતા તેથી મને તેની બરાબર ખબર પડી ન હોતી

મને ઘણાજ સુખમાં ઉછેરનામાં આનંદો હતા, હું પાણી માગુ
ત્યાં દૂધ હાજર થતું હતું અને એવી રીતે મોટો થતો તેમજ મારા
માઆપને આનંદ આપતો દુ ગૈયરાજની માથે જ ઉછેરના લાગ્યો

મારી પાંચ છ વર્ષની ઉંમર થઈ ત્યારે એક નખત કાઈક અમ-
જણ પૂર્વક શૈલરાજ મારા જોવામાં આવ્યો અનાદિ

શૈલરાજનો	કાળથી તેના ઉપર મને ઘણો મોહ અને એહ હો-
ઉપરનો પ્રેમ	નાને લીધે તેને જોતાજ મારા મનમાં તેના ઉપર જે
	પ્રીતિ થઈ આની તેનું શબ્દથી વર્ણન કરવું મુશ્કેલ
	કે દુ તેના ઉપર ઘણા પ્રેમથી નેપા કરતો હતો એવું જાણવાથી તે

૧ જાતિ, લાભ દુઃખ, કષ્ટરાઈ, તપ, રૂપ બળ અને જ્ઞાન એ આઠ પ્રકારના
મદ રૂપ આઠ મુખ શૈલરાજ એ અભિમાનનું વસ્તુ રૂપ છે

૨ શૈયરાજ શૈલ એટલે પર્વત હેતુ મુળ કયામાં ન જતાવ્યો જ (પર્વતના
ગિખરોને અનુરૂપ આઠ મુખ હોવાપણાને અર્થે)

ગયો હતો કે જાણે હું પૃથ્વરનો^૧ (સેવનો) ચાલવો હોઉં તેમ અક્કડને અક્કડજી ઠેલો રહેતો હતો અને યેઠની સાથે જરા પણ નમીને ચાલતો ન હોતો. મારી અક્કડાઈ એટલી બધી રહી પડી કે નમસ્કાર કરતા અનેક સામન્ત રાજાઓના મુગુટોના કિરણોથી મુશોભિત મારા પિતાશ્રીના ચરપાકમળને પાપુ હું નમસ્કાર કરતો નહિ, સર્વ મનુષ્યોને વદનીય અને જેનો મારા ઉપર શ્રેષ્ઠ અને ઉપકાર એટલો બધો હતો કે તેનું વર્ણન થઈ શકે નહીં તેવી પ્રેમાળ માતાને પણ દિવિ નમસ્કાર કરતો નહિ, એટલુંજ નહિ પરંતુ લૌકિક દેવો અને અમારા કુળદેવો તરફ નમસ્કાર કરવાની ઇચ્છાથી હું નજર પાડુ કરતો નહિ-તેમની સામુ મારી આખોથી જોતો પણ નહિ.

મારા પિતા નરના ન રાજાએ મારા વર્તન ઉપરથી જોઈ લીધું કે મારે શેવરાજ સાથે ઘણી ગાઢી પ્રીતિ થઈ ગઈ
અભિમાન છે અને તે પ્રીતિ દરરોજ વધતી જાય છે, એટલા
પોપણ ઉપરથી તેમણે પિતાના મનમા વિચાર કર્યો કે
અહો! આ મારો પુત્ર માનથી પિતાને ઇશ્વર જેવો

માને છે તેથી હવે જો આ લોકો તેની આજ્ઞાનુ જરા પણ ઉલ્લંઘન કરશે તો એ ઠોકરાને મનમા ધરો જ ખેદ થશે અને તે પિતાની જાતને અપમાન થયેલું માની આ ઘર અને રાજ્ય છોડીને ઢોઢ ખીજી જગ્યાએ જઈ જાવો જરૂર! જો એમ થાય તો ઘણુંજ બુદ્ધ થઈ જાય! માટે મારા હાથ નીચેના સર્વ રાજાઓને કુમારના બાવા વર્તનના સમાચાર આપીને તેઓ સર્વ કુમારની આજ્ઞા તુરત ઉઠાવી લે એવી સૂચના કરી દઈ મારા પિતાશ્રીને મારા ઉપર ધરો રહેલું હોવાથી તેમણે મારા સબધના ઉપર પ્રમાણે વિચાર કર્યા અને પોતે મનમા જેવું ધાર્યું હતું તેવા હુમ્મો સારને દરમાની દીધા મારા પિતાને એ પ્રમાણે પુકમ થવાથી હું ભેદે તદ્દન નાનો બાળક હતો તો પાપુ મારે રાજાઓ મારે પને પડના લાયા અને જાણે મારા નોકરો ટોચ તેવી રીતે વર્તવા નાગ્યા મોટા મોટા કુળમા ઉત્પન્ન થયેલા રાજાઓ અને મોટા બળવાન પુરૂષો મારી પાસે “દેવ દેવ” “ખમા ખમા” એવા સખ્દો બોલી મારી અનેક પ્રકારે સેવા કરવા લાયા મારા મોઢામાથી હજી કોઈ સખ્દ નીકળે ત્યાં તો “જય દેવ! જય દેવ!” કહીને તેઓ આદર પૂર્વક તે સખ્દને ઉપાડી લેવા

૧ શેવરાજ સખ્દ મા આરેલ શેવ સખ્દ ન અહીં જાર (papa) મૂકવામાં
મા નો છે

લાગ્યા અને મારા હુકમનો અમલ કરના લાગ્યા અગૃહીતસકેતા ! તને ડેટલી વાત કહું ? દુકામા મારા પિતા, મારી માતા, મારા બધુઓ અને સગા સબધીઓ તેમજ નોકર વર્ગ, સર્વ આબતમા હું બાળે પર માત્રાથી અવિક્ક હોઉ તેવી રીતે મારી સાથે વર્તવા લાગ્યા વાસ્તવિક રીતે માફ આટલું બધું માન જળનાતુ હતું તેનું કારણ મારો મિત્ર પુણ્યોદય હતો, પરંતુ અત્યંત મોહને લીધે હું તો માગ મનમા તે વખતે વિચાર કરતો હતો કે અહો ! દેવતાઓને મળવો મુરકેલ એવો મારો પ્રતાપ હાલમા સર્વત્ર પર્તી રહ્યો છે તેનું એક જ કારણ મારો પરમ પ્રિય ઇષ્ટ મિત્ર શૈલરાજ છે અને એ સર્વ પ્રતાપ તે જ દોસ્ત-દારનો છે

સ્તબ્ધચિત્ત લેખ.

મારા મિત્રે (ગૈલરાજે) મારો પ્રતાપ આટલો બધો વધારી મૂક્યો તેથી હું તેના ઉપર બહુજ રાજી થઈ ગયો. શૈલરાજ સાથે અને તેનાપર મારો પ્રેમ દરરોજ વધતો ચાલ્યો. યથેલી વાતચીત અત્યંત મોહમા આવી જઈને મારા તે શૈલરાજ મિત્રને એક દિવસ હું વિશ્વાસના નયનો ઢહેવા લાગ્યો “મિત્ર ! બધું ! લોકોમા આટલી બધી મારી ખ્યાતિ થઈ અને મારો હુકમ આટલો બધો હાલમા ચાલવા માણ્યો છે તે સર્વ તારો પ્રતાપ છે !”

મારા એ વચનથી શૈલરાજ પોતાના મનમા ઘણો ખુશી થયો, પરંતુ ઉપર ઉપરથી ખોટો દેખાવ કરતો તે મને જવાબમા કહેવા લાગ્યો “હમાર ! આનો પરમાર્થ હું તને હાલ જહુ છું આવા પ્રકારનું સાફ વચન તું બોલે છે તેનું કારણ તું પોતે જ છે હકીકત એવી છેકે આ દુનિયામા જેઓ જાતે દુર્ગુણી હોય છે તેઓ બીજા ગુણથી ભરપૂર પ્રાણીને પોતાના અભિપ્રાય અનુસાર દોષથી ભરેલા જ માને છે અને સાચ્યશાળી સંજ્ઞન માણસો હોય છે તે અન્ય માણસ દોષથી ભરેલો હોય તોપણ પોતાના વિગ્રહ વિચારોને અનુસારે તેને પણ ગુણનું મંદિર માની લે છે. આ પ્રમાણે હોવાથી મારા જેવો તદ્દન ગુણ વગરનો એક સામાન્ય માણસ તારી નજરમા ગુણથી ભરપૂર લાગે છે તે તારા પોતામા રહેલ સંજ્ઞનતા બતાવે છે મેં તો મારા મનમા નિશ્ચય કર્યો છે કે એ મર્મ પ્રતાપ પણ તારો પોતાનો જ છે અને મારી આજ્ઞ પણ તારે લઈને જ છે તારી

પોતાની સક્રિયી અમે^૧ પણ જરા વિખ્યાતિમા આવ્યા છીએ, બાકી નહિ તો અમે તે કોણ માન છીએ ?”

ગૌતમજીના આવા પ્રેમાળ વચનો સાંભળીને હું તેના પર નધારે હેતાળ થયો મેં તે વખતે મારા મનમા વિચાર કર્યો કે અહો ! આ ગૌતમજીનો મારા પર કેટલો બધો પ્રેમ છે ! અહો એની ચિત્તની ગભીરતા કેટલી બધી છે ! તેની બોલીમા મીઠાશ પણ કેની ભારે છે ! અને એની ભાવ બતાવનાની રીતિ પણ કેવી આકર્ષક છે ! આવી રીતે મનમા વિચાર કરીને મેં મારા ગૌતમજી મિત્રને બહુ “મિત્ર ! તારે આપુ વિવેકનું વચન મારી પાસે બોલવાની કાંઈ પણ જરૂર નથી, કારણ કે તારામા કંઈ અદ્ભુત શક્તિ છે તે મારા બાપુનામા બરાબર આવી ગયું છે”

મારા તરફથી આવા ઉત્તેજનના શબ્દો સાંભળીને ગૌતમજીને બહુ આનંદ થયો પછી પોતાનું કાર્ય આધવાના હેતુથી તેણે વાત આગળ ચલાવી “ભાઈ ! જ્યારે શેક પોતે નોકર પર મહેરબાની કરવા તૈયાર થયેલ હોય છે ત્યારે પછી તેનું તે વળી સાફ થયા વગર રહે ? વળી જો તને એક બીજી વાત કહું જો મારા જેવા એક માવારણ માપુસ ઉપર તારી આટલી બધી પ્રીતિ થઈ છે તો એક તદ્દન ખા નગી વાત છે તે હું તને આજે કહું તો અગીકર કંઈ મારી પાસે શક્તિને વધારનાર હૃદયપર લગાડવાનો વેપ છે તે તારે દરેક ક્ષણે હૃદય ઉપર વારનાર લગાડ્યા કરવો”

મેં તેને પૂછ્યું “એવો લેપ તને ક્યાંથી મળ્યો ? એ લેપનું નામ શું છે ? અને હૃદયપર એ લેપને લગાડવાનું પરિણામ શું થાય છે ? એ સવ બાબત હું સાંભળવા ઇચ્છું”

ગૌતમજી ઉત્તરમા જણાવ્યું “કુમાર ! મેં એ લેપ કોઈની પાસેથી મેળવ્યો નથી, પણ મારી પોતાની સક્રિયી જ બનાવ્યો છે એનું નામ ‘સ્તબ્ધચિત્ત’ કહેવામા આવે છે એનો પ્રભાવ તો જાણે

૧ અભિમાન (ગૌતમજી) અત્યારે પણ પોતાને ‘અમે’ એવા બહુ વચનથી હૃદયે છે અભિમાનનું આ લક્ષણ છે જોગી નમ્રતા બતાવવી એ પણ અભિમાનનું જ લક્ષણ છે

૨ સ્તબ્ધચિત્ત એનાથી મન નહિ ચાલે તેનો આ નામ લેપને બરાબર થાય છે અભિમાનીનું મન હંમેશા જડ જેવું જ હોય છે અભિમાનીનું મન સ્તબ્ધ થઈ નય છે તેનો અર્થ સાક્ષાત્કાર છે

છે તે તુ અનુભવથી જાણી શકીશ અભારે તેનાપર મોટું વિવેચન કરવાથી શુ લાભ છે ?”

મેં જનાબમા જણાવ્યું “જેવી મિત્રની મગજ !”

ભાગ પછી એક દિવસ જૈવગજ પોતાની પામેનો સ્તબ્ધચિત્ત લેપ મારી પામે વધ આવ્યો અને મને તે અર્પણ

લેપની ક્યો મેં પણ તુગત જ તે લેપને મારા હૃદયપર લ
અસર ગાઓ જેને લઈને શૂળીએ લટકાવેલા ચોરની જેવી
સ્થિતિ મેં ધારા કરી ડોઈને નમનાની તો વાત જ

મેં દોડી દીધી મને એના પ્રકારનો થયેલો જોઈને મારો આખો મામત નર્ગ અને અવિકાગીવર્ગ મને વધારે અને વધારે નમન કરવા લાગ્યો અને વાત એટલે મુઠ્ઠી વધી પડી કે માગ પિતા પણ મારી માથે બોલે આવે તો મને હાથ જોડીને વાત કરવા લાગ્યા અને મારી માતા તો જાણે હું તેનો શેઠ કે માલેક હોઉં હિં તેમ મારી પામે નમ વચનથી વિનતિ કરવા લાગી હૃદયપર લેપ લગાડવાનું આવું મારૂં પશિલામ આનવાથી મને તે લેપ ઉપર ઘણો વિશ્વાસ ચોંટી ગયો અને શૈવ-રાજ મારો ખરો ઇષ્ટ મિત્ર અને પરમ બધું ડે એવી તેના સબધમા ચોક્કસ બુદ્ધિ થઇ

પ્રકરણ ૨ જી.

મૃપાવાદ.

ક દિવસ હું હિલિષ્ઠમાનસ નામના અતરંગ નગરે ગયો એ નગર ચર્ચે હું જોતું સ્થાનક હતું, એમા ધર્મને તિ લાજલી આપના પ્રાણીઓ જ વ્યવસ્થા હતા, સર્વ પાપોનું એ નરબુદ્ધ હતું અને દુર્ગતિમા જવાના સીધા દાર જેવું હતું

તે નગરમા 'દુષ્ટાશય' નામનો રાજા ગળ્ય કરતો હતો તે ચર્ચ

પ્રકારના દોરોનું જન્મસ્થાન હતો, મહા ભયકર ક્રમોની ખાણ હતો અને સદ્વિવેક રાજ્યનો તે મોટો જાહેર થયેલો દુશ્મન હતો.

તે દુષ્ટાશય રાજ્યને જઘન્યતા^૧ નામની રાણી હતી જે અધમ પ્રાણીઓને ઘણી વહાળી હતી, સમજી અને કહાપણુવાળા વિદ્વાનોથી નિંદા અને તિરસ્કાર પામેલી હતી અને નિંદા કરવા યોગ્ય સર્વ હાનકા કામોમાં પ્રવર્તન કરાવનાવાળી હતી.

એ દુષ્ટાશય રાજ્ય અને જઘન્યતા દેવીને અત્યંત વહાલો એક મૃધાવાદ^૨ નામનો છોકરો થયો હતો એ ભાઈશ્રી સર્વ પ્રાણીઓને અસ્પર્શ જરા પણ વિશ્વાસ હોય તેનો ભગ કરાવે તેવો હતો અને આખી દુનિયાના સર્વ દોરો તેનામાં આવી રહેલા હોવાથી સમજી પ્રાણીઓ તેની નિંદા કરતા હતા.

એ નગરમાં શાક્ય (ગુન્ધાઈ), પૈશુન્ય (ચાડી મુગસી), દૌર્જન્ય (દુર્જનતા, અધમપણ), પરોહ (ખીજાનું ભુખુ ઇચ્છુ) વિગેરે અનેક ચારો વસતા હતા, તે સર્વે એ રાજકુમાર મૃધાનાદની મહેર બાની મેળવવાના ધરાદાથી તેની સેવા કરતા હતા એક, મિત્રતા, પ્રતિષ્ઠા (વચન), અને વિશ્વાસ જેવા સારા સારા લોકોનો એ રાજપુત દુરમન હતો, લીધેલ પ્રતિષ્ઠા કે નિયમ (નત)ના લોપનો તે પોષા કરનાર-પાળક પિતા હતો, નિયમ-મર્યાદાનો તે મોટો દુશ્મન હતો અને કોઈની અપકીર્તિ બોવવા રૂપ ખજરી વગાડવી હોય તો તેને સામસામી અકાળવામાં તે સર્વદા તૈયાર રહેતો હતો તેના હુકમને અનુસરનારા કેટલાક નરકમાં જાય છે તેને નરકે જવાનો એ મૃધાવાદ સીધો અને સરળ રસ્તો બતાવી આપે તેવી તેનામાં તાકાત હતી.

મૃધાવાદ સાથે જૈની.

હવે ઉપર જણાવ્યું તેમ જ્યારે દુ ક્લિષ્ટમાનસ નગરે ગયો ત્યારે જો વખતે મેં દુષ્ટાશય રાજ્યને જોયો અને તેની પાસે બેઠેલી મહાદેવી જઘન્યતાને પણ જોઈ તેમના પગ પાસે બેસીને સેવા કરનારા પુરુષને જોતા મારા મનમાં ખાતરી થઈ કે એ પિતૃભક્ત મૃધાવાદ હોવો જોઈએ મેં દુષ્ટાશય રાજ્યને નમન આપી વિવેક કર્યો અને ત્યાર પછી કેટલોક વખત દુ ત્યા રહ્યો મેં ઉપર નગરનું, નગરવાસીઓનું,

૧ જઘન્યતા દુષ્ટ આશય સાથે તુચ્છતા અને ત્યારે જ મૃધાવાદની પ્રવૃત્તિ થાય છે દુષ્ટ આશય આત્માને લગતો છે (આવરીત આત્માનો) ત્યારે તુચ્છ વૃત્તિ હૃદયની છે બંનેને પતિલાએ મૃધાવાદને અવકાશ અને છે.

૨ મૃધાવાદ અસત્ય ખોટી હકીકત સ્વપ્ન સ્પષ્ટ સમજાય તેવું છે.

રાજા, રાણી અને મૃષાવાદ કુવરનું જે સ્વરૂપ બતાવ્યું છે તે તો સાર પછી જાણ્યું, પરંતુ જે વખતે તેમના કિવદંતમાનસ નગરે ગયો તે વખતે એ કોઈનું કાંઈપણ સ્વરૂપ મહામોહને લીધે હું જાણી શક્યો ન હોતો. મેં તો તે વખતે જેવા મૃષાવાદને મારો મોટો ભાઈ હોય તેમ ધારીને તેને મારા પગમ ઇષ્ટ મિત્ર તરીકે ગણી લીધો અને થોડા વખતમા તો તેની સાથે પ્રેમ વધારી દીધો અને વાત એટલી વધી ગઈ કે જાણે તે મારા ગરીરથી જરા પણ જૂદો ન હોય અને જાણે હું અને તે એક જ હોઈએ તેમ થઈ ગયું.

દાસ્તીને પરિપૂર્ણે વિકલ્પો,

વધતી જતી દાસ્તીની અસરો.

પુણ્યપ્રભાવ, પણ સમજાયો નહિ.

મૃષાવાદ સાથે ઘણો સબંધ જન્મ્યા પછી તેને હું મારા સ્થાન તરફ સાથે લઈ આવ્યો. તેની સાથે આનંદ વિનાદ કરતા મારા મનમા નવા નવા તર્ક વિતર્ક થવા લાગ્યા જેવા કે મને આવી સર્વ પ્રકારની સપત્તિ અપાનનારો મૃષાવાદ નામનો મિત્ર મળી ગયો અને તે એકપૂર્વક હમેશાં ને માટે મારા હૃદયમા રહેવાનો છે તેથી ખરેખર હું ઘણો જ વિચક્ષણ હું, નિપુણ હું, હુશિયાર હું, મને સાર વસ્તુ ખરાખર મળી આવી છે અને આ બીજા બધા મૂર્ખ માણસો છે તે તો લગભગ પશુ જેવા છે. મારા મિત્રના પ્રતાપથી હું તો કાંઈ કાંઈ નનાઈઓ કરી બતાવું છું તદ્દન ખોટા અથવા ન હોય તેવા પદાર્થમા સાચા અથવા છે જ એવી બુદ્ધિ હું ઉત્પન્ન કરાવું છું અને તેના જ જોરથી સહુભૂત (સારા, હયાતિ ધરાવનાર) પદાર્થોમા અસહુભૂત બુદ્ધિ હું ઉત્પન્ન કરાવું છું હું જાતે કોઈ મોટું સાહસ ખેડી નાખું છું તો મારા સારા મિત્રની કૃપાથી તેની સર્વ જવાબદારી બીજા માણસ ઉપર એકદમ ઢોળી નાખું છું. મારી મરજી પ્રમાણે ચોરી કંડ કે પગ્ગલી સાથે ગમન કરે તે બીજા કોઈ પણ ગુન્હો કરે પરંતુ જ્યાં સુધી મૃષાવાદ મારો દોસ્તદાર છે ત્યાં સુધી અપરાધની જરા ગંધ પણ મારા ઉપર આવના દેતો નથી જે ગ્રાણીઓ પાસે પોતાના સબંધી તરીકે આ ભાઈસાહેબ (મૃષાવાદ) ન હોય તેમનો એક સ્વાર્થ પણ કેવી રીતે સિદ્ધ થઈ શકે અને તેથી આ સર્વ લોકો મને તો મૂર્ખ જ જણાય છે. કારણ કે (સ્વાયમ્બો હિ મૂર્ખતા) - મનુષ્યનો નાશ કરવો એ મોટામા મોટી મૂર્ખાઈ છે. હું તો મૃષાવાદની રચનાથી હોય ત્યાં સલાહ કરાવી શકું.

હોય ત્યાં નારદનું કામ કરી લકાઈ કરાવી શકું છું અને આ દુનિયામાં
 વળી મુશ્કેલીએ મળી રહે એવી કોઈ પણ વસ્તુ મેળવવાની હું ચિંત
 વના કરૂં તે મારા સદસુ મિત્રની કૃપાથી મેળવી શકું છું ખરેખર,
 મારા મોટા પુણ્યના યોગથી જ એ મિત્ર અને મળી ગયો છે ! એજ
 મારો ખરેખરો ઇષ્ટ મિત્ર છે અને જેના ઇન્દ્રે તેવા કૃણ આપનાર
 એ તો ખરેખર આખી દુનિયાને વદન કરના યોગ્ય છે દુનિયા તેને
 એટલું બધું માન આપે તેમાં કાંઈ નરાઈ નથી અહો અમૃતીતરકેતા !
 તે વખતે આવા આવા અને બીજા અનેક માયા ખોટા વિચારો અને
 કૃતકો કરીને મોહને લીધે મૃષાવાદ ઉપર મારા મનને બરાબર સ્થાપન
 કરી દીધું જો કે તેના સમઘથી અને ઘણા અનર્થો થતા હતા, કંઈ
 ન કરવા યોગ્ય કામો દુર્ગરી મેસતો હતો અને સિક્ષાનું પાત્ર થતો
 હતો, પણ મારી સાથે શુભ ગીતે મારો પુણ્યોદય મિત્ર ત્યાં જતો
 હતો તેથી મને આવેલ મકટ દે જનામદારી દૂર થઈ જતા હતા,
 પરંતુ મારા મન ઉપર મોહરાજ્યએ પાતાનું એટલું સામ્રાજ્ય સ્થાપન
 કર્યું હતું કે હું પુણ્યોદયનો પ્રભાવ કદિ સમજતો જ નહિ અને મૃપા
 વાદમાં જ જાણે 'શુભોની માળાની માળા હોય એમ જ દેખતો હતો !"

કળાચાર્યને સૌંપતી વખત પુત્રનો અવિનય.

નિવારસિક ગળાએ શુરને ડરેલી લલામળ.

મહામતિ કળાચાર્યની પોતાની કળાપર શ્રદ્ધા.

આની રીતે રૌનગજ અને મૃષાવાદની સાથે આનંદ વિનોદ
 કરતા કરતા હું મોટો થયો એટલે મારે અભ્યાસ કરવાનો સમય પ્રાપ્ત
 થયો તેટલા માટે મારા પિતાજીએ કળાચાર્યને પોતાની પાસે બોલાવી
 તેની પદવીને યોગ્ય તેને માન સન્માન આપી તેની પૂજા કરી ઘણા
 આનંદપૂર્વક અભ્યાસ કરાવવા માટે મને તેઓશ્રીને આપ્યો. સૌંપતી
 વખતે પિતાજીએ મને કહ્યું "વત્સ ! આ તને જ્ઞાન લણાવનાર તારા
 શુર છે, માટે તેમને પગે પડીને તું તેમનો સિખ્ય થા" મેં અભિમા
 નમાં મારા પિતાને જવાબ આપ્યો કે "અરે પિતાશ્રી ! તમે આવી
 યાત મારી પાસે કરો છો તે તમે તદ્દન ભોળા જણાઓ છો ! અરે !
 એ કળાચાર્ય તે મારા કરતા શુ વધારે જાણુ છે ? અને મને તે શું

૧ દુનિયામાં હુઆઈ તરકત કે અસત્ય આપણને જરિયાને કાઢવાર પ્રાણી
 પકડાઈ જતો નથી ત્યારે તેમાં તે પોતાની દુસિયારી સમજે છે, પોતાનું પુણ્ય
 આટલું આ યુ છે એમ તેને કદિ લાગતું નથી પાસા અવળા પડે ત્યારે જ તે
 કમને દોષ આપે છે

ભણાવનાનો છે ? અરે ! એ તો સામાન્ય માણુઓનો ગુરૂ થાય, મારા લેવાને તે નળી કદિ કોઈ ગુરૂ હોય ! હું તો ગાત્ર ભણુવા માટે એના ને પગે કદિ પડવાનો નથી તમારો હુકમ છે તો હું તેની પામે સર્વ કળાઓનો અભ્યાસ કરીશ, આકી તેમનો વિનય ઢાંઢ પલુ કરવાનો નથી !”

મારા પિતાએ પછી કળાચાર્યને એકાતમા લઈ જઈને કહ્યું “આર્ય મારો છોકરો મહા અભિમાનમા લેવાઈ ગયેલો છે, તેથી એનામા કોઈ પણ પ્રકારનો અવિનય કે એનું બીજું કોઈ દુષણ જોવામા આવે તો તેથી તમારે જરા પણ હિંમેગ કરવો નહિ, પરંતુ તમારે એને વિદ્યા-કળાનો સારી રીતે અભ્યાસ કરાવવો.”

ઘણી નમ્રતા પૂર્વક મારા પિતાએ આવા ગંભીર કળાચાર્યને કહ્યું તેની કળાચાર્યપર ઘણી અસર થઈ જવાળમા ‘જેવો રાજેશ્રીનો હુકમ !’ એટલું તેઓ બોલ્યા કળાચાર્ય જેમતું નામ મહામતિ હતું તેમણે પોતાના મનમા વિચાર જ્યો કે-જ્યાં મુખી શાસ્ત્રમા રહેલા મુદર ભાવો આ ભાઈશ્રી (રિપુદામણ)ના ધ્યાનમા આવ્યા નથી અને જ્યાં મુખી બાળપણ હોવાને લીધે ટાકરનાદથી એનું ગમત ગમતમા વધારે મન છે ત્યાં મુખી ખોટા અભિમાનથી લેવાઈ જઈને એ આ પ્રમાણે જેનું તેનું ગર્વનું વચન બોલે છે, પરંતુ એક વખત ગાત્રમા રહેલ મુદર ભાવો તેના સમજવામા આવશે ત્યારે મદને છોડી દઈને તે જરૂર નમ થઈ જશે કળાચાર્ય આવો નિશ્ચય પોતાના મનમા કરીને મને પોતાની માથે લઈ લીધો અને સર્વ પ્રકારના આદર પૂર્વક મને યોગ્ય કળાઓનો અભ્યાસ કરાવના માલ્યો

અભ્યાસકાળમાં અભિમાન.

તેની અભ્યાસપર અસર.

મોખતીએ કરેલો બહિષ્કાર.

એ કળાચાર્યની પાસે બીજા પણ અનેક ગજકુમારો કળાનો અભ્યાસ કરતા હતા પરંતુ તેઓ મર્મ તદ્દન ગાત્ર અને ગુરૂમહારાજનો યોગ્ય વિનય કરવામા આતુર હતા, પરંતુ મારા સળધમા તો એનું

૧ મૂળમા વાક્ય છે કે મદીયવિનયો નૂનમસ્ય સ્યામાતુલોહિતમ્ આ એક મોહન ખાવાની રીત છે બધા લોહી પચે પણ માત્ર લોહી પચતું નથી લાવામા પણ રોગન ખાતા ‘તમાર લોહી’ એમ બોલાય છે મતલબ એ જણાય છે કે તેમનો વિનય કરવાના કોઈને રોગન છે

બન્યુ કે ગુરૂ મહારાજ જેમ જેમ મારા તર- વધારે આદર બતાવતા ગયા તેમ તેમ મારો સૈનરાજ મિત્ર મારામા વધારે વધારે વૃદ્ધિ પામતો ગયો અને એની પરવરતાને લઈને મારા ખુદ ઉપાધ્યાયતુ જ ભતિની બાબતમા, જ્ઞાનની બાબતમા અને રૂપની બાબતમા વારવાર અપમાન કરવા લાગ્યો. મારૂ અભિમાન નિરતર વધતુ જ ગયુ, સર્વને સર્વ બાબતમા ઉઘાડી રીતે હુ મારાથી હવકા માનવા લાગ્યો અને શબ્દોમા તેમજ વર્તનમા તેડુ બતાવવા લાગ્યો.

મારી એના પ્રકારની સ્થિતિ જોઈને મહામતિ કળાચાર્ય પોતાના મનમા વિચાર કર્યો કે-કોઈને^૧ સત્તિપાત થયેય હોય વિદ્વાન ગુરૂના તેને જેમ મુદર ક્ષીરતુ ભોજન અપધ્ય હોય છે તેમ પક્ષા નિભયે આ બાપડા ઉપર શાસ્ત્રઅભ્યાસની મહેનત કરવી તે Cલટી તેને વધારે તુકશાન કરાવનારી છે અથવા જેમ કોઈને સખ્ત પચાક લાગ્યો હોય તેને ખટાશ ખવરાવવામા આવે તો લાભ કરવાને બદલે આખે શરીરે સોજા થઈ આવે છે, તે પ્રમાણે હોવાથી નરવાહનરાજા જો કે પોતાના પુત્ર ઉપરના પ્રેમને લઈને તે ઘોકરો કોઈ પણ રીતે ગુરૂ ધારણ કરે તેમ કરવાને ઘણા આતુર રહે છે અને તેમ કરવા માટે અમે તેમ કરીને મને વારવાર ઉત્સાહ આપ્યા કરે છે, પરંતુ આ રિપુદારણ તદ્દન અપાત્ર જાણાય છે અને મારા પોતાના વિચાર પ્રમાણે તો એને સર્વથા છોડી દેવો એજ Cચિત છે, કારણ કે એ કોઈ પણ પ્રકારના જ્ઞાનદાનને જરા પણ યોગ્ય નથી એક સાધારણ નિયમ છે કે

यो हि दद्यादपात्राय सज्जनममृतोपमम् ।

स हास्य स्यात् सता मध्ये भवेद्यानयमाजनम् ॥ ૧ ॥

જે અમૃતસમાન જ્ઞાનને યોગ્ય ન હોય તેના કુપાનને જ્ઞાન આપે છે તે પોતાની રૂરજ બખતો નથી, લોકોમા દુરાસીને પાન થાય છે અને અનર્થના પરિણામે સહન કરનાને લાયક થાય છે.

૧ વાત પિત્ત અને કફની વિષમતાને પરિણામે સત્તિપાત થાય છે જે ધણેા સખ્ત વ્યાધિ છે અને તેથી ધણા માણસો મરણ પામે છે. જે સત્તિપાતના વ્યાધિ વાળાને ધૂધ આપવામા આવે તો આધુર્વેદ વેદકના નિયમ પ્રમાણે તેના વ્યાધિમા ધતો વધારે થઈ જાય છે. (નવીન વેદક શાસ્ત્ર-એલોપથીમા આથી વલટો જ સિદ્ધાંત છે એવુ ડાક્ટરો કહે છે તેઓ સત્તિપાતવાળાને ધૂધ છુટ્ટી આપે છે.)

૨ પણ ઉદર ખટાશ સો ન લાવે છે એટલે કદાચ દેખાવમા નડાશ વધારે જણાય છે પણ તે તુકશાનકારક જ છે તેમ અપાત્રને અભ્યાસ કદાચ ઉપર ઉપરની સો ન જેવી નડાશ આપે પણ પરિણામે તે તેને તુકશાનકતા જ થાય છે.

આ રિપુદાસપર સંકેતો પ્રયત્નો કરવામા આવે તો પણ જેમ શ્વાનની પૂછડીને મેંડેલો વાર સીધી કરીએ પણ પાછી વાકીને વાડી થઈ જાય છે તેમ તે કદિ પણ મુઠ્ઠે તેવું લાગતું નથી

એવા એવા વિચાર કરીને મહામતિ કળાચાર્ય તે વખત મુઠ્ઠી મારા અભ્યાસ ઉપર ખાસ ધ્યાન આપતા હતા તે પોતાના પ્રયત્નમા ધીમા પડી ગયા અને મને ઠેકાણે લાવવા સારૂ જે બનહારોપયોગી ભાષણો મને ખાસ પોતાની પાસે બોલાવીને આપતા હતા તે મર્વ પચાર બધ કરી દીધો અને મને ધૂળ જેવો (દગકાઠ જરનાને અયોગ્ય) ગણી મારી તરફ ઉપેક્ષા બતાવવા લાગ્યા, પરંતુ એમના ઉપર મારા પિતાત્રીની છાયા ઘણી પડતી હોવાને લીધે પોતાના મ્હોઢા ઉપર મારા તરફની અવગણનાનો જરા પણ વિકાર બતાવતા ન હતા અને મને એક પણ કંડુ શુકન કહેતા નહોતા

મારી સાથે અભ્યાસ કરનારા બીજા રાજપુત્રો હતા તેઓએ પણ જ્યારે જાણ્યું કે હું ગૈલરાજ અને મૃપાનાદની તથા દેવાયટો સોબત મૂડી રાત્રે તેમ નથી ત્યારે તેઓ પણ મારાથી રિપુદાસ દૂર રહેવા લાગ્યા વાત માત્ર એટલી બની કે પુ-હુયોદય મિત્ર મારી સાથે હોવાને લીધે જોડે તેઓ મને હુકાવી દેવાને-પાછો પાડવાને અને જવાર વિચાર કરતા હતા પણ તેને કદિ અમલમા મૂકી શકતા નહિ આ બાબુએ મારા મળપ્રમા એમ થવા માણ્યું કે જેમ જેમ શૈવગજ અને મૃપાવાદનો મારાપર સેહ વધતો ગયો અને તેની અસર સ્પષ્ટ જણાવા લાગી તેમ તેમ મારો મિત્ર-પુહુયોદય ઓછો ઓછો આછો આછો થતો ગયો

શુરનું અપમાન-અમત્ય ભાષણ.

મારો પુહુયોદય મિત્ર એવી ગીતે ઘસાતો ચાલ્યો ત્યારે એક વખત મારા મનમા શુરમહાગજ (કળાચાર્ય)નું ઉઘાડું શરને અપમાન કરવાની ઇચ્છા થઈ આવી એક વખત આસને એવું બન્યું કે કોઈ કામ સારૂ અમાગ ઉપાધ્યાય બહાર ગયા એટલે તેઓને બેસવાના મોટા મૂલ્યવાન આરામ ઉપર હું ચઢી બેઠો શુરના આમનપર બેઠેલો મને મારી

૧ શુરના આસનપર બેસવું એ શુરનું મોટામા મોટું અપમાન પોર્વાલ નિયમ પ્રમાણે ગણાય છે, એ શુરની આસાવના છે પાઠ્યાલ નિયમ પ્રમાણે પણ શુરની (શિક્ષક કે પ્રોફેસરની) ચુરશીપર વિદ્યાર્થી બેસાવું નથી પણ એમા પવિત્રતાનો ખ્યાલ હોતો નથી

સાથેના મહાજ્ઞાસી રાજપુત્રોએ જોયો એટલે તેઓ મારા એ કામથી ઘણાજ ઝખવાણા પડી ગયા તેઓએ ઘણા ધીમા અવાજથી મને કહ્યું “અરે અરે! કુમાર! આ તો તેં ઠીક જામ ન કર્યું! શુરમહારાજનું આ આસન વદન કરવા યોગ્ય અને પૂજન કરવા યોગ્ય ગણાય, તેના ઉપર તારા જેવો બેસી જાય એ તો કોઈ પણ રીતે ઉચિત ન જ ગણાય એના ઉપર (વિદ્યાર્થી છતાં) બેસવાથી કુળને કાંઈ લાગે છે, સર્વેન જરૂરઆગત થાય છે, પાપ વાગે છે અને આઠ્ઠા આઠ્ઠા થાય છે.”

એ સર્વ રાજકુમારો જેઓ મારી સાથે મોલતા પાં. કપતા હતા તેમને મેં જવાબ આપ્યો “અરે! મુખ્યો! તમે મને શિખામણુ આપવા આનંદા કોણ? નીચો! સહાયાયીને તમે તમારી ગાન પેટીઓને પકાવતા રહો! જે મને શિખામણ દેવા પરીનાર આવ્યા તો તમારી વાત તમે જાણુ!” મારો આવો ઉત્તર સાંભળીને એ તો આપણા નૂપજ થઈ ગયા ત્યાર પછી ઘણો નખત શુરમહારાજના આસન (પુરશી)પર બેસી પછી કુ મારી ઇચ્છા પ્રમાણે ચેષ્ટા કરતો કેટલીક વારે સાથી ઉભો થોડા વખતમા અમારા કળાચાર્ય ત્યાં આવી પહોંચ્યા

ભાગ

બચાવ

સાથેના વિદ્યાર્થીઓએ મારી સર્વ વાર્તા શુરમહારાજને કહી દીધી, જે માંભળીને શુરમહારાજ પોતાના મનમા મારા ઉપર ઘણા શુરસે થયા અને મને બો

લાનીને એ સમયમા ખુલાસો કરવા જણાવ્યું જવાબમા મેં અસૂચાં પૂર્વક જણાવ્યું “અરે! શુ! કુ તે એવું કરે? વાહ! આપમા આટલું બધું રાક્ષસ જ્ઞાન છે! આપ બહુ સારી રીતે માપુસની પરીક્ષા કરો છો અને બહુ વિચારપૂર્વક બોલો છો! ધન્ય છે! ધન્ય છે આપના દીર્ઘદર્શીપણને કે જેથી આપ આવા ખોટું બોલનારા અને મારી ઉપર ઇર્ષ્યા કરનારા તોફાની છોકરાઓના વચનથી ભોળનાઈ જઈને મને ઠપકો આપો છો, પણ આપ હુઆ છોકરાઓની મારી સામેની એકસપીથી હેતરાઈ ગયા છો. આપે આવી રીતે મને ઠપકો આપવો એ ઠીક ગણાય નહિ” આવો જવાબ સાંભળીને ઉપાધ્યાય પોતાના મનમા જરા ઝખવાણા પડી ગયા તેમણે મનમા વિચાર કર્યો કે એ રાજપુત્રો ખોટું બોલે તેવા નથી અને આ પ્રસંગે ખોટું બોલતા હોય એમ લાગતું પણ નથી અને આ ભાઈથી બીજા ઉપર અસહ્યનું આજ

નાખી દઇને પોતાનો અપરાધ ઢાકવા માગે છે સારો રસ્તો એ છે કે જાતે જ એને પકડી પાડીને પત્રી બરાબર ગિફ્ત કરવી કે જેથી એ ચોક્કસ ઠેકાણે આવી જાય

ત્યાર પછી એક વખત પોતે બહાર જાય છે એમ કહીને ગુરુ-

મહારાજ અમારા અભ્યાસ કરનારા સ્થાનમાં જ ફોર્ડ

આખરે પકડાઈ ગયો જગોએ છુપાઈ રહ્યા અને મારી હિંમતવાળા ઉપર

રાઈ ગયો બરાબર નજર રાખવા લાગ્યા આચાર્ય બહાર ગયા

છે એમ જાણી હું તો લહેરથી તેમના આસન પર

ચઢી બેઠો થોડીવાર હજુ હું આસન ઉપર બેઠો ત્યાં તો ગુરુમહારાજ

છુપાનારા સ્થાનથી બહાર નીકળી આવ્યા મેં જેવા તેમને જોયા

કે તેમણે આસન છોડી દઈને હું એકદમ ભ્રમો થઈ ગયા પત્રી

અમારી વચ્ચે નીચે પ્રમાણે બોલાવ્યાલી થઈ

મહામતિ—“કુમાર! દેવે તું તો ઉત્તર આપે છે? તારો શો ખુલાસો છે?”

રિપુદામણ—“કઈ બાબતમાં?”

મહામતિ—“અગાઉ તને ખુલાસો પૂછ્યો હતો તેજ બાબતમાં”

રિપુદામણ—“અગાઉ તમે મને કઈ બાબતમાં ખુલાસો પૂછ્યો હતો તે હું જાણતો નથી”

મહામતિ—“તું આ વેત્રાસન (ખુગ્મી-ગુરના આસન)પર બેઠો હતો કે નહિ?”

જવાબમાં “અરે, અરે! આપ તે શું બોલ્યા? એવું તે નહિ હોય?” એમ બોલતા બોલતા મેં (રિપુદામણે) મારા

ગતા પીઠતા જાન ઉપર હાથ દીધા, અને વળી અપ્રદ રીતે બોલ્યો

ગઈ નહિ “અરે! આપ એ દોષરાઓનો મારા ઉપરનો દ્રેષ

તો જુઓ! એ હુઝારાઓ પોતે ખોટું કામ કરીને

મારા ઉપર તેનો આરોપ મૂકે છે”

કળાચાર્ય વિચાર કર્યા કે-અહાહા! મેં એનું અકાર્ય નજરે જોયું છે છતાં પણ એ સામો મને ભોંઠો પાડે છે અને વાત કબૂલ કરતો નથી એનામાં કેટલી બધી ઉદ્વેગતા છે? હવે એના સબધમાં કાંઈ

૧ જાણે પોતે શી બાબતનો ખુલાસો પૂછાય છે તે પણ ન જાણતો હોય એવો રોજ અહીં કુ-----

ઉપાય થઈ શકે તેમ નથી અમલ બોનવાની અહીં તો હવે ન થઈ શકે. પછી મારી ગાયે અભ્યાસ કરનારા બીજા સંજ્ઞાપુરોએ કહ્યું આર્યને એકાત્મતા લઈ જઈને કહ્યું “ગાદે !” આ પાપી અભિમાની અમલવાદી રિપુદામ્ન એટલે બધો ખગળ છે કે એનું મોદોદુ લેનું પણ થોડું નથી ત્યારે ગાદેનું એવા ખગળ હાકલને અમારી સાથે તો માટે રાખો છો ?” કળાચાર્યે નિચાર કર્યો કે આ ભાષણ બધા સંજ્ઞાપુરો વહે છે તે વાત તો ખરેખરી છે રિપુદામ્ન એટલે બધો ખરાબ છે કે હવે તે સંજ્ઞાન પુરૂષની ગોખતને પરંતુ સાપક રહ્યો નથી દુનિયામાં જૂના જૂના પ્રધારના દુર્ગુણને વગર પરી ગયેના

માણીઓને ઠેકાણે લોનવાના જૂના જૂના રમતા

સત્ય પ્રસાદ

હોય છે લોણીઆને ધન આપવાથી ઠેકાણે લેવાય

છે, કોઈની માલમ પાને મીઠા વચન બોલવાથી

તે ઠેકાણે આવે છે, માયાથી કપટી માનસ નરદ અપદ અવિદ્યામ બતાવવાથી તે ઠેકાણે આવી પોતાની ભૂલ સમજી જાય છે, અભિમાની માનસનો નિનય કરવાથી-તેની તન્દ્રા જગા નક્ષતા બતાવવાથી તે ઠેકાણે આવી જાય છે, ચોરની સામે રક્ષણ કરવાના પામ ઉપાયો લેવાથી તે ઠેકાણે આવી જાય છે, પરત્વી સાથે ભ્રમણ કરનારને ગાંઠી છુદ્ધિ આપવાથી તે ઠેકાણે આવી જાય છે-આથી મીતે દુર્ગુણને માર્ગે ઉતરી ગયેલાને ઠેકાણે લોનવાના જૂના જૂના માર્ગો હોય છે, જો કે આના અન્ય રાષો જે નારને માર્ગપર લઈ આવવાના એના જૂના જૂના ઉપાયો વિદ્વાનોએ ત્યાંથી કાઢ્યા છે, પરંતુ જે ખોટું બોલનાર-અસત્ય લોનલ કળાગ હોય છે તેને ઠેકાણે લોનવાનો એકપણ ઉપાય તબ્બાનમ મા મળી શકતો નથી અને તેથી તેના (ખોટું બોલનાર) ને તો ‘યમથી’ દમિયો જ કહેનામાં આવે છે. કારણ કે આ દુનિયામાં સારા અધરા ખગળ જે કોઈ વ્યવહારો પડેલા છે તે મરંનો આધાર સત્ય ઉપર રહેલો છે અને જેનામાં તે (સત્ય) નથી તે આ લોકથી તદ્દન વિવક્ષણ માણસ છે એમ સમજવું. આથી વ્યવહારકુશળ માણુ મોને હમેશા સત્ય ઘાડું પ્રિય હોય છે અને જે અધમ માણી મત્ય વગરનો હોય છે તેને તેઓ પોતાથી હમેશા દૂર જ રાખે છે-

૧ યમથી એટલે એટલે ૭૨ જયવાનો કાઠ ઉપાય નથી તેનો તજ દેવા થયો કહી આવેલા અમારૂં મહિના જાણીને મારે આ મંત્ર વડા છે

આ પ્રમાણે હોવાથી રિપુદામણના મત્યનો અશ પણ ન હોવાને લીધે
જે સજ્જન પુરુષોનું વિશુદ્ધ વર્તન અપદ્ રીતે જણાઈ ગયેલું છે તેમની
વચ્ચે વચવાને માટે તે કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી અથવા તો એક
રીતે ભેતા એમા એ આપણનો કાંઈ દોષ નથી એ તો પેલા એના
અધમ મિત્ર જૈવરાજની પ્રેરણાથી આવા અવિનયના કાર્યો કરે છે અને
વળી એના બીજા મિત્ર મૃયાનાદની પ્રેરણાથી આત્મ ખોટું બોલ્યા કરે
છે માટે હવે કોઈ પણ રીતે એ બંને ખરાબ મિત્રોની મોખત એ
છોડી દે એવી તેને શિખામણ આપુ

ઉપરના વિચારને પરિણામે માગ ઉપર પ્રેમ બતાવી શિખામણ

આપના માઝ ઝળાચાર્ય મને પોતાના ખોળામા બે-

સમનભ્યા,
ન સમન્યા

આચાર્ય અને પ્રેમપૂનક કહેવા લાગ્યા કે “હમારું મારી
શાળામા મારે આવાઓનું” (શૈવરાજ-મૃયાનાદનું)

કામ નથી માટે તારે કાતો ગમે તેમ કરીને એ બંને

પાપી મિત્રોને તજી દેવા અને નહિ તો હમારે આ સ્થાનકે રીવાર આવવું
નહિ” શુરના આવા વચન માલજતા મારે મીનજ ગયો અને હું બોલ્યો
“તુ તારા આપને તારું સ્થાનક આપજે, મારે તેની ગી પરવા છે? અમે
તો તારા સ્થાનક વગર અને તારા વગર પણ ચવાવી લેશું પણ તુ
જેઈ લેજે, લામટા.” આવી રીતે ઝળાચાર્યનું અપમાન કરી તેમની
સામે ડોકી ઊઠી કરી આકાશ સામી ઊઠી નજર ગમી અને છાતી
પહોળી કરીને અને બહાર કાઢીને નખ ધખ પગ પછાડતો અને
મારા હૃદયપર જૈવરાજનો સ્તબ્ધચિત્ત લેખ લગાડતો લગાડતો ઉપા-
ધ્યાયના અભ્યાસગૃહથી બહાર નીકળ્યો ઉપાધ્યાયે મારી માથે અ-
ભ્યાસ કરનારા બીજા રાજપુત્રોને કહ્યું “અરે જીઓ! પેલો દુગતમા
રિપુદામણ હાવ તો અહીંથી વિદાય થઈ ગયો છે એના સબધમા મને
એકજ વાત જરા ખટકે છે અને તે એ છે કે આપણા પ્રતાપી નગ-
વાહન રાજને પોતાના પુત્ર ઉપર ઘણો એટ છે અને નિયમ એવો
છે કે જેઓ સેહથી અધ થયેલા હોય છે તેઓ પોતાનો જેનાપર
એહ હોય છે તેનામા ગહેલા દોષોને જોઈ શકતા નથી, તેનામા જે ગુણો

૧ ખોળામા બેસાડવાથી વાતસલ્ય બતાવાય છે

૨ તારા જેવાનું એવો પા. એમા બાવ છે શૈવરાજ અને મૃયાનાદની દોસ્તી
કરે એવા વિદ્યાર્થીનું મારે કામ નથી એવો આચાર્યના કહેવાનો આગમ

૩ ગદી જો રો એ સોસાયટિના મૂળ પુસ્તકનું ૫ ૪૫૧ રા. ૨ થાય છે

ન હોય તે પણ તેનામા છે એવો ખોટો આરોપ કરે છે, તેને પસંદ ન પડે તેવું કામ કરનાર અન્ય માણસ ઉપર ગુસ્સો કરે છે, તેને પસંદ ન આવે તેવું કામ અન્ય માણસ શામાટે કરતો હશે તેનું કારણ વિચારનાની તસ્દી લેતા નથી, અમુક સ્થાને^૧ જુલને અમુક માન મળવું કે ન મળવું જોઈએ તેનો તફાવત ધ્યાનપર લઈ શકતા નથી અને પોતાના માની લીધેલા અનુબંધી કોઈ જરા પણ ઉલટો આવે તો તેને મામા મોટી મુરકેલીમા મૂકી દે છે. આ પ્રમાણે હોવાથી તમારે હવે આ બાબતમા ગૂંપ રહેવું કદાચ નરવાહન રાજા બહાદુરી રિપુદાસજીને કાઢી મૂકવાના ગળધમા સવાલ કરશે તો પુ તેનો યો ય જવાબ આપીશ ' ઉપાધ્યાય મત્તામતિના આ સન વચનોનો મન કુમારોએ સ્વીકાર કયા

પિતા પાસે જોડું કરાવે.

અભ્યાસમા અસતોપની જરૂર

કળાચાર્યતુ શન્મન્માપૃ

મારી અને મહામતિઆચાર્યની વચ્ચે ઉપર પ્રમાણે ટપાટપી રવા પછી તેમના સ્થાનથી નીકળીને હું મારા પિતાજી પાસે 'યો મારા પિતાશ્રીએ ' તારો અભ્યાસ કેવો આવે છે ? ' એવો આભાવિક પ્રશ્ન થયો તે વખતે મૈત્રવગજનો મારા મૂંઝવણપર લેખ લખાડેલ હોવાથી અને મૃયાવાદનો મને મોટો ટેકો ટોચથી મેં મારા પિતાજીને કર્યું ' પિતાજી !

મામળો હું તો જાણું શરૂઆતથી જ સવ કળા

પ્રજાલતાનો વિજ્ઞાન જાણતો હતો આપ હાલ જે પ્રયત્ન કરતા

ખોટા દાવો હતા તે તો આ હું જાણતો હતો તેથી પણ વધારે

જળા જાણુ એવી ઇચ્છાથી કરતા હતા પણ હકીકત

એમ કે કે દસ્તાવેજ લખવાની કળામા, વિરો પાઠવાની કળામા, મસજીદામા, મનુ યાત્રિના લક્ષણ જાણવાની કળામા, ગાવાની કળામા, હાથીને રાક્ષા આપવાની કળામા, પાંડાની યેરતીની કળામા, વેદમની કળામા, આરણમા, તર્કમા, ગણિતની મન બાબતોમા, ધાતુનાદમા કૌતુકમા, અજ્ઞાન નિમિત્તોમા અને લોભોમા બીજી જે જે કળાઓ સારી રીતે પ્રસિદ્ધ રહેલી છે તે મનમા પિતાજી ! મારી ઘટીજ

૧ Status

૨ Mineralogy અમુક જગ્યાએ મમુક પ્રમાણમા અમુક ધાતુ નીકળશે વિગેરે રતર વિ ॥ તેમ જ geology નો આ ધાતુના મા સમાવેશ થાય છે

પ્રતીણતા છે અને તે એટલી બધી છે કે આ ત્રણ લોકમા મારા જેવો અથવા જેટલો બીજો કોઈ હુનિયાર હોય એમ મને જણાતુ નથી”

પોતાના પુત્ર ઉપર (મારા ઉપર) ઘણો એક હોવાથી પિતાશ્રીએ ત્યારે ઉપર પ્રમાણે હઠીકત સાબળી ત્યારે તેમને ય વ હા ૩ ઘણો જ આનંદ થયો અને માડ^૧ માથુ સુધીને મને સુચનાઓ કહેના લાગ્યા “પુત્ર ! બહુ મારૂં ઝૂં તું બધુવા જાનુના માટે ઘણો મારો પ્રયત્ન કર્યો પણ મારે તને ૧ જુ એક વાત કહેવાની છે તે સાબળ —

વિદ્યાયા ધ્યાનયોગે ચ, સ્વભ્યસ્તેऽપિ હિનેપિના,
સન્તોષો નેવ કર્તવ્ય , સ્વૈર્યં હિતકર તયો ।

જે પ્રાણી પોતાનું સાડ કરવા ઇચ્છતા હોય તેમણે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવામા અને ધ્યાનયોગની સિદ્ધિ કરવામા ગમે તેટલો પ્રયત્ન કર્યો હોય તો પણ તેમા મતોપ વાળી દેવો નહિ, કારણ કે એમા અભ્યાસ વધારી જેટલી વગરે સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરવામા આવે તેટલી હિત કરનારી થાય છે.^૧ આ પ્રમાણે હોવાથી જેટલી જગા તે અભ્યાસ સુધીમા પામ્ત કરી છે તેને સ્થિર કરવામા તથા હલુ કરની બાડી રહી છે તેને પ્રાપ્ત કરવામા તારો આ બાવ કાળ (ક્રમાર અવસ્થા) પસાગ કરીને તુ મારા સર્વ મનોરથો પૂર્ણ કર” પિતાશ્રીની એ હઠીકત મે કબૂલ કરી એટલે તેઓ મારી ઉપર

૧ વગેરે તરફથી એક સાથે અભિનંદન આપવાની આ પ્રાચીન પદ્ધતિ બગાડામા અત્યારે પણ વિદ્યમાન છે

૨ હસરત મુનિએ શુજશની સંક્ષેપ અવતરણમા આ પ્રસંગે એક સંદેશમા રાખવા હાયક શ્લોક મૂક્યો છે

શાસ્ત્ર મુનિશ્રિતધિયા પરિચિન્તનીય
મારાધિતોઽપિ નૃપતિ પરિક્ષકનીય ।
અઢ્ઢસ્થિતાપિ યુવતિ પરિરક્ષણીયા,
શાસ્ત્રે નૃપે ચ યુવતૌ ચ કુત સ્થિરત્વમ્ ॥

‘ સમ તુ માણસે શાસ્ત્ર સંબંધમા વારંવાર ચિંતવના કર્યા કરવી, વરા થયેવ રાજ હોય તોપણ તેનાથી નિરંતર નેતવા રહેવ ખોળામા બેઠેલી સ્ત્રીની બાબતમા પણ સભાગ રાખવી, કારણ કે શાસ્ત્ર, રાજ અને યુવાન સ્ત્રીમા સ્થિરતા કયાથી હોઈ શકે ? ’

ઘણા રાજ થયા અને ભયારીને હુકમ કર્યો કે “મહામતિ કળાચાર્યના ઘરમા ધનધાન્યસુનવુ સાગી રીતે જોટલુ ભરી દો કે સવ પ્રકારના ઉપભોગની સામગ્રી ત્યા મળવાથી કુમાર કોઈ પણ પ્રકારની વ્યંતતા વગર અધ્યાસ આગળ વધારી શકે”

રાજના ભયારીઓએ રાજના હુકમનો અમલ કર્યો તે વખતે મહામતિ કળાચાર્યના મનમા એમ થયું કે—રાજને જો કુમારના ખરે ખગ ચરિત્રની ખબર પાશે તો તેમને મનમા નમ્રતા મતાપ થશે, માટે મારે તેમને કાંઈ કહેવું જ નહિ આમ વિચારીને તેમણે કુમાર સમક્ષે કાંઈ પણ હકીકત રાજને કહી નહિ પિતાએ છેવટે મને કહ્યું “પુત્ર! અત્યાર મુઘીમા આચાર્ય પાસેથી જે જે કળાઓ તં પ્રાપ્ત કરી છે તેને તુ બરાબર પાઠી કર અને ઉપાધ્યાયને જ ધરે રહીને બીજી અપૂર્વ કળાઓ બરાબર શીખ વળી અધ્યાસમા ચોક્કસ ધ્યાન રહે તેટલા માટે તારે અહીં મને મળવાને પણ આવડુ નહિ” મેં પિતા શ્રીની એ વાત સ્વીકારી

અમ્મો અને મૃધાનાદી થયો.

માયાનો મેળાપ કરના નિર્ણય કર્યો.

અનેક દુર્ગુણોમા વધતો આદ્યો.

ત્યાર પછી હુ મારા પિતાશ્રી પાસેથી બહાર નીકળી ગયો અને તુરત જ મારા મિત્ર મૃધાવાદને કહ્યું “મિત્ર! અરે તુ તો ભારે જબરો! તારામા કોના ઉપદેશથી આટલી દુશિયારી આવી ગઈ કે જેના પ્રતાપથી તારે હીઠે મેં પિતાશ્રીને આટલો બધો (મોટો) આનંદ ઉપજાવ્યો, કળાચાર્યની સાથે મારે મોટો કલ્પો થયો તે સર્વ વાત છુપાવી દીધી અને પિતાશ્રીની પાસેથી તદ્દન છટકી ગયો! તારામા તો ભારે કુશળતા જણાય છે!”

મૃધાવાદે જવાબમા કહ્યું “કુમાર! મિત્ર! સાબળ રાજસચિત્ત નગરમા રાગકેસરી નામનો એક રાજા છે તેને મૂઢતા નામની સ્ત્રી પટ્ટરાણી છે તેને એક માયા નામની પુત્રી છે એ માયાને મારી મોટી બહેન તરીકે મેં સ્વીકારી છે અને એ માયાનો પોતાના પ્રાપ્ત થી પણ વધારે માગ ઉપર એક છે એ મારી બહેનના ઉપદેશથી મારામા આ સવ કુશળતા આવી છે તેને બેઠે મેં તો મારી મોટી બહેન તરીકે સ્વીકારી છે પણ જો તે મારી માતા જ હોય નહિ તેમ સમ

૧ મૃધાવાદ સાથે માયા નગરમા જરૂર રહે છે એકથી માયાનું સ્વરૂપ પાલ્યમા પ્રસ્તાવમા આવશે તેડુ સાપલ બરાબર ધ્યાનમા રાખવા જેડુ

જીને જ્યાં જ્યાં હું જાઉં છું ત્યાં ત્યાં મારી ઉપગ્ના પ્રેમને લીધે
પુષાઈને તે મારી માથે આવે છે, જોડે કાપુવાર પણ મને ફૂટે મૂકતી
‘નથી’ મેં આવી માયાની વાર્તા સાંભળીને મારા મિત્રને કહ્યું “અરે
ભાઈ! તારી બહેન માથે મને ડોઢ વાર મેળાપ તો જરૂર કરાવજે”
મૃધાનાદે તે વાત કબૂલ કરી

સાર પત્રી તો વેરયાના ભુવનોમા, જુગારખાનામા અને એવા
એવા ખીન્ત દુષ્ટ વાછાઓ પુરી યાય તેવા દુષ્ટ એછાઓવાળા અધમ
સ્થાનોમા અને નમ્રતાને ફગી નમસ્કાર યાય તેવા હવકા ઠેકાણા-
ઓમા મારી મરજી આવે તેમ દુ ભટકવા લાગ્યો, છતાં મારા મૃધા-
વાદ મિત્રના જોગથી લોકોમા હું એની અમર ફેલાવતો રહ્યો કે જાણે
અધ્યાસ કરવામા જ હું મારો બધો વખત પચાર કરું છું અને જાણે
મારામા ગુણોનો વધારો યાય તેવા માર્ગપર જ ચાલુ છું, અને વળી
મેં ખીન્ત એની પણ યુક્તિ કરી કે મારા પિતાજીને મ્હોડું પણ દેખા
કયું બધું કરી દીધું એની રીતે મેં બાર વરસ પસાર કર્યા દરમ્યાન
ભોળા લોકોમા એવી વાર્તા મેં ચલાવી દીધી કે ‘ત્રિપુદાસજી કુમાર
(હું પોતે) મર્વ જગાઓમા ઘણું જ વુગળ થયો છે’ મારી એવી
વિખ્યાતિ મેં દેશપરદેશમા પણ મારી રીતે ફેલાવી દીધી અનુક્રમે હું
જીવાનીના બરાબર મન્યકાળમા દાખલ થયો

પ્રકરણ ૩ જું

નરસુંદરી-લક્ષ્મી.

ખરપુર નામના નગરમા નરકેસરિ નામે રાજા હતો
તેની વસુવન નામની રાણીના ઉદરથી નરસુંદરી
નામની પુત્રી થઈ હતી તેનામા દુનિયાને આશ્ચર્ય-
ચકિત કરે તેવું અદ્ભુત રૂપ હતું અને વિદ્યાકળામા
તે એટલી પ્રતીષ્ઠા યઈ હતી કે તેની ભેટીની સ્ત્રી ત્રણ
ભુવનમા મળી મુરદેવ હતી અનુક્રમે નરસુંદરી યુવાવસ્થા પામી

૧ માયા અને મૃધાવાને આગે ખાસ સળધે હોવાથી ‘માયામૃધાવા’
નામનું સત્તરમું પાપ સ્થાનક બન્યું, તથાવામા આવ્યું છે

નરમુદરીની પ્રતિજ્ઞા,
માતા પિતાની ચિંતા
મારી ખ્યાતિની ઝસમી.

એ નરમુદરીએ મનમાં એવો નિશ્ચય કર્યો હતો કે કળાકાશલ્યમાં પોતા કરતા વધારે પ્રવીણ હોય તેવો કોઈ પ્રધાન પુરુષ મળે તો જ તેની સાથે પરણતું, બીજા કોઈની સાથે પરણતું નહિ આ પોતાનો નિશ્ચય તેણે પોતાના પિતા નરમુદરિ રાજાને અને વસુધા માતાને જણાવી દીધો હતો.

માતપિતાના મનમાં ઘણો વિચાર ચલેો હતો કે આ પુત્રીની સાથે વિધાકળામાં સગ્ગે ઉતરે તેવો પાપુ કોઈ પુરુષ મળે. મુશ્કેલ છે તો પછી તેનાથી વધારે પ્રવીણ પુરુષ તો કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવો? આવા ખ્યાલથી તેઓના મનમાં આકુળતા થવા લાગી હતી.

હું (રિપુદામણ) વિધા-કળામાં ઘણો કુશળ થયો છું એની મારી (ખોદી) વિખ્યાતિ તેમના સામળનામાં આવી નરમુદરિ રાજાએ પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો કે પોતાની દીકરીની ઇચ્છા પોતાથી અનિવરણ માપસને પરણનાની છે અને એ રિપુદામણ કુમાર જ્ઞાત્ય તે નાથી વધારે દુનળ હશે ખરો! વળી નરવાહન રાજાના કુટુંબ સાથે વિવાહ મળધ જોડે એ પણ બધી રીતે યોગ્ય છે, કારણ કે તેણે કુળ ધન્ય બિચુ છે અને તે રાજા પાપુ બંને ઉદાર મનના છે અને મહા નાગદેવને જેમ માથા ઉપર એજ એમૂંચ મણિ દોય તેવી રીતે છોકરા વગરના મારે એ ની એક પુત્રી (નરમુદરી) છે તો તેને થોડા સ્થાને જોડની તે માત્ર કામ છે પછી દીકરી ઉપર અત્યંત પ્રેમ હોવાને લીધે તેણે (નરમુદરિ રાજાએ) સાર પછી વિચાર કર્યો કે આ મારી એકની એક દીકરીને સાથે લઈ હું નરવાહન રાજાના સિદ્ધાર્થપુર નગરે જઈ અને ત્યાં રિપુદામણની બંને પરીક્ષા કરી તેની સાથે નરમુદરીને પગલાતું, જેથી મારા બંને નિરાત થાય.

૧ અહીં મૂળમાં સ્વસ્ત્ય સ્વ છે નામને માટે એક જ મણિ દોય છે તે ને મોળ દોય તો તેને મણિ કહેવામાં આવે છે અને લાગે સોઠ જેવો દોય તો તેને સ્વસ્ત્ય કહેવામાં આવે છે.

મિદ્ધાર્થપુરે નરમુદરી.

રિપુદાંતપુત્રી પરીક્ષા.

તે માટે મહાપાદિ ગ્યના.

પછી નરકેચરિ રાજ પોતાના તમામ લગ્નકરને તેમજ પોતાની દીકરી નરમુદરીને પણ સાથે લઇને સિદ્ધાર્થપુરે આત્મા નરવાહન રાજને તેના આની પહોંચનાના સમાચાર અગાઉથી પાઠાયાડવામા આન્યા તેના આગમન સમાચાર સાંભળીને નરનાહન રાજને પોતાના મનમા ઘણો આનંદ થયો નરકેચરિ ગતને ચોજ્ય સત્કાર આપના માટે આખા નગરમા ધનપતાજાઓ બધાનવામા આવી અને બહુ હરિપૂર્વક મોટા મામેયાની ધામધુમ માયે નગરેસરિ ગતને મિદ્ધાર્થપુર નગરમા પ્રવેશ કરાવ્યો અને બહુ મુદત ઉતાડે તેને આપવામા આવ્યો.

નરમુદરી સાથે ગજકુમાર રિપુદાંતપુત્રી કળાજોગ્યની બાબતમા પરીક્ષા થોડા વખતમા બહોર રીતે થયો એવી હકીકત લોકોમા પણ બહુ વિસ્તારથી ફેલાવવામા આની એક સારો દિવસ બેઠને તે દિવસ માટે સ્વયંવરમહપ તૈયાર કરામા આવ્યો ત્યા લોકોને બેસના માટે માચડાઓની ગ્યના કરવામા આવી રાજ્યનો મર્વ અધિકારી વર્ગ, ભાયાતનર્ગ અને પ્રજાજનોના મોટો સમૂહ સ્વયંવરમહપમા તે દિવસે એકઠો થયો મારા પિતા નરવાહન રાજ પોતાના આખા પરિવાર સાથે ત્યા આનીને બેઠા ત્યાર પછી ત્યા મને (રિપુદાંતપુ કુમારને) અને કળાચાર્યને બોલાવનામા આવ્યા ત્રણે મિત્રો (પુણ્યોદય ગૈલરાજ અને મૃધાવાદ) ની સાથે હુ પિતાશ્રી પાસે બેઠો અને કળાચાર્ય મારા મહાભ્યાની રાજકુમારો સાથે ત્યા આવીને બેઠા.

એ કમીનરીએ એક અન્યુ કે મારો મિત્ર પુણ્યોદય મારી ખ ગભ ચેષ્ટાઓ બેઠને મનમા બહુ ખેદ પામીને ગરીરે ઘણો સુઝાઈ ગયો હતો, પાતળો પડી ગયો હતો, તેની સ્ફૂર્તિ બહુ ઓછી થઈ ગઈ હતી અને તે મદ પ્રતાપનાજો થઈ ગયો હતો.

રિપુદાંતપુત્રી પરીક્ષા અને રૂતો.

હુ સ્વયંવર મહપમા આવીને મારા પિતાની નજીક બેઠો મારા કળાચાર્ય પણ તેમની પાસે બેઠા મારા પિતા નરવાહન રાજ જેઓ સ્વાભાવિક રીતે જ વિનયથી અત્યંત નમ્ર હતા તેમણે અમારા કળાચાર્યને સિદ્ધાર્થપુરમા નરકેચરિ રાજને આપનાનું કારણ જાણી ગભ

સર્વનુ મહપ
મા આગમન

જા યુ એ હકીકત માલખીને અને તો મારા મનમાં ઘણો જ આનંદ થયો ઉપાધ્યાયને પોતાના હૃદયમાં જરા હાસ્ય થયું, તે સમજી ગયા કે અહીં હવે જરૂર રિયુદાઇપનો કળેતો યવાનો છે, પગ્નુ મોટેથી કાંઈ પાપુ બોલ્યા ચાલ્યા વાર નૃપ રહ્યા

અમે મને જાણીને બેઠા પછી નરકેમ્પિ રાજા આવી પહોંચ્યા
યો ય સન્માનર્પક તેને બેઠા માટે મહા મૂલ્યવાન

સૌ યૌજાણી મિત્રાચન નરવાહન ગન્ત્યે આચ્યુ તેનો આખો
નરમુંદરી પરિવાર સ્વાર પછી યો ય જમોએ ગોઠવાઈ ગયો

સ્વાર પછી પોતાના લાવણ્ય અમૃતના પ્રનાહથી મ

મુખ્યના 'હૃદયસરોવરને પૂરતી, કાળી ઝોળેલી અને મિનગ્ધ પુન્ધાદાર વેલીથી મુંદર મોરની' કળાનો પણ તિરસ્કાર કરતી, મુખરૂપ ચદ્રથી ચારે દિશાઓને પ્રકાશમાન કરતી, લીલાપૂર્ણ નાખેલા વિનાસના કટાક્ષથી કામીજનોના ચિત્તને ભગાવતી, પોતાના સ્તનની રોમાંધી હાથીના કુભરયજોના વિભમને ઉત્પન્ન કરતી, વિસ્તારનાળા જઘન પ્રદેશથી કામદેવ રૂપ હાથીને મદોન્મત્ત કરી બધનો તોડાનતી,^૧ બને પખોવડે આવતા બે ગતા કમળના લોકનાની લીલાને વિન્યાયા પમાડતી, કામદેવના આવાપોને બોલતી રખત મુંદર કોવલના મધુર ટુકાને પામુ હસી કાઢતી, મુંદર વેરા, આબૂષણ, માળા, તામ્બુલ કસ્તુરીની યો ય ઘટનાથી મોટા મુનિઓને પણ કુતૂહળ ઉપજાવતી, પોતાની અનેક દાસીઓના પતિનારથી પરવરેલી માતા વસુધરાને ચારે રાખીને નરમુંદરી સ્વયંનર મહાપ્રભા દાખલ થઈ

અદ્ભુત રૂપ કાંતિ લાવણ્ય અને તેજથી ભરપૂર નરમુંદરીને

નરમુંદરી મિત્ર અણનક શૈનરાજે પણ તે વખતે અને સારી
પર આમોદ રીતે ઉત્સાહ આપ્યો અને વળી મારા હૃદય ઉપર
સ્તબ્ધચિત્ત લેખ ચારી રીતે મેં લખાવ્યો સ્વાર પછી

૧ સરોવર જેમ જળથી ભરાય છે તેમ મનુષ્યના હૃદય રૂપ સરોવરો નર મુંદરીના લાવણ્યઅમૃત-હારનાવથી ભરાઈ જાય છે

૨ મોર કળા પૂરે સારે તેની અદ્ભુત સોબા વાચ છે આના ચોટવાની સોભા મોરની કળાને પણ તિરસ્કાર કરે તેવી દલી, તેથી પણ વધારે દલી

૩ આ ઉપમાનના બે અર્થ બેસે છે (૧) હાથી કાઠો ભેંધને જેમ ગાડો ચાય છે તેમ વિસ્તીર્ણ યૌજાણીના ભાગ રૂપ કાઠાવડે તે મદન(કામદેવ)ને ઉદ્ધત બનાવે (૨) કામદેવ રૂપ હાથીની સાકળો તે તોળી નાખે છે મ વાળા હાથીની સાકળ તોડવા પછી શું પરિણામ થાય તે કહ્યો સમય તેવું છે મતલબ એનો જઘનપ્રદેશ મુખમંદને અત્યંત આકર્ષક અને ઉદ્ધત બનાવનાર છે

ગૈયરાજની અસરમાજ મ મારા મનમા વિચાર યા કે અરે માગ
 વિવાય આ નવયુવતીને પરણવાને બીજો કોણુ યોગ્ય હોઈ શકે? મંડર
 ધ્વજ (કામદેવ)ને છોડીને રતિ બીજા કોઈની પામે જતી નથી અને
 બીજાને કદિ પગપુતી નથી, પરણવાનો વિચાર પણ કરતી નથી

નરમુદરીએ આવીને માગ પિતાને અને પોતાના પિતાને યોગ્ય
 વિનય પૂર્વક નમસ્કાર કર્યો પછી નરડેસરિ રાજાએ પોતાની પુત્રીને
 ઉદ્દેશીને કહ્યું “પુત્રી! અહીં એમ, લાજ ગેડી દે અને તારી જે જે
 ઇચ્છાઓ છે તે તે સર્વ પૂરી કર જાણોનહ્યની આખતમા તને જે ગમે
 તે આખતના સગાવ દુમાર રિપુદાસજીને કર” નરમુદરીએ તે વખતે
 હર્ષમા આવીને કહ્યું “જેવી પિતાજીની આજ્ઞા કળા

નરમુદરીનો મબધી હતીત વડીવજનો મમક્ષ હુ જણાવુ
 યોગ્ય વિવેક તે મને ઠીક લાગતુ નથી, તેથી કુમાર રિપુદાસજી
 જ સર્વ કળાઓના સમબધમા બોલે દરેક કળાના
 મબધમા તેઓ જ્યારે વિવેચન કરતા જશે ત્યારે તે કળાને અંગે જે
 ખાસ મુદ્દાના મવાલ હશે તે હુ તેમને પૂછતી જઈશ, તેનો દુમાર-
 શ્રીએ જવાબ આપવો અને તે વાત પૂર્ણ કરવી” આવી દરખાસ્ત
 માલખીને નરવાહન રાજા, નરડેસરિ રાજા અને બન્ને બાજુના મન્ય
 કારી પુકપો તથા પ્રતજનોને ઘણો આનંદ થયો મારા પિતા (નર-
 વાહન રાજા) એ ત્યાર પછી મને કહ્યું “રાજદુમારી નરમુદરીએ યોગ્ય
 વાત કહી છે, માટે હવે તુ મર્વ કળાનુ વિવેચન કરી કુનરીના મનોરથ
 પૂરા કર, મને પણ આનંદ થાય તેવુ કર, આપણા કુળની ડીર્ઘિને
 વધારે નિર્ભજ કર અને વિજયપતાકા ધારણુ કર, તારામા આટલુ બધુ
 જ્ઞાન છે તેની અભારે બરાબર કસોટી થવાની છે”

મારી તો તે વખતે એવી દગા થઈ ગઈ કે હુ તો કળાના નામો
 પણ બૂલી ગયો તેથી મારા અત કરાપુમા તો ગોટે
 કહેતો ગોટા વળવા લાગ્યા, માઝ ગરીર ધ્રુજવા લાગ્યુ, અગપર
 પરસેવાની ઝરીઓ આવવા લાગી, આખા ગરીર-

૧ રતિ કામદેવની સી યાય છે

૨ અહીં નરમુદરીના મુખમા રિપુદાસ માટે આર્યપુત્ર સંપદ પ્રયક્તાએ મૂક્યો
 છે આ સંપદ પતિ માટે જ વપરાય છે, તેથી હજુ સમબધ બેઠવાનો નિર્ણય પણ
 થયો નથી તે વખતે આર્યપુત્ર સંપદ વાપરવો યોગ્ય એટલા પૂરતો જ ગણાય કે
 નરમુદરી પણ મનમા રિપુદાસજીને પરણવાનો નિશ્ચય કરી બેઠેલી હતી હજીકત
 એવી જાણતી નથી આર્ય એટલે અહીં સમસા સમજવા

પરના રૂવાડા ઠાળા થઈ ગયા, દેરી સરસ્વતી તો નાગથી દૂર જ નાગી ગયા અને આખો ચકળવકળ થવા લાગી

કળાચાર્યના પ્રિયાગ્ણીય ખુવાસા.

આરો બનાવ બેઠને મારા પિતાજી તો ઘણા જ દીવંગીર થઈ ગયા અને કળાચાર્ય મહામતિ સામુ બેઠ રહ્યા મહામતિએ પણ મારા પિતાશ્રીને પૂછ્યું ‘ કેમ મહારાજ ! શું દુકમ છે ? ’ એટલે મારા પિતાશ્રીએ મહામતિને પૂછ્યું “ અરે કળાચાર્ય ! આ કુમારના શરીરે શું થઈ ગયું ? ” તે કેમ કાંઈ બોલતો નથી ? કળાચાર્યે મારા પિતાશ્રીની નજીક આ યા અને તેઓ બન્ને વચ્ચે ઢોઈ ન ગાભળે તેની રીતે નીચે પ્રમાણે વાતચીત મારા સબંધમાં થઈ

કળાચાર્ય—“ મહારાજ ! એ તો કુમારના મનમાં ઘણું મભગટ થઈ ગયો છે તેનો આ વિજાગ છે, બીજું કાંઈ નથી ”

નરવાહન—“ અત્યારે આવે અહીંને વખતે કુમારના મનમાં આટલો બધો ક્ષોભ થઈ જવાયું કાંઈ કારણ ? ”

કળાચાર્ય—“ એવું કારણ એ જ કે હાલ જે બાબતમાં વાતચીત ચાલે છે તેમાં કુમારનું તદ્દન અજ્ઞાન છે અરસ્પરસ સ્પર્શ સાથે જ્યારે વિદ્વાનો પાતાની વાણીના આયુધો છોડી મૂકી સહામા વાદવિનોદ કરતા હોય છે તે વખતે જેને જ્ઞાનનો ટેકો હોતો નથી તેનાઓને જરૂર મોઝા ક્ષોભ જ થઈ આવે છે ”

નરવાહન—“ પાપા ચાર્ય ! આ કુમારમાં અજ્ઞાનનો સવાલ જ ક્યા છે ? કુમારે તો સર્વ કળાઓમાં ઘણીજ દુશિયારી મેળવીને પ્રધાનપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે ”

તે વખતે મારી અત્યંત ખરાબ વર્તણૂક યાદ આવનાથી કળાચાર્યને જરા ક્રોધ આવી ગયો તેથી સહજ મોટે સ્વરે તે બોલી ઠાળ્યા “ મહારાજ ! કુમારે તો શૈવગજ (અભિમાન) અને મૃધાનાદની રચેલી કળામાં દુશિયારી મેળવી પ્રધાનપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે, બીજી કોઈ કળામાં તેણે પ્રતિષ્ઠિતા મળવી નથી ”

નરવાહન—“ એ વળી તમે કહી તે બે કળાઓ કઈ ? ”

કળાચાર્ય—“ એ તો દુર્નિનય કરો અને બીજું જુદું બોલવું એને શૈવરાજ અને મૃધાવાદ નામના બે મિત્રો થયા છે તેમણે એ

જાના હુમારને જીખની છે અને એ જાના હુમાર ઘણા કુશળ થઈ ગયા છે બાકી બીજી જાઓનો તો નધ માત્ર પણ તે જાણતો નથી ”

નગ્નદરી—“ એમ જામાટે અને કેવી રીતે થયું ? ”

કળાચાર્ય—“ અમારા મનમાં એવો ભય રહ્યા કરતો હતો કે આપની પાસે સાચેસાચી વાત કરવાથી આપશ્રીના મનમાં ઘણા સત્તાપ થશે તેથી અત્યાર મુઠ્ઠી અમે આપની પાસે એ ગ્રંથમા કાંઈ પણ વાત ઉચ્ચારી નથી હુમારનું ચરિત્ર-વર્તન લોકના સામાન્ય નિયમોથી પણ એટલું બધું વિપરીત છે કે અત્યારે પણ આપની સમક્ષ તે સબધી વાત કંતા મારી જીભ ઉપડતી નથી ”

નગ્નદરી—“ જેવી દડીકત બની હોય તેની ડી મલજાનવામાં તમારો કોઈ પણ પ્રકારનો વાજ ગુન્હો થવાનો નથી માટે આર્ય ! કોઈ પણ પ્રકારની ગજ સખ્યા વગર તમારા મનમાં જે હડીકત મને ડહેના જેવી હોય તે સ્પષ્ટ રીતે ડહો ”

એટલા ઉપરથી હુમારે જૂદે જૂદે પ્રયત્ને પોતાના હુકમનું કેટલું અપમાન કર્યું, પોતાના આસનપર કેટલીવાર બેઠો, છેડે પોતાનો કેના ગજદોમાં તિગ્રસ્કા કરીને ચાવી નીચ્ચો-વિગેરે માગ વર્તનની સર્વ આખત મુદ્દાસર સનેપમાં માગ પિતા પાસે તેમણે કહી સમજાવી એ ગર્વ હડીકત સામળી માગ પિતાએ ડહું “ આર્ય ! આપ પોતે મારા હુમારનું આવા પ્રકારનું ચરિત્ર અને અજાનપણ જાણતા હતા છતાં એવા દુષખપણ છોકરાને આ સજસભામાં પરીક્ષા આપવા સાચું જામાટે લઈ આવ્યા ? અરે એ પાપીએ તો અમને અત્યાર મુઠ્ઠી ખરેખરા ઉતર્યા ! ”

કળાચાર્ય—“ સાહેબ ! હું એને અહીં લઈ આવ્યો નથી મારા કળાજીવનમાંથી તો એ બાર નરસથી નીચ્ચી ગયો છે, સાર પછી ત્યાં એ આવ્યો જ નથી આજે સવારે એકદમ આપશ્રી તરફથી મને બોલાવનાનું ડહેણ આવતા હું આપની સમક્ષ હાજર થયો છું હુમાર નહં માગી સાચે આવ્યો નથી, તે તો કોઈ બીજા સ્થાનેથી અહીં આવ્યો છે ”

નગ્નદરી—“ આર્ય ! આ હુપાત્રચામણિ ત્રિપુદાસપુમાં કોઈ પણ પ્રકારના ગુણોની યોગ્યતા ન હોવાને લીધે તમે તેને તજ દીધો ત્યારે એના જન્મથી માડીને અત્યાર મુઠ્ઠી એને જ્યાંજ પરપરા પ્રાપ્ત થઈ તેવું જરણુ શું ? અને અત્યારે જ બરાબર અહીંને વખતે લોકોમાં એનું અપમાન થવાનો શું કાલે થયો તેનો દેવ શો ? ”

જળાચાર્ય—“મહારાજ! એ કુમારને અતરંગ સન્ન્યમા એક પુણ્યોદય નામનો મિત્ર છે, અભાર પહેલા કુમારને અનેક કલ્યાણ પરપરા પ્રાપ્ત થઈ તે પુણ્યોદય મિત્રે કરેલી હતી જેમ કે એ પુણ્યોદય મિત્રના પ્રબાનથી એ ઉત્તમ કુળમા ઉત્પન્ન થયો, એના ઉપર માત પિતાનો ધણો જ પ્રેમ થયો અને એને અનેક પ્રકારના સુખસૌભાગ્ય ધનેશ્વરપણુ પ્રાપ્ત થયા અને એનું રૂપ મુદર થયું આની આની સર્વ અનુકૂળતાઓ એને પુણ્યોદય મિત્રના પ્રસંગથી પ્રાપ્ત થઈ”

નરનાદન—“ત્યારે એનો પુણ્યોદય મિત્ર હતો તે હાલ કયા આલ્યો ગયો?”

જળાચાર્ય—“એ કોઈ જગોએ ગયો નથી, તે અહીં જ કુમારમા જ સુખ રીતે (ન દેખી શાય તેવી રીતે) રહેતો છે, પાપુ બન્યું છે એમ કે એણે જ્યારથી રિપુદાસપુના ખરાબ ચરિત્રો અને નિંધ વતનો જેના માથા ત્યારથી એને મનમા ધણી જ ગ્વાનિ થઈ ગઈ છે અને તેથી થોડા વખતથી ચિંતાને લીધે એ બાપને ક્ષીપ થઈ ગયો છે, એનું શરીર દુબળું થઈ ગયું છે અને એ ઉઘાડી રીતે નરમ પડી ગયેયો દેખાય છે. એના દુબળા શરીરને લીધે જે જે આપત્તિઓ કુમારપર આવી પડે છે તેનું અગાઉ પ્રમાણે સર્વ અશે નિવારણ કરવાને હવે એ શક્તિવાન યતો નથી”

નરનાદન—“અરેરે! હવે આ બાબતમા કાંઈ પણ ઉપાય નથી અહો! આ મુખ દીકરાએ તો સર્વ લોકોની સમક્ષ મારી ભારે નેતી કરાની!”

લોકોમા અપવાદ.

આ પ્રમાણે બોલતા જાતો વદ્રમાત્ર મુખ સાંકુએ ગળી લીધું હોય નહિ તેમ મારા પિતાશ્રીનું મુખ કાળુ રચામ થઈ ગયું આથી જળાચાર્ય અને મારા પિતાશ્રી વચ્ચે જે ખાનગી સાતચિત આવતી હતી તેનો પરમાય લોકો મનમા જરાજર સમજી ગયા એને પરિણામે મારા પિતાશ્રી અને સગાસબધીઓ ભોંકા પડી ગયા અને પ્રધાન વર્ગ ગ્વાનિ પામી ગયો, ગામના મસ્કરા લોકો બદર બદર હસવા લાગ્યા અને મારી મજ્જરી કરવા લાગ્યા, બીચારી નગમુદરી તો આવો બનાવ જોઈને ઘણો જ ખેદ પામી ગઈ અને નન્ડેસરિ રાજાની

૧ એનું પુત્ર એાડ થઈ ગયું છે જો મુકી થ ॥ ખરવાઈ ગઈ છે-એનો બાવાય છે

માયે તેના પ્રાનનર્ગ અને ચળધીનર્ગ આવ્યો હતો તે ઘણો આશ્ચર્ય પામી ગયો અમારા ગામના લોકો માગ પિતાશ્રી ન માલજે તેમ અરમ્પગમ ધીમે ધીમે વાત કરવા લાગ્યા “અરે ! આ રિપુદાસ અભિમાનમા ચઢી ગયો છે, પણ તદ્દન મૂર્ખ જણાય છે ! જેમ ધમણમા પવન ભયા હોય તેમ એ ભાગ્યશ્રી અભિમાનથી જ ફૂટી ગયેલા જણાય છે-જે કે અદર કાંઈ દમ નથી, પણ ખાલી ખોટી વિખ્યાતિ પામી ગયેલ છે કેવળ માણસ ભણવામા મીડુ હોય પણ વાચાળ હોવાને પરિણામે કદાચ બાહ્ય વાણીના આડઅરથી લોકોમા મોટા મેળવી જાય, પરંતુ તેવાને જ્યાં ક્રોધોદિએ ચઢનાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યાં તેને અનેક પ્રકારની હેરાનગતી પ્રાપ્ત થાય ॥ અને લોકોમા આ રિપુદાસ કુમારની પેઠે મરકતી કગવવાનો પ્રમગ પ્રાપ્ત થાય છે.”

કુમારને શરીરે એકાએક બ્યાવિ થઇ આવ્યો.

આખરે પુણ્યોદય શરમાયો અને બહાર પડ્યો.

વિચારી બાળ ગોઠવી અને નરસુદરી અપાવી.

મારા પિતાશ્રી અને કળાચાર્ય એક બીજાને કાને લાગીને અદર અદર વાત કરતા હતા તે વખતે તેઓ વાત શી કરે છે શ્રાસ રૂપાયે તે મારા સમજવામા ન આવવાથી મનમા મને એક વિચાર મુઝયો, મને એમ થયું કે મારા પિતા અને કળાચાર્ય ગમે તેમ જીને જોર વાપરીને પણ માગી પાસે જણા સબધી વાત બોલાવશે આવા વિચારથી મારા મનમા ઘણો ભય પેસી ગયો જેને પરિણામે મારી ગળાની નાડીતુ જાણુ એકદમ અટકી ગયું અને પરિણામે શ્વાસોશ્વાસ લેવાનો માર્ગ રોકાયો એ વખતે જાણુ હું મરી જતો હોઉં એવી મારી દશા થઇ ગઇ એટલે ‘અરે પુત્ર ! અરે મારા આપ ! દીકરા ! તને આ શું થઇ ગયું’ એમ બોલતી મારી માતા વિમલમાલતી દૂરથી આવીને મારે શરીરે વળગી પડી, અમારો આખો સળધીનર્ગ એકદમ આકુળઆકુળ થઇ ગયો, રાણી વસુ ધરા (નરસુદરીની માતા) ઝાખાઝખ થઇ ગયા અને નરસેસરી રાજ આશ્ચર્યમા પડી ગયા

એ વખતે ચોખ્ખ અનસગ જોઇને મારા પિતાશ્રીએ કહ્યું “અરે લોકો ! આજે તો તમે વિદાય થઇ જાઓ ! આજે

સમય જાળવો કુમારને શરીરે સાડ નથી કુમારની પરીક્ષા હવે પછી બીજે વ ” રાજ નરનાહનના આવા ગજબો

સામળી લોકો ત્યાંથી જાયા અને ત્રણ રસ્તાના સંગમપર

ચાર રસ્તાઉપર તથા બીજે આઠે બનજે ટોળેટોળા એકઠા થઈ કુમારના (મારા) પડિતપણુપર અદર અદર હસવા લાગ્યા તેઓ શુપન્નુપ વાતો કરવા લાગ્યા કે ' વાહ ! કુમારનું પડિતપણુ તો ભારે જબર ! એ તો સભામા એક અક્ષર પણ બોલી શક્યો નહિ ! ' આવી રીતે લોકોમા મારી પુબ્ધજ હાસી થઈ મારા પિતાશ્રીએ લજ્જાથી નીનું માથું કરીને કળાચાર્યને અને નરકેસરી રાજાને પણ લાથી વિદાય કરી દીધા.

નરકેસરી રાજાએ પોતાના ઉતારાપર જઈ વિવાર ક્યો કે
 બેનાનું હતું તે તો બેઈ લીધું વાતમા કાઈ માલ
 મુદરીપિતા સમન્થો જણાતો નથી ! માટે કાંઈ સવારે અહાથી પ્રયાણુ
 કરી જનું

જ્યારે લોકો વિખરાઈ ગયા અને નરકેસરી રાજા વિગેરે વિદાય થઈ ગયા ત્યારે મારા જીવમા જીવ આવ્યો અને
 ભય દૂર થયો. રારીરે કાંઈક રસચતા થઈ મને જે ભય થયા કરતો હતો તે ભારે જ ઓછો થયો.

મારા પિતાશ્રીને તો એનું ભારે થઈ પશું કે જાણે તેઓ પોતાનું આખું રાજ્ય જ ખોઈ બેઠા હોય નહિ અથવા તો પિતાની ધિના જાણે તેમનાપર કોઈએ વજનો સખ્ત પ્રહાર કર્યો હોય નહિ ! આવી રીતે તે આખો દિવસ મારા પિતાએ અત્યંત ચિંતાયુક્ત બન્યા દગામા પસાર થયો તેમના મનમા એટલો બધો ખેદ થયો કે દરરાજ સાંજે નિયમસર જ્યેરી કરતા હતા તે પણ તેમણે કરી નહિ રાત્રિ પડી એટલે તેઓએ કોઈ પણ પુરૂષને પોતાની પાસે આવવાનો નિયત કરી દીધો અને પોતે મુઠ ગયા પોતાના મનમા જે ચિંતા હતી તેને પરિણામે બીરુદ્ધ નિદ્રા આવી નહિ અને આખી રાત લજ્જાજ બ્યાકુલતામા જ પસાર કરી.

હવે તે વખતે મારા મિત્ર પુબ્ધોદયને કાંઈક લાજ આવી તેણે વિચાર કયા કે—

પુબ્ધ નમ્યુ યસ્ય જીવત ધર્મવ, પુસ સ્વામી વિદમ્યતે ।
 કિં તસ્ય જામનાપ્યત્ર જનનીકેશકારિણ ॥

અહો ગ્રાહી જીવતો હોય તે છતાં તેનો સ્વામી કે તેનો સબધી આવી રીતે દેગનગતિ પામે—લોકોમા અપમાન પામે તો તેવા ગ્રાહીના જન્મનું સાર્થકત્વ શું ? એવો પુરૂષ તો જન્મવાથી માત્ર પોતાની

માતાને ભાર રૂપ જ થાય છે ! હુમારનુ અભારે જે મોટું અપમાન થયું છે તેથીએ મારે ઘણું જ સરમાવા જેવું થયું છે અને હવે જે નરકેસરી ગતિ ચાલી ચલાવીને અહીં મુઠી પોતાની દીકરી હુમારને આપવા આવ્યો અને દીકરી આપ્યા વગર પાછો ચાલ્યો જાય તો તો પછી હુમારની સાથે હું રહ્યો, મેં તેની દોસ્તી કરી-એ સઘળું ટોકટ જાય, તેથી મારે આ બાબતમા બેદરકારી કરવી એ કોઈ મિતે યોગ્ય નથી જે કે આની મુંદર મુદરીને હુમાર રિપુદાણુ ટોણ પળ રીતે યોગ્ય નથી તો પળ હવે નામ રાખવા ખાતર પળ ગમે તેમ કરીને તેને આવેલી કન્યા અપાતુ એમ ન હૈ તો માફ પોતાનું ખોટું કહેવાય અને હુમારનો અને મારો સબધ વગોવાય

અહીં આવી રીતે પ્રમગ આવતો હતો તે વખતે મારા પિતાશ્રીને મત્રિ જરા બાકી રહી ત્યારે મહજ ઉઘ આની અહો ! અમહીત-મકેતા ! તે વખતે પુણ્યોદયે અત્યત મનોહર રૂપ પિતાને સ્વપ્ન ધાગણુ કરીને મારા પિતાશ્રીને સ્વપ્નમા દર્શન આપ્યા મારા પિતાએ સ્વપ્નમા એક મુંદર આકારને ધારણુ કરનાર શ્વેત વર્ણવાળો પુરૂષ જોયો આ શ્વેત પુરૂષે કહ્યું “અરે રા-જન ! હવે છે કે જાગે છે ?” પિતાશ્રીએ જવાબમા કહ્યું “જાગુ છું” શ્વેત પુરૂષે કહ્યું “જે એમ છે તો ચિંતા છોડી દે, તારા દીકરા રિપુદાણુને નરમુદરી અપાવીશ ! તું ગભગમગ નહિ” પિતાશ્રીએ જવાબમા કહ્યું “ઘણી દુખા થઈ !”

આ વખતે પ્રભાતકાળની નોખત વાગી એટલે મારા પિતાશ્રી જાગૃત થયા વખત જાણાવનારે કહ્યું “પોતાનો પ્ર-
ભાતનિવેદક તારા^૧ એહો થઈ જવાથી જગતની ચમક્ષ જે સૂર્ય અગાઉ (મઈ કાને સાને) અસ્ત પામી ગયો હતો તે અભાગે ઉદયને પ્રાપ્ત કરીને લોકોને કહે છે કે—

૧ નસારીશ્વર સદાચમ આગળ પોતાનું ચરિત્ર કહે છે

૨ કાલનિવેદક વખત જાણાવનાર એક રાજ્યપુરૂષ (જોશીસર) દોષ આવા પ્રયોમા એ જ્યારે જોતે છે ત્યારે તેણે જે ભાવાર્થવાળું વચન નીકળે છે થવાનું દોષ તેવા શુન્ન વચન નીકળે છે એવી પ્રાચીન માન્યતા છે (—સરખાવે શુકનપે શબ્દ આગળા)

૩ આ અન્યોક્તિ છે શબ્દો સૂચ અને રિપુદાણુને લાગુ પડે તેમ રજોદમા વાપર્યો છે પ્રતાપ (૧) તેજ (૨) રાજ્યકાંતિ અસ્ત (૧) આયમત્રુ (૨) પુણ્ય લીન થઈ અપકારમા જડ તે ઉદય (૧) હમત્રુ તે (૨) સાત નરીબ બાકીનો અર્થ સ્પષ્ટ છે

યદા ચેનેહ યત્તમ્ય, શુભ વા યદિ વાઽશુભ ।

તદાઽવાપ્નોતિ તત્સર્વં, તત્ર તોષેતરૌ વૃથા ॥ ૧ ॥

આ દુનિયામાં જ્યારે જે પ્રાણીને અમુક વસ્તુ પ્રાપ્ત થવાની હોય છે તે વસ્તુ આવી અથવા તો ખરાબ ગમે તેવી હોય પણ તે વખતે તેને તે જરૂર મળે છે, માટે તે સખનામાં સતોષ ધારણ કરવો કે અસતોષ વારણ કરવો એ ત, ન નકામો છે

કાવનિવેદકના આના પચન માલગીને મારા પિતાએ (નરવા હન રા તએ) વિચાર કર્યા કે-ખરેખર ! મારે હવે અ યોગિનો અર્થ આ આખતમાં શોક કે દીવગીરી કરવા જેવું રહ્યું નથી, કારણ કે મને એમ લાગે છે કે કુમાર (રિપુદામણ) જરૂર નરમુદરીને પ્રાપ્ત કરશે એક તો કોઈ દેવતા આવીને મને ચોખી રીતે સ્વપ્નમાં તે વાત કહી ગયો છે કે રિપુદામણને નરમુદરી અપાવીશ અને બીજી આ કાવનિવેદક દ્વારા મારા નશીબે પાડ્યું મને એ જ ઉપદેશ આપ્યો હોય એમ જણાય છે એના જહેવાની મતનજ એ જણાય છે કે જે પુરુષ જે વખતે કોઈ મુંદર અથવા તો ખરાબ વસ્તુ મેળવવાને યોગ થાય છે તે વસ્તુ તે પુરુષને નશીબના યોગે જ એકા એક મળી આવે છે, માટે સમજી માણુએ વસ્તુપ્રાપ્તિ અપ્રાપ્તિને આ કોઈ પણ પ્રકારનો હરખ કે શોક કરવો નહિ આના વિચારથી મારા પિતા જરા સ્વસ્થ થયા

પુણ્યોદયનો પ્રભાત તો વિચારવામાં પળ આવી શકે તેવો નથી તેણે (પુણ્યોદયે) મારા પક્ષપાતી યજ્ઞને નરમુદરી વિચાર વળ્યા રાજના મનમાં વિચાર ઉત્પન્ન કર્યો કે-અહો ! આ નરનાહન (રિપુદામણના પિતા) ખરેખર એક મોટા મનવાળો હોવા સ્પષ્ટ છે હું બહી આ કાર્ય માટે આ યોગ્ય છે હકીકત તેના આખા રાજ્યમાં તો જણાયથી છે પણ તે ઉપરાંત બીજા પણ અનેક રાજ્યોના જાણવાના આવી ગઈ છે હવે જે નર મુદરીને આખા વખતે પાછા મારે દેગ આવ્યો જઈશ તો મારા પક્ષને અને નરનાહન રાજ્યના પક્ષને બંનેને ઘણું સરમખરેડું થઈ પડશે, લોકોમાં અને અથ રાજ્યોમાં એને લઈને કંઈક ખોટી વાતો ચાલશે, માટે હવે તો કોઈ પણ રીતે દીકરી (નરમુદરી)નું મન મનાવીને એના સગદાર રિપુદામણ કુમાર સાથે જોડીને જઈ તો જ ઠીક આવો વિચાર કરીને નરમુદરી રાજ્યએ પોતાની પદરાણી વસ્તુ ધરા સમક્ષ નરમુદરીને આ પોતાનો જે વિચાર થયો હતો તે કહી

સભળાવ્યો. નરમુદરીએ પણ મારા પુણ્યોદયના પ્રભાવથી પોતાનું મન માગી તર-વાળું અને તેના પિતાએ જે વિચારો જણાવ્યા તે તેને અરાબર યુક્તિવાળા અને તદ્દન બ્યાજબી લાગ્યા જેથી તેણે પણ તે વાત સ્વીકારી પોતાની પુત્રીએ નિપુંચ ફરનીને પોતાની વાત સ્વીકારી તેથી નરકેસરી રાજાને આનંદ થયો.

ત્યાર પછી તુરત જ નરકેસરી રાજા નરવાહન રાજાને મળ્યો અને

કહ્યું કે “હવે વારવાર પરીક્ષા કરવાનું શુ પ્રયોજન

ગોડવલ-સમ

છે? લોકોને એકઠા કરવાની ભાજગઠમા ઉતરવાની

જરૂર નથી નરમુદરી પોતે રાજા ખુશીથી કુમાર

રિપુદાંશુને વરવા ઇચ્છે છે વધારે સ્પષ્ટ કહું તો તે અમારે દેશથી બાની ત્યારથી જ તેને વરી ચૂકેલી છે માટે હવે આ બાબતમાં બાજી બહાઈ મારવાથી કે મોટો પડારો કરવાથી શુ? એમ કરવામાં તો હિલકું હવેકા માણસોને બોલવાનો અનુકૂળ આપના જેવું થશે માટે હવે આ કુમાર બીજી વધારે પરીક્ષામાં ઉતર્યા વગર જ મારી પુત્રીનું પાણિગ્રહણ કરે એમાં મને કાંઈ વાધો લાગતો નથી” મારા પિતા (નરવાહન રાજા)એ એ હકીકતનો સ્વીકાર કર્યો ત્યાર પછી તુરત જ સારો દિવસ નેવરાવવામાં આવ્યો અને મહાન ઉત્સવ પૂર્વક નરમુદરી મારી સાથે પરણી.

નરમુદરીને ત્યાં મૂકી નરકેસરી રાજા પોતાને દેશ વિદાય થયા

ટોઇ પણ પ્રકારના અતસાયવિના નિરાકુળ આનંદ

આનંદ-વિદાય

ભોજ ભોગવી રાજાય તે માટે એ મોટો નિશાળ

ગળ્યમહેવ મારે માટે પિતાશ્રીએ મને આપ્યો

પ્રકરણ ૪ થું.

નરમુદરીનો પ્રેમ-તિરસ્કાર.

મા અને નરમુદરીના વચ્ચે થઈ ગયા, નરમુદરીના પિતા પોતાને દેશ ગયા ત્યાર પછી નરમુદરીની ગાયે આ ન-કૃતા દેટવાએ દિવસો પગાડ થઈ ગયા પુણ્ય-દયે અમારે આ પ્રેમ બાંધ મારી રીતે આપ્યો, નમા અરમ્યન પ્રા.

ઉત્પન્ન કયા, અમારા બન્નેની સારી રીતે દોસ્તી પણ જામી ગઈ, તેને લઈને આનંદના અનેક પ્રમયો તેણે અમને ઉત્પન્ન કરી આપ્યા, અમારા પ્રેમમાં વધારો કરી આપ્યો અને અમારા ચિત્તને અરંપરસ મેળવીને અમને અગાધ આનંદસાગરમાં ફેંકી દીધો મરાની જેવી રીતે સૂર્ય પોતાની પ્રભા (કાંતિ-તેજ)ને એક જગા પાળી દૂર મૂકે નહિ, અથવા તો જેમ વદ્રમાં પોતાની વિક્રિયાને એક ફાળુ પણ વીલી મૂકે નહિ અથવા તો શકર જેમ પાર્વતીને એક પળ પણ દૂર કરે નહિ તેમ હું મારી વહાલી નરમુંદરીને એક ફાળુવાર પણ દૂર રાખતો નહિ એ મુઠ્ઠા નવોઢા મુંદરી પણ જામરીની પેઠે મારા મુખ રૂપ કમળના રમતો રનાદ બવામાં એટલી બધી આતુર રહેલી કે કેટલો વખત પસાર થયો છે કે થાય છે તેનું પણ તેને જાન રહેતું નહિ

પ્રેમને અને મિત્રોની અદેખાઈ,

પ્રેમનો છેદ કરાવવાનો સકેત.

મારી અને નરમુંદરી નચે આવો મુંદર આકર્ષક પ્રેમભાવ અને ખંચાળાકારક એકબીજાને કે જે સાધારણ રીતે દેવોને પણ દુલભ દોષ છે તેને જોઈને ઉપર ઉપરથી મારા મિત્ર તરીકે જાણીતા થયેલા પણ પરમાર્થે મારા ખરેખરા દુશ્મન પેના મૃપાવાદ અને શૈવરાજના હૃદયરૂપ અભિમા તેવ હોમાણ તેઓ તો વિચાર કરવા લાગ્યા કે—આ નળી નહીં સાવ ક્યાથી આ મુ? એણે તો મિત્ર રિપુદારણને વશ કરી લીધો! હવે એ પાપી રિપુદારણ અને મુઠ્ઠા નરમુંદરીનો વિયોગ કેની રીતે થાય તેની જાણ કરવા જોઈએ એ વિચારને પરિણામે શૈવરાજે મૃપાવાદને કહ્યું “ભાઈ મૃપાવાદ! તું હાલ નરમુંદરીની સાથે નોડાઈ તેના મનમાં વિશેષ ઉત્પન્ન કર, પ્રેમજેનો સકેત તાર પછી જ્યારે જાણ્યો જરાબર અવસર આવશે ત્યારે એ બાબત પાર પાડના માટે હું પણ યોગ્ય ભાગ લઈશ જ્યારે મારા જેવો પ્રેમનો વિયોગ કરાવવાનું કામ હાથમાં લે ત્યારે પછી પ્રેમબંધન કેવું અને શાત કેવી?” તુરત જ મૃપાવાદે જવાબમાં કહ્યું “ભાઈ શૈવરાજ! તારે વળી મારા જેવાને વારવાર ઉત્સાહ આપવાની કે પ્રેરણા કરાવવાની તે જરૂર હોય” તું જોઈશ એટ

૧ અભિમાન અને પ્રેમ એકસાથે રહી શકતા નથી કારણ અભિમાન ઇર્ષ્યા ઉત્પન્ન કરે છે અને ઇર્ષ્યાથી પ્રેમપર ફટકો પડે છે

લામા તો હું એના (નરમુદરીના) ચિત્તમા મોટો ભેદ પાડી દઈશ, તું એમ જ જાણ કે એ કામ તો થઈ જાય છે” આવી રીતે નરમુદરીનો અને મારો વિયોગ કરાવવા માટે મારા બંને મિત્રોએ (?) પોતાના મનમા ચોક્કસ નિશ્ચય કરી દીધો અને તેને માટે ટેવી રીતે કામ લેવું તેની સર્વ વ્યવસ્થા બરાબર વિચાર કરીને તેમણે અદર અદર ગોઠવી લીધી.

અભાણુ કુમારનો મુદરીપર મોહ.

લોકોનો કુમારમુદરીના સખપર નિશાન.

જ્યારથી મને નરમુદરી મારી પત્ની તરીકે પ્રાપ્ત થઈ ત્યારથી હું તો મારા મનમા એમ જ માનતો હતો કે પણ પ્રેમાસક્ત કુમાર લોકમા સારામા સારી જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરના યોગ્ય છે તે મને મળી ગઈ છે આના વિચારને પરિણામે પોતાના ભના ચઢાનીને આખોને વાકી કરીને પોતાના દૃઢ ઉપર મૈવરાજનો આપેલો લેપ લગાડતો લગાડતો હું મારા મનમા વિચાર કરતો હતો કે-મને ખરેખર એક સંપૂર્ણ મુંદર સૌભાગ્યગાળી નિપુણ પત્ની મળી છે તેથી મારા જેવો આ દુનિયામા બીજાને કોઈ ભાગ્યગાળી પ્રાપ્તી નથી, આના વિચારથી હું તેના પ્રેમમા વધારે ને વધારે ગાઢ આગ્રહ થઈ શુક્રમહારાજને વદન કરના પણ ન જઈ, દેનને પણ નમસ્કાર કરવા ન જઈ અને મારા વડીલ સગામજાઓને માન આપવા પણ બહાર નીકળું નહિ, એટલું જ નહિ પણ મારા નોકરોને પૂરા પુકમો પણ આપું નહિ અને દુનિયાને મ્હોં પણ દેખાડું નહિ મારૂં આણું દુષ્ટ વર્તન લેઈને મારો પુણ્યોદય મિત્ર જેને વારંવાર મારે માટે લાગણી થઈ આવતી હતી તેને મનમા વલો જ ખેદ થયો અને પરિણામે તે બાપટો મારી ખાતર દુર્ભજ થતો ગયો. મારા સગામજાઓ અને પરિજન પણ મારૂં એવા પ્રકારનું વર્તન લેઈને મારી તર-એકા ગગવાળા થઈ ગયા અને અદર અદર મારી હામી કરતાં વાતો કરના લાગ્યા-“અહો! નમીજ તો લુઓ! દેવ ડેવી વિચિત્ર યોજના રૂં છે! વાહ! શું વિનાતાએ આ સખીઓનો મત કાગડાની ડોટે ગ્રહ બાધ્યુ છે! આની ગલ જેની સ્ત્રીને આવા મૂર્ખા માથે ગોઠવી દીધી! પહેલા તો પોતાની મૂર્ખાઈની એ ગિયુદાડાનું નર્વથી ભરેલો હતો, એનામા મૂર્ખતાનું

૧ મવલજ મારૂં પુણ્ય ખવાઈ જવાથી એક વવા લાગુ, જેને પુણ વપ મારા હાની અને વવા લા મારૂં મ જતે જ બવ કરી દીધા

અભિમાન હતું અને હાલ આની નિપુણ કન્યા પ્રાપ્ત કરીને પાઠો પીળત પ્રકારના અભિમાનથી અધ થયો છે લોહોમા કહેવાય છે તે બરાબર જ છે કે 'એક તો જાતે 'વાદરો અને વળી તેના વૃષણુપર વીંછીએ ચટકો માવા' પછી તેના તોફાનમા કહેવું શું ? ખરેખર ! આવા ગધેડાને લાયલી જેવી સર્વ અવધરે મુંદર નરમુન્ગી જેવી પત્ની ઘટે નહિ !' વિધાતા ખરેખર વિચિત્ર રીતે કામ કરે છે !"

મુંદરીની પ્રેમપરીક્ષા

મુંદરીના જળાભ્યાસોહ,

સાધારણમા વાત વટકી,

એક દિવસ નરમુંદરી જેવું ચિત્ત સદ્ભાવથી બરપૂર હતું તેવું પોતાના પતિનો પોતાપર કેવો પ્રેમ છે તેની પરીક્ષા પ્રેમની કસોટિ કરવાનો વિચાર કર્યો તેને મનમા એમ થયું કે રિ પુદાણુનો મારા ઉપર ખરેખરો સાચો એહ છે કે નહિ તે જોવું જોઈએ અમુક માણસનો આપણા ઉપર બરાબર એહ છે કે નહિ તે છુપી વાત કહેવાથી જાણ્યો આપે છે એને કાઈક શુભ લક્ષી કત પૂછું, પછી તે તેનો બરાબર જવાબ આપે છે કે કાઈક છુપાવે છે તેથી પણ તેનો મારા ઉપર એહબંધ કેના પ્રકારનો છે તે જાણવામા આની જરો આ પ્રમાણે નરમુંદરીએ વિચાર કર્યો ત્યાર પછી વિચાર કરતા કરતા નરમુંદરીને ધ્યાનપર એક વાત આની કે કોઈ ખરેખરી શુભ લક્ષીકત પતિને પૂછવી ઠગટે તે નિશ્ચયપર આની જાણ તેને પાદ આબ્યુ કે પોતાના પતિ મુંદર શરીરનાળા છે પણ રાતા 'અશોક વૃક્ષની' જેટલે સર્વ કળાઓમા કુશળતા મેળવવારૂપ ફળથી તદ્દન રહિત છે, કારણ કે જ્યારે હુ આ સિદ્ધાર્થ નગરમા આવી અને સભા સમક્ષ તેમની પરીક્ષા કરવાની શરૂઆત થઈ તે વખતે પોતામા કોઈ પણ પ્રકારતુ વિશેષ જ્ઞાન ન હોવાને લીધે તેમના મનમા જે ભય થઈ આવ્યો હતો તે સ્પષ્ટ રીતે તેમના શરીરપર જણાઈ આવતો હતો હવે ત્યારે મારે આયુષ્યને એવો જ મનાવ પૂછવો કે તે દિવસે તેમને મનમા એટલો બધો શોભ થઈ આ યો તેનું જાણ શું ? ને એનો એ

૧ વા મને વૃષણુપર વીંછી ચટકારે ત્યાર તે જાણ મારા માથે છે મર્કટ ને વળી મદિરા પીને-એના ડેડુ તોફાન ભરે છે

૨ અશોક વૃક્ષ જાદુ માર્ગ અને દેખાવમા આમા જેટલું મુંદર હોય છે પણ તેને ફળ હોતા નથી પતિ (રિપુદાણ) પણ વૃષાળા છે પણ અમાલ ઇલાળા છે, કળારૂપ કે ? વગરના છે ત્રીય જાદુ મુંદર અને જાદુનેસતો છે

સીધો જવાબ આપશે તો હું જાણીશ કે આર્યપુત્રનો મારા ઉપર ખરેખરો સાચો શ્રેષ્ઠ છે અને જો તેનો સીધો જવાબ નહિ આપે તો પછી તેમનો અભિપ્રાય શો છે તે મારા જાણવામા બરાબર આવી જશે

અણણ અભિમાનીના ગોટા,

આવી રીતે વિચાર કરીને પ્રેમપરીક્ષા કરના સાડ નરસુંદરીએ મને એક દિવસ પૂછ્યું “વહાલા! આર્યપુત્ર! તે ગોટાળામા દિવસે જ્યારે રાજસભામા તમારી સાથે પ્રથમ વાત જ વા બ્ર શ્રીત થઈ ત્યારે તમારે શરીરે શી અડચણ થઈ આવી હતી?” આવો યુક્તિસર સવાલ નરસુંદરીએ મને પૂછ્યો તે વખતે પોતાનો અવસર બરાબર જાણીને મૃધાવાદે પોતાની યોગશક્તિનો મારા ઉપર બરાબર પ્રયોગ કર્યો તે અદૃશ્ય થઈને ખા નગી રીતે મારા મુખમા પેસી ગયો જવાબમા મારા મૃધાવાદ મિનની પ્રેરણાથી મેં કહ્યું “તમને મારે માટે તે વખતે શું લાગ્યું હતું તે તમે જ કહોને!”

નરસુંદરી—“આર્યપુત્ર! હું તો તે વખતે બરાબર હકીકત જોઈ શકી નહોતી તેમ જ જાણી પણ મૂકી ન હોતી, તે વખતે મારા મનમા એટલી શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ હતી કે આર્યપુત્રને શરીરે કોઈ સાચી અડચણ થઈ આવી છે કે કળાકલાપમા કુરાળતા આર્યપુત્રમા (આ પનામા) નથી તે છુપાવવા ખાતર ખાલી જ્ઞાન કાચું છે.”

રિપુદામણ—“સુંદરી! તારે એવો વિચાર કરવાનું કાંઈ પણ કારણ નથી મારા હૈયા ઉપર સર્વ કળાઓ તો તરી રહેલી છે એ બાબતમા જરા પણ વાધો છે જ નહિ અને હવે પણ નહિ વળી મારે શરીરે તે વખતે કોઈ ખાસ અડચણ પણ થઈ ન હોતી મારા પિતા માતાએ મારા ધરના ખોટા મોહથી તે વખતે ખાલી નકામી વમાધમ કરી મૂકી એવી નકામી ધાધલને લીધે હું સ્થિર થઈને બોલ્યા ચાલ્યા વગર બેસી રહ્યો” આ હકીકત સાંભળીને નરસુંદરીને મનમા ખાત્રી થઈ ગઈ કે—હું મુદ્દાની બાબતમા ચોક્કસ ગોટા વાળું છું—તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે—અહો! આર્યપુત્ર મને કેવી છેતરે છે! એને એમ કરનામા જરા શરમ પણ આવતી નથી! દેવી ધીરશી! એને પોતાને માટે કેટલું અભિમાન છે અને મનમા પોતાને કેટલા મોટા માને છે! પછી તેણે વાત આગળ ચલાવી —

નરમુદરી—“આર્યપુત્ર! જો તેમ જ હવે તો હજી પણ મને આપની પાસેથી કળાકલાપત્ર સ્વરૂપ સામળવાની ઘણી પ્રબળ ઇચ્છા છે મારા ઉપર મોટી મહેરબાની કરીને કળાઓ સામધી સર્વ હકીકત મને કહી સમજાવો”

નરમુદરીનો આવો સવાવ સામળીને મારા મનમાં એમ થયું કે આ નરમુદરીને પોતાની પડિતાઈનું ઘણું જ અભિમાન જણાય છે અને તેથી તે મારો પરાભવ કરી મને હવડો પાડવાની ઇચ્છાથી મારી હાસી કરે છે આ વખતે મૈવરાજે પોતાનો અવસર સાધીને શુભ રીતે દેખાવ આપી દીધો અને સ્તબ્ધચિત્ત નામના લેપને મારા હૃદય ઉપર એકદમ પોતાને હાથે ચોપડી દીધો લેપ લાગ્યા પછી વળી મેં વધારે વિચાર કર્યો કે ‘અરેઅર! આ નરમુદરી જાણે પોતે કેવીક પડિતા હોય એમ માનીને મારો પરાભવ કરી મારી મસ્કરી કરવા તત્પર થઈ છે તો એ પાપિણીને અહીં ગમવાથી શું?

નરમુદરીનો તિરસ્કાર.

ઉપરની સવ બાબતનો વિચાર કરતા તથા મારા હૃદયપર લેપ લગાડતા જરા પણ વખત લાગ્યો નહિ એક ક્ષણમાં સર્વ વિચારો મારા મનમાં આવી ગયા અને સ્તબ્ધચિત્ત લેપ પણ લાગી ગયો મેં સૌરાજની ધૂનમાં તુરત જ અત્યંત તિરસ્કારથી નરમુદરીને કહ્યું “અરે પાપી! રહા! કુટિલા! ચાલ, નીકળ અહીંથી! મારી નજર પામેથી એકદમ દૂર થા! મારા ગજમહેલમાંથી બહાર નીકળ! તારા જેવી મોટી વિક્લાન અને પોતાની જાતને પડિતા માનનારી સ્ત્રીને મારા જેવા મૂર્ખ ‘માણસ સાથે રહેવું શોભે નહિ”

તિરસ્કૃતા મુદરીની સ્થિતિ

મારા આવા વચન સામળવાથી એકદમ ગભરાટમાં પડી જઈને નરમુદરીએ મારી સામું જોયું તેને તુરત જ જણાયું કે અગાઉ મારો તેના તરફ પ્રેમ હતો, પરંતુ તે વખતે તો હું માનભટના તાબામાં પડી ગયો હતો અને કોઈ પણ રીતે તેના તરફ આકર્ષાઈ તેવો પ્રકાર જણાતો નહોતો તેથી તે વખતે જાણે મત્રથી હજીયં અચેલી ‘નાગણી

૧ આખી વર્ણવિ છે

૨ નાગણીનું ઘેર ઘણું ઢોલ છે પણ ગાડી મત્રથી તેનું જોર તદ્દન નરમ થઈ જાય છે એવી લોકકથા છે

હોય, મૂળમાથી ખેંચી કાઢેલી બણે મોટા વૃક્ષની-દાંડે હોય,
ભાગી નાખેલ આખાની માજર હોય અથવા તો અંદાથી ખેંચેલી
બણે હાથલી હોય તેવી એકદમ ચોકાતુર દીન મુખવાળી અને લવના
ભારથી ભગ્નૂં દૃઢ્યને ધારણ કરતી તેમ જ અવાજ દગ્ગા ગદગા
કદોરાની ધુધરીના કોવાહવ તેમ જ પગના ઝાઝરના અવાજથી સ્થાન
કરવાની વાવડીમાથી કવહસો(બતગો)ને પોતાના તરફ ખેંચતી બહુજ
મદ પગલે નગ્નુદગી મારા ભુવનમાથી બહાર નીકળી અને મારા
પિતાના ભુવન તરફ ચાલી ગઈ

પ્રકરણ ૫ મું.

નરસુંદરીનો આપવાત

નરસુંદરી મારા ભુવનમાથી ચાલી નીકળ્યા પછી પણ
ત્યાં સુધી સૌભાગ્યે મારા દૃઢ્યપર લનારેલો લેપ મુ-
કાયો નહિ ત્યાં સુધી હું પર્યટના ચામલાની જેમ
તેની તેજ સ્થિતિમાં ગયો. ત્યારે એ લેપ થોડો થોડો
મુકાઈ ગયો ત્યારે મારા મનમાં પસ્તાવો થવા લાગ્યો,
અગાઉ નરસુંદરી હિપર અને એક મમતા હતા તે થીંગડા લાગ્યાં,
તેને લીધે મારા મનમાં દુઃખ થવા લાગ્યું, કાઠક
પિતા પણ થવા લાગી, છેવટે મન તન શૂન્ય
(ખાલી) થઈ જતું હોય એમ જણાવા લાગ્યું, મનમાં
વિહંગતા પણ થવા લાગી અને અનેક પ્રકારના વિ-
કારો શરીરપર અને મનપર થવા લાગ્યા, વળી કાઠક કામનવર
આવ્યો હોય એમ શરીરમાં ગરમી પણ વધી જતી દેખાઈ માગ

૧ લતાનું સૌંદર્ય તે કાઠક સાથે વળગેલી હોય ત્યાં સુધી જ છે, કાઠકથી છૂટી
પછા પછી તે ચીમલાઈ બચ છે

૨ હાથી હાથાળીને કબજામાં રાખવાની નાની આદત

૩ અત્યવ પાછા પડતી વખતે સમજાના મનની વિશિષ્ટિ આવાજ પ્રકારની
વાય છે

૪ કામદેવનો તાવ મદનનવર એ મોહાવરને કાય છે, જેમાં પ્રેમ કરતાં મન
દનું તત્વ પણ વધારે હોય છે

મનનો તાપ ઝોછો કરવા હું પવનપર પહો પવનપર પહો મને બગાસા આવવા લાગ્યા, આખું શરીર ભાગવા માણું અને 'ખદિરના બળતા કાષ્ટની વચ્ચે એક માછલાને મૂક્યો હોય તેમ ચારે તરફથી બળી ઝળી જતો પવનપરથી હું ઉઠવા લાગ્યો એટલામા મારી માતા વિમલમાલતી અત્યંત દીવળીરીથી ભરેલા ચહેરા સાથે મારા ભુવનમા મારી પાસે આવી

માતા વિમલમાલતીની સમજનર,

તેણે કરેલ નરમુદરીની અવસ્થાનું વર્ણન,

અને છેવટે સાધુ પુરુષના વર્તનપર વિવેચન,

મારી માતાને મારી પાસે આવતી જોઈને મારા મનમા જે ચિંતા હતી અને તેનો જે આકાર મારા મટેરા પગ દેખાતો હતો તે મેં છુપાવી દીધો. મારી માતા પોતાની મેળે ભદ્રાસનપર બેસી ગઈ હતી પહો પવનપર જ બેસી રહ્યો મારી માતાએ વાત શરૂ કરી "ભાઈ! પેલી બાપડી નરમુદરીને તે આકરા વચ્ચે કહી તિરસ્કાર કરીને હાકી મૂકી તે જરા પહો ઠીક ન કર્યું. જો સામળ અહીંથી તે ગઈ ત્યાર પછી તે બાપડીને શું શું થયું તે હું કહી જતાવું છું" મેં જવાબમા કહ્યું "જે કહેવું હોય તે કહો"

પછી મારી માતાએ વાત ચલાવી—"અહીંથી નરમુદરી ગઈ ત્યારે આખમા આવેલા અશ્રુની ધારાથી તેના ગાંઘ ભરાઈ ગયેલા હતા આવી અવસ્થામા મેં તેને જોઈ એ પપુ રડતી રડતી આવી મારે પગે પડી મેં કહ્યું 'અરે નરમુદરી! આ શું? તે બાપડીએ જવાબમા કહ્યું 'માતાજી! કાંઈ નહિ'. એતો મારા શરીરે દાહજ્વર (સખ્ત તાપ) થઈ આવ્યો છે તેની પીડા થાય છે' આટલા ઉપરથી જ્યાં વધારે પવન આવે તેવા સ્થાનપર હું તેને લઈ ગઈ અને તેને માટે ત્યાં પલમ બિછા યો અને તેને ત્યાં મુવાડી હું તેની પાસે બેઠી તે વખતે જાતે મારા મુદ્રર વડે કોઈ તેને મારતું હોય, સખ્ત અગ્નિમા જાતે તે બળી જતી હોય, જગલનો ભયકર સિંહ જાણે તેને

૧ ખદિરના લાકડાનો તાપ સવ લાકડા (પિલો)થી વધારે હોય છે

૨ અહીં નરમુદરીની અવસ્થા વર્ણવી છે તેવે પ્રસંગે શરીરની અને મનની સ્થિતિ થાય તેવી સ્થિતિ જતાવી છે વસ્તુ અને ક્રિયાપદ એવા યુક્તિસર ગોઠવ્યા છે તે સ્થિતિનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવી જાય પાતુઓ લાગુ પડતા છે તે પર ધ્યાન બેંચવામા આવે છે

ખાઇ જવાની તૈયારીમા હોય, મોટો મગરમચ્છ જાણે તેને ગળી જતો હોય, મોટો પરતનો ભાર જાણે તેનાપર પડતો હોય, યમદેવની કાતરથી જાણે કપાઈ જતી હોય, દરનતથી જાણે વેરાઈ જતી હોય, નરકની સખ્ત અગ્નિમા જાણે રધાઈ જતી હોય તેમ ગયા ઉપર આ પડખેથી ચેલે પડખે અને ચેલે પડખેથી આ પડખે પછાડા મારતી આળોટવા લાગી તેની આવી સ્થિતિ જોઈને મેં (ચિમલમાલતીએ) તેને પૂછ્યું 'અરે નરમુદરિ' તને આવો સખ્ત દાહજ્વળ શા કારણે ઉત્પન્ન થયો તે કહે?' મારો આવો પ્રશ્ન સાંભળીને બાપડીએ ઊંડો નિસાચો નાખ્યો પણ કાંઈ જવાબ દઈ શકી નહિ. એટલા ઉપરથી પુત્ર' મેં મારા મનમા વિચાર કર્યો કે એને કોઈ મનની પીડા હોય એવું જણાય છે નહિ તો મને પણ બરાબર ખુલાસા સાથે વાત કેમ ન કહે? મારા એવા વિચાર પછી મેં ઘણો જ આગ્રહ અને દયાળુ નરમુદરીપર કર્યા ત્યારે જે હકીકત બની હતી તે ઘણા સાદા આકારમા નરમુદરીએ મને કહી સંભળાવી પછી એના શરીરે ટાકા ઉપચાર કરવા સાથે કદલિકા દામીની યોજના કરીને મેં નરમુદરીને કહ્યું 'જો એમ જ છે તો તું જરા ધીરજ રાખ, અત્યારે તને જે આટલો બધો ખેદ થઈ આવેલો છે તે મનમાથી દૂર કર અને હિમત રાખ હું અહીંથી હાલ તુરત જ રિપુદાણુ પામે જઈ છું અને ગમે તેમ કરીને તે તને અનુકૂળ થઈ આવે એમ કરી આપીશ, પછી તારે કાંઈ વાધો છે? પણ જો, તને એ વાતની ખબર નહિ તેથી આ બધો મોટાળો થયો હોય એમ મને લાગે છે અને તે હકીકત એ છે કે મારા દિકરામા (રિપુદાણુમા) માનને લઈને મોટાઈ કાંઈક વધારે આવી રહેલી છે તેથી તેની વિરૂદ્ધ ભાષણ કરવામા અથવા તેને ચીડવવામા કાંઈ માલ નથી હવે તેની આ આસીઅત તારા ધ્યાનમા આવી છે તો હવે જીવતા મુઠ્ઠી કદિ પણ તેને ન પસંદ આવે તેવું વાણી કે વર્તનથી કોઈ પણ આચરણ તારે કરતું નહિ અને જાણે તે તારો પરમાત્મા હોય તેમ ગણીને તેની આરાધના કરવી' મારા આવા વચન સાંભળીને એ નરમુદરી જાણે વિકાસ પામેલી કમનિની હોય, જાણે ફૂલ આવેલી રોવરની લતા હોય, જાણે પાછીટસ થઈ જવાથી રમ્મ થઈ ગયેલી આખાની માજર હોય, જાણે મદ ઝરવાથી અતિ મુદર લાગતી

૧ આ પ્રમાણે નરમુદરીની સ્થિતિ થઈ એમ ચિમલમાલતી રિપુદાણુને કહે છે-એ રિપુદાણુના બવસબધીની સર્વ વાર્તા સુમારીજીવ અગ્રીતસકેતા પાસે કહી બતાવે છે અને સામે સદાગમ બેઠા છે અને બાહુમા પ્રજ્ઞાવિરાજા અને બંધ્યપુરુષ બેઠા છે આ વાત ખ્યાલમા રાખવી

‘હાથણી હોય, બાળે પાણી પાઇને પ્રકુલ કરેલી વેલડી હોય, બાળે અમૃતરસનું પાન કરીને તૃપ્ત થયેલી નાગદેવની પત્ની હોય, આકાશના વાદળના આવરણો ખસી ગયા પડી મુદર ચોભતી બાળે ચંદ્રમાની લેખા હોય, પતિથી છૂટી પડી ગયેલી ફરીવાર પતિને મળતી બાળે ચક્રવાકી હોય, તેમ એકદમ આનંદસાગરમાં ફૂળી ગઇ અને જેનું વર્ણન ન કરી શકાય તેવી મુદર અવસ્થાનો અનુભવ કરતી એકદમ શમ્ભામાંથી બેઠી થઇ, મારે પગે પડી અને બોલી કે ‘આપની મોટી કૃપા થઇ ! આપના આવા વચનથી મારા ઉપર મોટા અનુગ્રહ થયો. માટે આપ જરૂર એક વાર તરફી લઇ મારા પતિ મને અનુકૂળ થાય એનું કરી આપો, ત્યાર પછી સ્વપ્નમાં પણ-એકવાર પણ-જે દુ મારા નાથને પ્રતિકૂળપણે વર્તું તો પછી આખી જીવનની મુખી તમે મારી સાથે બોલશો નહિ, મારી સામું પણ જોશો નહિ. હું તમને ખાત્રી આપું છું કે હું સર્વ રીતે આર્થપુત્રને અનુકૂળ જ રહીશ’ મેં નરસુંદરીને કહ્યું કે ‘જો એમ છે તો દુ હંમણા જ જઈ છું’ નરસુંદરીએ ફરી વાર મારો આભાર માન્યો. પુનઃ આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી હું તારી પાસે આવી છું.

“પુનઃ” વાતનો સાર એ છે કે તારી તેના તરફ પ્રતિકૂળતા છે એમ માફમ પડવાથી એ બાપડી સજગી બન્ય છે-બળી બન્ય છે અને જ્યારે તે એમ બાળુશે કે તું તેને અનુકૂળ થયો છે ત્યારે તે રાજ રાજ થઇ જશે, કુમારને (તને) તે વહાલી છે એમ સાબળશે તો તેના મનમાં અમૃતપાન કરવા જેટલો આનંદ થશે અને કુમારને તે પસંદ નથી, તેના તરફ પ્રેમ નથી એમ બાળુશે તો મહા નારકીનું દુઃખ અનુભવશે, તારો તેના ઉપર હજી જરા પણ રોષ રહ્યો છે એમ તે બાળુશે તો બાપડી મરી જશે અને તને હવે તેના તરફ સતોષ થયો છે એમ જો તે હકીકત બાળુશે તો જ તે જીવી શકશે. કદાચ નાની ઉંમર અને અવ્યસમજ હોવાથી એવના વશથી એ બાપડીએ કાંઈ ભૂલથી તારો અપરાધ ક્યો હોય તો તેના પ્રેમ ખાતર તારે સર્વની માફી આપની જોઇએ.

૧ મદ નરહાથીને જરૂર છે હાથણીને જરૂર હોય એમ બાળવામાં નથી

૨ સસારીજીવ કહે છે કે મારી સિપુદાસના ભવની માતા મારી પાસે આ પ્રમાણે નરસુંદરીની સ્થિતિ જણાવતા અને સમ નવતા હતા હજી માતા વિમલ માલતીનું સમાપ્ત થાય. ■

પ્રણતેષુ દયાવન્તો, દીનામ્યુદ્ધરણે રતા ।

સન્નેહાર્પિતચિત્તેષુ, દત્તપ્રાણા હિ સાધવ ॥ ૧ ॥

સાધુ પુરૂષો જેઓ તેમને નમતા આવે છે (તેણે ગમે તેટલા અપરાધ કર્યા હોય તો પણ) તેના ઉપર દયા રાખે છે, દીન ગરીબનો ઉદ્ધાર કરવામા સર્વદા તૈયાર રહે છે અને એહથી જેઓ તેમને મન આવે છે ચિત્ત સોપી દે છે તેની ખાતર પોતાના પ્રાણ પણ આપે છે. આપુ સાધુ પુરૂષોનું વર્તન દોષ છે, માટે તારે તે પ્રમાણે વર્તવું યોગ્ય છે ”

ગિપુદાડુનો અભિમાની જવાબ.

વાતસલ્યશીળ માતા પગે પડી તેને પાટું.

હુતારા માતા અને નરમુદરીના હૃદયનો બળાપો.

મારા ઉપર નરમુદરીનો પ્રેમ કેવો અવિચળ હતો અને તેના મનમા મારે માટે કેટલી સારી લાગણી હતી એ સબંધી મારી માતાનું વિવેચન સાબળીને હુ નરમુદરી તરફના એહથી કાઢક નમ્રતા ધારણ કરવાની તૈયારીમા હતો અને કાઢક તેના તરફ મીઠો થઈ જઈ એવા અનુકૂળ સંયોગો મારા મનમા થતા હતા ત્યાં તો મારા મિત્ર ગૈસરાજે ભવા ચઢાનીને માથુ હવાબધુ અને મારા હૃદય ઉપર સ્તબ્ધ-ચિત્ત લેખ પોતાને હાથે લગાવી દીધો

એ પ્રમાણે થતા નરમુદરીએ મારી નજરે મારો જે મોટો અપરાધ કર્યો હતો તે મારી સ્મૃતિમા બરાબર ખરો વધેો અને મારા મનપર એથી ઘણી ઉલટી અસર થઈ આવી, જેથી મેં મારી માતાને કહ્યું “મારૂં અપમાન કરનાર એ શખ્ષણીતુ મારે કાંઈ પણ કામ નથી” માતા વિમલમાવતીએ કહ્યું “અરે ભાઈ! એમ બોલ નહિ બેઠે એણે તારો મોટો અપરાધ કર્યો છે, પણ મારી ખાતર એકવાર તુ એને મારી આપ” આટલું બોલી મારી માતા મારે પગે પડી મેં કહ્યું “જા, નીકળ! તે નાવાચકનો પક્ષ ખેંચનાર! તુ પણ અહીંથી નીકળ મેં કાઢી મૂકેલી શખ્ષણીને તુ સઘરે છે તો જા! નીકળ! મારે તારૂં પણ કામ નથી.” આ પ્રમાણે કહીને મેં મારી માતાને મારા પગવડે પાટું મારી ”

૧ નરમુદરીએ કાંઈ દમ જેવો અપરાધ કર્યો નહોતો પણ અભિમાની પુત્રને રાજી રાખવા વાતસલ્યશીળ માતાને આમ કહેવું પડ્યું અભિમાનથી કેટલું વિપરીત પરિણામ થાય છે તે હવે બરાબર ધ્યાન રાખી વાચવા બવામણુ છે

૨ અભિમાનની હદ જોજો! માતા પગે પડી તેને પાટું

અહાહા ! અગૃહીતસંકિતા ! આવી રીતે જ્યારે મેં પાપી રૌલ રાજની અસરતળે મારી માતાને પગથી લાત મારી અને તેનો મોઢો તિરસ્કાર કર્યો ત્યારે તે સમજી ગઈ કે હું મારો આગ્રહ મૂકી દઈ ફરેલા નિશ્ચયમા ફેરફાર કરૂં તેમ નથી આથી તે બાપડી તદ્દન નિરાશ થઈ ગઈ અને આખોમાથી આગુ પાડતી જેવી આવી હતી તેવી પાછી ચાલી ગઈ અને જઈને નરમુંદરીને સર્વ બનાવ યથાસ્થિત કહી સભળાવ્યો. એ હકીકત સાંભળીને બહેન તેના ઉપર વજ્રપાત થયો હોય નહિ તેમ મૂર્છા ખાઈને નરમુંદરી જમીનપર પડી તેનાપર ચદ્દ નના અને શીતળ જળના ઉપચાર કર્યા અને પખાનડે પવન નાખ્યો. એટલે કેટલીક વારે તેને બગૃન્તિ (શુદ્ધિ) આવી પણ તુરત જ તે મોઢે રનરે રડવા લાગી.

નરમુંદરીની ભત સમજાવટ.

અત્યંત નમ્રતા સાથે પ્રેમવિક્ષા

રિપુદાસજીનો અભિમાની જવાબ.

નરમુંદરીને રહતી બેઠા માતા (સાસુ) વિભલભાવતી બોલ્યા 'હી કી' ! શું કરવું ? એ પુત્ર તો ખરેખર વજ્ર જેવા કઠણુ હૃદયનો થયો છે, પપા છતાં તું રડ નહિ શોક છાગી દે હવે તો મન જરા મજબૂત કરીને એક છેવટનો ઉપાય અજમાવ તું જાતે જ પતિને સમજાવના માટે જ તું જાતે જઈશ તો જરૂર તેણે પ્રથમ તારા તરફ જે હૃદય ઇતુ તે ખાણુ આવશે અને તેથી કદાચ તે તારા ઉપર કૃપા કરશે, કારણ કે ક્રોધી પુરૂષોના હૃદય નમ્રતાથી વશ કરી શકાય છે એવી રીતે કરતા પણ જો તે તારા ઉપર પ્રસન્ન ન થાય તો પણ તને મનમા એટલી અબજબા તો નહિ રહી જાય કે એક છેવટનો ઉપાય જાતે ન કર્યો સોડોમા પણ કહેવાય છે કે પોતાના પ્રિય પુરૂષને સારી રીતે સમજાવવાથી તેની સાથે પ્રેમમા ભેદ થતો નથી અને તે સબધમા પ્રયત્ન ન કર્યો એવો ઓરતો રહેતો નથી.

નરમુંદરીએ પોતાની સાસુની આજ્ઞા માથે ચઢાવી અને તુરત જ મને રાજી કરવાના હેતુથી મારી પાસે આવવા ચાલી નીકળી નરમુંદરીનું મારી પાસે આવ્યા પછી શુ થાય છે તેનો વિચાર થવાથી તેની પગવાડે શુભ રીતે મારી માતા પણ નીકળી આવી નરમુંદરી મારી પાસે મારા ભુવનની અદર આની, બહારના દરવાજા નજીક માતા વિભવમાતી શુભ રીતે બેસી રહી.

નરમુદરીએ મને કહેવા માણ્યું-“મારા નાથ! વહાલ! વહાલા! સ્વામી! મારા જીવન! પ્રેમસાગર! આ અભાગણી મતીની સ્ત્રી ઉપર કૃપા કરો! ગરબે આવેલા પગ પ્રેમ પ્રાપ્તના ગમનાર! મારા પ્રભુ! આપના મનને જગ પાડુ દુખ વાચ એવું કામ ભવિષ્યમાં કદિ પાડુ કરીશ નહિ! હે નાથ! ત્રાપુ ભુનનમાં તમાગ વિરાય માટે શાણુ લેના યોગ્ય બીજી કોઈ સ્થાન નથી.”

આની ગીતે અત્યંત નમ્રપણે બોલતી અને ડાહ્યુ અશ્રુધારાની ટીણી કરતા બે ચપળ નેત્રોનડે મારા ચરણોને પ્રેમ અને ભાન વચ્ચે ભીંજાવતી નરમુદરી મારે પગે પડી તેને આની સ્થિતિમાં જોઈ મારા હૃદયની બહુ વિચિત્ર સ્થિતિ થઈ ગઈ નરમુદરીનો પૂર્વજાળનો મારા પરનો અપૂર્વ એક સભારતા માત્ર હૃદય ડમળ જેવું ડોમળ થઈ જવા લાગ્યું અને ડાહ્યુ જૈવરાજ(અભિમાન)ની તેનાપગ નજર પડતા તે પથ્થર જેવું કઠોર થઈ ગયું, જ્યાં મુઠી મનપર પ્રિયા નરમુદરી સમઘી વિચારો આવતા ત્યાં મુઠી હૃદય માખણ જેવું ચોચું ગ્રહેતું અને જ્યાં મનમાં જૈવરાજનો વિચાર આવતો ત્યાં પાંદુ રજથી પાંડુ વધારે સખત થઈ જતું હતું-આવી ગીતે માત્ર મન તે વખતે બરાબર હિંડોળે ચલ્યું તેથી મારે કરવા યોગ્ય શું છે અને શું નથી તેનો જરા પણ યોગ્ય નિશ્ચય કરવાની સ્થિતિમાં તે ગહી શક્ય નહિ આખરે મોહરાજની મારા પર વધારે અસર થઈ અને પેલા શૈલગજને વહાવો કરી તે દીન બાળિકા નરમુદરીનો મેં તિગ્રસ્કાર કર્યા “અરે પાપિણી! ચાલ, જત, નીકળ, આવી ઉપગ ઉપરનું બોલવાની ખોટી ચતુરાઈ છોડી દે, એવા વચનના આશ્ચર્યથી તું આવા રિપુદાઉણ જેવા મહાપુરુષને છેતરી ગઈશ નહિ તે તારે ચોક્કસ ગમજવું તું મને કળાઓમાં ઘણી હુશિયાર છે તેથી બીજાને છેતરવામાં ઘણી જ આવાક હોઈશ એમાં શક નથી, પણ મારા જેવા ‘મૂખો’ને તો કદિ છેતરી શકીશ જ નહિ જ્યારે તારી જેવી વિદુષીને હસવાનું સ્થાન હું થઈ પડ્યો ત્યારે પછી હવે તું ગમે તેટલું આડું અવળું બોલે તેમાં શું વળે? હું તારો નાથ કેની રીતે થઈ શકું તે તો તું વિચાર.”

આ પ્રમાણે અતિ કડવા વચન હું બોલી રહ્યો તે વખતે-મારા

શરીરના સર્વ અવયવો તદ્દન જડ-સખ્ત થઈ ગયા અને શૈવરાજનો પ્રેરાયો હુ નિર્જન જગલમાં ધ્યાન ધરતા એક મુનિની માફક મૌન ધારણ કરી રહ્યો

હતાશ મુદરીનો આપવાત,

છેલ્લે કરેલો બહુર એકરાર.

પતિમા છેડે શૈલનું જોર.

મારો આવો અણધારેલો, અભિમાનથી ભરપૂર કટક અને અડગ નિશ્ચયવાળો જવાબ સાબળીને આકાશમાં વિચરવાની આશા ત્રી પોતાની ઉડવાની વિદ્યા^૧ બૂંધી ગયેલી બાળુ વિધાધરી હોય, સમાધિ કરવાના યોગસામર્થ્યથી ભ્રષ્ટ થયેલી બાળુ યોગિની હોય, પાલીમાંથી બહાર કાઢી અતિ તપેલી^૨ ભૂમિ ઉપર નાખેલી બાળુ માછલી હોય, પહેલા રવનો બહાર^૩ પ્રાપ્ત કરીને પછી તેને ખોઈ બેઠેલી બાળુ ઉદરડી હોય, તેમ આશાના સર્વ બધો ત્રુટી જતા, તે નરમુંદરી એકદમ શોકસાગરમાં ડૂબી ગઈ અને મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે-અહો મારા નાથથી આવી રીતે સર્વ પ્રકારનો તિરસ્કાર પામેલી મારે જીવન ધારણ કરવાનું પ્રયોજન શું બાકી રહે છે? આવા જીવન કરતા તો મરણ વધારે સાફ પોતાના મનમાં આવો વિચાર કરીને નરમુંદરી મારા જીવનમાંથી બહાર નીકળી

હવે એ શું કરે છે એ જોઈ તો ખરો-એવા વિચારથી શૈલ રાજની સાથે ધીમે ધીમે પગ દેતો હુ (રિપુદામણ) સૂર્ય અસ્ત તેની પછવાડે ધરથી બહાર નીકળી પડ્યો તે વખતે મારૂં હુણ વર્તન જોઈને તદ્દન ખેંચા આવી ગયેલો સૂર્ય આ ક્ષેત્રમાંથી બીજા ક્ષેત્રમાં આ યો ગયો (અસ્ત પામ્યો)

૧ વિદ્યા ૪૩૫ (૧) વિદ્યાધરી પમે ઉડવાની શક્તિ (૨) નરમુંદરી પહે તેની રીડવવાની શક્તિ

૨ સમાધિયોગ ૪૨૧ (૧) યોગિની પમે યોગસાધિ (૨) નરમુંદરી પહે મનની સમસ્તિયતિ

૩ તપેલી ભૂમિ ૪૬૧ (૧) માછલી પમે લાગી જગ્યા (૨) નરમુંદરી પહે હુણાત કરે તેલુ રચાત

૪ રત્નભંડાર ૪૨૫ (૧) જલરત્ન પમે રવનો બહાર, (૨) નરમુંદરી પહે રત્નભંડાર જેવા પતિ

મૂર્ચ અન્ય ક્ષેત્રમાં જનાથી તુરતમાં જ ચારે તરફ આપી
 ગયું નગરના મોટા બહેર રસ્તાઓ ઉપર લોકોનો
 ખડેરમાં મુદરી અવર જવગ ઓગે થવા લાગ્યો એવે વખતે એક
 તદ્દન શૂન્ય (ખાલી પડેલા-ખડેર જેવા) ઘરમાં નર-
 મુદરી દાખલ થઈ તે વખતે ણીજ બાબુએ ચદ્રમાં ઉદય પામ્યો.
 ઉગતા ચંદ્રના રૂપેરી મદમદ પ્રકાશમાં એ(નરમુદરી)ને જોતો
 હું પણ એ શૂન્ય ઘરના દરવાજા મુઠી તેની પછાડાડે ગયો અને
 દરવાજાની નજીકમાં કોઈ ન બાંધી શકે તેવી રીતે ઊભો રહ્યો ત્યાર
 પછી નરમુદરીએ ચારે દિશાએ નજર ફેરવી અને એક જગ્યાએ ધટોનો
 ઢગલો પડેલો હતો તેની મદદથી ઊંચી ચઢીને પોતાનું ઉપર પહેર-
 વાનું વસ્ત્ર (સાડી) તેણે ભીંતના મધ્યભાગ સાથે બાંધી અને તેની
 સાથે પોતાની ઠોક લટકાવી પછી નરમુદરી મોટેથી બોલી “અરે લોક-
 પાળો ! તમે સાંભળો ! બરાબર ધ્યાન આપીને સાંભળો ! અથવા તો
 હે પૂજ્યો ! તમને દિવ્ય જ્ઞાન હોવાથી તમે સર્વ જોઈ બાંધી રહેલા જ
 છો ! જુઓ ! આજે મારા પતિ સાથે કાંઈ વાર્તાલાપ થતાં એવો પ્રસંગ
 આવી ગયો કે મેં તેમને કળાઓની હકીકત જણાવવા વિનંતી કરી,
 પણ તેમ કરવામાં મારે હેતુ તેમનું જરા પણ અપમાન કરવાનો
 નહોતો કમનશીએ એ પ્રયત્નને લીધે તેઓ માનપૂર્વક ઉપર આ-
 રોહણ કરવા તૈયાર થઈ ગયા અને આ કમનશીએ બાળાનો તેમણે
 સર્વથા તિરસ્કાર કર્યો ”

નરમુદરીના આવા વચન સાંભળીને મ મારા મનમાં વિચાર કર્યા
 કે આ બાપડી અતઃકરણથી મારું અપમાન કરવાની
 પ્રવ્રણાનો વિ ઇચ્છા રાખતી હતી એમ તો જણાતું નથી, પણ
 પરીત અર્થ આ તો પ્રેમનો જ અપરાધ છે એટલે પ્રેમગોષ્ઠિ
 કરતા મને ગુસ્સો આવ્યો હોય એમ જણાય છે
 ત્યારે એ વાત તો મેં બરાબર ઠીક કરી નહિ, માટે અત્યારે એને
 આપઘાત કરતી અટકાવું-આવા વિચારથી તેણે ગળામાં નાખલો
 પાસ કાપી નાખવા હું આગળ વધતો હતો ત્યાં વળી તેણે
 આગળ બોલવા માંડ્યું “અહો લોકપાળો ! તેટલા માટે તમે મારા
 પ્રાણુ ગ્રહણ કરો મારા હવે પછીના ણીજ જન્મામાં આવો
 બનાવે બનવા ન પામે એટલી મારી વિનંતિ છે ” તે વખતે સૌંદર્યને

મારા કાનમાં કહ્યું “સામજ્ય” આવતા જન્મારામાં પણ તારો સબધ આ નરમુંદરી ઇચ્છતી નથી” કમનશીબે મેં જીવરાજની નૂતના માન્ય કરી ન વિચાર્યું કે આવો બને છે તેવો બનાવ ન બનવા માટે તેણે ઇચ્છા બતાવી અને પ્રસ્તુત બનાવ તો મારા સબધમાં જ બનેલો છે તેથી તે મારો સબધ ઇચ્છતી નથી માટે મરવા દો એને ! એવી પાર્ષી રાખણીતું મારે શું કામ છે ?

તે વખતે શૈનરાજે પોતાના લેખનાળો હાથ મારા દયપર મૂક્યો તે વખતે લેખના પ્રભાવથી જાણે મારે તેના પ્રત્યે અભિમાનનો ભાગ લઈ કર્તવ્ય જ ન હોય તેમ લોકરાની માફક હું તો સ્તબ્ધ જ રહ્યો પડી નરમુંદરીએ હું ફરથી જોતો હતો ત્યાં પોતાની ઠેક બરાબર પાસામાં પડેલી દીધી, પાસો પૂરો ફરા અને લટકી પડી તુરત જ તેની આખો બહાર નીકળી પડી, આસનો માર્ગ રૂધાઈ ગયો, ઠેક ઠાધી-વાકી થઈ ગઈ, નાડીની જાળીઓ ખેંચાઈ ગઈ, આંખો સર્વે બર નેવા ઠરાનાર થઈ ગયા, ઈંદ્રિયો નૂન્ય થઈ ગઈ, મ્હોટેથી ઘરેરો ચાલવા લાગ્યો ! હજી બહાર નીકળી પડી અને તુરત જ બાપડી પ્રાપ્ત વગરની-ચેષ્ટા વગરની થઈ ગઈ,

માતા (વિભવમાલતી)નો આપઘાત.

હવે જ્યારે મારા ભુનનમાંથી નરમુંદરી બહાર નીકળી હતી તે વખતે તેને બહાર જતી અને મને તેની પછવાડે જતો મારી માતાએ જોયો હતો તેણે અમારા બે વચ્ચે થયેલી વાત કાંઈ સામજી ન હોતી તેથી તેણે એમ ધાર્યું કે મારી વહુ (પુત્રવત્)તું કાંઈ પ્રેમમાં અપમાન અગાઉ થયેલું હતું તેથી રીસાઈને જાય છે અને મારો પુત્ર તેને મનાવવા માટે તેની પછવાડે જાય છે અને થોડે દૂર ગયા ત્યાર પછી અમારી પછવાડે મારી માતા પણ પેલા નય ખેર નજીક આવી પહોંચી અને પહોંચતાની સાથે જ તેણે નરમુંદરીને લટકતી જોઈ એટલે તેણે ધાર્યું કે ‘ગજબ થયો’ આ હકીકત પણ મારા અભિમાની છોકરાએ જ રૂંદેલી હોવી જોઈએ, ને એમ ન થયું હોય તો આ (બાપડી નરમુંદરી) આવી રીતે આપઘાત કરે અને બાળુમાં જીવો ઠેલો એ જોયા કરે એમ કેમ જ બને ? મારી

૧ અથવા સોવસ એટલે મજબૂરો શું ના થઈ ગયા, એટલે આંશુ રોડા, પેરાળ થઈ ગયા અને મુખરૂપ સુકા અવાજ વગરની થઈ ગઈ

૨ માતાએ એમ ધાર્યું કે પુત્રને કારણે છોકરાએ લગામી દતો

માતા આવો વિચાર કરી રહી હતી તે વખતે ગૈવરાજે માગ દૃઢપર મારી ગીતે અવલેપન કરેલ હોવાથી મને મનમાં એમ જ થયા કરતું હતું કે-મારી માતા આવી અધમ સ્ત્રી જે કોઈના સેહ કે પ્રેમને પાત્ર નથી તેની ઉપર અયોગ્ય સ્થાને ખોટો પ્રેમ કરી રહી છે' એવા નિર્ણયથી તેની સમજણ માટે મને મારા મનમાં અત કરણથી નિક્કાર છૂટતો હતો એ વખતે અત્યંત શોકના ભારથી અધ થઈ જઈને મારી માતાએ પપ્પુ એની જ ગીતે એ જ સૂન્ય ઘરમાં જઈને આપઘાત કર્યો અને હુ ઠીસો ઠીસો ભેઈ ગયો

સ્ત્રીને અને માતાને આવી ગીતે જીવન વગરના નિશ્ચેષ થયેલા નેહ ઝાંઝક ભયથી અને કાંઈક સતાપથી મારા દૃઢપર સ્તબ્ધચિત્ત લેખ લાગેલો હતો તે જરા સુકાયો, મારા મનમાં પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો અને શોકનો ભાર પણ મને વધારે થયો કુદરતી રીતે માતા તરફ અને મોહથી પત્ની તરફ મને જે પ્રેમ થયો એકદમ તેણે આખરે મારા મનપર એટલો બધો કાબુ મેળવ્યો કે તેને લીધે આખરે વિહુળ થઈ જઈ તાલી તાલીને મોટા સાદથી મે રડવા માંડ્યું, પણ તે માફ રડતું માત્ર એક ક્ષણવાર જ પહોંચ્યું તુરંત જ ગૈવરાજે પોતાની ગર્જિનો અદ્ભુત ચમત્કાર મારા ઉપર બતાવવા માંડ્યો અને મારા મનપર ખરેખરી અસર કરતા મે વિચાર્યું કે અરે! લોકો બાયડી (સ્ત્રી)ના નાશથી તે શા માટે રડતા હશે! આવા વિચારથી હુ પાછો નપ રહી ગયો

રિપુદાસણની રજેતી.

ગન્યભવન ત્યાગનો હુકમ.

લોકોનો સખ્ત તિરસ્કાર.

હવે મારા પિતાના ગજલુવનમાં દામી કદલિકાએ વિચાર કર્યો કે-આટલો બધો વખત થયો તો પણ હજી રાણીસાહેબ પાછા કેમ ન પધાર્યા? માટે આવ તેમને બહાર જઈને શોધી આવુ! કાંઈક પત્તો લાગવાથી કદલિકા તેજ ખરે જોવા ગન્ય ઘરમાં આવી પહોંચી અને ત્યાં આવી પહોંચતા જ નરમુદગી અને વિમલમાલતીને લટકતા જોઈને તેને એકદમ ધ્રાસકો પડ્યો અને તેણે મોટેથી હાહાગવ કરી મૂક્યો તુરંતમાં જ મારા પિતા અને નનરના લોકો મોટી સખ્યામાં ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને ત્યાં તો મોટો ડોળાહળ થઈ ગયો બધા કદલિકાને પૂછવા લાગ્યા કે 'આ ગુ થયું? આ હકીકત કેમ બની?' એના ઉત્તરમાં જોટલી હકીકત તે બાતલી હતી તેટલી તેણે બરાબર જી રાખનારી તે વખતે ચક્રનો પ્રકાશ વધ્યો હતો અને તેથી અજ-

વાળુ વવારે થયું હતું, તેથી મારી માતા અને નરસુંદરીને લટકતી લોકોએ બરાબર જોઈ વળી તેજ અજવાળાને લીધે લોકોએ મને પણ ત્યાં જોઈ લીધો તે વખતે મારા પોતાના કરેલા કર્મના ત્રાસથી મારા ટાટીઆ ભાગી ગયા હતા અને મ્હોમા બોલનાની તાકાત પણ રહી નહોતી અને જો શૂં વ ઘરના એક વિભાગમાં ખૂણે હુ છુપાઈ રહ્યો હતો આવી સ્થિતિમાં લોકોએ મને જોયો બરાબર જોતા લોકોને ખાતરી થઈ કે આ અનથનું મૂળ હુ જ છું, એટલે તેઓએ મને અત્યંત ધિક્કારી કાઢ્યો, મારા ઉપર શીટકાર વરસાવ્યો અને મારૂ ઉઘાડી રીતે અપમાન કર્યું મારા પિતાએ મારી માતૃશ્રી અને નરસુંદરીના અશ્વિસરસ્કાર વિગેરે સર્વ ઉત્તરકાર્ય કર્યા

ઉપર જણાવ્યું તેવું મારૂ અત્યંત ભયંકર કામ જોઈને મારા પિતાશ્રીના મનમાં ઘણો જ શોક થયો અને તેઓ મારા સબધમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે-અરે! આ કુલાગાર પુત્ર તો અનર્થોનો ભડા છે! એ ખરેખર કુળને મોટું દૂષણ લગાડના છે! એ શાશ્વત સર્વથી અગ્રમ છે અને પાપીઓનો સરદાર છે! એ સર્વ આપત્તિઓ(દુષ્ટો)નું મૂળ છે, લોકના સામાન્ય માર્ગનું પટુ ઉલ્લંઘન કરના છે અને ખરેખર એ એક કદા દુરમન જોવો છે! આવા અત્યંત અધમ દુરાત્મા પુત્રનું મારે કાંઈ પણ કાર્ય નથી, એવા પુત્રને રાખવાથી શો લાભ છે? આવો વિચાર કરીને મને દૂર કરવાનો મારા પિતાએ પોતાના મનમાં નિર્ણય કરી દીધો ત્યાર પછી મારો અત્યંત તિરસ્કાર કરીને પિતાએ મને રાજભુવનથી કાઢી મૂક્યો

આવી રીતે મારી મર્મ પ્રકારની મોટાઈનો એકદમ છેટો આવી ગયો અને હુ અનેક પ્રકારના દુષ્ટો ખમતો નગરમાં અહીં તહીં ભટકવા લાગ્યો મારા પોતાના દુષ્ટ વર્તનથી નાના નાના બાળકો પણ મારો તિરસ્કાર કરના લાગ્યા, લોકો ઉઘાડી રીતે મારે મ્હોટો ચઢીને નિંદા કરના લાગ્યા તેઓ મને સ્પષ્ટ રીતે કહેતા કે “અરે! આ રિપુદાસનું મહા પાપી છે, અત્યંત ખરાબ વર્તનવાળો છે, એનું મ્હોટું પપુ દેખવાવાચક નથી, અત્યંત મૂર્ખ છે, એના મહા પ્રતાપી કુળમાં એ કાટા જોવો જાગ્યો છે, સર્વ પ્રકારે ઝેરના ઢગલા જોવો છે, એણે માનને તાણે યઈને પોતાના અત્યંત પૂજ્ય ગુરૂ કળાચાર્યનું પપુ અપમાન કર્યું, પોતે રાખચક્રવર્તી-તદ્ગન મૂર્ખ હોવા છતાં જાણે મોટો પરિત દેશ્ય તેનો જેજ રાખ્યો, એણે અભિમાનને વશ યઈને માતા અને સ્ત્રીના ખૂન કર્યો, એવા અત્યંત અધમ પાપી અભિમાની રિપુદાસનું મ્હોટું પપુ કોણ જાણે? અને તો પ્રથમથી જ કહેતા

હતા કે આવા અધમ પાપી દુરાત્માને પેલી કળાકોશલના ભડાર જેવી સર્તીગમુંદર નિપુણ નરમુદરી યોગ્ય નથી એ પાપીને નરમુદરીથી વિયોગ થયો તે તો ઘણું સાડ થયું, તદ્દન યોગ્ય થયું, પણ એ બાપડી મુંદર રૂપચૌલાગ્યવાળી ગુણીયલ સ્ત્રી અકાળે મરણ પામી એ સાડ ન થયું” વિગેરે વિગેરે અનેક પ્રકારના આકરા વચનો લોકો બોલતા હતા તે સર્વ મારે સાબળવા પડતા હતા ‘અગૃહીતસકેતા’ લોકો આવી રીતે મારે માટે બોલતા હતા છતાં અત્યંત મોહને લીધે મારૂ જ્ઞાન તદ્દન નાગ પામવાની આબી ઉપર આવી ગયેલું હોવાથી હું તો મારા મનમાં વિચાર કરતો હતો કે—અરે! ભલે લોકો મારી વિશ્વજમે તેની વાતો કર્યાં કરે અને ભલેને માગ પિતા મારો ત્યાગ કરે, પણ હજી મારૂ સાડ ઇચ્છનાર વિપત્તિમાં મદદ કરનાર મૃધાવાદ અને રૌદ્રરાજ મારી સાથે છે, તેઓ મારા ખરા અધુઓ છે, હું ખમાથી ઉગારનારા છું અને મારાપર સાચો રોહ રાખનારા છે એમની કૃપાથી અત્યાર સુધી મેં ઘણીએ મળ્યો ઉઠાવી છે, અનેકપર આવિપત્ય (શેઠાઈ) મેળવેલ છે અને વળી ભવિષ્યમાં કંઈકની ઉપર પ્રાધાન્ય મેળવીશ અને તેઓની મોખતના રૂડા (?) કૃણ આખીશ—એ બાબતમાં મારા મનમાં જરા પણ શંકા જેવું નથી

દરેક ક્ષણે અને દરેક વખતે લોકો તરફથી અનેક પ્રકારની નિંદા સાબળતો, તિરસ્કારાતો અને બોઠો પડતો હું હું ખસમુદ્રની વચ્ચે કેટલાક વર્ષો સુધી તે નગરમાં રખડતો રખડતો પડી રહ્યો મારો પુરુષોદય નામનો ત્રીજો મિત્ર હતો તે તો મારા વર્તનથી ઘણો જ કોપ કરી રહ્યો હતો અને તદ્દન નખળો થઈને એકદમ દુર્બળ થઈ ગયો હતો અને જો કે એ આપણને મારા ઉપર કોઈ કોઈ વાર લાગણી થઈ આવતી હતી પણ મારા વર્તનને લીધે તેની દુર્બળતા વધતી જતી હતી તેથી તે મારે માટે કાંઈ કરી શકતો નહિ આવી સ્થિતિમાં હું ખમા મેં કેટલાક વર્ષો એ નગરમાં ગાળ્યા^૧

૧ આ વાર્તા સસારીજીવ ને અત્યારે રિપુદાણુ છે તે પોતાના વીતક તરીકે કહે છે, અને અગૃહીતસકેતા સાબળે છે, સામે સદાગમ બેઠા છે અને બાળમાં પ્રજાવિશાળા અને ભવ્યપુરુષ બેઠા બેઠા સર્વ સાબળે છે

૨ રિપુદાણુનું ચરિત્ર ને માન મૃધાવાદનું પરિણામ બતાવનાર છે તે નાપર વધારે વિવેચન દ્વે આ પ્રસ્તાવના હેતુ બે પ્રકરણમાં થશે

રસના કથાનક.

પ્રકરણ ૬ કું.

વિચક્ષણ-જડ,

લલિત ઉવાનમા વિચક્ષણાચાર્ય,
નરવાહન રાજની પ્રશસ્ય જ્ઞાસા,
વિચક્ષણ સૂરિના વિચારણીય ઉપદેશ.

x x x

ક્રાધપુરના નરવાહન રાજ-(મારા પિતા) ઘોડા ખેવા
વવા માટે પોતાના રાજ્ય પરિવારને સાથે લઈને
એક વખત નગરની બહાર નીકળી પડ્યા ગામના
લોકો પતા રાજ ઘોડા કેના ખેવાવે છે તે જોવાને
માટે ટોળેટોળા નીકળી પડ્યા અને તેમની સાથે
હુ (રિપુદારણ) પણ જોવા સાડ નગર બહાર નીકળી પડ્યો રાજએ
મોટા મેદાનમાં બન દેશના, કુબોજ દેશના અને તુર્કસ્તાનના (આરખી)
ઘોડાઓને અનેક રાજવોમેના દેખતા સારી રીતે ખેવા થા પછી
પોતાને થાક લાગ્યો-પરિશ્રમ થયો તે દૂર કરના માટે અને આરામ લેવા
માટે લલિત નામનો બાળુમા બગીચો હતો તેમા તેમણે પ્રવેશ કર્યો

અનેક પ્રકારના અશોકના મોટા ઝાડો, નાગરવેલના વૃક્ષો, જાય-
ફળના ઝાડો, તારના વૃક્ષો અને હિંતાલ (એક પ્ર-
'લલિત ઉદ્યાન કારના તાડ)ના મોટા મોટા તરુઓથી એ લલિત
ઉદ્યાન ગોળી રહ્યું હતું, વળી તેમાં ગજપીપર (પ્રિ-
યયુ), ચપક (ચપો), અકોલ અને કેળના અનેક મોટા મોટા વનો
શોભતી રીતે ગોઠવેલા હતા, ત્યાં ડેવડાની મોહક સુગંધથી ભભરાના
ટોળેટોળા આનંદથી ગુન્નરવ કરી રહ્યા હતા દુકામાં કટીએ તો
વનરાજીના મર્ચ ગુળોથી એ ઉદ્યાન એટલું શોભતું હતું કે એ
સ્વર્ગના નંદનનની ઉપમાને તદ્દન યોગ્ય લાગતું હતું

એવા મુદ્ર લલિત ઉદ્યાનમાં નરવાહન રાજાએ એ જગ્યાએ
ત્રિસામો લીધો ત્યાર પછી વનની લીલાથી ઘણો
વિચક્ષણાચાર્ય આનંદ પામી મનમાં હર્ષ લાગી પોતાના સામન્તો
સાથે પોતાની કમળ જેની મુંદર ને ચપળ આપો
ઉઘાડીને વનત્રી (ઉદ્યાનની ચોભા) જેવા માડી તે વખતે ફરતા
ફરતા ગળાએ એક ગાતા અશોક વૃક્ષની નીચે આધુને યોગ્ય જગ્યાએ
વિશુદ્ધ સાધુસમૂહની મધ્યમાં ધર્મદેગના દેતા વિચક્ષણ^૧ નામના
આચાર્યને દીધા તેઓ મુદ્ર કાતિથી ભરપૂર નક્ષત્રો અને અહોના
સમૂહથી ઘેરાયલા અને ચોતરફ પોતાનો નાત પ્રકાશ ફેલાવતા સાક્ષાત્
ચંદ્ર જેવા શોભતા હતા, તેમના મુંદર શરીરની આનુબાળુએ
રાતા અશોકવૃક્ષને મોટા જથ્થો ચોતરફ આવી રહેલો હતો,
સર્વ ઇષ્ટ દેવને આપનારા હોવાથી તેઓથી સાક્ષાત્ જગમ
કંપનુક્ષ જેવા જણાતા હતા, મોટા કુળનેલ પર્વતપર આવેલ

૧ લલિત ઉદ્યાનનું નામ ધણુ આકર્ષક છે એ ઇદ્રિયોને આનંદ આપે તેણે
નામ બંધારથી બતાવે છે, અધ્યાત્મદૃષ્ટિએ આત્માને રમણ કરવાને બગિચો
આરિત્યર્થ છે એને તે ઉદ્દેશ છે

૨ વિચક્ષણ એટલે સાની સમજણવાળા એના નામનું સાર્યકત્વ આગળ
જણાવે

૩ ચંદ્ર સાથે નક્ષત્રો રજ અને અહો ફરતા ટોચ છે તેમ અહીં આચાર્ય
સાથે બીજા અનેક સાધુઓ ફરતા હતા ચંદ્ર જેમ ઉદ્યોત કરે છે તેમ સાધુ પણ
ન્યા બધ ત્યા જ્ઞાનનો અને શાસનનો ઉદ્યોત કરે છે

૪ કૃષ્ણ મંત્રેષ (૧) કલ્પવૃક્ષ-રમણ વરતુઓ આપે છે અને (૨) આચાર્ય
મોક્ષકૃષ્ણ આપે છે

વિષ્ણુધોના આવાસ જેવા તેઓ લાગતા હતા, મોનાના જેવા ચોકખા વર્ણવાળા દેખાતા હતા, મુખ આપનાર જણાતા હતા, જાણે ચાવતા મેરૂપવત હોય તેવા જણાતા હતા, કુનાદીઓ રૂપ મદપર ચઢેલા હાથીઓના મદને ઉતારી નાખે તેના દેખાતા હતા અને ગધવારણ હાથીની પેઠે અનેક સારા હાથીઓથી વીંટળાઈ વળેલા હોવા છતાં મદ^૧ વગરના દેખાતા હતા દેખાત માત્રથી જ મહાત્મા હોવાનો ખ્યાલ ઉત્પન્ન કરનાર અને પૂજ્યભાવ પ્રાદુર્ભાવ કરનાર તેમ જ નિર્મળ અત કરણની સામાપર છાપ પાડનાર મુનિમહારાજને જોઈને જેમ કોઈ ભાન્યવાનને પુરુષોદયે રત્નથી ભરપૂર નિધાનની પ્રાપ્તિ થવાથી અવર્તનીય આનંદનો અનુભવ થાય તેમ નરનાહન રાજાના મનમાં ઘણો જ આનંદ થયો.

નિશ્ચક્ષણ આચાર્યને જોતા જ નરનાહન રાજાને મનમાં નિશ્ચય થયો કે-જેના આ તપસવી મહાત્મા છે તેવા કોઈ નૃપતિજિનાસા પીળા નરરત્ન ત્રણ ભુવનમાં મારા જોનામાં આ-યા નથી દેવતાઓની ક્રાંતિને પણ હઠાવી દે તેની આ મહાત્માની આકૃતિ જ જાણે તેમાં અનેક પ્રકારના ગુણો ભર્યા હોય એમ જોનારને ખાતરી કરી આપે છે અહાહા ! આવા મહાત્મા પુરૂષે આની ભરયુવાવસ્થામાં કામદેવને હઠાવી દીધો છે ! તેમને વૈરાય ઉત્પન્ન થઈ સસાર તજવાનું આટલી નાની વયમાં શું કારણ મળ્યું હશે ? યુવાન વયમાં આના ત્રીજા તપથી શા માટે દેહદમન કરતા હશે ? હું એ મહાત્મા પાસે જઈ તેમના ચરણકમળને પ્રણામ કરીને મારી જાતને પવિત્ર કરું અને પછી એ મહાત્માને સસારપર વૈરાગ્ય થઈ આનવાનું કારણ શું બન્યું તે પાછા જાતે જ પૂછું આ પ્રભાતે વિચાર કરીને રાજા નરનાહન (મારા પિતા) સૂરિમહારાજ તરફ આપ્યા અને તેમના પવિત્ર ચરણકમળમાં મસ્તક નમાવી વદના કરી આચાર્ય મહારાજે રાજાને (ધર્મવાલ રૂપ) આશીર્વાદ આપ્યો એટલે રાજા શુભ જમીનપર બેઠો રાજાને અનુસરીને રાજપુત્રો તથા નગરના લોકો પણ રાઈ

૧ કુળશૈવ પર્વતો હેમન વિગેરે છ છે તેનાપર વિષ્ણુ (૧) એટલે દેવતા રહેઠાણો ૨ આ આચાર્ય પણ વિષ્ણુ એટલે (૨) વિદ્વાનના આશ્રયસ્થાન હતા

૨ મદ (૧) હાથીનો મદ અને (૨) અભિમાન

૩ અહીં જો રા એ સોસાયટિવાળા છાપેલા પુસ્તકનું પૃ ૫૭૬ સાર થાય ૪

૪ કહ્યું છે-વચારતિલક ગુણ વર્મતિ ન્યા સુંદર આકૃતિ હોય છે ત્યા ગુણો વાસ કરીને રહે છે

આચાર્ય મહારાજને નમસ્કાર કરીને યથાયોગ્ય સ્થાનકે જમીનપર બેસી ગયા. અહીં અગૃહીતસકેતા^૧ તે વખતે મારામા તો મિત્ર શૈવ-ગજનુ જોર હોનાથી અને હું તેને તદ્દન વશ થઈ ગયેલ હોનાથી એવા ધુરધર મહાત્મા આચાર્યને પણ હું નમ્યો નહિ કે તેમને પગે પણ પડ્યો નહિ અને જાણે પથ્થરથી ભરેલ એક કોથળો હોઈ તેમ સીધો અક્રૂડ રહીને જરા પણ નીચો નમ્યા વગર માત્ર સખ્યા ગણાવવા ખાતર જમીનપર બેસી ગયો^૨

પછી મેઘની જેવા ગભીર સ્વરથી વિચક્ષણમૂરીએ ધર્મ સબંધી ઉપદેશ આપના માણ્યો તે આ પ્રમાણે —

સૂરિનો ઉપદેશ

x

x

x

“એ જ મોટા વિશાળ મહેલના અદરના ભાગમા આગ લાગી
 “ટોચ તે અવસરે તેમા ઘેરાઈ ગયેલ મનુષ્યોની જેવી ભયંકર
 “સ્થિતિવાળો આ સસાર છે એ તારીવિક માનસિક વિગેરે અનેક
 “પ્રજારના હું ખોતું ઘર છે ટાલા માણસોએ અહીં એક ક્ષણ પણ
 “પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી અલ્પમાત્ર પ્રમાદના પગિણામે પણ ઘણા
 “ભયંકર આવે છે આ મનુષ્યનો ભન કરી કરીને મળવો ઘણો જ
 “મુશ્કેલ છે એમા મુખ્યતાએ પરલોકનું સાધન કરી લેવું એ ખાસ
 “કર્તવ્ય છે આ સસારમા જે જે વિષયો ભોગવવામા આવે છે તે
 “ભોગવતી વખતે તો મીઠા લાગે છે પરંતુ તે સર્વ પગિણામે ઘણા
 “ઝડવા થઈ પડે છે મનોનાશિત જે જે સયોગો હોય છે તે સર્વનો
 “આખરે વિયોગ થાય છે આયુષ્ય પૂર્ણ થઈ જવાનો ભય નિરતર
 “રહે છે પણ તે ક્યારે પૂર્ણ થશે તે જાણી શકાતું નથી અને તેની
 “સ્થિતિ સર્વદા રહે છે^૩ આવી પગિસ્થિતિ હોવાથી આ અશ્મિભય
 “સમારને ઝાલવના માટે ઘણો પ્રયત્ન કરવો અને તેને માટે જરૂરી
 “સઘળી તજવીજ કરવી એમ કરવામા સિદ્ધાન્ત (તત્ત્વજ્ઞાન)ની

૧ પાપાનમૃતમુક્તોલિસતિમો લોકપૂરણ લોકની સખ્યા પૂરવા માટે પથ્થરની ભરેલી એક ગુણ (મુખ્તોનિ) ટોચ તેમ અક્રૂડ થઈને જમીનપર બેસી ગયો. માત્ર આ હાજર થયેવામાનો એક દુહતો તેમ વગર વિચારે માત્ર જમીનપર બેસી ગયો, મારો ઇરાદો સાલળવાનો કે સાર લેવાનો હતો જ નહિ એટલે તેવા જનાર સાથે કે હેતુના અજ્ઞાની ઉપરથી દેખાતા ઓવાને આ વર્ણન બરાબર લાગુ પડે છે

૨ દેવગતિ સિવાય અન્યત્ર આયુષ્ય ક્યારે પૂરે થશે તે જણાતું નથી, પણ શરીર પડવાનું તે તો ચોક્કસ છે-આથી ભય માથે ડોકો રહે છે

“ વાસનાયુધ ધર્મનો વરસાદ વરસાવવો એ મુખ્ય સાધન છે એટલા
 “ માટે સિદ્ધાન્તની વાસનાની જરૂર હોયથી તેનો (સિદ્ધાન્તનો-આ
 “ ગમનો) બરાબર સ્વીકાર કરવો, તેમાં જે જે આશાઓ દરમ્યાની
 “ હોય તે સર્વની બરાબર આસેવના કરવી, સસારને મુઠમાળા
 “ સાથે સરખાવ્યો છે અર્થાત્ તેની જેવો અસાર કલો છે તે ભાવના
 “ વારવાર બાંધી કરવી જે વસ્તુ સર્વદા રહેવાની નથી, જે વસ્તુત
 “ અસત્ (નહિ જેવી) છે તેની કોઈ પણ પ્રકારની અપેક્ષા રાખવી
 “ નહિ, જે જે આશા (સિદ્ધાન્તમાં) કરી હોય તેને પ્રધાનપણે
 “ અનુસરનામાં બરાબર તત્પર રહેવું, તેમાં વિશેષ એકાગ્રતા રાખવી
 “ અને તેને સાધુ-મહાત્માઓની સેવના કરી વિશેષ પુષ્ટ કરવી, પ્ર
 “ ચન-શાસનને કોઈ પણ પ્રકારની મલીનતા ન લાગે-તેની અકારણ
 “ નિંદા ન થાય તે માટે ખાસ સમાજ રાખવી બતાવેલી વિધિ પ્ર
 “ માણે જે પ્રાણી પ્રવૃત્તિ કરે છે તે સવ ઉપર જાગૃત્વથી બાબતો
 “ મેળવી શકે છે, તેથી સર્વ બાજતોમાં શાસ્ત્રમાં બતાવેલી વિધિ અ
 “ નુસાર પ્રવૃત્તિ કરવી એવી રીતે પ્રવૃત્તિ કરીને સૂન-સિદ્ધાન્તમાં
 “ આત્માતુ સ્વરૂપ બતાવુ છે તે બરાબર સમજવું, પ્રવૃત્તિ કરતી
 “ વખતે બાલુબાલુના જે જે નિમિત્તો-પ્રસંગો આવે તેને બરાબર
 “ જોળખી તેને અનુકૂળ થઈને વર્તવું, જે જે યોગો પ્રાપ્ત થઈ શક્યા
 “ ન હોય તે તે યોગોને મેળવવા માટે ખાસ પ્રયત્ન કરવો, પ્રમાદને
 “ માટે ખાસ સમાજ રાખવી, એ થવાનો પ્રયત્ન આવે તે પહેલા
 “ બહુ સમાજ રાખીને તેની સામેના ઉપાયો પ્રથમથી ચોજી રાખવા-
 “ આની રીતે જે પ્રાણીઓ વર્તન કરે છે તેના ‘સોપકમ’ કર્મનો

૧ મુઠમાળાઃ કાચી માટીનું વાસણ કાચા કાચો કુખ્ત ॥ એ દષ્ટિકત રા
 રીરને કાચા કુખ્તની ઉપમા શાસ્ત્રમાં ઘણી જગ્યાએ આપી છે કાચા કુખ્તને પાણી
 લાગે કે ટકોરો લાગે કે બીજે કોઈ માનુ પ્રકારનો આઘાત લાગે તો તે સહેને ટૂટી
 નય ॥ આ આખું વાક્ય શ્રી લલિતવિસ્તરા ત્રયમાંથી લીધું ॥ આખું એક બીજું
 વાક્ય આવે છે તે માં જુઓ પ્રસ્તાવ ૭ મૂળ પૃ ૧૦૧૨ લલિતવિસ્તરા
 (દિ-લા માળા પૃ ૧૧૬ મા વાક્ય સાથે સરખાવવું) આ સમજમાં જુઓ ઉપોદ્ધાત

૨ ઉપક્રમ જેમ ફાનસમાં રાજવામાં આવેલો દીપક પવનનો ઝપાટો હોવા
 છતાં તેવની દયાતિ સુધીમાં જુઓતો નથી પરંતુ તેલ સંકુલ થયા પછી જ જુઓય
 છે અને બહાર ઉધાડો રાજવામાં આવેલો દીપક પવનનો ઝપાટો લાગતાં જુઓય
 નય છે તેમ જે કમો બહારની અસરથી ખસી નય છે તેને સોપકમ કહેવામાં
 આવે છે અને તેથી ઉપદાને નિરૂપકમ કહેવામાં આવે છે

૩ સોપકમ શબ્દ અથવા સાથે બહુમાં વપરાતો નથી પણ આયુધ્ય સાથે
 વધારાય ॥ સોપકમ કરી એટલે નિકાચિત નહિ એવા કમો સમજવા એવાં કમો
 પ્રદેશઉદયથી ભોગવી ખેરવી શકાય છે

“નાશ થાય છે અને નિરૂપકમ કર્મનો અનુબંધ થતો અટકે છે
 “તમારે પણ એ પ્રકારે થતું કરવો એ તમારી ભાની પ્રગતિ માટે”
 “ખાસ જરૂર છે”

સૂરિના ઉપદેશની અસર,

રાજાનો પ્રશ્ન,

આની રીતે વિચક્ષણમૂરિ મહારાજે મુદર રાજદોષા ઉપદેશ
 આપ્યો તે સાંભળીને પરિવ્રમ્ભાના કેટલાક ભવ્ય જીવોને ચારિત્ર લેવાના
 મુદર પરિણામ થઈ આવ્યા, કઈકને દેશવિરતિ (શ્રાવકના નત) લેવાના
 ભાન થઈ આવ્યા, કઈક જીવોનું મિથ્યાત્વ નાશ પામ્યું, કેટલાક
 જીવોના રાગદ્વેષ વિગેરે વિકારો પાતળા પડી ગયા, ઈશ જીવોને
 ભદ્રક ભાન પ્રાપ્ત થયો એવી રીતે આચાર્ય ભગવાનના ઉપદેશનો
 લાભ લઈ સર્વે તેઓશ્રીને પગે પડ્યા અને બોલના લાગ્યા “इच्छामो
 अशुसहिम्” આપ સાહેબ આજ્ઞા કરો! જેમ જો તેમ કરના અમે
 તૈયાર છીએ”

હવે તે વખતે મારા પિતા નરવાહુન રાજાએ પોતાના મનમાં
 વિચાર કર્યો કે આના યુવાન અને રૂપવત કુમારે બાલ વયમાં શા કા
 રપુથી દીક્ષા લીધી હશે તે રાજધી સનાતન પૂજનાનું મેં ધાર્યું હતું તે
 પ્રમાણે હવે હું પ્રશ્ન કરું પછી પોતાના બે હાથ ભેડી મસ્તક નમાવી
 વદના કરીને મારા પિતાશ્રી બોલ્યા “મહાત્મન! મનુષ્યોમાં આપનું
 અસાધારણ મુદર રૂપ છે અને આપનો સ્વરો ભેદા આપ મહા
 અર્થર્થવાન જણાવ્યો છો, છતાં ભગવાન! આપ પૂજ્ય મહાત્માએ ભર
 યુવાવસ્થામાં આવો વૈગવ્ય આદર્યો છે તો તેમ થવાનું કારણ શું
 બન્યું તે કૃપા કરીને અમને જણાવો!”

આચાર્ય મહારાજે કહ્યું “રાજન! મને સસારપરથી નૈરાગ્ય આ
 વનાનું કારણ શું થયું હતું તે જાણવાનું તમને જોતું છે તો હું મને
 નૈરાગ્ય થવાનું કારણ તમોને કહું છું તે બરાબર સાંભળો પરંતુ રાજન!

આત્મસ્તુતિ પરનિન્દા, પૂર્વકીદિતકીર્તનમ્ ।

વિરક્ષમેતદ્રાજેન્દ્ર! સાધુના ત્રયમપ્યલ્પમ્ ॥ ૧ ॥

જોકે સાધુઓને માટે ત્રણ બાબતો^૧ ખાસ નિયેધ કરવામાં આવ્યો

૧ નિરૂપકમ કર્મ એટલે નિકાચત કર્મ આવા કર્મે ઉદયમાં ભોગવવા જ પડે
 છે, પણ શુદ્ધ માર્ગે વર્તન કરવાથી એવા કર્મનો નવીન બંધ થતો નથી અને નવીન
 બંધ અટકે તો પણ ધણુ છે

૨ સર્વવિરતિ કે દેશવિરતિ લેવામાં પણ ગુરુઆજ્ઞાની જરૂર છે આ વાત
 તેના અધિકારીઓ સમજે છે

૩ વર્તમાન કાળમાં આ બાબત બહુવા વીસરાઈ જતી એવામાં આવે છે તે
 પર લક્ષ્ય રાખવું એના આધ્યક્ષીઓને યોગ્ય છે

છે (૧) આત્મસ્તુતિ (૩) પારતી નિંદા અને (૩) પૂર્વકાળમા આનંદ કીડા કરી હોય તેની કથા અન્ય પાસે કરવી તે આ ત્રણે બાબત સાધુના આચારથી વિરુદ્ધ છે અને માફ ચરિત્ર કહેવામા એ આત્મસ્તુતિ, પરનિંદા અને પૂર્વકીડિતનું કીર્તન થઈ જાય તેમ છે તેથી માફ ચરિત્ર કહેવું એ એક રીતે મને થોડા દાગતુ નથી ”

નરનાહન—“ સાહેબ ! આ પ્રમાણે કહીને તો આપનું ચરિત્ર સાબળવા માટે મને જે જિજ્ઞાસા થઈ હતી તેમા આપે ઘણો જ વધારો કર્યો છે, માટે હવે તો મારા ઉપર કૃપા કરીને આપનું ચરિત્ર જરૂર કહો.

રાજાનો આવો આગ્રહ જાણીને અને પોતાના વેરાગ્યનું કારણ કહી સમજાવવાથી રાજાને તેમજ બીજાને પ્રબોધ યવાનું કારણ જાણીને મધ્યસ્થ વૃત્તિએ આચાર્ય મહારાજે પોતાનું ચરિત્ર કહેના માથું

‘વિચક્ષણાચાર્ય ચરિત્ર.

રસના પ્રબંધ

અગૃહીતસકેતા^૧ સ્વામી પછી ૮ (રિપુદામણ) પણ સાબળું તેથી રીતે મારા પિતા નરનાહન સમક્ષ વિચક્ષણાચાર્ય પોતાનું ચરિત્ર નીચે પ્રમાણે કહ્યું —

પરિનાર પરિચય

જૂતળ નગરે	મલસચર } રાજા રાણી તેના પુત્રો ગુણોદય }
	વતપતિ } અશુભોદય }
	શુભા ચ-નિજનારતા પુત્ર વિચક્ષણ }
	અશુભો ચ-સ્વયંચરતા પુત્ર જડ }
નિર્મળચિત્ત નગરે	મનક્ષય } રાજા રાણી-તેનો પુત્ર વિમલ }
	સુદરતા } તેની પુત્રી સુહૃદેવી }
	વિચક્ષણ-સુહૃદેવીનો પુત્ર પ્રકય }
	વિમલ પ્રકય મામા કાણેજ }

૧ અહીંથી રસનાની કથા જલ્દી રસથી રસ થાય છે તેમા વિમલ પ્રકયને જગતનું અદ્ભુત સ્વરૂપ બતાવશે રિપુદામણની હકીકત હવે છેલ્લા એ પ્રકરણમા આવશે આખા મયમા આ વિચક્ષણાચાર્યનું ચરિત્ર-રસનાપ્રબંધ સર્વથી વધારે રસિક એમ માત્ર માનવું ॥

લોકમા અનેક પ્રકારના 'વૃત્તાતોથી ભરપૂર આદિ અને
અતઃ વગરનું અત્યત મુદર 'ભૂતળ નામનું નગર છે
એ નગરમા 'મલસચય નામનો રાજા રાજ્ય કરે છે
એ રાજા ત્રણ ભુવનમા 'ઘણી વિખ્યાતિ પામેલ છે,
દેવતાઓના પણ નાયક છે એના પ્રતાપ એટલો ઉચ્ચ
છે કે એ જો કાંઈ હુકમ કરમાવે તે સર્વને માન્ય કરવો પડે છે સારા
અથવા ખરાબ કામોમા સર્વદા ધ્યાન રાખનારી એ રાજાને ત
તપક્ષિ' નામની મહાદેવી સર્વ લોકમા પ્રસિદ્ધ છે એ મલસચય રાજા
અને તત્પક્ષિ રાણીને પોતાના મુદર વર્તનથી દુનિયાને આનંદ ઉપજા-
વનારો એક 'શુભોદય' નામનો જગપ્રખ્યાત પુત્ર છે, તેમ જ સર્વ
લોકોને અત્યત સતાપ કરનાર એ જ રાજા રાણીનો બીજો અશુભોદ-
ય નામનો પણ જગપ્રખ્યાત પુત્ર છે

એ શુભોદય દુમારને પોતાના પતિ ઉપર અત્યત પ્રેમ રાખનારી,
પતિનતા, અત્યત રૂપાળી અને લોકપ્રિય, કમળ જેવી ચપળ અને
મુદર આખોવાળી 'નિજયાજ્ઞતા નામની સ્ત્રી છે, તેમ જ અશુભોદય

૧ વૃત્તાત પ્રલેષ છે (૧) નગર પક્ષે દક્ષીકત, (૨) સામાન્ય વાર્તામા બનાવે
એ નગરમા અનેક બનાવો બન્યા કરતા હતા

૨ નિધનનો અર્થ અગ ધાય છે મુળમા 'જ્ઞાતિનિધન' એવો પાઠ છે એટલે
આદિ અને અતવગરનું કહેવાની મતલબ એ છે કે એ નગર (રાજ્યત) સર્વકાળ
છે જ, જગત્ છે લામુધી એ નગર પણ છે જ

૩ ભૂતળ એટલે પૃથ્વીતળ એ નગર આ પૃથ્વીપર કોઈ પણ જગ્યાએ કદપી
લો તો ચાને તેહ છે આગળ ચાલતા આ નામની સલવા સ્પષ્ટ સમજશે

૪ મલસચય એ કર્મરૂપ મેવનો સચય બતાવે છે કમ શુભ કે અશુભ એકઠા
થવા હોય તે દેવોપર પણ આધિપત્ય ભોગવે છે અને તેની આજ્ઞા-તેનું ફળ ઉત્તરી
રાજ્ય નહિ તેવા જ પ્રકારનું હોય છે

૫ તત્પક્ષિ એ કર્મની પરિપાક સ્થિતિને અત્ર રાણી બનાવી છે મલસચય
એ કર્મબધ છે, શુભોદય અશુભોદય એ તેનો ઉદય છે અને તત્પક્ષિ પરિપા-
કતા છે

૬ શુભોદય, અશુભોદય આ બન્ને પુત્રો સારા અને ખરાબ કર્મનો ઉદય
સૂચવે છે,

૭ નિજયાજ્ઞતા સારાપણાની નિશાની છે સ્વત સારી જ છે અને સારી
જણાય છે (good by self) એને ગુજરાતીમા 'આપભલાઈ' નામ આપ
વામા આવ્યું છે

કુમારને સર્વપ્રાણીઓને મોટો સતાપ કરનાર અત્યંત બપકર 'રૂનયો-
ગ્યતા નામની સ્ત્રી છે

સમય સપૂર્ણ પરિપક્વ થયે નિજચારૂતા સાથે શુભોદયનો સ
બધ થતા તેઓથી વિચક્ષણ નામના પુત્રનો જન્મ થયો અને તેવી જ
રીતે કાળ બરાબર પૂરો થતા સ્વયોગ્યતા સાથે અશુભોદયનો યોગ
થતાથી ૧૭૬ નામનો અત્યંત અધમ પુત્ર જન્મ્યો

હવે એ વિચક્ષણ કુમાર વધમા વધતો વધતો પોતાના સહુશ્રુતોમા
દરેક ક્ષણે વચારો કરતો ગયો 'માર્ગાનુસારીમા જે
વિચક્ષણ શ્રુતો હોય તે સર્વથી તે વાકેફાર હતો, શુદ્ધવર્ગની
તે નિરતર પૂજા (ભક્તિ) કરનારો હતો, મહા
બુદ્ધિશાળી હતો, ઉત્કૃષ્ટ શુણ તરફ પ્રેમવૃત્તિવાળો હતો, ઘણો હુશિ
યાર હતો, પોતાનું સાધ્ય શુ છે તે બરાબર સમજેલો હતો, પોતાની
ધર્મિયોપર તેણે વિજય પ્રાપ્ત કરેલ હતો, ઉત્તમ આચારો પાળવામા
તે તત્પર રહેનારો હતો, ઘણી ધીરજવાળો હતો, સારી વસ્તુઓનો
લોગ કરનારો હતો, મિત્રતા કર્યા પછી બરાબર વળગી રહે તેવો હતો,
મુદેવની ટોંસથી પૂજા કરનારો હતો, મોટો દાનેશ્વરી હતો, પોતાના
અને પારકા મનના ભાવોને તુરત જાણી જાય તેવો હતો, સત્ય એ
લનાર હતો, ઘણો જ નમ્ર હતો, પોતાપર પ્રેમ રાખનાર ઉપર વાત્સલ્ય
ભાનવાળો હતો, ક્ષમાની મુખ્યતા રાખનાર હતો, મધ્યસ્થ વૃત્તિએ
સર્વ કામ કરનાર હતો, પ્રાણીઓની ઇચ્છા પૂર્ણ કરનામા કટપટક્ષ

૧ સ્વયોગ્યતા પોતામા લાયકાત ન હતા માનનારી લાયકાત સ્થાપન
કરનારી મોટી વાતો કરવાનાળી (a braggard asserting oneself).

૨ કર્મ સત્તામા હોય પણ પરિપાક થાય-વિપાકકાળ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ
તેનો ઉદય થાય છે અહીં પોતાની ચારણ-શુભકર્મોનો ઉદય થવાનો પ્રાપ્ત થતા
વિચક્ષણ કુમારનો જ ન થાય છે

૩ વિચક્ષણુ વિદ્વાન ઠીક સમજણુ કુશળતાવાળો એના ચરિત્રથી નામની
સાર્યકતા જણાયો

૪ ૧૭૬ અકલ વગરનો દીવ છિ વગરનો, મૂર્ખ આવા પ્રાણીનું રૂપક છે
એના ચરિત્રથી એ નામની પણ સાચકતા આચળ જણાયો

૫ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય તે રહેલા પ્રાણી માર્ગાનુસારી થાય છે-રસ્તાપર
આવે ॥ એના ૩૬ શ્રુતો છે એ પર વિવેચન થી યોગસાધના પ્રથમ પ્રસ્તાવમા છે,
એ શ્રુતોમાના પછા અરા શ્રુતો આ વિચક્ષણુ કુમારમા છે એમ અત્ર બતાવે છે
જુઓ-દેમચંદ્ર-યોગસાક્ષ ૩ ૧ ૪૫૩ ૪૭ થી ૪૬ એ ૪૫૩૬ ઉપર આદ્ય શુણ
નિવરણ નામનો સ્વતંત્ર ગ્રંથ થી જિનમહન ગણીએ બતાવ્યો છે

જેવો હતો, ધર્મ ઉપર એક દૃઢ નિષ્ઠા રાખનાર હતો, શુદ્ધ આત્મ-
જીવન ગાળનાર હતો, કોઈ પણ પ્રકારની આકત આવી પડે ત્યારે
પણ બીલકુલ ખેદ કરનાર ન હોતો, સ્થાનોની કિંમત અને તેના
તકાવતનો બાજુકાર હતો, કદાચહ (હકવાદ)થી રહિત હતો, સર્વ શાસ્ત્રના
તત્ત્વોનો આરી રીતે બાજુકાર હતો, બોલવામાં બહુ કુશળ હતો, ની-
તિના સર્વ માર્ગોમાં ઘણી પ્રવીણતા મેળવેલ હોવાને લીધે શત્રુઓપર
મોટો ત્રાસ પાડનાર હતો, પોતાના શુભોનો કદિપણ ગર્વ નહિ કરનાર
હતો, પરનિંદાથી સર્વથા મુક્ત હતો, ગમે તેટલી સપત્તિ બળી આવે
તો પણ તેથી હર્ષમાં ન આવી બચ તેવો હતો અને બાજુ પારકાની
ખાતર જ જન્મ્યો હોય નહિ તેવો ખરેખરો પરોપકારી હતો એ
વિચક્ષણ કુમારનું વધારે શું વર્ણન કરવું ? દુકામાં કહીએ તો મનુષ્યમાં
જે સદ્ગુણોનું અનેક સ્થાને વર્ણન કરવામાં આવે છે તે સર્વ મદ્ગુણો
આ વિચક્ષણ કુમારમાં ભરેલા હતા.

હવે પેલા અશુભોદયનો ઇકરો જડ કુમાર વધતો વધતો ટેવો
યથો તે હકીકત પણ સાબળો તે તદ્દન વિપરીત
જડ મનવાળો, સત્ય પવિત્રતા અને સતોષથી તદ્દન રહિત,
વારવાર માથા ઉપટ ફરનારો, ચાડી ખાનારો, બા-
યલા જેવો, સામુઓની નિંદા કરનારો, વારવાર ખોટી પ્રતિજ્ઞા કરનારો,
આત્યંત પાપાત્મા, શુર અને દેવની નિંદા કરનારો, જીલ્લુ બોલનારો,
લોભીપણાને લીધે તદ્દન અધ યઇ ગયેલો, પારકાના ચિત્તને ભેદી
નાખનારો (અન્યને ખેદ કરાવનારો), મનમાં કાંઈક, બોલવામાં કાંઈક
અને મેઘા તદ્દન જૂદા પ્રકારની-એની ઉલટી સુલટી રીતે સર્વ વિચાર
વર્તન અને ઉચ્ચાર કરનારો, પારકાની સપત્તિ ભેંધને બળી મરનારો,
પારકાને આપત્તિ થતી ભેંધને આનંદ માનનારો, અભિમાનથી પોતાને
ઘણો મોટો માની કુલાઇ ગયેલો, નિરતર ક્રોધથી ધમધમતો,
દરેકની તરફ દાત કચકચાવીને બોલવાની દેવવાળો, નિરતર પોતાની
બકાઇઓ હાકવાવાળો, વારવાર રાગ અને દ્વેષને વશ પડનારો અને
એની રીતે સર્વ બાબતમાં એટલો ખરાબ માર્ગે ઉતરી ગયેલો કે તેનું
વર્ણન જ કરી શકાય નહીં, દુકામાં કહીએ તો એક ખગબખ
ખરાબ દુર્જનમાં જેટલા દોષો કહી શકાય તેટલા સર્વ દોષો આ
જડ કુમારમાં એક સાથે આવીને વાસો કરી રહ્યા હતા.

એ વિચક્ષણ કુમાર કમાર પોતપોતાના ઘર / બચન

મા સારી રીતે લાલનપાવન કરાતા ઉછરતા ગયા અને શુદ્ધિ પામતા યૌનન અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયા

સર્વ લોકોમાં પ્રસિદ્ધ ઉત્તમ ગુપ્તરજોના ઉત્પત્તિસ્થાનરૂપ એક

નિર્મળચિત્ત^૧ નામનું ઉત્તમ નગર છે આ અતરંગ

શુદ્ધિ-વિચ નગરમાં મલક્ષય^૨ નામના રાજા રાજ્ય કરે છે

જ્ઞાનનું લક્ષ એ અનેક સદ્ગુણગ્રંથોને જન્મ આપનાર અને સર્વ

રજોનું પોષણ કરનાર છે એ મલક્ષય રાજાને અત્યંત

વહાલી મુદરતા નામની પદરાણી છે જે સર્વ અંગે અત્યંત મુદર અને

ઉપર જણાવેલા સદ્ગુણો (સદ્ગુણો)ને વધારનારી છે એ મલક્ષય

રાજા અને મુદરતા રાણીને સમય પરિપાક થયે એક કમળપત્રની જેવી

આબોનાળી ગુલુના બહાર રૂપ અને કુળની આમરૂને વધારનારી શુદ્ધિ

નામની પુત્રી ઉત્પન્ન થઈ એ રાજરાણીએ બહુ વિચાર કરીને પોતાની

દીકરી શુદ્ધિને તેને થોડું જુલ અને રૂપવાળા કુમાર વિચક્ષણ તરફ

મોકલી આપી અને તે શુદ્ધિ પાપ બરાબર તપાસ કરીને પોતાની

હોંસથી કુમાર વિચક્ષણને રેન્ડાથી વરી એ વિચક્ષણ કુમારે મ

હાન આપ્યર અને હર્ષપૂર્વક શુદ્ધિ કન્યા સાથે પાણિગ્રહણ કર્યું તે

સદ્ગુણુશીલ ભાર્યા ઉપર તેને બહુ પ્રીતિ થઈ

વિચક્ષણ કુમાર મનના અનેક પ્રકારના (માનસિક) સુખો

શુદ્ધિ પત્ની સાથે ભોગરતો આનંદમાં દિવસો પસાર

વિમર્શ-પ્રક્રમ કરે છે હવે એ મલક્ષય રાજાને વિમર્શ નામનો

પુત્ર છે તેને રાજાએ પોતાની શુદ્ધિ દીકરીની તપાસ

કરવા-તેના ખબર અતર પૂછવા સાડ મોકલ્યો એ વિમર્શ કુમારને

પોતાની બહેન શુદ્ધિ ઉપર ગળું એક હોવાથી તેની પાસે આપીને

૧ નિર્મળચિત્ત એટલે પાપ વગરનું મન વિશુદ્ધ મન એ અતરંગ સૃષ્ટિમાં નગર ॥

૨ મલક્ષય કર્મ મેલનો ક્ષય-નાશ નિર્જરા અતરંગ રાજ્યરૂપ રૂપક નિર્મળ ચિત્તમાં તે મળનો-પાપનો ક્ષય જ થાય

૩ મુદરતા સૌંદર્ય આતર વિશુદ્ધિ નિર્મળચિત્તમાં મલક્ષય રાજાને ધરે સૌંદર્ય પત્ની હોય તે રક્ષક સમન્વય તેણે છે

૪ શુદ્ધિ મનની નિર્મળતાથી વાળનાસને પરિણામે સદ્ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે, તેનો જ મ થાય ॥ તે અવરંગ સૃષ્ટિ છે એટલું ધ્યાનમાં રાખવું

૫ વિમર્શ એટલે વિચાર નિર્મળચિત્તમાંથી મન-ક્ષય થઈ ગયા મળી શુદ્ધિની સાથે અ્યારે વિચાર આવે ત્યારે વિચક્ષણતામાં ગામી રહે નહિ આ અત્યંત જીવો બાળ છે તે સમજવા થળ કરશે

ઘણા આનદથી તેની સમીપે રહ્યો યુદ્ધિને પણ પોતાના વિમર્શ બંધ
ઉપર બહુ જોડ હોવાથી અને વળી પતિ તરફથી તેને બહુ સન્માન
મળતું હોવાથી તથા પોતાપર તેના ઘણો પ્રેમ હોવાથી તેના મનમાં
તેના આવવાથી ઘણો આનદ થયો હતો એવી મુંદર પરિસ્થિતિમાં
યુદ્ધિદેવીએ ગર્ભ મારણ કર્યો સર્પુ સમય થતા ગર્ભ પરિપાક-
દશાને પામ્યો, એટલે તેણે એક અત્યંત દીપતા ગરીર-અવયવોવાળા
પુત્રને જન્મ આપ્યો એવું પ્રકર્ષ નામ રાખવામાં આવ્યું યુદ્ધિ-
દેવીના આ પ્રકર્ષ નામનો પુત્ર દીપ્તે દીવ્યે વધતો ગયો, શુભોમાં
તે તેના પિતા વિચક્ષણ જેવો જ હતો અને તેના મામા વિમર્શનો
તેના ઉપર ઘણો પ્રેમ હતો.^૧

પ્રકરણ ૭ મું.

રસના-લોલતા.

વદન કોટરમાં આવેલા બીલનું વર્ણન.
તેમાં દાસી સાથે રહેલ મુંદર વૈવના.
તેણે જડ વિચક્ષણપર કરેલી અસર.

ક દિવસ વિચક્ષણ કુમાર અને જડ કુમાર પોતાના
મનોહર વદનકોટર નામના બગીચામાં રાથે ગયા
ત્યાં પોતાની હોંસમાં આવે તે પ્રમાણે ખાતા પીતા
લહેર કરતા ખુશીથી તેઓ ફેટલોક કાળ રહ્યા એ
વદનકોટર બગીચામાં મોગરાના જેવા ધોળા આડા

૧ પ્રકર્ષ હિંચતા આગળ વધવાપણું (Progressive excellence)

૨ યુદ્ધિ અને વિચક્ષણતાનો પુત્ર, નિર્મેળચિત્ત નગરના મલકાય અને
મુંદરતાનો પોત-જેટલે પણ શુભ અને શુભવૃદ્ધિમાં ખામી હોય જ નહિ તેમાં
વળી નામે અને શુભે પ્રકર્ષ એટલે દિવસાનુદિવસ સર્વ બાળતમાં ઉત્કર્ષ મેળવનાર
હોય તેમાં નવાઈ નથી.

૩ વદનકોટર પોતાના મહાન મેટર એટલે કાલ મવલન તેઓ છન્દાની
નજીક આવ્યા અલકારિક ભાષામાં આખી વાર્તા છે

અવળા ચીરાવાળા મુદર 'ઝોડોની બે મળની હારો તેઓના બેવામા આવી તેઓ કૌતુકથી એ ઝાડની બેવડી ઘટાની અદર પેડા તો ત્યા તેઓએ એક મોહું 'બીવ (રામ્બો-ગુમ) બેયુ અને તે એટલું ઊંડું હતું કે એનો છેડો ક્યા હશે તે જણાતું પણ ન હોતું આયુ જબરજસ્ત બીલ બેઘને તે શુ હશે તે આખો ફાડી ફાડીને આશ્ચર્યથી બને કુમારો બેવા લાગ્યા ઘણા વખત સુધી એ બીલને ધારી ધારીને બેતા તેમાથી એક રાતા વર્ણવાળી મનોહર લલના-સ્રી પોતાની દાસી સાથે બહાર નીકળી આનતી તેઓના બેવામા આવી આવી રીતે એકાએક બહાર આવતી ઘણી મુદર સ્રીને બેઘને જડ કુમાર પોતાના મનમા ધળો હર્ષ પામ્યો અને વિપરીત અત કરાણાળો થઇ તે વિચાર કરવા લાગ્યો-અરે ! આ તો કોઇ અપૂર્વ સ્રી છે ! આવી ઉત્તમ સ્રી મેં કદિ બેઘ નથી ! અહો ! શી એની મુદરતા ! કેવી રમણીય આકૃતિ ! કેવું મનોહર રૂપ ! કેવા મુદર આકર્ષક ગુણો ! અરે એ તે પર રમણીની શુ કોઇ દેવની દેવી સ્વર્ગથી બ્રહ્મ થઇ આ મૃત્યુ જડપર અસર લોકમા આવેથી હશે અથવા તો શુ પાતાળમાથી નીકળીને નાગકન્યા અહીં આવી હશે ! અથવા તો નહિ નહિ ! મારો એ વિચાર બરાબર નથી ! સર્ગમા અથવા પાતાળમા પણ આવી મુદર સ્રી ક્યાથી હોય ? અને મૃત્યુલોકમા તો આવી સ્રીની પાતા પપુ ક્યાથી થઇ ગયે ? મને તો એમ લાગે છે કે એને સારામા સારા પરમાણુઓ વડે વિવિ (નસીબ-મદદ) એ મારે માટે ખાસ મારા ઉપર સતુષ્ઠ થઇને બનાવી છે ! વળી એ બાળાની સાથે કોઇ પુરૂષ જણાતો નથી અને તે બાળા અપળ દૃષ્ટિથી મારી સામું વારનારે બેવા કરે છે તેથી મારે માટે જ તેને બનાવીને આ વનમા મૂકી હશે ! ' માટે હવે એ બાલિકાની નજીક જઇને એના નામની બરાબર પરીક્ષા કરૂ અને તેને સ્વીકારી લઉં ! બીજે આગે અવળો વિચાર કરવો શા કામનો ?

વિચક્ષણ કુમારે પણ વદનકોટરમા આવેલા મોટા બીલમાથી નીકળતી એ મુદર બાળાને બેઘ કે તરત તેના મ પરમસ્ત્રીએ કંદેલી નમા વિચાર આવ્યો કે-એક તો આ પારકી સ્રી વિચક્ષણપર અસર છે, એકલી છે, જગવમા છે અને મનોહર છે-એવી સ્થિતિમા એની સામું રાગથી બેડુ યોગ્ય નથી તેમ

૧ મોંઘા દાવની બે હારો છે તેનું આ રૂપ છે

૨ તાળવ અને ગીચેના બાગનો પોવાણનો દાતોની પગવાડેનો સાગ

એવી એકાત સ્થિતિમા એકલી પારકી સ્ત્રી સાથે બાંધણુ કરવુ પણ ઉચિત નથી, કારણ કે—

યત સન્માર્ગસ્થાના, વ્રતમેતન્મહાત્મન ।

પરસ્થિય પુરો દદ્રા, યાન્ત્યધોમુલ્લદદ્રય ॥ ૧ ॥

ઉત્તમ માર્ગે ચાલનાર મહાત્મા યુર્યોગુ એ વ્રત હોય છે કે જ્યારે પણ તેઓ પોતાની સાથે પારકી સ્ત્રીને જુએ છે ત્યારે નીચે રહ્યોએ જમીન તરફ નજર કરીને તેઓ ચાલ્યા બાંધ છે, માટે હવે આ સ્થાનેથી ચાલ્યા જવુ એ સાફ છે, એ બાબતમા બીજે વિચાર કરવામા સાર નથી—આવો વિચાર કરી તેણે જડ કુમારનો હાથ ખેંચ્યો અને ચાલવા માણું વિચક્ષપુ કુમાર કાંઈક બળવાન હોવાથી તેણે જ્યારે જડનો હાથ ખેંચ્યો અને ત્યાંથી પસાર થવાની સજા કરી ત્યારે જાણે પોતાનુ સર્વ નાશ પામી ગયુ હોય નહિ તેમ જડકુમારને મોટો ખેદ થયો.

દાસીએ પાથરેલી બાળ,
કુમારોને પાછા બોલાવ્યા,
રસના સાથે કરાવેલ પરિચય,
પોતાની વાત પણ કરી નાખી.

હવે વિચક્ષપુ અને જડ કુમાર જરા દૂર ગયા ત્યાં તે પેલી સુદર સ્ત્રી સાથે જે દાસી હતી તે તેઓની પછવાડે દોડતી આવી, અને દૂરથી જ પોકાર કરી કહેવા લાગી

દાસી—“ બચાવો ! મારા પ્રભુ ! મને બચાવો ! અરે ! હું મદ બાગ્યવાળી મરી જઈ છું ! મારો બચાવ કરો, બચાવ કરો ! ”

જડ કુમારે તેના તરફ પાછા વળીને જોયુ અને તેને કહ્યું “ મું દરી ! જરા પણ ભય રાખ નહિ ! તને કોનાથી ભય થયો છે તે મને જણાવ ”

દાસી—“ અરે સાહેબ ! આપ બંને ગૃહસ્થો મારી શેઠાણીને મૂકીને ચાલતા થયા એટલે એ બાપડીને તો મૂર્છા આવી ગઈ છે અને મરવા પડી છે એ તો અત્યારે બોલેગી (જમીન સરસી) થઈ ગઈ છે મહેરબાની કરીને પ્રથમ આપ બંને એની નજીક આવો તમે તેની પાસે રહેશો એટલે મારી શેઠાણીની તળીઅત બરાબર થઈ જશે એમની તળીઅત સારી થઈ ગયા પછી હું જરા નિશ્ચિત થઈને તમારી પાસે એનુ સર્વ સ્વરૂપ બરાબર જણાવીશ ”

જડે વિચક્ષણ કુમાર તરફ જોઈને કહ્યું “ચાલો, આપણે એની શોધાણી પામે જઈએ તેને સ્વસ્થ થવા દો પછી આ દાસી પણ નિશ્ચિન થઈને એણે હમાપ્તા જણાવ્યું તેમ એની શોધાણીની સર્વ હકીકત આપણને જણાવશે એમા શુ વાધો છે?”

વિચક્ષણ કુમારે ચોતાના મનમા વિચાર કર્યો કે-આ વાત મને તો ઠીક લાગતી નથી, આ દાસી મને તો ઘણી લુચ્છી અને ધુતારી જણાય છે વળી એ સ્વભાવે ઘણી ચચળ દેખાય છે તેથી તે જરૂર અમને છેતરશે અથવા ચાવ ને, જોડ તો ખરો કે એ આ જઈને શુ બોલે છે? મને તો વદિ પણ છેતરી રહે એવું નથી, માટે ચાલ, જઈ મારે શકા રાખવાનું કાંઈ કારણ નથી આ પ્રમાણે મનમા વિચાર કરીને વિચક્ષણ કુમારે જરૂની તરફ જોઈ રસના પામે જવાનું કબૂલ કર્યું હ્યાર પછી વિચક્ષણ કુમાર અને જડ કુમાર પાછા વળ્યા અને રસના પાસે ગયા તેઓ પાછા આવ્યા એટલે રસના જરા સ્વસ્થ થઈ એને બરાબર શુદ્ધિમા આવેલી જોઈને તેની દાસી આ બન્ને કુમારો ને પગે પડી અને બોલી “આપે ઘણી કૃપા કરી! બહુ જ ઉપકાર કર્યા! આપે મારી શોધાણીને જીવાડી અને તેથી મને પણ અતર આપ્યું”

જડ—“અરે મુદરી! આ તારી શોધાણીનું નામ શુ છે?”

દાસી—“મારી શોધાણીનું પ્રભાતમા લેવા યોગ્ય રસના^૧ નામ છે”

જડ—“તુ ક્યા નામથી ઓળખાય છે?”

દાસી—(લજ્જા પૂર્વક)—‘લોલે મને લોલતા નામે ઓળખે છે આપને અને મારે તો ઘણા લાખા સમયથી ઓળખાણ છે, પણ આપ આજે એ વાત પીસરી ગયા જણાવ્યા છે! માફ એ કમ નસીબ છે! ખરેખર! હું શું કરું?’

જડ—“અરે! મારે તારી સાથે ઘણા વખતનો પરિચય કેવી રીતે છે?”

લોલતા દાસી—“એજ હકીકત મારે આપશ્રીને જણાવવાની છે”

જડ—“બરાબર સારી રીતે જણાવ”

૧ રસના એટલે જીંદા-જન રસદ્રિય હાલનો પ્રબલ આ બીજી ઉદ્રિયનો વાગે છે

૨ લોલતા મીઠાસ-તેમા આસક્તિ રસથી સખડો લેતા અને પ્રેમથી મા દાઇ જમતા જે સ્વૃગ આનન્દ સત્સારરત્નિક જીવેને માથ છે તે

લોલતા દારી—“આ મારી રોઠાણી પરમ યોગિની છે એ જૂત અને ભવિષ્યના સર્વ બનાવો બરાબર જાણે છે અને સમજે છે તેની મારા ઉપર ઘણી મહેરબાની હોવાથી હું પણ જુની યોગબાણ તેમના જેવી જ થઈ છું (જૂત ભવિષ્ય બરાબર જાણુ છું) જુઓ, વાત આ પ્રમાણે છે ‘કર્મપરિણામ રાજના રાજ્યમા એક અસંખ્યવહાર નામનું નગર છે તમે જાને એ અસંખ્યવહાર નગરમા ઘણો વખત રથા હતા ત્યાર પછી એ કર્મ-પરિણામ રાજના હુકમથી તમે જાને એકાક્ષિનિવાસ નગરે આની પહાંચ્યા અને ત્યાર પછી તમે જાને વિકલાક્ષિનિવાસ નગરે આવ્યા એ વિકલાક્ષિનિવાસ નગરમા ત્રણ પાડાઓ છે અને તમને યાદ હોય તો તેના પહેલા પાડામા દ્વિષ્ટીક (બે હૃદય) નામના હુણયુત્રી વસે છે’ એ હુણયુત્રીમા જ્યારે તમે વસતા હતા ત્યારે કર્મપરિણામ મહા રાજનો બરાબર હુકમ ઉઠાવનાને લીધે રાજાએ તમાગ ઉપર રાજ થઈને આ વદનદોષ નામનો બગીચો તમને ઇનામમા આપ્યો, તમાગી જીવાઈ માટે તમને તે અર્પણુ કર્યા અને તે બગીચાના તમને માલીક બનાવ્યા એ બગીચામા આ એક મોટું બીલ તો આધારણુ ગીતે જ રહેલું છે આ તો મારી ઉત્પત્તિની પૂર્વકાળની વાર્તા થઈ ત્યાર પછી વિપ્રિ (નસીબ) એ વિચાર કર્યો કે આ જાને આપડા બાઈડી વગરના છે તેથી તેઓ મુખે રહી ગડતા નથી, તેથી તેઓને મુદર સ્ત્રી પરણાવી આપુ દયા કરનામા નિરતર તત્પર રહેતા એ વિપ્રિએ ત્યાર પછી તમારે માટે એ મહાબીજમા મારી રોઠાણી (રસના)ને બનાવીને મુકી દીધી અને મને (લોલતાને) તેની દાગી તરીકે બનાવી આ પ્રમાણે હકીકત આપને વિદિત થાય”

જડ કુમારે ઉપરની ચર્ચ હકીકત સાબળીને વિચાર કર્યો કે-અહો ! આતો હું ધારતો હતો તેવી જ વાત નીકળી આ રમનાને વિધિએ અમારે જ માટે બનાવી છે’ સાબાશ છે મારી જુદિને ! કેવી હકીકત મને એકદમ માલુમ પડી આવી !

૧ કર્મપરિણામ રાજના સ્વરૂપ માટે જુઓ પૃ ૨૫૮-૨૬૨ નોટ્સ

૨ જુઓ પૃષ્ઠ ૩૦૦ પરની નોટ ના ૨

૩ એકાક્ષિનિવાસ નગરના વર્ણન માટે જુઓ પૃ ૩૧૩

૪ આ હકીકત બીજા પ્રસ્તાવમા વિસ્તારથી બતાવાઈ ગઈ છે જુઓ સદરહ પ્રસ્તાવનું પ્રકરણ આઠમું

૫ વિનાક્ષિનિવાસ અને તેના પાડાઓના વર્ણન માટે જુઓ પૃ ૩૨૦

૬ જુઓ પૃ ૩૨૧

વિચક્ષણ કુમારે મનમાં વિચાર કર્યો કે—આ વિધિ તે વળી કોણ છે? બરાબર સમજાય છે. એ તો મહારાજ 'કમપરિણામ જ હોવા જોઈએ. બીજા તે કોનામાં આટલી બધી શક્તિ હોઈ શકે?

જડ (લોલતાને ઉદ્દેશીને)—“વારૂ ત્યાર પછી શુ થયું? તારી વાત આગળ ચલાવ.”

લોલતા દારી—“કુમાર! ત્યાર પછી મારી સાથે મારી શેઠાણી તમારી બહેની સાથે નાના પ્રકારના ખાવાના સારા પૂર્વ સ્મરણો સારા પદાર્થો ખાતી, જૂદા જૂદા રસથી ભરપૂર પીપ્પાઓ પીતી અને મરજી આવે તેની ચેષ્ટાઓ કરતી તમારી સાથે એ ચિકિત્સાક્ષનિવાસ નગરના નજી પાડાઓમાં રહી અને ત્યાર પછી પચાક્ષનિવાસમાં આવેલ મનુજગતિ નગરમાં તથા તેવા જ અન્ય સ્થાનોમાં પણ તમારી સાથે વિચરી આની રીતે ઘણા કાળથી એ રસનાદેથી તમારી સાથે છે તેથી તમારો એક કાપ કાળ પડુ વિરહ સહન કરી શકતી નથી અને કલ્પતમે એ બાપડી નો જરા પડુ સ્પર્શકાર કરે છે તો એને એકદમ મૂર્છા આની જાય છે એટલે બધો તેને તમારા ઉપર પ્રેમ છે બાટવા માટે તુ કંકુ છુ કે મારે તમારી સાથે ઘણા કાળથી જોળખાતુ પીછાન છે હવે આ પને બહેને એ વાત બરાબર ધ્યાનમાં આવી હશે.”

જડકુમારની રસના લુપ્તતા

જડ કુમારે લોલતાની એની વાર્તા સાંભળી ત્યારે તે તો મનમાં ઘણો જ રાજી થઈ ગયો અને જાણે પોતાના સર્વ મનોરથ પરિપૂર્ણ થયા હોય એમ માનવા લાગ્યો પછી તેણે લોલતા દારીને કહ્યું “મુંદરી! તુ કહે છે તેમ હોય તો બહે! તારી શેઠાણીને અમારા નગરમાં પ્રવેશ કરાવ અમારા એક બન્ધ રાજમહેલમાં પોતાનો નિવાસ કરીને તારી શેઠાણી બહે તેને પવિત્ર કરે પછી ઘણા કાળસુધી ત્યાં તારી શેઠાણી સાથે સુખે રહીશુ.”

૧ વિધિ નસીજ બ્રહ્મા તે પોતાના કમોનો ઉદય જ જુઠામાં બંધુ સુદાની વાત કરી છે

૨ પચાક્ષનિવાસ અગાઉ પૃષ્ઠ ૩૨૪ માં પચાક્ષપશુસસ્થાન નગરનું વર્ણન આવ્યું છે તે પણ પચાક્ષનિવાસ નગરનો ભાગ છે મનુજગતિ નગરીનું વર્ણન પૃષ્ઠ ૨૫૨-૨૫૩ માં આવ્યું છે તે જુઓ

લોલતા દાસી—“ નહિ સાહેબ ! આપ એવો હુકમ ન કરો મારી શેઠાણી આ વદનકોટર બગીચાની બહાર કદિપણ નીકળેલ નથી અને તમે અગાઉ પણ એને અહીં ને અહીં જ પાળી પોષી છે, માટે હવે પણ એને એ જ ઠેકાણે રાખીને એની લાલના પાલના તમારે ઘરની ભેંઠએ કદિ બહાર નીકળેલ ન હોવાથી મારી શેઠાણી અન્યત્ર દોઢ પણ જગ્યાએ જઈ શકે તેમ નથી ”

જડ કુમાર—“ તુ જેમ કહીશ તેમ કરનામા આવશે આ બાબ તમા તારૂં વચન સર્વથા પ્રમાણુ છે, માટે તારી શેઠાણીને જે વાત ગમતી હોય તે તારે અને જણાવવી-જહીં બતાવવી, જેથી તે પ્રમાણુ સર્વ ગોઠવણુ-વ્યવસ્થા કરવામા આવશે ”

લોલતા દાસી—“ બહુ કૃપા થઈ ! એમા હવે મારે જહેવા જેવું શું બાઝી રહે છે ? તમે બન્ને મારી શેઠાણીની મારી રીતે લાલના પાલના કરી તેને રાજી રાખીને અસ્ખલિત અમૃતમય સુખનો અનુભવ કરો

વદનકોટરમા રમનાને સ્થાન.

લોલતાતુ ખાદ્યપાનમા આકર્ષણ.

સ્નાહતુભિમા માનેલી સુખસપૂર્ણતા.

આ પ્રમાણુ નિર્ભય કયાં પછી જડકુમાર (પોતાના) વદનકોટરમા રહેલી રસના દેવીને અત્યંત મોહથી લાલના આદ્યપાનમા પાળવા લાગ્યો તેને વારવાર દૂધપાક, શેરડી, ખાડ, દહીં, ઘી, ગોળ, સુદર પકવાનો અને તેના બનાવેલા સુદર ખાદ્ય પદાર્થો, તેમજ દ્રાક્ષાદિના સુદર પીણાઓ (દાઃ વિગેરે), વિચિત્ર પ્રકારના મધ, માસ, મધથી અને લોકોમા બીજા જે પ્રખ્યાત રસ ભરપૂર ખાણા અને પીણા બનાતા હોય તે સર્વથી સારી રીતે હોંસથી મોહપૂર્વક ખાઈ પીને તેને આનંદ પમાડવા લાગ્યો જ્યારે લાગ મળે ત્યારે સાઝ માઝ ખાતુ પીતુ અને આનંદ કરવો એ જ માર્ગ તેણે રાખ્યો એમ કરવામા કદાચ કોઈ વખતે જરા તેનામા ઓછાશ જણાય કે તરત જ લોવતા દાસી તેને ટ્રેરણા કરીને કહેતી કે “મારી શેઠાણી અને આપની વહાલી સ્ત્રી દરરોજ આપને જહે તે પ્રમાણુ તમે માસનો આહાર કરો, દાઃ પીઓ, અને સુદર મીઠાઈઓ જમો, એને સુંદર સ્વાદિષ્ટ શાક વિગેરે આપો-કારણુ કે એની વસ્તુઓ મારી શેઠાણીને બહુ ગમે છે ” આવી રીતે લોવતા જે જહે તે સર્વ

જહકુમાર અમલયા મૂકવા લાગ્યો અને તે જે -રમાયે તે જાણે તો તાની ઉપર મહેરબાની કરતી હોય એમ માનતો ટોંસથી અને આનંદથી સર્વ કરતો ગયો.

આની રીતે રસના ભાર્યા ઉપર આસક્ત થઈ જવાથી જહકુમારને દરરોજ અનેક પ્રકારની ઉપાધિ કરવી પડતી હતી, ઉપાધિમા આનંદ અનેક ખટપટો ઉઠાવવી પડતી હતી, કંઈક જાતની જોડવણી કરવી પડતી હતી, છતાં મોહને લીધે તે એમ જ માનતો હતો કે-અહો ! હું ઘણો પુણ્યશાળી છું, ખરેખરો ભાગ્યશાળી છું, માફ કામ બરાબર થઈ ગયું છે, અભારે આની મુંદર સ્ત્રી મને પુણ્યોદયથી પ્રાપ્ત થઈ છે તેથી હું મુખરૂપ દરિયામાં દૂબકી માફ છું ! ડાલમાં મારે જેવું મુખ છે તેવું ત્રાણ ભુવનમાં કોઈને પણ મુખ નથી, કારણ કે આની મુંદર સ્ત્રી વગર દુનિયામાં મુખ થી હોઈ શકે ?

यतोऽलीरसुखास्यादपरिमोहितचेतन ।

तदर्थं नास्ति तत्कर्म, यदर्थं नानुचेष्टते ॥

કહ્યું છે જે તદ્દન ખોટા મુખના સ્વાદમાં લપટ થયેલા અને મોહમાં આસક્ત થઈ ગયેલા પ્રાણીને ખોટા મુખની પ્રાપ્તિની ખાતર એવું કોઈ પણ કામ નથી કે જે કરવામાં તેને કોઈ પણ પ્રકારે આવકો આવતો હોય આવી રીતે તે સ્ત્રીની લાલનાપાલનામાં આખો વખત પસાર કરતો જોઈને લોકો જની મરફરી કરવા લાગ્યા કે “ખરેખર ! આ જહકુમાર તો જહભરત જેવોજ લાગે છે

यतो धर्मार्थमोक्षेभ्यो, विमुक्त पशुसन्निभ ।

रसनालाळनोद्यतो न चेतयति किञ्चन ॥

કહ્યું છે જે રસના ઇન્દ્રિયમાં લપટ થયેલો પ્રાણી તેવું જ લાલન પાલન કરવામાં તત્પર થઈ ધર્મ, અર્થ અને મોક્ષ એ ત્રણે પુરુષાર્થોને ટોડી દઈને પશુની માફ મનમાં કોઈ પણ આખતનો જરા પણ વિચાર કરતો નથી માટે ખરેખર એ જહ જ જણાય છે” લોકો આની રીતે અનેક પ્રકારે હાગી કરે, નિંદા કરે, તેની દરકાર કર્યા વગર જહકુમાર તો એ રસનામાં લુપ્ત થઈ જઈને કોઈ પણ રીતે જરા પણ પાછો દક્ષો નહીં અને પોતાનો બધો વખત રસનાની સેવામાં ગાળવા લાગ્યો.

વિચક્ષણ અને ગ્યના.

લોવતાએ અગાઉ જણાવ્યું તે પ્રમાણે ભાષણ કર્યું અને તેની સાથે જહનુમારે સમાલ જનાળ કર્યો તે સાલળીને વિચક્ષણની મધ્યસ્થ મન રાખીને વિચક્ષણકુમારે પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો કે—આ (રમના) મારી સ્ત્રી છે તે વાત તો નિમશય સાચી જણાય છે, કારણ કે તે મારા વહનકોટર વનમાં દેખાય છે, પરંતુ આ દામી રમનાની લાલનાપાલના ઝરનાની મને મૂચના ઝરે છે તે બાબત રીતસર બરાબર તપાસ કર્યા વગર અગીકાર ઝરવા યોગ્ય નથી જણુ છે જે —

यत् स्त्रीयचनादेव, यो मूढात्मा प्रवर्तते ।

कार्यतत्त्वमविनाय, तेनानयां न दुर्लभ ॥

હકીકતનો સાગ બરાબર સમજવા વગર જે મૂર્ખ પ્રાણી સ્ત્રીના વચનપર આધાર ગાખીને પ્રવૃત્તિ કરે છે તેને અનર્થ થયો અગત્ય કે અમલવિત નથી. તેથી લોલતા દામી જ્યારે જ્યારે કાંઈ ખાનાના પદાર્થની માગણી કરે ત્યારે તેને ખાવાનું અનાદગથી આપવું અને તેથી રીતે વખત પસાર કરીને તેની બરાબર તપાસ કરની—એટલે આ વાતમાં ખરેખરો માર શું છે તે જણાઈ આવે

ત્યાર પછી વિચક્ષણ કુમારે વિચારને પરિણામે નિર્ણય કર્યો કે એ ગ્યના પોતાની સ્ત્રી છે તો તેને આહાર આધારણુ રીતે આપીને તેની પરિપાવના તો કરવી, પણ તેના દરેક માર્ગ ઉપર કોઈ પ્રકારનો રાગ ગાખવો નહિ અને તેને અને લોવતા (લોપુપતા-ગૃહિ)નો ખીલકુલ આદર ઝરવો નહિ, તેમ જ એ સ્ત્રી ઉપર જરા પણ વિશ્વાસ મૂકવો નહિ અને માત્ર આતુ વ્યવહાર જાળવવા ખાતર પોતાની જરા પણ નિંદા ન આપ તેવા સીધા માર્ગને અનુસરીને રસનાને પોષની, પણ તેને જરા પણ મોટું સ્થાન આપવું નહિ એ પ્રમાણે કરેલા નિર્ણયને પરિણામે વિચક્ષણકુમાર ધર્મ, અર્થ, અને કામ ત્રણે પુરૂષાર્થ એજ સાથે સાંપવા લાગ્યો, જહનુ જેમ સર્વ સમઘીએને તેણે વિસારી ન દીધા, એને લઈને વિદ્વાન અને સમજીત વર્ગ એના તરફ પૂજ્ય ભાવથી જોવા

૧ દરેકને મુખમાં જીમ હોય છે જીમ હોવાથી ગુસ્સાન નથી, પણ તેમાં હુબ્ધતા યવાથી દોષરૂઢિ થાય છે આ બાબત સમજી વિચારવી

લાગ્યો. નિચક્ષણુ કુમારે એવી રીતે કેટલોક વખત આનંદમાં પસાર કર્યો એ વિચક્ષણુ કુમારને થોડાં પણ પ્રકારની ઇચ્છા વગરનો જાણીને તેમ જ પરાક્રમી ભેદને લેવાતા દામી એની પામે કોઈ પણ પ્રકારની યાચના કરતી જ નહિ, કારણ કે તે નિચક્ષણુ કુમારનો અદગનો ભાવ અરાબર સમજતી હતી. આવી રીતે લેવાતા રહિત વિચક્ષણુ કુમાર ગસનાને પાળતો હતો, તેના નિર્વાહ કર્યે જતો હતો, તો પણ તેને કોઈ પણ પ્રકારનો કનેશ થતો ન હોતો અને નિરાતે આનંદથી રહેતો હતો, કારણ કે દુરાત્મા જડને રસના (જીભ)ની લાવનાપાવના કન્નામાં જે દોરો અને દુષ્ટો ઉત્પન્ન થતા હતા તેણે કારણ લેવાતા-તેમાં શુદ્ધિ હતું અને વિચક્ષણુ કુમારે તો લેવાતા જ એકદમ દૂર કરી દીધી હતી તેથી જો કે તે રસનાનું પાવન કરતો હતો તો પણ તેને દોષ પ્રાપ્ત થતો ન હતો અને તેને કોઈ પણ અનર્થ પણ પ્રાપ્ત થતા ન હોતા.

જડના કુટુંબીઓની સત્યાહ.

હવે જડકુમારે એક દિવસ પોતાની માતા સ્વયં થતા અને પિતા અશુભોદયની પાસે રસના નામની આ પોતાને પ્રાપ્ત થઈ છે તે સબંધી સર હકીકત કહી બતાવી તેઓએ જ્યારે પોતાના પુત્રને રસના ભાર્યા (લેવાતા દાસી સાથે) મળ્યાની હકીકત જાણી ત્યારે તેમને ઘણો આનંદ થયો. પછી પુત્રપર મનમાં ઘણો જ પ્રેમ લાવીને તેમણે બન્નેએ જડને કહ્યું—“પુત્ર! અભારે તારા અરેખરા પુણ્યને ઉદય થયો છે, તેથી તારે યોગ્ય સ્ત્રી તને મળી આવી છે અને વળી એ સ્ત્રીની લાવનાપાલના કરવાનું કામ તને સારૂ પણ કરી દીધું છે—એ કામ તને ઘણું સારૂ કર્યું.” આ મુદર સ્વેચ્છપણી તારી મુભાર્યા તને ઘણું સુખ આપે તેવી છે, તેથી પુત્ર! તારે સતદિવસ તેની લાલના પાલના કરવી.”

૧ આસક્તિ રહિત લેવાતમાં પરિણામે દુષ્ટ થાય નથી કેમકે આ સસારમાં શરીર દોષ ત્યાં સુધી જાવા પીવાની તો જરૂર પડે જ છે તેથી કાંઈ રસનાની અન્યમજનક પોષણ થતી નથી પણ તે શુદ્ધિપૂર્વક રસ સાથે જિન્દગીને પોષવામાં આવે તો શારીરિક દુષ્ટો પણ ઘણા યાય છે વિચાર કરવાથી સમજી શકાય તેવી આ હકીકત છે.

૨ અશુભોદયને આનંદ જ થાય તેમ છે, કારણ રસનામાં પગી જાય તો પ્રાણી અશુભ કર્મની નિજરા પણ કરી શકે નહિ અને તેથી તેમને પૂરતો અવકાશ મળે પોતાને યોગ્ય માનનાર (સ્વયંચાલના)ને અને આજ રિયલિ થાય છે.

૩ અશુભોદયના દર્શિનિ દુષ્ટી

આવી રીતે જડુમાર પોતે એક તો સ્ત્રીની લાવનાપાવના કરનામા તૈયાર થઈ રહ્યો હતો અને તેજ રૂઢો લઈને બેઠો હતો અને તે ઉપગત ઝળી તેના માતૃપિતાએ પણ તેની પ્રેમગીતી, પછી વાતમા બાકી શું રહે? એક તો સ્ત્રી પોતે જ મદનના (કામદેવના) ઉન્માદથી ભગ્નૂ હોય અને તેમા ઝળી તેવા જ પ્રયત્ને મોર ટાલના કરે, પછી ઉન્માદમા બાકી શું રહે? આથી જડુમાર રમનાની લાવનાપાલના કરનામા ઘણો જ રૂઢો આમજત થયો અને તેને પ્રસન્ન કરના ખાતર પોતે અનેક પ્રકારની નિટબાણ ચાલના કરના લાગ્યો.

વિચક્ષણ કુમારે રમના સખધી

કુટુબીઓ માથે ચલાવેલી ચર્ચા.

હવે વિચક્ષણ કુમારે પોતાની માતા નિજઆકતા અને પિતા શુભોદય પાસે રમનાની પ્રાપ્તિ સખધી ચર્ચા હકીકત એક દિવસ વહી ચબળાવી તે વખતે તેની ભાર્યા સુદ્ધિદેવી, પુત્ર પ્રદર્પ અને સાળો નિમર્શ પણ માથે જ હતા તેમને પણ રસના ભાર્યાની પ્રાપ્તિ સખધી સર્વ હકીકત જણાવી.

સ્ત્રી સખધી શુભોદયના વિચારો.

તે વખતે શુભોદયે કહ્યું કે “પુત્ર! તને શું લહેતું? તું નમ્નુ-તત્ત્વ બરાબર સમજે છે અને તેથી જ તું ખરેખરે વિચક્ષણ (શબ્દો સમજુ-દીર્ઘદષ્ટિ) કહેવાય છે, છતાં હદગતી રીતે તને માગ તગ બહુમાન છે તેથી તને ઉપદેશ આપવાની મને તે (બહુમાન)પ્રેરણા લે છે માટે હું જુદું જુદું તે બગબર ગાભળ મર્મ સ્ત્રીઓ પાનનની જેવી ચચળ હોય છે, સંપ્રાકાળના આજ્ઞાની પક્ષિ જેવી કાપનારે શક્ત અને પછી નિગ્ન હોય છે, નદીની પેઠે પર્વત જેના ઊંચા સ્થાનથી ઉત્પન્ન થઈ નીચગામિની હોય છે, ગાય (દર્પણ)મા

૧ ઉપર અશુભોદયના રસના સખધી વિચાર સાથે ગા વિચારો સંખ્યાતો

૨ અચળ પ્રેમ છે (૧) સીપણે-રિયર નહિ તેવી, (૨) પાન પણે-ચાતો

૩ રક્ત પ્રેમ છે (૧) સી પમે-આસન પ્રેમ જનાવનારી (૨) આકાશ પમે-સાગ વિરક્ત પ્રેમ છે (૧) સ્ત્રી પમે-પ્રેમવગરની, (૨) આ ગા પમે-રમ વગરનું સંધ્યાનો ૨૧ જરા વખત રહી ગયે નય છે

૪ નીચ ગામિની પ્રેમ છે (૧) સ્ત્રીપમે-અધમ પુત્ર તરફ જનારી, તેની સાથે તબક્ક કરનારી, (૨) નવી પમે-નીચે જનારી નવીઓ પર્વત જેવા ગયા સ્થાનથી નીકળી નીચી ગીચી જ બન

દાખવ કરેલ મુખની પ્રતિમા ઠી જેવી દુર્ગાદેવી હોય છે, ઘાડી 'કુટિય' તાલી ભરપૂર નાગોને (સર્પોને) મળવાના કન્ડિયા જેવી છે, ઝાળદૂટ જેવા મહા મજાત મિષની વેવડી સમાન એન્દ્રમ મ્મ અને ઉત્પત્ત જે તેવી છે, નન્મના અત્યત ભવકર અગ્નિ જેવો મતાપ કન્નાડી છે, મોક્ષને પ્રાપ્તિ કરાવે તેના ગુણ ધ્યાનની ખરેખરી દુરમન છે, મનમા તે ઝાડક વૃક્ષ જે કાર્યની ચિંતનના કરતી હોય છે, માયા કપડવી બોને છે કાંઈ બીજું જ, અને કરે છે ગાંધી રીતું જ, અને તે સર્વ વખત પુરૂષ થામે જાતું તે મહા પતિવ્રતા ગુદ્ધ માધવી હોય તેવો દેખાત કરે છે, ઇદ્રમળાની નિવાની થેઠે તે દૃષ્ટિને સાગી ગીતે 'આરંભ' કરે છે, અભિનાયિકની થેઠે મનુષ્યના ચિત્તરૂપ લાખને 'દ્રાવ કુગરનારી (પીંગળાનનારી)' હોય છે, સ્નાભાવિક પ્રકૃતિધીજ સર્વ પ્રાણીને અરરુપન્સ નિગોષ કરનાડી છે, જુહિમાન પુરુષોએ તેડવા માટે સ્ત્રીઓને સસારચક્રને ચલાવવાના કાળજભૂત કહી છે, કોઈએ દિવ્યામૃત જેના અન્નતુ ભોજન કર્યું હોય પણ તે તેમા એક માખી આવી જાય તો તે જેમ મર્મ આધેવ અન્નને વમન કરાવી બહાર કાઢે છે તેની ગીતે એ પુરુષના મર્મ નિવેકામૃતભોજનતુ વમન કરાવી દે છે, અસત્ય ભાષણ, સાહમિકપણ, વ્યવૃત્તિ, લગ્નરહિત પણ, અતિ લોભીપણ, નિર્ધયપણ, અપનિરપણ-એ ગુણો(?) સ્ત્રીઓમા સ્નાભાવિક રીતેજ હોય છે, વામ ! તને વસારે નિવેચન કરીને શુ કહેવું ? હુકામા કહું તો આ દુનિયામા જે કાંઈ દોષોના સમૂહો જુલેલા છે તે સર્વ એ-કા કરીને સીરૂપ ભવાન્મા સર્વદા ભરી ગાખ્યા છે, તેવા માટે જે પ્રાણી પાતાતુ હિત રૂઝતો હોય તેલો પાતાનો આત્મા એ સ્ત્રીઓને ભરોસે ન ગાખવો, હકીકત સ્પષ્ટ કરના માટે આટલી લખાણથી તને વાત જી બતાવી તને આ

૧ દુર્ગાદેવી મ્લેષ છે (૧) સ્ત્રી પત્ર-જેને માખી-કણી ન સકાય તેવી, (૨) દર્શણગત પ્રતિમા પત્ર-જેને પકન ન સકાય તેવી

૨ કુટિયતા મ્લેષ છે (૧) સ્ત્રીપત્ર-વક્તા, વાકાહ, (૨) સર્વ પત્ર-કેરીડા પણ

૩ મરણ મ્લેષ (૧) સ્ત્રી પત્ર-નાગ, (૨) તપ પત્ર-મૃત્યુ

૪ આરંભ મ્લેષ છે (૧) સ્ત્રી પત્ર-કાપડ છે કે તે (૧) દ્રુમળ પત્ર-બગલકંદેળીનવી લેડતે અથવા આરંભકાલ-પાકાવર છે તેવો અચ-નજરબધ-સાય છે

૫ દ્રાવ મ્લેષ છે (૧) સ્ત્રી પત્ર-કરકેરની (૨) લાખ પત્ર-પીચશુ તે

ગમના નામની બાર્યા લોચના દાસી આયે મળી ગઈ છે તે મને તો મારી લાગતી નથી તારો તે વળી એની આયે ભેગ ક્યાથી થયો ? દુલ્હ તો એ ક્યાથી આની છે અને દોષુ જે તે પાપુ જાણવામાં આન્યુ નથી, માટે એને મગના પહેવા એના મૂળ સ્થાનની બરાબર તપાસ કર

અત્યન્તમગ્નમત્તોઽપિ, મૂલશુદ્ધેરનેદક ।

સ્ત્રીણામપિતસદ્ભાવ પ્રયાતિ નિઘન નર ॥

પ્રાણી ગમે તેવો બગબગાર હોય, પણ જો તે સ્ત્રીના મૂળ સ્વભાવની બરાબર તપાસ કરતો નથી, તેને બરાબર જોવાખતો નથી, અને હતા જો તેને પોતાનો દુઃખભાવ અર્પી દે છે તો આખરે તે જરૂર હેરાન વીધ છે, નાગ પામે છે અને પૂરો પસ્તાય છે.”

નિજચાહતા માતાના વિચારો.

નિજચાહતા માતાએ કહ્યું “પત્નિ વિચક્ષણ ! તારા પિતાએ જે વાત કહી છે અને જે સલાહ આપી છે તે તજ્ઞ યોગ્ય છે આ ગમ નાની ઉત્પત્તિ ક્યાથી થઈ છે તેની બરાબર તપાસ કર એમાં વાધા જેવું શું છે ? એના દુળ, નીળ અને સરપ બગબગ જાણવાથી એને અનુમગ્વાનુ કાય વધારે સગવડતા ભરેલું યઈ પડશે, મતલબ કે એને ક્યારે અને કેટલું અનુમગ્નુ એનો નિર્ણય કરના માટે વિશેષ સાધનો મળી આવશે ”

બુદ્ધિદેવી વિગેરેની મનાહ.

‘બુદ્ધિદેવીએ કહ્યું-“આર્યપુત્ર ! પડીયો જેમ આજ્ઞા કરે તેમ કરવું તે આપશ્રીને ઉચિત છે

અલ્પદ્વનીયવાક્યા દિ ગુરુવ સત્પુરુષાણા મયન્તિ ।

“મનન પુરો પડીયના નાચવું કદિ પણ ઉલ્લેખન કરતા નથી.”

પ્રમ્પ (પુત્ર) કહેવા લાગ્યો “પિતાજી ! માત્ર માતા બુદ્ધિ દેવીએ યોગ્ય વાત કહી છે”

૧ વિચક્ષણ આચાર્ય પાનાની સવ વર્ત્તા કહ છે તે રિપુદામન પાન સા બને છે નસારીજીવ પોતાના રિપુદામનના ભવની સર્વ વાત અનામ મમક્ષ અમલીવસકેનાને દેશને મ્દે છે બુદ્ધિદેવી બાવ પ્રદેશમાં વિચક્ષણ કમા ની પત્ની છે

નિમર્ગ કહેવા લાગ્યો—“આમા અયો ય મોવતા જ ડોને આવે
હે! મોળી સાત ઢરે તેના ડોલુ છે? યોગ્ય પરીક્ષાપૂર્વે- કયામા
આવેયુ મધ્ય મુંદર જ હોય છે”

નિચારને પગિલામે રગનાની મૂળ
ગુહિ જના માટે વચેનો નિર્ણય
તે માટે નિમર્ગની વચેવી પસંગી
પ્રવર્ણુ મામા સાથે મહુગામિતન.

નિચક્ષા: કુમારે પોતાના મામા નિચાર ઘોં ફે—આ મર્વ રાગધી
વળ જે સના આપે છે તે બગમર છે સાત ખરી છે કે વિકાન્
માણમે જે સ્ત્રીના કળસજવી સીજ ગળધી અને આચારસર્વધી રાર
હકી ન જાણી ન પોય તેને મધરવી ચો ય નથી, તેની સાથે પરિચય
રમે Cચિત નથી અને તેનાપર વિશ્વાસ મૂકનામા
દુનગીજઆનાની વાબ નથી હુને આ રગનાની ઉત્પત્તિ ક્યાથી થઇ
તપાસજરીવા ઇ તે મળી હકીવત મને લોવતાએ બગાડ કરી
છે તે ખરી, ણી એના શીન અને આચાર દેવા
હે તે મબધમા પા. ૧ મળા માગ બાપુનામા આગ્યુ છે કે એ રસ
નાને સાફ માફ ખાના પીનાનુ બુ જ ગમે છે, તેની દાસી લોનતા પણ
એ જ સનાહ આપે છે, પરતુ હો. કાલો મામા કુળનાન સ્ત્રીના વચન
પર પણ વિશ્વાસ મુકે? સાપળુની ગતિની જેમ સ્ત્રીઓની ચિત્તવૃત્તિ
નિરતર નાકીનુકી જ દોય છે, તેથી તેના ઉપર ભગેસો કેમ રાખી
મમય? જ્યારે દુનનાન દુસ્થસ્ત્રીના વચનપર પણ વિશ્વાસ ન
મુમય તો પત્રી આવી એક દામીના પોના ઉપર ભરોસો
રાખમે એ તો ઠીક નહિ જ શીવ અને આચાર સાથે વસ
વાથી ઘણે કાળે જ જાણી રા. ૧૫ છે, એ બે વાર લખ્યુબક (સહેજ
સાજ) મળવાથી નીલ અને આચારની કાઇ ખરી ખબર પડતી
નથી વળી મારે આવો વધારે નિચાર શા માટે કરવો? મારા પિતાજી
વિગેરેએ જે પ્રમાણે સનાહ આપેન છે તે જ પ્રમાણે કર અને આ
ગસનાની મૂળગુહિ બરાબર મેળતુ એની ઉત્પત્તિ ક્યાથી છે એ
હકીવત મમજને લાર પછી જેમ યોગ્ય લાગશે તેમ કરીશ

ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરીને પછી વિચક્ષણકુમારે તેના પિતાને કહ્યું કે “જેવી પિતાની આજ્ઞા! પરંતુ રમનાની ઉત્પત્તિ ગોધી ગઢવા માટે મોકલવા યોગ્ય કોણ છે? કોણ એની તપાસ બરાબર કરી શકશે? એ હકીકત થપ્પુ આપત્રી જ જણાવે.”

શુભોદય—“વત્સ! આ તારો માળો વિમર્શ જે મહત્વનું કાર્ય કરનાતું છે તેના ભાર ઉપાડવાને સમર્થ છે

યુક્તચાયુક્તવદ્માતિ, સાર ચાસારમુચ્ચકે ।

અયુક્ત યુક્તવદ્માતિ, વિમર્શન વિના જને ॥ ૧ ॥

“એતુ નામ વિમર્શ” એટલે વિચાર-મુતકં છે વિમર્શ વગર “કામ કરના જેવું હોય તે ન કરવા જેવું લાગે છે, સાક હોય તે “અસાર લાગે છે અને જે કામ ન કરના જેવું હોય તે કામ યોગ્ય “લાગે છે એ વિમર્શ જે પ્રાણીને અનુકૂળ હોતો નથી તેને હેય કાર્ય “ઉપાદેય લાગે છે અને ઉપાદેય કાર્ય હેય લાગે છે એટલે તજવા “યોગ્ય કાર્ય કર્તવ્યરૂપ-આદર કરવા યોગ્ય જણાય છે અને તેથી “ઉલ્લટું આદર યોગ્ય કર્તવ્ય ભ્રાન્ત્યરૂપ જણાય છે કોઈ ઘણું ગઢન “કામ હોય અને જેમા બુદ્ધિ બરાબર પ્રયત્નરણ કરી શકે તેમ ન “હોય તેવા ઊંઘા કામમા પણ આ વિમર્શ સર્વ હકીકતપર વિવેચન “કરીને એક સરખો નિર્ણય કરાવી શકે છે એમ થવાનું કારણ એ “છે કે એ વિમર્શ પુરૂષના અને સ્ત્રીના રહસ્ય સમજે છે, દેશની, “રાજ્યની અને રાજ્યોની વ્યવસ્થા જાણે છે, રત્નોની પરીક્ષા કરી “શકે છે, લોકધર્મનું રહસ્ય જાણે છે, સર્વ ભુવનના તત્ત્વ તેના “જાણુવામા આવેલા છે, દેવનું તત્ત્વ તે જાણે છે, સર્વ શાસ્ત્રોના “રહસ્ય તેના લક્ષ્યમા રહેલા છે, ધર્મ અને અધર્મની વ્યવસ્થામા “રહસ્ય શું છે તે બરાબર તેના ખ્યાલમા છે આની સર્વ બાબતના “તત્ત્વો જાણનાર વિમર્શ વગર આ દુનિયામા બીજો કોઈ નથી “વત્સ! જે પ્રાણીઓને માર્ગ બતાવનાર તરીકે એ વિમર્શ સાથે પરિ- “ચય થાય છે તેઓ સર્વ બાબતનું અતર રહસ્ય સમજીને સુખી “થાય છે ખરેખર, તારે આવો વિમર્શ જેવો સગો-સાગો મળ્યો છે

૧ વિમર્શ વિચારવિતર્કવિચાર વચરના કામ નકામા તપાસ કરવામા વિચાર અને વિતર્કની ખાસ જગત છે સમજણ વચરની તપાસ નકામી છે વિમર્શનો-વિચારનો જે ઉપયોગ જાણ્યો છે તે અનુભવથી સમજાય તેવો

તેથી તુ બાળ્યશાળી છે, જોછા નસીબનાળા પ્રાણીઓને ચિંતા-
મણિ ગ્વની પ્રાપ્તિ કદાપિ પછુ થતી નથી. તારે રસનાની ઉત્પ-
ત્તિની શોધ કરવાના કામ માટે એને જ મોકલવો સૂર્ય જ રાત્રીના
અવકારને દૂર કરવાને શક્તિમાન છે ”

વિચક્ષણ—“ જેવી પિતાશ્રીની આજ્ઞા ! ”

વિચક્ષણે એટલું કહીને વિમર્શના મુખ સામું જોયું (તે રસનાના
મૂળની શોધ કરવાનું કામ ઉપારી લેના રાજા છે કે નહિ તેનો નિર્ણય
જાણના માટે)

વિમર્શ—“ મારા ઉપર ઘણી કૃપા કરી આપને જે કહેતું હોય
તે કહો હું કરવા તૈયાર છું ”

વિચક્ષણ—“ જો એમ જ છે તો પછી પિતાશ્રીનો હુકમ જાદી
અમલમાં લાવો—મતલબ રસનાની મૂળશુદ્ધિ કરવા માટે જાઓ ”

વિમર્શ—“ બહુ આર હું તો તૈયાર જ છું માત્ર એક વાત પૂછ-
વાની છે પૃથ્વી ઘણી વિશાળ છે, દેશો અનેક છે, તેમાં રાજ્યો ઘણા
છે, તેથી મારે કદાચ વધારે વખત રોકાવું પડે, માટે તમે વખ-
તનો નિર્ણય કરો કે મારે કેટલા વખતમાં પાછા ફરવું ”

વિચક્ષણ—“ ભદ્ર ! તમને એક વર્ષનો વખત આપવામાં આવે છે ”

વિમર્શ—“ બહુ કૃપા ! ”

આ પ્રમાણે કહીને પ્રણામ કરીને વિમર્શ આવવાની તૈયારી કરી
એ વખતે પ્રકર્ય ઉઠીને પોતાના પિતામહ (દાદા) શુભોદયને
પગે પડ્યો, નિજઆજ્ઞા પિતામહી (દાદી)ને વદન
પ્રર્મનું સાદચર્ય કર્યું અને પોતાના માતા પિતા (વિચક્ષણકુમાર
અને છુદ્ધિદેવી)ને પ્રણામ કર્યા અને પછી બોલ્યો
કે “ જો કે મને મારા માતા પિતાનો વિરહ થશે એવા વિચારથી
મારા મનમાં નિવૃત્તિ થતી નથી તો પણ મારા મામા (વિમર્શ)ની
સાથે સહચારીપણ હોવાથી મારા અત કરપુમાં તેમનું બહુ જ ખેંચાણ
રહે છે જન્મથી તેમની સાથે જ રહેલ હોવાને લીધે મામા વગર તો
એક ક્ષણુવાર પણ છુટી રહું તેમ નથી માટે આપ મને જરૂર રજા
આપો તો મારા મામા જાણ છે તેની સાથે હું પણ જાઉં ”

પુત્રના આના વચન સાંભળીને પુત્ર પરના એકથી વિચક્ષણકુ-
મારનું હૃદય ઉછળ્યું, આખા આનંદના આસુ આવી
પુત્રપ્રસાસા ગયા અને તેણે પોતાના જમણા હાથની આંગળી
ઓથી પ્રકર્ય પુત્રનું મુખકમળ ઊંચું કરી તેના ઉપર

૧ આ એક વર્ષનો અર્થ સદૈવમાં રાખવો એના સંપ્રકાળનો આગળ
ઉપોદગ વર્ણવો છે

એક સુખન કર્યું અને 'માયુ મુ યુ પછી "બહુ સારૂ ભાઈ!" એમ કહીને તેને પોતાના ખોળામાં બેસાડ્યો પછી નિચક્ષણ હમારે પોતાના પિતા શુભોદય સામુ જોઈને કહ્યું "પિતાજી! આ પ્રકર્ય નાનો બાળક છે છતાં તેનો વિનય જોયો? એની બોલવાની યુક્તિમરની પદ્ધતિ જોઈ? એના વચનમાં ઉભરાઈ જતો સ્નેહ જોવામાં આવ્યો?"

શુભોદયે જવાબમાં કહ્યું "વત્સ! એમાં નવાઈ જેવું શું છે? તારા અને યુદ્ધિ-દેવીના છોકરાતુ તો એવું જ વર્તન હોયુ જોડે પછી ભાઈ! છોકરાની વહુ (યુદ્ધિદેવી)ના સબધમાં કે પોત્ર (પ્રકર્ય)ના સબધમાં પ્રગસા કરવી એ અમને યોગ્ય નથી અને ખાત્ર કરીને તારી પાસે અમારે તે વાત કંઈ ન જ જોઈએ, ઝરણુ કે વ્યવહારમાં કહે છે કે —

પ્રત્યક્ષે ગુરવ સ્તુત્યા, પરોક્ષે મિત્રવાન્ધવા ।

મૃતકા કર્મપર્યન્તે, નૈવ પુત્રા મૃતા સ્ત્રિય ॥

ગુરૂની તેમની સમક્ષ સ્તુતિ કરવી, મિત્ર અને સગાની તેમની ગેરહાજરીમાં સ્તુતિ કરવી, નોકરના સબધમાં કામ થઈ રહ્યા પછી તેને છેડે તેના વખાણ કરવા, પુત્રના વખાણ ન જ કરવા અને સ્ત્રીના વખાણ તેના મરણ પછી કરના છતાં એ પુત્રવંશ અને પૌત્રના અતિ મહાન શુભો જોઈને તેઓના વખાણ કર્યા વગર મારાથી ગહી રાજાતુ નથી તાગી ભાર્યા આ યુદ્ધિદેવી ચંદ્રની ચંદ્રિનીની શુદ્ધિ પ્રસસા માફક મુદર રૂપવાળી છે, તારા જેવી જ છે, શુભમાં વધારો કરનારી છે, ઘણી ભાગ્યશાળી છે, પતિ ઉપરના સ્નેહમાં તત્પર છે, આવાક છે, મર્વે કાર્યમાં અત્યંત હુશાળ છે, બળ સંપાદન કરી આપે તેવી છે, ઘરનો ભાર ઉપાડવામાં ઘણી શક્તિ વાળી છે, એની દષ્ટિ ઘણી વિશાળ^૧ છે છતાં એને સૂક્ષ્મ દષ્ટિનાળી કહેવામાં આવે છે અને સર્વાંગ મુદર હોવા છતાં જડાત્માના મનમાં

૧ માયુ મુધવાનો રિવાજ અન્યારે પણ બગાળામાં પ્રચલિત છે એ ધણે વાતસલ્ય ભાવ બતાવે છે પિતા માતા કે વડીલો પુત્રતુ માયુ મુધે છે

૨ વિરોધાભાસ છે વિશાળ-તાળી નજરવાળી છે અને સામે સૂક્ષ્મ-ગારી કીચી હકીકત સમજનારી છે

૩ મુદર દેહવાળી સ્ત્રી તરફ કોઈને દ્રેષ થવો ન જોઈએ, પ્રેમ થવો જોઈએ, પણ જડ પ્રાણીઓને રવાબાનિક રીતે શુદ્ધિ તરફ દ્રેષ હોય છે, શુદ્ધિના વાધા હોય છે આ વિરોધાભાસ છે

દ્વેષ ઉત્પન્ન કરે તેની છે વળી નિર્મળમાનસ નગરના મવક્ષય રાજા અને સુદરતા દેવી જે પુત્રીને જન્મ આપે તેનું વર્ણન કરવાને કોણ સમર્થ થઈ શકે? એવી પુત્રીમા કહેવા જેવું હોય પણ શું? આ પ્રમાણે હોવાથી પ્રકરનું વર્ણન પણ અત્યારે બહુ કરવાની જરૂર નથી એની માતાવડે (જુદ્ધિદેવીવડે) એ પણ અનત શુભને ધારણ કરનાર થતો જાય છે વત્સ વિચક્ષણ! વધારે તો શું કહું? પણ દુકામા કહું તો લોકોમા તુ અરેખર ભાગ્યશાળી છે, કારણ કે તને આલુ મહા ભાગ્યશાળી સુંદર કુટુંબ પ્રાપ્ત થયું છે પુત્ર! આટલા માટે જ તને હમણા હમણા રસનાનો-લાભ થયો છે એ હકીકત સાબળીને અમારા મનમા ઘણી ચિંતા થઈ આવી છે, કારણ કે અમારા ધારવા પ્રમાણે એ સ્ત્રી કોઈ પણ રીતે તારે યોગ્ય નથી અને અમને એમ લાગે છે કે આ રસના શોભ્ય તરીકે કામ કરીને જુદ્ધિદેવીનો નાશ કરનારી અથવા તેને હેરાન કરનારી રખે થઈ ન પડે! અને વદાચ ખાસ કરીને પોતાની શોભ્યતા પુનઃ પ્રકરને આગળ વધતો અટકાવી ન દે! આથી અમે ઘણા ચિંતામા પડી ગયા છીએ, પણ હાલ કાળ વિનય ન કરે અને પ્રસ્તુત કાર્યની તૈયારી કરે. રસનાની મૂળશુદ્ધિ જાળ્યા પછી જેમ યોગ્ય લાગશે તેમ કરી લેનારો વળી પ્રકર કુમારને તેના મામા ઉપર ઘણો શ્રેષ્ઠ છે તેથી વિમર્શ સાથે તેને મોકલવાનો વિચાર ક્યોં તે પણ બહુ ઠીક કર્યું છે એ કામ તો દૂવમા સાકર મેળવવા જેવું થયું છે હવે એ વિમર્શ અને પ્રકર-મામા ભાણેજ રસનાની મૂળશોધ કરના માટે ભલે જાય તમારે એના સંબંધમા જરા પણ ચિંતા કરવા જેવું નથી એમ મને લાગે છે”

વિચક્ષણ! કુમારે અને જુદ્ધિદેવીએ શુભોદય પિતાના આ વચનો માથે ચઢાવ્યા ત્યાર પછી વિમર્શ અને પ્રવર વડી નિદાય થયા અને પગે પડ્યા, ઉચિત ક્રિયા કરી અને રસના સંબંધી રોધ કરવા-ખાસ કરીને તેની મૂળ ઉત્પત્તિની ખરી હકીકત મેળવના મામા ભાણેજ નિદાય થયા

પ્રકરણ ૮ મું.

વિમર્શ-પ્રકર્ષ

શરૂંહેમત વર્ણન,
રાજસચિત નગર,
તામસચિત નગર.

શરૂં વર્ણન^૧

આ વખતે શરૂ ઋતુનો સમય વર્તતો હતો.

‘શસ્યસમ્મારનિષ્પન્નમૂમ્મણ્ડલો, મડલાવદ્ધગોપાલરાસાકુલ ।

સાકુલત્યપ્રજાજાતસારક્ષણો, રક્ષણોયુક્તસઠ્ઠાલિગોપપ્રિય ॥ ૧ ॥

ભૂમડવ ઉપર ધાન્ય તૈયાર થઈ ગયું છે, ગોળ ટોળા વળી ગોવાળી-
યાઓ રોસડા ગાઈ રહ્યા છે, ધાન્ય માટે આકુળ પ્રભને સારો વખત
આવી લાગ્યો છે, ગોપાળનાઓ મુદર શાવિક્ષેત્રનું રક્ષણ કરી રહી છે ।

એ શરૂ કાળમાં—

‘જલરજિતનીરદ્વન્દ્વચિત, સ્ફુટકાશિરિરજિતભૂમિતલમ્ ।

ભુવનોદરમિન્દુકરૌવિશદ, કલિત સ્ફટિકોપલકુમ્ભસમમ્ ॥ ૨ ॥

જળરહિત વાદળાના ટોળેટોળા આકાશમાં દેખાય છે, આરે તરફ
દેશાયલા^૨ કાસથી જમીનનું તળીયું છનાઈ રહ્યું છે, પૃથ્વીનો અતર ભાગ
ચઢના શિતળ ઉર્જાનળ ફિરજોથી ભરેલું સ્ફટિક ગ્લનો દુભ હોય તેવો
જણાય છે । વળી—

૧ સરકૂત વર્ણન અતિ મુદર હોવાથી વાચનારની ભૂખાવર તે પણ સાથે
આપેલ છે

૨ સચ્ચિની છદ છે

૩ શરૂ ઋતુમાં શાલ-ભાવ પવે છે, તેનો પાક ત્યાર પછી ઉતરે છે ગોપાળ-
શ્રીઓ તેનું તે ઋતુમાં રક્ષણ કરે (પાણી પાછતે પક્ષીથી બચાવીને-વિગેરે
અનેક રીતે)

૪ ત્રોટક છદ છે

૫ એક ભવનું ધાસ-ખડ

‘શિલિનિરાવચિરાગપરા શ્રુતિ, થયતિ હસકુલસ્ય ફલસ્વનમ્ ।
ન રમતે ચ ફદમ્નયને તદા, ત્રિપમપર્ણરતા જનદષ્ટિકા ॥ ૩ ॥

લયનતિક્તરસાઘ પરાદુસા, મધુરસાઘપરા જનજિહ્વિકા ।

સ્ફુટમિદ તદહો પ્રિયતાકરો, જગતિ શુદ્ધગુણો ન તુ સસ્તવ ॥ ૪ ॥

કલહસનો મીઠો મધુર સ્વર સાભળતા કાર્યુમળ મોરના મધુર
ટુકાથી વિરાગી થયા છે, લોકોની નજર ઊંચા નીચા ખાખરાના ઝા
ડોમા આસપાસ રહી કદબના મોટા વનોમા રમણ કરતી નથી, લોકોની
જીભ ખાઈ તીખું ખાતી નથી, પણ મિષ્ટ ભોજનમા તત્પર થઈ છે-
આટલા ઉપરથી એમ જણાય છે કે દુનિયામા લોકોને શુદ્ધ-સાનો
ગુણ^૧ પસંદ આવે છે, પણ ખુશામતવાળી સ્તુતિ (પઠિત્ય) શ્રેષ્ઠ^૨
નથી ૩-૪

‘સ્વચ્છસર્વોત્તમ સરોમણ્ડલ, ફુલસત્પદ્મનેત્રેદિવા ધીક્ષતે ।

યત્તમસ્તપુનર્ગૌરવાનેચ્છયા, રાત્રિનક્ષત્રસહ્યોચનેરીક્ષતે ॥ ૫ ॥

નદિત ગોકુલ મોદિતા પામરા, પુષ્પિતો નીપવૃક્ષો નિશા નિર્મલા ।

અમ્બારસ્તથાપીહ વિદ્રાણકો, ભાજન યસ્ય યત્તેન તલ્લભ્યતે ॥ ૬ ॥

ચોખ્ખા નિર્ભળ જળથી ભરાઈ ગયેલા સરોવરો વિષમ
પામેલા કમળરૂપ નેત્રોનો દિવસે ભેઈ રહે છે આકાશ પણ લોક-
ચાત્રા કરનાના ઇરાદાથી પૂરતા તારામણ અને નક્ષત્રરૂપ મુર
આખોનો પ્રધીને રાત્રીએ અવનોડી રહે છે ગોકુલ^૩ આનંદમા લહેર
કરે છે હવકા (મધુરવર્ગ) લોકો પણ રાજ રાજ થઈ ગયા છે
કદબના વૃક્ષોને ફૂલ આવી રહ્યા છે રાત્રીએ તદ્દન નિર્ભળ થઈ છે
આટલું હતા પા. વકનાક પક્ષી હળુ ગભરાટમા જ પડી ગયેલ
છે-તેનો વિરહકાળ પૂરો થતો નથી જેવું જેને યોગ્ય હોય છે, તે
જેને લાયક હોય છે-તે તેને મળે છે ૫-૬

૧ કુતવિરક્તિ હ છે ૩૪

૨ ચોખ્ખાસામા, મોર (શિખી)નો અવાજ પસંદ આવતો હોય છે તે પરિ-
ચય મૂળે હવે લોકોના કાન કવહસના મધુર અવાજને પસંદ કરે છે ચોખ્ખાસામા
કદબના વનો ગમવા હતા હવે વિષમ પા ઝા ગમે છે (સાતપાન-સપ્તપર્ણ નામના
ઝાડ-શરદ્-તદ્વમા જાડ ખીરે છે) ચોખ્ખાસામા ખાઈ ખાટું વધારે ભાવે છે જ
દૂમા મધુર રસ ગમે છે અને લાયકારક લાગે છે

૩ સગિની હ છે ૫૬

૪ સરોવરમા સુરેવિકારી કમળો તેની આખો જેવા લાગે છે મતલબ
સરોવરમા કમળ ખીની રહ્યા છે

૫ ગાયનો સમૂહ અથવા ઉદ્વિગ્ન સમૂહ ગાયને સારો ચારો મળવાથી આ
ના થનો ઉદ્વિગ્નને શુદ્ધિ મળે તેના પ્રધીનો દેખાવ મળ કરાવે છે

મામા ભાણેજ બાહ્ય સૃષ્ટિમાં.

વિમર્શ અને પ્રકર્ય-મામા ભાણેજ એવા શરદ સમયમા અત્યત મનોહર બગીચાઓને જોતા, કમળખડોથી વિભૂષિત સરોવરોને અવલોકતા, નાના મોટા હર્ષમા આવી જાયેલા જામો ખાણો અને શહેરોને નીહાળતા, ઇંદ્રમહોત્સવ^૧ જોઈને હર્ષ પામતા, દિવાળીનો મહોત્સવ અનેક સ્થાનોએ જોઈને રાજી થતા અને કાર્તિક માસનો કૌમુદી મહોત્સવ જોઈ મતોષ પામતા અનેક બાહ્ય પ્રદેશોમા કર્યા, અનેક માણુઓના હૃદયની પરીક્ષા કરી અને પોતે જે જામ માટે બહાર નીકળી પડ્યા હતા તેની મિદ્ધિ માટે અનેક ઉપાયોની યોજના કરી, પરંતુ ત્યાં તેમને રસનાની ઉત્પત્તિ સબધી હરીકત મળી નહિ, તેના મૂળનો કાંઈ પણ પત્તો લાગ્યો નહિ આની રીતે વિશાળ પૃથ્વીમા તેઓ ફરતા હતા તેનામા હેમતઃકતુ આની પહોંચી

હેમત વર્ણન.

‘અર્ધિતચેલતૈલધરકમ્બલરહ્નકચિત્રમાનુકો,
વિકસિતતિલકલોઘ્નધરકુન્દમનોહરમલ્હિકાવન ।
શીતલપવનવિહિતપથિકસ્ફુટવાદિતદન્તવીળકો,
જલશશિકિરણહર્મ્યતલચન્દનમૌકિકસુભગતાહાર ॥ ૧ ॥

૧ ઇંદ્રમહોત્સવ આસો શુદ્ધ ૧૫ થી ધાણી જન્મેએ આઠ દિવસનો ઇંદ્રમહોત્સવ યાય છે નગરવાસી સ્ત્રીપુરુષો નગર બહાર જંગલોએ જાય છે અને આનંદ કલ્યાણમા વખત મટે છે

૨ પ્રથમ પક્ષિવાળાની કિમત વધે છે, બીજી પક્ષિવાળા વિકાસ પામે છે ત્રીજી પક્ષિમા જલાવેલ જનાવો બને છે અને ચોથી પક્ષિવાળાનું સૌભાગ્ય ચાલુ જાય છે

વજ્ર, તેવ, કામળ, રત્નઘ અને અગ્નિ કાઈક કિમતી દેખાય છે, તિવક લોઘ્ર કુંદ મોઝરો વિગેરે અનેક જાતિના યુગ્મ-રત્નો ખીલી રહ્યા છે, હોય પવન મુસાફરોના દાતની વીણ વગાડે છે (હા પવનથી દાત સામસામા ધ્રુજને અથડાય છે) અને એ સતુ જળ, ચદ્ર, કિંગ્ણ, મહેલની અગાશી, ચદન અને માતીની મુલગતાને હરણ કરે છે

એ હેમત સતુમા (કાર્તિક-માગર માસમા) દુર્જન માણસોની સોબતની પેઠે દિવસો^૧ ટુંકા થાય છે, અજ્ઞાનની મિત્રતાની પેઠે રાત્રીઓ લાંબી થાય છે, વિશુદ્ધ જ્ઞાનની પેઠે અનાજનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે, જાણે કા પની પૂજા દોષ તેમ મનોહર વેળીઓની રચના કરવામાં આવે છે, જાણે સજ્જનતા ઘટ્ટયો દોષ તેમ

૧ મુલગતા ભમ રા ના બહુ અથ થાય છે વત્સપણુ તે બતાવે ॥
દરેક સાથ તેનો અથ ધટાવીએ —

જળ અહીં ભગનો અર્થ પ્રીતિ કરવો હકુ પાતી સિવાજીમા બહુ ભાવડ નથી

શશિ ચદ્ર અહીં ભગનો અર્થ તેજ કરવો હેમતમા ચદ્રતુ તેજ બોણું દોષ ॥

કિરણ અહીં ભગનો અર્થ સોસા કરવો સિવાજીમા કિરણોમા કાઠ સોસા દમ રહેતા નથી અથવા ચદ્રકિરણ સાથે લેવાથી તેજ અર્થ વધારે અધમેસતો આવશે

મહેલની અગાશી (દર્મ્યતન) અહીં ભગનો અર્થ રેમ કરવો અમા રીમા હાને લીધે બેસવુ ગમે નહિ

ચદન અહીં ભગનો અર્થ શક્તિ રમી ન દોષ ત્યારે ચદનનો કાઠ ભાવ પૂછે નહિ

મૌજિક અહીં ભગનો અર્થ શોસા થાય છે મોતી હટા લાગે તેથી પહેરવા ગમે નહિ

૨ કાર્તિક માગરમા દિવસ તદ્દન ટુંકા થઈ જાય છે, ઉવરે ભગમ ૧૦ ॥
લાક ૫૫ મીનિટના થાય ॥ દુર્જનની સોગત પાતુ થોડો વખત જ ચાલે છે ટુંકી થતી જાય છે

૩ જ્ઞાની-સમજ માણસો આગામી જિંદા કરી જરૂરી વસ્તુ સધરી રાખે છે અથવા જ્ઞાનના સમઢમા જેમ સતોત થતો નથી તેમ અનાજ સધરવાનો સમય આ હેમત કદુ દોષને અનાજસમઢથી સતોત થતો નથી

૪ અહીં સ્લેષ રચના સાથે જ છે કાવ્યની રચના કરવામાં આવે છે તેમ વેળી ગુણમાં આવે છે

મુખ^૧ એહથી ભરપૂર થઈ જાય છે, શત્રુના સૈન્યનો અવાજ રણક્ષેત્રમાં સાંભળીને સામા આની પડનાર મુલદો (સોવનીઓ) હોય તેમ અત્યંત દૂર દેશમાં ગયેલા પથીજનો પોતાની સ્ત્રીઓની વિધુલ જઘા અને સ્તનની (હડીને દૂર કરે તેવી) ગરમીના સ્પર્શથી પાછા પોતાના દેશમાં આવે છે^૨ તેમજ

પ્રતાપહાનિ સપન્ના લાઘવં ચ દિવાકરે,

અથવા ।

વક્ષિણાશાવલગ્નસ્ય સર્વસ્યાપીદશી ગતિ ।

સૂર્યનો પ્રતાપ ઓછો થઈ ગયો છે અને તેનામાં કાંઈક સધુત્ત-નાનાપણુ પ્રાપ્ત થયું છે, અથવા તો જે કોઈ દક્ષિણા આશાતુ અવલગ્ન કરે તે સર્વની એવી જ ગતિ થાય છે સૂર્ય 'દક્ષિણા આશા' એટલે દક્ષિણ દિશાતુ અવલગ્ન કરે છે તેથી તેના પ્રતાપની હાનિ થાય છે અને તે સધુતાને ધારણ કરે છે (હેમત ઋતુમાં સૂર્ય સંપૂર્ણ દક્ષિણ દિશામાં હોય છે, તે ઋતુ પૂરી થતા તે ઉત્તર દિશામાં આવે છે તેથી ઉત્તરાયણ કહેવાય છે) અને જે પ્રાણીઓ 'દક્ષિણા'-અક્ષિસની આશા ઉપર બેઠી રહેનારા હોય છે તે સર્વની એવી જ હાલત થાય છે, તેઓનો પ્રતાપ ઓછો થાય છે અને તેઓ સધુતા પામે છે

અય હેમન્તો દુર્ગતલોકાન્

પ્રિયવિયોગમુજઙ્ગનિપાતિતાન્, શિશિરમારુતલ્પિન્દતવિમ્બહાન્ ।

પશુગણાનિવ મુર્મુરરાશિમિ, પ્વતિ કિં નિશિ મક્ષણકામ્યયા ॥

પોતાના પ્રિય જનના વિયોગરૂપ સર્પથી નીચે પડેલા અને હડા પધવથી શરીરે હેરાન થઈ જતા પીડિત અવસ્થામાં આવી પડેલા લોકોને જાણે તેઓ પશુ જ હોય નહિ તેમ એ હેમત ઋતુ અશિ-વરે ખાઈ જવાના ઇરાદાથી રાત્રે જાણે રાધતો હોય નહિ તેમ લાગે છે

*

*

*

૧ સ્નેહ-પ્રેમ છે (૧) સંજ્ઞાનના હૃદય સાથે તે પ્રેમ સૂચવે છે, અને (૨) મદોગ સાથે તે તેવની 'ચીકાસ' સૂચવે છે

૨ ખરો હડવેશ રણદ્વાક સાંભળીને જેમ રણમેત તરફ જાય છે તેમ પોતાની પદાથી સ્ત્રીના ગરમી આપનાર આકર્ષક અવયવો સભારી મુસાફર આ ઋતુમાં પોતાના સ્વદેશ તરફ પાછા ફરે

૩ દૃતવિશ્વજિત છે

૪ લોકો સિયાગાની

ત્રી કરીને બેસે છે તેનાપર ઉત્પ્રેક્ષા

અતરંગદેવો રસનાની મૂળશુદ્ધિ.

રાજસચિત્ત નગરે મામા ભાણેજ.

રાગકેસરી અને મિથ્યાભિમાન.

રાજસચિત્ત નગરે.

હવે એવી રીતે લગભગ ૫૯૫ માસ મામા ભાણેજ બાહ્ય પ્રદેશોમાં ફર્યા પછી તેઓને રસનાના મૂળનો કાંઈ પણ પત્તો લાગ્યો નહિ એટલે તેઓ અતરંગ દેશમાં દાખલ થયા અને ત્યાં રસનાની મૂળ શુદ્ધિ માટે જૂના જૂના પ્રદેશમાં તેઓ ફર્યા એવી રીતે કરતા કરતા તેઓ એકદા રાજસચિત્ત નગરે આવી પહોંચ્યા.

એ નગર જાણે મોટું જગલ હોય નહિ તેનું લાડુ પણ ઘણું લોક વગરનું અને ધનધાન્યથી ભરપૂર માત્ર ઘરોવાળું પણ કોઈક જ સ્થળે ધરનું રક્ષણ કરનાર યોદ્ધાદારનાળું જોનામાં આવ્યું આ નગરમાં આવતા મામા ભાણેજ વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઈ —

પ્રકર્ય—“મામા ! આ નગરમાં તો એટલા બધા યોદ્ધા માણસો છે જાણે તે તદ્દન સ્થાન જેવું નૃત્ય દેખાય છે—તેનું કારણ શું હશે ? આ નગર આવું કેમ થઈ ગયું હશે ?”

વિમર્શ—“આ આવું નગર ગપતિથી ભરપૂર દેખાય છે, તેમાં મોટી મોટી હવેલીઓ આવી રહેલી છે, માત્ર તેમાં લોકોની વસ્તી જોઈએ તેટલી જણાતી નથી, તેથી એમ જણાય છે કે આ નગરમાં કોઈ જાતનો ઉપદ્રવ નથી, માત્ર તે નગરનો રાજા કોઈ પ્રયોજનને લઈને બહાર ગયો જણાય છે અને તેની સાથે તેનો પરિવાર પણ ગયો જણાય છે એવું અનુમાન થાય છે”

પ્રકર્ય—“આપે જે અનુમાન કર્યું તે મને પણ ઠીક લાગે છે”

વિમર્શ—“ભાઈ ! એમાં તે શી મોટી વાત કરી ! જે સર્વ વસ્તુ દેખાય છે—તે સર્વનું અદરનું તત્ત્વ હું જાણું છું, તેથી તને બીજી કોઈ પણ બાબતમાં કાંઈ પણ ગાંઠ ઘાય તારે તારે મને ખુશીથી પૂછવા કરું”

૧ ત્રીજા પ્રસ્તાવના જોધના કહેવાથી પ્રકાવ સ્થર્શનની મૂળશુદ્ધિ કરવા ગયો હતો ત્યાં પૃષ્ઠ ૩૮૧-૭ માં રાજસચિત્ત નગર સંબંધી તેમ જ રાગકેસરી સંબંધી થોડી દુર્ગંધ આવેલ હતી તેપર ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે ત્યાં સાધારણ વાત કરી હતી, અહીં વિસ્તારથી સર્વ દુર્ગંધનું આવરો

પ્રકર્ષ—“મામા ! ત્યારે તો એક બે વાત હમણા જ પૂછી લઉં
ખીજી વળી પ્રસંગે પૂછીશ જુઓ ! આ નગરનો નાયક પણ તેમા
નથી અને લોકો પણ આ નગર છોડીને હાલ તો બહારગામ ગયા
જણાય છે, છતાં નગર પોતાની શોભા છોડતું નથી, સૌંદર્યને જરા
પણ ઓછું કરતું નથી-તેનું કારણ શું ?”

વિમર્શ—“આ નગરમા બોધ મહા પ્રભાવનાળો પુરૂષ રહે છે
તેના પ્રતાપથી આ નગરની શોભા બની બની રહી છે”

પ્રકર્ષ—“મામા ! જો એમ છે તો આપણે આ નગરના અદરના
ભાગમા જઈને એ પુરૂષને જોઈએ તો ખરા”

વિમર્શ—“ભલે ચાલો ! એમ કરીએ”

ત્યાર પછી તેઓ બન્ને મામા ભાણેજ નગરમા દાખલ થયા અને
રાજમહેલ સુધી આવી પહોંચ્યા ત્યાં તેઓએ મિ-
મિથ્યાભિમાન મિથ્યાભિમાન નામનો અધિકારી^૧ પુરૂષ જોયો એ
અધિકારી અધિકારીની આસપાસ અહુકાર વિગેરે થોડાક પુરૂ-
ષોના પરિવાર બેઠેલા હતા વિમર્શ હવે ભાણેજને
ઉદ્દેશીને કહ્યું “ભાઈ ! આ રાજસચિત્ત નગરની અત્યારે જે શોભા
જણાય છે તે આ અધિકારી પુરૂષને લઈને છે”

પ્રકર્ષ—“જો એમ છે તો આપણે એ અધિકારીની પાસે જઈને
તેની સાથે વાતચીત કરીએ અને તેને બધી હકીકત પૂછીએ”

વિમર્શ—“ભલે, ચાલો ! એમ કરીએ”

ત્યાર પછી મામા ભાણેજ મિથ્યાભિમાનની પાસે જઈને તેની
સાથે કેટલીક વાતચીત કરી અને પછી પૂછ્યું કે “ભદ્ર ! શા કારણથી
આ નગરમા હમણાં માણસો બહુ જ ઓછા રહ્યા હોય એમ જણાય છે ?”

મિથ્યાભિમાન—“અરે ! આ વાત તો સારી રીતે જાહેર થયેલી
છે તમને શું એ વાતની ખબર જ નથી ?”

વિમર્શ—“ભદ્ર ! આપ કોપાયમાન ન થશો અમે બંને તો
મુસાફર છીએ તેથી અમને એ વાતની ખબર નથી વળી અમને આ
હકીકત જાણવાની ઘણી જિજ્ઞાસા છે તેથી તમે અમને એ હકીકત
જણાવો”

મિથ્યાભિમાન—“આ નગરના સ્વામી ‘રાગકેસરી’ નામે છે એની પ્રસિદ્ધિ તથા ભુવનમાં થયેલી છે અને એ પ્રભાતમાં નામ લેવાથી મહાપુરુષ મળાય છે એ રાગકેસરીના પિતાનું નામ મહામોહ છે એ પિતા પુત્રના વિષયાભિવાદ વિગેરે અનેક મત્રીઓ અને અનિકારીઓ છે તેઓ આ દેશમાંથી પોતાના આખા લશ્કર સાથે લડાઈ કરવા માટે નીકળી પડેલા છે તે વાતને અનતો કાળ થયો અહીંથી રાજ તથા આખું લશ્કર બહાર ગયેલું છે તેથી આ નગરમાં માણસો ઓછા દેખાય છે”

વિમર્શ—“ભદ્ર મિથ્યાભિમાન! એ રાગકેસરી ગળને કોન સાથે લડાઈ ચાલે છે?”

મિથ્યાભિમાન—“એક દુરાત્મા ‘સતોષ’ નામનો પાપી માણસ છે તેની સાથે તેમને લડાઈ ચાલે છે”

વિમર્શ—“એની સાથે લડાઈતું શું કારણ ઉત્પન્ન થયું?”

મિથ્યાભિમાન—“વાત એમ છે કે પહેલા મહારાજ રાગકેસરીના હુકમથી મત્રી વિષયાભિવાદે પોતાના માણસો સ્પર્શન રસન વિગેરે પાંચ જાણને જગતને વશ કરવા માટે મોકલ્યા હતા અને એ પાંચ જણાએ લગભગ આખા જગતને વશ કર્યું હતું, તેવામાં પેલ પાપી સતોષે એ પાંચને હડાવી દઇને કેટલાક લોકોને બચાવી લીધા અને નિર્મૂલ્તિ નામની નગરીએ પહોંચાડી દીધા આ હકીકતની જાણ મહારાજ રાગકેસરીને ખબર પડી ત્યારે તે હકીકત સાબળતા તેમને પાપી સતોષ ઉપર ધણો ગુસ્સો થઇ આ યો અને એને હડાવવા માટે રાજ પોતે જ નીકળી પડ્યા લડાઈતું મૂળ કારણ આ છે”

વિમર્શ—વિચાર કર્યો કે-અહો! રસનાના નામનો તો કાઈ પત્તો લાગ્યો એનું મૂળ ક્યાથી શરૂ થાય છે તે હકીકત નામથી તે જાણવામાં આવી! બાકી એના ગુણ સંબંધી હકીકત તો વિષયાભિ

૧ રાગકેસરીની કાઠક હકીકત ૫ ૩૮૬ માં આવી છે વિષયાભિવાદનું હકીકત પણ એજ પૃષ્ઠમાં છે (પ્ર ૩ પ્ર ૪ પુ)

૨ પ્રભાવના રિપોર્ટમાં મહામોહ પિતાનું વર્ણન ૫ ૩૬૧-૩૬૩ સુધી છે

૩ સતોષની શરૂઆતની હકીકત માટે પ્રભાવનો રિપોર્ટ જુઓ પ્રસ્તાવ ૩ પ્રગર ૪ ત્યાં માત્ર સતોષ સાથે તેઓ લડવા ગયા એટલી જ વાત આવી છે
૫ ૩૬૬ માં જણાવ્યું છે કે સતોષ સળધી વધારે હકીકત તે જાણતો નથી અહીં ૩ હકીકત આગળ જતાં વિસ્તારથી આવશે

લાવને મળજું ત્યારે જાણનામા આવશે ઘણે ભાગે છોકરાઓ પોતાના બાપ નેવા જ હોય છે તેથી જ્યારે દુ નિપયાભિનાય મત્રીને જોઈને ત્યારે એ વાતનો નિર્ણય બહુના તો થઈ જશે આ પ્રમાણે પોતાના મનમા વિચાર કરીને વિમર્ગે કહ્યું “અરે ભટ્ટ ! જો હકીકત તમે કહી તે પ્રમાણે છે તો પછી તમે પોતે અહીં કેમ ગયા છો ? તમે લડવા કેમ ગયા નથી”

મિથ્યાભિમાન—“જ્યારે અમારૂં લડકર અહીંથી કુચ કરના તૈયાર થયું ત્યારે દુ પણ સર્વ સાથે તૈયાર થઈ બહાર નીકળ્યો હતો, પણ અમારા રાજા ગંગકેસરીએ મને લડકરના મુખભાગમા જોઈને પાછો બોલાવ્યો અને કહ્યું ‘આર્ય મિથ્યાભિમાન’ તમારે તો આ નગરને મૂકીને બહાર જવું જ નહિ અમે આ નગરથી બહાર જશું તો પણ જો તમે અહીં રહેલા હશો તો તેની શોભામા જરા પણ ઓછાગ આવશે નહિ અને તેના ઉપર કોઈ ચડાઈ પણ લઈ આવશે નહિ વસ્તુતઃ જાણે અમે પોતે જ અહીં (રાજસચિત્ત નગરમા) ‘હાજર હોઈએ-એમ બની આવશે જારણ કે તમે જ આ નગરનું રખેવાળું કરવાની શક્તિવાળા છો’ અમારા રાજા ગંગકેસરીના આ હુકમ મેં માથે ચઢાવ્યો અને તેથી મારૂં અહીં રહેવું થયું”

વિમર્ગ—“ત્યારે તમારા રાજા લડવા ગયા છે તેમની તબીબત વિગેરેની તેમજ લડાઈના અભાચાર સબધી કાંઈ હકીકત તમને ત્યાર પછી મળી છે કે નહિ ?”

મિથ્યાભિમાન—“અરે હારે હા ! ઘણી હકીકત મળી છે અમારા રાજાના દૈની માંડનોથી લડાઈમા લગભગ તો તેમની જીત થઈ ગઈ છે, પરંતુ પચાત એ થઈ છે કે પેલા પાપી સતોપને સર્વથા હઠાવી રાજાનો નથી તે છુટ્ટો વચ્ચે વચ્ચે અમારા રાજાને થાપ આપી દે છે અને કોઈ કોઈ મનુષ્યને નિર્મૂલિ નગરીએ ધમકી નાંખે છે આથી જોડે ગંગકેસરી રાજા પોતે લડવા ગયા છે અને સતોપને હઠાવવાના કામમા મરી રહ્યા છે છતાં પણ આટલો વખત ચલે છે”

વિમર્ગ—“ત્યારે હાવ તમારા રાજા ક્યા ચલળાય છે ?”

આવો અનાવ સાબળીને મિથ્યાભિમાનના મનમા ગડા થઈ આવી કે કદાચ આ બે જણા (વિમર્ગ-પ્રકર્ષ) દુરમનોના બાતમી-

૧ રાજાની પ્રકૃતિમાં જોઈ અભિમાન મુખ્ય ભાગ લગ્ન છે, તેથી કે વિષય અભિલાષા પછી અભિમાન એ પ્રકૃતિને જાણવી

દાર દૂતો હશે અને શુભચર તરીકે હકીકત મેળવવા આત્મા હશે આના વિચારથી તેણે વાત ઠાવી જવાબમાં તેણે કહ્યું કે “મને એ બાબતની ચાક્રમ ખબર નથી અહીંથી જ્યારે રાગકસરી રાજ-વિદાય થયા ત્યારે તેઓ તામસચિત્ત નગર તરફ જવાના હતા એમ તેમના બોલવા પરથી જણાતું હતું કદાચ હાવ પપ્પુ તેઓ ત્યાં જ હશે ”

વિમર્શ—“અમને જે હકીકત જાણવાનું કુતૂહલ થયું હતું તે તમારા જવાબથી પૂર્ણ થયું તમે અમને સર્વ હકીકત જણાવી અને તમારી સજ્જનતા બનાવી બહુ સાફ કર્યું હવે અમે જશું ”

મિથ્યાભિમાન—“બાપુ સાફ તમારી કૃતેહ થાઓ ”

વિમર્શ—આ વચન સાંભળી રાજ થયો, અરસ્પરસ બંનેએ માથું સહજ નમાયું અને ત્યાર પછી વિમર્શ અને પ્રકર્ષ સજ્જનચિત્ત નગરની બહાર નીકળ્યા

* * * * *

તામસચિત્તપુરે મામા ભાલેજ,
દ્વેષમર્જેદ્ર અને અનિવેકિતા,
રાજરાણીની ગરહાજરી,

વિમર્શ—“ભાઈ પ્રકર્ષ! આપણે આ મિથ્યાભિમાન પાસેથી વાત સાંભળી તે પરથી એટલું જણાયું કે વિષયાભિવાપના પાથ માણુ સોમા રસના એક છે હવે આપણે જાતે વિષયાભિવાપને મળીને એ રસનાનું શુભુથી સ્વરૂપ કેવું છે તેનો નિશ્ચય કરીએ અને ચાલો! તેટલા માટે આપણે હવે તામસચિત્ત નગરે જઈએ ”

પ્રકર્ષ—“જેવી મામાની મરજી ”

* * *

તામસચિત્ત નગર.

ત્યાર પછી ગુરત જ મામા ભાણેજ તામસચિત્તપુરે નગર તરફ જવા સાફ નીકળ્યા

૧ અહીં જે રા. એ સોસાયટિવાળા મૂળ છાપેલ પુસ્તકનું પૃ ૫૦૦ સરખાવે છે

૨ આ પ્રમાણે વિ. રસભાવાઈ સર્વ હપકત સિદ્ધાંતપુરમાં નરવાહન રાજ સમક્ષ કહે છે સસારીજીવ આખી વાર્તા જેવી પોતે ત્રિપુદાસના અવર્મા સાથે બેસી તેવી અમહીવસકેવાને વહેણીને સદાગમ સમક્ષ કહે છે

૩ તામસચિત્તપુર આ નગરની હકીકત અમારું પૃ ૫૩૫ માં આવે છે ત્યાં દ્વેષમર્જેદ્રની બાવા અનિવેકિતાએલી બતાવી છે અહીં તેવું વિસ્તારથી વર્ણન છે

નાશિતાશેષસન્માર્ગમામૂલતસ્તેન દુર્ગં ન લઙ્ઘ્ય પરેષા સદા ।
સર્વદોષોત્તમુક્ત ચ તદ્વર્તતે ચૌરચૂન્દ તુ તત્રેવ સવર્ધતે ॥

વહ્નમ તત્સદા પાપપૂર્ણાત્મના નિન્દિત તત્સદા શિષ્ટલોકે પુરમ્ ।
કારણ તત્સદાનન્તદુ સ્વોદધેર્વારણ તત્સદાશેષસૌલ્યોન્નતે ॥

એ નગરના મર્વે આગ રસ્તાઓ^૧ મૂળથી નાશ પામી ગયા હતા, તેને લીધે એ નગરના શત્રુઓથી તેનો કિલ્લો એકદમ ઓળંગી ગયાય તેવો ન હોતો, વળી તે નગર હમેશા પ્રકાશથી મુક્ત હતું (અંધાર-મય હતું) અને ચાર લોકો ત્યાં સાગી રીતે આશ્રય પામી વધી શકે તેમ હતું, પાપથી ભરેલા આત્માઓને તે નગર સદા ખાતુ વહાતુ હતું, સારા માણસોને તે નગર તરફ તિરસ્કાર આવતો હતો, અનત દુઃખસમુદ્રને પોષણ કરવાતું તે નગર કારણભૂત હતું, કોઈ પણ પ્રકારના સુખની ઉત્પત્તિને તે નિવારણ કરે તેવું હતું

વિચક્ષણાચાર્ય કહે છે કે-એ નગર એવું હોના છતાં વિભર્ગ પ્રકર્યને કેવું દેખાયુ તે તમને જણાવુ છું મોટો દાવાનળ લાગવાથી એકદમ કાણુ થઈ ગયેલું મોટું જગલ હોય નહિ તેવું તે નગર તેમને જણાયુ એ નગરમાં પણ ઘણા લોકો ન હોવા છતાં રાજસચિત્ત નગરની પેઠે તે નગરે પણ પોતાની શોભાને મૂકી ન હોતી-આતુ તે નગર મામાભાણેજના જેવામા આવ્યું

પ્રકર્યે પોતાના મામાને પૂછ્યું “મામા ! આ નગરમાં પણ કોઈ રખેવાળ છે ખરો કે ?”

વિભર્ગે જવાબમાં કહ્યું “આ નગરનો ખાસ રખનાળ હોય તેમ તો જણાતુ નથી, પણ નાયકના જેવા આકારને ધારણ કરી આધારણ રીતે તેવું કામ કરનાર કોઈ માણસ જણાય છે ”

મામાભાણેજ આ વાત કરતા હતા તે વખતે એક ગોક^૫ ના-

૧ રસ્તાઓ જેવડા અર્થમાં છે નગરમાં ચેરીઓ, રસ્તાઓ અને અ યાત્રીમાં સારા માગો.

૨ એ નગરના શત્રુઓમાં સતોષ રામ, દમ વિગેરે સમજવા તેઓને આ નગર ભેદવાતું કામ સુરકેલ પડે તેવું હતું

૩ પ્રકાશ (૧) નગરમાં અજવાળુ, (૨) રામસચિત્તમાં અધકાર જ હોય એ એનો આધ્યાત્મિક ભાવ

૪ ચાર લોકો તે ક્રોધાદિક સમજવા

૫ શોકા દિલગીરી રામસી પ્રકૃતિનું પરિણામ છે આ રામસચિત્ત નગરમાં એ અમરદ સોમરે છે

મનો મોટા અધિકારી તેમના જોડામાં આ-યો, તેની આસપાસ દૈન્ય^૧ આકન્દન, વિવપન વિગેરે હજુરીઆઓ ચાલી રહ્યા હતા અને તે અધિકારી તામસચિત નગરમાં દાખલ થવાની ઇચ્છા રાખતો હોય એમ જણાતું હતું નિર્મશ પ્રકરે તેની સાથે પ્રથમ સહજ વાતચીત કરી અને પછી પૂછ્યું કે “ ભદ્ર ! આ નગરનો રાજા કોણ છે ? ”

રોક—“ અરે ! આ નગરના રાજા તો પણ ભુવનમાં પ્રસિદ્ધ છે—જાણીતા છે જુઓ ! જે મહામોહ રાજાનો દીકરો

દ્વેષમજેન્દ્ર

રાગકેસરી રાજાનો ભાઈ અને અવિવેકિતાનો પતિ તે અહિંના રાજા તો ઘણો પ્રસિદ્ધ છે તેના પ્રતાપથી

તેના સર્વ શત્રુઓ હણાઈ ગયા છે અને તે હણાયલા શત્રુઓ બધી ધૂણ જઈને સ્વર્ગમાં પાતાળમાં અને મર્ત્યલોકમાં રહ્યા સતા તેનું નામ વારંવાર જાણ કરે છે એનું નામ મહારાજા દ્વેષમજેન્દ્ર છે તે અદ્ભુત શક્તિવાળા છે, મોટા પરાક્રમવાળા છે અને અપરપાર વીર્ય-તેજવાળા છે એ મોટા રાજાનું નામ લેવાની કે પૂછવાની પણ કોની તાકાત છે ? અરે એ મહારાજા તો બાળુએ રહો—એમની તો જૂદી વાત ! પણ એ મહારાજાને વહાલી અતિ પ્રખ્યાત દેવી અવિવેકિતા છે કે જે પોતાની શક્તિથી તો ભુવનને મુઝી નાખે છે એ અવિવેકિતા મહામોહ સસરાનો હુકમ બરાબર અમલમાં મૂકે તેવી અને ધરીવ તરફ પ્રેમ રાખનારી છે અને પતિના વડીવ બધું રાગકેસરીની પત્ની મહામૂઢતાના કથામાં બરાબર રહેનારી છે વળી તે કદાપિ પણ પોતાના જેઠા રાગકેસરીના હુકમનું અપમાન કરતી નથી અને તેની સ્ત્રી-(પોતાની જેઠાણી-મહામૂઢતા) સાથે જાણે પોતાને ખાસ બહેન પણ હોય નહિ તેવો પ્રેમ દેખાડે છે વળી પોતાના પતિ દ્વેષમજેન્દ્ર ઉપર તેને ઘણો પ્રેમ છે અને તેનામાં ઘણી આસક્ત રહે છે, તેથી એની પતિપરાયણ બાધાં તરીકે તેણે લોકોમાં સારી વિખ્યાતિ પ્રાપ્ત

૧ રોકની સાથે દૈ ય (જીનતા-જરીગાઈ-રાકાઈ), આકન્દન (મોટેથી રડવું) અને વિવપન (વિલાપ કરવો) હોય છે

૨ દ્વેષમજેન્દ્ર-એનું નામ ૫ જાણ મા સૂચવ્યું છે ધ્યાનમાં રાખવું કે એ મહામોહનો દીકરો છે અને રાગકેસરીનો ભાઈ છે મોહથી રાગ અને દ્વેષ થાય છે એ લક્ષ્યમાં લેવું

૩ અવિવેકિતા એ નરિવર્ધનની ધાવ માતા હતી અને યૈશ્વનારની માતા ધાય એની બોગખાણ ૫ ૩૪૧ માં થઈ ગઈ છે

કરી છે અરે ભવા માણસ ! આ અમારા રાજા અને રાણી તો એવી રીતે ત્રણ ભુવનમા સારી રીતે વિખ્યાતિ પામેવા છે, છતાં આને વળી એ કોણુ છે એવું પૂછવા તમે તે ક્યાથી નીકળી પડ્યા ? ”

વિમર્શ જવાબમા કહ્યું, “ ભટ્ટ ! તમે અમારા ઉપર દોષાયમાન ન થશો, કારણ કે આ દુનિયામા સર્વ પ્રાણી સર્વ હકીકત જાણે તે તો કદિ બની શકે તેવું નથી. અમે તો ઘણા દૂર દેશથી હમણાજ આત્યા આવીએ છીએ, તેથી આ તમારું નગર અમે જોયું જ નથી બાકી તમારા રાજાસાલીનું નામ તો અમે સાંભળ્યું હતું, પરંતુ દ્વેષગર્ભે રાજા પોતે હાલ અહીં છે કે કોઈ બીજે નગરે ગયા છે તે વાતની અમને બરાબર ચોક્કસ ખબર નહોતી, તેથી માત્ર જાણના ખાતર મનનો સંદેહ આપને પૂછ્યો હતો માટે ભાઈ ! હવે અમને તમે જણાવો કે દ્વેષગર્ભે રાજા હાલ અહીં છે કે બહારગામ ગયેલા છે ? અને અમે એ રાજેશ્રીને ક્યા મળી શકીએ ? ”

રાજા—“ આ હકીકત તમે પૂછો છો તે પણ સર્વના જાણવામા સાગી રીતે આવી ગયેલી છે તમે એની જગજગરે વાત પણ શું જાણતા નથી ? જુઓ મહારાજા મહા રાગદ્વેષ રાજે વદયા છે મોહ, તેમના જ્યેષ્ઠ પુત્ર રાગડેસરી અને અહીંના રાજા દ્વેષગર્ભે (મહામોહના બીજા પુત્ર) પોતપોતાનું આખું લશ્કર લઈને પેલા હરામખોર સતોષ નામના ચોદાને મારી ઉખેડી નાખવાનો પાકો ઠરાવ કરીને નીકળી પડ્યા છે અને તે વાતને તો ઘણું વખત થઈ ગયો અરે ! આ વાતની પણ તમને ખબર નથી ? ”

વિમર્શ—“ એમ છે તો ભાઈ ! તમે અહીં શા માટે આવ્યા છો ? અને દેવી અવિવેકિતા તો હાલ આ જ નગરમા છે ને ? ”

રાજા—“ ભાઈ ! દેવી અવિવેકિતા હાલ આ નગરમા પણ નથી અને મહારાજા દ્વેષગર્ભે માથે રણક્ષેત્રમા પણ નથી એમ થનાનું કારણ શું છે તે હું તમને જુદું હું તે ધ્યાન રાખીને સાંભળો જે વખતે તમને ઉપર જણાવ્યું તેમ મહારાજા મહામોહ તથા રાગડેસરી એ સતોષ નામના ચોરનો નાશ કરવાનો નિર્ણય કર્યો અને આખું લશ્કર લઈને ચાલવા તૈયાર થયા ત્યારે આ નગરના રાજા દ્વેષગર્ભે પણ તે મની સાથે મદદમા લડના જવા તૈયાર થયા રાજા દ્વેષગર્ભે જ્યારે કુચ કરવાની તૈયાર કરી ત્યારે દેવી અવિવેકિતા પણ તેમની સાથે જવાને તૈયાર થયા રાજા દ્વેષગર્ભે પોતાની વહાલી પત્નીને તે વખતે કહ્યું ‘ દેવી ! અત્યારે તમારું શરીર રણક્ષેત્રમા જવા યોગ્ય નથી ’

ઘણો લાભો વખત અને જોરથી આવરો તેમ જાણાય છે અત્યારે તમે ગર્ભ ધારણ કર્યા છે અને તે ગર્ભના ભારથી મુક્ત થવાને આ છેલ્લો ભાસ છે તેથી રણક્ષેત્રમાં તમને સાથે લઈ જવા સુખ નથી માટે તમે તો અહીં જ રહો. હવે તો અમે એકલા જ લડાઈમાં જઈશું' આના જવાબમાં દેવી અવિવેકિતાએ કહ્યું 'નાથ' તમારા વગર' આ નગર (તામમચિત્ત) માં હું એકલી રહી શકું તેમ નથી, માટે કૃપા કરીને મને સાથે જ લઈ જાઓ' આવી ઉત્તર સાંભળી અવિવેકિતાને રૌદ્રચિત્તપુરે રાજા દ્વેષગર્જેદ્રે ફરીવાર કહ્યું 'તમારે અહીં ન રહેવું હોય તો પણ ભારે શરીરે લડાઈના મેદાનમાં આવવું હોય તો કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી, માટે તમે હાલ રૌદ્રચિત્તપુરે' જાઓ ત્યાંના કુટુંબાભિસન્ધિ નામના રાજા તમારી સારી રીતે સારસભાળ કરશે એ રાજા માગ સૈન્યનો માણસ છે અને પવિત્ર છે તે કોઈ પણ પ્રકારની ચિંતા તમને ન રહે તેવી સર્વ સગવડો કરી આપજો' દેવીએ જવાબમાં કહ્યું 'અમારે આપશ્રીને શું કહેવું? કરવા યોગ્ય સઘળું આપ જાણો છો.'

"આ પ્રમાણે વાતચીત થયા પછી યોગ્ય ભલામણ કરીને રાજા દ્વેષગર્જેદ્ર તો મહામોહ વિગેરેની સાથે લડાઈના મેદાન તરફ વિદાય થયા અને તેમના કમથી દેવી અવિવેકિતા રૌદ્રચિત્તપુર નગરે ગયા ત્યાર પછી એ અવિવેકિતા દેવી કોઈ કારણને લઈને હાલ બહિરંગ પ્રદેશમાં રહ્યા છે, કારણ કે ક્યે વખતે શું કરવું તે દેવી બરાબર સમજે છે દેવી અહાંથી ગયા ત્યાર અગાઉ તેમણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો હતો અને પતિની માથે યોગ થવાથી હમણા વળી તેમણે એક બીજા પુત્રને જન્મ આપ્યો છે, એમ મારા સાંભળવામાં આયું છે આટલા માટે અવિવેકિતા દેવી હાલ અહીં નથી હવે મારે અહીં આવવાનું કારણ શું છે એમ તમે પૂછતા હતા તેનો જવાબ પણ સાંભળો—"

૧ દ્વેષવગર અવિવેક કાઈ કરી શકતો નથી

૨ રૌદ્રચિત્તપુર નગરના વર્ણન માટે જુઓ પૃ ૫૭૧-૭૨

૩ કુટુંબાભિસન્ધિ રાજાના વચ્ચન માટે જુઓ પૃ ૫૭૨-૭૩

૪ રૌદ્રચિત્તપુર નગરમાં અવિવેકિતાદેવી આવ્યા હતા એવી વાત પૃ ૫૭૬ પર કરી છે એનું કારણ ત્યાં જાણવું ન હોય તે અત્ર સ્પષ્ટ થાય

૫ આ પુત્ર સૈન્યનાર હોતો તે વાચનાર સમજી જશે જુઓ પૃ ૩૪૬

૬ આ બીજો પુત્ર સૈન્યરાજા આડ માયાવાળો છે એના જ મની દહિકેત માટે જુઓ પૃ ૭૦૫.

આંતર ખુલાગો.

{આ પ્રમાણે સસાગીજીન ચોતાના ચરિત્રની ચર્ચ હકીકત મહાત્મા સદાગમ સમક્ષ સભળાવતો હતો તે વખતે અમૃદ્ધીતમકેતાને તેની બહેનપણી પ્રજ્ઞાવિશાળાએ કહ્યું—“વહાલી બહેન ! આ સસાગીજીવે જે વખતે નિવર્ધનના ભવમા વૈશ્વાનર સળધી હકીકત કહી હતી તે વખતે ‘હિંમાની ગાયે લગ્ન થતી વખતે વૈશ્વાનરની મૂળ તપાસને અગે અગાઉ ‘જણા-યુ હતુ કે-’ એ તામસચિત્ત નગર કેનુ છે, એ દ્વેષગર્વેદ્ર રાત્ર ક્રેવો છે, તેની અવિવેકિતા રાત્રી કેવી છે અને તામસચિત્ત નગરથી ગૌરચિત્તપુર નગરમા એ અવિવેકિતાને જવાનુ નરણુ શુ બન્યુ હતુ તે સર્વ અમે આગળ જતા કહીશુ-’ તે હકીકત અસારે સમારીજીવે જણાની તે તારા સમજનામા આવી હશે ?”

અમૃદ્ધીતસકેતાએ કહ્યું “હા ! બહેન ! તેં મને હીન્ન યાદ આપ્યુ ! હું તે હકીકત હવે બરાબર સમજી ”

ત્યાં પડી પ્રજ્ઞાવિશાળાએ સસાગીજીવને કહ્યું “ભદ્ર ! જે વખતે ત્રિચક્ષણાચાર્ય નરનાહન ગળની સમક્ષ ઉપગ્ની વિમર્શ પ્રકર્યની સર્વ હકીકત કહી સભળાવતા હતા અને રિપુદારણુ તગીકે તુ તે સભામા બેસી ચર્ચ હકીકત સામળતો હતો તે વખતે એ અવિવેકિતાનુ પૂર્વ ચરિત્ર તને જણાયુ હતુ ? અને તને બબર પડી હતી કે તારા અગાઉના (નદિવર્ધન તગીકેના) બરના મિત્ર વૈશ્વાનરની જે માતા અવિવેકિતા હતી અને જે તારી તે વખતે ધાવમાતા હતી તેજ અવિવેકિતા રિપુદારણુના ભવમા રૌવરાજ નામના તારા મિત્રની માતા હતી ? કે એ હકીકત તારા સમજવામા તે વખતે આવેલી જ નહિ ? ”

સસાગીજીવે જવાબમા પ્રજ્ઞાવિશાળાને કહ્યું “મને તે વખતે કાંઈ પાત્ર વાત સમજવામા આવી ન ટોતી મને આ કહેવામા આવતો મારો એક પડી એક અનેક અનર્થો સાચેનો સળધે મારા અજ્ઞાનનુ જ પરિ

૧ હિંમા પુત્રીના વર્ણન માટે જુઓ ૫ ૫૪૪-૫.

૨ જુઓ ૫ ૫૪૬ ત્યાં એજ સંખેદમા વર્ણન મુવનથી રાખ્યુ છે

જામ હતું હુ તો તે વખતે એમ જ વિચારતો હતો કે એ સાધુ (વિચક્ષણાચાર્ય) મારા પિતાને કોઈ મનની વ્થા કહે છે એ વાર્તાની અદર રહેલ ભાવાર્થ કે રહસ્યને જેમ અત્યાગે અગૃહીતસકેતા સમજતી નથી તેમ હુ પણ જરાએ સમજતો ન હોતો ”

અગૃહીતસકેતાએ કહ્યું, “ ત્યારે શુ આ વાર્તા કહો છો તેમા અદર નાંઈ ખાસ રહસ્ય છે ? કોઈ હોયો ભાવાર્થ રહેલો છે ? ”

સસારીજીને જનાળમા કહ્યું “ હા, એમા ઘણો ભાવાર્થ રહેલો છે ’ મારા ચરિત્રમા ઘણે ભાગે ગૃહાર્થ વગરનું એક પાપ વાક્ય નથી. માટે તારે વાર્તા માત્ર સાંભળીને તેટલાથી ચતોષ ન પકડી લેવો, પણ તેનો ગૃહાર્થ પણ સમજવો એનો ગૃહાર્થ બરાબર સ્પષ્ટ રીતે સમજાય તેવો જ છે, છતાં પણ અગૃહીતસકેતા ! જે કોઈ જગ્યાએ એ ભાવાર્થ તારા સમજવામા ન આવે તો તારે પ્રજ્ઞાવિશાળાને પૂછી જોવું તે મારા વચનનો ભાનાર્થ બરાબર સમજે છે ”

અગૃહીતસકેતાએ કહ્યું કે, “ ઠીક, એમ કરીશ, પણ હાલ તો ચાલુ વાત આગળ ચલાવો ”

* * * *

ત્યાર પછી વિચક્ષણસૂરિએ જે પ્રમાણે હકીકત કહી હતી તે પ્રમાણે સસારીજીને અગૃહીતસકેતા અને પ્રજ્ઞાવિશાળા સાંભળે તેમ મનાગમ સમક્ષ વાર્તા આગળ ચલાવી—

રોકે તામસચિત્ત નગરમા રાજા રાણી (દ્વેષગળેન્દ્ર અને અવિવેકિતા) નથી તેનું કારણ જણાવ્યા પછી પોતાને (રોકેને) તે નગરે આવવાનું ાગળ મામા બાણેજને કહી સંભળા ચુ હતું તે હવે સાંભળો—

રોકેનું તામસચિત્તપુરે આગમનકારણ,

મતિમોહનું તામસચિત્તમા સ્થાન.

‘ નિર્મર્શ—“ હા ભાઈ ! આપનું અહીં આવવાનું કારણ હવે અમને જણાવવાની કૃપા કરો ”

૧ આખી કથામા કોઈ ભાગ નકામો નથી કોઈ વાક્ય નકામું નથી ધ્યાન રાખો ન સમજાય તો પ્રજ્ઞાવિશાલોને (પોતાથી વધારે સમજુ-જ્ઞાનીને) પૂછી ભાવાર્થ સમજો

૨ આનો સળધ પૃ ૭૮ ના છેડા સાથે છે ત્યાંથી વાત આગળ ચાલુ છે

રોક—“આ નગરમા મારો એક ખાસ જીવજન દોસ્તદાર મ-
તિમોહ નામનો મહાજળનાનું અધિકારી છે મારો તેના ઉપર ઘણો જ
પ્રેમ છે અને તે ઘણો જબરો છે ભદ્ર ! અમારા મહારાજના જબર
જસ્ત સેન્યને મળા અટની (મોટા જગવ)મા મુકીને હાથ મારા તે
મિત્રને મળવા સારુ હુ અહીં આવ્યો છુ ”

વિમર્શ—“તારે તે (મતિમોહ) તમાગ રનામી સાથે સેન્યમા
ક્રમ ગયો નથી ? ”

રોક—“મહારાજાએ (દ્વેષગળેન્દ્રે) એને આ નગરમા જ
સ્થાપન કર્યો છે એને મહારાજાએ સેન્યમા જતી વખતે કથું હતુ કે
'તારે આ નગરને કદિ પણ છોડતુ નહિ, કારણ કે આ નગરનુ રક્ષણ
કગ્નામા તુ ખાસ શક્તિમાન છે' રાજા દ્વેષગળેન્દ્રેનો હુકમ કબૂલ
કરીને એ મતિમોહ અહીં જ રહેલ છે અને એને મળવા માટે હુ અહીં
આવ્યો છુ તેથી હવે હુ તેને મળવા માટે નગરમા પ્રવેશ કરુ છુ ”

વિમર્શ—“ભયે ! તમને તમારા કામમા ક્ષતેહ મળે ”

રોક પ્રસન્ન થઇ (તામસચિત) નગરમા ગયો

મામાભાણેજનુ અટવી તરફ પ્રયાણ.

હવે મામા ભાણેજ વાત કગ્વા માડી મામાએ કહ્યુ “ભાઈ !
હમણા આપણને શોકે વાત કરી તે પરથી જણાય છે કે મહામોહ
વિગેરેનુ મોટુ લરકર મહા અટવીમા છે, તો આપણે એ મહા અ
ટવીમા જઈને રાગડેસરીને અને તેના મત્રી (વિષયાભિવાય)ને બરા-
બર ભેડ લઈએ ” પ્રકર્ષે પણ મામાની એ સૂચના પસંદ કરી એટલે
મામા ભાણેજ હાંપૂર્વક તુરત જ મહા અટવી તરફ આગ્યા

૧ મતિમોહ-અજ્ઞાન તામસચિતમા અજ્ઞાનનુ જ પ્રાધાન્ય હોય ■ રાજસી
પ્રકૃતિમા જે કામ અધિમાન કરે છે તે તામસી પ્રકૃતિમા અજ્ઞાનતિમિર
કરે છે

પ્રકરણ ૯ મું

ચિત્તવૃત્તિ અટવી.

ચિત્તવૃત્તિ મહાટની.
તદ્વિવસિત પુલીન.
ચિત્તવિક્ષેપ મંપ,
તૃપ્તા વેદિમ.
વિપર્યાસ ચિંહાસન.

વિમર્શ અને પ્રકરને પોતાનું કાર્ય જલદી આટોપવાનું હતું તેથી તેઓ પાનવેગે આ ૧૭ વધ્યા અને રસ્તે કાપતા તેઓ થોડા વખતમા અટવીના મધ્ય ભાગમા આવી પહોંચ્યા તેઓને આ પ્રદેશમા શોધખોળ બરાબર કરનાની હતી તેથી અહીં આવી તેમણે શુ જોયું અને તેમના વચ્ચે કેવી કેવી વાતચીત અને કેટલા ખુવાસા થયા તે હવે વિસ્તારથી જણાવું છું.

મહામોહુ દર્શન.
ભાણેજની જિઝાસા
મામાની વિચાન્ણા

મહા અટવીમા આવતા તેઓએ મહામોહુ રાજાને રાગકેસરી અને દ્વેષગર્જેદ્રની ચતુરમ ચેના સાથે મોટી નદીના રેતીવાળા મનોહર બેઠ પર રહેવા એક મોટા મકપની વચ્ચે તૈયાર કરેલી વેદિકા ઉપર કરોડો રોનિકોથી વીંટાયના ચિંહાસન ઉપર બેઠેલા જોયા તેઓએ જરા દૂર પોતાની જગ્યા લઇને એ સભાસ્થાન સળધી સારું લકીકત જોઇ એટલે વિમર્શ બોલ્યો 'માહ પ્રકર' આપણે જે જગ્યાએ સભાસ્થાનનું આવવાની ઇચ્છા કરી હતી ત્યાં આપણે આવી પહોંચ્યા છીએ આપણે મોટી અટવીને ઉદ્ધવન કરી ગયા અને મહામોહુ રાજાનું લશ્કર આપણે જોયું આપણે આ સભાસ્થાન જોયું અને તેમા બેઠેલા રાગકેસરી રાજાને, મહામોહુ

રાજને તેમજ તેના પરિવારને પણ અવલોક્યા હવે હાલ આપણે આ રાજસભાસ્થાનમાં દાખલ થવું માત્ર નથી, કારણ કે સભાસ્થાનમાં બેઠેલા લોકોએ આપણને અહીં અગાઉ કદિ જોયેલા નથી તેથી પહેલ વહેલા જોશે તો તેઓના મનમાં આપણે માટે કાઈક ગદા ઉત્પન્ન થશે અને તેમ થશે તો પછી આપણે જે શોધખોળ કરના નીકળી પડ્યા છીએ તેમાં અગવડ ઊભી થશે આમ થના દેવું સવાહકારક નથી વળી આપણે આટલે દૂર ઊભા ઊભા પણ આખું સભાસ્થાન બરાબર જોઈ ગઈએ છીએ, તેથી એમાં શું હશે એના દુર્લભથી પણ એ સભાસ્થાનમાં પ્રવેશ કરવાની જરૂર નથી ”

પ્રકર્યે જવાબમાં કહ્યું “ ભલે એમ કરો, પણ મામા ! આ મોટી અટવી ! આ મોટી નદી ! આ નદીનો કાઠો ! આ મોટો મડપ ! આ એમાની વેદિકા ! આ મહા સિંહામન ! એ મહામોહ નામના મોટા રાજા !

આ એની પામેના મોટા પરિવારથી પરવરેલા ખીજા નિજાસા પ્રશ્ન રાજાઓ-આ મર્વ બાબત અપૂર્વ છે, મેં જદિ જોયેલી નથી, તેથી મને તો આ જોઈને બહુ આશ્ચર્ય થાય છે, અને એ સર્વ શું હશે તે જાણવાનું મોટું કુતૂહલ થાય છે । માટે જો એમાના પ્રત્યેકનું તમે વર્ણન કરો તો તે સર્વ સાબળનાની મને ઘણી જ ઇચ્છા થયેલી છે જુઓ મામા ! તમે જ મને અગાઉ કહ્યું હતું કે તમે જે જે વસ્તુઓ જુઓ છો તે મર્વનું યથાસ્થિત તત્ત્વ બરાબર સમજો છો-જાણો છો, તો આ મર્વ વસ્તુનું તત્ત્વ મને બરાબર સમજાવો ”

મામાએ જવાબ આપ્યો “ હા ભાઈ ! મેં તને એમ કહ્યું હતું ખરું, પણ તે અભારે જે સવાલ કર્યો છે તે તો જવાબ આપવા જેટલો સાચો ઘટ્ટો બાબતોનો છે અને જવાબ દેતા ઘણા વિચાર કરાવે તેવો છે, તેથી સર્વ બાબતોના મારા મનમાં બરાબર નિર્ણય કરીને પછી જ તને તેનો જવાબ આપું છું ”

પ્રકર્યે જો બાબતમાં બરાબર નિર્ધાર કરવાની મામાને વિશ્વસિ કરી, એટલે મામાએ જો મહા અટ-નીનું ચારે તરફથી અવલોકન કરી લીધું, મહા નદીનું નિરીક્ષણ કરી લીધું, નદીની વચ્ચે આવેલો બેટ જોઈ લીધો, મહામડપ વિગતવાર ધ્યાનમાં લઈ લીધો, વેદિકાનો

વિચાર કરી લીધો, મહાસિંહામનનું વિચારન કરી લીધું, મહામોહ રાજ સમધી મનમાં ચિંતવન કરી લીધું, બીજા સર્વ રાજાઓને અને તેના પરિવારને વિગતવાર લક્ષ્યમાં લઈ લીધા, ત્યાર પછી પોતાના હૃદય દ્વારા ધ્યાન કર્યું, હિન્દુધર્મા સર્વ વ્યાપારોને સમાવી દઈ, વૃત્તિને દૃઢ કરી, આખોને સ્થિર કરી દઈ એકાગ્ર ધ્યાને કેટલોડ વખત પોતે રહ્યો અને ત્યાર પછી માથું ચલાવીને જરા સ્થિત ટાંચ્યું કર્યું

પ્રકરે પૂછ્યું “ મામા ! એ શું ? ”

મામાએ કહ્યું “ બાઈ ! બધું મારા સમજનામાં આવી ગયું તેથી સહજ આનંદ થયો હવે તારે એ વિચાર પણ બીજું ને પૂછવું હોય તે ખુશીથી પૂછ ”

પ્રકરે કહ્યું, “ બાપુ સાહે ! એમ કરીશ, પરંતુ પ્રથમ તો મેં જે પ્રશ્નો આપને ક્યાં છે તેના ઉત્તર આપો ” પછી મામાએ એક પછી એક સર્વેનું વર્ણન કરવા માંડ્યું તે આ પ્રમાણે —

‘ચિત્તવૃત્તિ મહાદેવી.

“ બાઈ પ્રકરે ! આ અતિ વિસ્તારવાળી મોટી અટવી છે તેમાં “ જૂદા જૂદા પ્રકારના અદ્ભુત બનાવો નિરતર બન્યા જ કરે છે એ “ અટવી સર્વ મુંદર રત્નોની ઉત્પત્તિભૂમિ-મૂળસ્થાન તરીકે સારી “ રીતે નજીવી થયેલી છે એ એવી નવાઇઓથી ભરપૂર છે કે જેમ “ તે ગર્વ રત્નોની ઉત્પત્તિભૂમિ છે તેમ જ લોકોને અનેક પ્રકારના ઉ “ પદ્મ કરનાર મોટા અનંત પિશાચોની ગરણુભૂત પણ એજ મહા “ અટવીને કહેવામાં આવી છે અતરંગમાં જે સર્વ લોકો રહે છે તે “ દરેકના નગરો ગામો અને સ્થાનો આ મટા અટવીમાં આવી “ રહેલા છે જો કે જ્ઞાનીઓ જ્ઞાનવશુથી કોઈ કારણ દેખીને કોઈ “ વખતે બહિરંગ પ્રદેશમાં પણ તેમના સ્થાનનો નિર્દેશ કરે છે, પરંતુ “ પરમાર્થથી તો એ સન અતરંગ જનો આ મહા અટવીમાં હમેશા

૧ વિમરણી કાચપદ્ધતિ વિચાર કરવાની છે તે વિચાર કરીને જ બોલે છે
૨ વિમર્શ અટવી વિગતેનું વર્ણન બાહેજ પ્રકરે પાસે કરે છે, વિચક્ષણ આ આથ સવ વાંતા રાજ નરવાહન સમગ્ર કદી સમજાવે છે તે સિદ્ધિ રાજુ વરીકે સ સારી-૭૫ સામગ્રે છે અને તે સર્વ અનુભવ સદાયમ સમજા કહે છે

ચિત્તવૃત્તિ એટલે મનના જૂદા જૂદા બાનો-સારા અથવા ખરાબ-આ યોજનાનો ખુલાસો હવે પછીના પ્રકરણ ૧૧ માં આવશે (જાણુ પ્રસ્તાવ)

“રહેલા બળુવા, કારણ કે અતગ્ગના કોઈ પણ લોકનું સ્થાન એ
 “ચિત્તવૃત્તિ મહા અટવીને મૂકીને બહિર્ગ પ્રદેશમાં કોઈ પણ જગ્યાએ
 “નહી જ એમ તારે ખરાબર લક્ષ્યમાં રાખવું, તેથી અતરંગમાં મારા
 “અથવા ખરાબ જે કોઈ માણસો છે તે એને ઘોડીને બીજી કોઈ
 “પણ જગ્યાએ કદિ પણ રહેતા નથી વળી જે વિપરીત રીતે એ
 “અટવીની આસેવના કરવામાં આવે’ તો એ અટવી મહા પાપ
 “કરાવનાર થઈને પ્રાણીને મહા ભયકર સસારઅરણ્યમાં ભટકાવનાર
 “થઈ પડે છે અને જે સારી રીતે એ અટવીની આસેવના કરવામાં
 “આવે તો અનત આનંદથી ભરપૂર મોક્ષનું સંપૂર્ણ કારણ પણ એ
 “અટવી જ થાય છે એ અટવીનું વધારે વર્ણન શું કરવું? દુકામાં કહીએ
 “તો સારી અને ખરાબ સર્વ બાબતોનું કારણ એ મહા અટવી જ છે”

પ્રમત્તતા નદી.

“ભદ્ર’ સાર પછી એ મહા અટવીમાં જે મોટી નદી દેખાય
 “છે તેને કાલા માણસો પ્રમત્તતાના નામથી ઓળખે છે એ નદીની
 “બન્ને બાજુએ નિદ્રા (ઉંઘ) નામના કાઠાઓ-તટો આવેલા છે,
 “તથા એમાં કૃષાય નામનું પાણી નિરતર વહ્યા કરે છે, દારૂના જેવા
 “સ્વાદવાળી વિકૃતચાંચ પાણીના પ્રવાહનો તો એ ભડાર જ છે,
 “એ નદી વિષયના અચળ મહા તરંગોથી સદા ભરપૂર રહે છે, અનેક
 “વિકૃતચાંચ મોટા મત્સ્યો એ નદીમાં ભરેલા છે-મતલબ કે ચાહુ
 “મોટી નદીની પેઠે એમાં નિરતર પાણી વહે છે, તરંગો થાય છે અને

૧ ચિત્તમાં મિશ્રાત્વનું ભેર થાય તો (પરિભાષામાં)

૨ ચિત્તમાં સમ્યક્ત્વની વાસના રહે તો

૩ રમૂજ બાળતો કરતા માનસિક બાળત જ પ્રાધાન્ય ભોગવે છે મન દ્વ
 મનુષ્યનાં કારણ જન્મોદયો એ સંતનુ અવ સ્પષ્ટ દશન કરાય છે અતરંગની સવ
 બાળતોને આદાર ચિત્ત-મન પર રહે છે કોઈ વખત ક્રોધ માનાદિ અતરંગ
 વિષયો બાહ્ય પ્રદેશમાં રમૂજ રૂપે જણાય તો પણ તેનો મૂળ દેશ તો અતરંગમાં જ છે

૪ પ્રમત્તતા પ્રમાદ આજસ આત્મિક બાળતો તરફ બેદરકારી સસારમાં
 હવેળ હોય તે પણ પ્રમત્ત અવસ્થા છે પ્રમત્તપણામાં રમૂજ આસક્તિ અને
 અજ્ઞાન વિશેષ ભાગ બળવે છે

૫ નદીમાં પાણી હોય છે તે દર વખત ચાલ્યા જ કરે છે અહીં પાણીનું કામ
 કાપાયો કરે છે આવી રીતે આખા વર્ણનમાં ચોળના કરી લેવી

૬ વિકૃતચાંચ — રાજકયા, દેસકયા, સીકયા અને બોજનકયા

“ તેમા મોટા મોટા સત્ત્વો ઘણી મોટી સખ્યામા રહે છે ને કોઈ યુદ્ધિ
 “ વગરનો પ્રાણી એ નીને કાઠે પપુ હોમો રહે તો તેને ખંચી લઈને
 “ એ મહાનદી પોતાના મહાન આવર્તમા તેને પટકી પાડે છે, વળી
 “ ને કોઈ મૂઠ પ્રાણી એ નદીના પ્રવાહમા એક વખત પહોં પેહો તો
 “ તે જીવતો રહેવા પામતો જ નથી, કદાપિ ને તે એક ક્ષણુવાર
 “ પણ જીવે તો તે નવાઈની વાત સમજવી (મતલબ કે આત્મિક
 “ દૃષ્ટિએ તે મરવા જેવો જ થઈ જાય છે) અગાઉ તેં રાગકેસરી
 “ રાજાનું નગર જોયું હતું (રાજસચિત્તનગર^૧) અને ત્યાર પછી
 “ દ્વેષગર્ભે રાજાનું નગર જોયું હતું (તામસચિત્તનગર^૨), તે નગર
 “ રમાથી આ નદી નીકળે છે, ત્યાંથી આ અટવીમા પ્રવેશ કરીને
 “ છેવટે તે ઘોર સસારસમુદ્રને મળે છે મતલબ જેમ ગાધારણુ નદીઓ
 “ કોઈ જગ્યાએથી નીકળી અટવીમા થઈ સમુદ્રને મળે છે, તેવી જ
 “ સ્થિતિ આ નદીની પણ છે, પરંતુ એમા વાત એમ થાય છે કે જે
 “ પ્રાણી એ નદીમા પડે છે તે તેના આવર્તના ચક્રરમા પડી છેવટે
 “ યેવા ઘોર સસારસમુદ્રમા જોરથી ઘસડાઈ જાય છે અને તેને વચ્ચે
 “ બચવાનું સાધન મળતું પાા મુશ્કેલ પડે છે ને પ્રાણીઓ સસાર
 “ સમુદ્રમા જવાની હોંસવાળા હોયછે તેઓને આ પ્રમત્તતા નદી બહુ
 “ પસંદ આવે છે, બાકી જે પ્રાણીઓ એ ઘોર સસારસાગરથી ભય
 “ પામતા હોય છે તેઓ તો આ મહાનદીને ફરથી છોડી દઈ તેનાથી
 “ આધાને આધા નાસતા ફરે છે

તદ્વિલસિત યો^૩

“ હવે ત્યાર પછી બાકી પ્રકર્ષ^૧ એ નદીની વચ્ચે તદ્વિલસિત
 “ નામનો એક દ્વીપ છે તેનું વર્ણન સાભળ એ બેટમા હારથ અને
 “ ખોટા ચાળા રૂપ રેતી છે, એ તટમા વિવાસ, નાચ અને સંગીતરૂપ
 “ હસ અને સારસ પક્ષીઓ અહીં તહીં ઉડી રહ્યા છે, એ સ્નેહપાશરૂપ
 “ આકાશથી ઘેરાયેલો હોવાથી ધોળો લાગે છે અને ઘસઘસાટ જોરથી

૧ જુઓ પૃ ૭૦

૨ જુઓ પૃ ૭૨૪

૩ નીમા પ્રાણી ત્યાંથી ગયા પછી વચ્ચે બેટ જેવી જગ્યા થઈ જાય છે તેને પુનિન કહેછે તદ્વિલસિત વિવાસ પ્રમાણમા વિવાસ કરવો પુલિનનો અર્થ સમ્પ્રદાયિતામણિ કોશમા (૧) દ્વીપ બેટ અથવા (૨) સમુદ્ર વિગેરેનું પાણી આવેલું ગયા પછી કોરી પડેલી જમીન અથવા (૩) નદી વિગેરેની મધ્યનો તટ-એમ કરેલ છે

“આવતી નિદ્રારૂપ મદિરાથી^૧ એ દુર્જન પ્રાણિઓને મત્ત કરી દે છે,
 “એ બેટ મૂર્ખ ઝોને ખેવ કરવા માટે બહુ મજાનું સ્થાન છે અને
 “વિશુદ્ધ ચારિત્રનાળા તત્ત્વરહસ્યના બાણકાર સમજી પ્રાણીઓ એ
 “દ્વીપથી દૂર જ નાસતા ફરે છે

ચિત્તવિક્ષેપ મડપ.

“ભદ્ર ! તારી પામે તદ્વિલગ્નિત બેટનું એ પ્રમાણે^૨ વર્ણન કર્યું
 “હવે ચિત્તવૃત્તિ અટવીમા આવેલ પ્રમત્તા નદીની વચ્ચે રહેવા
 “તદ્વિલસિત બેટમા એક મોટો મડપ^૩ કરનામા આવેલો છે તેનું
 “અને તેમા રહેવા તે મડપના નાયકનું વર્ણન કર છું તે બરાબર
 “ધ્યાન રાખીને સાંભળ એ મડપને સમજી માણસો ‘ચિત્તવિક્ષેપ’
 “ના નામથી ઓળખે છે, કારણ કે સર્વ પ્રકારના દોષસમૂહનું એ
 “ઘર છે-રહેઠાણુ કે-એવા એનામા ગુણુ દોષાથી એને સદગુણુ
 “નામ આપવામા આવ્યું છે અહીં પ્રાણી જરા પ્રવેશ માન કરે છે
 “ત્યાં તો તે પોતાના ગુણુ એકદમ ભૂલી જાય છે અને મોટા ગમે
 “તેવા અધમ પાપ કરવા તરફ અને તેના સાધનો યોજવા તરફ
 “તેની ખુદ્ધિ પ્રવર્તે છે અહીં જે મહામોહ વિગેરે મોટા રાજ્યો
 “દેખાય છે તેમને માટે સૃષ્ટિએ આ મડપ બધાની રાખ્યો છે ને !
 “જે રાજ્યો માટે આ મડપ બધાઓ છે તે મહામોહાદિ રાજ્યો
 “પણ અહીં જ દેખાય છે તેઓને હું તને હવે પછી ઓળખાવીશ
 “આ મડપ તે રાજ્યો માટે છે છતાં તેમા કોઈ કોઈ જગ્યાએ
 “બહિરંગ લોકો પણ મહામોહને વશ થઈને દાખલ થયેલા તને જણાશે
 “હવે એવા બહારના લોકોને બરાબર બેઠશ તો તને જણાશે કે
 “મડપના દોષને લઈને તેઓ વિભ્રમમા પડી જાય છે, તેઓને અનેક

૧ મદિરા એવું છે (૧) નિદ્રાસાથે તેનો મધ અર્થ થાય છે, (૨) બેટ સાથે માત્ર ખજાનપક્ષી એવો અર્થ થાય છે મતલબ મત્ત ખજાનપક્ષીઓ અહીં ધણા છે અને પ્રમાણે લોકો નિદ્રામા અહીં વિવાસ કરે છે

૨ વાચનાર ધ્યાનમા રાખશે કે આ વર્ણન મામા કરે છે ત્યારે પ્રકર્ષ બાલેજ એક અક્ષર પણ વચ્ચે જોવતો નથી

૩ માડવો Pendal અથવા Amphi-Theatre નદીની વચ્ચે બેટ દોચ તેમા આ માડવો તૈયાર થયેલો છે કલ્પનાસકિને બરાબર દોડાવજો નહિ કૌંચેસમા અથવા સીનેમામા બેઠા દોચ તેવી કલ્પના કરી નદીના મધ્યભાગમા બેટ છે બેટની વચ્ચે મડપ છે અને તેની અદર વેદિકાની ગોઠવણ છે બરાબર કલ્પના કરી રાખવા ખાસ સલામતુ

“ પ્રકારના સતાપો થાય છે, તેઓના મનમાં મોટો ઉન્માદ થાય છે
 “ અને ઘત નિયમથી તેઓ એકદમ બ્રહ્મ થઈ જાય છે, આવી ને
 “ તેઓની સ્થિતિ થાય છે તે આ મહામહાપને લીધે થાય છે પેના
 “ મહામોહ વિગેરે રાજાઓ છે તેઓ તો રાજાવિક રીતે એ મહાપ
 “ પામે આવીને અને તેને પ્રાપ્ત કરીને મનમાં ઘણો આનંદ પામે છે,
 “ બાકી બહિરંગ લોકો મોહને વશ પડી જ્યારે જ્યારે એ મહાપમાં
 “ દાખલ થાય છે ત્યારે ત્યારે ખરાબ માનસિક સ્થિતિમાં આવી જઈ
 “ હુ ખસમુદ્રમાં ડૂબી જાય છે તેનું કારણ એ છે કે એ બહિરંગ
 “ લોકોને અનંત મુખ આપનાર ‘એકાગ્રતા’ ને મનને અત્યંત શાંતિ
 “ આપનાર છે તેને એ મહાપ પોતાની શક્તિથી હણી નાખે છે એમાં
 “ મોટા કમનસીબની બાબત તો એ છે કે એ બાપદા બહિરંગ લોકો
 “ આ મહાપમાં કેટલી અદ્ભુત ઉન્નત શક્તિ છે તે જાણતા નથી
 “ અને તેથી મોહને લઈને વારંવાર આ મહાપમાં બીચારા દાખલ
 “ થયા કરે છે ને પુણ્યશાળી પ્રાણીઓ આ મહાપની શક્તિને બરાબર
 “ સમજી જાય છે તેઓ તો ફરીવાર આ મહાપમાં કદાપિ પણ પ્રવેશ
 “ કરતા નથી એવા ભાવશાળી પ્રાણીઓ તો પછી પોતાના ચિત્તને
 “ બરાબર શાંતિમાં રાખીને ‘એકાગ્રતા’ નો આશ્રય લે છે અને આ જ
 “ જન્મમાં સતત આનંદનો અનુભવ કરે છે આવી આ મહાપની
 “ યોગિક અદ્ભુત શક્તિ છે

તૃષ્ણાવેદિકા.^૧

“ ભદ્ર પ્રકર્ષ ! આવી રીતે ચિત્તવિક્ષેપ મહાપના શુણ્ઠોપત્તિ તારી
 “ પાસે વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું એજ મહાપની મધ્યમાં એક વેદિકા
 “ છે તેનું વિવેચન પણ બરાબર સામળ એ વેદિકા મહામોહ
 “ મહારાજા માટે તૈયાર થયેલી છે અને લોકોમાં તે તૃષ્ણાના
 “ નામથી સારી રીતે પ્રસિદ્ધિમાં આવેલી છે એ મહારાજાને માટે
 “ તૈયાર કરેલી છે એમ કહેવાનું કારણ તુ બરાબર બારીકીથી
 “ જોઈશ તો તને જણાશે કે મોહરાજાએ પોતાના કુટુંબની
 “ અદર ને ને લોકો છે તે સર્વને એ વેદિકા ઉપર દાખલ
 “ કરી દીધા છે વળી તુ વધારે સારી રીતે જોઈશ તો તને

૧ વેદિકા-એટલે માથડો મહાપમાં રાજાને પ્રમુખને વધા મોટા માણસોને
 બેસવા માટે ૭ જાગી જગ્યા બાંધવામાં આવે છે તે (Platform) તૃષ્ણા વધારે
 મેળવવાની અવરજ અવર, લોકાવૃત્તિ

“જણાએ કે એ રાજા (મોહરાજા) ના સામંત ગણાઓ^૧ (Feudatory
 “chief or Allies) બીજા છે તે આ મહાપદ આજીવન હુડા હુડા
 “બેસી ગયા છે, જ્યારે મોહરાજાનું કુટુંબ તો એ વેદિકા ઉપર જ બેસી છે
 “આ વેદિકા મોહરાજાને અને તેના કુટુંબીઓને તો ખામ કરીને ખાડું જ
 “વહાલી છે એ વેદિકા ઉપર બેઠાને મોહરાજા અત્યંત ગર્વિષ્ટ નજરથી
 “સર્વ લોકો ઉપર દષ્ટિપાત કરે છે અને જાણે પોતાનું મર્ન કાર્ય સિદ્ધ
 “મહં ગયું હોય તેમ મનમાં મવકાયા કરે છે એ વેદિકા પણ પોતાની
 “ઉપર બેઠેલા મહામોહ રાજાના આખા કુટુંબને પોતાના સ્વભાવથી
 “જ પ્રસન્ન કરે છે ભદ્ર! બહિરગ લોકો એ વેદિકા ઉપર બેસના
 “આવે અને બેસી જાય તો પછી એના ગા હાલ થાય તે જોવાની
 “શી જરૂર છે? એવાનું દીર્ઘ (આત્મિક) જીવન તો ક્યાંથી જ રહે?
 “વળી એક બીજા મોટા આશ્ચર્યની વાત એ છે કે આ તુષ્ટાવેદિકા
 “અહીં રહી રહી પોતાની શક્તિથી આખી દુનિયાને ચક્રપર ચઢાવે
 “છે અને સર્વને ભાવે છે

વિપર્યાસ સિંહાસન.^૨

“ભદ્ર! આની રીતે વેદિકા સમઘી હકીકત તને કહી રાજા-
 “જાવી સસારઅટવીમાંથી વહેતી પ્રમત્તતા નદીની વચ્ચે આવી રહેલા
 “તદ્વિલસિત બેઠાને જ ચિત્તવિક્ષેપ નામનો મહાપ દેખાય છે તેમાં
 “રહેલી ઉપર વર્ણવેલી તુષ્ટાવેદિકા ઉપર વિપર્યાસ નામનું સિંહા-
 “સન છે તેની હકીકત તને હવે જરા વિસ્તારથી કહું છું તે
 “બરાબર સફ્યમાં લે એ વિપર્યાસ સિંહાસનની રચના મહામોહ
 “રાજાને માટે જ વિધિએ કરેલી છે એ મોહરાજાનું આવડું મોડું લોકોમાં
 “પ્રતિદ્વિ પામેલું રાજ્ય છે અને એ ગતની બીજા ને ને સપત્તિ
 “દેખાય છે તેનું કારણ એ સિંહાસન છે જ્યાં મુઘી એ મહામોહ
 “રાજા પાસે એ સિંહાસન છે ત્યાં મુઘી મારા માનના પ્રભાણે તેનું
 “રાજ્ય છે અને તેની ગત્યસપત્તિ પણ^૩ ત્યાં મુઘી જ છે જ્યાંમુઘી
 “એ મહારાજા આ સિંહાસનપર બેઠા હોય છે ત્યાંમુઘી તેના મર્ન

૧ આ સર્વ રાજાઓનું વર્ણન પ્રકરણ અઢારમાં આગળ આવે છે એ રાજાઓ
 વેદિકા પર બેસતા નથી પણ ચિત્તવિક્ષેપ મહાપદ હુડા હુડા બેસે છે એવી
 કલ્પના કરવી

૨ વિપર્યાસ: હવળા મુનડા ચિચારો, ગડગડમોટા સિંહાસન એટલે રાજ્યા-
 સન The chair પ્રમુખસ્થાનની ખુરશી-આસન

૩ મનમાંથી વિપર્યાસ નીચળી ગયા એટલે સસારનો અંત નજીક આવતો
 જાય છે

“ ગત્રુઓ એકઠા મળી સામે થાય તો પણ તેઓ તેને એકલાને પહોંચી
 “ ઇક્તા નથી, પરંતુ એક વખત એ મહારાજ એ સિંહાસન પરથી
 “ નીચે ઉતરી બીજી જગ્યાપર બેસે એટલે ગમે તેવો નબળો કાચો
 “ પોતો પુરૂષ હોય તે પણ તેના ઉપર જ્ય મેળવી શકે છે ભદ્ર !
 “ બહિરંગ લોકો એ સિંહાસન સામે જ્યારે પણ જુએ ત્યારે એ
 “ સિંહાસન તે લોકોને મોટો અનર્થ કરે છે, ભયંકર આપદાઓ તેને
 “ માથે નાખે છે અને સખ્ત હેરાનગતિઓ કરે છે જ્યાં મુઠી લોકો
 “ (બહિરંગ) એ સિંહાસન ઉપર નજર નાખતા નથી—તેની સામું
 “ જોતા નથી ત્યાં મુઠી જ તેઓની મુદર જુદી સારે અને સામે
 “ રસ્તે પ્રવર્તે છે, પરંતુ એકનાર આ સિંહાસન ઉપર દૃષ્ટિ પડી અને
 “ તેમાં મન પરોનાયુ એટલે આપદાઓની સાગી જુદી રહી શકતી
 “ નથી અને આખરે તેઓ મહા પાપિષ્ઠ વૃત્તિ અને વર્તનવાળા થઈ
 “ જાય છે અગાઉ તારી પાસે (પ્રમત્તા) નહીં, (તદ્વિવસિત) બેટ,
 “ ચિત્તવિશેષ મરૂપ, અને (તુષ્ટા) વેદિકાની ગતિ વર્ણની તે સર્વ
 “ રાક્ષિ અહાં કેંદ્રસ્થ થઈને આવી રહેલી છે, આ સિંહાસનમાં એ
 “ નહીં બેટ વિગેરે મર્ત્ય શક્તિઓ સ્થાન પામેલી છે નિર્પર્યાસ
 “ સિંહાસન આના પ્રકારનું છે તે તું બરાબર લક્ષ્યમાં લેજે

મહામોહ રાજા

“ ભાઈ પ્રકરે ! દેવે તું એ સિંહાસનપર બેઠેલા મહામોહ રાજાનું
 “ નર્પુન ખાસ લક્ષ્ય દઈને આભજળે એ મોહરાજાનું અવિધા નામનું
 “ શરીર છે જે કે ઘડપાને લીધે તે ઘણું જીવું થઈ મરુ છે તો પણ
 “ એ દુનિયામાં સારી રીતે પ્રખ્યાતિ પામેલું એ મોહરાજાનું એ
 “ અવિધા શરીર જે કે તદ્દન ઘરડું ખખ થઈ ગયું છે તો પણ
 “ પોતાની શક્તિથી આ દુનિયામાં તે જુ શુ કરી શકે છે તે તું હરે
 “ બરાબર ધ્યાન દઈને સાભજળ અનિલ વસ્તુઓમાં તે નિલપણાનું
 “ ભાન કરારે છે, અપવિત્ર વસ્તુઓને તે મટા પવિત્ર અને શુદ્ધ
 “ મનારે છે, દુખથી ભરપૂર વસ્તુઓને તે મુખરૂપ બતાવે છે,
 “ અનાતમ વસ્તુઓમાં આત્મરૂપ પણ દેખાડી આપે છે, એટલું જ નહિ
 “ પણ શરીર વિગેરે પુદ્ગલના મમદોમાં તે મમતા ઉત્પન્ન કરી જાણે
 “ તે પ્રાણીના પોતાના હોય તેવો ભાવ ઉત્પન્ન કરે છે આની રીતે

૧ મહામોહનું અવિધામય શરીર છે અજ્ઞાન જ મોહનું કારણ છે
 દેખીતું જ્ઞાન હોય તો પણ સમ્યક્ જ્ઞાન વગરનું જ્ઞાન અજ્ઞાન જ છે મોહરાજાનું
 અવિધા શરીર બતાવવામાં આવી ચતુરાઈ વાપરી છે

“પર નસ્તુઓમા પોતાપણની બુદ્ધિને ઉત્પન્ન કરીને પશ્ચિમામે પ્રાણી-
 “ઓને તે પરભાવ નરક એટલા બધા આમક્રમ બનાવી દે છે કે પ્રાણી
 “પોતાનું (આત્મ) સ્વરૂપ નહિ ઓળખીને નકામા અનેક પ્રકારના
 “કલેશો પામે છે એ મોટરાજાનું અવિદ્યા ગરીબ ઘડપણથી આવી
 “રીતે તદ્દન અર્થ થઈ ગયું છે તો પણ તેનામા એટલી બધી શક્તિ
 “હોવાને કીધે તે નિરતર મહાપરાક્રમી ગ્રહે છે ભદ્ર ! આ રાજેન્દ્ર
 “મોટા રાજા આખા જગતની ઉત્પત્તિ કરનાર હોવાથી કાલા માણુમે
 “એને પિતામહ (દાદા)નું નામ આપે છે અને તેથી એ મહામોહદાદા
 “અથવા મહામોહ પિતામહના નામથી ઓળખાય છે એનું ભેર
 “એટલું બધું છે કે મોટા મોટા રૂદ્ર^૧, ઉષેન્દ્ર, નાગેન્દ્ર, ચદ્ર અને
 “વિદ્યાધરો તથા તેવાજ બીજા મોટાઓ પણ એ દાદાની આજ્ઞાનું
 “જરા પણ ઉલ્લંઘન કરી શકતા નથી અહાહા ! જે મહામોહ દાદો
 “પોતાની શક્તિરૂપ દડ નરે જુભારની પેઠે આ જગદ્ગ્રૂપ આકાશે
 “કેરનીને ભૂદા ભૂદા કાર્યરૂપ વાસણો રમત માનમા બનાવી શકે
 “છે તે અચિંત્ય શક્તિનાળા મહામોહ રાજાના હુકમનું અપમાન કરવાને
 “અથવા તેનું ઉલ્લંઘન કરવાને દુનિયામા કોણ શક્તિમાન છે ? ભાઈ પ્રકર્ય !
 “આવી રીતે મહામોહ ગળનું તારી પાસે વિસ્તારથી વિવેચન થયું,
 “તેના શુભો દેવા પ્રકારના છે તે તને બતાવ્યું હવે એ રાજાને
 “પશ્ચિનાર દેવો છે તે તને જહી સભળાતું છું તે બગબગ ધ્યાન દઈને
 “સાભળ’ ”

આટલું કરી વિમર્શમામા જરા સુપ ગહા^૨

૧ રૂદ્ર એટલે સકર શિવ ઉષેન્દ્ર એટલે વિષ્ણુ નાગેન્દ્ર એટલે શેષનાગ શકર, વિષ્ણુ વિષ્ણેની કથાઓ વાચવાથી જણાવે કે તે સર્વ મોહને વશ છે

૨ આ કથાનો સબધ પ્રકરણ ૧૨ સાથે થશે વચ્ચેના દશમા અગ્રીઆરમા પ્રકરણમા આવરકથાની યોજના બતાવી છે તે યાદી ઉપયોગી છે પરંતુ જેને એકદમ વાર્તાના રસમા ચાલ્યા જવું હોય તે કોપિ હાલ દશમુ તથા અગ્રીઆરમુ પ્રકરણ નહિ વાને તો પણ કથાગબધ ચાલ્યા આવશે

પ્રકરણ ૧૦ મું

પ્રકર્યને જાગૃતિ-ભૌતાચાર્ય કથા.

અક્ષયચાર્ય નરવાહન રાજ સમક્ષ ત્રિપુદારણુના સામ
જતા વાત આગળ ચવાવતા કહેવા લાગ્યા કે જે
વખતે મામા વિમર્શે ચિત્તવૃત્તિ અટવીથી માડીને
મોહરાજના વર્ણન મુધીની હમીકત વિસ્તારથી કહી
સભજાની તે વખતે આખી વાતમા વચ્ચે એકપણ
સવાલ પ્રકર્યે પૂછ્યો નહિ, તેથી મામાને વિચાર થયો કે પ્રકર્યે કા તો
વાત સમજ્યો નથી, કા તો કાંઈ બીજા વિચારમા પડી ગયો છે કે
ગમે તેમ, પણ વાતમા તેણે બરાબર ધ્યાન હોય એમ જણાતું નથી
પછી મામા ભાણેજ વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાત થઈ

પ્રકર્યને જાગૃતિ.

બોધ સાગ્ર હાસ્ય.

પ્રશ્ન કરનાની જરૂર

વિમર્શ—“ભાઈ પ્રકર્યે! હું આ સર્વ વાત તને કહું છું પણ તું
તો કાંઈ વિચારમા પડી ગયો છે, તેથી કાંઈ સવાલ પણ પૂછતો નથી
અને હોંકારો પણ દેતો નથી અને હું જે વાત કહું છું તે તારા સમ
જવામા બરાબર આવી હોય તેમ પણ દેખાતું નથી, કારણ કે આખી
વાત કહી તે દરમ્યાન એક વાર માથું પણ તં હલાવ્યું નથી તેમ જ
નખની ચપટી મરખી પણ તેં વગાડી નથી તું તો તારી આંખોને
રિથર કરીને માત્ર મારી સામું ટગર ટગર જોયા જ કરે છે, પણ
કોઈ પ્રકારનો ભાષ મુખપરથી બતાવતો ન હોવાને લીધે મને ખબર
પડતી નથી કે મારી કહેલી વાત તું સમજ્યો છે કે તારા સમજવામા
કાંઈ પણ આ ચું જ નથી?”

પ્રકર્ય—“મામા ! એવું બોલો નહિ આપની કૃપાથી આ દુનિયામા એક પણ માત એવી નથી જે મારા સમજવામા બરાબર ન આવે ”

વિમર્ગ—“ભાઈ ! મને ખાતરી જ હતી કે હું જે કહું છું તે તું બરાબર સમજે છે આ તો મેં જરા તારી સાથે હાસ્ય કર્યું કારણ કે—

વિજ્ઞાતપરમાથઽપિ, વાલ્મીકીનકામ્યયા ।

પરિહાસ કરોત્યેવ, પ્રસિદ્ધ પષ્ટિતો જન ॥

પંડિતજનો નાના બાળકોને બોધ આપવાના હેતુથી તે પન્માર્થ સમજતો હોય તો પણ તેની માથે જરાક હાસ્ય કરે છે અને મારા જેવાએ તો તારા જેવા ભાણેજને જેમ અને તેમ વિનોદ કરાવવો જ જોઈએ, એટલે મેં જરા હાસી કરી તેથી તારે શુભે ન થવું વળી એક બીજી વાત કહું તે સામળ જો કે મેં વાત કહી તે બધી તારા સમજવામા આવી છે તો પણ મારા મનમા ઉત્પાદ વધે અને આનંદ થાય તેટલા સારૂ તારે વાતવાતમા વચ્ચે કાંઈ પણ સવાય કરવા જોઈએ જ્યારે ચાલતી બાબતમા તું પ્રશ્ન કરે ત્યારે વાત કહેવામા મળ આવે વળી જે બાબત ચાલે છે તેનું આતર રહસ્ય બરાબર તો તું મારી સાથે ચર્ચા કરીશ તો જ તારા સમજવામા આવશે, માત્ર મારી વાત સામળી જવાથી તને વસ્તુની અદરતુ સ્વરૂપ સમજવામા આવશે નહિ માટે ભાઈ ! આ ચર્ચ બાબતનું રહસ્ય તારે બરાબર યત્ન કરીને સમજવાની જરૂર છે, નહિ તો ખરે અર્થ સમજ્યા વગરના ‘સૌતાચાર્ય વાળી વાત થશે’

પ્રકર્ય—“એ સૌતાચાર્યની વાત શું છે ?”

વિમર્ગ—“ભદ્ર ! સામળ —

સૌતાચાર્ય કથા.

કોઈ નગરમા જન્મથી માડીને બહેરો એક સદાશિવ નામનો સૌતાચાર્ય (સિવનો પુત્ર) હતો એ બાપડો વૃદ્ધ વયને લીધે જ્યારે ઘરડોખખ દેખાવા લાગ્યો ત્યારે કોઈ મસ્કરા છોકરાએ તેને હાથની સરા નરીને કહ્યું કે ‘શુરરાજ’ નીતિસાસ્ત્રમા કહ્યું છે કે —

૧ સૌતાનો અર્થ ‘માડો થાય’ પુત્રની થાય છે અથવા બ્યતરાદિ હલકા રાક્ષસોની પૂલ કરનાર એવા અથ પલ થાય છે ‘સિવના પુત્ર’ને પણ સૌતા ચાર્ય કહે છે અને સ્વબ્ધ પરથી એ અથ વધારે બધેએસતો લાગે છે

વિષ ગોષ્ઠી દરિદ્રસ્ય જતો પાપરતિવિપમ્ ।

ત્રિષ પરે રતા માયા ત્રિષ વ્યાધિરુપેક્ષિત ॥

‘દરિદ્રની સાથે ગોષ્ઠી કરવી એ પ્રાણીને હેર સમાન છે, પ્રાણીમા પાપ કરના તરફ પ્રેમભાવ હોય તે હેર જેવો છે, પોતાની સ્ત્રી પારકા પુરૂષ ઉપર આમકા હોય તે હેર જેવી છે અને થયેલ વ્યાધિની બેરકારી કર્યા કરવી તે હેર જેવું છે માટે ભદ્રારક ! તમે આ તમારા કાનના વ્યાધિને કેમ મારી મૂકો છો (વિસારી મૂકો છો) ? તમારે એની તુરતમા દવા કરવી જોઈએ આપે આના જન્મથી થયેલા વ્યાધિને ઉવેખી મૂકવો સારો નથી’ પોતાના વિદ્યાર્થીની આવી વાત સાંભળીને એ ભૌતાચાર્યને પછુ આગ્રહ થયો કે ગમે તેમ કરીને વ્યાધિને મટાડવો તો ખરો !

હવે આચાર્યની પામે એક શાતિશિવ નામનો શિષ્ય હતો તેને બોલાવીને આચાર્યે કહ્યું ‘અરે શાતિશિવ ! તુ વૈદ્યને ઘરે જઈને મારા બહેરાપણાનું ઔષધ લઈ આવ, વૈદ્યને સર્વ હકીકત જણાવીને તે ને દવા બતાવે તે લઈને જલદી પાછો આવ હવે આ બાબતમા વધારે વખત કાઢીને મારે વ્યાધિને વધના દેવો નથી’ આચાર્યના પુકમ પ્રમાણે શાતિશિવ વૈદ્યને ઘેર ગયો

વૈદ્યને ઘેર પહોંચતા દૂરથી શાતિશિવે વૈદ્યને જોયો હવે તે વખતે એમ બન્યું કે વૈદ્યનો છોકરો ઘણો વખત રખડી રખડીને તેજ વખતે આવ્યો વૈદ્યરાજ છોકરાઉપર ઘણા જ ગુસ્સે થઈ ગયા અને હાથમા એક સખ્ત વાળની બનાવેલી દોરડી લીધી અને તેના વડે મોટેથી સડો પાડતા તેમણે પોતાના બેરકારને ચાલવા સાથે બાંધ્યો છોકરો સડો પાડતો હતો એટલે તો વળી વૈદ્યરાજે હાથમા એક લાકડી લીધી અને તેનાથી ટોકરાને મારવા માલ્યો એવી રીતે અત્યંત ધાતકીપણે છોકરા ઉપર લાકડીનો વરસાદ વરસતો જોઈ શાતિશિવ ને પોતાના ગુરૂ સારૂ દવા લેના આવ્યો હતો તેને લાગતી યઇ આવનાથી તેણે વૈદ્યને પૂછ્યું ‘અરે ! વૈદ્યરાજ ! તમે આ છોકરાને આટલો બધો કેમ ફટકાવવા માલ્યો છે ?

વૈદ્યે ઉત્તરમા કહ્યું ‘અરે એ પાપી બીલકુલ સામળતો જ નથી’

૧ દરિદ્ર લક્ષ્મી અને ગુલ બનેથી સહિતને દરિદ્રી ગણ્યો છે અતિ આગસુને પણ દરિદ્રી કહેવામા આવે છે અહીં ગુલરહિતપણાની મુખ્યતા જણાય છે

૨ વાળની દોરડી રાજની દોરડીથી વધારે સખ્ત હોય છે અને બહુ વાગે છે

આટલી વાત ચાલે છે ત્યાં તો હાહારન ઝરતી વેધની સ્ત્રી ત્યાં આવી પહોંચી અને વેધને ઘોરરૂને માર મારતા અટકાવવા સાડ તેના હાથે વળગી પડી ત્યારે વળી પૈગરાજ મોટેથી રાગે પાડીને કહેવા લાગ્યા 'તુ આધી જા' હું આટઆટલું કરું છું તો પણ આ (છોકરો) સાભળતો નથી તેથી મારે એ દુરાત્માને બરાબર મારવો જ જોઈએ માટે તુ આધી ખસ' નહિ તો તારા પણ એવા જ હાવ થશે'

વેધે એટલું કહેવા છતાં પણ જ્યારે તે પાડી ન હતી ત્યારે તેને પણ કંટકાવી

આ સર્વ બનાવ જોઈએ શાંતિશિવે વિચાર કર્યા કે—અહો! આપણા આચાર્ય માટે એસડ લેવું છે તે તો બરાબર જણાઈ ગયું, માટે હવે આ વેધને મ્હોઢે તે ચબધમા પૂછવાનું પણ શું કામ છે?' (ન સાભળે તેને કંટકાવવા એ સાભળતા કરનાનો ઉપાય છે એમ શાંતિશિવે વગર પૂછ્યે પોતાના મનમાં નિર્ણય કરી લીધો.)

ત્યાર પછી ત્યાંની નીકળીને શાંતિશિવ શિવભક્ત રોડીઆને ઘેર ગયો અને તેની પાસે દોરડાની માગણી કરી મેડીઆએ તેને એક રાણતું દોરડું આપ્યું, પણ શાંતિશિવે જણાવ્યું કે તેને તો વાળની બનાવેલી સખ્ત દોરડીના બપ હતો આ પ્રમાણે કહીને રાણતું દોરડી પાડી આપી

શિવભક્તે તેને વાળની સખ્ત દોરડી આપીને પૂછ્યું 'અરે ભાઈ! આ દોરડીનું શું કામ છે?'

શાંતિશિવે જનાબમા કહ્યું 'આ દોરડીથી આપણા માનવતા આચાર્યશ્રીનું એસડ કરવાનું છે'

આપ્રમાણે કહીને દોરડી લઈને શાંતિશિવ પોતાના (આચાર્યના) મઠ તરફ ગયો

મઠમાં આવીને શુર મહારાજને (આચાર્યને) જોતા જ પ્રથમ તો શાંતિશિવે પોતાના મ્હોંપર શુરસાના આવેગમાં આવવાથી ચઢે તેવા સખ્ત ભવા ચઢાવ્યા અને મુખ ભયંકર બનાવી દીધું, ત્યાર પછી આચાર્ય મહારાજ તો ખૂબ મોટેથી જીમ મારતા રહ્યા અને તેમને મઠની વચ્ચે આવી રહેલા એક ચામવા સાથે ચેવી દોરડી વડે મજબૂત બાંધ્યા ત્યાર પછી શાંતિશિવે એક મોટી લાકડી લીધી અને શુર મહારાજને ખૂબ જોરથી લાકડીના પ્રહાર એક પછી એક દેવા માંડ્યા

હવે આ બાળુએ શિવભક્તોએ વિચાર ક્યો કે-આલો ને, આપણા આચાર્યના ઓપધની કાંઈ ક્રિયા ચાલવી જણાય છે તો આપણે પણ નજીકમા રીતીએ, કાંઈ કામ પડે તો નજીક હોશુ તો ઉપયોગમા આનશુ આવા વિચારથી તેઓ પણ મઠ પાસે આવ્યા ત્યાં તો શાંતિ શિવ આચાર્યને ખૂબ ભેરથી નિર્દયપણે મારતો તેઓના ભેવામા આવ્યો તેઓ પોમર કરીને કહેવા લાગ્યા ‘અરે અરે શાંતિશિવ ! તુ આ શુ કરે છે ?’ શાંતિશિવે (પેલા વૈધરાજનુ અનુકરણ કરતા) જવાબમા કહ્યું ‘આ પાપી ઘણી મહેનત કરવા છતાં કાંઈ પણ સામળતો જ નથી’ એ વખતે સદાશિવ આચાર્ય મરતા મરતા પ્રાણી આરો તેવો અત્યંત ભયકર રાજદ ક્યો અને પોતાને ઘણી સખત વેદના ધામ છે અને છુટશે નહિ તો મરી જશે એમ બતાવ્યું એટલે શિવભક્તો ટાહારવ કરતા શાંતિશિવને વારવા લાગ્યા

શિવભક્તોને વચ્ચે પડતા ભેઈ ‘શાંતિશિવે કહ્યું ‘હુ આટઆટલું કંઈ છુ તો પણ આ દુરાતમા સામળતો નથી તો મારે એને હણુ પણ વધારે મારવો પડશે તમે બધા વચ્ચેથી દૂર ખસી જાઓ ! દૂર ખસી જાઓ ! નહિ તો તમારા સર્વના પણ એવા જ હાલ થશે’ આટલું કહેવા છતાં પણ જ્યારે પેલા શિવભક્તો એને વારવા લાગ્યા ત્યારે તેમને સર્વને પણ એ લાકડીના ટુકડાઓ મારવા લાગ્યો, પરંતુ શિવભક્તો ઘણા હતા, તેઓએ ‘એના હાથમાથી લાકડી લઈ લો લઈ લો !’ એમ બોલતા તેના હાથમાથી લાકડી ખુચવી લીધી પછી તેઓએ વિચાર્યું કે જરૂર આ (શાંતિશિવ) ને કાંઈ એટલું વળગ્યું છે પછી તેઓએ શાંતિશિવને ખૂબ માર્યો અને હાથને પછવાડે નઈ પાચ મોડીએ બાધી લઈને પછી સદાશિવ આચાર્યને છૂટા કર્યા થોડી વારે તેનામા સ્ફુર્તિ આવી અને માન દેવકૃપાથી જ આચાર્ય મહારાજ બની ગયા

પછી સર્વ શિવભક્તોએ શાંતિશિવને પૂછ્યું ‘અરે ભવા માણસ ! તે આ આપણા ભગવાનને (આચાર્યશ્રીને) શુ કરવા માણ્યું હતું ?’

જવાબમા શાંતિશિવે કહ્યું ‘અરે ભવા માણસો ! એ તો કાનના બહેરા માટે વૈધરાજે જે ઓસડ ઉપદેશેલું હતું તે આપણા ગુરુ મહારાજને કરતો હતો તમે મને છૂટો કરી દો અને આપણા આચાર્યના વ્યાધિના સબધમા બેદરકારી ન બતાવો’

૧ અહીં વળી ફરી વાર શાંતિશિવ વૈધનું સમન્યા વગર અનુકરણ કરે છે જ્યારે વૈધની સ્ત્રી વચ્ચે પણ ત્યારે વૈધ ખસ એને મળતા રાજદ અગાઉ બોલ્યો હતો તે ઉપર જુઓ

શિવભક્તોએ વિચાર કર્યો કે શાતિશિવને તો જખડ ચેટક વળગ્યું હોય એમ જણાય છે. પછી તેઓએ શાતિશિવને કહ્યું કે ‘જે ફરી વાર આવું કામ ન કરે તો તને ધૂટો કરીએ’ શાતિશિવે કહ્યું ‘અરે ભવા માણસો! શું તમારા કહેવાથી હું આપણા ગુરમહારાજના ધ્યાનિનું ઓસડ પણ ન કરું? હું તો પેલા મોટા વૈધરાજ કહેશે તેમ કરીશ, તમારા કહેવાથી જરા પણ પવટાવાનો નથી.’

શાતિશિવના એવા વચન સાંભળીને શિવભક્તોએ પેલા વૈધ રાજને બોલાવ્યા અને તેને સર્વ હકીકત કહી ચમળાવી. વૈધરાજ પ્રથમ તો પોતાના મનમાં હસ્યા અને પછી કહેવા લાગ્યા કે ‘ભાઈ! મારો છોકરો બહેરો છે જ નહિ. વાત એમ છે કે મેં બહુ મહેનત લઈને વૈદકના મોટા મોટા પુસ્તકોનો એની પાસે પસાણું પાઠ કરાવ્યો, પરંતુ એ છોકરાને રમવાની અને રખડવાની એટલી બધી હતી પડી ગઈ છે કે હું ગમે તેટલું કહું છું અને વારનાગ સમજાવું છું તો પણ જે વૈદશાસ્ત્રનો એણે પાઠ કર્યો છે તેના અર્થ મારી પામે તે ધારી લેતો નથી, તેથી મેં તેના ઉપર ગુસ્સે થઈને તેને માર્યો હતો. એ કાંઈ બહેરાપણાનું ઓમડ નથી તમારી કૃપાથી એ (છોકરો) એ જ ઓસડથી હવે સમજી ગયો છે. પણ તમારે મારા વચનથી તમારા આચાર્યનું આનું ઓમડ કદિ કરવું નહિ.’

શાતિશિવે જવાબમાં કહ્યું ‘ભવે! એમ નહીં કરીએ’ મારે તો ગમે તેમ કરીને ભટ્ટારક! મારા થાય તેવું કામ છે. જો તેઓ બીજી રીતે સારા થતા હોય તો પછી આ ઓસડનું શું કામ છે?

આ પ્રમાણે વાત થયા પછી શાતિશિવને ધૂટો કરનામાં આવ્યો
ભાવાર્થ પ્રશ્ન.

મામા વિમર્શ કહે છે—“ભાઈ પ્રકર! આવી રીતે માત્ર હું જેટલું કહું તે સાંભળે અને તેના ભાવાર્થ ન વિચારે તો આ ભોતા-ચાર્યની કથા જેવું તારે થાય તેટલા માટે હું તને પ્રેરણા કરીને કહું છું કે તારે મારા કહેવાનો ભાવાર્થ અને વખતો વખત પૂછવા કરવો.”

પ્રકર્ય—“મામા! આપે બહુ સારી વાત કરી હવે મારે કાંઈક પૂછવાનું છે તે પૂછી લઉં.”

વિમર્શ—“ભવે ખુનીથી તારે જે પૂછવું હોય તે પૂછી જો.”

૧ વૈધ છોકરાની વાત કરે છે ત્યારે શાતિશિવ ગુરની વાત કરે છે. બધું થયે મોટાણો તો રહ્યો.

પ્રાર્થ—“ જીઓ મામા ! આપે મર્ચથી પ્રથમ તો ચિત્તધૃતિ નામની મહા અટવીનું વિવેચન કર્યું તેમા એમ જણાયુ કે તે મર્ચ અતરંગ લોકની આધારભૂત છે અને બહિરંગ લોકોને જે જે સાગી અથવા ખરાબ બાબતો બને છે તે તે મરને બનાવનાર પાત્ર એજ અટવી છે એ હકીકત તો મારા સમજવામા બરાબર આની ગઈ, પરંતુ સાર પછી આપે મહાનદી, નદીનો બેટ, મટામડપ, વેદિકા, સિંહાસન, મોહરાજાનું શરીર અને મોહનરેદ્ર (મહારાજા) વિગેરેની વાતો કરી અને તેમા આપે પ્રમત્તતા નદી કહી, તદ્વિલસિત નામનો બેટ કહ્યો, ચિત્તવિક્ષેપ નામનો મડપ બતાવ્યો, તૃષ્ણા નામની વેદિકા વર્ણવી, વિપર્યાસ નામનું સિંહાસન જણાયુ, અવિદ્યા રૂપ શરીર સમજાવ્યું અને મહામોહ નામના રાજાને નિરોદન કર્યો—તે સર્વનો ભાવાર્થ મારા સમજવામા બરાબર ન આયો ને કે વિચારતા મારી કંટપનામા એમ આવે છે કે એ સઘળા નામથી (રાજદમાત્રથી) ભિન્ન છે પરંતુ અર્થથી તો બધા એકસરખા જણાય છે કેમકે એ સઘળા અતરંગ લોકોની પુષ્ટિ કરવામા અને બહિરંગ લોકોને અનર્થ કરવામા લગભગ સમાન છે છતાં એમનામા ને કાંઈ પરસ્પર અર્થભેદ હોય તો આપ કૃપા કરી દર્શાવો ”

વિમર્શ—“ ભાઈ ! જ્યારે મેં એ દરેકના સબંધમા વર્ણન કર્યું ત્યારે તેઓના સબંધમા શો શો તફાવત છે તે પછી તને બરાબર વિવેચન કરીને સમજાવ્યું હતું, છતાં ને તે હકીકત તારા સમજવામા બરાબર આવી ન ટોય તો તે ફરીવાર અર્થસહિત સમજાવું છું ”

મા પ્રમાણે કહીને પ્રકર્ષ મામાએ નદી વિગેરે દરેકનો ભાવાર્થ વિસ્તારપૂર્વક બાણેજને કહી અભળાવ્યો એટલે તે દરેક હકીકત સ્પષ્ટતાપૂર્વક પ્રકર્ષના સમજવામા આવી

પ્રકરણ ૧૧ મું.

વેલ્લહલ કથા-અટવી આદિની યોજના.

ન રવાહન ગન્તએ^૧ વિચક્ષણાચાર્યને કહ્યું, “મહાગજ ! એ મામાએ પોતાના ભાપુજને ને ભાવાર્થે કહી સમજાવ્યો તે આપ અમને ગર્વને પણ બરાબર સમજાવો.” નરવાહન રાત્રએ આવો પ્રશ્ન કર્યો એટલે વિચક્ષણમુનિએ પેલી મહાનદી વિગેરેનો સર્વ ભાવાર્થ વિસ્તારથી કહી સમજાવ્યો.

અહીં અગૃહીતસંકેતા સમારીજીવને કહે છે, ‘ભાઈ સમારજી ! ને એમ છે તો એ મહાનદી વિગેરે વસ્તુઓના અર્થમા ને જાણવા જેટુ હોય તે સર્વ તારે મને જણાવવા યોગ્ય છે, માટે કૃપા કરીને તે સર્વ મને સમજાવ.’

સમાજીવે કહ્યું ‘કોઈ એક સ્પષ્ટ દૃષ્ટાન્ત લીધા વગર એ પ્રત્યેકનું જાહેનૂદ્ધ સ્વરૂપ તને મમજવતુ ઘણુ મુન્કેલ પડે તેમ છે, માટે તને એક દૃષ્ટાન્ત આપીને એના ઉપરથી એ મહાનદી વિગેરેનો ભાવાર્થ બરાબર જાણવા વિવગ્ણ પાડીને કહી બતાવું.’

અગૃહીતસંકેતાએ આભાગ માનવાપૂર્વક તેમ કરવામા પોતાની ગમતિ જણાવી એટલે હઠીજત મમજવના માટે મસારજીવે પ્રથમ દૃષ્ટાન્ત કહેવા માહ્યું^૨

૧ જીએ ૫ ૭૬૨ નરવાહન રાત્ર ચામે વિચક્ષણાચાર્ય સર્વ વાત કરે છે

૨ જીએ ૫ ૨૮૯ મસારીજીવ ને રિપુદામણનો જીવ છે તે સર્વ વાર્તા સંગમ સમક્ષ કહે છે

૩ આ આખું પ્રકરણ પ્રકરણે વિભક્ત મ્હેતુ છે, ભાવાર્થ પ્રશ્નના જવાબમા દોષાથી મ્દાય વિચક્ષણમુનિ કે સમારીજીવ તે છાગ દે એમ લાગવાથી આટલી પ્રસ્તાવના કરી છે. મતલબ કે વાત ચાહુજ છે અને તે હઠીકવ આ પ્રકરણને છેડે સ્પષ્ટ થશે.

* * *

વેણહુલ કથા.

એક^૧ ભુવનોદર નામનું નગર હતું. રામાચારિક રીતે તેની રચના એવા પ્રકારની હતી કે આ દુનિયામાં અને તેવા બનાવો તે નગરમાં બનતા હતા તે નગરમાં 'અનાદિ' નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજામાં એવી શક્તિ હતી કે સમર્થ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ કે શકરને પણ તે દરેક બાબતમાં હામની શકતો હતો, તેમનું નિવારણ કરી શકતો હતો અને તેમના પર પણ પોતાની પ્રભુતા ચલાવી શકતો હતો. એ રાજાને સંસ્થિતિ^૨ નામની રાણી હતી તે નીતિમાર્ગમાં ધણી કાબેલ હતી અને કોઈ ખોટી સાચી યુક્તિઓ કરીને કાંઈ મિથ્યા (અસત્ય) વચન બોલે તેનો એકદમ નાશ કરવામાં ધણી કુશળતા ધરાવનારી હતી.

એ અનાદિ રાજા અને સંસ્થિતિ રાણીને એક ઘણો મૃદયવલ્લભ વેણહુલ નામનો છોકરો હતો. એ છોકરાને ખાવા પીવાનો એવો અભખરો લાગ્યો હતો કે રાત દિવસ જૂના જૂના પ્રકારના ખાવાના અને પીવાના પદાર્થો મેહોમાં નાખ્યા કરે, પણ કદિ ખાવા પીવાની બાબતમાં તેને તૃપ્તિ થાય જ નહિ. ઘણું ખાવા પીવાથી એ છોકરાને સખ્ત અછાપું થયું, પેટના દોષો વધી પડ્યા અને હાડજીવર પણ લાગુ પડી ગયો. વારંવાર ઓઠકાર આપ્યા કરે, પેટમાં ગદબગદ થાય, અને ઉલટી થયા કરે આવી રીતે અત્યંત દુઃખી થયો તો પણ સારા સારા નવા નવા પદાર્થો ખાનાની તે છોકરાની ઇચ્છા જરા પણ એાછી થતી નહિ અને હવે જાણે વ્યાવિમાં કાંઈ ન્યૂનતા હોય તેમ વળી એ છોકરાને બહાર બગીચામાં જઈને ઉભાણી કરવાની ઇચ્છા થઈ એ ઇચ્છા પૂર્ણ કરના સાર અનેક પ્રકારની ખાસ વાનીઓ તૈયાર કરાવવામાં આવી પડી એ તૈયાર કરેલી વાનીઓને જોતો જાય અને આ ખાઈ કે પેલી ખાઈ એવી એની તેના મનમાં હોંચ થયા કરે અને મન ચક્રોળે ચઢે સર્વ વસ્તુઓ જાણી બાવતી હોવાથી એ તૈયાર કરેલી વસ્તુઓમાંથી દરેક ચોડી થોડી એ ભાઈસાહેબે આધી સાર

૧ ભુવનોદર સસારનું ખીજું નામ છે.

૨ અનાદિ રાત સંસ્થિતિ રાણી અનાદિ કાળથી ચાલી આવતી પરિસ્થિતિ ૫૨૩૫ છે.

૩ વેણહુલ સ્વચ્છ, બ્યજિયારી અથવા બર પુરૂષ માટે આ શબ્દ વપરાય છે. વાચતા અને વિચારતા સર્વ સ્પષ્ટ થઈ જશે.

પછી પોતાના સર્વ મિત્ર મહાના પતિવાગ્સહિત તેમ જ અત પુરની પોતાની મુંદરીઓને સાથે લઈને પોતે બગીચામાં જવા નીજ્ઞયો રસ્તામાં બધી લોકો તેની બિરુદાવળી બોલતા હતા અને તે સર્વને દાન આપતો હતો. મહા આબરપૂર્વક અનેક પ્રકારના વિલાસ કરતો અને આનંદને અનુભવ કરતો તે મુદર બગીચામાં સર્વની સાથે પહોંચ્યો.

બગીચામાં પહોંચ્યા પછી પોતે એક સારા આસનપર નિરાતે બેઠો. પછી ઉભાલી માટે આણેલ લોજનની બાજી બાજી વાનીઓ તેની સમક્ષ પીરસવામાં આવી એમાંથી પણ એણે ચોડો ચોડો આહાર કરી લીધો દરેક વસ્તુ ચોડી ચોડી ખાધી તે વખતે જગલનો પવન પણ તેને લાગ્યો તે સર્વ જાણુને લઈને તેનો તાવ વધી ગયો હવે તે વખતે તેની સાથે સમયજ્ઞ નામનો વૈદ્યનો દિકરો જે ટ્રેધકના ધધા મા ઘણો કુશળ હતો તે આવ્યો હતો તેણે ભેદ લીધું કે કોણ પધુ કારણથી વેલ્લહવકુમાર રોગી થયો જપ્તાય છે, તેને કોઈ જાતની પીડા જરૂર થાય છે પણ તે બોલતો નથી આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેણે કુમારના હાથે (કપાળની બાજુના હાડકાએ) હાથ દીધો અને નાક ભેદ તુરત જ નિર્મુચ્ચ કઠી લીધો કે કુમારના ગરીરમાં તાવ ભરાઈ આવ્યો છે.

ઉપર જણાવ્યો તેવો નિશ્ચય થતા જ સમયજ્ઞે કુમારને કહ્યું “દેવ ! તમારે હવે કાંઈ પણ ખાતુ ચોગ્ય નથી, તેમ કરવાથી તમને ઘણું હુક સાન થશે જુઓ !” અત્યારે જ તમારું શરીર અદગ્ગખાનેથી ધગધગી જાય છે અને તમને તાવ આવી ગયો હોય તેમ ચોખ્ખું જણાય છે, તમારી આખો માદા માણસની પેઠે લાવ થઈ ગઈ છે, મુખ પણ તેજસ્વી અને લાલચોળ થઈ ગયું છે, લમણામાંથી ધડધડ અવાજ થાય છે, નાડીઓ ભેસબધ ચાલે છે, બહારની આમડી બાહ્ય બળતી હોય તેવી થઈ ગઈ છે, હાથમાં બાહ્ય અગારા ઉઠે છે અને એ સર્વ સખત તાવ આ-માના ચિહ્નો છે, તેથી તમે હવે ભોજન આરોગવાતુ છોડી દો, આ સામેના પવન ન આવે એવા બધાં આરક્રમાં જાઓ અને ત્યાં જઈને તદ્દન આરામ લો, એકદમ લાઘણુ કરો, ઉકાળેલું પાણી પીઓ અને આ અણર્ણુ અને તાવના કારણોની પ્રતિકૂળ ક્રિયાઓ છે-

૧ સમયજ્ઞ સમય એટલે (૧) વખત અને (૨) સાત વખત બહુનાર-રાતની-કુમારની દષ્ટિએ અને રહસ્ય સમજનાર સાત્ત્વાર્થ દષ્ટિએ આગળ બાવાર્થ વાવતા આ બાવ સ્પષ્ટ થશે.

તેને મટારવાના ઉપાયો છે, તે મરે બરાબર કરો, એમ કરવામા એ જરા પણ ગમતી કરશે તો તમને તુરત જ 'સાન્નિપાત થઈ જશે' "

વૈદના દીકરાએ વેલહવ કુમારને આ પ્રમાણે કહ્યું તે વખતે પણ કુમારની નજર તો પોતાની સમક્ષ પીરમેવા ભોજન ઉપર જ હતી અને હુ આ ખાઉં કે પેલુ ખાઉં એમ સર્વ પદાર્થો ઉપર એક પછી એક તે નજર નાખ્યા કરતો હતો. જમવાના પદાર્થો ઉપર તેનું અત કરતું એટલું બધું સચોટ લાગી રહ્યું હતું કે વૈદના દીકરાએ આટલું બધું કહ્યું તે વાત સાંભળવાની પણ તેણે દરકાર કરી નહિ, વૈદના દિશ્વે પોતાને જે કહેતો હતો તે હકીકત પોતાને ખાતર દિત કરનાર છે તે વાત તેના ધ્યાનમા પણ આવી નહિ અને એ પોતાને ખાતો અટકાવવા માટે સરીરે વળગી વળગીને હાથને ચોબી ચોબીને ના કહેતો હતો તેની તરફ પૂર્ણ લક્ષ્ય પણ તેણે આપ્યું નહિ એવી રીતે એ સમયસુ વૈદપુત્ર તેને વચનથી વારતો રહ્યો અને તેના હાથ ચોબતો રહ્યો છતાં વેલહવ કુમાર તો તેના દેખતા જ-તેની હાજરીમા જ-વધારે વધારે આહાર કરતો ગયો એને સમયસુની હાજરીની જરા પણ શરમ આવી નહિ વેલહવના સરીરમા અશુભ ઘણું સખ્ત થયેલું હોવાને લીધે અને વિશેષ ભોજન કરતા દરમિયાન તાવ પણ ધણે વધી ગયેલો હોવાને લીધે તે ભાઈથી જે કાંઈ ખાતા તે કેમે કરતા ગળે ઉતરતું નહિ તો પણ બળ કરીને જોરથી ચોલે ધણે આહાર તો તેણે જળા નીચે ઉતાર્યો પરિણામે તેનું શ્વેદ ઉછળવા લાગ્યું, પેટમા ગટબટાટ થઈ ગયો, આંધેનું પાંદુ ગળે આવવા માથું ઉલટી થવા લાગી અને છેવટે પોતાની સમક્ષ જે સર્વ ભોજન પડેલું હતું તેમા પણ વમનનો ચોલો ભાન પડનાથી તે પણ ઉલટીથી મિશ્ર થઈ ગયું આલો વિચિત્ર પ્રકાર નેધને વેલહવ કુમારે વિચાર કંપોં કે ખરેખર, મારા પેટમા ઘણી જ ભુખ લાગી છે અને ભુખથી પેટ ખાલી થઈ ગયેલ હોવાથી તે વાયુથી ભરાઈ જાય છે અને તેથી જ આ ઉલટી (વામીટ) થઈ આવી છે આ ઉલટી ભુખને લીધે જ થઈ આવી જ છતાં મને તો એમ લાગે છે કે મારો કોઠો અત્યારે ખાલી પડી ગયો છે અને તેમા જો વધારે વાયુ ભરાશે તો મને હેરાન હેરાન કરી મૂકશે, માટે ફરીનાર પણ ભોજન કરીને એને (પેટને) બરાબર ભરી દઉં કે

૧ વાત ખીત અને કહ્યું વિષમપલ્લુ ત્રિદોષના વિકારથી પેદા થયેલ તાવ
૨ વાયુથી ખાલી પેટ પર અસર થાય છે પણ વાયુથી વમન થઈ નથી
પેટમા પવન લક્ષ્ય ખરે

જેથી એ ખાલી પડી રહે નહિ ને તેમાં વાયુ ભરાય નહિ હવે તે વખતે બીજી ભોજન તૈયાર ન હોનાથી પોતાની આંખે પડેલું વમનથી મિશ્ર થયેલું ભોજન કુમારે આરોગના માણું અને તેમ કરવામા તેને જરા પણ સરમ આવી નહિ

આવે નિર્મળ અને એજાત હાનિકારક બનાવ લેઈને 'સમયજ્ઞ વેદપુત્રે પોકાડ કઠીને કહ્યું "દેવ દેવ' તમારે આવું કાગડા જેવું વર્તન કરવું યોગ્ય નથી પ્રભુ! આ તમારું આવડું મોટું રાત્ર્ય, તમારું માફે સગીર અને ચદ્ર જેવો નિર્મળ તમારો યરા એક દિવસના ભોજન વાસ્તે નકામો હારી જાઓ છો, આ તમે બહુ ખોટું કરવા બેઠા છો વળી મારા પ્રભુ! આ ભોજન તમારી પાંચે પડેલ છે તે તદ્દન અપવિત્ર છે, પણ દોષથી ભરપૂર છે, મોટો ઉદ્વેગ કરાવે તેવું છે અને હાથા માણુઓની નિદાને પાત્ર છે કારણ કે એમાં ઉલટી (વોમીટ) ભરેલ છે, તો તે તમારે ખાવું-આરોગનું કોઈ પણ રીતે ઉચિત નથી દેવ! આ ભોજન અનેક દુષ્કારથી ભરપૂર છે અને ખાસ કરીને તમારી જેવા માણુઓ જેમને સગીરમા અનેક પ્રધારના દોષો ઉત્પન્ન થઈ ગયેલા હોય તેમને તો સર્વ વ્યાધિઓને વધારે કોપાયમાન કરે, જગૃત કરે અને વધારી મૂકે તેવું છે અરે! એવા બાહ્ય પુદ્ગલમય તુચ્છ ભોજન ઉપર તમારા જેવાને આત્મક્રિ હોય જ કેમ? એ તે કદિ ઘટે પાપ ખરી! માટે મારા પ્રભુ! એને છોડી દઈને તમારી જાતની (તમારા આત્માની) યત્નપૂર્વક રક્ષા કરો"

સમયજ્ઞ વેદપુત્રે આવી રીતે આજીવનપૂર્વક રાજપુત્રને ભોજન કરતા વાચીં તો પણ પોતાના મનમા મનમાની ઘડ વાળતા રાજપુત્રે વિચાર કર્યો કે-ખરેખર! આ સમયજ્ઞ તો કોઈ મોટો મૂર્ખો જણાય છે! એ આપડો મારી પ્રવૃત્તિને ચમજતો નથી, મારી અવસ્થા જાણી શકતો નથી અને મને કંઈ બાળતથી હિત યશે અને કંઈ બાળતથી અહિત યશે તેનો નિર્ણય કરી શકતો નથી, છતાં પોતાનું હાપલું બતાવવા માટે મને ગિખામણ આપવા નીકળી પડ્યો છે અત્યારે મારા

૧ સમયજ્ઞના સર્વ સંપ્તો માન્ય છે તે વિચારવાથી અને તેની યોજના દર્શને પણ કરી છે તે વાચવાથી સ્પષ્ટ યશે

૨ કાગડાની અપવિત્રતા ધણી હોય છે, વળી કાગડો સારા પદાર્થ ઊગીને વિષ્ટા પર ભેરે છે એ પણ કાઠિવેદા કહેવાય છે, અથવા કાગડો ગમે તેવા સારા કે ખરાબ પદાર્થમા ચાવ નાખે છે તેને કાકેચેદા કહેવામા આવે છે

૩ નિપુણ્યને પ્રથમ પ્રસ્તાવમા પોતાના ભોજનને અંગે જે વિચારો થતા હતા તે જરા અહીં સરખાવવા જેવા છે ભુજો પૃ ૩૬-૩૪

શરીરમાં વાકુંતુ વણુ જોર થઈ ગયું છે અને તેને લઈને મને ઘણી આકરી ભુખ લાગી છે ત્યારે એ બાઈત્રી મને બોજન કરતો અટકાવવા માગે છે અને આવું દેવતાઓને પણ દુર્લભ લોજન છે તેને પણ એ દોષયુક્ત ઠરાવે છે ધન્ય છે એની અકલને ! અરે એવા અકલ વગરના માણ્યો ગમે તેવું બાવે તેની મારે શા માટે દરકાર કરી જોઈએ ? હું તો આ લોજન જરૂર કરી લઉં મારે તો ગમે તેમ કરીને મારો સ્વાર્થ સાધવાનો છે મારે બીજી ચિંતા કરવાનું કામ જ શું છે ?

એવા વિચાર કરીને સમયસૂ વૈધપુત્ર અને અન્ય મિત્રપરિવાર વારંતો રહ્યો છતાં કુમાર વેલ્લહલે તો લોજન આરોગવા માણ્યું આવા તેના કર્મને પરિણામે તેના શરીરમાં સર્વ દોષો એકદમ વધી ગયા અને લોજન લીધા પછી થોડા નખતમાં તેને મહા આકરો સન્નિપાત થઈ આવ્યો તે જ જમીન જે અગાઉ વમન (ઉલટી)ને લઈને ખરડાયતી હતી તેની ઉપર ચોથા વગરનો ચઢને કુમાર ઢળી પડ્યો અને અત્યંત અધમ વમનના કાદવમાં આળોટવા લાગ્યો અને મોટે સ્વરે ધુરધુર અનાજ કરતો રહ્યો તેવું ગણુ કદંથી તદન ભરપૂર થઈ ગયું લોકો સર્વ જોતા રહ્યા અને તે અત્યંત ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન કરે તેવી તેમજ ઉપાય ન થઈ શકે તેવી ઘણી ખરાબ અવસ્થાને પામ્યો એ અવસ્થા એટલી ખરાબ હતી કે તેવું વર્ણન કરવું લગભગ અશક્ય જેવું છે એવી અવસ્થામાંથી હવે તેને સમયસૂ બચાવી શકે તેમ નથી, રાગાવહાલા કે મોકરચાકરો તેવું રક્ષણ કરી શકે તેમ નથી, રાજ્ય તે અવસ્થામાંથી તેનો ઉદ્ધાર કરી શકે તેમ નથી, તેમ જ દેવો કે દાનવો તે અવસ્થામાંથી બહાર નીકળવામાં તેને સહાય કરી શકે તેમ નથી અત્યંત અપવિત્ર કાદવમાં એ જ અવસ્થામાં એ પ્રાણી પોતાના કર્મના ફળ ભોગવતો અનત કાળ મુઠી લોચ્છા કરશે

*

*

*

*

‘ભદ્ર અગૃહીતસકેતા’ તને સર્વ વસ્તુઓના ભેદ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવા સારૂ આ વેલ્લહલની વાર્તા તારી પાસે કરી છે તે તારા સમજનામાં આવી ?

અગૃહીતસકેતા તો આ વાર્તા સાંભળીને મનમાં વધારે મુઝવ-
 ણીમાં પડી ગઈ અને બોલી “અરે સસારીજીવ ! તે તો
 અગૃહીતસકેતાનું ચિત્તવૃત્તિ અટવી અને બીજી વસ્તુઓનો ભેદ મને
 રાક્ષ સમાધાન સમજાવવા સારૂ વાર્તા કહેવા માડી હતી અને તેમાં
 આ વાત કરી ! તારી આ વાત સાંભળતા તો આગળ
 પાછળનો કાંઈ મેળ મળતો નથી તે આ વાર્તા કરી તેને અને તારી મૂળ
 વાતને તો ? છાટ અને આરતી જેવું અસખદ્ધપણું મને લાગે છે ! આ તો
 ઘોરા ખેલાવવાનું ક્યા અને છાટપર બેસવાનું ક્યા ? જો તારી આ વાર્તામાં
 અને અગાઉ ચિત્તવૃત્તિ વિગેરેની વાત તે કરી હતી તેમાં કાંઈ સખધ
 જેવું હોય તો મને સમજાવ અને તું બરાબર કાંક પાડીને કહે જે
 મારા ખ્યાલમાં સર્વ બાબત આવી જાય”

હવે સંસારીજીવ જે મદાગમ સમક્ષ પોતાની વીતક વાર્તા કરતો
 હતો તે વાત કહેતા કહેતા જરા થાડી ગયો હતો તેથી તેને આરામ
 લેવાની ઇચ્છા થઈ હતી તેથી તેણે અગૃહીતસકેતાની સખી પ્રજ્ઞા-
 વિશાળાને સૂચના કરી “અરે પ્રજ્ઞાવિશાળા ! મે હમણા જે વાર્તા કરી
 તેને મારી પ્રસ્તુત હકીકત સાથે જે સખવનાળી અર્થઘટના છે તે
 તારા પોતાના રાજદોષા અગૃહીતસકેતાને સમજાવ”

પ્રજ્ઞાવિશાળાએ સગારીજીવને કહ્યું “ભલે ! બહુ મારૂ ! હું સર્વ
 યોજના બરાબર સમજાવું” પછી પોતાની સખીને કહ્યું કે—“જો બહેન
 અગૃહીતસકેતા ! તું જરા લક્ષ્ય રાખજે આ ભાઈએ કહેલી હકીકત
 આ પ્રમાણે સમજી લેવાની છે —

વેદહુલ કથા યોજના. (અર્થઘટના)

પ્રથમ તો વાર્તામાં જે વેદહુલ કુમાર કહેનાના આવ્યો તે કર્મના
 સખધમાં આવેલો કર્મના ભારથી ભારે થયેલો જીવ
 વેદહુલ કોણ ? સમજવો એવા જીવો ભુવનોદર નામના નગરમાં જ
 ઉત્પન્ન થાય છે અનાદિ રાજા અને સસ્થિતિ રાણીનો
 પુત્ર જે કમ્લો તે પણુ એ કર્મબંધનસંયુક્ત થયેલો જીવ જ સમજવો

૧ અરસપરસ તદ્દન સખધ વગરની વાત છાટને અને આરતીને સખધ રો ?
 છાટની કે છાટથી આરતી હોય જ નહિ કયા રાજા બોજ અને કયા માગો તેલી-
 એવો ભાવ સમજવો એક વિદ્વાન કહે છે કે નિરાવગત એટલે ‘બુરખો’ છાટને વળી
 બુરખો રો ? છાટને કાંઈની નજર લાગતી નથી ભેંસ આગળ ભાગવત જેવું

(અહીં ભુવનોદર એટલે સસાર, તેમા અનાદિ કર્મપ્રવાહ અને તેની સ્થિતિ-એથી આ જીવ સસારમા ભગ્યા કરે છે એ સર્વ પરિસ્થિતિ સમજ લેવી) એ પ્રાણીના અનત પ્રકારના રૂપો હોવાથી (વિશેષ રૂપની અપેક્ષાએ) એને બહિરગ લોક કહેવામા આવે છે અને સામાન્ય રૂપને ઉદ્દેશીને એક કહેવામા આ-યો છે એમ સમજ લેવું બહેન ! જ્યારે એ પ્રાણી મનુષ્યભવ પામે છે ત્યારે તે સર્વ કર્મો ઉપર પ્રભુતા મેળવવાની સ્થિતિમા આવે છે, તેથી તે કુમાર (જીવ) મહારાજાનો દિકરો છે એમ કહેવામા આ-યુ છે, કારણ કે જે રાજા પુત્ર હોય છે તેજ સડનો પ્રભુ થાય છે તેમ અહીં પ્રાણી કર્મનો પ્રભુ થઈ રાકે છે

ત્યાર પછી જે ચિત્તવૃત્તિ^૧ નામની મોટી અટવીની વાર્તા કરી તે આ જીવના સંબંધમા જ સમજની એ પ્રાણીને સારી ચિત્તવૃત્તિ આ-અથવા તો બરાબ કોઈ પણ બાબત થાય તે સર્વેનું વીની સમજણ કારણ એ મહા અટવી જ છે હવે અહીં બરાબર સમજાવે જ્યાં સુધી પેલો પ્રાણી આત્માને બરાબર પીછાનતો નથી ત્યાં સુધી જ એ ચિત્તવૃત્તિ મહા અટવી ઉપર આવીને મહામોહ તથા તેના સેનાનીઓ ધમસાણુ કરી મૂકે છે અને આખી અટવીને પાંચમાલ જ્યાં કરે છે, પરંતુ જેવો પ્રાણી કોઈ પણ પ્રકારે પોતાના આત્માને બરાબર જાણે છે-પીછાને છે કે તુરત જ તેઓ તે આત્માનું બળ (વીર્ય-અનત શક્તિ) જોઈને દૂર નાસી જાય છે આવી રીતે તેનું પોતાનું (આત્માનું) જોર ન થતા જ્યાં સુધી તેમા મહામોહ અને બીજા લશ્કરીઓનું જોર રહે છે ત્યાં સુધી તે ચિત્તવૃત્તિ અટવીમા ઉપર ઠહી તે સર્વ મહાનદી વિગેરે વસ્તુઓ થયા જ કરે છે, કારણ કે મહામોહ અને તેના સંબંધી જે બીજા રાજાઓ છે તે સર્વને કીડા કરનાર ઠેકાણુ એ મોટી નદીમા છે, પરંતુ જે પેલા રાજાઓને (મહામોહ અને બીજા લશ્કરીઓને) જ ત્યાં આવનારું કારણુ રહે નહિ અથવા આવવાનો પ્રસંગ બને નહિ તો એ મહાનદી વિગેરે કીડાસ્થાનોનો તો આપોઆપ નાશ થઈ જાય છે^૨ પરંતુ હકીકત એની છે કે જ્યાં સુધી પ્રાણી પોતાનું સ્વરૂપ બરાબર સમજતો નથી અને તેને પરિણામે જ્યાં સુધી મહામોહ રાજા અને બીજા સેનાનીઓ

૧ જુઓ પૃ ૮૦૪-૫

૨ સર્વ કર્મોના બંધરથાનનો સંબંધ મનઉપર-ચિત્તવૃત્તિ ઉપર રહે છે તેથી કમબંધનના સંબંધમા તેનું જોર વધારે છે તે એ અનુકૂળ હોય તો અનુકૂળ કર્મબંધ થતો નથી એટલે પછી રાજાઓના કીડાસ્થાનો આપોઆપ ઢગ જાય છે

પોતાના રાજ્યપ્રતાપના પૂર દમાગમા એ ચિત્તવૃત્તિ અટનીમા રહે છે અને વિકામ પામ્યા કરે છે ત્યાં સુધી એ મહાનદી વિગેરે વસ્તુઓ પાપુ ફાલ્યા કુલ્યા કરે છે, વધારે વિકાસ પામે છે, હોય તેનાથી વધારે વધે છે અને આ પ્રાણી એ મર્વ બાબતને ઘટ્ટી અગત્યની ગણે છે એવી સ્થિતિમા એ પોતાની જાતને એટલો મોટો શત્રુ થઈ પડે છે કે પોતે કેવી જૂથ કરે છે અને કેવી રીતે ખોટે રસ્તે દોરવાય છે તે વાત પાપુ તે જરાએ સમજતો નથી હવે આવી વિષમ અવસ્થામા પ્રાણી પોતાની શક્તિથી જે કાર્યો અને વર્તનો જૂદા જૂદા પ્રકારના કરે છે તેને સ્પષ્ટપણે સમજાવવા સાડ તને વેદહલની કથા કહી સભ-જાવવામા આવી છે તેને અને આ મહા અટવી નદી વિગેરેને ગાઢ સબધ છે હવે એ વાતને નદી વિગેરે બાબતોનો ભેદ સમજવા માટે કેવી રીતે જૂદી પાકની તેની તને બરાબર યોજના કરી બતાવુ છું તે તું સાબળ

એ વેદહલ^૧ કુમારને જેમ અનેક પ્રકારનો આહાર કરવાની ઇચ્છા થયા કરતી હતી તે પ્રમાણે વિષયવપટ આ કુમારને અણર્થ જીવના સબધમા પણ એમ જ સમજતું, મતલબ આહાર કરવાની પ્રબળ ઇચ્છા જેમ તે કુમારને થતી હતી તેમ વિષય ભોગવવાની પ્રબળ ઇચ્છા આ જીવને વારવાર થયા કરે છે ઘણું ભોજન વારવાર કર્યા કરવાથી જેમ તે વેદહલ કુમારને સખ્ત અણર્થ થઈ આવ્યું હતું તેમ આ જીવને પણ વારવાર કર્મનું મખ્ત અણર્થ થઈ આવે છે પાપ અને અજ્ઞાનમય તે કર્મ ઘણું ભય કર છે જેમાથી પ્રમત્તતા (પ્રમાદપણું) ઉત્પન્ન થાય છે અને તેને ઉત્પન્ન કરનાર વળી પેલા એ નગરો (તામસચિત્ત અને રાજસચિત્ત) છે જેમ જેમ પેલા કુમાર ભોજન આરોગ્યતો ગયો તેમ તેમ તેને અણર્થ વધતું ગયું અને શરીરપર તાવ ચઢતો ગયો, તેવી રીતે આ પ્રાણીની વિષય તરફ લપટતા વધતી જાય છે તેમ રાજ વધતો જાય છે અને તે સર્વ જ્વર (તાવ)ને વધારનાર થાય છે એવા સખ્ત અણર્થ અને તાવની વચ્ચે પણ જેમ પેલા વેદહલ કુમારને વધારે વધારે ભોજન કરવાની ઇચ્છા થયા કરતી હતી તેમ આ કમનસીબ પ્રાણીને પણ વિષયસેવનની ઇચ્છા થાય છે તમે પ્રમત્તતા નદી એક મનુષ્યભાવ પામેલા એટલે માપુસ થયેલા પ્રા-ની યોજના હીને જોશો તો ઘટ્ટી ખરીવાર તમને જણાશે કે એને કર્મનું અણર્થ ઘણું આકરૂ થયેલું છે, ઉપગત

એનામા રાગદ્વેષ એટલા વધારે વધારે હોય પામતા જણાશે કે તેની મુદતને લઈને તેના ચિત્તપર એક ભતતો તાવ આ-યો હોય તેમ ક્રૂપદ જણાઈ આવશે હકીકત એવી બને છે કે વસ્તુસ્વરૂપ બરાબર ન સમજતો હોનાથી પ્રાણી બગબર સમજી શકતો નથી કે એના રાગદ્વેષના વધવાથી જ એનો જવર વધતો જાય છે અને તેથી તે જ્યારે મુખની ઇચ્છા કરતો હોય છે ત્યારે તેને મેળવવાના પ્રયત્નમા જ તે પોતાને અહિત થાય-પરિણામે દુઃખ થાય એવે રસ્તે ઉતરી જાય છે મુખ મેળવવા તે જે માગે છે (અને જેને પરિણામે તેને કર્મબંધનથી દુઃખ થાય છે) તેના યોગ્ય માખવા જુઓ તે દારૂ પીએ છે, તેને નિદ્રા ઘણી વહાલી લાગે છે, અનેક પ્રકારની કટપનાઓ યુક્ત વિક્રયા તેને બહુ મુદર લાગે છે, એને ક્રોધ ઘણો ઇદ થઈ પડે છે, માન એને પ્રિય થઈ પડે છે, માયા એને હૃદયવલ્લભા જેવી થઈ પડે છે અને લોભ તો એને પોતાના પ્રાણુ જેવો લાગે છે, રાગદ્વેષ તો જાતે એનું ખૂદ મન જ હોય નહિ તેવા થઈ જાય છે, સ્પર્શ (મુદર સ્ત્રી કે મુવાળા પદાર્થ સાથે) તેને વહાલો લાગે છે, અનુકૂળ રસમા તેને રસ આવે છે, મુનધ તરફ તે લલચાઈ જાય છે, મુરૂપ તરફ તેની આખો દોડી જાય છે અને મધુર અવાજ સાભળી કાન ઊભા થઈ જાય છે, એને સારા મારા વિવેપનો (ornaments) તરીકે લગાડવા બહુ જ ગમે છે, પાનસોપારી વિગેરે ખાવા તરફ મન લલચાયા કરે છે, શરીરપર સારા ઘરેણાઓ પહેરવાની હોંસ થયા કરે છે, સાડી બોજન કરવાની ઇચ્છા થયા કરે છે, ગળામા કૂલની માળાઓ પહેરવાની હોંસ થાય છે, સારી સ્ત્રીઓ સાથે વિવાસ કરવાનો ભાવ ઉભા કરે છે, સારા કપડા પહેરીને લટાર મારવા મન થયા કરે છે, એને સારા સારા આસનો (સિંહાસન વિગેરે), વાહન (રથ વિગેરે), મુવાની પથારીઓ, દ્રવ્યનો સચય, ખોટી કીર્તિ અને એવી એવી સ્થૂળ બાબતો બહુ જ પ્રિય લાગે છે એની ચિત્તવૃત્તિ રૂપ અટવીમા આવી રીતનું કામ કરતી પ્રમત્તા^૧ નામની નદી અતિ વેગથી નિરતર વહન કર્યા કરે છે

૧ વિક્રયા રાજ્યસુખથી કયા દેશસુખની કયા, સ્ત્રીસુખથી વાતો બોજન કયા-આ ચારને વિક્રયા કહેવામા આવે છે

૨ પ્રમત્તા નીના સુખમા એક બાબત ખાસ ધ્યાન ખેંચવા યોગ્ય જણાય છે પૌદ્ગલિક સર્વ ભાવોમા રમાયે કરતુ તે પ્રમા છે પ્રમાદ એટલે આજસ એવો અય નથી પણ પ્રમાદ એટલે આત્મિક બાજનમા પરાદિમુખપણુ આ અર્થ વારવાર ધ્યાનમા રાખવાની જરૂર છે

સાર પછી પેલા રાજકુમાર વેલ્લહલને^૧ બહાર બગીચામાં ઉભાણી કરવાની ઇચ્છા થઈ આવી, ત્યાં જવા સારૂ લોજનની ઇલાન ગમ અનેક પ્રજારની વાનીઓ તૈયાર કરાવી, તેમાંથી આ બધાને જોઈને થોડી થોડી તેણે ખાઈ લીધી, સાર પછી વિલાસથી તે ઘરની બહાર નીકળ્યો, બગીચામાં આવી પહોંચ્યો, દિવ્ય સિંહાસન ત્યાં લાવવામાં આવ્યું, તેના પર કુમાર બેઠો અને તેની સન્મુખ નાના પ્રકારની વાનીઓ પીરસનામાં આવી-એ સર્વે વાત પ્રથમ કરી હતી તેનો ઉપનય આ પ્રમાણે પ્રમાદમાં પડેલા એ પ્રાણીને કર્મના અનુભૂતિ મહા આકરો મનનો તાવ આવેલો હોવાથી તેના મનમાં વારનાર અનેક પ્રકારના વિચારના મોજા આવ્યા કરે છે કે અહો! ખૂબ પેસા એકઠા કરીને સારી રીતે મોજ ઉઠાવું, મારા અત પુરને તો દેવતાના વૈભવસ્થાન જેવું બનાવી દઉં, મુદર મનને આનંદ આપનાર રાજ્યને સારી રીતે ભોગવું, મોટા મોટા રાજ્યમહેલ બંધાવું, સારા આશ બગીચાઓ તૈયાર કરાવું, મોટો વૈભવ પ્રાપ્ત કરીને તેમ જ શત્રુઓનો ક્ષય કરીને દુનિયામાં સર્વ લોકોની પ્રશંસા પામી, સર્વ મનોરથ સંપૂર્ણ કરી પાચે ઇદ્રિયોના વિષયસબંધી સુખસાગરમાં ભાગ મનને તરબોળ કરી નિરતર આનંદની મસ્તીમાં રહ્યા કરું અરે! આની રીતે ખાવું, પીવું, ભોગ ભોગવવા ને ઇદ્રિયોને તૃપ્ત કરવી એ જ મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત કરવાનું કળ છે આ સિવાય મનુષ્યદેહ પામ્યાનું બીજું કાંઈ જ કળ નથી-આવી આની જે ચિત્તવૃત્તિ પ્રાણીને નિરતર થયા કરે છે તે પેલા વેલ્લહલ કુમારને ઉદાનમાં જવાની ઇચ્છા સાથે સરખાનવા થાય છે અહીં તારા સમજવામાં હવે કાંઈક હકીકત આવી હશે એમ હું ધાડ છું બે, હવે એવી રીતે વિચાર કરવાને પરિણામે પ્રાણી મહા આરભ^૨ કરે છે અને તેથી દૈવયોગે

૧ અહીં તદ્વિલમ્બિત જેટલી હકીકત પૃષ્ઠ ૮૦૬-૭ માંથી પ્રથમ વારથી લેવી

૨ અહીં બે રા. એ સોસાયટીવાળા છાપેલ મૂળ ગ્રંથનું પૃ. ૫૨૬ સારૂ પાપ છે

૩ મહા આરભ મોટા મોટા પાપના કામો કરવાની સાર્થકતા મીવ ઉપાડવી રેલવે મોડવવી, નહેરો ખોદવી, પાપચાપાર આદરવા વિચરે જેમાં એકેદ્રિયથી માંત્ર મયદ્રિયપથ અનેક જીવોનો નાશ થાય છે તેને ‘મહા આરભ’ કહેવાય છે

આ મહા આરભમાં ખાસ કરીને પત્તર કર્મોદયોનો સમાવેશ થાય છે શ્રીમાન હેમચંદ્રાચાર્ય પ્રણીત શ્રીયોગશાસ્ત્ર (તૃતીય પ્રકાર) અનુસારે તેનું ભજવાલાયક સ્વરૂપ અત્ર પ્રસ્તુત છે સ્વજન કુટુંબની આજીવિકા એવા ધર્મા ઉપર જ હોય તો એને માટે ભૂત વાત રહે પણ ધનસચય કરવા-તીબેરી બરવા માટે એમાંના કાંઈ પણ ધર્મા કરવા આવકને માટે ઉચિત નથી (નોટ ચાત ૫ ૮૩૦ મા.)

પાચકર્મ

- ૧ અગારકર્મ કોણસા પાડવા સા'ભુજનો ધરો કરવો, કુશારનો ધરો કરવો હુદાર સોની કસારા, ઇંટ પા'નારો એ સર્વનો સમાવેશ આ અગારકર્મમાં થાય છે (આ કાર્ય જુની રીતે કે સાચા કામથી થાય તે સર્વ અગારકર્મમાં આવે)
- ૨ વનકર્મ ફળકૂલ પાન છેલ્લા અને તેનો વેપાર કરવો ધીથી દાણા ફળવાનો વેપાર, પાણીથી વાટવાનો વેપાર એ સર્વ વનકર્મ (ફળવાની વીજળીબળથી આવતી ધી-આટાની મીઠો ?)
- ૩ શકેટકર્મ ગાડા યોગગાડી બનાવવા, તેના ચક્ષો ધડવા ચગવવા, ખેંચવા વેચવા બાદના બેતરા વેચવા વિગેરે (ચોટર વેચવી, લોરીઓ ભાડે ફેરવવી ટ્રાક્ટીઓ ભાડે ફેરવવી, માડીઓ ભાડે ફેરવવી ?)
- ૪ ભાદકર્મ ગાંગા, બેળ જાંગ, ખચર પોડા મધિડા ઉપર ખાર ભરી તેમની દારા ને ઉત્પન્ન થાય તેમથી ભરણપોષણ કરવું તે (માણસને માથે ખાર ઉપડાવવા મટિ તેને શકવો અને તે બ્યાપારમાં નફો કરી તેનાથી આજીવિકા કરવી ?)
- ૫ ફેફોટકર્મ તળાવ કુવા વાવ ખોદવાથી પર્યટર ફોડવાથી અથવા ખાલો નો વાથી આજીવિકા કરવી તે

પાચ વાણિય

- ૧ કલવાણિય હાથીદાંત ચમરી ચાચના વાળ અથવા ઝવેના નખ રાખના દાડકા વાપરિતાના ચામડા હસ વિગેરેના શામનો બ્યાપાર કરવો તેમના ઉત્પત્તિસ્થાને જઈ ખરીદી તેનો બ્યાપાર કરવો (હાથ પમીઓના પીઠાનો બ્યાપાર થાય છે તેનો અત્ર સમાવેશ થાય છે)
- ૨ લાક્ષાવાણિય ય લાખ મહુશીય ગળી ધાવળી ટકણખાર વિગેરેનો બ્યાપાર (આ બ્યાપારમાં ઘણી જીવહિંસા થાય છે)
- ૩ રસવાણિય ય માખણ ચરબી મધ અને તારનો બ્યાપાર માખણમાં જીવોત્પત્તિ બહુ છે, ચરબી અને મધ જીવહિંસાથી ઉત્પન્ન થાય છે અને તાર કામને ઉત્પન્ન કરે છે અને નીસો લાવે છે
- ૪ કેરાવાણિય માલસ તથા જનાવરનો વેપાર દાસદાસી (doavels) અગાઉ વસ્તુની જેમ વેચાતા હતા જનાવર કે માણસને એને પરિણામે જીવ વરસ લાગે તેથી દુખ થાય વિગેરે અનેક ગેરો આથી આવે છે
- ૫ વિષવાણિય અકીજી સોમવ વજનાચ આદિ કેરી વસ્તુઓ વરવાર બહુ વિગેરે હથિયારો હજી વિગેરે વન (મશીનરી ?) અને હરનાગ વિગેરે જીવ લેનારી વસ્તુઓનો બ્યાપાર

પાચ સામાય

- ૧ યત્રપીઠા તલ વિગેરે પીલવાની ધાણી સેરગીનો ચીચુરો અરધકુધટ્ટિ વિગેરે (આમાં મીઠ ફેકટરી પ્રેસ જીવ કાચનેમાં વિગેરે નવીન મશીનરીનો સમાવેશ થાય ?) (આજુ ૫ ૮૩૧ નોટ)

ધન એકું યથ જાય છે તે પછી પોતાની હોમ પ્રમાણે તે અત પુર વિગેરે વસાવે છે, બધાવે છે, તૈયાર કરે છે અને શબ્દાદિ પાસે હ્રિયના વિષયો જેમા તેણે મુખ માન્યુ છે તેનો કાઇક સ્વાદ પણ લે છે અહો મૃગલોચના ! આ પ્રાણી પ્રથમ તૈયાર કરેલા શુદ્ધ ભોજનમાથી થોડુ થોડું ભક્ષણ કરે છે એમ જે અગાઉ કહેવામા આવ્યુ હતુ તેનો આ પ્રમાણે હેતુ તારે મમજી લેવો ત્યાર પછી અનેક પ્રકારના કુચ

મગોથી ખોટા મકુષોને લઇને જે બાબતમા આ તદ્વિસિત જે પ્રાણી મુખ માની બેઠો છે તેવા અનેક પ્રકારના ટની યોજના વિવામો, નાચો, સગીતો, હાસ્યો અને ચાળાચટકામા

પડી જાય છે અને ખોટા આનંદ રમમા એવો બેઠાઇ જાય છે કે ત્યાર પછી તે નીચ બસનીઓની સાથે લુગટાની રમત, દારતુ પાન, સ્ત્રી માથે વિષયમભોગ અને એવી એવી મ્યૂળ બાબતોમા રમ લેવા માટે છે આથી તે 'સન્માર્ગ' રૂપ નગરથી દૂર ચાલતો જાય છે અને દો શીટય નામના બગીચામા આવે છે મતલબ એ સારા માર્ગથી ભ્રષ્ટ થઇ ખરાબ નર્તન તરફ ઉતરી પડે છે ઉપર વેલહવની જ્યામા તે હમારને નગરની બહાર નીકળી ઉદ્યાનમા જનાની ઇચ્છા થી અને ત્યાર પછી આનંદપૂર્વક તે નગરથી નીકળી ઉદ્યાનમા આવ્યો એમ કહ્યુ હતુ તેની યોજના અત્ર ખરાબર થઇ ગઇ મતલબ એ સન્માર્ગથી ભ્રષ્ટ થઇ ખરાબ આગ્રિતને અનુસરનારો થાય છે તેની અત્ર યોજના થઇ છે અને તે સર્વતુ કારણુ આરભ સમારભથી મેળવેલ વનનો ઉપભોગ જગ્વાની તુચ્છ વાસના છે એરી રીતે (સન્માર્ગ)

૨ નિર્લોછનકર્મ બેલ ખાડા વિગેરેના નાક વીધવા થોડા વિગેરેની ખાસી કરવી, બગદ માઇને આકવા, ઊંટની પીઠ ગાળવી ગાયોના કાન કળ લેનો છેદ કરવો અને તે દ્વારા આજીવિત કરવી

૩ અમતીપોષણ ધનો માટે શુક સાચિકા, જેના પોષક બીવાડા કૃતરા પાળવા (સરકસનો આખો વ્યાપાર આમા આવે ?)

૪ હવદાન વગર કારણે અથવા પુણ્યબુદ્ધિથી વનને દાવાનેજ દેવો, સજગાવી મૂકવ (કોઇના ઘરને પોતાના લાલ સાર આજ મૂકવી તે ?)

૫ અર શોષણ વળાવનુ પાણી નહેર કરાવી ખેતી લેવુ, વળાવને મુકાવી નાખવુ તેથી અદરના જીવોનો નાશ થાય છે

ઉપર કૌસમા મૂકી આજ ચિદ્દ કર્યુ છે તેનો સમાવેસ મારા વિચાર મુજબ એ વિભાગમા થાય, પણ તે બાબતો નવીન કાળની છે તેથી હજુ વધારે ચર્ચાને પરિણામે તેમને વિચિત્ર રચાન આપી શકાયો

૧ જર બહાર ઉદ્યાનમા જાય છે એટલે સારે રસ્તેથી ઉતરી જઇ ખરાબ વનમા પડે જાય છે

નગરથી નીકળીને પ્રાણી (દૌશીલ્ય) બગીચામાં આવી પહોંચે છે અને ત્યાં આત્મા પછી જે મહાન્ આસનપદ કુમાર બેઠો તે મિત્ર્યા અભિનિવેશ^૧ નામનું આચન સમજવું ત્યાં પછી તેની આસપાસ રહેવા તેના પરિવારે પ્રમાદના ઉપદેશને દષ્ટાન્તો આપવામાં આત્મા હતા તેવા અનેક પ્રકારના ભોજનો જે ઉપર ઉપરથી મનને હરણ કરે તેવા હોય છે તે પીરસી દીધા અને ભાઈસાહેબે તેના પ્રથમ પલુ રસાદ લીધેલા હોવાથી અત્યારે પાતુ અતિ લોભપતાથી તેને તે બહુ મુંદર માને છે આ પ્રમાણે હકીકત થઈ તે પ્રમત્તતા નદીની વચ્ચે આવેલા તદ્વિલસિત બેટની સાથે સરખાવાની છે^૨ આ તદ્વિલસિત બેટ સર્વ હકીકતનું કારણ છે

ત્યાર પછી ભદ્રે^૩ પેલા વેણહલ કુમારે ૧૭૧ પાછું થોડું ભોજન ખાધું તેથી તેમજ જગવનો પવન લાગવાથી તાવ થયો હતો તે એકદમ વધી ગયો કુમારને એવી રીતે તાવ વધતો જતો હતો તે તેની પાસે રહેલા સમયસ નામના વૈદ્યપુત્રે તેના લક્ષણપરથી જોઈ લીધું, અને રાજકુમારને વધારે ભોજન કરતા અટકાવવા માગ્યો, પરંતુ કુમારે મન ભોજન તરફ એટલું બધું આકર્ષાયું હતું કે તે તો વૈદ્યપુત્રની વાત પણ સામળતો નહોતો—આ પ્રમાણે વાર્તા કહેવામાં આવી હતી તેની યોજના હવે તુ જરાબર સમજ આ પ્રાણીને પણ કર્મના અણગુને લીધે મનનો તાવ આવેલ હોય છે તેમા (મધ, વિનય, કષાય, નિદ્રા અને વિક્રયા રૂપ) પ્રમાદમા પકવાથી તેમજ અસાનરૂપ વાયુના સ્પર્શથી એકદમ વધારો થઈ જાય છે—તાવ વધી જાય છે પ્રાણીનો કર્મજ્વર આવી રીતે વધતો હોય છે તે હકીકત સમય (માત્ર)ના જાણનાર મહા વૈદ્ય જેવા મોટા જુદા શાળી ધર્માચાર્યો જરાબર જુએ છે અને પ્રાણીને વિશેષ પ્રમાદમા પકતો અટકાવે છે, તેને વસ્તુસ્વરૂપ સમજાવે છે અને તેમ કરતા સ્પષ્ટ રીતે કહે છે કે—“ભદ્રે! આ અનાદિ અમારરૂપ મોટી ભયાનક

૧ અભિનિવેશ જરી બાળવનો ઉલટા નિર્ભય બોગી વાતને સ્વયં માનવારૂપ જરાબર મુકસાનકારક નિભય એ નિર્ધાત્વ બાળ છે

૨ આ સ્થાન કોઈ પણ બાળવમાં પણ અગત્યનું સ્થાન ભોગવે છે પ્રમત્તતા નદીમાં તદ્વિલસિત બેટ છે તે મોઢ વિગેરેનું ક્રીડા સ્થાન છે

૩ અર્થો પૃષ્ઠ ૮૭૮ માંથી ચિત્રવિશેષ મંડપ ૧૧ હકીકત પ્રથમ વાચી લેવી

અટવીમા રખડતા રઝળતા મોટા રાન્ધની પેઠે આ મનુષ્યભવ પા-
મવો ઘણો જ મુશ્કેલ છે, તમે કોઈ મુદ્દા યોગથી તે પામી ગયા છો
છતાં કર્મના અણર્થથી ઉત્પન્ન થયેલ જન્મ તમને લાગુ પડ્યો છે
માટે તમે પ્રમાદનો ખીલ્લવ ત્યાગ કરો. આવો વ્યાપ્તિ હોય તેવે અ-
વસરે તમારે એ પ્રમાદ જરા પણ મેનવો નહિ, ડાગળ કે મહામોહ
રૂપ સન્નિપાતનું એ તો કારણ છે, એથી તમારો મનોજ્વર અત્યંત
બંધી જશે અને સન્નિપાત થઈ આવશે તમને ચોટો તાપ આવ્યો છે
તે દૂર કરવાનો ઉપાય કરો, એને વધારવાના રસ્તા ન હોયો. સમ્યગ્
જ્ઞાન, સમ્યગ્ દર્શન અને સમ્યગ્ ચારિત્ર જેવા મનોજ્વરનું અમોઘ
ઔષધ છે એ ઔષધ મર્વેશ જિનેશ્વર મહારાત્રએ દર્શાવ્યું છે, એનો
ઉપયોગ કંવાથી તમારા ચિત્તપર જે તાપ ચઢ્યો છે તેનો સર્વથા
નાશ થઈ જશે, તેથી એ ઔષધનું વિવિધૂર્ણક સેવન કરો, એમ જરૂ-
રથી તમને બહુ પ્રકારના લાભ થશે એમા જગ પણ મદદ જેવું
નથી." ધર્માચાર્યો આની રીતે આ પ્રાણીને અતિ વિસ્તારપૂર્વક ઉપ-
દેશ આપે છે, પણ આ પ્રાણીનું ચિત્ત પ્રમાદભોજન ઉપર એટલું બંધુ
આસક્ત હોય છે કે એવી સારી શિક્ષાને આ પાખી પ્રાણી સમજતો
નથી, વિચારતો નથી, દુદયમા ઉતારતો નથી અને ઉલટો જાણે દારૂ
પીધેલ હોય, મદ ચઢેલ હોય, મગરમચ્છથી પકડાઈ મરનાની અણી
ઉપર આવેલો હોય, ગાઢ નિદ્રાના ઘેનમા પડી ગયેલો હોય, તેની
માનસ તે બાંધેલો બની શુદ્ધમહારાજ હોય છે તે જાણે માલજતો જ
ન હોય તેમ તત્ત્વ ઉલટી રીતે જ વર્તન કરે છે-આ મર્વ હકીકત પેલી
પ્રમત્તતા નદીમા આવેલ તદ્વિલક્ષિત બેટમા ગોઠવાયલા ચિત્તવિક્ષેપ
મહપને લગતી સમજીવી આ આખી હકીકત સંભારી પ્રાણીના અભ-
વમા વારવાર બન્યા જ કરે છે

મખિ 'અનૃહીતમકેતા' એ રાજપુત્ર વેણહવને તેના ભોજન

ઉપર એટલો બધો પ્રેમ હતો કે અણર્થને લીધે તે

તૃષ્ણા વેદિ ભોજન તેને ગળે ઉતરતું ન હોતું તો પણ તેના

ની યોજના પરની લોહપતાને લીધે નમે તેમ ઝીંને તે નેરથી

ગળે ઉતારતો હતો અને ત્યાં પછી છેવટે તે ગળ-

દુમારને પેલા ભોજનમા જ સખત વોમીટ (ઉલટી) થઈ એ વાત
કરી હતી તે હકીકત આ જીવના અભવમા પણ એ જ પ્રકારે બને છે
તે તુ હરે બરાબર સમજ લે આ પ્રાણીને એક તો કર્મના અણર્થથી

ચિત્તજન્મર રટેવાથી તેણે મન સદા વિહુજ રહ્યા કરતું હોય છે તેમ જ વૃદ્ધાવસ્થાના કારણે નરીરમાથી લોહી માસ મૂકાઈ જવાથી શરીરમા ક્ષીણતા હોય છે અને વળી પાછા એ શરીરમા અનેક પ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન થયા હોય છે તેને લઈને કોઈ પણ પ્રકારના ભોગો ભોગવી શકે તેવી સ્થિતિમા તે હોતો નથી, છતાં પણ એને વધારે વધારે ભોગો ભોગવવાની અને એના સાધનો યોજવાની ઇચ્છા થયા કરે છે, પરંતુ તેના ત્યાગ માટે સહજ વિચાર પણ તેને આવતો નથી 'આરી અનસ્થામા વર્તતો' હોય છે ત્યારે પણ એને પ્રમાદ ભોજન ઉપર એટલી બધી લોભુપતા હોય છે કે તે ઉપર ગળુબ્યા તે સવ પ્રમાદ ભોજનોતુ મેવન ક્યો જાય છે અને તેમ કરતા કોઈ વિવેકી બ્રાહ્મી તેને અટકાવે તો તેણે કહેવું એ ભાઈ જરા પણ સામળતો નથી એને તો 'સો પ્રાપ્ત થાય એટલે હજાર મેળવનાની ઇચ્છા થાય છે, હજાર મળે એટલે લાખ એકઠા કરવાની રૂચિ થાય છે, લાખ એકઠા થયે કરોડ ભેગા કરવાની બુદ્ધિ થાય છે, કરોડ ભેગા થયે રાજ્યની વાંછ થાય છે, રાજ્ય મળે એટલે દેવ થવાની ઇચ્છા થાય છે, દેવપાત્ર મળે એટલે શઠ (ઇંદ્ર)પણ મેળવના હોંસ થાય છે અને શકપણ મળી જાય તો

૧ મર્ત્યુરિ કહે છે કે-

કુશ કાળ સ્વલ્પ અવગરહિત પુષ્કલિકલ ॥

હુષાક્ષામો જીળ વિઠરકપાલાદિતપલ ॥

દૃષ્ટે પુષ્કલિકે ક્રમિશ્વરસતેરાવિલત્તુઃ ॥

શુનીમ-વેતિ શ્વા હવમપિ ચ હમ્યેવ મવન ॥

શરીરે તદન ખરખર ભારડી થઈ ગયો હોય આખે કાણે હોય પછે હુલો હોય કાને બહેરો હોય પુઝી રહિત થઈ ગયે તો હોય બુખડી ભારસ નેવો હોય તદન ધરડો ખખ થઈ ગયે હોય, ગળામા બાળી તરી માગીની હોંસી પટેલી હોય શરીરમા અનેક ચાદા પટેલા હોય તેમાથી પણ નીકળવું હોય આમગી ઉપર સંકેડો છવાતો અને ગતિહીન ચોટેલા હોય-આવો ફરેલા હોય છતાં પણ તે સ્તરીને શોધે છે-તેની પગલાં જાય છે ખરખર ॥ કામદેવ તો મરેલાને પણ મારે છે ॥

આ વિચાર ઉપરના અતિપ્રાય સાથે સરખાવવા યોગ્ય ॥

૨ સરખાવો

૭૨ મારે નિરધનને ગલ ચાદ ચલ ચાદે સહસે લોગએ છરેછ

૭૩ મારે સહસ લહે લખ લોખ, લખ લાસે મન કોટિએ છરેછ

૭૪ મારે કોટિશ્વર નૃપ જહ્નિ, નૃપ ચાદે ચક્રીપણુ છરેછ

૭૫ મારે ચાદે ચક્રી મુરતોમ મુર ચાદ મુરપતિ મુખ ધના છરેછ

ચરો ૭૬ ઉપાધ્યાય-લોભ દેવાધ્યાય

પણ તેની ઇચ્છા પૂરી થતી નથી, એને ગમે તેટલા નુપુત્રો થાય, ધારણા કરતા પણ વધારે સારી પ્રેમી સદ્ગુણી સ્ત્રીઓ મળે, મર્વ પ્રકારની ઇચ્છિત વસ્તુઓ મળી જાય અને કરોડો પ્રજારતા પદાર્થોનો લોભ પ્રાપ્ત થાય તો પણ તેની વિશેષ પ્રાપ્ત ડગ્વાની વાછાને ડેડો કદિ પણ આવતો નથી એને તો જેમ જેમ સ્થૂળ પદાર્થો વધારે વધારે મળતા જાય છે તેમ તેમ તેનાડે વિશેષ મુખ્ય મેળવવાની ઇચ્છાથી તે સર્વનો મગ્નહ કરતો જ નય છે પછી જેમ તાપ આવેલ માણસ વધારે લોજન કરે તો તેથી તેના તાપમા વધારો જ થાય છે તેમ એ સ્થૂળ પદાર્થોનો વધારે મગ્નહ કરતાતુ પશિણામ એ પ્રાણીના હુ ખમા જ આવે છે, એની વધારે મુખ્ય મેળવવાની ઇચ્છા તો ડગ્વામા જ રહે છે અને ઉલટા જળના ઉપદ્રવો, અગ્નિના ઉપદ્રવો, સગાઓના ઝગડા, ઘોગ્ના ઉપદ્રવો અને રાત્નસત્તા જેવા દ્રવ્યરૂપ લોજનતુ તેને બળાત્કાચી નમન ડગવે છે એટલે ખાવેલ-એકઠા ડરેલ પદાર્થોતુ એક અથવા બીજા કારણે વમન કરતુ પડે છે અને ઉવડુ જ્યારે કોઈ પણ ડારપુથી એ પદાર્થો જાય છે ત્યારે તેને હૃદયમા અત્યત હુ ખ થાય છે અને એવા વિવાપયુક્ત પોતાર કરે છે કે એવે અવસરે એ પ્રાણી વિવેકી પુરોને કૃપાતુ પાત્ર થઈ પડે છે એટલે વિવેકીઓને તેનાપર દયા આવે છે બહેન અગૃહીતમડેતા ! ઉપર જે ચિત્તવિશ્લેષ મડપમા આવેલી તુપ્પા નામની વેદિકા ડહી હતી તે આના પ્રકારની મનની સ્થિતિ મમજી લેની

ત્યાર પછી જેલો^૧ વેલ્લહવ ડમાર વિચાર કરતો હતો કે પોતાતુ ગરીર વાયુથી ભરાઈ ગયુ છે તેથી તેને ઉલટી થઈ આવી વિપર્યાસ સિદ્ધા છે અને એ એને વધારે વખત ખાવી રહેવા દેવામા સન યોજના આવશે તો વાયુથી ભરાઈ તે વિનાશ પામી જશે, માટે ડરી વાર વધારે લોજન કરી લઈને તેને ભરી દઉ કે જેથી એતુ રક્ષાપુ થાય બહેન અગૃહીતસડેતા ! આ પ્રાણી પણ એના જ પ્રજારના વિચારો કર્યા કરે છે તેની હકીકત તને કહુ તે લડ્યમા ગખજે પોતે એકઠો કડેલ વેલવ પાપરૂપ જવરથી જ્યારે નાશ પામી જાય છે, પોતાના નજડના સગા સબધી સ્ત્રી કે પુત્ર મરણ પામે છે અથવા હૃદયના અત્યત પ્રતિબધથી પોતાના હૃદયપર આઘાત કરનાર બીજે કોઈ પતુ પદાર્થ વિનાશ પામે છે ત્યારે આ લાઇશ્રી પોતાના મનમા ઘડ વાળે છે કે હુ જરાબર નીતિથી-યુક્તિથી વત્યો

નહિ, અથવા તો મેં બરાબર પુરુષાર્થ ક્યોં નહિ, અથવા તો મેં સમર્થ નામીનો આશ્રય લીધો નહિ અથવા તો થયેલ વ્યાધિનું મેં બરાબર ઝોસડ કર્યું નહિ-આપી માત્ર સન આટલું ગયું અથવા મારી મુંદર પત્ની મરણ પામી ગઈ અથવા તો મારા દેખતા માગ છોકરાઓ કે ભાઈઓ-સબધીઓ વિસરાળ થઈ ગયા, પણ હવે તેઓના વિરહથી ક્ષણભર પણ હું રહી શકું નહીં, એ તો વળી શ્રીવાર તૈયાર થતું જોઈએ અને જરા પણ નાસીપાસ થયા વગર પૂરતા ઠંડાહથી પૂર્વનો સર્વ વૈભવ ખડો કરવો જોઈએ, બરાબર મુજિ પ્રયુજિ લગાવીને આ વખતે હું અગાઉનો આખો વૈભવ પાડો ઠંપત્ત કરીશ અને ખાસ સભાળ રાખીને એ સર્વનું પાછું રક્ષણ કરીશ અને જો એમ ન કરું, હોંમત હારીને બેસી જઈ તો તો બકરીના ગળે વળગેના સ્તન (આચળ)ની પેઠે માત્ર શ્વતર ફાકટ થાય, હું જન્મ્યો ન જન્મ્યા બરાબર થઈ! માટે હવે એકવાર ફરી સર્વ બાબત નવે નામે જમાવું બદ્દેન અગ્રહીતશકેતા! આ પ્રજારે પ્રાણી ચેષ્ટા કરે છે તેને તાર વિધર્યાસ સિદ્ધાસન જેનું વર્ણન અગાઉ આવી ગયું છે તેની સાથે સરખાવવી

ભાર પછી પેલા વેલહવ કુમારે ગર્વ પ્રકારની શરમ છોડી દઈને પેલા વમન કરેલા ભોજનથી મિશ્ર થયેલા ભોજનને વમન કરેલઆહાર લોબુપતાથી ખાવા માણ્યું બીજા લોકો તો તેના એ રને પાછા ખાવાની શરમપણા તરફ જોઈ રહ્યા અને તે વખતે તેના યોજના પરિનાર તેમ જ પેલા સમયજ્ઞ વેલહવ તેને પોકાર કરી કરીને અગ્રહતા જ રહ્યો, તેની પાસે ભોજનના દોપો વર્ણનતો જ રહ્યો, છતાં એ કુમાર તો પેલા ભોજનના માની લીધેલા ગુણ ઉપર એટલો બધો લેવાઈ ગયેલો હતો અને તેના ઉપર તેની એટલી બધી લોબુપતા થઈ ગઈ હતી કે પેલો વેલહવ પોકાર કરતો રહ્યો અને ભાઈ તો વમનમિશ્ર ભોજન ચપાટતા જ ગયા એમ અગાઉ વેલહવની કથામાં વાત કરી હતી એ પ્રમાણે મુંદરી! આ શ્વ પણ ભોગનીને દેખી દીધેલા પદાર્થો તરફ પાડે એ જ પ્રમાણે વર્તે છે એ પ્રાણીને કર્મનો મેલ એટલો સખત લાગેલો હોય છે કે તે તદ્દન બેશરમ માપુસના જેવું જ વર્તન કરે છે આ હકીકત કવી ગીતે બને છે તે બરાબર સમજવા જેવી છે શબ્દ વિગેરે પાસે ઇન્દ્રિયના સ્થૂળ ભોગના પદાર્થો પુદ્ગળ પરમાણના બનેલા

છે, તે તો તારા ધ્યાનમાં અસાધ્ય આની જાય તેવી હકીકત છે હવે એ પદાર્થોના પ્રાણીમાત્ર ઉપભોગ કરે છે એટલે દરેક પ્રાણી એ પુદ્ગળ પરમાણુઓના ઉપભોગ કરે છે એમ થયું પૂર્વે અનતા ભન થયા તેમાં પ્રાણીએ એ દરેક પરમાણુને ઘટી વાર ગ્રહણ કર્યા છે અને ભોગનીને મૂકી દીધા છે એમ તુ થઈ ગયેલા પછાડેના અનતા ભવોની નજરે ભેડશ તો તુરત તારા ધ્યાનમાં આવી જશે આથી ભોગનીને વમન કડી નાખેલા એ સર્વ શબ્દ રૂપ રમ ગદ્ય સ્પર્શવાળા પદાર્થો છે એમ હે પવિત્ર બહેન ! તને જણાશે અને આ સસારમાં પ્રાણીના મનને પ્રેમ પમાડી રોષી રાખનાર અને ખેંચાણ કરનાર બે કોઈ પણ બાબત-વસ્તુ કે પદાર્થ હોય તો તે સર્વ પુદ્ગળમય જ છે, એટલે આ પ્રાણીને સસારમાં રોકનાર કે ખેંચી લાવનાર તો પુદ્ગળ પરમાણુના બનેલા પદાર્થો જ છે અને એ સર્વને તો એટો અનેક વાર ભોગનીને કેંદ્રી દીધેલા છે છતાં આ પાપી પ્રાણી એ જ પરમાણુના બનેલા પદાર્થોપર પોતાનું મન વારવાર લગાડીને કાદવમાં રગદોળાય છે, ભોગનીને કેંદ્રી દીધેલા પરમાણુઓને ફરીનાર હોંસથી ભોગવે છે અને તેના તેના અત્યંત બેશરમ વર્તન તરફ વિમળાત્માઓ (શુદ્ધ-મેવનગરના-આત્માર્થા પ્રાણીઓ) બેચા ડરે છે, છતાં તે સર-માતો નથી મહાત્મા વર્માચાર્યો જેઓનું મન અન્ય પ્રાણીઓ ઉપર કૃપા કરવામાં ઘણું જ લાગી રહેલું હોય છે તેઓ ભોગરૂપ વ્ય-રામાં લપટ થઈને પડેલા આ પ્રાણીને પ્રયત્નપૂર્વક વારવાર વારે છે અને તેમ કરતાં તેને જણાવે છે—

અરે ભાઈ ! તમે પોતે તો અનંત જ્ઞાન અનંત દર્શનરૂપ છો, તમારામાં ન કળી રાજ્ય તેવી અદ્ભુત શક્તિ છે અને તમારો અદગ્ને (આત્મિક) આનંદ અવલુચ્છ છે અને એ મર્મમય તમે પોતે છો અપરેખ્ય, તમે દેવ જેવા છો, દેવરૂપ છો, પોતે જ સાક્ષાત્ દેવ છો ! તમારે આના ભોગ ભોગનવામાં પડી જઈ તમારી જાતનું (આત્મિક) ગૌરવ ઘટાડવું એ તમારી જેવાને શોભતું નથી તમને એક બીજી વાત કહીએ આ ભોગો-ભોગના પદાર્થો એક અથવા બીજા આગ-રમાં તમારી પાને ધરી રીને આવ્યા જ કરે છે, એક વખતે ભોગવેલ પદાર્થ પાછો પોતે જ બીજું રૂપ વારણુ ઝીંને તમારી પાસે આપે છે અને એવા પદાર્થોપર મનને બાધી દેવું એ તો તમારા જેવાને માટે ઘણું ટવકુ કામ છે જેઓ વસ્તુતત્ત્વ અસાધ્ય સમ-જેલા હોય છે તેના તત્ત્વજ્ઞ મહાત્માઓ એ પદાર્થોને અપવિત્ર ઉલટી (વોમીટ)ની સાથે તદ્દન વાસ્તવિક રીતે સરખાવે છે અને

તમે તો મોટા દેવ છો તેથી તમારે એવા અપવિત્ર પદાર્થોનો ઉપ
ભોગ કરવો એ કોઈ પણ રીતે ઉચિત નથી એ પદાર્થને પ્રાપ્ત
કરનામા પ્રથમ તો મોટું દુઃખ થાય છે, એ પોતે મહા દુઃખ ર
જ છે અને ભવિષ્યમા ચનારા અનેક દુઃખોનું કારણ છે, તેથી
સમજી પ્રાણીએ એ પદાર્થોનો એકદમ ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ
જે પદાર્થો બાહ્ય પરમાણુથી બનેલા હોય છે, જે તદ્દન તુચ્છ હોય
અને જેમા આત્મિકભાવ જરા પણ હોતો નથી તેવા પદાર્થો
ઉપર પોતાના આત્મસ્વરૂપને સમજનાર ક્યો ટાલો માણુગ શક
હે? એવા તુચ્છ પદાર્થો આત્મધનરાળા વિશિષ્ટ પ્રાણીઓન
રાગને પાત્ર પણ બન્યા ખરા? માટે બાઈ! મારા કહેનાથી એ
ભોગના પદાર્થો ઉપર કે બીજા કોઈ પણ પ્રમાદના વિષયમા તમા
હવે પકડુ યોગ્ય નથી

સુરમહારાજ પ્રાણીને આના ન્યાયથી અને દલીલથી ભરપૂર
શબ્દોમા જ્યારે ઉપદેશ આપી તેને વિષય ભોગોને
અવિધા શરીર ઉપભોગ કરતો અટકાવે છે ત્યારે પ્રમાદભોજ
શની યોજના કરનામા અત્યંત લોભુષ થયેલો આ પ્રાણી વિચાર
કરે છે કે-ખરેખર! આ ધર્માચાર્ય તદ્દન મૂર્ખ લા
છે, એ વસ્તુતત્ત્વને કાંઈ જાણતા હોય તેમ લાગતું જ નથી, કારણ
કે તદ્દન મૂર્ખ માણુસ હોય તે જ આવા અત્યંત આનંદ આપના
પદાર્થોની નિંદા કરે આ દુનિયામા મધનું પાન કરતું, મુંદર સ્ત્રીઓ
સાથે ભોગવિવાગ કરના, મારાભક્ષણ કરતું, ગાધર્મગીતનું શ્રવણ
કરતું, મુંદર ભોજનનો સ્વાદ લેવો, ગળામા સુગંધી પુષ્પની માળાએ
પહેરવી, મોઢામા તાબૂળ આનંદ, મુંદર કપડાઓ પહેરના, સારા આ
આસનોપર આનંદથી બેસતું, ઘરેણાથી મરીર શોભાવતું, નણુ લુવન
અમૃત સમાન ઉજ્જનન પોતાની કીર્તિનો ફેલાવો કરવો, મુંદર રત્નો
મોટા સમ્રાટ કરવો, ચતુરંગ મહા સંન્યના સ્વામી થતું, અને સ
મન્ત રાત્રીઓના સ્વામી વયુક્ત મોટા રાજ્યને પ્રાપ્ત કરતું એ આ
એની બીજી બે બે રૂઝ સપત્તિઓની ઇચ્છા થાય તે સર્વને પ્રાપ્ત
કરવાની બાજતને પણ જો દુઃખ કહેવામા આવે તો પછી આ દુનિયા
સુખનું કારણ બીજું શું છે? કેટલાક બાપડાઓ મોટા નિહાન્તો
ફસાઈ ગયેના, પોતાની યુજ પગિતાઈના અભિમાનમા પડી ગયે

૧ આત્મિકભાવ અને સુદૃઢગતિને સ્પષ્ટ વિરોધ જ હોય ■ સ્વપરમા સ્વ
આત્મા અને પરમાત્મા એટલે જો સુદૃઢગતિનો જ સમાવેશ થાય છે

મગજના ઠેકાણા વગરના આ લોહમાં ભોગરૂપ ભોજનના સાધન વગરના હોય છે તેઓ 'ધર્મધેવા' હોઈ પોતે ઠગાઈ ભોગ ભોગવી શકતા નથી અને ખાસ પ્રયાગ કરીને ભોજનનો ઉપભોગ કરી રહે તેવા ગયોગોમાં બીજા પ્રાણીઓ હોય છે તેઓના ઉપભોગનો પાપ હાથે કરીને નાશ કરાવે છે સમજી માણુઓએ આવા ધર્મધેવાઓનો વધિ સગ કર્યો ન બેઠ્યો બુઝ્યોને! પેલા શુષ્ક પડિતો જે મસાર ભોગોને બચન રહે છે તેનો હેતુ તો માત્ર ભોક્ષ મેળવવુ તે છે અને ભોક્ષ-મા તો કોઈ પણ પ્રકારના ભોગો ભોગવવાના હોતા નથી, તો આવા ભોક્ષનો ઉપદેશ એ એક પ્રકારની ઠગાઈ જ છે, માટે આવા ભોક્ષની ખાતર અમૃત જેવું સુખ કયો ગમજી માણુસ લઈ દે?

આવી આની કલ્પનાઓ કરીને ગુરૂ મહારાજ જે શુદ્ધ સત્ય ઉપદેશ આપતા હોય છે તેનાથી આ ભાગુશ્રી દૂર દૂર નામતા બંધ છે, તેની વિરુદ્ધ વર્તન કરે છે અને પેલા ભોજનમાં તો અપૂર્વ સુણોની નની નથી કલ્પનાઓ કર્યો બંધ છે એ માને છે કે-આ ભોજનના સાધનો સ્થિર છે, નિરતર ગ્દેનારા છે, તદ્દન પવિત્ર છે, સુખ આપનાર છે અને વાસ્તવિક રીતે તે મારા રૂપ જ છે, હુ અને તે તદ્દન અભિન્ન છીએ, તે મારા જ છે, મારે માટે જ નિર્માયલા છે-માટે હવે મારે બીજી કોઈ બાબતનો જગ પાપ ખપ નથી બે મને એ ભોગ અને તેના સાધનો મળતા હોય તો બહુ સાફ, આપણે પેલા ભોક્ષતુ કે રહેવાતા પ્રભામસુખ (ગાતિઆત્રાન્ય)તુ કોઈ પાપ ગ્રામ નથી અને ધર્મિ આર્ય કે બીજા કોઈ એવા એવા મોટા મોટા અર્થ વગરના ગખદો કે વાણ્યો વાપરે તેથી હુ કોઈ મારી બાતને છેતર તેમ પણ નથી આ પ્રભાણે વિચાર કરીને આ પ્રાણી સાર પછી પ્રભાદરૂપ અશુચિના કીચરમાં રગદોળાય છે અને શુદ્ધ 'ધર્મ' શુ છે? પ્રાણીની ફરજ શી છે? વિગેરે બાબતો સમજાવતા ગુરૂમહારાજ તો મોટેથી આ પ્રાણીના હિત ખાતર પોતાર કરતા દૂર રહી બંધ છે બહેન અનૃદ્ધિતમહેતા! મહામોહ રાજની' અવિદ્યા નામની ગરીરસ્થિતિ ઉપર જણાવી હતી તે પ્રાણીની આના પ્રજારની મનની ભાનના સમજવી

પેલા વેદલેખ દુમારે (તેની તથામા ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે) પેટુ

ભોજન ખૂબ ઠાસી ઠામીને કરીને ખાતુ અને સાર

સન્નિપાત

પછી પાધુ ઓઝના માણુ અને છેવટે તેને આકરો

ની યોજના

મન્નિપાત થઈ ગયો, આખરે તેણે ભાન પણ ચાલ્યું

ગયું અને તે જમીનપર પડી ગયો, જમીનપર પડ્યા

પછી આમ તેમ આજોટતા તે મોટેથી જુઓ મારવા હાજ્યો અને ન વર્ણવી શકાય તેવી અત્યંત ભયંકર અવસ્થાને પામ્યો આની તેની બરાબ અવસ્થામાં અહો મર્ગગમુંદગી ! તેનું કોઈએ પણ રક્ષાનું કંઈ નહિ તેવી રીતે આ જીવના સર્વધર્મમાં પણ તે જ પ્રમાણે હકીકત સમજની બરાબર ધ્યાન રાખીને આ વાત ગમજી લેજો હકીકત એમ છે કે જ્યારે આ પ્રાણી પ્રમાદયુક્ત હોય છે અને પ્રમાદમાં વિવાસ કરવા તત્પર થયેલો હોય છે, તેના મનમાં અનેક પ્રકારના વિદ્વેષો થયા કરતા હોય છે, તૃષ્ણાથી તે પીડિત હોય છે, મનમાં અનેક વિપર્યાસો થયા કરતા હોય છે તેમજ અવિદ્યાથી અધ થઈ ગયેલ હોય છે, સંસારરૂપ કાદવમાં આગમન થઈ ગયેલ હોય છે અને વિષયમુખોમાં અનેક જુલો છે એવા તેને પોતાના મનથી આગેપ કરી દીધો હોય છે તે વખતે તેને ધર્માચાર્ય અથવા તેા ઢોઈ ખરેખરા સર્વસૂત્ર સાચા વેદ આપીને તેને કવરામાં પડતો અટકાવના વાર વાર ધન કરે તો તેને એ ભાઈશ્રી મૂર્ખ અને અશ્રવ્ય વગરના માને છે એ વાત તો બરાબર જોએ તેની છે ત્યાર પછી એ ભાઈએ દહ પાપ બાધેલા હોય છે તેથી તેને દુઃખ લો ! વવા રૂપ જનર (તાવ) આવે છે જેની સરખામણી બગબગ વમન સાથે થાય છે તેને વશ પડી જઈને પેલા ધર્માચાર્ય કે સર્વજ્ઞની શિક્ષા ન માનતા તે ખોટા પ્રમાદમાં પડી જાય છે અને પ્રમાદમાં પડ્યો એટલે તો પડી એના મનમાં સર્વ દોષોના ભાર બરાબ જાય છે અને તે વખતે એનામાં મહામોહ રાજ જેવું વર્તન બગમગ સન્નિપાત જેવું છે તે આનીને તેના મનપર કાશ્વ મેળવે છે એક વખત આ પ્રાણી મહામોહને તાબે પડી ગયો એટલે તેનું તદ્દન આવી બંધુ સમજવું પડી મુંદરવોચને ! વિવેકી પ્રાણીઓના દેખતા આ પ્રાણી (આત્મિક) ચેષ્ટારહિત થાય છે, ખીજા તેને ચલાવે તેવી પરકૃત ચેષ્ટાને આધીન થઈ જાય છે અને પડી અતિ માથોદયને પરિણામે મુઠ, આતરડા, વિગ, કચરો, ચરખી અને લોહીયા બરાબેલા અને વમનથી લેપાયેલા નરકમાં તરખોળ સીધે સીધો પડે છે અને લા મોટા શખ્તે પોકાર કરતો અહીં તહીં ગળથા કરે છે, આર્ત રનરે રજ્યા કરે છે તેમ જ વચનથી વર્ણુની ન શકાય તેવા ભયંકર દુઃખો લા સહન કરે છે મુંદર અવચનવાળી બહેન ! તપરૂપ ધનવાળા અને શુદ્ધ દષ્ટિવાળા ઉત્તમ પ્રાણીઓ (મહાત્માઓ) એ પ્રાણીને ઉપર જાણેલી રીતે ચેષ્ટા કરતો પોતાની

૧ ચિત્તગતિ અટવીથી નવી એટ સિદ્ધાસન વિગેરેના સ્વ વિગેરેણો અહીં આ વાક્યમાં આવી ગયા તે સમજ લેવા

જ્ઞાનદૃષ્ટિથી જુઓ છે, પરંતુ તેઓ જાતે એની બાબતના મોટા વેદો હોવાથી જોઈ લે છે કે આ પ્રાણી સન્નિપાતથી સંપૂર્ણ લેવાઈ ગયેલો છે અને એની અવસ્થામાં આવી ગયો છે કે તેની હવે ટોઈ પપ્પુ પ્રકારની દવા થઈ શકે તેવું નથી આવું તે પ્રાણીના મળધમાં નિદાન કરી એ મહાબુદ્ધિગાળી પુરવો એ પ્રાણીનો ત્યાગ કરે છે, એને ઘોડી દે , એના મળધમાં ઉપેક્ષા કરે છે હવે હે ચપળ નેત્રોવાળી બંદેન ! એની અવસ્થામાં ઘોર સસાગમાં પ્રાણી દૂષી ગયેલો હોય છે ત્યારે એમાંથી એવું ટોણું રક્ષણ કરે ? એને એ મમુદ્રમાંથી દૂષતો ટોણું બચાવે ? અને વળી કમનસીબે હે અદ્ય બોવનારી બંદેન ! એવી અવસ્થામાં આ પ્રાણી વર્તેલો હોય છે તો પણ પેલા પ્રમાદભોજન ઉપર તેને જે લોપુપતા લાગેલી હોય છે તેને એ ભાઈ જરા પપ્પુ ઘોડતો નથી, મૂકતો નથી, ઝોછી કરતો નથી, આથી એના દોરો વધતા જાય છે અને તેથી આખરે તે ચેતના ઝોડી દે છે અથવા તેની ચેતના ઘણી ઝોછી થતી જાય છે અને મહામોહના મન્નિપાતથી તે ઘેગતો જાય છે આ પ્રમાણે ટોવાથી હે બંદેન ! આ સસારચક્ર જે રોગ, જરા (વૃદ્ધાવસ્થા-ઘડપણ) અને મરણથી આકુળબાકુળ થયેલ છે તેમાં અનતકાળથી બેઠેલો પેલો મહા બળવાન મહામોહ આ પ્રાણીની સાથે એવી રીતે વર્તન કરે છે કે તેનાથી પ્રાણીના જે ડોઈ ગુદ્ધ વર્મબધુઓ હોય તે એને ઝોડીને ચાલ્યા જાય છે અને પછી પોતે તેનાપર કાણુ મેળવીને જાણે તેને ભયકર મન્નિપાત થયો હોય તેવા પ્રકારના સર્વ વિપરીત વર્તેલો તેની પાસે કરાવે છે મહામોહમાં એટલી અદ્ભુત શક્તિ છે કે તે પોતાના પરાક્રમથી પ્રાણીઓને સસાગમાં પોતાના હાથમાં મરજી આવે તે પ્રમાણે રમાડે છે અને તેને વગ પડીને પ્રાણી પોતાની જાતને તાલ જૂલી જાય છે મુલોચને ! તુ બરાબર ધ્યાનમાં રાખજે કે પેલી પ્રમત્તા નદી વિગેરે સર્વને ચલાવનાર, ગતિમાં મુકનાર અને તેનાથી વૃદ્ધિ પામનાર આ મહામોહ મહારાજ છે^૧

સક્ષિપ્ત અર્થ યોજના.

અગૃહીતસંકેતાને ઉદેશીને પ્રજ્ઞાવિગાળા કહે છે-બંદેન ! મટા ની (પ્રમત્તા) વિગેરેનો ભેદ સમજાવવા અને સ્પષ્ટ કરવા માટે

૧ વધમ્ના નિયમ પ્રમાણે જ્યારે પ્રાણીને ઘણું આદેશ સન્નિપાત થયો હોય ત્યારે પછી તેની દવા કરવી નકામી છે, પછી એ વ્યાધિ અસા ય કોટિમાં આવે છે

૨ એ સર્વને પ્રવૃત્તિ કરાવનાર કારણુબૂત મોહરાજ છે તેમ જ તેના કાર્ય બૂત પણ મોહરાજ છે મોહથી એ સર્વની ઉત્પત્તિ છે અને એમનાથી વળી મોહ શક્તિ પામે છે

તને આ પ્રમાણે વેષહન કુમારડુ દયાન્ત કટી બતાવ્યું તેથી તારા ધ્યાનમાં મર્મ હકીકત બરાબર આવી ગઈ હશે ! તે સદ બાબતો તને સંક્ષેપથી કરી જી જઈ છું તે શાંતિથી સાંભળ

આ પ્રાણીની નિપયલોગ તન્દ્ર જે વૃત્તિ નહે છે, તેને બો ગણનાની જે ધ્યાન-મન્યુષ્યતા રહે છે તે પ્રમત્તતા નદી સમજવી.

પાચે ધ્વજિયના ભોગ તન્દ્ર પ્રવૃત્તિ કંપી, ભોગ ભોગના તે તદ્વિલસિત બેર સમજવો.

ધ્વજિયભોગોમાં પ્રવૃત્તિ કરના માગ્યા પછી નિપયલોપત્તાને હીધે મનમાં જે એક પ્રકારની શૃંચતા આવી જાય છે, ગમ્ય, અ ગમ્ય, લક્ષ્ય, અલક્ષ્ય, પેય, અપેય વિગેરે મબધી વિચારગ્રહિતપણ થાય છે તેને હું મૃગાક્ષી ! ચિત્તવિશેષ નામનો માપ સમજવો.

એ ભોગોને ગમે તેટલા ભોગનામાં આવે તો પણ તૃપ્તિ થાય જ નહિ અને ઉત્તરોત્તર વધારે વધારે ભોગો ભોગના માટે મનમાં ધ્યાન થયા જ કરે તેને તત્ત્વજ્ઞ માપુસો સુષ્ણા નામની વેલ્કા કહે છે.

પાપના ઉદયથી ભોગોનો લાભ મળી શકે નહિ અથવા મળેલા ભોગોનો નાશ થઈ જાય તે વખતે તે ભોગોને પ્રાપ્તિ કંપા માટે જે બાધા (સ્વૂળ) પ્રયત્નો કરનામાં આવે-જેને દુનિયાના રીમાં એક પ્રકારનો પુરુષાર્થ કહેવામાં આવે છે તેને-વિપયાલ નામનું સિંહાસન કહેનામાં આવ્યું છે

આ સસારના સર્વ પદાર્થો અનિત્ય છે અને અપવિત્ર છે, દુઃખથી ભરપૂર છે અને જીવની ત ન જૂના છે-તેના પદાર્થો નિપે તેથી ઉલટી છુદ્ધિ થવી એટલે તેમને સ્થિર રહેનાર માનવા પવિત્ર ગણવા, તેમાંથી મુખ્ય મેળનાની ધ્યાન રાખવી અને પોતે જાણે તન્મય જ છે એનો વિચાર કર્યો તેનું નામ અવિદ્યા (અજ્ઞાન) સમજવું

એ સર્વ વસ્તુને પ્રવર્તી-નાર તેમ જ એમનાથી જ ઉત્પન્ન થ નાર મહામોહરાજા કહેનાય છે

બહેન અગૃહીતસકેતા ! આવી રીતે મહાનદી વિગેરે સર્વ વસ્તુઓ એક બીજાથી તદ્દન જુદી છે તે બરાબર યત્નપૂર્વક સમજી લેવું !

૧ પ્રજાવિશાળાએ આ પ્રકરણની સરજાતથી વેગહન કથા દેવા માગી તે બાવાવ સાથે અહીં તેણે પૂરી કરી

અગ્રીતસકેતાએ કહ્યું “બહેન ! બહુ સારી વાત કી હવે મને બરાબર ખાતરી થઈ કે તું સાચેસાચી પ્રજ્ઞાવિશાલા જ છે (વિશાળ બુદ્ધિવાળી બહેન છે) તારૂં જેવું નામ છે તેવા જ તારામં ગુણો છે હવે તને ઘણી તકલીફ પડી છે તેથી તું આરામ લે, અને આ સસારીજીવ પોતાનું ચરિત્ર આગળ ચલાવે ભાઈ સસારીજીવ ! નિચક્ષણસૂરિએ જે ચરિત્ર નરનાહન રાત્ર સમક્ષ કહી સભળાવ્યું અને હાલ નિમર્શ પ્રકર્યને કહી સભળાવ્યું એમ તું વાત કગતો હતો તે હવે આગળ ચલાવ ”

સસારીજીવે પોતાની વાર્તા આગળ ચલાવી ^૧

પ્રકરણ ૧૨ મું.

મહામૂઢતા-મિથ્યાદર્શન-કુદૃષ્ટિ.

સસારીજીવે ચરિત્ર આગળ ચલાવતા હ્યું —

નરનાહન ગજા મમત્ત રિપુદામણના સામળતા નિચક્ષણસૂરિ કહે છે —

“ પછી નિમર્શ મામાએ ભાણેજને કહ્યું “ભાઈ પ્રકર ! હવે તને નહીં નિગેઝેનો ભાવાર્થ બરાબર સમજાયો હશે બોલ, હવે પણ વધારે ખુલાસો કરનાની જરૂરીઆત છે ખરી ? ”

૧ નવમા પ્રકરણને અંતે મોહરાજના પરિવારનું વર્ણન વિમર્શ મામા ગઈ કરતો હતો તે હવે આગળ ચાલશે આ સર્વ વર્ણન નરનાહન રાત્ર સમક્ષ વિચક્ષણસૂરિ કહેતા હતા તે રિપુદામણ સામળતો હતો અને વાતની શરૂઆતમાં જણાવ્યું તેમ સસારીજીવ વરીકે તે સવ મદ્દામમ સમક્ષ કરી બતાવતો હતો.

૨ પ્રકરણ નવમાને અંતે મામાને મોહરાજના કુટુંબનું વર્ણન કરવા માતા ભાવાર્થની વાત ચાલી હતી હવે મોહરાજનો પરિવાર વર્ણવે છે ૫ ૧૨ થી ૧૬ સુધી મોહરાજના પરિવારનું વર્ણન ચાલશે એ પાત્રે ૧ ઉપન મુખ્ય વિષય (મોહરાજના પરિવાર) ના પેગવિશાસ સમજવા

પ્રાર્થ—“મામા ! મારા સમજનામા પ્રમત્તતા નહીં વિગેરે સર્વ આની ગયા હું એના નામ પણ બરાબર સમજ્યો છું અને એના શુભો પણ મારા લક્ષ્યમા આની ગયા છે, હવે આપ મને એ મોહરાજના આખા પરિવારનો પરિચય કરાવો, એ સર્વને બરાબર જાણખાવો આ રાજસિંહાસનપર સુદર સ્ત્રી આવીને બેઠેલી છે જે શરીરે કાંઈક વધારે રાજ દેખાય છે તેનું નામ શું છે અને તેના શુભો ક્યા ક્યા છે—તે સર્વ મને સમજાવો

દેવી મહામૃદતા,

વિમર્શ—“એ તો અનેક શુભાની ખાપુ જેવી સુપ્રસિદ્ધ મહા રાજા મહામોહની સૌભાગ્યવતી ભાર્યા મહામૃદતા નામની છે જેમ નદ્રથી નદ્રિકા જૂદી નથી, જેમ સૂર્યથી તેની પ્રભા જૂદી નથી, તેમ એ રાજપત્ની પોતાના પતિ મહામોહથી શરીરના અભેદે જ રહે છે એટલે બન્નેનું શરીર એક જ છે આ પ્રમાણે હોવાથી એ મહારાજના જે જે શુભો અગાઉ વર્ણવ્યા હતા તે સર્વ આ તેમની ભાયા મહા મૃદતામા છે એમ તારે સમજી લેડું”

‘મિથ્યાદર્શન સેનાપતિ.

મર્કટ—“નાર, મામા ! એ વાત સમજ્યો હવે જુઓ એ મહા મોહ રાજની બાળુમા તેમની નજીક બેઠેલ પેલો જાળા રગનો અને ભયંકર આકૃતિવાળો રાજપુત્ર જણાય છે જે આખા રાજને તથા રાજસભાના સભાસદોને વાકી નજરે નેડ રહ્યો છે તે કયો રાજા છે ?”

વિમર્શ—“આ આખા રાજ્યનો નાયક મહામોહ મહારાજનો એ મિથ્યાદર્શન નામનો વડો પ્રધાન અથવા સેનાપતિ છે એ મહારાજ જે મોટા રાજ્ય ઉપર પોતાનું રાજ ચલાવે છે તેનો સામટો કારભાર એ વડો પ્રધાન ચલાવે છે અહીં જે બીજા ઘણા રાજાઓ છે તેમને સવને પણ એ ઘણું બધું આપનાર છે હવે એ અહીં રહ્યો ગયો, બાહ્ય પ્રદેશમા રહેવા પ્રાણીઓને શું શું કરી રોકે છે તેની ટુકામા વાત કરી દઉં તે બરાબર તું લક્ષ્યમા લઈ લે એ આ અતરંગ પ્રદેશમા રહીને પોતાની મજ્જિથી બાહ્ય પ્રદેશના પ્રાણીઓને જે દેવ ન હોય તેનામા દેવપણાની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે, આદર્ભમા વર્મની માની

૧ મિથ્યાદર્શન માટે કતાએ મહાત્મ સખ્દ વાપર્યો છે તેનો અર્થ વડો પ્રધાન પણ થઈ રોકે એ સેનાપતિનું તેમજ વડા પ્રધાનનું કામ કરે છે બન્ને અર્થ બંધબેસતા જણાય છે

નતા ઉત્પન્ન કરે છે, જે તત્ત્વ ન હોય તે તત્ત્વ છે એવી યુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે, જે અપાત્ર કે કૃપાત્ર હોય તેને તે પાત્ર મનાવે છે, ગુણની તદ્દન ગેઝહાજરી હોય ત્યાં ગુણોનો સમહ સમજાવે છે અને જે સસાર વંચવાના હેતુઓ હોય તેને તે નિર્વાપુ (મોક્ષ)ના હેતુઓ હોવાની ભ્રાન્તિ કરાવે છે. આપુ અજબ કામ એ કેવી રીતે કરે છે તે તને સહજ વિવેચનપૂર્વક જણાવું^૧—

“જે હસવામા^૧, ગાનામા, ચાળા કરવામા અને નાટક ચેટક

“વિગેરે આહ્વારોમા તત્પર રહે છે, જે સ્ત્રીઓના

અદેવ દેવ

“કટાક્ષથી હણાઈ જતા હોય છે, જેઓ પોતાની

હાની યુદ્ધિ

“બાળુમા સ્ત્રીનું અર્ધ શરીર ધારણ કરતા હોય

“છે,^૨ જેઓ કામાન્ધ હોય છે, જેઓનું મન પર-

“સ્ત્રીમા આસક્ત રહેતું હોય છે, જેઓને વ્યવહાર માણુમ રાખે

“તેટલી શરમ પણ^૩ હોતી નથી, જેઓ દોષથી ભરેલા હોય છે,

“આયુધો (હથિયારો) ધારણ કરનારા હોય છે, દેખાવમા જ ભયકર

“ક્ષાન્તતા હોય છે, શત્રુને મારના માટે તત્પર રહેવા હોય છે, આપ

“અને આશીર્વાદથી જેમનું ચિત્ત મલીન થએલું હોય છે^૪—આવા

“આવાને એ મિથ્યાદર્શન લોકોમા દેવ તરીકે સ્થાપન કરે છે હવે

“એની સામે વિચાર કરો તો જે તદ્દન રાગદ્વેષ વગરના હોય છે,^૫

“જે સર્વજ્ઞ-અર્થ વસ્તુને એક સાથે જાણી શકે તેવા

દેવમા અદેવ

“હોય છે, જે શાશ્વત મુખને અર્ધપૂર્વક અનત

પણાની યુદ્ધિ

“કાળ મુખી ભોગવનારા હોય છે, અત્યંત આકરા

“કર્મરૂપ મેવનો જેમણે સર્વથા નાગ કરેલા હોય

૧ હવે પણ અદેવમા દેવયુદ્ધિ વિગેરે કાંઈ મિથ્યાદર્શન વગર કેવી રીતે કરે છે તે બતાવવામા આવ્યું છે

૨ આ વર્ણન શ્રીકૃષ્ણને ઘણે દરજ્જે લાગુ પડે છે

૩ બીલડીમા આસન્ન શીવને આ વર્ણન લાગુ પડે ॥

૪ વ્યવહારમા સ્ત્રીસાથે જલ્દરમા ફાણ નથી એવા આર્થવર્તનો શિષ્ટાચાર હતો એ શિષ્ટાચારને મૂકી જે જલ્દરમા પણ સ્ત્રીસાથે મૂર્તરૂપે દેખાય છે તે રાધા-કૃષ્ણ કે સીતારામ સમજાય છે

૫ ધૈર આદૃતિવાળી કાલિકાદેવી અને શત્રુ મારવા તત્પર ભૈરવની બીજા મૂર્તિ જણાય છે

૬ કોઈ પણ આપ આપનાર કે આસિષ આપનાર દેવને આ હયાન્ત લાગુ પડે છે

૭ આ વર્ણન શ્રી ત્રિનેશ્વર દેવને લાગુ પડે છે

“ છે, જેઓ સર્વ પ્રકારના પ્રપચ વગરના હોય છે, જેઓ મહાશુદ્ધિ-
 “ શાળી હોય છે, જેઓનો ક્રોધ સર્વથા શાન્ત થઈ ગયો હોય છે,
 “ જેઓને ખોટો આકર્ષ કરવાનો કદિ પણ પ્રસંગ જ આવતો નથી,
 “ જેઓએ હાસ્ય, શ્રી અને અન્ન (હથિયાર)ને સર્વથા તિલાંજનિ
 “ આપેલી હોય છે, જેઓ આકાશની જેમ સર્વથા નિર્મળ હોય છે,
 “ જેઓ તદ્દન ધીર-શાન્ત હોય છે, જે મોટા બા પથી યુક્ત હોય છે,
 “ જે હમેશા ઉપદ્રવરહિત હોય છે, જેઓ કોઈને કોઈ પણ પ્રકારનો
 “ શાપ આપતા નથી તેમ જ કોઈને આશીર્વાદ પણ આપતા નથી
 “ એટલે જેઓ શાપ (દ્વેષજન્ય) અને પ્રસાદ (સન્નજન્ય)થી
 “ મુક્ત થઈ ગયેલા છે, છતાં પણ જેઓ અન્ય પ્રાણીને શિવ (મોક્ષ
 “ પરમપદ) પ્રાપ્ત કરવાના કારણભૂત થાય છે, જે ત્રણ કોટિએ
 “ શુદ્ધ શાસ્ત્રાર્થનો ઉપદેશ આપનાર હોય છે, જેઓ પરમ ઐશ્વર્યના

૧ ત્રણ કોટિ આ પારિભાષિક શબ્દ છે એના ધણા અર્થો બેસે છે તે
 રિચારવા

૧ કરતુ, કરાવતુ અને અતુમેદતુ

૨ હનન પચન અને કથણ

હનનઃ કોઈને મારવો નહિ દહણો નહિ

પચન કોઈ વસ્તુ રાધવી નહિ

કથણ કોઈ વસ્તુ ખરીદવી નહિ

૩ શાસ્ત્રાર્થ કરનારા ત્રણ કોટિ માને છે જુઓ ન્યાયનો અથ એમા
 પ્રમાણ વિગેરેની વિચારણાનો સમાવેશ થાય છે

૪ કપ, છેદ અને તાપ એ ત્રિવિધ શુદ્ધિ છે

કપ વિધિપ્રતિવધી વગ

વિધિ અને પ્રતિવેધનુ બતાવતુ તે કપશુદ્ધિ કામવા તરીકે રાત્ર
 વિગેરેના વિનાશક ધ્યાનાદિને કરવા (વિધિ) અને આત્માને
 મલીન કરનાર અવદિંસાદિ ન કરવા (પ્રતિવેધ) શુદ્ધનો
 વિધિ અને અશુદ્ધનો નિવેધ

છે સ્તર્ભવપાન્નાવેષોચ્ચિદ્ધે

વિધિ પ્રતિવેધના ઉપાયભૂત સમિતિ શુભિ વિગેરે અનુષ્ઠાનોનુ
 બતાવતુ તે છેદશુદ્ધિ ક્રુકામા કટીએ તો બની રાકે તેવા
 આચારને દર્શાવવો તે છેદશુદ્ધિ

તાપ ઉષ્મનિવનમાવવાદસાપ

બધ મોક્ષ વિગેરે સદ્ભાવના કારણભૂત આત્મા વિગેરે બાવોને
 દર્શાવવા તે તાપશુદ્ધિ અથવા વિધિનિવેધ પેદા સભવિત
 પદ્યની પ્રવચ્ચા કરવી તે તાપશુદ્ધિ

“ ધણી ડે, જેઓ મર્વ દેવોને પાપુ પૂજના યોગ્ય છે, જેઓ મર્વ
 “ મોટા મોટા યોગીઓને પાપુ ધ્યાનનો વિષય થનારા હોય છે, જે-
 “ ઓની આજ્ઞાને અનુચિતવાથી જ જેમની આરાધના કરી શકાય તેવા છે
 “ અને આરાધના સદગુ ગીતે બગળા ઢરવાથી જેઓ દુ ખના અગથી
 “ પણ રહિત મદાનદમય સુખરૂપ વિશુદ્ધ જ્ઞાન આપનારા હોય છે
 “ એના ખરેખર સાચા દેવને એ મિથ્યાદર્શન સેનાપતિ એવી રીતે
 “ છુપાવી દે છે કે એની તાબેદાર પ્રજા તે મહાગુણી અક્ષય સુખદાથી
 “ દેવોના સાચા સ્વરૂપને જાણી શકતી નથી અને તેથી તેમને
 “ ઓળખી શકતી નથી અને તે દેવોની હયાતીનું ખુલ્લું તેમને ભાન
 “ રહેતું નથી

“ “ તમે વારવાર મોનાના દાન આપો, ગાયના દાન આપો,

“ પૃથ્વીના દાન (ઇનામમા જમીન) આપો, વાર

અધર્મમા “ વાર જ્ઞાન કરો, ડુભાડાનું પાન કરો, પચાસિ

ધર્મશુદ્ધિ “ તપ કરો, ચરિકા વિગેરે દેવીઓનું તર્પણ કરો,

“ મોટા મોટા તીર્થોપર જઈ ભેરવજન ખાઓ,^૧

‘ માધુઓને એક ઘરનો પિંડ આપો,^૨ ગાવા વન્ટરવામા અત્યંત આ-

“ દગ કરો, તમારાથી અને તેટલી વાવો બધાવો, કુનાઓ ખોદાવો,

“ તળાવો તૈયાર કરાવો, મોટા મોટા યનોમા મત્રના પ્રયોગપૂર્વક

“ પશુઓનો હોમ કરો અને ભોગ આપો-આવા આવા અનેક પ્રકારના

“ પ્રાણીવિદ્યાતના સાધનભૂત શુદ્ધ ભાવગ્રહિત જે જે ધર્મો આ દુનિયામા

“ દેખવામા આવે છે તે મધળા પેવા બજવાન મિથ્યાદર્શન નામના

“ સેનાપતિએ પ્રપચથી લોકોને ઠગીને તેઓમા દેલાગ્યા છે વાત એ છે

“ કે એણે (મિથ્યાદર્શન પ્રધાને-સેનાપતિએ) ભોળા લોકો ઉપર

‘ પ્રપચ ઠગીને દુનિયામા ઉપર જતાની તેની બાબતોને ધર્મ તરીકે

“ ચલાવી છે વળી આ દુનિયામા ખીન પાપુ ધર્મો હોય છે જેઓ કહે છે

૧ સુવર્ણદાન, ગોદાન, પૃથ્વીદાન બાણણને આપવામા ધણુ પુણ્ય મનુ
 સ્મૃતિમા કહ્યું છે બાળના ધણા મામા વ્યવહારથી સમજાય તેવા છે, દરેક
 ભેવામા આવે તેવા છે

૨ ભેરવજન અગાડ મોટા િરનાર જેવા પવતપરથી નીચે જમીનપર દુ
 ખથી કે ધર્મશુદ્ધિથી પગ માણસ આત્મધાત કરવા દવા તેમા પુણ્ય માનવામા
 આવડ દડ દાણ તો સરકારે એ આત્મધાતની પ્રતિષ્ઠા બધ કરી જ ભેરવજનની
 જગ્યા િરનારપર દાણ પણ ફરથી બેઠ શકાય છે

૩ એક ઘેરથી આખી ગામરી કરી લેવી તે

“ કે તમે ક્ષમા રાખો, નરમાશ રાખો, સતોષ ધા
 ધર્મમા અ “ રુપ કરો, પવિત્રતા ધારણ કરો, સરળતા શીખો,
 ધર્મશુદ્ધિ “ લોભને દેશવટો આપો, તપ કરો, સયમમા મન
 “ પરોવો, સત્ય બોલો, બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરો, શાંતિ
 “ રાખો, ધૃદ્રિયોને દમો, પ્રાણીવધ (હિંસા) નો ત્યાગ કરો, પરવસ્તુ
 “ લઇ લેવાની વૃત્તિ છોડી દો, શુદ્ધ ધ્યાન કરો, અસારપર વિરાગ
 “ રાખો, ઉપકારી પૂજ્યપાદ શુક્રમહારાજની ભક્તિ કરો, જરા પણ
 “ પ્રમાદ મેવો નહિ, મનની સર્વદા એકાગ્રતા કરી દો, નિગ્રધપણમા
 “ (મુનિપણમા) તત્પરતા રાખો-આવા આવા ચિત્તને નિર્મળ
 “ કરનાર ને ને અમૃત નેવા શુદ્ધ ઉપદેશો દો, નેઓ સાચા શુદ્ધ
 “ ધર્મના નામને યોગ્ય હોય અને ને જગતને આનંદ કરાવવાના હેતુ
 “ ભૂત હોય અને સસાર સમુદ્ર ઓળંગનામા મેતુ (bridg) નેવા
 “ હોય તેને એ મહામોહ રાજાનો સેનાપતિ પુષ્પા યા કરે છે, તેની આડો
 “ આંખ્યા કરે છે, અને તેની અપ્રતિહિ કેવી રીતે થાય, તે લોકોના
 “ જાણવામા ઓછા કેમ આને તેની નિરતર ગોચણ રાખ્યા કરે છે
 “ અને તેવા ધર્મને અધર્મ ગણાવનાનો પણ પ્રયત્ન કરે છે

“ “ આત્મા રથામાક^૧ કે તદુવ (ઓખા) ના આકારને ધારણ
 “ કરનાર (તેના નેવડો) હોય છે, આત્મા પાયશે
 અતત્ત્વમા “ ધનુષ્ય પ્રમાણ હોય છે, આખા ત્રિશ્મા^૨ એક જ
 તત્ત્વશુદ્ધિ “ આત્મા હોય છે, આત્મા નિલ જ હોય છે અને
 “ આત્મા આખી દુનિયામા વિભુ (યાપીને રહેવો)
 “ છે, આત્મા ક્ષણસત્તાનરૂપ^૩ છે, આત્મા લલાટ (કપાળ) મા રહે છે,
 “ આત્મા હૃદયમા રહે છે, આત્મા જ્ઞાન માત્ર જ છે-બીજી કાંઈ નથી,
 “ ચર અને અચર ને સઘળું દેખાય છે તે સઘળું શૂન્યમાન છે,
 “ આત્મા પચ્ચત્તનો સમૂહ છે, બ્રહ્માધી થયેવ છે, (બ્રહ્મમય છે)

૧ રથાગ્રો નામનુ અનાજ ખેતરમા થાય છે, બીજી જેવું હોય

૨ રાકરનો અદ્વૈત મત આત્માને એક નિલ અને સર્વવ્યાપી માને છે

૩ બૌદ્ધો આત્માને ક્ષણિક માને છે જુઓ સર્વદશનસમૂહ ૫ ૧૨

૪ આત્માની જૂની જૂની રીતે વિવેચના બદલા બદલા દર્શનકારો અને સમ્ર
 રાષ્ટ્રો કરે છે એના વિવેચન માટે સર્વદર્શનસમૂહ ૫૨૬ દર્શનસમુચ્ચય સિદ્ધાન્તસાર
 વિરે એવો તેવા એ હકીકતનું દાહન કરી એક લેખ આનંદધન પદ્યરનાવળી
 (પ્રથમ ભાગ) ૫ ૩૮૭-૪૧૨ મા આપેલ છે તેથી અત્ર તેપર ફરી વિવેચન
 કરવામા આ શુ નથી

“ દેવતાએ રચેવ છે, મહેશ્વરે બનાવેલ છે-આના આના આત્માને
 “ અંગે અનેક પ્રકારના ખોટા તત્ત્વો મનાતા હોય છે, પ્રમાણુની
 “ સાથે જ્યારે તેને વિચારવામા આવે ત્યારે તેમા અનેક પ્રકારની
 “ આત્માઓ આવતી જણાય છે તેવા તત્ત્વોવિષે પણ એ મિથ્યાદર્શન
 “ સેનાપતિ પ્રાણીની સદૃશ્યુદ્ધિ કરાવે છે એ એવા તત્ત્વો આદરના
 “ આ પ્રાણીને સમજાવે છે, જ્યારે^૧ જન, અજન, પુણ્ય, પાપ,
 “ આશ્રવ, સવર, નિર્જરા, બધ અને મોક્ષ એ નવ
 તત્ત્વ તરફ “ તત્ત્વો બરાબર સાચા છે, પ્રતીતિથી ગ્રિહ થાય
 અર્થે “ તેવા છે અને પ્રમાણુની ડોટિમાથી જરા પણ
 “ દૂર જતા નથી અને ડોઠ પણ બાધવિના સ્થાપિત
 “ થઈ શકે તેવા છે તેને એ મિથ્યાદર્શન પ્રધાન દૂષાવી દે છે, એને
 “ વશ પડેવા પ્રાણીઓને તે તત્ત્વો જાણુના દેતો નથી

“ સાધુવેશ ધારણ કરવા છતાં ગૃહસ્થાનાસમા ગહેવા, સ્ત્રીઓના
 “ અગોપાગતુ મર્દન કરનારા વિપયાસક્ત, પ્રાણીઓને
 ગુરુતત્ત્વમા “ ઘાત કરનારા, હિંસક, અસત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા, પ્રતિ-
 ગોઠાળો “ જ્ઞાનો ઘાત કરનારા પાપીઓ, વનધાન્યાદિ પતિ-
 “ ગ્રહમા રચી પચી રહેલા, સારી ગસોઈઓ આ

“ રોગનારા, મદિરા (દારૂ)નું પાન કરનારા, પરસ્ત્રીનું એવન કરનાગ,
 “ ધર્મમાર્ગને દૂષણ લગાડનારા, ગુરુના રૂપમા તપાવેલા લોઢાના
 “ ગોળાનો આકાર ધારણ કરનારા-આવા આવા અધર્મ આચરણ
 “ કરનારાઓ પ્રત્યે પણ તે મિથ્યાદર્શન સેનાપતિ (પ્રધાન) લોઢોમા
 “ પાત્રબુદ્ધિ ધાગણ કરાવે છે, તેઓને સત્પાત્ર (લાયક) મનાવે છે,
 “ એટલે તેઓ માન સન્માનને યોગ્ય છે, તેઓનો ઉપદેશ આભળવા
 “ યોગ્ય છે અને તેઓ મર્મ રીતે પાત્ર છે એમ તે કરાવે છે,
 “ ત્યારે ખીજા કેટલાક ગુરુઓ અને ઉપદેશોને મત્ત જ્ઞાનને જાણનારા,
 “ વિશુદ્ધ ધ્યાનમા રક્ત, ચુદ્ધ ચાત્રિત્રનો ખપ કરનારા, તપ તપનારા
 “ અને સારે રસ્તે શક્તિનો ઉપયોગ કરનારા હોય છે, ગુપુરનોને
 “ ધારણ કરનારા હોય છે, મહા વૈષ્ણવાનું દોષ છે, તદ્દન ગાત્ર હોય
 “ છે, હાવતા ચાવતા કટપટ્કોની જેવા હોય છે, (તેમને) દાન આ-
 “ પનારને અમારસમુદ્ગ ઉતારનારા હોય છે, ચિત્તવનમા પણ ન

૧ જૈનદર્શનકારોના પ્રરૂપેવા આ નવ તત્ત્વો છે સામાન્ય જોવ માટે નવ તત્ત્વ અથ જોવેલ.

૨ દેખાવમાં જ કોધી, અનવશ્યમાન મૂર્તિ.

“ આવી શકે તેવી વસ્તુઓના વહાણુ તુલ્ય હોઈ (સસારસમુદ્રને)
 “ સામે પાર જનારા હોય છે—આવા નિર્મળ ચિત્તવાળા મહાત્મા પુ
 “ ર્યો ઉપર એ મહામોહનો મિથ્યાદર્શન પ્રધાન (ગેનાપતિ) અપાન
 “ પણાની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે

“ “ કેટલાક સાંતુનો વેશ ધારણ કરનારા સૌભાગ્ય માટે રાખોડું
 “ દે છે (કોતુક), કેટલાક ગાર્ડી વિદ્યા અથવા
 સાધુપણની મા “ જાદુમરીના પ્રયોગો કરે છે, કેટલાક મનોના ઉપ
 નીનતામા ફેરફાર “ યોગ કરે છે, કોઈ ઇંદ્રજાળના ખેલો કરવામા
 “ રસ લે છે, કેટલાક રસાયણ કરે છે, કેટલાક
 “ એર ઉતારવાનું કામ કરે (નિર્મિતીકરણ), કેટલાક ઔષધની
 “ મેળવણી કરે છે (તન), કેટલાક અજનથી અદૃશ્ય થવાનું કામ
 “ કરે છે (અતર્ધાન), કેટલાક અષ્ટાંગ નિમિત્ત કહે છે ઉત્પાત,
 “ આતરિક્ષ, દિવ્ય, અગ, સ્વર, લક્ષણ, બ્યજન અને ભૌમ સમધી
 “ નિમિત્તો કહે છે, કેટલાક શત્રુનો નાશ કરવા માટે કામણુ ટુમણુ
 “ વૈરપૂર્વક કરે છે (ઉચ્ચાટન), કેટલાક વૈદ્યકશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી
 “ દવા કરવાના કામમા પડી જાય છે (આયુર્વેદ), કેટલાક નવી
 “ સતતિના શુભઅશુભ દેખાડી આપનારા ચક્રો બનાવવા (જાતકો
 “ તૈયાર કરવા)ના કામમા રસ લે છે, કેટલાક જ્યોતિષના વિષયમા
 “ પડી જાય છે, કેટલાક ગણિત ગણવામા તત્પર હોય છે, કેટલાક
 “ નૃપોની મેળવણી કર્યા કરે છે તથા કેટલાક યોગના લેખો તૈયાર કર્યા
 “ કરવામા વખત પસાર કરે છે—આવા આવા પાપશાસ્ત્રના નવા નવા
 “ જૂઠા જૂઠા પ્રકારના વિશેષો પ્રાણીઓને આશ્રય ઉત્પન્ન કરનારા થાય છે
 “ જેના ઘણા પ્રકારો છે—એ અને એવા એવા પ્રાણીનું ઉપમર્દન કરે
 “ તેના અને શકતાનો ધનજરો ઉઘાડે તેવા અનેક હેતુઓ હોય છે
 “ તેને જે વેશધારીઓ સારી રીતે જાણતા હોય છે અને તેનો જોઓ

૧ અષ્ટાંગ નિમિત્ત-ભવિષ્ય કથન નામે પ્રમાણ —

- ૧ ઉત્પાત વારા વિગેરે ખરવાથી સારા નરસા ફળનું કથન કરવું
- ૨ આતરિક્ષ મહોના ઉદય અને અસ્તથી સારા ખોટા ફળનું કથન કરવું
- ૩ દિવ્ય ઉપાવેવા તેવમા દ્વાય યોગવા અગ્નિપર ચાલતું વિગેરે સપ્ત
- ૪ અગ પુન સ્ત્રીના જમણા કાળા અજના ફરકવાથી શુભાશુભ ચેષ્ટાઓ
જાણવી તે
- ૫ સ્વર પત્રી વિગેરેના સ્વરથી શુભાશુભ ફળનું કથન કરવું
- ૬ લક્ષણ દ્વાય પગની રેખા ઉપરથી શુભાશુભ ફળનું કથન કરવું
- ૭ બ્યજન મસા તલ વિગેરે ઉપરથી શુભાશુભ ફળનું કહેવું
- ૮ ભૌમ ધરતીકપથી શુભાશુભ ફળનું કહેવું

' પ્રયોગ કરનારા હોય છે અને જે હુઆઓ-ધર્મક્રમો પાપપરા-
 " પણ હોઈ એવા કામ કરવામા અથવા એવી નજીની તુચ્છ બાબ-
 " તોમા વખત કાઢવામા ધર્મઅધી જરા પણ વાધો ધરાવતા નથી
 " તેવાઓને એ મિથ્યાદર્શન આ પૃતીતળપર ગુણવાન તરીકે
 " બતાવે છે, ધીરની તરીકે દર્શાવે છે, પૂજવા યોગ્ય તરીકે મનાવે
 " છે, હાંઆ પ્રકારના મનવાળા (મનસ્વી) તરીકે જણાવે છે, તેઓ જ
 " ખરા લાભ કરાવી આપનારા છે એમ મૂલ્યે છે અને મુનિઓમા
 " તેઓ જ સર્વોત્તમ છે એમ વારવાર મૂલ્યે છે એ મિથ્યાદર્શનમા
 " એની શક્તિ છે કે એવા બાહ્ય જનો જાણે સર્વથા સર્વ માનને ઉ-
 " ચિત છે એમ પોતાની ગતિના ભેરથી પ્રાણીઓને મનાવે છે હવે
 " બીજા એવા જ કેટલાક પ્રાણીઓ હોય છે કે જેઓને એવા અનેક
 " પ્રકારના મત્રો તથા તત્રો અને બીજી વિદ્યાઓ મારી રીતે આવડતી
 " હોય છે છતાં અતિ નિસ્પૃહપણથી જેઓ એવા પ્રકારની લોક-
 " યાત્રાથી તદ્દન નિવૃત્ત થયેલા હોય છે અને જેઓને ધર્મના વિષયમા
 " જરા પણ ઉલ્લસન (અતિક્રમ) થઈ જાય તે માટે બહુ જ ભય લાગતો
 " હોય છે, જેઓ પારકાની બાબતમા જાણે મુગા બ્હેરા કે આધળા
 " હોય તેમ નગમી બાબત સામળતા બોલતા કે ભેતા નથી, જેઓ
 " પોતાના ગુણની વૃદ્ધિ યાચ તે માટે જ નિરતર તત્પર રહેતાગ
 " હોય છે, જેઓ પોતાના ગરીબ ઉપર પણ જરાએ આશ્રિ
 " નહિ રાખનારા હોય છે, તો પછી ધન શ્રી આદિ પર પદાર્થોની તો
 " વાત જ શી કરવી ? જેઓ કોપ, અહંકાર અને લોભને નવનજના
 " નમસ્કાર દૂરથી જ કરનારા હોય છે, જેઓના સર્વ સ્થૂળ આપારો
 " તદ્દન શાંત થઈ ગયેલા હોય છે, જેઓને અન્ય કોઈની અપેક્ષા
 " હોતી નથી, જેઓ તપને ખરેખર (આત્મ) ધન માનનારા હોય છે,
 " જે કદિ દિવ્ય બતાવતા નથી, જેઓ જાદુગરીની વાતો કે પ્રયોગો
 " કરતા નથી, જેઓ મત્રાદિ કોઈ પણ પ્રકારનું અનુષ્ઠાન કરતા નથી,
 " જેઓ નિમિત્ત બતાવતા નથી, જેઓ લોકોના ઉપર ઉપરના બાહ્ય
 " ઉપચારોનો મુખપૂર્વક લાગ કરે છે અને નિરતર જ્ઞાન ધ્યાન અભ્યાસ
 " અને યોગપ્રક્રિયામા આત્માને આસક્ત રાખતા હોય છે-આવા
 " આવા વિગિદ્ય પુરૂષો હોય છે, મહાત્મા પુરૂષો હોય છે, સાધુઓ
 " હોય છે તેને એ મિથ્યાદર્શન નિર્ગુણી તરીકે જણાવે છે, લોકવ્યવ-
 " હારથી વિમુખ જણાવે છે, મૂર્ખ તરીકે પ્રસિદ્ધ કરે છે, મુખ્યભોગથી

“વચિત થયેલા જાણે છે, અપમાનથી હજીયવા દર્શાવે છે, ગરીબ-
 “દીન છે એમ સમજાવે છે, ખરા જ્ઞાનથી સમજણ વગરના જાહેર
 “કરે છે, જ્ઞાન જેવા છે એમ મનકરી કરે છે-આવી રીતે પોતાની
 “ગમિથી સાધુ પુરોને તદ્દન ઉલટા રૂપમા પ્રસિદ્ધ કરવામા એ
 “આનંદ લે છે

“ “તમે કન્યાઓના લગ્ન કરો, પુત્રો ઉત્પન્ન કરો, શત્રુઓને

“ભારી નાખો, કુટુંબનું પરિપાલન (પાપણું) કરો-

કમવિભાગ

“આના આવા કામો જે યોગ સસારવૃદ્ધિના કારણો

મા વિચિત્રતા

“છે તેને વિશુદ્ધ ધર્મ તરીકે તેના તરફથી બતા

“વનામા આવે છે અને જણાવવામા આવે છે કે

“એવા કાર્યો કરવાથી આ સસારસમુદ્ર તરી જવાય છે, ત્યારે જે

“મા । જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપ રત્નત્રયથી ભરપૂર છે અને જેનાથી મુક્તિ

“પ્રાપ્ત થાય છે તે માર્ગનો એ લોકશત્રુ મિથ્યાદર્શન સર્વથા નાશ કરે

“છે-લોપ કરે છે

“ “ભાઈ પ્રકરે ! આવી રીતે એ મોટી શક્તિવાળા સેનાપતિ
 મિથ્યાદર્શનમા ફેટલી અદ્ભુત શક્તિ છે તેનું મેં તારી પાસે વિસ્તા
 રથી વર્ણન કરી બતાવ્યું મેં તને અગાઉ જણાવ્યું હતું કે તે મિથ્યા
 દર્શન જે દેવ ન હોય તેનામા દેવપણાની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે,
 અન્યમા ધર્મની માનીનતા ઉત્પન્ન કરે છે, જે તત્ત્વ ન હોય તે તત્ત્વ
 છે એવી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે, જે અપાત્ર કે કુપાત્ર હોય તેને તે
 પાત્ર મનાવે છે, શુણ્ણની તદ્દન ગેરહાજરી હોય ત્યાં શુણ્ણનો સમૂહ
 સમજાવે છે અને જે સસાર વધવાના હેતુઓ હોય તેને તે નિર્વાણ
 (મોક્ષ)ના હેતુઓ હોવાની ભ્રાન્તિ કરાવે છે એ સર્વના સમઘમા
 વિવેચનપૂર્વક સર્વ હકીકત તારી પાસે નિવેદન કરી, બાકી ખરેખરા
 વિસ્તારથી તો એ પ્રધાનના પરાક્રમોની વાત કહેણું કરી શકે ?

૧ : યાના લગ્નને સ્મૃતિકારે ધર્મ માનેલ ॥ અપુત્રની જાતિ નથી, સ્વયં તેને
 મનુષ્ય નથી એમ સ્મૃતિકાર બતાવે ॥ શત્રુનો નાશ થયું મનુસ્મૃતિમા ફરજ તરીકે
 જણાવેલ છે જુદા માળાપ સાધ્વી સ્ત્રી અને નાના પુત્રને સંકટો આકાર કરીને
 પાપ પાળવા પોષવાની ફરજ જુદાસ્થને માથે મનુસ્મૃતિમા નાખવામા આવી છે
 સ્વયં દર્શિએ આ કર્તવ્યો લાગશે પણ તેને આત્મિક દર્શિથી જોવાની જરૂર ॥
 સમ્યક્દર્શનમા દર્શિની જ શુદ્ધિ હોય ॥ એ સદ્દર્શમા રાખવું

૨ જુઓ ૫ ૮૪૪ ૫

“એ મહામોહ રાજાનો મેનાપતિ મિથ્યાદર્શન ઘણો જ અભિમાની છે અને તેથી પોતાના મનથી એમ જ માની લે છે કે મેનાપતિ મહા મહામોહ રાજાના આખા રાજ્યનો ભાર તેને જ દિની રચના કરે છે માથે છે અને પોતે જ જાણે આખા રાજ્યનો નિમા-યેયો નાયક છે એમ ધારીને કામ લે છે આવી રીતે આખા રાજ્યનો ભાર પોતાને માથે માની લઈને પછી એ મેનાપતિ સાહેબ પોતાના મનમા વિચાર કરે છે કે મહારાજાનો મારા ઉપર સંપૂર્ણ ભરોમો છે માટે મારે પણ અન્ય કશોંમા ચિત્ત ન રાખતા હમેશા એમના હિતમા જ એકાતે પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ આવા પ્રકારની પોતાની કરજ અમલને એ મેનાપતિ ચિત્તવિક્ષેપ નામનો મહાપ તૈયાર કરે છે, તૃણા નામની વેદિકા બનાવે છે અને વિપર્યાસ નામનું સિંહાસન તેનાપર ગોઠવે છે આવી જાતની ગોઠવણ કરીને તે બાહ્ય લોક પ્રત્યે શુ પરિણામ નીપજની શકે છે તે ભાઈ પ્રત્યે હું તને જણાવું છું તે તારા ધ્યાનમા બરાબર રાખજે

મહાપ રચનાતું ગુરુરય.

વેદિકાપરના લાવો.

સિંહાસનનો ઊંડો આરાય.

“આ બાપડો પ્રાણી એક જાડા કે પીધેલા માણસની પેઠે અથવા ભૂતથી વળગાડ લાગેલા માણસના પેઠે ધર્મપણાની બુદ્ધિએ નકામા આટા માર્યા કરે છે અને અહીં તહીં એ રચનાને લઈને ગળકાયા કરે છે એવું અત્યંત વિચિત્ર પરિણામ તે ઢેરી રીતે ઉત્પન્ન કરે છે તે તું સમજ લે પ્રાણી પોતે ધર્મ કરે છે એમ માનીને ધર્મબુદ્ધિથી ભૈરવજીવ^૧ ખાય છે, મહાપથને રસ્તે જાય છે, માહ માસમા પાણીમા અનગાહન કરીને ટાઢથી મરી જાય છે,^૨ પચાગ્નિ^૩ તપ કરી આતાપના લેવાને ચિત્તવિક્ષેપમહાપ “નિમિત્તે વગર કારણે અગ્નિથી બળ્યા કરે છે, ગાય “પીપળા આદિને વદન કરવા વિગેરેમા નકામા

૧ ભૈરવજીવ માટે જુઓ પૃ ૭૫૫ ઉપરની નોટ તીર્થાંતર નિપાતન એ ભૈરવ જીવ છે

૨ હિમાલયની ઉત્તર દિશામા સ્વર્ગમા ચપ્પાનો રસ્તો

૩ આ સર્વ અજ્ઞાનકથો (સારીચિંહ) હઠધોળના માર્ગો છે જાણી જાણી આ કારમા તે હજુ પણ ઘણા ખરા પ્રચલિત જણાય છે

૪ ચાર બાજુ સખ્ત એ માથે સૂર્યની સખ્ત ગરમી લેવી એને આતાપના કહેવામા આવે

“ રચિત થયેલા જપાલે છે, અપમાનથી હણાયલા દર્શારે છે, ગરીબ-
 “ નીન છે એમ સમજાવે છે, ખરા જ્ઞાનની સમજણ વગરના બાદેર
 “ કરે છે, જ્ઞાન જેવા છે એમ મરકરી કરે છે-આવી રીતે પોતાની
 “ ગમ્મિથી સાધુ પુરોને તદ્દન ઉવટા રૂપમા પ્રવિહ્ન કરવામા એ
 “ આનંદ લે છે

“ “તમે કન્યાઓના લગ્ન કરો, પુત્રો ઉત્પન્ન કરો, શત્રુઓને

“ મારી નાખો, કુટુંબનું પરિપાલન (પાપણું) કરો-

કર્મવિભાજ મા વિચિત્રતા “ આના આના કામો જે ધોર સસારવૃદ્ધિના કારણો

“ છે તેને વિશુદ્ધ ધર્મ તરીકે તેના તરફથી બતા

“ વવામા આવે છે અને જણાવવામા આવે છે કે

“ એવા કાર્યો કરનાથી આ સસારસમુદ્ર તરી જવાય છે, ત્યારે જે

“ માગ જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપ રક્તપ્રયથી ભરપૂર છે અને જેનાથી મુક્તિ

“ પ્રાપ્ત થાય છે તે માર્ગનો એ લોકશત્રુ મિથ્યાદર્શન સર્વથા નાશ કરે

“ દે-વોપ કરે છે

“ “ભાઈ પ્રકર્ષ” આવી રીતે એ મોટી શક્તિવાળા સેનાપતિ
 મિથ્યાદર્શનમા ઢેઢલી અંદરનું શક્તિ છે તેનું મેં તારી પાસે વિસ્તા
 રથી વર્ણન કરી બતાવું મેં તને અમાઉ જપાલુ મુ હંતુ કે તે મિથ્યા
 દર્શન જે દેન ન હોય તેનામા દેવપણાની શુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે,
 અધમમા ધર્મની માનીનતા ઉત્પન્ન કરે છે, જે તત્ત્વ ન હોય તે તત્ત્વ
 ૭ એવી શુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે, જે અપાત્ર કે કુપાત્ર હોય તેને તે
 પાત્ર મનાવે છે, પુણની તદ્દન ગેરહાજરી હોય ત્યા શુભોનો સમુદ્ધ
 સમજાવે છે અને જે સસાર વધવાના હેતુઓ હોય તેને તે નિર્વાણ
 (મોક્ષ)ના હેતુઓ હોવાની બ્રાન્તિ કરાવે છે એ સર્વના સમધમા
 વિરેચનપુત્રક સર્વ હકીકત તારી પાસે નિવેદન કરી, બાકી ખરેખરા
 વિસ્તારથી તો એ પ્રધાનના પરાક્રમોની વાત કોણુ કરી શકે ?

૧ મનાના લગ્નને સ્મૃતિકારે ધર્મ માનેલ ॥ અયુવની વતિ નથી સ્વયં તેને
 મળવું નથી એમ સ્મૃતિકાર બતાવે છે સત્તુનો નાશ પણ મનુસ્મૃતિમા ફરજ તરીકે
 જણાવેલ છે જદ્દ માણાપ સાધવી સ્ત્રી અને નાના પુત્રને સંકટો અકાર્ય કરીને
 પણ પાગલા પોષવાની ફરજ ચદ્દસ્યને માથે મનુસ્મૃતિમા નાખવામા આવી છે
 સ્વૂળ દષ્ટિએ આ કર્તવ્યો લાગશે પણ તેને આત્મિક દષ્ટિથી જોવાની જરૂર ॥
 સમ્યગ્દર્શનમા દષ્ટિની જ શુદ્ધિ હોય છે એ લક્ષ્યમા સાખવું

“ એ મહામોહ રાજાનો સેનાપતિ મિથ્યાદર્શન ઘણો જ અભિમાની છે અને તેથી પોતાના મનથી એમ જ માની લે છે કે સેનાપતિ મહા મહામોહ રાજાના આખા રાજ્યનો ભાર તેને જ દિની રચના કરે છે માથે છે અને પોતે જ જાણે આખા રાજ્યનો નિમા-યેલો નાયક છે એમ ધારીને કામ લે છે આની રીતે આખા રાજ્યનો ભાર પોતાને માથે માની લઇને પછી એ સેનાપતિ સાહેબ પોતાના મનમાં વિચાર કરે છે કે મહારાજાનો મારા ઉપર સંપૂર્ણ ભરોશો છે માટે મારે પાતુ અન્ય કાંઈમાં ચિત્ત ન રાખતા હમેશા એમના હિતમાં જ એકાંતે પ્રવૃત્તિ કરી જોઈએ આવા પ્રકારની પોતાની ફરજ સમજીને એ સેનાપતિ ચિત્તવિશેષ નામનો મહત્ત્વ તૈયાર કરે છે, તુષ્ણા નામની વેદિકા બનાવે છે અને વિપર્વાસ નામનું મિહાસન તેનાપર ગોઠવે છે આવી જાતની ગોઠવાનું કરીને તે બાહ્ય લોક પ્રત્યે શુ પરિણામ નીપજાની શકે છે તે ભાઈ પ્રત્યે હું તને જણાવું છું તે તારા-ધ્યાનમાં બરાબર રાખજો

મહત્ત્વ રચનાનું રહસ્ય.

વેદિકાપરના ભાવો.

સિંહાસનનો ઊંડો આશય.

“ “ આ બાપડો પ્રાણી એક ગાડા કે પીધેલા માણસની પેઠે “ અથવા ભૂતથી વળગાડ લાગેલા માણસના પેઠે ધર્મપણાની ધુલ્લિએ “ નકામા આટા માર્યા કરે છે અને અહીં તહીં એ રચનાને લઇને “ ગબડાયા કરે છે એનું અત્યંત વિચિત્ર પરિણામ તે કેવી રીતે “ ઉત્પન્ન કરે છે તે તું સમજી લે પ્રાણી પોતે ધર્મ કરે છે “ એમ માનીને ધર્મધુલ્લિથી ભેરવજવ’ આય છે, ‘મહાપથને રસ્તે “ જાય છે, માહ માસમાં પાણીમાં અવગાહન કરીને ટાઢથી મરી “ જાય છે, “ પચાન્નિ’ તપ કરી આતાપના લેવાને ચિત્તવિશેષમહત્ત્વ “ નિમિત્તે વગર કારણે અગ્નિથી બળ્યા કરે છે, ગાય “ પીપળા આદિને વદન કરવા વિગેરેમાં નકામા

૧ ભૈરવજવ માટે જુઓ ૫ ૭૫૫ ઉપરની નોટ તીર્થાંતર નિષાદન એ ભૈરવ જવ છે

૨ હિમાલયની ઉત્તર દિશામાં સ્વર્ગમાં ચઢવાનો રસ્તો

૩ આ સર્વ અજ્ઞાનકષો (શારીરિક) હઠધોળા માગો જો ભૂદા ભૂદા આ કારમાં તે હજુ પણ ધણા ખરા પ્રચલિત જણાય છે

૪ ચાર બાજુ સખ્ત અગ્નિ અને માથે સૂર્યની સખ્ત બરમી લેવી એને પચાન્નિ આતાપના કહેવામાં આવે છે

" માથા પછાડ્યા કરે છે,^૧ કુમારી કન્યા અને બ્રાહ્મણને (અપાત્રને)
 " મોટી રકમનું દાન આપીને નકામો નિરધનીઓ થઈ જાય છે, પો
 " તાને શ્રદ્ધાવાળો અને પાપથી પવિત્ર થયેલો માની અનેક પ્રકારના
 " દુષ્ટો સહન કરે છે, માની લીધેલા તીર્થોની યાત્રા કરવાની ઇચ્છાથી
 " પોતાના ઘર, ધન અને બધુવર્ગને છોડી દઈને અનેક દુષ્ટો સહન
 " કરતો પરદેશમાં જ્યાં જ્યાં રખડ્યા કરે છે, પોતાના મરણ પામેલા^૨
 " પિત્રીઓને તર્પણ કરવાના ઇરાદાથી અથવા દેવનું આરાધન કર
 " વાના હેતુથી પ્રાણીઓની હિંમ્મા કરે છે (પશુનો યજ્ઞ કરે છે) અને
 " આવી અનેક બાબતોમાં પૈસાનો વ્યય કરે છે, સાર પછી ભક્તિ
 " રસમાં પોતાના મનને લીન કરી દઈને જે પ્રાણીઓ^૩ તપાવેલા
 " લોકોના ગોળા સમાન હોય છે તેઓને માસ ખવડાવીને, દારૂ
 " પાઈને, ધન આપીને અને ખાવાની વસ્તુઓ અર્પણ કરીને રાજ
 " કરવા મથે છે અને એવા એવા બીજા કામો ધર્મબુદ્ધિથી લેવાઈ
 " જઈને કરે છે, મનમાં માને છે કે પોતે સાચો ધર્મ કરે છે અને
 " એ રીતે વિવેકી સમજી પ્રાણીઓના હસવાને પાત્ર પોતે બને છે
 " અને તેની બુદ્ધિ ધર્મના ખોટા ખ્યાલથી એવી બહોર મારી જાય
 " છે કે એવા કામોમાં કેટલા પ્રાણીઓનો નકામો નાશ થાય છે,
 " પોતાનું ભવિષ્ય કેટલું બગડતું જાય છે, પોતે કેટલો હસવા પાત્ર
 " થતો જાય છે અને પૈસાનો કેટલો ખોટો વ્યય કરે છે તે બાબત
 " તેના લક્ષ્યમાં જરા પણ રહેતી નથી તત્ત્વમાર્ગથી દૂર નીકળી
 " ગયેલા લોકો આવી રીતે પોતાના રાગદ્વેષથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપની
 " વિશુદ્ધિ કરવા માટે અનેક પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરે છે અને પરિણામે
 " ધર્મનો સાચો ઉપાય નહિ જાણતા હોવાથી અનેક જીવોનું મર્દન
 " કરે છે અને હાથીના બચ્ચાને ન મેળવતા તેને બદલે ગધેડાને
 " બાંધે છે^૪ આખરે 'તારા તલ ચઢ્યા નાખ્યા, અગ્નિમાં તારી ખીર
 " બાળી'-એવું એવું કહીને ધુતારાઓ પારકું ધન ઉઠાવતા રહે છે
 " અને આવા મૂર્ખ માણસો તેને અનુસરતા રહે છે^૫ વળી તે વખતે

૧ ગાય પીંચવાને વાગે (પગે લાગીને) પોતાનું માથું નકામું ફાંડે છે-અપાત્રને

૨ અહીં બ્રાહ્મણથી સૂચવન છે

૩ આ દેવીસત્રોને સૂચવે છે

૪ હાથીને જ ને ગધેડો, વહોરે છે 'આદમજી ગયા ને ગધેડો વસાવી આવ્યા' એને મળતી આ કહેવત છે

૫ તલને લોમ કરી ચઢ્યાનને જણાવ્યું કે તારા પાપ બળી ગયા આમ કરી લોકોના પૈસા ઉગાંવે છે અને લોકોના મનમાં ખોટો બાલ ઉત્પન્ન કરે છે

“કોઈ સાચા સરળ માર્ગનો ઉપદેશ આપનાર માણસ એ પ્રાણી પાસે
 “પોષકાર કરતો હોય છે, વારંવાર મોટેથી ઉપદેશ આપતો હોય છે
 “તો તેની આ ભાઈશ્રી જરા પણ દરકાર કરતા નથી અને ઉલટા
 “એવા ઉપદેશ આપનારને મૂર્ખમા ગણી કાઢે છે મિથ્યાદર્શન નામના
 “મેનાપતિએ જે ચિત્તવિક્ષેપ મડપ બનાવ્યો છે તેનું આવા પ્રકારનું
 “વર્તન યાચ છે—આવું પરિપુષ્પ યાચ છે એમ ભાઈ પ્રકર્ષે^૧ તારે
 “સમજ લેવું^૨

“ “ભાઈ પ્રકર્ષે! આ પ્રાણીને કામભોગના વિષય તરફ જે લપટ-

તૃષ્ણાવેદિકા “પણ હોય છે તેને તે મરતા છતાં પણ મૂકતો
 “નથી અને તેની ખાતર અનેક પ્રકારની વિડબનાઓ

“સહન કરે છે એ સુપ્રસિદ્ધ હકીકત છે તેના ખુ-
 “લાસો તને સમજવું છું દાખવા તરીકે અવલોકન કરવાથી તને
 “જણાશે કે પ્રાણી અપ્સરાને મેળવવાને માટે નદા (ગોરી-પાર્વતી)ના
 “કુડમા પ્રવેશ કરે છે,^૩ તે જ જનના પતિને ફરીવાર મળવા
 “માટે તેની સાથે અગ્નિમા બળી આત્મઘાત કરે છે,^૪ સ્વર્ગ પ્રાપ્ત
 “કરવાની ઇચ્છાથી, પૈસા પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાથી કે પુત્ર કે સ્ત્રી
 “મેળવવાની ઇચ્છાથી^૫ અગ્નિદોષ યજ્ઞ અને તેની જ જાતના બીજા
 “અનુષ્ઠાનો કરે છે, દાન આપે છે અને મનમા ઇચ્છા કરે છે કે પોતે
 “મરણ પામે ત્યારે તે દાનના બદલામાં અમુક વસ્તુ પોતાને મળે,
 “પરંતુ એવા અનુષ્ઠાનોના બદલામાં કવેગથી રહિત મોક્ષવક્ષણ
 “ફળની ઇચ્છા રાખતો નથી અને પામતો પણ નથી, જે કાંઈ કર્મકાંડ
 “ધાન કરે છે તે પોતાને પરલોકમાં અર્થ અથવા વિષયભોગની
 “પ્રાપ્તિ માટે યાચ એના નિષાણુથી^૬ કરે છે તેથી તે સર્વ દોષનાળું

૧ મતનબ ચિત્તમા આવા આવા પ્રકારના વિક્ષેપ યાચ છે તેનું અનુ દિગ્
 દર્શન કરાવ્યું

૨ આ નદાકુડમા મૂળ અર્થ (classical allusion) શું છે તે ધ્યાનમાં
 નથી, આશય તો સ્પષ્ટ છે

૩ સતી થવાના રીવાજ પર આ ઉદ્દેશ છે

૪ દરરોજ ધરમા પચયજ્ઞ અમુક ઇચ્છાથી કરવામાં આવે છે તે પર આ
 ઉદ્દેશ છે

૫ નિચાર્ણ હું જે આ ધર્મકાવ કરું છું તેનું મને અમુક ફળ મળે એવી ઇચ્છા
 આ નિચાર્ણ (claiming the reward of penitential acts)નો જનશાસ્ત્ર
 કારો સર્વથા નિષેધ કરે છે તીર્થંકરની માનતા કરવી એ પણ લોકોત્તર મિથ્યાત્વ
 જ છે કેશરીઆઈ કે મહિનાયની માનતા માનનારે આ તૃષ્ણાવેદિકા વિચારવી

“ જ યાય છે-આવુ જે બને ॥ તે સર્વનું કારણ તૃપ્તિવેદિકા સમ
 “ જવી અને વેદિકાને બનાવનાર અને સચવન કરનાર પેવો મિથ્યા
 “ દર્શન વજર છે એમ સમજવું

“ વળી ભાઈ પ્રકરે ! આ પ્રાણીને મોક્ષમા જવાનું મન હોય છે
 “ છતાં રસ્તાઓ તેથી તદ્દન જ ઠલટા લે છે અને
 વિપત્તિસંહિદાસન “ જાણે દિગ્મૂઢ થઈ ગયે-ના જેવો તે દેખાય છે
 “ દાખલા તરીકે સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી દેવ શ્રી
 “ જિનેશ્વર ભગવાનની એ મૂર્ખ નિંદા કરે છે જ્યારે કોઈ પણ પ્રકાર
 “ રના પ્રમાણની વિચારણા, તુલના કે સમજવું વગર વેદને પ્રમાણ
 “ માને છે, અહિંસાવશ્યવું વિશુદ્ધ (જૈન) ધર્મને દોષ આપે છે,
 “ ખરાબ કહે છે જ્યારે પશુના નારાથી ભરપૂર યજ્ઞયાગનાળા ધર્મને
 “ વધારે વિખ્યાતિ આપે છે અને સારો કહે છે, અસત્ય તત્ત્વની
 “ પીડામા પડી જઈને છત્ર અછત્ર^૧ વિગેરે શુદ્ધ સત્ય તત્ત્વોને છુપાવે
 “ છે, નિંદે છે, ખોટા કહે છે જ્યારે તેને બદલે પચ્ચૂત^૨ (પૃથ્વી,
 “ પાણી, તેજ, વાયુ અને આકાશ) રૂપ તત્ત્વનું સ્થાપન કરે છે
 “ અથવા સૂન્યવાદની સ્થાપના કરે છે, તેના વખાણુ કરે છે અને
 “ તેને સત્ય કહે છે, શુદ્ધ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રના ઉપાસક વિશુદ્ધ પાત્રની
 “ એ પ્રાણી નિંદા કરે છે અને સર્વ પ્રકારના આરભમા જે પડી
 “ રહેલા હોય છે તેને પાત્ર માનીને એ ભાઈથી રાજાખુશીથી સારી
 “ પેઠે દાન આપે છે, એ તપ, ક્ષમા અને અનિચ્છાને નબળાઈ ગણી
 “ દોષરૂપ માને છે જ્યારે હુન્ન્યાઈ, ખરાબ ચેષ્ટા અને રડીબાછીને
 “ શુભ માને છે, સાચા જ્ઞાનનો વિશુદ્ધ માર્ગ હોય છે તેને તે ધુતારા
 “ ઓઝે ચલાવેવો ખરાબ માન મળે છે જ્યારે તાત્ત્વિક જેવા શાક
 “ મતોને તે મોક્ષ જવાનું સાધન માને છે, મૂઢસ્યાશ્રમના ધર્મને તે
 “ ખાસ કરીને મોટું માન આપે છે અને તેને અતુલ્ય કહી વર્ણવે છે
 “ જ્યારે સર્વ પ્રકારના રાગદ્વેષાદિ વિપરીત ભાવોના ઉચ્છેદ કરનાર
 “ યતિધમ (સાધુઓનો ધર્મ-સન્યસ્તાશ્રમ) ને તે નિંદી કાઢે છે-આવી
 “ રીતે એ મિથ્યાદર્શને તૈયાર કરેલ વિપરીત નામનું સિદ્ધાસન પો
 “ તાનો ભાવ બરાબર ભજવે છે એમ ભાઈ પ્રકરે ! તારે સમજવું

૧ જૈન મત પ્રમાણે છવાછવાદિ સાત અથવા નવ તત્ત્વ ॥

૨ પચ્ચૂતમતક જન્મતું એ જૈમિની સિદ્ધાંત છે

૩ સૂચવાદ બોધનો છે

૪ કૌલ માર્ગ સંપતિના ઉપાસકો માર્ગ પંથના સર્વ શ્રી પ્રામા સ્વપરનો ભેદ નહિ માનનારા, દારૂ પીનારા

“ “વળી એ મિથ્યાદર્શનને લીધે લોકો અજ્ઞાનને વશ પડી જઈ
 “ બીજા જે જે કામો કરે છે તે તને કહી સમજાવું
 મિથ્યાદર્શન “ તે જરા ધ્યાન રાખીને સામળ જેઓ તદ્દન
 મ દિ મા “ ઘરડાખખ થઈ ગયા હોય, જેમના તરફ જોઈને
 “ સુવાન સ્ત્રીઓ મરકડી કરતી હોય, જેમના શરીર-
 “ પર વળીઆ, પળીઆ, માયામા તાવ અને અગપર ચાકાઓ સ્પષ્ટ
 “ દેખાઈ આવતા હોય તેવાઓને પણ કામવિકાર ભોગવવાનો એવો
 “ રસ લાગેલો હોય છે કે તેઓ ઘડપણની વાતથી પણ શરમાય
 “ છે, કોઈ તેમને તેઓનો જન્મ ક્યારે થયો એવો સવાલ પૂછે
 “ તો જાણે પોતે હજી તો તદ્દન જીવાન જ છે એવો નશ્કનો
 “ વખત બતાવે છે, અનેક પ્રકારની વસ્તુઓનો યોગ એકઠો કરીને
 “ પોતાના વાળ ઉપર કાળાશ લાવવાને માટે કલપ લગાવે છે
 “ અને જાણે અધકારથી પોતાના હૃદયને ઝાળપ લગાડતા હોય તેમ
 “ તેને કાળા કરે છે, શરીરપર વારવાર જૂદા જૂદા પ્રકારના
 “ તેલો લગાવીને સુંવાળપ લાવવા પ્રયત્ન કરે છે, તેમ જ ગાવપ
 “ રની શિથિળતા યત્નપૂર્વક છૂપાવે છે (એટલે ગાવપર લાકી હજી
 “ પણ રહી છે એમ બતાવવા માટે તેને પણ રંગ લગાડે છે), ઘરડા
 “ હોવા છતા જીવાન હોય તેવી આવ આવવાનો ડોળ કરે છે-જીવાની
 “ ટકાવી રાખવા માટે અનેક પ્રકારની દવાઓ અને રસાયણો ખાય
 “ છે, પોતાતુ મુખડું કાચમા વારવાર ભેંચા કરે છે, પોતાની શરીરની
 “ છાયાને પાણીમા ભેંચા કરે છે, શરીરની શોભા કરવા સાડ તેના
 “ સાધનો મેળવવા અને લગાડવામા અનેક પ્રકારની ઉપાધિઓ ખુશીથી
 “ સહન કરે છે, સુંદર લલનાઓ તેને બાપા બાપા કે તાત તાત
 “ કહીને બોલાવે ત્યારે જો કે પોતે તેના દાદા થવાને યોગ્ય હોય તો
 “ પણ તેઓના તરફ કામવિકારની નજરથી જીએ છે અને લપટાવા
 “ વલખા મારે છે, પોતે બીજાઓને હુકમ અને પ્રેરણા કરે તેવા
 “ સારા સયોગોમા હોવા છતા જાતે જ મરકડી ઠકા અને ડોળ ટચકા

૧ આ પણ વિપર્યાસજન્ય પરિણામો છે

૨ ઘડપણના ચિહ્નો

૩ ઘરડા ન દેખાવા કાળો રંગ (કલપ) વાળને લગાડવાનો રીવાજ ન હોતો

૪ તાત રાજ પ્રેમ અને કામક વગેરેપણનો લાવ બતાવે છે આ ભાઈશ્રી એવા સંબોધનની દરકાર ન કરવા પોતાને તાત કહેનાર લવનાને પણ ફસાવે છે અથવા ફસાવવા યત્ન કરે છે આગુ કાર્ય સર્વે પ્રકારે નિંદ્ય ગણાય

“ કરીને લોકોની મરકરીને ખાત થાય છે-આવી રીતે ઘટપાપુથી જન્મે
 “ થયેલા શરીર ઉપર આટલી આટલી વિડબના એ સેનાપતિ કરે છે
 “ તો પછી ગદ્દાપચીશીવાળી જીવાનીમા તો તે તા શા હાવ કરતો
 “ હશે તે તારે જ વિચારી લેતુ આવી રીતે જે શરીર સ્લેષ્મ (લીટ),
 “ આતરણ ચરબી અને કચરાથી ભરપૂર છે તેમા અત્યત આસક્ત
 “ રહીને બાપડા જીવે ત્યા મુઘી અનેક પ્રકારના ખેદ પામ્યા કરે
 “ છે અને એની રીતે શરમ વગરના થઇને અને ધર્મના સાધનો
 “ છોડી દઇને અનત ભવોમા ફુલભ મનુષ્યનો ભવ તદ્દન બ્યર્થ
 “ બનાવી દે છે, ભવિષ્યમા શુ થવાનું છે તે સબધી અવલોકન
 “ કરતા નથી, દેહતત્ત્વને પીછાનતા નથી, શરીરતત્ત્વ અને આત્મ
 “ તત્ત્વનો ભેદ જાણી શકતા નથી અને માત્ર ખાવા, પીવા, ઉંઘના
 “ અને કામભોગ સેવનાની પીડામા જ પડીવત જીવન વહન કરે
 “ છે આવા પ્રાણીઓ અપાર સસારસમુદ્રમા પડી તળીએ જતા
 “ હોય તેઓને ઉપર લાવવાનો ઉપાય શો? અનેક્યાથી હોઇ શકે?
 “ કેમકે તેમથી બચાવનાર ઉત્તમ ધાર્મિક આચારોનો તેમણે બીવકુલ
 “ વિનાશ કરી નાખ્યો હોય છે ભાઇ પ્રકરે! મિથ્યાદર્શને બનાવેલ
 “ નિપર્યાસ સિંહાસન આ રૂપમા પપુ દુનિયામા દેખાવ દે છે તે
 “ તારે ધ્યાનમા રાખતુ ભાઇ! તને કેટલી વાત કહુ! જે નિયમોમા
 “ શાંતિનું સામ્રાજ્ય પ્રસરી રહેતુ હોય છે અને જે સર્વ બાબતમા
 “ સારભૂત હોય છે તે નિયમોમા પપુ આ વિષયપરવશતાના પાસમા
 “ પડેલો જડ પ્રાણી દુ ખ માને છે એટલે એવા નિયમોથી પોતાને
 “ દુ ખ થશે એમ ધારી લે છે, જ્યારે જે વિષયભોગો અત્યત તુચ્છ
 “ હોય છે, દુ ખથી ભરપૂર હોય છે અને થોડા વખતમા ચાલી
 “ જનારા હોય છે તેમા પરવશતાથી તે શુ ખ માને છે એટલે તે
 “ ભોળોથી પોતાને શુ ખ થશે એમ તે ધારી લે છે એટલા માટે એ
 “ મિથ્યાદર્શન નામનો સેનાપતિ જે આ દુનિયામા પ્રખ્યાત છે તે
 “ બાલ જનોને આવા અનેક પ્રકારના અનર્થો ઉપજાવે છે આવી
 “ રીતે ભાઇ પ્રકરે! મિથ્યાદર્શન સેનાપતિના સબધમા જાણવાજોગ
 “ હકીકત તને ટુંકામા કહી સમજાવી ”

કુંદલિ.

મામાને આ પ્રમાણે વિવેચન કરતા સાબળી રહ્યા પછી નિર્મળ
 આત્મા ભાણેજ પ્રકરે અતિ પ્રસન્ન થયો અને પોતાનો જમણો હાથ
 ઊંચો કરી મામાને કહ્યું “ મામા! મામા! તમે એ વિસ્તારપૂર્વક

દર્શાવ્યું તે તો બહુ સાફ કર્યું હવે પપુ આ મેનાપતિના અડધા આસનપર એક મુદર સ્ત્રી બેસી છે તે જોણ છે તે ગમજાવો ”

મામા વિમર્શ કહ્યું “ભાઈ! પોતાના પતિ જેટલા જ સાહસ કરનારી અને તેના જેવું જ કૃણ આપનારી એ મિથ્યાદર્શન મેનાપતિની સ્ત્રી (ભાર્યા) કુદૃષ્ટિના નામથી સારી રીતે પ્રતિષ્ઠિત થયેલી છે બહિરંગ લોકમા જે પાખડીઓ ખોટા માગે ચલાવનારા કેટલાક બેવામા આવે છે તે સર્વનું કારણ પપુ એ મિથ્યાદર્શનની સ્ત્રી કુદૃષ્ટિ છે એ પાખડીઓના નામો કુ અહીં તારી પામે વર્ણવું છું તેઓના ઠેવ વિગેરે જૂના જૂના પ્રકારના હોવાથી એક બીજાથી તેઓ જૂના પડે છે એમ તારે ગમજાવેલું તેઓના નામો નીચે પ્રમાણે છે^૧

“શામ્ભ, ત્રિદીઆ, ગૈવ, ગૌતમ, ચરક, સામાનિક, સામપરા, વેદધર્મીઓ, ધાર્મિકો, આજીવિકમતવાળા^૨, શુદ્ધો, વિદ્યુદ્દન્ત, સુચળ, માહૈત્રો, ચારિકો, ધૂમો, બદ્ધવેશી, ખુખુકો, ઉલ્કા, પાશુપત મતવાળા^૩, કાગ્ગદમતવાળા^૪ ચર્મખડવાળાઓ, સયોગીઓ, ઉલૂકો^૫, ગોદેહ,

૧ આ મતોમાના કોઈ કોઈપર નોટ આપી છે, દરેકપર વિસ્તારથી નોટ આપવા માટે રોધ આવે છે આ વિભાજન પત્રિસિદ્ધિ આ પ્રસ્તાવને અન્તે તેવું પરિચિદ્ધ ન ૧

૨ ગૌતમ દર્શન એ ન્યાય દર્શનનું બીજું નામ છે એ દર્શન સોળ પદા યંને માને છે એમા અનુમાનથી ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરવામા આવે છે, દેહમા આત્મબુદ્ધિ થવાથી રાગદ્વેષરૂપ મોહનો આવિર્ભાવ થાય છે, એથી પાપની કે પુણ્યની પ્રવૃત્તિ થાય છે પ્રવૃત્તિથી ધર્માધર્મ ઉત્પન્ન થાય છે પ્રવૃત્તિ ત્યાજ્ય ગણતા તેનું મૂળ અજ્ઞાન સમલય છે અને તેથી વસ્તુજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરતા મિથ્યાજ્ઞાન, દોષ, પ્રવૃત્તિ, જન્મ અને દુખનો અનુક્રમે નાશ થાય છે ઇશ્વરપ્રસાદને આ દર્શન આવરણક માને છે (સ દ સ)

૩ આ મત ગોરાળકનો હતો જુઓ કદપસુન

૪ પાશુપત આ મતના સ્થાપનાર નકુલીસ છે આ મતને અને યો ને નિહત્તેનો સમય જણાય છે કાનકટા યોગીઓ આ મતના છે મતચેન્દ્રનાથ આ મતના આચાર્ય હતા એનું વિસ્તારથી વર્ણન સર્વદર્શનસમૃદ્ધ ગ્રન્થમા છે દક્ષિણ આ મતનો ખામ વિષય છે

૫ કલ્પાદમતવાળા આ મત વૈશેષિક દર્શનના નામથી પ્રસિદ્ધ છે એના સ્થાપક કલ્પાદ હતા એ મતવાળા ‘વિશેષ ને પદાર્થ માનતા હોવાથી તેનું નામ વૈશેષિક દર્શન કહેવાય છે દ્રવ્ય, શૂન્ય, કર્મ, સામાન્ય, વિશેષ, સમવાય અને અભાવ એ સાત પદાર્થને માને છે વસ્તુજ્ઞાન એટલે પદાર્થવિશેષ પ્રાપ્ય હોવાથી તેના સમયમા સારવ્યવસ્થા કરવામા આવે છે આત્મવિગ્ન દુખનિવૃત્તિને અત્ર મોક્ષ માનવામા આવે છે (સ દ સ.)

૬ ઉલૂક એ વૈશેષિક દર્શનનું જ નામ છે જુઓ ઉપરની નોટ એ મતનું નામ ઓલૂક પપુ કહેવાય છે

યજ્ઞતાપસો, ધૌપયાશુપતો, કદહેદો, દિગંજરો, કામદંડો, કાળમુખો, પાણિયેદો, ત્રિરાશીઆ, કાપાલિક મતવાળા, ક્રિયાવાદીઓ, ગોત્રતો, મૃગચારીઓ, લોકાયતમતવાળા, રાખ ધમનારા, સિદ્ધવાદીઓ, કુતપો, તાપમો, ગિરિરોહીઓ, શુચિઓ, રાજપિંડવાળાઓ, સસારભોચકો, સર્વાવરથો, અજ્ઞાનવાદીઓ, શ્વેતભિખુઓ, કુમારવતીઓ, શરીર શત્રુઓ, ઉક્તદો, ચક્રવાળો, ઋષુઓ, હસ્તિતાપમો, ચિત્તદેવો, બિંબ વાસીઓ, મૈથુનચારીઓ, અળરો, અસ્તિધારીઓ, માઠરપુત્રો, ચ દ્રોહમિકો, ઉદકમૃત્તિકો, એક એક યાત્રીવાળા, મખલોકો, પક્ષાપક્ષ મતનાળાઓ, મજ્જવલ્લે, ઉલૂકપક્ષીઓ, માતૃ(દેવી)ભક્તો અને કટક-મદકો વિગેરે વિગેરે ભાઈ પ્રકરે તને કેટલાના નામો ગણાવવા? એ સર્વ જૂદા જૂદા પ્રકારના અભિપ્રાયો ધારણ કરનારા હોવાથી જૂદા જૂદા નામ ધારણ કરનારા પાખડીઓ સમજવા તેઓ (૧) દેવતાત્વમા ભેદ હોવાથી (૨) વાદ-કારપુતત્ત્વની માન્યતાને અંગે ભિન્નતા હોવાથી (૩) તેમના ઉપદેશકોના વેશ જૂદા જૂદા હોવાથી (૪) ખપતી ન ખપતી વસ્તુઓના વિવેકમા-કટપનામા ફેરફાર હોવાથી (૫) મોક્ષનો વિચાર જૂદા જૂદા પ્રકારનો હોવાથી (૬) વિશુદ્ધિ કોતુ નામ કહેવાય તેનો ખ્યાલ જૂદો હોવાથી તેમજ (૭) ખાવાપીવાની રીતભાતમા ફેરફાર હોવાથી તેઓ એક બીજાથી જૂદા પડે છે તે આ રીતે

દેવ. (૧) ઉપરના મતમતાતરોવાળા કોઈ રૂદ્ર (શિવ)ને દેવ માને છે, કોઈ ધંદ્રને દેવ માને છે, કોઈ ચંદ્રની પૂજા કરે છે, કોઈ નાગને દેવ માને છે, કોઈ યુદ્ધ ભગવાનને સેવે છે, કોઈ વિષ્ણુની મહત્તા માને છે, કોઈ ગણેશની આસેવના કરે છે અને એની એવી રીતે જેના મનમા જેમ આબુ તેમ પોતાના મત પ્રમાણે જૂદા જૂદા ઇશ્વ દેવોને દેવ માની લઈને તેની સેવાપૂજા કરે છે અને તેથી કરીને એક બીજાથી તેઓ જૂદા પડે છે

વાદ. (૨) એ મતોમા અનેક પ્રકારના વાદ હોય છે અને તેથી પણ તે મતો એક બીજાથી જૂદા પડે છે કોઈ ઇશ્વરને કર્તા માને છે અને તેના વખર આ સૃષ્ટિ અશક્ય માને છે, કોઈ તેની જરૂરીઆત નકામી માને છે અને ભાવીભાવને મુખ્ય કરે છે, કોઈ કર્મવાદી થઈ જઈ કર્મપર આ સૃષ્ટિનો

૧ દર્શનકારોનો ભેદ સાત કારણોમાંથી એક અથવા વધારે કારણોને લઈને પડે છે આ પ્રયત્નરૂપ ધણું સુદાર છે એ તેનું સામાન્યર ધણી પ્રતીતી કર્યું છે સાત ભેદકારણના નામો આ પ્રમાણે દેવ, વાદ, વેશ, કટપ, મોક્ષ, વિશુદ્ધિ, રૂતિ

વિકાસ કહે છે, કોઈ વસ્તુસ્વભાવ જ એવા પ્રકારનો છે એમ જણાવી સ્વભાવવાદને પ્રાધાન્ય આપે છે, કોઈ દ્રવ્યને મુખ્યતા આપી જે કાળે જે થવાનું હોય તે તે જ કાળે થાય છે એમ કહે છે, જેમને જે વૃક્ષોને જે ઋતુમાં પુષ્પ ફળ વિગેરે આવનાના હોય તે તે જ ઋતુ આવ્યેથી આવી શકે છે, અન્ય ઋતુમાં નહીં, આવી રીતે દરેક વસ્તુઓના સબધમાં કાળ કાર્ય બળવે છે, માટે કાળ જ કર્તા છે આવા આવા જૂદા જૂદા વાદથી ધર્મનો ભેદ પડે છે અને નવા નવા મતો નીકળે છે.

(૩) કેટલાક ત્રિદીનો વેગ ધારણ કરે છે, કોઈ હાથમાં કમડલુ લે છે, કોઈ માથે મુકન કરાવે છે, કોઈ વડકવ ધારણ કરે છે, કોઈ કપડામાં ભેદ પાડે છે-આની રીતે વેશની ભિન્નતા દરેક મતમાં જોવામાં આવે છે અને તેથી વેશને લઈને પણ તેઓ સર્વ એક બીજાથી જૂદા પડે છે.

(૪) અમુક વસ્તુ ખાવી ઠે ન ખાની, ખાવા યોગ્ય અણુાય કે નહિ એવી રીતે ભક્ષ્ય અભક્ષ્યનો વિષય દરેક તીર્થાઓનો જૂદો પડે છે, દરેક મતવાળા પોતાની બુદ્ધિમાં આવે તેમ ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો ભેદ પાડે છે અને તે રીતે પણ એક બીજાથી જૂદા પડે છે.

(૫) એ પાખડી મતોમાં મુખ્યદુષ્કર્મ રહિત અને આલવાઈ ગયેલા દીવા જેવો મોક્ષ પણ દરેકનો જૂદો જૂદો પ્રકારનો હોય છે એટલે કોઈ મોક્ષને અન્ય રૂપ માને છે, કોઈ નિર્વૃત્તિરૂપ પણ અભેદ સ્વરૂપે માને છે, કોઈ ઉપાધિભાગ રૂપે માને છે-જાણે મુખ્યદુષ્કર્મ કાંઈ ન હોય અને દીવો આલવાઈ ગયો હોય એવા વિચિત્ર ખ્યાલથી મોક્ષનું લક્ષણ બાધવામાં આવે છે, એમાં પણ એકતા જોવામાં આવતી નથી આવી રીતે તે મતો એક બીજાથી મોક્ષના ખ્યાલમાં પણ જૂદા પડે છે.

(૬) પ્રાણી અમુક પાપ કરે તેની વિશુદ્ધિનો ખ્યાલ દરેક તીર્થવાળા નવી નવી રીતે કરે છે અને પ્રાયશ્ચિત્તાદિમાં બહુ વિશુદ્ધિ, પ્રકારના ભેદ રાખે છે, જેમ જેના વિચારમાં આવે તેમ વિશુદ્ધિના માગો બતાવે છે અને તેને અનુસરનાથી પ્રાણી

મને તેવા પાપથી મુક્ત થઈ જાય છે એમ જાણવે છે આ વિશુદ્ધિના પ્રકારમા પણ સર્વ તીર્થોએ એક ખીજથી જૂદા પડે છે

(૭) કેટલાક કન્દમૂળ ફળ વિગેરે જગવમા તેવાર મળે તે ઉપર પોતાની વૃત્તિ કરી લે છે, કેટલાક અનાજ ખાઈને તેપર જ વૃત્તિ, નિર્માહ કરનારો ઉપદેશ કરે છે, કેટલાક અમુક ખોરાક પર જ વૃત્તિ કરવાનું જણાવે છે આવી રીતે દરેકની વૃત્તિને ભેદ હોવાથી તે દ્વારા પણ દરેક તીર્થોએ એક ખીજથી જૂદા પડે છે

એ કુદૃષ્ટિની શક્તિથી શુદ્ધ ધર્મના બોધ વિનાના શુદ્ધ ધર્મમાં જીવી બહાર રહેલા આ પ્રાણીઓ આપણ ભવસમુદ્રમાં અહીં તહીં અન્નભાષ છે, કુટાષ છે, ધમાષ છે તરવમાર્ગમજાન તો, વિવદન્તે પરસ્પરમ્ । મ્યામદ નૈવ મુચ્ચતિ, દર્ષ્યતિ ક્ષિતમાવિષ્ણે ધ તત્ત્વ માર્ગને તેઓ જાણતા નથી છતાં અરસપરસ નકામી ચર્ચા કર્યા કરે છે, વાદવિવાદ કર્યા કરે છે અને તત્ત્વનો પાર ન પામતા એકઠની તકરાર કરે છે વળી પોતાના કરેલા નિપાયમાં એટલા બધા ચુસ્ત રહે છે કે લીધેલી બાબતનો આગ્રહ કોઈ રીતે મૂકતા નથી અને કોઈ તેઓના હિતની ખાતર સાચી વાત સમજાવે તો તેના ઉપર ઉલટા શુભે થાય છે, તેના ઉપર રોષ કરે છે અને તેનાપર ખીજાય છે આવી રીતે ભાઈ પ્રકર ! એ કુદૃષ્ટિ બાઈ જે મિથ્યાદર્શનની પ્રાણુવણભા છે તે બહિરંગ પ્રાણીઓ તરફ વર્તન કરે છે અને તેના એવા પ્રકારના કાય માટે જ તે નથુ ભુવનમાં જાણીતી થયેલી છે, તેને એવા કામમાં જ આનંદ અને મોજમજ આવે છે અને તે જ તેના વિનાસનો વિષય છે

પ્રકરણ ૧૩ મું.

રાગકેસરી-દ્વેષગળે-દ્ર.

મર્તી મામાએ મોહરાજના પગિનારનું વિસ્તારથી વર્ણન પોતાના ભાણેજ પ્રકર્ષ પામે આગલા પ્રકરણમાં તાર ક્યું હતું, ત્યાં તેણે મોહરાજની પત્ની, સેનાપતિ અને સેનાપતિની ભાર્યાનું વર્ણન અને તેના કાર્યો ગણાવ્યા અને ખાસ કરીને ભિષ્માદર્શન સેનાપતિ (પ્રધાન)નું વિસ્તારથી વર્ણન કરી બતાવ્યું હવે મોહરાજના પગિવારને અંગે તેના બે પુત્રોનો પરિચય ભાણેજને કરાવતા મામાશ્રી જણાવે છે —

રાગકેસરી.

“ભાઈ પ્રકર્ષ” પેલા વિષયાસ નામના હિયા સિંહાસન ઉપર બેઠેલ જણાય છે તે તારા જાણવામાં આવેલ મુપ્રસિદ્ધ રાગકેસરી છે મહામોહ રાજાએ અને રાજ્યગાદી ઉપર સ્થાપન કરીને પોતાને માથેથી રાજ્યની ચિતાનો ભાર ઝાઝો કર્યો છે અને તેથી પોતે નિવૃત્ત થયેલ હોય તેમ રહે છે મહામોહ મહારાજાએ પોતાનું આખું રાજ્ય તેને સોંપી દીધું છે તો પપુ વિનય ઠરવામાં કુશળ રાગકેસરી પિતાની સર્વ પ્રકારની વિરેક મર્યાદા ખાસ કરીને જાળવે છે, પિતાને મર્વ રીતે યોગ્ય માન આપે છે અને અગત્યની સર્વ બાબતોમાં તેમની સલાહ લે છે વળી પિતા મહામોહ પપુ સર્વની પાસે પોતાના રાગકેસરી કુમારના વખાણુ કરે છે અને તે જ આ રાજ્યનો પ્રભુ છે એમ જાહેર રીતે ઘણીવાર કહે છે આવી રીતે પુત્રનો વિનય અને પિતાની કદર

૧ રાગકેસરીનું વર્ણન સદ્ગાતમાં પ્રભાવના હેવાલમાં પ્રસ્તાવ ૩-પ્રકરણ ૪ માં આવે છે પત્ની રાજસચિત્ત નગરનું વર્ણન ૫ ૭૮૦-૪ માં આવે છે ત્યાં તેને એ નગરના રાજા તરીકે વર્ણવેલ છે

તથા વત્સલ્યતા બંનેને એક બીજા તરફ પૂર્ણ એકથી બધાયવા રાખે છે તેઓના આવા જાદુ સર્ગધને લઇને બંને જગ્યા થઇને આખા જગતને નશ કરવાને શક્તિમાન થાય છે જ્યાં મુઘી એ રાગકેસરી રાજાનો પ્રતાપ દુનિયામાં તરે છે ત્યાં મુઘી બહિરગ લોકને 'મુખની ગંધ પણ ક્યાંથી આવી તકે' કારણ કે એ રાજા સરારમાં આવી રહેલ બાલ્ય પદાર્થો ઉપર બહિરગ પ્રાણીઓમાં અતિશય પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરે છે અને કનેનમય પુણ્ય (પાપાનુબધી પુણ્ય)થી ઉત્પન્ન થયેલ, જાતે કવેશમય અને ભવિષ્યમાં કનેશને ઉત્પન્ન કરનાર બાલો સાથે એ પ્રાણીને બરાબર મજબૂત એકબંધનમાં નાખી દે છે

રાગકેસરીના ત્રણ મિત્રો.

દ્વિરાગ-એહરાગ અને ત્રિપથરાગ

"વળી ભાઈ પ્રકરે! પેના સતા વર્ગુવાળા અને ઘણા શિગ્ધ સરીરવાળા નવુ પુરૂષો રાગકેસરીની પાસે જોડેલા જણાય છે તેમને રાગકેસરી મહારાજાએ પોતાની શક્તિથી પોતાના સરીરથી અબેદપણે પોતાના આમ દોસ્તદારો-મિત્રો બનાવી દીધેલા છે એ નવો પુરૂષો બરાબર નીહાળી નીહાળીને જોના લાયક છે તે કોણ કોણ છે તે હું તને કહું છું તે લક્ષ્યમાં રાખજે

દ્વિરાગ.

(૧) એ નવુમાં પ્રથમ અતરનાભિનિવેશ^૧ એક મનુષ્ય છે તેને કેટલાક વિદ્વાન સાધુઓ 'દ્વિરાગ' એવું નામ પણ આપે છે એ ભાઈશ્રી જૂદા જૂદા તીર્થ (મત) વાળાઓની પાસે પોતપોતાના દર્શનમાં અત્યંત આગ્રહ ઉત્પન્ન કરાવે છે અને તે જે આગ્રહ ઉત્પન્ન કરે છે તે સાધારણ રીતે એટલો સખ્ત હોય છે કે એકવાર થયા પછી તે છૂટવો ઘણો મુશ્કેલ પડે છે

એહરાગ.

(૨) રાગકેસરી પાસે જે બીજો પુરૂષ દેખાય છે તેનું નામ ભવપાત છે અને તેને કેટલાક વિદ્વાન આચાર્યો 'એહરાગ'નું નામ પણ

૧ આ સલ્લ આત્મિક મુખ સમજવું

૨ અતરવાહિનિવેશ જે વસ્તુ તરત ન હોય તેને તરત તરીકે માની તે બાબતનો ખેદો આગ્રહ રાખવો તેને અભિનિવેશ ગિમ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે

૩ દ્વિરાગ-એટલે દર્શનનો રાગ ગિમ્યાદર્શનપર ઘણો આગ્રહ કેટલાક લોકો આગખાણવાળા તરફ પક્ષપાતને દ્વિરાગ કહે છે તે ખોટું છે-એ એહરાગ છે દ્વિરાગનો વિષય દર્શન-મતો છે

આપે છે એ મહાપુરુષ ધન ઉપર, સ્ત્રી ઉપર, મુનપુત્રી ઉપર, સગા મર્મથીઓ ઉપર, પરિવાર ઉપર અને અન્ય વસ્તુઓ ઉપર અત્યંત રાગ અને અતિનાય મૂર્છા ઉત્પન્ન કરે છે અને મનને તેની સાથે ગાઢ બંધાયતુ રાખે છે

વિષય રાગ.

(૩) ત્યાગ પછી જે ત્રીજો પુરુષ એ રાજની પામે બેઠેલ છે તે 'અભિષેક' નામનો છે અને તેનું નામ કેટલાક વિદ્વાન્ આચાર્યો 'વિષયગ' પણ આપે છે એ ભાઈથી આ લોકમાં અનેક પ્રકારની ઉદામ કીવાઓર્ષિક ભ્રમણ કરતો રાજા, રૂપ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શના વિષયોમાં પ્રાણીઓને લોલતા ઉત્પન્ન કરે છે

એ તો મિત્રોની રાક્ષિથી રાગકેસરી રાજાએ આ આખા જગતને છતી કીધું છે એમ હું તો માનું છું એ રાગકેસરી રાજાએ પોતાની રાક્ષિથી આખા રાન્યભુવનને (ત્રણ લોકને) પોતાના પગતળે દાબી રાખ્યું છે અને તેનામાં એટલું બધું નીચું છે કે જેથી સન્માર્ગરૂપી મહો ન્મત્ત હાથીઓના કુભસ્મળ ભેરી નાખવાને પણ એ પૂરતી રાક્ષિ ધરાવે છે અને તેથી એણે પોતાના રાગકેસરી નામને ગર્વે કર્યું છે

રાગકેસરીની ભાર્યા-મૃદતા.

"શ્વળી એ જ મિહામનપર તેની માથે જે સી બેઠેલી જણાય છે તે રાગકેસરીની લોકપ્રસિદ્ધ ભાર્યા મૃદતા છે એમ તારે જાણવું જે જે શુભો રાગકેસરીમાં છે તે મર્મ એ રાજપત્ની મૃદતામાં પણ મારી રીતે આનીને વસેવા છે એમ તારે લક્ષ્યમાં રાખવું શકર જેમ પાર્વતીને પોતાના તરીરમાં અરધા અંગ તરીકે માથે જ રાખે છે અને તેનું અને પાર્વતીનું મગીર એક જ ગણાય છે તેમ આ રાગકેસરી રાજા પોતાની મૃદતા પત્નીને મરીરમાં જ ગણે છે જેમ દેવેશ્વર એક બીજાનું સરીર એક બીજામાં એકએક ચઘને રહેવું છે તેમ તેમના પુત્રે પણ એક બીજાથી જરા પણ બેદ પડ્યા વગર એક ધારે પેઠે છે

દ્વેષગર્ભેન્દ્ર.

"એ રાગકેસરી મનની રાખી બાનુએ મિહામનપર છે

૧ અભિષેક બેઠક વગેરે પદ્ય તે

૨ શાસ્ત્રમાં એ કામરામના નામથી પણ ઓળખાવે છે.

૩ અહીં જે રા એ સોસાવરિવાળા ના પાંચેક પદ્યો રાગ

પુરુષ દેખાય છે તે દ્વેષગર્જેદ્ર નામનો પુરુષ છે એને તુ ઘણું કરીને પીછાને છે એ દ્વેષગર્જેદ્ર મહામોહ રાજનો પુત્ર થાય છે અને રાગકેસરીનો ભાઈ થાય છે એનામા પણ એટલા બધા ગુણો છે કે તેના ઉપર પણ તેના પિતા મહામોહની ઘણી જ પ્રીતિ છે અને તે સપુત્રને જોઈને તેના પિતાની આખ કંઈ જ અને મનમા નિરાત થાય છે, કારણ એમ છે કે જન્મથી તો એ દ્વેષગર્જેદ્ર તેના ભાઈ રાજ રાગકેસરીથી નાનો છે છતાં તાકાતમા-શક્તિમા રાગકેસરીથી તે ઘણો વધારે છે અને તેને લોકોમા તેની જ રીતે ઝાળખવામા આવે છે અને તે હકીકત આવી રીતે બને છે રાગકેસરીને જોઈને લોકોને જરા પણ ખીક લાગતી નથી, જ્યારે આ દ્વેષગર્જેદ્રને જોતા જ તેઓ ભયથી ધરધરી જાય છે, વળી જ્યાં મુઠ્ઠી એ ભાઈથી દ્વેષગર્જેદ્ર ચિત્ત અટવીમા ફરતા હોય છે ત્યાં મુઠ્ઠી બહારના લોકોને (બહિરંગ લોકોને) કોઈ જાતનું મુખ મળે એવી આશા રાખવી તદ્દન ફાકટ છે, જે લોકો એક ખીજના ખાસ મિત્ર હોય છે અને જેઓનું મન એક ખીજ તરફના જોડથી ભરેલું હોય છે તેઓના મનને પણ એ ભાઈથી પોતાના જાતિસ્વભાવથી ભૂદા પાડી નાખે છે, બન્નેમા આતરે પડાની દે છે અને દુશ્મનાનટ ઊભી કરે છે, જ્યારે જ્યારે એ ભાઈથી ચિત્ત અટવીમા આવીને હીલચાલ કરે છે ત્યારે ત્યારે (બહિરંગ) ગ્રાહીઓ ઘણા જ દુઃખી દુઃખી થઈ જાય છે, અને એવી રીતે દુઃખી થઈને જ પડ્યા રહે છે એટલું જ નહિ પણ વધારામા તેઓને એક ખીજ ઉપર એટલો સખ્ત તત્ત બવાઈ જાય છે કે તેને લઈને વૈર આધીને મહા ભયંકર વેદનાનાળી નરકમા જઈને પડે છે અને ત્યાં પણ પોતાનું વૈર ભૂલતા નથી ખરેખર ભાઈ પ્રકરે! એ દ્વેષગર્જેદ્ર જેવું આકર નામ છે તેવો જ તે ભયંકર છે તેથી તેના નામ જેવા તેનામા ગુણો છે એમ તારે સમજવું જેમ ગધહસ્તીની ગધથી ખીજ હાથીઓ નાસી જાય છે તેમ આ દ્વેષગધહસ્તીની ગધથી વિવેકરૂપ હાથીઓ દૂરથી જ પલાયન કરી જાય છે તેની જી 'અવિનેકિતા' નામની છે તે હાલ અત્રે હાજર નથી, તેની વાત તો અગાઉ ચોકે જણાવી હતી તે તારા ધ્યાનમા હશે."

૧ અવિનેકિતાનું પ્રથમ દર્શન ચીજ પ્રસ્તાવની શરૂઆતમા લેવાનરની માતા તરીકે થાય છે જુઓ પૃ ૩૮૬ ત્યાર પછી કૌવરાજની માતા તરીકે આ પ્રસ્તાવમા તેને પૃ ૭૦૫ માં વધુથી જી તામસચિત્ત પુરમા મામા બાણેજ જતા હતા ત્યારે અવિનેકિતા સળધી ચોકે સવ વાત વિસ્તારથી કહી હતી-જુઓ પૃ ૭ ૬-૬૮

પ્રકરણ ૧૪ મું.

મકરંદવજ.

કર્પાસે ચિત્તવૃત્તિઝટનીના મડપમા સિંહાસનપર બેઠેલા મહામોહ મહારાજના પતિવારતુ વર્ણન મામા નિમર્ગ કરી રહ્યા છે, અગત પતિવાર વર્ણનાય છે તેતુ વર્ણન સામળતા પ્રર્થને બહુ આનંદ થયો, ઘણુ જાણના જેતુ મળ્યુ તે વખતે મહામોહ મહારાજની પછ વા? એક અદ્ભુત સ્વરૂપવાળા પુરૂષને જોતા પ્રર્થની જિજ્ઞાસા જાગી અને તેણે સવાલ ડ્યો—

“મામા! એ મોટા સિંહાસનઉપર આ મહારાજ રાગદેસરીની બરાબર પછવાડે એક નાના રાજા જેવો બેઠેલો દેખાય છે, જેની સાથે તારુ માણુમોનો પરિનાર છે, જેના શરીરનો રંગ લાલ છે, જેની આખો ઘણી ચપળ છે, જેનામા વિવાસના ચિહ્નો સ્પષ્ટ દેખાય છે, જેની પીઠ પર બાણ રાખવાતુ ભાથુ બાધેલુ જણાય છે, જેના હાથમા ધનુષ્ય દેખાય છે, જેની પાસે પાત્ર બાણો જોવામા આવે છે, વિવાસ કરતી અને તેજ લાવણ્યથી ભરપૂર મુંદર સ્ત્રી ભ્રમણ કરતા ભમરાઓના ઝગરથી પણ નધારે મુંદર ગીતથી જેને વિનોદ કરાવી રહી છે, એવો એ સ્ત્રીને આયિગન કરવાની અને તેના મુખ ઉપર ચુબન કઠવાની લાનસાવાળો મુંદર આકૃતિ ધારણ કરનાર કયો રાજા છે? તે મને બરાબર મગજલો.”

મકરંદવજની ઓળખાણ.

એના અદ્ભુત પરાક્રમ.

નિમર્ગમામાએ જવાબ આપ્યો “ભાઈ પ્રર્થ! એ તો આ દુનિયામા મોટુ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનાર ઘણો મુપ્રસિદ્ધ અને મહા

પુરુષાર્થનાયો છે, એવું નામ મકરન્દનજી છે એની જેવા અદ્ભુત કામો કરનારને એ તો આ દુનિયામાં બરાબર જોળખ્યો નથી તો હજી સુધી ભાઈ ! તે કાંઈ પણ જાણ્યું જ નથી એમ તારે સમજવું એના કામો કેના કેવા અદ્ભુત છે તે તુ સામળ જે આ દુનિયામાં મોટા પરમાત્મા અને દાદા કહેવાય છે તે બ્રહ્માની પાસે એલો (મકરન્દને) પાર્વતીના લગ્નપ્રસંગે બાળકની જેવા આજ્ઞા કરાવ્યા,^૧ એજ બ્રહ્માની પાસે જ્યારે અપ્સરાએ નાચ કરવા માલ્યો ત્યારે તેના રૂપથી લલચાઈ જઇને બ્રહ્માને પાંચ મુખ કરવા પડ્યા એ પણ આ મકરન્દજીના કામ સમજવા,^૨ આ આખી દુનિયામાં વ્યાપી રહેનાર જે કેશવ (કૃષ્ણ)ના નામથી જોળખાય છે તેને એ બાઈત્રીએ એની કંઠાડી સ્થિતિમાં મૂક્યા કે એને ગોપીઓને પગે પડતું પશું,^૩ વળી એજ ભાઈએ મહેશ્વર (શિવ)ના પગુ એવા હાવ કર્યા કે તેની યાત કરતા પગુ મન પાછું હી જાય એટલે કે એલો પાર્વતીના વિરહથી તેને હેરાન કરીને તેનું અરધું શરીર જ પાર્વતીને અપારી દીધું,^૪ વળી એ / શંકર જ્યારે નદનનમાં પોતાના મોટા ડિંગને વિસ્તારી રહ્યા હતા તે વખતે આ મકરન્દને એને એના બેહાવ કરી દીધા કે કામદેવની સ્ત્રી રતિને ક્ષોભ પમાડવાની લાગ્યામાં એની પાસે નાટક કરાવ્યું,^૫ વળી એજ શંકરને વિષય સેવવામાં લુબ્ધા ઉત્પન્ન કરાવીને એવા હાવ બેહાવ કરી દીધા કે એક હજાર વરસ સુધી તે વિષય સેવવામાં રહે એવું કરી દીધું,^૬ એટલે બીજા પગુ અનેક દેવોને તેમજ દાન ઘોને અને અનેક મુનિઓને પોતાને વરા કરીને જાણે તે તેના શુભામ હોય તેવા કરી દીધા છે વળી જેની પાસે પોતાના મહાપરાક્રમથી પ્રાપ્ત કરેલા આ નાનું અનુચર છે તેવા મકરન્દજીની આજ્ઞા લોપવાને આ નણુ લોકમાં કોણ શક્તિમાન છે ?

પુવેદ-સ્રીવેદ-પદ્મેદ.

“ એમાનો જે પહેલો પુરુષ ત્યા મેઢેલો જણાય છે તે ઘણી મોટી

૧ આના સંબંધમાં જુઓ આ પ્રતાવનું પરિચિદ ના ૨ ત્યા આ વાર્તા આધાર સાથે લખી છે વિભાગ પ્રથમ (૧)

૨ જુઓ સદર-વિભાગ દ્વિતીય (૨)

૩ આ વાર્તા સંબંધમાં જુઓ સદર પરિચિદ-વિભાગ (૩)

૪ આ વાર્તા સંબંધમાં જુઓ સદર પરિચિદ-વિભાગ (૪)

૫ આ વાર્તા સંબંધમાં જુઓ સદર પરિચિદ-વિભાગ (૫)

૬ આ વાર્તા સંબંધમાં જુઓ સદર પરિચિદ-વિભાગ (૬)

શક્તિવાળો છે, પોતાની તાકાતથી જાણીતો થયેલો છે અને 'પુવેદના નામથી જોળખાય છે એના વીર્યથી બહારના પ્રદેશના (બહિરગ) લોકો પરદારામા આસક્ત થાય છે અને પોતાના કુટુંબને મોટું દ્રવ્ય લગાડે છે

“ સાર પછી ખીન્ને જે પુરુષ ત્યાં દેખાય છે અને જેતુ ઘણું મોટું તેજ દેખાય છે તેમજ આખા જીવનને જેણે ભ્રષ્ટ કર્યું છે તેને વિદ્વાન્ આચાર્યો સ્ત્રીવેદના નામથી જોળખાવે છે, એ ભાઈશ્રીના પ્રતાપથી સ્ત્રીઓ સર્વ પ્રકારની લાજ સરખ છોડી દઈને અને પોતાના કુળની ઉત્તમ મર્યાદા મૂકી દઈને પરપુરુષમા આસક્ત થાય છે

“ સાર પછી એ મકરધ્વજના પરિવારમા જે ત્રીન્ને પુરુષ દેખાય છે તેનું નામ પદ્મવેદ (નપુગ્ધવેદ) છે, એ પણ પોતાના તેજથી બહિરગ લોકોને હેરાન કરી બાળી મૂકે છે, ત્રાસ પમાડે છે એનામા શક્તિ કેટલી છે તે આ દુનિયામા જણાવતું પણ ઘણું મુશ્કેલ પડે તેવું છે, કારણ કે તેથી નપુસકો દુનિયામા મહા નિંદાપાત્ર બને છે એ સંબંધી વધારે બોલનાથી સર્વું ભાઈ પ્રકર્ષ ! એ મકરધ્વજ એ ત્રણે પુરુષોને આગળ કરીને આ દુનિયામા પ્રવર્તે છે અને એનામા એટલું બધું બળ છે કે ખીન્ન માણસો એના બળની કલ્પના પણ બરાબર કરી શકતા નથી

મકરધ્વજપત્ની ગતિ.

“ સાર પછી એ મકરધ્વજની પાસે પદ્મપત્ની જેવી આ-ખોવાળી અને રૂપસોભાજ્યના મદિર તુલ્ય એક બહુ સૌંદર્યવાળી એને અતિ પ્રિય સ્ત્રી મેઠેલી જણાય છે તે એ મકરધ્વજ (કામદેવ)ની ભાર્યા છે અને તે લોકમા ન્તિના નામથી જોળખાય છે પેલા મકરધ્વજે પોતાના ભેરથી જે જે લોકોને જીતી લીધા છે તેઓના મનમા એ રનાભાવિક રીતે સુખમયતાની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે એટલે કે જે લોકો મકરધ્વજથી જીતાઈ જઈને તેના શુભામ થઈને વાસ્તવિક રીતે દુખ ભોગવતા હોય છે તેઓ પાસે એવી માન્યતા કરાવે છે કે-અહો ! આ મકરધ્વજ તો અમને ઘણુંજ આનંદ ઉત્પન્ન કરનાર છે !

૧ પુરુષવેદ સ્ત્રી ભોગવવાની ઇચ્છા એ મોહનીય કર્મેની એક પ્રકૃતિ છે સ્ત્રીવેદ એ પુરુષ ભોગવવાની ઇચ્છા છે, તેમજ પદ્મવેદ એ નપુસકવેદ છે, તેમા સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેને ભોગવવાની ઇચ્છા થાય છે એમા કામેચ્છા અનુક્રમે તરણાની અતિ સરખી, છાણાની અતિ સરખી અને નગરદાદની અતિ સરખી હોય છે (કર્મેત્રય પ્રથમ-ગાથા ૨૨ મી.)

આ મકરંદજી અમારૂં ખરૂં હિત સાધનાર છે ! જેઓએ એ કામદેવથી ઉલટી રીતે-વિરુદ્ધપણે વર્તનારા હોય છે તેઓને જરા પણ મુખ કેવી રીતે હોઈ શકે ?-આવી આવી માન્યતા એ રતિ લોકોના મનમાં ઉત્પન્ન કરે છે અને પછી તો લોકોના મન રતિને ઝેટલા બધા વશ થઈ જાય છે કે જરા પણ અપવાદ વગર સર્વ કોઈ મકરંદજીના નોકર જેવા થઈ જાય છે અને પરિણામે તેના હુકમને વશ થઈને પોતાની જાતને અનેક પ્રમારની હેરાનગતીઓ ઉત્પન્ન કરે છે અને સમજી માણસોને હસનાડુ સ્થાન થઈ પડે છે એ (લોકો) કેવી વિચિત્ર ચેષ્ટા કરી વિચળનાઓ ખમે છે તેના તને કેટલાક દાખલાઓ આપુ તો તને પણ ઘણી નસાઈ લાગશે જેથી સ્ત્રીઓના ચિત્ત પ્રસન્ન થાય તેવા પોતાને શરીરે અનેક પ્રકારના વેશ પહેરે છે, મોહમાં મુકાઈ શરીર પર અનેક પ્રકારના ઘરેલુઆટા પહેરે છે, સ્ત્રીઓ કટાક્ષ મારીને અડધી અપળ આખે તેની સામું આડકતરી રીતે જુએ છે ત્યારે મનમાં રાહ થઈ જાય છે, જ્યારે સ્ત્રીઓ તેની સાથે સુંદર મનોહર વાતો કરે છે ત્યારે તેના પ્રત્યે તેના મનમાં ઘણી પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે અને પોતે આનંદમાં આવી જાય છે, ચાલે છે ત્યારે પણ (પોતાની જુવાની બતાવવા) મજબૂતપણે પગ મૂકીને અને ડોકને ઊંચી રાખીને દમ બાધીને ગતિ કરે છે અને સ્ત્રીઓ જ્યારે તેના ઉપર કટાક્ષ ફેંકે છે ત્યારે જાણે પોતે કેવોય ભાગ્યશાળી છે એમ માની અભિમાનમાં લેવાઈ જાય છે, કુલટા (બલિચારિણી)ના ચિત્તને પોતાની તરફ આકર્ષણ કરવાના કામમાં લપટ થઈને તેવી સ્ત્રીઓના જોવામાં આવે તેવી રીતે કોઈ પણ જાતના કારણવગર મોહાન્ધ થઈ જઈને દાતને કચકચાવે છે, હાથના આળા કરે છે, અહીં તહીં દોડાદોડ કરી મૂકે છે, ખાલી ધમાલ કરી પોતાનું પરાક્રમ બતાવે છે અને તેઓના મનને જે કાંઈ અનુકૂળ લાગે એવી સર્વ ચેષ્ટાઓ કરે છે, તેઓની ખુશામતના કામો કરે છે, તેઓનો નોકર હોય તેવી રીતે વાતો કરે છે, તેઓને પગે પડે છે, વગર માગે તેમના કામ કરનારો થઈ જાય છે, એની લપટ સ્ત્રીઓ પોતાના પગવડે ભાઈશ્રીના માથા ઉપર લાત લગાવે તો તેને પણ સહન કરી લે છે, એવી લાતને પણ મોહને લીધે જાણે તે સ્ત્રી પોતાના ઉપર મહેરબાની કરતી હોય તે તરીકે માને છે, સ્ત્રીઓએ પોતાના મુખમાં લીધેલો 'દાડનો કોગળો પોતાના

૧ મોહમાં દારૂનો કોગળો ભરીને સ્ત્રી પોતાના તરફ પ્રેમ બતાવનારના મોળમાં પાછા ઠેલવે અને પ્રેમી તે પી જાય તેને આનંદનું કારણ માનવામાં આવતું હતું. દરેક જમાનામાં મુરવની રીતિ ફરતી જાય છે.

ધુક સાથે મેળવીને એ ભાઈશ્રીના મુખમા પાછો આપે છે ત્યારે તેને પીતા પીતા સ્વર્ગથી પણ વધારે સુખનો અનુભવ થાય છે, જે પ્રાણીઓ ઘણા બળવાન વીર્યવાળા હોય છે તેવાઓને પણ લવનાઓ લીલામાત્રમા પોતાના દૃષ્ટિપાતથી કે ભમરને વાકી વાળવાથી તદ્દન કચરામા રાજાતા કરી મૂકે છે, તેવી સ્ત્રીઓની સાથે સંયોગ કરવા માટે બળી રહે છે, તેની સાથે ભોગ ભોગવતા કદિ પણ સતોષ પામતા નથી, તેનો જરા પણ વિરહ થાય તેટલામા તો અડધા લેવાઈ જાય છે અને શોકથી વિહ્વળ થઈ જહાવરા બની મરણુ પણ પામે છે, એવી સ્ત્રીઓ એને હડધૂત કરે અથવા એનો આદર ન કરે તો ભાઈશ્રી ખેદ પામે છે, એવી સ્ત્રીઓ એનો બહિષ્કાર (તિરસ્કાર) કરે તો રહવા બેસે છે, બળી પરપુરૂપમા આસક્ત પોતાની સ્ત્રી એને મહા દુઃખ-સાગરમા ડૂબાવે છે, મરણુપર્યંતની પીડાઓ કરે છે અને પોતાની સ્ત્રીનું રક્ષણ કરવામા ખાસ ઉદ્યમી થઈને ઇબ્બનિ પગિલુમે અનેક પ્રકારની પીડાઓ ખમે છે-આવી આવી અનેક વિડબનાઓ આ ભવમા પ્રાણી રતિ અને કામદેવનાં પ્રભાવથી મોહનરા થઈને પામે છે અને પરભવમા એવા રતિની શક્તિથી મકરધ્વજના નોકર થઈ ગયેલા પ્રાણીઓ ભય-કર સસારસમુદ્રમા પડે છે બહિરંગ મનુષ્યોમાના ઘણા ખરા, ભાઈ પ્રકર્ષ ! આવા પ્રકારના જ હોય છે એમ તારે સમજવું, બાકી એ મકરધ્વજ અને રતિના હુકમને તાબે નહીં થનારા બુદ્ધિશાળી પ્રાણીઓ તો બહુજ યોગ્ય હોય છે ભાઈ ! તે આ મકરધ્વજનું સ્વરૂપ મને પૂછ્યું હતું તેની હકીકત મેં તને વિસ્તારથી કહી સભળાવી અને સાથે તેના પરિવારનું પણ વર્ણન કર્યું તે હવે તારા લક્ષ્યમા બરાબર આવી ગયું હશે ”

પ્રકરણ ૧૫ મું.

પાય મનુષ્ય.

હાસ. અરતિ. લાય. રોક. જુગુપ્સા

મા વિભર્તી અત્યારે જરાબર વાતને રસે ચઢ્યા હતા અને ભાતોજ પદ્મ ચોન્ય ઓતા થઈ મામાનો વાત કહેવાનો રસ જમાવતો રહેતો હતો. મામાને તે જિજ્ઞાસાપૂર્વક એવા સવાલ કરતો હતો કે મામાનું એક વર્ણન પૂરું થાય ત્યાં જીલ માટે શરૂઆત કરવાની હોય જ મોહરાજના પરિવારનું વર્ણન થઈ રહ્યું, એની પાસેનો રૂપાળો રાજા (મકરધ્વજ) વર્ગવાઈ ગયો એટલે વળી પ્રકર્યે નવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત કર્યો

પાય મનુષ્યોનો પરિચય.

પ્રત્યેકના વર્ણન અને કાર્યો.

મોહસૈન્યમા ફરેકનું સ્થાન.

પ્રકર્ય—“મામા ! તમે મકરધ્વજનું આટલું સાફ વિવેચન કર્યું તે તો થણજ સાફ કર્યું હવે હું જીજ્ઞાસુ પાપુ રાકાઓ પૂછું છું તેને તમે ખુલાસો કરવા મહેરબાની કરશો એ મકરધ્વજની પામે સિંહાસન ઉપર પાય મનુષ્યો નજીક નજીકમા બેઠા છે તેમના નામો શું છે અને તેઓના પ્રત્યેકના ક્યા ક્યા ગુણો છે તે મને જણાવો”

*

*

*

હાસ.

૧

વિભર્તી—“એ પાય મનુષ્યોમા જે એક ધોળા રંગનો માણસ દેખાય છે તે એક મહા આકરો અને આકરા કામ કરનારો હાસ નામનો છે એમ તારે જાણવું એ હાસ નામના મનુષ્યની એવી પદ્ધતિ છે કે બહિરંગ પ્રદેશમા રહેલ પ્રાણીઓના મુખને વિના કારણે પોતાની

શક્તિથી વાચાળ બતાવે છે, કાંઈ કારણ મેળવીને અથવા કારણ વગર પણ તે મોટો બહાદુર લડવૈયો પોતાની શક્તિ પ્રગટ કરે છે અને જ્યારે એની રીતે એ ભાઈશ્રી પોતાની શક્તિ બતાવે છે ત્યારે પ્રાણીઓ ખડખડ અવાજ કરીને હમે છે અને એવી વિચિત્ર સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરે છે કે જેથી તેઓ અતિ ખરાબ મુખવિકારપૂર્વક કહ કહ ધ્વનિથી^૧ હમે છે અને શિષ્ટ પુરુષોમા નિંદાપાત્ર થાય છે વળી એવી રીતે મુખવાહનને વગાડતા તે તુચ્છ પ્રાણીઓ લોકોમા લઘુતા પામે છે અને વગર કારણે લોકોમા તેઓ ગકાનુ કારણ બની જાય છે, વિનાકારણ બીજામા પરસ્પર વૈર ઉત્પન્ન કરે છે અને લોકોના મુખેથી ઉઘાડી રીતે બ્રાતિનુ કારણ ચંઈ પડે છે^૨ એવા પ્રાણીઓ પોતાના હાસીના સ્વભાવથી માખી મચ્છર જેવા ક્ષુદ્ર પ્રાણીઓને પણ બેહાલ કરે છે, માપુસોને પણ હેરાન કરે છે અને કેટલીક વાર તેમના તેવા કૌતુકી સ્વભાવથી તે બીજાના રાક્ષસ પ્રાણીઓનો વિનાશ પણ કરે છે આની આવી અનેક પ્રકારની વિચિત્રતાઓ આ લોકમા એ હાસ નામનો પ્રથમ મનુષ્ય ઉત્પન્ન કરે છે અને પરલોકમા જાયકર કર્મ-બંધના પરિણામો પ્રાપ્ત કરાવે છે એ હામને પોતાના પતિનુ હિત કરનામા તત્પર તુચ્છતા^૩ નામની એક ઉત્તમ સ્ત્રી મળી ગયેલી છે જેને માત્ર ગભીર ક્રુદ્ધના સમજી આતુઓ જ જોઈ શકે છે એ તુચ્છતા સ્ત્રી પોતાના પતિના શરીરમા જ રહે છે (હાસની સાથે તુચ્છતા જોડાયેલી જ હોય છે) અને ભાઈ પ્રકારે^૪ એ સ્ત્રી કોઈ પણ પ્રકારના કારણ વગર હવકા લોકમા પોતાની મરજી માફક દરરોજ એને જાગૃત રાખ્યા કરે છે, પ્રેરણા કરે છે અને એને વધાર્યા કરે છે તારા સમજવામા તો છે જ કે યતો ગમીરવિજ્ઞાનાં, તિમિતે સુમહત્વિ । મુલે વિકા-રમાત્ર સ્વાત્ત્વ દાસ મહુદોપલમ્ ॥ ૧ ॥ હસનાતુ ગમે તેનુ મોટુ કારણ પ્રાપ્ત થાય તો પણ ગભીર ચિત્તનાળા મનુષ્યો તો માત્ર મુછમાજ હુસે છે, મહો જરા માત્ર મલકાવે છે, પગ્નુ અત્યત કનિષ્ઠ ખડખડ હાસ્ય કદિ પણ કરતા નથી.

અરતિ.

૨

“ એ પાત્ર મનુષ્યોમા સ્ત્રી જોવામા આવે છે, જેનુ આખુ શરીર

૧ હા હા હા નો અવાજ (હસતી વખત ઘણા અવાજ કરે છે તે)

૨ ઘણુ હાસ્ય કરનારના આ હાલ થાય છે તે અવલોકન કરવાથી જણાશે નિમિત્ત વગર ખડખડ હસનારપર રાક્ષસ આવે છે અને બ્રાતિ પણ તેવા પ્રાણી જરૂર ઉત્પન્ન કરે

૩ તુચ્છતા એને ગુજરાતી સંમેષ કરનાર મસ્તકાઈના નામથી ઓળખાવે છે

રયામ છે અને જોના દેખાવ ઘણોજ ખરાબ લાગે છે તે અરતિ ના મથી મુપ્રતિદ્ધ છે અને તે પ્રથમ જ પાત્ર મનુષ્યમાટે વાર્તા પૂરી તેમાની એ એક છે કોઈ પણ કારણને લઈને પોતે હોંશમા આવી જઈ બહિરંગ પ્રાણીઓમા તે ન સહન થઈ શકે એવું માનસિક દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે એવું ક્રીડાસ્થાન અન્યને દુઃખ ઉત્પન્ન કરવાનું કાર્ય છે

*

*

*

ભય.

૩

“એ પાત્ર મધ્યે જે ત્રીજો મનુષ્ય દેખાય છે, જેનું શરીર મૂળ્યા જ કરે તે મહા દુઃખદાયી બનીતો ભય નામનો પુરૂષ છે એ ભાઈશ્રીની વળી ઘણીજ વિવિધ રીત છે, એ ભાઈ ચિત્તવૃત્તિ મહા અટવીમા જ્યારે જ્યારે વિચરે છે ત્યારે ત્યારે લીલા માનથી બહિરંગ પ્રદેશના પ્રાણીઓને તદ્દન ખીંકણ કરી બતાવી દે છે તે આવી રીતે - ‘અન્ય મનુષ્યને જોઈને તેઓ ત્રાસ પામે છે, પશુ જતાવરના ટોળા જોઈને તેઓ કંપવા-ધ્રુજવા મડી બધ છે, પૈસા જરા ખોઈ બેસે કે હુટાઈ બધ અથવા તો ધન ઓછું થવાનો પ્રસંગ કદપના માનમા જ આવે ત્યાં તો અત્યંત બાયવા બની જઈ એકદમ દૂર ના સવા મડી બધ છે, કોઈ પણ અકસ્માત-અગ્નિ, જળ, ધરતિકપાદિ ભય આવી પડશે અને હાથ શું થશે ! એવા વિચારથી આખું અને મહો ચપળ બનાવી દે છે અને બધું પોતે કેવી રીતે જીવશે, હવે શા હાલહવાલ થશે-એવા વિચારથી નકામા ભયમા રલા કરે છે, ‘અરે મરી ગયા, મરી ગયા’ એવા વિચારથી ભય પામ્યા કરે છે અને કોઈ કોઈ તો તેવા ભયથી તદ્દન સત્ત્વ વગરના થઈને જીવનનો ત્યાગ પણ કરી બેસે છે, લોકોમા પોતાની અપકીર્તિ કોઈ પણ પ્રકારે ન થાઓ એવા વિચારના ભયમા પોતાને કરવાયોગ્ય ખાસ કામો પણ કરી શકતા નથી આવા પ્રકારના ભયની પીડામા પ્રાણી નિરતર રલા કરે છે અને હેરાન થાય છે ઉપર જણાવ્યા તે સાત પુરૂષના પરિવારથી (સાત ભય) પરવરીને ભય નામનો ત્રીજો પુરૂષ બહિરંગ પ્રાણીઓમા આનંદ-લહેર કરે છે અને પોતાનું સ્વરૂપ બજવી બતાવી તેમા મોજ માને છે તે આવી રીતે -એ ભયના હુકમથી અધમ પુરૂષો લાજ સરમ મૂકીને રણક્ષેત્રમાથી પલાયન કરી બધ છે,

૧ સાતકાર સાત પ્રકારના ભય વર્ણવે છે —(૧) મનુષ્યને મનુષ્યનો ભય, (૨) મનુષ્યને દ્વિસક પશુનો ભય, (૩) ધનનાશ ભય (૪) અકસ્માત ભય, (૫) જીવનચિંતા ભય (૬) મરણ ભય (૭) અપયશ ભય-કીર્તિનાશ ભય આ સાત પ્રકારના ભયનું અહીં વર્ણન કર્યું છે

દીનતા બતાવે છે, દુરમનને પગે પડે છે વળી એ ભયની એની શક્તિ છે કે જે આ ભયમા એને વશ પડી જાય છે તેને તે ન્યાયીને પર-ભયમા પણ એવા લાગ્યા કરી મૂકે છે કે તેઓ ભયકર સસારસમુદ્રમા ગમડે છે અને એવા ઊંડા ઉતરી જાય છે કે એનો પત્તો પણ ખાતો નથી એ ભયને વળી એક પોતાના શરીરમા રહેલી 'હીન-સરવતા નામની સ્ત્રી' જે પોતાના પતિ તરફ અત્યંત પ્રેમ રાખે છે અને પોતાના કુટુંબનુ સારી રીતે પાપણુ કરે છે એ પોતાની વહાલી સ્ત્રીને ભય પોતાનો શરીરથી જરા પણ વેગળી મૂકતો નથી અને એના ઉપર એ ભયને એટલો બધો પ્રેમ છે કે પોતાની વહાલી સ્ત્રી ને પાસે ન હોય તો તે મરણ પામે છે મકરધ્વજ પાસે બેઠેલ પાત્ર પુરુષોમાનો આ ત્રીજો પુરુષ કોણુ છે તે તારા સમજવામા હવે આવ્યુ હશે

*

*

*

ગોક.

૪

“ભાઈ પ્રકર્ષ! પેલો ચાચો પુરુષ ત્યાર પછી લેવામા આવે તેને તુ ઓળખતો નથી? પેલા^૧ નગરમા આપણે દાખલ થવાનો વિચાર કરતા હતા તે વખતે જે આપણને મળ્યો હતો અને જેણે ચિત્ત અટવીની સર્વ વાર્તા આપણને કહી હતી તે જ આ શોક છે અને અત્યારે તે પાછો મહામોહ રાજના લશ્કરમા ભેડાઈ ગયો છે કોઈ કોઈ કારણને મેળવી લઈને બહિરગ પ્રદેશના લોકોમા એ ભાઈશ્રી દીનતા ઉત્પન્ન કરે છે, રડાવે છે અને આક્રંદ કરાવે છે જે પ્રાણીઓ પોતાના વહાલાથી વિયોગ પામેલા હોય છે, મહા આપત્તિમા પડી ગયેલા હોય છે અને જેનાથી દુર રહેવાની ઇચ્છા રાખતા હોય તેવી જ બાબતો સાથે ભેડાઈ ગયેલા હોય છે તેઓ જરૂર એને વશ પડી જાય છે અને તે વખતે આપણોની એવી ખરાબ સ્થિતિ થાય છે કે આ ગોક તેમનો મિત્ર નથી પણ મોટો ભયકર દુરમન છે એ પણ તેઓ સમજી શકતા નથી એવી સાચી સમજણની ગેરહાજરીમા એ જડ પ્રાણીઓ આપણ મોઢેથી પોક મૂકે છે, રાડો પાડે છે અને દુખી થાય છે તેઓ પોક મૂકતા મનમા એમ માને છે કે એ શોક તેઓને તેમના દુખથી છોડાશે, પરંતુ આ ભાઈશ્રી

૧ હીનસત્વતા બાવલાપણ, શૂરવીરપણનો અભાવ-એને અને ભયને જીવન-સબંધ છે ભય એના વગર જીવી શકતો નથી, રહી શકતો નથી

૨ તામસચિત્ત નગર વર્ણન-જુઓ પૃષ્ઠ ૭૮૪ ત્યાં શોકની પ્રથમ ઓળખાણ મામા ભાણેજને યદ્ય હતી પૃષ્ઠ ૮૦૧ મા તે મહામોહના લશ્કરને અટવીમાં મૂકીને તામસચિત્ત પુરે આવવાનુ કારણ પણ કહે છે

તો એવા લક્ષણવાળા છે કે તે દુ ખ ઘટાડવાને બદલે Cલર્નું ધન વધારી મૂકે છે એથી પરિણામ એ થાય છે કે એ પ્રાણીઓનો સ્થાઈ હોય છે તે તેઓ જરા પણ સાધી શકતા નથી અને ઉવત્ત ધનથી બ્રહ્મ થાય છે અને એની મુદ્દામાં પડી જાય છે કે કોઈ વા શોકમાને શોકમા મુદ્દાથી આખો મીચી દબને પ્રાણુ પણ છેડે દે છે સાધારણુ રીતે પણ રોકને વગ પડીને તેઓ માથા ફૂટે પોતાના વાળ ખેંચી કાઢે છે, છાતી કુટે છે, જમીનપર પછાડ ખાઈને પડે છે, મોટા ગભરાટમાં પડી જાય છે, પોતાને ગળે દોર બાધીને આત્મઘાત કરવા લટકી પડે છે, નદી, સરોવર, સમુદ્ર વિગેરેમાં પડતુ મૂકે છે, અગ્નિમાં ઝપવાવે છે, પર્વતના શિખરપરથી ભ્રમણ બજાવે છે, ભયંકર કાળફૂટ ઝેર ખાય છે, પોતાના શરીરપર હથિયાર ભરી મરવા તૈયાર થઈ જાય છે, મોઢેથી રડવા મગી જાય છે, ગાદાધેલા જેના દેખાય છે, ઘણા ગભરાટમાં પડી જાય છે, મરીખાઈથી રાકની જેમ બોલે છે, સાધારણુ રીતે બોનતા હોય તેથી વધારે ઝીણા કંઈણાજનક સ્વરથી બોલે છે, અદર મનમાં તાપથી બળી જાય છે અને શબ્દ વિગેરે પામે ઇદ્રિયોના મુખથી છતરાય છે (એમને એ મુખો મળી શકતા નથી) આવી રીતે શોકને વશ પડીને પ્રાણીઓ આ ભવમાં અનેક પ્રકારના દુ ખો પામે છે અને મોઢે દુ ખદાયી કર્મનો બધ તે કારણે બાધીને પરભવમાં ભયંકર દુર્ગતિ પામે છે આવી રીતે એ શોક નામનો ગાયો પુરુષ છે તે બહિ પ્ર દેશના પ્રાણીને બહુ દુ ખ આપનાર છે તેનું સંસ્પર્શમાં ભાઈ પ્રકરે મેં તારી પામે વળુન કરી બતા મુ વળી એ શોકના શરીરમાં ભવસ્થા નામની મહાદાહણ સ્ત્રી રહે છે જે શોકની પત્ની થાય છે અને એના ઘરના સર્વ કાર્યની એ નાયક થઈને રહેલી છે એ બાઈને સર્વ પ્રકારનું પોષણ આપનાર એ સ્ત્રી છે, એના વગર શોક છવી પણ શકતો નથી અને તે કારણને લઈને પોતાની એ ભાવનિ શોક સર્વદા પોતાના શરીરમાં જ ધારણુ કરી રાખે છે

બુગુપ્તસા,

પ

ત્યાર પછી તે પાંચ મનુષ્યોમાં પેલી ચપટા બેસી ગયેલા નાક વાળી કાળા રંગની સ્ત્રી શોકની બાળુમાં બેઠેલી દેખાય છે તેને વિકાન

૧ ભવસ્થા સસાર-આ ભવમાં અત્યંત પ્રીતિ અથવા તુલ્ય રાગ એ જ શોકનું કારણ છે ભવપર પ્રીતિ-રાગ ન હોય તો શોક થાય જ નહિ ગુજરાતી સંક્ષિપ્તમાં એને ભાવકના નામથી બોલાવાય છે

આચાર્યો જુગુપ્સાના^૧ નામથી જાણખે છે રસ્તુરૂપ નહિ સમ જનારા બહિરગ પ્રદેશમાં રહેનારા પ્રાણીઓના મનમાં એ સ્ત્રી તદ્દન વિપરીત ભાવ ઉત્પન્ન કરે છે અને તે કેવી રમત કરે છે તે ભાઈ પ્રકર્યું! તુ ધ્યાન રાખીને આભળ -કોઈના સરીરમાંથી અત્યંત લોહી તથા પડ વહેતુ હોય, ઘણા દુર્ભિ-જીવો ખદખદતા હોય અને દુર્ગંધ ઉડતી હોય એવા શરીરને તથા એવી દુર્ગંધી તથા ખરાબ દેખાતી બીજી વસ્તુઓને જોઈને પોતે જાણે કેનાય ચોખ્ખા હોય તેમ એન્દ્રમ માથુ ધુલાવવા મડી જાય છે, નાક ચઢાવી દે છે, દૂરથી નાસવા મારે છે, આખો પાપુ બંધ કરવા મડી પડે છે, મ્હોમાંથી 'હુ હુ હુ' એવો અવાજ નાકદ્વારા કાઢે છે, ખભા ચઢાવી દે છે, મોટી પ વિનતાનો કાકો રાખીને કપડા સહિત તરખોળ પાણીમાં પડે છે, વારવાર નાક છીંકે છે, અનેકવાર મુખમાંથી યુક્ત્યા કરે છે, રસ્તા ઉપર જતા જતા તેના લુગડાને અડી જવાય તો શુરસે થઈ જાય છે અને વારનાર જ્ઞાન કરે છે, અન્યની છાયા પણ પોતાનો જરાએ સ્પર્શ ન કરે એમ અત કરણથી ઇચ્છે છે અને આના 'શૌચનાદ'ને લઈને રૈતાળની^૨ જેમ હેરાન હેરાન થયા કરે છે આવી રીતે જુગુપ્સાને વશ પડીને કેટલાક પ્રાણીઓ જાતે જ જાણે પ્રથમથી ઉન્મત્ત (ગાઝ) જેવા હોય છે અને મનના એવા એવા વિચિત્ર ખ્યાલથી વધારે ઉન્મત્ત થતા જાય છે અને તત્ત્વદર્શનથી તદ્દન રહિત હોઈને પરભવમાં તદ્દન અજ્ઞાનથી અભિભૂત થઈ ભયકર સસારરૂપ દેદખાનામાં પડે છે આવી રીતે બહિરગ લોકને બહુ દુખ દેનારી એ પાત્રમી જુગુપ્સા નામની સ્ત્રીનું મે તારી પાસે કાંઈક વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું"

૧ જુગુપ્સા કોઈ અનિષ્ઠ વસ્તુ તરફ વિરસ્કાર બતાવવો તે વર્ણન પાત્રતા સ્વરૂપ સ્પષ્ટ થઈ જશે

૨ શૌચવાદ બાહ્ય વસ્તુનો સ્પર્શ થતા નહોતુ કુવાનુ સ્પર્શ વગરનુ પાણી પીવું-એવા પ્રકારના નિયમ જેને હાન 'મરભદ કહેવામાં આવે છે તે શૌચવા' છે એનુ લક્ષણ અત્ર યોગ્ય સંપ્રદેશમાં અવકાશએ જ પૂરવુ આપ્યુ છે

૩ રૈતાળ સ્વાભાવિક રીતે જ બહુ દુખી હોય છે, પવનરૂપ હોય છે અને તેને આખો વખત રખડવાનુ હોય છે એક બીજે બાન પણ ખેરે છે એક શુચિપિશાચ જાતના નાજીતો થાય છે, તેઓ સર્વ જળાશયોને પણ અપવિત્ર ધારી ખેટમાં જાય છે, ત્યાં નિર્વાહ ન થવાથી દુખી થાય છે અતવળ પોતાને હાથે દુખ વહોરી લેનારની દસા સૂચવે છે-આનો આશય જણાય છે

પ્રકરણ ૧૬ મુ

સોળ બાળકો.

કરમજી અને તેની સ્ત્રી રત્તિ અને પાસે બેઠેલા પાત્ર મનુષ્યોનું અદ્ભુત વર્ણન પ્રકર્યું સાબળ્યું, તે 'સર્વને બરાબર ઝોળખ્યા ત્યાં તો મિહાસન આગળ ધમાલ કરી રહેલા સોળ બાળકોને ઝોળે જોયા નિરાશુ લાગે જ્યાં આ તકનો પૂરતો લાભ લેતો હતો અને મામા પણ વાતને રસે ચઢ્યા હતા જેવું મામાએ પાત્ર મનુષ્યોનું વર્ણન પૂરું કર્યું કે બાળકોને પૂછ્યું —

“મામા ! મારી સામે પેલા સોળ છોકરાઓ રાજાના ખોળામાં જ્યાં ત્યાં બેસી ગયા દેખાય છે, ઘડીક વારમાં વળી તોફાની છોકરાઓની પેઠે અત્યંત બધકર ચેષ્ટા કરે છે, અને જોઆ ખાસ કરીને ઘણા ધમાલ કરનારા સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે અને જોઆનો રંગ કાંઈક લાલ અને કાંઈક કાળો છે તે કોણ છે ? તેઓના નામ પણ મને કહો અને તેઓના પ્રત્યેકના કેવા ગુણો છે તે પણ મને બરાબર જાણવડ કરીને કહો મને તે સાબળવાની ઘણી ઇચ્છા છે, કારણ કે એ સોળ છોકરાઓ ઘણા વિચિત્ર લાગે છે”

૧ ઉપર નવ નોકયાય (કયાયને હતપત્ત કરનાર) ધ્રુવ વર્ણન થયું મકરધ્વજને અને ત્રણ વેદ અને રત્તિ એમ ચાર નોકયાયનો સમાવેશ કર્યો અને બાળુમા દ્વારયાદિ પાત્ર મનુષ્ય વર્ણવ્યા છેલા બે પ્રકરણોમાં એ રીતે નવ નોકયાય વર્ણવ્યા હવે સોળ કયાય વર્ણવે જ્યાં આ રીતે સર્વથી ભયકર મોહનીય કર્મના દરોન મોહનીયને અને સ્વ ભેદ છે તે પૂરા થશે આ કર્મને સમજવાની બહુ જરૂર છે અને સમજવા સાથે સસારપ્રવચનો મોટા લાભ ખ્યાલમાં આવી નય છે

સોળ કપાય.
બાળકોનું જોન.
સજા અને શક્તિ.

અનતાનુબધી ૪.

(૧)

નિર્મળ મામાએ જવાબમા કહ્યું “લાઈ પ્રકર્ષ ! મોટા મોટા આ ચાર્ય મહાત્માઓએ અગાઉ એ સોળેને સામાન્ય રીતે ‘કપાય એનું નામ આપ્યું છે અને સસારમા તે નામથી તેઓ સોળખાય છે હરે એમનું વિશેષ રૂપ પપુ તને ચમત્કાર છુ તે જરાબર લક્ષ્યમા રાખજે એ સોળમા જે ચાર વધારે આગળ પડતા અને મહાદુષ્ટ દેખાય છે તે સ્વભાવથી ઘણા ભયકર છે અને તેમને અનતાનુબધીની સજા આપનામા આની છે જેવા મિથ્યાદર્શન નામનો મેનાપતિ ૭ તે એ ચારે અનતાનુબધી નામના બાળકોને પોતાના બાળકો જેવાજ ગણે છે અને જાણે તે પોતે જ હોય અથવા પોતારૂપ જ તે હોય એમ માની લે છે અને એ ચારે બાળકો પપુ બહિરંગ પ્રદેશના લોકોને મિથ્યાદર્શન મેનાપતિના ભાગે બનાવી દે છે અને તેમ જરામા પોતાની સર્વ શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે એનો હેતુ એ છે કે જ્યાં મુખી ચિત્તવૃત્તિ મહાઅટવીમા એ ચાર છોકરાઓ લહેર કરતા દોય છે ત્યાં મુખી બાલ્ય મનુષ્યો એ મિથ્યાદર્શન વશ તરફ એકચિત્ત ગમીને અને ખીલ મનુષ્યો કાંઈ સમજણુ આપે તે તરફ તદ્દન બેદરકાર રહીને ભક્તિપૂરક તેની ઉપાસના કર્યા જ કરે છે, તેના સેવક થઈને રહે છે અને તેમા સંપૂર્ણ આનંદ લે છે આ હકીકતનું પરિણામ એ થાય છે કે જ્યાં મુખી એ ચાર અનતાનુબધી બાળકો ચિત્તવૃત્તિ મહા-

૧ જ્ય એટલે સસારનો આવ એટલે લાલ જેનાથી ધાર તેને કપાય રહે છે કપાયથી સસારપથન ધણજ વધી પડે છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કપાય છે અને એ પ્રત્યેકના અનતાનુબધી, અપ્રત્યાખ્યાની, અત્યાખ્યાનાવરણીય અને અજવલન એવા ચાર ચાર ભેદ હોવાથી સોળ થાય છે

૨ અનતાનુબધી સર્વથી આકરા કપાય, મિથ્યાત્વ સ્થિતિમા હોય છે અને મિથ્યાદર્શનનું કારણ પણ તે જ છે અનતાનુબધી કપાયવાળા મિથ્યાત્વમા અનત કાળ સખઆ કરે છે આ કપાય બવણવ રહે છે અને આખરે નરક ગતિનું કારણ બને છે એના વિશેષ સ્વરૂપ માટે જુઓ કર્મઅથ પ્રથમ-આયા ૧૮-૨૦ મી અને તે પરની મીઠા

૩ પ્રત્યેક પ્રાણીની ચિત્તવૃત્તિ અગ્ની જુની હોય છે તેથી આ વાત જરાબર બેસતી આવે છે જેની ચિત્તવૃત્તિમા આ ચાર બાળકો લીવા કરતા હોય છે તે મિથ્યાદર્શનનો ભાગ છે એમ સમજવું

અટનીમા અમન ચમન કરી રહ્યા હોય છે ત્યાં મુઠ્ઠી બહિરંગ મનુષ્યો ભાનપૂર્વક તત્ત્વમાર્ગને-સાચા રસ્તાને કદિ પણ પામી નકતા નથી આ પ્રમાણે હોવાથી અમારું મિશ્યાદર્શનના જે જે દોષો આગવા પ્રકરણમાં વર્ણવ્યા છે અથવા તો મિશ્યાદર્શનને આશ્રયીને જે દોષો રહેલા છે એમ બતાવુ છે તે દોષો બાહ્ય પ્રદેશમાં રહેનારા (બહિરંગ) લોકોમાં આવે છે અને તેનું કારણ એ ચાર બાળકો ઘણે ભાગે બને છે અપ્રત્યાખ્યાની ૪ (૧)

“ એ ચાર અનતાનુબંધી નામના બાળકો કરતા જરા નાના ૩ પના બીજા ચાર બાળકો તેની બાજુમાં દેખાય છે તેને પરિત માણસો અપ્રત્યાખ્યાની નામથી જાણખે છે એ ચાર બાળકો નળી પોતાની સક્તિના ભેરથી બહિ પ્રદેશમાં રહેના લોકોને પાપમાં પ્રવૃત્તિ કરાવે છે અને કદાચ કોઈ તેમથી પાછા હટના માગે એટલે કે પાપમાર્ગથી જોસરના માગે તો તેમને તેમ કરતા અટકાવે છે તને એ ચારે બાળકની કેટલી વાત કરૂં ? ટુંકમાં કહું તો જ્યાં મુઠ્ઠી એ અપ્રત્યાખ્યાની નામના ચાર બાળકો ચિત્તવૃત્તિ મહા અટવીમાં રહેલા હોય છે ત્યાં મુઠ્ઠી પ્રાણીઓ પાપથી એક તવ માત્ર પણ પાછા હટી શકતા નથી જોકે એ બાળકોમાં અને પ્રથમના અનતાનુબંધી બાળકોમાં એક મોટો ફર છે અને તે એ છે કે આ બાળકો ચિત્તવૃત્તિમાં હોય તો પણ પ્રાણીઓ તત્ત્વમાર્ગને આદરે છે ખરા, અને તેને લઈને કાંઈક કાંઈક મુખ્ય તેઓને મળે છે પણ ખરૂં, પણ તેઓ કોઈ પણ પ્રકારનો ત્યાગ જેને શાસ્ત્રી પરિભાષામાં ‘વિરતિ’ કહેવામાં આવે છે તેને આદરી શકતા નથી અને ત્યાગ ન કરવાને પરિણામે આ ભવમાં પણ તેઓ બળ્યાડળ્યા રહે છે અને અનેક પ્રકારના પાપોનો સમૂહ એકઠો કરીને પરભવમાં જતા સસારરૂપ જગતમાં રખડી પડે છે અને ત્યાં તેઓના થાક લાગતો નથી (અર્થાત્ છેવે આવતો નથી)

પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ૪ (૩)

“ એ ચાર અપ્રત્યાખ્યાની બાળકો પછી તેનાથી પણ સહજ વધારે નાના ચાર બાળકો તેમની બાજુમાં દેખાય છે તેમને સમજી

૧ જુઓ પૃ ૮૮૮-૮૫ (પ્રકરણ ૧૨ મુ-આગ પ્રસ્તાવ)

૨ અપ્રત્યાખ્યાની કથાની મુ ત સાધારણ રીતે એક વરસની હોય છે એ દેશવિરતિ ચારિત્રો ધાત કરે છે, પ્રારંભ તિવચનવિનુ કારણ બને છે જુઓ પ્રથમ કર્મપ્રથ ત્રાયા ૧૮ માં અને તે પરની દીકા જેની બરાબર જાણખાલ ત્યાં આપી છે

માણુઓ પ્રત્યાખ્યાનાવશ્ણીયના નામથી પીછાને છે જ્યાં સુધી એ ચાર બાળકો આ મહામકપનો આશ્રય કરીને રહેલા હોય છે ત્યાં સુધી પ્રાણીઓ પાપને સર્વથા મૂકી શકતા નથી, એટલે કદાચ કેટલુંક પાપ એાધુ કરે છે પણ તેના સંપૂર્ણપણે ત્યાગ કરી શકતા નથી હકીકત એમ બને છે કે એ બાળકો જ્યાં સુધી ચિત્તરૂત્તિ મહા અટવીમા વિવાસ કરતા હોય છે ત્યાં સુધી પ્રાણીઓ પાપનો કાંઈક કાંઈક તો સાગી રીતે ત્યાગ કરે છે, પરંતુ સંપૂર્ણપણે તેને છોડી શકતા નથી તેને લઈને એ બાળકો પણ પ્રાણીને સતાપ કરનારા થાય છે અને પ્રાણીનું કાંઈક કાંઈક કહ્યાપુ તો ભેડે એ બાળકો હોના છતાં થાય છે તેનું કારણ પ્રાણીએ કરેલ અશુભ પ્રકારનો વિગતિભાવ-ત્યાગભાવ છે, પરંતુ સંપૂર્ણ લાભ મળતો નથી તેનું કાગળુ એ છે કે તે સર્વથા ત્યાગ કરી શકતો નથી, સર્વવિગતિ આદરી શકતો નથી

સંજ્ઞાનં ૪.

(૬)

“ભાઈ પ્રત્યે” એ પ્રત્યાખ્યાની બાળકોથી પણ વધારે નાના અને માત્ર ગર્ભ જેવડા જ દેખાતા ચાર બાળકો તેની બાળુમા દેખાય છે તેને મહાત્મા મુનિઓ સંજ્ઞાનંના નામથી જાળખાવે છે એ બાળકો લીલા કરનામા આનંદ માનનારા અને સ્નાભાવિક રીતે ઘણા સ્વપણ અને સ્વચ્છ છે અને તેથી જ પ્રાણીઓ સર્વ પાપથી વિરતિ-ભાવ લઈને બેઠેલા હોય છે તેમને (સર્વવિરતિ આદરનાર સાધુઓને) પણ પોતાના કબજામાં લઈ લે છે અને વારંવાર તેમનામા દેખાવ દઈ તેઓ સાથે ચડા કાઢે છે અને તેના વિનાળ હૃદયના પ્રાણીઓને પણ અનેક પ્રકારે મનમા આહુદ્દોહક કરાવે છે, આથી તેમણે સર્વ પાપોનો નાશ કરનાનો જે નિર્ણય કર્યો હોય છે તેમા કૃપણુ આવી પડે છે અને આ બાળકોના ભેરથી તેમના શુદ્ધ માગમા અતિચારો આવી પડે છે ભેડે બહિરગ્રદેશમા રહેવા પ્રાણીઓને એ બાળકો બહુ નાના રૂપનાળા લાગે છે તો પણ સર્વ સસારી પ્રાણીઓને માટે

૧ પ્રત્યાખ્યાનાવશ્ણીય કથાયની મુદત સાધારણ રીતે ચાર માસની હોય છે એ સર્વવિરતિને રાકે છે અને પ્રાયે મનુષ્યવતિની પ્રાપ્તિનું કારણ બને છે એના સ્વરૂપ માટે પણ ભુઓ સદર કર્મચય ગયા ૧૮ ની રીકા

૨ સંજ્ઞાનં કથાયની ઉત્કૃષ્ટ મુદત પદર દિવસની હોય એ ચથા ખ્યાત-ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રનો અટકાવ કરે છે પ્રાયે એ કથાય દેવવતિનું કારણ બને છે દૃષ્ટાન્તસહિત સોગે કથાયનું વર્ણન પ્રથમ કર્મચયમા આપેલ છે ભુઓ ગયા ૧૮ માં અને તેપરની રીકા

૩ અતિચાર નિયમમા દૂષણ એનો ઉપાય ક્ષમા માગવામા અને પશ્ચાત્તાપ કરવામા અને લવિધ્યમા દોષ ન કરવાના સાચા નિર્ણયમા સમાઈ જાય છે

એ મુંદર તો નથી જ, એનું કારણ એ છે કે એ ચારે બાજકો મોટા મોટા મુનિઓના મનને પણ કિંચિત્ કિંચિત્ ક્ષોભ પમાડે છે

“ ભાઈ પ્રકરે ! એ પ્રત્યેક ચાર ચાર બાજકોના ચારે સમુદ્ધત મેં તારી પાસે કાઠક વિસ્તારપૂર્વક વિવેચન કર્યું, બાકી એની તો ઘણી વિશેષ વાતો છે તે સર્વનું વર્ણન કરવાને તો કોણ શક્તિમાન થઈ શકે ? વળી આગળ ઉપર કોઈ વખત મને નિરાતે અવધાન આનંદે ત્યારે કોઈ પ્રસંગ હાથ ધરીને એ સર્વના નામો અને તેની ખાસ હકીકત તથા દરેકની શક્તિ કેટલી છે તે વિસ્તારથી કહી બતાવીશ એ સોજો બાજકના સર્ણધમા હાવ તને એક હકીકત કહી દેવાની જરૂર છે અને તે એ છે કે એ મોજમાથી આઠ બાજકો રાગકેસરી આગળ નાથ કરી રહ્યા છે અને આઠ દ્વેષગર્જદ્ર આગળ નાથ કરી રહ્યા છે બરાબર ધ્યાન રાખીને નેવાથી તારા અવધો કનમા તે હકીકત આવી જશે એમાના જે આઠ બાજકો રાગકેસરી પામે નાથી કુદી રહ્યા છે અને મનવી તથા ધમાધમ કર્યા કરે છે તે ‘રાગકેસરી અને તેની પત્ની મૃદતાના બાજકો છે, અને બીજા આઠ બાજકો દ્વેષગર્જદ્રની પામે વારવાર ક્રીડા કરતા દેખાય છે તે મહા રાજ દ્વેષગર્જદ્ર અને તેની ભાયા અવિવેકિતાના બાજકો છે તેમને જન્મ આપનાર દ્વેષગર્જદ્ર અને અવિવેકિતા છે અને તે બાજકો તે મના માતાપિતાને ઘણા નહાવા છે’ આ પ્રમાણે હોવાથી એ સોજો બાજકો મહામોહ રાજના પોતાગઓ (દીકરાના દીકરા) થાય છે એટલે તેઓ એ મહારાજના પ્રસિદ્ધ દીકરાના દીકરાઓ થાય છે તે તારા સમજનામા બરાબર આશુ હશે એ મોજો બાજકોને એમના માથાપે મોઢેં ચઢાવી એના તો ચીબાનલા અને શક્તિવાળા બનાવી દીધા છે કે આ લોકમા તેની શક્તિનું વર્ણન હજાર શ્લોકોથી પણ થતું અશક્ય છે ભાઈ પ્રકરે ! એ છોકરાઓની ઉદ્ધતાઈ તો તું જો ! એ બાજકો પોતાની ચેષ્ટાથી આ બીજા સર્વ રાજાઓ બેગ છે તેમને પતા માથે ચઢી બેને છે આવી રીતે ભાઈ પ્રકરે ! મેં તારી પાસે સંક્ષેપથી ‘મહામોહ રાજના અગત પરિવારનું નાન કર્યું તે તે બરાબર લક્ષ્ય આપીને સાબળ્યું હશે ”

૧ રાગકેસરીના વર્ણન માટે જુઓ પૃ ૮૭૩-૪ તથા મૃદતાના વર્ણન માટે જુઓ પૃ ૮૭૪

૨ ક્રોધ અને માન દેષ થી ઉત્પન્ન થાય છે અને આયા તથા લોભ ‘રાગ’ થી ઉત્પન્ન થાય છે એ બાબત આ વિવેચનમા બતાવી છે

૩ મહામોહના અગત પરિવારનું વર્ણન પ્રકરણ ૧૨ થી રાજ થયું તે અહિં પૂર્ણ થાય છે આવતા પ્રકરણમા એનું લક્ષરી બગ કેટલું છે તે બતાવશે અને પણ તેના મિત્રાલઓ (allies) નું વર્ણન ત્યાર પછીના પ્રકરણમા થશે આથી મહામોહના લક્ષરી બગનો બરાબર ધ્યાન આવશે

પ્રકરણ ૧૭ મું.

મહામોહનુ સામતચક્ર

મા આજે બરાબર ખીલ્યા હતા મહામોહનો આખો અગત પગિવાર વર્ષની ગયા, એના ખાસ સેનાપતિ, છોકરા, છોકરાના છોકરા અને મકરધ્વજપરિવાર તથા પાંચ ઘરના મનુષ્યો વર્ષુઆ સાર પછી એ મહારાજાના પોતાના સરકરી બળતુ તેમજ તેના મિત્રરાજ્યોના બળતુ વર્ષુન કરતુ રહ્યુ તે પછુ તે નક્કી નહિ હલ્યુ પ્રકર કાંઈ સવાય પૂછે ત્યાં તેા મામાએજ વાત આગળ ચલાવી -

“હવે ભાઈ પ્રકર્યં! એ મહામોહ રાજાને બેસવાના સિંહાસનની નજીક જે રાજાઓ દેખાય છે તે મહામોહ રાજાના ખાસ અગ્રજીત સરકરીઓ-ગેનાનીઓ છે તેતુ વર્ષુન હવે તારી પામે સક્ષેપમા કદ હુ તે સામળ -

વિષયાલિસાય મની.

“સાર પછી રાગડેસરીની પાસે બેઠેવ જે રાજા જેવો દેખાય છે, જેણે મુંદર લલનાની માથે માથ લીડેલી જણાય છે (સ્પર્શદ્રિયનો વિષય), મુખમા મુગધીવાળુ મુંદર પાન ચાવી રહ્યો છે (રસદ્રિયનો વિષય), જેની આંખુબાંજુ ઝણઝણાટ કરતા ભમરાઓની પક્તિ ઉત્કટ મનોહર મુગધીનુ મૂચવન કરતી રહી હોઈ જે કમળની મુગધીને વારંવાર લીધા કરે છે (ધાર્ણદ્રિયનો વિષય), જે પોતાની સ્ત્રીના મુંદર મુખકમળ ઉપર પોતાની નજર અચૂકપણે નાખી રહેલો છે (ચતુર્દ્રિયનો વિષય), જે વીણા, ઝાઝર તથા કાકલી જેવા વાજિત્રના અવાજમા ઘણો આસમ્ન થયેલો દેખાય છે (શ્રોત્રદ્રિયનો

૧ કાકલી એક જાતનુ વાજિત્ર જે અચૂક ધરનો માલસ જાગે જે નહિ તેની પરીક્ષા કરવા સાર એ વાજિત્રનો ઉપયોગ ગેર લોકો ધણે કરે છે

વિષય) અને જે આવી રીતે પાચે ઇદ્રિયના વિષયમા આસક્ત રાી તેને ભોગવવામા આખી દુનિયાના સર્વ પદાર્થો જાણે પોતાની મુકીમા હોય એમ માનીને જ કામ લે છે તે પેલા રાજકેસરી રાજાને મત્રી જેની પ્રખ્યાતિ આપણે ઘણીવાર સાંભળી હતી અને જેને જેવા માટે આપણે અહીં ખાસ આવ્યા છીએ તે વિષયાભિલાષ છે

“તને યાદ હશે કે આપણને મિથ્યાભિમાને કહ્યું હતું કે વિષયાભિલાષને પાચે ઇકરાઓ છે જેના જોરથી એ મત્રી આ આખી દુનિયાને પોતાને વશ કરીને રહે છે અને સર્વને પોતાની જેવા વિષય ભોગવતા બનાવી મુકે છે જો તેની સાથે એ પાચે ઇકરાઓ પણ દેખાય છે એ વિષયાભિલાષ મત્રીએ હુકમ કરેના જે જે પ્રાણીઓ જેવામા આવે છે તેઓ સર્વે સ્પર્શ, રસ, મુગ્ધ, ક્રોધ અને રાજદમા આસક્ત થઈ જાય છે અને એક વાર એને વશ પડી જાય છે એટલે પછી અમુક કામ કરવા જેવું છે કે નહિ તે જાણતા નથી, અમુક બાબત પોતાને હિત કરનારી છે કે નુકસાન કરનારી છે તે વિચારી જાય છે, અમુક વસ્તુ ખાવા યોગ્ય છે કે તજવા યોગ્ય છે તે સમજતા નથી અને ધર્મ અને અધર્મના વિચારને તો તેઓ દેશવટે આપી દે છે એ તો માત્ર એ ટેરપા કરનારા મનુષ્યોની દોસ્તીમાજ આનંદ માને છે અને સર્વ વખત તેમાજ રાચી માચી રહે છે અને જાણે તદ્દન જડ હોય નહિ તેમ જીજ્ઞાસુ કોઈને દેખતા નથી, જીજ્ઞાસુ મળતા નથી, જીજ્ઞાસુની વાત સાંભળતા નથી, અને જેવો આપણો જડ કુમાર છે તેવાજ પ્રાચી થઈ જાય છે રસનાને ઉત્પન્ન કરનાર આ વિષયાભિલાષ જ છે એમ એના દર્શનપરથી નિર્ણય થાય છે અને છુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરતા એ બાબત ચોક્કસ થાય છે એનામા ઘણી વિશાળ છુદ્ધિ હોવાને લીધે એ એકલો નાજકેસરી રાજા રાજ્ય અનેક ખટ પટો કરીને ચલાવે છે અને એમા એ કોઈથી જરા પણ નાજરો જતો નથી જ્યહિરગ પ્રદેશમા રહેલા મનુષ્યો ત્યાં મુઘી જ પડે છે અને ત્યાં મુઘી જ પોતાના મતોમા દૃઢ રહી રોકે છે કે જ્યાં મુઘી એ વિષયાભિલાષ

૧ જુઓ ૫ ૭ ૨

૨ હુકમ કરેલા વિષયાભિલાષની અસર તમે આવેલા

૩ વિચારણા અને જડ બને જાઈ છે વિચારણાનો સારો પિતૃશ્રી થાય છે અને મામા બાણેજ રસનાના મુળની સોધ કરવા અહીં આવ્યા છ-એ વાત અત્યંત વચ્ચમા રાખવી

૪ આ તદ્દન જાણ દરિવાળા માટે સમજવું એને જીતનારનું વર્ણન આગળના પાકરોમા આવશે

મત્રી તેઓને ઉપાડીને કોઈપણ બાબતમાં આજીવન (ભેખડે) ચઢાવી દેતો નથી, પરંતુ જેવો એ મહાશુદ્ધિશાળી પ્રધાન કોઈપણ વખતે પોતાની શક્તિનો પ્રયોગ બહિરંગ મનુષ્યો ઉપર આદરી બેસે છે એટલે એનાથી હણાઈ ગયેલા તેઓ તો બાપડા જાણે બાળક હોય તેમ પોતાના વ્રતોનો આગ્રહ છોડી દઈને અને સર્વ પ્રકારની લાજ નરમ પણ મૂકી દઈને આ ભાઈસાહેબના નોકર થઈને ગઢે છે, તેને તાબે પડી જાય છે, તેને વગ થઈ રહે છે અહીં જે રાજાઓ છે તે સર્વત્ર પ્રાણીઓ ઉપરનું જે સામ્રાજ્ય (રાજ્ય-સત્તા) છે તેને એ વિષયાભિલાષ વશ રાણુ જ વધારી મૂકે છે અને તેથી બહિરંગ પ્રદેશમાં રહેનારા પ્રાણીઓને એ અમાલ હમેશા ઘણું જ દુઃખ દેનાર થાય છે, કાણુ કે એ મત્રીવરના હુકમથી બાહ્ય પ્રદેશમાં રહેલા પ્રાણીઓ પાપ કરે છે અને એથી રીતે તેઓ જે પાપ કરે છે તે પાપ તેમને આ ભનમાં અને પરભવમાં દુઃખ દેનાર થાય છે, તેથી પાપની પ્રેરણા કરનાર તે આ પ્રાણીને ખરેખર દુઃખ દેનાર છે એમ સમજવું એ વિષયાભિલાષ નીતિના જૂઠા જૂઠા માર્ગોમાં ઘણું જ કાબેલ છે, કૃપણ વિનાના મહાન પુરુષાર્થનાળો છે, પાગલ માણસોના મનને ભેદી નાખવાના ઉપાય બોળવાના કાર્યમાં બહુ હુશિયાર છે, મનભગના વ્યાધિના ઉપાય જગામાં કુશળ છે, સર્વ હકીકતથી સંપૂર્ણ માહિતગાર છે, કોઈની સાથે લડાઈ કે મુલેહ કરાવવી હોય તો તે કામમાં પણ પ્રવીણ છે અને ટુકામાં કહીએ તો દરેક કામમાં કુશળ અને અનેક બાબતમાં પહોંચી વળે તેવો છે આના જેવો આખી દુનિયામાં ખીન્ને કોઈ મત્રી છે જ નહિ એની ઘણી વાત શી કરવી ! સંક્ષેપમાં કહું તો રાજ્યપદ્ધતિનું કામકાજ ચલાવનાર એ મત્રી જ સામુદ્ધી જ પેલા રાજાઓનું રાજ નભે છે અને એ મત્રી વગર એ રાજાઓના રાજ્યમાં બધે બધેર થઈ જાય એટલામાં તારે બહુ મમજી જવું ”

પ્રકર્ય અત્યંત આનંદમાં આવીને બોલ્યો “બહુ સાડુ મામા !

ઘણું સાડુ તમે તો ઘણું જ ચારો નિર્ણય બતાવ્યો શુદ્ધિનો દિશો અને તે વાત એટલી ચોક્કસ જણાય છે કે તલના

ક્રાંતરાના ત્રીજા ભાગ જેટલી પણ ફગી રાંડે તેમ લાગતું નથી આપ કહો છો તેના જ પ્રજારનો વિષયાભિલાષ મત્રી જણાય છે તેમાં જરા પણ શંકા કરવા જેવું હોય તેમ મને લાગતું નથી, કારણુ કે એને મેં જ્યારે પ્રથમ જોયો ત્યારે એની આકૃતિ ઉપરથી જ એનામાં આપે વર્ણવ્યાંતેવા મર્મ ગ્રણો છે એમ મારા મનમાં

આવ્યું હતું અને આપે કરેલા તેના વર્ણનથી એ વાત બરાબર માર્ચી પડે છે ”

વિમર્ગ—“ તારા જેવા ચાલાક માણસો એક માણસને ભેતા જ તેનામા કેટલા ગુણો છે અને કેટલા અવગુણો છે એ તેના આખર હિપરથી નિર્ણય કરે તો તેમા કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી કારણ કે -

જાયતે રુપતો જાતિજાતે શીલ શુમાશુભમ્ ।
શીલાહુણા પ્રમાસન્તે, ગુણે સત્ત્વ મહાધિયામ્ ॥

‘ સુદ્ધિશાળી મનુષ્યોને પ્રાણીના રૂપથી એની જાતિ જાણ આવે છે, જાતિથી એના સારા ખરાબ વર્તનની ખબર પડી જાય છે, વર્તનથી ગુણો જણાઈ આવે છે અને ગુણથી સત્ત્વ પરખાઈ જાય છે.

“ ભાઈ ! તે આ મરીને ભેંધને તેના જ ગુણો ધ્યાનમા લીધા છે એવું નથી પરંતુ આ સર્વ રાજાઓને ભેતા જ તે મારના ઉડાને આ એમા ક્યા ક્યા ગુણ અવગુણ છે તે તારા લક્ષ્યમા તરવા પડતા નથી આવી ગયું છે તું મારી બહેન સુદ્ધિદેવીનો પુત્ર છે તેથી નિર્ણય કરતા તને વખત ન જ લાગવો ભેંધએ અને કુ જાણુ છું કે તું મને સલાહ કરે છે એ તો એક તારી જાત વાનપણની નિશાની છે, મોડાને માન આપવાની ઉદાર રીતિ છે અને તારી એક પ્રકારની મહત્તા છે ”

ભોગ તૃષ્ણા.

પ્રકર્ષ—“ ઠીક મામા ! ઠીક, એ મરીની પાસે ‘ મુગ્ધ ચતુર્વાળી લક્ષના બેઠી છે તે એની સ્ત્રી જેવી જણાય છે તેવું નામ શું છે અને તે કેવી છે તે આપ મને બરાબર જણાવો ”

વિમર્શ—“ ભાઈ પ્રકર્ષ ! એ ભોગતૃષ્ણાના નામથી ઓળખાય છે એના સર્વ ગુણો એના પતિ વિષયાભિલાષને બરાબર મળતા છે મોહરાયના લડનૈયાઓ.

“ વળી એ મહામરીની આબુઆબુમા તથા આગળ અને પાછળ રાજા જેવા કપડા પહેરીને જે પુરૂષો બિભેલા દેખાય છે અને જેઓએ

૧ ભોગતૃષ્ણામા મુશ્વતા એટલે બેવકુલાઈ અને સાદાઈ બંને હોય છે તેથી આ વિરોધજ્ઞ તેને બરાબર યોગ્ય છે

ગોતાના મસ્તકે 'મત્રીને નમાવ્યા છે તે 'દુષાભિસચિ વિગેરે મોટા લડાયાઓ છે અને તેઓ સર્વે મોહરાજના ખાસ અગત મેનાનીઓ છે એ મર્વ મેનાનીઓ મહામોહ ગળને ઘણા વહાલા છે, રાગ-કેસરીના માનીતા છે અને દ્વેષગજેન્દ્રની મેવામા સર્વે વખતોનખત હાજર રહે છે નિયયાભિલાષ મત્રી જેવો હુકમ કરે કે તેઓ મર્વ અથવા જેનો ખપ હોય તે રાજ્યની સેવામા પ્રવર્તવા મઠી જાય છે અને તેનો ઉદ્ભવ થતા મુધી તે કામમાથી જરા પણ પાછા હડતા નથી બાલ લોકમા રહેનાર પ્રાણીઓને હવકા પ્રજારની પીડા કરનાર જે જે અતરંગના રાજઓ છે તે સર્વે પણ આ ગળઓમા જ છે અને તે આ (તુષ્ટા) વેદિની પામે બધા આવીને બેઠેલા છે તેમને તુ જોઈ લે વળી બાલ લોકમા હવકા હવકા ઉપદ્રવ કરનાર ડેટલીડ સ્ત્રીઓ પણ છે અને કેટલાક બાળકો પણ છે તે સર્વે એ રાજની વચ્ચે આવીને રહેલા છે તે જોવાથી બરાબર દેખાઈ આવે છે તે એટલા બધા છે કે તેમની સખ્યાનુ માપ પણ થઈ શકે તેમ નથી, તો પછી તે મર્વનું નિરેદન તો કેવી રીતે કરી શકાય ? તે સર્વમા જે અગતના પરિવારસ્થ હતા તેમની હકીકત મેં તને હુકમા કહી સભળાવી છે એ સર્વે રાજ જેવા દેખાય છે તે મોહરાયના મેનાનીઓ છે.”

પ્રકરણ ૧૮ મું.

મહામોહના મિત્રરાજઓ (Allies)

માએ મહામોહ ગળનો પરિવાર બતાવી આપ્યો, મોહરાજના પુત્ર મગડેસરીના મત્રી નિયયાભિલાષને અને તેની સ્ત્રીને ઝોળખાયા, એના મોટા લરકરી બળનો ખ્યાલ આપ્યો એ ઉપરાંત મોહરાયના મિત્રરાજઓ કેટલાક હતા તે સર્વે સા હાજર હતા તેની ઝોળખાણ કરાવતા મામાભાણેજ વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઈ —

૧ ૫૯ ૫૭૨ (પ્ર ૩ પ્ર ૨૧) મા શૌદ્રચિત્તપુરના વર્ણનમા ત્યાના રાજ વરીક આ દુષાભિસચિનું વર્ણન આવી ગયું છે તે જુઓ

પ્રકૃર્પ—“મામા ! આપે વેદિકાની અદર રહેલાઓનું વિવેચન તો ઠીક કર્યું હવે એ વેદિકાના દરવાજાની બહાર બીજા સાત રાજાઓ દેખાય છે જે સત્ર માટા વિશાળ મહાપ્રમા બેઠેલા છે, જે દરેકની સાથે વળી જુદો જુદો નાનો મોટો પરિવાર છે અને જેઓના રૂપ ગુણો પણ રમણ જાદા જુદા પ્રકારના જણાય છે તે સર્વ રાજાઓના શુ શુ નામો છે અને પ્રત્યેકના શુ શુ ગુણો છે તે મને સમજાવો.”

મોહરાયના બહિર્ભૂત સેનાનીઓ,

સાત રાજાઓ અને તેમનો પરિવાર.

નિર્મળ—“એ માટે મોટા રાજાઓ છે અને મહામોહ રાજાના લશ્કરમાં બાલ લશ્કરીઓ છે એટલે તેઓનો સમાવેશ મહામોહના લશ્કરમાં થાય છે, પણ તે મહામોહના અગ્રીભૂત સેનાનીઓ નથી, બહારથી મદદ આપવા માટે આવેલા બાહ્ય રાજાઓ જેવા છે

જ્ઞાનસવરણ.

૧

“એ રાજાઓમાં સર્વથી પ્રથમ રાજા જે દેખાય છે અને જે પાંચ મનુષ્યોથી પરવરેલ છે તે ઘણા જાણીતો મહારાજા છે અને જ્ઞાનસવરણના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામેલો છે એનામાં એટલી જબરી શક્તિ છે કે તે જાતે તો અહીં રહે છે છતાં પોતાની શક્તિથી બાલ પ્રદેશમાં રહેલા ગ્રાહીઓને જાનકી પ્રકાર વગરના એકદમ અંધ બનાવી મૂકે છે, એટલે લોકોની સમજણ-વિચારણા-દીર્ઘદષ્ટિ વિગેરે સર્વ બહેરી કરી મૂકે છે એ રાજા જાદુ અજ્ઞાનઅધિકાર વડે લોકોને મુઝવી નાખે છે તેથી શિષ્ટ લોકો અને મોહુડુ ઉપનામ પણ આપે છે

દર્શનાવરણ.

૨

“ત્યાર પછી બીજો રાજા જેની આજુબાજુ નવ મનુષ્યો બેઠેલા

૧ મતિજ્ઞાનાવરણ, કૃતજ્ઞાનાવરણ, અવધિજ્ઞાનાવરણ, મન પર્યવ જ્ઞાનાવરણ અને કેવળજ્ઞાનાવરણ (કર્મગ્રથ પ્રથમ ગ્રાંથ ૪ થી ૯ સુધી મીઠા જુઓ) નાન આત્મિક ગુણ છે આ રાજા તેના ઉપર આવરણ કરે છે તેથી ગ્રાહીને આતર પ્રકાર ધરતો અંધ છે એના પાંચ પ્રકાર બહુ સમજવા યોગ્ય છે

૨ દર્શનાવરણીય કર્મની નવ પ્રકૃતિ છે અક્ષુદર્શનાવરણ, અપ્રકુદ જ્ઞાનાવરણ અવધિદર્શનાવરણ, કેવળદર્શનાવરણ, નિદ્રા, નિદ્રાનિદ્રા, અ-અલ્પા, પ્રથવાપ્રથવા, અને ચિત્તુદ્ધિ (કર્મગ્રથ પ્રથમ-ગ્રાંથ ૧૦ મી) છે આ પાંચ નિદ્રાના પ્રકાર છે દશન એટલે એક એ પણ જ્ઞાનની પેઠે આભાનો ગુણ છે અને તેનાપર અન્ય રાજા આવરણ કરે છે પાંચ નિદ્રાને સ્ત્રી રૂપ આપ્યું છે અને ચાર પ્રકૃતિને પુરુષાકાર આપ્યો છે

દેખાય છે તેનું નામ દર્શનાવગ્ણ છે એ નવ મનુષ્યોમા જે પાત્ર સુદર સ્ત્રીઓ દેખાય છે તે પોતાની શક્તિવડે આખી દુનિયાને ઉઘટી કરી મૂકે છે અને તેની પાસે જે ચાર પુરુષો ઊભેલા જણાય છે તેના ભેરથી એ આખી દુનિયાને તદ્દન અધ બનાવી મૂકે છે

વેદનીય.

૩

“લાઈ પ્રકર્ષ” ત્યાર પછી જે માણસના પરિવારયુક્ત રાજ દેખાય છે તે વિખ્યાત પુરુષાતનવાળો વેદનીય નામનો રાજ છે એમાનો પ્રથમ પુરુષ દુનિયામા સાતાના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામેલ છે, તે સર્વ દેવમનુષ્યાદિને અનેક પ્રકારના આનંદ કરાવે છે અને ત્રણ ભુવનને લહેરથી હસતા કરી મૂકે છે જ્યારે તેની સાથે બીજો પુરુષ દેખાય છે તે અસાતાના નામથી દુનિયામા ઝાળખાય છે અને તે સર્વને અનેક પ્રકારના સતાપ કરે છે, દુ ખ આપનાર થાય છે

આયુધ્ય.

૮

“લાઈ” ત્યાર પછી મોટા નાના ચાર છોકરાના આકારવાળા માણસોથી પરવરેલો રાજ તારા જોવામા આવે છે તેને દુનિયાના સર્વ માણસો આયુધ્યના નામથી ઝાળખે છે તે પ્રત્યેક ભવમા તે છોકરાઓના તેજ વડે સમયનો નિર્ણય કરી આપે છે, એટલે તે તે ભવમા પ્રાણીઓને રહેવાની સ્થિતિનું પ્રમાણ કરી આપે છે

નામ.

૫

“ત્યાર પછી ભદ્ર” જે અંતાળીશ મનુષ્યોના પરિવારથી પર-

૧ વેદનીય કર્મના જે ભેદ છે માતા અને અસાતા (પ્રથમ કર્મબ્રય ગા ૧૨ મી) વેદનીય કર્મ સુખદુઃખ(શાગીરિક)નો અનુભવ કરાવે છે

૨ આયુ કર્મના ચાર ભેદ ૧ દેવગતિઆયુધ્ય, મનુષ્યઆયુધ્ય, તિ-ર્યંચઆયુધ્ય અને નારકઆયુધ્ય, (૩ કર્મ ગા ૨૩ મી), પ્રત્યેક ગતિમા કેટલો વખત ઇવડ તે મુકરર કરવાનું કાર્ય આ રાજના હાથમા છે

૩ ગતિ ભતિ ચરીર ઉપાગ, બધન, સધાતન સધયણ, સસ્થાન, વર્ણ, બધ રસ સ્પર્શ, અનુપૂર્વા, વિહાયોગતિ (જે ચૌદ પિંડપ્રકૃતિ) ૧૪

પરાધાત, ઉસાસ આતપ, ઉલોત અચરલકુ લીચકર, નિર્મણ, ઉપધાત (જે આઠ પ્રત્યેક પ્રકૃતિ) ૮

ત્રસ, બાદર, પર્વાસા, પ્રત્યેક, સિયર શુભ, સૌભાગ્ય, સુસ્વર, આદેય, નરા (જે ત્રસદશક) અને તેથી ઉલટા સ્થાવર, સૂર્ય અપર્વાસા, સાધારણ, અસ્થિર અશુભ હર્લાગ્ય, દુ સ્વર, બનાદેય અપયસ (જે સ્થાવરદશક) ૨૦

એવી રીતે ૪૨ પ્રકૃતિ નામકર્મની યદ્ય એના વર્ણન માટે જુઓ પ્રથમ ક્રમ ત્રય વિસ્તારથી પિંડ પ્રકૃતિના ભેદો ગણતા તેના ૧૦૩ ભેદ થાય છે

વરેલો રાજા દેખાય છે તેનું નામ નામ છે અને તે પાત્ર ઘણું જ પ્રસિદ્ધિ પામેલો છે અને બહુ બચ્ચાન છે એની પાત્રે જે માલુસો છે તેના નેરથી સ્થિર અને ચર સર્વ પ્રાણી વર્ણને એ એટલી જાતની વિગ્ધનાઓ આપે છે કે તેનું વળન કરતું લનભગ અશક્ય છે તમે આ દુનિયામાં જોતા હોશો કે કેટલાક પ્રાણીઓને દેવ બનાવવામાં આવે છે, કેટલાકને મનુષ્ય બનાવવામાં આવે છે, કેટલાકને નારક બનાવવામાં આવે છે અને કેટલાકને પશુનું રૂપ ધારણ કરાવવામાં આવે છે (એ ગતિ નામકર્મનું પરિણામ છે), કેટલાક એક જે પણ ચાર અથવા પાંચ ઇંદ્રિયો ધારણ કરે છે (એ જાતિ નામકર્મનું પરિણામ છે) તથા જુદા જુદા પ્રકારના શરીરોમાં આવીને રહે છે (એ શરીર નામકર્મનું પરિણામ છે), વળી તેના પ્રભાવથી પ્રાણીઓને જુદા જુદા પ્રકારના શરીર સાથે નવા નવા પુદ્ગલોનો સંબંધ કરે છે (બંધન નામકર્મનું પરિણામ છે) અગોષાગો થાય છે (એ ઉપાગ નામકર્મનું પરિણામ છે), તેઓને શરીરસંબંધી સંઘાતન^૧ કરવામાં ઉત્તુજ થયેલા જોવામાં આવે છે (એ સંઘાતન નામકર્મનું પરિણામ છે), તેઓ જુદા જુદા પ્રકારના સંઘર્ષો ધારણ કરે છે (એ સંઘર્ષ નામકર્મનું પરિણામ છે), તેઓ જુદા જુદા પ્રકારના ગસ્થાનવાળા^૨ દેખાય છે (એ સસ્થાન નામકર્મનું પરિણામ છે), તથા પ્રાણીઓ રૂપમાં, ગંધમાં, રસમાં અને સ્પર્શમાં જુદા પડે છે (એ વર્ણાદિ ચતુષ્ક નામકર્મનું પરિણામ છે), પ્રાણીઓ ભારે હળનાપણામાં પ્રમાણપિત, ન્યૂન કે અધિક હોય છે, (એ અશુદ્ધિ નામની પ્રત્યેક પ્રકૃતિનું પરિણામ છે), કેટલાક પોતાના શરીરથી જ અથવા અગોથી જ ડુબ ખમનારા થાય છે (એ ઉપઘાત નામની પ્રત્યેક પ્રકૃતિનું પરિણામ છે), કેટલાક ગમ તેવા બળવાનની મામે પણ ક્ષતેહમદ થઈ શકે છે (એ પરાઘાત નામની પ્રત્યેક પ્રકૃતિનું પરિણામ છે), પોતપોતાને યોગ્ય સ્થાને જઈને જન્મ ધારણ કરે છે (એ અનુપૂર્વી નામની પિંડ પ્રકૃતિનું પરિણામ છે), કેટલાક આસોઆસ લેવા વિગેરે તદુરસ્તીની બાબતમાં ઘણા સુખી હોય છે અને શરીરે સ્વસ્થ હોય છે (એ ઉચ્ચવાસ નામની પ્રત્યેક

૧ સંઘાતન ઔદારિક વિગેરે શરીરોના પુદ્ગલોને હતાજોની પેઠે એકમ કરવા તેનું નામ સંઘાતન કહેવામાં આવે છે (પ્ર ક ચં આ ૩૬)

૨ સંઘર્ષ હાડકાના સમૂહની ગોઠવણ તે સંબંધન-સંઘર્ષ કહેવામાં આવે છે

૩ સસ્થાન શરીરની અનુક પ્રકારની આકૃતિ હોવી તેને સસ્થાન કહેવામાં આવે છે

પ્રકૃતિનું પરિણામ છે), કેટલાક પોતે શીતળ ગરીરવાળા હોવા છતાં પર પ્રાણીઓ ઉપર પોતાના કિરણોથી તાપ સારી રીતે લગાવી શકે છે (એ આતપ નામની પ્રત્યેક પ્રકૃતિનું પરિણામ છે), કેટલાક પોતાના ગાત કિરણો ચોમેર દેલાવી સર્વત્ર તાપિ ઉત્પન્ન કરે છે (એ ઉદ્યોત નામની પ્રત્યેક પ્રકૃતિનું પરિણામ છે—અદ્રકિરણો એનું લક્ષણ છે), કેટલાકની આલ ઘણી મુદર હોય છે અને કેટલાકની ઊંટ જેવી હોય છે (એ શુભ અથવા અશુભ વિહાયોગતિ નામની પિંક પ્રકૃતિનું પરિણામ છે), કેટલાક પ્રાણીઓ ત્રસ (બેથી પાચ ઇંદ્રિયવાળા) થાય છે ત્યારે કેટલાક અધાર (એક ઇંદ્રિયવાળા) થાય છે, કેટલાક પ્રાણીઓના શરીર ચર્મચમુથી દેખાય નહિ તેવા મુક્ત થાય છે ત્યારે કેટલાકના બાદર (ચર્મચમુથી દેખી શકાય તેવા) થાય છે, કેટલાક પોતાને યોગ્ય અર્થાસિ પૂરી કરી પર્યાપ્ત કહેવાય છે જ્યારે કેટલાક તે પૂરી કરી શકતા નથી તેની સ્થિતિમા તેઓ અપર્યાપ્ત કહેવાય છે, કેટલાક જીવો પોતપોતાના જૂદા જૂદા શરીરવાળા (પ્રત્યેક) થાય છે ત્યારે કેટલાક અનત જીવોને રહેવા યોગ્ય એક સાધારણ શરીરવાળા (સાધારણ) થાય છે, એટલે એક સાધારણ ગરીરમા અનત જીવો સાથે રહે છે, કેટલાકના દાંત હાડકા વિગેરે સ્થિર (સ્થિર નામકર્મથી) થાય છે ત્યારે જીહ્વા, પાપણુ વિગેરે અસ્થિર (અસ્થિર નામકર્મથી) થાય છે, કેટલાકનો નાભિ ઉપરનો ભાગ મુદર થાય છે (શુભ) જ્યારે કેટલાકનો નાભિ નીચેનો ભાગ અપ્રિય થાય છે (અશુભ), કેટલાક સૌભાગ્યશાળી હોય છે તેથી જ્યાં જાય ત્યાં પૂજા પ્રતિષ્ઠા પામે છે ત્યારે કેટલાક તેથી ઉલટી રીતે તદ્દન દુર્ભાગી હોય છે, તેથી તે જ્યાં જાય તેને ત્યાં ધાડ પડે છે અને એસે ત્યાં જમીન ખોદવી પડે છે એટલે દરેક સ્થળે અપમાન પામે છે તેવા કમનસીબ હોય છે (શુભગ ને દુર્ભાગ), કેટલાકનો સ્વર એવો મધુર ટોચ છે કે તે બાપણુ કરે ત્યારે અથવા વાતો કરે ત્યારે સર્વને પ્રિય લાગે છે જ્યારે કેટલાક બોલવામા તદ્દન કઠોર હોય છે, (મુસ્વગ ને દુસ્વર) કેટલાકના વચનો દેશાતરેમા પણ માનનીય થઈ પડે છે ત્યારે કેટલાકના વચનો પોતાના ઘરમાં પણ આદરણીય થતા નથી (આદેય અને અનાદેય કર્મ) કેટલાકની

૧ અર્થથી ત્રસદશ અને સ્વાવરદશના બેટો અસ્પર્શ મેળવીને લઈ લીધા છે એના વિવેચન માટે જુઓ પ્રથમ ૬ ગ્રંથ ગા ૨૮-૨૭

૨ પર્યાપ્તિ હ છે આહાર, શરીર, ઇંદ્રિય, આસોઆસ, આપા અને મન એ પેશી એકેદ્રિયને ચાર બે ત્રણ ચાર ઇંદ્રિયવાળાને પાચ વધા સહીને ૭ પર્યાપ્તિ હોય છે (જુઓ નવતરવ ગાથા ૪ મી)

‘કીર્તિ’ સર્વજ્ઞ દેલાય છે અને દરરોજ વધતી રહે છે જ્યારે કેટલાકની આખરને બદલે ગેરઆખર વધારે દેલાય છે (યશ ને અપયશ), કેટલાકના શરીરના અગોપાગ જ્યાં ભોંધજે ત્યાં ચોખ્ખી રીતે ગોઠવાયલા હોય છે (નિર્માણુ નામની પ્રત્યેક પ્રકૃતિનું પરિણામ છે), વળી આ દુનિયામાં કોઈ કોઈ મહાત્મા પુરવો તીર્થંકર થાય છે જેમના ચરણકમળો નમન કરી રહેલા દેવતાઓના મુગટોની ઓળીથી પૂજાતા હોય છે અને જેઓ આ સસારને ભેદી તેનો અંત પામે છે (એ તીર્થંકર નામની પ્રત્યેક પ્રકૃતિનું પરિણામ છે) — આવી આવી જો અનેક પ્રકારની રચના જગતમાં થાય છે, જૂદા જૂદા પ્રકારની ગોઠવણો, સારી ને ખરાબ થાય છે તે સર્વ આ નામ નામનો મહાબળવાન મહારાજ પોતાના મનુષ્યોના પરાક્રમથી ચારે તરફ દેલાવે છે

ગોત્ર.

૬

“ત્યાર પછી બાઈ પ્રકર્ષે” તેની આગળ જ એક રાત્ર બેઠેલ દેખાય છે, જેની પાસે એ આત્મીય પુરવો બેઠેલા છે તે તુ જો તેમાં એક તો ઉચ્ચ ગોત્ર છે અને બીજો નીચ ગોત્ર છે એ રાત્રને આ દુનિયામાં ગોત્રના નામથી ઓળખવામાં આવે એ અને પ્રાણીઓને સારા અથવા ખરાબ ગોત્રવાળા બનાવવાનું કારણ એ મહારાજ બને છે

અતરાય.

૭

“ત્યાર પછી સાતમો રાત્ર દેખાય છે જેની આનુબાહુ આવ્ય મનુષ્યો જાણે તેના પોતામય હોય તેવા દેખાય છે તે પણ જબરો પરાક્રમી છે અને તે આ દુનિયામાં અતરાયના નામથી ઓળખાય છે એ રાત્ર બાહ્ય પ્રદેશમાં રહેલા મનુષ્યોને પોતાની શક્તિના ભેરથી દાન આપવા દેતો નથી, ભોગ ઉપબોગમાં કોઈ વસ્તુ લેવા દેતો નથી, કોઈ વસ્તુઓનો લાભ થવા દેતો નથી અને પ્રાણીમાં ભેર હોય તો પણ તેનો ઉપયોગ ન થઈ શકે તેવી કંઠાડી સ્થિતિમાં તેને મૂકી દેવાનું કામ કરે છે

૧ કીર્તિ દિવ્ય પવન નય છે જ્યારે યશ પોતાના નાના વર્તુળમાં રહે છે

૨ ગોત્રક્રમની જો પ્રકૃતિ છે ઉચ્ચગોત્ર અને નીચગોત્ર

૩ આ અતરાય કર્મની કાય પ્રકૃતિ છે દાનાતરાય, લાભાતરાય, ભોગાતરાય, (કોઈવાર વપરાશમાં લેવાની વસ્તુને ભોગવ વસ્તુ કહે છે) ઉપલોગાતરાય (વારવાર ઉપયોગમાં લેવાની વસ્તુને ઉપલોગ્ય કહે છે) અને વીર્યાતરાય

“ભાઈ પ્રકર્ષ ! આવી રીતે એ સાતે ગળઓ સબધી સણેપમા હકીકત તને કહી મબળાવી, ખાકી એ પ્રત્યેકની શક્તિ કેટલી છે અને દેવા દેવા કામો કરી શકે તેવા છે તે સબધી ને વિસ્તારથી વાત રહેવા માહું તો તો માફ આપુ જીવન જ પૂરું થઈ જાય એટલી તેઓ સબધી વાતો છે”

મામાના આના ગભીર ગજદો સાબળીને પ્રકર્ષને મનમા ઘણો આનંદ થયો અને બોલવા લાગ્યો, “મામા ! તમે બહુ મારું કર્યું ! એ મારું ગળઓનું વર્ણન કરીને તમે મને આજે મોહના પાજગમાથી છોડાની મુશ્યો એમ હું માનું છું”

સાત રાજઓને એ પ્રકર્ષનો ગભીર પ્રશ્ન.

ખુલાસાપૂર્વક મામાનો વિચારણીય જનાબ.

મુખ્ય અને અતર્ગત ધર્મોની પ્રધાનતા-ગૌણતા.

મામાનો ઘણો ગભીર ખુલાસો સાબળીને પ્રકર્ષને ઘણો હર્ષ થયો, એને જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરનાની પ્રબળ ઇચ્છા વધતી ગઈ અને તેણે હર્ષ-પૂર્વક મામાને પૂછ્યું “મામા ! મારા મનમા એક શકા રહેલ છે તે ને આપશ્રીની રજ હોય તો પૂછીને તેના નિર્ણય કરી લઉ”

ભાણેજનો આવો પ્રશ્ન સાબળીને મામા વિમર્ગ તેના તર્ક ઘણો સતોષ બતાવ્યો અને તેને જે કાંઈ શકા હોય તે ખુશીથી પૂછી લેવાની આજ્ઞા કરી, એટલે પ્રકર્ષે પૂછ્યું “મામા ! તમે જે સાતે રાજઓનું વર્ણન કર્યું તેઓના સબધમા મને એક ઘણી નવાઈ ઉપજે તેવી હકીકત દેખવામા આવી છે અને તે એ છે કે મહત્ત્વમા બેઠેલા એ રાજઓને જ્યારે ધારી ધારીને જોઈશું ત્યારે તે પ્રત્યેકનો પરિવાર મારા જેવામા આવતો નથી, વળી જરા વધારે ભાગિડીથી એના પરિવારને જોઈ હું ત્યારે તે રાજઓ જેવામા આવતા નથી અને તમે

૧ એક કર્મના વિષય પર વિચાર કરતા જીવન પૂરું થઈ જાય તે ખરેખરી વાત છે કર્મનો સિદ્ધાંત જૈન સાહિત્યમા બહુ વિસ્તારથી વૈજ્ઞાનિક નજરે ચર્ચા થયો છે એના ખાસ ગ્રંથો વ્રતસૂત્ર, કમ્પવર્તી અને પચનસૂત્ર છે તદુપરાંત સિદ્ધાંત અને પ્રકરણના લગભગ દરેક મ્ત્ર યમા એ સબધી વાતો આવે જૈન યોગની વિચારણામા પણ કર્મના બધા ઉદયના વિચારો અત્ર સ્થાન લેખાયે છે શુદ્ધસ્થાનમા કર્મનો જ વિચાર છે અને જીવાદિ નવ પદાર્થો જોઈ તેને સમ્યક્ત્વ હોય છે એમ કહ્યું છે ત્યાં પણ કર્મની વાત અત્ર સ્થાન લેખાયે છે કર્મનો વિષય સમજવો એટલે જૈન દર્શનના જ્ઞાનની ચાવી પ્રાપ્ત કરવી એમ સમજવું

૨ બંને એકી વખતે દેખાતા નથી રાજને જોઈ હું તો પરિવાર દેખાતો નથી, પરિવારને અવગોળીને જોઈ હું તો રાજ દેખાતો નથી

જ્યારે ઉપર વર્ણન કર્યું ત્યારે તો તે દરેકના નામો તથા ગુણો નહીં જાણી બતાવ્યા હતા, તેથી રાજાઓ અને તેમનો પરિવાર જુદો હોય એમ મને લાગ્યું હતું ત્યારે એ હકીકત વાસ્તવિક રીતે કેમ છે તે આપ મને બરાબર સ્પષ્ટ કરીને સમજાવો ”

નિમ્નર્ગ આગાએ જવાબમાં કહ્યું “ભાઈ ! આ બાબતમાં તારે જરા પાતુ વિસ્મય પામવા જેવું નથી જેમ તું એકી સાતરાત્રનુંસામા વખતે બે (નાયક અને તેના પરિવાર)ને દેખી ન્ય વિશેષ સ્વરૂપ શકતો નથી તેમ જ બીજો કોઈ પણ અહીં એકી વખતે બેને દેખી શકે એવો નથી, કારણ કે એ બંનેને જાણનાર જે હોય છે તેઓ જાણે જ છે કે એકી સાથે-એક વખતે તે બંને દોતા નથી, પણ તે વખતે મનમાં એવો ભાવ ધાય છે કે બીજા પાતુ છે દાખલા તરીકે કોઈ પણ પ્રકારના આનંદનું વગરના સંપૂર્ણ જ્ઞાનનાળા સર્વે કંઈનીઓ પણ એ રાજા અને તેમનો પ્રત્યેકનો પરિવાર એક અમરે એક સાથે નથી એ પ્રમાણે જાણે છે, એનું કારણ એ છે કે એ સાતે રાજાઓ (જેને વર્ણવવામાં આવ્યા છે તે) ‘સામાન્ય રૂપે છે અને એમનો પરિવાર છે તે ‘વિશેષ રૂપે છે આથી તારા સમજવામાં આ ચું હશે કે અન્યને વારણ કરનાર (અન્યની) તે અહીં સામાન્ય છે અને તેના અવધવો વિશેષ રૂપ છે, અથવા બીજી રીતે કહીએ તો એ સાતે રાજાઓને અશીઓ-અશી ધારણ કરનારા અથવા અશનાળા કહેવાય ત્યારે એના પરિવારને અશ કહેવાય એમાં સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી સમજવા જેની હકીકત એ છે કે સામાન્ય અને વિશેષ બંને કોઈ પણ પ્રાણીને એકી વખતે જ્ઞાનગોચર થઈ શકતા નથી, કારણ કે તેવી રીતે એકી વખતે જ્ઞાનગોચર ન થવું એ સામાન્ય અને વિશેષની ખાસ પ્રકૃતિ છે-તેનો સ્વભાવ જ એવો છે કે બંને એકી વખતે એક જ સાથે જ્ઞાનનો વિષય ન થાય, એ બંનેમાં દેશથી અથવા કાળથી અથવા તો સ્વભાવથી જરા પાતુ કોઈ-પણ પ્રકારનો ભેદ નથી, કારણ કે બંને તાદાત્મ્ય રૂપે-એક રૂપે સાથે રહે છે, તેથી હે ભાઈ ! તે બંને તને એક રૂપ જ દેખાય છે એક દાખલો હું તને બતાવું તો તેથી તારા હૃદયમાં આ હકીકત બરાબર આવી જશે તે તું ધ્યાન રાખીને સમજી લે

૧ ન્યાયની પરિભાષામાં એને જાતિ કહેવામાં આવે છે પાશ્વલ લૉજિકમાં એને Genus કહેવામાં આવે છે

૨ ન્યાયની પરિભાષામાં એને વ્યક્તિ કહેવામાં આવે છે પાશ્વલ લૉજિકમાં એને Species કહેવામાં આવે છે

“એક જગત છે તેમા ધાવડા,^૧ આળા અને ખદિર (ખેર) ના ઝાડો છે હવે ઝાડથી ભેદ પાડે-જૂના પડે એવા ત્યા કયા સામાન્ય વિ ધાવડા આળા કે ખદિર છે? અને ધાવડા આળા રોપવું રવરૂપ અને ખદિર વગર ત્યા કયા ઝાડ છે તે પણ વિચારી ને બન્ને વાત એક જ છે, પણ એક વખત ઝાડ રૂપ સામાન્ય ઉપર લક્ષ્ય છે અને બીજી વખત ધાવડા આદિ વિશેષ પર લક્ષ્ય છે^૨ એક બીજા દાખલો વિચારીએ શ્રુતસ્કંધ વગર^૩ અધ્યયન દોનાનો સમય નથી અને અધ્યયન વગર શ્રુતસ્કંધ નથી માત્ર વાત એટલી છે કે એકી વખતે બન્નેને જોઈ શકાતા નથી માટે તે દેખાતા જ નથી એમ નહિ પરતુ જૂદા જૂદા વખતની અપેક્ષા ધ્યાનમા લઇને વાત કરીએ તો તેઓ દેખી શકાય છે મતલબ એક વખતે ને જોઈએ તો એક જ જણાય છે, પણ જૂદે જૂદે વખતે પ્રથમ પ્રથમ જણાય છે, પણ એક વખતે બન્ને દેખાતા નથી એક

૧ ધવ પ્રસિદ્ધ છે, એને મોટા પાદડા થાય છે

૨ ખદિરને મોટા પાદડા હોય છે તેના પતરાળા (પાતળ) અને

૩ ખદિરમા ખદિરપણ અને વૃક્ષપણ બન્ને રહેલા છે તેમ ધવમા ધવપણ અને વૃક્ષપણ આમમા આમપણ અને વૃક્ષપણ વડમા વડપણ અને વૃક્ષપણ-આવી રીતે દરેક વૃક્ષમા આવા બે બે ધર્મો રહેલા છે તેમા વૃક્ષપણ દરેકમા છે અને ખદિરપણ ખદિરમા, ધવપણ ધવમા, આમપણ આમમા, વડપણ વડમા એ એકેકમા જૂદું જૂદું રહેલું છે આમા વૃક્ષપણ સામાન્ય ધર્મ કહેવાય છે અને ખદિરપણ ધવપણ વિગેરે વિશેષ ધર્મ કહેવાય છે આ સળથી ન્યારે વિચારીએ ત્યારે જણાય છે કે ખદિરાદિપણ વૃક્ષપણને છાડીને રહેલું નથી તેમજ વૃક્ષપણ પણ ખદિરાદિપણને છાડીને રહેલું નથી હવે ન્યારે એક ધર્મનો મુખ્યપણે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે બીજા જોઈપણે દેખાયલા રહે છે જેમકે એક બાગમા ખદિરાદિ વૃક્ષો રહેલા છે તેમા ન્યારે વૃક્ષપણ ૩૫ ધર્મનો વિચાર કરવામા આવે ત્યારે આ વૃક્ષ આ વૃક્ષ આ વૃક્ષ એમ સઘળાની વૃક્ષપણમા સમાપ્તિ થાય પણ ખદિરપણાદિ તરીકે કોઈ જૂદું ન થાય તેમજ ખદિરપણ વિગેરે ધર્મનો વિચાર કરવામા આવે ત્યારે આ ખદિર આ ધવ, આ આમ, આ વડ વિગેરેમા સમાપ્તિ થાય પરંતુ આ સિવાય કોઈ એકાદે ખાસ વૃક્ષ તરીકે જ જૂદું ન પડે—આમ જો કે દરેકાઈ વખતે બન્ને ધર્મો દરેકમા રહેલા છે છતાં એકને મુખ્ય તરીકે ન્યારે વિચારવામા આવે ત્યારે બીજા ધર્મ જોઈપણે રહે છે અને બીજાને ન્યારે મુખ્યપણે વિચારવામા આવે ત્યારે પ્રથમનો જોઈપણે રહે છે એકી વખતે બે ધર્મો મુખ્યપણે ન હોય

૪ શ્રુતસ્કંધ અનેક અધ્યયનોના સમુદાય આપણે અત્યારે જોઈએ તો પુસ્તક વગર પ્રકરણો નહિ અને પ્રકરણો વગર પુસ્તક નહિ

ઉપર ધ્યાન હોય ત્યારે બીજો નથી એમ જણાય છે દાખલા તરીકે બાહુ ફરથી તમે જગત સામે નજર કરતા હો તો તમને ઝાડો દેખાશે, વૃક્ષોની ઘટા દેખાશે, પાનુ તેમા ધાનડા, આળા કે ખદિર દેખી સમગ્રે નહિ અને તમે તેને જૂદા જૂદા જાણી પણ સકરો નહિ ત્યાર પછી તમે નજીક જશે ત્યારે તે જ વૃક્ષો તમને ધાવડા, આળા તથા ખદિર દેખાશે પરંતુ વૃક્ષ તરીકે કોઈ જુદું દેખાશે નહીં હવે તેવી રીતે ધાવડા વિગેરે દેખાશે તેનાથી ઝાડ જૂદા નથી એ તો સહજ સમજાય તેણે છે જો કાળની અપેક્ષા લઈને બોલીએ તો તમે જો વસ્તુ દેખી છે એમ કહી શકાય, કારણ કે તમારી ચક્ષુઓએ જુદું જુદું વખતે જુદા જુદા રૂપો દેખ્યા ઝાડો દેખ્યા અને પછી થોડે વખતે ધાવડા, આળા દેખ્યા આવી રીતે વખતના ભેદ સાથે જાણીએ તો જુદી જુદી વસ્તુઓ તમે જોઈ તેથી તેની જુદી જુદી વ્યાખ્યા કરી નકાય હવે જો તમે એમ કહો કે વખતના ભેદે વસ્તુભેદ થયો પણ વસ્તુત ભેદ નથી તો અમારે જવાબમા એટલું જ કહેવાનું છે કે જે દ્ર વ્યો ખરેખર અભિન જ હોય તે 'કાળભેદે પપ્તુ જુદા બિનભિન્ન કદિ પણ દેખાય નહિ, સર્વથા અભિન્ન દોષ તે તો સર્વ કાળે અભિન્ન જ રહેવા જોઈએ

“ હવે એ બાબતનો ખુલાસો તને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવું તે લક્ષ્યમા રાખજો સામાન્ય અને વિશેષનો જો કે સ્વભાવ

અત્યત

તક્ષાવત

વિગેરે બાબતમા તદ્દન અભેદ છે એટલે સ્વભાવ

શુભ પ્રકૃતિ વિગેરે સામાન્યના હોય તેવા વિશેષના

હોય છે તો પણ તેઓમા સ્પષ્ટ રીતે ચાર બાબ

તનો તક્ષાવત હોય છે એટલે કે (૧) તેઓની સખ્યામા ફેર હોય છે

(૨) તેઓની સજ્ઞા-તેઓના નામનિર્દેશમા ફેર હોય છે, (૩) તેઓના

લક્ષણુ-ઓળખવાના ચિહ્નો જુદા હોય છે, અને (૪) તેઓનું કાર્ય જુદું

હોય છે આ ચાર બાબતને લઈને તેઓમા તક્ષાવત પડે છે એટલે

એ ચારને લઈને તેઓ જુદા પડે છે જે તત્ત્વજ્ઞાન ભેદાભેદ પરિસ્થિ

તિનો સ્વીકાર કરતું હોય એટલે જ્યાં સ્યાદાદ રીતી આદરવાની વિ

શાળતા બતાવાયેલી હોય છે ત્યાં આવી રીતે સજ્ઞા સખ્યા વિગેરે

દ્વારા ભેદનો વ્યવહાર કરવામા કોઈપણ પ્રધરતું દૂષણ આવતું નથી

૧ જુદે જુદે વખતે જુદા જણાય તો તેમા ભિન્નતા તો સ્પષ્ટ થઈ દાખલા તરીકે ઘટને ૫૮ જુ. છે તમા પ્રથમ વસ્તુઓમા સામાન્ય રીતે આવી ભય છે પણ વ્યક્તિ રૂપે જુદા પડી ભય છે, ભિન્ન છે-એમ વખતને લઈને જ્ઞાન થાય તેટલા માટે પણ એ રીતે તો ભિન્ન જ જણાવા જોઈએ

“હવે એ ઉપર કહેલી ચાઝ બાળતમા ભેદ કેવી રીતે પડે છે તે તને બતાવુ તે આ પ્રમાણે છે—(૧) મજ્જાથી ભેદ સ્પષ્ટતા ભેદ્યએ તો ઝાડ એ નામથી એક જ છે ન્યારે ખદિર, આબા વિગેરે નામથી ઘણા છે તેથી સામાન્ય અને વિશેષની મજ્જામા તમાવત પડ્યો, (૨) સ્વાર પછી તેઓના નામ-તેઓની સજ્ઞા વિચારીશ તો તેમા પણ ભેદ સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે સામાન્ય ઝાડ છે તે ‘ઝાડ’ શબ્દથી મજ્જિત થાય છે ન્યારે વિશેષ ઉપ છે તે ‘ધાવડા’ના નામથી, ‘આબા’ના નામથી, ‘ખદિર’ના નામથી તથા તેવાજ બીજા નામોથી ઓળખાય છે આથી સજ્ઞાની નજરે ભેદ્યએ તો પણ બનેમા તફાવત દેખાય છે, (૩) સ્વાર પછી લક્ષણો તપાસીને તો તેમા પણ એક મોટો ભેદ ભેદનામા આવશે ઝાડ સામાન્ય સર્વત્ર ભેવામા આવે છે, એટલે ઝાડ સામાન્ય તરીકે સવમા એડતા છે, ન્યારે ધાવડા ખદિર અને આબા સર્વત્ર ભેવામા આવતા નથી એટલે આબા વિગેરે વિશેષ તરીકે તેઓમા પરસ્પર ભેદ દેખાય છે, એટલે જે ધાવડો છે તે આબો નથી અને આબો છે તે ખદિર નથી સામાન્ય ઝાડોમા સર્વત્ર મળતીયતા ભેવામા આવે છે સ્વારે વિશેષ વૃક્ષોમા એક બીજાથી અન્યપણુ ભેવામા આવે છે, (૪) સ્વાર પછી તેઓના કાર્ય-પરિણામની અપેક્ષાએ ભેદ્યએ તો તેમા પણ ભેદ સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે સામાન્ય તરીકે ઝાડતુ કાર્ય ભેદ્યશું તો છાયા કરના રૂપ સર્વ વૃક્ષોમા એક સમાન કાર્ય જણાશે જે કાર્ય વિશેષ વૃક્ષોના કાર્યથી તદ્દન જુદું છે દરેક ઝાડ વિશેષ તરીકે ભિન્ન ભિન્ન કાર્ય કરે છે, જેમ કે અમુક અમુક રૂંથ આપે છે, અમુક અમુક જાતના ફૂલો આપે છે, દાખલા તરીકે આબા ફેરીઓ આપે છે હવે આ દરેક જાતિ વૃક્ષ એટલે વિશેષ વૃક્ષ તરીકેતુ જે કાર્ય છે તેથી સામાન્ય ઝાડતુ કાર્ય તદ્દન જુદું જ પડી ગયું આ મર્વે ભેદ પાડતા સામાન્યની વાત હોય સ્વારે સામાન્યની મુખ્યતા હોવાથી સામાન્ય દૃષ્ટિગોચર થાય છે અને વિશેષની ગૌણતા હોવાથી વિશેષ દૃષ્ટિગોચર થતુ નથી, તેમજ ન્યારે વિશેષની વાત હોય સ્વારે વિશેષની મુખ્યતા હોવાથી વિશેષ દૃષ્ટિગોચર થાય છે અને સામાન્યની ગૌણતા હોવાથી સામાન્ય દૃષ્ટિગોચર થતુ નથી તેનીજ રીતે શ્રુતસ્કંધના સબધમા ભેશુ તો સ્વા પણુ એ સ્વારે પ્રકારનો સબધ જણાશે તેથી તેના અધ્યયન^૧ ઉદ્દેશા વિગેરેમા જુદો જ પ્રકાર દેખાશે (શ્રુતસ્કંધની સખ્યા એક જ, અધ્ય-

યતોની ઘણી છે નામ પણ અને વિભાગોના જૂદા જૂદા જ હોય છે એમા સન્નતીયતા અને પ્રથકપણુ તો સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે અને કાર્ય અનેના જૂનાજુ હોય છે યુતસ્કંધના સમુદાયથી અગ અને છે અને અધ્યયનના સમુદાયથી યુતસ્કંધ અને છે)

“ ભાઈ પ્ર ૧ ! આની રીતે મહા સખ્યા વિગેરેના જે ભેદો પડે

છે તે ખાસ મનપર રાખીને અને દેશ કાળ તથા

જિનાસા તૃષ્ણિ અભ્યાસને લઈને સામાન્ય રાજાઓ અને તેના પરિ

વાર વચ્ચે અભેદ છે તેને યોગ્ય વખત માટે બાજુએ

રાખીને એ રાજાઓને અને તેના પરિવારને મેં જૂદા જૂદા તારી પાચે

વપુ થા છે અને તેટલા સાફ મેં તેમના નામો અને શુણો જૂદા જૂદા

છે એમ તને બતાવુ છે એવી રીતે જો કે તેઓમા એટલે રાજાઓમા

અને તે પ્રત્યેકના પરિવારમા ભેદ છે, તો પણ તેઓ એકી વખતે

એ જ બીજાથી જૂદા જણાતા નથી તેથી તારે વિસ્મય પામનાતુ વાંધ

પણ કારણ રહેતુ નથી ખીજી કોઈ પણ જગ્યાએ મેં સામાન્ય અને

વિશેષને ભેદ કહ્યો હોય તો તેઓના લક્ષણુ સમજી જઈને તારે તેમા

જરા પણ આશ્ચર્ય પામવુ નહિ ”

મામાના આ ખુલાસાપર પ્રકર્ષ ઊગે વિચાર કરતો આગળ સ

વાવ કરના લાગ્યો તે હવે આપણે આગળ ભેજું

પ્રકરણ ૧૯ મું

મહામોહસૈન્યને જિતનારા.

કપ મામાને પ્રથમ સસય પૂજ્યો કે નાયકને ભેટા પરિવાર દેખાતો નથી અને પરિવારને ભેટા નાયકો જણાતા નથી તેનો ખુલાસો મામાએ વિસ્તારથી કર્યો, સામાન્ય વિશેષ સ્વરૂપ બતાવુ, સખ્યા સજ્જા અક અને કાયથી ભેદ બતાવ્યો, ન્યાયના સૂત્રો સમજાવ્યા અને અતિ મુંદર લક્ષણુ બાવી આખી જિજ્ઞાસુ ભાણેજ પોતાની પ્રજ્ઞાવળિ આગળ ચલાવતા નીચે પ્રમાણે વાતચીત મામા ભાણેજ વચ્ચે થઈ

૧ ગોહનીય કર્મેમા, વેદના લક્ષણમા અને એવી રીતે બીજે પણ આ પ્રમાણે વિમર્શ કયુ છે

પ્રાણીઓના ચાગ મોટા દુઃખન,
સંસારગ્રસ્તપવિત્રાન્નાનો અનસગ,
મકન્નને અગે ખાસ પિયાગે.

પ્રકર્ષ—“મામા ! આપશ્રીએ જે ખુલાનો કર્યો તેથી મારા મનમાં જે મોટો સરાય વધેો હતો તે તો દુઃખ

પ્રકરણ બીજો ગયો, પણ હવે વળી મારા મનમાં એક ખીજ જ ગભીર પ્રશ્ન રાકા ઉત્પન્ન થાય છે તે આપને પૂછનાની ગત વડે હું અહીં જે આત્મ રાત્રીઓ દેખવામાં આવે છે તેઓમાં

જે ત્રીજે (વેદનીય), ચોથો (આયુ), પાંચમો (નામ) અને છઠ્ઠો (ગોત્ર) મળીને ચાર રાત્રીઓ છે તે તમાગ વર્ણન પ્રમાણે પ્રાણીઓને કોઈ વાર મુખ આપે છે અને કોઈ વાર દુઃખ આપે છે એટલે એ ચારે રાત્રીઓ લોકોનું આગ્રહ અથવા ખરાબ કરનાગ થાય છે એમ જોવામાં આવે છે એટલે કે તેઓ લોકોનું એકાન્તે ખગળ જ કરનાગ-લોકો ઉપર ત્રાસ જ વર્તાવનારા હોય એમ જણાતું નથી, પરંતુ બાહ્ય લોકોમાં તેઓ કોઈ કોઈને મુખનું કારણ પણ થઈ આવે છે, ત્યારે પેલા પ્રથમ (જ્ઞાનાનુભવી), બીજા (દર્શનાનુભવી) અને છેલ્લા (અતગમ નામના) રાત્રીઓ છે તે તો પ્રાણીઓને એકતે નિરતર દુઃખ દેનાર જ થાય છે પોતાના જબરા પરિનાર સાથે મહામોહ મહાગત્ર અને આત્મ રજુ દેશ જણાવ્યા તે રાત્રીઓ પ્રાણીઓના ડનનના સારભૂત જ્ઞાનાદિ શુણ્ણનું હરણ કરી લે છે તો પછી પ્રાણીઓનું જીવન જ ક્યા રહ્યું ? ત્યારે મામા ! આવા ચાર જબરા દુઃખનોથી જેમને જગ પણ કદર્થના-ખીસ ન થાય એના કોઈ પ્રાણીઓ બાહ્ય પ્રદેશના હોગે કે એવા પ્રાણીઓ હોવાનો સભન જ નથી ? હું એવા પ્રકારના પ્રાણીઓ માટે સવાય કશું છું કે જેઓની આગળ આ ચારે દુઃખોનું જોર ચાલી શકતું ન હોય, પરંતુ જેઓ તે રાત્રીઓપર વિજય કરનારા તરીકે પ્રતિદ્ધિ પામેલા હોય”

૧ રાત્રીઓની સખ્યાનો નજર અહીં આપ્યો છે તે સખ્યામાં ઉપર વલ્લુન થયું સખ્યા ચાદ રાખી ૧ જ્ઞાનાવરણ ૨ દેશનાવરણ ૩ વેદનીય ૪ આયુ ૫ નામ ૬ ગોત્ર ૭ અનસાય

૨ પ્રથમ જણાવ્યા તે ચાર રાત્રીઓને અધાતી કર્મ કહે છે, ત્યારે પાછળના ચાર રાત્રીઓ ધાતી કર્મ કહેવાય છે

યતેનાની ઘણી છે નામ પણ અને વિભાગોના જૂદા જૂદા જ દોષ છે એમા મનતીયતા અને પ્રયત્નપણ તો સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે અને કાર્ય બંનેના જૂદાજ દોષ છે શ્રુતસ્કંધના સમુદાયથી અગ બને છે અને અધ્યયનના સમુદાયથી શ્રુતસ્કંધ બને છે)

“ ભાઈ પ્રકર્ષ ! આવી રીતે સત્તા સખ્યા પ્રિયેરેના જે ભેદો પડે છે તે ખામ મનપર રાખીને અને દેશ કાળ તથા જિજ્ઞાસા વૃત્તિ સ્વભાવને લઈને સામાન્ય રાજાઓ અને તેના પરિવાર વચ્ચે અભેદ છે તેને યોદ્ધા વખત માટે બાજુએ રાખીને એ રાજાઓને અને તેના પરિવારને મેં જૂદા જૂદા તારી પાસે વધુન્યા છે અને તેટલા સાથે મેં તેમના નામો અને ગુણો જૂદા જૂદા છે એમ તને બતાવુ છે એવી રીતે જો કે તેઓમા એટલે રાજાઓમા અને તે પ્રત્યેકના પરિવારમા ભેદ છે તો પણ તેઓ એકી વખતે એક બીજાથી જૂદા જણાતા નથી તેથી તારે વિસ્મય પામવાનું કાંઈ પણ કારણ રહેતું નથી 'બીજી દોષ પણ જગ્યોએ મેં સામાન્ય અને વિશેષના ભેદ કહ્યો દોષ તો તેઓના લક્ષણ ગમજી જઈને તારે તેમા જરા પણ આશ્ચર્ય પામતું નહિ ”

મામાના આ ખુલાસાપર પ્રકર્ષ ઠીકે વિચાર કરતો આગળ સવાય કરના લા થો તે હવે આપણે આગળ જોશું

પ્રકરણ ૧૯ મુ

મહામોહસૈન્યને જિતનારા.

કન મામાને પ્રથમ સસાય પૂછ્યો કે નાયકને જોતા પરિવાર દેખાતો નથી અને પરિવારને જોતા નાયકો જણાતા નથી તેના ખુલાસો મામાએ વિસ્તારથી કર્યો, સામાન્ય વિશેષ સ્વરૂપ બતાવ્યું, સખ્યા સત્તા અંક અને ત્રાયથી ભેદ બતાવ્યો, ન્યાયના સૂત્રો મમજાવ્યા અને અતિ મુંઝવણીથી બાધી આખી જિજ્ઞાસુ ભાણેને ચોતાની પ્રશ્નાવળિ આગળ ચલાવતા નીચે પ્રમાણે વાતચીત મામા ભાણેજ વચ્ચે થઈ

૧ મોહનીય કર્મમાં, વેદના લક્ષણમા અને એવી રીતે બીજા પક્ષ આ પ્રમાણે વિમર્શો કર્યું છે

પ્રાણીઓના ચાર મોટા દુઃખન,
સસાગર-પવિત્રાપ્તાનો અવગર,
મકર-નગને અગે ખાસ નિચારો.

પ્રકર્ય—“મામા ! આપશ્રીએ જે ખુવામો કર્યો તેથી મારા મનમા જે મોટો સગય થયો હતો તે તો દૂર થડ પ્રકર્યનો ખીલ ગયો, પણ હવે વળી મારા મનમા એક ખીલ જ ખીલ પ્રશ્ન શકા ઉત્પન્ન થાય છે તે આપને પૂછવાની રત્ન લઈ છું અહીં જે માત્ર રાત્રીઓ દેખનામા આવે તે તેઓમા જે ત્રીને (વેદનીય), ચોથો (આયુ), પાંચમો (નામ) અને છઠ્ઠો (ગોત્ર) મળીને ચાર રાત્રીઓ છે તે તમાગ વર્ણન પ્રમાણે પ્રાણીઓને ડોઘ વાર મુખ આપે છે અને ડોઘ વાગ દુ ખ આપે છે એટલે એ ચારે રાત્રીઓ લોકોતુ સાડ અથવા ખરાબ કરનારા થાય છે એમ જોનામા આવે છે એટલે કે તેઓ લોકોતુ એકાન્તે ખરાબ જ વરનાગ-લોકો ઉપર ત્રાસ જ વર્તાવનારા હોય એમ જણાતુ નથી પરતુ બાલ્ય વેદોમા તેઓ ડોઘ ડોઘને મુખતુ કારણ પણ યઇ આવે છે, સારે પેવા પ્રથમ (જ્ઞાનાવરણીય), બીજા (દર્શનાવરણીય) અને છેલ્લા (અતગય નામના) રાત્રીઓ છે તે તો પ્રાણીઓને એકાતે નિરતર દુ ખ દેનાગ જ થાય છે પોતાના જખરા પરિનાર સાથે મહામોહ મહાગત્ત અને આ ત્રણ દેહા જણાવ્યા તે રાત્રીઓ પ્રાણીઓના જીવનના ચારભૂત જ્ઞાનાદિ શુભોતુ હરપુ વરી લે છે તો પછી પ્રાણીઓતુ જીવન જ ક્યા રહ્યું ? સારે મામા ! આવા ચાર જખરા દુઃખનોથી જેમને જગ પણ કદયેના-ખીડા ન થાય એવા ડોઘ પ્રાણીઓ બાલ્ય પ્રદેશમા હને કે એના પ્રાણીઓ હોનાનો સબન જ નથી ? હું એના પ્રજારના પ્રાણીઓ માટે સનાય કરૂ છું કે જેઓની આગળ આ ચારે દુઃખનોતુ નેર ચાલી શકતુ ન હોય, પરતુ જેઓ તે રાત્રીઓપર વિજય કરનારા તરીકે પ્રતિદ્ધિ પામેલા હોય”

૧ રાત્રીઓની સખ્યાનો નંબર અહીં આપ્યો ■ તે સખ્યામા ઉપર વર્ણન થયુ સખ્યા યાદ રાખવી ૧ જ્ઞાનાવરણ ૨ દર્શનાવરણ ૩ વેદનીય ૪ આયુ ૫ નામ ૬ ગોત્ર ૭ અવરાય

૨ પ્રથમ જણાવ્યા તે ચાર રાત્રીઓને અઘાતી કર્મ કહે છે, જ્યારે પાદ જના ચાર રાત્રીઓ ઘાતી કર્મ મહેવાય છે

નિર્મળ (પોતાના ભાણેજના ઉપર પ્રમાણે વચન સાંભળી આ દરપૂર્વક મધુર સ્વરે) - “ તુ એવા પ્રકારના પ્રાણીઓ દુશ્મનપર વિજય કરનાર માટે સવાલ કરે છે કે જેઓએ એ ચારે દુશ્મનોના પોતાના વીર્યથી નાશ કર્યો હોય ? એના પ્રાણીઓ બાહ્ય લોહોમા પશુ હોય છે તો ખરા, પણ તે બહુ યોરા હોય છે ને, બાહ્ય પ્રદેશમા રહેવા ને મહા બુદ્ધિશાળી પ્રાણીઓ યથાર્થ ભાવના રૂપ મન અને તત્તો જેમા બતાવેલ છે એવા સાંજોનું અધ્યયન કરીને સાંજરૂપ બખ્તર પોતાના આત્મા ઉપર ધારણ કરી રાખે છે અને ડોઇ પશુ વખત જરા પણ પ્રમાણ કરતા નથી તે વાળોને એ મહામોહ વિગેરે રાજાઓ સર્વ એકઠા થાય તો પણ જરાએ ઉપદ્રવ કે ચતાપ કરી શકતા નથી એમ થવાનું કારણ એ છે કે એવા ધીરવીર પ્રાણીઓ જેઓની બુદ્ધિ વિશુદ્ધ શ્રદ્ધાથી શુદ્ધ થયેલી હોય છે તે પોતાના નિર્મળ મનમા જન્મતનું સ્વરૂપ યથાસ્થિત રૂપે વિચારે છે તે આવી રીતે -

“ આ સસારસમુદ્ર આદિ અને અત વગરનો છે, મહા ભયકર

જગત્સ્વરૂપ “ છે, તરવો ઘણો મુશ્કેલ છે તેવા સસારમા મનુષ્ય

“ અપણુ પ્રાપ્ત કરવું એ સધાવેધ સાધવા નેટલું

વિનાશપુ “ મુશ્કેલ છે, દુનલ છે, અતિ વિષમ છે આ સસાર

“ રમા જે જે કાર્યો અને છે તે સર્વનું મૂળ એક જ

“ છે અને તે આશાના દોરડા સાથે અવલખીને રહે છે એટલે પોતે

“ ધારેલ પરિણામ જરૂર નીપજાવી શકશે અથવા આવી જશે એવી

“ આશાના ખ્યાલથી પ્રાણી કામો કરવાનો આરભ કર્યા કરે છે આ

“ જનતર નેત નેતામા નાશ થઈ જાય તેનું પાણીના પરપોટા જેવું

“ વચળ છે એની સાથે શરીર અત્યંત બિભત્સ છે, મળમૂન વિગેરે

“ અશ્રુચિથી ભરપૂર છે, કર્મનું પરિણામ છે, આત્માથી તદ્દન જૂદું

“ છે, રોગરૂપી પિશાબોને રહેવાનું સ્થાન છે અને ક્ષણભણુર છે

“ જીવાનીમા માણસ સતોમાતો થઈને મદમા મ્હાલે છે પણ તે

“ જીવાની સંધ્યામળે યતા લાવરગના વાદળ જેવી ચપળ છે,

“ યોડી વારમા તેનો રગ હડી જાય તેવી છે અને તે અનુભવનો વિ

૧ પ્રમાણ (૧) દુશ્મનની અપેક્ષાએ મૂલતી કે આળસ (૨) સાજની અપેક્ષાએ પાલાવમા રમણતા

૨ શરીર નામકર્મની પ્રકૃતિથી શરીર બધાય છે તે આત્માથી તદ્દન વ્યતિરિક્ત છે

“યય છે, અનેક પ્રકારની બાલ મપત્તિઓ દેખાય છે તે સખ્ત આ
 “કુળ પવનથી ઘસરાઈ જતા વાદળાની હારો જેવી છે, પવનના
 “ઝપાટાથી વાદળા જેમ અન્યત્ર ઘસરાઈ જાય તેવા સ્વભાવવાળી છે
 “શબ્દવિગેરે પાથે ‘દિયોના ભોગો શરૂઆતમા જરા જરા આનંદ
 “આપે છે અને કિંપાક વૃક્ષના’ ફળની પેઠે એકે ખાતી વખતે તો
 “મારા-મીઠા લાગે છે પણ પરિણામે બહુ ભયકર નીવડે છે માતા,
 “ભાઈ, પિતા, પત્ની અને પુત્ર વિગેરે મબઢમા આ અનાદિ ભવ
 “ચક્રમા સર્વ પ્રાણીઓ સર્વની માથે આની જાય છે એટલે માતા
 “હોય તે કોઈનાર સ્ત્રી થાય છે, પિતા થાય છે, પુત્ર થાય છે,
 “ભાઈ થાય છે, બાપ થાય છે, વળી સ્ત્રી થાય છે, વળી માતા
 “થાય છે-એમ અનેકવાર અનેક સમયોમા આવે છે એવી અરઘટ-
 “ઘટ્ટી ચાલ્યા જ કરે છે એક વૃક્ષ હિપર રાત્રે એકસાથે અ-
 “નેક પક્ષીઓ સુએ છે અને કલગલ કરે છે, પણ પ્રભાત થતા
 “જેમ જ્યાં ત્યાં ચાલ્યા જાય છે તેમ આ સમારમા સગા સબધીઓ
 “અમુક નિર્મિત વખત મુઢી અહીં સાથે રહે છે અને પોતપોતાનો
 “વખત પૂરો થતા સર્વ ભઠી ભઠીને છૂટા છૂટા વિગાળ વિશ્વમા ચાલ્યા
 “જાય છે આ સમારમા વિયોગરૂપી અગ્નિથી બળતા પ્રાણીઓને
 “પોતાનો વહાલા પ્રાણીઓ અથવા પસદ આવે તેવી ચીજો સાથે
 “સમાગમ થાય છે તે સખ્તમા મળેલ ભણર જેવો સમજવો, કારણ
 “કે એ સર્વ સમાગમો અવશ્ય વિનાશી સભાવવાળા હોય છે એટલે
 “સમાગમને અતે જરૂર વિયોગ થવાનો હોય છે જ, એટલે સમાગમની
 “મીઠાસ જરૂર વિયોગની કડવાગ આખરે વધારે આકરી થઈ પડે
 “છે સર્વ પ્રાણીઓને ઘડપણ-વૃક્ષાવસ્થા બુઢા બનાવ્યા કરે છે, ખર-
 “ખર બોરડી જેવા બનાવી મુકે છે અને એનડે ભયકર મૃત્યુરૂપ પવેત
 “મર્ત પ્રાણીઓના ચૂરે-ચૂરા જરી નાખે છે”

“ભાઈ પ્રકર ! જે પ્રાણીઓ આવા પ્રકારની ભાવનાનો અભ્યાસ
 પાડીને નારવાર તેમા રમણ કયાં કરતા હોય છે, જે
 વિજયની પ્રાણીઓના મન એવી ભાવનાથી અત્યંત નિર્મળ
 પદ્ધતિ મચેલા હોય છે અને જેઓનો અજાનઅધકાર નાગ
 પામી ગયેલ હોય છે તેવા પ્રાણીઓને એ મોહરાજ,

૧ અહીં જે રો એ સોસાયટિવાળા મૂળ પુસ્તકનુ પૃષ્ઠ ૫૭૬ રાફ થાય છે
 • કિંપાક વૃક્ષના ફળ ખાતા બહુ મીઠા હોય છે પણ પેટમા ગયા મુઢી
 આતરડા ચીરી નાખે છે

એની મહામૂઢતા નામની સ્ત્રી અથવા તેા એના ગંગકેસરી કે દ્વેષ
ગર્જે પુત્રો અને તે બન્નેની મૂઢતા તથા અવિવેકિતા પત્નીઓ જ
પણ પીડા આપી શકતા નથી, હેરાનગતિ કરી શકતા નથી, ના
દઇ શકતા નથી—એટલું જ નહિ પણ મોહરાયના પરિવારમાંથી બીજા
શોક, અરતિ, ભય કે દુષ્કાંડિસવિ પ્રમુખ કોઇ પણ એવા પ્રાણી
અડચણ કરી શકતા નથી આ ગોળે છોકરાઓ (કપાયો) કે બીજા
કોઇ પણ જે તેના જેવા ટોચ તે સદરા પ્રાણીઓ જેમણે ભાવન
રૂપ શસ્ત્રોથી પિતા (મોહરાય) અને બન્ને પુત્રો (ગંગકેસરી અને
દ્વેષગર્જે)ને છતી લીધા છે તેમને કોઇ પણ પ્રકારની હેરાનગતિ કર
શકતા નથી આથી એના પ્રાણીઓને મોહરાજના પુત્રો કે સમઘીઓ
તરફથી પીડા પામવાનું કારણ રહેતું નથી

“ વળી એવા પ્રાણીઓ કે જેઓ સર્વજ્ઞ મહારાજને બતાવેલ અ
ગમમા બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરીને સાચા નિર્ભયપ
પરિવારથી બા આલેલ હોય છે અને તેથી વિશુદ્ધ શ્રદ્ધાવાળા થયેલ
ધાનો અભાવ ટોચ છે, વળી જેઓ પોતાના આત્મા ઉપર કો
કોઇ પાપ ઓટી રહેલ હોય છે તેને મુંદર વિચાર રૂ
જળનડે ધોયા કરતા હોય છે અને જેઓ સર્વજ્ઞ મહારાજના આગ
મતુ મુંદર ચિંતવન વારવાર કરીને તેને પશિણામે પોતાના ચિંત
એક સ્થિરતામાં રાખ્યા કરતા હોય છે અને જેઓ મૂર્ખ નથીન તે
થીઓનું ખોટું માઈ દોરાવાપણુ બરાબર વિચારપૂર્વક જોઇ રહ્યા હો
છે તેવા નિર્ભય બુદ્ધિવાળા પ્રાણીઓ ઉપર પેલો મોહરાજનો વશ
મિથ્યાદર્શન પણ પોતાનો દોર ચલાવી શકતો નથી એટલું જ નહિ
પણ એ મિથ્યાદર્શનની અત્યંત શક્તિવાળી સ્ત્રી કૃદષ્ટિ જેલુ અગા
વિવેચન થઇ ગયું છે તે પણ આ પ્રાણીના બીયને જોઇ વિચારી ન
હીને દૂરથી જ નાસતી ફરે છે

“ વળી એના પ્રાણીઓ પોતાના અતરાત્માને તાદ્દન મધ્યસ્થ રા

૧ કું કિનુ વર્ણન ૫ ૮૫૮ થી સર થાય છે

૨ કામદેવપર વિજય મેળવવાની ખાસ મુશ્કેલી દોવાથી તેનાપર કવિએ અદ
ખાસ પૃથક વિવેચન કર્યું હોય તેમ જણાય છે કામદેવ વર્ણન માટે જુએ ૫
૮૧૭ થી અહીં પ્રથમ સ્ત્રીસરીર સળધી લાવના છે અને પછી તેના અપજ ચિ
તપર લાવના છે

ખીને સ્ત્રીઓના શરીર અને ચપળચિત્ત સંબંધી
 માર્ગજ પર પરમાર્થથી વિચાર કરે છે તે આવી રીતે -
 વિજયનો માર્ગ “ સ્ત્રીઓની રક્ત કમળ જેવી કાંઈક શ્વેત અને કાંઈક
 “ સ્થામ રગવાળી બે વિશાળ આખોને તુ ચાક્રસ
 “ માસના ગોળાઓ છે એમ ચિતવે સારી આકૃતિવાળા, માસળ,
 “ સારી રીતે વળગી રહેલા અને મુખના બૂપણુ જેવા લાગતા મુદર
 “ કાનો તને દેખાય છે તે લાળી લટકેલી બે વાધરો છે એમ વિચાર
 “ જે સ્ત્રીના ઝગમગતા તેજસ્વી કપોલ (ગાલ-ગડ) જોઈને તાર મન
 “ રજન પામે છે તે સ્થૂળ હાડકા માત્ર છે અને તેના
 સ્ત્રીશરીર “ ઉપર સાડ ચામડું મઢી દીધેલું છે એમ વિચારી
 વિચારણા “ લે વળી જે કપાળ તારા હૃદયને ઘણું વલ્લભ લાગે
 “ છે તે પપ્પુ હાડકુંજ છે અને તેના ઉપર ચામડું
 “ મઢેલ છે તે તુ જોઈ લે વળી સ્ત્રીની દીર્ઘ અને ઊંચી સારી આ-
 “ કારવાળી નાસિકા છે તે પણ ચામડાનો જ કકડો છે એમ તુ સમજી
 “ લે તને સ્ત્રીના અધર (હોઠ) મધ જેવા લાગે છે તે માસના
 “ બે કકડા છે, તદ્દન સ્થૂળ છે અને લાળ અને યુકના કચરાથી અપ-
 “ વિત્ર થયેલ છે સ્ત્રીઓના જે દાતો મોગરાની કળિ જેવા દેખાઈ
 “ તારા ચિત્તતુ હરણુ કરે છે તે હાડકાના કકડાઓ છે અને માત્ર
 “ પદ્ધતિસર ગોઠવાયેલા છે એમ તુ લક્ષ્યમા લે સ્ત્રીના વાળનો જ
 “ મરના વર્ગસમાન સ્થામ કાતિવાળો ચાટલો હોય છે તે ખરેખરી
 “ રીતે સ્ત્રીઓના હૃદયનો સ્પષ્ટ અધકાર છે એમ સમજી સ્ત્રીના
 “ હૃદયપર આવી રહેલ સોનાના મોટા કુંભનો વિભ્રમ ઉત્પન્ન કરે
 “ તેવા બે સ્તનો છે તે તો જડા જડા માસના પિંડાઓ છે સ્ત્રીની
 “ બે જુલ રૂપી બે લતાઓ જે ઘણી મુદર લાગે છે અને તારા ચિ-
 “ ત્તને નચા યા કરે છે તે તો ચામડાથી ઢાકેલ બે હાડકા છે એમ
 “ સમજી લે અને વળી તે ચળ છે, સ્થિત નથી એમ પાનુ સાથે મ-
 “ નમા ધારી લેજે અસોકના પક્ષવના આકારને ધારણુ કરનાર
 “ હાથો તને ઘણા મનોહર લાગે છે તે હાડકાના બનાવેલા છે, ઉપર

૧ શુભારવૈરાગ્યતરંગિણીમા આવા વિચાર બતાવેલ છે તે વાચના યોગ્ય છે
 (જુઓ પ્રકરણ રજાકર બામ બીજે પૃષ્ઠ ૨૧૭ થી ભર્તૃહરિનો સ્ત્રીમાસપ્રસી વાળો
 ધોજો બહુતિ રજોક આવાજ બાવાર્વનો છે અનેક વૈરાગ્ય અધોમા આવા વિચારો
 બતાવેલ હોય છે બાવનામા પણ આ વિષય સારી રીતે આવે છે

૨ અધકારનો રગ અને કેમપાસનો રગ એકસરખો જ હોય છે તે પર આ
 દર્શના છે

“આમડું મઢેલ છે, પણ વાસ્તવિક રીતે તે હાડકા જ છે એમ જાણજે
 “સ્ત્રીનું પેટ તેના ઉપર પણ આવળિઓ પડતી હોવાથી તારા ચિત્તનું
 “રજન કરી રહેલ છે તે દે મુર્ખ ! વિદ્યા, મુત્ર, આતરડા અને
 “મળથી ભરપૂર છે સ્ત્રીની વિશાળ કેડ (કમર) તારા મનને ખેંચે છે
 “તે અનેક પ્રકારની અશુચિઓને રાખી મૂકવાની કોથળી છે એમ તું
 “વિચાર સ્ત્રીના બે માથળને મુઠ પુરપોચે સોનાના બે સ્તંભની કલ્પના
 “કરી કે અને તેનાપર આકર્ષણ થાય છે તે તો ચરખી, મજબૂત અને
 “અશુચિથી ભરેલા બે નળ છે એમ તું સમજ સ્ત્રીના પગો જ્યારે
 “તે આવતી હોય ત્યારે હાલતા આવતા ગતા જમળ જેવા મુદર લા ।
 “છે પરંતુ બરાબર જોઈશ તો તને જણાયો કે માથુઓવડે બાંધેલા
 “હાડકાઓના એ બે પાજરા જ છે વળી ભાઈ ! તને કામદેવના વચ
 “નને યાદતું સ્ત્રીનું મદ મદ બાવણુ કાનને અમૃત જેવું લાગે છે તે
 “વાસ્તવિક રીતે તને એકદમ भारी નાખે તેવું હાળાહળ ઝેર છે
 “એમ તું સમજી લેજે ને, તારી ઘાળી ગેરસમજ થાય છે સ્ત્રીઓનું
 “શરીર મુઠ અને લોહીથી ઉત્પન્ન થયેલું છે, જેમાંથી મોટા મોટા
 “નર^૧ છિદ્રોનાટે મળ નીકળ્યો જાય છે, તે માત્ર હાડકાઓની સાક્ષી
 “રૂપ છે વળી ભાઈ ! તારૂં પોતાનું શરીર પણ એનાથી જરાએ
 “જૂઠું નથી, એના જેવું જ છે, હાડકાનું બનેલું છે અને મળથી ભર
 “પૂર છે, ત્યારે આવી સાચી હકીકત સમજવા પછી કયો ટાલો
 “માપુસ હાડપિંજરનો મેળાપ કરે ! સ્ત્રીશરીરને તારૂં શરીર મળે-
 “લેટે એમાં હાડકા ને આમડાનો મેળાપ થાય છે એમાં તે ભવા
 “માપુસ ! તું શું રાચીભાચી રહે છે ! પ્રયત્ન પવ
 સ્ત્રીચિત્ત ભાવના “નથી ઉડતી ધ્વજના છેડાના અગ્રભાગ જેવું સ્ત્રી
 “ઓનું ચિત્ત ચપળ હોય છે, એવા હૃદયપર ધ્યો
 “સમજી માણુસ રાગ કળાનું સાહસ ખેડે ! મરોવરમાં વિવાસ કરતા
 “અનેક ચપળ તરંગોની શ્રેણીથી ચલાયમાન ચતા પાણીમાં પડતું
 “વદનું પ્રતિબિંબ પકડી લેવાનો પ્રયત્ન જેમ સદા નિષ્ફળ જ નિવડે
 “છે તેમ સ્ત્રીના હૃદયને વશ કરવાનો પ્રયાસ પણ તદ્દન નિષ્ફળ થાય
 “છે સ્ત્રીઓ સ્વર્ગ અને મોક્ષના સાચા માગની જાણે કુદરતી રીતે
 “ગોઠવાઈ ગયેલી આડી ભુગળ જેની છે વળી સ્ત્રીઓ ખરેખર નર
 “કના દ્વારને બતાવનાર છે એને ભોગવવામાં મુખની નધ નથી, એના
 “ગળધમાં સતોષ નથી, એના વિયોગમાં આનંદ નથી, એની હયા

૧ નવછિદ્ર બે આજ બે કાન બે નાનિકા, મુખ મુઠા અને ધોતિ બે નવ દારો

“તીમા હર્ષ નથી અને દુકામા કહીએ તો એ ઢોધપણુ પ્રકારે આ
 ‘પ્રાણીને ખરા આનદનો અરા પણ તે આપે તેમ નથી આવી ગીતે
 ‘શ્રીઓ અનેક પ્રકારના અનથોને ઝરનાર હોવાથી તેમ જ મુખમાર્ગના
 ‘ઠારની આડી અર્જવા (આગળીઆ) રૂપ હોવાથી તેના ઉપર રનેહ
 ‘કરવાનો ખ્યાલ ડગ્ગે એ આપણા જોગવથી હવડ છે, તદ્દન તુચ્છ
 ‘છે, અર્જવ્ય છે આવા પ્રકારની ખરેખરી રિયતિ હોવા છતાં મા-
 ‘ણુમોતુ શ્રીઓ તરફ વર્તન બેઉ છુ સારે મારા મનમા એ વર્તન
 ‘દેવા પ્રકારનુ લાગે છે તે હુ હવે જરા કહુ છુ શ્રીઓનુ દસડુ તે
 ‘ઢોધ મોટો મજ્જરો બીજા તરફ હસનો હોય અથવા વિરખના કરતો
 ‘હોય તેના જેડુ લાગે છે, શ્રીઓના બેદરકારીના રમણુ તે ઢોધ
 ‘કાનીએ જનાગની પામે પડદો (ઢોવ) વગાડવાના આળા મમાન
 ‘લાગે છે, શ્રીઓનુ નાટક તે ગ્રેરણુ મમાન લાગે છે, શ્રીઓના
 ‘જાયન રૂદન મમાન લાગે છે, શ્રી પોતા સામુ જુએ તે વિવેકી
 ‘પ્રાણીઓની કૃષ્ણાદષ્ટિ સમાન લાગે છે, શ્રીની સાથે વિલામ કરવા
 ‘તે સન્નિપાતવાળા પ્રાણીઓએ અપદ્ય ભોજન કરના જેના લાગે
 ‘છે અને શ્રીની સાથે બાથ ભીડવી કે વિષયમેવન કરતુ એ તો એક
 ‘ખરેખર નાટક જ જણાય છે।—આવા પ્રકારની મુંદગ ભાવનાઓ
 જે મહાત્માઓ ભાવે છે અને તેથી જેમનો આત્મા પવિત્ર થયેલ
 હોય છે તેવા મજ્જન પુર્યો એ મકગ્ધનને જીતે છે

“સાર પડી મેં તારી રતિનુ વર્ણન વર્ણુ હતુ અને તે પ્રસંગે
 તને જણાવ્યુ હતુ કે એ ઝામદેવની પત્ની રતિ પપ્પુ
 રતિદાસવિજય ઘણી શક્તિવાળી જખરી શ્રી છે તેને પપ્પુ એવા
 મહાપુર્યો પોતાની ભાવનાના બળથી જીતી લે છે
 એના મહાત્મા પુર્યો જેઓનુ ચિત્ત મહાભાવનામા અત્યત આસક્ત
 ગ્રેડુ હોય છે તેઓથી પેલો હાસ નામનો મોહરાત્તનો પાચમાનો
 એક માણુસ તો અત્યત દૂર નાને છે

“વળી ભાઈ પ્રર્જ્ય (નામા ભાણેજને આગળ જણાવે છે)
 એવા મહાત્મા પુર્યો જેઓનુ મન સહભાવના રૂપ
 જુડુખાવિજય નિર્મળ જળથી ધોવાઈને મેવ વગરનુ થયેલ હોય છે
 અને તેથી જેઓ બનતા સુધી ઢોધપણુ પ્રકારનુ વિ-

પરીત આવરણ કરતા નથી તેવા પ્રાણીઓને 'લુપ્તપ્રાણ' પણ કોઈ પણ પ્રકારની બાધા પીગ કરી શકતી નથી એવા મહાપુરુષોએ નિર્ણય કરેલ દોષ છે કે આખું તરીર અશુભિથી ભરપૂર અને અશુભિમય છે તેથી પાણીથી વારવાર ગરીરને ધોઈને સાફ રાખ્યા કરતું એ વાત તે ઓને (એવા મહાત્માઓને) કોઈ પણ રીતે ખાસ કરીને પ્રિય દોની નથી તદ્દન અશુભિથી ભરપૂર દોષ એને ઉપરથી જ જ લગાડવાથી શું સૌચ થવાનું હતું? જે તકીકત કોઈપણ પ્રકારના અપવાદ વચ્ચે મનની શુદ્ધિ કરનાર દોષ છે તેજ અરેખક ગૌચ છે-ગાંધી આજ નાર છે એવી તેમના અત્ત કરણની દૃઢ માન્યતા દોષ છે-કર્તું છે કે -

‘મત્ય સૌંચ તપ સૌંચ, સૌંચમિત્તિવનિમદ્ ।

સર્વમૂતદયા સૌંચ જલસૌંચ તુ પદ્મમ ॥

“સત્ય એ સૌંચ છે, તપ ગૌચ છે, દિવિયોના નિમત્ત કરવો એ સૌંચ છે, શર પ્રાણીપર દયા કરવી એ ગૌચ છે અને જળથી (પાણીથી) સાફ કરતું એ પાન્યમુ નૌચ છે”

“આથી જળગૌચને તો પાન્યમુ સ્થાન આપવામા ના પુ છે, જ્યારે સત્ય દિવિનિમત્ત આદિને તેથી વધારે અગત્યનું સ્થાન આપવામા આમુ છે આ પ્રમાણે દોવાથી પાણીથી કાઢી આગ કામ નથી, તેમજ પાણીનું કાઢી કામ નથી એમ પણ નથી, પણ જો પાણીથી કામ લેતું જ પડે તો આથી રીતે લેવું પાણીવડે અથવા બીજી રીતે એવા પ્રકારનું સૌંચ કરતું જોઈએ કે જેથી અન્ય જીવોના નાશ ન થાય અથવા તેમને કોઈ પણ પ્રકારની પીગ ન થાય એવું કારણ એ છે કે જળ તો બાહ્ય મળની વિશુદ્ધિ માટે થાય છે, પરંતુ અદર અતરંગમા જે મજ રહેલ દોષ છે તેને તે ધોઈ શકતું નથી અને તેટલાજ માટે મુક્ત વિદ્વાનો કહી ગયા છે કે -

ચિત્તમતર્ગતે દુષ્ટ ન જ્ઞાનાર્થેયિનુપ્પત્તિ ।

શતશોડપિ દિ સદૌત, સુરામાણ્ડમિવાનુચિ ॥

“અતરંગમા રહેલ દુષ્ટ ચિત્ત અથવા ચિત્તના અતર્ગતમા રહેલ દુષ્ટ બાવો આન મિતેરે વારવાર કરવાથી વિશુદ્ધ થઈ શકતા નથી, સાફ થઈ શકતા નથી, પવિત્ર થઈ શકતા નથી. જેવી રીતે અપવિત્ર થયેલ દ્રાક્ષનું વાસણ સો વાર ધોવાથી પણ સાફ થઈ શકતું નથી તે પ્રમાણે અતર્ગત ચિત્તની એવી સ્થિતિ છે.”

૧ લુપ્તપ્રાણના વલન માટે જુઓ ૫ ૮૭૬ એ પણ પાંચ મનુષ્યમાથી એ છે એ સ્મરણમા રાખવું

૨ આ સ્ત્રોત કોઈ સ્મૃતિનો છે

“ઉપર પ્રમાણે સમગ્ર વિદ્વાનોએ જે નિર્ણય કરેલો છે તેનો હેતુ એ છે કે પ્રાણીઓ જળથી આન આદિ કરે તેથી સરીરપર લાગેલ મેવ હોય છે તે એક ક્ષણવારને માટે અથવા તુરતને માટે દૂર થાય છે પણ સદાને માટે દૂર થઈ શકતો નથી, કારણ કે મનુષ્યના શરીરમાં અખ્યાબધ રોમરાયરૂપ દુઃખો છે તેને ગમે તેટલા ધોવામા આવે તો પણ અદરથી તે ઝર્યા જ કરે છે અને કદિ પણ હંમેશાને માટે પવિત્ર થઈ શકતા નથી દેવતા અથવા અતિથિનું પૂજન કરવાનું હોય તેના કોઈ કોઈ પ્રસંગે અથવા ભક્તિને કારણે (દેવનું દ્રવ્ય પૂજન કરવા માટે) કોઈના આન કરતું પડે તો તે તદ્દન અયોગ્ય નથી-એવે પ્રસંગે જળથી યતનાસહિત વિવિધપૂર્વક આન કરવામા આવે તેમા વાધો લેવાનો નથી કહેવાનો આરાય એ છે કે તત્ત્વ સમજનાર સુર વિદ્વાને પ્રાણીથી કરેલ પવિત્રતા અથવા આન માટે ખાસ આગ્રહ ધરવો ઘોઠ મપૂ રીતે યોગ્ય નથી અને એ પ્રમાણે આગ્રહ ધરવો એ એક પ્રકારની મૂર્ખતા છે આવી રીતે મહાત્મા પુરૂષો જેઓની બુદ્ધિ વિશુદ્ધ થયેલી છે, જેઓ વિશુદ્ધ જ્ઞાનથી ભરપૂર છે અને જેઓ યોગ્ય પ્રસંગે જળથી આન કરતા પણ હોય છે તેઓના સબંધમા રેલી ભુશુરૂસા જે આ ભન પરભવમા અનેક પ્રકારના દુઃખ આપનારી છે અને જેનું વર્ણન અગાઉ થઈ ગયું છે તે લગભગ નારા પામેલી ટોનાને લીધે જરાપણુ દુઃખ આપી શકતી નથી

“વળી ભાઈ પ્રકર્ષ” એવા બાહ્ય રાજ્યોમાથી જ્ઞાનાવરણ નામનો

રાજ તથા દર્ગનાવરણ નામનો રાજ જેઓ જગતના જ્ઞાનાવરણાદિ મોટા શત્રુ છે તે પણ એવા મહાત્મા પુરૂષો જેઓના પર વિજય આત્મા સર્વજ્ઞ મહારાજે બતાવેલા આગમના અધ્યાસની વાસનાથી વાસિત થયેલા હોય છે અને જેઓ કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રમાદ કરનારા હોતા નથી તેમને જરા પણ કંદર્થના કરી શકતા નથી, હેરાન કરી શકતા નથી, ત્રાસ આપી શકતા નથી વળી એ રાજ્યોમા છેલ્લો અતરાય નામનો ગજ મેં તને બતાવ્યો હતો જે પ્રાણીને દાન આપવા દેતો નથી, લાભ થવા દેતો નથી વિગેરે બાબતમા બળીતો છે એમ તને જણાવ્યું હતું તે પણ આવા આશાપાસ વગરના, ઇચ્છા વગરના, દાન દેનારા, અતુલ્ય વીર્ય પરા

૧ જૈનસાસપ્રમાણે એક મનુષ્યના શરીરમાં સાડા ત્રણ કરોડ રોમના કુવા હોય છે

૨ અતિથિપૂજન સાધુના સત્કારમાટે ન્દાઈ વોઈ જહુ તે જન જૈનસાસ સમત છે જુઓ-શ્રી હરિશ્વરસૂરિનું બીજું સ્નાન-

જમી માણસોના સમઘમા શુ કરી ગઢે? વળી એ ઉપરાત ખીંપ પાડ
કેટલીક સ્ત્રીઓ ડાકરાઓ વિગેરે આ મોહરાયના લશ્કરમા રહેવા છે
તેમના કોઈ પણ એવા પ્રાણીને બાધા પીડા કરી નાકતો નથી વળી
બાહ્ય રાજ્યોમા બાકીના ચાર ગણઓ રક્ષા (વેદ
બાકીના ચાર ગણઓ નીચ, આયુ, નામ અને જોત્ર) તે તો આપણ આપણ
૨ ગણઓ પ્રાણીઓનું સાફ જ કરે છે એટલે તેઓ તો આ
પ્રાણીને નાસ આપવાને બદલે અનુકૂળપણે જ વર્તે છે

શૂનનારાનો સુભાવ પણ વિરલતા.

“ભાઈ પ્રકર્ષ! એના મહાત્મા ગુરુઓ અતરંગ લશ્કરપર વિવિધ
મેળવીને પોતાની સક્તિના બેરથી નિરતર આનંદમા વર્તે છે, કોઈથી
બાધાપીડા વગરના ગઢે છે અને ચિત્તવૃત્તિને ઘટી જ ગાત રાખતા
કરે છે હકીકત એમ છે કે એ મહામોહ મહારાજ પોતાના સર્વ
સાધન સાથે બાહ્ય પ્રદેશના પ્રાણી ઉપર આક્રમણ કરે છે અને તેઓને
આ ભવમા અને પરભવમા ઘણું દુઃખ દેનારો થાય છે આમ હોવાથી
જે પ્રાણીઓ મહાભાવના રૂપ અઓ (હથિયારો) નો ઉપયોગ કરીને
એ મહારાજને પોતાને તાબે કરી લે છે તેઓને પછી દુઃખ ક્યાંથી ઉત્પન્ન
થાય? દુઃખ ઉત્પન્ન થનાના કારણનો સમૂળનો નાગ કરનાને પરિણામે
તેઓને તો કોઈ પણ પ્રકારની ધુન વગરની મુખપરપરા પ્રાપ્ત થાય
છે વાત એમ છે કે ભાઈ પ્રકર્ષ! બહિરંગ મનુષ્યોમા એવા પ્રકારના
માણસો ઘણા જ થોડા હોય છે અને તેથી લોકો કહે છે કે -

શેલે શેલે ન માણિક્ય, માંસિક ન ગજે ગજે ।

સાધવો ન હિ સર્વગ્ર, ચંદન ન ઘને ઘને ॥ ૧ ॥

“દરેક પનતમા માણેક હોતા નથી, દરેક હાથીના ગરથળમા
મોતી હોતા નથી, દરેક વનમા ચંદનના વૃક્ષો હોતા નથી, તેમ માનુષ્યો
પણ ઠેકાણે ઠેકાણે હોતા નથી”

“આટલા ઉપરથી ભાઈ પ્રકર્ષ! તારા જ્ઞાનમા આવ્યું હશે કે એવી
ગીતે મોહરાયપર વિજય મેળવનારા અને તેના અભિમાનને ઉતારનારા
પ્રાણીઓ હોય છે તો ખરા, પણ તેવા બહુ થોડા હોય છે”

મામાના આ લાખા જવાબને સાલળી પ્રગ્ધ હાડ વિચારમા
પડી ગયો

પ્રકરણ ૨૦ મું.

ભવચક્ર નગરને માર્ગે.

ગિગિગ વર્ણન.

મા વિમર્શ મોહરાય વિગેરેપર વિજય મેળવનારા
ઓતુ વર્ણન કર્યું, તેઓના અધ્યાસ અને વિચારપૂર્ણ
રૂપ કયાં, તેઓના સદ્ભાવ મૂલ્યો અને સાથે
તેની અલ્પતા (વિરલતા) જણાવી જિજ્ઞાસુ ભાણેજ
પૂરેપૂરી હકીકત સમજવા અને જોવા આતુર હતો.
તેણે મામાના જવાબપર વિચાર કરી પાછો નવો પ્રશ્ન પૂછ્યો —

ભવચક્ર નગરનો પ્રસ્તાવ,
મેનાનીઓની સાર્વત્રિક સ્થિતિ,
અતરંગ લોકોની યોગશક્તિ,
ભાણેજનો જિજ્ઞાસાતુષિઆગ્રહ.

પ્રકર્ષ—“મામા! જે મહાત્માઓએ^૧ આપણા મોટા શત્રુના લ-
શ્કરપર વિજય મેળવ્યો છે અથવા તો જેમણે શત્રુઓમા વિજેય
ઉત્પન્ન કર્યો છે તેઓ ક્યા રહે છે?”

વિમર્શ—“ભાઈ પ્રકર્ષ! સાબળ મેં ખાસ જાની પુરૂષ પાસેથી
અગાઉ સાબળ્યુ હતું કે સર્વે^૨ વૃત્તાતપરપરાના આધારભૂત,^૩ આદિ
અત વગરનું અને અનેક પ્રકારની અદ્ભુતતાના ઉત્પત્તિસ્થાન રૂપ એક

૧ ઉપરના પ્રકરણ ૧૯ માં વર્ણવેલા-મોહરાયપર વિજય પ્રાપ્ત કરનારા

૨ સર્વ વૃત્તાતો-જનાઓ તે ભવચક્ર નગરમા જન્મે છે તેથી તેના આધારભૂત

૩ દરેક નગરની આદિ હોય છે, અમુક વખતે તે વસેવ હોય છે આ નગર
આદિ અત વગરનું છે

ભવચક્ર^૧ નામનું નગર ઘણું જ મોટું અને લાખા વિસ્તારવાળું હોવાથી તે નગરમાં બીજા અનેક નાના નાના 'શહેરો' ગામો આવેલા છે, તે નગરને અનેક પરાઓ છે, વળી તેમાં અનેક પાઠઓ છે તથા અનેક પ્રકારના ઘરોની હારોની હારો આવી રહેલી છે અને વળી ત્યાં અનેક દેવાલયો (દેવકુળો) પણ આવી રહેલા છે ત્યાં એટલી જાતના લોકો વસે છે કે તેઓની સંખ્યાની ગણતરી કરવી પણ તદ્દન અશક્ય છે મને એમ લાગે છે કે જે બહિરગ લોકોએ પોતાના વીર્યથી આ મહામોહ મહારાજ પ્રમુખ મોટા શત્રુ વર્ગને હાલકલોલ કરી મૂક્યો છે તે લોકો ત્યાં જ વસતા હોવા જોઈએ ”

પ્રકર્ષ—“ સારે મામા ! તમે જે નગરની વાત કરી તે અતરંગ નગર છે કે બહિરંગ નગર છે ? ”

વિમર્શ—“ એક અપેક્ષા ધ્યાનમાં લઈને એ નગરને અતરંગ કે બહિરંગ કહી શકાય તેમ નથી, કારણકે એ નગરમાં જેમ બહિરંગ પ્રાણીઓ છે તેમ અતરંગ લોકો પણ ત્યાં જ વસે છે હકીકત એમ છે કે આ મોહરાજનો સમોવડીઓ મતોપ^૨ નામનો દુરમન છે તે પણ એ જ નગરમાં વસે છે અને આ મોહરાયનું સરકર એ જ નગરને ઘેરો ઘાસીને પડેલું છે ”

પ્રકર્ષ—“ મામા ! આ મોહરાજના સરકરીઓ તો અહીં ચિત્ત વૃત્તિ અટકીમાં છે છતાં ભવચક્ર નગરમાં પણ વળી તે કેવી રીતે હોઈ શકે ? જે જગ્યાપર એક સાથે કેમ રહી શકે ? ”

વિમર્શ—“ ભાઈ ! એ મહામોહ રાજા વિગેરે અતરંગ લોકો તો યોગી જેવા છે, ખરેખર યોગી જ છે, તેથી તેઓ અહીં પાળુ દેખાય છે અને ત્યાં પણ રહે છે તેમાં ગેઠપણું પ્રકારનો વાધો આવતો નથી કારણ કે યોગીની પેઠે તેઓ ધારે તેવા અને ધારે તેટલા રૂપ કરી શકે છે, પારકા પુરમાં પ્રવેશ કરી શકે છે, મરણ આવે સારે અત

૧ ભવચક્ર આખો સંસાર અરવિંદપદ્મિની આખી રચના આ નગરમાં સમાય છે માત્ર મોક્ષના જીવો જ એ નગરની બહાર છે

૨ મતુજગતિ આદિ નારી કહેવાય તેના સરતાદિ વિભાગો પરાઓ તેમાંના ગામ શહેરો તે પાડાઓ અને દેવકુળો તે ગાર દેવસોમદિ દેવસ્થાનો એમ બેસે છે લા ૬

૩ આ મતોપ મોહરાયનો મોટો દુરમન છે તેની હકીકત અગાઉ ઘણી વખત આવી છે દાખલા તરીકે જુઓ પૃષ્ઠ ૩૮૬-૩૮૭

૪ પરપુરપ્રવેશ અન્યના શરીરમાં આત્માએ પ્રવેશ કરવો આ યોગનો વિષય છે જુઓ યોગસાત્ર-પ્રકાશ પાનખો-૧ લોક ૨૩૦-૧

વાન થઈ જાય છે, વળી ધ્યાન પહોંચે ત્યારે ગમે તે સ્થાનકે પ્રગટ થઈ આવે છે અને એ પ્રમાણે હોવાથી એ મહામોહ આદિ મર્વ સેનાનીઓ અજબ શક્તિ અને માહાત્મ્યવાળા છે પોતાની મરજી આવે ત્યાં તેઓ જઈ શકે તેવા હોવાથી એની કોઈ જગ્યા નથી કે જ્યાં તેઓ ન વસતા હોય આ પ્રમાણે અતરંગ અને બહિરંગ સર્વે લોકોનો પોતામા સમાવેશ કરનાર તે ભવચક્ર નગર ટોવાથી તેને બહિરંગ પણ કહી ગણાય અને અતરંગ પણ કહી શકાય તેમ છે ”

પ્રકર્ય—“ ત્યારે તો ત્યાં મતોપ પણ વસતો હોય અને આવા મહા અભિમાની રાજાઓના જોરવને તોડનાર મ નિઃશસ્ત્ર માણેજ હાત્મા પુરૂષો પણ વસતા હોય એવું તે ભવચક્ર નગર છે તો તો તે ઘણું જ જોના લાયક હશે ! મને તો તે જોવાનું ઘણું જ દુલ્લભ થયું છે તો મારા ઉપર દૃષ્ટા કરીને તે નગર તો મામા ! મને જરૂર બતાવો આપણે હવે તે જ નગરે જઈએ ”

વિમર્શ—“ ભાઈ ! આપણે જે ગમતે માટે આવ્યા છીએ તે કામ બિઠ્ઠ થઈ ગયું છે આપણે વિષયાભિવાપ મ મર્થસિદ્ધિ રીને જોયો એ ગ્સનાનો પિતા છે એટલે તેને ઉત્પન્ન કરનાર છે એ પણ આપણે નિશ્ચયથી જોઈ લીધું આથી આપણે રસનાના મૂળની શોધ કરી લીધી એટલે જે કાર્ય કરવા માટે આપણને ગજબઆશા થઈ હતી તે કાર્ય આપણા ધ્યાનમા બરાબર આવી ગયું અને કામ પૂરું થઈ ગયું માટે હવે આપણે જ્યાં ત્યાં જવાનું શું કામ છે ? આપણે આપણા સ્વસ્થાન તરફ જ પાછા ફરવું યોગ્ય છે, કારણ કે આપણો સંદેશો આપણે પૂરો કર્યો છે

પ્રકર્ય—“ નહિ મામા ! નહિ ! એમ ન બોલો તમે ભવચક્રનગરનું વર્ણન કરીને તે નગર જોવાનું મારા મનમા કલ્પલક્ષ્ય રૂપિ મોટું કૌતુક ઉત્પન્ન કર્યું છે, તેથી હવે એવું મનનું નગર બતાવ્યા વગર પાછા ચાલ્યા જવું એ તો કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી વળી આપને યાદ હશે કે ગ્સનાના મૂળની શોધ કરવા માટે પિતાશ્રીએ આપણને એક વરસની મુદત આપેલી છે અને આપણે ત્યાંથી વિદાય થયા ત્યાર પછી તો માત્ર

૧ વાચકને યાદ આવવું જોઈએ કે તેઓ વિવક્ષણની ઇચ્છાથી રસનાની મૂળશુદ્ધિ નિહાળવા નીકળી પડ્યા છે અને તે કામ કરવા માટે એક વરસની તેમને મુદત આપવામા આવી છે જુઓ પૃ ૭૮૨

‘શરદ્દ અને હેમત એ બે જ ઋતુઓ પસાર થઈ છે અને હાલ શિશિર ઋતુનો કાળ વર્તે છે જુઓ —

શિશિર વર્ણન.

ત્રિયશુની લતાઓ ઉપર મુંદર માજરો આવી ગઈ છે શેઠ (લોધ) નામના વૃક્ષોની વૃક્ષરીઓ વિકાસથી બંધે હસતી હોય તેવી મુંદર લાગે છે તિલકના વનોમા અત્યારે કળીઓ અને માજરો ભરાઈ નીકળેલી દેખાય છે વળી—

શિશિરતુપારક્ષણકનિર્દગ્ધમશેપસરોજમણ્ડલ,
‘સહકિસલયવિલાસસુમગેન મહાતરુકાનનેન મો ।

પચિકગણ ચ શીતયાતેન ચિકમ્પિતગાત્રયષ્ટિક,

નનુ ચલસદશ ઘપ તોપાદિય હસતિ કુદ્પાદપ ॥’

શિશિર ઋતુના લીમના કટ્ટીઆઓથી સર્વ કમળો બળી ગયેલા છે (શિશિર ઋતુમા કમળના ઠાકા જ દેખાય છે, કમળ વસત ઋતુમા પાછા ખીલી નીચે છે) મોટા મોટા ઝાડવાળા જગ્યા કિસલયના વિકાસથી મુંદર-સોભાગ્યવાન દેખાય છે મુસાફરોના શરીરો ઘણા સખ્ત ઠંડા પવનથી ધ્રુજ રહેલા હોય છે ‘મોગરો એ બધી હમીકત ભેંધને હુઆ માણસની પેઠે આનંદથી હસતો જણાય છે

‘નૂનમન શિશિરે વિદેશગા ,

સુદરીપિરહવેદનાતુરા ।

શીતયાતવિહતા ક્ષણે ક્ષણે,

જીવિતાનિ રહ્યન્તિ મૂઢકા ॥

૧ શરદ્દ જનુ ભા રવા આસોમા હોય જ હેમતના માસ કાર્તિક માગસર છે શિશિરની સરખાવ પૌષ માસથી થાય છે

૨ ત્રિયશુ રાયણુ ગ્રા મજાપરના નાના વૃક્ષને પણ ત્રિયશુ કહે છે

૩ શેઠ વૃક્ષ વિશેષ એનું મુજરાતી નામ મળી શકતું નથી તિલકને તલ પણ કહે છે

૪ સહજ મુલનવિલાસસુમગેન એ પ્રમાણે પાઠાવર છે

૫ એના દરેક ચરણુમા રહ માત્રા છે એથી માત્રાભેજનો છદ જણાય જ એના નામ માટે કાઠ છદ્યાશ્વનો અર્થ ગેવો

૬ મોગરો કૃષ્ણ શિશિર ઋતુમા આવે છે ચારકાને ઠરી જતા ભેંધ હુઆ માણસો આનંદ પામે છે તેમ મોગરો ખીજને ઠરી જતા ભેંધ હસતો જણાય છે

૭ આ રચોદ્ધતા છ છે

૮ ઘટા (તુટા ને જ રે) પાઠાવર સરનો અર્થ ધીર જીરઠમા ધીર લાગતા નથી તેથી આ પાઠ બરાબર લાગતો નથી છેલ્લી પંક્તિમા જીવિતા વિરહ્યન્તિ સત્ત્વા એવો પાઠ છે આ પાઠ અશુદ્ધ જણાય છે

આ શિશિર ઋતુમા પરદેશ ગયેલા મૂઠ પતિઓ પોતાની પ્રેમાળ સુંદરીઓના વિરહથી આતુર થઈ જાય છે અને ઠંડા પવનથી વારવાર દરેક ક્ષણે પોતાના જીવનને જાણે છોડી દેતા હોય તેવા નરમ બની જાય છે

પश्य माम कृतमुत्तरायण,
भास्करेण परिवर्धित दिनम् ।
शवेरी च गमितेपदूनता,
पूर्वरात्रिपरिमाणतोऽधुना ॥

મામા ! જીઓ, સૂર્ય હવે 'ઉત્તરાયણ'નો યથા છે તેથી દિવસ મોટો થવા લાગ્યો છે રાતો થોડી થોડી નાની થઈ છે અને તેથી કરીને પ્રથમની રાતો કરતા ટુંકી થવા માડી છે

बहलागरूपधरेपि गृहे,
घररक्षककम्वलतूलियुते ।
बहुमोहनृणा शिशिरेऽत्र सुख,
नहि पीनेषपुर्ललनाविरहे ॥

જે ઘરોમા 'રક્ષક' નામના હરણના રોમની તળાઈઓ હોય અને જ્યાં અગરના ધૂપથી વાતાવરણ મધમધાયમાન રહેતું હોય તેવા ઘરોમા પણ આ શિશિરઋતુમા મોહપરવશ પ્રાણીને પુષ્ટ શરીરવાળી લલનાના વિરહમા જરા પણ મુખ મળતું નથી

अथामिबर्धित तेजो, महत्त्व च दिवाकरे ।

अथवा विमुक्तदक्षिणाशोर्किं, म्लानिलाघवकारणम् ॥

સૂર્યેનું તેજ વધી ગયું છે અને તે મહાન પદને પામેલ છે અથવા જેણે 'દક્ષિણાશા' છોડી દીધી હતી તેની વધારે 'મ્લાનિ' થવાનું શું

૧ સકાન્તથી સૂર્ય ઉત્તરાયણનો યાવ છે ત્યારથી દિવસ મોટો થવા માડે છે અને રાતો ટુંકી થતી જાય છે

૨ ધૂપવરે ને બદલે ધૂપવરે પાઠ છે (ગ્રાંટક હદ છે)

૩ પીનને બદલે વીંટ પાઠ છે પીનનો અર્થ પાક વર્ણવાળી સ્ત્રી યાવ છે

૪ અથવા રક્ષક એટલે રાજા પણ યાવ નીચે તળાઈ ઉપર રાજા આ સર્વ શરીરમાથી બચવાના હવાય છે

૫ 'અનુષ્ટુપ' વ્રત છે અથાપિ વર્ધિત એવો પાઠ સરઆતમા અન્યત્ર છે

૬ દક્ષિણાશા શ્લોક (૧) દક્ષિણ આશા દક્ષિણ દિશા સૂર્ય આ ઋતુમા ઉત્તરાયણનો યાવ છે આશા એટલે દિશા (૨) દક્ષિણ-બક્ષિસની આશા એને જે બ્રાહ્મણ મૂકી દે જીઓ ૫ ૭૮૯

૭ મ્લાનિઃ (૧) સૂર્યપક્ષે-ઓછા પ્રકાશ (૨) માગનાર પક્ષે-લગ્નતા, હવમગ

નારણુ રહે છે ? (સૂર્ય દક્ષિણદિશાનો સર્બધ છોડી દીધો છે તેથી તેનામાં જે અલ્પ પ્રકાશરૂપ લઘુતા થતી હતી-ત્યા કરતી હતી તે દૂર થઈ, બીજાવૃત્તિ કરનાર માણસ જ્યારે દક્ષિણની આશા છોડી દે એટલે પછી એને માનહાનિરૂપ લઘુતા થવાનું બીજું શું કારણ છે ?)

‘કાર્યમાર મહાન્ત નિજસ્વામિનો,
યાત્યનિષ્પન્નમેતે વિમુચ્યાધુના ।
પદ્ય મામ સ્વદેશેષુ દુ સેવકા ,
શીતભીતા સ્વમાર્યાકુચોપ્માશયા ॥

ભુઓ મામા ! (પરદેશમાં કામ કરના મોકલેલા) સ્વામીદ્રોહી સેવકો (આ સતુમા) હીથી હરી જઈને પોતાના સ્વામી (શેઠ) ને બદાન કામ કરના ગયેલ હોય છે તેને અરધે રસ્તે અધુરૂં મૂકી દઈને પોતાની પ્રેમાળ પત્નીના દીધ સ્તનની અરમીની આશાએ સ્વદેશ તરફ પાછા કરે છે

યે દરિદ્રા જરાજીણદેહાશ્ચ ચે,
ઘાતલા ચે ચ પાયા યિના કથયા ।
મો ફદા શીતકાલોડપગચ્છેદય,
મામ જલ્પન્તિ તે શીતનિર્વેદિતા ॥

મામા ! ભુઓ, જેઓ જાતે ગરીબ હોય છે, જેઓના હાડ ધડ પથુને લીધે ખડખડ થઈ ગયેલા હોય છે, જેઓના શરીરમાં વાતડ જોર થઈ ગયેલ હોય છે, જે મુસાફરીમાં હોય છે અથવા જેઓની પાસે એટલા માટે કથા (ફાટેલ ગોદડી) પણ હોતી નથી, તેઓ હીની પીડાને લીધે ‘આ શીતકાળ તે હવે ક્યારે પતશે ?’ એમ બાંધ્યા કરે છે

યાયમશ્વાદિમશ્વાય શ્લેષ્યતે,
મૂરિલોક તુપાર તુ દોદ્યતે ।
દુગતાપલ્યવૃન્દ તુ મેરુયતે,
જમુષ્ક વેવલ્ મામ ! વોકુયતે ॥

મામા ! યોગ વિગેરેના બક્ષણ માટે જન્મની કાપણી કરવામાં આવે છે, સખ્ત હી ઘણા ગ્રાણીઓને ત્રાસ આપે છે દુ ખી દરિદ્રી લોકોના છોકરા શીતના દુ ખથી રૂએ છે, માત્ર એક શિયાળ વા જ આનંદના અવાજે કર્યા કરે છે

૧ ‘અનિર્ણીત’ છે તે જ હદ આ પછીના જે સ્થોકમાં પણ છે

૨ જન્મનો પાક માથામાંથી થાય છે

૩ શિયાળોને આ ઋતુ જલ્દ અનુરૂણ છે

‘વહન્તિ યન્ત્રાણિ મહેક્ષુપીલને,^૧
 હિમેન શીતા ચ તઢાગસન્તતિ ।
 જનો મહામોહમહત્તમાદ્વયા,
 તથાપિ તા ધર્મધિયાવગાદતે ॥

મોટી મોટી રોરડી પીલવાના વાઢોમા ચીચુડાઓ ચાલુ થઈ ગયા છે, તળાવો હિમથી તદ્દન ઠડા થઈ ગયા છે, છતાં પણ લોકો મહામોહના મોટા વણર (મિથ્યાદર્શન)ની આગાથી તેમા ધર્મબુદ્ધિથી પડે છે, માની લે છે કે અખત ઠડીમા અપુગળ પાણીમા જ્ઞાન કળવાથી તેમને ધર્મ પ્રાપ્તિ થશે

*

*

*

“મામા ! આ શિશિઃ કાળ હવે તો લગભગ પૂરો થવા આવ્યો છે આપણને ઘર છોડ્યાને તો દંભુ છમાસ જ લગભગ ચાલુ માગણી પુરા થવા આવ્યા છે, ત્યારે આપથી એટલા ઘોડ વખતમા તે ગા સાર ત્રાસ પામી જાઓ છો ? મારા ઉપર મહેરબાની કરીને આપ ભવચક્ર નગર તો અને જરૂર ખતાવો ત્યાર પછી આપને જેમ રૂચે તેમ કરજો”

ભવચક્ર નગરે જવાની બાબતમા ભાણેજનો દૃઢ આગ્રહ ભેઠને મામાએ સમતિ આપી એટલે મામા ભાણેજ ભન આખરે સ્વીકાર ચક્ર નગરે જવાને તૈયાર થયા જતા જતા તેઓએ મહામોહ મહાગભતુ ચતુરંગ બળ ભેઠ લીડુ એ લત્તરમા મિથ્યાદર્શન વિગેરે અનેક ગથો હતા, તેમા મમત્વ વિગેરે અનેક હાથીઓ ગર્જના કરી રહ્યા હતા, અજ્ઞાન વિગેરે ઘોડાઓ હેવારવ કરી રહ્યા હતા અને દીનતા, ચપળતા, લોચુપતા વિગેરે પાળાઓથી તે ભરપૂર હતુ એની રીતે રવ, હાથી, ઘોડા અને પાળાઓના એ જખરજસ્ત મોટા લત્કરને ચારે તરફથી બરાબર ભેઠ લઇને મામા ભાણેજ એ ચિત્તવૃત્તિ અટવીથી બહાર નીકળ્યા

*

*

*

*

*

*

*

*

*

*

*

*

*

*

૧ ‘વયસ્યવિલ’ નવ છે

૨ પીલને એવો પણ પાઠ છે બીજી ખંડિમા સત્તત્તિ ને બદલે પદ્ધતિ પાઠ છે

ભવચક્રને માર્ગે.

મામા ભાતુજ વચ્ચે મુદર ચર્ચા.
મહામોહ કર્મપરિણામનો સબધ,
એક નાનો ભાઇ-બીજો મોટો ભાઇ,
ખડણી. જાગીર, વારસાહક, સમય.

ચિત્તવૃત્તિ અટવીમા આવીને પડાવ નાખીને પડેલા મોહરાયના મોટા ભરકરને બરાબર જોઈને વિમર્શ અને પ્રકર્ષ કુચ્છમુકામ કરતા ભવચક્ર નગરને માર્ગે પડી ગયા મજલ દહમજલ રસ્તો કાપતા તેઓ આગળ વધ્યા જતા હતા દરમ્યાન રસ્તો ટુંટું કરવા માટે ભાણેજે મામાને રસ્તામા કેટલાક અગત્યના સવાલો પૂછ્યા અને વાતચીત શરૂ કરી

પ્રકર્ષ—“મામા ! આ દુનિયામા સર્વનો ઉપરી સાર્વભૌમ જેવો જે કર્મપરિણામ^૧ રાજ ગણાય છે, જેની વાત અગાઉ થઇ ગઇ છે અને જેણે પાતાના પ્રતાપથી આખા રાજ્યને વ્યાપ્ત કરી દીધું છે તેનો હુન્ન આ મહામોહ મહારાજ ઉપર પણ ચાલે છે કે નહિ ? તે સમયના મારા મનમા શકા થાય છે આપ તેનો નિપુણ સમજાવો.”

વિમર્શ—“ભાઇ પ્રકર્ષ ! એ બંને રાજ્યોમા પરમાર્થથી જોઈએ તો જરા પણ ભેદ (તફાવત વિરોધ) નથી સાધારણ રીતે એમ કહી શકાય કે એ કર્મપરિણામ રાજ મોટો ભાઇ અને આ મહામોહ રાજ છે તે નાનો ભાઇ હોઈને તેને આ ચિત્તવૃત્તિ અટવીતુ રાજ્ય મોંપનામા આ પુ છે એમ કહેવાતુ કારણ એ છે કે આ મહામોહ નરાવિષ છે તે એક રીતે ચાર જેવો છે અને અધારામા ધા કરનારો છે તેથી તેને અટવીમા સ્થાપન કરનામા આવ્યો છે તે બરાબર યોગ્ય છે આ અટવીમા બીજા રાજ્યો તારા જોનામા આવ્યા હતા તે સર્વ આ મહામોહ રાજના પાળાઓ છે-સેનાનીઓ છે એમ ગણવુ તદ્દન યોગ્ય છે તેમા એક વાત ખાસ ધ્યાનમા રાખવા જેવી છે તે એ છે કે પેનો કર્મપરિણામ રાજ જે આનો મોટો ભાઇ છે તે પ્રકૃતિથી એવો છે કે કોઈ વખત પ્રાણીઓને ‘સારૂ’ લાગે તેવુ પણ કામ કરે છે અને

૧ કર્મપરિણામ રાજ સળધી હમીકન ૫ રખત થી આવે છે ત્યાં સારા વિસ્તાર છે (પ્રસ્તાવ દ્વિતીય-પ્રકરણ-દ્વિતીય)

૨ કર્મ શુભ અને અશુભ બંને પ્રકારના હોય છે જ્યારે મોહનીય કર્મ જે પણ કર્મનો એક પ્રકાર છે તે તો પ્રાણીને તાસ ન આવે છે

કોઇ વખત ખરાબ લાગે તેવું પણ કરે છે, જ્યારે આ (મહામોહ) ભાઈશ્રી તો એવા છે કે તે તો લોકોને તદ્દન ખરાબ લાગે, હેરાનગતિ કરે અને ત્રાસ આપે એવા જ કામો કરે છે વળી એક બીજી પણ વાત છે આ (મહામોહ) મહારાજ લડાઈ કરી જીત મેળવવાની ઇચ્છાવાળો છે ત્યારે પેલો (કર્મપરિણામ) રાજા બહુ નાટકપ્રિય છે, એને નવા નવા ખેલ જોવા બહુ ગમે છે આ પ્રનાટકપ્રિય કર્મપ માણે હોવાથી પેલા સર્વ નાના મોટા રાજાઓ છે તે રિણામ ત્રાસ આ સર્વે મહામોહ રાજાની મેવના હમેશા કંઈ કરે છે, પનાર મોહરાય છતાં લોકોમાં તો એમ જ કહેવાય છે કે એ કર્મ પરિણામ ગળ જો આ મોહરાયના ભાઈ થાય છે તે જ મોટા રાજા છે, કારણ કે એનો રાજ્યવિસ્તાર મોહરાજાના કરતા પણ વધારે છે આ પ્રમાણે હોવાથી મોહરાજા પોતે અને તેને સેવનારા સર્વ રાજાઓ કર્મપરિણામ રાજાની પામે વારવાર જઈને તેના આનંદમાં વધારો કરવા માટે નાટક કરી આવે છે એ રાજાઓ જ્યારે કર્મપરિણામ રાજા પાસે નાટક કરવા જાય છે ત્યારે તેઓમાના ડોઈ તો જાતે ગાનારાઓનું કામ કરે છે, ડેટલાક વીણા વિગેરે વગાડે છે અને ડેટલાક પોતે જાતે જ મદગ વિગેરે વાજિંત્રોનું રૂપ ભક્તિપૂર્વક ધારણ કરી લે છે સંક્ષેપમાં કહું તો જે આ સસારનાટક ચાલે છે તેમાં મહામોહ વિગેરે સર્વે રાજાઓ હેતુપણ પામે છે એટલે કે નાટક કરનારાઓ થાય છે અને એ કર્મપરિણામ મહારાજા પોતાની કાળપરિણતિ સ્ત્રીસાથે બેસીને એ સમારનાટક જોઈને આનંદ મેળવે છે અને મોજ માણે છે આટલા માટે આ સર્વ રાજાઓનો તે કર્મપરિણામ રાજા ઉપરી-સ્વામી છે એટલું જ નહિ પણ એ ઉપરાંત બીજા જે જે અતરંગ રાજાઓ છે તે સર્વનો લગભગ ઉપરી એ જ મહારાજા છે એમાં સાર એટલો જ છે કે કર્મપરિણામ મહારાજા આખા સમુદાયનો ઉપરી છે-સારા અને ખરાબ સન રાજાઓનો નાયક છે અને આ મહામોહરાય તો તેના એક વિભાગનો જ ઉપરી છે અને કર્મપરિણામ મહારાજાના હુકમને ઉઠાવનારો છે

“એ બાળક હજી પણ વધારે સ્પષ્ટ રીતે તારે સમજવા યોગ્ય છે તેથી હું જુદું જુદું તે ખરાબર લક્ષ્યમાં રાખી લે જે જે અતરંગ લોકો પ્રાણીઓનું સારૂ અથવા ખરાબ કરનારા છે તે સર્વને પ્રવર્તાવનાર ઘણું ભાગે એ કર્મપરિણામ મહારાજા જ છે નિર્નૂતિ નગરી બાદ કરીને બાકી જેટલી નગરીઓ અથવા શહેરો અતરંગ પ્રદેશમાં

છે તેના બાહ્ય ભાગનો એ જ રાજ છે એમા જરા બન્ને રાજ્યોની પણ અશય જેવું નથી તે અહીં જે રાજ્યો ભેગા એક રૂપતા હતા તે સર્વનો સ્વામી મોહરાય છે, પણ તે તેનું આમીપણ કર્મપરિણામ મહારાજના હુકમને લઇને છે અને કર્મપરિણામ હુકમ કરે ત્યાં મુઘી ચાલે તેવું છે જેમ હાથ નીચેના ખડીઆ રાજ અડલી આપે તેમ આ મહામોહ રાજ પોતાની શક્તિથી જે કાંઈ ધન ઉપાર્જન કરે છે તે સર્વ અસ્તક નમાવીને કર્મપરિણામને અર્પણ કરી દે છે અને એવી રીતે મોહરાજ્યને જે ધન ઉપાર્જન કરેલું હોય તેની સારી ખરાબ વસ્તુઓમા યોગ્ય વહેંચણી કર્મપરિણામ રાજ કરે છે^૧ આ મોહરાજ હમેશા જીત મેળવવાને તત્પર અને લડાઈ કરવાને ઘણો જ આતુર રહે છે, તેના વિષયભૂત પ્રાણી ઉપર તે એક દમ હુમલો લાવે છે, જ્યારે કર્મપરિણામ મહારાજ તો ભોગ ભોગવ વામા આનંદ માને છે, નાટક ભેવામા મોજ લે છે અને લડાઈની વાત કદિ જાપુતો પણ નથી આ પ્રમાણે હોવાથી કર્મપરિણામ મહારાજ મોહરાયને આજ્ઞા કરે છે અને મોહરાજના મનમા તેને માટે ઘણી ભક્તિ છે તેથી આજ્ઞાને અનુસરના સર્વ પ્રયત્નો તે જરૂર કરે છે અને કર્મપરિણામ મોહરાયથી જરા પણ જુદાઈ માનતો નથી, જાણે તે અને પોતે એકરૂપ જ હોય એમ માની લે છે

“ વળી ભાઈ પ્રકર્ય^૨ તેને પ્રથમ ‘રાજસચિત્ત’ અને ‘તામસચિત્ત’ નામના બે ગહેરો ભેગા હતા તે બન્ને આ મોહરાજને એ મોટા કર્મ પરિણામ રાજ્યને જાગીરમા આપ્યા છે આથી આ મોહરાયનું કેટલુંક વધારા લશ્કર તે બંને નગરમા રહે છે અને બાકીનું સઘળું ચિ સવૃત્તિ અટવીમા રહે છે અને વિગ્રહ કરનાને-લડાઈ લડવાને નિરતર તૈયાર રહે છે ”

પ્રકર્ય—“ મામા ! ત્યારે તમને એક બીજો સવાલ પણ સાથે જ પૂછી લઉં^૩ કર્મપરિણામ અને મોહરાજના રાજ્યો છે તે તેઓના વરિલો

૧ મોહરાય પ્રાણી પાસે કર્મ જધાવે છે પણ તેની વહેંચણી સર્વ પ્રકૃતિ યોગમા યાય ॥ તેમા સકમણાદિ પણ યાય છે તે સર્વ સામાય કર્મોપર આધાર રાખે ॥ કર્મ જાતિ છે અને મોહનીય કર્મ તેનો એક ભેદ ॥ સર્વ કર્મોના વહિ વટ અમુક નિયમેને અનુસરીને યાય છે આ વસ્તુ સમજવા માટે પચસમંદ કર્મપ્રકૃતિ કર્મત્રયઆદિ ત્રયોના અભ્યાસની જરૂર છે

૨ ભુજો પૃ ૭૯૦

૩ ભુજો પૃ ૭૯૪

પાર્જિત હોઇ કમસર તેઓ પાસે આવેલ છે કે તે રાજ્યો કોઇ બી-
જના છે અને આ લોકોએ જબરાઇથી પચાવી પાડ્યા છે ?

વિમર્શ—“ભાઈ પ્રકર્ય ! એ કાંઈ એ લોકોના બાપદાદાનું
રાજ્ય નથી અને એ તેમની પાસે કમસર આવેલું

‘ બળાત્કારથી પાડુ નથી, એ તો પારકું રાજ્ય છે અને એ લોકોએ
રાજ બન્યા બળાત્કારથી પચાવી પાડેલ છે કારણ કે ન્યા મુધી

પ્રાણી કર્મથી આવૃત્ત હોય છે અને તેથી ન્યા મુધી
બહિરંગ પ્રદેશમાં રહેતો હોય છે ત્યાં મુધી મેં તને અગાઉ જણા-
વેલ છે તેમ તે સસારીશ્વર કહેવાય છે એવા પ્રાણીની ચિત્તવૃત્તિ
રૂપ મહા અટવીમાંથી એને બહાર ઠાઠી મૂકી તે અટવીનું રાજ્ય
પ્રુચવી લઇને પોતાની શક્તિથી એ લોકો ‘તે અટવીપર રાજ્ય કરે એ’

પ્રકર્ય—“એવી રીતે, પારકા રાજ્યને પચાવી પાડ્યાને ઢેટલો
વખત થયો ? તે મામા ! મને સાચે સાચે જણાવી દો”

વિમર્શ—“ભાઈ ! એ રાજ્ય બંને રાજ્યોએ ક્યારે લીધું તેની
રાજઆત (આદિ)² હું જાણતો નથી, પણ એ આ

પચાવી પાડ બાતમાં મુદ્દાની અદરની હકીકત શું છે તે હું તને
વાનો સમય બરાબર સમજાવું એટલે તારા મનમાં જે સંશય છે
તે તદ્દન દૂર થઇ જશે હકીકત એમ છે કે કર્મ-

પરિણામ રાજ છે તે હમેશા કેટલાકને કાંઈ આપે છે અને વળી કેટ-
લાકને કાંઈ આપ્યું હોય તે તેની પાસેથી પ્રુચવી લે છે એવા તેના
સ્વભાવ છે, તેના સર્વ સામતોના મુગટો તેના પગ આગળ નમન
કરી રહેલા છે અને તે એવા સારા સયોગોમાં સ્થિત થયેલો છે કે
તેના પ્રભાવમાત્રથી તેના સર્વ કાર્યોના વિસ્તાર ચિદ્ર થઇ જાય છે તે
રાજવિરાજ છે, મોટો રાજ છે અને રાજ્યમિહાસનનો માલીક છે હવે
આ જે મહામોહ મહારાજ કહેવાય છે તે તેના સૈન્યનું બરાબર રક્ષણ
કરનાર અને સભાળ લેનાર છે, તેણે આપેલ ખાનગી મલાહ પ્રમાણે
તેની સેવા કરનાર અને તેનું કામ ઉઠાવનાર છે, તેના ખજાનામાં
વધારો કરનાર છે અને જો કે તેની આજ્ઞાનો અમલ કરનારો છે તો
પણ તેનામાં પુરુષાતત્વ ઘણું છે તેથી રાજકાર્યમાં પોતાની મરજી આવે
તે પ્રમાણે તે તેની પરિપાલના કરે છે લોકોમાં આ પ્રમાણે વાતો

૧ અટવીનો અસલ માલીક શુવ પોતે જ છે તેને ત્યાંથી દૂર રાખી ચિત્ત
વૃત્તિપર પેલા રાજ્ય કબજે મેળવે છે જરા કદમના વાપરવાથી સમજાઇ જાય
તેની હકીકત છે

૨ શુવ અને કર્મનો સુબધ અનાદિ છે

એ તેના બાલ ભાગનો એ જ રાજા છે એમા જરા બંને રાજાઓની પણ મરાય જેવું નથી તે અહીં જે રાજાઓએ એક રૂપતા હતા તે મર્યાદા સ્વામી મોહરાય છે, પણ તે તેવું સ્વામીપણ કર્મપરિણામ મહારાજના પુક્રમને લઈને છે અને કર્મપરિણામ પુક્રમ કરે ત્યાં મુખી ચાને તેવું છે જેમ હાથ નીચેના ખડીઆ રાજા ખડાળી આપે તેમ આ મહામોહ રાજા પોતાની શક્તિથી જે કાંઈ ધન ઉપાર્જન કરે છે તે સર્વ મસ્તક નમાવીને કર્મપરિણામને અર્પણ કરી દે છે અને એવી રીતે મોહરાજાએ જે ધન ઉપાર્જન કરેકું હોય તેની સારી ખરાબ વસ્તુઓમા યોગ્ય વહેંચણી કર્મપરિણામ રાજા કરે છે^૧ આ મોહરાજા હંમેશા જીત મેળવવાને તત્પર અને લડાઈ કરવાને ઘણો જ આતુર રહે છે તેના વિરખભૂત પ્રાણી ઉપર તે એક દમ પુમનો લાવે છે, જ્યારે કર્મપરિણામ મહારાજા તો ભોમ ભોમવ વામા આનંદ માને છે, નાટક જોવામા મોજ લે છે અને લડાઈની વાત કદિ જાણતો પણ નથી આ પ્રમાણે હોવાથી કર્મપરિણામ મહારાજા મોહરાયને આજ્ઞા કરે છે અને મોહરાજાના મનમા તેને માટે ઘણી બક્ષિ છે તેથી આજ્ઞાને અનુસરના સર્વ પ્રયત્નો તે જરૂર કરે છે અને કર્મપરિણામ મોહરાયથી જરા પણ જુદાઈ માનતો નથી, જાણે તે અને પોતે એકરૂપ જ હોય એમ માની લે છે

“ વળી ભાઈ પ્રકર્ષ! તેં જે પ્રથમ ‘રાજસચિત્ત’ અને ‘તામમચિત્ત’ નામના બે રાહેરો જોયા હતા તે બંને આ મોહરાજાને એ મોટા કર્મ પરિણામ રાજાએ જીતીરમા આપ્યા છે આથી આ મોહરાયનું કેટલુંક વગદાર લરકર તે બંને નગરમા રહે છે અને બાકીનું સઘણ ચિત્તવૃત્તિ અટવીમા રહે છે અને વિગ્રહ કરવાને-લડાઈ લડવાને નિરતર તૈયાર રહે છે ”

પ્રકર્ષ—“ મામા ! ત્યારે તમને એક બીજો સમાલ પણ સાચે જ પૂછી લઉં ! કર્મપરિણામ અને મોહરાજાના રાજ્યો છે તે તેઓના વડિલો

૧ મોહરાય પ્રાણી પાસે કર્મ બધાને છે પણ તેની વહેંચણ સર્વ પ્રકૃતિઓમા થાય છે તેમા સકમલાદિ પણ થાય છે તે સર્વ સામાન્ય કર્મોપર આધાર રાખે છે કર્મ જાતિ છે અને મોહનીય કર્મ તેનો એક ભેદ છે સર્વ કર્મોનો વડિલ શ્રી અમુક નિયમોને અનુસરીને થાય છે આ વસ્તુ સમજવા માટે પચસમંદ, કર્મપ્રકૃતિ કર્મમયજ્ઞાદિ ત્રયોના અવ્યાસની જરૂર છે

૨ જુઓ પૃ ૭૯૦

૩ જુઓ પૃ ૭૯૪

વસન વર્ણન.

કુદરતની બલીહાગી.
મુરપાન ગોષ્ઠિરૂપન.
વિલાસિનીઓની ગાથા.

નૃત્યપ્રિય દક્ષિણપદનવશોદ્વેલ્લમાનકોમલતાવાહુદણ્ડૈર્ગાયપ્રિય
મનોહરિદ્ધકલકલકલવિકૃતેર્મહારાજાધિરાજપ્રિયવયસ્યકમકરકેત-
નસ્ય રાજ્યામિપેકે જયજયશબ્દમિવ કુર્વાણો મત્તકલકોકિલાકુલકો
લાહલકણ્ઠકૃજિતૈસ્તર્જયપ્રિય વિલસમાનવરચૂતૈકકલિકાતર્જનીમિરા
કાર્યપ્રિય રક્ષાશોભકિસલ્યદલલલિતતરલકરવિલસિતે પ્રણમપ્રિય
મલ્યમાવતાન્દોલિતનમન્છિરમહાતરુત્તમાન્નેર્હસપ્રિય નવવિકસિત-
કુસુમનિકરાદૃહાસૈ રુદ્રપ્રિય તુટિતવૃન્તયન્ધનનિપતમાનસિન્દુધારસુમ
નોનયનસલિલં પઠપ્રિય શુકસારિકાસ્ફુટાક્ષરોહાપજલ્પિતેન સોત્ક
પઠક દ્ય માધવીમકરન્દચિન્દુસન્દોહાસ્વાદનમુદિતમત્તમધુકરકુલહ
ળપ્તપાયિતનિર્મરતયા

“આ ઋતુમાં દક્ષિણદિશાના પવનના બેરથી આવતી કોમળ
લાતાઓરૂપ આનુદયથી જાણે તે (વસતઋતુ) નાચ કરતી હોય એમ
લાગતું હતું, મહારાજાવિરાજ (મોહરાય)ના અત્યંત વહાવા મિત્ર મક-
રધ્વજ (કામદેવ)નો હાથમાં રાજ્યાભિષેક થવાનો ટોવાથી તે પ્રસંગે
જાણે ‘જય જય’ શબ્દનો ઉચ્ચાર કરતી હોય નહિ એની કોઠિવા
ઓના સમૂહના મધુર કકભાથી નિઃળતા મધુર અવાજથી તેમજ બીજા
નાના પ્રકારના પક્ષીઓના ક્વક્વ અવાજથી જાણે વસતઋતુ ગાયન
કરી રહી હોય તેમ લાગતું હતું, વિલાસ કરતા મુંદર આખાની કળિ-
ઓ રૂપ તર્જની (અશુદ્ધ પામેની) આગળીવડે જાણે બીજાઓનો
તિરસ્કાર કરતી હોય તેમ લાગતું હતું, રાતા અગોકના નવીન મુકો-
મળ પત્રના સમૂહોરૂપ મુંદર અપળ હાથોની નિશાનીથી જાણે બો
લાવતી હોય એમ લાગતું હતું, મવયદેશ (મવચાર-દક્ષિણદિશા)ના
પવનથી હાલી રહેલા અને નમી જતા મોટા મોટા શિખરોપર આવેલા
મોટા વૃક્ષોરૂપ ભરતકોથી જાણે તે ઋતુ નમસ્કાર કરતી હોય એમ
લાગતું હતું, નવા વિકાસ પામેલા પુષ્પોના સમૂહથી અદ્ભુતપૂર્વક
જાણે હસતી હોય એમ લાગતું હતું, ‘સિન્દુવાગ’ જાતિના પુષ્પો
પોતાના વિટ(વિંગ)માંથી બધનમુકા થઈ છૂટા પડી જમીનપર પડતા

૧ રહેના પાદર્શ જમીનપર પડી જાય છે ત્યારે તેના મૂળમાંથી રૂપ બેઝ
જળ નીકળે છે

ચાલે છે કે મોહરાજ પરાક્રમી છે, લડવૈયો છે અને કર્મપરિણામને નાટક ઘણુ ગમે છે તેને લઈને પડિતોએ મહામિહામન ઉપર બેઠેવ ઉપરના રાજ તરીકે મહામોહને ગણા યો છે બાકી વાસ્તવિક રીતે જોતા ભાઈ પ્રકૃપા જે બન્ને રાજમા કાઈ પણ બેદ નથી અને ખરી

રીતે તો આ એક જ રાજ્ય છે એમ તારે સમજવું

વસ્તુત એ કહેનાનો આરાય એ છે કે કાર્યના પરિણામને લઈને

■ રાજ્યતા અને બેવહારમા મોહનુ પ્રાબલ્ય વધારે હોવાથી તેને

ખાસ રૂપક આપી બતાવેલ છે, બાકી તેનુ રાજ્ય

અને કર્મપરિણામનુ રાજ્ય તેટલા પૂરતુ તો એક જ છે”

પ્રકર્ષ—“મામા! મારા મનમા જે રાક્ષ ઉત્પન્ન થઈ હતી તે હવે નાશ પામી ગઈ છે આપત્રી જેવા જ્યારે મારી નજીક હોય ત્યારે સરાય વધારે વખત ટી રહે એ બનના જેવુ જ નથી!”

આની રીતે જ્ઞાનગોષ્ઠિ અને વિદ્વત્તાભરેલી ચર્ચા કરતા મામા ભાણેજ ભન્યક નગરને માર્ગે આગળ વધ્યા જતા હતા તેથી રસ્તાનો થાક તેમને જરા પણ જણાતો ન હોતો એ પ્રમાણે મુસાફરી કરતા કેટલેક દિવસે તેઓ ભન્યકનગરે આની પહોંચ્યા.

પ્રકરણ ૨૧ મું

વસતરાજ-લોહાક્ષ

વસતનર્જન,

મર્શ અને પ્રકર્ષ જ્યારે ભન્યકનગરે આપી પહોંચ્યા તે વખતે શિશિર ઋતુ પૂરી થઈ ગઈ હતી અને કામદેવને અત્યંત વહાલી અને લોકોને અનેક પ્રકારના C-માદ કરાવનારી વસત ઋતુ સરૂ થઈ હતી હવે મામા ભાણેજ એ ભન્યકનગરની બહાર ઉદ્યાનોમા ફરતા હતા તે વખતે તેમણે વસતનો કેવો અનુભવ મ્યા તે સાંભળો —

૧ વસતને ઋતુ તરીકે ગુજરાતીમા સ્ત્રીનિએ પણ જોનાવાય છે સરકૃતમા તો વસત નરનતિમા જ વપરાય છે આથી અત્ર બન્ને લિંગમા અવારનવાર તે સખ વાપર્યો છે

સિંદુવાર (નગોડના ઝાડ)મા લોભાય છે, 'પાટલના પદ્મવોની લીલા નીહાળતા તો તેઓને તુષિ થતી જ નથી અને તેવીજ સ્થિતિ અશોક વૃક્ષની સાથે થાય છે વળી તેઓ આખાના મોટા મોટા વનોમા જાય છે અને ચંદનના વૃક્ષોની ઝાડીમા પણ બહુ આનંદથી પ્રવેશ કરે છે

^૧ઈતિ મધુમાસવિકાસિતે રમણીયતરે દ્વિરેફમાલિકેય,

પતેપા સલુ દષ્ટિકા વિલસતિ સુચિર ચરે તરુપ્રતાને ॥

એ લોકોની નજર જાણે ભરણોની હાર હોય નહિ તેમ ચેત્ર માસમા વિકાસ પામેલા અતિ સુંદર વૃક્ષના વિસ્તારમા સાગી રીતે વિલાસ કરી રહી છે

^૨વહુવિધમન્મથકેલિરસા દોલીરમણસદ્દેન ।

પતે સુરતપરાશ્ચ ગુરુતરમધુપાનમદેન ॥

એ લોકો દ્વીયકો ખાવાના આનંદ સાથે અનેક પ્રકારની કામ-દેવની રમતોના રમમા ડૂબી ગયા છે અને મોટા વૃક્ષપર થતા મધનુ પાન કરવા સાથે વળી તેઓ કામક્રીડામા પણ મસ્ત થઈ ગયા છે વળી—

^૩ધિકસિતે સહકારચને રત

કુરુવકસ્તવકેપુ ચ લમ્પટ ।

^૪મલયમાસ્તલોલતયા વને,

સતતમેતિ ન યાતિ ગૃહે જન ॥

શ્વમહો પુરલોકશતાકુલ, પ્રવરચૂતવનાવલિમધ્યગમ્ ।

ધિલસતીહ સુરાસઘપાયિના, નનુ વિલોક્ય મદ્ર^૫ કદમ્બરફમ્ ॥

મણિવિનિર્મિતભાજનસંસ્થિતે-

રતિવિનીતજનપ્રવિદ્ધાકિર્તિ^૬ ।^૭

પ્રિયતમાધરમૃદ્ધવિદર્શન

શ્વપકરજ્ઞમયૂલવિરાજિતૈ ॥

૧ પાટલનો અર્થ પુત્રાગ થાય છે શુભાળને મળતો એ વેરો દોય એમ જણાય છે

૨ આપ્યાં ગીતિ હદ છે

૩ હદ સમજતો નથી

૪ વસતમા વૃક્ષસાથે દ્વીયકો ખાધી દ્વીયકવાનો આનંદ હાલ પણ માનનામા આવે છે નગરનજાર હબલીઓ પણ હોળીની સાથે બેઠાયલી ધળી જોપર બે વામા આવે છે

૫ આ અને પછીના ત્રણ શ્લોકોનો રાગ દ્રુતવિલખિત હદ છે

૬ મરનમાર્ગ પાકાતરે છે, તે કરતા મધ્યમાસ્ત પાક વધારે સારો છે

૭ પ્રવિદ્યોક્તિ પાકાતર છે

હતા તેની આખોમાથી નીકળતા પાણીરૂપ જળવડે બાણે તે સતુ રહતી હોય તેમ લાગતુ હતુ, શુક અને સાગિકાઓના કવકલ મધુર ધ્વનિરૂપ પ્રગટ અક્ષરોવડે બાણે પાઠ કરતી હોય તેમ જણાતુ હતુ, મધુના ગિન્દુઓનો સ્નાદ લેવાથી આનંદમા આવી ગયેવ મસ્ત ભ્રમરોના ગાણગાનથી ચારે તરફ અવાજ કરતી હોવાથી બાણે રતિબધ (ઉત્કંઠ) યુક્ત હોય અથવા ઉત્સાહનાળી થયેલી હોય એવી દેખાતી હતી^૧

‘इति नर्तनरोदमगानपर
पवनेरितपुष्पजघूलिधर ।
स घसतमृतुर्ग्रहरूपकर ,
कलितो नगरोपयनातचर ॥

એની રીતે નર્તન રોદન ગાન આદિ નવ ભાવોમા વસતઃકતુ પરાયાનુ થઇ ગઇ છે તેથી બાણે (નવ)^૨ ગ્રહો રૂપ તેના નવ હાથો હોય તેવી દેખાય છે, પવનથી ફૂલોમા રહેલ મુગધી પરાગને ચારે તરફ ફલાની રતી છે અને ઘટી મુંદર રીતે નમ્રમા અને નગરની બહાર ઉપનન ઉધાનોમા વિસ્તરી રહી છે” પછી વિમર્શ મામાએ કહ્યુ “ભાઈ પ્રકરે! તને ભવચક્રનગર ભોવાનુ કુલહળ બરાબર યોગ્ય વખતે થયુ છે કારણ કે આ નગરનુ મુંદરમા મુંદર સ્વરૂપ આ સતુમા જ દેખાય છે, માટે એની સઠ સૌંદર્યથીલા ભોવાનો આ બરાબર વખત છે ને! નગર બહારના બગીચાઓમા લહેર કરવાને નીકળી પડેલા આ નગરવાસી જનોની કેવી અવસ્થા વર્તે છે!

‘सन्तानकवनेषु परिमुलति धावति बहुलवृक्षके,
विक्षितमाधवीषु धृतिमेति विलुभ्यति सिन्दुवारके ।
पाटलपल्लवेषु न च लुप्यति नूनमशोरुपाक्षपे,
चूतवनेषु याति च दनतदगहनमथावगाहते ॥

લોહ^૩ સંતાનક નામના વૃક્ષોના વનોમા મોહી રહ્યા છે, બહુલ વૃક્ષ તરફ દોડે છે, વિકસ્વર થયેલા મોગરામા શાંતિ પ્રાપ્ત કરે છે,

૧ વસતઃકતુમા નવ ભાવ જતાવ્યા તે સર્વ કામદેવના કલદ્વપ્રપચો છે નવ ભાવો આ ॥ નર્તન ગાન, ધ્વનિ આકર (જોલાવણુ તે) પ્રભુમન, હસન, રદન, પડન, ઉત્કંઠ (રતિબધ) આ સર્વ ભાવો ગદ્ય વર્ણનમા આવી ગયા

૨ ત્રોટક ॥

૩ નર્તન વિગેરે નવ માટે ભુજો ઉપરની નોટ ન ૧ આ નવ કાર્યરૂપ નવ હાથની કલ્પના કવિએ કરી છે અહીનો અર્થ ‘ગાડો માણસ એમ પણ થાય છે

૪ આના ફરેક પાદમા ૨૮ માત્રા છે

૫ ઉદ્ગમી-અમરાવતીમા આવેલુ એક ભવનુ વૃક્ષવિશેષ એને કલ્પવૃક્ષ પણ કહે છે

લોને આનદમા આવી જઈ એ બીજાને મગે પડે છે, અહીં તહીં અકળાય છે, દારૂ પીએ છે, ગાયનો ખાય છે, સ્ત્રીઓના વદન-કમળને સુમન કરે છે, અનેક પ્રેમરના આળા અને વિચિત્ર એટાઓ કરે છે, અરસ્થરસ એ બીજાની બિભત્સ મચ્છરી કરે છે, તાવ પૂર્વક શખ્દો બોલતા મદમા આની જઈને નાચ કરે છે, બીજા વળી જ્યાં ત્યાં આજોડે છે, ૫ળી ફેટલાક મુરખાનથી ધુળુધિમાન આખો-વાળા દોલકી અને વાસળીના અવાજથી વિકાગ જતાવે છે, પોતાના વડિલની આબરૂના ગર્વથી ભરપૂર ફેટલાક માણુઓ લોકોમા ધન વહેંચે છે, દાન આપતા જાણાય છે અને ફેટલાક તો પહોળા પગ કરી ઉતા વળી આલે અહીંથી તહીં કાંઈ પણ કારણ વગર ભટક્યા કરે છે જાણે આનદમા આવી જઈ લહેર કરતા હોય અને બીજા કાંઈ પણ વાતની ચિંતા જ ન હોય તેવા મર્મ લોકો દેખાય છે”

આવી રીતે દારૂ પીવાના સ્થાનને મામાજી પોતાના માણુજને જતાની રક્ષા હતા અને તેમા ભા. લેનારા લોકોનું વર્ણન કરી રક્ષા હતા તે વખતે પ્રકરની નજર જે સાધારણ રીતે જ કમળપત્રમાં વિહાર કરવાની દેવનાળી હતી તે મોગરાના વેલાના બનાવેલા મહપપર પડી એટલે તેણે મામાશ્રીને કહ્યું “મામા! આ પાનગોષ્ટિ (દારૂ પીનારાની મહળી) તો વળી તમે જતાવી તે કગતા પડુ ૫ધારે વિહાર કરી રહેવ છે”

વિમર્ગ મામાએ કહ્યું, “વસન્તસમય નજીક આનરાથી હુર પામેવા નગરવાસીઓ આની રીતે અનેક પ્રકારની પાનગોષ્ટિ કરે છે તે આ સમયમા ભ્રમચક્રનગરમા ઘણી જ પાએ મળી આવશે આ વખતમા જુદા જુદા લોકો એકઠા થઈ અનેક જગ્યાએ પાનગોષ્ટિ કર્યા કરે છે તુ પેલી ચપાની હાર ભેઈસ, દ્રાક્ષના વેવાઓના મહપે દેખીતા, સેવતીના ઝાડના ઘાડા વનવિભાગો વિવેાદીશ, મોગરાના ઝાડોના સમૂહનું નિરીક્ષણ કરીશ, રાતા અગ્રોક પૃથ્વાની ઘરાઓ અવલોકીશ અથવા જકુવના ઝાડોના નદનભાગો આક્ષાત્ર કરીશ તો તને એ હકીકતની પ્રતીતિ થશે, તેમાનો એક પણ ભાગ તારા ભેવામા એવો નહિ આવે કે જ્યાં વિનાય કરતી યુવાન સ્ત્રીઓના ટોળાથી પરિવરેલા ધનવાન નાગરિકોએ જમાવેલ પાનગોષ્ટિ થતી ન હોય, ને એવી એક પણ જગ્યા આ નગર જહાગના ઉદ્યાનમા તારા ભેવામા આવે કે જ્યાં પાનગોષ્ટિ ન થતી હોય તો તારે માગ અન્ય

સુરમિનીરજગન્ધસુવાસિતૈ , સુવનિતાવદનામુરુહાર્પિતૈ ।

વિવિધમધરસૈર્મુખપેશલૈ , ઠુતમિદ તદહો મદનિભરમ્ ॥

લોકો વિકાસ પામતા આખાઓના મોટા વનોમા આસપાસ થઈને તેમજ કુરબજ નામના ઝાડોમા લોલુપ થઈને અને મલય (દક્ષિણ દિશાના) દેશના પવનમા આનંદ માનીને નિરતર વનોમા અને ઉધા નોમા ભમણુ કર્યા બધ છે અને પોતાને ઘરે પાછા જતા નથી ભાઈ! મુંદર આખાના વૃક્ષોની હાર વચ્ચે આવી રહેલા આ કંબુ વૃક્ષને તો તુ જો! એની ફરતા ચેંકડો નગરવાસી જોના ફરી વળેલા છે, અને દારૂ અને આસવ પાનારા અને પીનારાને તે અનેક પ્રકારના વિલાસો કરાવી રહેલ છે રત્નના બનાવેલા મુંદર મુલ્યવાન વાસણોમા રાખેલ, પ્રેમથી શુભરક્ષિત થયેલા માણસોએ સન્મુખ કરેલ, વહાલી પ્રિયત માના મુંદર ટોઠ લાગવાથી પવિત્ર થયેલ, મધના પાનમા રહેલ રત્નોના ફિરણથી વિરાજિત થયેલ, મુગધી કમળની આકર્ષક ગંધથી સુવાસિત થયેલ અને મુંદર રમણીય પત્નીના વદનકમળથી અર્પણુ થયેલ, તેમજ મુખને ઘણુ સ્વાદિષ્ટ બનાવનાર જૂદા જૂદા પ્રકારના મધ-મુરાના રસથી એ કંબુ વૃક્ષને મદથી ભરપૂર કરી દે છે

*

*

*

*

અને ભાઈ પ્રકર્યે! તુ આ મુરાપાન 'ગોષ્ઠિમા લોકો કેવો વિકાસ માની રહ્યા છે તે તો જો !

પતન્તિ પાદેયુ લુઠન્તિ મૌહિતા

પિયન્તિ મધ્યાનિ રણન્તિ ગાયના ।

રસન્તિ ઘજ્જામુરુહાણિ યોપિતા

મનેકચાટુનિ ચ કુર્યંતે જના ॥

વદન્તિ ગુહ્યાનિ સશબ્દતાલક, મદેન દૃષ્યન્તિ લુઠન્તિ ચાપરે ।
વિઘૂર્ણમાનેનયનેસ્તથાપરે, મૃદજ્જવશષ્વનિના વિકુર્વંતે ॥

સ્વપૂવજોહાસનગર્વનિર્મર્યા,

ઘનાનિ યચ્છન્તિ જનાય ચાપરે ।

અમન્તિ ચાન્યે ચિત્તૈ પદક્રમે

રિતસ્તતો યાતિ વિના પ્રયોજનમ્ ॥

૧ આ સર્વ દારૂ-મધના વિશેષણો છે

૨ A drinking party

૩ આ ત્રણે શ્લોકમા વચરથ હદ છે

૪ પઠતિ મોહિતા પાઠાવર તેનો મ મા આવીને જોડે છે-એવો અર્થ થાય છે

૫ નુલતિ પાઠાવર છે

લેટીને બેઠી ગયા છે, અને કોઈ વનવિભાગો યુવાન વિવાગ્રીનીઓના મુખપડે કમળખડથી પણ વધારે શોભાવાળા નથી એમ નથી એટલે કમળપત્રખડથી પણ વધારે શોભા સ્ત્રીમુખકમળને લીધે ધારણ કરી રહ્યા છે”

વિમર્શ—“ભાઈ પ્રકર્ષે! તો બહુ સારી રીતે અવલોકન કરી લીધું એ સર્વ ભાગ તારા કૌતુકને તૃપ્ત કરે તેવા છે બાકીના વનવિભાગો પણ સર્વે એવી જ ભતના છે તેટલા જ માટે મેં તને કહ્યું હતું કે બરાબર યોગ્ય વખતે તને આ ભનચક્રનગર જોનાતું કૌતુક થયું છે, કારણ કે આ વખતે જ એ નગર તેના પૂર બહારમાં હોય છે હવે તો નગરની બહારના વિભાગો ઉધાનો વિગેરે તો જોઈ લીધા, આપણે હવે નગરમાં પ્રવેશ કરીએ નગરની શોભા ડેવી છે તે હવે આપણે બરાબર જોઈ લઈએ એટલે તારા મનનું કૌતુક પૂર કરવાનો જે મનોરથ તને થયો છે તે તૃપ્ત થઈ જાય”

પ્રકર્ષ—“મામા! બહિ પ્રદેશમાં રહેલા આ લોકોના વિવામ તો ખાસ જોવા લાયક હોય એમ મને લાગે છે નગર બહારનો આ પ્રદેશ ઘણો સુંદર છે, વળી મને રસ્તાનો થાક પણ લાગ્યો છે, તેથી આપ મારા ઉપર કૃપા કરો અને હજી યોડો વખત વધારે અહીં જ થોભો થોડા વખત પછી આપણે નગરમાં દાખલ થઈશું”

વિમર્શ—“ભલે, એમ કરો”

ભનચક્રના કૌતુકો.^૧

વસતરાજ-લોલાક્ષ રાજા,^૨

લોકોમાં મોટી ધમાધમ,

નનરસમાં મગ્નતા.

આ પ્રમાણે મામા ભાગેજ વાત કરતા હતા ત્યાં એક અતિ અદ્ભુત બનાવ બન્યો.

૧ અહીં ભનચક્રના કૌતુકો શરૂ થાય છે તે બરાબર વિચારવા તે પ્રકરણ ૩૭ ના ૨ ત મુખી આવશે

૨ બાહ્ય પ્રદેશનો રાજા લોલાક્ષ છે વસત આવેલ છે અને અંતરગ રાજ્ય વસતરાજમાં મગ્નજનનું થવાનું છે તે આગળ જણાશે

યચનો ઉપર પપુ વિશ્વાસ ન કરવો, કોરપુ કે એ ઉપરથી તને એમ લાગે કે હું વાત કહેવામાં તને કાંઈક પપુ છેતરું છું ”

પ્રકર્ય—“ મામા ! તમે કહો છો તે વાતમાં જરા પણ સંદેહ કરવા જોઈ છે જ નહિ આ પ્રદેશમાં રહ્યા રહ્યા બાળે એ સર્વ વનના વિભાગો આપે કદેવ સ્થિતિ મુજબ દૃષ્ટિગોચર થાય છે જુઓ મામા ! આપે ખતાબ્યા તે ઉદ્યાનના વિભાગો વિવિધ પ્રકારના મધુપાનમાં મસ્ત થયેલાઓના મોટા રાખડો, શૃંગારચેષ્ટા અને ઉદ્ધાસગાળો સાથે અનેક લોકોના આનંદસ્વનિના અવાજથી ગાજતા જણાય છે એટલું જ નહિ પણ—

‘કચિદ્રસન્નપુરમેષ્વલાગુને
નિતમ્યવિમ્બાતુલભારમયૈરે ।
તદપ્રસૂનોઘયયાન્નચાગતૈઃ,
‘સમતૃકૈર્માતિ વિલાસિનીજનૈઃ ॥

કચિત્તુ તૈરેય વિષદ્વિતા સ્તનૈર્મહેમકુમ્ભસ્વલચિન્નમૈરિમે ।
વિમાતિ દોલાપરિચર્તિમિ શૃતા, સકામકમ્પાદ્ય મામ’ શાસિન ॥

કચિદ્રસદ્રાસનિચ્છકૌતુકા,
કચિદ્રહ સ્થાનનિચ્છમૈધુના ।
इमे कचि-मुग्धविलासिनीमुखै
न पद्मसण्डादधिका न शोभया ॥

ઉદ્યાનના કોઈ વિભાગો અવાજ કરતા ઝાઝર અને કદોરાથી મુશોભિત તેમજ નિતમ્બના મોટા ભારથી મદગતિવાળી અને વૃક્ષોના ફૂલોની હોંસથી આવી પહોંચેલી વિવાસી સ્ત્રીઓના સમુદાયથી શોભી રહ્યા છે અને સાથે તેઓના પુરો આનંદમાં ભાગ લેતા જણાય છે મોટા હાથીઓના કુભસ્થળનો વિગ્રમ ઉત્પન્ન કરતા સ્તનોવાળી હાથિકામાં હાથિકતી સ્ત્રીઓ ઝાડોને એવા કપાળી રહી છે કે બાળે તેમના સ્તનના મધદૃથી વૃક્ષોને પપુ બાળે કામદેવનો પ્રવેશ થવાથી કપ થતો હોય તેવા તે (વૃક્ષો) દેખાય છે—આવી સ્ત્રીઓવડે કેટલાક વનવિભાગો છૂટા પડી ગયેલા છે કોઈ વનવિભાગોમાં દીપ્તો રાસ મનને કૌતુકથી આર્પી રહેલ છે, કોઈ વિભાગોમાં એકાંત જ થાએ સ્ત્રીપુરપના બેઠવાઓ અરસપરસ

૧ આ પ્રશ્ને રોકમાં વસસ્થવિષ ૭૬ છે

૨ સાનર્વેનોક્તિ એવા પાઠ પ્રથમ છે

રથના ગડગડટથી ગાજી રહેવ, હાથીઓના મોટા સમુદાયથી મોટા વાદળાના વિભ્રમને ઉત્પન્ન કરનાર, તીક્ષ્ણ ભાવાઓના ચળકાટથી વિજળી જેવા ચમત્કાર કરતો, આવતા તેજસ્વી ચેત અમોથી મોટા બગવાઓનું નિદર્શન કરાવતો, હાથીઓના ઝરતા મંડુથી જળથી મનોહર લાગતો, હર્ષના આનંદને લીધે હાથ નીચા થઈ જતા લોકોથી મેસાતો, મુંઢરી-નર્મના મનમાં મહા ઉન્માદ કરનાર મન્દ-રત્નજનુ રૂપ પારણ કરતો, મોટા ગજનર્મ અને નગરવાસી લોકોથી પરિવેષિત રાજ્ય ચેત્રમાયની શોભા જેવા માટે પોતાના આખા સરકર સાથે તે વખતે બહાર નીકળી પડ્યો, જંતુબુદ્ધિથી જાણે મહા મેઘ આનંદો હોય તેવો તે લાગતો હતો તેની બાબુમા જાણે સંકટો ભ્રમરાઓ શુભરવ કરતા હોય તેમ મર્દલ નામના વાજિનો વાગી રથા હતા તેમજ વિવાચ કરતી ઝાઝા અને નીણાના ધ્વનિ ઉત્પન્ન થઈ રથા હતા તેમજ ગાનતાન અને નાચ પડુ આવી રથા હતા.

તે વખતે મોટા સામન્તોના પરિવારથી પરિવરેલો, મોટા શ્રેષ્ઠ હાથી ઉપર બેઠેલો અને જેના મસ્તકપર વિકાસ પામતા મુંદર ધવળ કમળના મરળથી ચેત રંગના મોટા છત્ર જેવી હાથા થયેલી છે તેવો તે રાજ્ય પ્રકર અને વિમરના જેનામાં આ થો તે ગજ દેવતાઓના સમૂહની વચ્ચે રહેલો અને ઐરાવત હાથીપર બેઠેલો ઇંદ્ર હોય તેવો શોભતો હતો તેની આગળ હર્ષથી આનંદનો કલકલ અવાજ કરતો અનેક ચેત છત્રોને ધારણ કરતો લોકોનો મોટો સમુદાય જેનામાં આનંદો હતો, તે જાણે મહાધ્વનિમય અનેક ગ્રીણના પિંડોથી શોભામણ મોટો દરિયો હોય અથવા તો પાનતી ચાતતી કેળ (ધન) રૂપ હજારો હાથોના હરીમાઈથી નાણુ ભુવનને પાણુ અવગમ્યતો હોય એવો દેખાતો હતો.

એ રાજ્ય નગરમાંથી બહાર નીકળીને ઉદ્યાન (બગીચા)ના નાકાઉપર આ થો એટલે ભ્રમરાઓ વિશેષ શુભરવ કરવા મડી ગયા, મૃદગો વાગવા લાગ્યા, વેણમાંથી મનુર સ્વર નીકળ્યા લા થો, કાસીએ ઉલ્લાસ પામી (ખૂબ વાગવા લાગી), મજરાઓમાંથી રપુરપુટ અવાજ થવા લાગ્યો, તાવગુગ્ગા આવાપો થયા લા થા, મરકરા (સમાનો જેનારા) લોકોનો મોટો કોળાહળ થવા લાગ્યો, જયજયકારના શબ્દો ચોમેરથી

૧ મેઘ-વરસાદ વસવ નરુમાં પોતાના બાહ્ય વસતીની શોભા જેવા આગ્રે હોય નહિ તેવો તે રાજ્ય લાગે છે આની સાથે ઉપરના સર્વ વિશેષજ્ઞો લાગે મેઘસાથે ગડગ ઇ ચમત્કાર વિશેષે સર્વ હોય છે.

બોલાયા લાગ્યા, ભાટભાયા વિગેરે મોટેથી બિરુદાવળીઓ બોલવા લાગ્યા, ગણિકાઓ પોતાના નૃત્ય વિગેરે કાર્યમાં ભેડાઈ ગઈ, જોનાર વર્ગમાં એકદમ ખળભળાટ થઈ ગયો અને ચાતરફ રમત ગમતો વધારે જામવા લાગી

ત્યાર પછી તે સમુદાયમાં તો કોઈ લોકો નાચે છે, કોઈ ફૂટે છે, કોઈ દોડે છે, કોઈ આનંદના અનાજો કરે છે, કોઈ કટાક્ષ દેંદે છે, કોઈ આળોટે છે, કોઈ અરસ્પરસ મરકરી કરે છે, કોઈ ગાય છે, કોઈ વગાડે છે, કોઈ હર્ષ પામે છે, કોઈ મોટેથી જૂઓ પાડે છે,^૧ કોઈ આ નદમાં આવી જઈ કાખલી ફૂટે છે અને કોઈ અરસ્પરસ સોનાની પીચકારીઓ હાથમાં લઈ તેમાં સુખડકેશરમિશ્ર જળ ભરીને ફેંકે છે^૨ આની રીતે અનેક પ્રકારે કોઈ પણ જગ્યાએ નહિ સામળેલા વિવાસમાં લોકો પડી ગયા હતા અને સર્વ કામદેવની અભિધી ઉત્તેજિત થઈ રહ્યા હતા-એવી અવસ્થામાં તે સર્વ લોકો મહા વિદ્વાન, અને બુદ્ધિરાળી (નિર્મળ)ના જોનામાં આગ્યા તે વખતે તેજો તેમને માટે શુ વિચાર કર્યો તે હવે આપણે જોઈએ

વિમર્શનું ચિંતનન.

પ્રકર્પનો સાદો પ્રશ્ન.

વિમર્શનું અતર્ધાન.

ચૈત્ર માસમાં રમમાં લગ્નખસ થયેલા લોકોએ મચાવેલી તેવા પ્રકાગ્ની ધમાવ જોઈને વિમર્શમાંમાએ પોતાના મનમાં વિચાર કર્યા-અહો! મોહરાયનું આમર્થ્ય તો ભારે આશ્ચર્યકારક જણાય છે! અહો! રાગદેસરીનો વિવાસ પણ જખરો દેખાય છે! અહો! વિપયાભિલાષ મંત્રીનો પ્રતાપ પણ ભારે જણાય છે! મકરંધજ કામદેવનું માહાત્મ્ય પણ આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેનું જણાય છે! કામદેવની સ્ત્રી રતિની કીડા પણ ભારે જખરી જણાય છે! મહાસુખટ હાસ્યનો ઉદ્ઘાસ પણ જોવો તેવો નથી! પાપી કાર્યો કરનામાં આ લોકોની હિમત પણ હદ બહાર છે! પ્રમાદ પણ ટેટલો! એ લોકોનું પ્રવાહની સાથે વહેવાપણું^૪ પણ ભારે નનાઈ જેવું છે! તેઓની દીર્ઘદષ્ટિનો અભાવ

૧ હરે હરે જેવા અવાજ કરે છે

૨ રસ અને રંગો ફેંકવા એ હવાચરિ વખતનો સામાય અનાવ છે નગર બહાર જઈ આનંદ કરવો, ઉભટ્ટી કાઢી એ રિવાજ હાલ પણ પ્રચલિત છે

૩ મદિરાપાન વિગેરે

૪ વિપયરૂપ નદીના પ્રવાહમાં નીચે નીચે ઉતરતા ચાલ્યા જઈ તથાવાપણુ.

પણ તેવો જ આશ્રય ઉત્પન્ન કરે એવો છે ! તેઓના મનના વિદ્વેષો પણ એવા જ વિચિત્ર જણાય છે ! આગળ પાછળનો વિચાર ન કરનાની પદ્ધતિ પણ તેઓની ખાસ ધ્યાન આપના લાયક છે ! ઉવટા મુવટા વિચારો અને ગોટાળાઓનો તો અહીં પાર રહ્યો જણાતો નથી ! તેઓની ખરાબ ભાવના તરફની પ્રીતિ પણ અગાધારા જણાય છે ! ભોગ ભોગનનાની તૃષ્ણાની અધમ ચાહના પણ અત્યંત છે ! અને અવિદ્યાથી હાથપાય તેઓના ચિત્તની દશા પણ શોચનીય છે !

તે વખતે પ્રકર્ય એ સર્વ લોકોના વિવાદો ઉઘાડી આપે નીરખી નીરખીને જોડે રમ્યો હતો તેને તેના મામાએ કહ્યું કે “ભાઈ પ્રકર્ય ! આ સર્વ બહિરંગ પ્રદેશમાં ગદેનારા પ્રાણીઓ છે જે મહામોહ વિશે રાજાઓ સમધી મેં તારી પાસે અગાઉ વપાન કર્યું હતું તે રાજાઓના આ સર્વ પ્રતાપ છે”

પ્રકર્ય—“મામા ! કઈ હકીકતને લઈને અને ક્યા રાજાના પ્રતાપથી આ લોકો એના પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરે છે ?”

નિર્મર્ત—“ભાઈ ! હું એ હકીકતનો વિચારીને જવાબ આપું છું, જરા સમુરી પકડે”

પછી નિર્મર્તમામાએ ધ્યાન ધર્યું, આખો બધ કરી, વિચાર કરીને મનમાં બરાબર ધારણા કરી, પછી ભાણેજને કહેવા માણ્યું—

વસતમા મકરંદનજ.

વસત મકરંદનજ મૈત્રી.

“ભાઈ પ્રકર્ય ! સાબળ તુ યાદ કર પેલી ચિત્તવૃત્તિ મહા અટવીમાં પ્રમત્તતા નદીમાં જે ચિત્તવિદ્વેષ નામનો મકપ તારા જોડામાં આ યો હતો તેમાં મહામોહ રાજાની જે તૃષ્ણા નામની જુદી વેદિકા હતી તેમાં એક સિંહાસનપર બેઠેલા તે ‘મકરંદનજને તં જોયો હતો એ મકરંદનજનો આ વસત ખાસ મિત્ર થાય છે વાત એમ બની કે જ્યારે સિંગર નહતું લગભગ પૂરી થયા આવી સારે આ ભાઈ વસત પોતાના મિત્ર મકરંદનજ પાસે કાંઈ કાંઈ ગયો હતો અને તેની સાથે આનંદનાર્તા કરીને ઘોડો વખત તેની પાસે રહ્યો હતો આ વસત પેલા કર્મપણિપ્રામ મહારાજા અને કાળપરિપુતિ મહારાણીનો ખાસ નોકર છે એ વચ્ચે પોતાની એક ખાસ ખાનગી વાત પોતાના અંગત

મિત્ર મકરંદજીને જણાવી કે 'ભાઈ' મહારાણી (કાળપરિપુતિ)ના હુકમથી ભવચક્રનગરમાં આવેલ માનવાવાસ નામનું અતર નગર છે ત્યાં મારે હાલ જવાનું છે, આથી મારે તારી સાથે કેટલોક વખત વિરહ રહેશે તેથી હું તને મળી લેના અહીં આજ્યો છું' વસ તના આવા વચન સાંભળી મકરંદજીને જરાજમા આનંદપૂર્વક જણાવ્યું કે 'મિત્ર' ગયા વચમાં આપણે એ માનવાવાસ નગરમાં આવે દતા ત્યારે આખો વખત કેટલી મજા ઉડાવી હતી તે સર્વ વાત તું તું બૂલી જ ગયો કે અત્યારે મારા વિરહની આગળથી આટલો ખર્ચ ખેદ કરે છે? મારી સાથે તારે વિરહ થશે અને તેથી તારા મનમાં અત્યારે ખેદ થાય છે એ તદ્દન ગેરસમજીતીનું પરિણામ છે જો! જ્યારે જ્યારે મહારાણી કાળપરિપુતિ તને માનવાનાસપુરે જરાનો હુકમ આપે છે ત્યારે ત્યારે પેલા મહામોહ મહારાજ મને એ નગરનું રાજ્ય આપે છે તે તું કેમ બૂલી ગયો? તેથી હવે વિરહ થવાનું કારણ તો છે જ નહિ, છતાં તારા મનમાં મારો વિરહ થશે એની શકા કેમ થઈ?' વસતે જવાબ આપ્યો 'ભાઈ મકરંદજી' તે એ મુદર વાતની યાદી આપીને મને નહીં જાણી આપી છે નહિ તો એ વાત હું તદ્દન વી સરી જ ગયો હતો જ્યારે વગર અવસરે એકદમ કોઈ ચિંતા આવી પડે છે ત્યારે મિત્રવિરહની આશકાથી પ્રાણી પોતાના હાથમાં લીધેલ ખાખતને પણ ઘણીનાર બહી જાય છે-નિસરી જાય છે, તેથી તે બહુ સારી વાત કરી ત્યારે હવે હું તો વિદાય થાઉં છું તું પણ મારી પછનાડે જરૂર વહેલો આવજો' મકરંદજી પોતાના મિત્રનો વિજય ઇચ્છ્યો પછી તુરંત જ વસન્તરાજ આ માનવાનાગપુર ના મના નગરે આજ્યો એણે જાદા જાદા ઉદ્યાન ખગીચાઓમાં પોતાનો વિલાસ કેવો જમાયો છે તે તો ભાઈ પ્રત્યે' મં તને હમણા જ ખતાવ્યું

મકરંદજીનો રાજ્યાભિષેક.

“ભાઈ પ્રત્યે” વસન્તરાજ વિદાય થયા પછી મકરંદજીને ત્રિપયા ભિલાપ મંત્રીને વિશ્વસિ કરી કે તેના ઉપર રૂપા કરીને લાખા વખતની ચાલી આવતી સ્થિતિનું જરાજર પાલન કરવું, પછી તેણે વસત સ બધી સર્વ હકીકતની યાદી આપી અને વસત કાળપરિપુતિ દેવીના

૧ વસતનો કાળ-સનય આવે ત્યારે જ તે તૈયાર થાય છે તેથી અહીં મહા રાણીનો હુકમ મહો જણાય છે

પણ તેવો જ આશરો ઉત્પન્ન કરે એવો છે ! તેઓના મનના વિદ્યેયો પણ એવા જ વિચિત્ર જણાય છે ! આગળ પાછળનો વિચાર ન કરવાની પદ્ધતિ પણ તેઓની ખાસ ધ્યાન આપના લાયક છે ! ઉવટા મુવટા વિચારો અને ગોટાળાઓનો તો અહીં પાર રહ્યો જણાતો નથી ! તેઓની ખરાબ ભાવના તરફની પ્રીતિ પણ અગાધારા જણાય છે ! ભોગ ભોગવવાની તૃષ્ણાની અધમ ચાહના પણ અત્યંત છે ! અને અવિદ્યાથી હાથપા પા તેઓના ચિત્તની દગા પણ ગોચરનીય છે !

તે વખતે પ્રકર્ષે જો મર્ડ લોકોના વિવાહો ઉધારી આપે નીરખી નીરખીને જોઈ રહ્યો હતો તેને તેના મામાએ કહ્યું કે “ભાઈ પ્રકર્ષે ! આ મર્ડ બહિરંગ પ્રદેશમાં રહેનારા પ્રાણીઓ છે જે મહામોહ વિગેરે રાજાઓ સમઘી મ તારી પામે અગાઉ વપુન કર્યું હતું તે રાજાઓનો આ મર્ડ પ્રતાપ છે”

પ્રકર્ષે—“મામા ! કઈ હકીકતને લઈને અને ક્યા રાજાના પ્રતાપથી આ લોકો એવા પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરે છે ?”

નિમર્શ—“ભાઈ ! હું એ હકીકતનો વિચારીને જવાબ આપું છું, જરા સંશુદ્ધિ પકડે”

પછી નિમર્શમામાએ ધ્યાન ધર્યું, આખો બધ કરી, વિચાર કરીને મનમાં બરાબર ધારણા કરી, પછી બાણેજને કહેવા માણ્યું—

વસતમા મર્કટનજ

વસત મર્કટનજ મૈત્રી

“ભાઈ પ્રકર્ષે ! સાબળ તુ યાદ કર પેલી ચિત્તવૃત્તિ મહા અટવીમાં પ્રમત્તતા નદીમાં જે ચિત્તવિદ્યેય નામનો મહાપ તારા જોનામાં આ પો હતો તેમાં મહામોહ રાજાની જે તૃષ્ણા નામની જૂદી વેદિક હતી તેમાં એક સિંહાસનપર બેઠેના તે ‘મર્કટનજ’ને તે જોયો હતો. એ મર્કટનજનો આ વસત ખાસ મિત્ર ગાય છે વાત એમ બની કે જ્યારે શિગિર નતુ લગભગ પૂરી થયા આવી ત્યારે આ ભાઈ વસત પોતાના મિત્ર મર્કટનજ પાસે કાંઈ કામે ગયો હતો અને તેની સાથે આનંદવાર્તા કરીને થોડો વખત તેની પાસે રહ્યો હતો આ વસત પેના કર્મપરિણામ મહારાજા અને કાળપરિપુત્તિ મહારાણીનો ખાસ નોકર છે એ વસતે પોતાની એક ખાસ ખાનગી વાત પોતાના અગત

લોલાક્ષપર મકરંધનનો અદ્વૃત્ત નિબંધ.

“ભાઈ પ્રકર્ષ ! હમણા જે રાજાને ત દાથીની પીઠ ઉપર અ-
બાડીમા બેઠેવો જોયો તે આ માનવાનાસ નગરની અદર ગદેલ એક
લલિતપુર નામના નગરનો લોલાક્ષ^૧ નામનો બહિરંગ પ્રદેગનો રાજા
છે હવે મકરંધજને માનવાનામપુરનું રાજ્ય આપવામા આવ્યું
હતું તેણે એ રાજાના લગ્નરને અને નગરનાસી જનોને હઠાવી દઇને
પોતાની મક્ષિથી એ રાજાને જીતી લીધો છે અને આ બહારના ઉધા-
નમા વાઢી મૂક્યો છે, પરંતુ આ આપરો (લોલાક્ષ) એવો અશ્વ
વગરનો છે કે પોતાને મકરંધજને જીતી લીધો કે એમ હતું તેના
સમજવામા પણ આવ્યું નથી અને આ લોકો જેને ગળ સાથે નગ-
રની બહાર કાઢવામા આ યા છે તેઓ પણ પોતે મકરંધજથી
જીતાયલા છે એમ માનતા નથી આટલા ઉપરથી ભદ્ર ! તારા સમ-
જવામા આવ્યું હશે કે મહામોહ રાજાની સહાયથી અને મકરંધજના
પ્રતાપથી આ લોકો તને બતાવ્યું તે પ્રમાણે વિચિત્ર યેષાઓ કરી
રહ્યા છે”

યોગીજનની અતરંગ ફર્ગન.

પ્રકર્ષ—“ભાઈ મામા ! એ મકરંધજ દાવ ક્યા છે ?”

નિમર્શ—“અરે ભાઈ પ્રકર્ષ ! એ તો પોતાના આખા પતિવાગ
સાથે અહીં પરાશમા જ કે અને તે એની રીતે રહીને આ મર્વની
પાસે નાટક કરાવે છે”

પ્રકર્ષ—“તારે તે અહીં દેખાતો કેમ નથી ?”

નિમર્શ—“ભાઈ ! મેં તને ઝીગાઉ જણાવ્યું છે તેમ એ અત-
રંગ લોકો વારનાર અતર્ધાન અદ્વૃત્ત થઈ શકે છે અને યોગીઓની
પેઠે પરપુરુષપ્રવેશ પણ કરી શકે છે તે સર્વ આ લોકોના શરી-
રમા પેઠા છે, પોતાના વિજયથી ઘણા હર્ષ પામે છે અને તેમના

૧ લોલાક્ષ નો અર્થ અપળ આખવાળો થાય છે બાહ્ય પ્રદેશનો રાજા અ
પળ નેત્રવાળો હોતા તે તેના વર્તનપરથી જણાય છે લગ્નઅકુનગરમા આવેલ
માનવાવાસ અને તેમા આવેલ લલિતપુર નગર તે સંસારચક્રની મનુષ્યગતિમા
આવેલ લલિતપુર નામનું બહિરંગ નગર સમજવું

૨ આટલી હકીકત અતર્ધાન એકતા કરી મામાને બાણેજને કદી એટલે
તે પર હવે બાણેજની પ્રજાવલિ ચાલી

૩ જુઓ પૃ ૯૨૦ નોટ ના ૪

હુકમથી માનવાવાસપુરે ગયો છે તે વાત પણ જાણી નિપયાભિલાષ
મનીશ્વરે તે વખતે તેજ પ્રમાણે સર્વ હકીકત મહારાજ રાગકેસરીને
નિવેદન કરી અને રાગકેસરીએ પોતાના પિતાશ્રી મહામોહ રાજને
સર્વ હકીકત જાણાવી મહામોહ રાજએ વિચાર કર્યો કે-અહો! દે-
વર્ષે જ્યારે જ્યારે વસતને માનવાવાસ નગરે મોકલવામા આવે છે,
ત્યારે ત્યારે તે નગરનું આતર રાજ્ય મકરંધજને આપનામા આવે
છે, માટે આ વખતે પણ તે નગરનું રાજ્ય મકરંધજને આપવું જોઈએ,
કારણ કે અમારા જેવા રનામીએ જે ઉચિત પરિસ્થિતિ ચાનતી
હોય તે કદિ પણ ઉછિધવી ન જોઈએ અને લાખા વખતથી જે
નોકરો આપણને વળગી જ્યા હોય તેમને બગાડી પાળના જે
છએ અને તેનો ઉત્કર્ષ વધારવો જોઈએ, મહામોહ રાજએ આ
પ્રમાણે પોતાના મનમા વિચાર કરીને પોતાની ગજરાજાના મર્વ ગ
જાએ એકઠા કર્યા પછી તેમને જણાવું કે 'તમે સર્વ આ હકીકત
સામળો ભવચક્ર નગરમા જે પેલુ માનવાવાસ નામનું આતર નગર
છે તેનું રાજ્ય મારે યોગ્ય વખત માટે મકરંધજને આપવાનું છે
તમારે સર્વેએ તેની નજીકમા જ રહેવું, એ મકરંધજના જાણે તમે
સેનાનીઓ છો એવો ભાવ તમારે ધારણ કરવો, એ મકરંધજને રા
જ્યાભિષેક કરવો, એનો હુકમ તમારે સર્વેએ ઉપાડી લેવો, યો ય
રીતે સર્વ રાજ્યકાર્યો બરાબર કરવા અને સર્વ ઠેકાણે જરા પણ
પાછા હઠ્યાવગર કર્તવ્ય બજાવવું, હુ પોતે પણ એ મકરંધજના રા
જ્યમા એક પ્રધાન તરીકે જ કામ કરવાનો છું માટે તમે સર્વ તૈયાર
થઈ જાઓ આપણે સર્વેએ નગરે જઈએ' મર્વ રાજાઓએ જમીન
સુધી પોતાના મસ્તકો નમાવી મહારાજ મોહરાયના તે વચનો
અગીકાર કર્યા ત્યાર પછી મહામોહરાજાએ મકરંધજને જણાવ્યું કે
'ભદ્ર! તારે પણ માનવાવાસપુરની ગાદીએ બેસીને બીજા રાજાઓ
છે તેઓની આવક લઈ ન લેવી, અગાઉ સર્વના જે જે હકો છે તે
સર્વેને લેવા દેવા અને પુરાણી પ્રીતિથી સર્વની સાથે તારે રીતસર
વર્તવું' મકરંધજે મોહરાયનો એ હુકમ માથે ચઢાવ્યો ત્યાર પછી
સર્વે રાજાઓ આ માનવાવાસપુરે આવ્યા, બધાએ એકઠા થઈને
ત્યાં મકરંધજને રાજ્યાભિષેક કર્યો અને બાકીના સર્વ રાજાઓએ
પોતપોતાને યોગ્ય તેનો અમલ સ્વીકાર્યો

૧ મુખ્ય અધિકારી હોદ્દદાર (બાફીસર) પોતે મોટા રાજા પણ થોડા
વખત માટે હાથ નીચેના અધિકારી બની જવાનું કહે છે

પ્રકર્ષ—“મામા ! જ્યારે તમે મારા ઉપર આવી અનેક હઠીકતો બતાવવાની મહેરબાની કરના લાગ્યા છે ત્યારે મારી જિજ્ઞાસા હવે કાંઈ પૂરી થયા વગર રહેવાની હતી ? પણ મામા ! એક વાત જરા પૂછી લઉં તેનો જવાબ આપજો આ મકરંધજની સમીપે મહામોહ, રાગડેસરી, વિષયાભિવાધ, હાત્ય વિગેરે પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે દેખાય છે ત્યારે પેલા દ્વેષગર્જદ્ર, અરતિ, એક વિગેરે દેખાતા નથી તેનું મામા સાહેબ ! શું કારણ હશે ? શું તેઓ મકરંધજના રાજ્યના ભિષેકમા આવ્યા નહિ હોય ?”

વિમર્શ—“ભાઈ પ્રકર્ષ ! તેઓ સર્વ મકરંધજના રાજ્યમા આ ભવચક્ર નગરે આવેલા છે એમા તારે જરા પણ આશંકા કરવા જેવું નથી, પરંતુ તને યાદ હોય તો પ્રથમથી જ મેં તને જણાવેલું છે કે એ અતરંગ લોકો કોઈ વાર ઉધારા દેખાય છે અને વળી કોઈવાર અતર્ધાન થઈ જાય છે—એવી તેઓની પ્રકૃતિ છે અત્યારે એ દ્વેષ-ગર્જદ્ર, શોક વિગેરે સર્વે અતર્ધાન થઈને આ મકરંધજના રાજ્યમા વસે છે, પણ પોતે રાજાની મેવા કરવાના અવસરની વાટ જોઈ રહ્યા છે અત્યારે મહામોહ વિગેરેને મેવા કરવાનો અવસર મળ્યો છે તેથી તેઓ મકરંધજની ચમત્કામ પ્રગટ થઈને પોતાની ફરજ બજાવી રહ્યા છે તારે એટલું બરાબર ધ્યાનમા રાખવું કે એ મકરંધજ મહારાજ સખ્ત હુકમ કરનારો અને તેને બરાબર અમલમા મૂકનારો છે તેથી એના રાજ્યમા જે જે માણસોને જે જે કામ સોંપાયું હોય તેટલું જ તેણે તે તે પ્રસંગે કરવાનું છે, જેવું જેટલું માહાત્મ્ય હોય તેટલું તેણે બતાવવાનું છે અને જેણે પોતાને ખાતે જેટલી આવક કરવાની હોય તેટલી જ કરવાની છે, તેમા જગ વધારો પણ તે કરી શકે નહિ અને અને ઘટારો પણ કરી શકે નહિ જો હું તને આ વાત દાખલો આપીને બગબર સ્પષ્ટ કરીને સમજાવું આ લોલાક્ષ નામનો બહિરંગ પ્રદેશનો રાજા છે તેને અને તેના રાજમહાળને તથા સર્વે પ્રજાને પેલા મકરંધજને છતી લીધેલા છે છતાં તે લોકોને એ વાતની જરાએ ખબર પણ પડી શકતી નથી એટલું જ નહિ પણ એ સર્વે બાહ્ય લોકો મકરંધજને પોતાના ભાઈ જેવો સગો ગણે છે એ સર્વે મહામોહ-રાજે જમાવટ કરી છે, મહામોહની એ કામ ઉપર જ યોજના થયેલી છે, તેનું માહાત્મ્ય અને તેણે પોતાને ખાતે જેટલી જ આવક કરવાની છે એવો મહારાજ મકરંધજનો હુકમ છે એ સર્વે (બાહ્ય) લોકો એક બીજા ઉપર પ્રીતિ રાખીને અસ્પર્શ વળગે છે અને તેમ કરવામા પોતાની જાતને પૂરી ભાગ્યશાળી સમજે છે તે જમાવટ રાગ

પ્રતાપથી જે નાટક લોકો કરી રહ્યા છે તે આનંદમાં આવી અદર બેઠા બેઠા બેસા કરે છે”

પ્રકર્ષ—“ત્યારે એ લોકો તો એવી રીતે અદર બેઠેલા છે તેને આપ કેવી રીતે સાક્ષાત્ બોધ શકો છો?”

વિમર્શ—“ભાઈ! મારી પાસે વિમળાલોક^૧ નામનું અજન છે એ આખા આજવાથી એ સર્વને હું બરાબર બોધ શકું છું”

પ્રકર્ષ—“મને પણ એ યોગાજન આજવાની કૃપા કરો કે જેથી હું પણ એ મકરધ્વજ રાજા આદિ સર્વને બરાબર અવલોકી શકું”

પ્રકર્ષની આની માગણીથી મામાએ તેની આખોમાં યોગાજન આજ્યુ અને પછી સ્પષ્ટ રીતે કહ્યું કે “હવે તું તેઓના હૃદયપ્રદેશને હૃદય બોધશ એટલે સર્વ તને જણાઈ આવશે”

પ્રકર્ષ હર્ષમાં આવી જઈને કહેવા લાગ્યો કે—“અહો મામા! હવે તો રાજ્યાભિષેક થયેલો અને મહામોહ વિગેરેથી પરિવરેલો મકરધ્વજ મને બરાબર દેખાય છે અહાહા! મામા જુઓ તો ખરા! હાથમાં ધનુષ્ય લઈને એ (મકરધ્વજ) મહારાજા તો સિંહાસનઉપર બેઠે બેઠે જ પોતાના કાનમુઠી બાણોને એથીને લોકોને ભેદી નાખે છે અરે જુઓ તો! એ લોકો એના બાપુથી વિહ્વલ થઈ ગયા છે અને રાજા (લોભાક્ષ) પણ એવી રીતે બાણો લાગવાથી જર્જર થઈ ગયો છે અને તેમને સર્વને એવી બ્રાહ્મણ વિકારયુક્ત અવસ્થામાં આવી પડેલા બોધને એ કામદેવ તો પોતાની સ્ત્રી રતિ સાથે મોઢેથી ખઠખાઈ હસે છે અને અરસ્થરસ તાળીઓ આપીને મળ કરે છે! વળી એના નોકરો અને દાસો પણ મોઢે સ્વરે બોલે છે કે—‘અહો ભારે લગાવ્યા! ઠીક બાણ માર્યા! ખૂબ પ્રહાર કર્યા!’” વિગેરે, અને મહામોહ વિગેરે પણ મકરધ્વજની સમક્ષ લીલા રહીને હસે છે અહાહા! મામા! તમે તો મને બહુ સારી બેવા જેવી હકીકત આજે બતાવી હું બહુ શુ બોલું? આવી રાજ્યની લીલા ભોગવતો કામદેવ તમે મને બતાવીને ખરેખર મારા ઉપર મોટી કૃપા કરી છે”

મહામોહાદિ સર્વનો મકરધ્વજકૃત નિયોગ.

વિમર્શ—“અરે ભાઈ! હજી આમાં તે શું છે? આ ભવચક્ર નગરમાં તો તારે હજી બીજી ઘણાં બેવાનું છે! આ નગરમાં તો ઘણા બેવાલાયક તમાસાઓ થાય છે!”

૧ વિમળાલોક અજનનો ખુલાસો પ્રથમ પ્રસ્તાવમાં આપેલો છે જુઓ પૃ ૨૫ તથા જુઓ પૃ ૧૨૬-૩૦ (પ્રથમ પ્રસ્તાવ)

પ્રકર્ષ—“મામા ! જ્યારે તમે મારા ઉપર આવી અનેક હઠીકતો બતાવવાની મહેરબાની કરવા લાગ્યા છે ત્યારે મારી જિજ્ઞાસા હવે કાંઈ પૂરી થયા વગર રહેવાની હતી ? પણ મામા ! એક વાત જરા પૂછી લઉં તેનો જવાબ આપજો આ મકરધ્વજની સમીપે મહામોહ, રાગદેસરી, વિપયાભિલાષ, હાન્ય વિગેરે પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે દેખાય છે ત્યારે એવા દ્વેષગર્જેદ્ર, અરતિ, ગોઠ વિગેરે દેખાતા નથી તેનું મામા સાહેબ ! શું કારણ હશે ? શું તેઓ મકરધ્વજના રાજ્યના ભિષેકમા આવ્યા નહિ હોય ?”

વિમર્શ—“ભાઈ પ્રકર્ષ ! તેઓ સર્વ મકરધ્વજના રાજ્યમા આ ભવચક્ર નગરે આવેલા છે એમા તારે જરા પણ આરાજન કરવા જેવું નથી, પરંતુ તને યાદ હોય તો પ્રથમથી જ મેં તને જણાવેલું છે કે એ અતરંગ લોકો કોઈ વાર ઉઘાડા દેખાય છે અને વળી કોઈવાર અતર્વાન થઈ જાય છે—એની તેઓની પ્રવૃત્તિ છે અત્યારે એ દ્વેષ-ગર્જેદ્ર, ગોઠ વિગેરે સર્વે અતર્વાન થઈને આ મકરધ્વજના રાજ્યમા વસે છે, પણ પોતે રાજની સેવા કરવાના અવસરની વાટ ભેંધ રહ્યા છે અત્યારે મહામોહ વિગેરેને એવા ઢરવાનો અવસર મળ્યો છે તેથી તેઓ મકરધ્વજની સભામા પ્રગટ થઈને પોતાની ફરજ બજાવી રહ્યા છે તારે એટલું બરાબર ધ્યાનમા રાખવું કે એ મકરધ્વજ મહારાજ સખ્ત હુકમ કરનારો અને તેને બરાબર અમલમા ચૂકનારો છે તેથી એના રાજ્યમા જે જે માણસોને જે જે કામ સોંપાયું હોય તેટલું જ તેણે તે તે પ્રસંગે કરવાનું છે, જેવું જેટલું માહાત્મ્ય હોય તેટલું તેણે બતાવવાનું છે અને જેણે પોતાને ખાતે જેટલી આવક કરવાની હોય તેટલી જ કરવાની છે, તેમા જરા વધારો પણ તે કરી શકે નહિ અને અને ઘટાડો પણ કરી શકે નહિ એ હું તને આ વાત દાખલો આપીને બરાબર સ્પષ્ટ કરીને સમજાવું આ લોલાક્ષ નામનો બહિરંગ પ્રદેશનો રાજા છે તેને અને તેના રાજમહળને તથા સર્વ પ્રજાને પેલા મકરધ્વજને છતી લીધેલા છે છતાં તે લોકોને એ વાતની જરાએ ખબર પણ પડી શકતી નથી એટલું જ નહિ પણ એ મરે બાહ્ય લોકો મકરધ્વજને પોતાના ભાઈ જેવો મગો ગણે છે એ સર્વ મહામોહ-રાજે જમાવટ કરી છે, મહામોહની એ કામ ઉપર જ યોજના થયેલી છે, તેનું માહાત્મ્ય અને તેણે પોતાને ખાતે જેટલી જ આવક કરવાની છે એવો મહારાજ મકરધ્વજનો હુકમ છે એ સર્વ (બાહ્ય) લોકો એક બીજા ઉપર પ્રીતિ રાખીને અસ્પર્શ્ય વળગે છે અને તેમ કરવામા પોતાની જાતને પૂરી ભાગ્યશાળી સમજે છે તે જમાવટ

ડેસરીએ કરેલી છે, ગગડેસરીની એ પરિણામ નિપજવવા માટે યોજાયા છે, એટલું જ તેણે માહાત્મ્ય છે અને તેણે પોતાને ખાતે એટલી જ આવક કરવાની છે તથા એ લોકો (ખાદા) શબ્દાદિ ધ્વનિના વિષય તરફ લોભાઈ નથી, ખેંચાય છે અને તેને લઈને સંકરો પ્રધારના વિચારો કરી બતાવે છે તે જમાવટ નિપચાભિવાચ મત્રીશ્વરની છે, નિપચાભિલાપની એ પરિણામ નિપજવવા માટે યોજના થયેલી છે, એટલું જ તેણે માહાત્મ્ય છે અને તેણે પોતાને ખાતે એટલી જ આવક કરવાની છે ઉપરાંત એ લોકો ખડખડાટ હસે છે, અરસપરસ એક બીજાના ચાળા કરે છે તે સર્વ પ્રકાર હાસનો નિપજવેલો છે એવીજ રીતે મહામોહની પત્ની (મહામુઢતા), વિપચા ભિલાપની પત્ની, (ભોગવૃષ્ટિ), હાસની પત્ની (તુચ્છતા) વિગેરે સર્વ તેમને સંપેલ કામો જ કરે છે અને આપેલ પરિણામ નિપજવી આપે છે, તેમજ બીજા રાજાઓ અને પેલા મોળા છોકરાઓ વિગેરે સર્વ પોતપોતાને સંપેલ કામ કરે છે પોતાનું માહાત્મ્ય બતાવે છે અને પોતાને ખાતે તેટલી આવક જમાવે છે એ સર્વની બરાબર ચોક્કસ કામોપર જ નીમણુંક થયેલી છે હવે એ લોકો શબ્દાદિ ધ્વનિના ભોગો ભોગવે છે, અત્યંત આનંદપૂર્વક પોતાની રીસાયલી સ્ત્રીઓને અનુકૂળ થવા પ્રાર્થના કરે છે, તેઓના મ્હોઢા ચાટે છે, તેઓને સુખન લે છે, તેઓના શરીરને ભેટે છે, તેઓની સાથે મૈથુન સેવે છે-વિગેરે વિગેરે જે કામો વાચ છે તે સર્વ કામની યોજના ઉપર મકરંધવળે બીજા કોઈની નીમણુંક કરી નથી પણ એ કામ તો એ રાજાએ પોતાની સ્ત્રી રતિની સાથે પોતાના જ હાથમા રાખ્યું છે, એમ કરવાનો હેતુ એ છે કે એ કામ કરવાની તાકાત એ મકરંધવળમા જ છે, બીજા કોઈમા નથી ભાઈ પ્રવૃત્તિ એની રીતે અહીં દ્વેષગર્જેદ્ર, શોક વિગેરે પણ તેઓને જે કામ સાપવામા આવેલું છે તે બંધવવાના વખતની તેઓ હાલ રાહ ભેઈ રહ્યા છે, તેથી હવે તેઓ પ્રગટપણે દેખાતા નથી”

અતરંગ લોકોના અનેક રૂપો

પ્રવૃત્તિ—“મામા! જ્યારે સર્વ અહીં આવેલા છે ત્યારે ચિત્તવૃત્તિ અટવીમા પેનો મહામોહ ગત્તનો જે મડપ આપણે નેયો હતો તે તો તદ્દન ખાલી પડ્યો છે?”

૧ કામ પડશે એટલે દેખાશે એવું કામ આવના પ્રકરણમા જ પાંચે લોકો એ લોકો અવસરે દાખર થઈ જશે

વિમર્ગ—“નારે ભાઈ ! એવું કાંઈ નથી મેં તને અગાઉ પણ જણાવ્યું હતું કે એ અતરંગ લોકો તો ધાગે તેટલા રૂપ કરી શકે તેવા છે, તેથી જો કે તેઓ આ મંડરધ્વજના ગજ્યમા અત્યારે અહીં આવી છે તો પણ તેઓ સર્વે તે પૂર્વે જોઈ તે જ અવસ્થામાં મહા-મોહના ગભાસ્થાનમાં બેઠેલા જ છે આ મંડરધ્વજનું રાજ્ય તો થોડા દિનસ આવનાનું છે તેથી તે ક્ષણિગ્ રહેવાય અને એવું મહામોહનું રાજ્ય છે તે તો ઘણું ઢાળથી સ્થાપિત થયેલું છે, અનત રહેવાથી પ્રવૃત્ત થયેલું છે અને અનત કાળ રહેવાનું છે, તેથી ત્યાંથી તેઓ ખસે એવો તો ખ્યાલ પણ શા માટે લાગે? વળી એ મહામોહનું રાજ્ય તેં જોયું હતું તે તો આખા જુનનમાં વિસ્તરેલું છે અને આ મંડરધ્વજનું રાજ્ય તો માત્ર ‘માનવાવાસમાં જ છે આ તો એ મહામોહ રાજ્યનો એવો સ્વભાવ છે કે જે જૂની પરિસ્થિતિ નિપજાવેલી હોય તેને હમેશા નિભાવ્યા કરતી, તેથી પોતાને મોટું રાજ્ય હોવા છતાં પણ પોતાના એક સેનાની મંડરધ્વજની પાસે પોતે નોકરનો ભાવ ધારણ કરીને રહે છે બાકી એ મહામોહનું સભાસ્થાન તો હજી પણ વિજયવતી વર્તે છે અને ‘અહા જોઓ દેખાય છે તેઓ અત્યારે પણ એ રાજ્યમાં તો બરાબર અસવ સ્વરૂપે જ વર્તે છે”

પ્રત્ય—“મામા ! તમારો વિગતનાર ખુલાસો સાંભળીને મારા મનમાં જે શકા થઈ હતી તે હવે બગળાં ફર થઈ”

૧ વસતોત્સવ મનુષ્યગતિમાં જ સમ્યક્ તેમાં પશુપક્ષીઓ ભાગ લે તો મનુષ્યના પેદાશમાં આવે, મહોત્સવની જમાવટ તેઓ મરવા નથી

૨ અહીં જો રો એ સોસાયટિવાળા મૂળ ગ્રંથનું પૃષ્ઠ ૬૦૧ સ્ત્ર ૫૫૫ છે

પ્રકરણ ૨૨ મુ

લોલાક્ષ.

(મધ-પરદારા.)

ભવચક્રનગરના કૌતુકો (ચાલ)

રાસુ ભાલેજને નવુ નવુ જોવાનો બહુ ઉત્સાહ હતો, પિતાએ આપેલ સમય હતો પહોંચતો હતો અને આતરતત્વવેદી મામા તેની સર્વ જિજ્ઞાસાઓ સતોષ કારક રીતે પૂરતા હતા પ્રકરેં તેથી ભવચક્રનગરના કૌતુકો પૂર પોંસથી જોવા માગ્યા અને મામાએ જાણવા લાયક ખુલાસા કર્યા

લોલાક્ષ રાજા અને સુરાપાન,
દારૂની અસરમા વિવેક નાશ.

લોલાક્ષ રાજાને અગાઉ હાથીની અખાડી ઉપર બેઠેલ જોવામા આવ્યો હતો તે હવે હાથી ઉપરથી નીચે ઉતર્યો અને સામેજ ચરિકા દેવીનું મંદિર હતું તેમા દાખલ થયો પ્રથમ તો એણે ચરિકા દેવીને મંદિરથી સારી રીતે જુઠું કરી, પછી દેવીની પૂજા કરી અને ત્યાર પછી એ દેવીની સામે જ દારૂ પીવા માટે મોટી ખુદ્દી ચાગાન જેવી જગ્યા હતી ત્યાં બેઠો તેની સાથે બીજા રાજપુત્રો અને પ્રજાજનો આવ્યા હતા તેમણે સુરાપાન કરવા માટે મડળની યોજના કરી તે કાર્ય માટે નાના પ્રકારના રવોના બનાવેલા દારૂ પીવાના પાત્રો તેઓએ પાથર્યા અને દરેક મનુષ્યની પાસે સોનાના મલપાત્રો સખ્યાબધ મૂકી દીધા પછી સુરાપાન કરનારો ડમ ચાલ્યો એક પછી એક સર્વ મધ પીવા લાગ્યા, કોઈ વધારે હનમા આવીને આનંદથી વધારે દારૂ પીએ છે, કોઈ વધારે કેફ ચઢાવવા સારૂ હિંદોળ રાગ ગાય છે, વળી તેના

ઉપર લાલ રંગના મધનો એક ખાલો ચઢાવે છે, કોઈ વાદ્ય વગાડનારને આગ્રહ કરીને દારૂ પીવગાવે છે, નાચ ચાલી રહ્યો છે, કોમલ હસ્ત રૂપ કિસલયો વડે મધપાત્રો લઈ જવામાં આવે છે, વટાલી પત્નીના અધરઐયાણા પાન કરવામાં આવે છે, આવેશમાં દત્તપદ્મિથી અધરોષ કરડાય છે, દારૂના મદમાં છાકટાપણાની સ્થિતિ વધારે વધારે જામતી જાય છે, નાના મોટાની લાજ મર્યાદા અને સારા ખરાબ કામની આશંકા છૂટતી જાય છે, સ્ત્રીઓના મુદર મુખ તરફ નજર ખેંચાઈ જાય છે, ગભીરતા નાશ પામતી જાય છે, મોટા મોટા માણસો નાના બાળકો જેવી ચેષ્ટાઓ કરે છે અને મરે પ્રકારના અકાર્યની બરાબર વ્યવસ્થા થાય છે એટલે ન કરવાના સર્વ કામો થાય છે

રતિલલિતાનો નાચ.

લોલાક્ષનું કામાધપણ.

નિવેકબ્રહ્મતાની હદ.

હવે એ લોલાક્ષ રાજાને રિપુકપન^૧ નામનો એક નાનો ભાઈ હતો, તે લાલ યુવરાજ પદપર હતો અને આ વખતે લોલાક્ષ રાજા સાથે તે પછુ નગરબહાર આવેલ હતો, ખૂબ દારૂ પીને મસ્ત થવાથી તે તદ્દન પરવશ બની ગયો હતો, તેથી પોતે કાર્ય અકાર્યની તુલના કરી શકે તેવી સ્થિતિમાં રહ્યો નહોતો એવી પીધેલ અવસ્થામાં તેણે પોતાની પત્ની રતિલલિતાને હુકમ કર્યો—“અરે વહાલી નાચ કર, નાચ કર—” પોતાના વડિલવર્ગ સમક્ષ નાચવામાં

રતિલલિતાનો ધણી સરમ લાગતી ટોવા છતાં પોતાના પતિના મર્યાદાક્ષમ હુકમનો અનાદર કરવાની તેનામાં તાકાત નહોતી

તેથી પોતાની મરજીવિરૂદ્ધ રતિલલિતા નાચવા લાગી

તેનું શરીર અત્યંત લાવણ્યવાળું અને નમણું હોવાને લીધે અને દારૂનો મદ પીધા પછી ઘણો વિકાર કરે તેવો હોવાને લીધે જેવી તે નાચવા માડી કે તે જ વખતે પેલા રાજા લોલાક્ષ ઉપર મકરંધજે પોતાના સેંકડો તીરો માર્યા અને તેને તદ્દન પોતાના તાબામાં લઈ લીધો, જેને લઈને તે રાજા એકદમ એ ભાઈની સ્ત્રી ઉપર અત્યંત રાગવાળો થઈ ગયો, પરંતુ તેના રાગની તુષિ કરવા શુ કરવું તે બાબતનો કેટલાક વખત મુઠ્ઠી તે નિર્ણય કરી શક્યો નહિ એવી રીતે મકરંધજીહ્વ હત દશામાં ત્યાં ને ત્યાં ઘણો વખત બેસી રહ્યો

૧ રિપુકપન આ લોલાક્ષ રાજાના નાના ભાઈને આપણા કથાનાયક રિપુ દારૂણ સાથે લેતી ન નાજવાની સલાહ રાખતી

હવે ઘણો દારૂ પીધેલ હોવાથી એવું આપુ મન્યમડળ મનમાં મસ્ત થઈ ગયેવું હતું અને તેની અમરથી તદ્દન હીલચાલ વારસુ થઈ ગયું હતું. સર્વે લોકો જમીનપર લેટી ગયા હતા કોઈ કોઈ ઉલટી કરતા હતા અને કોઈ કોઈ ખાતા હતા. ઉલટીને લીધે એ જમીન અપવિત્ર કાદવથી ચીકાસનાળી થઈ ગઈ હતી. કાગડાઓ તે ઉપર પડ્યા, કૂતરાઓ ચારે તરફથી દોડી આવ્યા, અને લોકોના મોઢાઢા ચાટવા મળ્યા આવે વખતે રિપુકપન ઉઘતો હતો, માત્ર રતિનનિતા જાગતી હતી એ પ્રસંગે મહામોહ રાજાને બરાબર વશ થયેલો, રાગકેમગીએ ખોળામાં બેસાડેલો, નિષયાભિષારે ગ્રેરણા કરેલો, રતિના સામર્થ્યથી હારી બેઠેલો, કામદેવે મર્મભાગમાં સંકોળે તીરેથી વીધેલો લોવાક્ષ રાજા પોતે મરવા પડ્યો હોય તેમ પોતાના સ્વરૂપને ન જાણતો નિલલિતાને પકડના માટે ચાલ્યો. પોતાના આંગેગને છોડે તે ન જ રોકી શક્યો અને નિલલિતાની પામે આવી પહોંચ્યો નજીક આવીને

લોવાક્ષને:
મવાદાસગ

પોતાના હાથ પડોળા કર્યા રતિલલિતા પોતાના મનમાં વિચાર કરના લાગી કે-આ તે શું હશે? સ્ત્રીઓની નૈસર્ગિક (કુદગતી) શુદ્ધિરાક્તિથી એકદમ તે સમજી ગઈ, સમજીને ચોંકી, મનમાં એકદમ

છટી ગઈ, મોટો ભય નજીકમાં ટોચ એવી આતર ગ્રેરણા થઈ ગઈ એટલે દારૂનો મદ એકદમ ઉતરી ગયો, એટલે ભય વિચારીને તે એ જદમ ત્યાંથી નાસવા લાગી. લોવાક્ષ રાજાએ તેને પકડી પાડી એ અબજાએ જોર જરી પોતાની જાતને વિષથી રાજાના પાસમાંથી છોડાવી અને પાછી દોડના લાગી વળી રાજાએ તેને પકડી પાડી વળી જરા ખેંચતાણુ જરી ફૂટી અને દોડતી ચરિમાના મહિરના અવરના ભાગમાં દાખલ થઈ ગઈ અને ભયથી આખા શરીરે ધ્રુજતી ચરિકાદેવીની પછાડે હુપાઈ ગઈ.

દ્વેષજલેદ્રનો અનમર

દાડની અસરમાં વમસાળ.

નિર્દોષના પ્રાણનો નાશ

એ વખતે દ્વેષજલેદ્રને મહારાજા મકરધ્વજ તરફથી પોતાની અસર બતાવવા આ વખતસરની જમાવટ કરના હુકમ મળ્યો, એ દેવે તે પ્રગટ થયો.

પ્રકર દ્વેષગર્જેદ્રને લેઈ લીધો અને બોલ્યો “મામા ! જુઓ દ્વેષગર્જેદ્ર આ-યો અને વળી માથે પોતાના આઠ નાના બાળકોને પણ લેતો આ-યો જણાય છે (ક્રોધ અને માન)” વિમલ ભાણેજને જવાબમાં કહ્યું કે “હા ભાઈ ! હવે દ્વેષગર્જેદ્રનો અન્યર આવ્યો છે તેથી તે પોતાની ફરજ બજાવશે હવે તું એની રમતનું બરાબર અવલોકન કરજે” પ્રકર ભાણેજે ચોતરફ નજર ફેરવતા ફેરવતા બરાબર અવલોકન કરતા માથું

હવે પેલા દ્વેષગર્જેદ્રે રાજ્યહુકમને બગાડી સભાળી લીધો પોતે લોવાણ રાજાના દાખલ થઈ ગયો લોવાણે દ્વેષગર્જેદ્રને વગ થઈને વિચાર કર્યા કે-એ પાપિણી (સ્તિલલિતા)ને માગી જ નાખું, જ્યારે એ દુષ્ટાને મારા ઉપર પ્રીતિ થતી નથી અને ઠગટી મને તબીબે આમ નામતી ફરે છે તો તેને હાથેલાને માટે જીવવા જ દેવી ન લેઈએ-આવો વિચાર આવતા આવે જ તેણે હાથમાં તરનાર લીધી અને ચઢિકાના મદિગના જર્ણાગરમાં તરનાર સાથે દાખલ થયો દા-કના કેદમાં તે એટલો બધો ચક્રવૂર થયેલો હતો કે પોતે શું કરે છે તેનું તેને ભાન ન રહ્યું અને સ્તિલલિતાને બદલે ચઢિકાદેવીની પ્રતિ-માને તરનારથી ઉઠાની દીધી^૧ સ્તિલલિતા ત્યાંથી નાહી અને મદિર બહાર આવી તેણે ‘આર્યપુત્ર ! રક્ષણ કરે, રક્ષણ કરે, બચાવો, બચાવો’, એવો મોટેથી હાહારન કરી મુક્યો એનો હાલગ્ન સાભળીને ત્રિપુકપન ઉદ્ધમાથી એકદમ જાગૃત થઈ ગયો અને બીજા લોકો પણ જાગૃત થઈ ગયા ત્રિપુકપને દોડતા દોડતા આનીને પૂછ્યું ‘વહાલી ! તને કોનાથી ભય થયો છે ?’ તેના ઉત્તરમાં લોવાણે પોતાની સાથે કેતુ અધમ વર્તન ચલાવ્યું હતું તે સંશયમાં પણ મુદાસર સ્તિલલિ-તાએ કહી સભળા યુ

સ્તિલલિતા પામેથી તે હકીકત સાભળી એટલે ત્રિપુકપન ઉપર પણ દ્વેષગર્જેદ્રનું ભેર થઈ ગયું તેણે અત્યંત સ્પર્ધાપૂર્વક અને તિર-સ્કાર માથે પોતાના બાઈને લડવા માટે હાકોટો કર્યો એકદમ ચર્મ મેનાનીઓમાં ખળભળાટ થઈ ગયો, આખા વનમાં જ્યાં દારૂગોષ્ઠિ જતમેલી હતી અને લોકો ઉઘટા હટા ત્યાં ચર્મ જાગૃત થઈ ગયા, ગર-બર મચી રહી, ધામધુમ થઈ રહી અને ચારે પ્રકારનું લરકર ચોત-રકથી એકઠું થવા લાગ્યું, મોટી ધમાલ મચી રહી બીજા લોકોને તો

૧ હવે રાજાન બદલે દેવ દાખલ થાય છે તે પોતાના દોર ચલાવશે એનો અવસર હવે આવે છે

૨ દારૂની અસર નીચે આ મહા અટલ ક્યું, દેવીની મૂર્તિ ઉઠાવી દેતા ત્રા-નને પશ્ચાન્નાય પણ થયો નહિ એ એનું ચક્રવૂરપણ બતાવે છે

હકીકત શી બની છે તેની પૂરતી ખબર પણ ન હોતી અને દારૂને લીધે પરના થઇ ગયા હતા, છતાં વાતાવરણ એવું ભાઈનો મર્ચાં થઇ ગયું કે ગભની ત્રેરપાને લઇને બીકણુ માણસો દારૂ ભરી બીકણુની સાથે, સૂરનીરો સૂરવીરોની સાથે, ખચર વાળા ખચરવાળાની સાથે, ઘોડેસ્વારો ઘોડેસ્વારોની સાથે, ઘોડવાળાઓ ઘોડવાળાઓની સાથે, રથીઓ રથીઓ સાથે અને હાથીરાળા હાથીરાળાની સાથે લડીને અરસપરસ એક બીજાનો નાશ કરવા લાગ્યા એકદમ અચાનક લોકોનો મોટી સંખ્યામાં ઘણું નીકળી ગયો.

હવે તે વખતે રિપુકપને હાકોટો કરેલો હતો તેના જવાબમાં લોવાક્ષ રાજા પોતાના ભાઈની સામે ચાલ્યો અને ઉપર દ્વેષગર્ભે પોતાનું રાજ્ય બરાબર સ્થાપન કરી દીધું હતું, તેથી પોતે એક બીજાના ભાઈઓ છે તે હકીકતને જૂલી જઇને દારૂની કેદમાં મસ્ત થયેલા તેઓ તરવારથી પટ્ટાબાજી ખેલના લાગ્યા આખરે અત્યંત ક્રોધથી રિપુકપને પોતાના મોટા ભાઈ લોવાક્ષને જમીનપર પછાડ્યો જે બંને નાશ નેહને લોકોમાં ભારે ખળભળાટ થઇ ગયો.

દારૂ અને પરદારાના ભવકર પરિણામ.

આ પ્રમાણે મને હકીકત નેહને મામા ભાણેજ નગરમાં દાખલ થયા અને જ્યાં એના પ્રકારની કાંઈ ગરબડ ન થતી હોય એવે ઠંકારો આરામ લેવા બેઠા પછી વિમર્શ મામાએ વાત શરૂ કરી -

વિમર્શ—“ભાઈ પ્રકરે! દ્વેષગર્ભેનું માહાત્મ્ય જોયું?”

પ્રકરે—“મામા! બહુ સારી રીતે જોયું આના વિવાદોનું આડ પડિણામ આવે છે તે બરાબર અનલોપી લીધું.”

વિમર્શ—“ભાઈ! દારૂ પીનારાના એવા જ હાલ થાય છે દારૂના કેદની અસર નીચે પડેલા પ્રાણીઓ જેની તરફ નજર પણ ન કરવી જોઈએ તેના તરફ વિષયશુદ્ધિથી ગમન કરે છે, પોતાની સામે કોણુ ઠલેલ છે તે તેના લક્ષ્યમાં પણ રહેતું નથી, પોતાના મગા બધું જોવા નજીકમાં નજીકના વહાલા સગાઓનું પણ તેઓ ખૂન કરી બેસે છે, વગર અવસરે મોટો અકસ્માત હાથે કરીને ઉપજતી કાઢે છે, સર્વ પ્રકારના અધમમા અધમ પાણોનું પણ આનંદનું કરે છે, આખા

૧ અહીં મૂળ કથામાં આ પ્રમાણે હકીકત છે લોવાક્ષને જમીનપર પછાડ્યો એટલે મારી નાખ્યા એમ સમજાવે છે અને તેની ગાદીપર રિપુકપન ચડી બેઠો એમ આગળની વાતથી અનુમાન થાય છે.

જગતને અનેક પ્રકારનો સત્યાપ આપનાર યાચ છે, કારણ વગર આખરે જમીનપર પટકાઈને મરણ પામે છે, ભવ હારી બેમે છે અને દુર્ગતિએ જાય છે એમા ભાઈ! નવાઈ નેવું શુ છે? સમજી માણસો ઝડી ગયા છે કે જે અધમ પ્રાણીઓ મધમા અથવા પરમ્પ્રીમા આસક્ત હોય છે તેઓના સર્વધર્મા એવા માઠા પરિણામ જ આવે છે અને તેઓને એવા જ અનર્થો સહન કરના પડે છે' એમા સવાલ નેવું શુ છે? દાડ માટે સુઝ માણસો ઘણું જ ખગળ બોલે છે, સર્વ સમજીઓ દાડની નિંદા કરે છે, દાડ અનેક કલેગોનું કાન્ડુ છે, દાડ સન પ્રકારની આપત્તિઓનું મૂળ છે અને દાડ સેંકડો પાપાવી ભરપૂર છે. જે પ્રાણી દાડનું અથવા પગ્મ્પ્રીવપટપણાતુ વ્યમન છોડી શકતો નથી તે આખરે આ લોભાક્ષ નાનની પેઠે ક્ષય પામે છે, હાડીને હેઠો બેમે છે, ત્રામ પામીને સમારમા વધારે પાત પામે છે, હુ ભાગ! જે પ્રાણીઓ દાડના અને પગ્મ્પ્રીનો દૂશીજ ત્યાગ કરે છે તેજ ખગ સમજી અને પડિત છે, તે પુણ્યગાળી છે, તે ભાગ્યગાળી છે અને તે ખરા કૃતાર્થ થયેલા છે."

પ્રકર્ષ—“મામા! આપ દાડ તથા પરદારા માટે કહો છો તે સર્વ અરાબ્ય તેમ જ છે એ અધમ પાપોના ઝોળા આપણે તો ખગખર જોયા”

પ્રકરણ ૨૩ મું.

રિપુકંપન.

(મિથ્યાભિમાન.)

ભવચક્રનમરના કોણકો (ચાક્ર)

ધ અને પરદારાના કૃળ અનુભવી લોભાક્ષ જમીનપર પટકાઈ પડ્યો તેને સ્થાને રિપુકંપન આવ્યો એ બનાવપર મામા ભાણેજ વચ્ચે વાતચીત થઈ ગઈ ત્યાર પછી મામા ભાણેજ (નિમર્ગ-પ્રકર્ષ) માનવાનાસમા આવેલા લલિતપુરતુ અવલોકન કરવાની ઇચ્છાથી ફરવા લાગ્યા જે જે બનાવો અસાધારણ લોભે તે નીરખી ભાણેજ તે પર વિશ્લેષાપૂર્વક સવાલો પછે અને મામા

લલિતપુરે મિથ્યાભિમાન.
તેતુ ઓળખાપા અને સ્થાન.
ગજમહેલમા મામાભાણેજ.

હવે એ માનવાવાસપુરના લલિતપુર નગરમા મામાભાણેજ યોગ દિવસ કર્યા એક દિવસ તેઓ અને રાજકુળની નજીકમા મરતા હતા ત્યાં તેમણે એક પુરુષને જોયો

પ્રાર્થ—“નરે મામા! આ તો જેવો ‘મિથ્યાભિમાન જાણાય છે’

વિમર્શ—“હા ભાઈ! એ મિથ્યાભિમાન જ છે”

પ્રકર્ષ—“મામા! એ બાઈસાહેબને તો રાજસચિત્ત નગરમા હમેશને માટે સ્થાપન કરવામા આવેલા હતા તે પાતાની કાયમની નિમજીક છોડીને અહીં કેમ પધારેલા છે?”

વિમર્શ—“મહામોહ રાજની મકરંવજપર એટલી બધી મહે સ્થાની છે કે એના રાજ્યમા તેની રાજ્યસદ્ધિ વધારના માટે જેઓની કાયમની નિમજીક અન્યન થયેલ છે એના નરકરને પણ મોહરાજએ અહીં આણેતુ છે આ મિથ્યાભિમાન મતિમોહ વિગેરે અહીં આવેલા છે, પણ તેઓ યોગીની જેઠે ધારે તેટલા રૂપ કરી શકે તેવા છે તેથી અહીં જ હતા તેઓ ગજસચિત્ત અને તામસચિત્ત નગરમા પણ પર માર્યેથી રહેલા જ છે એમ સમજુ

પ્રકર્ષ—“મામા! હાવ એ ક્યા જવા તૈયાર થયેલો છે?”

વિમર્શ—“ભાઈ! સામળ તે અગાઉ રિપુકપનને બહારના જ ગાથામા જોયો હતો તે તને યાદ હશે તેના મોટા ભાઈ લોવાણ રાજના મરજીથી તેનો હાવ રાજ્યાભિષેક થયો છે અને અત્યારે આ લલિતપુરનો તે રાજ થયેલો છે આ રિપુકપન રાજનું આ રાજ્ય ભુવન છે કોઈ કારણ કે જહાતુ લઈને આ ભાઈથી મિથ્યાભિમાન એ રાજના મહેલમા પ્રવેશ કરવા ઇચ્છતો હોય એમ જણાય છે”

પ્રાર્થ—“મામા! એ રાજનો મહેલ મને પણ બતાવો!”

વિમર્શ—“ભલે આવો!”

મામા ભાણેજ રિપુકપન રાજના મહેલમા દાખલ થયા

૧ આપણે મિથ્યાભિમાન નગરનો સ્થાપક

નગરે પ્રથમ જોયો હતો તે એ

મનિધસિતાને પુત્ર જન્મ.
મિથ્યાભિમાનથી મોટો સવ.
હૃદયના પ્રમાણની ધમાલો.

હૃદય-જોકનો અનમર.

હવે એ ત્રિપુકપન રાજને એક મતિકસિતા નામની બીજી રાણી હતી જે વખતે માગા બાળેજે રાજ્યમહેવમા પ્રવેન કર્યા તે જ વખતે મે મનિધસિતા ગણીએ એક છોકરાને જન્મ આપ્યો છોકરાને જન્મ થતા જ સૂયનો ઉદય થતા જેમ કમળ વિજય પામે અથવા નાનતજમાથી મર્ચ અપકાગમમુહનો નાન થઈ નય અથવા તો નુદર-જનના નયનો ઉપડી ગયા પછી જેની મોભા આપે અથવા તો રવધમકર્મના બાપારમા નત્પર એક મુદર ઘડ હોય તેમ તે આખુ રાજભુવન શોભના છા પુ, મર્ચન આનદ આન પ્રસન્ની રહ્યો, ચોતરફ મલિઓના દીવાઓનો જગજગાટ થવા લાગ્યો, મગજ મનયે યતાયનાના વ્યવિમાની માગાઓ (દારો) ચાનગ વિમ્તાગવામા આની, અનેક પ કારના રક્ષાના વિધાનો કરનામા આપ્યા, ધોળા ગરગરથી નદારતની નકો દેખાઓ પૂરીને માધીઆઓ કરવામા આપ્યા, વિવામી મીઓના હાથમા ધોળા ચામરો આપી તેમને દેકાળે ઠેકાળે સ્થાપન કરવામા આપી અને પ્રિયવદા નામની નામી મહારથાનમા બેરેલા મનાગન પાળે પુત્રજન્મની વધામણી દેવા માડ આણી

એ વધામણી ખાવા જનાર દામીનુ ચાવવુ ઉતારજને લઈને ભેરવાણુ હતું, તેના પગો ધબધબ જમીનપર પડતા હતા, ચાવતા ચાવતા પનમા હાકર પડરેલા દોરાને લીધે વચ્ચે પ્રિયવદાની વચ્ચે તેની નાનિ જરા જરા અખલિન થતી હતી, વધામણી મગના ચાવવાને લીધે તેની ચાવના તાલમા રતનો દાયા નીચા થતા હતા, રતનના કપો લીધે નિતમો પલુ ધોળાઈ રથા હતા, મગ્ગ થતા હવાઓથી કટોગમાથી ધુધરી ઓનો ધમકાર થતો હતો, હદારેના હાવવાની માથે રતનપગનું કપડું ખમી જતું હતું, કપડું ખમી જવાને લીધે મુખપર લલન મળ આવતી હતી જે વનરૂપ નદમાથી ભુવનમા ચોતરફ ઉદ્યોત થાઈ રહેતો હતો નિતમ્ય અને અનેના ભારે ભાગથી વચ્ચે એકી તે બાનિમ હાવવામા ધણી મદ હતી તો પલુ આનદના આ-ગમથી ઉતાવળના વેાથી દોડતી આનગ વધી જતી હતી અનુક્રમે તે મહારથાનમા પગોથી અને તેને આનદથી મદાગલ ત્રિપુકપને

પુત્રજન્મની વધામણી આપી રાજાએ તે સમાચાર સાંભળ્યા તે વખતે આનંદથી તેના આખા શરીરપર રોમરાજી વિકસર ચઇ ગઇ

આ પ્રમાણે હકીકત બની રહી છે તે વખતે ત્યાં મિથ્યાભિમાન દાખલ થયો અને તેણે રિપુકપનના શરીરમા પ્રવેશ કર્યો તે વખતે રિપુકપન અભિમાનથી એટલો કુલાઇ ગયો કે જાગે તે પોતાના અત

કરપુમા કે શરીરમા સમાઇ શકતો ન હતો એટલું

મિથ્યાભિમાની જ નહિ પણ તપુ જગતમા પતુ સમાઇ શકતો ન ના વિચારો હોતો આનંદના આવેશમા વિચારો આવવાને લીધે

ભાઇમાદેખ વિચારવા લાગ્યા કે-અહો! હું ખરેખરો

ભાગ્યશાળી છું! મારો વશ-મારૂં કુળ ઘણી ઉન્નત દશાને પામેલ છે!

અહાહા! મારા ઉપર દેવતાઓની કૃપા પણ જળરી છે! અહો મારી

સર્વ લક્ષણસામગ્રી કેની સુંદર છે! અહાહા! મારૂં રાજ્ય! મારૂં સ્વર્ગ!

ખરેખર, આને પુત્રપ્રાપ્તિથી જન્મનું ફળ મળ્યું! મારો આ જગતમા

જન્મ સફળ થયો! આને કલ્યાણમાળા મળી! હું ખરેખર ધન્ય છું!

મારા સર્વ મનોવાછિત આને મિલ્લે થયા મારે અત્યાર સુધી છોકરો ન

હોતો તેથી હું અનેક માનતાઓ કરતો હતો, તે આને કુલનંદન પુત્ર

મને પ્રાપ્ત થયો! આને મને નિરાત થઇ આ પ્રમાણે વિચાર કરતા

રાજાએ અતિ હર્ષપૂર્વક વધામણી દેનાર દાસીને

પુત્રજન્મોત્સવ પોતાના કંઠા, બાજુબધ, રતિબધ, હાર, કુંડળ, મુગ

ટપરની કલમી અને એક લાખ સોનામહોર વધા

મણીમા આપ્યા રાજાના સર્વ અવયવોમા આનંદનો રસ વહેવા

લાગ્યો તે વખતે તેણે આનંદથી ગદગદ થતી વાચા વડે સર્વ પ્રધાન

મંડળને હુકમ કર્યો કે-‘પુત્રજન્મનો મહોત્સવ આનંદપૂર્વક સર્વ

ઉજવો’ પ્રધાન મંડળે રાજાનો આવો હુકમ સાંભળીને રાજ્યભુવનમા

એક શણમાત્રમા અનેક પ્રકારની તોભાઓ કરી નાખી પવનને લીધે

ઊંચાનીચા થતા પાણીના સમૂહ વચ્ચે રહેલ જલજતુઓના ટોળાઓ

પોતાના પૂછડા ઊંચા ઉછાળી મોજાઓની હારની હાર જેમા ઉત્પન્ન

થઇ છે તેવા મહાસમુદ્રમા જેવો ઊંડો અને જલીર અવાજ કરે તેવો

નોખત શરણાઇ વિગેરે વાજીઓનો અવાજ આખા રાજમંદિરમા સર્વ

બાપી રજો મલય (મલબાર દેશ)ના ચંદનની રજથી અને કેસર,

અગર, કસ્તુરી અને કપૂરના મુગધીદાર પાણીઓના છાટપાથી સર્વ

સ્થાન મુગધી ઠીચડમય થઇ ગયું અને તેની મુગધ આવવાથી પવન

પણ એરો સુંદર લાગતો હતો કે તેથી સર્વ પ્રાણીઓને પ્રમોદ થવા

લાગ્યો અને રાજ્યમંદિરમા ચોતરફ રંગોનો એવો ઉદ્યોત પ્રકાશમાન

થઈ રહ્યો કે તેથી જાણે સૂર્યની પ્રભાને અદર આવવાની જરૂરીયાત જ બધ થઈ ગઈ હોય એમ જણાયુ

એ મદિરમા ચારે તરફ વામણાઓ અને કુળડાઓ નાટક કરવા લાગ્યા, જનનાખાનાના નોકરો સર્વે હાસ્ય કરવા લાગ્યા, લોકોને રવના સમૃદ્ધ વધામણીમા મળવા લાગ્યા, અમૂલ્ય કિંમતવાળા મોતીના હારોને તોડીને ચારે તરફ મોતીઓ ઉડાડવામા આવ્યા, સુભટવર્ગ આડબગ્ગપૂર્વક નવા નવા પ્રકારના વેશ પહેરીને સર્વે અવરજવર કરવા લાગ્યો, સ્ત્રીઓ આખા મદિરમા સર્વે રાસડા વિગેરે વિલાસો કરવા લાગી, મદિરમા આવનારા લોકોને અનેક પ્રકારના ભોજન, અને પાન (પીવાના પદાર્થા મદિરા, જળ વિગેરે) આપવામા આવ્યા સર્વે આનંદ ને હર્ષમા ઘણો વધારો થઈ રહ્યો આવી રીતે ચાતરફ યુગ જન્મની વધામણીનો આનંદ ફેલાઈ રહ્યો હતો અને સર્વે નોકર-વર્ગ આનંદથી નાચ કૂગી રહ્યો હતો તે વખતે અત્યંત આનંદમા આવી જવાથી હર્ષનડે હાથ ઊંચા કરીને રાજા રિપુકપન પણ નોકરોની સાથે નાચવા લાગ્યો

હર્ષમા રિપુક
પનનો નાચ

બનાવપર મિથ્યાનુપા.

મિથ્યાભિમાનનું ભેર.

વાસ્તવિક રિપુકપન.

ઉક્ત પ્રકારની ધામધુમ સર્વે જોઈને પ્રકર્ષને મનમા ઠાઈક શકા ઉત્પન્ન થઈ, તેથી તેણે મામાને પૂછના માણ્યું—“મામા ! આ લોકો છૂટે મોઢે મોટથી હર્ષના ઉદ્ગાર કરી રહ્યા છે સર્વ આનંદની ચેષ્ટામા ઉછળી રહ્યા છે તેનો હેતુ શેા છે તે જાણવાનું મને કુતહળ થયું છે તો આપ તે મને બરાબર અમનવો વળી કેટલાક લોકો પોતાના નગર ઉપર મટોડાનો ભાર વહન કરી રહ્યા છે, કેટલાક લોકડાની સાથે આમડાને મઢીને તેને ભેરથી વગાડે છે અને પેલી વિદ્યાના સમૃદ્ધી ભરપૂર મોતીની માળાઓ મદમદ ચાલે છે તે સર્વનું કારણ શું

૧ આ કર્ણરી આદિના વિવેચન મોટે હોય એમ જણાય છે

૨ મદ. ૧ દોષ વિગેરે વગાડવામા આવે છે તેનું આ વર્ણન છે

૩ મોતી માણવીની વિદ્યા છે તે પર આ વ્યાખ્યાનિ લાગે છે મૂળમા મુક્તો હવે શબ્દ છે તેનો અર્થ એ મોતીની માળા કવો છે, પણ વસ્તુત્વે મુક્તો નથી વિદ્યાથી ભરપૂર શરીરને ઉપાડવાની વાત પણ સમવિત લાગે છે જન્મઅવસરે વિદ્યા ઉડાડવાની કાંઈ વાત જણાય છે, પણ પાત્રી માળાઓ ચાલે છે એવી વાત જ એટલે નિષ્કૃષ્ઠ યતો નથી

છે? અને વળી સર્વથી વધારે નરાઈ જેવું તો એ છે કે આ રા / ભુવનનો નાયક અને આ પ્રથીનો રાજા એક બાળકને પણ હારી ઉત્પન્ન કરે એના ચાળાઓ કરી રહ્યો છે તેનું કારણ શું છે? એનો હેતુ શો છે? અને એમા આગય શો સમાયવો છે? એ મારા સમ જવામા નહિ આવે ત્યાં સુધી મને મહા કૌતુકનું કારણ રહેશે.

વિમર્શ—“ભાઈ! એ સર્વ બાળતનુ કારણ તને ખરાબર સમજાતું સાબળ આ સર્વ બાળતોનો પ્રવર્તનનાર એક જ માણસ છે તને યાદ દશે કે જ્યારે આપણે આ રાજમંદિરમા દાખલ થયા ત્યારે તે જ વખતે મિથ્યાભિમાન દાખલ થયો હતો એ મિથ્યાભિમાનને પ્રથમ આપણે રાજસચિત્ત નગરે જોયો હતો આ સર્વ ચાળા કરાવનાર એ મિથ્યાભિમાન ભાઈમાટે છે પોતાને આને દોષરાની પ્રાપ્તિ થઈ છે એ વિચારથી આ રિપુકપન રાજા ઘરો આનંદમા આવી ગયો છે અને એને હરખ એટલો બધો થઈ ગયો છે કે તે તેના ગરીરમા પણ સમાતો નથી તેમજ ઘરમા અને રાજમંદિરમા પણ સમાતો નથી એ રાજાનું ચિત્ત મિથ્યાભિમાને વિહળ કરી નાખ્યું છે અને તેને લઈને આ રાજા પોતે વિભવતા કરે છે અને લોકો પાને કરાવે છે એમા ખુબી એ છે કે એ લોકોને જે વિભવતાઓ થાય છે તે તેઓ આપણ સમજી શકતા નથી કારણ કે મિથ્યાભિમાન પાને આખી દુનિયા રાકડી બની જાય છે અને તે આખી દુનિયાને રાકડી માને છે.”

પ્રકર—“મામા! જે એમ હોય તો આ સર્વ લોકોને આટલી બધી વિભવતાઓ કરનાર આ મિથ્યાભિમાન તો લોકોનો ખરેખરો દુશ્મન જણાય છે?”

વિમર્શ—“ભાઈ! એ બાળતના શબ્દ જેવું શું છે? ખરેખર આ મિથ્યાભિમાન લોકોનો મોટો દુશ્મન જ છે, છતાં લોકોને તે જાણે પોતાનો ભાઈ હોય તેનો વહાલો લાગે છે.”

પ્રકર—“ત્યારે મામા! જે રિપુકપન એટલે દુશ્મનોને કપાનનાર રાજા મિથ્યાભિમાનને વશ પડી ગયો છે તેને ખરેખરો રિપુ કપા કેમ કહી શકાય?”

વિમર્શ—“ભાઈ! એ જોનાર રિપુકપન નથી, કારણ કે એ પોતાના દુશ્મનોને જરા પણ કપાવે તેનો નથી બાકી બહારના જે

૧ ખરેખરો રાજાને હઠાવનાર હોય અને ખરા રાજાને હઠાવનાર હોય તો તેને ખાસ રિપુકપન કહેવાય બાકી રાજાને હઠાવનારને ક્રમ રિપુકપન કહેવાય

દુશ્મનો છે તેની સાથે લડવામાં તે શૂરવીર હોવાથી તેનું નામ રિપુ-
કપન કહેવામાં આવે છે એટલે એ ૮૦૪ રિપુકપન છે

યો યદિ કોટીકોટીનામરીણા જયનક્ષમ ।

પ્રમત્તિષ્ણુધિના જ્ઞાન, સોઽપિ નાન્તરવૈરિણામ્ ॥

તુ બરાબર સમજ ને પ્રાણી બહારના કરોડો શત્રુઓપર વિ-
જય મેળવવાને નાકિવાળો હોય છે તે પણ જ્ઞાન વગર અતરંગ શત્રુઓ
ઉપર વિજય મેળવવાને શક્તિવાળો થતો નથી ભાઈ ! એમા આ
(રિપુકપન)નો પણ ખરેખરી રીતે નાંઈ દોષ નથી તેમજ બીજા પ્રા-
ણીઓનો પણ દોષ નથી, કારણ કે નાસ્તવિક રીતે ભેદએ તો તેઓમા
ને જ્ઞાનની ગેરહાજરી છે તેનો જ એમા ખરેખરો દોષ છે અને
તે જ આ લોકોને આડે રમ્તે પ્રતતવિ છે, અજ્ઞાનરૂપ નેત્રનો
રોગ થવાથી તેઓને એવો ધડદો આની જાય છે કે તેાઈ કારણ મળે
છે કે તુરત તેઓ મિથ્યાભિમાનને વગ પડી જાય છે અને એકવાર
મિથ્યાભિમાનને નશ પડ્યા એટલે તેઓ બીજા માણુમની સાથે બા-
ળકની જેવી ચેષ્ટાઓ કરે છે અને પોતાની જાતને હાથે કડીને અનેક
પ્રકારની વિલખનાઓ ઉત્પન્ન કરે છે જેનો દાખવો આ રિપુકપન
પાતે જ છે બાકી નાનવડે ને પ્રાણીઓની બુદ્ધિ મવિત્ર થયેલી હોય
છે તેમને પુત્ર મળે, રાજ્યપ્રાપ્તિ થાય કે મહાન ધનપ્રાપ્તિ થાય અથવા
ગમે તેવું લોકોમા આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે તેવું મહાન કારણ મળે તો પણ
તેવા પુણ્યશાળી મધ્યસ્થ બુદ્ધિશાળી પ્રાણીઓના હૃદયમા આ મિથ્યા-
ભિમાન રૂપ આતરિક શત્રુ જરા પણ સ્થાન મેળવી શકતો નથી ॥

ગોક મતિમોહ પ્રવેશ.

કુનરને અસાધ્ય લગર.

ઉપાય છતાં અતે મરણ.

મામા ભાણેજ આ પ્રમાણે વાતો ક્રૂતા હતા તેવામા રાજ્યમંદિરના
દરવાજા પર બે માણુઓ આવી પહોંચ્યા પ્રકર્ય એ બન્ને નવા આવ-
નાર માણુઓ કોણ છે એમ સવાવ પૂછવાથી મામાએ જણાવ્યું કે
એ નવા આવનાર પુરૂષ ગોક અને મતિમોહ છે, જેમને તેઓએ
પ્રથમ તામસચિત્ત નગરે ભેગા હતા ¹

આ વખતે સુનાવડના ઝોરકમાથી (સુતિકાનૃહમાથી) કર્ણુ
જનકે જોવાહવયુક્ત મોટો પોકાર ઉઘ્યો એકદમ દાગીઓ ફાહારવ કરતી

૧ પૃષ્ઠ ૨ અને ૮૦૧ તામસી પ્રકૃતિનું પરિણામ મતિના મોહમાં આવે
છે શોક તામસી ૭૫ છે હવે રાજગી શુભ છે

નરપતિ સન્મુખ દોડદોડ કરવા લાગી આનદની ધમાલ ચાલી ગઈ હતી તે એકદમ સાત થઈ ગઈ અને અરે આ શું છે? એમ નાસ પામી જઈને રાજાએ વારનાર પૂછવા માણું પેથી દાસીઓ બોલી “કૃપા કરો, દેવ! બચાવો! મહારાજ! કુમારની આખો એકદમ તપાતી જાય છે, એના પ્રાણ એકદમ ગળે આવી રહ્યા છે દેવ! દોરો દોરો! કોઈ ઉપાય કરો!” દાસીઓના આવા વચન સાંભળીને જાણે પોતાની ઉપર વજનો ઘા પડ્યો હોય તેમ ગભ્રાવ્યાકુળ યાકુળ થઈ ગયો, છતાં જેમ તેમ હિમત ગળીને પોતાના પરિવારને સાથે લઈ મુનિકાગૃહે પહોંચ્યો ત્યાં જઈને જુએ છે તો પોતાના શરીરનું જાણે પ્રતિરૂપ જ હોય નહિ તેવો અને પોતાના તેજથી આખા જીવનની ભીંતોને પ્રકાશમાન કરતો કુંવર દીકો, પણ તેને જોતાજ જણાયું કે તેના પ્રાણ કંઈ આવી ગયા છે અને જીવન થોડુંક જ બાકી રહ્યું છે આખા નગરના વૈધમંડળને તુરતજ ત્યાં બોલાવી મંગાવવામાં આવ્યું તે વૈદ્યોમાં જે મુખ્ય વૈધ હતો તેને પૂછ્યું કે ‘આ બાલક કયો છે?’ વૈધમુખ્યે કહ્યું “મહારાજ! આ કુમારને એકદમ જીવનનો અત્ત લાગે તેવો કાળીઓ તાવ આવ્યો છે જેમ સખ્ત પવન આવે ત્યારે ગમે તેવો દીવો પણ તેના ઝપાટાથી છુટાઈ જાય છે તેમ આપણે મદદગારો જોઈ રહીશું અને એ તાવ આ મુકોમળ પુષ્પને એક સપાટામાં ઉપાડી જશે” રાજાએ કહ્યું “અરે લોકો! સર્વ પોતપોતાની શક્તિનો અનંતો ઉપયોગ કરો જે કોઈ આ કુમારને જીવડાડશે તેને હું માફ રાજ્ય આપી દઈશ અને હું તેનો નોકર થઈને રહીશ” લોકોએ આદરપૂર્વક ધણા ઔષધો આપ્યા, મન જન કર્યા, માદળીઆ બાધ્યા, રક્ષામનો લખ્યા, અનેક દેવદેવીઓને તર્પણ કરવાના કાર્યો કર્યા, વિધાના પાઠો કર્યા, મટળો બનાવ્યા, દેવદેવીઓના જાપ કર્યા અને અનેક તનો કર્યા, પરંતુ આટલાટલી સાધનાઓ કરવા છતાં ઘોડી જ વારમાં કુમાર મરણ પામ્યો.

સોકથી રિપુકપનનું મરણ.

આ વખતે સોકે અને મતિમોહે મતિકવિતા રાણી રિપુકપન રાજા અને તેમના સર્વ પરિવારના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો તેથી “અરે હું મરી ગઈ, મારી સર્વ આશાઓ ભાંગી ગઈ, હું લુટાઈ ગઈ! અરે દેવ! માફ રક્ષણ કરો, રક્ષણ કરો” એ પ્રમાણે મુખેથી બોલતી રાણી કુમારને હીવવાલ વગરનો જોઈને એકદમ જમીનપર પડી ગઈ અને જાણે વજ્રપ્રહારથી કોઈએ તેને મારી હોય તેમ અત્યંત વિહંગ અને આકુળઆકુળ થઈ ગઈ.

“અરે દીકરા ! મારા વહાલા ! મારા બાપા !” એમ બોલતો રિપુકપન રાત્રી પણ જમીનપર મુઠ્ઠા ખાઈને પચ્ચો અને તેણે તો તુરત જ ગોકને લીધે પોતાના પ્રાણ છોડી દીધા.

તે વખતે ત્યાં મોટો હાહારન થઈ ગયો, બચકર આક્રંદ થવા લાગ્યો અને હૃદય લેદી નાખે તેવા લોકોનો ધાતી ફૂટવાનો અવાજ થવા લાગ્યો. રિપુકપનની મનિકલિતા અને રતિલલિતા રાણીના માયાના ચોટવાઓ છૂટા થઈ ગયા, ભાગી ગયેલા આબૂપણે લવાટ માથે અકળાવીને તેઓ માથા દટવા લાગી અને એવી સંકટો રીતે રાણીઓએ રસારાજ કરી મૂકી આખા મુખમા લાજ બરાઈ ગઈ, જમીનપર દીન બની જઈ તેઓ લેટના લાગી, માયાના બાલ સુટી સુટીને તોડના લાગી અને મોટેથી પાક મૂકીને કોળાહળ કરવા લાગી લોકો પણ આરે તરફ ‘હાહા હાહા’ એવા કંઈલુસ્વર કરવા લાગ્યા.

મામાભાણેજની નહસ્થનિચારણા.

આવો બનાવ જોઈને સુદિદેવીનો દીકરો મામાને કહેવા લા મો “અરે મામા ! અત્યાર મુઠ્ઠી આ લોકો નાચતા હતા, ફૂંદતા હતા, તે પ્રકારનો નાચ મૂકી દઈને આ બીજા જ પ્રકારનો નાચ આ લોકોએ કેમ આદ્યો ?”

નિમર્શ—“ભાઈ પ્રકર ! તે હમણા રાજ્યમદિરમા જે પુરૂષોને (ગોકને અને મતિમોહને) પ્રવેશ કરતા જોયા હતા તેમણે પોતાની શક્તિથી આ સર્વ રચના કરી છે એ તને અગાઉ પણ જણાવેલ છે કે આ નગરના લોકો પોતાની મરજીમા આવે તે પ્રમાણે સ્વતંત્રપણે નોંધ પણ કામ કરી શકતા નથી, પરંતુ તેઓમા રહેલ અતરંગ માણસો તેમની પામે જેવું સાફ કે ખરાબ કામ કરાવે છે તે પ્રમાણે આ બાપડાઓ કરે છે પહેલા મિથ્યાભિમાને આવીને તેઓ પાસે એક પ્રકારનું નાટક કરાવ્યું, હવે આ શોડે અને મતિમોટે આવીને નવા પ્રકારનું નાટક શરૂ કરાવ્યું-એમા એ બિચારાઓ શું કરે ?

સદ્ધ્યાનપરિપૂતાના, મતિમોહો મહાત્મના ।

વાધા ન કુચતે હોષ, વેચલ શુમચેતસામ્ ॥ ૧ ॥

નાપિ શોકો મવેત્તેષા, વાધકો મદ્ર માયત ।

ચૈરાદાવેત્ર નિર્ણતિ, સમસ્ત ક્ષણમદ્ધુરમ્ ॥ ૨ ॥

એ પ્રાણીઓમા જેઓ યુષ વેતનાવાળા છે અને સદ્ધ્યાનથી પૂર્ણ પવિત્ર છે તેવા મહાત્માઓને એ મતિમોહ જરા પણ બાધા કરી

સકતો નથી, એ પ્રાણીઓ તો 'વસ્તુસ્વજ્ઞાનનો' પ્રથમથી જ નિર્ણય કરીને બેઠેલ હોય છે કે આ સર્વ સસારરચના ક્ષણભંગુર છે, યોગે વખત રહેનારી છે, અને આખરે નાશ પામનારી છે આવો તેમનો શરૂઆતથી નિર્ણય હોવાને લીધે શોક તેમના ઉપર કોઈ પણ પ્રકારની બાધા ઉત્પન્ન કરી સકતો નથી આ રિપુકપન રાજા પુનના એકથી મરણ પામ્યો કારણ કે તેને અત્યંત મતિમોહ થઈ ગયો હતો હવે શોક એ સર્વ લોકોની પામે કરણાવિવાપ કરાવે છે”

પ્રકર્ષ—“મામા ! આ રાજ્યમદિરમા ક્ષણમાત્રમા આવો મોટો દ્રવ્યકાર થઈ ગયો, એક જરા વખતમા તો હર્ષને સ્થાને વિવાપ થઈ ગયો તેણે આને જ બન્યું છે કે એણે કોઈ કોઈ વાર બનતું હશે !”

વિમર્શ—“ભાઈ પ્રકર્ષ ! આ સસારચક્રમા એવા બનાવો અસંખ્ય છે કે દુર્લભ નથી આ નગર એવા એક બીજાથી તદ્દન ઉલટા બનાવોથી અને વિચિત્ર ખેલોથી ભરેલું છે હવે અહીંઆ રાજાના તેના પુનના મૃતકને બહાર લઈ જવાનો પોકાર થશે, લોકો ભયકર રીતે છાતી ફેદી પોક મૂકશે, ભયકર રગના શોક દર્શાવનાર કાળા વાવટાઓ ચાતરક ચઢશે અને ઢોલમાથી હૃદયને ભેદી નાખે તેવા વિષમ મરણસૂચક બંનિ નીકળશે—એવી એવી ભયકર રીતિઓ અત્ર થશે એ બધી રીતિઓ લોકોને અત્યંત તાપ ઉત્પન્ન કરે તેની હોય છે અને તેથી તને તે નકામો ખેદ કરાવને, માટે આ મૃતક(મકલ)ને રાજ્યમદિરમાથી બહાર લઈ જવામા ન આવે ત્યાં સુધીમા આપણે અહીં આસા જઈએ, આવો હૃદયભેદક બનાવ ભેલો આપણને યોગ્ય નથી પરંતુ જલ્દી જ પાવત સમ્મતો નોટીફિકેશન દ્વારા । સત લોકો પારકાના દુઃખ દયાળુ નજરે જોઈ શકતા નથી.

“આ પ્રમાણે વિચાર કરીને મામાભાણેજ રાજમદિરની બહાર નીકળી ગયા અને બહારમા આવ્યા” એ વખતે રિપુકપનને મરેલ ભણીને તેણે આન કરવા માટે સૂર્ય પપ્પ પશ્ચિમસમુદ્રમા દાખલ થયો”

૧ ભાણેજ નાનો કાચો છાતીવાયો છે તે પણ મામાના મનમા જીંદુ કારણ હોય બાળકોને આવા પ્રસંગે બતાવવાથી ભ્રમ થઈ જાય છે તે જાણીતી વાત છે
૨ ભવચક્ર નમરના કૌતુકો બતાવવાનું મામાએ આજ રાખ્યું છે મધ પાદારાના પરિણામો આગલા પ્રકરણમા જોઈ જરા આ પ્રકરણમા મિથ્યાભિમાનના પરિણામો અને હર્ષ-ચીકના પ્રસંગો તેવા આગળના કેટલાક પ્રકરણો નવા નવા ભવચક્ર । કૌતુકો ચીતરે ॥ તે લઘ્યપૂર્વક વિચારવા

૩ સૂર્ય પશ્ચિમ સમુદ્રમા દાખલ થયો એટલે સૂર્ય અસ્ત પામ્યો

પ્રકરણ ૨૪ મું.

મહેશ્વર અને ધનગર્વ.

ભવચક્રનગરના કોતુભ (ચાલ)

૨૧

જમદિરમાથી મામાભાણેજ નીકળ્યા તે વખતે સૂર્ય
અસ્ત થયો, અધકારથી આખી દુનિયા કાળી મશ
જેવી થઇ ગઇ, દીવાઓ કરનામા આવ્યા, ગાયો
તથા ભેંસો પોતપોતાને સ્થાનકે પાછી આવી ગઇ,
પક્ષીઓ માળામા આવીને બેસી ગયા, વૈતાળો ભય
ર દેખાવ આપવા લાગ્યા, ધ્રુવક ચારે તરફ સચ્ચાર કરવા લાગ્યા,
ઢાંગડાઓ તદ્દન નૂપ થઇ ગયા, સૂર્યવિકાસી કમળો
નિદ્રા પામી ગયા (ઝાંઝાઇ ગયા), બ્રહ્મચારી મુનિ
ઓ પોતપોતાની આવશ્યક ક્રિયામા લાગી ગયા,
પોતાની વહાલીના વિરહથી ચક્રવાકો રડવા લાગ્યા,
જર લોકો ઉદ્ધાસ પામવા લાગ્યા અને સ્ત્રીઓ મનમા મવકાના લાગી
પાવો મધ્યાસમય થયો અને લોકોના મન આનંદ પામના લાગ્યા
તેવા વખતે મામાભાણેજ એક 'મહેશ્વર નામના શેઠીઆને પોતાની
દુકાનના ધારણા આગળ બેથો

ચેઠનો મિલસ,

શેઠ સાહેબ દુકાનમા નાખેલ એક મોટી ગાદી ઉપર તકીઆને
અઢેલીને બેઠા હતા તેની આજુબાજુ અનેક નાગ વિનથી અને વિચ-

૧ મહેશ્વર શેઠ આને માટે મહેશ્વર શબ્દ મૂળમા છે તેનો અર્થ શેઠ
રાય છે તે તેનું નામ પણ હોય આ પ્રકરણમા આપણે તેને બન્ને રીતે ઓળખશું
૨ આ પ્રકરણ સાથે શ્રીઅધ્યાત્મકપદ્યમનો ધનમમત્વમોચનાધિકાર વાંચી
જવા ભલામણ છે

સણ વણિકપુત્રો બેઠા હતા શેઠીઆની સામે માણેક, હીરા, રત્નિ, વૈદ્ય અને પરવાળાનો મોટો ઢગલો પડેલો હતો, જે આનુબાહુના અધિકારને પણ હઠાની રહ્યો હતો તે શેઠની બરાબર સામે સોના મહોર અને લગડીઓ તથા ચાદી અને રૂપિયા વિનેરેના મોટા ઢગલા પડ્યા હતા એ સર્વને જોઈને શેઠ મનમાં બહુ મનકાતા હતા અને અભિમાનથી કુસાઈ જતા હતા આ બનાવ જોયા પછી મામા ભાણેજ વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઈ

પ્રકર્યનું અવલોકન અને પ્રશ્ન.

પ્રકર્ય—“મામા ! એ મહેશ્વર શેઠ પોતાના ભવા ચઢાવીને અને અણુને સ્તબ્ધ જેવી કરીને આમ શુ જોઈ રહ્યો છે ? વળી એની પાસે કોઈ વસ્તુના અર્થા કાંઈ માનતા દેખાય છે તેના બોલવા તરફ એ ભાઈશ્રી બહેરા ન હોવા છતા જરાએ ધ્યાન પણ આપતા નથી પેલા બીચારા આદરપૂર્વક વિનયથી તેની તરફ જોઈને બોલે છે, પણ ભાઈશ્રી એના તરફ લક્ષ્ય પણ આપતા નથી તેનું કારણ શુ છે ? બીચારા કેટલાએ માણસો અત્યંત નમ્રપણે તેની આગળ આવીને જિભા રહે છે, તેની ખુશામત કરે છે અને તેને પ્રણામ કરે છે તેના તરફ તે જોતો પણ નથી અને તેઓને એક તરબલા જેવા ગણે છે તેમા તેના હેતુ શો છે ? અને વળી એ રત્નોને વારવાર જોઈને તે મનમાં કાંઈક ધ્યાન કરતો હોય અને પછી આખે શરીરે સ્તબ્ધ થઈ જતો હોય અને અદર મનકાતો હોય એવો એ દેખાય છે તેનું કારણ શુ છે ? તે જણાવો ”

ધનગર્વ પર મામાના વિચારો.

લક્ષ્મીની ચળ પ્રકૃતિ અને અધતા.

અનતાનુબધી માનનો જણાતો મહિમા.

વિમર્શ—“ભાઈ પ્રકર્ય ! સાબળ આપણે રાજમહેલમાં હમણા જે મિથ્યાભિમાનને જોયો તેના અગ્રણ્ય એક ધનગર્વ નામનો ખાસ મિત્ર છે એ ધનગવ આ ભાઈશ્રીમા અત્યારે ઘર કરી દીધું છે જે પ્રાણીઓમા એ ધનગર્વ ઘર કરી બેસે છે તે સર્વેની આવી જ સ્થિતિ થાય છે, એ મહેશ્વર શેઠ મનમાં અત્યારે એમ માની બેઠા છે કે એ હીરા માણેક સર્વ તેનું પોતાનું જ છે અને પોતે તેના સ્વામી છે અને તેમ હોવાને લીધે પોતે ખરેખરો ભાગ્યગાળી છે એ તો એમ જ સમજી ગયો છે કે એના જન્મનું એને ખરેખરું મળ પ્રાપ્ત થયું છે અને પોતાનો જ મ જ જાણે સફળ થયો છે તે માને છે કે તેની પાસે આજી જીવન રાકડું છે, ગરીબ છે, બીચારાઆપડું છે

આવા વિનાશ રૂપ વિકારોને આધીન થઈને એ ભાઈશ્રી ઊંચે આકા-
ગમાજ ઉડ્યા કરે છે, ધનનું કેવું અસ્થિર સ્વરૂપ છે તે જરાએ
લક્ષ્યમાં પણ લેતો નથી, ધનનું પરિણામ કેવું આનંદે તેનો જરા
વિચાર પણ કરતો નથી, ભવિષ્યમાં શું થશે તેની લગાર માત્ર પણ
આયોચના કરતો નથી, સર્વ બાબતમાં વસ્તુતત્ત્વ શું રહેતું છે તેનો
લગાર પણ ખ્યાલ કરતો નથી અને દરેક વસ્તુ ક્ષણિક છે, નાશ
પામનારી છે એમ ગણનામાં પણ લેતો નથી ”

પ્રકર્ય—“ નગકેસરીના બાળક જેવા જે આઠ રૂપો હતા તેમાં
જે પાત્રમો છાકરો મેં જોયો હતો (અનતાનુબધી માન^૧) તે આ ભાઈ
જેઠાહેબની તદ્દન પાને હોય એમ દેખાય છે ”

વિમર્શ—“ બરાબર એમ જ છે અહીં એ રાગનો પાત્રમો છા-
કરો પણ આવેલો છે હવે જે હકીકત બને તે બરાબર લક્ષ્ય રાખીને
જોજો ”

માન અને લોભમાં મહેશ્વર શેઠ લલચાયો,

લોભનો ઘોલ નહિ ત્યાં શોભા જાય.

સર્વગુણવિનાશન લોભાત, એનો ચિતાર.

મામા ભાણેજ દૂર ઊભા ઊભા આ પ્રમાણે વાતો કરતા હતા
ત્યાં એક જરપુરૂષ આવ્યો અને શેઠ મહેશ્વરની પાસે બેઠો તેણે
શેઠીઆને જણાવ્યું કે તે શેઠની સાથે કાંઈ ખાસ વાત તદ્દન ખાન
ગીમાં કરવા માગે છે શેઠે તેની વાત કબૂલ કરી બંને ઓરડામાં
ગયા ત્યાં તદ્દન એકાત હતી એકાત રચળમાં ગયા
દુશ્મીલની પછી પેલા જરપુરૂષે એક મહામૂલ્યવાન મુગટ
વ ક તા શેઠને બતાવ્યો એ મુગટ અનેક મહા મૂલ્યવાન
રત હીરા માણિકનો બનાવેલો હતો અને અધારામાં
પોતાના તેજથી દિશાઓને પ્રકાશિત કરતો હતો શેઠે એ જરપુરૂ-
ષને તુરત ઓળખી લીધો કે એ તો હેમપુર નગરના સજ્જ વિશ્વીપણનો
હજુરીઓ છે અને તેનું નામ દુશ્મીવ છે વિચક્ષણ વાણીઓ મનમાં
સમજી ગયો કે એ લુચ્ચા હજુરીઆએ મુગટને જરૂર ચોરી લીધેલો
હોવો જોઈએ હવે તે વખતે પેલા નગકેસરીના છાકરો જે શેઠની
નજીક રહેતો હતો (માન^૧) તે એ વખતે શેઠના નારીરમાં દાખલ

૧ આ સ્થાને માન સમજવો કે લોભ તે અને સકારપદ લાગે છે રાગ-
કેસરીનો છાકરો હોય તો લોભ સહજે, પ્રકરણ ‘ગર્વ’નું ■ તે જોતા ‘માન’ સમજે
મને તો માન અને લોભનું મિશ્રણ લાગે છે

યથ ગયો એના પ્રતાપથી શેઠે પોતાના મનમાં વિચાર કર્યા કે-એણે
એ મુગટ ચોપોં હોય કે ગમે ત્યાંથી આવ્યો હોય તેનું મારે શું કામ
છે? મારે તો એ મુગટને ગમે તેમ કરીને એની પાસેથી પડાવી લેવો.

મહેશ્વર શેઠે પોતાના મનમાં વિચારનો અમલ કરવા મનમાં

નિવૃત્ત કરી દીધો તુરત જ તેણે દુષ્ટશીલને કહ્યું

શેઠે મુગટ પ “ભાઈ! તારે શું કહેવું છે?” એવા બરધુરણે

હાવી લીધો કહ્યું “આની ચો પ કિમત આપી તમે એને લઈ

લો” વાલીઓ મનમાં ખુશી થયો અને સાધારણ

રકમ આપીને દુષ્ટશીલને રાજી કરી દીધો દુષ્ટશીલ પણ જે મળી તે

રકમ રોકડી હાથમાં લઈને ત્યાંથી એકદમ વિદાય થઈ ગયો.

દુષ્ટશીલ ત્યાંથી વિદાય થયો અને તુરત જ તેને પગથે શોધવા

નીકળેલા ચરલોકો સાથે પ્રિન્સીપલ રાજના સેવકો

મુદામાલ સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યા તેઓને તપાસ કરતા ગમે

મોટા રોક પ ત્યાંથી મુગટની મહેશ્વર શેઠે ખરીદી કરી છે એ વા

કડાઈ ગયા તનો પત્તો લાગી ગયો તેઓએ શેઠને ચોરીના

મુદામાલ સાથે તુરત પકડ્યા અને પચ સમક્ષ સાક્ષીઓ રાખીને

શેઠને મુદામાલ સાથે આગળ કર્યા એક ક્ષણમાત્રમાં શેઠની પાસે

ળીતે જે હીરામાણેકથોનાનો દગલો હતો તે પણ તે રાજમેનકોએ

કબજે કરી લીધો^૧ શેઠ તો બૂમો પાડતા જ રહ્યા અને તેમને રાજ

સેવકોએ બાંધી લીધા નોકરો અને વહિવટીઓ જે શેઠની પાસે ભેગ

હતા તે તો સર્વ મુઝાઈ ગયા અને મેઠના બધુમડળ વિગેરેની સાથે

સર્વ ત્યાંથી ગઈતી કરી ગયા^૨ આવી રીતે મહેશ્વર શેઠનું સર્વ હુટાઈ

ગયું અને તેના સના તથા સબંધીઓ પણ તેની પાસેથી રસ્તે પડી

ગયા ધન અને સબંધી વગરના શેઠના ગળામાં ચોરીના મુદામાલ

લટકાવવામાં આવ્યો, શેઠને ગધેડાપર બેસાડવામાં આવ્યા, આખા

શરીરે રાખ ચોપડવામાં આવી અને બરાબર ચોર હોય તેવો તેમનો

વેશ બનાવવામાં આવ્યો^૩ લોકો પરનું કહેવા લાગ્યા કે-આ તો ભાઈ

રાજનું પણ ચોરનાર મોટો ભરેડી નીકળ્યો! ચારે તરફ રોકની નિ

દાના અવાજોથી દિશાઓ ભરાઈ જના લાગી રાજના માપુસો તેની

૧ ચોરી કરનારના ધરબાર લુંગી લેવાનો વિવાજ અસલ હતો

૨ સપત્તિના મિત્રો અને સગાઓ નિપત્તિ વખતે હાડી નય છે એવા સ્વાર્થ
જગતનો આ દાખલો છે

૩ મુદામાલ સાથે રોક પકડાયા હતા તેથી ઇનસાફ પણ પ્રયત્નથી જ થયો
એમ જણાય છે

સારી રીતે લાત લાકડીથી ખચર લેતા હતા અને ચોકતુ મહોં તદન રાકુ થઇ ગયું હતું, એની સર્વ આશાઓ પડી ભાગી હતી આવી અત્યંત ખૂરી દશામાં આની પડેલા ચોકને નેઇને પ્રકર્ષે મામાને પૂછ્યું-
“મામા ! આ તો ભારે નસાઇ જેવી વાત જેવામાં આવી ! આ તે સ્વપ્ન છે કે ઇદ્રજળ છે કે કાંઈ મારી યુદ્ધિમાં ભ્રમ થઇ ગયો છે !”
આ તો એક ક્ષણવારમાં આ ચોકીઆની લીલા પાપુ ન રહી ! અને ધન પાપુ સર્વ પગ કરીને ચાલી ગયું ! એની ખુશામત કરનારાઓ તથા સગાસબધીઓ પણ જપ્તાતા નથી ! અરે ! સઘળો લોકવર્ગ જાણે બદલાઇ જ ગયો છે ! એતુ તેજ પણુ ઉડી ગયું ! એતુ અભિમાન પાપુ બેસી ગયું ! અને એનામાં જે પુરુષાતન દેખાતુ હતું તે પણ ખસી ગયું !”

*

*

*

*

‘ધનસ્તંભપર વિમર્શ’

વિમર્શમાં આ પ્રકરણને કહ્યું “તેં નેઇ તે વાત બરાબર આચી છે એમાં તારી યુદ્ધિમાં જરાએ ભ્રમ થયેલો નથી તેં જોયું છે તે તદન બરાબર છે અને તેટલાજ માટે મહા યુદ્ધિશાળી માણસો “પૈસાતુ જરા પણ અભિમાન કરતા નથી. દ્રવ્ય ઉનાળાના સખત “તાપથી તપેલા” પક્ષીના ગળા જેવું ચચળ છે, ધન ગરમ ઝડ- “તુની ગરમીથી લુકાયેલા સિંહની જીભ જેવું અસ્થિર છે, દોલત “ઇદ્રજળની પેઠે અનેક પ્રકારના અદ્ભુત નિભ્રમોને ઉત્પન્ન કરી “મનને ચક્રોળે ચકાવે છે, લક્ષ્મી પાણીના પરપોટાની પેઠે “ક્ષણવારમાં જોત જોતામાં હુતી ન હુતી થઇ જાય છે, એ વાણીઆમાં “અપ્રમાણિકપણાનો અને અવિવેકનો એટલો મોટો દોષ હતો કે તેને “લઇને જે મોટી માનની જગ્યા એ ભોગવતો હતો તે ક્ષણવારમાં ખોઇ “જેઠો અને તેતુ ધન કનાકાતીઆ થઇ ગયું પૈસા તો એવી ચીજ છે “કે જે પ્રાણીઓ દોઇ પણ પ્રકારના દોષના સખધમાં ન આનતા “હોય તેમની પામેથી પણ ચાલ્યા જાય અને સાચુ લાયતુ કા- “રુ ઉત્પન્ન કરી આપે, જેઓ કુટ્ટી કુટ્ટીને જમીન ઉપર પગ “મુકતા હોય છે તેવાઓની પામેથી પાપુ પૈસા એક ક્ષણવારમાં “ચાલ્યા જાય છે એમાં જરા પણ રાકા જેવું નથી ધનના દોષથી

૧ અહીં વિમર્શમાં વનની ફીલસુફી સમજાવે છે તે ખાસ મનન કરવા યોગ્ય છે

૨ ગરમીના વખતમાં પક્ષીનું ગળું ચચળ રહે છે, ચાલ્યા કરે છે કબૂતર વિગેરેને ધ્યાન રાખી જોવાથી આ વાત ખ્યાનમાં આવી જશે

૩ એક કમરુ બારે તે પણ નેઇ વિચારીને મૂકે તેવા સલાળ રાખનાર સાવધ માણસો

“ ધનવાન પ્રાણીઓ જળથી ભય પામે છે, અગ્નિની પીડા ખમે છે,
 “ હુટારાથી નિરતર ભયમા રહે છે, રાજ તરફથી હુટાઈ જવાના વિ
 “ માસણુમા રહે છે, ભાઈઓ કે સગાઓ તરફથી ભાગલાગની પચા
 “ તિમા પડે છે, ચોરથી ચોરાવાના ભયમા આવી પડે છે-એવી રીતે
 “ ધનથી અનેક પ્રકારની ઉપાધિઓ આવે છે અને તેથી તે અનેક
 “ દુખો સહન કરે છે વળી ભાઈ પ્રકર્ષા જેમ એક સખત પનનનો
 “ ઝપાટો આવે ત્યારે જેમ ઘણા એકઠા થયેલા વાદળાઓ તરત
 “ વિખરાઈ જાય છે તેમ જ્યારે પૈસા જવા બેસે છે ત્યારે તે (પૈસા)
 “ જેની પાસે પૈસા હતા તેના રૂપને ભેટા નથી, તેની સાથે ઘણા
 “ કાળનો ગર્વધ હોતો કે ઝાળખાણુ હતી તેને ગણુતા
 ધનની અસ્થિરતા “ નથી, તે માણુસની કુટીનતા તરફ નજર પણુ
 “ મેંકતા નથી, તેના કુળનો કેવો સારો કંમ છે
 “ તેનું અનુસરણુ કરતા નથી, તેના શીલ (વર્તન)ની ગણુના કરતા
 “ નથી, તેનામા કેટલી પરિતાપ છે તેની અપેક્ષા રાખતા નથી, તે
 “ નામા કેટલી સુંદરતા છે તેની આલોચના (વિચાર) કરતા નથી,
 “ તે પ્રાણી કેટલો ધર્મપરાયણુ છે તેનો ખ્યાલ પણુ કરતા નથી,
 “ તે કેટલું દાન આપે છે અને તેની અન્ય ઉપર ઉપકાર કરવાની
 “ ક્ષેત્રી તત્પરતા છે તે વાત લક્ષ્યમા લેતા નથી, તેનામા કેટલું વિશેષ
 “ જાણુકારપણુ છે તેનો વિચાર કરતા નથી, તેનું સદાચાર તરફ કેટલું
 “ સુંદર વલણુ છે તે ધ્યાનમા રાખતા નથી, તેની સાથે ઘણા વખ
 “ તનો ક્ષેહભાવ છે તેની પરિપાવના કરતા નથી, તે પ્રાણી અન્ય
 “ પ્રાણીઓથી કેટલો સત્ત્વવાનુ છે તે મગજપર લેતા નથી, તે પ્રા
 “ણીના શરીરના લક્ષણો કેવા ઉત્તમ છે તેનું પ્રમાણ પણુ કરતા
 “ નથી અને આકાશમા આકાશ ત નગરના જેવો દેખાવ દેખાય છે, હાથી
 “ ઘોડા મનુષ્ય વિગેરેની દોડધામ થતી માલૂમ પડે છે અને દેખ
 “ દેખના ક્ષણુવારમા જેમ તે ઊંજભિન્ન થઈ જાય છે તેમ તે (પૈસા)
 “ આલ્યા જાય છે અને તે ક્યા ગયા અને કટલા ઘોડા વખતમા કેરી
 “ રીતે ગયા તે પણુ પ્રાણી જાણી શકતો નથી સસારી પ્રાણીઓ
 “ ખાપડા મહા કલેશ કરીને ખહુ પ્રયાસે પૈસા મેળવે છે અને પો
 “ તાના જીવની તેમ તેને જાળની રાખે છે, હતા આદ્યા જાય
 “ ત્યારે જાણે નટ નાચ કરતો હોય નહિ તેમ ભેટભેટામા પગ

૧ નટ નાચે ત્યારે જરા વાર રાજ સાથે વળી બીજે વેરા લે, એમ બેતા
 ભાવે જ વાયા જ કરે છે નટના નાચમા નિરતરતા કે ચાહુપણુ ભેવામા આવવડ
 નથી તેમ ધન માટે સમજડ

“ કરીને ખસાસ થઇ બાચ છે, આ પ્રમાણે હોવા છતાં પણ મહા-
 “ મોહથી હુપાયલા બીચારા રાક પ્રાણીઓ એવા ધન ઉપર પણ
 “ અનેક ચિંતાયુક્ત સ્થિતિમા આરાબદ્ધ થઇને સખત થઇ એસે છે
 “ અને વળી ધનનું ખોટું અભિમાન કરીને અનેક પ્રકારના વિકારો
 “ પેલા ગેદીઆની જેઠે કરે છે ભાઈ! આ જન્મમા પૈસાનું-દોલતનું
 “ આનું પરિણામ થાય છે અને પરલોકમા વળી મહા ભયકર દુખ-
 “ પરપરા પ્રાપ્ત થાય છે તે વધારામા સમજવી ”

પ્રકર્ય—“ મામા એ પૈસા એક જ ઠેકાણે ટકે, એનું પરિણામ
 સારૂ આવે અને એનું ફળ પણ હીક થાય એવો આ દુનિયામા કોઇ
 ઉપાય છે કે છે જ નહિ ”

વિમર્શ—“ એવો ઉપાય આ દુનિયામા સભવે છે તો ખરો, પણ
 તેનો યોગ કોઇ ભાગ્યશાળીને જ થાય છે એને પુણ્યાનુબધી પુણ્ય
 કહેવામા આવે છે, પુણ્ય એટલે શુભનો અનુભવ અને એ અનુભવ
 થતી વખતે જે પાછો પુણ્યનો અનુભવ કરાવે, પુણ્યનો સચય કરાવે
 “ તેને પુણ્યાનુબધી પુણ્ય કહેવામા આવે છે એવું પુણ્ય પૈસાને
 “ વધારે છે, સ્થિર કરે છે અને ન હોય તો મેળવી પણ આપે છે
 “ પરંતુ એવા પ્રકારનું પુણ્ય ઘણું જ દુર્લભ છે ઘણાખરાને પાપાનું
 “ બધી પુણ્ય જ ટોચ છે એ તારે ધ્યાનમા રાખવું પ્રાણી ઉપર દયા
 “ રાખવી, સસારપર વૈરાગ્ય રાખવો, વિવિપૂર્વક દેવશુરની પૂજા કરવી
 “ અને વિશુદ્ધ શીવમા અનુવૃત્તિ રાખવી આથી પુણ્યાનુબધી પુણ્ય એકરૂં

૧ આ પુણ્યાનુબધી પુણ્ય અને પાપાનુબધી પુણ્ય ઉપર ધન્યક્રમાર ચરિ
 ૧ II સાર્વાતમા શુભક્રમાર અને વિશ્વભૂતિના સુદર ચરિત્રો II તે ખાસ વાચવા
 યોગ્ય છે જુઓ સદૈ અમનુ ભાષાતર પૃષ્ઠ ૪-૩૪

૨ એ બાબતના ત્રણ સ્થોકો નીચે પ્રમાણે મૂળ ગ્રંથમા છે તે સદૈમા
 રાખવા યોગ્ય છે —

કરોતિ ઘઘનસ્યૈર્વ, બજાત્ત જનપેદનમ્ ।

મત્તન્નદુર્લભ મદ્, પુણ્ય પુણ્યાનુબધિયત્ ॥

મદ્ ।

દયા મૂતેષુ વૈરાગ્ય વિધિવદ્દુરપૂજનમ્ ।

વિન્દ્યા શીલવૃત્તિશ્ચ પુણ્ય પુણ્યાનુબધ્યદ, ॥

મધ્યા ।

પરોપતાપમિરતિ પરાનુમદ્દ પ્લવ ષ ।

સ્વચિત્તદમન ચૈવ પુણ્ય પુણ્યાનુબધ્યદઃ ॥

“ યાય છે વળી અન્ય પ્રાણીઓને કોઈ પણ પ્ર
 પુણ્યાનુબધીપુણ્ય “ કારનો ત્રાસ કે હેસનગતિ ન કરવાથી, અથ
 પાપાનુબધીપુણ્ય “ ઉપર બને તેટલી કૃપા કરવાથી અને પોતાના
 “ મનનુ દમન કરવાથી પુણ્યાનુબધી પુણ્ય એકલું
 “ યાય છે પૂર્વના ભગમા જે પ્રાણીઓએ એનું પુણ્ય ઉપાર્જન કરેલું
 “ હોય છે અથવા આ ભગમા જે એનું પુણ્ય એકલું કરે છે તેઓની
 “ પાસે જે ધન આવે છે તે મેરૂ પર્વતના ગિખરની પેઠે સ્થિર રહે
 “ છે એવા મહાત્મા પ્રાણીઓ પોતાના પુણ્યાનુબધી પુણ્યના પરિણામે
 “ જે ધન પ્રાપ્ત કરે છે તેને તેઓ તદ્દન બાહ્ય, સ્વથી પર, તદ્દન
 “ તુચ્છ, વિદ્યાસમાન અને ક્ષપુવારમા નાશી જનાર અસ્થિર સમજીને
 “ તેનો સારો માર્ગે વ્યય કરે છે અને પોતે તેનો સારી રીતે ઉપભોગ
 “ કરે છે, પરંતુ એવા બુદ્ધિશાળી લોકો ધન ઉપર જરા પણ મૂર્છા
 “ કરતા નથી, એના દગવા જોઈને રાજી રાજી થઈ જતા નથી અને
 “ એને એકલું કરનામા ગાઢાઘેવા થઈ જતા નથી આવા પુણ્યશાળી
 “ માણસો જેમનો જન્મ પણ પવિત્ર ગણાય છે તેવા વિશુદ્ધ બુદ્ધિ
 “ વાળા પ્રાણીઓના સબધમા ધન સાફ પચિણામ પણ લાવી આપે
 “ છે બાકી જે સાધારણ માણસો એવા બાહ્ય, નિરા કરવા યોગ્ય
 “ અને મહા અનર્થના કારણભૂત ધનઉપર મૂર્છા કરી રહેલા હોય છે,
 “ તેને પકડીને બેસી રહેલા હોય છે, જેઓ તેનું કોઈ પણ પ્રમાણ
 “ દાન પણ કરી શકતા નથી અને જાતે ઉપભોગ પણ કરી શકતા
 “ નથી તેઓ આ ભવમા મોટો ચિત્તસતાપ પામે છે અને પર
 “ ભવમા મોટી અનર્થપરપરા પ્રાપ્ત કરે છે તેમા બાઈ શું નવાઈ
 “ જેવું છે? આ સર્વ હકીકતનો માર એ છે કે રહસ્ય સમજનાર ઠાણા
 “ માણસોએ પોતાની પાસે પૈસા હોય ત્યારે તેના ઉપર મૂર્છા ન
 “ કરવી અને તેનું અભિમાન ન કરવું તેમજ બને તેટલી તેની સખા
 “ થત કરવી અને જાતે ઉપભોગ કરવો જે પ્રાણી એવી રીતે દાન
 “ ભોગ કરતો નથી તે બાપડો નકામી મળુરી કરનારો વાર પૈ
 “ સાનો નોકર યાય છે અને હાંડે પસાવો પામે છે વળી જે કોઈ
 “ પણ હકીકત સમજતો હોય તેણે પૈસાને અંગે ચોરી અને હુચ્ચા
 “ ઇની ગધ પાતુ પોતામા દાખલ ન થાય તે માટે ખાસ ધ્યાન
 “ રાખવું અને જો ધનને ચોરી દ્વારા કે અપ્રામાણિકપણે મેળવવાની
 “ ઇચ્છા થઈ તો સમજવું કે પરિપુરમે પેલા વાલીઆ શેઠની પેઠે
 “ મોઢું કદ ઊભું થવાનું છે ”

પ્રકરણ ૨૫ મું.

રમણ અને ગણિકા.

સવચક્ષના કોઈકો (ચાલ)

કર્ષે અને વિભર્ગ ધનના સબધમા વાતો કરતા હતા અને ધનતુ તત્ત્વજ્ઞાન વિચારતા હતા તે વખતે એક બીજો ઘણો અગત્યનો બનાવ બન્યો^૧ એક તદ્દન દુબળો થઇ ગયેલો, મહીન શરીરવાળો, શરીરે અ-શક્ત થઇ ગયેલો અને શરીરપર છર્પુ કપડા ધારણ કરેલો જીવાન માપુસ બલરમા કોઇ ઠેકાણેથી આવી પહોંચ્યો એમ મામાભાણેને જોયું તેણે દુકાન ઉપર ગાડ છોડી યોડા રૂપીઆ કાઢ્યા અને તે વડે યોડા લાડવા ખરીદ્યા, એક હાર લીધો, યોડા પાન લીધા, સુગંધી પદાર્થો લેવાતા લીધા અને બે કપડા ખરીદ કર્યા ત્યાર પછી બળ રની નજીકમા એક પાણીની વાવ હતી તેમા ઉતરીને તેને પગથીએ બેસીને ખરીદ કરેલા લાડવા ખાઇ લીધા, પાન સાથે લઇ આ-યો હતો તે ખાધુ અને એવી રીતે પેટ ભરીને પછી જ્ઞાન કર્યું, પછી મસ્તકે કૂવનો મોડ^૨ બાધ્યો, આખા શરીરે સુગંધી તેલ અત્તર લગાવ્યા, નવા ખરીદેલા વસ્ત્રો શરીરપર ધારણ કર્યા અને બાણે પોતે મોટો બહેન ત્ર મહારાજા હોય તેમ સાથી આખરપૂર્વકે આહ્યો આલતા આલતા તે વારવાર પોતાના શરીર તરફ અભિમાનથી જોતો જાય છે, આ મોટ (ચાટલો) સમારતો જાય છે, ખસી જતા બાલને ગોઠવતો જાય છે અને નાક-ડે સુગંધી સુધી સુધીને મનમા રાજ થતો જાય છે

૧ જે દિવસે રિપુકપનને લા પુત્રનો જન્મ થયો, મરણનો શોક થયો તે જ રાત્રે શેઠીઆની દસા વિચિત્ર થઇ અને આ પ્રકરણનો બનાવ પણ તે જ રાત્રે બને છે

૨ મોડ આમોઠ, કૂવનો તોરો, કલગી

રમણ અને ગણિકા.

આવો વિચિત્ર દેખાવ અને ભિખારી છતાં ઇશકી દેખાવાનો પ્રયત્ન કરનારને જોઈ પ્રકરે સવાન પ્રછયો

પ્રકર્ય—“મામા ! જો યુવાન માણસ કોણુ છે ? જો ભાઈસાહેબ ક્યા જવા નીકળ્યો છે ? અને સામાટે જો આવા પ્રમરના વિકારો ખતાવે છે ?”

ધનવાન બાપનો પુત્ર.

ઇશકમા મર્મ ગુમાવ્યુ.

છતાં રોખ ગયો નહિ.

વિમર્શ—“ભાઈ ! જોની કથા તો ઘણી લાંબી છે, પણ તને જોની હકીકતમાથી ઘોડી મુદાસરની હકીકત કહી સમજાવુ તે ધ્યાન રાખીને સામળ આ નગરના રહેવાગી સમુદ્રદત્ત નામના શેકનો જો છોકરો છે, જોનુ નામ રમણ છે, જો યુવાન છે, ભોગ ભોગવવામા તત્પર છે, બહુ નાનપણથી ગણિકાને છટે લાગેયો છે અને જોવા મૂર્ખ છે કે ગણિકા વિવાય બીજી કોઈ બાબતનો જરા પણ વિચાર કરતો નથી જો સમુદ્રદત્તનુ ઘર ધન, ધાન્ય, મુવાળું, રત્ન વિગેરેથી ભરપૂર હતું અને જાતે કુબેર ભાગીની સ્પર્ધા કરતુ હોય તેવુ લાગતું હતું જોવા ધનાઢ્ય ઘરને આ ભાઈસાહેબે ગણિકાના છદમા પડીને ધન ધાન્ય વગરતુ કરી મૂક્યુ છે અને ભાઈશ્રી ખાવે પીવે ટળી ગયા છે હવે જો પાપી તદ્દન નીરધનીઓ થઈ ગયો છે, તદ્દન ચીંથરેહાલ થઈ ગયો છે, પારકી નોકરી કરે છે, દુનિયામા હનકો પડી ગયો છે અને જોની રીતે પોતાના કર્મને પરિણામે મહા દુખી થઈ ગયો છે પારકું કામ કરતાં જાને જોને કોઈ જગ્યાએથી અનાયાસે પૈસા મળી ગયા છે જોટલે બસને જોના ઉપર પાછુ પોતાનુ જોર ચલાવ્યુ છે તેથી જોને શુ શુ કર્યું તે તો ભાઈ ! તેં સર્વ જોયું આ નગરમા જોકે મદન મજરી નામની પ્રખ્યાત ગણિકા છે તેને અત્યત રૂપાળી અને જુવાન કુદકલિકા નામની દીકરી છે જો કુદકલિકામા આસક્ત થઇને આ રમણે પોતાનો ધનનો જો કાંઈ સચય હતો તે આખોને આખો પૂરો કરી દીધો અને જેવો જો ધન વગરનો થયો જોટલે જો મદનમજરીજો જોને ધરની બહાર કાઢી મૂક્યો છતાં આ રમણ હજુ પણ કુદકલિકાનો સનાદ મુકી શકતો નથી, જાને જેવુ તેવુ ન ઇચ્છવા જોગ પારકું કામ કરીને જો થોડાક રૂપીઆ લઈ જાવ્યો છે જોટલે તુરત જ

એ રૂપિયા સાથે લઈને પોતાની વિવયધંડા તૃપ્ત કરવા સારૂ એ કુંદકલિકાના ઘર તરફ જવા માટે નીકળી પડ્યો છે ત્યાં જના પહેલા પોતે સારો લાગે, રૂપાણો લાગે, તે સારૂ આ બધી ટાપટીપ કરી છે હવે ચાલો આપણે પણ એની પછવાડે જઈએ.”

મકરંધજનો ભયસાથે પ્રવેશ.

કામદેવના ભયકર તીરો.

કુંદકલિકાનું બાહ્યાંતર રૂપ.

એ વખતે એક માણસ પોતાના અનુચરો સાથે દૂરથી આવતો અને પોતાના ભાયાભાથી ભયકર તીરો ખેંચીને ફેંકતો તેમના ભવામા આવ્યો એનો મુંદર દેખાન ભેળને પ્રકર્યે મામાને પૂછ્યું “અરે મામા! મામા! જુઓ તો ખરા, એ રમણને પેલો પુરૂષ દૂરથી ઘણી સખ્ત રીતે તીર મારે છે, એને આપ અટકાવો.” મામાએ જવાબ આપ્યો “ભાઈ! એ તો મકરંધજ છે અને આ રાત્રીના વખતે પોતાના મિત્ર ભય સાથે આનંદથી નગરચર્યા ભેવાને નીકળી પડ્યો છે આખા નગરમા કોણ પોતાની આજ્ઞા બરાબર પાળે છે, કોણ પોતાની વિરુદ્ધ છે તેની એ બરાબર પરીક્ષા કરે છે અને તેટલા માટે દરેક પ્રાણીઓ શુ બોલે છે, તેના વેપ દેવો છે, તેઓ મનમા શો વિચાર કરે છે, તે બધું તે બરાબર તપાસે છે એ મકરંધજ પોતાની

શક્તિથી તીર ફેંકીને ધાયલ કરી પેલા રમણને ગણિ-
પુખ્તધનના કાને ધરે લઈ જાય છે એમા આપણે એ મકર-
નું કાચ ધનને વારીએ તેનું કાંઈ છે જ નહિ કારણ કે મકર-
ધનનો એ જ ધર્મો છે રમણ અસારે પોતાના

મનમા જે અનુભવ કરે છે તે સર્વ આ મકરંધજને લઈને જ છે હવે એના કેવા સરકાર થાય છે તે આપણે જોઈએ ચાલ! આ કૌતુક ભેવાની ભારે મજા આવશે!”

આ પ્રમાણે વાતચીત કરીને મામા બાણેજ ગણિકાના ઘર તરફ ગયા, ત્યાં તેઓએ ઘરના દરવાજા પાસે ઠાડમાઠ

મામાનો દ્વેષ કરીને બેઠેલ કુંદકલિકાને જોઈ, એને જોઈને વિમરોં પોતાનું નાક મરજ્યું, મ્હોંથી યુક નાખ્યું, ડોકું હલાવ્યું

અને મ્હોંડું બગાડી ડોક બીજી બાજુ વાળી દીધી પોતાના મામાને આવી રીતે એકદમ બાકુળ થઈ ગયેલા અને મુખેથી હાહા ઉચ્ચાર

1 આ નાક મરડવાની હઝીકત અને તેનું કારણ કવિએ વખતસર બહુ યોગ્ય રીતે દાખવ ક્યું છે, વિચાર કરવાથી આ પ્રસંગની ખૂબ સમજાઈ જશે

કરતા બેઠને પ્રકરે તેમને એકદમ એવા ઉદ્વેગનું કારણ પૂછ્યું “મામા! આમ એકદમ આપને ખરાબ શું લાગ્યું? આપના ચેહરા ઉપર આવેલો એકદમ ફેરફાર કેમ થયો?” મામાએ જવાબ આપ્યો: “ભાઈ! આ ગણિકાના આકારમાં મુંદર કપડાથી છવાયેલી અને ફૂલ અને ઘરેણાથી શોભાવેલી અશુચિની કોઠી છે તે શું તું બેઠ શકતો નથી? મને તો એનામાંથી એટલી બધી (ખરાબ) ગંધ આવે છે કે તે હું સહન કરી શકતો નથી, માટે આપણે એનાથી જરા દૂર જીભા રહીએ એટલે એની જગ્યાએ જઈએ કે જ્યાં એના શરીરની દુર્ગંધ ન આવતી હોય અને એટલા દૂર રહી અહીં જે બનાવ બને તે આકુળતા વગર બરાબર બેઠ શકીએ સાધારણ અશુચિની કોઠી તો કેટલીક ધિર વગરની હોય અને આ તો મોટા મોટા નવ દારો દ્વારા આખો વખત અશુચિ બહાર કાઢ્યા કરે છે તેથી એની નજીકમાં તો એક ક્ષણવાર પણ ઊભા રહેવું મને પસંદ આવતું નથી અને હું જીભો રહી પણ શકતો નથી આ દુર્ગંધથી માફ તો માથું ફરી નીકળે છે”

પ્રકરે જવાબમાં કહ્યું “આપ કહો છો તે વાત તો ખરી છે એ ગંધ એટલી ખરાબ અસર કરે છે કે મારી નાસિકામાં પણ એ બરાબ ગંધેલ છે અને મને મુઝનણું કરે છે માટે ચાલો, જરા દૂર ખસી જઈએ”

આ પ્રમાણે વાત કરીને પ્રકરે નિમરસ ત્યાંથી દૂર ખસી ગયા અને બધું બરાબર દેખી શકાય એટલા નજીકના દૂર ભાગમાં જઈને ઊભા રહ્યા

ગણિકાના ઘરમાં રમણ.

કામદેવથી મરાયલો રમણ.

ગણિકાથી લુટાયલો રમણ.

ભયથી ત્રાસ પામેલો રમણ.

વ્યસનથી મરણ પામેલો રમણ.

હવે તે વખતે જમણ ગણિકાના ઘરમાં આવી પહોંચ્યા તેની બરાબર પછનાડે હાથમાં ખેંચેલા બાપુચક્ર અને ભયને સાથે લઈને મકરધ્વજ ચાલ્યો આવતો હતો અને વખતોવખત બાણ છોડ્યે જતો હતો મદિરના દ્વારમાં જ રમણે કુદકલિકાને બેઠાં એને બેઠાં જાણે પાતાને નવીન જીવંતી મળી હોય, જાણે અમૃતનું પાતાના

૧ બે આખ, બે નાસિકા, મુખ બે સ્તન યોની અને ગુદા એ રીતે નવ દાર અથવા છ એમ લાગે છે સામાય રીતે સ્ત્રીઓના બાર દાર મળાય છે તેમાં બે કાન અને મુત્રાશય વધારે છે જુઓ નોટ પૃ ૯૦૪

આખા શરીરે મિચન કરવામા આવ્યું હોય, જાણે પોતાને હીરા માણેક રતનો બહાર મળી ગયો હોય અથવા તો મોટા રાજ્ય ઉપર પોતાનો અભિપેક્ષ થયો હોય તેવો મોટો આનંદ રમણને થયો હતો તેજ વખતે મદનમજરી ઘરની બહાર નીકળી, તેણે રમણને ઘર બહાર બિભેલો જોયો, ચાવાક હોવાથી તુરત સમજી ગઈ કે આજે ભાઈ પામે કાઢથી થોડા પેમા આવ્યા લાગે છે એ પ્રમાણે તેને થોડા ધનવાળો જોતા જ તેણે પોતાની યુવાન દીકરીને નિશાની કરી સજા-દ્વારા જણાવ્યું કે રમણ આવ્યો છે અને તેને લુટવો છે સજા થતા જ કુદકલિકાએ ઉપરના હાવભાવથી મુદર લાગતી મીઠી નજરે રમણ તરફ જોયું એટલે રમણ તો રાજી રાજી થઈ ગયો આ વખતે મકરધ્વજે પોતાનો અવસર જોઈ ધનુષને ઠેક પોતાના કાનસુધી ખેંચીને એક તીવ્ર બાણ ફેંક્યું અને તેનાથી રમણની છાતી આરપાર વીધી નાખી એટલે જોણે કુદકલિકાને પોતાની છાતીએ વળગાડી, તેને ભેટ્યો અને તેને સાથે લઈને તેના મદિરમા દાખલ થયો મદનમજરી ડોકરી તે વખતે ત્યાં આવી, તેને રમણે પોતાની પામે હતા તે સર્પ રૂપિયા અને ચીને સોંપી દીધા મદનમજરીએ સર્પ ગ્રહણ કર્યું અને કપડા વિગેરે સર્પ ઉતારી લઈને તે જન્મ્યો ત્યારે જોવો હતો તેવો નાગો કરી મૂક્યો પછી મદનમજરી બોલી “છાકરા ! તું અહીં આવ્યો એ તો બહુ સારું કર્યું, દીકરી કુદકલિકા તને વારવાર યાદ કરતી હતી, પણ જો ને, આપણા રાજનો છાકરો ચડ હમણા જ અહીં આવવાનો છે માટે હાલ તું જરા છુપાઈ જા તને એ દેખશે તો ઘણા ગુસ્સે થઈ જશે અને કદાચ તને પૂરો કરી મૂકશે ”

આ હકીકત સાંભળતા રમણના શરીરમા ભયે પ્રવેશ કર્યો એજ વખતે ગણિકાના દરવાજા પર ચડ (રાજપુત્ર) ભયનો અવસર આવી પહોંચ્યો એને આવી પહોંચેલો જોઈ ભય વધારે જોરમા આવ્યો રમણ ખખડી ગયો, ડર ખાઈ ગયો, મુઝાઈ ગયો ચડ તો એકદમ સીધો મદિરમા આવ્યો આવ્યો ચડે એને નજરે જોયો એટલે એ તો એકદમ ગુસ્સે થઈ ગયો અને પોતાની તરનાર ખેંચી કાઢી અને રમણને કહ્યું કે એનામા તાકાત હોય તો ખુશીથી દ્વંદ્વયુદ્ધ કરે રમણ તો આપણે દીન થઈ ગયો, લાજ વગરનો થઈ ગયો, તદ્દન નપુસક જેવો થઈ ગયો,

૧ પરીશ્રીકપટ પુરુષોને નિરતર ભયમા રહેવું પડે છે બળવાન હોય તે પણ એ વખતે નિર્બળ થઈ જાય છે આ હકીકત વ્યવહાર રીતે બનતી જોઈ શકાય અથવા કંઈપી શકાય તેથી છે

ખીકથી તદર્ન ગાભરો ચઢે ગયો અને પોતાના આગળા મ્હોભા નાખીને ચડની ખાસે આશ્રમ નમસ્કાર કરી જમીનપર લેટી ગયો અને 'અરે પ્રભુ! મારૂ રક્ષણ કરો, રક્ષણ કરો' ચડનું પ્રચડત્વ એમ બોલતા તેની આખમા આમું આવી ગયા ચડને દયા આની તેથી તેણે રમણને મારી નાખ્યો નહિ, પણ તેનો ચાટલો કાપી નાખ્યો, નાક કાપી નાખ્યું અને કાન પણ કાપી નાખ્યા, તેમજ દાત તોડી નાખ્યા, નીચેનો હોઠ તોડી નાખ્યો, બન્ને ગાલને કદરૂપા બનાવી દીધા, એક આખ ફાડી નાખી, પોતાના પગથી મોઢા ઉપર લાત મારી ધક્કો માર્યો અને ઘરથી બહાર કાઢી મૂક્યો એના આવા હાલ યતા હતા તે જોઈને મદનમ જરી ડોકરી અને યુનાન કુદકવિકા મોઢેથી ખૂબ હસતા હતા એ બન્ને એવા મીઠા વચનો બોલતી હતી અને સાથે ચડની એની ખુશા મત ક્યે જતી હતી કે એથી ચડ એના તરફ વધારેને વધારે ખેંચાતો હતો રમણ તો મહા મુશીબતે બહાર નીકળ્યો, માર વાગવાથી આખા નગરે મહા વેદના પામ્યો, રાજલોકોએ રમણનું મરણ વળી તેને વધારે માર માર્યો આવી રીતે ક્રૂરાતા પીડાતા નારકી સમાન હું ખ સહન કરીને બહુ કંઠે (તેજ રાત્રીએ) મરણ પામ્યો

ગણિકા વ્યસનના પરિણામ.

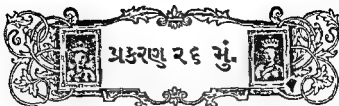
પ્રકર્ય—“અહાહા મામા! આતો ભારે નવાઈ જોવો બનાવ બન્યો! મકરધ્વજની શક્તિ ઘણી અજબ! લયનો વિવાસ પણ એવોજ જબરો! અને પેલી ડોકરી (મદનમજરી) નો પ્રપચ પણ એવોજ ખૂબિવાળો! ખરેખર, આ રમણનું અગ્નિ તો ઘણી કંટણું ઉત્પન્ન કરે તેવું અને હાર્યજનક નાટક જેવું જણાય છે એ રમણની મૂર્ખતા પર હસતું આવ્યા વગર રહે તેમ નથી અને એના હાલ જોતા એની દયા આધા વગર પણ રહેનાય તેમ નથી”

વિમર્શ—“ખીજ પણ જે મનુષ્યો ગણિકાના વ્યસનમા આસક્ત હોય છે તેઓના ચરિત્ર પણ આવા જ પ્રકારના હોય છે એમા જરા પણ સરાય જેવું નથી “ ગણિકાના મુદર વસ્ત્રો, ખેંચાણ કરનારા આભ “ ધણો, રક્ત વર્ણના પાન, મુઠ્ઠી દ્રવ્યો, મુવાચિત પુષ્પની માળાઓ “ અને આકર્ષક વિરોપનના ગદ્યથી એ આપડાઓની ઇદ્રિયો એવી બહેર “ મારી જાય છે કે એનામા કુદરતી રીતે અશુચિ ભરેલી છે અને “ એ ન ઇચ્છવા લાયક અપવિત્ર પદાર્થોની કોયળી છે એ હકીકત

“તેઓ જોઈ જ ગકતા નથી એવા મૂર્ખ લોકો જીવતી જગતી
 “જગમ વિદ્યાની મોટી કોઠી સાથે આનિગન કરના ઇચ્છે છે અને
 “તેટલા ત્રાસ મહા મહેનતે એકઠા કરેલ પૈસાનો વ્યય કરે છે એ પ્રમાણે
 “કુઝીને પોતાના કુળને મોટું કવક લગાડે છે, આખરે લગભગ
 “ભિખારી જેવા ચીથરેલાલ થઈ જાય છે અને અત્યંત ખરાબ
 “અવસ્થામાં આવી પડે છે તો પણ એક વખતે ગણિકાના કુછદે
 “લાગ્યા પછી તેના પરની આસક્તિ છોડી શકતા નથી એટલે ત્યાર પછી
 “વેશ્યાના વ્યવસાયને લઈને અનેક પ્રકારના નાટકો ભજવીને આવા
 “પ્રકારના અનેક દુષ્ટો પામે છે એમાં ભાઈ પ્રકર્યું નવાઈ જેવું
 “શું છે? ભાઈ! કુળવાન સ્ત્રીઓ પણ પ્રકૃતિથી ચળ ચિત્તવાળી
 “હોય છે તો પછી વેશ્યા જેવી કુવટા સ્ત્રીઓ તો તદ્દન ચપળ જ
 “હોય! તેઓ એકને છોડીને બીજાને વળગે તેની હોય, તેમાં સવાલ
 “જ રો છે? કુળવાન સ્ત્રીઓ પણ માયાના ફરજીઆ જેવી છે, મુઠ્ઠા
 “પણે કપટ કરનારી હોય છે તો પછી જે પાત્રી અનુભવી વેશ્યા હોય
 “તેની માયાના અબધમાં તો વાત જ શી કઢવી! બીજી કુળવાન
 “કટેવાતી સ્ત્રીઓ પણ રોહને તદ્દન જલાજલિ દેનારી હોય છે તો
 “પછી ગણિકાના એક ઉપર વિશ્વાસ રાખે તે માણસને તો મૂર્ખ
 “સિરોમણિજ ગણવો જોઈએ એક માણસને અમુક વખતે મળ-
 “વાનો સંકેત આપે છે, બીજાની સામે તે જ વખતે પ્રેમથી જુએ
 “છે, ઘરમાં તેજ વખતે ત્રીજો માણસ મોજુદ હોય છે, પોતાના
 “ચિત્તમાં લગની તે વખતે કોઈ ચોમાની લાગેલી હોય છે અને
 “પોતાના પડખામાં કોઈ અન્યને લઈને સુતેલી હોય છે- આવા
 “ગણિકાના ચરિત્ર હોય છે! જ્યાં મુઠ્ઠી એનો સ્વાર્થ સધાય છે ત્યાં
 “મુઠ્ઠી તો તે અનેક પ્રકારની પ્રુગામત કરે છે, મીઠા વચ્ચનો બોલે
 “છે, પ્રેમ દેખાડે છે, પરંતુ જેવો પ્રાણીમાંથી ધનરૂપ રસ સુધ જાય
 “છે કે તુરંતજ લાખરૂપ રમ સુધ ગયેલ અજાણતાની પેઠે તેને તણ દે છે
 “વેશ્યાઓ ખરેખર નગરના ભજ્જ જેવી છે જે એના ઉપર પણ
 “આસક્ત થઈ જાય છે તેને ખરેખર કૂતરા ગમજવા, તે મા-
 “ણસ તો ન જ ગણાય જે પાપી માણસો ગણિકાના વ્યસનમાં આ-
 “સક્ત હોય છે અથવા થાય છે તેઓની દશા બહુ બુઝી થાય છે ”

૧ રસ રાજ રસેષે જ ગણિકાસક્ત માણસ પાસેથી ધનરૂપ રસ જાય એટલે
 તેને ગણિકા છોડી દે છે કેરોના રસ લઈ લીધા પછી ગોઠવા છોવરાને ફેંકી
 દેવામાં આવે છે તે પ્રમાણે

પ્રકરણ ૨૬ મું.

‘વિવેકપર્વત પરથી અવલોકના.’

ભવચક્રનગરના કોવ્વે (ચાહુ)

(૧)

કથાનક અને છૂત.

મરો પ્રકરે બાજીની રાત્રિ કોઈ દેવમંદિરમાં પસાર કરી ત્યાર પછી આકાશની ચોખ્ખા માદી પડેલ બાજીકાની પેઠે ગળતા તારાઓ વાળી, પડી ગયેલ અધકારરૂપ કેશનાળી હોઈ તદ્દન પાકુર વણુની થઈ ગઈ પોતાની શક્તિથી એ આકાશલક્ષ્મીની

૧ વિવેક એટલે સત્યાસત્યનો વિચારપૂર્વક નિર્ણય અમુક હકીકત સાચી છે કે નહિ, આદરવા યોગ્ય છે કે નહીં તેનો નિર્ણય વિવેક કરે છે વિવેક વગર સારો ઇરાદો હોય તો પણ નકામો છે સારાસાર નિર્ણય કરવાની મામાની આવૃત્તી તો અગાઉ પછીવાર એક આ વિવેકપર્વતપર આવી મુદ્દાની ઠેરઠીક બાબતોનું અવલોકન મામા બાણેજ કરશે

૨ સાત મોટા વ્યસન છે તે આ પ્રમાણે જુગદુ ચારી પરજીગમન વેરના ગમન, સિકાર મદ્ય અને માસ આ પ્રકરણમાં જુગદુ (ધૂલ) અને મગયા (સિકાર) પર વિવેચન થશે વેરયાગમનપર વર્ણન ૨૫ મા પ્રકરણમાં થયું મદ્ય અને પર દારાપર વિવેચન ૨૨ મા પ્રકરણમાં થયું ચોરીપર વિવેચન ૨૪ મા પ્રકરણમાં થયું માસ વ્યસનપર વિવેચન મૃગયાના પેટામાં આજ પ્રકરણમાં લીધેલ છે આવી રીતે ભવચક્રપુરમાં સમ વ્યસનાસક્ત પ્રાણીની દયા કેવી થાય છે તેનો મુખ્યત્વે કરીને ખ્યાલ આપ્યો છે એ વિવેચન કથા સાથે એવું મુદ્દર મિશ્રણ કરીને મૂક્યું છે કે વિષય શુદ્ધ ન લાગે અને મુદ્દામ રીતે બરાબર અસર કરે

૩ જેમ માગી પડેલી બાજા તદ્દન પીળી પચકેલ (પાકુર રંગની) થઈ જાય છે તેમ આકાશ સફેદ અને પીળા રંગ (પાકુર) મિશ્ર થયું માગી બાજીકાની કીકીઓ (તારાઓ) ગળતી જણાય છે તેમ આકાશમાંથી તારાઓ જળવા માગ્યા અને માદી બાજીકાના કેશ (મવાળા) ખરતા જાય છે તેમ આકાશનો અધકાર ખસવા લાગ્યો અહીં તારા, કેશ અને પાકુર એ ત્રણે રહેલો છે

અસહ્ય મહત્તા પાછી લઈ આવવા માટે કંઈલા લાનીને પોતે સૂર્ય જાતે વેંચરાજ થઈ ગયા (વેંચ ગયેલી તદુરસ્તી અને તેજ પાછું લાવી આપે છે તેમ આકાશનું ગયેલ તેજ પાછું લઈ આપવાનું ગામ સૂર્ય રૂપ વૈષ્ણે હાથમાં ધર્યું) તે વખતે પૂર્વ દિશાનું આકાશમહાન અરુણની કાતિથી તદ્દાઃ જ્વલં પડી ગયું, વાદળના ગમ્મદો લાવ રંગના થઈ ગયા, અદ્રમા તદ્દન કાતિ વગરનો થઈ ગયો,

પ્રભાતવર્ણન ચાર લોકો હુપાઈ ગયા, કુકડા કુકડેટકનો મોટો

અવાજ કરના લાગ્યા, ધુવડો તદ્દન ચૂપ થઈ ગયા, દીટોડીઓ મોટેથી બોલવા લાગી અને આકાશલક્ષ્મીના આરોગ્યને માટે આખું જગત જાળું પોતપોતાના કર્મ અને ધર્મના આપારમાં ઉધુદા થઈ જતું જણાયું^૧ હવે એની રીતે આકાશલક્ષ્મીની આરોગ્યજનક સ્થિતિ વૃદ્ધિ પામ્યા પછી થોડી વારમાં મૂર્ધનેના ઉદય થયો, કમળો વિકસર થયા, ચંદ્રવાજના મિથુનોનો વિયોગકાળ પૂર્ણ થયો હોઈ તેમનો સયોગ થયો અને લોકો ધર્મપરાયણ થઈ પ્રભુનામોન્વારણ કરવા લાગ્યા

વિવેકપર્વતપર.

એના શાત પ્રભાતમયે મામાએ પ્રકરને કહ્યું “ ભાઈ તને ! તો નવું નવું જોવાનું કૌતુક બહુ થાય છે અને આ ભવચક્ર નગર તો ઘણું મોટું છે અને તેમાં અનેક નવા નવા પ્રકારના બનાવો નિગતર બન્યા કરે છે આપણે પાછા ફરવાનો સમય ઘણો નજીક આવતો જાય છે, હવે વખત થોડો બાકી રહ્યો છે, જોવાનું હવે ઘણું બાકી છે, તેથી આપણે દરેકે દરેક સ્થાનકને અદર બારી-કાંથી જોઈ મરીએ એ બની શકે તેવું નથી, માટે ભાઈ ! હું કહું છું તેમ કર, જેથી થોડા વખતમાં તને જે અનેક જાણત જોવાનું હવે હજી થયેલ છે તે પપુ પૂરૂં થાય અને આપણે વખતસર પાછા તારા પિતા પામે પહોંચી જઈએ જો, પેલો છંટે એક પર્વત દેખાય છે, એ ઘણો ઊંચો છે, તદ્દન ઘોળો છે, સ્પટિકરત્નની જેવો તદ્દન નિર્મળ છે, મોટા પ્રમાણવાળો છે, ઘણા વિસ્તાર વાળો છે અને દુનિયામાં તે

૧ શરીરમાં લાલ્લાસ આવવી, ચોરસ વાધિની શમિ એાળી થવી, દરેનું રૂપાતર થવું કુકડેકુક આનંદવનિ થવા, અસાધારણ દુઝો દૂર થઈ જવા અને સુદર અવાજે બહાર આવવા તેમજ સ્વકર્મ અને ધર્મવ્યાપારમાં હામે લાગવું એ સૂર્ય તદુરસ્તીની નિશાની છે આકાશલક્ષ્મીના મહવાકાંડ ને લાવના શરૂ કરી છે તે આખા પ્રભાતવર્ણનમાં ચાલુ રાખી છે

વિવેકના^૧ નામથી સારી રીતે જાણીતો થયેલો છે, એ પર્વત ઉપર ચઢીને આપણે જોશું તો આ ભવચક્ર નગરમાં જે જે બનાવો બને છે તે સર્વ જોવામાં આવી જશે, તે સર્વનો ઉપર ઉપરનો ખ્યાલ જણાઈ આવશે અને બરાબર અવલોકન થઈ જશે માટે ભાઈ ! ચાલ, એ પર્વતપર ચઢી જ, ત્યાં જઈને સર્વ બાબતનું સારી રીતે અવલોકન કરી લે, અને એમાં કોઈ બાબત તારા સમજવામાં ન આવે તો હું તારી સાથે જ છું, અને પૂછી જોજે આવી રીતે આ ભવચક્ર નગરનો સમગ્ર બનાવ સમુચ્ચયે તારા જોવામાં આવી જાય તો પછી આગળ જતા તારા મનમાં ઉત્સુકતા ન રહે ” પ્રકર્ષને પપ્પુ મામાની આ સૂચના ઘણી પસંદ આવી પછી મામા ભાણેજ બંને વિવેક પર્વત પર ચઢી ગયા

ભુમકુંડ^૨

પ્રકર્ષ—(વિવેકપર્વત પર) “અહોહો ! મામા ! આ તો ઘણું રમણીય પર્વત દેખાય છે ! વળી અહીંથી આપણું ભવચક્ર નગર ચારે બાજુથી ભારથી દેખી શકાય છે ! મામા ! તમે યુક્તિ તો ઘણી સુંદર બતાવી ! હવે મામા ! જરા હકીકત પૂછું તે આપ સમજાવો જુઓ પેલા દેવળમાં એક માણસ દેખાય છે, એ તદ્દન નાગો જણાય છે, ધ્યાનમાં પડી ગયેલો લાગે છે, એની ચારે બાજુ માણસો ફરી વળેલા છે, એ તદ્દન કમાળ જેવો જણાય છે, ભુખ્તો તરસ્યો જણાય છે, એના મવાળા ધૂંટાછવાયા અને આડાઅવળા થઈ ગયેલા^૩ છે, એ જાણે ત્યાંથી નાશી જના ઇન્છતો હોય એમ એના મુખ પરથી જણાય છે, અને તેટલા માટે એ ચારે તરફ ચક્રગવકળ જોયા કરતો જણાય છે, એના હાથ ચાક (ખડી) જેવા તદ્દન ધોળા ફક થયેલા છે અને જાણે તદ્દન પિગાચના આકારને ધારપુ કરી રહેલો હોય એવો એ દેખાય છે મામા ! એ પુરુષ કોણ છે ?”

૧ વિવેકને આ પાંચે ત્રિલોકી બરાબર લાગુ પડે છે એ લોકપ્રવાદથી જાણે રહે છે તદ્દન સંદેહ છે એમાં કોઈ ભત્તનો મત કે ગોઠાણો નથી, એની શક્તિ અદ્ભુત છે અને એનો વિસ્તાર સમગ્ર વિશ્વવસ્તુઓપર છે

૨ ભુમકાના વિષયને અને સદૃશને કેટલું સામ્ય છે તે વિચારવા યોગ્ય છે ઉપર ઉપરના સંજોગની ભવમાં ન ફસાઈ જવાય તો સદૃશ જેમાં ઉપર ઉપરનો નફો તેટલો લેવા દેવાનો હોય છે તેમાં અને ભુગારમાં જરા પણ ફેર લાગતો નથી, માત્ર ભુગારમાં નફો વૃક્ષાનનો નિષ્કૃષ્ટ તુરત થાય છે અને સદૃશમાં શદ્દ જોવી પડે છે સદૃશનો મોટો ભાગ ભુગારમાં જ સમાઈ નડે છે તેમાંના કેટલાકને કાયદે સર રૂપ આપેલા (કરેલા) હોય છે આ બાબત જાણી વિચારવા યોગ્ય છે

બુગારમા કસાયલો.

મિત્રોવડે હરાયલો.

ધનાદિથી વશાયલો.

વિમર્શ—“અઢળક ધન સપત્તિવાળા બહુ પ્રખ્યાત કુબેર સાર્યવાહ નામના રોહનો કપોતક નામનો એ દીકરો છે એના બાપે એની તે વખતની સ્થિતિ અનુસારે ‘ધનેશ્વર’ એવું તેનું નામ પાડ્યું હતું અને ‘યથાનામા તથા શુણ્ણા’ પ્રમાણે તે તે વખતે ઘણા ધનનો માલિક હતો. હવે અત્યારે એને વર્તમાન સ્થિતિ પ્રમાણે ‘કપોતક’નું નામ આપવામા આન્યુ છે અને એ નામને એ ભાઈશ્રીએ સાચું કરી આપ્યું છે એના બાપનું ઘર મહા મૂલ્યવાળા અનેક રત્નો અને મોનાથી ભરેલું હતું, એને આ મહા પાપી પુત્રે તદ્દન સ્ત્રમગાન જેવું કરી મૂક્યું છે એને બુગટાનો એવો રસ લાગ્યો છે કે એ એના મનમા ખીલ કોઈ બાબતનો જરા પણ વિચાર જ કરતો નથી, કાળે અકાળે બુગડું રમનાનો જ વિચાર કર્યા કરે છે એ જ્યારે પોતાની સર્વ પુણ્યને પરવાગી બેઠો ત્યારે તે ચોરી કરીને બુગડું રમના માટે પૈસા એકઠા કરવા લાગ્યો છે એક દુર્ગુણ અનેક દુર્ગુણોને લઈ આવે છે એ જાણીતી વાત છે અને એની પપુ એજ સ્થિતિ થઈ છે આ નગરમા એણે ઘણીવાર ચોરી કરી છે અને ચોરી કરતા પકડાઈ પપુ ઘણીવાર ગયો છે અને અત્યત કદર્યના પાખ્યો છે માન તે મોટા માણસનો છાકરો હોવાથી રાજાએ તેને મારી નાખ્યો નથી, પણ એ ભાઈ પોતાના લક્ષ્ય છોડતા નથી આજે રાતના બુગડું રમતા રમતા તો એ પોતાની પામેના સર્વ કપડા મુદ્દાત હાગી બેઠો, પપુ એને રમતમા એવો રસ લાગ્યો કે છેનટે પોતાની પામે શરતમા ચૂકવા કાંઈ વસ્તુ ન રહેવાથી આખરે પોતાનું માથું મૂક્યું આ મહાધુતારા બુગટીઆઓ જે તેની આબુબાબુ ઊભા છે તેમણે એને એ છેઢી રમતમા પણ જીતી લીધો અને એવું માથું લેવા ખાતર હવે એ લોકો એને નચાવી રહ્યા છે એ ભાઈ-સાહેબ પણ પોતાના પાપથી એવો ભરાઈ ગયો છે કે ત્યાંથી નાસીને પણ છૂટી શકતો નથી અને ઊભો ઊભો મનમા અનેક પ્રકારના હવકા તર્કવિતર્ક કરી ઉદ્વેગ પામે છે એ ત્યાંથી નાસી ગકે તેવા સયોગો તેને મળતા નથી અને ચેલા બુગારીઓ તેને ત્યાંથી છોડતા પણ નથી.”

૧ કપોતક કબીર જેવો નરમ અથવા કપુત કપુત વડી ગયેલ વખરી ગયેલ છાકરો એની વર્તમાન સ્થિતિને લઈને એવું આ નામ યોગ્ય છે

* * *
 ધૂતદોષ પર પર્યાલોચના.
 કષોતકના અતે હાવહવાય.

પ્રકર્ષ—“મામા! એ જાપડાને એટલી પણ ખબર નહિ દોષ કે આ દુનિયામા જુગદુ પ્રાણીને મર્મ પ્રકાશના આનંદો નિપજનના છે, ધનનો ક્ષય કન્ના છે, અત્યત નિંદાને પાત્ર છે, માણસના ઉત્તમ કુળને અને આચારને મોટું દૂષણ છે, સર્વ પાપોનો જન્મ આપનાર છે, લોકોમા અત્યત લઘુતા ઉત્પન્ન કરનારુ દાસ છે, મનમા અનેક પ્રકાશના કલેશો ઉત્પન્ન કરનારું મૂળ છે અને સર્વ પ્રાણીઓ તે રમનાનો જરા પણ નિધામ ન કરે તેવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરનાના દાસાભૂત છે તથા પાપી મામાઓ જેજ એના જુગડાની પ્રવૃત્તિ કંગારી છે, સાગ માણુમોતુ એ કામ નથી-એ હકીકત તુ એ જાણુતો નહિ દોષ?”

નિર્મર્શ—“એ જાપડો મહામોહ મહારાજના શૈન્યને તાબે પડી ગયેલો છે તેથી એ શું કરી રહે? દાસ્ય કે જે પ્રાણીઓ ભતે અનમ હોઇ નિર્ગેષ કરી તે મહામોહ નામને વશ પડ્યા હોય છે, તેઓ જ જુગાર રમે છે, તેમા રસ આનંદ લે છે અને જુગડાના કંડા રળો સારી રીતે ભોગવે છે.”

નિર્મર્શ મામા આ પ્રમાણે વાત કરતા હતા તેનામા પેના જુગારીઓએ કષોતકતુ માથુ ઉડાની દીધુ પ્રકર આવે ભયકર દેખાવ બેઠ બોધી ઉઠ્યો “અહાહા! મામા! મહા અન્યથને કરનાર જુગડું જે પ્રાણીઓ રમે છે તેમના અહીંજ આવા હાવ થાય છે!”

નિર્મર્શ—“ભાઈ! તે બરાબર અવલોકન કર્યું, સાચી હકીકત જાણી લીધી જે પ્રાણીઓ જુગદુ રમનામા આમજા હોય છે તેમને આ ભનમા કે પરભવમા જરાએ સુખ મળતુ નથી.

(૨)

લવન અને મૃગયા.

એ વખતે નીલ કમળપત્રમા નૃત્ય કરનારી (એના પત્ર જેવી) પ્રમર્શની નજર એક મોટા જંગલ ઉપર પડી એ જંગલ તરફ પોતાનો હાથ લાગે કરીને તેણે પોતાના મામાને કહ્યું “મામા! જુઓ દૂર એક પુરૂષ દેખાય છે, એ ઘોડાપર બેઠેલો છે, એને આખે શરીરે પરસેવા થયેલો છે, એ તદ્દન યાદી ગયેલો જણાય છે, એણે હાથમા હથિયારને લેતુ ધરી રાખેલ છે, એ પ્રાણીને મારી

૧ મૃગયા શિકાર અન્યત્ર માસસંક્રમણ દોષો પણ આપી અવ છે

નાખના તૈયાર થઈ ગયેલ હોય એ ન જણાય છે અને તદ્દન પાપી હોય એવો દેખાવપરથી જણાય છે, દુ ખવડે ચારે તરફથી ઘેરાયેલો હોવા છતાં અરણ્યમા રહેનારા પ્રાણીઓને દુ ખ દેવા તૈયાર થયેલો હોય એવો લેવામાં આવે છે, અત્યારે ખરો મધ્ય દિવસ થયેલો છે તે વખતે પણ હજુ એણે કાંઈ ખાધું ન હોય એવો ભુખ્યા ઠાસ જેવો જણાય છે, તરસથી એનું ગળું છીપાઈ જતું હોય એમ જણાય છે, છતાં એ સિયાળને આગળ કરીને તેની પાછળ દોડ્યો નય છે-એ પુરૂષ કોણ છે ?”

વિમર્શ—“ માનવાવાસ નગરની અદર એક લલિત નામનું અતર નગર છે તેનો લલન નામનો આ રાજા છે એને શિકારનો મોટો શોખ લાગેલો છે અને એ દુર્વ્યસનમા પડી જઈને તે બીજી કોઈ બાબતનો જરા પણ વિચાર કરતો નથી એ મોટા જગલમા રાત દિવસ પડ્યા રહેવા લાગ્યો અને લાગ જોઈને શિકાર કરના દોડ્યો જવા લાગ્યો અને તેને તેના સામત રાજાઓએ, સગાઓએ, આગેવાન પ્રજાજનોએ અને મોટા મત્રીઓ વારવાર વાચ્યો અને શિકાર કરવાના કામથી અટકવા સલાહ આપી, પણ એ ભાઈને માસ ખાનાની એવી લાલસા લાગી હતી કે કોઈ ગમે તેટલું કહે તેને એ જરા કાને પણ ધરતો નહિ પછી એના રાજ્યના સર્વ કામો બગડવા લાગ્યા, એનું રાજમહલ એનાથી વિરૂદ્ધ થઈ ગયું અને એની સ્થિતિ ઉત્પન્ન થયેલી જોઈને તે રાજ્યના મુત્સદ્દીવર્ગે વિચાર કર્યો કે આ શિકારી રાજા હવે રાજ્યને મોખ્ખ રહ્યો નથી, કારણ કે તેનું ચિત્ત રાજકાર્ય ઉપર નથી અને જે રાજા રાજ્યચિંતા ન કરે તે કોઈ પણ પ્રકારે રાજ્ય કરવા લાયક રહે નહિ એવો વિચાર કરીને એ લલન રાજાના પુત્રનો રાજા તરીકે અભિષેક કર્યો અને એને રાજ્યમાંથી અને મહેલમાંથી હાકી કાઢ્યો આ પ્રમાણે તેની અત્યંત ખરાબ સ્થિતિ થઈ, રાજ્ય ગયું, હારી થઈ, છતાં પણ શિકારનો તેને હજી એટલો બધો શોખ છે અને માસ ઉપર તેને એટલે બધી આસક્તિ છે કે એ નરપિશાચ જગલમા એકલો છે, મહા દુ ખી અવસ્થા લોગરે છે તો પણ પોતાનો અસદો દોડતો નથી ‘લાલ નય, હવાલ નય, પણ બદેકા ખેલ ન નય’ એ કહેવત એણે આચી કરી આપી છે

*

*

*

મૃગયાનો દોષ.

માસલક્ષણ દોષ.

“અન્ય હિંમકોએ મારેલા જીવોનું પણ માસ જે પ્રાણી ખાય
 છે, ખાવાનો વિચાર કરે ॥ તે આ ભવમા અને પરભવમા અનેક
 “દુઃખપરપરાનો ભાજન થાય છે, અનેક પ્રજારની પીડાઓ
 “સહન કરે છે અને મહા ત્રાસ પામે છે તો જે મહા ધાતકી
 “પાણી પ્રાણી પોતે જ અન્ય જીવોને કાપે છે, જીવતા જગતા
 “પ્રાણીઓ ઉપર તરવાર, તીર કે કરવત ચલાવે છે અને તેનું માસ
 “ખાય છે તેને આ ભવમા એના જ પ્રકારના દુઃખો પ્રાપ્ત થાય છે
 “એટલુંજ નહિ પણ પરભવમા તે ભયંકર નારકીમા પડે છે એમા
 “જગ પણ મગય જેવું નથી ભાઈ! માગને જોયું હોય તો તે
 “અત્યંત ખરાબ હોય છે, ઉલટી કરાવે તેવું હોય છે, અપવિત્ર
 “વસ્તુનો પિંડ છે, અત્યંત નિંદાને પાત્ર છે, મહારોગનું કારણ છે અને
 “નાની નાની જીવોતોનો સમૂહ છે, છતાં એવા માસને રાક્ષસોની
 “જેવા મનુષ્યો ખાય છે અથવા ખાનારા ખરેખરા રાક્ષસો જ છે!
 “વળી કેટલાક એના મૂર્ખ પણ જોવામા આવે છે કે જેઓ એ
 “માસ ખાવામા જાણે ધમ કરતા હોય એમ સમજે છે, ધર્મ
 “ક્રિયામા માગ ખાવાની પોતાની ફરજ સમજે છે અને ધર્મ
 “બુદ્ધિથી સ્વર્ગ મેળવવાની ઇચ્છાએ માસનું ભક્ષણ કરે છે તેવાઓ
 “ખરેખર વધારે જીવનાની ઇચ્છાથી જાણે ભયંકર તાલપુટ હેર
 “ખાય છે, સમજતા નથી કે તાલપુટ ખાનાર તુરંત મરી જાય ॥
 “અને તે લેવાથી જીવનકાળ વધવાને બદલે તેનો જલદી છેડે
 “આવે છે, તેથી જ રીતે માસ ખાનારને સ્વર્ગ મળતું નથી, પણ
 “ઉત્ક્રોધ મહા ભયંકર નરકપાત થાય છે, અહિંસા પરમો ધર્મ । જન-
 “હિંસા ન કરવી એ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ છે-તે માસનું ભક્ષણ કરનામા કેવી
 “રીતે જળના શકે? અને જો હિંસાથી ધમ થતો હોય, થઈ
 “ગકતો હોય તો તો અગ્નિખરડ જેવો ઠોડો પણ સહાવે ખરો, માસ
 “ભક્ષણના કેટલા દોષો વર્ણવવા? ધર્મની બુદ્ધિએ અથવા રસની
 “બુદ્ધિથી જે પ્રાણીઓ માસ ખાય છે અથવા તે સારૂ પ્રાણીતો
 “નાશ કરે છે તે આખરે નરકની અગ્નિથી ડગાય ॥ અને મહા
 “દુઃખ પામે છે. આ ભવન અભ્યારે શિયાળને ખારવા માટે નકામો
 “હેરાન થઈ રહ્યો છે, ત્રાસ સહન કરે છે, બુદ્ધિયો તરસ્યો જગલે
 “જગલે ભટકે છે, તેથી જ રીતે રાકારના સોખીન સર્પ પ્રાણીઓ
 “આવી રીતે હેરાન થાય છે, દુઃખી થાય છે અને ત્રાસ પામે છે”

૧ વર્તમાનકાળમા ગાડામા રખવાર જમણમા કોઇનાર મોટા હેલ્દિદાર
 રાજાએ પિગેરે કેટલી હેરાનગતિ ભોગવે છે, કેવા દુઃખી થાય ॥ અને કેવા
 ત્રણસરજુ થાય ॥ તે દરરોજના અનુભવનો વિષય છે

એવી રીતે વિભર્ષમામા ભાણેજ પાસે લલન મુગધા ફળ સબધી હકીકત પર વિવેચન કરતા હતા અને તેની બરાબર જોળખાણુ આપતા હતા તે વખતે લલનના સબધમા શુ હકીકત બની તે બરાબર લક્ષ્યમા રાખેા શિયાળની પછવાડે દોડતા દોડતા તેને પગડી પાડી તેના શિકાર કરવા માટે તે પૂરપાટ ઘોડો દોડાવી મૂકે છે, શિયાળ આગળ અને ઘોડે-સ્વાર રાત્ન પાછળ એવી રીતે ધમાલ મચી ઝડી છે, ઊંચી નીચી જમીન પર રાત્ન ઘોડા ઉપર સપાટાબધ દોડ્યો જાય છે, તેવામા એક મોટો ખારો આવ્યો તે તેના જોવામા ન આવ્યો, અને ગત્ત અને ઘોડો બન્ને એ જબરા ખાડામા પડી ગયા તેઓ એવી ખરાબ રીતે પડ્યા કે રાત્નનું માથું નીચું અને શરીર ઉપર એવી રીતે પડવાથી એના ગરીરના ચૂરે-ચૂરા થઈ ગયા અને વળી તેના ઉપર ઘોડો પડ્યો તેના પગના અક્ષણવાથી અને ભારથી રાત્ન દબાતો જતો હતો એની સ્થિતિમા લવને ઘણી ખૂમ પાડી, મોટા પોશાર કર્યા, પણ કોઈ તેની મદદે આવી શક્યું નહિ, તેથી મહા વેદના સહન કરીને તેજ ખાડામા પડ્યો પડ્યો આર્તધ્વાન કરતો તે મરણુ પામ્યો.

પ્રકર્ષે કહ્યું—“શિકાર કરવાના વ્યસનનું ફળ, મામા! આને તો અહીંની અહીં તુરત જ મળી ગયું.”

વિભર્ષે જવાબમા કહ્યું “ભાઈ! એ કળ કાંઈ નથી, એ તો માત્ર પુષ્પ છે, હજી એના ફળ તો આવતા ભવમા મહા ભયકર નારકીમા જઈને ત્યાં ઘણી ખરાબ રીતે લાખા વખત સુધી ભોગવવા પડશે ત્યારે જણાશે આવા ભયકર પાપોના કળ એટલા દુઝામા પતી જતા નથી નવાઈની વાત તો એ છે કે આ પ્રભાણે યતા ભયકર પશિણામને જોવા લાગવા છતાં પણ પ્રાણીઓ માસ ખાય છે અને અન્ય પ્રાણીની હિંસા કરે છે.”

(૩)

દુર્મુખ અને વિકૃત્યા,

તે વખતે મામા ભાણેજે બીજી બાજુએ જોયું તો એક પુરુષ

૧ ચાર પ્રકારની વિકૃત્યા છે રાજ્યધારી બાળવની ખટપટની વાતો (રાજકયા), લડાઈ તાર સમાચાર આદિ દેશસબધી વાતો (દેશકયા), સ્ત્રીસબધી વાતો (સ્ત્રીકયા) અને ભોજનના ગુણદોષ તૈયારી આદિ સબધી વાતો (ભક્ષકયા) જુઓ પૃ ૮૨ ની નોટ

ભોલો છે, તેની બાબુમા રાજના નોકરો લીધા છે, એ ભયકર રાજ પુરો પેલા પુત્રની જીભ ખેંચી કાઢીને તેને તપાવેયુ તાણુ પાતા દોષ એમ દેખાય છે આવો ઉરકેરનારો બનાવ જોઈને પ્રકર્ષને મ નમા ઘટીજ લાગણી થઈ આવી

દુર્મુખની વિક્ષાની ભયકર દેન.

ગળવિરુદ્ધ ચલાવેલી વાતો.

ગળામા તપાવેયુ તાણુ રેડાયુ.

ઉપરનો બનાવ જોઈ લાગણીવાળા ભાણેજે ગવાય કર્યો—

“અટો અટો ! મામા ! મામા ! આ માણસને પેલા રાજપુરો નિદય રીતે શામાટે આપી ભયકર પીડા આપે છે ?”

નિર્મર્શ—“માનવાવાસની અતરમા એક ચણકપુર નામનું નાનું નગર છે તેમા રહેનાર એ સુમુખ નામનો મોટો ધનવાન સાથવાહ છે, મોટો વેપારી છે, ધાતુ સાહસિક છે, પણ બહુ નાની વયથી જ એનામા એક મોટો દોષ ઉત્પન્ન થયો છે એની ભાષામા ઘટીજ કડવાશ અને કઠોરતા છે અને એ બાબતની એને એની લત લાગી છે કે ઘણાની સિખામણ છતાં એ પોતાની દેવ છોડી ગયો નથી લોભેએ આખરે એનું સુમુખને બદલે દુર્મુખ નામ સ્થાપી દીધું કારણ કે એના મહોમા કડવાગ, નકામી વાત અને ક્યવાટ ભરેલા હતા તેથી તે દુર્મુખ નામને જ યોગ્ય હતો એને સાધારણ રીતે જ એવી દેવ હતી કે કોઈ આંચો સળધી વાત કરે તો તે તેને બહુ પસંદ આવે, કોઈ ભોજનની વાતો કરે તો તે તેને ઘણી ગમે, રાજ્યચર્ચા કોઈ ચલાવે તો તેના મનમા ઘણો આનંદ થાય અને કોઈ દેશકથા કરે તો તેના મુદયમા હવે ઉભરાઈ જાય, અને એવી કોઈ રાજ, દેરા, સ્ત્રી કે ભોજનમ્યા કરવાનો પ્રસંગ મળી જાય તો પછી પોતાના મહોને વશ રાખવાને—જળજામા કે અકુશમા રાખવાને તેનામા જરાએ શક્તિ નહોતી

“હવે એ ચણકપુરનો ત્રીન નામનો રાજ હતો એ રાજને પોતાના કોઈ મનુ સાથે લડાઈ કરવાનો વખત આવ્યો ત્રીન રાજ અને દુરમનોને લડાઈ થઈ તેમા આખરે રાનુઓને ત્રીન રાજએ જીત્યા હવે એ ત્રીન રાજએ દુરમનો તરફ ક્રૂર કરી ત્યાર પછી લો કોમા આ દુર્મુખ સાર્થવાદે વાત નવાની કે—અરે આપણા રાજનો રાનુઓ તો ઘણા જ બળવાન છે, તેઓ જરૂર આપણા રાજને હારી દેશે અને તેઓ મોક્ષ આપણ નગર છુટવા સાફ અહીં આવશે, માટે

જેનામાં શક્તિ હોય તેણે અહીંથી નાંસી છૂટવું સાફ છે. આવી વાત સામળીને આખા નગરના સર્વ લોકો સાથે નાંસી ગયા, નગર આખું ઉજડ થઈ ગયું. તીવ્ર રાજા તો લશ્કરમાં રાત્રીને જાગીને પાછો ચણકપુર આવ્યો. ત્યાં ખબર મળી કે ચણકપુર તો આખું ઉજડ થઈ ગયું છે. પછી ગળત્રે એ પ્રમાણે હકીકત કેવી રીતે બની તે સમજી વિગતવાર તપાસ કરી તપાસ દરમ્યાન ઢોઢ માણસે ગળત્રે જણાવી દીધું કે દુર્મુખે ઉપર પ્રમાણે વાત ચલાવી તેને લીધે લોકો ગભરાઈને અહીંથી નાંસી ગયા હતા. આ હકીકત સામળીને રાજા દુર્મુખ ઉપર ઘણો ગુસ્સો થયો. રાજાની કુનેહથી ત્યાર પછી આખું નગર ઝરીવાર વસી ગયું, પરંતુ દુર્મુખે કેવો ભયંકર અપરાધ કર્યો હતો, ગળત્રે વિચાર્યું કેવી ખોટી હકીકત ચલાવી હતી તે લોકોમાં ચારી રીતે જાહેર કરીને તપાસને પરિણામે ગળત્રે આ દુર્મુખને એવી શિક્ષા ફરી કે જેને લઈને એના ગળામાં અસારે તપાવેલું શીશુ રેડરાખાયા છે.”

*

*

*

વિકૃત (દુર્ભાષા) ફળપર પર્યાલોચના.

પ્રકર્ય—“અહો મામા! માત્ર ખોટી વાત ચલાવવામાં આ દુર્મુખ આખું ભયંકર કષ્ટ પામે છે.” એ તો બહુ આજરી હકીકત થઈ કહેવાય.”

વિમર્શ—“ભાઈ પ્રકર્ય! એવું કાંઈ નથી. જેની વૃત્તિ નકામી વાતો કરવામાં અને ફેલાવવામાં આમજા હોય છે અને જેઓને જીભ ઉપર જગત્રે કાણુ હોતો નથી તે દુરાત્માઓને આટલી પીડા થાય તે તો કોણુ માત્ર છે.” વાણીને જો એવી રીતે તદ્દન મોકળી મૂકી હોય તો તે પ્રાણીઓ સાથે કારણુ વગર મોઢું ઝેર ઉત્પન્ન કરે છે અને વિનાશકણુ લોકોમાં મોટો મતાપ પેદા કરે છે. “જેઓ બે-“લવા યોગ્ય જ માપીને બોલનારા હોય, જેઓની ભાષા તદ્દન “સત્યથી ભરપૂર હોય, જેઓના વચન દુનિયાને આનંદ આપ-“નાર હોય, જેઓ યોગ્ય કાળે જ બોલતા હોય, જેઓ યુક્તિપૂર્વક “વિચારીને જ બોલતા હોય-આવા સર્વ ગુણોથી યુક્ત જેઓની “વાણી હોય તેવા પ્રાણીઓ ભાગ્યશાળી છે, મહાત્મા છે, પ્રશસા જ-“રવા યોગ્ય છે, ખરેખરા શાણુ છે, ચાચી રીતે વદન કરવા યોગ્ય “છે, ચાચી બાબતમાં દૃઢ મત્તવાળા છે અને જગત્માં અમૃતની “ઉપમાને યોગ્ય છે. બાકી જેઓ પોતાની જીભડીને તદ્દન છૂટી મૂકી “દે છે, ગમે તેવું વખતે જવખતે ભરડી નાખે છે, તેઓને આ દુર્મુખને “થયા તેવા અનર્થો થાય તો તેમાં કાંઈ નવાઈ જેવું લાગતું નથી.”

“ પ્રાણી જે પ્રમાણોપેત, મધુર અને હિતકર ભાષા સાથે સબધ
 “ કહે છે તે તે ભાષા પ્રાણીને (કષ્ટ કે ત્રાસથી) છાડાવે છે
 “ અને જે પ્રાણી ઉદ્ધતપણે મોકળે મ્હોદે જે આવે તે ફેંકે રાખે
 “ છે તે તેને પાચમોડીએ સારી ગીતે બધાવાનો વખત આવી લાગે છે.
 “ વિકયા કરવાની દેવને પરિણામે ખરાબ ભાષા વાપરવાતુ એ દુર્મુખને
 “ આ ભવમા આવુ મળ થયુ, ઉપરાત હજુ પરભવમા તેની દુર્ગતિ થશે ”

(૪)

હર્ષ-વિપાદ.

આ પ્રમાણે વિકયાપર તત્ત્વચર્ચા મામા ભાણેજ વચ્ચે ચાલતી
 હતી તે વખતે પ્રકર્ષની નજર મોટા રાજમાર્ગ પર પડી, ત્યાં તેણે
 એક ઘણા યુક્ત (ધોળા) રંગના વસ્ત્રવાળો એક માણસ જોયો, એટલે
 એ પુરુષ કોણ છે એવો સાધારણ સવાલ તેણે પોતાના મામાને પૂછ્યો
 વાસવ અને ધનદત્ત.

મિત્રમેળાપથી હર્ષ.

પ્રસંગતુ ઉજનવુ.

હર્ષ.

વિમર્શ—(જવાબમા)—“ એ રાગકેસરીનો એક સેનાની છે અને
 એનું નામ હર્ષ છે જે ભાઈ! સાબળ આ માનવાવાસ નગરમા
 એક વાસવ નામનો વાણીઓ વસે છે અનેક પ્રકારના ધનધાન્યથી
 ભરપૂર આ એ વાસવ વણિકનું ઘર રહ્યું એ વાસવ શેઠને બહુ
 નાની ઉંમરમા એક ધનદત્ત નામના મિત્ર સાથે દોસ્તી થઇ હતી,
 બન્નેને ઘણો એક હતો, પપ્પુ ત્યાર પછી એ બન્નેનો કોઈક કારણથી
 વિયોગ થયો હતો આજે ઘણું વરસ તેઓ એકઠા મળ્યા છે, તેઓનો
 વિયોગકાળ પૂર્ણ થયો છે અને વામનને મિત્ર ઉપર ઘણી પ્રીતિ હો
 વાથી આજ તે બહુ હર્ષમા આવી ગયો છે આ કારણને લઇને આ
 શેઠના ઘરમા હર્ષ અત્યારે દાખલ થાય છે હવે ત્યાં આવીને એ શુ
 શુ કાર્ય ભજવે છે તે તું જાણે ”

હર્ષ માનવાવાસે આનીને કેવા કૌતુકો ઉત્પન્ન કરે છે તે હકીકત

જિજ્ઞાસાથી પ્રકર્ષ આખ મડીને જોના લાગ્યો હવે

૬૫ પ્રસંગ

તે વખતે ધનદત્ત અને વાસવનો મેળાપ થયો અને

તે જ વખતે પેનો હર્ષ નામનો રાગકેસરીનો સેનાની

૧ વાસવનો ખરો અર્થ શ્રદ્ધ ધાવ છે દેવના પતિ શ્રદ્ધ જેવી ઋષિને કો
 મરનાર દોષથી સાવવાદનુ વાસવ નામ આપ્યું જણાય છે

પણ વાસવશેઠના શરીરમાં અને તેના આખા કુટુંબમાં દાખલ થયો જેને પરિણામે એ વાસવશેઠનું ઘર આનંદ મહોત્સવનું સ્થાન થઈ ગયું. પોતાના મિત્રને મળવાના હર્ષમાં તેણે પોતાના સર્વ ભાઈઓને એકઠા કર્યા અને મોટો મહોત્સવ આદર્યો. પછી તો ત્યાં નાચ થવા માંડ્યા, ગાયકો ગાન કરવા મંડી ગયા અને આનંદના વાજાઓ અને ઢોલ તાસાઓ ચારે બાજુએ વાગવા માંડ્યા, ધનદત્તમિત્ર ઘણા વર્ષ મળ્યો તેના આનંદમાં વાસવશેઠના ઘરમાં આનંદ પ્રમતી રહ્યો, એના કુટુંબના સર્વ માણસોએ ઉત્તમ આશુષણો અને ઉજ્જવળ વેષ ધારણ કર્યા, હર્ષ ઉત્પન્ન કરે તેવું મુદર ભોજન મર્વને આપવામાં આવ્યું અને ધનદત્તના સમાગમથી આનંદ અને સુખ મર્વત્ર થઈ ગયું. એક દાણુમાત્રમાં આટલો બધો આનંદકલ્પેવ થઈ જવાથી છુદ્ધિ-દેવીના પુત્ર(પ્રર્ણ)ના મનમાં તો ઘણું વિસ્મય ઉત્પન્ન થયું અને તેને જે જે નવી નવી બાબત જોવાનું કોતુહલ થયા તરતુ હતું તે બરાબર પૂરૂ થયું અને તેને મનમાં સતોષ થયો કે નવું નવું જોવાનું તો મળ્યા જ કરે છે. પછી એ કોતુહલિત આનંદમાં આવી તેણે મામાને બોલ્યું, “મામા ! આ વાસવશેઠનું ઘર હર્ષ-લોભમાં યનમનાટ કરી રહ્યું છે અને મોટી ધમાલમાં પડી ગયું છે તેવા પ્રકારનું નાટક શું પેલા હર્ષે કર્યું છે કે ?” મામાએ શાંતિથી જવાબ આપ્યો “ભાઈ ! તે જે નિર્ણય કર્યો છે તે તદ્દન સાચો છે. જ્યારે કાગડુ વગર ડોડ પછા જમ્યાએ એકદમ આવો આનંદદાયી પ્રમગ આવી પડે છે ત્યારે સમગ્રનું કે તેનું કાળુ હર્ષ જ છે.”

વિષાદ.^૧

આ પ્રમાણે આનંદ કલ્પેલ અને ધમાલ વાસવશેઠના ઘરમાં મચી રહ્યા હતા તે વખતે તેના ઘરના બાગમાં અત્યંત ભયંકર આકૃતિ-વાળો એક તદ્દન કાળો માણસ દાખલ થતો. હોય એમ પ્રકર્યના જોવામાં આવ્યું અને તેણે પ્રકર મામાને પૂછ્યું “મામા ! આ અત્યંત અવમ પુરૂષ વળી કોણ આવી પહોંચ્યો ?”

વિમરો જવાબમાં બોલ્યું “ભાઈ ! એ તો શોકનો ખાસ દોસ્તદાર વિષાદ નામનો અત્યંત આજરો અને ભયંકર પુરૂષ છે તું જો, પેલો દૂર એક મુસાફર ચાલ્યો આવે છે તે આ વાસવશેઠના ઘરમાં પેસવાનો છે અને જેવો એ મુસાફર જે ઘણે દૂરથી ચાલીને અહીં આવ્યો.

છે તે આ ઘરમા પ્રવેન કરશે તેની સાથે આ વિવાહ પણ ઘરમા દાખલ થવાનો ધરાદો રાખે છે”

ગામા પડેલો ભગ.

પુત્ર મળ્યો સમાચાર.

હર્ષવિવાહપર પર્યાલોચના.

મામા બાણેજ વિવેક પૂર્વે ઉપર દૂર ઠાઠા ઠાઠા આ પ્રમાણે વાતો કરતા હતા ત્યાં તો પેલો મુસાફર વાસનશેઠના ઘરમા દાખલ થયો અને શેઠને ખાનગીમા લઈ જઈને તેની પાને તેણે પોતાના મનની ખાનગી વાત કહી ગમળાવી મુસાફરે જેવી ગેઠને વાત કરવા માડી તેજ વખતે તેના મરીરમા પેલો નિવાહ દાખલ થઈ ગયો. શેઠ પેલા મુસાફરની વાત માલગી એટલે તુરતજ તેને મૂર્છા આવી ગઈ અને પોતે (શેઠ) જમીનપર પડી ગયા તે વખતે મર્વે લોઢે અને કુડુંબીઓ જેઓ આનંદમા લહેર કરતા હતા તેઓ એક દમ ભયથી ગભરાઈ જઈને ત્યાં દોડી આવ્યા અને શુ છે શુ છે? એમ મુખેથી હાહારન કરતા મોટેથી પૂછના લાગ્યા મેઠને ત્યાર પછી

પવન નાખવામા આવ્યો, બીજા ઠડા પ્રયોગ કર

શેઠના કકળાટ વામા આવ્યા એટલે એનામા ફરીવાર ચેતના આવી

મૂર્છા વળી ગઈ એટલે તેમણે મોટેથી પ્રલાપ કરના

માલ્યો, રડવા માલ્યુ “અરેરે દીધરા! મારા બાપ!” અરે મારા અતિ મુકુમાર કુવડા! અરેરે ભાઈ! મારા કર્મે તારી આવી અવસ્થા ક્યાથી થઈ! અરેરે છોકરા! મેં તને ઘણોજી વાચ્યો તો પણ માગ પાપને લીધે તુ ઘેરથી નીકળી ગયો અને દયાવગરના દેવે તારી આની સ્થિતિ કરી! અરેરે મરી ગયો! મારી મવ આશાઓ ભાગી ગઈ! અરેરે હુ હુટાઈ ગયો! મારી સન કળાઓ અસ્ત થઈ ગઈ! અરે ભાઈ! તારા આવા હાલ થયા છતાં મારૂં જીવતર હવે શુ જોઈને રટેલુ હશે? હુ પણ કેમ મરી ન ગયો?”

આવી રીતે શેઠ મોટેથી વિલાપ કરવા લાયા એટલે પેલો

ભયકર પુરૂષ વિનાદ સર્વ સગાસબંધીઓના સારી

ધરમા રહારોજ રમા દાખલ થઈ ગયો એ વખતે વાસનશેઠના

સગાસબંધીઓ પણ વિવાદની સંજ્ઞાથી હાહારવ

કરવા લાગ્યા, મોટેથી રડના લાયા, પોક મૂકવા લાગ્યા અને સર્વેએ

મોટે ઉઠેન કરી મૂઝો આવી રીતે એક ક્ષણનારમા તો એ ઘર

૧ રાત્રી વખત દીકરાને માટે આવું સંબોધન પણ થાય છે

જે અત્યાર સુધી એકદમ હર્ષના આવેશમા નાચી રહ્યું હતું તે તદ્દન આનંદ વગરનું થઈ ગયું, તદ્દન ગરીબડા અને મુઝાયલા લોકોનું સ્થાન થઈ ગયું અને સ્ત્રીઓ અને મોડરો પાપુ ગડવા લાગ્યા, તેથી સંપૂર્ણ શોકનું સ્થાન થઈ ગયું આવો બનાવ જોઈને પ્રકર્યને સાધાગણ રીતે તે સખધી સવાલ પૂછવાનું કૌતુક થયું

પ્રકર્ય—“મામા ! આ ઘરમા એકદમ ઉલટું જ નાટક થઈ ગયું તેનું નામ શું ? આ તો જોતજોતામા બાજી ઉલટી થઈ ગઈ, આનંદને બદલે રડાગેજ આવી અને હવે ઢોલ તાસાને બદલે છાતી ફટવાના અનાજો સભળાય છે ! શા કારણે આવો ઓચીતો મોટો પ્રેરકાર થઈ ગયો ?”

નિમર્શ—“ભાઈ પ્રકર્ય ! મેં તને પ્રથમથી જ કહ્યું છે કે આ જે બાજી મનુષ્યો છે તેમનો બધો આધાર પેલા અતરંગ માણસો ઉપર છે જો, અહીં એમ થયું કે પહેલા તો હર્ષ આની અહીં આનંદનું નાટક કરાવ્યું અને હવે આ વિષાદ આવી પહોંચ્યો અતરંગ ધણેલા છે તે સમને તેથી ઉલટું નાટક કરાવે છે આવી રીતે ઘડીકવાગમા હર્ષ આનંદ કરાવે છે, વળી થોડી વારમા વિષાદ શોક કરાવે છે, સારે આ દુનિયાના બહિરંગ લોકો તે બાપડા શું કરે ? એમા તેઓનું કાંઈ ચાલતું નથી એમને તો હર્ષ કે વિષાદ જેમ ધક્કેલા મારે તેમ તેઓ આડા અવળા ધક્કા ખાધા કરે છે, પડે છે, ઉઠે છે અને વળી પડે છે—આવા તેમના હાલ થાય છે ‘હર્ષ અને વિષાદ તેમને જગ જગ વાગમા વિડબના આપ્યા કરે છે.”

પ્રકર્ય—“પણ મામા ! પેલા મુસા-રે આવીને વાસવશેઠના કાનમા એની શું વાત કરી જેને લઈને શોક અને આખું કુટુંબ આવા મોટા વિષાદમા પડી ગયું ?”

નિમર્શ—“ભાઈ પ્રકર્ય ! સાલજી ! આ શેઠને એક વર્ધન નામનો એકનો એક ઠાકરો થયો હતો પિતાને તેના ઉપર વિશ્વાસ હતો ઘણોજ પ્રેમ હતો, જર જી-સાનીમા મલકતો હતો અને રાગીરે ઘણોજ મનોહર હતો કરોડો માન તાઓ રાખ્યા પછી તે શેઠને ત્યાં જન્મેલો હતો અને બાળપણથી

૧ દુનિયામા આ પ્રમાણે દરોજ લગભગ થાય છે હવના પ્રસંગો આ દોષ છે ત્યાં એકદમ શોક થઈ આવે છે અવલોકન કરનારને આ વાત બગાડે જવાબ આપશે

પિતાનો તથા સર્વનો વિનય કરવામાં ઘણોજ તત્પર હતો. એને એક વખત પોતાનું જાતિપરાક્રમ કરી પૈસા ઉપાર્જન કરવાની મરજી થઈ, બાપના પૈસા ઉપર રાચવા માચવાનું પસંદ આવ્યું નહિ અને પિતાએ તેને ઘણો વાર્યો તો પણ આખરે એક મોટો સાથ તૈયાર કરીને પૈસા કમાવા માટે દેશાતર ગયો. એ વાતને ઘણો વખત થઈ ગયો ત્યાર પછી એ પરદેશમાં ઘણું ધન કમાયો અને જ્યારે એની ઇચ્છા તૃપ્ત થઈ ત્યારે તે સ્વદેશ તરફ આવવા માટે નીકળ્યો. પાછા આવતા વચ્ચે 'કાદબરી નામની મોટી અટવિ આવી તેમાં તેને ચારેએ પકડ્યો ચોરો તેનું મૂલ્ય ધન હુટી ગયા, એના મૂલ્ય મળ્યાની સાથે આખા માર્ગને હમીની દીધો અને ધન હુટનાની ઇચ્છાવાળા ચારેએ સડને પકડી પાડ્યા અને બાધી લીધા-બીજાન ક્યાં એવી રીતે આખા માર્ગને પકડ્યો તેની માથે ધનના અર્થા ચારેએ શેકના પુત્ર વર્તનને પર પડ્યો એ શેકના પુત્રને પડીને તેઓ અને પોતાની પશ્ચિમા લઈ ગયા અને ત્યાં તેને અનેક પ્રકારના દુષ્ટ આપીને ધનની ઇચ્છાથી દેશન દેશન કરી નાખ્યો અને બહુ પીડાઓ આપી આ પુત્ર જે દાવ મુસાફર તરીકે અહીં આવ્યો છે તે તેના ઘરને દામ છે, શેકના નિગત પગ ધોનાર છે, નિમકહલાલ છે અને તેનું નામ લખન છે પોતાના ગેરને ચાર તરથી ચર્ચેવ ભયકર પીડાઓ ભેડેને ગમે તેમ જીરેને એ નાસી છૂટ્યો અને તેણે ઘેર આવીને સર્વ હકીકત શેકને એકાતમાં નિવેદન કરી એણે જ્યારે વાસવ શેકને એ હકીકત જણાવી ત્યારે તેના શરીરમાં અને મનમાં કેવા કેવા ફેરફારો થયા અને આનંદને બદલે મુર્છા આવી ગઈ વિગેરે સર્વ હકીકત ભાઈ પ્રકરું. તે તારી નજરે હમણા જ ભેળ છે”

પ્રકરું—“મામા! ત્યારે આ લોકો આટલા બધા રડે છે, મોટેથી કૂટે છે અને કકગાટ કરે છે તેથી તેવા વર્તનનો કાંઈ અચ્ચાવ થવાનો કે?”

નિમર્શ—“ના કે ભાઈ! આ લોકો ગમે તેટલું રડે, કૂટે કે માથા પછાડે, એમાં વલનને કાંઈ લાભ થવાનો સભવ જ નથી અને એ લોકો જાણે છે પણ ખરા કે તેઓ ગમે તેટલા રડે કૂટે તેથી પુત્રની સ્થિતિમાં તવના ફેરફારના ત્રીજા ભાગ જેટલો પણ ફેરફાર થવાનો નથી, છતાં એ લોકોને તો વિનાદ જમ નચાવે છે તેમ તેઓ સર્વ

નાચે છે અને હાથે કરીને નકામા હેરાન હેરાન થાય છે તુ જો તો ખરો, એ લોકોએ ધનદત્તના આગમનના સમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે જેવા તેઓ હર્ષમા આવી ગયા હતા, તેનાજ જ્યારે તેઓએ વર્ધનની આપત્તિના મમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે તેઓ દીલગીરીમા આવી ગયા છે એ બાપડા હર્ષ અને વિષાદથી વારવાર અનેક જાતની પીડાઓ અને હેરાનગતિઓ પામ્યા જ કરે છે કે જેથી એમને વિચાર કરવાનો કે પોતાની અકલ્પનો ઉપયોગ કરવાનો સમય પણ મળી શકતો નથી એ તો બાપડાઓ હર્ષ અને વિષાદને વશ પડીને વસ્તુતત્ત્વની જરા પણ વિચારણા કરતા નથી તેમજ પોતાને દરેક બાબતથી હિત કેટલું થશે અને નુકશાન કેટલું થશે તેના ખ્યાલ પણ કરતા નથી અને ન-કામા પોતાની જાતને વિડબના પમાડ્યા કરે છે બાધ પ્રકર્ષ । તને એક ખીજી વાત કહુ આ હર્ષ અને વિષાદ વાસવશેડના ઘરમા જ આવુ નાટક કરાવી રહ્યા છે એમ તારે ન ધારવુ એ તો એવા જ-બરા છે કે એક કે બીજુ કારણ મેળવીને દરરોજ લોડોને ઘરે ઘરે ન્યાબ્યા જ કરે છે કારણ કે “અણ પ્રાણીઓ જેઓની નજર “ઘણી ટુકી હોય છે તેઓ પુત્રને પ્રાપ્ત કરીને, રાજ્ય મેળવીને, “ધન એકઠું કરીને, મિત્રને મળીને અથવા એવા બીજા સુખના “કારણને પ્રાપ્ત કરીને એને વશ થઇ જાય છે. પછી સદૃષ્ટિ વગરના “ધનને અને હર્ષને પરવશ પડીને એ માણસો એવા એવા આ- “ચરણે અને એછાઓ કરે છે કે વિવેકી માણસો તો તેને જોઈને “કે વિચારીને મનમા હસ્યા જ કરે છે, પરંતુ એ મૂઠ માણસો વિ- “ચારી શક્તા નથી કે પુત્ર, રાજ્ય, ધન, મિત્ર કે બીજા સુખ આપે “તેવી વસ્તુઓ તેમને મળી છે તેનું કારણ માત્ર પૂર્વ જન્મમા “કરેલી સારી કરણી જ છે અને જમે કરેલ પુણ્યો જ આ વ્યય “છે, તો પછી એવી ગીત ઈર્મ ઉપજ આવાગ ગખનાર, અત્યત “તુલ, તદ્દન બાહ્ય અને થોડા વખતમા પાછી નારા પામી જનાર “કાંઈ સાધારણ વસ્તુ કે સ્નેહી મળી જાય તો એમા હર્ષ તે શેનો “કરવો? આવો વિચાર તેઓ બાપડા રાગકેસરીના સેનાની હર્ષને “વશ પડીને કરતા નથી તેમજ પોતાના ડોઁ પ્રેમી પાત્ર સાથે “નિયોગ થઈ જાય અથવા પોતાને જે પસંદ ન હોય તેની સાથે “મયોગ થઈ જાય અથવા તો પોતાને કે પોતાના સ્નેહીને કાંઈ “વ્યાધિ થઇ આવે તો તરત વિષાદને વશ પડી જાય છે અને તે “વખતે તે મૂઠ પ્રાણીઓ વિષાદની અસર તળે મોટેથી રડવા કૂટવા “મડી જાય છે, મનમા સતાપ પામે છે અને જાણે ગરીબ રાક

“હોય તેવા બની જાય છે, પરંતુ એવે વખતે તેઓ વિચાર કરતા
 “નથી કે આ સર્વ જે પ્રતિભૂજ સયોગ વિયોગ થાય છે તે સર્વ
 “પૂર્વ ભવમા કરેલા સચિત્તનું ફળ છે, તેના ઉપર પોતાનો કોઈ
 “જાતનો અકુશ નથી અને તેને લાગે શોક કરવો તે તદ્દન મૂર્ખતા
 “છે. વળી તેઓ એમ પણ વિચારતા નથી કે એવી રીતે વિવાદ
 “કરવાથી તો પ્રાણીઓને દુઃખ થતા હોય તેમા ઘટાડો થવાને
 “બદલે ઉલટો વધારો થાય છે, પણ એથી દુઃખમાથી જરા પણ
 “હૂંટકારો મળતો નથી અને જે દુઃખમાથી રાહત મળવાનો કાંઈ
 “પણ ઉપાય હોય તો તે તો માન શુભ પ્રવર્તન જ છે. કારણ કે
 “ભાઈ! દુઃખનું મૂળ પાપ છે અને સાગ વર્તન અને એટલાથી
 “સર્વ પાપો નાશ પામી જાય છે, તો પછી કારણ (પાપ)નો નાશ
 “થના પછી કાર્ય (દુઃખ)નો મલર જ ચાલી રહે?

પ્રાર્થ—“મામા! સારા વર્તનની આવી સારી અસર હોય અને
 તેનું પરિણામ આટલું સુદર આવતું હોય તો લોકોએ તેને માટે યત્ન
 કરવો જોઈએ અને આ નિપાદના તાબામા એ લોકો વારંવાર પડી
 જાય છે તેના શાસનમાથી તેઓએ બહાર નીકળી જવું જોઈએ”

વિમર્શ—“ભાઈ! તેં ઘણી સારી વાત કરી, પરંતુ એ હકીકત
 આ ભન્યક નગરમા રહેનાર લોકો હજી બરાબર સમજતા નથી”

પ્રકરણ ૨૭ મું.

આઠ અવાતર નગરો.

માનવાનાસ,
વિષ્ણુધાલય,
પદ્મસ્થાન,
પાપિ પગર,

વિવેકપર્વતપગ્ધી વિગેષ અવલોકના

વેક પર્વતપર ઊભા ઊભા મામા ભાણેજ ભવચક્ર નગરની અનેક પ્રકાગ્ની ચેષ્ટાઓ નેહ ગદા છે અને તેના મધ્યમા ભાણેજ ને મવાલો પુઠે તેનો મામા ઉત્તર આપતા જાય છે અને દરેક હકીકતપર યોગ્ય પ્રકાશ પાડે છે. પછી મામાએ કહ્યું “ભાઈ પ્રકર્ષ! આ ભવચક્ર નગર તો એટલું મોડું લાંબુ અને વિગાળ છે કે એના દરેક નૈતુકો તો તને સીધી રીતે કેટલા બતાવે! એ તો તું જ્યાં નજર ધરીશ ત્યાં કાંઈ કાંઈ ન પડે તો તારા જોવામા જરૂર આવશે તને આ નગરનું અરૂપ જાણી લેનાની ઘટ્ટીજ જિજ્ઞાસા થઈ કે માટે હું તને ટુંઝામા કેટલીક હકીકત મનનની દઈ આજે આપો આ વિવેક નામના અત્યંત નિર્ભજ પર્વત ઉપર ચઢ્યા છીએ, માટે તું બધી હકીકત તારી આખ સન્મુખ નેહ શકે છે અને તેથી રૂપથી તો તેનું ફરીવાર વર્ણન કરવાની કે નિમેદન કરવાની જરૂર મને લાગતી નથી અને આ ભવચક્રપુર સમગ્રી ગુણથી તો તું વિવેચન કરતો જઈ છું તે તું સામળે છે હવે સમેપમા બીજી કેટલીક પરાઓનો પરિચય વાત કરી દઈ છું તે તું સામળ તું તારી આખે ને નેહ રાકે તેનું માટે વર્ણન કરવાની જરૂર નથી એના શુભો વહેવાની તે તને કદી સમજાવેલ છે અને

કહી સભળાવીશ તે બરાબર લક્ષ્યમાં રાખજે એ ભવચક્ર નગરમાં નાના નાના અનેક પેટાનગરો (પરાઓ) છે એ બધાનું વર્ણન કરવું તો ઘણું મુશ્કેલ છે તે બધાની વાત કરતો નથી, પણ તેમાં ચાર મુખ્ય વિભાગો છે, પેટાનગરો છે તેની હકીકત તને કહી સભળાવું તે ધ્યાનમાં રાખજે એ ચાર પરાઓમાં પ્રથમનું નામ માનવાવાસ છે, બીજાનું નામ નિષ્કુધાવય છે, ત્રીજાનું નામ પશુસસ્થાન છે અને ચોથાનું નામ પાપિપજર છે આ ભવચક્રનગરમાં એ ચાર મુખ્ય પેટા નગરો છે અને એવી રીતે બાપીને રહ્યા છે કે એ પોતાના પેટામાં એ ભવચક્રમાં રહેનાર સર્વને લઈ લે છે એ ચાર નગરોનું વર્ણન તને સભળાવું છું એ ચાર પરા (પેટાનગરો) તદ્દન જૂદા જૂદા છે, અદ રથી ભેળસેળ થયેલા લાગે છે, પણ એ ચારે તદ્દન અલગ છે અને તેના રહેવાસીઓ તદ્દન જૂદા પડી જાય તેવા છે

માનનાનાસ.

“ પ્રથમનું પેટાનગર માનવાવાસ નામનું છે તે મહામોહ વિગેરે અતરંગ પ્રાણીઓથી વ્યાપ્ત છે, નિંટળાયેલું છે અને તેઓને લીધે આખો વખત ધમાધમનાળું રહે છે અને જીવતું જાગતું હોય તેવું બાહ્ય નજરથી લાગે છે એમાં કેવી કેવી ધમાધમ મચી રહી છે એ તું જોઈ લે । એમાં કેટલાક મનુષ્યો કોઈ જગ્યાએ પોતાના વહાલાનો મેળાપ થવાથી અત્યંત આનંદમાં આવેલા હોય છે તેથી તે હર્ષથી બરપૂર દેખાય છે, કોઈ જગ્યાએ બહુ દ્રેષ ઉત્પન્ન થાય એવા મનુષ્યોનો સયોગ થઈ જવાથી અત્યંત વ્યગ્રચિત્તવાળું અને દુર્જનથી બરપૂર જણાય છે, કોઈ જગ્યાએ તેમાં રહેનાર મનુષ્યોને જરા માત્ર ધનની પ્રાપ્તિ થઈ જવાથી પણ અત્યંત આનંદ ઉપજાવી રહ્યું જણાય છે, કોઈ જગ્યાએ પાસેના પૈસાનો નાશ થવાને લીધે ઉદ્ભવેલા મોટા સ તાપથી ગરમાગરમ થઈ ગયેલું જણાય છે, કોઈ જગ્યાએ ઘણી મોટી વયે એકના એક પુત્રનો જન્મ થવાથી મોટો મહોત્સવ થઈ રહેવો દેખાય છે, કોઈ જગ્યાએ ક્રૂદમના અત્યંત વહાલા એકી સભાથી કે સ ગાના મરણથી ભયંકર શોકની ગર્જનાઓ ઉઠી રહેવાને લીધે અસ્ત

૧ માનવાવાસમાં મનુષ્યચરિત્રના સહી અસહી જીવોનો સમાવેશ થાય છે મનુષ્યની વરતી વીછાં લોકમાં જન્મદીપ ધાતકી ખડ અને પુષ્કર અર્ધમાં એટલે અદીદીપમાં અને ચક્ર અતદ્વિપમાં હોય છે મહાવિદેહમાં સર્વથા અત્યુચ આરંભ વેં છે ભરત બૈરવતમાં છ આરા ઉલટા સુલટા આવે । છપન અતદ્વિપ અને ૬ યુગલીક સેત્રમાં યુગલધર્મે નિરતર પ્રવેં છે આ સિવાય બીજા કોઈ પણ જગ્યાએ મનુષ્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી

વસ્તુ સ્થિતિવાળું જણા" છે, કોઈ જગ્યાએ લશ્કરી સેનાનીઓએ મોટું યુદ્ધ શરૂ કરેલ હોવાને લીધે ઘણું ભયંકર લાગે છે, કોઈ જગ્યાએ એકી મિત્રના ઘણું કાળે મળવાથી આખોમાથી હર્ષના આશુ આલ્યા બન્ય છે, કોઈ જગ્યાએ લોકો ગરીબાઈ અને કમનસીબને લીધે અને કોઈ જગ્યાએ વ્યાધિઓની અનેક પ્રકારની પીડાને લીધે હેરાન ગતિ પામતા નેવામા આવે છે, કોઈ જગ્યાએ શબ્દ રૂપ રસ ગદ્ય વિગેરે ઇન્દ્રિયની તૃપ્તિના કારણે પ્રાપ્ત કરીને મનમા માની લીધેલા ખોટા મુખથી ભરપૂર મનુષ્યો દેખાય છે, કોઈ જગ્યાએ માયા અને સારા રસ્તાથી દૂર ગયેલા અને મહા પાપ જનાગ પાપી પ્રાણીઓથી ભરપૂર દેખાય છે અને વળી કોઈ જગ્યાએ ધર્મબુદ્ધિ છતાં પણ તેનાથી તદ્દન હલદી રીતીએ (ધર્મવિરુદ્ધ) વર્તન કરનાગ માણસોથી નગર વ્યાપ્ત દેખાય છે ભાઈ તારી પાસે મારે ડેટલી હકીકત કહેવી ? તને સંક્ષેપમા જુલુ તો મહામોહ વિગેરે રાજાઓના જે જે ચત્રિનોની હકીકત મેં તારી પાસે વર્ણવી હતી, તેઓ સખધી જે જે હકીકત તને જણાવી હતી તે તે સર્વ ચત્રિનો અને હકીકતો આ નગરમા ખાસ કરીને પ્રાપ્ત થાય છે, બદા બૂદા કારણો અને પ્રસંગો પ્રાપ્ત કરીને આ માનવાનાસ નગરમા એ સર્વ બાબતો બન્યા કરે છે આ પ્રમાણે માનવાવાસ નગર અબધી હકીકત તને ઢુકામા કહી સમજાવી હવે વિષ્ણુધાલય નામના બીજા નગરની હકીકતને જહી સમજાવુ છુ તે લક્ષ્યમા રાખજે

વિષ્ણુધાલય.

“આ વિષ્ણુધાલય પેટા નગરને તારે સ્વર્ગરૂપ સમજવુ એમા અનેક પારિજાત વૃક્ષો છે, સુદર પારિભદ્ર (આકાંડાને મળતા) વૃક્ષો છે, અનેક કલ્પવૃક્ષો છે અને સુદર વૃક્ષોના મોટા મોટા વનોથી એ ભરેલુ છે એમા સુરપુત્રાગ (ચોરગી)ના ઝાડોની મુગધી ચારે તરફ ઉડી રહી છે, તેમજ ચંદન વૃક્ષોની ખુરાઓ ચોતરફ ફેલાતી હોય છે,

૧ વિષ્ણુધાલયમા દેવ અને અસુરનો સમાવેશ થાય છે બાર દેવલોક, નવ ગ્રેવેયક, પાંચ અનુત્તર વૈમાન, નવ લોકાતિક એ સવના રચાનો ઉપરના લોકમા છે સુવનશતિ વ્યવર અને વાણ્યવ્યવરના રચાનો તીજા અને અધોલોકમા છે તીર્થંગુલક દેવો સેવા ચાકરી કરનાર છે દેવગતિમા સુખ વધારે છે, પણ ધર્મપ્રાપ્તિ બદ્ધ થોડાંને થાય છે, ઘણે ભાગે જમે પુણ્ય ખાઈ જવાનો વ્યવહાર વધારે બને ૨ અહીં વિષ્ણુધાલયનું વર્ણન કર્યું છે તેમા મુખ્યત્વે કરીને બાર દેવલોકના દેવાને આશ્રયીને કરેલ હોય એમ જણાય છે

નિરતર પાલીમાં રહેનાર ધોળા કમળ અને દુમુદના મમ્મડથી તે નગર મુંદર દેખાય છે અને તેમાં માતૃક, ગનિ, લસતીઆ, પરવાનાના ળગવાઓ ચોતરફ એટલા દેખાય છે કે તેની ચોભાતુ વર્ણન કરવું મુશ્કેલ થઈ પડે, એમાં દિવ્ય મોના વડે અનેક નાના નાના પરાઓ બનાવવામાં આવેલા છે, મુશોભિત તેજસ્વી મતિઓની પ્રભાવી એ નગરમાં રહેલ મર્મ અધકાર દૂર થઈ ગયો છે, અનેક પ્રકારના વિદ્યારિચિત્ર રત્નોના કિરોતી તેમાં મોટા પ્રકારા થઈ રહેતો છે, એ નગરમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં દિવ્ય આબૂપટો તૈયાર દેખાય છે, મુગધીઓનો પાર જ નથી, પુષ્પમાળા તો ચોતરફ ફલાયથી હમેશા દેખાય છે અને મુંદર ભોગના મર્મ સાધનો હાજર હોય છે, એ નગરમાં હાંથા પ્રકારનું મનને આનંદ આપે તેવું અને નિયમમરતુ તૃલ્ય આપ્યા જ કરતું દેખાય છે, હું યને અસર કરે તેવું જ્ઞાન નિરતર યથા જ કરે છે અને નિરતર આનંદમાં વધારો કર્યા કરે છે તેથી એ નગરમાં રહેનારા લોકો નિરતર આનંદમાં રહેનારા છે, દેવતાઓ નિરતર મુખ ભોગ ભોગવનારા છે, તેજમાં મૂર્ચને પણ હડાવી દે તેવા છે, અત્યંત પ્રકારા આપનારા કુંડળ (કાનના ધરેલું) કેયૂર (બાલુબધ) મુચ્ચટ (માથે પહેરવાનો) અને હારથી પોતાના કાન, હાથ, મસ્તક અને છાતી દીપાની રહેલા છે, અનેક ભમરાઓને આકર્ષાવું કહે તેવી મુંદર મદારપુષ્પોની કદિ ન કરમાય તેવી માળા તેમજો ધારા કરેલી છે અને મુંદર વનમાળાથી નિરતર મુંદર આરાધવાળા તેઓ લાગે છે, તેઓ આનંદસમુદ્રમાં કનોલ કરતા નેરતા જલાય છે અને બધી ધ્વજોને બરાબર ઠેસ કરતા જલાય છે આના લોકોથી નિશ્ચુધાલય ભરેલું છે તેની ભૂમિ પણ એટલે છે અને તેમાં રહેનાર પાપ એવા જ મુખી છે તને ને યાદ હોય તો મોહરાજના મહાનમાં મેં 'વેદનીય રાજનો એક સાત નામનો માલુસ છે એમ તને જલાવ્યું હતું હવે હરીકૃત એમ છે કે કર્મપરિણામ મહારાજાએ એ સાત નામનો માલુસ ને સર્વ લોકોને ઘણો આનંદ આપે છે તેને આ આખા વિશ્વધાલયનો નાયક બનાવ્યો છે એ સાત નામનો પુરુષ આ નગરને નિરતર મુંદર ભોગોથી ભરપૂર રાખે છે, અનેક પ્રકારના આ દ્વાદ ઉપજાવે તેવા સાધનોથી સપન રાખે છે અને સારી રીતે મુ

૧ જુઓ પૃ ૮૮.

૨ વેદનીય રાજ સાત અને અસાત નામના બે પુરુષથી વર્ણાવેને બેઠા છે એમ જણાવે જુઓ પૃ ૮૮૬ દેવગતિમાં સાત વેદનીયનું પ્રાબલ્ય હોય ॥

અનસ્થિત રાજે છે એવો ચારો નાયક નીમાયો છે તેથી આ નગરની સર્વ પ્રજાને ઘણુ મુખ થાય છે”

પ્રકર્ય—“મામા ! આપ કહો છો કે આ વિષુધાલય આટલુ બધુ મુદર છે ત્યારે પેલા મહામોહ વિગેરે રાજાઓ છે તેઓના અહીં કાંઈ દોર ચાલતો નથી ? અને એ વિષુધાલય મુખી હોવાતુ કારણુ છે તે સમજાવો”

વિમર્ગ—“ના રે બાઈ ! તુ એમ જગએ સમજતો નહિ, અહીં પણ આતર રાજાઓ પૂર જોમમા પ્રવર્તે છે અને પોતાની શક્તિ અજમાવે છે ને ! આ વિષુધાલયમા અરસ્થગની ધર્મા, સ્પર્ધા, રોક, લાય, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને ભ્રમ પોતાના પૂર જોમમા પ્રવર્તે છે, વિષુધાલયના લોકોમા ઘર કરીને રહેલા છે અને જ્યારે લાગ મળે છે ત્યારે પોતાની શક્તિ બતાવી આપે છે આ નગરમા અતરગ રાજાઓતુ જોર ચાલતુ નથી એમ તારે સમજતુ નહિ”

પ્રકર્ય—“ત્યારે જો મામા ! એમ જ છે તો પછી અહીં મુખ તે કેવું ? અને અહીં ઘણુ મુખ છે એવું તમે વર્ણન કેમ કર્યું ?”

વિમર્ગ—“બાઈ ! તારો સનાલ તદન માયો છે અને શકા પણ સાધારણ છે સાલજ હકીકત એમ છે કે એ લોકો જેને મુખ માને છે તે પરમાર્થથી વસ્તુતત્ત્વે તો જરા પણ મુખ નથી અને તત્ત્વ દૃષ્ટિથી જોતા આ વિષુધાલય નગરમા કાંઈ ખાસ મુદર હોય તેવું પણ લાગતુ નથી, પરંતુ નિયમની અલિલાપા કરનારા, તેમા જનનની પશ્ચિમાત્તિ માનનારા અને તેવા ગ્રંથૂળ મુખમા જીવનતુ માધ્ય સમજનારા જેઓ મુગ્ધબુદ્ધિનાજા હોય છે, જેઓ વધારે માઝ અને માચુરકે તેવું મુખ કયા અને ક્યારે મળે છે તેના જ્ઞાનથી નિર્ભાગી રહેલા હોય છે તેઓને વિષુધાલયમા મળતી સ્થિતિ ઘણી મોટી અને હિચા પ્રજાગની લાગે છે, અત્યંત લાગ્યથી મળેલી જણાય છે અને તેથી તે ઘણી મુદર છે એમ મેં તેઓની નજરે તને કહી સમજાવ્યું અને તે પ્રમાણે વર્ણવ્યું બાકી તો જ્યાં મોહગન પોતાના પરિવાર માથે રાજ્ય કરતો હોય ત્યાં લોકના ખગ મુખની નાત કેવી ? એ બન્નેનો સંયોગ જ અગત્ય છે મતલબ જ્યાં મોહગન કે એના પતિનારનો એક પણ માણસ રાજ્ય લોગવતો હોય ત્યાં માયા મુખનો એક અવાજ પણ આવે એ દુર્ઘટ ઘટના છે, ઘણી અગત્ય જેવી છે અને તેના કારણે મેં તને અગાઉ

વિસ્તારથી જણાવ્યા છે અહીં જે આનંદ થાય છે, દેખાય છે અને અહીં રહેનારા માને છે, તે માત્ર સ્થૂળ, ઉપર ઉપરનો અને ખરા સુખના પચાવ વગરનો છે, ખરી રીતે વિચારતા એમાં કાંઈ સાર નથી, દમ નથી અને એ સુખના નામને ચોખ્ખું પણ નથી બાંધે. આવી રીતે મેં તારી પામે નિબુધાવણનું ટુંકામાં વર્ણન કર્યું, હવે ત્યાર પછી પશુસંસ્થાન નામનું ત્રીજું અવાતર નગર આવે છે તેની હકીકત તને સંક્ષેપમાં કહી સમજાવું છું તે તું ધ્યાન રાખીને માલગ

પશુસંસ્થાન.

“જે પશુસંસ્થાનમાં જે પ્રાણીઓ રહે છે તેઓ નિરતર ભુખથી પીડાય છે, અસ્તિથી હેરાન થાય છે, અનેક રાતાપથી હુલ્લાય છે, તૃપાથી ત્રાસ પામે છે, અનેક જાતની વેદના-પીડાઓ ખમે છે, તેઓને વારંવાર દાહ થયા કરે છે, અનેક પ્રકારે પાણી તથા આહારનો શોષ થાય છે, શોક તથા ભયનો તો કાંઈ પાર નથી, વારંવાર ઉદ્વેગ થયા કરે છે, અનેકવાર બધાય છે, ઉપરથી માર પડ્યા કરે છે અને એવી રીતે એ પશુસંસ્થાનમાં રહેનારા લોકો હંમેશા દુઃખમાં જ રહે છે અને તેમને મહામોહ વિગેરે અનેક પ્રકારના દુઃખો અને ત્રાસો આપ્યા કરે છે, તેથી તેઓ તદ્દન દીન ગરીબ અનાથ જેવા લાગે છે અને તેમને કોઈનો આશ્રય કે સારણ પણ મળતું નથી ઉપરાંત તેઓમાં ધર્મ કે અધર્મનો, દુરજ કે જવાબદારીનો, કર્તવ્ય કે અકર્તવ્યનો જરા પણ વિવેક હોતો નથી, તેઓ કનેસમય છુદ્ગી શુભરે છે એ

૧ આ પશુસંસ્થાન નગરને પરિભ્રમણમાં વિવિધ પ્રતિ કહેવામાં આવે છે માય ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યોમાં જળચર સ્થળચર અને ગેયરો આવે છે જળચરમાં જળમાં રહેનારા મગરમચ્છ માઝલા વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે સ્થળચરમાં હાથી, ઘેાડા, ઈંટ, માય ભેંસ, નોળીઆ, સર્પ વિગેરે જમીનપર રહેનારા છવેનો સમાવેશ થાય છે (નોળીઆ અને સપને બુજપરિસપ અને ઉરપરિસર્પ કહેવામાં આવે છે) ખચરમાં હસ કનૂતર પોપટ વિગેરે આકાશમાં ઉડનાર પક્ષીઓનો સમાવેશ થાય છે આ સર્વ પર્વેન્દ્રિય વિવિધ કહેવાય છે અહીં જે વર્ણન કર્યું છે તે પર્વેન્દ્રિય ત્રિવેચને વધારે લાગુ પડે છે એના વિશેષ વિવેચન માટે પચાસપશુસંસ્થાનની હકીકત દ્વિતીય પ્રસ્તાવમાં આવી છે તે જુઓ (પૃષ્ઠ ૩૨૪ થી આગળ) જે ઉપરાંત ચાર ઇન્દ્રિયવાળા વીંછિ ભમરી તીડ વિગેરે તેમજ ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા માકડ જીંજિયા કિંગ વિગેરે, તેમજ બે ઇન્દ્રિયવાળા રાખ કોગા જળો વિગેરે જે બીજા પ્રસ્તાવમાં વિકર્વેન્દ્રિય સંસ્થાનના છવે તરીકે વર્ણવ્યા છે તે પણ વિવિધ કહેવાય છે (જુઓ પૃ ૩૨૦ થી આગળ) ઉપરાંત અસ પવહાર અને સંચરહાર નગરના એકેન્દ્રિયો પણ વિવિધપ્રતિમાં જ આવે છે (જુઓ પૃ ૩૦૫ થી)

નગરના લોકોની અનત જાતિઓ હોય છે, એ એટલી બધી છે કે તેના પાઠ આવે તેમ નથી આવી રીતે મેં તારી પામે પશુમસ્થાન નગરનું વર્ણન કર્યું હવે ચોથા પાપિપજર નગર સબધી હકીકત તને ટુંકામાં કહી સભળાવું છું તે બરાબર ધ્યાન રાખીને સાંભળી લેજે

પાપિપજર.

મહાપાપના જોરથી ભરપૂર થયેલા જે પાપી પ્રાણીઓ આ પાપિપજર નગરમાં આવીને વસે છે તેઓને યતા દુ ખનો તેઓને ત્યાં ગહેતુ પડે ત્યાં સુધી અત આવવાનો જગ પશુ સભવ જ નથી પેલા સભામહપના વર્ણન વખતે મેં તારી પામે વેદનીય નામના ત્રીજા ગાંતનું વર્ણન કર્યું હતું તે તને યાદ હશે તે વખતે મેં તેના અમાત નામના એક માણસની હકીકત તને કહી સભળાવી હતી, એ અમાત ઉપર એક વખતે રાજ્ય થઈને જમીનદારીમાં ઇનામ તરીકે આ આખું પાપિપજર નગર તેને મહામોહ રાજ્યે આપ્યું છે એ અમાત પણ પગમાધામી નામના પુરોહિતદ્વારા અહીં રહેનારા મર્વ લોકોને અનેક પ્રકારની કદર્યનાઓ કરાવે છે એ પગમાધામીઓ પ્રાણીને કેવા કેવા ત્રાસ આપે છે તેનું વર્ણન કરવું પણ મુશ્કેલ છે તેઓ બાપડા પાપિપજરમાં વસનારા લોકોને ગરમ તાનું પાપ છે, તેઓના સંકડો દુકાઓ કરીને તેને કાપી નાખે છે, તેઓનું (વસનારાઓનું) પોતાનું મામ તેમને ખવડાવે છે, સખ્ત અગ્નિનડે તેઓને બાળનામાં આવે છે,^૧ તેઓને વજ્રતા કાઢાવાળા શાહમલિ

૧ આ નરકગતિનું નામ છે નારકી સાત છે, ૧ રતપ્રભા, ૨ ચક્રપ્રભા, ૩ વાલુમપ્રભા, ૪ પદપ્રભા, ૫ કુમ્ભપ્રભા ૬ તમપ્રભા, ૭ તમસ્તમપ્રભા તેના ગોત્રનામો સાત છે તે આ પ્રમાણે ધમા, વસા, સેલા, અજના નિહા, મધા અને માધવધ ક્ષેત્રની પીડા, અનોન્યકૃત પીડા અને પરમાધામીકૃત પીડા નિરતર થયા કરે છે, દુ ખનો પાર નથી, સુખનો અણ નથી અને ઉગરવાનો ઉપાય નથી કદપ નામાં ન આવે તેવા દુ ખો અસખ્ય વરસો સુધી એ ચોથી ગતિમાં થાય છે એનું રથાન નીચેના સાત રાજલોકમાં છે

૨ જુઓ પૃ ૮૮૬

૩ પરમાધામી અધ્ય જાનિના અસુરા તેઓને અન્નને દુ ખ દેવામાં જ આન આવે છે ત્રણ નારકી સુધી તેઓ હોય છે

૪ નારકીના ઈવેના શરીર પાસા જેવા હોય છે, કાપે, બાળે કે તેડે તે પણ પીડા થયા પછી શરીર એકદુ થઈ જાય છે, આયુષ્ય નિકાશિત હોય છે તેથી પૂરે યતા સુધી તેને ત્યાં રહેતું જ પડે છે, મરીને પણ એ દુ ખથી મુક્તિ થઈ શકે તેમ નથી, માત્ર આયુષ્ય પૂર થઈ જ મરણ આવી શકે છે, આપવાન થઈ શકેતો નથી

નામના ભયકર વૃક્ષપર ચઢાવવામા આવે છે ન્યા તે વજના કાટાની ભયકર દાણુ પીડા પામે છે, વળી લોહીના ગારાથી ભરેલી વૈત રણી નામની નદી તેઓ પામે તરાનવામા આવે છે, એ દયા વગરના અધમ રાક્ષસો તેઓને અસિપત્ર વનમા ચલાવી તેમના અો છેદે છે, ભાલા મારે છે, બરછીઓ ઠોકે છે, લોહમય બાળો (નારાય) લગાવે છે, ખડ્ગથી કૂટે છે, ગદાઓ લગાવે છે, કુંભીપાકમા રાધ વામા આવે છે, કરવતથી વેરવામા આવે છે અને કાદબરી અટવીની રેતીમા નતણે એ ચણા હોય તેમ તેઓને શેકનામા આવે છે પર માધામી દેવો અથવા અત્યંત અધમ અમુરો આ નારકીના જીવોને એવી એવી કદર્થનાઓ કરે છે, એટલે નાસ આપે છે અને એટલી હેરાનગતી કરે છે કે તેની હકીકત સામળતા કે જોતા મનમા મોટા નાસ થયા વગર રહે નહિ એ અમુરોના આનંદ જ નારકીના જીવોને દુ ખ દેવામા છે અને તે કાર્યને તેઓ સાચ માને છે

“એ પાપિપજર પેટાનગરમા સાત પાડાઓ (નરકો)-વિભાગો- છે એમાના પ્રથમના નણુ પાડાઓના (પ્રથમની નણુ નારકીમા) ઉપર જણુબુ તેવા પ્રકારે અનેક દુ ખો પરમાધામી દેવો-અમુરો આપે છે, એ ઉપરાત વળી એ નણુ પાડાઓમા જીવો અરસ્પરસ એક બીજાને ઘણુજ દુ ખ આપે છે, કદર્થના કરે છે, મારે છે, કૂટે છે અને લડાવડી કર્યા કરે છે, ચોથા પાચમા અને છઠ્ઠા પાડાઓમા પરસ્પર કરેલી પીડા થાય છે અને સાતમા પાડામા વજના જેવા કાટા તેઓને ભોંકાય છે વળી એ ઉપરાત નારકીના પ્રાણીઓ બુ ખથી સતત હેરાન થયા કરે છે, તરસથી પીડા પામ્યા કરે છે, ઠડી એવી સખત ટોચ છે કે તેનાથી તદ્દન લાકડા જેવા થઈ જાય છે અને તેની વેદનાથી તેઓ તદ્દન ગભરાઈ જાય છે, મુઝાઈ જાય છે, ગાડાથેલા થઈ જાય છે, ફાણુવારમા તદ્દન પ્રવાહી જેવા પોચા થઈ છે, ફાણુવારમા તદ્દન હાલે આવે નહિ તેવા સ્થિર થઈ જાય છે, ઘડિમા શરીરથી તદ્દન બાળે છૂટા પડી ગયેલા જપ્પાય છે અને ફાણુવારમા પાછા શરીર સાથે એકમેક થઈ જાય છે તેઓના શરીર પારા જેવા હોવાથી તેઓ આ સન ત્રિયતિ અનુભવે છે, પણ મરી જતા નથી વૈઙિય શરીરને લઈને એમ થાય છે અનેક પ્રકારની વિક્રિયા કરી તકે એતુ તેમનુ શરીર હોય છે એ પાપિપજર નગરમા રહેનારા લોકોને એટલી પીડા થાય છે કે તેનુ વર્ણન કરવાને જુહસ્પતિ પણ શક્તિમાન થઈ શકે નહિ આ પાપિપજર નગર છે તે માન દુ ખમય છે, દુ ખથી ભરપૂર

છે, દુ ખથી ચાતરફ વ્યાપ્ત છે એ નગરની સક્ષેપમા હકીકત ભાઈ પ્રકરે! મેં તને કહી ચમળાવી આ પાપિપજર નગરમા ખામ કરીને નવુ પ્રજારની વેદના થાય છે ૧ અનોન્યકૃત વેદના, ૨ ક્ષેત્ર વેદના, ૩ પરમાધામીકૃત વેદના આ સર્વ વેદનાઓ ઘણી ભયર છે અને એકદરે આ પાપિપજર નગર દુ ખસતાપથી વ્યાપ્ત છે

“આ પ્રમાણે મેં તારી પામે માનવાવામ, વિષ્ણુનામ, પશુમ-મ્થાન અને પાપિપજર-ચારે પેટાનગરોનુ વર્ણન કરી બતાવ્યુ આ ચાર નગરને જો તં બરાબર જાણ્યા તો આખુ ભવચક્ર બરાબર જોઈ લીધુ એમ તારે જાણુ”

મામાના આવા વચન સાંભળીને પ્રકપ ભવચક્રનગર તરફ સમા-જથી પોતાની નજર આદરપૂર્વક ફેરવી લીધી

૧ ભવચક્રમા ચાર ગતિ હોય છે દેવગતિ, મનુષ્યગતિ, તિર્યંચગતિ, અને નરકગતિ સસારી સર્વ જીવોનો આ ચાર ગતિમા સમાવેશ થાય છે તેથી જો આ ચાર ગતિને બરાબર સમજવામા આવે તો આખા ભવચક્રને એટલે સુમારને સમજી જવાય તિર્યંચગતિમા એમ્થી ચાર ઈન્દ્રિયવાળા જીવોનો પણ સમાવેશ થાય છે મુખ્ય હકીકત એત્ર પાંચ ઈન્દ્રિયવાળા જીવોને આશ્રયીને લખી છે પરંતુ ૫ ૬૯૦ મા લખેલી નોંધથી જણાશે કે આ સર્વ જીવોનો સમાવેશ કરવાનો ઈરાદો છે ભવચક્રના આ ચારે નગરો જોઈ લીધા એટલે વાસ્તવિક રીતે આખુ ભવચક્ર જોવાઈ ગયું એમ સમજવું તે ઉપરાંત તો નિર્વૃત્તિનયનીના જીવો જ બાકી રહે છે જેને ભવચક્ર-સસાર સાથે કાંઈ સંબંધ નથી

પ્રકરણ ૨૮ મું.

સાત પિશાચીઓ.

સાત મહેલિકા

જરા	૧
ચળ	૨
મૃતિ	૩
ખલતા	૪
કુરૂપતા	૫
દરિદ્રતા	૬
દુર્ભગતા	૭

વિરોધી સત્ત્વો

૧	યૌવન
૨	નિરોગતા
૩	શુભિકા
૪	સૌજન્ય
૫	સુરૂપતા
૬	ઐશ્વર્ય
૭	સુભગતા

મા ભાણેજ વાતો કરતા હતા, ભાણેજ આદરપૂર્વક વિશેષ અવલોકન કરતો હતો, મામાના ખુલાસા સાંભળી આનંદ પામતો હતો અને અનેક નવા નવા સનાલો કૌતુકથી પૂછતો જતો હતો એવી રીતે ભવચક્ર ઉપર તેની નજર પડી રહી હતી, અવલોકના આવતી હતી અને આખ કેરવી ફેરવીને કૌતુકથી તે ચાતરફ જોવા કરતો હતો, અને પ્રશ્ન પૂછી ખુલાસા મેળવતો હતો તે વખતે ઘણું વિચિત્ર અને ભયંકર દૃશ્ય તેની નજરે પડ્યું.

સાત મહેલિકા-પિશાચીઓ

ભયંકર આકાર અને ઉગ્ર સ્વરૂપ,
પ્રત્યેકને ગતિમા મૂકનાર પ્રેરક બળ,
પ્રત્યેકની પીડા-ત્રાસના અધિકારીઓ,
પ્રત્યેકના શત્રુકાર્ય કરનાર વિપરીત અગભૂતો,

એ દૃશ્ય જોઈ પ્રકરે એકાએક ચોંકી ગયો અને તેની મુખ મુદ્રા ઉપર ખેંદની નિશાનીઓ સ્પષ્ટ દેખાવા લાગી અને બાવરે બની જઈ મામાને પૂછવા લાગ્યો 'અરેરે મામા! જુઓ તો ખરા!

અહીં પેલી સાત સ્ત્રીઓ દેખાય છે । તે તો ખરેખર એકદમ ધ્યાન ખેંચે તેવી છે । દેખાવમા ઘણાજ ભયંકર આકાર ધારણ કરનારી છે, પીડા આપનારી હોય તેવી જણાય છે, એણે સર્વ જગ્યાઓ ઉપર પોતાનો દોર ચલાવ્યો હોય એવા ઉગ્ર સ્વરૂપવાળી જણાય છે, રૂપમા તદ્દન કાળી ગાદી જેવા રંગની છે, દેખાવમા ઘણી ખરાબ જણાય છે અને વૈતાળની સ્ત્રીઓની પેઠે એનું નામ લેવાથી પણ લોકોને ધ્રુજાવી નાખે તેવી લાગે છે । મામા ! એ સાતે સ્ત્રીઓ કોણ છે ? એઓનું કામ શું છે ? એને ગતિમા મૂકનાર-પ્રેરણા કરનાર કોણ છે ? એમનું બળ કે-ટલું છે ? તેમની સાથે તેમનો બીજો પરિવાર કોણ છે ? અને દેખાય છે તેવા દૃઢ નિશ્ચયથી તેઓ કોને પીડા કરવા તૈયાર થયેલી છે ? જ્યાં સુધી આ સર્વ હકીકત આપ મને સમજાવો નહિ ત્યાં સુધી મને લાગે છે કે ભવચક્રનું વર્ણન હજી અધુરું જ છે માટે મામા ! મારા ઉપર મહેરબાની કરીને એ સાતે ભયંકર સ્ત્રીઓની હકીકત સમજાવો ।”

વિમર્શમામાએ હર્ષથી જવાબ આપતા કહ્યું “ભાઈ ! એ સાતે સ્ત્રીઓની હકીકત વિગેરે જે જે તું મને પૂછ્યું તે વિસ્તારથી તને સમજાવું છું તે ખરાખર ધ્યાન રાખીને સાંભળજે એ સાતે સ્ત્રીઓ જે દેખાવમા ઘણી ભયંકર છે તેઓના નામ અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે જરા (ઘડપણ), કળ (રોગ, વ્યાધિ, મદવાહ), મૃતિ (મરણ), ખલતા (હુમ્મ્યાઈ), કુરૂપતા (કદરૂપાપણ), દરિદ્રતા (ગરિબાઈ, દીનપણ, બીખારીપણ), ને દુર્લભતા (કમતસીબ, હતભાગ્યતા) હવે સાતે પિશાચીઓ સંબંધી તું જે જે સવાલો પૂછ્યા છે તેના ઉત્તર તને કહું છું તે લક્ષ્યમા લેજે —

૧ જરા,

“ભાઈ પ્રકર્ય ! તને યાદ હશે કે મૂળ રાત્ર તો કર્મપણિભામ છે, તે મહારાત્રને દેવી કાળપરિણતિ નામની રાણી છે એ દેવી સર્વ બાબત વખતમર કરે છે એ મહાદેવીએ આ જરા (ઘડપણ-વૃદ્ધાવસ્થા-જીર્ણપણ) ને આ ભવચક્ર નગરમા મોકલી આપેલ છે એ જરાને ગતિમા મૂકનાર બીજા બાહ્ય પદાર્થો પણ લોકો વર્ણવે છે, દાખલા તરીકે ‘લવણ-હણ (મીઠું) વિગેરે પદાર્થો ઘડપણને જલિદ લાવે છે હવે એ જરાની શક્તિ કેવી છે તે તને કહું એ જ્યારે પ્રાણીને ભેટે

૧ મીઠાના ઉપયોગથી ઘડપણ જલદી આવે છે એમ વૈદ્યની માન્યતા છે આનો આધાર મળી શક્યો નથી નિષ્ણાત વૈદ્યને પૂછવું

છે ત્યારે તે પ્રાણીના સર્વ સુંદર વર્ણને, રૂપને, લાવણ્યને અને બળને એકદમ હરી લે છે વળી ત્યાર પછી એ પ્રાણીને વધારે ભેરથી ભેટે છે ત્યારે એના મગજને પણ ઉવડું બનાવી દે છે^૧ અને બળવાન પ્રાણીઓને અતિ શોચનીય દશામાં લાવી મૂકે છે એના પરિવારમાં વળીઆ (કપાળમાં કરચલી વિગેરે), પળીઆ (ઘોળા બાલ), તાલ (માથામાં), શરીરપર તલ વિગેરેના કાળા ચિહ્નો, (વળી ગયેલી કેડ વિગેરે) અસ્તવ્યસ્ત અન્યથો, કદરૂપાપણ, કપ ('બુજુ તે), ખડ બચડાપણ, શોક, મોહ, શિથિલતા, રાકપણ, આલવાની શક્તિનો નાશ અથવા અદ્વપભાવ, અધપણ, બહેરાપણ, દાંત પડી જવાપણ, દાંત ખરી જવાપણ વિગેરે છે તે તેની સાથે દેખાય છે અને એમાં વાયુ^૨ સર્વથી આગળ આવે છે જરાની સાથે એ સર્વ આવે છે અને યો ય વખતે પોતાની અસર બતાવતા જાય છે વાયુ એમાં સર્વથી વધારે આગળ પડતો ભાગ લે છે જીવનશક્તિ^૩ મદ પડતી જાય છે એટલે શરીરમાં વાયુનું ભેર વધતું જાય છે એ સર્વ પરિવારથી પર વરીને એ જરા બેઠેલી છે અને જાગે નસ્ત થયેલી મદવાળી હાથથી હોથ નહિ તેમ ત્યારે તરફ મહાલે છે અને આનંદ કરે છે આવે જરાનો પરિવાર છે તે તારા સમજવામાં આયુ ? હવે એ જરા જે મહા શત્રુનું કામ કરે છે તે દૃઢ નિશ્ચયપૂર્વક કોને પીડા કરે છે તે તારા સવાલનો જવાબ આપુ છું તે સાબળ —

" એ કાગપરિણતિ દેનીનો એક મોટી શક્તિવાળો અને પ્રબળ પુરુષાર્થનાળો દીનાળીઘોરા જેવો યૌનન (જીવાની) નામનો એક આકર છે એ યૌનન યોગી છે અને જરાના હુકમથી યૌવન પ્રાણીઓના શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે અને પોતાની યોગશક્તિ વડે તેઓમાં બળ દાખલ કરે છે, શક્તિ પૂરે છે અને તેઓને સુંદર સ્વરૂપ આપે છે ત્યાર પછી તે યૌવન નામનો યોગી પ્રાણી પામે અનેક પ્રકારના વિનાસો કરાવે છે, વારંવાર હસાવે છે,^૪ બાળાચરકા કરાવે છે, ઉલટા મુવટા વિચારો કરાવે છે અને એવી રીતે પોતાનું પરાક્રમ બતાવે છે, તથા તેઓ પાસે ઠેકઠા

૧ સારી બુદ્ધિ નાહી^૧ વાળી કહેવત અત્ર લાગુ પડે ॥

૨ વાયુના ભેરથી સાધામાં દુખાવો થાય છે (gout rheumatism)

૩ fatality એમી થાય છે

૪ ગદ્દા પચીગીની આ સવ ધમાલ અવલોકવા જેવી છે, દરરોજના અનુભવનો વિચાર ॥

મરાવે છે, કુદકા મરાવે છે, ઉદ્ધાર કરાવે છે, નાચ કરાવે છે, દોડા દોડી કરાવે છે અને તે સર્વમા યૌવનનો મદ દેખાડી આપે છે, વળી તેઓ પામે અભિમાન કરાવે છે, પરાક્રમ કરાવે છે, ભાડવેણા^૧ કરાવે છે, સાહસ કરાવે છે અને એના એવા અનેક ઉદ્દતાઈ ભરેલા વર્તનો તેની પાસે કરાવે છે આવા આવા પોતાની સાથે સેનાનીઓને લાવીને એ યૌવન, લોકોને આ દુનિયામા નચાવે છે લોકો પપુ એના વિચિત્ર છે કે જ્યારે એ યૌવનના સંબંધમા પોતે આવે છે ત્યારે ભોગસભોગના મુખથી પોતાને ઘણા જ ભાગ્યગાળી માને છે અને એવી રીતે એ કાળપણિણિતિ મહાદેવીએ મોકલેલો યોગી થોડો વખત લોકોને નચાવે છે ત્યાર પછી પેથી જરા જાણે સાક્ષાત્ રાક્ષસી જ હોય નહિ તેમ હાથમા ખડ્ગ લઇને પેલા યૌવન નામના ચાકરને તેના પરિવાર સહિત પોતાની શક્તિથી ચૂરી નાખે છે, તેના કંકડે કંકડા કરી નાખે છે અને તેને જાણે તદ્દન હતપીર્ય કરી નાખે છે એવી સ્થિતિ થાય છે એટલે લોકોની જીવાની ખલાસ થઇ જાય છે અને તેઓમા ઘડપણુ આવે છે એટલે તેઓ બાપડા હજારો દુખના ભોગ થઇ પડે છે, અને અત્યંત ગરીબ રાક જેવા થઇ જાય છે, તેમની પોતાની સ્ત્રીઓ તેમને હડધૂત કરે છે, તેમના કુટુંબીઓ તેમનો તિરસ્કાર કરે છે, તેમના બાળબચ્ચાઓ તેમની મરફરી કરે છે, જીવાન સ્ત્રીઓ તેમના તરફ ધિક્કાર બતાવે છે, તેઓ વારવાર અમાઉ ભોગવેલા ભોગોને દીલગીરીપૂર્વક ચાદ કરતા રહે છે, વારવાર ઉધરસ ખાધા કરે છે અને ભાગી નુદી ખાટલીમા પડ્યા આળોટે છે, તેઓના નાકમાથી લીટ ચાલ્યુ જતુ હોય છે, વાતવાતમા સામા ઉપર તેઓ ગમ્મ થઇ જાય છે, મીઠાજ ખોઇ બેસતાં જરા પણ વખત લાગતો નથી, અન્યના અનાદરથી અસતોષ પામી ક્રોધાયમાન થાય છે અને એવી રીતે જરાથી પરાભવ પામેવા પ્રાણીઓ ગતિહીન થવાથી દિનરાતભર મુઇ રહે છે

૨ રુઝા.

“ભાઈ પ્રકર્ષ તારી પામે મેં લોકોને પીડા કરવામા તત્પર રહેતારી જરાતુ વર્જુન કરી બતાવ્યુ હવે એ સાત સ્ત્રીઓમા બીજી રુઝા^૨ નામની ભયંકર સ્ત્રી છે, રાક્ષસી જેવી દાઝણુ દેખાવમા લાગે છે-તેની હઝીકત કહી સભળાવુ તે સમજ લે જો એ રુઝા (આધિ-

૧ મરકાપણુ

૨ રુઝા રોઝપીગ, બ્યાધિ,

મદવાડ) જરાની જમણી બાજુએ બેઠેલી છે તને યાદ હશે કે જેવા સાત રાજાઓના વર્ણન કરતી વખતે વેદનીય રાજાનું વર્ણન કર્યું ત્યારે તેની સાથે તેના મિત્ર તરીકે અસાત નામના માતુરાનું વર્ણન કર્યું હતું એ દુરાત્મા અસાતે પ્રેરણા કરીને આ રજાને અહાં મોકલી આપેલી છે એને પ્રેરણા કરનાર ખરેખરે તો તે અસાત જ છે કેટલાક આચાર્યો એ રજાને પ્રેરણા કરનાર તરીકે બીજા બહારના નિમિત્તો પણ બતાવે છે દાખલા તરીકે તેઓ કહે છે કે બુદ્ધિ, ધીરજ અને યાદગમિના ન સથી વ્યાધિ થાય છે,^૧ કાળ (અવયવ) અને કર્મનો યોગ મળવો,^૨ પોતાને પ્રતિકૂળ વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરવો-એ પાપુ વ્યાધિના કારણો છે, તેમજ^૩ વાત, પિત્ત અને ક્રમ્મા જે વિષમતા કરે તેને પરિપ્લામે અને રજસુ કે તમસુનું જોર વધી જાય તેથી વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે આના આના બાલ કારણોથી રજાને પ્રેરણા મળે છે એ ખરી જાત છે, પાપુ એ બાલ કારણોને પ્રેરણા કરનાર પણ તેજ અસાત નામનો પુરૂષ છે અને તેથી રજાનું પરપરાએ મૂળ કારણ અને પ્રેરક એ અસાત જ છે એ રજા પાપુ યોગી હોનાથી મનુષ્યના શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે અને ત્યાર પછી પોતાની શક્તિથી એની તદુરસ્તી અને સ્વસ્થતાનો નાશ કરીને મદવાડ લાવી મૂકે છે તાવ, અતિસાર (ખરડો), કોટ, હરસ, પરમીઓ, પ્લીહ (ખરોળ-એ બાનિમાં ડાબા પડખામાં રહેલ માસખડ વધી પડે છે), ધૂમક, (હરસ?), અમ્બક (૧), નમ્હણી (ઝાડાનો વ્યાધિ), પડખામાં શૂળ, હેકકી, આસ, ક્ષયરોગ, બમરી (વાઈ), ગુ-મ (વાયુ પેટની ડાબી બાજુમાં થતો રોગ ગોળો), મુદ્ધરોગ (છાતીનો દુખાવો-હાર્ટ ડીઝીઝ), મૂર્છા, સખત હેકકી, મહત્તી, ધ્રુજ, ખસ (ખરજ), કોઠ, ધાધર (ફરાજ), અરૂચિ (અપચો), શોફ (સોજા-જેમાં હાથ પગ સૂજીને થામવા જેવા થઈ જાય છે), ભગદર, ગળાના વ્યાધિ (કંઠ માળ વિગેરે), ચળ (ખરજ), જલોદર, સનેપાત, શોપ (પાત્તીની

૧ જુઓ ૫ ૮૮૯ ત્યાં સાત અને અસાત બંધી વેદનીય રાજા પરવરેલ બતાવેલ ■ મિત્ર તરીકે જણાવ્યો નથી

૨ વૈદ્યનો કોઈ પણ આધારભૂત ગ્રંથ લેવાથી જણાશે કે બુદ્ધિનાશથી અથવા સ્મૃતિનાશથી વ્યાધિ થાય છે

૩ આ કર્મેવાળીઓનો મત ■ કર્મ પરિપાકદશા પામે ત્યારે વ્યાધિ થાય છે

૪ શરીરમાં વાત પિત્ત અને કફ ભરેલા છે તે અમુક પ્રમાણમાં છે, તેમાં જરા વિષમતા થાય તે ઓછા વધારે થાય ત્યારે વ્યાધિ થાય છે

સખત ન છીપે તેવી તરસ), શરમી, આખના અનેક પ્રકારના રોગો, માથાના અનેક પ્રકારના રોગો તેમજ વિદ્રધિ (એક જાતનો રોગ જેમા ચામડી લાલ થઈ જાય છે-ધનુરની મળતો રોગ) વિગેરે એ રોગના પશ્ચિત્તરના માણુઓ-મેનાનીઓ છે, તેઓના પ્રતાપથી એ રોગ ઉપર જય મેળવવો ઘણા મુશ્કેલ છે

“ પેલા વેદનીય રાજાના સાત નામના મેનાનીઓ એ હાન

નિરોગતા રાજ નગરમા એક નિરોગતા નામની સ્ત્રીને મોકલી આપેલ છે, તે સ્ત્રીનું કામ ઘણું સારું છે તે લોકોને સારો વર્ણુ આપે છે, બળવાળા કરે છે, સુદર શરીરનાળા બનાવે છે, સુદ્ધિમાન બનાવે છે, ધીરજવાળા કરે છે, સ્મૃતિ (યાદશક્તિ) નાળા બનાવે છે, હુશિયાર બનાવે છે અને એવી રીતે અનેક પ્રકારના સુખથી તેઓને આનંદ પમાડે છે એ નિરોગતાને આ બચકર મેજા ક્ષપુવારમા હાલી નાખે છે અને જોતજોતામા તે પ્રાણીઓના શરીરમા અને મનમા અનેક પ્રકારની બચકર પીડાઓ ઉપજાવે છે ભાઈ ! એ નિરોગતાને હાલી પાખવા માટે આ મેજા પ્રાણીઓને એવી સખત રીતે વળગે છે અને એક વખતે પ્રાણી ઉપર પોતાનો હક્કો ક્યાં પછી તેની પાસે એવી એની ચેષ્ટાઓ કગવે છે, એવા એવા ચાળા અને ચીમો પડાવે છે કે એનું વર્ણુન કરતા પાર આવે નહિ દાખલા તરીકે જ્યારે રુજા તરખી હક્કો થાય છે ત્યારે પ્રાણી કંઈપણ ઉપજાવે તેવા દીન સ્વરે રહે છે, વિકારનાળા સ્વરથી કંકળાટ કરે છે, હોડા નિસારા નાખીને મોટા સ્વરથી રોના બેસે છે અને વિહ્વળ થઈ જઈને આરડે છે, તદ્દન શક વચનો બોલે છે, વારવાર લાળી ચીસો પાડે છે, અહીંથી તહીં અને તહીંથી અહીં તળાઈમા કે જમીનપર આબોઠે છે અને પોતાની બાજુમા શુ થાય છે તેની પાસુ તે આપણને ખબર પડતી નથી, અચેતન જેવા થઈને પડે છે-આવી રીતે તેઓ નિરતર મદનાઈની પીડામા પચેલા ગહે છે, દરરોજ દીવગીરીમા ખિન્નતાવાળા રહે છે, જભરાઈ ગયેલા દેખાય છે અને જાણે તેમનું રક્ષણ કરનાર કોઈ છે જ નહિ એવા દીન અનાથ જેવા દેખાય છે, ભયથી-બીકથી બાનરા બની ગયેલા દેખાય છે, અને જાણે ખરેખર નરકમા રહેલા નારડીના છવો હોય તેવા ચોખ્ખો દેખાન અહીં બતાવી આપે છે આવી રીતે આ હાનચક્રનગરમા એ પાપી રોગ નિરોગતાને હાલી નાખીને પ્રાણીઓને અનેક પ્રકારની પીડાઓ આપે છે અને પ્રાણીઓ તેનાથી પીડાય છે, દખાય છે, કચરાય છે અને ભારે દુ ખી થાય છે

૩. મૃતિ.

“આવી રીતે ભાઈ ! મેં તારી પામે મ્મ નામની બીજ ભયકર દેખાવવાળી પિસાચીતુ વર્ણન સશ્લેષમા કર્યું, સાર પછી ત્રીજ દારણુ દેખાવની ત્રી જેતુ નામ મૃતિ (મરણુ-મૃત્યુ) છે અને જેણે પોતાના પગ તળે આખા ભનવટને કચરી નાખેતુ-દાખી દીધેતુ છે તેની હનીકત તને કાઠક કહી સમજાતુ એવે તે કોણ છે એ પપુ તારા સમજવામા આની ભય તને યાદ હશે કે ચિત્તવિશ્લેષ મહપમા મેં તને સાત રાજાઓ ખતાવ્યા હતા તેમા એક આયુ નામનો રાજા હતો^૧ અને તેની સાથે ચાર માપસનો પરિવાર હતો એ આયુ રાજાનો ક્ષય (તત્ક્ષય) એ આ મૃતિને પ્રવર્તાવનાર છે આ મૃતિ અથવા મૃત્યુ બહારના સેંકડો કારણોને લઈને પ્રવર્ત છે એ વાત ખરી છે દાખલા તરીકે ઝેર ખાવાથી, અગ્નિ લાગવાથી, શસ્ત્ર (હથિયાર) વા ગત્રાથી, પાણીના પુરમા ડૂબવાથી, મોટા પર્વતપરથી ભેરવજવ ખાવાથી, મોટી બીક લાગી જવાથી, અત્યત બુખ લાગવાથી, મોટા બાપિને ભોગ થઈ જવાથી, ઝેરી સર્પના કરડવાથી, હાથીના પગતળે કચરાવાથી, ઘણી તરસ લાગવાથી, અત્યત સખત ઠડી લાગવાથી, અસહ્ય ગરમી થઈ જવાથી અથવા લુકાઈ જવાથી, ઘણો ભારે શ્રમ કરવાથી, ઘણી વેદના થઈ આવવાથી, ઘણો આહાર કરવાને પરિણામે સખત અપચો થઈ જવાથી, લાખા વખત સુધી દુર્ધાન થઈ જવાથી, યાજવા ભીંત વિગેરે સાથે અડળાવાથી, અત્યત મોટો ભ્રમ થઈ જવાથી, આમોઆસ શુદ્ધમળ અથવા પનનના એકદમ અટકી જવાથી અથવા તેવા તેવા બીજા અનેક કારણોથી મરણુ આવતુ જણાય છે, પરતુ એ સર્વને પ્રેરણા કરનાર, એ બહારના કારણોને એકઠા કરી આપનાર તો તે આયુરાજનો ક્ષય જ હોય છે તેટલા ઉપરથી તારા સમજવામા આવ્યું હશે કે એ આયુનો ક્ષય એ મૃતિનો પ્રવર્તાવનાર છે હવે એ મૃતિમા શક્તિ કેટલી છે તે કહુ છુ તે સામળ એ પ્રાણીઓના આમોઆસને લઈ લે છે, હરી લે છે, બધ કરી દે છે, તેમની ભાષાને બધ કરી દે છે, તેઓની સર્વ ચેષ્ટાઓ અને હીવચાલ અટકાવી દે છે, તેઓના લોહીતુ પાણી કરી મૂકે છે, તેઓના શરીર અને મહોં તદ્દન વિકારવાળા બનાવી દે છે અને તદ્દન લાકડાજેવા બનાવી દે છે, વળી તે પ્રાણીના શરીરને થોડીવારમા દુર્ગંધથી ભરપૂર કરી મૂકે છે અને પ્રાણીને દીર્ઘ નિદ્રામા સુવાડી દે છે

“ બીજી પિગાચીઓને પોતાની સહાયમા મોટો પરિવાર રાખવો પડે છે ત્યારે આ મૃતિબાઈ તો પોતાની સાથે પરિવારમા કોઈને રાખતી જ નથી અને પરિવારની તેને દરકાર કે જરૂર પણ રહેતી નથી, કારણ કે એ એની જખમી છે કે તદ્દન એકલી હોય તો પણ પોતાના સર્વ કામને પહોંચી વળી શકે તેની છે એ પિશાચી એકલી ત્રીજી સમિતી બધું કામ પાર પાડી લે છે, એનું કારણ એ છે કે એના નામ માનથી સ્વાવર અને જગમ ત્રણે ભુવનના લોકો અને ખુદ દેવેદ્ર અને ચક્રવર્તી પણ મનમા યરચરી જાય છે અને ધ્રુજી જોઈ છે, મોટી મોટી શક્તિ, બળ અને ત્રણભુવનપ્રસિદ્ધ ક્ષાત્ર તેજ-વાળા મોટા રાજા રાણા કે શેઠા પણ તેનું નજીકમા નામ સાંભળે ત્યાં તો બીકથી તદ્દન કાયર બની જાય છે આવો જ્યાં તેનો પોતાનો દોર ચાલતો હોય ત્યાં પછી એને પરિવારની શી જરૂર પડે? તે તો દુનિયામા મબળાતા અત્યંત અદ્ભુત કાર્યો છેટે રહીને પણ તદ્દન એકાલી હોઈને કરી શકે છે અને તે પ્રમાણે હોનાથી જોસથી પોતાનું કામ કરનારી આ પિશાચી પોતાના અંધારના ઠાઠમા પોતાની મરજીમા આવે ત્યાં વિચરે છે, હરે છે, ફરે છે, પોતાનો દોર બરાબર સર્વત્ર ચલાવે છે અને તેમ કરવામા કોઈની જરા પણ અપેક્ષા રાખતી નથી, કોઈની દરમર કરતી નથી ભવચક્રનગરમા રહેનાર કોઈ પણ પ્રાણી પછી બલે તે મોટો ચક્રવર્તી શેઠ કે રાજા હોય અથવા તદ્દન બીખારી હોય, ગમે તો અનસ્થામા ઘરડો થયેલો હોય અથવા તદ્દન જીવાન હોય, ગમે તો મોટો બળીઓ હોય અથવા તદ્દન દુબળો દમલેલ હોય, ગમે તો મોટો બહાદુર હોય અથવા દયા ઉપજાવે તેવો હોય, ગમે તો આનંદલીલા કરતો હોય અથવા મોટી આપ-તિમા આવી પડેલો હોય, ગમે તો સગો ભાઈ હોય અથવા મોટો દુશ્મન હોય, ગમે તો જગતમા તપ કરનાર તાપમ હોય અથવા તો સગારી ગૃહસ્થ હોય, ગમે તો સરખો બયો લાયક પ્રાણી હોય અથવા તો સરખાઈ વગરનો ગોટાળીઓ પ્રાણી હોય-દુંકામા કહીએ તો ગમે તેવી અનસ્થામા રહેનારો અથવા રહેલો ભવચક્રનો પ્રાણી હોય તેના ઉપર તે પોતાનો દોર બરાબર ચલાવે છે

“ ઉપર જણાવેલ આયુ રાજાની એક છનિકા નામની બહુ સારી સ્ત્રી છે, તે આયુરાજની અનુચિત છે, તેના મધ છે અને તે ઘણી સાગી ગ્રીતે બાળીતી થયેલી છે એ છનિકા લોકોને આનંદ આપવામા અને ગરુ કરવામા ઘણી કુશળ છે અને તે

અને એ જીવિકાના જોરથી લોકો પોતપોતાના સ્થાનમાં મુખેથી રહે છે અને આવી રીતે લોકોને તે હિત કરનારી હોવાથી સર્વને ઘણી વલાયી લાગે છે. આવી મુદર જીવિકાને મારી નાખીને-તેણે ખૂન કરીને એ ભરકર પિતાચણી મૃતિ લોકોને બાપડાઓને પોતાને ઠેમ જોયી ખસેડીને બીજે ધકેલી મૂકે છે અને તેણે કામ કરવામાં એ પાપી રાક્ષસીને આનંદ આવે છે. વળી લોકોને બીજે મોકલી આપે છે એટલું જ નહિ પણ તે એવી ખરાબ રીતે મોકલે છે કે તેઓ પાછા પોતાને અમલ રથાને આવી શકે જ નહિ, અથવા શોધ્યા દેખાય પણ નહિ પેલા વિપુલકપનને જેમ કાઠી મૂક્યો તેમ તેઓને દૂર લઈ જાય છે અને વળી ખાસ વાત તો એ છે કે મૃતિના આદેશથી લોકો બીજી જ ગાએ જાય છે ત્યારે અહીંના ધન, ઘરખાર, સગાઓનો અંગે મળી જાયે સર્વને આવી મૂકીને તદ્દન એકલા જ ચાલ્યા જાય છે, તે સર્વ મેળવવા માટે તેમણે તોટવો ગયેલ કયા હોય છતાં પણ તે સર્વને મૂકીને ચાલ્યા જાય છે અને પોતાની સાથે લાખી મુસાફરીમાં લાયા તરીકે માન ખરાબ કે સારા કૃત્યોને જ લેતા જાય છે અને એવી રીતે મુખ દુખથી ભરપૂર મોટે રસ્તે પડી જાય છે ત્યાર પછી તેના છોકરા કે સગાઓ યોડો વખત રડના દૃશ્યની ધમાલ કરે છે અને પછી થોડા વખતમાં પોતપોતાને કામે લાગી જાય છે, ખાય છે, પીવે છે અને સર્વ વ્યવહાર કરે છે, મરનારના ધનના ભાગ પાડે છે, તેને માટે પરસ્પર લડે છે, અને જેમ કુતરાને એક માસનો ટુકડો મળે તો અરસ્પરસ સામસામી ખેંચતાણુ કરે તેવો દેખાવ કરી મૂકે. હવે એવા પૈસા એકઠા કરવામાં જે પ્રાણીઓ પાપના થોડાઓ બાધ્યા હોય છે તે તો મરીને મૃતિના આદેશથી અન્ય સ્થાને ગયેલા એકલા પોતે અનેક પ્રકારના દુખો સહન કરે છે અને પછવાડે રહેનારા તેના ધનને માટે લડી મરે છે, પણ મરનારની પીડામાં ભાગ લેવા કોઈ આવતું નથી આવી અત્યંત ત્રાસજનક સ્થિતિ એ મૃતિ નામની ત્રીજી પિશાચણી ઉત્પન્ન કરે છે.

૪ ખવના

“જુદા જુદા આકારના સ્થાનોમાં આ નગરમાં પ્રાણીઓને ધુ માવતી મૃતિ નામની પિશાચણીની હકીકત મેં તને કહી સંભળાવી એ કાવચકમાં લોકોને એક ઠેકાણેથી બીજે અને બીજેથી ત્રીજે એમ

૧ જુઓ આ પ્રસ્તાવનું પ્રકરણ ૨૩ થી વિપુલકપન ત્યાં પુત્રમરણથી મરણ પામે છે ૫૪૬૫ એ વિપુલકપનને કયાનાયક વિપુલકપન સાથે ભેળવી ન નાખવો ૨ પાપ અને પુણ્ય

અહીં તહીં કેરવે છે, હવે તને જ્યારે બધી હકીકત ચાલળવાતુ કો-
તુક થયું છે તો ચોથી ખસતા નામની પિગાચી છે તેની હકીકત
પણ બરાબર સમજાતુ છું મૂળ સભ(કર્મપરિણામ)નો પાપોદય
નામનો એક મેનાની છે તે આ ખસતાને ભવચક્રનગરમા પ્રેરણા
ગ્રીને મોકલે છે દુર્જનનો સગ, તેની સાથે મળધ એથી પપુ એ
ખસતા પ્રેરાતી હોય એમ દેખાય છે, પણ તત્ત્વદષ્ટિએ વિચાર કર-
વામા આવશે તો જણાવે કે એનો અસલ હેતુ તો પાપોદય જ છે,
જરૂર કે એવો દુર્જનમગ પપુ પાપોદયને લીધે જ યાય છે એ ખ-
સતા જ્યારે શરીરમા વર્તતી હોય છે ત્યારે તે પોતાની ગતિ અનેક
પ્રકારે બતાવે છે પ્રાણીઓના મનને તે પાપ તરફ ઢળતુ કરે છે,
પાપ જરાની ઇચ્છાવાળુ કરે છે અને પાપ તરફ પ્રેમવાળુ બનાવે છે
હુઆઈ, ચાડીચુગલી, ખગબ વર્તન, પાગકા અપવાદ, ગુરૂ મહાત્માનો
દ્રોહ, મિત્રનો દ્રોહ, કરેલા ગુણને વિગારી અપકાર કરવાપણુ (કૃત-
પણુ), લજ્જારહિતપણુ, અભિમાન, અદેખાઈ, પરમર્મઉદ્ઘાટન
(ખોલવા તે), ધીકાઈ (નૃષ્ઠતા) પરપીડન તેમજ ઇર્ષા વિગેરે એ
ખસતાના સહચારીઓ જાણવા

મૂળ મહારાજ કર્મપરિણામનો એક બીજો મહા ઉત્તમ સદ્ગુણી
મેનાની છે તેનું નામ પુણ્યોદય છે આ પુણ્યોદય
સૌજન્ય નામના મેનાનીએ પોતાના તરફથી સૌજન્ય^૧ નામના
મહા ઉત્તમ માણસને આ ભવચક્રનગરમા મોકલી
આપેલો છે સૌજન્ય વળી પોતાની સાથે સારી શક્તિ, ધીરજ, ગમી-
રતા, વિનય, નમ્રતા, સ્થિરતા, નીકા વચન, પરોપકાર, દેહારતા,
દાક્ષિણ્ય, કૃતજ્ઞતા (કરેલ ગુણોની યુક્ત), સગળતા વિગેરે અનેક મે-
નાનીઓને લઈને આવે છે તે જ્યારે મનુષ્યના મળધમા આવે છે
ત્યારે તે માણસના મનને એકદમ મનોહર બનાવી દે છે અને તેને
સારા અમૃત જેવું મુગ્ધ કરી મૂકે છે, તે ઉપરાંત વળી એ સૌજન્ય
વિદુરૂઢ ધર્મની અને લોકોની મર્યાદા મુકરર કરે છે, લોકોમા મુદર
આચાર પ્રવર્તવિ છે, લોકોમા મિત્રતા રહે તેવી સલાહ આપે છે
અને લોકોમા અરસપરસ સાચી રીતે ચારો વિશ્વાસ બેને એવી ઘણી

૧ ખસતા હુઆઈ, દગો, દુર્જનતા

૨ સૌજન્ય સગળતા સારા માલસ હોવાપણુ સૌજન્ય ઉપર એક ધણે
લાખો લેખ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકાશમા બા ૬ એ લખ્યો છે ત્યાંથી તે વિચારી જવો.
એ લેખ થોડા વખતમા પુસ્તકાગારે બહાર પડશે

મુદર ઘટના કરી આપે છે એની વધારે સારી બાબત તો એ છે કે આ ભવચક્રમા જ પ્રાણીઓમાના કેટલાકને તો પોતાના અત્યંત સૌંદર્યના યોગે તે ભિચારનાને દૂર કરી એટલી બધી સારી યુદ્ધિ આપે છે કે પ્રાણી સામાન્ય જનપ્રવાહથી ઘણો ઊંચો ચઢી જાય, આગળ નીકળી આવે અને અનુકરણયોગ્ય થઈ જાય. આવું ઘણું મુદર કામ સૌજન્ય આ ભવચક્રમા કરે છે તે સૌજન્યની સાથે એ પિશાચણી ખલતા મોટી દુરમનાઈ રાખે છે, એનું કારણ ઉઘાડું છે એ (સૌજન્ય) અમૃત છે ત્યારે આ બાઈશ્રી ખરેખર કાળકુટ વિપત્તિ પણ અધિક છે એ પાપી શ્રી પોતાના પરાક્રમથી સૌજન્યનું ખૂન કરે છે અને પછી આ (ભવચક્ર) નગરના માપુએને પોતાના પરિવાર સહિત એ એવી તો સખત રીતે વળગી પડે છે, ભેટી પડે છે કે કાંઈ વાત કરવાની નહિ ! વળી વધારામા એ પોતાની સાથે પોતાના પરિવારને પણ લેતી આવે છે એના સબધમા આવવાથી અલબત્ત સૌજન્ય તો ચાલ્યું જ જાય છે, અને ત્યાર પછી પ્રાણીઓ જે એકા કરે છે તે વાત તો કાંઈ બોલવા જેવી નથી, માત્ર ટુંકામા તને એની અસર તળે માપુસો કેવા કેવા વર્તેનો કરે છે તે કહી જઈ ખલતાની અસર નીચે આવ્યા પછી માપુસો અનેક પ્રકારના કપટો કરે છે, અન્યને છેતરવા તૈયાર થઈ જાય છે, દ્વેષવત્રથી દબાઈ જાય છે, દેવમય થઈ જાય છે, એકસબધને તિલાંજલિ આપી દે છે, ઉઘાડા લુચ્યા થઈ જાય છે, એક પણ સારું કામ તેમને અડે તો તેઓ અભાઈ જાય એની સ્થિતિ તેમની થઈ જાય છે કોઈ તેમના પરિચિત હોય તેની સામે કૃતરાની જેમ ઉલટા તેઓ ધુરકતા-ભસતા જાય છે પોતાના ખાસ મળધીઓને પાપુ ખાઈ જઈને^૧ કૃતરાથી પણ વધે છે, પોતાના જ્ઞાતિવર્ત્ત કે વિભાગના રિવાજોથી ઉપરાધા થઈને ચાલે છે, અન્યના છિદ્રો-ગુહા બાબતો ઉઘાડા પાડે છે, સ્થિર માણસોને કે વસ્તુઓને નીચે પાડે છે, અસ્થિર બનાવી દે છે, સ્થિર કાર્યની હારને તોડી નાખતા એ ખજરૂપ છાદરો^૨ સર્વ જ ઉદ્વેગ ઉદ્વેગ કરી મૂકે છે, વાતા વરણ આપુ વિષમય બનાવી દે છે અને જીવનને બોજરૂપ કરી મૂકે છે, ચિત્તમા કોઈ જાદીજ બાબતનો વિચાર કરતા હોય છે, વચનથી વાત તદ્દન બીજી જ કરે છે અને એ લુચ્યાઓ લુચ્યાઈની અસરતળે

૧ કૃતરા પોતાના વર્તેના પ્રાણીને ભસે છે પણ તેમને જઈ જતા નથી અને ખલતાયુક્ત પ્રાણીઓ-ખયો તો સામાને ખાઈ પણ નય છે

૨ છાદરો ચાલેલી વસ્તુની હારને દોડાદોડમા પાડી નાખે છે તે દરેકજના અનુભવનો વિષય છે

કાર્ય તદ્દન ત્રીજી જ રે છે, કોઈ વખત અત્યુક્ત પડે તેમ હુન્ન્યાઈથી ગરમ થઈ જાય છે, કોઈ વખત તદ્દન ઠંડાગાર બની જાય છે, કોઈ વખત મધ્યમ સ્થિતિ ધારણ કરે છે એટલે બહુ ગરમ નહિ બહુ ઠંડી નહિ તેની સ્થિતિ લઈ લે છે, આશર ક્રે તેઓ કોઈ માણસને સખ્ત તારમા સન્નિપાત થયો હોય તેમ એક સરખી સ્થિતિ—એક રૂપ રાખી રાખતા નથી, વારંવાર હુન્નતાને ધમે તેવા રૂપો ધારણ કરે ૭^૧ આવી રીતે આ ચોથી પિશાચીની અને તેને વશ પડેલાઓનું વર્ણન તને કરી બતાવ્યું, માત્ર તને તેની હકીકત માલજવાની ઘણી ઇચ્છા હતી તેથી જ એની વાત કરી બતાવી, બાકી અને તો એ પિશાચી કે એને વન પડેલાઓના નામ લેવાનું પણ મન થતું નથી

૫. કુરૂપતા.

“ભાઈ પ્રજ્ઞ ! એ ચોથી પિશાચી (ખવતા)નું તારી પામે સંસેપમા વર્ણન કરી બતાવ્યું હવે તને દુકામા કુરૂપતા નામની પાંચમી દારૂણ સ્ત્રી છે તેની હકીકત કહી ચલણાનું છે અગાઉ ચિત્ત-વિક્ષેપ નકપનું તારી પામે વર્ણન કર્યું તે વખતે બેતાળીશ માણસના પશ્ચિમથી પરનરેલા નામ નામના પાંચમા રાત્રનું તારી પામે વર્ણન કર્યું હતું^૧ તે તને યાદ હશે એ નામ નામનો રાત્ર અતિ દુષ્ટતાપૂર્વક આ કુરૂપતા (કદરૂપાણા)ને ભવચક્ર નગરમા મોઢલી આપે ૭^૨ એ કુરૂપતાને પ્રેરણા કરનાર બહાગના ઘણા કરણો દેખાય છે અને તેને લઈને કુરૂપતા થતી જણાય છે દાખલા તરીકે અનિયમિત અને ખરાબ આહાર અને વિહાર (ગમન કરતું વિગેરે)ને પશ્ચિમામે શરી-

૧ હુન્નતાના રૂપો મળે જોડતું વર્ણન કરવામા આવે તેટલું બોધ છે જેથી ખરાબ સ્થિતિનો દુનિયામા થઈ શકે તેની કલ્પના કરવામા આવે તો તે સર્વ આ ખવતામા આવે ■ હુન્ન્યા માણસની રીતિ જ એવી વિચિત્ર હોય કે કોના ઉપર જેમ અવરોધન કરવામા આવે તેમ વધારે લોડાણમા હુન્ન્યાઈ મળે સત્તજન પુરૂષો એ રીતિ સમજી પણ શકતા નથી અને સમજવા પ્રયત્ન કરવો એ તેમને ગમતું પણ નથી

૨ જુઓ ૫ પૃષ્ઠ

૩ નામકર્મ પેઠી નિર્માણ નામકર્મથી અવયવો યોગ્ય રમાને ધારસર થાય છે, સરેરાશ નામ કર્મથી સારી આકૃતિ થાય છે, શુભ વિહારોગતિથી સારી ગતિ થાય છે, શુભ નામકર્મથી સારું સંગીર થાય છે અગ્ર ઉપાગ અને અગ્રોપાગ પણ સારા થવા એ પુરૂષોદય છે અને નામકર્મપ્રેરિત છે એથી ઉલટા કર્મોથી સર્વ કંઈયું થાય છે નામકર્મનું સ્વરૂપ પ્રથમ કર્મગ્રથમા વિસ્તારથી આપવામા આવ્યું છે પુણ્ય અને પાપ વર્તન (નવ વર્તન)નો વિસ્તાર નવવર્તનમાથી સાધારણ પ્રકારે મળી આવે છે તે જુઓ

રમા રહેલ ક- વિશેરે પ્રકોપ પામે છે અને તેને પરિણામે કદરૂપતા થાય છે, પણ એ સન બહારના કારણ છે, તાર્ત્તિનક કારણ તો એ નામકર્મ રાજની પ્રેરણા જ છે અને એ પિચાચત્વીની શક્તિ કેટલી છે તે તુ સમજી લે એ જ્યારે મનુષ્યના દેહમાં વર્તેલી હોય છે ત્યારે એ પ્રાણીનું આખને મહા ઉદ્વેગ થાય તેનું રૂપ કરે છે, ઉપરાત વળી તે પિતાની સાથે (પ્રાણીમાં) લગણપણુ લાવે છે, પ્રાણીને અગ્રીણી એટલી જેવા બનાવે છે, ઈગિયા વામનજી જેના બનાવે છે, આધળા કરે છે, દમનન કરે છે, શરીરે ખોડખાપણનાળા કરે છે અથવા લાખા તાક જેના કરે છે આ સર્વ લગણપણુ, નળળાઈ, કુળણપણુ, વામનજીપણુ, લાખાપણુ વિગેરે એ કુરૂપતાના પરિનારમાં હોય છે અને તે તેની સાથે આરે છે પિતાના પરિનારની સાથે આવીને એ પિચાચત્વી આનંદથી વિવાસ કરે છે અને મનમાં મનકાયા કરે છે

“વળી વધારે ખુબિની રાત તો એ છે કે એજ નામ મહારાજાએ

પાસના આનીને એક સુરૂપતા^૧ નામની દારીને પ્રેરણા

સુરૂપતા

કરીને આ ભવચ મા મોકલી આપી છે એકે સુરૂપતા

(સાડ રૂપ હોનાપણુ)ને ઉત્પન્ન કરનાર કેટલાક

બાહ્ય કારણો પણ જણાવવામાં આવે છે, જેમકે સારા અને નિયમિત આહાર વિહારથી પ્રાણીને મુંદર રૂપ-આકૃતિ થાય છે, પણ એનું તાર્ત્તિનક કારણ તો એ નામ મહારાજાપ્રેરિત સુરૂપતા જ છે એ જ્યારે આ પ્રાણીના સબધમાં આવે છે ત્યારે તેને એવો મુંદર બનાવે છે કે કોઈ તેની સામું જુએ તો જેનારની આખ કરે અને હામાં આવી ન્તય, એનો દેખાવ ધણો જ પ્રમત્તતા કરે તેનો તે બનાવે છે, એની આખો તે કમળ જેની બનાવે છે અને એના શરીરના પ્રત્યેક અન્યથા થોડા જગ્યાએ શોભે તેના તેટલા લાખા ડુકા ન્તય પાનળા બનાવી આપે છે, નળે એક હાથી ચાવતો હોય તેના જેવી તેની રમણીય ચાવ બનાવે છે અને નળે સાક્ષાત્ દેનકુમાર હોય તેનું તેનું રૂપ બનાવી દે છે અને આવું મુંદર રૂપ બનાવીને તે લોકોને આનંદ આપનારી સુરૂપતા કૃતાર્થ થાય છે એ સુરૂપતા અને કુરૂપતાને કુદરતી રીતે જ મોત્રી દુરમનાઈ છે એ સુરૂપતાને મોત્રી નાખીને રાક્ષસી કુરૂપતા યોગિનીની માકક પ્રાણીઓના શરીરમાં પ્રગટ થાય છે પછી આપણ પ્રાણીઓ મુંદર રૂપ આકૃતિ વગરના તદ્દન કદરૂપા થઈને એના ખરાબ લાગે છે કે લોકો તેમની સામું જુએ તો તેમની નજરને પણ

૧ અહીં જેમાં તે એ સોસાયટિવાળા મૂળ પુસ્તકનું પૃ ૬૫૧ પર થાય છે

૨ જુઓ સદર ન ૩ પૃષ્ઠ ૧૦૦૫

ઉદ્દેગ થઈ આવે, એથી તેઓ 'આદેય નામકર્મ વગરના, પોતાની હિનતા થઈ જશે એવી સમજા નિરતર રહેનારા અને મજૂરી હાસીના સ્થાનભૂત થઈ પડે છે, પોતાના રૂપથી ગર્વ કરનારા બાળ છોકરા તેને લેઈને હસે છે, તેની કદરૂપતા ઉપર ટીકા કરે છે વળી એ ઉપરાંત એક બીજી વાત પણ યાદ રાખનાની છે કે એના વામનજી કે કુળદાઓ દોષ છે તે ઘણે ભાગે તદ્દન ગુણુગરના હોય છે, વર્તનમાં બહુ સારા જનરૂપે જ હોય છે, કારણ કે આકૃતિ સ્વચ્છ અને પ્રકૃતિ નિર્મલ ગુણા । સામાન્ય રીતે નિર્મળ ગુણો સારી આકૃતિમાં જ સ્થાન પામે છે-પરંતુ છે-રહે છે.' આવી રીતે એ કુટુંબતા આ દુનિયામાં અનેક પ્રકારે વિડળના કગારી છે તે ભાઈ પ્રકર્ય । તારા સમજવામાં આવ્યું હશે

૬. દરિદ્રતા.

"ભાઈ પ્રકર્ય । લોકોને વિડળના કરનારી કુટુંબતા સબધી હકીકત તને સમજામાં કહી બતાવી હવે દરિદ્રતા સબધી હકીકત તને કહું છું તે તું હૃદય રાખીને ગામળ વાંચ । આ દરિદ્રતાને પ્રેમથી કરીને મોકલનાર તો પૈયો પાપોદય નામનોજ નેનાપતિ છે જે 'ખજતાને બનચક્રમાં મોકલે છે તેજ પાપોદય આ દરિદ્રતાને પણ મોકલી આપે છે દરિદ્રતાને અહીં મોકલતી વખતે એ પાપોદય અતરાય' નામના માતમાં રાજને આનંદ કરે છે એ પાપોદય દરિદ્રતાને ખરેખરે કારણભૂત છે, બાકી બાકી નજરે લેના તો એ ગરીબાઈના ઘણા કારણો યોગે છે અને તેજ તેના કારણો છે એમ માને છે એ બાહ્ય કારણો કયા કયા છે તે પણ તને કહી સમજાવું છું જળ (પાણીનું પુર, અતિવૃષ્ટિ વિગેરે), અગ્નિ (આગ થતી), હુટારા, ગજા, સગા, ચોર, મધ (દારૂ, ભાગ, ગાને), ઘૂત (જુગાર, મદ્યો, તેજમની, નાયદો વિગેરે), બોલીપણ, વેશ્યાનમન, ખગળ આવચવગત અને એ વિનાય બીજા જે કોઈ કારણો ધનદાનને પોતાના મિત્ર બનાવ-

૧ આદેયનામકર્મના કદરૂપી પ્રાણીનું વચન લોકોમાં માનનીય થઈ પડે છે તે જે બોલે તે વાતને પોતા ટેકો આપે છે અને તે બહેતમાં સવાનુભવે પોતાની દકીકત આવત આનંદપૂર્વક અલ્પ પ્રયાસે પસાર કરાવી શકે છે

૨ આદેયગુણવચન એ સાચા યદ્દિ છે અનુભવથી પણ એમજ જણાય છે, છતાં કદરૂપા માણસો હમેશા તદ્દન નિર્ગુણી હોય એવું નથી એવુંદરે અલ્પ કલાંએ પ્રાણ-પણે બારે એવો સખ્દ મૂક્યો છે તે યોગ્ય છે

૩ જુઓ પૃ ૧૦૦૩

૪ અતરાય રાજની હકીકત માટે

નારા હોય એટલે જેથી ધનની હાનિ થતી હોય એ સર્વ દરિદ્રતાને પ્રેરણા કરનાર હેતુઓ તારે સમજના, પરંતુ તત્ત્વદષ્ટિથી વિચારવામાં આવશે તો પાપોદય નામનો સેનાપતિ અતરાય નામના રાજાને લઇને એ સર્વને અમલમાં મૂકે છે અને દરિદ્રતાનું વાસ્તવિક કારણ એ પાપોદય જ છે હવે એ દરિદ્રતા પ્રાણીની કેવી સ્થિતિ કરે છે તે તારે ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે એ પ્રાણીને ધનની ગદ્ય પણ જેને ન હોય તેવો નિર્ધન બનાવી દે છે અને આગળ ઉપર ધનના ઢગલા પોતાને મળશે એવી ખોટી આશાના પાશમાં નાખી મૂકે બહુચક જેવો બનાવે છે એ દરિદ્રતાના પરિનારમાં દીનતા, પરિભ્રમ (તિરસ્કાર, અનાદર), મૂઢતા, 'અતિસતતિ' હોનાપણ, હૃદયની ઝાંછપ (નળળાઈ-પાછા પડી જનાપણ), ભિક્ષા માગણી, લાભ (પ્રાપ્તિ)નો અભાવ, ખગળ ઇચ્છાઓ, ભુખ, અત્યંત સતાપ, દુઃખીઓની વેદના પીડા કકળાટ વિગેરે હોય છે એટલે જ્યાં દરિદ્રતા રાક્ષસી આરે છે ત્યાં તેની સાથે દીનતા, ભિક્ષા અને ભુખ સાથે જ આવે છે

“ હવે એક બીજી વાત કહું કર્મપરિણામ રાજાના ધીજી સેના પતિ પુષ્પો-યે આ દુનિયામાં પોતાની તરફથી એક ઐશ્વર્ય નામનો ઉત્તમ માણસ ને લોભને અત્યંત આહ્વાન કરાવનારો છે તેને મોકલી આપેલો છે એ ઐશ્વર્યની સાથે સારાપાક-ભવમનસાઈ, ઘણોજ હર્ષ, હૃદયનો વિરાળ ભાવ, ગૌરવ, સર્વજનપ્રિયપણ, લનિતપણ, મોટી શુભ ઇચ્છાઓ વિગેરે આરે છે અને એ પ્રાણીને ઘણા પૈસાના સમૃદ્ધથી ભરપૂર કરી દે છે, જન સમૃદ્ધમાં તેને મોટો બનાવે છે, મુખી બનાવે છે, લોભાન્ય બનાવે છે અને એ સર્વ સુંદર પરિસ્થિતિ ઐશ્વર્ય લીધા માનમાં કરે છે દરિદ્રતા પોતાના પરિનાર સાથે આનવાની ઇચ્છા કરે છે ત્યારે આ ઐશ્વર્ય નામના આહ્વાન કરાવનાર નરોત્તમને મૂળથી ઉખેડી નાખનાની અતુરાઈ ધરાવે છે, કારણ કે દરિદ્રતા અને ઐશ્વર્ય બન્ને એક જગોએ એકી સાથે ઘડિનાર પપુ ટકી શકતા નથી, રહી શકતા નથી અને ઐશ્વર્ય પેલી દરિદ્રતાના ત્રાગથી નામીને દૂર ભાગી જાય છે આવી રીતે ઐશ્વર્યને દૂર કાઢ્યા પછી પ્રાણી તદ્દન સપત્તિ વગરનો થઈ જાય છે, દુઃખથી ભરપૂર થઈ જાય છે અને તદ્દન વિકળ મનનાળો થઈને ઘણો નારીપાસ થઈ જાય છે અને આગળ જતા ધન મળશે એવી ખોટી આશાના પાશથી બધાઈને યોગ્ય ઘણા

૧ અતિસતતિ બદ્ધ હાકરા એ દરિદ્રતાની નિશાની છે આ પત્ર પણ આવા વિચારો નીવડેલ બતાવે છે

પૈમા મેળવવાની લાવચે જૂદા જૂદા ઉપાયો અજમાવે છે અને ધનવાન યુવાની આગામી ગતિદિવસ દુ ખી થાય છે, અનેક રીતે ધન મેળવવાના કામ માટે છે એ બાપડો ધન મેળવવાના અનેક ઉપાયો કરે છે ત્યારે પૈમા પાપોદય જેમ પવનનો સપાટો વાદળાઓને વિ ખેરી નાખે તેમ બેસથી તેના મર્મ પ્રયત્નોને ઉલટા પાડી નાખે છે એટલે એના પૈમા મેળવવાના સર્વ પ્રયત્નો નિષ્ફળ કરે છે, પછી એ ભાઈથી રડવા બેસે છે, મનમા વધારે વધારે ખેદ પામે છે, જે પૈમા પેદા કરવા ધાર્યા હતા તે જાણે પોતાના જ હતા એમ માની લઈને તે ન મળતા રોક કરે છે અને પારકા પૈમા ઉઠારી લેનાના કે પચાવી પાડવાના પ્રયત્નો આદરે છે પોતાની પાસે એક ફૂટી બદામ પપુ ન હોનાથી કાલે ધી ક્યાથી લાવશુ ? ક્યાથી તેલ લાવશુ ? ક્યાથી અનાજ લાવશુ ? ક્યાથી સરપણ (બળતપુ) લાવશુ ? એ સર્વ લાવવાના પૈમા ક્યાથી મળશે ? એવી કુટુંબચિંતાથી બાપડાને રાત્રીએ જરાએ ઉઘ પપુ આવતી નથી એની ચિંતાને પરિણામે જેમ તેમ કરીને પૈમા મેળવવા માટે અનેક ન કરના યોગ્ય કામો કરે છે, પોતે ધર્મકાર્ય કરનાથી તદ્દન વિમુખ થઈ જાય છે, મનમા માને છે કે ધર્મ કરવામા કાંઈ સાર નથી કારણ કે (તેની નજરે) ધર્મ કરનાર દુ ખી દેખાય છે જ્યારે ધર્મ ન કરનાર સુખી દેખાય છે, પરિણામે લોકોમા હવકાઈ પામે છે અને તરખવાથી પપુ તેની ઓછી કિંમત થાય છે તેમની સ્થિતિ જોઈ હોય તો તેઓ ખીજાનું નમકાજ કરનારા, સદેશો લઈ જનારા લાવનારા, તદ્દન દીન દેખાવનાળા, ભુખથી તદ્દન લેવાઈ ગયેલા હાકપિંજર જેવા, મેલથી ભરપૂર, દેખાવ માનથી જ અનેક દુ ખોથી પીડિત આકૃતિ બતાવનારા અને જાણે પ્રત્યક્ષ નારકીના જીવો હોય તેવા દેખાય છે આની રીતે દરિદ્રતા એશ્વર્યને હણીને પ્રાણીને ભેટે છે ત્યારે તેને જીવતા છતાં મરવા જેવો જરી મૂંડે છે

૭. દુર્લભગતા.

“ વત્સ પ્રકર્ષ ! તારી પાસે એવી રીતે દરિદ્રતા સળધી હકીકત કહી સમજાવી હવે આતમી પિશાચણી દેખાય છે તેનું નામ દુર્લભગતા છે તેના સળધી હકીકત કહી સમજાવું છું તે પપુ સાબળી લે સદરહુ નામમહારાજાએ પ્રાણીઓમાના કોઈ કોઈ ઉપર નારાજ થઈને એ દુર્લભગતાને આ લગચકનગરમા માકલી આપી છે દુર્લભગતા એટલે કમનસીબપણુ એને પ્રેરણા કરનાર કેટલાક બહાગના કારણો પપુ દેખાય છે દાખલા તરીકે વિરૂપતા (ખરાબ રૂપપણુ), ખરાબ સ્વભાવ, ખરાબ કર્મો અને ખરાબ વચનથી કમનસીબપણુ થતું દેખાય છે, પણ તે

તેના મૂળ કારણો નથી, વસ્તુતઃ એ દુભગતાનું કારણ તે ગૈભાગ્ય નામ કર્મ જ છે એમ તારે સમજવું તત્તરવૃત્ત્ય બરાબર સમજી ગયેલા વિદ્વાન પુરો એની શક્તિ વર્ણવતા કહે છે કે એ દુર્ભગતા પ્રાણીને એકદમ અપ્રિય, રહાનો ન લાગે તેવો અને ઘણો જ દેડ કરના યો ય બનાવી મૂકે છે એ દુભગતાના પરિવારમા દીનતા (હીનતા), અભિભવ (અપમાન), બેસારમી, મનમા અત્યંત દુઃખ, એ છપ (ઉણાશ-વૃનતા), હનકાઈ (હુણુતા), વેગમા તુચ્છતા, સમ જામા અપતા, કરેલ કાર્યના ફળમા અપારા અથડા રહિતપણું વિગેરે તુચ્છ ભાવો ભેજામા આવે છે એટલે જ્યાં જ્યાં એ દુભગતા આ નગરમા ફરે છે-જ્યાં છે ત્યાં ત્યાં એ દીનતા વિશે એના પરિવાર પાડુ ગાયે જાય છે, મતલબ દુર્ભગતાની સાથે દીનતા વિશે આવે છે

“ હવે એ નામ નામના મહાગજાએ બનચક્રમા એક સુભગતા (ભા ધરાનપણું) નામની લેગોને આનંદ આપનારી સુભગતા પરિચારિમા પાઠ મોકળી આપી છે, એ પાડુ સારી રીતે પ્રતિષ્ઠિ પામેલી છે અને જ્યારે નામ મહારાજ

પ્રમથ થયેના હોય છે ત્યારે જ સુભગતાને તુચ્છ આપે છે એ સુભગતા જ્યારે આવે છે ત્યારે પોતાની સાથે સગીર મુખાકાગી, તદુરમ્તી, મનનો નતોય, ગર્વ, ગૌરવ, હર્વ, મુદર આગાજનક ભવિષ્ય, તિરસ્કારનો અભાવ વિગેરેને પરિવારમા લેતી આવે છે એ જ્યારે પ્રાણીના સમઘમા ભવચક્રમા વિવાસ કરતી હોય છે ત્યારે તે પ્રાણીને આનંદરમથી ભરપૂર કરી દે છે, તેને મુખી બનાવે છે, તેનું વચન માનનીય કરે છે, મર્વ પ્રાણીઓ તેના તરફ દ્રેમ રાખે એવો તેને જન વલ્લભ બનાવે છે, અને એની રીતે પ્રાણીનું તે સર્વ પ્રકારે નસીબ પ્રકટ કરે છે દુર્ભગતા અને આ સુભગતાને સ્વાભાવિક રીતેજ શત્રુતા છે, ઉઘાડે વિરોધ છે અને તેથી જેમ હાથથી વૃક્ષવતા વિગેરેને મૂળથી ઉખેડી નાખે તેમ તે દુર્ભગતા પેની સુભગતાને જડમૂળથી ઉખેડી નાખે છે પછી જે મિત્રારા પ્રાણીઓના સમઘમા એ દિત કરનારી સુભગતાને ઉખેડી નાખવામા આવે છે તે પ્રાણીઓ સાધારણ રીતે જ લેગોમા તદ્દન અપ્રિય થઈ જાય છે અને વાત એટલે કુધી આવી પડે છે કે તેઓ પોતાના સ્વામીને પાડુ પસંદ આવતા નથી, શેડને તેના ઉપર અપ્રીતિ થઈ જાય છે, પોતાની આ જ તેને હડધૃત કરે છે, હાકરાઓ તેના કહેવામા રહેતા નથી, આપ્રવે તેને

૧ ભવિષ્યમા પરાજય ન પામે તેની વિધિ એટલે ભવિષ્ય વિચારીને દંધ દિધી કામ કરવાપડુ

જોનાની ઇચ્છા સખતા નથી-આની રીતે જોને પોતાના માનનામા આને તેઓ તરફનો પ્રેમ પાપુ પ્રાણીને મળતો નથી તો પડી બીજા અન્ય પ્રાણીઓ તરફથી તેમને કેવો આદર મળે એ તો સમજાઈ જાય તેની વાત છે, એટલે સુધી કે એના સગા ભાઈઓ એની સાથે બોલતા નથી અને આની અનગ્ગામા પડી જો કોઈ કાર્ય તેઓ કરે તેમા તેઓનું ખરાબ નમીજ બે ડગલા આગળ ને આગળ રહે છે શત્રુઓ તેના ઉપર વિજય મેળવી જાય છે, પોતાના ખાગ પ્રેમીઓ હોય તેના જ તેઓ દુઃખન થઈ પડે છે, મિત્રો અને સગાઓ આપ તિમા તેમને તજી જાય છે અને તેઓ આપણ પોતાની જાતને નીદતા, મનુષ્યપણા ઉપર આપ વરસાવતા અને જીવનને બોલ રૂપ ગણતા સર્વ નખત કલેશમા પૂરો કરે છે આની રીતે પ્રાણીને દુર્ભગતા ઇલા ઇલાવ કરી નાખે છે ભાઈ પ્રકર ૧ આ સાતમી અને છેલ્લી પિશાચણી દુર્ભગતા જે અગાઉ નામ માનથી તેને નિવેદન કરી હતી તે સખધી હકીકત તને ટુકામા કટી ચમળાની ૧

“આ પ્રમાણે ભાઈ પ્રકર્ય ૧ મેં તારી પાસે ૧ જ્ઞા, ૨ રજા, ૩ મૃતિ, ૪ ખસતા, ૫ કુરૂપતા, ૬ દરિદ્રતા, અને ૭ દુર્ભગતા સખધી હકીકત અનુક્રમે કહી ચમળાવી, એ દરેકને પ્રેરણા કન્નાર કોણુ છે, તે દરેકની શક્તિ ડેટલી છે, તેમના પશ્ચિવારમા કોણુ કોણુ આવે છે, તેઓ કોને કોને કેના કેના પ્રકારની પીડા આપે છે તે પણ અનુક્રમે મ તને બતાવ્યું, વળી તે દરેકના પ્રતિપક્ષી શત્રુઓ ડોપુ છે, તેના તેઓ કેની રીતે ક્ષય કરે છે, તેની સાથે લડીને તેઓ લોહોને પીડા આપવાના પોતાના કાર્યમા આ લનચક્રનગરમા કેની રીતે જોડાય છે એ સર્વ હકીકત પણ તને સુદાસર રીતે ટુકામા જણાવી”

૧ આ સાત ગણસીઓમા એવી શુભિથી કર્તાએ જાઠવણ કરી છે કે મનુષ્યગતિની ખાસ કરીને સર્વ અજયની બાળતોનો સમાવેશ તેમા થઈ જાય એમા દુર્ભગતા અને કુરૂપતા એવી રીતે ચોલયે-૧ જ કે એમા નામકર્મની સર્વ પ્રકૃતિનો તથા ગોત્રકર્મનો સમાવેશ થઈ જાય, જરા અને સુલભમા વેદનીય કર્મનો મૃત્તિમા આયુષ્યનો, દરિદ્રતામા અવસાય કર્મનો અને ખસતામા સામાય પાપોચનો સમાવેશ કર્યો છે, તેના વિષયમા સર્વ શુભ પ્રકૃતિનો સમાવેશ કર્યો છે પુણ્ય અને પાપની લગભગ સર્વ મોગી મોગી પ્રકૃતિનો અત્ર સમાવેશ થયા

લા ૬

૨ વિમર્શ સાત પિશાચી ૨ આ દેહક થી શરૂ થઈ ઉપ તે અત્ર પૂર્ણ

પ્રકરણ ૨૯ મું

રાક્ષસી દોર અને નિર્વૃત્તિ

કઈ સાત પિશાચીઓનો વિસ્તારથી દેનાવ સાબળી રહો, તેને ગ્રેનાર આતર બળોની શક્તિ તોળે બલી, તેના વિરોધી તત્ત્વોપર ગવેપણા તેના મુદયમા થતી જતી હતી મામાએ વાંન પૂર કર્યું એટલે બાળેને તેપર વિસ્તારથી ચર્ચા ચવાપી અને વસ્તુસ્વભાવ બરાબર સ્ફુટ કરા થો એ આખી હકીકત કેની રીતે બની અને મામાએ કેના ખુસાસાઓ કર્યા તે લક્ષ્યમા લેવા લાયક છે

માત પિશાચીઓ સબધી ચર્ચા.

તેમનો અસ્ખલિત વેગ.

પ્રતિકાન્ની અશક્યતા.

પ્રકર્ષ—“મામા! એ રાક્ષસીઓ ભવચક્રનગરના લોકોને આ ટની બધી પીડા આપે છે ત્યારે શુ રાજા વિગેરે કોઈ આ નગરના લોકપાળો કે કોટવાળો નહિ હોય? અને હોય તો તેઓ શું કરે છે?”

નિર્મર્ગ—“ભાઈ પ્રકર્ષ! રાજા વિગેરે કોઈ પણ એ પિશાચીઓને રોકવાને શક્તિનાળા નથી, કોઈમા એને રોકવાની તાકાત નથી-તેણે કારણુ પણ તને કહી બતાવુ છુ તે તુ લક્ષ્ય રાખીને સાબળી લે આ રાજભુવનમા-ભવચક્રમા કેટલાક મહાબળવાન પ્રભુઓ-રાજાઓ છે તેઓના ઉપર પણ એ પિશાચીઓ બળથી પોતાનો પ્રભાવ બતાવી રાકે છે એ સાતે રાક્ષસીઓ એવી બળવાન છે કે સર્વ જગોએ પોતે વિચરે છે, બંધ આવે છે અને રમતમાનમા બહાઈથી તહીં ફરે ફરે છે અને જેમ મદ ચઢેવા હાથીને પકડવો અશક્ય થઈ પડે છે અને મ હા બપકર હાથીને પકડનાર મહા મળી શકતો નથી તેમ એ રાક્ષસી ઓને અકુસમા લાવનાર પણ જગતમા કોઈ સમર્થ નથી એથી પોતાને જે કાર્ય કરવાનુ છે તેને માટે તેઓમા અત્યંત શક્તિ હોવાથી

અને નિરકુશપણે તેઓ સર્વત્ર કરતી હોવાથી ત્રણે બુવનમા તેઓને રોકવાને કોણ શક્તિમાન થઈ શકે ? ”

પ્રકર્ય—“ સ્વારે મામા ! એ રાક્ષસીઓને દૂર કરવા માટે કોઈ પણ પ્રાણીએ ઉપાય ન જ કરવો ? ”

વિમર્શ—“ વત્સ ! નિશ્ચયથી જો બરાબર હકીકત જોઈએ તો તો પ્રયત્ન ન જ કરવો જોઈએ, કારણ કે એ રાક્ષસીઓના દોર જો અનરય થવાનો નિર્માણ થયેલો હોય છે તો તેને રોકવાને કોઈ પણ શક્તિમાન થતું નથી અને વિચારશીળ માણસે જે વાત બની શકે તેવી ન હોય તેવી બાબતમા શામાટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ ? એ રાક્ષસીઓ જ્યારે કર્મપરિણામ (કર્મ), કાળપરિણતિ (સમય), સ્વભાવ, લોકસ્થિતિ અને ભવિતવ્યતા વિગેરે સર્વ સંપૂર્ણ કારણભૂત સામગ્રીના બળ સાથે પ્રવર્તતી હોય છે અને તે જરૂર પ્રવર્ત એવા સર્વ નિમિત્તો એકઠા થઈ ગયા હોય છે ત્યારે એ રાક્ષસીઓને અથવા તો એવા જ બીજા કાર્યોને રોકવા માટે કોઈ માણસ પ્રયાસ કરે તો તેને પ્રયાસ સિવાય બીજું કોઈ કળ મળતું નથી, તેનો સ્વાર્થ સરતો નથી અને કામ કોઈ થતું નથી ”

પ્રકર્ય—“ મામા ! વળી એ વાતમા તો એક મોટો સવાલ ઊભો થયો તમે જ્યારે એ સાતે રાક્ષસીઓના કારણો અને પ્રેરકની વિશિષ્ટતા પ્રવર્તકો બતાવ્યા ત્યારે તો પાપોદય, અસાત, નામ રાજા વિગેરેને પ્રેરક તરીકે બતાવ્યા હતા તેમજ તેના બાહ્ય કારણો પણ જૂદા જૂદા બતાવ્યા હતા અને આપે હમણાં છેલ્લા ઉત્તરમા તો કારણ સામગ્રી તરીકે પ્રવર્તનાર કર્મપરિણામ વિગેરે બીજાઓના જ નામે આપ્યા, ત્યારે વાતમા વળી આમ ફેરફાર કેમ થયો ? હું તે વાત બરાબર સમજ્યો નહિ ”

વિમર્શ—“ બાઈ પ્રકર્ય ! એમા હકીકતમા જરાએ ફેરફાર નથી તને એ રાક્ષસીઓના પ્રેરક તરીકે બાહ્ય અને આંતર કારણો અગાઉ મેં જણાવ્યા હતા તે ખાસ તે પ્રત્યેકના વિશેષ કારણો હતા અને તેથી તેઓની મુખ્યતા કરીને તેમની હકીકત તને કહી હતી, બાકી પરમાર્થથી વિચાર કરતા તને સમજાશે કે અગાઉ પણ તને જણાવ્યું હતું તેમ કર્મપરિણામ, કાળપરિણતિ, સ્વભાવ, લોકસ્થિતિ અને ભવિતવ્યતા રૂપ પાંચે કારણોના સમૂહના વ્યાપાર વગર આ દુનિયામા એક આબનો પલ્લકારો મારવા જેટલું નાનામા નાનું કામ પણ બની શકતું નથી. ”

પ્રકર્ય—“ત્યારે મામા ! એમ ધારે કે એ રાક્ષસીઓ કોઈ પ્રાણી ઉપર આવી પડેલી હોય અથવા નજીકના સર્પથી નિવારણના ઉપર આવી પડેલી હોય અથવા તો આવી પડવાની પાવો કરેના કે ? તૈયારીમાં હોય તો તે વખતે એનાથી બચવા માટે કાંઈ પણ ઉપાય કોઈ પ્રાણીએ કરવો જ નહિ ? ત્યારે શું જરા કે રૂબ કે મૃત્તિ વિગેરે નજીક આવતા જણાય તે વખતે વૈધને બોલાવવો નહિ, ઓસડ ખાવા નહિ, કાંઈ મત્ર જાન કરવા નહિ, રસાયણ ખાવું નહિ અથવા સામ દામ દડ લેદરૂપ ચાર પ્રકારની નીતિનો આશ્રય કરીને દુર્ભંગતા દરિદ્રતા આદિને અટકાવવા નહિ ? શું એવો પ્રસંગ આવે ત્યારે હાથ ભેડીને કે પગ લાખા કરીને બેસી જ રહેવું ? અમુક વસ્તુ કે કાર્ય તજવા યોગ્ય છે કે કરવા યોગ્ય છે એમ જાણી શકાય તો પણ પ્રાણી તદ્દન કાંઈ ન જ કરી શકે એવો વીર્યહીન નપુસક જેવો છે ? શું તે બાયલો છે ? નકામો છે ? પોતાને યોગ્ય લાગે તે તજવામાં કે ગ્રહણ કરવામાં તે તદ્દન શક્તિ વગરનો જ છે ? એમ જો હોય તો તો ઉઘાડી રીતે તે ગેરવાજબી અને નહિ બનતું હોય તેવું લાગે છે, કારણ કે પોતાને હિત યામ તેવી બાબત ગ્રહણ કરવામાં અને પોતાને અહિત યામ તેવી બાબતો ફર કરવામાં માણસોને આપણે પ્રવર્તતા તો વારંવાર જોઈએ છીએ, એટલું જ નહિ પણ એની રીતે પ્રવૃત્તિ કર્યા પછી તેઓ પોતાનું હિત યામ તેવી બાબત પ્રાપ્ત કરે છે અને પોતાને નુકસાન યામ તેવી બાબતો ફર પાળુ કરી શકે છે, ઉપાય કરવાથી ધારેલ પરિપુષ્ક નીપજવતા પ્રાણીઓ પણ દેખાય છે”

વ્યવહાર નિશ્ચય.

અવશ્ય લાવીલાન.

પરિપાટી વ્યવસ્થા.

વિમર્શ—“ભાઈ ! જરા ઠટો પડે ! બહુ ઉતાવળો ન થઈ જા ! મારા વચનમાં રહેલ શીઠા અર્થપર તું બરાબર વિચાર કર ! મેં તને શરૂઆતમાં જ કહ્યું છે નિશ્ચયથી જોઈએ તો પ્રયત્ન-પુરૂષાર્થ ન જ કરવો જોઈએ, એ વાત તો નિશ્ચયથી થઈ, બાકી વ્યવહારથી જોઈએ તો તો એવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરવાની બાબતમાં કોણ અટકાયત કરે છે ? પ્રાણીએ પોતાના અપરાધ (પાપ) રૂપ મળને સારા અનુદાન (વર્તન-ક્રિયા) રૂપ નિર્મળ પ્રાણીવડે વારંવાર ધોવા એ તદ્દન યોગ્ય છે અને તે માટે તે કાંઈ કાંઈ પ્રવૃત્તિ કર્યા જ કરે છે એમ

હોનાતુ કારણ એ છે કે જ્યારે પ્રાણી એ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરતો હોય છે ત્યારે ભવિષ્યમા અમુક કાર્યનું પરિણામ કયું આવવાનું છે તે તે જાણતો હોતો નથી અને તેથી વ્યવહારથી તજવા યોગ્ય સર્વ બાબ તોના ત્યાગના સાધનો તે યોગે છે અને આદરવા યોગ્ય સર્વ બાબ તોને આદરવાના સર્વ આધનો યોગે છે કારણ કે તે વખતે તે પોતાના મનમા વિચાર કરે છે કે જો પોતે તે વખતે કાંઈ પ્રવૃત્તિ નહિ કરે- પ્રયાસ નહિ લે તો પણ પ્રવૃત્તિ નહિ કરનારના સમ્બંધમા એ કાર્ય-પરિણામ તો પ્રવર્ત્યા વગર રહેશે નહિ અને ઉલટા કર્મપરિણામ વિગેરે કારણસામગ્રીને પ્રાપ્ત કરીને એ તો વૈતાળની જેમ વધારે ભેરથી જરૂર પ્રવર્તશે જ વળી તે વિચાર કરે છે કે માણસ કાંઈ તદ્દન જ ન કરી શકે તેવો નથી અને બરાબર વિચારીએ તો તો તેજ ખરો મુખ્ય છે, કારણ કે કર્મપરિણામ વિગેરે જે પ્રવર્તે છે તેનું ઉપકરણ (સાધન) તો તે પોતે જ છે એવે વખતે તદ્દન હાથ ભેડીને બેમી રહેવું એમા પણ કાંઈ માલ નથી, કારણ કે વ્યવહારથી માણસ પોતાના હિત અને અહિતને પ્રવર્તાવી તથા અટકાવી શકે છે અથવા તેમ કરવાની તેનામા શક્તિ છે એમ ધારવામા આવે છે અને નિશ્ચયથી જોતા તો સર્વ કારણોનો સમૂહ એકઠો મળે તો અમુક કાર્ય પરિણામ રૂપે બરાબર પ્રાપ્ત થાય છે બીજી રીતે જોઈએ તો પહેલા પ્રાણીએ બરાબર વિચાર કર્યો હોય છતાં તેનું ધારવા કરતાં તદ્દન ઉલટું જ પરિણામ આવ્યું હોય તો પછી વચ્ચેના પ્રયોજનો (સાધનો)-ના સમ્બંધમા જરા પણ હર્ષ કે શોક કરવો નહિ, તેવું પરિણામ આવતાં તેણે નિશ્ચયમતનો અભિપ્રાય અવલબધો અને એ બાબત એવીજ રીતે થવાની હતી, એનું એવુંજ પરિણામ આવવાનું હતું, એવો વિચાર કરી મધ્યસ્થભાવ ધારવું કરવો છતાં તેણે કદિ એવો તો વિચાર ન જ કરવો કે 'જો મેં આ પ્રમાણે કર્યું હોત તો આનું પરિણામ ન જ આવત,' કારણ કે જે હકીકત અવરય બનવાની હોય છે, જે પરિણામ ચોક્કસ નીપજવાનું હોય છે તેને તેથી ઉલટું બનાવવાની અથવા બીજું પરિણામ લાવવાની વાત કેવી રીતે બની શકે? આ સસારમા બનવાની અને બનતી અતરંગ અને બાહ્ય કાર્યની પર્યાયમાળા નિશ્ચયદૃષ્ટિથી તપાસીએ તો અમુક નિર્ણય કરેલા કારણની સામગ્રીને મેળવીને સર્વ કાળને માટે નિર્મિત થઈ ચૂકેલી છે અને અનતા કૈવલ્ય જ્ઞાનવાળા સર્વજ્ઞ જીવોને તે બરાબર જ્ઞાનગોચર પણ છે અને તેજ પ્રમાણે કાર્યપરિણામો અવરય બન્યા જ કરે છે એ કાર્યપર્યાયમાળાને જે અનુક્રમથી ગોઠવાયેલી જોઈ હોય છે અને જે

કારણોને અવવળીને તે પ્રગટ થવાની હોય છે તે જ સકલના પ્રભાણે અને તે જ કારણોને અવવળીને તે પ્રગટ થાય છે, એમા જરા પણ ફેરફાર કે આધુપાધુ થતુ નથી આટલા માટે ભૂતકાળમા જે કાંઈ વાત બની ગઈ હોય તે સર્ગથી ચિંતા કરવી એ મોહરાજના વિલાસમાત્રજ છે વ્યવહારથી પણ પોતાનુ હિત સાધવાને ઉદ્યુક્ત થયેલા અને પોતાને યતા કે યનારા અહિતને દૂર કરવાને ઉદ્યુક્ત થયેલા વિચારશીળ પુરૂષે ઔપધ મન તન રસાયન દડનીતિ (સામ દામ દડ ભેદ) વિગેરે સાધનો જેઓ અવગ્ય હિતકારી પરિણામ આપી શકશે એવી ખાતરી વિનાના અથવા જેનાથી સંપૂર્ણ શુભ પરિણામ આવી ન શકે તેવા તે ઉપર બહુ આદર ન કરવો જોઈએ, પણ તેને બદલે એવુ સાધન શોધવુ જોઈએ કે જે અપવાદ વગરનુ એક જ હોય એટલે તેના જેવુ સંપૂર્ણ લાભદાયી ફળ આપનાર બીજુ કોઈ પણ સાધન ન હોય અને જે હંમેશાને માટે હિતને સાધે તેવુ અને કદિ નિષ્ફળ ન થાય તેવુ હોય^૧ મારા કહેવાની મતવબ એ છે કે સુંદર અનુષ્ઠાનરૂપ ઉપાય કરીને પ્રાણીએ એવા સ્થાનકે જવુ કે જ્યાં એ જરા ફળ વિગેરે સર્વ શક્તિઓના કોઈ પણ પ્રકારનો ઉપદ્રવ જ થઈ શકે નહિ ”

પ્રકર્ય—“ મામા ! એવુ સ્થાન કયુ છે કે જ્યાં એ જરા ફળ વિગેરે સાતે શક્તિઓના દોર જરા પણ આવતો ન હોય ? ”

નિર્વૃત્તિ નગરી.

નિર્મર્શ—“ હા બાઈ ! એવુ સ્થાન છે એ નિર્વૃત્તિ નગરીના ના મધી સારી રીતે પ્રસિદ્ધ થયેલ છે, એ નગરી અનત આનંદથી ભર પૂર છે અને એક વખતે પ્રાપ્ત થયા પછી વિનાશ વગરની છે એટલે એ સ્થાને ગયા પછી પાછુ શક્તિઓના દોરવાળા સ્થાનમા આવવાનુ થતુ જ નથી એ નગરી સર્વ ઉપદ્રવોથી તદ્દન રહિત હોવાને લીધે તેમા રહેનારા પ્રાણીઓ ઉપર એ જરા ફળ વિગેરે શક્તિઓ પોતાનો જરા પણ દોર ચલાવી શકતી નથી એ નગરીમા જે પ્રાણી જવાની ઇચ્છા રાખતો હોય તેણે પોતાની ગતિ (ધીર્ય)ના વિકાસ અને વધારા

૧ આ પરિપાટીવ્યવસ્થાનો વિષય ધર્મોજ સાર્વત્રીય છે એનાપર બહુ લખી શકાય તેમ જ પણ અન એવા લેખ લખવો તે અરથાને લાગે છે યા યના મોટા નિયમો આ બાબતમા કામ કરે છે મતવબ એ કે વ્યવહારથી ઉપયોગ કરવા પછુ તેમા રાની જડ નહિ અને પરિણામ ન ઇચ્છવા જેવું આવે તો સમગ્ર લેવુ કે એવુ જ પરિણામ આવવાનું હવે નિરતર ચારિત્ર બંધા પ્રમા રતું રાખવુ એટલે ભવિષ્યમા દુઃખપ્રસંગો ન આવે અથવા બોળા આવે

માટે સુંદર તત્ત્વનો બોધ (સમ્યક્ જ્ઞાન) કરવો જોઈએ, શુદ્ધ શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ (સમ્યગ્ દર્શન), અને વિશુદ્ધ ક્રિયાઓનું આરાધન (સમ્યગ્ ચારિત્ર) કરવું જોઈએ. આવી રીતે તત્ત્વબોધ શ્રદ્ધા અને સંદુષ્ટાનથી જે પ્રાણીઓનું વીર્ય વૃદ્ધિ પામે છે તેઓ તે નગરીએ પહોંચ્યા ન હોય, તેના^૧ માર્ગમા જ રસ્તે ચઢેલા હોય તો પણ તે-ઓને પેલી રાક્ષસીઓ સળધી જે પીકા થતી હોય છે તે ઘણી ઓછી થઈ જાય છે અને ઘણું સુખ મળે છે. બાકી આ ચાર નગરોથી સંકુચિત ભવચક્ર નગર છે તે તો એ સાતે રાક્ષસીઓ અને બીજા મહા ભયંકર આકરા ઉપદ્રવોથી ભરપૂર છે, મહા ત્રાસનું કારણ છે અને તેમા એટલા બધા તુચ્છ ઉપદ્રવ કરનારા પ્રસંગો અને હેતુઓ છે કે તેની સમ્યા પણ કોણ ગણી શકે ? કારણ કે આ સ્થાન જ એવા પ્રકારનું છે ”

પ્રકર્ષ—“મામા ! ત્યારે તમારા કહેવાની મતલબ તો મને એવી જણાય છે કે આ (ભવચક્ર) નગર તો અત્યંત દુઃખથી જ ભરેલું છે ”

વિમર્શ—“વત્સ ! પ્રકર્ષ ! તે બરાબર કહ્યું ! મારા કહેવાનો ભા વાસ્તે તું બરાબર સમજી ગયો છે એમા હવે શંકા જેવું નથી. આ આખા ભવચક્ર નગરનો જે સાર^૧ છે તે તારા સમજવામા બરાબર આવી ગયો ”

ભવચક્રવાસીઓને નિર્વેદ કેમ નહિ,
કુમારા ચોરોએ કરેલા વિપર્વાસો,
મહામોહાકિનું જોર=નિર્વેદ અભાન.

પ્રકર્ષ—“ત્યારે મામા ! આ નગરમા રહેનારા પ્રાણીઓને સસાર ઉપર કોઈ વખત એટલે કે કટાળો આવતો હશે કે નહિ તે મને આપ નિવેદન કરો ”

વિમર્શ—“ભાઈ ! આ ભવચક્રમા રહેનારા પ્રાણીઓને સસાર ઉપર નિર્વેદ (એટલે-કટાળો) આવતો નથી તેનું કારણ તું સામળ

૧ શુભસ્થાનકમારોહ અહીં વિચારવા યોગ્ય છે. શુભમા વધારો થતો જાય, મોક્ષ સન્ન્યુષ આવણ જાય, તેમ જુ ખો જોવા થતા જાય એમ સ્પષ્ટ છે.

૨ જૈન શાસ્ત્રનો સાર આ જ છે- સસારમા માનેલ સુખ પૌદ્ગલિક છે, પરભાવનું છે, આત્મસ્વભાવ સ્વીય છે, તેને પ્રગટ કરી દુઃખનો નાશ કરવો એ કર્તવ્ય છે, પરમ સ્વાર્થ છે અને તેમાજ સુદર અનુષ્ઠાનોની પરિસમાપ્તિ છે.

એઓ અહીં નિરતર રહે છે, દુ ખ ખમે છે, છતાં તેઓને જરા પણ કટાણો આવતો નથી, કારણ કે મેં અગાઉ તારી પાસે જે મહામોહ વિગેરે રાજાઓનું વર્ણન કર્યું હતું તેઓ અતરંગ પ્રદેગમા રહીને પોતાની મહાન શક્તિથી આખા ભવચક્રના લોકોને પોતાને વશ કરે છે તેઓ પોતાનો દોર માનવાવાસ વિષુદ્ધાવય પશુસંસ્થાન અને પાપી પજર ઉપર ચલાવે છે વળી તેઓમા આ આખા જગતને પોતાને વશ કરવાનું અદ્ભુત કૌશલ્ય છે અને પોતાની તમ્તિને ઉપયોગ તેઓ પ્રાણીઓને મુજબવામા જ કરે છે પ્રાણીઓ તેઓને વશ પડીને પછી કાંઈ સમજતા પણ નથી અને સસારથી કટાણતા પણ નથી, અને એ રાજાઓ મોટા હુદારા છે, ભારે ઠગારા છે, ખરેખરા પ્રાણીના શત્રુઓ છે અને પ્રાણીને મોઢું દુ ખ આપનારા છે છતાં વળી વધારે તાણુ ખીની વાત તો એ છે કે ભવચક્રમા રહેનારા પ્રાણીઓ તે રાજાને પોતાના ખરેખરા મિત્ર સમજે છે, પોતાના હિતેશ્ચુ તરીકે ગણે છે, પોતાના પર પ્રેમ રાખનાર તરીકે તેમને લેખવે છે અને પોતાના ખરા મુખના કારણુત તેમને માને છે એ પ્રમાણે મોહથી વિપર્યાસ પામેલા ચિત્તને લઈને તેઓ માની બેઠેલા છે બાઈ ! આ ભવચક્ર નગર અનેક પ્રકારના દુ ખોથી જ ભરપૂર છે, છતાં વધારે નનાઈની વાત તો એ છે કે એમા રહેનારા ઘણાખરા પ્રાણીઓ તેને મુખસ મુદ્ર તરીકે માને છે, દુ ખમાથી કેવી રીતે દૂટણુ તેની ચિંતા કદિ કરતા નથી, અહીં જ પડી રહેવામા મોજ માને છે અને મહામોહ વિગેરેને પોતાના બધુઓ જેવા જલી તેમના સબધથી આનંદ માને છે વળી કાંઈ સમજી પ્રાણી તેઓને મળી આવે અને તે તેમને આ ભવચક્રની ઉપારિથી મુક્ત થવાની સનાહ સમજણ કે ઉપદેશ આપે તેને તેઓ પોતાનું મુખ લઈ લેનારો ઠગ માને છે અને તેનો ઉપકાર માનવાને બદલે ઉલટા તેના ઉપર રોષ કરે છે, એટલું જ નહિ પણ અહીં રહીને તેઓ એનાજ કામો અને ક્રિયાઓ કરે છે અને સર્વથા પ્રયત્ન પણ એવી જ દિશામા કરે છે કે તેના પરિણામે પાપકર્મ ઉપાર્જન કરીને આ ભવચક્રનગરમા તેઓનો પોતાનો વાસ વધારે સ્થિર અને દીર્ઘ કાળ માટે થાય આવી રીતે મહામોહ વિગેરે ભય કર શત્રુઓ તેમને વળગી પડેલા ■ અને તેમને અહીં પટખી પાડવામા તેઓ પોતાની સર્વ શક્તિનો ઉપયોગ કર્યા કરે છે એ સર્વ

હકીકત એ બાપડા જાણતા નથી, સમજતા નથી અને સમજવા પણ કરતા નથી, એટલુંજ નહિ પણ રાજદવિગેરે ઇંદિયાના લોગો તદ્દન તુચ્છ છે, દુ ખથી ભરપૂર છે, એમ છતાં પણ એ સર્વને તે અમૃત જેવા ગણે છે, અને તેમા મુખ માને છે. જ્યાં મુખી એ મહામોહ વિગેરે રાજાઓનું આ પ્રાણીઓ ઉપર આની રીતે બેર ચાલે છે ત્યાં મુખી પ્રાણીઓને સસાર ઉપર જરા પણ નિર્વેદ આવતો નથી.”

પ્રકર્ય—“મામા ! આ ભવચક્રના લોકો આ પ્રમાણે ગાડા ઘેવા ઉન્મત્ત જેવા દુરાત્મા હોય તો પછી આપણે તેમની ગમે તેટલી ચિંતા કરીએ કે તેઓના હિતનો વિચાર કરીએ તે પણ શા કામનો છે ? ખરેખર, એ લોકોની સ્થિતિ ઘણી વિચારણીય છે.”

પ્રકરણ ૩૦ મું.

છ નગરની ભેટ.

વેક પર્વત ઉપર ઊભા રહીને મામા ભાણેજ આખા ભવચક્રની અવલોકના કરી રહ્યા છે, પ્રકર્ય અનેક સવાલો કરે છે, વિભર્ગ ખુલાસાઓ આપે છે અને સર્વ હકીકત ટુકામા મુદાસર રીતે સ્ફુટ થતી જાય છે સાત રાક્ષસીઓની હકીકત સ્પષ્ટ થયા પછી શા સ્ત્રીય નજરે પરિપાટી-વ્યવસ્થા બતાવી રાક્ષસીઓનો દોર ક્યારે અને ક્યાં ત્રુટે તે જણાવાઈ ગયું એટલે ખીણ દિતાએ અવલોકના ચાલી ભાણેજ ઘણા જિજ્ઞાસુ હોઈ અને તેટલું સમજી લેવા થત કરતો હતો અને મામા પણ અત્યારે બરાબર ખીણા હતા

ત્રિધ્યાદર્શનની શક્તિ.

લોકોપર તેની અસર.

પ્રકર્ય—“મામા ! મહામોહ વિગેરે રાજાઓનું ભવચક્ર ઉપર કેટલું બેર છે તે આપે બરાબર જણાવ્યું તે મારા લક્ષ્યમા આવી ગયું પણ મામા ! તમે , એ મોહરાજના મત્રીત વર્ણન કર્યું

- “ એ છ નગરમાં ખીલુ નગર છે તેને વૈશેષિક નગરના નામથી ઝોળખવામાં આવે છે અને તેમાં જે લોકોની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે તેને ‘વૈશેષિક’ કહેવામાં આવે છે
- “ છ નગરમાં ત્રીલુ નગર છે તેને સામ્ય નગર કહેવામાં આવે છે અને તેમાં જે લોકો રહે છે તેને ‘સામ્ય’ના નામથી બતાવવામાં આવે છે
- “ છ નગરમાં ચોથા નગરને ઔદ્ધ વ્યક્તાથી ઝોળખવામાં આવે છે અને તે નગરમાં જે લોકો વસે છે તે ‘ઔદ્ધ’ના નામથી પ્રખ્યાત થયેલા છે
- “ છ નગરમાં પાંચમું નગર મીમાસકના નામથી જાણીતું થયેલ છે અને તેમાં જે લોકો વસે છે તે ‘મીમાસક’ તરીકે જાણીતા થયેલા છે
- “ છ નગરમાં છેલ્લું નગર લોકાયત અથવા ચાર્વાકના નામથી પ્રસિદ્ધ છે અને તે નગરમાં રહેનારા લોકો ‘નાસ્તીક’ અથવા ‘બાર્હસ્પત્ય’ના નામથી જાણાયેલા છે (બૃહસ્પતિ નામના આચાર્ય જે તત્ત્વજ્ઞાન શીખવ્યું તે નીચામાં નીચી હદનો જઠવાદ હતો તેથી જઠવાદીઓને અથવા નાસ્તીકોને બાર્હસ્પત્ય નામથી ઝોળખવામાં આવે છે)

એ નૈયાયિક, વૈશેષિક, સામ્ય, ઔદ્ધ, મીમાસક અને લોકાયત નગરમાં જે લોકો રહે છે તેના ઉપર મિથ્યાદર્શન પોતાનું શાસન બરાબર ચલાવે છે એ મિથ્યાદર્શન પોતાની સ્ત્રી કુદૃષ્ટિ સાથે જે જે વિવાદો કરે છે એમ મેં તને અગાઉ બતાવ્યું હતું તે તે સર્વે એ છ આંતર નહેંગના લોકોમાં જોવામાં આવે છે”

છઠ્ઠા નગર મળંધી ચર્ચા.

પ્રકર્ષ—“ ત્યારે મામા ! લોકનાર્તામાં આ મહાપદમાં જે છ દર્શનો’ કહેનાય છે તેનું વર્ણન તમે કર્યું ?”

વિમર્શ—“ ઉપર તને છ નગરના નામો કહેવામાં આવ્યા તે નૈયાયિક, વૈશેષિક, સામ્ય, ઔદ્ધ, મીમાસક અને લોકાયત કલા, તેમાં એક મીમાસક નગરને બાદ કરીને બાકીના પાંચ નૈયાયિક, વૈશેષિક, સામ્ય, ઔદ્ધ અને લોકાયત ગણા તે પાંચે દર્શનો છે છઠ્ઠું જે મીમાસકપુર કહેવામાં આવ્યું છે તે થોડા નગરના વખતમાં થયેલું નવું નગર છે અને તેથી લોકો તેને દર્શનની સખ્યામાં ગણતા નથી ઉપરોક્ત એમ છે કે નૈમિનિ નામના એક આચાર્યે જ્યારે જોયું કે વેદ-

હનું, તેનું નામ 'મિથ્યાદર્શન' આપ્યું હતું, તેને આપે 'કુદૃષ્ટિના પતિ' તરીકે વર્ણવેલો હતો અને જણાવ્યું હતું કે તે મહા ભયંકર છે, તે મિથ્યાદર્શન પોતાની ગમ્મિનડે આ ભવચક્રમા શુ કરે છે, કેવી અસર નીપજાવે છે અને કેવા સંધોગોમા કામ કરે છે તે હજી આપે મને જણાવ્યું નથી લોકો એ મિથ્યાદર્શનને વશ પડે છે ત્યારે તેમનું વર્તન કેવા પ્રકારનું થાય છે તે બરાબર જાણવાની હું હોંસ રાખું છું અને તેના સમ્બંધી ખુલાસાવાર હકીકત તમારી પામેથી સાલજવા ઇચ્છું છું”

વિમર્શ—“વત્સ પ્રકરે! તે સવાલ એવો પૂછ્યો છે કે તેના જવાબમા તને ઘણી વિસ્તારથી હકીકત સમજાવવી પડે ને, આ આપ્યું ભનચક્રનગર ઘણે ભાગે એ મિથ્યાદર્શનને વશ રહે છે એમા સશય જેનું નથી જેમ કે મેં એ ભવચક્રનગરમા માનવાવાસ, વિષુધાવય, પશુસંસ્થાન અને પાપીપજર રૂપ ચાર પેટાનગરો વર્ણવ્યા હતા એ ચારે નગરના લોકો પ્રાયે એ મિથ્યાદર્શનને વશ રહે છે હવે એમા એ મિથ્યાદર્શનની આજ્ઞામા ખાસ કરીને રહેનારા ને પાણીઓ છે તેના મોટા મોટા સ્થાનકો તને બતાવી દઉં” (આટલું બોલીને વિમર્શમામા પોતાનો જમણો હાથ ડાચો કરીને આગળીવડે મિથ્યાદર્શનના તાબાના નગરો બતાવે છે અને પછી પાછા ખુલાસો કરતા આગળ બોલે છે) “ભાઈ! એ માનવાવાસ નામના પેટાનગરમા જે છ આંતર શહેરો દેખાય છે તે મિથ્યાદર્શનની અસર તળે રહેલા લોકોના સ્થાનો છે એમ તારે સમજવું એ છ આંતર શહેરોના લોકોના ચિત્તને પેના મિથ્યાદર્શન મનીશ્વરે પોતાને વશ કરેલા છે”

પ્રકર્ય—“મામા! એ છ એ આંતર શહેરોના નામ શું શું છે? અને તેની અંદર રહેનારા લોકો ક્યા નામથી જાણીતા થયેલા છે? તે આપ મને બરાબર જણાવો”

છ આંતર શહેરો અને લોકો.

વિમર્શ—“વત્સ! બરાબર લક્ષ્ય રાખીને સાલજ”

“એ છ નગરમા પ્રથમ નગરને નૈયાયિક નગર કહે છે અને તેની અંદર ને લોકો વસે છે તેને 'નૈયાયિક' કહેવામા આવે છે

૧ મિથ્યાદર્શન મનીના વર્ણન માટે જુઓ પૃ ૮૪૪-૮૪૨

૨ કુદૃષ્ટિના વર્ણન માટે જુઓ પૃ ૮૪૩-૮૪૬

૩ છ દર્શનની ચર્ચા ખુલાસા સાથે આજ પ્રકરણમા આવળ કરી

- “ એ છ નગરમાં બીજુ નગર છે તેને વૈશેષિક નગરના નામથી ઝોળખવામાં આવે છે અને તેમાં જે લોકોની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે તેને ‘વૈશેષિક’ કહેવામાં આવે છે
- “ છ નગરમાં ત્રીજુ નગર છે તેને સાંખ્ય નગર કહેવામાં આવે છે અને તેમાં જે લોકો રહે છે તેને ‘સાંખ્ય’ના નામથી બતાવવામાં આવે છે
- “ છ નગરમાં ચોથા નગરને બૌદ્ધ સંપ્રદાય ઝોળખવામાં આવે છે અને તે નગરમાં જે લોકો વસે છે તે ‘બૌદ્ધ’ના નામથી પ્રખ્યાત થયેલા છે
- “ છ નગરમાં પાંચમું નગર મીમાંસકના નામથી જાણીતું થયેલ છે અને તેમાં જે લોકો વસે છે તે ‘મીમાંસક’ તરીકે જાણીતા થયેલા છે
- “ છ નગરમાં છેલ્લું નગર લોકાયત અથવા ચાર્વાકના નામથી પ્રખ્યાત છે અને તે નગરમાં રહેનારા લોકો ‘નાસ્તીક’ અથવા ‘બૌદ્ધસ્થપલ’ના નામથી જાણીતા છે (બૌદ્ધસ્થપતિ નામના આચાર્ય જે તત્ત્વજ્ઞાન શીખવ્યું તે નીચામાં નીચી હદનો જઠવાદ હતો તેથી જઠવાદીઓને અથવા નાસ્તીકોને બૌદ્ધસ્થપલ નામથી ઝોળખવામાં આવે છે)

એ નૈયાયિક, વૈશેષિક, સાંખ્ય, બૌદ્ધ, મીમાંસક અને લોકાયત નગરમાં જે લોકો રહે છે તેના ઉપર મિથ્યાદર્શન પોતાનું શાસન બરાબર ચલાવે છે એ મિથ્યાદર્શન પોતાની સ્ત્રી કુદૃષ્ટિ સાથે જે જે વિવાસો કરે છે એમ મેં તને અગાઉ બતાવ્યું હતું તે તે સર્વ એ છ આંતર શહેરના લોકોમાં જોવામાં આવે છે ”

છઠ્ઠા નગર સંબંધી ચર્ચા.

પ્રકર્ય—“ સારે મામા ! લોકનાર્તામાં આ મહત્ત્વમાં જે ‘ છ દેવનો ’ કહેવાય છે તેનું વર્ણન તમે કર્યું ? ”

નિર્મર્શ—“ ઉપર તને છ નગરના નામો જોવામાં આવ્યા તે નૈયાયિક, વૈશેષિક, સાંખ્ય, બૌદ્ધ, મીમાંસક અને લોકાયત કલા, તેમાં એક મીમાંસક નગરને બાદ કરીને બાકીના પાંચ નૈયાયિક, વૈશેષિક, સાંખ્ય, બૌદ્ધ અને લોકાયત રહ્યા તે પાંચે દર્શનો છે છઠ્ઠું જે મીમાંસકપુર કહેવામાં આવ્યું છે તે યોગ્ય નજીકના વખતમાં થયેલું નવું નગર છે અને તેથી લોકો તેને દર્શનની સખ્યામાં ગણતા નથી હમીકત એમ જોઈને નૈમિનિ નામના એક આચાર્યે જ્યારે જોયું કે વેદ-

ધર્મનો નાશ થતો જાય છે અને લોકો અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરે છે ત્યારે વેદોનું રક્ષણ કરવા માટે અને પ્રવર્તતા દૂષણોને દૂર કરવા માટે તેણે વેદ ઉપર મીમાંસા રચી એ મીમાંસાને જૂદા દર્શન તરીકે ગણવાની જરૂર રહેતી નથી એ કારણને લઈને મીમાંસકપુર ત્રિવાપ બાકી પાંચ નગરો રહ્યા તેને લોકો દર્શનની સખ્યામાં ગણે છે એ બાબતમાં જરા પપ્પુ રામ જેવું નથી”

પ્રશ્ન—“ જો આપ કહો છો તે પ્રમાણે હકીકત છે તો પછી લોકો જેને છકુ દર્શન કહે છે તે ક્યા આવેલું છે તે આપ મને બતાવો ”

નિમર્શ—“ ભાઈ પ્રશ્ન ! આપણે આ વિરેક પર્વત ઉપર જિભા છીએ તેના ઉપર પેલું જે તદ્દન નિર્મળ મહાવિસ્તાર

લોકોત્તર વાળું શિખર દેખાય છે અને જેનું નામ અપ્રમત્તરન

જૈનદર્શન કહેવામાં આવે છે તેના ઉપર એ છકુ જૈનદર્શન

આવી રહેલું છે એ નગર પપ્પુ મોટું વિસ્તારવાળું છે

અને એની રચના વિગેરે સર્વ લોકોત્તર (અસાધારણ) છે તે જો તું બરાબર અવલોકના કરીશ તો તારા ધ્યાનમાં આવી જશે બીજા બધા દર્શનથી એ દગનમાં ખાસ વધારે અસાધારણ ગુણો ॥ તેનું હું તને આગળ વિસ્તારથી વર્ણન કરી બતાવીશ, છતાં લોકદૃષ્ટિથી એને પણ સર્વની સાથે એ- (છકુ) દર્શન તરીકે જ ઓળખવામાં આવે છે વળી એમાં ખાસ હકીકત લક્ષ્યપર લેવા જેવી એ છે કે જો જૈનપુરમાં જે લોકો વસે છે તેમના ઉપર પેલા મિથ્યાદર્શન નામના મરીતુ જરા પપ્પુ જોર આવતું નથી અને તે લોકો એના કબજામાં જરા પપ્પુ રહેતા નથી”

૧ દર્શનની ગણનામાં યત્નો મત્તો છે તે ના અનુયાયીઓ નૈયાયિક, વૈશેષિક, સૈશ્વર સામ્ય, નિરીશ્વર મામ્ય, પૂર્વ મીમાંસા અને ઉત્તર મીમાંસા એમ ૫ દર્શન માને છે તેઓ વેદને અનુસરનાર ન હોય તેને નારતીક મા ગણી તેમની દર્શનમાં ગણના કરતા નથી ॥ ની સખ્યા રાખવા છતાં જૈન મતાનુયાયીઓ સૈશ્વર અને નિરીશ્વર સામ્યનો એક સામ્યમાં જ સમાવેશ કરે છે, મીમાંસાને અર્વાચીન ગણી બન્નેને ઉડાની દે છે અને એ ત્રણ ને રથાનકે બોલે, જૈન અને લોકાયતનો સમાવેશ કરી છ દર્શનમાં આર્યાવર્તના સર્વ દર્શનનો સમાવેશ કરે છે

૨ મામાં ભાણેજ વિરેકપર્વત ઉપરથી અવલોકના કરે છે તે યાદ આપવાની જરૂર નથી પ્રમાદરૂઢિવચને આગસનો લાગ કરી આત્માની સ્વભાવમાં રમણતા કરાવવી એ જૈન ધર્મનો ઉદ્દેશ છે વિરેકી પ્રાણીઓ સાચા ખોટાની પરીક્ષા કરી અપ્રમાદી પત્રે આત્મધર્મ સાધે ॥ તેથી વિરેક પર્વતના અપ્રમત્તરન શિખરની જગત બાખ્યા કરી છે

૩ એને માટે જુઓ હવે પછીનું આ પ્રસ્તાવનું પ્રકરણ ૩૨ સુ

પ્રકર—“મામા ! જે લોકો જમીન ઉપર રહ્યા છે તેના ઉપર પેલા મિથ્યાદર્શન મત્રીનો દોર ચાલે છે અને જે આ અપ્રમત્તત્ત્વ શિખરપર રહેલા છે તેના ઉપર તે કોઈ પણ પ્રકારની બાધા પીડા કરી શકતો નથી તેનું કારણ શું ?”

પ્રથમ નગરવાસીઓનું સામ્ય.

સામ્યપ્રાપ્તિ સાડ કલ્પના,

તેમા થતી બેનડી ભૂલો.

અન્ય નગરોની અસ્તિતા.

વિમર્શ—“જો ભાઈ પ્રકર ! એનું બહુ મહત્ત્વ ધરાવે છે લોકમા એક નિર્વૃત્તિ નામની ઘટ્ટી મનોહર નગરી છે અને તેમા એક વાત તો આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે એવી છે તે વાત એ છે કે એ નગરી ઉપર મહામોહ વિગેરે ગભરોનું જરા પણ ભ્રમ ચાલતું નથી, તેઓનો એ નગરી ઉપર લાંબો દોર રહેતો નથી અને એ નગરીમા તેઓથી પ્રવેશ પણ થઈ શકતો નથી એ નગરીમા કોઈ પણ પ્રકારના દુ બનો બીવડા અભાવ છે, તેમા સપૂર્ણ આનંદ અનત કાળપર્યંત રહેલો છે અને તે નગરીમા બાવિ ચાર શત્રુ કે પરમાધામી તરફથી કોઈ પણ પ્રકારનો ઉપદ્રવ થઈ શકતો નથી એ નગરી એવી મનોહર અને ઉપદ્રવ રહિત છે એ હકીકત એ મર્મ નગરવાસીઓના આભાવમા આવેલી છે અને એક લોકાયતો(નાસ્તિકો)ને મૂઠીને બાઢીના સર્વ નગરવાસીઓ એ નગરીએ પહાચવાની પોતાના મનમા હોંસ રાખ્યા કરે છે, પરંતુ એમા વાધો એ આવે છે કે એ નગરીએ પહોંચવાના અતરંગ રસ્તાઓ તેઓ પોતપોતાની કલ્પના પ્રમાણે ગોઠવી લે છે અને તેથી તે રસ્તાઓમા પગપગ થણે વિરોધ રહે છે પરિણામ એ થાય છે કે જમીનપગ જે લોકો રહે છે તેમણે નિર્વૃત્તિ નગરીએ જનાના જે માર્ગોની યોજના કરી છે તે યુક્તિથી ઘટતા નથી, ન્યાયની નજરે એ માર્ગોમા ઠધારો વિરોધ દેખાઈ આવે છે અને તર્કની દ્રોષિપાએ તે ટકી શકતા નથી હવે વિવેકપર્વત ઉપર આવી ગ્રહેવા અપ્રમત્તત્ત્વ શિખર ઉપર જે સરેર આવેલું છે ત્યાંના લોકોએ નિર્વૃત્તિનો જે માર્ગ દીઠો છે તે સાચો છે અને ઘણો મનોહર છે, વિરોધ વગરનો જણાય છે અને ન્યાયની દષ્ટીએ પામે બરાબર ટકી શકે તેવો છે એ માર્ગ જનાથી લોકો જરૂર નિર્વૃત્તિનગરીએ પહોંચે છે એમા જરા પણ ગણા નેવું નથી આ હકીકત હું તને કહું છું એમા જરા પણ પક્ષપાત કરતો નથી વળી તને બીજું પણ વાત

કહુ આ જમીનપર જે લોકો વસે છે તેના ઉપર મિથ્યાદર્શન પોતાનો દોર ચલાવી શકે છે પરંતુ આ હુમરના શિખરપર રહેલા નગરપર તે પોતાનો દોર ચલાવી શકતો નથી વાત એવી છે કે એ જમીનપર રહેનારા લોકો નિર્મૂલિનગરીનો સાચો માર્ગ જાણી શકતા નથી તે પપુ એ ભાઈશ્રી મિથ્યાદર્શનનો જ પ્રતાપ છે અને વળી તે એની સમજશક્તિ એવી બહાર મારી જાય છે કે તત્ત્વદષ્ટિએ નિર્મૂલિનગરીએ લઈ જવાને બદલે તેથી ઠલટી દિશાએ લઈ જાય તેવો જે માર્ગ હોય તેને તેઓ સાચો મોક્ષમાર્ગ માની બેસે છે આવી રીતે તેઓ મોક્ષનો સાચો માર્ગ જાણતા નથી અને વળી ખોટા માને સાચા તરીકે માને છે આ બંને બુલબુલેલી બાળતો વિવેકપર્વતપર રહેલા લોકોના ગળથપા ખનતી નથી, તેઓ મોક્ષનો સાચો માર્ગ જાણે છે અને ખોટા માનને સાચો માનનાનો બુલાવો કદિ ખાતા નથી અને તેથી તેઓ મિથ્યાદર્શનની અસરથી દૂર રહે છે

“વળી ભાઈ પ્રકરે! આ નજીકના રહેલા જે નગરો મેં તમે બતાવ્યા તેટલા જ નગરો આ સ્થનચક્રમાં છે એમ તારે સમજવું નહિ એના ઉપલક્ષણથી મિથ્યાદર્શનને વશ પડેલા ખીજ પણ અનેક નગરો છે એમ તારે સમજ લેવું એવા એવા તો ઘણા નગરો છે, કારણ કે જમીનપર જે જે નગરો આવી રહેલા છે તેવા દેશ કાળ અનુસારે ખીજ ધાના નગરો થયેના છે અને થવાના છે વખત ફરતો જાય છે તેમ અનેક એવા નાના પુરો થવાના છે અને થયા પાછા ધણા છે”

૧ આવા જમીનપર રહેલા અને મિથ્યાદર્શનના દોરને વશ પડેલા અનેક ભારતવર્ષીય સપ્રદાયો પણ છે મર્ષદર્શનસમૂહકાર શ્રીમત્ ભાવવાચાર્ય એવા ધણી સપ્રદાયો વચ્ચે જે પુરાણ ધર્મોના તે ચાર મોટા વિભાગ પાડે છે શૈવ, વૈષ્ણવ, શાક્ય અને અર્થર્થ (૧) શૈવ સપ્રદાયોના ચાર મોટા વિભાગ છે પાશુપત શૈવ મત્યલિંગ અને રસેશ્વર (૨) વૈષ્ણવ સપ્રદાયોના પંચપુરાણને આધારે ચાર સપ્રદાયો તે વચ્ચે છે શ્રીસપ્રદાય માધવી સપ્રદાય રૂદ્ર સપ્રદાય અને સનકાદિ સપ્રદાય (૩) શાક્ય સપ્રદાયમાં દક્ષિણાચાર અને વામાચાર એ બે વિભાગો છે (૪) અર્થર્થ સપ્રદાયોમાં અનેકનો સમાવેશ થાય જે પાશુપત, સૌરપત્ર વિગેરે આમાંના કેટલાક સપ્રદાયો વર્ણન એ સર્વદર્શનસમૂહ ગ્રંથમાં બતાવે છે જે ઉપરાંત મિથ્યાદર્શન મનીની અસર તળે ખીજ અનેક નવીન મતોની ગણના થાય જે કૌશીજન ધર્મના અનેક વિભાગો અને પેટા વિભાગો, સુસવમાનોના ગોત્રા સુત્રી આદિ વિભાગો અને ચંદુરમંત્રના ઝોરોઓસ્ટીઅન વિગેરે તેમ જ વર્તમાન કાળમાં મહાસમાજ પ્રાચનાસમાજ, આર્યસમાજ વિગેરે અનેક મતો ઉત્પન્ન થયા છે જે સર્વ દર્શનો અને સપ્રદાયો મિથ્યાદર્શનની અસરથી છે કેટલાક નિર્મૂલિને ખીજકુલ સ્વીકારતાજ નથી કેટલાક સ્પષ્ટ ખ્યાલ વગર

બાકી પેલા અપ્રમત્તન શિખર ઉપર જે જૈનપુર તને બતાવવામા આવ્યું છે તેનો કદી વિનાશ થયો નથી તેમ તે કદિ ઉત્પન્ન થયું નથી આદિ અત વિનાશ હોવાથી એ નગર પરમાર્થથી સર્વ કાળ સાચતુ છે એમ તારે સમજવું બીજા અનેક નગરો વસે છે અને નાશ પામે છે, વળી અનેક નીન નગરો ઉદ્ભવે છે પણ તે સર્વ જમીનપર જ રહે છે, ચોરો કાળ ધમાલ કરી પાછા બૂલાઈ જાય છે અને નામશેષ રહી જાય છે અત્યારે જે દર્શનો જમીનપરના ગણવામા આવે છે તેમાના કેટલાકના તો નાગમાન જ ગણાય છે, તેના અનુયાયી કોઈ નથી,^૧ પણ શિખરપર રહેલ મનોહર જૈનપુર તો સર્વકાળ પરમાર્થે જીવતુ રહે છે અને સાચો નિર્મૂતિનો માર્ગ બતાવ્યા કરે છે”

પ્રકર્ય—“આ લોકોએ ધોનપોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે નિર્વૃત્તિન-ગરીએ જવાના જે જે માર્ગો કટપી રાખ્યા છે તે બરાબર હું જાણવાની ઇચ્છા રાખું છું, મને એ વાત સામળવાતુ ઘણું કુતૂહલ થાય છે મામા ! એવા નિર્મૂતિના માર્ગો તેઓ કેવી રીતે કટપી અથવા વિચારી શક્યા છે તે જાણનાર્માં ઘણું આનંદ આવશે એમ મને લાગે છે, માટે મારા ઉપર કૃપા કરીને એ હકીકત મને બરાબર કહી સમજાવો”

નિમર્શ—“જે એમ છે તો તારા મનને બરાબર સ્થિર કરીને સામળ, દરેક દર્શનકારે નિર્મૂતિના માર્ગો કેવા બતાવ્યા છે તે હું તને સ્પષ્ટ કરીને કહી સમજાવું છું”

તેને સ્વીકારે છે અને કેટલાકના માર્ગો તદ્દન તેથી ઉલટી દિશાના હોય છે આ કાળમા બીજા અનેક દર્શનો અને સપ્રદાયો જોવામા આવે છે કળીર, ચૈતન્ય, શીખ, વિગેરે આ સર્વ જમીનપર રહેનારા સપ્રદાયો મતો અને વિભાગો છે એમ સમજવું

૧ હાલ વૈશેષિક નૈયાયિક કોઈ નથી, કોઈ કોઈ તેનો અભ્યાસ કરે છે યોગને આ પણ લગભગ તેવી જ સ્થિતિ છે

૨ દર્શનકારોમા મુખ્ય તદ્દાવત તત્ત્વ અને દેવ સંબંધી હોય છે મોક્ષનો નિર્ણય અને તે પ્રાપ્તિના ઉપાય—એ સંબંધી બાજતોનો સમાવેશ પણ તત્ત્વચર્ચામા થઈ જાય છે અહીં હ મુખ્ય દર્શનો ઉપર આ બાજત સમેપમા બતાવવામા આવી છે એ સંબંધી કેટલીક હકીકત આનંદધનપદાવલી પ્રથમ વિભાગ પૃ ૩૮૫ થી ૪૧૨ સુધીમા લખી છે તે પણ જાણી

પ્રકરણ ૩૧ મું^૧

પદપુરના નિર્વૃત્તિમાર્ગો

૧. નૈયાયિક.
૨. વૈરોયિક.
૩. સામ્ય.
૪. બૌદ્ધ.
૫. મીમાસક.
૬. જૈન.

કર્વની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરવા માટે મામાએ છ નગરના નિર્વૃત્તિમાર્ગોનું મુદ્દાસર રીતે અને ઘણા સંશ્લેષમા વિવેચન કર્યું તે ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે, અનેક ગ્રંથના સાર ભૂત છે અને વિશેષ ચર્ચા કરવા યોગ્ય છે મામા હવે તત્ત્વજ્ઞાનને માર્ગે ઉતર્યા, ભાલોજને દાર્શનિક વિષયમા નિષ્ણાત કરવાના અતિ આનંદદાયક પ્રસંગમા પડી ગયા અને ભાલોજને વિષયની મહત્તાને ખાસ આપવા સારૂ સાવધાન કરી આગળ વધ્યા ભાલોજ પણ આ અતિ આકર્ષક વિષય સમજવા સારૂ એકામ ચિત્તે મામાને સાભળવા લાગ્યો —

(૧)

નૈયાયિક.

“ભાઈ પ્રકર્વે^૧ નૈયાયિકોએ નિર્વૃત્તિમાર્ગની આ પ્રમાણે કલ્પના કરી છે તત્ત્વ સોળ છે ૧ પ્રમાણ, ૨ પ્રમેય, ૩ સરસ્ય, ૪ પ્રયોજન,

૧ આ પ્રકરણ વિસ્તારથી લખ્યું પછી તે જરા આકર્ષક લાગ્યું તેથી તે આખો વિભાગ પરિશિષ્ટ ના ૩ મા દાખલ કર્યો છે જેમને દર્શન સમગ્રી વિષયનો રસ હોય તેમનો તે વાચકો એ વિભાગ ઘણા વાંચન પછી લખ્યો છે અહીં મૂળમા જે દર્શકત છે તેનું ભાષાનુસાર આપ્યું છે વિસ્તાર માટે સદરદ્દ પરિશિષ્ટ જેવું જેમને અથડ લાગે તેમણે આ પ્રકરણ અને સદરદ્દ પરિશિષ્ટ કોઈ જ્ઞાતાની મદદ લઈને વાંચવું

૨ આ આખું પ્રકરણ સરખાવથી હેડા મુધી મામા વિમર્શના મુખથી બોલાયલું છે

૫ દૃષ્ટાન્ત, ૬ સિદ્ધાન્ત, ૭ અવયવ, ૮ તર્ક, ૯ નિર્ણય, ૧૦ વાદ, ૧૧ જલ્પ, ૧૨ વિતક, ૧૩ હેત્વાભાસ, ૧૪ છવ, ૧૫ જ્ઞાતિ અને ૧૬ નિગ્રહસ્થાન એ સોળ તત્ત્વના જ્ઞાનથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ મોળના લક્ષણ કહે છે

૧ પદાર્થના જ્ઞાનનું કારણ તે 'પ્રમાણ' તે ચાર પ્રકારે છે પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, ઉપમાન, શબ્દ ઇન્દ્રિય અને પદાર્થોના સબધથી ઉત્પન્ન થનાર વચનદ્વારા કથન ન કરી શકાય એવું વ્યભિચાર દોષથી રહિત નિશ્ચયાત્મક જે જ્ઞાન તે પ્રત્યક્ષ પ્રત્યક્ષ પૂર્વક ઉત્પન્ન થનાર જ્ઞાન તે અનુમાન તે ત્રણ પ્રકારે છે પૂર્વવત્, ગેયવત્, સામાન્યતોદય કારણથી કાર્યનું અનુમાન-જેમકે આકાશમા કાળા વાદળાઓ ચઢી આવવાથી વરસાદ થનાનું અનુમાન કરવું તે પૂર્વવત્ કાર્યથી કારણનું અનુમાન કરવું- જેમકે નદીમા પૂર આવવાથી મથાળે વરસાદ થયો હશે એમ અનુમાન કરવું તે ગેયવત્ દેવદત્ત વિગેરે ગતિ કરવાથી દેશાતરમા જાય છે તે જોઈને સૂર્યની પણ દેશાતર પ્રાપ્તિ ગતિપૂર્વક છે એવું અનુમાન કરવું તે સામાન્યતોદય આ પ્રમાણે બીજી પ્રમાણ (અનુમાન) જાણવું જાણીતી વસ્તુના સાધર્મ્યથી અપ્રતિદ્ધ વસ્તુનું સાધન કરવું તે ઉપમાન, જેમકે જેવી ગાય દેખાય છે તેવાજ બળદ હોય છે આમ પુરુષોનો ઉપદેશ તે શબ્દ આવી રીતે ચાર પ્રકારનું પ્રમાણ કહેવાય છે

૨ 'પ્રમેય' આત્મા, શરીર, ઇન્દ્રિય, અર્થ, ધુક્ષિ, મન, પ્રવૃત્તિ, દોષ, પ્રેલભાવ, (પૂર્વના દેહાદિ ત્યાગ કરી નવા સંઘાતનું પ્રહણ કરવું તે), કળ, દુઃખ, અપવર્ગ-આ બાર પ્રમેય છે

૩ આ શું હશે? આ તે યાલલો છે કે પુરુષ તે 'સશય'

૪ 'પ્રયોજન' જેના અર્થે એટલે જેની અભિલાષાથી પ્રવૃત્તિ થાય તે પ્રયોજન

૫ જેના સબધમા વાદી પ્રતિવાદીને પરસ્પર વિવાદ હોતો નથી તે 'દૃષ્ટાન્ત'

૬ 'સિદ્ધાન્ત' ચાગ પ્રકારે છે સર્વતત્ત્વસિદ્ધાન્ત, પ્રતિતત્ત્વસિદ્ધાન્ત, અધિકરણ સિદ્ધાન્ત, અભ્યુપગમ સિદ્ધાન્ત

૧ આ અને બીજા બાજતોનો વિરુદ્ધ અર્થ પરિચિદ્ધ ન કે મા જોઈ શકાશે

- ૭ 'અભયવ' પ્રતિજ્ઞા, હેતુ, ઉદાહરણ, ઉપનય અને નિગમન એ પાંચ અનયન છે
- ૮ 'તર્ક' સશયને દૂર કરવા માટે અન્વયધર્મનું અન્વેષણ કરવું-દાખલા તરીકે આ તે ઝાડનું ફુંકું (સ્થાપ) હશે કે પુરૂષ હશે વિગેરે તે તર્ક
- ૯ 'નિર્ણય' સશય અને તર્ક પછી જે નિશ્ચય થવો તે નિર્ણય જેમકે આ સ્થાણુ જ છે અથવા આ પુરૂષ જ છે વિગેરે-તે નિર્ણય
- ૧૦ કથા નણુ પ્રકારની છે વાદ, જાપ અને વિતરકા તેમા શુદ્ધ અને શિષ્ય વચ્ચે પક્ષ અને પ્રતિપક્ષનો સ્વીકાર કરી અભ્યાસ માટે જે કથા કહેવામા આવે છે તે 'વાદ' કથા
- ૧૧ માત્ર પરસ્પર વિજયની ઇચ્છાથી જ હવ, જાતિ, નિગ્રહસ્થાન વિગેરે દૂષણોના આરોપવાળી કથા તે 'જલપ' કથા
- ૧૨ એજ જલપમા જ્યારે પ્રતિપક્ષની ગેરહાજરી હોય ત્યારે તે 'વિતરકા' કહેવાય છે
- ૧૩ હેતુ ન હોવા છતાં હેતુ જેવા દેખાય તે 'હેત્વાભાસ'
- ૧૪ 'નવકમ્પનવાળો દેવદત્ત' વિગેરે 'છળ' કહેવાય છે
- ૧૫ દૂષણભાસો તે 'જાતિ' કહેવાય છે
- ૧૬ સામા માણસ વાદ કરતો બધ પડે તે 'નિગ્રહસ્થાન' નિગ્રહ એટલે પરાજય અને સ્થાન એટલે કારણ એના બાપીશ ભેદ છે, (જે સર્વપરતુ વિવેચન સદરહુ પરિશિષ્ટમા બેઇ શકાશે) તે આ પ્રમાણે ૧ પ્રતિજ્ઞાહાનિ, ૨ પ્રતિજ્ઞાતર, ૩ પ્રતિજ્ઞાવિરોધ, ૪ પ્રતિજ્ઞાસન્ધાસ, ૫ હેતુનન્તર, ૬ અર્થાન્તર, ૭ નિરયક, ૮ અવિજ્ઞાતાર્થ, ૯ અપાર્થક, ૧૦ અપ્રાપ્તકાવ, ૧૧ ન્યૂન, ૧૨ અધિક ૧૩ પુનરુક્ત, ૧૪ અનનુભાવણુ, ૧૫ અપ્રતિજ્ઞાન, ૧૬ અપ્રતિજ્ઞા, ૧૭ કથાવિક્ષેપ, ૧૮ મતાનુસાર, ૧૯ પર્યંતુચોજ્યોપેક્ષણુ, ૨૦ નિરતુચોજ્યોપેક્ષણુ, ૨૧ અપચ્છિદ્ધાન્ત, ૨૨ હેત્વાભાસ

આ પ્રમાણે પ્રમાણુ વિગેરે સાળ પદાર્થો છે

એ પ્રમાણુ નૈયાયિક દર્શનનો સક્ષેપ દર્શાવ્યો

(૨)

વૈશેષિક

ભાઈ પ્રકર! વૈશેષિકોએ નિર્વૃત્તિનગરીએ જવાના માર્ગની આ પ્રમાણે કલ્પના કરી છે દ્રવ્ય, ગુણ, કર્મ, સામાન્ય, વિશેષ અને

સમનાય એ હ પદાર્થના તત્ત્વજ્ઞાનથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે ઉપર જાણુ-
વેલી નિર્મૂતિનગરી તે આ મોક્ષરૂપ જાણુવી

એ છ પદાર્થ પેઠી 'દ્રવ્યો' ના જાણુવા પૃથ્વી, અપ્, તેજ,
વાયુ, આકાશ, કાળ, દિશા, આત્મા અને મન

ખીજ પદાર્થ 'ગુણ'ના પચીસ પ્રકાર છે રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ,
સખ્યા, પરિમાણ, પૃથક્ત્વ, સંયોગ, વિભાગ, પરત્વ, અપરત્વ, છુદ્ધિ,
ગુપ્ત, દુષ્પ, ઇચ્છા, દ્વેષ, ત્રયલ, ધર્મ, અધર્મ, સંસ્કાર, ગુરત્વ, દ્રવત્વ,
એક, વેગ અને શબ્દ

'ક્રમા' પાંચ છે દિલ્લેપણુ, અવલેપણુ, પ્રસારણુ, આકુચન અને
ગમન

'સામાન્ય' બે પ્રકારે છે પર અને અપર પર છે તે સત્તાલક્ષણુ
છે અને દ્રવ્યત્વ વિગેરે અપર સામાન્ય છે

નિત્ય દ્રવ્યમા (અણુ, આઠાશ, કાળ, દિશા, આત્મા અને મનમા)
રહેનાર અણુ તે 'વિશેષ' પદાર્થ જાણુવે

અધુતસિદ્ધ એટલે તતુમા રહેલા પટની પેઠે અન્ય આશ્રયમા
નહિ રહેનારા એવા આધારઆધેય ભાવવાળા બે પદાર્થોનો પરસ્પ-
રનો અબધ બે ઇકપ્રલયનો હેતુ છે તે 'સમવાય' નામનો છઠો પદાર્થ
જાણુવે

આ દર્શનમા પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન (લગિક) બે પ્રમાણો માન-
નામા આવે છે

આ પ્રમાણે વૈગેષિક દર્શનનો દુકામા અર્થ જાણુવે

(૩)

સાખ્ય.

સાંખ્યોએ પોતાની છુદ્ધિથી નિર્મૂતિનગરીનો માર્ગ આ પ્રમાણે
કહ્યો છે—પચીસ તત્ત્વોના ચતુર્થ જ્ઞાનથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે તે
પચીસ તત્ત્વો આ પ્રમાણે—

ગુણો ત્રણ છે સત્ત્વ, રજસ્, તમસ્ તેમા પસન્નતા, લઘુતા,
એક, અનાસક્તિ, અદ્વેષ અને મીતિ એ સત્ત્વનું કાર્ય જાણુવું, તાપ,
શોક, ભેદ, સ્તભ, ઉદ્વેગ, ચલચિત્તતા એ રજસ્નું કાર્ય જાણુવું,
મરણ, સાદન, ખીભત્સ, દૈન્ય, ગૌરવ વિગેરે રજસ્નું કાર્ય જાણુવું,
પુનઃ એ ત્રણે ગુણોની સામ્યાવસ્થા એટલે તુલ્ય પ્રમાણવાળી અવસ્થા

તે 'પ્રકૃતિ' પ્રકૃતિમા એ ત્રણે તત્ત્વો તુલ્ય પ્રમાણુમા હોય છે એ પ્રકૃતિનુ બીજુ નામ 'પ્રધાન' પણ કહેવાય છે

પ્રકૃતિથી 'મહાન' ઉત્પન્ન થાય છે તેને 'બુદ્ધિ' પણ કહેવામા આવે છે બુદ્ધિથી 'અહકાર' ઉત્પન્ન થાય છે

અહકારથી અગિયાર ધંદિયો અને પાચ તન્માત્રા મળી સોળ તત્ત્વો ઉત્પન્ન થાય છે તે આ પ્રમાણે સ્પર્શન એટલે ચામડી, રસન એટલે જિહ્વા, પ્રાણ એટલે નાસિકા, ચક્ષુ એટલે આંખો અને શ્રોત્ર એટલે કાન-એ પાચ 'બુદ્ધિ ધંદિયો' કહેનાય છે વચન, હાથ, પગ, શુદ્ધ અને સ્ત્રી અથવા પુરુષચિહ્ન એ પાચ કર્મેન્દ્રિય અને છઠ્ઠુ મન એ રીતે અગીઆર યથા તથા તેજ અહકારથી જ્યારે તેમા તમસુત્ત્વ જોર થાય છે ત્યારે પાચ તન્માત્રા થાય છે તે સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગન્ધ અને રાષ્ઠલક્ષણ છે

એ પાચ તન્માત્રાથી પૃથ્વી વિગેરે (પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ, આકાશ) પાચ મહાભૂતો ઉત્પન્ન થાય છે

આવી રીતે (પ્રધાન, બુદ્ધિ, અહકાર, પાચ બુદ્ધિધંદિય, પાચ કર્મેન્દ્રિય, મન, પાચ તન્માત્રા અને પાચ મહાભૂતો રૂપ) ચોવીશ તત્ત્વરૂપ પ્રકૃતિ છે તેનાથી જુદો 'પુરુષ' છે, ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે, પન્ચીશમ્બુ તત્ત્વ છે જન્મમરણનો નિયમ દેખવાથી તથા ધર્મ વિગેરેમા જુદા જુદા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરનાર હોવાથી તે (પુરુષ) અનેક છે શબ્દ વિગેરેના ઉપભોગ માટે પુરુષ અને પ્રકૃતિનો સંયોગ આધળા અને પાગળાના સંયોગ સમાન છે શબ્દાદિની પ્રાપ્તિ થવી તે ઉપભોગ છે શુણ્ણ અને પુરુષનો આતર ઉપભોગ છે (?)

આ દર્શનમા પ્રત્યક્ષ, અનુમાન અને વ્યાગમ પ્રમાણુ છે

આ પ્રમાણે સાખ્ય દર્શનની વાત સમ્પ્રેપમા કરી

(૪)

બૌદ્ધ.

ભદ્ર ! નિર્મૂલ્તિનગરીના રસ્તાની કરી છે તેઓ કહે છે કે બાર 'આયઃ ધંદિયો', શબ્દ લિખે પાચ (શબ્દ, ૫ ધર્માયતન ધર્મો એટલે મુખ, કુબ્ધ તે શરીર સમજાવ

તેઓ પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન એવા બે પ્રમાણ કહે છે આ પ્રમાણે બૌદ્ધોના મતનો સંક્ષેપમા અર્થ બતાવે

એ બૌદ્ધ મતમા વૈભાષિક, સૌતાનિક, યોગાચાર અને માધ્યમિક એવી ચાર શાખાઓ છે

વૈભાષિક તેમની વિભાષિક શાખાની હકીકત આ પ્રમાણે છે પદાર્થ ક્ષણિક છે, તે આ પ્રમાણે જન્મ ઉત્પન્ન કરે છે, સ્થિતિ સ્થાપન કરે છે, જરા જર્જરિત કરે છે, વિનાશ નાગ પમાડે છે-આત્મા પણ તેવા ક્ષણિક છે અને તે પુદ્ગલ કહેવાય છે

સૌતાનિક સૌતાનિક મત આ પ્રમાણે છે રૂપ, વેદના, વિજ્ઞાન, સજ્ઞા અને સસ્કાર એ પાંચ સ્કંધ ગરીરી માને છે, પરંતુ આત્મા એ નામનો કોઈ પદાર્થ નથી પરલોકમા જનારા એ મ્કથો જ છે સસ્કાર માત્ર ક્ષણિક છે, સ્વયક્ષણ એજ પરમાર્થ છે, અન્ય અપોહ એટલે ઇતર પદાર્થની આવૃત્તિ તે શબ્દાર્થ નૈરાત્મ્ય ભાવનાથી જ્ઞાનમતાનનો ઉચ્છેદ તે મોક્ષ

યોગાચાર યોગાચારનો મત આ પ્રમાણે છે આ સઘણુ ભુવન તે વિજ્ઞાનમાત્ર એ સિવાય કોઈ બાહ્ય પદાર્થ નથી જ્ઞાનરૂપ એક અદ્વૈત માત્ર તાત્ત્વિક છે તેના સત્તાનો અનેક છે વાચનાના પગિપાકથી નીલ પીતાદિનો પ્રતિભાસ થાય છે આલયવિજ્ઞાન તે સર્વ વાસનાનો આધારભૂત છે અને આલયવિજ્ઞાનની વિશુદ્ધિ તેજ અપવર્ગ એટલે મોક્ષ

માધ્યમિક માધ્યમિક મત પ્રમાણે આ સઘણુ શૂન્ય છે અને પ્રમાણુ પ્રમેયનો વિભાગ તે માત્ર સ્વપ્ન સમાન છે શૂન્યતા દૃષ્ટિ તેજ મુક્તિ છે અને તેને માટે સર્વ ભાવનાઓ છે

બૌદ્ધ દર્શનના વિશેષ બેટો ઉપર તે પ્રમાણે સંક્ષેપમા વિચારણા કરી

ચાર્વાક.

ચાર્વાકોને લોકાયત અથવા બાહસ્પત્ય પણ કહેવામા આવે છે (નિર્વિચાર સામાન્ય માત્ર તે લોક કહેવાય લોકની માફક જે આચરણ કરે તે 'લોકાયત' તથા બાહસ્પતિએ એ મતની પ્રરૂપણા કરી તેથી

૧ મે ચાર્વાકને સખ્યા આપી નથી કેટલાક મીમાસકોને આધુનિક ગણી ચાર્વાકને દર્શનસખ્યામા ગણે છે ચાર્વાકોને મોક્ષજ નથી કર્મ નથી, પરભવ નથી તેને દર્શનગણનામા લેવા મને યોગ્ય લાગ્યા નથી એ મળથી ખુલાસો સદાકુ પરિસિદ્ધમા પણ લખ્યો છે

તેઓ બાહ્યરૂપ તથા કહેવાય છે) ભાઈ ! ચાલકો માને છે કે નિર્વૃત્તિનગરી જ નથી તેઓ કહે છે કે મોક્ષ નથી, જીવ નથી, પરલોક નથી, પુણ્ય નથી, પાપ નથી વિગેરે સારે છે શું ? માત્ર પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ અને વાયુ-એ ચાર તત્ત્વો છે એ ચાર તત્ત્વોના સમુદાયમા જ શરીર, ઇન્દ્રિય, વિષય એ મગા છે જેમ મધના અંગોમા રહેલી મદ-શક્તિ તે સઘળા અંગો એકઠા થવાથી પ્રકટ થાય છે તેમ એ ચારે ભૂતના સંયોગથી દેહરૂપ જે પરિપુતિ તેમા ચૈતન્ય પેદા થાય છે તથા જળમા જેમ પરપોરા ઉત્પન્ન થાય છે (અને પાછા પાણીમાજ સમાય છે) તેમજ ભૂતસમુદાયમાથી ચૈતન્ય (જેને જીવ કહેવામા આવે છે તે) ઉત્પન્ન થઈ ભૂતમાજ વિવિધ પામે છે

‘પ્રવૃત્તિ અને નિર્વૃત્તિથી સાધ્ય જે પ્રીતિ તે પુરુષાર્થ એ પુરુષાર્થ તે એક ‘કામ’જ છે, પરંતુ અન્ય મોક્ષાદિ નથી આ ઉપરથી ભેદ હશે કે પૃથ્વી જળ અગ્નિ અને વાયુ એ ચાર સિવાય અન્ય કોઈ તત્ત્વ નથી માટે દૃષ્ટ એટલે પ્રત્યક્ષ અનુભવાતા આ લોક સગંધી વિષયાદિ સુખનો સ્વાદ કરી નહિ દેએલા એવા (અદૃષ્ટ) પરલોકના સુખ જે તપશ્ચરણુ આદિ કષ્ટક્રિયાસાધ્ય ગણવામા આવે છે તેમા પ્રવૃત્તિ કરવી તે ચોન્ન નથી

આ મત પ્રમાણે પ્રત્યક્ષ એકજ પ્રમાણ છે

આ પ્રમાણે લોકાયત મતનો સંક્ષેપ કર્યા

(૫)

મીમાસક.

બદ્ર ! મીમાસકોનો માર્ગ આ પ્રમાણે છે —

અર્તાદ્રિય પદાર્થને સાક્ષાત્ જોનાર કોઈ સર્વજ્ઞ નથી માટે નિત્ય (સદાકાળરચાથી) વેદવાક્યોથી યથાર્થપૂર્ણો નિશ્ચય થાય છે, તે પ્રથમ વેદપાઠ કરવો સાર પછી ધર્મ સગંધી જિજ્ઞાસા કરવી (એટલે કે ધર્મ અર્તાદ્રિય તે કયા પ્રમાણથી જાણી શકાશે એવા પ્રકારની ધર્મસાધનના ઉપાયભૂત ઇચ્છા કરવી) સાર પછી તેના નિમિત્તની પરીક્ષા કરવી નોદના (પ્રેરણા) તે નિમિત્ત જાણુ કહ્યું છે કે ચોદનાલક્ષણોર્ધ્વો ઘમ નોદનાવક્ષણુ અર્થ તે ધર્મ જાણુ નોદના એટલે દ્વિયામા પ્રવૃત્તિ કરાવનાર વેદવાક્ય જેમકે ‘જેને રવર્ગની અભિસાધા હોય તે અગ્નિહોત્ર હોમ કરે’ વિગેરે

૧ મહર્ષી મૂળમા કાંઈ અશુદ્ધિ જણાય છે

માટે નોદનાથી ધર્મ જાણાય છે, પરંતુ બીજા કોઈ પ્રમાણથી નહિ કારણ કે પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણો તો વિદ્યમાનને જ ગ્રહણ કરનારા છે પરંતુ ધર્મ કર્તવ્યતા રૂપ છે અને કર્તવ્યતા તે ત્રિકાળશન્યાર્થ રૂપ છે

પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, ઉપમાન, અર્થાપત્તિ, શબ્દ અને અભાવ એ છ પ્રમાણો મીમામ્સકો માને છે

આ પ્રમાણો મીમામ્સક દર્શન સંબંધી દુકો સાર કહ્યો

(૬)

જૈન,

ભાઈ પ્રકર્યે ! આ વિવેક મહાપર્વત ઉપર આગ્રહ થયેલા અને તે પર્વતના અપ્રમત્તત્વ શિખરપર રહેલા જૈન લોકોએ નિર્વૃત્તિનગરીએ જવાનો માર્ગ આ પ્રમાણે દીધો છે —

જીવ, અજીન, આશ્રવ, બન્ધ, સવર, નિર્જરા, મોક્ષ એ તત્ત્વો છે તેની હકીકત આ પ્રમાણે છે

તેમા મુખ્યદુ ખજાનાદિ પરિણામને પામનાર તે જીન જાણે તોનાથી વિપરીત લક્ષણવાન (એટલે મુખ્યદુ ખજાનાદિ પરિણામને પામે નહિ) તે અજીન જાણે

મિથ્યાદર્શન અવિરતિ ક્ષાય અને યોગ એ (કર્મ)બંધના હેતુ છે, તેજ આશ્રવ છે

આશ્રવતુ કાર્ય તે બંધ છે

આશ્રવથી વિપરીત તે સંનર

સનરતુ કળ નિર્જરા

નિર્જરાતુ કળ મોક્ષ

એ સાત પદાર્થો છે

તેમા વિધિ અને નિયેધ બતાવ્યા છે, અનુયાયો જાણ્યા છે અને પદાર્થદર્શનનો પરસ્પર વિરોધ નથી

આ જૈન દર્શનમા સ્વર્ગની ઇચ્છા હોય તેમણે તપધ્યાન વિગેરે આચરવા જોઈએ (આ વિધિમાર્ગ સમજાવે)

‘સર્વ જીવોને હણવા ન જોઈએ’ એવું વચન છે (એ પ્રતિષેધ સમજાવે)

હમેશા (સાધુએ) સર્વ ક્રિયાઓમા સમિતિ અને શુષ્ઠિ પાળવા

જોઈએ અને તેનાથી શુદ્ધ ક્રિયા આચરવી જોઈએ (અનુષ્ઠાન) સાત્ર વચન એવું છે કે 'સમિતિ શુષ્ઠિથી શુદ્ધ ક્રિયા હોય તે અગપલ યોગ કહેવાય છે'

ઉત્પાદ વિમગ (નાશ) અને પ્રાંબ્ય (સ્થિતિ) યુક્ત હોય તે સર્વ કહેવાય છે

એક દ્રવ્યના અનતા પર્યાય થાય છે અને અર્થની એ વ્યાખ્યા છે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ એ બે પ્રમાણ છે

એ પ્રમાણે જૈન મતનું દિગ્દર્શન માત્ર થયું

ભાઈ પ્રકર્ષ ! પ્રથમના ચાર (નૈયાયિક, વૈશેષિક, સામ્ય અને જુક્ષ) વાદીઓ નિર્મૂલિભાગને જાણુતા જ નથી એનું કારણ એ છે કે સ્વા જનાર પુરૂષ (નૈયાયિક મતે) એકાન્ત અને નિત્ય છે, બીજા વળી તેને સર્વત્ર રહેનાર માને છે, બીજા (બૌદ્ધો) તેણે ક્ષણવિનાશી ઇચ્છે છે હવે જો એ નિત્ય હોય તો તે અવિચલ હોઈને કેવી રીતે જાય ? અને જો તેને સર્વત્ર રહેનાર (સર્વવ્યાપી) કહેવામાં આવે તો પછી તે ક્યા જાય ? અને ક્યાથી જાય ? હવે જો સ્વા જનાર ક્ષણવિનાશી હોય તો તે સ્વા જવાને ઇચ્છતો જ નથી-માટે એ બાપડાઓ નિર્મૂલિનગરના માર્ગો ટોઈ જાણતા જ નથી !

વળી જો લોકાયતો (નાસ્તિકો, આચારિકો) છે તે તો નિર્મૂલિ નગરીથી દૂર જ રહે છે, કારણ કે પાપથી હણાયલા હૃદયવાળા બિ પ્યારાઓ એ નગરીનો તિરસ્કાર જ કરી રહ્યા છે સમજા માપુસાએ આ નાસ્તિકોના મતને તો મહા પાપના સમૂહ તરીકે જાણવો જોઈએ, કારણ કે જેની સાથે સરખામણી ન થઈ શકે તેવા અદ્વિતીય સુખથી ભરપૂર એવી નિર્મૂલિનો તેઓ તો સર્વથા નિષેધ જ કરી રહ્યા છે એ નાસ્તિક દર્શન છે તે તો અત્યંત અધમ સત્ત્વોએ ચિંતવેલું જણાય છે, જાતે પાપયુત છે અને દુષ્ટ આશયને ઉત્પન્ન કરનાર છે તેથી ધીર પુરૂષોએ સર્વદા વર્જના યોગ્ય છે

અને ભાઈ ! પરમાર્થદષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો મીમાસકોને પણ એ નગરી ઇષ્ટ હોય એમ જણાતું નથી, કારણ કે એ બાપડાઓએ તો સર્વજની હયાતી કે શક્યતાનો અનાદર કરીને માત્ર એક વેદનું જ પ્રમાણિકપણ અથવા આધારભૂતહોવાયણ સ્વીકાર્યું છે

આવી રીતે જમીનપર રહેનારા એ પાંચે નગરવાસીઓ સદરહુ કારણને લઈને મિથ્યાદર્શનથી મોહવાળા થઈ ગયેલા છે, મિથ્યાદર્શનમાં મુજાઈ ગયેલા છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે

હવે જે પેલા શિખર ઉપર ચઢેલા લોકો છે અને તેના ઉપર આવેલા મહેરમા રહેનારા (જૈનો) છે તેઓ જે નિર્વૃત્તિનગરીના માર્ગ બતાવે છે તે બરાબર સાચો અને વાધાવગરનો રસ્તો છે એની હકીકત એમ છે કે પેલા મિથ્યાદર્શન મત્રી ગમે તેવા બળવાન હોય તો પણ જેઓ સાચા રસ્તાને હોય તેના કંપમાં (બરાબર) જાણનારા હોય છે અને જાણી જેઓ જાતે વીર્ય(શક્તિ)-નાળા હોય તેના ઉપર તે કોઈ પણ પ્રકારની બાધા પીડા જરી શકતો નથી એ શિખરપર આવેલા નગરમાં રહેલા લોકો પણ જ્ઞાન અને યજ્ઞથી પોતાની જાતને પવિત્ર કરીને સસારબદ્ધિમાંનાથી તદ્દન નિરપૃહ રહે છે અને ચારિત્ર્ય રૂપ વાહનમાં બેસીને નિર્વૃત્તિનગરીએ જાય છે અને ભાઈ ! આ સાચો રસ્તો કેવા પ્રકારનો છે અને (નિર્વૃત્તિનગરીના) બીજા રસ્તાઓ તે પ્રકારના કેમ નથી એ સમજી જો તારી પામે હું વિચારણા કરૂં તો તો મારો આખો જન્મારો પૂરો થઈ જાય પણ એ સમજી વિચારણાનો છોડો આવે નહિ, માટે તને દુકામાં જ કહી દઉં છું તે તુ મમલ લેજે જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર લક્ષણવાળો જે આ આત્મર મત છે તેને વિદ્વાનોએ સ્પષ્ટ રીતે નિર્વૃત્તિના માર્ગ તરીકે ગણાવ્યો છે અને તે બરેબર તેવો જ છે એ નિર્વૃત્તિનો રસ્તો છે તે પરંતુ ઉપર રહેનારા લોકોએ જ (જૈનોએ જ) જોયો છે અને જમીન ઉપર રહેનારા લોકોએ જોયો નથી

આવી રીતે ભાઈ ! ભવચક્રની અદર મિથ્યાદર્શન નામના-મત્રીએ વિડખના કેવી કેવી અને કોને કોને કરેલી છે તેનું તારી પાસે દુકામાં વર્ણન કરી બતાવ્યું”

આ પ્રમાણે લખાણુ વિવેચન કરીને વિમર્શમાંના જરા અટક્યા.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

જૈનપુરદર્શન

ધ્યાદર્શન નામના મોહરાજના મીથી લોકોને વિ. બના કરવામા આવે છે તેના અમલ તળે રહેલા નગરોનું મામાએ વર્ણન કર્યું, સાથે જણાવ્યું કે 'એ નગરીના માનતુ જો સપૂર્ણ વિસ્તારથી વર્ણન કરવામા આવે તો આખો જન્મ પૂરો યથ બય' અને છેવટે સ્વયંબુ કે 'વિવેક પર્વતપર આવેલા અપ્રમત શિખરપર જે છકુ (જૈન) નગર છે તે નિવૃત્તિમાર્ગને સાધનાર છે, બાકીના બધા ઉપર રહેલા પાંચે નગરો નિવૃત્તિનગરીએ જવાને યોગ્ય નથી અને તેથી તેમા રહે' લોકો અનેક પ્રકારની વિ.બનાઓ પામે છે અને પરિવ્રાજે સસારના ભટકયા કરે છે' આટલી હકીકત સાબળ્યા પછી છઠ્ઠા નગર સબળી વિશેષ હકીકત જણવાની જિજ્ઞાસા પ્રકર્ષે યથ આવી તેને અંગે જે થયેલી અગત્યની વાર્તા મામા ભાણેજ વચ્ચે યથ તે બહુ મહત્વની છે અને તેના પર ખાસ લક્ષ્ય આપવા યોગ્ય છે

સસારીય જીવ ભવ્યપુરુષ સાબળે તેમ અમરહીતસકેતા અને પ્રજા વિશાળાની હાજરીમા સદાગમ સમક્ષ પોતાનું ચરિત્ર આગળ મળા વતા કહે છે કે વિચક્ષણ આચાર્યે રિપુદામણના પિતા નરવાહન સમક્ષ પોતાની હકીકત કહેતા આગળ જપા યુ કે ત્યાર પછી મામા ભાણેજ વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાર્તા આગળ ચાલી (રસનાની મુળ ઉત્પત્તિ શોધી લાવના વિમર્શને નુભોદય રાજાએ મોકલેલ છે અને તેની સાથે ભાણેજ પ્રકર્ષ જિજ્ઞાસાથી આવેલ છે રસનાની શોધ યથ ગઇ, તેઓને એક વરસનો અવધિ આપેલ હોવાથી તેમા બાકી રહેલા નમા પ્રકર્ષની જિજ્ઞાસા વૃદ્ધ કરવા સાર મામા તેને ભવ્યકના કોતુકો બતાવે છે)

{વિચક્ષણાચાર્ય નરનાહનને કહે છે કે-‘આ હકીકત ઘટી ઉપયોગી છે’ મામા ભાણેજ વચ્ચે પછી વાર્તા ચાલી’}

નમિકં છાત્રામુ ભાણેજનુ યોગ્ય કૃત્તુહળ.

શુતનાગચોના’દર્શનની જિજ્ઞાસા.

જૈનપુર તરફ તે માટે પ્રયાણ.

પ્રકર્ય—“મામા ! તમારી કૃપાથી આ ભનચક નગર મેં ઘણું ખર્ચ બરાબર ભેગું, વળી અતરંગના રાજાઓમા ક્રેટલી શક્તિ એ તે પણ મારા સમજવામા આવી ગઈ, પણ મામા ! મને એક વાત તો બહુ હસના જેવી લાગે છે લોકોમા નાનાં છોડરાઓ પણ વાત જોઈ છે એવી વાત થઈ મોટી જાન લઈને કન્યા પછાડના મારૂં ગયા તે કન્યાને જ પાછા વળતી વખત બૂધી આવ્યા ! આપણે પણ એવું જોતુંક કંઈ જાણ્યું છે ! જુઓ મામા ! મહામોહ વિગેરે રાજાઓને જિતનારા જે મહાત્મા મનુષ્યો હોય છે અને જે સતોષની સાથે ગદેલા હોય છે તેઓને જોવા માટે આપણે ખામ જરીને આ ભનચક નગરમા આવ્યા હતા’ અને આપણે એ મહાત્માઓને તો જોયા જ નહિ, સતોષગાંત પણ દેખાયા નહિ, ત્યારે જે હેતુથી આપણે અહીં આવ્યા હતા તે હેતુ તો જરા પણ પાગ પચ્યો નથી, મતલબ આપણે અહીં આનવાનો મૂળ મુદ્દો હજી ઊભો જ છે, માટે મામા ! માગ ઉપર મહેગ્યાની જરીને એ મહાત્માઓ અને એ સતોષ રાજા જે સ્થાનકે રહેતા હોય ત્યાં મને લઈ જાઓ અને તેઓને સારી રીતે ઓળખાવી બતાવો”

નિર્મર્ગ—“ભાઈ ! આ વિવેકપૂર્વક જેના ઉપર આપણે ઊભા છીએ તેના અપ્રમત્તન ગિખર ઉપર જૈનપુર દેખાય છે, તેમા એવા મહાત્માઓ વસે છે અને જે ગાંતવુ નામ તે આપ્તુ તે પણ ત્યાં છે તો આપણે ત્યાં ચાલો, હું તને તે મર્વ બતાવું જ્યારે તું તેઓને બગબગ માક્ષાત્ તારી નજરે લેઈશ એટલે મરે હકીકત તને સ્વયમેવ અમળાઈ જશે”

માધુદર્શન-સાધુનર્તન.

સાધુઆહાર-માધુશનન.

સાધુ સખધી ચિત્તવૃત્તિઅટવી.

પ્રકર્યે જૈનપુર તરફ જવાની હા પાડી એટલે મામા ભાણેજ તે

નગર તરફ આટલા એ નગરમાં જતા જ તેઓએ અત્યંત નિર્મળ મનનાળા સાધુઓના દર્શન કર્યા

નિર્મર્શ—“ભાઈ પ્રકર્ષ ! આ તે લોકો છે કે જે મહાત્માઓએ
 “ પોતાના પ્રચટ વીર્યથી મહામોહ વિગેરે રાજાઓને હડાવી દીધા છે,
 “ પાછા પાડી દીધા છે, સક્તિ વગરના કરી મૂક્યા છે એ મહાત્માઓ
 “ સર્વ ઋષિ અને સ્થાવર જંતુઓના બધું છે અને મર્ત પ્રાણીઓ
 “ એમના ભાઈ થાય છે, એ મહાત્માઓ મનુષ્ય દેવતા કે તિર્થંકરી
 “ સર્વ સ્ત્રીઓને પોતાની માતા તુલ્ય ગણે છે અને એવા ઉત્તમ પુ
 “ કોઈ ખરેખર મર્વ સ્ત્રીઓના વહાવા પુત્રો જ હોય તેવા જણાય છે”
 “ એ મહાત્મા પુરુષોના ચિત્ત બાહ્ય કે અતરંગ પરિમ્લહ ઉપર જરા
 “ પાપ લાગતા નથી, બાહ્ય પરિમ્લહમાં ધનધાન્ય મિલકતનો સમાવેશ
 “ થાય છે, અતરંગ પરિમ્લહમાં ક્રોધ માન વિગેરે અતરંગ રાજાઓને
 “ સમાવેશ થાય છે, એ સત્ત્વમાં તેમનું મન રહેતું નથી, તેના ઉપર આસક્તિ
 “ થતી નથી, એટલું જ નહિ પણ પોતાના ગરીર ઉપર પણ તેમને આ
 “ સક્તિ થતી નથી એટલે જેની રીતે કમળ કાદવમાંથી ઉત્પન્ન થાય
 “ છે અને જળથી વૃદ્ધિ પામે છે છતાં કાદવ જળથી કમળ તદ્દન ન્યાય
 “ રહે છે તેમ તેઓ કર્મથી ઉત્પન્ન થાય છે અને ભોગજળથી વૃદ્ધિ
 “ પામે છે છતાં તે સર્વથી દૂર રહે છે અને તેઓની મર્વ પ્રતિષ્ઠા—

૧ જેન સાધુ બિહુઓને ભેટા જ તેઓના વેશથી પણ તેઓની પવિત્રતા દેખાઈ આવે છે

૨ સાધુ દીક્ષા લેતી વખત થાય મહામત અને હાંકું સત્તિભોજન વિરમણ મન લે છે એનો વિસ્તાર આ નિભાગમાં થયો છે પ્રથમ પ્રાણાતિપાત વિર-
 મણ્યમતને લઈને સાધુઓ સર્વ છવને બધુસમાન મહે છે કોઈને પાત કરતા
 નથી કોઈની લાગતી પણ દુઃખતા નથી એ મતને અંગે કોઈ છવના વધ, બંધન
 વાડન કે મારણનો મુનિને સર્વથા ભાગ હોય છે

૩ સાધુ પચ મહામત લે છે તેમાં ચતુર્ય મત ઐથ્યનવિરમણ એને લઈને
 તેઓ સર્વ પ્રકાર સીસોગ કે સળધનો ભાગ કરે છે બ્રહ્મચર્યની વગર
 પામે એને ૧૮૦૦૦ શિષ્યોના મારણ કરે છે

સુદરી કે દેવી સામી આવી ભોગ માટે પ્રાર્થના કરે ^{૧૦૩૯}
 નજર પણ કરતા નથી તેઓના ભોગની પણ તેમને છાંય
 તિથય સાથે સરોગ કરવાની છાંય તો તેઓ કેમ જ
 વિચાર પણ કરતા નથી એવીજ રીતે સાધુઓની ૭૮

“વર્તના સાક્ષી ભાવે જ જણાય છે^૧ એ મહાત્મા પુરુષો સાચુ વચન
 “બોલે છે, પ્રાણીઓનું હિત થાય તેવું જ વચન બોલે છે, ઉચ્ચાર
 “કરે ત્યારે બાળે તેમના મુખમાથી અમૃત ઝરતુ હોય તે પ્રમાણે
 “બોલે છે, સારાસારની બગબગ પરીક્ષા કરીને બોલે છે, કામ હોય
 “તો જ બોલે છે અને જરૂર હોય તેટલું જ બોલે છે, નકામી વાત
 “પણુ કરતા નથી^૨ એ મહાત્મા પુરુષો અમગ યોગની સાધના કરે
 “છે, કોઈ પ્રાણી કે વસ્તુનો મગ સર્વથા ન રહે તે મિથિતિ પ્રાપ્ત કર
 “વાની તેઓની ઇચ્છા હોય છે અને તેની સિદ્ધિ માટે જ તેઓ સર્વ
 “પ્રકારના દોષો રહિત આહાર લે છે અને એની રીતના દોષ વગરના
 “આહારમાં^૩ પણ તેઓ જરા પાપુ લોભુપતા રાખતા નથી બાઈ
 “પ્રર્વ^૪ ! હું તને કેટલી વાત કહું ? ટુંકામાં કહું તો એ મહાત્માઓની
 “સર્વ શ્રેષ્ઠાઓ અને વર્તનો એવા પ્રકારના હોય છે કે એથી મહા-
 “ભોહ વિગેરે રાજાઓ તદ્દન દબાઈ જાય છે, જરા પાપુ જોર કરી
 “નકતા નથી અને આખરે તદ્દન હાર પામી ચાલ્યા જાય છે

“હવે બાઈ પ્રર્વ^૫ ! એવા મહાત્મા પુરુષોના સબધમાં પેલી
 ચિત્તવૃત્તિ અટવી વિગેરે દેવા પ્રકારનું વર્તન કરે છે તે પણ તું સમ-
 જી લે જે પ્રમત્તતા નદીનું વર્તન અગાઉ કરવામાં આવ્યું છે અને જે
 ચિત્તવૃત્તિ અટવીમાં તં બરાબર જોઈ હતી^૬ તે તેઓના સબધમાં તદ્દન
 સૂઝી થઈ જાય છે એટલે તેમાં પાણી રહેતું નથી, એ નદીમાં જે

૧ સાધુ પચ મહામત લે છે તેમાં પાચમુ મત પરિચલવિરમણુ મત ■
 ધન, ધાન્ય, ક્ષેત્ર, વારતુ (મકાન) રૂપ, સોનું અન્ય ધાતુ, દ્વિપદ અને ચતુષ્પદ
 એ નવ પ્રકારના પરિચલનો લાગ હોય છે મૂર્ખોને પરિચલ કહેવામાં આવે છે
 એટલે સાધુને કોઈ વસ્તુ આત્મનિર્વાહ માટે રાખવી પડે તો પણ તેના ઉપર
 આસક્તિ રાખતા નથી

૨ સાધુઓનું બીજું મત મુખાવાદવિરમણુ છે તેઓ બોલતા નથી,
 સત્ય, મિત પ્રિય, હિત અને તથ્ય વચન બોલે છે આ વર્ણનમાં નીલ અદરતા-
 દાન વિરમણુ મત સખધી હકીમત રહી ગઈ જણાય છે ચોરીના ત્યાગ ઉપરાંત
 કોઈની રાજ વગર પણ કોઈની વસ્તુનો સાચુ ઉપયોગ કરતા નથી

૩ આહારના બેતાલીશ દોષ છે વિસ્તાર માટે જુઓ પ્રવચનસારોદ્ધાર ગ્રંથ
 (પ્ર ૧નાકર-ભાગ ત્રીજો-પૃ ૧૬૮-૨૦૮) આ બેતાલીશ દોષ આહારના ખાસ
 સમજવા યોગ્ય છે સમેષમાં તેનું વિવેચન પરિશિષ્ટ ના ૪ મા કથું છે સાધુધર્મમાં
 કેટલી વિરાગતા અને ઉડાણ છે તથા તેપર કેટલું વિગતવાર લક્ષ્ય અપાયું ■
 તેનો આ હકીકત એ સાદો નમુનો ■

૪ જુઓ પૃ ૮૦૫-૬

તદ્વિલસિત નામનો બેટ બતાવનામા આ થો હતો^૧ તે આવા મહા
ત્માઓના સબધમા તદ્દન શૂન્ય જણાય છે, એ બેટની વચ્ચે જે ચિત્ત
વિશેષ નામનો મહપ બ્રહ્મા કરેલો તે બેથો હતો^૨ તે આવા મહા
ત્માઓના સબધમા ભાગી ગયેલો જણાય છે, એ ચિત્તવિશેષ મહપમા
જે તુષ્ટા નામની વેદિકા બેવામા આવી હતી^૩ તે તદ્દન ઉઘડી મૂકી
એઓના સબધમા દેખાય છે, એ તુષ્ટા વેદિકા ઉપર જે વિપર્યાસ
નામનું સિંહાસન બેવામા આન્યુ હતું^૪ તે તદ્દન ભાગી ગયેલું અને
રિખાઈ ગયેલું તેઓના સબધમા દેખવામા આવે છે, એ મહામોહ
રાજાનું શરીર અવિધા રૂપ તારા બેવામા આન્યુ હતું^૫ તે શરીર
રૂપ લાકડીને એ મહાત્માઓએ તદ્દન ભાગી ચૂરો કરી નાખેલ જ
ણાય છે, મહામોહ રાજાને એ મહાત્માઓએ તદ્દન પાતળો-ચેષ્ટા
શૂન્ય કરી મૂક્યો દેખાય છે, એના મિથ્યાદર્શન નામના મત્રીપિશા
અને તેમણે ખેંચીને ફર ફેંકી દીધેલો દેખાય છે, એ મોહરાજાના
પુત્ર રાગદેસરીને તેમણે તદ્દન નાશ પમાડી દીધો છે, એ મોહરાજાના
બીજા પુત્ર દ્વેષગનેન્દ્રનો તેઓએ ભેદ કરી નાખ્યો હોય તેવો તે દેખાય
છે, એ મોહરાજાના એક અમગન્ય એનાની અને નાના સરખા રાજા
જેવા મકરધનજને તે મહાત્માઓએ જમીનપર પટકી પાડ્યો હોય
તેમ દેખાય છે, રાગદેસરીના મત્રી વિષયાભિવાદને તેમણે ફાંડી
નાખ્યો હોય તેવો જણાય છે, એ મહામોહ રાજાની મહામૂઢતા ભાર્યો
છે તેને એ મહાત્માઓએ ધક્કા મારીને કાઢી મૂકી હોય તેમ જણાય
છે, એ મોહરાજાના હુસ્તી^૬ નામના સુભટને તેમણે મારી નાખ્યો
જણાય છે, ભુગુપ્તસા^૭ અને અરતિ^૮ તેમણે છેદી નાખી જણાય છે,
ભય^૯ અને રોક^{૧૦} નો તેમણે વિનાશ કરી નાખ્યો દેખાય છે, હુકાભિ

૧ જુઓ પૃ ૮૦૬-૭

૨ જુઓ પૃ ૮૦૭-૮

૩ જુઓ પૃ ૮૦૮-૯

૪ જુઓ પૃ ૮૦૮

૫ જુઓ પૃ ૮૧૦-૧૧

૬ હાસ્ત્યની ઝોળખાણુ મટિ જુઓ પૃ ૮૭૨

૭ ભુગુપ્તસાની ઝોળખાણુ પૃ ૮૭૭ માં થાય છે

૮ અરતિની ઝોળખાણુ પૃ ૮૭૪ માં થાય છે

૯ ભયની ઝોળખાણુ પૃ ૮૭૪ માં થાય છે

૧૦ રોકની ઝોળખાણુ પૃ ૮૭૫ માં થાય છે

સવિ વિગેરને તેમણે દણી નાખ્યા છે, છોકરાના^૧ કપોને (મોળ કપા-
યોને) તેઓએ દૂર નસાડી મૂક્યા જણાય છે, જ્ઞાનસવરણ (જ્ઞા-
નાવરણ) વિગેરે ત્રણ અત્યંત ખરાબ રાત્રીઓ છે તેમનો તે મહા-
ત્માઓએ વિનાશ કરી નાખ્યો દેખાય છે, સાત રાત્રીઓમાંથી બાકીના
ચાર વેદનીય^૨ વિગેરે રાત્રીઓ રહ્યા તેમને એ મહાત્માઓએ પોતાને
અનુકૂળ કરી દીધેલા હોય તેમ દેખાય છે, એ મોહરાત્રીનું ચારે
પ્રકારનું^૩ લક્ષક તેઓના સમઘમાં જાણે તદ્દન નાગ પામી ગયેલું હોય
તેમ દેખાઈ આવે છે, તેઓના આજ્ઞાચક્ર તદ્દન નાત થઈ ગયેલા દે-
ખાય છે, વિવામો તેઓના મઘઘમાં ગળી ગયેલા દેખાય છે અને સર્વ
પ્રકારના વિગેરો તેઓના સમઘમાં તદ્દન અદૃશ્ય થઈ ગયા હોય છે

“ બાઈ પ્રકર્ષ^૪ તારી પામે કેટલું વર્ણન કરૂં ” મક્ષેપમાં કહ્યું તો
મેં તને અગાઉ કહ્યું હતું કે ચિત્તવૃત્તિ મહા અટવીમાં મૂકી વસ્તુ
પ્રાણીઓને બાહ્ય રૂપે ઘણી જ દુઃખ દેનારી થાય છે અને પ્રાણીઓ
તેની અસરતળે અનેક પ્રકારના ત્રામો પામ્યા રહે છે તે સર્વ વસ્તુ
ઓને મહાત્મા પુરૂષો આ લવચકમાં બેઠા બેઠાજ લગભગ નાગ
પામેલી જુએ છે, જાણે તે વસ્તુઓ હોય જ નહિ એમ તે મહા-
ત્માઓના સમઘમાં બનતું જોવામાં આવે છે ખરેખર એ મહાત્માઓ
મોટા બુદ્ધિશાળી છે^૫ એ મહાત્માઓમાં ધ્યાનયોગ એવો બળવાન
હોય છે કે તેને લઈને તેઓની ચિત્તવૃત્તિ અટવી સર્વ પ્રકારના ઉપ-
દ્રવોથી રક્ષિત જણાય છે, તદ્દન એત થઈ ગયેલી દેખાય છે અને
અનેક પ્રકારના રત્નો (જ્ઞાનાદિ) થી ભરપૂર દેખાય છે મેં જે મહા-
ત્માઓનું તારી પામે પૂર્વે વર્ણન કર્યું તે સર્વ તપોધનો (મહાત્મા-
સાધુઓ-પ્રગતિ પામેલા વીર પુરૂષો) દેખાય છે તેમને તું ખરાખર
ધારી ધારીને જોઈ લે ”

૧ સ્ત્રી છોકરાની જોળખાણ ૫ ૮૭૮ થી થાય છે

૨ સાત રાત્રીઓની જોળખાણ પ્રકરણ ૧૮ માં ૫ ૮૮૮ થી શરૂ થાય છે
તેમાં જ્ઞાનસવરણ દર્શનાવરણ અને અતરાયનામના ત્રણ રાત્રીઓ આવતી દુષ્ટ છે
૩ વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને જોડા બાકી આઠમે મોહરાત્રી રહ્યો
તેની હકીકત ઉપર આવી ગઈ

૪ ચાર પ્રકારના બધ સમજવા અથવા અગત લક્ષક, સામતયક, સામ-
તોનો પરિવાર અને મિત્ર રાત્રીઓ

પ્રકરણ ૩૩ મું

સાત્ત્વિકમાનસ પુર અને ચિત્તસમાધાન મહપ.

વિવેક પરિત દર્શન,
અપ્રમત્તન શિખર,
જૈનપુર-તેના લોકો
ચિત્તસમાધાન મહપ.
નિસ્પૃહતા વેદિકા,
અનવીર્ય સિંહાસન.

વે પ્રકર્ષને બારે મળ્યા આવી, તેની જિજ્ઞાસા તુમ
ધવાના પ્રસંગો વવતા આજ્ઞા, વળી એને આનંદ
આવે તેની મુંદર વસ્તુઓ અને લોકોના દર્શન થવા
લાયા અને આખા જમતનુ તત્ત્વ જ્ઞાનમય સમક્ષ
ખુનવા લાગ્યું તે વખતે એને તવીન જિજ્ઞાસા થઈ

એટલે એણે પ્રશ્ન પરપરા શરૂ કરી

ચિત્તસમાધાન મહપમા પ્રવેશ

પ્રકર્ષ—“મામા ! આપે બહુ સાફ કર્યું, મારા ઉપર ઘણી કૃપા
કરી ! મહાત્મા પુરુષોના (સાધુઓના) દર્શન કરાવીને મારા પાપોને
આપે ખેરવી નાખ્યા, મને ઘણું પવિત્ર કર્યું, મારા અત કરણને જ્ઞાન
કર્યું, મારી આખો જાળે ખરેખરી પાવન થઈ, અ
મારા શરીરપર ધાટીને મારા આખા શરીરને તમે
મામા ! તમે મને પ્રથમથી અહીં સંતોષ રાખના
આજ્ઞા છે તેને બતાવવો બાકી રહ્યો છે, એ
બતાવો એટલે આપણે અહીં આવવાનો પ્રયાસ

ત્રિમર્શ—“ભાઈ પ્રકર્ષ ! ને પેનો

માધાન^૧ નામનો મહપ દેખાય છે, એને લેવાથી જ આખોને ઘણી શાંતિ મળી જાય છે અને એ મહપ વળે જ વિશાળ દેખાય છે, વળી એ મહપ આ જૈનપુર નગરમા રહેનાર સર્વ લોકોને ઘણો વહાલો છે એ મહપને તુ જો ! ખરેખર, સતોષ રાજ એ ચિત્તસમાધાન મહપમા જ હોવા જોઈએ ”

પ્રકર્ય—“ મામા ! જો એમજ હોય તો આપણે એ ચિત્તસમાધાન મહપમા દાખલ થઈ મતોષ રાજને જોઈએ ”

વિમર્શ—“ ભલે ભાઈ ! એમ કરીએ ”

વિશાળ મંડપની સ્વચ્છ ગચના.

આ પ્રમાણે વાતચીત કરી મામા ભાણેજ તે ચિત્તસમાધાન મહપમા યોગ્ય સ્થળેથી દાખલ થયા એટલે તેઓના લેવામા આખો મહપ અદરથી આવી ગયો એ મહપ જોતા જ તેમને જણાયું કે એ પોતાના પ્રભાવથી વિશ્લેષ પામેલા લોકોના સતોષને દૂર કરે તેવો મુદર છે એ મહપની નચ્ચે એક ચાર મુખવાળા રાજ તેમના લેવામા આવ્યા, તે આમા મહપમા રાજ્યમહળની બરાબર વચ્ચે બેઠેલ હતા, પોતાના તેજથી તેણે અધકારનો વિનાશ કરી નાખેલ જણાતો હતો, તેમની આસપાસ અનેક લોકો વીંટાઈને બેઠેલા જણાતા હતા, તે સત્ ચિત્ત અને આનંદને આપનાર દેખાતા હતા, એક મોટી વિશાળ^૨ વેદિકા ઉપર આવી રહેલા અત્યંત મુદર સિંહાસન ઉપર તે રાજ બેઠેલા દેખાતા હતા આવા મોટા રાજને મુદર રીતે મહપમા બેઠેલ મામાભાણેજે જોયા એ ગળને જોતા પ્રકર્યના મનમાં અત્યંત આનંદ થયો, ઘણોજ હર્ષ થઈ આવ્યો અને પૂર્ણ પ્રેમ પ્રગટ થયો તેની પ્રકૃતિ સાધારણ રીતે નહીં નહીં જાણવાની બાબતમા કૌ-તુકવાળી હોવાને લીધે તે વખતે તેને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછી હકીકત મનજવાની ઇચ્છા તેના સ્વભાવ પ્રમાણે થઈ આવી પછી તેણે મામાને પોતાના સદેહો એક પછી એક પૂછવા માંડ્યા

૧ ચિત્તસમાધાન સાર ચિત્ત નિધની કલ્પતા, કુચિકર્યો, વિકલતા, વૈમ નયરદિવ રિપરતાવાળુ પવિત્ર મન એવા મનમા જ સતોષની હાજરી સમવે ૮ ચિત્તનુ સમાધાન-સમતોષપણુ જ્યાં યાય તેને અહીં સારા મનરૂપ મહપ મણવામા આવ્યો છે

૨ વેદિકા, સિંહાસન, ચતુર્મુખ વિગેરે બાબત વિસ્તારથી આજ પ્રકરણમા વ્યથ કરી છે

સાત્ત્વિકમાનસ પુર.

તેનું સ્થાન, તેની જમીનદારી,
તેના હક્કો, તેના તાબાના નગરો
કર્મપરિણામ અને શુભાશય રાખઓ.

પ્રકર્ય—“અહો મામા ! જે જૈનપુરનો આવો મોટો સ્વામી છે, જ્યાં આરો સારો મકાન છે અને જ્યાં આવા મુદર લોકો વસે છે તે નગર તો ધણુ મુદર અને રમણીય જણાય છે સારે મામા ! જે નગર આવા મુદર નિવેક પર્વતપર આવી રહેલું છે તે શુ સવ દોષોથી ભરેલા ભવચક્રમા આવેલ છે? ભવચક્રમા તે આવા મુદર મકાનને શી રીતે સ્થાન દોઈ રહે?”

વિભર્ગ—ભાઈ ! આ નિવેક નામનો પર્વત ડેવી રીતે અને કઈ જગ્યાએ આની રહેનો છે તે સ્થાન સળધી હકીકત કહુ તે તુ બરાબર સમજી લે વાત એમ છે કે એ ચિત્તસમાધાન મકાન જે વિવેક પર્વતપર આની રહેલ છે તે ખરી રીતે તો ચિત્તવૃત્તિ અટવીમા જ આની રહેલ છે, બાકી નિદ્વાનો ઉપચાર માનથી એને ‘ભવચક્ર નગર’મા આવી રહેલ ગયો છે, કારણ કે અહીં સારા ઉત્તમ લોકોથી વસાયેલ એક મોટું વિસ્તારવાળું સાત્ત્વિકમાનસ નામનું અતરંગ નગર છે, એ નગરમા એ મુદર નિવેકગિરિ આવેલો છે હવે એ સાત્ત્વિકમાનસપુર ભવચક્રમા છે અને તે સાત્ત્વિકમાનસપુરમા વિવેક પર્વત આવેલ છે, તેથી પરસ્પર બંનેને આધારઆધેય સળધ છે ભવચક્રમા સાત્ત્વિકપુર અને તેમા વિવેકપર્વત હોવાને લીધે તે જૈન પુરને પણ ભવચક્રમા આવી રહેલું ગણવામા આ મુ છે”

પ્રકર્ય—“મામા ! જે આપ કહો છો તેમ છે તો પછી આ વિવેક પર્વતના આધારભૂત આપે જે સાત્ત્વિક માનસપુર કહું, એની સેવના

૧ ભવચક્ર નગર બાહ્ય છે ચિત્તવૃત્તિ અટકવિનુ સ્થાન અતરંગમા ॥ મોઢ સાયના વલુનમા પણ જાનેના સ્થાનો અતરંગ રાખ્યા છે તે લવંચમા દરો. જૈનપુરનું સ્થાન અરેખત્ર તો અતર દેશમા જ ॥ પણ ઉપચારથી બાહ્ય નજરે તેને બાહ્ય પ્રદેશમા પણ ગ િ ર મય એ આ હકીકતનું સ્વરૂપ છે

૨ હકીકત બહુ સાગી છે બાહ્ય અને અતરંગ અથવા દ્રવ્ય અને સાવ જૈનનો તકીવત રમણ થતાં વ્યવહાર અને નિશ્ચય બંને દૃષ્ટિ ભળવવા ખાતર ચિત્તવૃત્તિમા જૈનપુરનું વાસ્તવિક સ્થાન છતાં તેને ભવચક્રમા ઉપચારથી વ્યવહાર નજરે ગણવામા આવ્યું છે સાત્ત્વિકપુર આધાર છે અને વિવેક આધેય છે

કુન્દારા—એને આશ્રયીને રહેલા ને બહિરંગ લોકો છે તે, આપે આને મહાન વિવેક પર્વત કહો તે, સ્વાર પછી આપે એ વિવેકપર્વતનું અપ્રમત્તન ગિઅગ બતાવ્યું તે, આપે સ્વાર પછી ને જૈનપુર જ છાવ્યું તે, એ જૈનપુરમા વચનારા બહિરંગ માણુનો કહ્યા તે, વળી આપે ને આ ચિત્તમમાધાન નામનો મહામહપ બતાવ્યો તે, મહપમા ગ્રહેલી વેદિકા બતાવી તે, એ વેદિકા ૮૫૭ મૂકેલું સિંહાસન જણાવ્યું તે, એ સિંહાસનપગ બેઠેવ આ મહાગન્તને આપે બતાવ્યા તે, મહા રાત્રીની પાસે બેઠેવ પગિવાર બતાવ્યો તે—અને એ સર્વ હરીકૃત મારે મન તો તદ્દન નવીન જ છે, આ જન્મમા ડોઠ દિવસ મેં તે બરાબર જાણી નથી, તદ્દન અપૂર્વ હરીકૃત છે અને એ સર્વ બાબત ધાપી જાણવાલાયક હોય એમ જણાય છે તો મારા ઉપર કૃપા કરીને એ દરેક બાબતને વખાણે વિસ્તારથી બગબગ સ્પષ્ટપણે સમજાવો!”

નિર્મળ—“ભાઈ! તને નવીન હરીકૃત જાણવાનું અને મમજવાનું વધુ કંઈક છે અને આ સર્વ હરીકૃત ખામ મમજના લાયક છે તો તું બરાબર લક્ષ્ય ગણીને મમજ લે આ વિવેકપર્વતના આધારભૂત ને સાત્તિઙ્ગમાનન્દ નગર કહેવામા આવ્યું છે તે વાસ્તવિકગીતે મને અતરંગ રત્નો (જાનાદિ મહાન ગુણો) ની ખાણો જેવું છે ને કે એ નગર અનેક પ્રકારના દોષોથી ભરેલા ભવચક્રની વચ્ચે વચાનનામા આવ્યું છે તો પણ એનું મન્દ્ર એનું મુદર છે કે એ દોષોના સખરમા આવતું જ નથી, ભવચક્રમા રહ્યા છતાં તે દોષથી મુક્ત રહે છે વાત એમ બને છે કે ભવચક્રનગરમા ને કમનસીબ પ્રાણીઓ ગ્રહેલા દોષ છે તેઓ પોતાની પાસે ગ્રહેલા આ મુદર સાત્તિઙ્ગમાનસપુરને તેના અસલ મન્દ્રે કદિ ભેળ ગકતા જ નથી એ આતરભૂમિમા નિર્મળચિત્ત વિગેરે અનેક નાના નાના નગરો અને ગહેરો છે તે મર્વ આ સાત્તિઙ્ગમાનસપુરના તાબામા કે એમ તારે મમજવું અને અતરંગમા આરેવા નિર્મળચિત્ત વિગેરે પેટા નગરોની એ ગજધાની છે એમ મમજવું તને ચા હશે કે મજસચિત્ત નગરની જમીનદારી નિર્મળચિત્તમારનાએ ગગડેસરીને આપી છે, તામચિત્તની જમીનદારી દ્વેષગર્જને આપી છે અને મહામોહનો હુકમ સર્વત્ર ફેલાવ્યો છે, પણ

૧ અર્થથી બે રો એ સોસાયટિવાળા મૂળ મુદ્રિત ગ્રંથનું પૃ ૬૭૬ સર પાય છે

૨ જુઓ પૃ ૭૨

૩ જુઓ પૃ ૭૬

એ કુર્મપરિણામ મહારાજા ને સર્વનો ઉપરી મોટો રાજા છે તેણે આ સાત્ત્વિકમાનસપુરની કે તેના ટાંચ નીચેના નિર્મળમાનસ આદિ કોઈ પણ નગરની જમીનતરી ઢોઈને આપી નથી, આ નગરની જમીન દારી અને આવકનો ઉપયોગ તો તે કુર્મપરિણામ રાજા પોતે જ કરે છે અને તેની આવકનો કેટલોક વિભાગ શુભાર્થ વિગેરે રાજાઓને આપે છે^૧ એને પરિણામે આ સાત્ત્વિકમાનસપુર અને તેના તાળાના મર્મ નગરો ઉપર મહામોહ વિગેરે રાજાઓ કે તેના એવકોટુ કાંઈ જોર આનતુ નથી આ સાત્ત્વિકમાનસપુર આખા જગતના સાર ભૂત છે, એ સર્વ પ્રકારના ઉપદ્રવોથી તદ્દન રહિત છે, એ સર્વ પ્રાણીઓને અનેક પ્રકારના આદ્યાદ ઉત્પન્ન કરે તેવું મુદર છે અને આજ મનુષ્યોના મનને પોતાના તરફ ઠરાવું કરે તેવું છે આની રીતે એ સાત્ત્વિકમાનસપુર સબધી હકીકત બાઈ પ્રમ્ને^૨ તારી પામે મેં સક્ષેપમા જણાવી તે તારા લક્ષ્યમા આવી હશે, હવે એ નગરમા વસનારા લોકો કેવા મુદર છે તેવું વર્ણન કરૂ છું તે વું લક્ષ્ય દઈને સાબળ અને ચિત્તમા ધારવું કરૂ^૩

સાત્ત્વિકપુરના લોકો

“આ સાત્ત્વિકમાનસનગરમા ને બાહ્ય લોકો વસે છે તેઓમા શૂરવીરપણ, બળનાનપણ વિગેરે ગુણો હોય છે અને ને બહિરંગ લોકો આ સાત્ત્વિકપુરમા આવીને વસે છે તેઓ આ નગરના માહાત્મ્યને લઈને જ વિશુદ્ધાત્મ (દેવગોક)મા જાય છે એ ઉપરાંત વળી ને લોકો અહીં રહેતા હોય છે તેઓની દૃષ્ટિ સન્મુખ વિવેક પર્યંત આવી જાય છે, કારણ કે સાત્ત્વિકપુરથી તે પર્વત ધતો જ નજીક છે અથવા બરાબર કહીએ તો સાત્ત્વિકપુરમા જ તે આવેલો છે હવે એ સાત્ત્વિકપુરમા રહેનારા લોકોમાથી ને કોઈ એ વિવેકપર્વતને દેખીને તેના ઉપર આરોહણ કરે છે તેઓ જરૂર જૈનપુરને પ્રાપ્ત કરે છે

૧ સાત્ત્વિક મનમા મોહ-રાગ કે દ્વેષનું સામાન્ય પ્રવર્તન નથી કર્મ તો હજી રહ્યા છે, પણ તે શુભ હોય ■ આ વાત આ જ પ્રકરણમા આગળ વધારે સ્પષ્ટ કરી ■

૨ સાત્ત્વિકપુરમા વસનારા સર્વ લોકો જૈનધર્મ આદરનાર જ હોય ■ એમ નથી આ હકીકત સ્પષ્ટ કરવામા અવકાશને નિષ્પત્તિપાતપાત બતાવું છે સાત્ત્વિકમાવ જૈનતરમા પણ સહ્યવે છે અને તેને વિશુદ્ધાત્મ (દેવગોક સુધી), જાય ■ મોક્ષ જવા માટે શુદ્ધ સદૃશ્ય જોઈએ આ હકીકત લક્ષ્યપૂર્વક થોડી છે

અને ખરેખર સુખના ભાજન થાય છે^૧ આ પ્રમાણે બનવાથી પશ્ચિ-
મમાં એ થાય છે કે એક તો આ નગરના પ્રભાવથી જ તે લોકો
સ્વભાવે મુદર હોય છે અને પછી વળી વિવેક પર્વતના શિખર ઉપર
ચઢે એટલે (હોય છે તેથી પણ) વધારે મુદર થાય છે વળી આ
ભવચક્રનિવાસી પ્રાણીઓમાં જે પાપી હોય છે તેમને આ જૈનપુર
એવું મુદર લાગતું નથી, એ સુખ આપનાર છે એમ તેમને જણાતું
નથી અને એની વિગિષ્ઠતા તેઓના ખ્યાલમાં બરાબર આવતી નથી
જેઓ સાત્ત્વિકમાનસપુરમાં આની એ પર્વતપગ ચઢે છે તેઓને આ
જૈનપુર અતિ મુદર ભામે છે, માટે જેઓનું ભવિષ્યમાં બહુ કષ્ટાણુ
થનાતું છે અને જેઓ સન્માર્ગે ગમન કરનારા છે એવા લોકો આ
સ્વાભાવિક મુદર નગરમાં ગઢે છે આની ગીતે એ સાત્ત્વિકપુરમાં
વસનારા લોકો અબધી હકીકતનું વિવેચન તાગી પામે ઈર્ષ્ય હરે એ
વિવેકગિરિ અબધી હકીકત તને જણાવું છું તે પણ સમજી લે

વિવેકગિરિ.

“ભવચક્રમાં રહેનારા પ્રાણીઓ ન્યા મુધી આ વિવેક મહા-
ગિરિને જોતા નથી ત્યા મુધી જ તેઓ અનેક પ્રકારના દુ ખોમાં સબ્ધ
કતા હોય છે જેવું એક વખત તેઓને આ વિવેકપર્વતનું દર્શન
થાય છે કે તુરત જ ત્યા પછી તેઓની બુદ્ધિ ભવચક્ર તરફ ચતી જ
નથી, ભવચક્ર ઉપર તેમને પ્રેમ પણ ગઢેતો નથી અને ભવચક્ર તરફ
આકર્ષણ પણ થતું નથી છેવટે એ વિવેકગિરિદર્શનનું પરિણામ એ
થાય છે કે તેઓ ભવચક્રને દોડી દેખેને વિવેક પર્વત ઉપર ચઢી નાખ
છે અને ગર્વ પ્રકારના દુ ખોથી રહિત યથા અવૌકિક આનંદના ભોગવ-
નારા થાય છે સપૂર્ણ આનંદ હમેશને માટે પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ તે-
ઓને વિવેકપર્વત ઉપર ચઢ્યા પછી દેખાય છે એમ થવાનું ઠારણું
એ છે કે તેઓ વિવેક પર્વત ઉપર ચઢે એટલે ત્યાથી તેઓ આખા
ભવચક્ર નગરને પોતાની હથેળીમાં રહેલા પદાર્થની માફક જોઈ
શકે છે તેઓ એ પર્વત ઉપરથી બરાબર જોઈ શકે છે કે એ
ભવચક્રમાં તો અનેક બનાવો વારવાર બન્યા જ રહે છે, એ નગર

૧ સાત્ત્વિકપુર એટલે સમ્યક્ જ્ઞાનવગર પણ કર્મનિર્જરા કરવાની પ્રવૃત્તિ આ
વાત વિમર્શ આગળ આ જ પ્રકરણમાં સ્પષ્ટ કરશે જેઓ આગળ વધી કમનો નાશ
કરી પ્રગતિ કરે છે તે વિવેક પ્રાપ્ત કરી કર્મબ્રિધિ જેની સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે
આ ખરેખરો વિહાસક્રમ છે અને યોગદષ્ટિએ વિચારનીય છે

અનેક દુ ખોથી ભરેલું છે તેની પરિપાટિની રચના જોતા તેઓને એ નગર તરફ વેરાળ્ય આવે છે અને એ નગરથી દૂર જવાનો નિર્ણય થાય છે એક વખતે એ ભરપ્રપચા ઉપર વેરાળ્ય આ થો એટલે સ્વા ભાવિક રીતે જ તેઓને પેલા વિવેકગિરિ ઉપર પ્રેમ આવે છે, કારણ કે તેમને જણાય છે કે તેઓના વાસ્તવિક મુખતુ કારણ એ મહાન પર્વત છે આવા નિર્ણયને લઈને પછી તો એક ઘણી સારી વાત બને છે અને તે એ છે કે એ વિવેકપર્વતના માહાત્મ્યથી એ લોકો ભવ ચક્રમાં થોડો વખત રહે ત્યાં મુખી પાપુ તેઓ ઘણા મુખી થાય છે, વાસ્તવિક આનંદ પામે છે અને અત્યંત ઊંચ દરજ્જાના માર્ગપર આવી જાય છે

અપ્રમત્તત્વ શિખર

“ભાઈ પ્રજ્ઞા” તારી પાસે વિવેકપર્વત સળધી હકીકત વિસ્તારથી સ્પષ્ટ કરી હવે એ વિવેકગિરિ મોટું શિખર અપ્રમત્તત્વ નામનું છે તે સળધી હકીકત તને સમજાડું છે તે ધ્યાનમાં રાખી લે આ અપ્રમત્તત્વ શિખર સર્વ દોષોને નાશ કરનાર છે અને અતરંગ રાજ્યમાં રહેવા સર્વ દુષ્ટ રાજ્યોને મોટો નાશ કરનાર થઈ પડેલું છે એમ થવાનું કારણ એ છે કે એ મહા(વિવેક)ગિરિ ઉપર ચઢેલા લોકોને ઉપદ્રવ કરના સાડ પેલા મહામોહ નિરોધે શત્રુઓ આવી ચઢે છે તો તે પર્વત ઉપરના લોકો પેલા અપ્રમત્તત્વ શિખર ઉપર ચઢીને તેઓના ઉપર એવો સખ્ત મારો ચલાવે છે કે આખરે પેલા શત્રુઓ પર્વત પરથી ગબડતા ગબડતા નીચે જમીનપટ પડી જાય છે, અને તેઓના (શત્રુના) શરીરના અવયવો ભાગીને બૂકો થઈ જાય છે, જેથી ભયમાં ને ભયમાં શિખર તરફ જોતા જોતા તેઓ દૂર નાસી જાય છે આ અપ્રમત્તત્વ શિખર ઉપર ડોહ પાપુ પ્રજ્ઞાના પ્રમાદ^૧ થતા જ નથી વિવેક પર્વતપર રહેનારા પ્રાણીઓના શત્રુભૂત અતરંગ રાજ્યોને દળી નાખવા સાડ જ એને બનાવવામાં આ યુ દોષ તેમ જણાય છે ભાઈ! એ શિખર ઉજ્જવળ છે, ઘણું વિશાળ છે, બહુ ઊંચું છે, સર્વ લોકોને મુખ આપનાર છે અને ઘણું જ મુદર છે

૧ એક તો વિવેક અને વળી પ્રમાદ રહિત જોઈએ એવા ભયૂત પ્રાણીઓના શત્રુઓ નારા પામે તેમાં નવાઈ નથી વળી જુગરના શિખર પરથી લગનારને ઘણી સગવડ સ્થાનની થતી મળે છે આ સર્વ બાબત બહુ વિચારવા યોગ્ય છે

૨ પ્રમાદ મધ વિષય કથાય નિદ્રા અને વિક્રમ

જૈનપુર.

“ભાઈ! એવી રીતે ‘અપ્રમત્તત્વ’ ગિખત મળધી હકીકત તને મહેપમા કહી સમજાવી હવે જૈનપુર મળધી હકીકત તને જહી સંજાણુ છુ તે અરાખત ધ્યાન દઈને સામળ આ જૈનપુર એક ઘણુ ઉત્તમ નગર છે, નિરતર આનંદ પ્રાપ્ત કરવાનુ કારણ છે અને પુણ્ય વગરના પ્રાણીઓ ભવચક્રમા ગમે તેટલો કાળ ભટક્યા કરે પણ તેમને ઘણુ જ દુર્લભ છે, મળતુ મુન્દેલ છે, નજરે પડતુ પણ અશક્ય છે, કારણ કે અનતકાળ સુધી ભવચક્રનગરમા રખડપટ્ટી કરતા કરતા (જ્યારે પ્રાણી ઓઘદષ્ટિ છોડી યોગદષ્ટિમા આવે છે ત્યારે) તે મહા મુન્દેલીએ સાત્ત્વિકમાનસનગરે આને છે ઘણાખરા તો અનેક ભવો ભવચક્રમા કરે, પણ તેમની નજરે માત્તિકમાનસપુર આવતુ જ નથી^૧ જ્ઞાત્ય તેમને કોઈ વખત એવી રીતે સાત્ત્વિકમાનસપુર મળી જાય તોપણ તેઓ ત્યા થોડો વખત રહી વળી પાછા ભવચક્રમા ચાલ્યા જાય છે અને ત્યા તો અનત નગરો હોનાથી પછી તેમને એકદમ પત્તો ખાતો નથી^૨ એવા પ્રાણીઓ વિવેકપર્વતના દર્શન જ કરતા નથી આની ગતે પ્રાણીઓ અનેક વાર સાત્ત્વિકમાનસપુરમા આવે, વળી ભવચક્રમા ભટકે, વળી આવે ને જાય એમ કગતા કગતા કોઈ વખત તેમની નજરમા વિવેકપર્વત આવે છે કેટલાક પ્રાણીઓ તો પોતાની જાતના એવા રાત્રુ હોય છે કે તેઓ પોતાની નજરે આવે મુદર વિવેકપર્વત જુએ તો પણ અને હકીકત મમ જે છતા પણ એ મુદર પર્વત ઉપર ચઢતા નથી અને પાછા ભવચક્રમા ચાલ્યા જાય છે, વળી કેટલાક પ્રાણીઓ એ વિવેકપર્વતપર ચઢ્યા છતા પણ અતિ મુદર પરતુ^૩ મહાદુર્લભ પેલા અપ્રમત્તત્વ શિખરને જોઈ શકતા નથી કેટલાક એ શિખરને જુએ છે તો પણ એના

૧ સસારપરિપાટિમા જ્યારે પ્રાણી ધમસ મુખ થાય છે ત્યારે છેલ્લા પુદ્ગલપરાવતમા એની દશા સુધરતી જણાય છે તે વખતે તે યોગદષ્ટિમા આવે છે આ હકીકત “જૈન દષ્ટિએ યોગ” નામના ગ્રંથમા વિસ્તારી બતાવી છે તેથી અત્ર લખાણ નોટ લખી નથી વાતનો સાર એ છે કે વિકાસક્રમમા ક્રમે ક્રમે મુધારો થતો જાય છે જે પ્રાણી પ્રગટ થવાનો હોય તે મિથ્યાત્વ દશામા હોય ત્યારે તેને પ્રથમ સાત્ત્વિકપુર મળે છે, ત્યા નિર્જરા કરીને વિવેક પ્રાપ્ત કરે છે વિવેક વગર યથાસ્વરૂપ જૈનદર્શન પ્રાપ્ત થઈ નથી

૨ કેટલાક પ્રાણી સાત્ત્વિક માનસ સુધી આવે, પણ પાછો વિકાસ ચાટી પડે તો વળી ભવચક્રના ફેરામા પડી જાય છે

૩ મહાદુર્લભ

ઉપર ચઢવાની મહેનત લેતા નથી અને આજસ કરીને ભવચક્રમા જ આનંદ માની એમે છે પર્વતપર અને તેના શિખરપર ચઢવામા મહેનત પડે તે ભયથી તેઓ ભવચક્રના દુષ્ક્રમા આનંદ માની જમીન પર જ પડ્યા રહે છે જે ભાગ્યશાળી પ્રાણીઓ આ મનોહર અપ્રમત્તવ શિખર ઉપર ચઢી જાય છે તેઓ ત્યાર પછી જૈનપુરને જુએ છે, બાકી એ જૈનપુરના દરિયા કરાવે તેવી મામત્રીઓ મળતી ભવચક્રમા ઘણી જ દુર્લભ છે એવી સામગ્રી ભવચક્રનગરમા છે જ નહિ એવું કાંઈ નથી, પણ મળવી ઘણી મુશ્કેલ છે આ પ્રમાણે હોવાથી મેં તને અગાઉથી જ કહ્યું છે કે ભવચક્રમા દુરનારા પ્રાણીઓને એ અત્યંત મુદર અને સતત આનંદ આપનાર જૈનપુર મળતું ઘણું જ મુશ્કેલ છે એ જૈનપુર અનેક મુદર રત્નસમૂહોથી ભરપૂર છે, એ સર્વ પ્રકારના સુખોની ખાત છે અને આખી દુનિયામા સારભૂત વસ્તુઓ હોય તેના પછુ સાર જેવું એ નગર છે

જૈનપુરના લોકો.

આવી રીતે સક્ષેપમા તારી પાસે જૈનપુરનું વર્ણન કરી બતાવ્યું, હવે એ જૈનપુરમા રહેનારા લોકો કેવા છે તેની હકીકત તને કહું છું તે તું લક્ષ્યમા રાખી લે આ જૈનપુરમા રહેનારા સનજન લોકો નિરતર આનંદમા ગ્રામ્યા કરે છે, તેઓ સર્વ પ્રકારની બાધા પી ઠાપી રહિત થયેલા ટોચ છે અને એમ હોવાનું જાણુ એ નગરનો જ પ્રભાવ ■ તેઓએ સર્વેએ નિવૃત્તિ (મોક્ષ)નગરીએ જવાનો નિર્ણય કરેલો ટોચ છે અને તેને માટે તેઓ નિરતર પ્રયાણ કરી રહ્યા છે અને પ્રયાણ કરતા-મુસાફરી કરતા વચ્ચે વચ્ચે વળી તેઓ દોઢ જ યાએ મુકામ પણ કરે છે એવી રીતે તેઓ મુકામ કરે ત્યારે પણ વિષુદ્ધાલયમા આનંદ ભોગવે છે અને જ્ઞાનયુક્ત હોવાથી ત્યાં પણ મોક્ષનો માર્ગ સરળ કરતા જાય ■ એ લોકોને પણ મહામોહ વિગેરે શત્રુઓ તો છે જ, પણ તેઓના શત્રુ બળ અને ધીરજ જોઈને ભયથી તે શત્રુઓ દૂર નાસી જાય છે અને એમનાથી (જેનોથી) દૂર જ તેઓ ક્યાં કરે છે”

પ્રકર્ષ—“મામા ! આપ કહો છો તેનું તો તદ્દન લાગતું નથી, કારણ કે ભવચક્રના લોકો જેવી રીતે મહામોહ વિગેરેમા આસક્ત થયેલા દેખાતા હતા તેમ આ જૈનપુરના લોકો પણ મહામોહ વિગેરે આતર શત્રુઓમા આસક્ત જણાય છે, જાણુ કે આ જૈન લોકો પણ સર્વ કાર્યો કરતા જણાય છે જેમકે એ ભવચક્રના લોકો

“અન્ય મુંદર રાજદાદિ વિષયો ઉપર મૂર્છા રાખે છે તો આ (જેન)
 “લોકો પણ ભગવાનના ધિય ઉપર મૂર્છા રાખે છે, ભવચક્રના લોકો
 “જેમ ધનવિગેરે બાહ્ય પદાર્થો ઉપર પ્રીતિ રાખે છે તેમ આ જૈન
 “લોકો વ્યાધ્યાય-અભ્યાસ કરવા ઉપર પ્રીતિ રાખે છે, ભવચક્રના
 “લોકો જેમ પોતાના સાસારિક સગા કે પુત્રાદિ ઉપર રોહ રાખે છે
 “તેમ આ જૈનપુરના લોકો પોતાના સ્વધર્મ (સાધર્મી) બધુઓ
 “ઉપર ઘણો એક રાખે છે, ભવચક્રના લોકો જેમ પ્રપચ વિગેરે
 “કરી પ્રસન્ન થાય છે તેમ આ જૈનપુરનાસીઓ મુંદર ધર્માનુષ્ઠાનો
 “કરવાથી રાજી થાય છે, ભવચક્રના લોકો પોતાના સગા પ્રેમી કે
 “સબંધીને જોઈને જેમ સતોષ પામે છે તેમ આ જૈનપુરવાસીઓ
 “પોતાના શુશ્રુઠારાજને જોઈને સતોષ પામે છે, ઇચ્છિત વસ્તુની
 “પ્રાપ્તિ થતા જેમ ચસારીઓને હર્ષ થઈ આવે છે તેમ આ જૈનોને
 “પણ સાચી હઠીકત પ્રાપ્ત થાય-સમન્નય સારે એટલે જ્ઞાનપ્રાપ્તિમા
 “આનંદ થાય છે, ભવચક્રનિવાસીઓ જેમ વિરોધી શત્રુ કે ઉલટા
 “ભાવોને જોઈ તે ઉપર દ્વેષ કરે છે તેમ આ જૈનપુરવાસીઓ પો
 “તાના વ્રતોમા કાંઈ દુષણ (અતિચાર) આની બધ તો તેવા
 “દુષણો ઉપર દ્વેષ કરે છે, જેમ ભવચક્રના મનુષ્યો પોતાની આજ્ઞાનો
 “લોપ કરનારા ઉપર ક્રોધ કરે છે તેમ જૈનપુરવાસીઓ ને પ્રાણીઓ
 “સમાચારીનો લોપ કરે એટલે ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞાનો લોપ કરે
 “તેમના ઉપર ક્રોધ કરે છે, જેમ ચસારી પ્રાણીઓ પોતાના વિરો-
 “ધીઓ ઉપર રોષ કરે છે તેમ જૈનપુરવાસીઓ શાસ્ત્ર (જૈન
 “પ્રવચન)ના વિરોધીઓ ઉપર રોષ કરે છે, પોતાને વિવાસયોગ્ય
 “અનુકૂળ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થતા જેમ ભવચક્રના પ્રાણીઓ મદ કરે
 “છે તેમ જૈનપુરનાસીઓ પોતાના કર્મની નિર્જરામા મદ કરે છે,
 “ચસારી પ્રાણીઓ પોતાની ઉત્તમ ભતિ, કુળ, બળ વિગેરે અનેક
 “બાબતમા અહમ્મર (અભિમાન) કરે છે તેમ જૈનપુરનાસીઓ પોતે
 “જે જે બાબતની પ્રતિના (બાધા, નિયમ) લીધેલ હોય તેનો નિ-

૧ અહીંથી ઉપરથી વિરોધ પણ અર મ્લેય છે પ્રશસ્ત અપ્રશસ્ત બાબ બતાવવા મુંદર ચર્ચા કરી છે અથ જરા વિચારવાથી જરાજર સમન્નય બધ તેવા છે

૨ સમાચારી: સાધુના આચાર ક્રમને સમાચારી કહેવામા આવે ૩ સમાચારી લોપની એટલે એ ક્રમમા બતાવેલ આચારથી ઉલટા ચાલવુ

૩ નિર્જરા ભોનગ્યા વગર કર્મને આત્મપ્રદેશથી તપદ્વારા ખેરથી નાખવા તેને ‘નિર્જરા’ કહેવામા આવે છે

“ વાંઢ કરવા માટે મનમા અભિમાન^૧ લાવે છે, ભનવકુનિવાસી જેમ
 “ અન્ય ઉપર આધાર વિશ્વાસ રાખે છે, પ્રતિકૂળ પ્રસંગોમા ખીન્તની
 “ સહાય ઉપર મદાર બાધે છે તેમ આ જૈનપુરવાસીઓ^૨ પરીપહો
 “ ઉપર (અન્યની સહાય વિના પ્રસન્ન ચિત્તથી પ્રતિકૂળ પ્રસંગોને મહન
 “ કરવા) પોતાની સાધ્યપ્રાપ્તિનો આધાર રાખે છે, સસારી પ્રાણીઓ
 “ પોતાના નિર્બળ વિરોધી તરફ અનાદર કરે છે અથવા તેને જોઈને
 “ ઢોધક હામી કરે છે તેમ આ જૈનપુરવાસીઓ ઉપર કોઈ પ્રકારના
 “ દેવકૃત ઉપદ્રવો થાય છે તો તેના તર- તેઓ તદન બેદરજારીવાળા
 “ રહે છે અથવા તેમને ઝાંઢક હાસીની દૃષ્ટિથી જુઓ ડે, સસારી
 “ પ્રાણીઓ જેમ પોતાની જોબ હુપાવે છે તેમ જો જૈનપુરવાસીઓ
 “ પાપુ જૈનશાસનની મનીનતા થાય-હવકાઈ જપ્પાય જોવી બાબતોને
 “ હુપાની દે છે, આમાન્ય સર્વ પ્રાણીઓ જેમ ખીન્ત નિર્દોષ પ્રાણીઓને
 “ છેતરે છે તેમ આ જૈનપુરવાસી જનો પોતાની ધુતાઈ ંદ્રિયોને
 “ વારવાર છેતરે છે, ંદ્રિયોને આત્મદ્રોહના માર્ગે જતી અટકાવી
 “ આત્મસાધનના માર્ગમા જોડે છે, પ્રાકૃત સર્વ પ્રાણીઓ જેમ
 “ (ધનસપત્તિ મેળવવાનો કે ડીર્ઘિપ્રાપ્તિ કરવાનો) લોભ રાખે છે
 “ તેમ જો જૈનપુરવાસીઓ તપસ્યા કરનાનો તથા ચારિત્ર પાલન કર
 “ વાનો લોભ રાખે છે, માવારણુ સર્વ પ્રાણીઓ શારીરિક મુખ્ખના
 “ સાધનોની બાબતોમા અત્યત આસક્ત થઈ જાય છે તેમ જો
 “ જૈનલોભે મહાપુરુષોનુ વેધાનન્વ^૩ કરવામા આસક્ત થઈ જાય
 “ છે, સસારી પ્રાણીઓ જેમ પૌદ્ગલિક વસ્તુઓનુ રક્ષણુ કરે છે
 “ તેમ જો જૈનપુરવાસીઓ સુદર ધ્યાનયોગની સારી રીતે રક્ષા કરે
 “ ડે, સસારી પ્રાણીઓ જેમ પરદ્રવ્યાદિ અનેક બાબતોની તૃષ્ણા કરે
 “ છે, મેળવવાનો લોભ રાખે છે તેમ જો જૈનપુરવાસીઓ પમેપકાર
 “ કરવાની બાબતમા તૃષ્ણા રાખે છે, મસારીપ્રાણીઓ સ્વાર્થનશ
 “ થઈ અનેક જીવોનો વિનાશ કરે છે તેમ આ જૈનપુરવાસીઓ પ્ર
 “ માદ (મધ-વિષમ-વપાય-વિકથા અને નિદ્રા) રૂપ ચારોનો વિનાશ

૧ આ સામા ય વચન જણાવ છે પ્રવિહાનો નિવાહ યતા આનદ થાય છે
 જો ન આશય અન હોવો જોઈએ

૨ પરીપહ કુધા તૃષા આદિ બાવીસ પરીપહો છે જુઓ નવતત્ત્વમા રા
 યમ તત્ત્વ જોવી કર્મ આવતા અટકી પડે છે સાધુઓ સર્વ પરીપહો સહન કરે છે

૩ વેધાવચ્ચ વળતોની સેવા કરવી તેમની નાકરી ઉઠાવતી તેમની મા
 વગત કરવી વિગેરે

“ કરે છે, સસારી પ્રાણીઓ અનેક બાળતોમાં ભય પામ્યો કરે છે
 “ તેમ આ જૈનપુરવાસી પ્રાણીઓ ભવચક્રમા ભ્રમણ કરવાની
 “ બાળતથી વારવાર ભય પામ્યા કરે છે, જેમ સંગ્રારી પ્રાણીઓને
 “ અનેક ખરાબ પદાર્થો જોતા કે એકી આજમુનો સગ થતા તે તરફ
 “ જુગુપ્સા થાય છે તેમ આ જૈનપુરવાસીઓને પણ ખરાબ રીતીએ
 “ આવનારની બાળતમા જુગુપ્સા થાય છે, જેમ ભવચક્રના ભવા-
 “ ભિનદી લોકો અનેક ભવભ્રમણની બાળતમા રમણુ કરે છે તેમ
 “ આ જૈનપુરવાસીઓ પણ નિર્વૃત્તિનગરીને માર્ગે રમણુ કરે છે,
 “ વ્યવહાર માણસો જેમ મૂર્ખ મનુષ્યોની મૂર્ખતાની હાસી કરે છે,
 “ મજાક કરે છે, તેમ એ જૈનો વિષયમુખ ભોગવનારાઓને જોઈને
 “ તેના તરફ હસે છે, સસારી પ્રાણીઓ પોતાને અપ્રિય વસ્તુના
 “ સંયોગમા ઉદ્વેગ પામે છે તેમ આ જૈનપુરવાસીઓ આચારની
 “ બાળતમા શિથિલતા જોઈને ઉદ્વેગ પામે છે, સાધારણ પ્રાણીઓ
 “ જેમ પ્રિય પદાર્થના વિયોગમા દીવગીરિ (શોક) કરે છે તેમ આ
 “ જૈનપુરવાસીઓ ભૂતકાળમા થયેલા પોતાના ખરાબ ચરિત્રને યાદ
 “ કરીને મનમા વારવાર શોક કરે છે, પશ્ચાત્તાપ કરે છે, દીવગીર
 “ થાય છે, ભવચક્રના લોકો ખીજના દુરાચાર તરફ તિરસ્કાર બતાવે
 “ છે તેમ એ જૈનપુરવાસીઓ પોતાના ઉત્તમ વર્તનમા કોઈ વખત
 “ રમ્પલના (ભૂલ) થતી જોઈ પોતાને વિકારે છે એટલે તે બાળતને
 “ ખરાબ માને છે, સસારી પ્રાણીઓ જેમ લોકોની કે લોકોના કાર્યોની
 “ નિંદા કરે છે તેમ એ જૈનપુરવાસી લોકો પૂર્વે પોતાનો ભવચક્રમા નિવાસ
 “ થયેલો છે તે બાળતની વારવાર નિંદા કરતા જપ્તાય છે, સસારી જીવો
 “ જેમ સુદર યુવતિની પ્રાર્થના કરે છે, તેને રાજી રાખવા તેને પૂજે છે, તેમ
 “ જૈનપુરવાસીઓ તીર્થંકર મહારાજની આશરૂપ યુવાન સ્ત્રીની આગધના
 “ કરે છે, સસારી પ્રાણીઓ જેમ સુદર લલનાની સેવના કરે તેમ એ
 “ જૈનપુરવાસીઓ એ પ્રકારની નિશ્ચારૂપ લલનાની શ્રેવા ઉઠાવે છે

“ આવી રીતે મામા ! તમે જોશો કે સસારી જીવોમા ભવચક્ર
 નિવાસીઓમા મૂર્ખા, રજન, સેહ, પ્રેમ, સતોષ, હર્ષ, દ્વેષ, ક્રોધ, રોષ,
 આનંદ, અહંકાર, વિશ્વાસ, વિરમય, ગૂઢતા, વચન, લોભ, મૃદ્ધિ, રક્ષા,

૧ ભય સાત પ્રકારે છે ૧ ઇહલોક ભય, ૨ પરલોક ભય ૩ આદાન ભય,
 ૪ અકસ્માત્ ભય, ૫ અપયસ ભય, ૬ આજીવિકા ભય ૭ મરણુ ભય મનુષ્યને
 મનુષ્યથી ભય તે ઇહલોક ભય અને મનુષ્યને દેવતિર્વચનો ભય તે પરલોક ભય

૨ શિક્ષા અભ્યાસ તે બે પ્રકારે છે—૧ મહાશિક્ષા, ૨ આસેવના
 શિક્ષા ૧ મહાશિક્ષા પ્રતિદિન સૂત્ર અને અન્ય નિધિપૂર્વક મહાશ કરણ તે,
 ૨ આસેવના શિક્ષા પ્રતિદિન નિધિપૂર્વક ક્રિયા કરવી તે

તુષ્ણા, હિંસા, ભય, ભુગુપ્ત્સા, રમણતા, હાસ્થ, ઉદ્દેમ, શોક, તિરસ્કાર, નિંદા, યુવતિઆરાધના, લલનાસેવા આદિ જોવામા આવે છે, તે તે ભાવોમા રમણ કરતા તેમને દેખવામા આવે છે, તેમ આ જૈન પુરવાસીઓ પણ કરતા જણાય છે, મૂર્છા, સ્નેહ, પ્રેમ આદિ સર્વ ભાવો એક યા બીજા આકારમા જેનીઓમા પણ જોવામા આવે છે આપ જાણો છો કે મૂર્છા રજનાદિ સર્વ ભાવો મહામોહાદિ અતરંગ શત્રુઓ સસારી પ્રાણીઓમા ફેલાવે છે અને એજ ભાવો જૈનપુરવાસીઓમા પણ મોખ્યા દેખાય ■ ત્યારે આ પ્રમાણે હોના છતા આપશ્રીએ મને એમ શા માટે કહ્યું કે મહામોહ વિગેરે રાત્રીઓને તો આ જૈન પુરવાસીઓએ દૂરથી તજી દીધેલા છે ?”

વિમર્શ—“લાઈ’ જે મહામોહ વિગેરેને તે પ્રથમ જોયા હતા અને હાલ જૈન લોકોના સંબંધમા તે જે હમણા કહ્યા તે જૂદા જ છે અહીં જે મહામોહાદિ જોવામા આવે છે તે એ જૈન લોકો તરફ અત્યંત પ્રેમવાળા છે, બહુ હેત રાખનારા છે અને તેમનું શ્રેય વધારનારા છે એ મહામોહાદિ રાજાઓ જે પ્રકારના ■ તેમાના અપ્રસન્ન પ્રશસ્ત એક પ્રકારના રાજાઓ સર્વ પ્રાણીઓના ખરેખરા સ્ત મોહાદિ મોટા દુર્ગમનો છે અને બીજા પ્રકારના રાજાઓ લોકોના ખરેખરા બધુઓ છે—પ્રેમી છે એવું કારણ એ છે કે પહેલા પ્રકારના મહામોહ વિગેરે અતરંગ જનો પ્રાણીઓને સસાર ચક્રમા ધકેલી મૂકે છે, તેમનો પાત કરાવે છે, કારણ કે તેઓ અપ્રસન્ન—ખરાબ હોવાથી તેઓનો સ્વભાવ જ તેવા પ્રકારનો છે, જ્યારે બીજા મહામોહ વિગેરે એવા પ્રકારના છે કે જે તેઓ પાસે રહ્યા હોય તો પ્રાણીઓને નિર્ગતિનગરી તરફ લઈ જાય છે, કારણ કે તેઓ પ્રસન્ન હોવાથી તેઓનો સ્વભાવ જ તેવા પ્રકારનો છે હવે આ જૈન લોકોના સંબંધમા હકીકત એવી બની ■ કે એમની પાસેથી પેલા શત્રુભૂત (પહેલા પ્રકારના) મહામોહાદિ દૂર ગયા છે, તેનો ત્યાગ કરી ગયા છે અને મિત્રભૂત મહામોહાદિ તેમની પાસે રહ્યા છે, જે હકીકતને પરિણામે એ જૈનપુરવાસીઓ સંજ્ઞન હોઇને નિરતર આનંદમા રહે છે’ એ જૈનલોકો સર્વ પ્રકારના કલ્યાણને યોગવનાર

૧ આ હકીકતમા પક્ષપાત એવું જરા પણ નથી મનોવિકારનો સર્વથા ત્યાગ તો ધણી આગળ હૃદયમાં ત્યારે થાય ■ પણ તે દરમિયાન તેની હિંસા બદલી નાખવાની જરૂર રમણ દેખાય છે પ્રસન્ન રીતે ચૌગ્રસ્થિ કરવાનો માગ સાત્ત્વકારે બહુ સ્થાને બતાવે છે ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્ધરોવિનય એક પ્રસંગે કહે ■ કે રાગ ન કરોઃ કોઈ જન કોઈનું રે નવિ રહેવાય તો કર્યો મુનિશું રે વિગેરે પરિણામે રાગનો એ રીતે જ નાશ થાય છે આ જાણત ધણી અશ્વર છે

હોય છે અને બહુ શ્રેષ્ઠ માણસો હોય છે, તેઓ સખધી હકીકત તને કહી મલખાવી હવે એ પિવેકગિરિના સદરહુ શિખરપર આવેલા ચિત્તસમાધાન મહપ સખધી હકીકત તને કહી સમજાવુ તે તું ધ્યાન દઇને સામળ —

ચિત્તસમાધાન મહપ.^૧

“ એ મહપમા એવી શક્તિ છે કે જ્યારે એ પ્રાણીને મળી જાય છે ત્યારે તે પોતાના વીર્યથી પ્રાણીને ઘણુ મુખ આપે છે ત્રણ જગ તના બધુ આ મહારાજને યેસવા સારુ એ મહપ સદાએ બનાવી રાખ્યો છે (આ હકીકત કહેતી વખતે સિંહામનપર બેઠેલા ચતુર્મુખ નૃપતિ તરફ આગળી બતાવીને વિમરો હકીકત આગળ ચલાવે છે) જ્યાં મુધી આ ચિત્તસમાધાન મહપ પ્રાણીને મળતો નથી ત્યાં મુધી આખા ભવચક્રનગરમા મુખની ગંધ પણ પ્રાણીને આવતી નથી, નિ સ્પૃહતા વેદિકા.^૨

“ ભાઈ પ્રકર્ષ ! આવી રીતે તારી પાસે ચિત્તસમાધાન મહપની વાત દુકામા કરી હવે તારી પાસે નિ સ્પૃહતા નામની તે મહપના મધ્યમા ગોઠવેલી વેદિકા સખધી હકીકત કહુ તે સામળ જે લોકો આ નિ સ્પૃહતા નામની વેદિકાને વારવાર સ્મરણમા રાખ્યા કરે છે, પાદ કરે છે, તેમને રાખ્દ વિગેરે ઇદ્રિયના ભોગો તો તદ્દન ઝેર જેવા લાગે છે, તેમને એ ભોગોમા કોઈ જાતનો રસ આવતો નથી અને એમા આનંદ પણ પડતો નથી તેઓનુ મન એવા ભોગો ઉપર જરા પણ લાગતુ જ નથી અને તેથી તેઓએ જે કર્મો અગાઉ એકઠા કરેલા હોય છે તે ઓછા થતા જાય છે, ક્ષય પામતા જાય છે અને એવી રીતે કર્મરૂપ કચરો જવાને લીધે તેઓ મેલ વગરના થઇને સસારમા રહે છે, પણ તેમને ભવચક્ર ઉપર પ્રેમ હોતો નથી, તેનાથી કટાણીને

૧ ચિત્તસમાધાન મહપ મનની સમતા, આવેસમા આવી જવાનો સર્વથા અસંભવ સર્વ મુખનો આધાર મનની સમતા ઉપર છે એ દરરોજના અનુભવનો વિષય છે આ મહપની સાથે મહામોહ રાજનો ચિત્તવિક્ષેપ મહપ સરખાવો તેના વર્ણન માટે જુઓ પૃ ૮૦૭-૮

૨ નિ સ્પૃહતા કોઈ પણ પ્રકારની સ્પૃહા-ઇચ્છા નહિ નિર્ભેતવલાવ જુઓ યશોવિજયજીનુ નિ સ્પૃહતા અષ્ટક દુનિયામા જે લખાણ થાય છે તે આશા અને સ્પૃહાને જ આભારી છે એકવાર સ્પૃહા નીકળી ગઇ એટલે કાર્ય સીધુ, દિશા સ્પષ્ટ અને પ્રયાણ અટકાવ વગરનુ થાય છે આ નિ સ્પૃહતા વેદિકા સાથે મોહરાજને યેસવાની તુલ્યા વેદિકા સરખાવવા થાય છે. તેના વર્ણન માટે જુઓ પૃ ૮૦૬

જ અહીં રહે છે જે ભાગ્યવાન પ્રાણીઓના મનમાં એ નિ સ્પૃહતા વેદિકા વસી ગઈ હોય છે તેમને પછી દેવતાઓની દરકાર નથી, ઇંદ્રનું પ્રયોજન નથી, રાજાની ખુશામત નથી અને કોઈની પણ ઓશિયાળ ક દરકાર નથી એ વેદિકાને પણ વિધાતાએ આ મુદર મહારાજને બેસરા માટે જ બનાવી છે

જીવવીર્ય સિંહાસન^૧.

“ એવી રીતે ચિત્તસમાધાન મહપમા મૂઢેલી નિ સ્પૃહતા નામની વેદિકાનું તારી પાસે વાળું કરી બતાવ્યું એ વેદિકા ઉપર જીવવીર્ય નામનું સિંહાસન મૂકવામાં આવ્યું છે તેની હકીકત તને હવે કહી સ બળાવું છું જે પ્રાણીઓના મનમાં આ જીવવીર્યની સ્ફુરણા થઈ આવે છે તેમને મુખનો જ અનુભવ થાય છે, તેવાઓને પછી હું ખનો પ્રસંગ પડવાનું કાંઈ કારણ રહેતું જ નથી એ આસન ઉપર બેઠેલા આ રાજા ઘણું જ મુદર અને તેજસ્વી શરીરવાળા છે, એમના ચાર મુદર મુખ છે, એ સર્વ જગતના બંધુ અને સર્વને અત્યંત આનંદ આપનાર છે, એ રાજાનો જે આ બહુ મુદર પરિવાર દેખાય છે, તથા એ રાજાનું જે આ મુદર મહારાજાનું તેની સપત્તિ, તેનું મહત્ત્વ અને તેજ દેખાય છે તે સર્વનું કારણ આ જીવવીર્ય સિંહાસન છે એ સિંહાસન સર્ગથી તને કેટલી વાત કહું? કુંકામાં કહું તો અહાં જે આ સાત્ત્વિકમાનસપુર દેખાય છે, તેમાં રહેનારા લોકો દેખાય છે, વિવેકપૂર્વક દેખાય છે, તેનું અપ્રમત્તત્વ શિખર દેખાય છે, તેમાં જૈનપુર દેખાય છે, તેમાં રહેનારા લોકો દેખાય છે, આ મહપ દેખાય છે અને વેદિકા દેખાય છે, વળી પોતાના સૈન્ય સાથે આ મહારાજા પણ અહીં દેખાય છે, તેમજ આખા ભુવનમાં સર્ગથી મુદર મનોરાજ્ય અહીં દેખાય છે તે સર્વ એ જીવવીર્ય સિંહાસનનો પ્રતાપ છે એમ તારે સમજવું હકીકત એવી છે કે આ જીવવીર્ય નામનું સિંહાસન અહીં ન હોય તો આ આખા મહપ ઉપર મહામોહ વિગેરે રાજાઓ ચડાઈ લઈ આવે

૧ જીવવીર્ય પ્રાણી પોતાની સક્તિ ફેરવે લારે જ ખરો વિકાસ કરી શકે છે આ જીવવીર્ય સિંહાસન સાથે મોહરાજાનું વિપર્ણ સિંહાસન સરખાવડું એની દ કીકત માટે જુઓ પૃ ૮૦૯

૨ પ્રાણીમાં સક્તિ તો અનંત છે પણ તેનો ઉપયોગ ન કરે બેસી રહે અથવા વિશાવમાં પડી બંધ તો આખું મનોરાજ્ય અપ્રસરત મહામોહના કબજામાં પડી બંધ છે તેટલા માટે પ્રાણીએ વીર્યસ્ફુરણ કરવાની જરૂર છે એના કષ્ટ ચિત્તની સમાધાનીનો અને મનોવિકાસનો નિમ્મલનો આધાર રહે છે

છે અને જોત જોતામાં ગર્વને હટાવી દે છે અને આ મહપમાં તે જીવ-
વીર્ય સિદ્ધાન્તની બરાબર સ્થાપના કરેલી હોય છે તે જોવા મહામોહ
વિગેરે (અપ્રગમ્ભ) શાસ્ત્રો આ મહપમાં પેમી પણ રાકતા નથી,
અને વલ્ગ પ્રકર્યે કોઈ વખત મહામોહ વિગેરે શાસ્ત્રો આ સૈન્યનો
તિરસ્કાર કરે છે ત્યારે જીવવીર્યના પ્રભાવથી તે પોતાનો બરાબર
દેખાવ આપે છે અને પોતાની હયાતિ સ્થાપિત કરે છે જ્યાં મુઢી
આ જીવવીર્ય સિદ્ધાન્ત અહીં બરાબર પ્રકાશિત હોય છે ત્યાં મુઢી જ
પેતુ ગર્વતોભદ્ર સ્થિત દેખાય છે, હવે પછી વર્ણવવામાં આવશે તે
શાસ્ત્ર પણ ત્યાં મુઢી જ દેખાય છે, શાસ્ત્રનું લન્કર પણ ત્યાં મુઢી જ
જોવામાં આવે છે, આખો નિવંદનગિતિ અને જૈનપુરની હાજરી પણ
જો જીવવીર્ય સિદ્ધાન્તપર આધાર ગમે છે આવી રીતે ભાઈ પ્રકર્યે
તારી પાસે જીવવીર્ય સિદ્ધાન્ત મળી વાત કરી હવે જો સિદ્ધાન્તપર
જોવામાં આવે અને તેના પરિવારનું વર્ણન તારી પાસે કહી સમજાવું છું
તે બરાબર લક્ષ્ય દઈને સામજી”

પ્રકર્યે તત્ત્વચિત્રાન.

પ્રકર્યે પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો કે મામાએ જે વાત કરી
તેનો ભાવાર્થ મારા મનમાં આવી ગયો તે મુઢે છે—મામાએ પ્રથમ
સાત્ત્વિકમાનસપુરનું વર્ણન કર્યું તે અક્ષમ નિર્જેશની અપેક્ષાએ ઉત્પન્ન
યથેવ જ્ઞાનનરનું (મિથ્યાદષ્ટિ) પ્રાણીનું વીર્ય જણાય છે એટલે નદીમાં
જેમ ઘસાતા ઘસાતા પથ્થર ગોળ થતો જાય તેમ હટાતા પીટાતા
પ્રાણીને અક્ષમ નિર્જેશ થઈ જાય છે, આત્મપ્રદેશથી કમોં ફૂટી જાય
છે, પરંતુ તે વખતે તેને ચોક્કસ અવોચની વર્ણવવા જરૂરનાર વિશુદ્ધ
જ્ઞાન હોતું નથી આધારણ રીતે આપુ આપ દગા મૂકી દઈ પ્રાણી
ધર્મની ગતિમુખ થાય ત્યારે જો દશા હોય છે એવા સાત્ત્વિકપુરમાં
રહેનારા જે લોકો બતાવવામાં આવ્યા છે તે એવા વિશુદ્ધ જ્ઞાનવાર
પણ સાત્ત્વિકમાનને લઈને વિષુદ્ધાવ્યમા (દેવલોકમાં) જાય છે ત્યાર
પછી જૈનધર્મના નિહાન્ત લક્ષણ વગર માત્ર કર્મની નિર્જેશથી પ્રા-
ણીને એવી શુદ્ધિ થઈ આવે છે કે પોતે ધન સ્ત્રી પુત્ર સગીર અને
સર્વથી તદ્દન ભૂદો છે, પોતાને વાગ્તનિક ગીતે જો ધન પુત્ર કે ઘર-
વાર સાથે કાંઈ ગમ્ય નથી, વળી તેને એમ પણ જણાય છે કે
મહામોહ વિગેરે તનુઓ ઘણા દુષ્ટ છે, મદા બધા છે, ખેડખરા

દુરમન છે-આવા પ્રકારના અવલોકનદ્વારા બુદ્ધિ થઈ આવે છે તેને વિવેક કહેવામા આવે છે આવા પ્રકારનો વિવેક આવવાથી કેટલાક પ્રાણીઓના દોષો ઓછા થઈ જાય છે, કારણ કે વિવેકને લીધે કપાચો પાછા હટી જાય છે, એવા પ્રાણીઓમા જે અપ્રમાદીપણુ આવે તેને શિખર કહેવામા આવ્યું હોય તેમ જણાય છે ત્યાર પછી તે શિખર ઉપર જૈનપુર કહેવામા આવ્યું તે (સાધુ સાધ્વી આવક શ્રાવિકા રૂપ) ત્યાર પ્રકારના સધવિભાગમા વસનારાઓને અત્યંત આનંદ ઉત્પન્ન કરનાર દ્વાદશાંગી રૂપ જૈન પ્રવચન જણાય છે એ નગરમા રહેનારા લોકો ત્યાર પછી બતાવવામા આવ્યા તે ઉપર જણાવેલા સર્વ શુણ્ણાથી ભૂષિત થયેલા અને તે દ્વાદશ અંગોમા દશવિધી આરાને અમલમા મૂકનારા ત્યાર પ્રકારના સધના લોકો સમજાય છે ત્યાર પછી એ જૈનપુરમા ચિત્તસમાધાન મંડપ બતાવવામા આવ્યો છે તે સર્વના ત્યાર જેવો છે, કારણ કે એ નગરની ખરેખરી શોભા એમા રહેલા એ મંડપને લઈને જ છે ત્યાર પછી (નિ રૂપહતા) વેદિકાનું વર્ણન કર્યું, તેના પર (જીવવીર્ય) સિંહાસનનું વર્ણન કર્યું તે પ્રગટ શબ્દોમા કહેવામા આવ્યું છે જેથી તુરંત સમજી શકાય એવું છે વળી મને આ સર્વ હકીકત ભાવાર્થ સાથે સમજાઈ છે તો હવે રાજા અને તેના સૈન્ય સબંધી હકીકત પણ સમજી શકીશ એમા જરા પણ સંશય જેવું નથી આટલી હકીકત ધોતાને સમજાઈ ગઈ તેથી પ્રકર્ષ ધોતાના મનમા બહુ રાજ થયો

પ્રકરણ ૩૪ મું.

ચારિત્રધર્મરાજ

જે પ્રકર્ષના આનંદનો પાર નહોતો સાત્ત્વિકમાનસ પુર અને ચિત્તસમાધાન મંડપ અને તેમા આવેલી વેદિકા અને સિંહાસનના તત્ત્વચિત્રવનમા એ પડી ગયો એ ચિત્રવનમા તેને બહુ માધુર્ય પ્રાપ્ત થતું ગયું અને એવા જીવવીર્ય સિંહાસનપર બેઠેલા રાજાનું વર્ણન સામંજસ એની આતુરતા વધી પડી

ચતુર્મુખ રાજાધિરાજ.

પ્રકર્ષતુ તત્ત્વચિંતવન પૂરૂ થતા તેણે મામાને રાજાનું વર્ણન કરવા વિનંતિ કરી એટલે બુદ્ધિદેવીના ભાઈએ વાર્તા આગળ ચલાવી

“ ભાઈ પ્રકર્ષ ! આ રાજા જે અહીં દેખવામાં આવે છે તે લોકોમાં ચારિત્રધર્મના નામથી સારી રીતે પ્રસિદ્ધ છે, તે રાજા જાતે ઘણું સારું ભલો અને આનંદ આપનાર છે, એ રાજામાં અનંત શક્તિ છે, તે જગતનું હિત કરનારા ઘણું તત્પર છે, તેના ભડાર ભરપૂર છે, તેની સજા કરવાની પદ્ધતિ પણ સાધનથી ભરપૂર છે, તે વિચારપૂર્વક સમજવા યોગ્ય છે, તે મર્વ ગુણોની ખાણ છે અને બહુ જાણીતો છે એ રાજાને તુ બરાબર ધારી ધારીને જોઈ લે એના ચાર મુખ દેખાય છે એ ચારે મુખના નામ કયા કયા છે અને તેઓની શક્તિ કેટલી છે તે હું હવે તને કહું છું તે ધ્યાન રાખીને સાંભળ એ ચારે મુખને અનુક્રમે ૧ દાન ૨ શીલ ૩ તપ ૪ ભાષ કહેવામાં આવે છે હવે એ ચારે મુખોનું કાર્ય તને કહી સંભળાવું

૧. દાનમુખ, “ એ ચારમાં પેહલું દાનમુખ છે એ મોહરાજાને નાશ કરવા માટે જૈનપુરમાં વસતા પાત્રોમાં સત્ત્વ જ્ઞાનનો ફેલાવો કરે છે અને આખા જગતને ઘણું જ પહાડુ લાગે તેવું અભય^૧ સર્વત્ર ફેલાવે છે વળી તેજ મુખ કહે છે કે જે પ્રાણીઓ વિશુદ્ધ ધર્મના આધારભૂત શરીરને સહાય કરનાર હોય તેઓને જરૂરી વસ્ત્ર પાત્ર આહાર વિગેરે ઉપ યોગી ત્રીજે આપો^૨ વળી હૃદયમાં દયા આવવાથી^૩ કોઈ ગરીબ કુખીને અથવા આઘળા પાગળા અથવા શરીરની મોહરાજાને અથવા દીનને આહારવિગેરે આપવાની બાબતમાં આ દાનમુખ નિષેધ કરતું નથી બાકી કેટલાક લોકો

૧ દાનદાનનો આ વિષય છે

૨ અભય ભયરહિતપણ કોઈના નાશ, ખૂન કે મરણ ન થાય, છવન વગે તેને અભય કહેવામાં આવે છે આ અભયદાન પ્રથમ યત્નમાં મુખ્ય ભાગ બને છે

૩ સુપાત્ર યોગ્ય પ્રાણીને જરૂરીઆતો પૂરી પાડવી તે સુપાત્રદાન છે તેમાં મોજમજની વસ્ત્રોનો સમાવેશ થતો નથી આ ત્રીજો દાનનો પ્રકાર છે

૪ ચોથા પ્રકારના દાનને અનુક્રમાદાન કહે છે કોઈને જોઈને દયા આવવાથી વસ્તુ આપવી તેનો અહીં સમાવેશ થાય છે

‘આપણું દાન આપવાની વાતો કહે છે, ઘોડાનું દાન કરવા સમજાવે છે, જમીન દાનમાં આપે છે અથવા સોત આપે છે અને એવા અનેક પ્રકારના દાન આપવાનું કહે છે, પણ એવા પ્રકારના દાનથી ટોણ પ્રકારનો ગુણ થતો ન હોવાને લીધે આ દાનમુખ એના પ્રકારના દાનને પસંદ કરતું નથી આ દાનમુખ સુદર આશયને કરનાર છે તથા આ મહાને મૂકાવી દેનાર છે અને દુનિયા ઉપર દયા ફેલાવી બધુભાવનો વિસ્તાર કરનાર છે આવી રીતે દાન નામના પ્રથમ મુખનું તારી પાસે વાંન કર્યું હવે ત્યાર પછી એ ચારિત્રધર્મરાજનું શીલ નામનું બીજું મુખ છે તેની હકીકત કહી સમજાવું તે સમજી લે

૨ શીલમુખ. “જૈનપુરમાં જે સાનુ લોકો વસે છે તેઓ સર્વે આ શીલમુખ નામનું ચારિત્રાજનું મુખ જે પ્રમાણે કહે છે તે પ્રમાણે કરે છે આ શીલમુખ સાધુઓને અઠાર હજાર (૧૮૦૦૦) નિષર્ગો ખતાવે છે તે સર્વને તે મહાત્માઓ દરરોજ અમલમાં મૂકે છે અને આ શીલ

૧ આ દાનનો પ્રકાર અપ્રસરત છે દાનમાં ચિત્ત વિત્ત અને પાત્ર ત્રણ પ્રાપ્તની શુદ્ધિ ધ્યાનમાં રાખવાની છે ન્યાય માર્ગથી ઉપાર્જન થયેલ દ્રવ્ય આરાસા રહિત ઉમંગી ચિત્ત અને દાન મહત્વ કરનાર સત્યારી મતધારી નિર્ભય નિશસ્ત્રી પાત્ર એ ત્રણ વિશદ્ધ ભાવના એ ત્રણની શુદ્ધાશુદ્ધિથી આઠ ભેદ થાય ॥ તે નીચે પ્રમાણે —

- ૧ શુદ્ધ પાત્ર શુદ્ધ ચિત્ત શુદ્ધ વિત્ત
- ૨ શુદ્ધ પાત્ર શુદ્ધ ચિત્ત અશુદ્ધ વિત્ત
- ૩ શુદ્ધ પાત્ર અશુદ્ધ ચિત્ત શુદ્ધ વિત્ત
- ૪ શુદ્ધ પાત્ર અશુદ્ધ ચિત્ત અશુદ્ધ વિત્ત
- ૫ અશુદ્ધ પાત્ર શુદ્ધ ચિત્ત શુદ્ધ વિત્ત
- ૬ અશુદ્ધ પાત્ર શુદ્ધ ચિત્ત અશુદ્ધ વિત્ત
- ૭ અશુદ્ધ પાત્ર અશુદ્ધ ચિત્ત શુદ્ધ વિત્ત
- ૮ અશુદ્ધ પાત્ર અશુદ્ધ ચિત્ત અશુદ્ધ વિત્ત

૨ શીલાગ ૧૮૦૦૦ શીલાગનું સપૂર્ણ વિવેચન અન્યાતમકપદ્ધત ૫ ૩૫૬ (દ્વિઆ) નોટમાં કયું છે ત્યાંથી ભેદ લેતું અહીં ફરીવાર તે લખ્યા નથી દસ યતિ ધર્મોની વિચાર પૂર્વક શુદ્ધ આવરણ શીલાગમાં આવે ॥ શીલ એટલે વર્તન સમજાવું શીલ અને સિયળને ભેળની નાખવા નહિ સિયળ એટલે પ્રહાર્યપાલન એ અર્થ થાય છે સાધુ અઠાર હજાર શીલાગરચના પીરી કહેવાય ॥ તેની વિગત સદરહ નોટમાં છે

મુખના હુકમોનો બરાબર આદર કરે છે આ શીલ (વિશુદ્ધ વર્તન) છે તે સાધુઓને ખરેખર આવશ્યન છે, તેમને આભુષણ તુલ્ય ચોભા આપનાર છે અને એ જ તે મહાત્માઓનું મર્વરૂપ છે આ શીલમુખ મુનિવર્ગને સપૂર્ણ આદેશ આપે છે, વળી મુનિ સિવાયનો બે વર્ગ હોય છે તેઓ પણ એ- માંનો કેટલોક વિભાગ અમલમાં મૂકે છે, થોડા થોડા હુકમો મુનિ મિનાયના ગ્રહસ્થો પણ વર્તનામાં મૂકે છે આવી રીતે જીવ નામના બીજા મુખ સબધી હકીકત તને મક્કે- પમાં કરી, હવે તપ નામનું ત્રીજું મુખ છે તેની હકીકત કહું છું તે માલગ

૩, તપમુખ. “ ચારિત્રધર્મરાજનું આ ત્રીજું મુખ ઘણું મજબૂત છે અન્ય તરફથી કોઈ આશા રાખવી (આકાંક્ષા) અને કોઈ પ્રભારની ખોડા ભોગવવાની બાબત(અર્થિ)નો નાશ કરીને તે પ્રાણીને ઘણું મુખ કરી આપે છે પ્રાણીને અન્ય પામેથી આશા હોય છે તે દુઃ થઈ જાય અને તે નિઃશ્વહી બને એટલે તેને કોઈની ઓગિયાળ રહેતી નથી,^૧ અને આશા ખોડા ગઈ એટલે દુનિયાનો માર્ગ સરલ સીધો અને સપાટ થઈ જાય છે તપમુખ પ્રાણીઓમાં મુદર પ્રકારનું જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરે છે, સમારપર સવેગ લાવે છે, મનની સમતા આણે છે અને શરીરમુખાકારી મુદર કરી આપે છે અને એ પ્રાણીને એવડે કોઈ પણ પ્રકારના દુઃખરહિત વિનાશ વગરના શાશ્વતા મુખને ચોખ્ખા બનાવી દે છે, કારણ કે સંજ્જન પુરૂષો ચારિત્રધર્મરાજનું આ તપમુખ જોઈને તેની આરાધના કરીને અને પોતાનું અસાધારણ સત્ત્વ વાપરીને આખરે નિર્વૃત્તિ નગરીએ ચાલ્યા જાય છે (કર્મની નિર્જરા કરવાનું પ્રબળ સાધન આ તપમુખ છે, તીર્થંકર મહારાજ તદ્દલવમુક્તિ જાણવા છતાં તપની આરાધના કરે છે તપથી શરીરમુખાકારી વધે છે તે તપસ્યા કરનારના અનુભવનો વિષય છે) આવી રીતે તારી પામે તપ નામના ત્રીજા મુખનું વર્ણન કર્યું હવે એ ચારિત્રરાજના સાત નામના ચોથા મુખમળધી હકીકત જાણી સમજાવું છું

૧ સાધુ સર્વ પ્રત્યે પાવના કરે છે આપદો દેશથી પાલના કરે છે

૨ તપના બાર ભેદ છે ■ બાહ્ય તપ છે, છ આંતર તપ છે આ બારે ભેદની હકીકત આવતા પ્રકારમાં પાચમાં

અને આવરો તેથી અત્ર લખી નથી

૪. ભાનમુખ. “મુન સજ્જન પુરુષો આ ચાતિત્રરાજના ચોથા મુખને ભક્તિપૂર્વક યાદ કરે છે અથવા તેની સામુ જીએ છે એટલે તે પ્રાણીના સર્વ પાપસમુદાયને દૂર કરીને કાપી નાખીને તેને સાગી રીતે મુખ કરે છે^૧ આ ભાનમુખના પુક મને અનુસરીને જન સત્પુરુષો વિચાર કરે છે કે,^૨ અહો ! આ દુનિયામા જે વસ્તુઓ દેખાય છે તે સર્વ ઘણી તુન્છ છે, આખરે ટકે તેવી નથી, વખત જતા જરૂર તેનો નાશ થવાનો છે (અનિત્યભાવ), સમારમા પ્રાણી જ્યારે પૂર્વ કર્મના ઉદયથી દુખ ભોગવે છે તે વખતે તેને કોઈનો આધાર મળતો નથી, અને કોઈ તેને શરણુ આપી શકતું નથી, કરેલ કર્મ તેને જરૂર ભોગવવા પડે છે (અશરણુ ભાવ), આ સસારમા પ્રાણી એકલો આવે છે અને મરીને એકલો જાય છે, તેનું કાંઈ નથી અને તે કોઈનો નથી (એકત્વભાવ), આ દુનિયામા પ્રાણીને શરીર, ધન, ધાન્ય તથા ખીજ જે કાંઈ બહારની વસ્તુઓ ખેંચાણુ કરીને સમારમા રાખે છે તે સર્વ તેનાથી ભિન્ન છે, તેને તેની સાથે ખરેખરો સબધ નથી અને તે વસ્તુઓ વાસ્તવિક રીતે તેની પોતાની નથી (અન્યત્વભાવ), આ શરીર મૂન, આતરહા, ચરખી અને વિદ્યાથી ભરેલું છે અને તેમા દુર્ગંધી અત્યત હોવાથી તે ઘણું દુઃસ્વચ્છનીય છે એવા શરીરમા પવિત્રતાની ગંધ પણ હોવાનો જરાએ સભવ નથી (અશુ ચિભાવ), આ સસારમા એક ભવની સ્ત્રી અન્ય ભવમા માતા થાય છે, વળી તે સ્ત્રી યાય છે, બાપ દીકરો અને દીકરો બાપ યાય છે—એવી રીતે અરઘદ્ધદ્ધી ચાલ્યા કરે છે અને પ્રાણી એક ખાણમાથી નીકળી બીજામા અને બીજામાથી નીજામા એમ પડ્યા કરે છે (સસારભાવના), મનવચનકાયાના યોગની પ્રવૃત્તિદ્વારા અને પાપસ્થાનકોના આચરણુદ્વારા અનેક રીતે આશ્રવ (કર્મમુદણ) પ્રાણીને

૧ ભાવવગર સર્વ ક્રિયા બરાબર ફળ આપતી નથી રસોઇમા મીઠાને (હણને) > રચાન છે તે રચાન આતર ભોજનમા ભાવને છે

૨ અહીં બાર ભાવનાનો વિસ્તાર છે જ્યાંલ વિસ્તાર માટે જીએ સાત સુવારસ બાર ભાવનાની સહાયો મારા ‘જેન દષ્ટિએ યોગ મા પૃ ૬૬-૭૮ મુધી એની હકીકત વિસ્તારે અવતરણ કરેલી છે અત્ર મુદાસર કુંઠામા તે હકીકત આપે છે

નિરતર આલ્યા જ કરે છે અને તે દ્વારા પ્રાણી કર્મથી બારે થતો જાય છે (આશ્રનભાવ), કોઈ કોઈ પ્રાણી કર્મથી નિર્વૃત્તિ પામવાનો વિચાર કરે છે તે યતિધર્મ, ભાવનાઓ, પરીપહ, અષ્ટ પ્રવચનમાતા, ઇલાદિદ્વારા આવતા કર્મોને રોકે છે (સવરભાવના), બાર પ્રપરના તપદ્વારા અગાઉ બાધેલા કર્મો આત્મપ્રદેશથી ભોગ્યા વગર ખરી જાય છે અને તેવી રીતે પ્રાણી કર્મના હલ્લાથી મોટી ગહત મેળવે છે (નિર્જગ ભાવના), પ્રાણીઓ આ સમારમા સર્વ સ્થા નકે મરાયુ પામેલા છે, જન્મ પામેલા એ અને આ દુનિયામા જેટલા રૂપી દ્રવ્યો છે તે સર્વ તેણે એક યા બીજા આકારમા અનેકવાર ભોગ્યા એ છતાં એને સસારજ્ઞમ પુથી થાક લાગ્યો નથી, ભક્ષપુ કરવાની બાબતમા ઝટાળો આગ્યો નથી, સસાર તેને કડવો લાગ્યો નથી (લોક-સ્વભાવભાવ), આ સસારસમુદ્રથી તારવાને વાસ્તે કોઈ પણ ખરેખરો શક્તિમાન હોય તો તે તીર્થંકર મહારાજે ખતાવેલ સ્વાદ્વાદરોહીયુક્ત શ્રી જૈનધર્મ છે (ધર્મ-ભાવના), પરંતુ એ ધર્મપ્રાપ્તિને યોગ્ય સામગ્રી આ સસારચક્રમા પ્રાણીને મળતી ઘણી જ મુશ્કેલ છે, મળે તો જોળખવી મુશ્કેલ છે અને જોળખાય તો આદરવી મુશ્કેલ છે (બોધિદુર્લભભાવ) આ ભાવમુખના હુકમ પ્રમાણે જે શ્રદ્ધાવાન વિશુદ્ધ બુદ્ધિશાળી પ્રાણીઓ આ અને એની એવી બીજા ભાવનાઓ ભાવે છે તે ખરેખરા ભાગ્યશાળી છે અને તે સાચા શાણ છે ચારિત્રધર્મરાજાનું આ ચોટુ મુખ ઘણું મુંદર છે, એના દર્શનથી ઘણો આનંદ થાય તેમ છે અને સ્વાભાવિક રીતે પોતાની પ્રવૃત્તિથી તે સર્વને અપૂર્વ આનંદ આપે તેવું છે

“આ રીતે એ મહારાજ ચારિત્રધર્મ આ પોતાના ચારે મુખોથી નગરવાની જનોને સર્વ પ્રકારના સપૂર્ણ સુખો આપે છે અને આનંદમા મગ્ન કરે છે એ ચારિત્રધર્મરાજ આ સસારમા ઝરનારા સર્વ પ્રાણીઓને નિરતર મુખ આપના જ છે, ડારણુ જે જાતે અમૃત હોય તે અન્યને દુખ દેનાર કેવી રીતે થઈ કે હોઈ શકે? ખરેખરી નવાઈ જેવી વાત તો એ છે કે એ પ્રમાણે હકીકત હોવા છતાં સસારચક્રમા રહેનાર અનંત પ્રાણીઓમાંથી માત્ર બહુ જ થોડા એને એ સ્વરૂપે જોળખે છે અને એની હકીકત કદયમા ધારણ કરે છે બીજા

તો ઘણાખરા તેને ઝોળખતા પણ નથી અને કેટલાક ઝોળા પુણ્ય વાળા પ્રાણીઓ હોય છે તે તો તેને ઝોળખીને પણ તેની નિંદા કરે છે આની રીતે ભાઈ પ્રકર્ષ! તારી પાસે ચારિત્રધર્મરાજના દાન શીલ તપ અને ભાવ રૂપ ચારે મુખનું વર્ણન કર્યું એ દ્વારા રાજનું પણ વર્ણન કર્યું હવે એ રાજના પરિવાર^૧ સમ્બંધી કેટલીક ઉપયોગી હકીકત તને નિવેદન કરૂં છું

વિરતિ દેવી.

■ ભાઈ પ્રકર્ષ! ચારિત્રરાજની સાથે તેના અરધા આસન ઉપર બેઠેલી સર્વે અગ્રે અત્યંત મુદર, સર્વે પરિમિત અવયવવાળી શુદ્ધ સ્ફટિક જેવી તદ્દન નિર્મળ સ્ત્રી દેખાય છે તે એ ચારિત્રધર્મરાજની વિરતિ^૨ નામની રાણી છે જેવા રાજમા અનેક શુભો છે તેવા અને તેટલા જ શુભો વિરતિ રાણીમા છે એ લોકોમા સર્વને અત્યંત આનંદ આપનારી છે, મોક્ષનો (નિર્મુતિ નગરીનો) માર્ગ બરાબર બતાવનારી છે અને જ્યારે ચારિત્રરાજની સાથે તે પણ એ કતા પામેથી હોય છે ત્યારે તે અને રાજ બંને એક બીજાથી જરા પણ જૂદા ન જ હોય તેવા દેખાય છે

ચારિત્રરાજના પાંચ મિત્રો.

“એ ચારિત્રરાજની પામે જે પાંચ માણસો બેઠેલા દેખાય છે તે ચારિત્રરાજના ખાસ અગ્રણ્ય મિત્રો છે

“એ પાંચમા પ્રથમ મિત્ર છે તેનું નામ સામાયિક^૩ કહેવામા આવે છે એ જૈનપુરમા સર્વે પાપોથી નિરતર વિરતિ કરાવ્યા કરે છે

૧ ચારિત્રરાજનો પરિવાર અટીથી ચારિત્રરાજના પરિવારની હકીકત રજૂ થાય છે આ પ્રકરણમા દેવી વિરતિ રાણી અને પાંચ મિત્રો વર્ણવાશે આવતામા યુવરાજ અને કુમાર કુવર અને પુત્રવધૂઓ વધુવારો અને તે પછીના પ્રકરણમા બાળનો પરિવાર વર્ણવાશે

૨ વિરતિ કાંઈ પણ બાળતનો નિયમપૂર્વક ત્યાગ કરે તો તેને વિરતિ કહેવામા આવે છે એ જૈન પારિશાધિક શબ્દ છે સાત સર્વે ત્યાગ કરે છે તેને મર્વવિરતિ કહેવામા આવે છે એટલે ત્યાગ હદ મર્યાદા અને અપવાદ સાથે શુદ્ધરથો કરે ■ તેને દેશવિરતિ કહેવામા આવે ■

૩ મોદરાજના સાત રાજમિત્રો હતા તેની હકીકત ૫ ૮૮૮ થી ૮૯૨ સુધી વાંચવી છે તેની સાથે આ હકીકત સરખાવવા યોગ્ય છે

૪ સામાયિક એ ઘડિ અથવા તેથી વધારે વખત સસારના સર્વ બાવેનો મથા ૧ પ્રમાણે ત્યાગ કરી જ્ઞાનસ્વાનમા વખત કાઢે તો સામાયિક^૪ કહેવાય છે એમા સવ સાવલ યોગની મન વચન કાચાથી વિરતિ થાય છે

“સાર પછી બીજા મિત્ર દેખાય છે તેનું નામ ‘છેદાપરસ્થાપન’ કહેવામાં આવે છે એ સર્વ પ્રકારના પાપોને વધારે વધારે અટકાવે છે

“સાર પછી ત્રીજા મિત્ર દેખાય છે તેનું નામ ‘પરિહારવિશુદ્ધિ’ કહેવામાં આવે છે એ મિત્ર અઠાર માસ મુંદર તપવિધાન બતાવે છે

“આગળ ચોથા મિત્ર દેખાય છે તેનું નામ ‘સૂક્ષ્મસંપરાય’ કહેવામાં આવે છે

“સાર પછી છેલ્લો મિત્ર દેખાય છે તેનું નામ ‘યથાખ્યાત’ કહે-

૧ છેદાપરસ્થાપન પૂર્વના પર્વાંયને ઉદયા અને નવીન પર્વાંયની ઉપસ્થાપના કરવી તેને છેદાપરસ્થાપન કહે છે (સામાયિક કરતા આ દ્વિતીય ચારિત્રમંડલમાં વધારે લાગભાવ આવે છે સાધુને પ્રથમ દિક્ષા આપતી વખત સામાયિકનો નિયમ કરાવવામાં આવે છે પછી તે સિંચર થાય ત્યારે એને હાન વડી દિક્ષા કહેવામાં આવે છે તે છેદાપરસ્થાપન ચારિત્ર આપવામાં આવે છે આ પ્રવૃત્તિ પહેલા છે’વા તીર્થકરના શાસન મારે છે મન્યના ૨૨ તીર્થકરના શાસન દરમિયાન તેા સામાયિક ચારિત્ર જ વાવજીવિત મારે આપવામાં આવે છે આ આ ચારિત્રની અપેક્ષા નથી

૨ પરિહારવિશુદ્ધિ નવ સાધુઓના સમુદાય મળી એ ૮૮૫ અંગીકાર કરે ॥ તેમાં ચાર સાધુઓ તપ કરનાર થાય છે (એને નિર્વિંશ માન કહે છે), ચાર વૈયાવચ્ચ કરનાર હોય છે અને એકને ૮૫મિથ આચાર્ય બનાવે છે અઠાર માસ સુધી ઉત્તમ તપ કરવામાં આવે ॥ છ મહીના પ્રથમના ચાર કરે છે, પછી છ મહીના વૈયાવચ્ચવાળા કરે છે, પછી છ મહીના ૮૫મિથ બનાવેલ હોય છે તે કરે છે એમ કુલ ૧૮ માસનું આ ચારિત્ર ખાસ પાપની વિશુદ્ધિ માટે છે એનો નિધિ યોગ્યતા કાળ પર્વાંય વિગેરે માટે જુઓ પ્રવચન સારોહાર દ્વારા ૬૯ પ્ર રત્નાકર ભાગ ત્રીજા પૃ ૨૩૧ થી ૨૩૭

૩ સૂક્ષ્મસંપરાય સપરાય એટલે કષાય એની અત્ર અત્યંત મદતા થાય છે નવમા ગુણગ્યાનને અતે ક્રોધ માન માયાને ખપાવી અથવા ઉપસામાવી સૂક્ષ્મ લોભ બાકી રહે તેને દસમા ગુણગ્યાનકે ખપાવે અથવા ઉપસામાવે તેને સૂક્ષ્મ સપરાય ચારિત્ર કહે ॥ દસમા ગુણગ્યાનકનું એ જ નામ છે

૪ યથાખ્યાત આ ચારિત્ર અગિયારમા તથા બારમા ગુણકાલે હોય છે અગિયારમા ગુણકાલે કષાયોનો સર્વથા ઉપરામ હોય છે અવર્તુદ્ધર્ત એ સ્થિતિમાં રહ્યા પછી પાછા ઉદય આવે છે અને એ ગુણકાલેથી પ્રાપ્તિ પાછા પડે છે બારમા ગુણકાલે કષાયોનો સર્વથા ક્ષય હોય ॥ જેથી કષાયો ફરી ઉત્થવા આવતા નથી તેથી એ ગુણકાલેથી મુનિઓ પાછા પડતા નથી અને કેવળજ્ઞાન પામી તે જ ભવમાં મોક્ષે જાય ॥

ધામા આવે છે એ ઘણો જ નિર્મળ અને સારથૂત મિત્ર છે અને સર્વ પાપનો નાશ કરનાર છે

“ચારિત્રરાજના એ પાચે મિત્રો તેના શરીરથૂત છે, તેના જીવન છે, તેના પ્રાણો છે, તેના સર્વરૂપ છે અને તેનું ઉત્તમ તત્ત્વ છે આ પ્રમાણે ભાઈ પ્રકર્ષે તારા જોવામાં ચારિત્રરાજના પાચે મિત્રો આવી ગયા અને તેમની હકીકત સમજાણી એની વધારે વિગતમાં ઉતરતા તો વરસો પસાર થઈ જાય”

પ્રકરણ ૩૫ મું.

યતિધર્મ-ગૃહિધર્મ

ચા

ચિત્રરાજનું મુંદર વર્ણન કર્યું, વિરતિદેવીનો પરિચય કરાવ્યો અને મહારાજના પાચ મિત્રોને જોળખાવ્યા વિશાળ મહાપ, આકર્ષક વેદિકા અને ભવ્ય સિંહાસન એ સર્વ હૃદયને નિર્મળ કરી રહ્યા હતા અને રાજના વર્ણને પ્રકર્ષને વધારે જિજ્ઞાસુ બનાવ્યો હતો તે તો

ચારિત્રરાજના આખા પરિવારને જોળખવા આતુર થઈ રહ્યો મા માએ વર્ણન આગળ ચલાવ્યું

યતિધર્મ યુવરાજ.

“હવે એ ચારિત્રરાજની પાસે જ બેઠેલો દેખાય છે, જેના મુખ ઉપર રાજતેજ છે, તે આ ચારિત્રરાજ મહારાજનો યુવરાજ શાદિવારસ છે અને તેનું નામ યતિધર્મ છે એ યુવરાજને બરાબર જોઈશ તો તે પિતાની પાસે જ બેઠેલો જણાશે જો, ભાઈ! તેને બહારના ભાગમાં મહાત્મા મુનિઓને જોયા તેઓને આ યુવરાજ બહુ જ વહાવે છે અને તેઓ એ યુવરાજની આખો વખત ઘણા આનંદથી સેવા ઉઠાવ્યા કરે છે” એ યતિધર્મ યુવરાજની આજુબાજુ

૧ યતિધર્મ એ સાધુજીવનનું રહસ્ય છે સાધુએ દસ યતિધર્મમાં રમણ કરવાનું ■ દરો યતિધર્મ બહુ વિસ્તારથી વિચારવા લાયક ■ એના વિવેચનમાં ખુલાસા સારૂ મૂળના અવતરણમાં કેટલોક જરૂરી વધારો કર્યો છે આ ઠ

દશ મનુષ્યો બેઠેલા છે તે દશે બહુ સારી રીતે સમજવા જેવા છે તેઓ દરેક શુ શુ કાર્ય બજાવે છે તે દુ તને કુકામા કહી જાઉં તે તુ સમજ લે

૧ ક્ષમા, “એ દશ મનુષ્યોમા પ્રથમ સ્ત્રી દેખાય છે તે ક્ષમા નામની છે એ સર્વ પ્રાણીઓને કહે છે કે-તમે કોધનો ત્યાગ કરો, અન્ય ઉપર રોષ કરવો છોડી દો અને તમારા ઉપર કોઈ ગુસ્સો કરે તો પણ તેના ઉપર શાંતિ રાખો, તમારા મનની સમાનાવસ્થા જાળવી રાખો અને મોટા સમુદ્ર જેવા ગંભીર બનો આ ક્ષમા નામની સ્ત્રી ઉપર સ્ત્રીસગત્યાગ છતાં મુનિઓ બહુ પ્રેમ રાખે છે

૨ માર્દવ, “એ દશ મનુષ્યમા ત્રીજા પછી નાના બાળકના જેવું સુદર રૂપવાન પ્રાણી દેખાય છે તે માર્દવના નામથી ઓળખાય છે અને તે પોતાની શક્તિથી સાધુઓમા નમ્રતા ઉત્પન્ન કરે છે એ શુષ્ક જ્યારે મનુષ્યમા આવે છે ત્યારે ધનનો લાભ થતા, વિદ્યાની પ્રાપ્તિ થતા, દુનિયામા ઐશ્વર્ય મળતા, શરીરમા બળ પ્રાપ્ત થતા, તપસ્યામા વધારો થતા, ઉત્તમ જાતિમા અથવા કુળમા જન્મ થતા અને એવા એવા પ્રકારની વિશેષતા મળી જતા છતાં અભિમાન થતું નથી, પણ પુણ્યોદયની સહચારિતા સમજાય છે અને પ્રાણી તેથી વધારે વધારે નમ્ર બને છે મદના ત્યાગને ‘માર્દવ’ કહેવામા આવે છે

૩ આર્જવ, “ત્રીજા પછી એ દશ મનુષ્યોમા જે ત્રીજો બાળકના જેવા ઘણા સુદર રૂપવાળો મનુષ્ય દેખાય છે તે આર્જવના નામથી ઓળખાય છે એ સુદર બુદ્ધિવાળા મનુષ્યોમા સરળતા ઉત્પન્ન કરે છે, સારો ભાવ લાવે છે અને પ્રાણીમા જે આડાઈ હોય છે, વાકાપણુ હોય છે, ઘાવમેવ કરવાની ટેવ હોય છે તેને દૂર કરે છે સાધારણ રીતે ઉપર ઉપરથી સાગ દેખાવાની અને અદરથી ગોટા વાળવાની પ્રાણીને અનાદિની ટેવ હોય છે, પણ આ બાળક તેઓના મન વચન કાયામા સાદૃશ્ય લાવી આપે છે માયાકપટના ત્યાગને ‘આર્જવ’ કહેવામા આવે છે

૪ મુખ્યતા. “એ દશ મનુષ્યોમા ત્યાર પછી જોયી એક મુંદર સ્વરૂપવાળી લલના દેખાય છે તે મુક્તતાના નામથી જાતીતી થયેલી છે એ મુનિઓના મનને બહારથી અને અતરંગથી સર્વ સગ સમઘી તૃષ્ણા રહિત કરે છે, એના સમઘમા આ યા પછી ધન ધરનાર કે વસ્તુવિશેષ પોતાના કબજામા રાખવાની ઇચ્છા થતી નથી, મોટી રકમના માલેક થનાની હોંસ થઈ આવતી નથી અને જમ્બેની રકમ જોઈને હર્ષ સન્નિપાત થતો નથી, એટલુંજ નહિ પણ અતરંગ કષાયો, મલીન ભાવો અને વિકારોનો પણ ત્યાગ થઈ જાય છે લોભના ત્યાગને ‘મુક્તતા’ કે હેવામા આવે છે એથી બને પ્રકારના (અતરંગ અને બાહ્ય) પરિગ્રહ તથા દેવાની શુભ વૃત્તિ યાય છે

૫ તપયોગ. “યતિધર્મ સુન્દરાજની આબુખાલુ વીંટળાઈને જે દશ મનુષ્યો એઠેલા જણાય છે તેમા પાચમો મનુષ્ય તપયોગ નામનો છે એ અત્યંત પવિત્ર અને વિશુદ્ધ છે વળી એ પાચમા મનુષ્યની આબુખાલુ તેના ખાસ અગત બાર માણસો એઠેલા દેખાય છે, એ બાર અગત રક્ષકોના પ્રભાવથી જૈનપુરમા તપયોગ શુ શુ અમત્કારો કરાવી શકે છે તે પણ હું તને ટુંકમા કહી દઉં છું તે લક્ષ્યમા રાખી લેજે તે પ્રાણીઓને કહે છે કે સર્વ પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરી તદ્દન ઇચ્છારૂપહાવગરના બની જાઓ (અનશન), પ્રાણીઓને કહે છે કે શુધા કરતાં જોહુ લોજન ખાવાથી તદુરસ્તી સારી રહે છે, ઇન્દ્રિયોપર કાષ્ઠ વધે છે અને વીર્યની વૃદ્ધિ થાય છે, વળી રીજ રક્ષકના પ્રભાવથી પ્રાણીઓ નાના પ્રકારના અભિગ્રહો કરે છે, અમુક સયોગમા અમુક રીતે ભિક્ષા મળે તો જ લેવી, આટલી જ વસ્તુઓ ખાવી, આટલી જ ચીજો વાપરવી, અમુક વખતેજ ખાવું, અમુક વસ્તુનો ત્યાગ કરવો, મોજશોખ ન કરવા વિગેરે વિગેરે જીવનના નિયમો બાધવા અને તેને દૃઢ વળગી રહેવું એ સર્વ એ રીજ મનુષ્યના મહત્વારીપણાથી યાય છે, એથી પોતાની વૃત્તિ ઉપર ઘણોજ કાષ્ઠ આવે છે, મન જેમા

૧ અમુક વખત સુધી આહારનો ત્યાગ કરવો તેને ઇત્વર અનશન કહે
 ૨ અને વાવજાવિત ત્યાગને યાજ્ઞક્રિયા અનશન કહે છે

તેમા માંયુ મારતુ બધ થાય છે અને જીવન નિયમ-સરતુ થાય છે અને મુખશાંતિ વૃદ્ધિ પામે છે (વૃત્તિ સક્ષેપ), રસવાળા પદાર્થો ખાવાથી મોહને વિશેષ જોર મળે છે અને સસાર તરફ ગમન થાય છે તેથી ચોથા રક્ષકના પ્રભાવથી પ્રાણીઓ ગ્સત્યાગ કરે છે (રસ-વિગય-ત્યાગ), ગરીરને ધર્મસાધન પૂરતુ સભાળવુ ઠીક છે, બાકી એને વધારે યોગવાની જરૂર નથી, એને કનેરા-મહનનો અભ્યાસ પડનાથી નિર્જગતુ સાધનભૂત થાય છે અને પસગોપાત્ત આવી પડતા સંજોગને સમ ભાવે સહન કરી લે છે જેથી નવીન કર્મબધ ન કરતા ધર્મ-સાધનમા સહાય કરે છે તેથી એના મુખઉપ દ્વેશો (દોષ વિગેરે) શરીરને સાધુઓ આપે છે (કાય-કલેશ), અગોપાગોને ગનરવાની, ગોપન કરનાની અને આચાર પવિત્ર રાખવાની ઘણી જ જરૂર છે તે હકીકત છઠ્ઠો રક્ષક શીખવે છે (સર્લીનતા)'. આ છ પ્રકારના રક્ષકો સર્વ બાહ્ય બાળતો ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરાવે છે અને આ ભવમા અનેક પ્રકારના ઘસારા ખાતા શીખ-વાને આ ત્યાગભાવ આદરવાનો સીધો સરળ પાપુ કરી માર્ગ બતાવે છે

થે બીજા છ મનુષ્યો દેખાય છે તે અતરંગ વેસ્તારે છે અને તે પણ ઘણા જ લાભ કર-કોઈ પાપ પાપ, મલિન ચરિત્ર કે દોષ નહ ગયા હોય, તેને માટે અત કરણના પ્રાયશ્ચિત્ત લેવુ, લઈને તે પ્રમાણે પ્રવિધ્યમા પાપ ન થાય તેની સાવધતા

૧) 'પ્રાયશ્ચિત્ત' નામનો અતરંગ રક્ષક કહે-
 ૧) એ પ્રાયશ્ચિત્ત દસ પ્રકારના છે^૩ ત્યાર મગરક્ષક દેખાય છે તે પ્રાણીને મૂચવે છે

ગોળ, તેવ અને મીઠાઈ એ છ વિગય કહેવાય છે

વિભાગ છે ઇદ્રિયસહીનતા, ક્ષાયસહીનતા વીનતા (એકાદ વસતિમા રહેવુ)

૧) પ્રાયશ્ચિત્ત નીચે પ્રમાણે છે —

૧) કરવુ તે 'આતોચન પ્રાયશ્ચિત્ત'

માટે ક્ષમા માગની તે પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત્ત'

કે જ્ઞાન, વય, બુદ્ધિ અને શુભા તમારાથી જે વધારે
હોય તે સર્વને તેમના સ્થાનને યો ય માન આપો,
તેઓ તરફ પૂજ્ય બુદ્ધિ રાખો અને તેઓ તરફ નર
માસ બતાવો આ 'વિનય' નામનો અતરંગ રક્ષક ચાર
પ્રકારનો છે^૧ ત્યાર પછી આચાર્ય મહારાજ ઉપાધ્યાય

- ૩ અપરાધની વિચારણા કરવી અને ક્ષમા પણ માગવી (મિચ્છામિકુલક દેવો) તે 'મિત્ર પ્રાયશ્ચિત'
- ૪ અશુદ્ધ પાણી ભોજન આદિનો ત્યાગ કરવો તે 'વિવેક પ્રાયશ્ચિત'
- ૫ શરીરપર પોતાના અકુરા વગર સાવધ રવગ્રો આવી ભય તેથી તેમજ ગમનાગમનાદિ ક્રિયા તથા રમડિલ માત્ર પરઠ્યા પછી યતા દોરોને દૂર કરના કાયોત્સર્ગ કરવો તે 'કાયોત્સર્ગ પ્રાયશ્ચિત'
- ૬ જીવ સનકૃષીભાગતા દોષો દૂર કરવા તપશ્ચર્યા કરવી તે હજુ 'તપ પ્રાયશ્ચિત'
- ૭ દીક્ષાપચાયને હાનિ કરે તેવા દોષ યતા તેનું નિવારણ કરવા અમુક દીક્ષાપચાયનો છેદ કરવો પડે તે છેદ પ્રાયશ્ચિત
- ૮ મૂળ શુભને હાનિ પહોંચતા સર્વથા નવીન દીક્ષા લેવી પડે તે 'મૂળ પ્રાયશ્ચિત
- ૯ અનિ ક્ષિણ પરિભ્રમથી વધ વધ ગરો હોય તો તેના દોષ નિવારણ મટિ મહા તપ કરી ફરી દીક્ષા લેવી તે 'અનવરથામ્ય પ્રાયશ્ચિત
- ૧૦ સાધ્વી રાણી કે એવા કોઇ સાથે સ્નેહાત્ર યતા બાર વર્ષ તપ કરી તીર્થપ્રભાવના કરી ફરી દીક્ષા લઇ મન્દ્રમા આવવાની શિક્ષા તે 'પા શયિત પ્રાયશ્ચિત

૧ વિનય અહીં મૂળમા વિનયના ચાર પ્રકાર કહ્યા છે તે તીર્થકરાદિ તેર સ્થાનકે ૧ અનાસાતના ૨ ભક્તિ ૩ બહુમાન અને ૪ તેમના શુભની પ્રશંસા એમ ચાર પ્રકારે ભજવે તીર્થકરાદિ તેર સ્થાનક આ પ્રમાણે - ૧ તીર્થકર ૨ સિદ્ધ ૩ કુવ ૪ મલ ૫ સુત ૬ ક્રિયા ૭ ધર્મ ૮ જ્ઞાન ૯ જ્ઞાની ૧૦ આચાર્ય, ૧૧ સ્થવિર ૧૨ ઉપાધ્યાય ૧૩ ગણી

અથવા વિનયના ચાર પ્રકારમા જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર અને ઉપચારનો સમાવેશ થાય ■ જ્ઞાન એટલે ભલણ દર્શન એટલે માનણ ચારિત્ર એટલે સમિતિ શુભિ પાળવા અને ઉપચાર એટલે આચાર્ય પાસે રહેવું

અન્યત્ર (નવ તરવ દીકામા) વિનયના સાત પ્રકાર બતાવ્યા ■ તે બહુ સમજવા યોગ્ય ■

- ૧ જ્ઞાનવિનયના પાંચ પ્રકાર છે
- (ક) મતિ આદિ જ્ઞાનની અને જ્ઞાનીની
- (ખ) જ્ઞાન અને જ્ઞાનીનું અવરમથી

વિગેરે ગચ્છ ધુરધરો હોય અથવા શરીરે અશક્ત હોય, ઉભરે નાના અથવા વૃદ્ધ હોય, મોટી તપસ્યા વિગેરે કરતા હોય તેમની ખાસ સેવા ચાકરી કરવી, તેમની જરૂરી આવેલી પૂરી પાડવી, તેમની વારવાર ખબર અતર રાખવી એ સર્વને 'વૈયાનચ્ય' કહેવામાં આવે છે એ વૈયા

(ગ) જ્ઞાનથી જાણેલા પદાર્થોની ભાવના કરવી તે ભાવના વિનય

(ધ) જ્ઞાનનું વિધિપૂર્વક ગ્રહણ કરવું તે વિધિગ્રહણ વિનય

(ડ) જ્ઞાનનો સારી રીતે અભ્યાસ કરવો તે અભ્યાસ વિનય

૨ દર્શન વિનયના મુખ્ય બે પ્રકાર છે

(ક) મુશ્મલા વિનય અને (ખ) અનાસાતના વિનય

તે પૈકી (ક) મુશ્મલા સાનુ અથવા સ્વધર્મોની કરવી એટલે તેમને સત્કાર કરવો, તેમને આવતા જોઈ આસનેથી ઊભા થવું, તેમને પૂજવા, તેમને ઊંચા આસન ઉપર બેસાડવા, તેમની વદના કરવી એ સર્વનો સમાવેશ થાય છે

(ખ) અનાસાતના વિનયમાં નીચુંકર, ધર્મ, ધર્મીયાય, વાચક, સ્થવિર સાનુઓ, કુલ, ગણ, સદ્ય અને એક મહત્તી તથા ક્રિયા વિગેરે તેર પદ ઉપર કહ્યા છે તેમની બાહ્ય સેવા, આત્મર અદ્ભુત અને શુભગ્રહણ કરવા એનો સમાવેશ થાય છે

૩ આદિત્રનો વિનય પાંચ પ્રકારે છે

પાંચ પ્રકારના આદિત્ર જેવું વર્ણન ઉપર થઈ ગયું છે તેની સદ્ગ્રહણા કરવી તેમને આદરવા અને અન્ય પાસે તેની પ્રરૂપણા કરવી

૪-૬ ત્રણ પ્રકારના યોગનો વિનય

આચાર્ય આદિ વડીલ પુરુષોનો સર્વ કાળે મન વચન કાયાથી વિનય કરવો એટલે મનથી તેમનું ખરાબ ચિંતવણ નહિ, વચનથી તેમની નિંદા કરવી નહિ અને શરીરથી તેમની વિરૂદ્ધ ખરાબ વર્તણૂક વર્તવું નહિ અને મનવચનકાયાથી તેમની ભક્તિમાં વર્તવું

૭ લોકોપચાર વિનય સાત પ્રકારે છે

(ક) શ્રદ્ધ વડીલ વિગેરેની સમીપ વસવું, તેમની સેવામાં દ્વાજા રહેવું

(ખ) આરાધ્ય પુરુષની ઇચ્છા અનુસાર પ્રવૃત્તિ કરવી

(ગ) ઉપકારનો જલ્દી પ્રત્યુપકારથી આપવો

(ધ) ભોજનાદિ આપવો

(ડ) માદા અથવા નળગાની ઔષધ આદિથી સેવા કરવી

(ચ) દેસકાળ ઉચિત ક્રિયા કરવી

(છ) વડીલનું કાર્ય કરતા તેમાં દોષ રાખવી, માયાપરથી વેઠ દાઢવા ખાતર તે કરવું નહિ

વચ્ચ નામના અતરંગ રક્ષકના દશ પ્રકાર છે^૧ ત્યાર પછી એથી અતરંગ રક્ષક દેખાય છે તેને 'સ્નાધ્યાય' કહેવામાં આવે છે. જ્ઞાનપ્રાપ્ત કરવામાં જેટલો વખત એકાગ્રતા થાય છે તેટલો વખત નવીન કર્મબંધ બટકે છે એટલું જ નહિ પણ એથી બધાવેન કર્મો દૂર થાય છે. દોષ પાપ બાબત વાચવી તેને વાચના કહેવામાં આવે છે, તેને માટે પૂછપરછ ગવાન જવાળ ચર્ચા કરવા તેને પૂઠના કહે છે, વાચેવ બાળેવ બાબતો વિચારી જવી, તેની પુનરાવૃત્તિ કરવી તેને પરાવર્તના કહે છે, તે સળધી મનમાં બરાબર ઉદાગોહ કરવો અધ્યનિર્ણય કરવો તેને અનુપ્રેક્ષા કહે છે અને ધર્મચર્ચા તથા કથા વિનિર્ણય કરના તેને ધર્મકથા કહે છે. 'સ્નાધ્યાય' નામના રક્ષકના એ પાંચ પ્રકાર છે^૧ ત્યાર પછી જે પુરુષ દેખાય છે તે 'ધ્યાન'ના નામથી ઓળખાય છે. એના ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન એવા બે પ્રકાર છે. ધ્યાનથી ખાસ એકાગ્રતા થાય છે, વૃત્તિપર કાબુ આવે છે અને મનની અસ્ત વસ્ત બ્રમણ્યતા અટકી જાય છે^૨ ત્યાર પછી જે છેલ્લો રક્ષક પુરુષ દેખાય છે તે પણ અતરંગ સામ્રાજ્યમાં વર્તે છે અને તે ગ્રાવીઓને પોતાના ગળુ ઉપર, પોતાની ઉપરિ (ગાધુઓને વાપરવાની ચીજો) ઉપર અને પોતાના શરીર ઉપર તથા આહાર ઉપર પણ સ્પૃહા વગરના બનાવે છે અને એ વખત આવે છે ત્યારે ટેરણા કરીને એ સર્વ બાહ્ય વસ્તુઓનો ત્યાગ કરાવે છે એ 'ઉત્સર્ગ'ના નામથી ઓળખાય છે. કર્મ ક્ષય માટે વારનાર એકાગ્ર ધ્યાને કાઉસગ કરવો વિશે

૧ વૈયાવચ્ચઃ દશ પ્રકારના વૈયાવચ્ચથી નીચે પ્રમાણે છે (૧) આચાર્ય (૨) ઉપાધ્યાય (૩) સ્વધીર સાધુ (૪) તપસ્વી (૫) શાપી (૬) નવ દીપિત શિષ્ય (૭) સ્વધર્મો બુદ્ધ (૮) કુળ સમાન (૯) ગણ સમાન (૧૦) સપ્ત સમાન એ દશેને ઓળખ પાલી વચ્ચ પાત્ર ઔષધ વિહારવાળી આપીને તેમની યથાયોગ્ય સેવના કરવી તે દશ પ્રકારના વૈયાવચ્ચો છે.

૨ સ્નાધ્યાયઃ વાચના, પૂઠના પરાવર્તના અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મકથા એનું વિરેચન ઉપર કુલ ૬૦ તે સ્નાધ્યાયનાના પાંચ પ્રકાર છે. અભ્યાસ એ આંતરંગ તપ છે એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા એવું છે.

૩ ધર્મધ્યાન શુક્લધ્યાનના બેઠો માટે જુઓ જોતદુષ્ટિએ યોગ પૃ ૧૪૪-૧૮૨

બાળતોનો પણ એમા ગમાવેરા થાય છે આની રીતે પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને ઉત્તમ એ અતરંગ રક્ષકો છે છ બાલ અને છ અતરંગ રક્ષકો પ્રાણીના સબધમા કેવી ચેષ્ટા કરે છે, એ તપો-યોગ પ્રાણીને શુ શુ કરી બતાવે છે, તે સર્ગાંધી હુકીકત તને ઘણી જ દુઝામા ઝટી સભાળાવી બાકી ને એનું બરા બર સર્પાનું વર્ણન કરનામા આવે તો તો એનો છેડો કદિ આવે તેમ નથી

૬. સયમ. “યતિધર્મ યુગરાજની આગપાગ ને દશ મનુષ્યો બેઠેલા જણાય છે તેમા સ્વાગ પછી ને છઠ્ઠે મનુષ્ય દેખાય છે તે મયમના નામથી સારી ગીતે પ્રવિદ્ધિ પામેયો છે, અને મુનિજનોને તે બહુ જ વલ્લભ લાગે છે આ સયમ નામના ઉત્તમ મનુષ્યની આબુબાબુ વળી સત્ત્વ આદમીઓ પિ-ટળાઈને બેઠા છે એ મર્વ મુદર જૈનપુરમા શુ શુ કરે છે અને કેવો આનંદ કરી બતાવે છે તે દુકામા તારી પામે નિવેદન કરૂ છુ એ સત્તરમાના પ્રથમતા પાચ મનુષ્યોને આશ્રવપિધાન (આશ્રવને ઢાકનાર) તરીકે આળખવામા આવે છે સર્વ જીવનધર્મી વિરમી જુવુ (પ્રાણાતિ-પાત વિગતિ), મર્વદા હિત મિત સત્ત્વ વચન બોલવુ (મૃધા-વાદ સ્વાગ), પારકી-અન્યની માલેકીની અથના માલેકી વગરની ઢહેવાતી વસ્તુને બીજાએ આગ્યા વગર લેવાનો સ્વાગ કરવો (અદત્તાદાન સ્વાગ), સ્ત્રીસગનો સર્પથા સ્વાગ (મૈથન વિરમણુ) અને ઘરબાર માલમિલકતના સ્વામીત્વને તણ દેવુ, પોતાની ડોઇ વસ્તુ કે ગરીર છે એવી માન્યતા પપુ ન ગખની (પરિગ્રહ વિરતિ) આવી રીતે પાચ આશ્રવપિધાનો મયમની આબુબાબુ બેઠેલા છે સ્વાર પગી બીજા પાચ મનુષ્યો બેઠેલા દેખાય છે તે સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ણ અને અવાજ રૂપ પાચે ઇન્દ્રિયો ઉપર મજબૂત કાણુ અપાવે છે અને તેમને જરા પપુ બેર કરવા દેતા નથી સ્વાર પછી બીજા ચાર મનુષ્યો છે તે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ ઉપર મજબૂત કાણુ અપાવે છે, તેમને બેર કરવા દેતા નથી અને છેલ્લા ત્રણ મનુષ્યો એ સત્તરમા દેખાય છે તે મન વચન અને કાયાના સર્વ યોગો ઉપર મજબૂત કાણુ અપાવે છે એવી રીતે એ સયમ

નામનો ઉત્તમ મનુષ્ય પાત્ર આશ્રનનું ઢાંકણ કરીને મુનિ વર્ગને શાત બોધથી આકુળતા વગરના બનાવી દે છે, પાત્ર ઇદ્રિયો ઉપર મજબૂત કાણુ રખાવી તે તેમને ખીલકુલ સ્પૃહા ઇન્દ્રિય વગરના અને ચાણુ સ્થિતિમા સંપૂર્ણ સંતોષ વાળા રાખે છે, કષાયતાપને શાત કરાવીને ચિત્તને એનું મુંદર બનાવી દે છે કે બાપો તેનો નિર્વાણ ન થઈ ગયો હોય તેણે સારૂ તે લાગે છે અને યોગ ઉપર કાણુ અપાવીને તે સર્વ મુનિને ઘણા જ મનોહર બનાવી દે છે અને એવી રીતે એ સયમ નામનો છઠ્ઠો મનુષ્ય પોતાના બળથી મુનિઓને નૃતિસમુદ્રમા તરબોળ રાખે છે.^૧

“અથવા” ટુંકામા કહીએ તો પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, પવન વનસ્પતિ તેમ જ જીવ, નરુ, ચાર અને પાત્ર ઇદ્રિયનાળા સર્વ પ્રાણીઓની મન, વચન કાયાથી કરવા, કરાવવા અનુભોદવા રૂપ કોઈ પણ પ્રકારની આરભાદિ કથી હિસા કરવાનો તે સ્પષ્ટ નિરોધ કરે છે (એ નવ પ્રકારનો જીવસયમ છે એ નવે પ્રકારના જીવોને મન વચન કાયાથી કોઈ પણ પીડા ઉપાધિ અથવા તેનો નાશ કરવાથી દુર રહેવું એ જીવ સયમ છે) એ ઉપરાંત જીવ વગરની વસ્તુઓ પુસ્તકાદિને પણ પ્રતિલેખના પ્રમાણના વિગેરે

૧ આ સયમના સત્તર પ્રકાર થયા એમા પાત્ર આશ્રવલાગ પાત્ર ઇદ્રિયોપર કાણુ ચાર કષાયોપર વિજય અને નહુ યોગોપર અકુશનો સમાસ થાય છે

૨ હવે સયમ સત્તર પ્રકારે બીજી રીતે વર્ણવે છે આ અર્થ વિસ્તારથી ક્યો છે પ્રવચન સારોદાર દ્વારા ૬૫ માથી તે અવતરેલ છે મૂળમા તો સત્તર બે છે એણે સમ તપ તેમ નહી સત્તર ભેદ નીચે પ્રમાણે થશે

૧-૮ જીવ સયમ (પૃથ્વી અથ તેજ વાયુ, વનસ્પતિ બે નહુ ચાર પાત્ર ઇદ્રિયવાળા જીવો વિશે હિસાવિરતિ)

૧૦ અજીવ સયમ

૧૧ પ્રેમા સયમ

૧૨ ઉપેક્ષા સયમ

૧૩ પ્રમાણના સયમ

૧૪ પરિણામના સયમ

૧૫ મન સયમ

૧૬ વચન સયમ

૧૭ કાય સયમ

યતના પૂર્વકે ગ્રહણ કરે (આને ‘અજીવ સયમ’ કહેવામાં આવે છે) બીજા, વનસ્પતિ કે કોઈ પણ જાતુરહિત સ્થાને સુવા બેસવા આવવા વિગેરેની ક્રિયા કરવી, સભાળી પુણ્ય પ્રમાણને કરવાનું તે મયમ શીખવે છે (આને ‘પ્રેક્ષા સયમ’ કહેવામાં આવે છે) મલિન આરબી ગૃહસ્થની ઉપેક્ષા કરવી, પણ તેને આરભાદિક કાર્યમાં પ્રેરણા ન કરવી એવી ફરજ પણ એજ સયમ પાડે છે (‘ઉપેક્ષા મયમ’) આગન શયનાદિની પ્રથમ પ્રેક્ષા કરવા છતાં પણ શુદ્ધ ભૂમિ વસ્ત્ર પાત્રાદિનો પ્રમાર્જનાપૂર્વક ઉપયોગ કરવો તથા પગ પ્રમાર્જવા વિગેરે (‘પ્રમાર્જના મયમ’) જે વસ્તુ પ્રાપ્તિસસકા હોય, અવિશુદ્ધ હોય અથવા પોતાના ઉપયોગમાં આવે તેવી ન હોય તેને વિવિધ પ્રમાણે જાતુરહિત સ્થાને પરકથી દેવાનો ઉપદેશ પણ એજ સયમ કરે છે (‘પરિધાપના સયમ’) હર્ષ, શોક, દ્રોહ, અભિમાન રીસ આદિ વિકારો દૂર કરી ધર્મકાર્યમાં મનને પ્રવર્તાવવું (એને ‘મન સયમ’ કહે છે) શુભ ભાષાનો ઉપયોગ કરવો અને હિંસક તથા કઠોર ભાષાનો ત્યાગ કરવો (એને ‘વચન મયમ’ કહેવામાં આવે છે) અને અવરય કરવા યોગ્ય કાર્યમાં ઉપયોગપૂર્વક શરીરની પ્રવૃત્તિ કરવી (કાય સયમ) એવી રીતે મન વચન કાયના યોગેને બરાબર પ્રવર્તાવવાનું પણ એ સયમ કહે છે આવા આવા મુદર કાપા જે મુનિઓએ સસારના કાર્યો છોડી દીધા હોય છે અને જેઓ સર્વદા એકસરખી શાંત અવસ્થામાં હોય છે તેમની પાસે એ સયમ કરાવે છે આવી રીતે તારી પાસે સયમ નામના છઠ્ઠા યતિધર્મના સહચારીઓનું વર્ણન કર્યું હશે બાકીના ચાર રહ્યા તેનું પણ સંક્ષેપમાં વર્ણન કરી દઈ છું તે તું મમજી લે

૭ સત્ય “ ચાર પછી એ યતિધર્મ યુવગજની પામે જે સાતમો મુદર પુરૂષ દેખવામાં આવે છે તે સત્યના નામથી બહુ પ્રસિદ્ધિ પામેલ છે એ પ્રાણીઓને હુકમ કરે છે કે તમારે જે વચન બોલવું તે અન્યનું હિત થાય તેવું બોલવું, નેટવું જરૂર હોય તેટલું માપીને બોલવું અને બીજા પ્રાણીઓને સાબળીને આનંદ થાય તેવું વચન બોલવું, ગમે તેવી અ

મવડે થાય તો પણ અમલ વચન તો બોલવું જ નહિ-અને આ પ્રમાણે જે પુકમ મલ્ય ધર્મ કરે છે તેને મહા મુનિઓ અક્ષરશ પાળે છે

૮ શૌચ “એ યતિધર્મ યુગરાજની પામે જે આક્રમે માગસ દે ખાય છે તે ‘શૌચના નામથી જાણીતો છે તે ગ્રાહીઓને બાલ અને આતર પવિત્રતા રાખનારો ઉપદેશ આપે છે બેતાળીશ દોષરહિત આહાર લેવો વિગેરે બાલ અથવા દ્રવ્ય શૌચ કહેવાય છે અને કપાયરહિત થઈ શુદ્ધ અધ્યવસાય દ્વારા સારા પરિણામ રાખવા તેને બાલ અથવા આતર શૌચ કહેવામાં આવે છે મન વચન કાયાને પવિત્ર રાખવા, દોષરહિત ચારિત્ર પાળવું અને કોઈની દીધા વગરની વસ્તુ કાંઈ પણ લેવી નહિ એનો સમાવેશ પણ આ શૌચ ધર્મના ઉપદેશમાં થાય છે આ શૌચનો આ દેશ પણ મુનિમહાત્માઓ ઉપાડી લે છે

૯ આર્કિચ ય “ત્યાર પછી નાના બાળકના આકારને ધારાનું કરનાર જે નનમો પુરૂષ યતિધર્મના પરિવારમાં જન્માય છે તેનું નામ આર્કિચ ય (અર્કિચનપણ) છે એ મુનિઓને બહુ જ વહાલો લાગે છે એ બાલ અને અતરની સર્વે બાબતોમાં શાંતિ અપાવે છે અને ઉકળાટ માત્ર મટાડી દે છે અને મુનિઓને અત્યંત સ્ફુટિક જેવી નિર્મળ મુદરતા પ્રાપ્ત કરાવે છે (એને ‘નિષ્પરિગ્રહ’ના નામથી પણ એ જાણવામાં આવે છે બાલ પરિગ્રહ ધન, ધાન્ય, ખેતર, મકાન, રૂપ, સોનું, અન્ય ધાતુઓ, દ્વિપદ અને ચતુષ્પદ એ નવ પ્રકારે છે અને આતર પરિગ્રહમાં કપાય અને બીજા મનોવિકારોનો સમાવેશ થાય છે એ બાલ અક્ષતર પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો એ સાધુઓનું પાચમું મહાવ્રત છે કોઈપણ વસ્તુ ઉપર મૂર્છા કરવી, તેનાપર સ્વામીત્વ ભાન રાખવો તે સર્વનો પરિગ્રહમાં સમાવેશ થાય છે અને સાધુઓ એનો સર્વથા ત્યાગ કરે એવો ઉપદેશ આ નનમો મનુષ્ય આપે છે)

૧ શૌચ અતિચારરહિત સયમન પાળવું તે શૌચ શૌચ સયમ પ્રતિ નિરપેક્ષતાનિરતિચારતેલ્યથા ।

૧૦ બ્રહ્મચર્ય. “ત્યાર પછી યતિધર્મના પરિવારમાં ગર્ભ જેવો ઘણો મનોહર છેલ્લો બાળ બેઠેલો દેખાય છે તે બ્રહ્મચર્ય નામથી પ્રખ્યાત છે અને મુનિઓને તે બહુ જ પ્રિય છે દિવ્ય અથવા ઔદારિક શરીર સાથે એટલે કોઈ પણ દેવા ગતા સાથે, મનુષ્ય સ્ત્રી સાથે અથવા તિર્યચણી સાથે મન વચન અને કાયાથી ચયોગ ન કરવો, ન કરાવવો અને કુમારની પ્રગમા ન કરવી એ બાબતની પ્રેરણા એ દશમો મનુષ્ય મુનિઓને કરે છે અને મોક્ષને સાધ્ય કરના ઇચ્છનારે, તેની વારવાર પ્રશાસા કરનારે અને તેને આદરનારે કદિ પણ અબ્રહ્મ સેવકું નહિ એવો સ્પષ્ટ નિવેધ એ દશમો મનુષ્ય કરે છે (સાધુધર્મમાં ‘બ્રહ્મચર્યને મુખ્ય સ્થાન છે યોગસાધનમાં બ્રહ્મચર્યસેવનાની ખાસ અગત્ય છે અને કોઈપણ બાબતમાં પ્રગતિ કરવી હોય તો તારી વિદ્યા અને માનસિક બળનો આધાર બદ્ધવીર્યપણા ઉપર રહેતો હોવાથી બ્રહ્મચર્યની ખાસ અગત્ય છે)

“આવી રીતે મુંદર દશ મનુષ્યોના પરિવારથી પરવરીને યતિધર્મ નામનો એ ચારિત્રધર્મરાજનો યુવરાજ આ જૈનસત્પુરમાં લીલાથી લહેર કરે છે, આખા નગરમાં ફરે છે અને પોતાનો પ્રભાવ સર્વને બતાવે છે

સદ્ભાવસારતા યુત્રવધૂ^૧

“ભાઈ પ્રકર્ષ’ એ યતિધર્મને આ અત્યંત મુંદર અને પ્રદાશમાન ક્રાંતિવાળી નિર્મળ લોચનવાળી બાળા સદ્ભાવસારતા નામની પત્ની છે એટલે એ ચારિત્રધર્મરાજની યુત્રવધૂ થઈ એ સદ્ભાવસારતા મુનિઓને બહુજ વહાલી લાગે છે અને એના પતિને તો એના ઉપર એટલો બધો સાચો પ્રેમ છે કે એ હોય તો જ યતિધર્મ (યુવરાજ) જીવે છે અને એ ન હોય તો પોતાના પ્રાપ્ત કાઠી નાખે છે એવી રીતે એ યુવરાજને આ પત્ની ઉપર ઘણો એહ છે અને સાચા હૃદયનુ

૧ બ્રહ્મચર્ય એ અદાર ભેદ પાળવાનું છે દિવ્ય અને ઔદારિક શરીર પ્રત્યેક મન, વચન અને કાયાથી એટલે છ ભેદ થયા તેને ન કરવું, ન કરાવવું અને ન અનુમોદન એમ ત્રિવિધ શુભતા ૧૮ ભેદ થયા

૨ સદ્ભાવસારતા વિચારણાપૂર્વક મુંદર ભાવ વસ્ત્રયોગપૂર્વક વિશુદ્ધ આત્મર જીવન ભાવવત્તર યતિધર્મ ટકતા નથી એટલે સર્વનો સાર ભાવમાં છે પત્ની વગર પતિ જીવતો નથી એ વાતનું સ્પષ્ટ આ દર્શનમાં ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે

વહાલ છે એ બેના પ્રેમનું કેટલું વર્ણન કરે? દુનિયામાં ઘણા સ્ત્રી ભરતાર (દપતી) ભેગા છે, પરંતુ આવો અકૃત્રિમ સેહમય દપતીભાન મેં બીજી કોઈ જગ્યાએ બીજા કોઈ ધર્મીધર્મીયાણીમાં ભેગો નથી જુદિધર્મ ફર્યાદો.

“ત્યા એક બીજા નાનો કુમાર દેખવામાં આવે છે તેનું નામ જુદિધર્મ છે અને તે યતિધર્મ યુવરાજનો નાના ભાઈ થાય છે એ બાર મનુષ્યથી પરવરીને બેઠેલો છે અને જૈનપુરમાં ભારે આનંદ લીધા કરાવી રહ્યો છે તેનું સંક્ષેપમાં તારી પામે હું વર્ણન કરી બતાવું તે તું ધ્યાન રાખીને સમજી લે.”

“(૧) સર્વ પ્રકારની સ્તૂળ હિંસાનો ત્યાગ કરવા તે સૂચવે છે મતલબ એ છે કે જુદસ્થથી સાધુની માફક સર્વથા હિંસાનો ત્યાગ ન થઈ શકે તેથી તેણે સ્તૂળ હિંસાનો ત્યાગ કરવો બેઠાં સાધુધર્મમાં સર્વ જીવની મન વચન કાપાથી હિંસા ન કરવા કરાવવાનું ફરમાન છે, જુદસ્થથી તેટલી અહિંસા પાળવાનું બની શકે નહિ તેથી તેણે સ્તૂળ અહિંસા તો અવશ્ય પાળવી બેઠાં જેમકે પૃથ્વી જળ અગ્નિ પવન અને વનસ્પતિની હિંસા આવકથી થઈ જાય તેથી તેનો સર્વથા નિરોધ તે નિયમપૂર્વક કરી શકે નહિ, બાકી બેથી પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા (ત્રસ) જીવો રહ્યા તેમાં પણ તે સંકટપૂર્વક હિંસા કરે નહિ, પણ આરંભ સમારંભને અગે હિંસા થઈ જાય વળી નિરપરાધીને તો તે ભારે નહિ પણ અપરાધ કરનારની હિંસા ન જ કરવી એવો તેનાથી નિર્ણય થઈ શકે નહિ (આથી બેવારો કે લગાઈ કે આત્મસરક્ષણને અગે જુદસ્થધર્મમાં હિંસાથી સર્વથા બચી શકાતું નથી) વળી સાપેક્ષ કારણે હિંસાનો નિવેધ તેને હોઈ શકે નહિ, નિરપરાધી છતાં પણ ભારવહન કરનારા પાંડા, બળદ, ઘોડા વિગેરે તથા પ્રમાદી પુત્રાદિકને સાપેક્ષપણે વધુ બધપ્રહારઆદિ કરવામાં આવે છે જુદસ્થધર્મને અગે આવજીવો તે નિરપેક્ષપણે નિરપરાધી બેથી પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા નાશ કરે નહિ, તે સિવાયના બીજાની હિંસા નહિ.”

૧ જુદિધર્મ જુદસ્થ ધર્મ ચાલિ
સ્થધર્મ નાનો કુવર છે જુદસ્થને ચાલિ
રાગકેસરી અને દેવચન્દ્ર પુત્રો છે તેમ

૨ આ બાર મનની બાળતામાં
ધારીને અન્ય પ્રયોગથી બેઠાં અહીં
પાછી શરૂ થાય છે જેમને બાર મનની
આ આડ પૃષ્ઠો છોડી દેવા મૂળ પ્રથમાં

છઠ્ઠા રાખે, પણ તેનો સર્વથા ત્યાગ તેનાથી થઈ શકતો નથી, છતાં તે સર્વ કાર્યો જ્યેષ્ઠાપૂર્વક કરે છે, સર્વ આહાર અને બવહારમા ઉપયોગ રાખે છે અને સભાળપૂર્વક કામ કરે છે, એ નકામો જીવવધ કરતો નથી, ઘેટ્યુ બની ગઈ તેટલું આગ્રહથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે છે આ પ્રથમ વ્રતને સ્થૂળ પ્રાણાતિપાત વિરમણવ્રત કહે છે.

“(૨) ત્યાર પછી બીજી સ્થૂળ મૃધાવાદ વિરમણવ્રત આવે છે જગત્મા પોતાની અપકીર્તિ યાય અથવા ધર્મની નિંદા યાય એવું તીવ્ર નકલેશથી અતિ દુષ્ટ આશયપૂર્વક અસલ ગૃહસ્થ બોલે નહિ એના મુખ્ય પાત્ર લેદ છે તે આ પ્રમાણે (ક) કન્યાલીક એટલે કુંવારી કન્યા સબધી નાનીને મોટી કહેવી, મોટીને નાની કહેવી, સારીને ખરાબ કહેવી, યા ખરાબને સારી કહેવી વિગેરે અસલ બોલી વરકન્યાનો વેનીગાળસબધ જોડાવી દેવો અથવા જોડાતા અટકાવવો બનતા મુધી સબધ જોડાવાના કાર્યમા ભાગ લેવો નહિ, કારણ કે તેથી સસાર વધે છે અને ક્રોધને અગે ભાગ લેવો પડે તો જૂઠું કે ભળતું બોલવું નહિ આમા કન્યાની માફક વર તથા બીજા પણ દ્વિપદનો સમાવેશ જાણવો (ખ) ગવાલીક પોતાની કે કોઈની ગાય વેચવાની હોય તો તેને માટે ખોટા વખાણુ ન કરવા આ ગાય રાજદમા બળદ ઘોડા પ્રમુખ સર્વ ચતુષ્પદોનો સમાવેશ યાય છે આ જનાવરોના વેચાણો કરવા યોગ્ય તો નથી જ, પણ સસારમા રહીને કરવા પડે તો ખોટી વાત કરવી નહિ (૨) ભૂમ્યવિક જમીનની માલિકી અબધમા ખોટું બોલવું, { એમા ઘર દુકાન હવાપ્રજારના હક્કો વિગેરે સઘળા (દ્વિપદ, ચતુષ્પદ સિવાયના) અપદ પદાર્થોનો સમાવેશ થઈ જાય છે } એના સબધી ખોટું બોલી મામલો રસે ચઢાવવો નહિ (ધ) થાપણુમોએ પારકી વસ્તુ થાપણુ તરીકે રાખી પછી બારીકીએ કાઢવી, સહી નથી, રટાપ નથી, સાક્ષી નથી-વિગેરે વાધાઓ કાઢવા, મુદતનો બાધ લેવો, પારકો માલ કે પૈસા પચાવી પાડવા યુક્તિઓ ગોઠવી (૩) ખોટી સાક્ષી ઝોરટમા સોગનપર ખોટી સાક્ષી આપવી, ખોટા સોગનનામા (એક્ષીજેવીટ) કરવા, ભળતી જુથાની આપની આ પાત્ર બાબતો ગૃહસ્થે ખાસ ત્યાગવી જોઈએ અને ટુંકા જીવનમા બનતા મુધી કોઈ બાબત ખોટી ન જ બોલવી એવો નિર્ણય કરવો જોઈએ વર્તનની બાબતમા અને સત્તની બાબતમા એક હાથ કોર્ટના જજને પણ ગરમાવે એવું મુંદર તેવું વર્તન હોવું જોઈએ કોઈની ખાનગી વાત પ્રકટ ન કરવી, કોઈને ખોટી સલાહ ન આપવી, ખોટા દસ્તાવેજો તૈયાર ન

ડરવા, ધગર તપાસે કોઈને કવક ન ચઢાવવું—એવી સર્વ આખતોનો આ બીજા પ્રતમા સમાવેશ થાય છે

“(૩) ત્રીજા સ્થૂળ અદત્તાદાન વિરમણ પ્રતમા દીધા વગરની અન્યની વસ્તુ ઉપાડી ન લેવી એવો નિયમ હોય છે. દુકામા કહીએ તો ચોરી ન ડરવી, સ્થાનનો લાભ લઈ કોઈને હુટવો નહિ અથવા સોંપેલ વસ્તુમા (હિપાઝીટ તરીકે) હેરફેર કરી મુદતવાનને ખદલે હલકી મુકવી નહિ અદત્ત ચાર પ્રકારના બતાવ્યા છે. માલીકના આપ્યા વગર સ્ત્રીજ લેવી તે સ્નામી અદત્ત, જીનવાળી (સચિત્ત) વસ્તુઓ લેવી અથવા છેદવી તે જીવ અદત્ત, તીર્થંકર મહારાજે જે વસ્તુઓનો નિષેધ કર્યો હોય તે લેવી તે તીર્થંકર અદત્ત અને ગુરૂની રજા વગર વસ્તુ વાપરવી તે ગુરૂ અદત્ત અહીં આ ચારમાથી સ્વામી અદત્તનો પ્રસ્તાવ છે. આ ચાર અદત્તનો સર્વથા ભાગ તો યતિધર્મમા બને, યુદ્ધસ્થ તેના ભાગ માટે ઇચ્છા રાખે બાકી ચાકરી કરતા પોતે ગેરવાજબી કમુર કરે, નફા ખાવાની લાચ લેવાની કે ગેરલાભ આપનાની ઇચ્છા રાખે, પગાર ઉપરાત વધારે લાભ લેવાની કે ખાઈ જવાની વૃત્તિ રાખે અથવા ધરમાની વસ્તુ પણ ચોગ્ય અધિકારીને પૂછ્યા વગર લેવાની વૃત્તિ રાખે તો તે અપરાધી થાય છે. આવી નાની મોટી કે નજીવી લાગતી આખતોમા પણ ઉપયોગ રાખવાની જરૂર છે. ચોરીનો માલ રાખવો, ચોરને ઉત્તેજન આપવું, સાધનો ચોજી આપના, ચોરને સતાહ આપની અને ચોરને આશ્રય આપવો—એ સર્વ દોષથી, ભરપૂર છે એમ સમજવું એ ઉપરાત હલકી ભારે વસ્તુનો ભેગ કરવો, ધીમા ચરખી નાખવી, દૂધમા પાણી નાખવું—એ સર્વનો સમાવેશ તૃતીય અનતમા થાય છે. દાણચોરી કરવી અથવા લડાઈના વખતમા રાજ્યે દુરંમન સાથે વ્યવહારવ્યાપાર બધ કર્યા હોય છતાં તે ચલાવવા યુક્તિઓ ગોઠવવી એ સર્વ દોષથી ભરપૂર છે, તેમજ ખોટા તોલ માન માપ રાખવા એ પણ આ નિયમાનુસાર ગેરવાજબી છે.

“(૪) સ્થૂળ બ્રહ્મચર્ય પ્રતમા સ્ત્રીઓ પુરૂષસંગ અને પુરૂષે સ્ત્રી સંગનો ભાગ કરવાનો છે. ગૃહસ્થ સ્વપત્નીનો નિષેધ આચરી શકે નહિ એટલે તે બાબત તેની ઇચ્છા ઉપર રાખવામા આવી છે, છતાં તેમા પણ બનતો સડોચ કરે આ નતમા ‘પરસ્ત્રીગમનનો નિષેધ અને

૧ પરસ્ત્રી પોતાની સ્ત્રી સિવાયની મનુષ્ય દેવતા અથવા તિલચ સાથે પર પોલી અથવા તેની રાખેલી સ્ત્રીનો ભાગ એકે અપરિગ્રહીતા દેવીઓ અને તિલચણીનો રાખનાર તરીકે તથા પાણિમદલ્લ કરનાર તરીકે કોઈ હોતો નથી તેથી તે વેરયા સમાન સ્વતંત્ર છે તો પણ પરમતિને ભોગવવા ચોગ્ય હોવાથી તે પરસ્ત્રી જ છે માટે તેનો ભાગ કરવો.

સ્વસ્ત્રીમા સતોષ એ બન્ને બાબતોનો સમાવેશ થાય છે પરસ્ત્રીમા વિધવા, વૈરયા, કુવારી સ્ત્રી અને બાળાનો સમાવેશ થાય છે દેવ મનુષ્ય અને તિર્યચની સર્વ સ્ત્રીઓ સાથે સયોગસબ્ધ બધ કરવા અને તે ઉપરાંત તેમના ઉપરનો રાગ દૂર કરવો અને બનતા સુધી નવવાડો પાળવા અહીં પ્રેરણા થાય છે સ્વસ્ત્રીને અગે પણ બનતા સુધી બાર તિથિએ શિયળ પાળવાનો નિયમ રાખવો, દિવસે વિષય સેવવો નહિ, ઉઘટી સ્ત્રીને જગાડની નહિ, વિષયસેવન કરતા બોલવું નહિ અને વારવાર વિષયની વાતો યાદ કરવી નહિ આ પ્રમાણે કરવાથી શરીરબળ વધે છે અને અમાંગમળ છટે છે પરસ્ત્રીને અગે પારકી સ્ત્રીને કે વૈરયાને ગમ્યાયત તરીકે પણ રાખવી નહિ, અનગ-કીડા કરવી નહિ, કામવિવાસના આસનાદિ કરવા નહિ, પારકા વિવાહ જોડના નહિ, તીવ્ર રાગ ડોઇપર ધારણ કરવો નહિ. આ વિષય સેવન થોડો વખત ચાલે છે પણ તેમા ચિત્તની એકતા વધારે થવાથી કર્મબધ બાળ આકરો અને ચીકલો થાય છે તેથી તેના સબ્ધમા વધારે સાવધાન રહેવાની જરૂર છે એ બાબતમા જેમ જેમ વધારે લક્ષ્યપૂર્વક લાગભાવ કરવામા આવે છે તેમ તેમ વધારે આનંદ થાય છે અને કદાચ શરૂઆતમા જરા ફોજ લાગે છે તો પણ આખરે તેથી બહુ ઉચ્ચ રસની જમાવટ થાય છે પરસ્ત્રી માટે જમણ કરવાથી લોકમા આખરે બળ છે, તે રસવાળા માણસને ઘરમા દાખલ કરતા અન્ય સંકોચાય છે અને તેનું જીવન ભારરૂપ થઈ પડે છે સ્વસ્ત્રી જેવી હોય તેવીને દેવીનું સ્થાન આપવું, તેમા પણ રાગ કરતા સહ ધર્માપણાનો ભાવ વિશેષ આરોપવો અને સર્વથા બ્રહ્મચર્ય પાળવાની ભાવના રાખવી આ ચતુર્થ ગૃહસ્થધર્મ છે

“(૫) સ્થૂળ પરિબ્રહ્મપરિમાણુ વ્રત. આ પચમ ગૃહસ્થવ્રતમા પોતાની મિત્રકંતનું પરિમાણ કરવાનો ઉપદેશ છે નવ પ્રકારનો પરિ-બ્રહ્મ વ્રતો છે (ક) ‘ધન-તેમા સોના રૂપાના સિક્કા, નોટ લોન શેર વિગેરે રોકડ મિત્રકંતનો સમાવેશ થાય છે (ખ) ધાન્ય-સર્વ પ્રકારના અનાજ દાણાનો સમ્રહ (ગ) ક્ષેત્ર-ખેતર વાડીઓ બાગ બગીચા (ઘ) વાસ્તુ-સ્થાવર મિત્રકંત એમા ઘર દુકાન હવેલી બોયરા વિગેરેનો

૧ ધન ધનના ચાર પ્રકાર છે ગણિતમ ગણીને વસ્તુ લેવામા આવે તે, ન્યક્ષ્ત્ર સોપારી વિગેરે ધરિમ તોળીને જે વસ્તુઓ લેવામા આવે તે, ગોળ વિગેરે, મેય માપીને જે વસ્તુઓ લેવામા આવે તે, તેલ લવણ વિગેરે, પારિ-મ્હેદ્ય પારખીને જે વસ્તુઓ લેવામા આવે તે, રત્ન મોટી હીરા વજ્ર વિગેરે સીકાનો સમાવેશ આ ચોથા વિભાગમા છે

સમાવેશ થાય છે (ક) રૂપ્ય કાચુ રૂપુ, તથા રૂપાના ઘરેણા (ચ) સુવર્ણ-કાચુ સોણ તથા સોનાના ઘરેણા (છ) કુપદ-એમાં ત્રાણુ, પીતળ કાચુ, સીંધુ એ સર્વ ધાતુ અને તેના વાસણો, પનગ, માયા, શકટ, હળ, ફરનીચર વિગેરે સઘળી ઘરવખરીનો સમાવેશ થાય છે (જ) દ્વિપદ-દાસદાસી શુલામ તરીકે વેચાતા રાખવામાં આવતા હતા અને તેની મિલકતમાં ગણુના ચતી હતી વર્તમાન ન્યાયના ધોરણુ પ્રમાણે તો કોઈને શુલામ તરીકે રાખી કે વેચી શકાતા જ નથી (ઝ) ચતુષ્પદ-હાથી, ઘોડા, બળદ, ગાય, ભેંસ, છાટ વિગેરે ચાર પગવાળા જનાવરો આ સર્વની સખ્યા વિગેરેનો નિર્ણય કરવો, હદ બાધવી સ્થાવર મિલકતને અંગે જમીનના હકો કેટલા ભોગવવા, વસ્તુઓને અંગે ફરનીચર ધરમાં કેટલુ રાખવુ તથા પોતાની મિલકત કેટલી રાખવી એ સર્વ બાબતની મર્યાદા બાધી દેવી, એ હદ ઓળગવી નહિ, કદાચ ઓળગાઈ જાય તો વધારાની રકમ જાહેર સખાવતમાં તુરત જ ખરચી નાખની, સ્ત્રી કે છોકરાને નામે કરવાની કે એવી ગોટા વાળવાની પદ્ધતિ રાખવી નહિ વસ્તુ ઉપર માલીકી ભોગવવી એને પરિગ્રહ કહે છે એથી મૂછાંના સર્પથી ભાગ ન અને તો હદ બાધવી એથી વ્યવહાર પરિમિત થાય છે અને વધારાના દ્રવ્યાદિનો શુભ માર્ગે વ્યય કરવા પ્રેરણા થાય છે આ પ્રથમના પાંચ વ્રતને આહુનત કહે છે સાધુને એ વ્રતો સર્વશે હોય છે એટલે મહાવ્રત કહેવાય છે, શુદ્ધસ્થને એ અશે હોય છે તેથી તેને આહુનત કહે છે

“(૬) ચાર પછી ત્રણ શુભવ્રત આવે છે પ્રથમના પાંચે આહુ વ્રતને તે શુપ્ત કરે છે, લાભ કરે છે, પુષ્ટ કરે છે, તેથી છઠ્ઠા સા તમા અને આઠમા વ્રતને શુભુનત કહેવામાં આવે છે છઠ્ઠા નતને દ્વિશિ પરિભાણુ વ્રત કહેવામાં આવે છે દ્વિશિ પરિભાણુમાં ચારે દિ શાએ તેમ જ છાંચે અને નીચે અમુક મર્યાદા સુધી જ મુસાફરી કરવી, તેથી આગળ વધવુ નહિ આ નિયમથી અમુક ક્ષેત્રથી બહારના સર્વ જીવોના સળધમાં હિંસા આદિનો નિવેધ થઈ જાય છે અને સર્વ બાબતોની મર્યાદા બધાઈ જાય છે, ત્યાંની વસ્તુસળધે અસત્ય બોવાતુ નથી, ત્યાંની વસ્તુ ચોરાતી નથી, ત્યાંની સ્ત્રીઓ સાથે બ્રહ્મચર્ય પળે છે, ત્યાંના ધનાદિ પરિગ્રહનો ભાગ થાય છે એ રીતે એ પાંચે આહુ નતને લાભ કરે છે જળમાન તથા સ્થળમાર્ગે અને આકાશમાં એરોપ્તેનમાં કેટલુ જવુ તેનો અહીં નિર્ણય થાય છે વિશેષ મુશ્કેલીઓ પત્રવ્યવહાર ધ્યા સુધી કરવો એનો પણ નિયમ જરૂર છે મુખ્ય વ્રતોને શુભુ કરનાર આ વ્રતને શુભુવ્રતનુ ચોખ્ય નામ આપવામાં આવ્યું છે

“(૭) ભોગોપભોગ વિરમણ વ્રત. આહાર યુષ્ય વિગેરે એક જ વાર ભોગમાં આવે તેને ઉપભોગ કહેવામાં આવે છે, સ્ત્રી મુકામ આદિ વારવાર ભોગમાં આવે તેને પરિભોગ કહે છે આ ઉપભોગ અને પરિભોગની ચીજોની હદ બાધવી તે આ સાતમાં વ્રતમાં આવે છે આહાર અને ઉપભોગની ચીજોમાં પાપગ્રહિત વસ્તુઓ તરફ ખાત્ર ઉપયોગ રાખવો, બાવીશ અભક્ષ્ય વસ્તુઓ જેમાં મધમાંસાદિ માદક વસ્તુઓ, તુચ્છ વસ્તુઓ અને રાત્રિભોજન વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે તેનો ઉપયોગ કરવો નહિ, (ભાગ કરવો), એક શરીરમાં અનત જીવો હોય તેવા કદમૂળ-ઝર અનતકાય ઉપયોગમાં લેવા નહિ (ભાગ કરવો) એ ખાસ કર્તવ્ય છે તે ઉપરાંત પોતે આખી જીંદગી માટે ઘણી વસ્તુઓ રાખી હોય છે, આવી પડનારી અનેક આપત્તિઓ કદપીને અખ્યા અને પ્રમાણમાં વધારે છૂટ રાખી હોય છે તે દરેકમાં દરરોજ માટે સંકોચ કરવા સાથે દરરોજ ચૌદ નિયમ ધારવાની પ્રણાલિકા અત્ર બતાવી છે તેમાં દરરોજ વાપરવાની તથા ખાવા પીવાની વસ્તુઓની હદ બધાય છે અને માટે ૧૪ નિયમો ઠરાવેલા છે એ ચૌદ નિયમથી પોતાની બાંતર ઘણો અકુશ આવે છે અને આત્મચિંતવન બહુ સુદૃઢ થાય છે ઘણા કર્મ બધાય તેવા પદ્ધતિ કર્મ-દાનના વ્યાપાર આદિ ન કરવાની પ્રેરણા પણ આ સાતમાં વ્રતમાં થાય છે કોવસા કરાવવાનો વ્યાપાર, મીલનો વ્યાપાર, કુબાર હુહારના વ્યાપાર-આ સર્વને ‘મંગલકર્મ’ કહેવામાં આવે છે, કળ દૂલ શાક વન બગીચાનો વ્યાપાર, વનના જાડો કપાવવા કે વેચવા ઇત્યાદિ તે ‘વનકર્મ’, ગાડા, રેલ્વે, ટ્રામવેનો વ્યાપાર તે ‘શાટકકર્મ’, ઘોડા રથ ગાડી ગાડુ જાડો આપવાનો વ્યાપાર તે ‘જાટક કર્મ’, કુવા તળાવ કે ચરોવર ખોદાવવા, પાતાળ કુવા કઢાવવા તે ‘કાડીકર્મ’ આ પાંચ કુકર્મ કહેવાય છે હાથીદાંત, કસ્તૂરી, મોતી, કચકડા, રેશમ, હીન, પીંછાનો વ્યાપાર એ ‘દંતવાણિજ્ય’, સાજીખાર, મણીશીલ, ગળી, લાખનો વ્યાપાર તે ‘લાખવાણિજ્ય’, દારૂ ખાસ ઘી તેલ ગોળ ખાડોનો વ્યાપાર તે ‘રસ વાણિજ્ય’, ઘોડા બળદ ગાય તથા (અન્ય વખતમાં) દાસદાસીને વેચવા લેવા તે ‘કિશવાણિજ્ય’ અને અગ્રીણ સોમલ, વહતાગ, ગાંજે, ચરમ, તખાકુનો વ્યાપાર તે ‘વિષવાણિજ્ય’-આ પાંચ કુવ્યાપાર છે શેરડીને પીવવી, સરાણા ચલાવવા, ચરખા, જીન, સ્પીડલ, હુમ્સ એ સર્વ ‘યત્ર પીલણુ કર્મ’, બળદના નાક પિંધાવવા, ઘોડાના પૂછડા કપાવવા, ખાસી કરાવવી વિગેરે ‘નિર્વાહન કર્મ’, વનને બાળી મૂંઢવા તે ‘દાવાસિ કર્મ’, તળાવ સરોવર કુવાને શોષાવવા તે ‘શોષણુ કર્મ’

અને કુતરા પોપટ બિવાડી અથવા વાઘ હાથી મિહ ચિત્તાને ઘરમા કે બગીચામા બાધી રાખવા, તેમની કુદરતી સ્વતંત્રતા છીનવી લેવી અને તેનું પોપણું કરવું તે તેમજ અસતી સ્ત્રી વિગેરેનું પોપણું કરવું તે અસતીપોપણું—આ પાપ મામાન્ય, આ પદર કર્મદાનથી છૂટ હિંસાને લઇને બહુ પાપ બધાય છે તેથી તેની બાબતમા પોતાના ધધાને અગે સકોચ કરવો, બનતાં મુધી એવો ધધો કરવો જ નહિ અને આજીવિકા માટે અન્ય ઉપાય ન જ હોય તો જરૂર પૂરતું કરવામા પણ ઉપયોગ રાખવો અને ખાસ કરીને બીજાને તેવી બાબતોનો આદેશ કે ઉપદેશ તો આપવો જ નહિ

(૮) અનર્થદંડ વિરમણ નામનું ત્રીજું ગુણનત આવે છે. શરીર, ક્ષેત્ર, મકાન, ધન, ધાન્ય, સબધીવર્જ વિગેરે પરિશ્રદ્ધિ નિમિત્તે જરૂરી પાપ કરવા પડે તે અનિવાર્ય ટોચ છે, ધનહાનિ ઘટાડવા માટે પણ ઢેરલીકવાર સંવત્પવિકલ્પ કરવા પડે છે, સ્વજન સબધી આશ્રિતને માટે જરૂરી પૈસા કમાવામા પાપ કરના પડે છે અને ઇન્દ્રિયતૃપ્તિમા જરા રસ લેવાઇ જાય છે. આ સર્વ અર્થદંડ છે પણ એ ઉપરાંત લેવા દેવા વગર પ્રાણી અનેક નકામા પાપો બાધે છે તે ઉપયોગ રાખે તો કુટ્ટી જાય ભવિષ્યમા શુ થશે તેની ફાકટ ચિંતા કરનામા વખત ગાળવો તે તદ્દન નકામું છે, અન્યને આરભ સમારભ કરવાનો ઉપદેશ આપવો તે અર્થ વગરનો છે, હિંસાના સાધનો બીજાને થોજી આપવા એ પણ નકામું છે અને આજસથી મુસ્ત પડ્યા રહેવું, હાંચિકા ખાવા, નાટક જોવા, સીનેમામા જવું વિગેરે તદ્દન નકામા હેતુ વગરના પાપો છે, લક્ષ્ય રાખવાથી દૂર કરી શકાય તેમા છે અપધ્યાનો જ એટલા પ્રકારના છે કે એનો વિચાર કરતાં વરોં ચાલ્યા જાય અનિષ્ઠસંયોગ ઇષ્ટવિયોગ અને રોગચિંતામા પ્રાણી આખો નખત નકામો ખુબાર થાય છે અને કળ કાઇ મળતું નથી રાજકથા દેશકથા શ્રીકથા અને ભોજનની કથા કરનામા લાભ નથી, વિષયકથાઓ વધારે છે અને હેતુ વગરનું પાપબંધન છે તેનો પણ બનતો ત્યાગ કરવા આ મત પ્રેરણા કરે છે

“ (૯) સામાયિકંત્રત, પૂર્વોક્ત આઠે નતને પુષ્ટિ કરનાર ચાર શિક્ષામતો^૧ છે વચન અને કાયા સબધી સાવધ કર્મથી મુક્ત થઇ આર્ત રોદ્રધ્યાનરહિત થઇને સમસાવપૂર્વક બે ઘડિ મુની જ્ઞાનમા પ્રવૃત્તિ કરી તેને સામાયિક નત કહે છે એમા આત્માને સમતાનો લાભ

મળે છે અને સામાયિક પરભાવોનો ભાગ થતો હોવાથી વ્યાભાવિક રીતે આત્મા ઉત્તર દગા ભોગવે છે સામાયિકથી અનેક લાભો થાય છે તેપર અન્યત્ર ઘણું લાભાયુ છે^૧ સર્વ કાળ (યાનજીવિત) મન વચન કાયાથી સામાયિક સાધુ આવરે છે તેને યાનજીવિક સામાયિક કહે છે આ સામાયિકને અંગે મન વચન કાયાની પ્રવૃત્તિ વિશુદ્ધ કરવી, આળા ચેષ્ટા આદિ દોષો દૂર કરવા અને ચિત્તની એકાગ્રતા જોમ અને તેમ વધારે કરવી મન વચન કાયાના ૩૭ દોષો અન્યત્ર વર્ણુયા છે તે વિચારી જવા અને ટાળવાનો નિરંતર પ્રયત્ન કરવો.

“(૧૦) દેશાવગાગિઠ વ્રત. છઠ્ઠા વ્રતમા આખા ભવ માટે જે દિશાપગિણામ રાખ્યું હોય છે તેનો અત્ર સંકેત્ય કરવામા આવે છે દરરોજ માટે જે પક્ષ માસ અથવા ચાતુર્માસ માટે અહીં તેનો વધારે મહત્ત્વ થાય છે^૨

“(૧૧) પૌષવ વ્રત. સામાયિક નામના વ્રતનો આમા વિસ્તાર થાય છે એ ઘડિને બદલે અર્ધ દિવસ (૪ પ્રહર) કે આખો દિવસ (૮ પ્રહર) મુધી સામાયિકદેશમા પોતાની જાતને રાખી પર્વદિવસે વિશેષ સાવધાનતા રાખી યતિધર્મની વાનકી અનુભવવી એ આ પૌષવનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે એ પૌષવમા એકાસણાદિ તપ કરે, શરીરની શુશ્રૂષા નો ભાગ નરે, પૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય પાળે અને સર્વ આવધ વ્યાપારનો નિવેધ કરે

“(૧૨) અતિથિસવિભાગ વ્રતમા સાધુ સાધ્વીને અશનાદિ ચાર પ્રકારનો આહાર, વસ્ત્ર, કમ્બલ, પાત્ર, મકાન, પાટ, રાધ્યા વિગેરેનું ભક્તિ અને બહુમાનપૂર્વક દાન કરવું, સોનૈયા, રૂપિયા વિગેરેનું તેમને દાન ન કરવું (કેમ કે મુનિને તેનો અવિકાર નથી), જે આપવું તે ભક્તિથી આપવું પરતું અનુકંપાથી નહીં, પાત્ર સિવાયના સ્થાને અનુકંપાપૂર્વક આપવું, હોંસ-પૂર્વક આનંદથી વિવેક સાથે આપવું અને ભાવના ઉત્તમ રાખવી દાનના પાત્ર ગુણ વલા છે-આપનારને આપતી વખત હૃદયના આત્મ આવી જાય, દૌભાસ્ય ખડા થઈ જાય, મનમા ખરેખર બહુમાન પેદા થાય, પ્રિય મધુર વચનપૂર્વક દેવામા આવે, અનુમોદના લાભા વખત મુધી ચાલ્યા કરે અને અવિક દાન કરવાની ચાહના રહ્યા કરે સ્વધર્મ બંધુને જોતા તેને ભાઈ કરતા વધારે ગણે, તેની દ્રવ્ય ભાવ દયા ચિ-

૧ જુઓ મારો સામાયિક કપરનો પ્રગટ થયેલો લેખ શ્રી જે ધ. પ્ર પુસ્તક

૨ કોઈ એક દિવસે સવાર સાંજના પ્રતિક્રમણ કરી બીજા આઠ સામાયિક કરવા સાથે તે દિવસે દિશાનો સંસ્થ કરવામા આવે છે તેને દ્વાલમા 'દેશાવગા-સિક'નું નામ આપવામા આવે ■

તવે કહ્યું છે કે પોતાને ઘેર આવેલા સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અથવા શ્રાવિકાને દેખી ભક્તિપૂર્વક ઊભા થઈ આસન દેવું, તેમના પગ પ્રમાર્જવા, તેમને નમસ્કાર કરવા વિગેરે ભક્તિપૂર્વક યથાશક્તિ અન્ન, પાન, વસ્ત્ર, ઔષધ, મકાન વિગેરે દેવાએ કરીને તેમનો સવિભાગ કરે, પોતાના સહોદર બધુમા અને સ્વધર્મા બધુમા તેને કાંઈ તફાવત લાગે નહિ અને તેને વધારવામા અને ઠેકાણે પાડવામા જાણે ઉપકાર કરે છે એમ તેને લાગે નહિ, માત્ર પોતાની ખરી ફરજ તે બજાવે છે એમ જ તેને જણાય અને તે અશક્ત રોગી અપંગને પણ મનતી સહાય આપે

“ ભાઈ પ્રકર્ષ ! આ શુદ્ધિધર્મ નામનો ફટાયો કુવર છે તે જૈન સત્પુરમા પ્રાણીપાસે હિંસાના સબધમા થોડી ઘણી પણ મુંદર વિરતિ (લ્યાગભાવ) કરાવે છે, એ પ્રાણીપાસે મોટી મોટી બાબતમા અસલ્યનો લ્યાગ કરાવે છે, પારકી વસ્તુ લેનાની બાબતથી તેને દૂર રાખે છે, પરસ્ત્રીની બાબતમા તેને ઘણું પરાશ્રમુખ બનાવે છે અને સર્વ પરિબ્રહ્મ એકઠો કરવાની બાબતમા તેને હૃદયર્થદા બાધતો કરે છે, રાત્રીએ કોઈ પણ પ્રકારતુ ભોજન ન કરવા તેને સમજાવે છે અને તેને સવરતુ પ્રમાણુ કરાવે છે, યોગ્ય વસ્તુઓનો ભોગ ઉપભોગ કરવા અયોગ્યનો લ્યાગ કરના તેને કહે છે, નકામા પાપોથી તેને દૂર રખાવે છે, સામાયિક કરવાની બાબતમા તેને આસક્ત રાખે છે, દેશાવગારશિક્રમતમા સસક્ત બનાવે છે, તેની પાસે પૌષ્ઠ કરવાની બાબતમા નિર્લેપ કરાવે છે અને તેના મનોબળને અતિથિ આમન્રણની બાબતમા ઘણુ પવિત્ર રાખે છે (ત્રેરે છે) વળી એમા ખૂબિની વાત તો એ છે કે એ યુવરાજ શુદ્ધિધર્મ પ્રાણીને જોડલા હુકમ કરે છે અને પ્રાણી તે પેઠી જોડલાનો અમલ પોતાની શક્તિ પ્રમાણુ કરે છે તેને તેટલુ ફળ પણ એ યુવરાજ બરાબર આપે છે

સદ્ગુણરક્તતા યુનનનું^૧

“ હાર પછી ભાઈ પ્રકર્ષ ! એ શુદ્ધસ્વધર્મની બાજુમા પોતાની આખો હર્ષ અને જિજ્ઞાસાથી ઠગાડી રાખીને બેઠેલી જે નવવધૂ જેવી બાળા દેખાય છે તેણે નામ સદ્ગુણરક્તતા છે અને તે આ શુદ્ધસ્વધર્મની પત્ની થાય છે મુનિઓને એ બાળા ઉપર બહુ પ્રેમ

^૧ સદ્ગુણરક્તતા સદ્ગુણોનુ આચરણ કરવામા પ્રેમ શુદ્ધસ્વધર્મને પ્રેમ એ બાબતપર હોય એ યોગ્ય છે દ્વેષજલેન્દ્ર ફટાવાને જેમ અવિવેકિતા ભાર્યા છે તેમ આ પણ ફટાવાની સ્ત્રી છે

ટોચ છે અને તે સ્ત્રી પણ વડીલનો વિનય કરવા દરરોજ હોંસવાળી અને તૈયાર જ રહે છે તેને તેના પતિ ગૃહિધર્મ હિપ્ત ઘણોજ પ્રેમ છે આ બંને રાજપુત્રો અને તેની સ્ત્રીઓ સર્વ જૈન લોકોને પોતાના સ્વભાવથી જ નિરતર આનંદ દેવાવાળા છે”

વિમર્શમામાએ અહીં જરા વિસામો લીધો

પ્રકરણ ૩૬ મું.

ચારિત્રરાજનો અન્ય પરિવાર.

ભળતા સાતિ ઉત્પન્ન કરે તેવું ચારિત્રરાજનું તથા તેના બંને પુત્રોનું તથા પુત્રવધૂઓનું વર્ણન અવળું કરતા પ્રકરના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ ચારિત્રરાજના પરિવારમા બીજા અનેક પ્રકાશ કરનારા પવિત્ર ગ્નો ડગડગાયમાન થઇ રહ્યા હતા તેવું વર્ણન સામળવા બુદ્ધિદેવીના પુત્ર ઉત્સુક થઇ રહ્યો હતો ક્ષણવાર વિસામો લઇ બુદ્ધિદેવીના ભાઇએ વર્ણન આગળ ચલાવ્યું^૧—

સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિ.

“મહારાજ ચારિત્રરાજને એ જ રાજપુત્રોની સભાળ કરનાર અને તેમને પોષનાર તરીકે એક સેનાપતિ વરો પ્રધાન-ખાસ અધિકારી નીમ્યો છે તે પણ અહીં સાથે બેઠેલ જણાય છે એનું નામ સમ્યગ્દર્શન છે આ સમ્યગ્દર્શન વિના એ રાજપુત્રો કદિ એકલા રહેતા જ

૧ સૂચના — આ આખો અહેવાલ વિમર્શમામા પ્રકરને કહી સમજાવે છે, તે વાર્તા વિચક્ષણસૂરિ પોતાના જીવનકાળને અંગે નરવાહનરાજ સમક્ષ કહી રહ્યા છે જે વખતે ત્રિપુદારજી તરીકે સસારીજીવ હાજર છે, અને એ આપુ સસારનાટક એજ સસારીજીવ પોતાના ભવિષ્યનુભવથી સ્વદાગમ સમક્ષ એજ પુરુષના સામળવા અગ્રહીતસકેતા અને પ્રજ્ઞાવિસાળાની હાજરીમા કહી સમજાવે છે આ સર્વે વાત લક્ષ્યજદાર ન બન્ય

૨ સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધ દેવ ગુરૂ અને વર્મની પરીક્ષા કરીને તેને આદરવા સમ્યગ્દર્શન વગર પ્રગતિ થતી નથી અને ગુહ્યસ્થાનમા તેની ખાસ અગત્ય છે જ્ઞાનવગર વધી રાકાય પણ સુદર્શન વગર પ્રગતિ કદિ પણ થતી નથી મોહરાજનો સેનાપતિ મિથ્યાદર્શન છે તેની સાથે આ પ્રધાનનું વર્ણન સરખાવવા યોગ્ય છે મિથ્યાદર્શનની હાંકલ માટે જુઓ ૫ ૮૪ થી

નથી એવી રાત્રીએ મર્યાદા બાધી આપી છે અને ગોઠવણ એની રાખી છે કે એ સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિ રાજપુત્રોની અત્યંત નિકટમાં રહીને અત્યંત વાતસલ્યપૂર્વક બંનેને વધારે છે, વિસ્તારે છે અને સ્થિર કરે છે અગાઉના પ્રકરણમાં તને સાત તત્ત્વો જૈન સત્પુરમાં છે એમ બતાવવામાં આયુ હતું તે તને યાદ હશે^૧ જીવ, અજીવ, આશ્રવ, સવર, નિર્જરા, બધ અને મોક્ષ સબધી સક્ષેપથી હકીકત તને લા સમજાવવામાં આવી હતી એ સાતે તત્ત્વો સબધી એ મત્રીશ્વર દેહ નિર્ણય કરાવે છે એ સમજાવે છે કે એ સાત તત્ત્વમાં સર્વ વસ્તુને ન્યાયપૂર્વક સમાવેશ થઈ જાય છે અને તે સિવાય બીજી કોઈ બાબત બહાર રહી શકતી નથી ઉપરાંત વળી તે ભવચક્ર નગરના પ્રાણીને ઉદાસીન રાખે છે, તે નગરમાંથી નીકળવાની ઇચ્છાવાળો તેને બનાવે છે, સમતા રખાવે છે, સર્વ સ્વૂળ પદાર્થોપર વિરક્ત ભાવ લાવે છે, આ સસારપર ઉદાસીનતા ઉત્પન્ન કરે છે, સર્વ જીવોપર અનુકંપા ઉપજાવે છે અને શુદ્ધ દેવાવિદેવ પર પૂર્ણ આસ્તિકપણુ લાવે છે શમ, સ્વેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા અને આસ્તિક્ય એ પાંચે મહાનુશુલો એ સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિના રણુર્શિશુ વગાડનારા દૂતો છે એ ઉપરાંત પ્રાણીને તે કહે છે કે તમે સર્વ જીવો તરફ બધુભાવ રાખો (મૈત્રી), શુણુવાનને જોઈ રાજ રાજ થઈ જાઓ (પ્રમોદ), દીન દુઃખીને જોઈ તેનાપર દયા કરો, તેને દુઃખમાંથી બચાવવા યત્ન કરો અને ભવિષ્યમાં તેના દુઃખો કેમ ઓછા થાય તેની યોજના કરો (જ્ઞાણ) અને પાપ કરનાર તેના કર્મબંધીન છે, તમે તેને માટે જવાબદાર નથી ઉપાયો કરવા છતાં પણ ન મુઢરે તો તેના તરફ તમે મધ્યસ્થ થાઓ (ઉપેક્ષા)—આવી આવી ઉત્કૃષ્ટ વિચારણાઓ જેને જૈન પરિભાષામાં ‘ભાવનાઓ’ કહેવામાં આવે છે તેનાથી મનને નિરતર મુદર રાખે છે, વળી નિર્વૃત્તિ(મોક્ષ)નગરીએ જવાની દેહ ઇચ્છા ઉત્પન્ન કરાવી પ્રાણીને તે દરરોજ ઘોડી ઘોડી નિર્વૃત્તિનગરી તરફ કુચ કરાવે છે

સુદૃષ્ટિ-સેનાપતિપત્ની

“ એ સમ્યગ્દર્શનની બાજુમાં જે ઘણા મુદર વર્ણવાળી અને અન્યના મનને પોતાની તરફ ખેંચનારી ઘણી સૌન્દર્યરાણી સ્ત્રી જે વામાં આવે છે તે સમ્યગ્દર્શન સૈન્યાવિપત્તિની સુદૃષ્ટિ^૨ નામની મુદર

૧ જુઓ ચાહુ પ્રસ્તાવનું પ્રકરણ ૩૨ સુ. પૃ. ૧૦૩૩

૨ સુદૃષ્ટિ—આઠ પેઢીની પદ્ધતિની ચાર દૃષ્ટિને સુદૃષ્ટિ કહે છે સમ્યગ્ રાત્રી થતા સુદૃષ્ટિ પ્રગટ થાય ■ એના વિવેચન માટે જુઓ ‘જૈન દૃષ્ટિએ યોગ’ મિથ્યા દશનની ૩ દિ ભાવાનુ વર્ણન પૃ. ૮૫- ૫૨.૩૫ છે તે આ સાથે સરખાવવા જેવું ■

પત્ની છે સન્માર્ગમા પોતાની શક્તિને શોભાવનારી એ સુદૃષ્ટિની ખાસ વિધિપૂર્વક સેવા કરવામા આવવાથી તે જૈન લોકોના મનને બરાબર સ્થિર કરે છે

“આ પ્રમાણે હકીકત છે હવે તને કેટલીક આગળ પાછળની હકીકત કહી તેના મેળ મેળવી આપુ તને યાદ હશે મેનાપતિબચ્ચા કે અગાઉ મેં મહામોહના વડાપ્રધાન અને મેનાપતિ મિથ્યાદર્શનનું વર્ણન કરી તને જોળખાવ્યો હતો, તને તેના મબધમા જણાવ્યું હતું કે તે ઘણા વિચિત્ર ચરિત્ર-વાળો છે, વળી તેની આથે કુદૃષ્ટિ નામની તેની મીને પણ તને બતાવી હતી હવે આ ચારિત્રરાજનો સમ્યગ્દર્શન મેનાપતિ છે અને એ મોહરાજનો મિથ્યાદર્શન મેનાપતિ છે એ બન્નેને તે જોયા આ સમ્યગ્દર્શન મેનાપતિની સર્વ ચેષ્ટા પેલા મિથ્યાદર્શન મેનાપતિથી તદ્દન ઉલટા જ પ્રકારની જોવામા આવશે, એની સર્વ ચેષ્ટાઓ જગતને આનંદ ઉપજાવનારી છે અને જેમ જેમ તેના પર વધારે વિચાર કરવામા આવે તેમ તેમ તે વધારે મુંઠર લાગે તેવી છે પેલો મિથ્યાદર્શન મેનાપતિ મોહરાજના લશ્કરને આપો વખત તૈયાર કરે છે, ગોઠવે છે, એકઠું કરે છે અને દોરે છે, જ્યારે ચારિત્રધર્મરાજના લશ્કરને સર્વ યોગ્ય તાલીમ આપી આ સમ્યગ્દર્શન મેનાપતિ દોરવે છે કુકામા કહીએ તો આ સમ્યગ્દર્શન જે અહીં દેખાય છે તે મિથ્યાદર્શન નામના મેનાપતિનો ખરેખરો મોટો દુરમન છે અને તેથી તેના વિરોધી તરીકે જ તેની અહીં બચ્ચા થયેલી છે

“આ સમ્યગ્દર્શન મેનાપતિના ત્રણ રૂપ દેખાય છે, એ જૂદા જૂદા કારણને પ્રાપ્ત કરીને નવા રૂપ લે છે કોઈ વખત મેનાપતિના તે ક્ષાયિક રૂપમા આવે છે એટલે મિથ્યાદર્શનના ત્રણ રૂપ સર્વ મેનાનીઓને મારી હઠાવી સર્વ સામગ્રિ હાથ ઢરી લે છે, કોઈ વાર તે ઔપચારિક રૂપે આવે છે એટલે મિથ્યાદર્શનના મેનાનીઓને થોડા વખત માટે મારી હઠાવી સામાન્ય સ્થાપે છે અને કોઈ વાર તે ક્ષાયોપશમિકરૂપે આવે છે એટલે મિથ્યાદર્શનના મેનાનીઓમાથી કેટલાકનો ક્ષય કરે છે અને કેટલાકને દબાવી દે છે આવા ત્રણ રૂપ તેના યાય છે તે તેના સ્વભાવને લઈને જ છે અથવા તેની સાથે મહબોધ નામનો મત્રી છે તે એના એવા રૂપો કરે છે.

સદ્બોધ મત્રી.

“ સમ્યગ્દર્શન સેનાપતિના ત્રણ રૂપો કરનાર એ સદ્બોધમત્રીનું નામ તને કહ્યું તેની સાથે પણ ભાઈ પ્રકર્ષ ! તારૂં જોળખાણ કરાવી દઉં આ સદ્બોધ મત્રી તો ભારે જળરો પ્રધાન છે અને પુરુષાર્થ સાધવાની બાબતમાં તો એ એવો એકો છે કે તણ ભુવનમાં એવી એક પણ પુરુષાર્થ સાધી આપનારી વસ્તુ નથી કે જેને આ મત્રી બરાબર સ્વરૂપે જાણતો પીછાનતો ન હોય એ મત્રી અત્યારે જે બનાવો બનતા હોય તે સર્વ જાણે છે, ભૂતકાળમાં બની ગયા હોય તે જાણે છે, ભવિષ્યમાં બનવાના હોય તે પણ જાણે છે, એટલું જ નહિ પણ સામાન્ય ઘટાડા ભાવોને તે જાણે છે તેવીજ રીતે તદ્દન સૂક્ષ્મ ભાવોને પણ સારી રીતે જાણે છે અરે તને ટેટલી વાત કહું ! એ તો આ આખી સ્થાવર અને જંગમ દુનિયાને, ગ્રાણી અને પદાર્થોને અથવા જીવ અજીવ સર્વને અને તે પ્રત્યેક દ્રવ્યને તેના ‘ગુણો’ને અને તેના પ્રયોગોને પણ સારી રીતે જાણે છે એ નીતિના સર્વ માર્ગમાં ઘણું ફગળ છે, મહારાજાની તેના ઉપર ઘણી પ્રીતિ છે, રાજ્યના સર્વ કાર્ય ઉપર તે બહુ લાભો વિચાર કરે છે અને લશ્કર ઉપર પણ આદર રાખે છે—મતવજ દિવાની અને લશ્કરી સર્વ બાબત તેના લક્ષ્યમાં રહે છે વળી સેનાપતિ સમ્યગ્દર્શનને પણ એ બહુ વહાલો છે અને જ્યારે તે તેની પાસે હોય ત્યારે સમ્યગ્દર્શનમાં પણ સ્થિરતા આવે છે આવો સારો, રાજ્યનિષ્ઠ, કર્તવ્યપરાયણ, લોકમાન્ય અને સર્વગ્રાહી મત્રી ખીજ કોઈ જગ્યાએ જોવામાં આવ્યો નથી

“ એ સદ્બોધ મત્રી અહીં દેખાય છે તે પેલા સાત રાજાઓમાંના જ્ઞાનસવરણ રાજાનો ખાસ દુરમન છે અને તે જ્ઞાનસવરણના ક્ષય અને ક્ષયોપશમ રૂપ બે પ્રકારે દેખાવ આપે છે

અવગતિ મત્રીભાર્યા.

“ એ મત્રીની બાજુમાં સુંદર મુખવાળી જે સ્ત્રી બેઠેલી દેખાય

૧ સદ્બોધ સાચો બોધ શુદ્ધ જ્ઞાન વસ્તુસ્વરૂપ સધારવરૂપે જોળખાણ
૨ ગુણપર્યાય સદ્બોધની ધર્મોને ગુણ કહેવામાં આવે છે કમલાવી
ધર્મોને પર્યાય કહેવામાં આવે છે ગુણ સર્વદા સાથે રહે છે, પર્યાય ક્યાં કરે છે
આત્માના જ્ઞાન દર્શન ગુણ છે, મનુષ્ય દેવદત્તાદિ પર્યાય છે

૩ જ્ઞાનસવરણના વર્ણન માટે જુઓ પૃ ૮૮૮ માત્ર મોહનોજ ઉપરામ
યાય છે બાજી તેના અને ખીલ સર્વ કર્મોના ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ યાય છે
મોહ સિવાય ખીલ કોઈ કર્મોના ઉપરામ થતો નથી

છે, જેના સર્વ અવયવો તદ્દન મળ વગરના ચોખ્ખા દેખાય છે અને જેની આખો ઘણી મુંદર દેખાય છે તે સદ્બોધ મત્રીની સ્ત્રી છે અને તેનું નામ અવગતિ^૧ છે એ મત્રીભાઈ પોતાના પતિસાથે એકરૂપ છે, જરા પણ જૂઠી નથી, પાપ વગરની અત્યંત પવિત્ર છે અને પતિના સ્વરૂપે રહેનારી, તેના જીવતર જેવી અને તેના કૃદ્યની પ્રાપ્તિથી છે સદ્બોધ મત્રીના પાંચ મિત્રો.

“સદ્બોધ મત્રીની સાથે જે પાંચ પુરૂષો બેઠેલા દેખાય છે તે બહુ ઉત્તમ માણસો છે અને તેઓ સદ્બોધ મત્રીના અગીભૂત (એ-કાકાર) ઇષ્ટ મિત્રો છે

“એમાંનો પ્રથમ મિત્ર છે તેનું નામ આલિનિબોધ છે, એ નગરવાસી જનોમાં ઇન્દ્રિય અને મનદ્વારા જ્ઞાન સારી રીતે ઉત્પન્ન કરે છે”

“એ પાંચમાં જે બીજો મહાત્મા પુરૂષ દેખાય છે એ જાતે સદાગમ છે (આ વાર્તા પણ સદાગમ સમક્ષ જ આવે છે એ લક્ષ્યમાં હશે) એ સદાગમના હુકમથી આ આખા નગરની પરિસ્થિતિ થયેલી છે એ બાબતમાં જરા પણ ગતિ નથી આ રાજ્યમાં જે રાજાઓ છે તે સર્વના કામના મળધમાં એ બરાબર સલાહ આપે છે, વારણ કે એનામાં બોલવા ચાલવાની બાબતમાં સારી ચતુરાઈ છે, બાકીના એના ચારે મિત્રો છે તે તો તદ્દન મુગા છે બોલવા ચાલવાની બાબતમાં આ સદાગમની ઘણી કુશળતા જોઈને મહારાજ ચારિત્રધર્મ બહુ રાજ થયા અને તેને લઈને સદ્બોધને મત્રીપણું પર સ્થાપિત કર્યો આ સદાગમ સદ્બોધનો એક અગમ્ય ટોવાથી સદ્બોધની પમદગી કરવામાં આવી હતી એ સદાગમ સર્વ રાજાઓ અને જૈન લોકોનો બાહ્ય સર્વ બાબતમાં ઉત્કૃષ્ટ કારણભૂત છે એમ

૧ મળ (૧) મેલ, (૨) આવરણ-અજ્ઞાન

૨ અવગતિ જણવું તે સમજવું તે બોધ પછી વસ્તુ જણાય છે તે

૩ મતિજ્ઞાન બુદ્ધિરૂપવતું નામ આલિનિબોધ જ્ઞાન કહેવાય છે એ પાંચ ઇન્દ્રિય અને મનદ્વારા થાય છે એના આવરણના ક્ષયોપસમાનુસાર બુદ્ધિ વધારે ઓછી પ્રાણીમાં હોય છે

૪ સદાગમ એટલે સુત જ્ઞાન ચારે જ્ઞાન મુગા છે, સ્વયંબુ છે, અન્યને જ્ઞાન જણાવવાનું કાર્ય સુત જ્ઞાન કરે છે

સમજવું, એ સદાગમ વગર ચારિત્રરાજવું લશ્કર પણ હોય નહિ અને આ જૈન નગર જે આખા જગતમા સારી રીતે પ્રકાશી રહેલ છે તે પણ સદાગમ વગર સભવે જ નહિ સર્વે કાર્યોનો ઉપદેશ કરનાર એ સદાગમ છે, બહુ સારો માણસ છે, સાચે માર્ગ દોરીને લઈ જનાર છે આવી રીતે આ બીજા પ્રધાન પુરૂષ સદાગમની તારી પાસે હકીકત કહી સમજાવી

“ ત્યાર પછી જે ત્રીજો પ્રધાન પુરૂષ દેખાય છે તે સદ્બોધ મત્રીનો મિત્ર અવધિ નામનો છે તે વળી પોતાના અનેક પ્રકારના રૂપો વિસ્તારે છે અને આનંદ કરાવે છે ઢોઘ વખત તે બહુ લાઝુ રૂપ, ઢોઘ વખત બહુ ડુંકુ રૂપ, ઢોઘ વખત યોડું રૂપ, ઢોઘ વાર વળી ઘણું રૂપ આ જગતમા તે પોતાની લીલાથી જોઈ શકે છે (અવધિ જ્ઞાનથી સ્વૂળ વસ્તુ દૂર હોય તે પણ જોઈ શકાય છે)

■ ત્યાર પછી ચોથો પ્રધાન પુરૂષ એ સદ્બોધ મત્રીશ્વરની પાસે દેખાય છે તેનું નામ મન પર્યાય કહેવામા આવે છે એનામા વળી એવી શક્તિ છે કે એ પોતાની શક્તિથી પ્રાણીઓના મનના ભાવો જાણી શકે છે સાધારણ રીતે ઢોઘ જોયે તે સમજાય પણ આ વિશિષ્ટ નરરતમા તો એવી શક્તિ છે કે એ મનમા ચાલતા વિચારો પણ જાણી શકે છે એ મનોગત વસ્તુભાવ સમજનાર મનના વિચાર જાણવામા એટલો કુશળ છે કે મનુષ્યલોકમા મનોગત એવો એક પણ ભાવ નથી કે જે એ દેખી શકતો ન હોય આવો મહા બુદ્ધિ શાળી કુશળ નર એ છે (મન પર્યાય અથવા મન પર્યવ જ્ઞાનથી મનના ભાવ જણાય છે)

■ સર્વથી છેલ્લો જે મહા પુરૂષ અત્યંત મુંદર સ્વરૂપવાળો એટલો દેખાય છે તે સદ્બોધ મત્રીનો ખાસ મિત્ર કેવળ નામનો છે એ તો અતીત

૧ અતરંગ સમજો અને બહાર જૈન લોકો છે તેનું પરમ કારણ-મુખ્ય કારણ આ સદાગમ છે, જૈનત્વનું કારણ એ જ સદાગમ છે અને ચારિત્રરાજનું કારણ પણ એ જ સદાગમ છે

૨ અવધિ જ્ઞાનમા અમુક દ્રવ્ય કે ક્ષેત્રની મર્યાદાથી વસ્તુનું નાન થાય છે આખ ન પહોંચે તેટલે દૂરની હકીકત તે દ્વારા જોઈ શકાય છે દ્રવ્ય અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તેના અસૂચ્ય ભેદ છે અને તેને અત્ર તેના અનેક રૂપ તરીકે બતાવ્યા છે સાધારણ રીતે એના ■ ભેદ ■ ક્ષેત્રમર્યાદાએ જ્યાં જ્યાં ત્યાં સાચે આવે તે અવગામી સાચે ન જ્યાં તે ‘અનવગામી’ વધુ જ્યાં તે વર્ધમાન, ઘટન જ્યાં તે હીનમાન આગ્યા પછી જ્યાં નહિ તે ‘અપ્રતિપાતિ’ અને જ્યાં તે પ્રતિપાતિ. આ સાધારણ ભેદો છે

કાળના, ભવિષ્ય કાળના અને વર્તમાન કાળના સર્વ પદાર્થો, ભાવો અને મનના વિચારો તથા તરંગો—સર્વને બરાબર જાણી શકે અને જોઈ શકે છે દુનિયામાં એવો કોઈ પણ જાણુવા લાયક પદાર્થ, ભાવ, અધ્ય-વચ્ચાઈ કે બનાવ નથી કે જે એ નરોત્તમના જાણુવામાં ન આવે જૈન નગરીથી જે પુરવો નિર્વૃત્તિનગરીએ જાય છે તેને એ મહા ઉત્તમ મનુષ્ય દોરે છે, તેઓનો નાથક (આગળ ચાલનાર) થાય છે અને તેનો માર્ગ તેમને બરાબર સ્પષ્ટ બતાવી આપે છે આવી રીતે પાંચ મિત્રોના પરિવારથી સદ્બોધમત્રી બહુ આનંદથી રહે છે અને એ મત્રીશ્વર જાણે આ મનુષ્ય લોહમાં આક્ષાત્ સૂર્યસમાન છે”

આટલું વિવેચન કરી મામા વિરમ્યા એટલે ભાણેજે શકાઓ પૂછવા માંડી
સતોષપર્ગન.

પ્રકર્ય—“મામા! આપે સદ્બોધ મત્રી અને ચારિત્રરાજના પરિવારને બતાવ્યો તે તો ઠીક કર્યું, પણ સંતોષ મહારાજના દર્શન કરવાની મને ઘણી જ જિજ્ઞાસા છે તેણે દર્શન હજી મુધી તમે મને કરાવ્યું નહિ”

વિમર્શી—“ભાઈ! જો, આ સંયમ (નામના છટ્ટા યતિધર્મ)ની આગળ બેઠેલો છે તે સંતોષ છે એમાં જરા પાપ શકા જેવું નથી”

પ્રકર્ય—“જે સંતોષ સાથે મોટી દુરમનાઈ કરીને મહામોહ વિગેરે મોટા મોટા રાજાઓ મનમાં મોટો વિદ્વેષ પામીને સામા આવીને ખડા યદ્ધ ગયા છે તે સંતોષ શું અસલ મોટો રાજા નથી?”

વિમર્શી—“ભાઈ પ્રકર્ય! એ સંતોષ મૂળ મોટો રાજા નથી, પણ મહારાજા ચારિત્રરાજની મેનામાં એક સાવારણ મેનાની છે જે ‘હકી’ વત એમ છે કે એ સંતોષ ઘણો જ શૂરવીર છે, નીનિ ન્યાયમાં મર્વદા તત્પર છે, ઘણોજ કાબેલ છે અને એ વખતે સલાહ કરતી અને ક્યારે લડાઈ કરવી એના સર્વ નિયમો બરાબર જાણુનારો છે તેથી મૂળરાજાએ (ચારિત્રરાજે) તેને ખાસ અગરક્ષક^૧ (એડીકેપ) તરીકે

૧ જે સંતોષને જોવાની આટલી ઘણી ઇચ્છા પ્રકર્યને થઈ હતી તેને ચારિત્રરાજના સુવત્સવ યતિધર્મના તાબાના માણસની સમક્ષ જોઈ શકે એ પ્રકર્યને આશ્ચર્ય થાય એમાં નવાઈ નથી એ તો સંતોષને મોટા મોહરાજાની જગર રાજા ધારીને વારંવાર તેને મોટી સલાહ પૂજો હોતો અને તેને જોવા તવપાપડ થઈ રહ્યો હોતો.

૨ આને મોટી મૂળ શબ્દ ‘તત્ત્વપાલ’ છે તત્ત્વનો અર્થ રાજાના રક્ષણ માટેનો ખાસ સરજામ થાય છે મોઢા નેકાળી તત્ત્વપાલનો અર્થ પ્રધાન કરે છે તે ઠીક નથી, કારણ કે સદ્બોધમત્રી તે કાર્ય કરે છે

નીમ્નો છે મહારાજના ખાસ લરકર અને બીજી સામગ્રીને લઈને એ દોટવાળની પેઠે અત્યંત લીલાપૂર્વક અહીં તહીં દુર્ધા કરે છે એક વખત એવું બન્યું કે એણે કોઈ જગ્યાએ સ્પર્શન વિગેરેને જોયા (સ્પર્શનનું વર્ણન ત્રીજા પ્રસ્તાવમાં થઈ ગયું છે તે લક્ષ્યમાં રાખવું) અને એ સતોષે પોતાની શક્તિથી એ સ્પર્શન વિગેરેને છતીને માણુ સોને નિર્મૂલિ નામની નમરીએ મોકલી આપ્યા અને એ બાળ

તમા આ ચારિત્રરાજના આખા લરકરે તેને મદદ કરી હવે લોકોના મુખથી આ હકીકત જ્યારે મહા મોહ વિગેરે રાજાઓના જાણવામાં આવી ત્યારે સાધારણ રીતે તેઓને મનમાં એમ થયું કે આ તો આપણા માણસો જોઈએ થતા જાય છે અને આ પણ આશ્ચર્ય (સ્પર્શન રસન વિગેરે) માર ખાતા જાય છે એટલે લઘાઈ કરવાની ઇચ્છાથી તેઓ બહાર નીકળી પડ્યા હવે આ સતોષ તો ચારિત્રરાજનો એક સાધારણ સેનાની છે પરંતુ પેલા મહામોહ વિગેરે રાજાઓએ તો એવું બળ જોઈને પોતાની શુદ્ધિ પ્રમાણે એને એક મોટો મૂળ રાજા માની લીધો છે આમ થવાનું કારણ એ છે કે માણસ તો જેટલું દેખે છે તેટલું જ જાણે છે, દાખલા તરીકે ઉપરથી કાળા દેખાતા સર્પનું પેટ તો ઘોણું હોય છે પણ લોકો તો તેનો ઉપરનો જ ભાગ દેખે છે તેથી તે સર્પને કાળો જ કહેશે આવી રીતે લોકવાર્તા સામળીને મોહરાજ તો સતોષનેજ સ્પર્શના દિના ધાતક તરીકે ગણે છે અને વાત પણ એમ છે કે એ સતોષ સ્પર્શન રસન વિગેરેને સારી રીતે કટકાવે છે અને ત્રાહી ત્રાહી પાકે શવે છે, તેથી મોહરાજને જેટલો ક્રોધ અને રોષ આ સતોષ ઉપર છે તેટલો બીજા કોઈની ઉપર નથી આટલા ઉપરથી સતોષની પરિસ્થિતિ પોતાના મન ઉપર લાગીને તેને મારી હઠાવવાના ઇરાદાથી તેની સાથે મોટી લડાઈ કરવા સાથે મહામોહ વિગેરે રાજાઓ પોતાના લરકરને લઈને પોતપોતાના સ્થાનથી બહાર નીકળી પડ્યા છે અને ચિત્તવૃત્તિ અટવી જે લડવા માટે ઘણી ચેતન્ય જગા છે ત્યાં એ મહા મોહ રાજા અને સતોષ વચ્ચે અત્યાર સુધીમાં અનેકવાર લડાઈઓ થઈ ગઈ છે, પણ હજી સુધી બેમાથી એકે છેનટનો હારતો નથી કે છતતો નથી એવું યાય છે કે કોઈ વખત સતોષ પોતાના દુરશનની આખી હરોલને હરોલ હઠાવી દે છે અને રાત્રીઓના લક્ષ્મીમાં ગાળા પાડી મુકે છે અને કોઈનોઈ વાર મહામોહ વિગેરે રાજાઓ પણ પોતાનો પ્રભાવ બતાવી આપે છે, પોતાનો હાથ બતાવે છે અને

સતોષને થાપ આપે છે^૧ આવી રીતે એક બીજા ઉપરના ક્રોધ અને રોષ વડે બંને લશ્કરોનું યુદ્ધ ચાલ્યા કરે છે, તેમાં અનંત કાળ ગયો અને જય છે પરંતુ તેનું આખરે શુ થયે તે હે કમળદોયન^૨ હું જાણતો નથી

“આવી રીતે મેં તને સતોષ તત્રપાળના દર્શન કરાવ્યા અને તેની હકીકત પણ તને જાણી બતાવી, કારણ કે તને તે સબધમાં ઘણું કીતું હતું

નિષ્પિપાસિતા-અતોષપત્ની.

“ભાઈ પ્રકર્ષ^૩ ! એ સતોષની ખરાબર બાબત કમળના જેવી આખોવાળી અને મુદર સુખવાળી એક યુવાન બાળા દેખાય છે તે આ સતોષ મહારાજની ભાર્યા છે અને તેનું નામ નિષ્પિપાસિતા છે આ દુનિયામાં પાત્ર ઇન્દ્રિયોના જુદા જુદા પાત્ર વિષયો છે રાષ્ટ્ર, રૂપ, રસ, સ્પર્શ અને જથ્થા સસારી પ્રાણીઓ એમાં ઘણા આસક્ત રહે છે આ સતોષની પત્ની એ સર્વ ઇન્દ્રિયના વિષયો ઉપરથી તુલ્યને દૂર રખાવે છે, મનને એવી બાબતની ઇચ્છા વગરનું કરે છે અને ઇન્દ્રિયવિષયો તરફ રાગ કે દ્વેષ થતો હોય, અમુક વસ્તુ ગમતી હોય કે ન ગમતી હોય, ભાવતી હોય કે ન ભાવતી હોય, પસંદ હોય કે ના-પસંદ હોય-એવો દ્વિધાભાવ છોડાવી દે છે, મતલબ એ ચિત્તને તુલ્ય-રહિત અને ગગદ્વેષ વગરનું બનાવે છે, કોઈ બાબતમાં લાભ થાય કે ન થાય, સુખ થાય કે દુઃખ થાય, કોઈ મુંદર વસ્તુ સાથે સંયોગ થાય કે ખરાબ વસ્તુ સાથે સબધ થાય, તેમજ આદાર વિગેરે પોતાને મનગમતો મળે કે અણગમતો મળે, તે પણ આ નિષ્પિપાસિતા ભાર્યા શાંતિ રખાવે છે, ધીરજ રખાવે છે, સ્થિરતા રખાવે છે

સર્વ સંક્ષેપ. (Summing up)

“વત્સ પ્રકર્ષ^૩ ! માટે હવે તું સકલ્પ છોડી દઇને આ ચારિત્ર-રાજને પરમાર્થથી ખરેખરો નાયક (રાજા) તરીકે જાણુ યતિધર્મ

૧ જે પ્રાણીની પ્રગતિ થવાની હોય તેના સબધમાં સંતોષ વિજ્ય પામે છે, જે પ્રાણી પડવાનો હોય તેના સબધમાં મોહરાજ વિજ્ય પામે છે, દરેકની ચિત્તવૃત્તિ અટવી નહીં તેથી દરેક મનુષ્યની, દેવની અથવા સજી પચેન્દ્રિયોની ચિત્તવૃત્તિમાં મોહ અને સંતોષ વચ્ચે મારામારી ચાલ્યા કરે છે

૨ આ યુદ્ધ વર્ણન આવતા પ્રસ્તાવના વિસ્તારથી આવશે

૩ નિષ્પિપાસિતા તુલ્યરહિતપણું સતોષ સાથે એ ખરાબર ધટે છે

મામનો એનો મોટો યુવરાજ પુત્ર છે અને શુદ્ધિધર્મ નામનો એનો નાનો પુત્ર છે એમ સમજ સદ્ગોષ્ઠ નામનો એ મહારાજનો મત્રી છે તેને રાજ્ય સર્ણધી સર્વ ચિંતા કરવાનું કામ સોંપવામા આવ્યું છે એ રાજાનો સેનાપતિ સમ્યગ્દર્શન નામનો છે એમ તુ બધું અને વત્સ ! સમજ કે સતોષ નામનો સેનાની છે તે રાજાનો ખાસ તત્ત્વ પાલ-અગરક્ષક (એડીકેપ) છે જેવી રીતે મહામોહ રાજા અને તેનો સર્વ પરિવાર ત્રણ બુવનના લોકોને મોટો સતાપ કરનારા છે તેવી રીતે આ ચારિત્રરાજા અને તેનો આખો પરિવાર ત્રણ બુવનના સર્વ લોકોને આનંદ કરાવનારા છે વળી વધારામા એ ચારિત્રરાજા અને તેનો સર્વ પરિવાર આખા જગતને ખરેખર આલબન રૂપ છે, જગતનું સાચું અને પરમાર્થથી હિત કરનારા છે અને આખા જગતના તે ખરેખરા બધુંએ છે વળી એ ઉપરાત તેઓ આ અત વગરના સસારસમુદ્રને તરાવી તેને કઠિ લઈ જનારા છે અને જગતને એ અનંત આનંદનો સમૂહ એવી રીતે પ્રાપ્ત કરાવી આપનારા છે કે તે આનંદનો પછી કદિ છોડે જ આવે નહિ (મોહરાય વદાય માની લીધેલો અત્તાત્વિક સ્થૂળ આનંદ ડરાવે, પણ તે આનંદ ટકી શકતો નથી, જ્યારે ચારિત્રરાજા છેવટે જે તાત્વિક આનંદ કરાવે છે તેનો તો કદિ છોડે જ આવતો નથી) ચારિત્રધર્મ રાજાની સાથે બીજા જે જે ઉત્તમ રાજાઓ અહીં દેખાય છે તે સમજા સર્વ પ્રાણીઓને સુખના હેતુભૂત છે આવી રીતે ચારિત્રરાજાના અગમ્ય બાધવોનું તારી આગળ વર્ણન કર્યું એ ઉપ રાત વળી વેદિકાની પાસે મહાપ્રમા શુભાશય વિગેરે એટલા દેખાય છે તે સર્વ ચારિત્રરાજાના લક્ષરીઓ છે અને તેની સેનામા મોટો ઉપયોગી ભાગ ભજવે છે એ રાજાઓ મહારાજા ચારિત્રરાજાના હુકમથી લોકોને સર્વ સારા વાના કરે છે અને તેમ કરવામા જરા પાપ ક્યારા રાખતા નથી, કારણ કે તે સર્વ અમૃતની ઉપમાને યોગ્ય છે

“ વળી બાઈ પ્રકર્ષ ! એ રાજાઓની વચ્ચે સર્વ પ્રાણીઓને સુખ આપનાર અનેક મનુષ્યો છે, સ્ત્રીઓ છે અને ડોકરાઓ પણ છે વાત એમ છે કે આ સભાસ્થાન સખ્યાગૃહ રાજાઓથી અને અસખ્ય માણસોથી ભરપૂર છે તેનું પૂરેપૂરું વર્ણન કરવાને કોણ શક્તિમાન થઈ શકે ? તેથી મેં ટુંકામા આ મહાપ્રમા સભાસ્થાનનું તારી પાસે વર્ણન કર્યું છે હવે જો તારૂં કુત્તહળ પૂર થયું હોય તો આપણે દર વાન તરફ જઈએ (એટલે હવે અહીંથી રજા લઈએ) ”

ચારિત્રરાજનું લશ્કર.

પ્રકર્ષે જવાબમાં તેમજ કરવા જણાવ્યું પછી બહાર નીકળતા તેમણે ચારિત્રધર્મરાજનું ચારે પ્રકારનું સૈન્ય બગબગ અવલોકન કરીને જોયું એ ચતુરંગ સેનામાં ગૌરીરતા, સુરવીરતા વિગેરે રથો આવેલા છે તેઓ આલ્લી વખત પોતાના ઘણાં ઘણાં થતા અવાજથી સર્વ દિશાઓને ભરી મૂકે છે, ઈર્ષ્યા, શ્રેષ્ઠતા, સન્નિવૃત્તતા અને પ્રેમ પ્રણયરૂપ મોટા હાથીઓ એ લશ્કરમાં દેખાય છે તેઓ વિલામ કરતા પોતાના ગુણગુણાપમાન થતા મોટા અવાજથી આખા ભુવનને ડૂબી મૂકે છે, બુદ્ધિની વિશાળતા, વાક્યચતુરતા અને નિપુણતા રૂપ ઘોડાઓ એ ચતુરંગ બળમાં દેખાય છે જે પોતાના મોટા હેઠ્ઠાઓથી ઉત્તમ પ્રાણીઓના કણ્ઠેઠાદરેને ભરી દે છે, વળી અચાપલ્ય (અપજતાને અભાવ-સ્થિતતા), મનસ્વીપણ (હહાપણ), દાક્ષિણ્ય (ઉદાર ચિત્ત-પૂર્વક અન્યનું મનગ્રાપણ) વિગેરે સેનાનીઓ એ ચતુરંગ બળમાં છે જે અપાર ગૌરીર અને વિસ્તીર્ણ શાત સમુદ્રનો ભ્રમ ઉત્પન્ન કરે છે આવા ચતુરંગ લશ્કરને જોઈ પ્રકર્ષ પોતાના મનમાં ઘણો રાજ થયો.

પ્રકર્ષની જિજ્ઞાસા તૃપ્તિ.

કૃત્વહળશાંતિ માટે સતોષ.

મામાનો અતઃકમ્ભવી આભાર.

પ્રકર્ષે એ સર્વ નજરે જોઈને મામાને કહ્યું “મામા ! ખરેખર ! તમે માત્ર ઇચ્છિત સર્વ કૃત્વહળ આજે પૂર કરી દીધું અને તેથી આ વિશ્વમાં જે કાંઈ પણ ખાસ જોવા લાયક છે તે સર્વ આપે મને બતાવી આપ્યું આપે મને નાના પ્રકારના અનેક બનાવોથી ભરપૂર ભવચક્ર નગર બતાવ્યું, વળી બીજા બીજા કારણો પ્રાપ્ત કરીને મહા-મોહ વિગેરે રાજાઓ પોતાની શક્તિ કેવી રીતે અને ક્યા બતાવે છે તે પણ આપે મને બતાવ્યું, વળી આપે મને આ મનોહર વિવેક-

૧ ચાર પ્રકારના ચતુરંગ સૈન્યમાં ૧ રથ, ૨ હાથી, ૩ ઘોડા અને ૪ સેનાની હોય ॥ અતઃ તે ચારેના નામો આવશે

૨ ગૌરીરતા, ઉદારતા અને સુરવીરતાની ગતિ રથ જેવી થાય છે, ધીમેથી પણ મુક્તમણે ચાલે ॥ અને કાર્યસાધનામાં બહુ રુદ્ધિ રખાવે ॥

૩ અર્દાથી જે રા એ સોસાયટિવાળા મૂળ કથનુ પૃ ૭૭૧ સાર થાય છે

૪ ઈર્ષ્યા, સૌજન્ય આખી દુનિયામાં પોતાને અવાજ મોકલે ॥ તેથી તે હાથીની ઉપમાને થોડી ॥

૫ બુદ્ધિવૈભવ નિપુણતા ઘોડાની ચેઠે આનંદના અવાજ ક્યારે કરે છે

૬ દાક્ષિણ્ય અને મનસ્વીપણના ભેદો અને પ્રસંગો એટલા હોય છે કે તેની કલ્પનાનો પાર આવે નહિ

પવંત બતાવ્યો અને એ વિવેકપર્વતના આધારભૂત ઉત્તમ પ્રાણી
ઓથી ભરપૂર સાત્ત્વિકમાનસ નામનું નગર પણ બતાવ્યું, વળી આ
ગળ ચાલતા આપે એ વિવેકપર્વતનું અપ્રમત્તતા નામનું શિખર
બતાવ્યું અને તે શિખરપર વમેલ જૈનપુર મને દેખાડી દીધું ત્યારે
મારા જાણવામા આવ્યું કે એ નગર તો ખરેખરા મહાત્મા લોકોથી
જ વસાયેલું છે વળી આપે ત્યાર પછી મને ચિત્તસમાધાન મઠપ
બતાવ્યો, નિરુદ્ધતા નામની વેદિકા બતાવી અને તેનાપર જીવધર્મ
નામનું સિંહાસન પણ બતાવ્યું, આપે સાક્ષાત્કાર કરાવવા સાથે આ
રિત્રમહારાજને ઓળખાવ્યા અને બીજા સર્વ રાજાઓનું વર્ણન પણ
કરી બતાવ્યું ત્યારે મને સમજણ પડી કે એ સર્વ રાજાઓ તો આ
રિત્રરાજના સેવકો છે, છેવટે આ ચતુરંગ લશ્કર પણ આપે બતાવ્યું
અને આણું આણું સર્વ સુંદર બતાવીને આપે એનું કાંઈ પણ રહેવા
દીધું નથી અથવા એવી કોઈ બાબત બાકી રહી નથી કે જે આપે
મારે માટે કરી ન હોય આપે તો ખરેખર આજે મારા પાપ ધો
ઈને મને નિર્મળ બનાવી દીધો, મારા ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો, વળી
આપ કૃપાળુએ હોંસપૂર્વક મારા સર્વ મનોરથો પૂર્ણ કર્યા મામા !
આ સુંદર જૈનપુર એટલું બધું રમણીય છે કે એમા કેટલાક દિવસ
રહેવાની મને અભિલાષા થાય છે, કારણ કે સદ્વિચારપૂર્વક આ
નગરને તમારા પ્રભાવથી જેમ જેમ હું જોતો જઈ છું તેમ તેમ હું જાણું
વધારે શાણો અને સમજી શકતો જતો હોઈ એમ મને લાગે છે આપે મા
રાપર ઘણી કૃપા કરી છે તો હવે એ મહેરબાનીનો પૂરતો લાભ મને
આપો, તેને છેવટની હદ મુધી લઈ જાઓ અને આપ પણ આ નગ-
રમા રહેવામા આનંદ માનીને મારી સાથે રહો એ મારી નમ્ર વિનંતિ છે”

મામાએ જવાબમા કહ્યું “ ભાઈ ! મને તો એવી ઇચ્છા રહ્યા જ
કરે છે કે તને વધારે મુખ કેમ થાય ! હું તારે વશ છું, તો આવી
તારી સુંદર ઇચ્છાનો મારાથી ભગ કેમ થાય ? બહુ સાફ એમ કરશું,
અહીં ચોડો વખત રહેશું”

પ્રકર્ષે ઉત્તરમા જણાવ્યું “ મામા ! એ પ્રમાણે સમિતિ આપીને
આપે મારા ઉપર મોટી મહેરબાની કરી છે”

આવી વાતચીત કરીને મામા જાણેજ એ માસપર્યંત જૈન સત્
પુરમા રહ્યા, કારણ કે તેમને જે એક વરસનો વખત રસનાની મૂળ
શોધ માટે આવ્યો હતો તે હજી પૂરો થયો ન હોતો અને પ્રકરને
નવું જોવા જાણવાની બહુ જિજ્ઞાસા હતી

કાર્યનિવેદન-(રિપોર્ટ).

શ્રીમ વર્ણન.

વર્ણ વર્ણન.

મર્શ અને પ્રકર્ય વિવેકપર્વતપર આવેલા જૈનપુરમા
બે માસ રહ્યા અને અનેક સદ્ગુણોનો સાક્ષાત્કાર
કર્ષો, અનેક શુભ દ્રશ્યો જોયા અને અનેક પ્રકારની
જિજ્ઞાસા પૂર્ણ કરી તે વખતે માનવાવાસ નગરમા
મહાદેવી શ્રી કાલપતિષ્ઠિતિના દુકમથી વસતકાળ પૂરો
થયો અને અત્યંત આકરો શ્રીમકાળ (હિન્દુઓ) આવ્યો

*

*

*

*

શ્રીમ વર્ણન.

‘જગત્કોષ્ઠકમધ્યસ્થો લોહગોલ્કસન્નિભ ।

ધ્માયતે ચણ્ડવાતેન જગદ્દાહકરો રવિ ॥

■ દુનિયારૂપ ભટ્ટીના મધ્યભાગમા આવી રહેલો અને લોહાના
ગોળાની જેવો દુનિયાને દાહ કરનારો સૂર્ય ઉપર પવનથી ધમી
રહેલો છે

‘જાયતે પન્નશાટસ્તરૂપામલ, હીયતે દેહિના યન દેહે ચલમ્ ।

પીયતે પ્રાણિર્મિર્મૂરિ ધારાજલ શુષ્યતે ચાસ્યમેષા તૃપાસ્યર્ગલમ્ ॥

૧ અનુષ્ટુપ દુનિયારૂપ ભટ્ટી, સૂર્ય લોહાનો ગોળો, ચંદ્ર પવન રૂપ ધમણ આથી
સૂર્ય જગતને દાહ કરી રહ્યો છે

૨ ખતે રેલોકમા અગ્નિષ્ણી હક છે

દહાસે તીવ્રતાપેન સર્વો જન ,
લિપ્યતે સ્વેદનિર્વેદિત તન્મન ।
વાતિ વાતાઃ સતસા જગત્તાપિન ,
શુષ્કપશાવલીમર્મરાસવિણ ॥

“ ઝાડો ઉપરથી પાદડાઓ પુષ્કળ ખરી પડે છે, પ્રાણીઓના શરીરમાંથી બળ ઘટતુ બળ્ય છે, પ્રાણીઓ નદીઓનું પુષ્કળ જળ પીએ છે, લોકોના ગળા તૃપાથી તદ્દન સુકાઈ બળ્ય છે, સખ્ત તાપથી સર્વે લોકો બળુ બળુ થઈ રહે છે, પરસેવાને લીધે કઠાળેલા તેઓના મનમાં પણ વારવાર ખેદ થયા કરે છે, દુનિયાને તાપ કરનાર ગરમ પવનો સખ્ત રીતે વાયા કરે છે અને સુકા પાદડાઓના સમૂહો ભરભર ભરભર અવાજ કરે છે

માનોરિચ પ્રતાપેન સતુષ્ટ ઘર્ષિત દિનમ્ ।

સ્વામિનોઽમ્યુદયે સર્વે સતોપાદમિવર્ધસે ॥

“ સૂર્યના પ્રતાપ (તેજ)થી સતોષ પામીને દિવસ મોટો થયો છે કેમ કે સ્નામીની બ્યારે ચઢતી થાય ત્યારે સર્વ કોઈ તેના સેનકો સતોષથી વૃદ્ધિ પામે છે (પ્રતાપ એટલે સખ્ત તાપ અને તેજ ઉન્હાળામાં દિવસ મોટા થાય છે તેપર આ ઉત્પ્રેક્ષા છે)

“ આ ઋતુમાં મોઝરાના ઘોડો વિકસવર થયા છે, જાતવાન પાટવના ઝાડો (સાતા લોખ) ઘણા વિકાસ પામ્યા છે, શિરીષ (સરસડા)ના વૃક્ષો ઉપર એટલા તો ફૂલો આવી ગયા છે કે જેથી તેના વનો આખા ને આખા લીલાછમ થઈ ગયા છે, ચંદ્રના કિરણો આખોને ખુશ કરે તેવા મુંદર થઈ ગયા છે, પાણીના સ્થાનો હૃદયને પ્રેમ ઉપજવી રહ્યા છે, મોતીની માળાઓ મનને ઘણી જ વહાલી લાગી રહેલા છે, મુંદર મહેલની વિશાળ અગાશીઓ ચિત્તને બહુ વશજ લાગે છે, આખા શરીરે ચંદનના (સુખડના) વિલેપનો બહુ પ્રિય લાગી રહેવા છે, માથાપર ચાલી રહેલા પખાઓ અમૃત જેવા લાગી રહેલા છે, ઠંડા ફૂલના અકુરાઓના બનાવેલા ઓછાડો (ચાદરો) મનને સુખ આપી રહેલા છે અને સુખડતુ પાણી શરીરના બહારના ભાગોપર લગાડવામાં આવે છે છતાં શરીરની અંદર રહેલા મનમાં શાંતિ ઉપજાવે છે

*

*

*

*

ભવચક્રમાં વિરોધ વાસ.

આવા સમયમાં મામા વિમર્શે ભાણેજને કહ્યું “ભાઈ ચાલો, હવે આપણે દેશ તરફ ચાલ્યા ફરીએ”

૧ ગરમ ઋતુમાં ઠંડા ઉપચાર સારા લાગે છે તેના આ સર્વે દાખલાઓ છે

પ્રકર્ષ—“મામા’ પાછા ફરવા માટે અભ્યારનો વખત તો ઘણો ભયકર છે આવા સખ્ત ઉન્હાળામા રસ્તે થઈને જવું એ તો મારથી ટોઈ પણ રીતે બની શકે તેવું નથી આ બે મહિના તો મખ્ત તાપને લીધે ઘણા આકરા લાગે છે, માટે ગ્રીષ્મ ઋતુ તો અહીં રહી જાઓ, પછી જ્યારે દિશાઓ ઠંડી થઈ જશે ત્યારે હું શીખ્ર ચાલી શકીશ વળી મામા’ આપણે બંને વિચારક છીએ તેથી આ જૈનપુર આપણને ઘણો ફાયદો કરે તેવું છે તેથી આપણુ અહીં રહેવું પ્રયોજન વગરનું-નકામું થશે નહિ આ ગુણભરપૂર મહેરમા રહેવાથી મારામા સ્થિરતા થતી જાય છે અને અહીં મને ગુણ થવાથી પિતા શ્રીને પણ આ સ્થાનઉપર આદર થશે”

વિમર્શ—“જો તારી તેવી જ મરજી હોય તો ભલે એમ કરીએ”

મામાના જવાબથી પ્રકર્ષને બહુ આનંદ થયો પછી મામા ભાણેજ તે નગરમા એ મારા વધારે રહ્યા અનુક્રમે વર્ષાઋતુ આની પહોંચી

* * * * *

મામા ભાણેજનો વિનાશ.

ગુણવૃદ્ધિનું સાપેક્ષ લક્ષ્ય.

મારમાસ જૈનપુરમા રહેવાનું.

વર્ષાવર્ણન.

ઘનતુફ્ફપયોધરમારધરા,^૧ લસદુઝ્ઝલવિશુદલઙ્કરણા ।

ઘૃતસન્તતગર્જિતધીરરથા, દ્વદગોપિતમાસ્કરજારરતા ॥

રટદુઝ્ઝદદર્દુરસિદ્ધગતરા, ચલશુભ્રચલાહકહાસપરા ।

ગિરિકોટરનૃત્તશિલ્પિચરા, વહુલોકમનોહરરૂપધરા ॥

સુસુગન્ધિકદમ્બપરાગવહા, વિટકોટિવિદારણમોદસહા ।

इति रूपविलासलसत्कपटा, भुवनेऽत्र रराज यथा कुलटा ॥

* * *

૧ મતલબ આ સ્થાનથી મને ગુણ થશે અને પિતાએ રોમાણુ માટે નારાજ નહિ થાય, ઉલટા તેઓને પણ લાભ થશે જૈનપુરમા બંને તેટલું વધારે રહેવાય તે સાર એમ કહેવાનો આશય જણાય છે

૨ મારવા પાઠાવર છે

૩ વિતારણ પાઠાવર

“એ વર્ષાનિતુ આ દુનિયામા કુલટા(વ્યભિચારી સ્ત્રી)ની જેવી શોભી રહી હતી તે ધન અને ઉન્નત પૃથોધરના ભારને વહન કરતી, ઝબકારા મારતી ઉન્નતવળ વિજળીઓ રૂપ અલકારો ધારણ કરતી વારવાર ગર્જના રૂપ સુંદર અવાજ કરી રહી હતી, સારી પેઠે ધુપા વેલા ભાસ્કર રૂપ ભર Cપર તે ઘણી જ આસક્ત થઇ રહેલી હતી, મસ્ત દેહકા રૂપ લહેરી લોકો તેના તરફ મોટો નાદ કરી રહ્યા હતા, ચાલતા ધોળા વાદળાઓ દ્વારા હાસ્ય કરવા તે તત્પર થઇ રહી હતી, પર્વત અને શુક્રાઓમા મોર નાચ કરી રહ્યા હતા, ઘણા લોકોના મનને હરણુ કરે તેવું આકર્ષક રૂપ તેણે ધારણ કર્યું હતું, “સુગંધી કદબવૃક્ષોના ફૂલોની રજને તે ચોતરફ ફેલાવી રહેલ હતી, “વિટના

૧ ધન શ્લેષ છે (૧) કમ્પપક્ષે ગભીર, (૨) સ્ત્રીપમે કઠીન

૨ ઉન્નત શ્લેષ છે (૧) કમ્પપક્ષે વિસાળ (૨) સ્ત્રીપમે ઠંથા

૩ પૃથોધર શ્લેષ છે (૧) કમ્પપક્ષે-વાદળા પાણીથી ભરપૂર હોય છે, (૨) કુલટાપક્ષે સ્તન

૪ અલકાર શ્લેષ છે (૧) કમ્પપમે શોભા (૨) કુલટાપક્ષે ધરેણા સ્ત્રી એને ધરેણા બહુ પસંદ હોય છે

૫ અવાજ (૧) ચોમાસામા મેપનો ગર્ભરવ થાય છે, (૨) કુલટા પોતાની હાજરી બતાવવા અનેક પ્રકારે મોહક અવાજ કર્યા કરે છે

૬ ભાસ્કર (૧) સૂર્ય ચોમાસામા વાદળામા છુપાયેલા રહે છે (૨) સોર્દ કુલટાને સુખર્ણ આપનાર ભર વધારે વહાડો લાગે છે ભર એટલે પતિસ્તિવાયનો રખાયત ઉપપતિ વર્ષા પોતાના પતિને છેડીને અન્ન છુપાયલા સૂર્ય તરફ પ્રેમ કરવા વધારે લલચાયલી રહે છે

૭ નાદ (૧) ચોમાસામા દેહકા જેવું જેવું કર્યા કરે છે (૨) ભીંભઇ જવાને લીધે કુલટા તરફ લહેરીઓ મરકરીના અવાજ દ્વારા પહોં કર્યા કરે

૮ હાસ્ય કુલટા સ્ત્રીઓ કહા ખાતી કરે છે મોટીથી હસે છે, (૨) વર્ષા પથ ચાલતા વાદળાઓથી નાંખે હસતી હોય તેમ જણાય છે

૯ મોરનાચ (૧) ચોમાસામા મોર બહુ આનદથી સર્વત્ર નાચ કરી રહ્યા હોય છે, (૨) મોરનો અવાજ કામી પુરુષોને ઉત્તેજન કરનાર છે શિખડીનો અર્થ મોર ક્યો છે એનો ખીલે ગય નપુસક થાય છે પાવેયા નાચે છે

૧૦ રૂપ (૧) ચોમાસાનો દેખાવ મનને આકર્ષણ કરે તેવો હોય છે, (૨) કુલટાનું રૂપ બહારથી મનને ખેંચે તેવું હોય છે

૧૧ સુગંધી (૧) ચોમાસામા સુગંધ ચારે તરફ ફેલાય છે, (૨) કુલટા સ્ત્રીઓ શરીરપર સુગંધ લગાવે છે તે તે ચાહે છે ત્યારે ચોતરફ ફેલાય છે

૧૨ વિટ શ્લેષ છે (૧) વિટ એટલે પર્વત ચોમાસામા પર્વતને તોડી નાખવા જેવો વરસાદ થાય છે (૨) કુલટા વિટને એટલે ભર પુરુષને તોડી પોતાને વસા કરવા મથી રહેલ હોય છે પર્વતને તોડવાનું કામ ચોમાસાને વહાલુ લાગે તેમ ભરને વસા કરવાનું કામ કુલટાને વહાલુ લાગે છે

સમૂહને કાપી નાખવા-તોડી પાડવામા આનંદ લેતી હતી-આવી રીતે પોતાના રૂપ વિલાસ અને કપટથી કુલટાની પેઠે વરસાદની ઋતુ પોતાની સત્તા સર્વત્ર ફેલાવી મલકતી હતી

આવા ચોમાસાને જોઈને પ્રકર્ષ પોતાના મનમા ઘણા જ રાજ થયે અને હવે ઘર તરફ પાછા ફરવાની ઇચ્છાથી મામા પ્રત્યે બોલ્યો “મામા ! હવે શીઘ્ર મારા પિતાશ્રીને જઈને મળીએ, કારણ કે હવા હવે ઠંડી થઈ છે જેથી માગો મુગમ થઈ ગયા છે, માટે રસ્તે ચાલવામા મુશ્કેલી પડે તેવું નથી”

નિમ્નર્શ જવાબમા કહ્યું “ભાઈ ! તું એમ કેમ બોલે છે ? અત્યારે તો માગોમા મુસાફરોનું આવવું જવું બીલકુલ બંધ હોય છે તે તારા ધ્યાનમા હોય તેમ લાગતું નથી અત્યારે તો સારી રીતે આ-ચ્છાદિત દેશા ઘરમા રહીને સ્વાધીન સીના મુખચદ્રનું અવલોકન કરનારા અને પ્રવાસ તદ્દન બંધ કરીને ઘરે આવેલા હોય તેવા માણસોને ખરેખરા ભાગ્યશાળી ગણવામા આવે છે, એના કારણે ખુશા છે રસ્તાએ પાણીથી ભરાઈ ગયેલા છે અને ચારે તરફ કાદવ કાદવ થઈ રહેલ છે તેવા રસ્તે ચાલતા જે પગ જરા ખોટકી નય કે ખસી નય તો તેના તરફ ધૂળના ઢગલાઓ હસતા હોય તેમ દેખાય છે, ઉપરથી પડતી મખત જળની ધાગઓથી હણાતા જે ભાગ્યહીન પાપી પ્રાણીઓ પરદેશમા એ ઋતુમા નીકળે છે તેને જાણે મારતો હોય નહિ એમ બોલતો વરસાદ આકાશમા ગર્જન કર્યા કરે છે-આ પ્રમાણે હોવાથી ભાઈ પ્રકર્ષ ! હમણા જવાની વાત તો પડી ચૂક ! આટલો વખત અહીં રહ્યા તો હવે થોડો વધારે વખત પણ અહીં રહીએ અહીં જે વખત જશે તે વચ્ચે કરનારો થવાનો નથી, પણ લાભ જ કરનાર થશે, કારણ કે અહીં એક પાનું કાણુ નય છે તે તારા અવ્યુદયના વધારાને માટે થાય છે”

પ્રકર્ષે તેમ કરવાની ઇચ્છા જણાવવાથી મામાભાણેજ જૈનપુરમા ચાર માસ^૧ રહ્યા પછી તેઓ પોતાના ઘર તરફ પાછા ફર્યા અને જે કાર્ય માટે ગયા હતા તે કાર્ય સિદ્ધ થયેલ હોવાથી તેમજ પોતાને ઘણું જાણવા બેવા શીખવાનું મળેલ હોવાથી મનમા ઘણો હર્ષ પામતા હતા

* * * * *

૧ એમ જણાય છે કે મામા ભાણેજ ચરદ્વૈતની આખરમા નીકળ્યા હશે, બુદ્ધિ ૫ જ્ઞાન ૨૫૨૫ લક્ષ્યુ નથી, પણ વર્ષનો અવધિ પૂરો ન થઈ નય માટે આમ ધારણ થાય છે વર્ષાઋતુ ચાર માસનો છે પણ વર્ષાઋતુ તો બે માસની જ છે બાકી પ્રદેશમા મામા ભાણેજ પદેક દિવસ જ ફર્યા હશે એમ જણાય છે

મેળાપ અને કાર્યનિવેદન (રિપોર્ટ).

વિમર્શ અને પ્રકર્ષ ચાલતા ચાલતા પોતાના દેશમા આવી પહોંચ્યા તેઓ જ્યારે શુભોદય રાત્રી પાસે આવ્યા ત્યારે તેણે વિમર્શને રાજસભામા મળવાનું માન આપ્યું રાજસભામા શુભોદય મહારાત્ર સાથે રાણી નિજઆરતા પણ ધીરાજમાન થયા હતા અને કુમાર વિચક્ષણ તથા સર્વ સભાજનો હાજર હતા મામાભાણેજે રાજસભામા પેસતા શુભોદય રાત્રીને પ્રણામ કર્યા અને પછી બંને યોગ્ય વિનયપૂર્વકે શુદ્ધ જમીનપર બેઠા વિમર્શની બહેન છુદ્ધિદેવી (પ્રકર્ષની મા અને વિચક્ષણની પત્ની) જે રાજસભામા હાજર હતી તેણે આગ્રહ કરીને બાઈને જમીન પરથી ઊભો કર્યો, તે અને તેના પતિ (વિચક્ષણ) તેને વારવાર પ્રેમથી બેઠ્યા અને તેનો બહુ સહાર કર્યો, તેના તરફ પ્રેમ બતાવે અને તેને પોતાની બાણુના આસન ઉપર બેસાડ્યો ત્યાર પછી દાદા શુભોદયે, દાદી નિજઆરતાએ, તેમજ વિચક્ષણ અને છુદ્ધિદેવીએ અને ધીન્ન હાજર રહેલા વડીલવર્ગે કુમાર પ્રકર્ષને અત્યંત આનંદથી બોલાવ્યો, તેના આવારણા લીધા અને ઘણા રનેહથી સર્વેએ તેને પોતાના ખોળામા બેસાડ્યો, વારવાર તેણે મસ્તક સુધું^૧ પછી શુભોદય તથા વિચક્ષણ અને ધીન્ન સર્વેએ રસનાની મૂળશુદ્ધિ કરવા એટલે તેની બરાબર હકીકત મેળવવા તેમને મોકલવામા આવ્યા હતા તેને અંગે તેણે શુ જોયું તે જણાવવા^૨ વિમર્શને વિનંતિ કરી મેળાપવખતે થયેલા આનંદના આશુઓ સાથે જ્યારે આવી વિનંતિ વિમર્શને કરવામા આવી ત્યારે તેણે પોતે અનુભવેલી અને મેળવેલી સર્વ હકીકત વિસ્તારથી શુભોદય સમક્ષ તેની રાજસભા સામળે તેમ કહી સભાનાવી પોતે ધરેથી નીકળ્યા ત્યારે કેટલોક કાળ તો બાહ્ય પ્રદેશમા કર્યા, ત્યાર પછી પોતે અંતરંગ પ્રદેશમા ગયા, ત્યાં તેઓએ બે નગર જોયા (રાજસચિત્ત અને તામસચિત્ત), ત્યાર પછી તેઓએ ચિત્તવૃત્તિ નામની મોટી અટવી જોઈ, ત્યાં તેઓએ મહામોહ વિગેરે સાતે રાત્રીઓને બેસનાના સ્થાનો જોયા, ત્યાં તેઓએ રસનાની મૂળ શોધ કરવા તેના સ્થાનને કેવી રીતે નિર્ણય કર્યો તે સર્વ કહું રસના રાગકેસરીરાત્રના મંત્રી વિષયા

૧ બાળકના મસ્તકને પ્રેમથી સુધવાનો રિવાજ જગાજાર્યા દાહ પણ પ્રવે
 ૨ તે વાતસ્ય બતાવે છે ઉકસાઓ વધીવના પગવળેથી રજ લઈ પોતાને માથે
 મૂકે છે તે વિનય અને પૂજ્યશુદ્ધિ બતાવે છે

ભિલાષની છોકરી દેવી રીતે ચતી હતી અને તે બાબત તેઓએ દેવી રીતે જાણી હતી, ત્યાર પછી પોતે કુલહણથી ભવચક્રનગરે દેવી રીતે ગયા હતા અને અનેક પ્રકારના બનાવોથી ભરપૂર તે વિશાળ નગર તેઓએ કેવું જોયું અને તેમાં તેમણે શું શું જોયું, ત્યાર પછી વિવેકગિરિપર દેવા પ્રકારના મોટા મહાત્માઓ જોયા, એ પર્વતપર ચાગિત્રધર્મરાજાનું સ્થાન કેવું સુંદર હતું અને કેવું બાગતું હતું, ત્યાં વળી સતોષને જોતા તેમના મનમાં દેવા દેવા વિચારો થયા, સતોષની ચેષ્ટા દેવા પ્રકારની હતી, તે અનેક લોકને ભવચક્રથી તદ્દન બીજી નગરીમાં દેવી રીતે ઘસડી જતો હતો—આ વિગેરે ગર્વ બાબતો વિમર્શ વિચક્ષણ (બનેવી) અને બીજા સર્વની સમક્ષ લખા-લખી કહી બતાવી

પ્રકરણ ૩૮ મું.

રસના સાથે વિચક્ષણ જડ વ્યવહાર.

જડનું મર્યાદા લોપન.

મનુષ્ય માસ ભક્ષણ.

જડનું ખૂન.

તે પેલો જડ કુમાર તો લોલતાના વહેવાને સાચું માનીને રસનાને માસ મધ વિગેરે ખોરાકોથી સારી રીતે પોષતો હતો, તેની લાવનાપાલના સારી રીતે કરતો હતો અને તેમાં એટલો બધો લુબ્ધ થઈ ગયો હતો કે બીજી કોઈ બાબતનો જરા પણ વિચાર કરતો ન હતો. એ તો રસનામાં એટલો બધો આસક્ત થઈ ગયો કે ગમે તેવું નિદવા લાયક કામ કરતા મોટામાં મોટું પાપ લાગે તે પણ જોતો ન હતો, પોતાના હાથા દુજને તેથી ડેટલો બદ્ધો લાગશે તે પણ વિચારતો ન હતો અને પોતાના કુળની મર્યાદા દેવી હતી તેના પણ ખ્યાલ કરતો ન હતો.

એક વખત તે દારૂના લવપત્ર ચઢને બેઠો હતો તે વખતે તેને
 વતાએ પ્રેરણા કરી તેથી તેનો વિચાર એક મોટા બકરાને માર
 નો થયો, પરંતુ દારૂને લીધે પોતાની જાતનું ઠેકાણું ન હોવાથી
 તે (જડે) બકરાને બદલે તેના ગોવાળીઆને મારી નાખ્યો. પ્રથમ
 તે ગોવાળીઆનું ખૂન પોતાને હાથે બકરો ધારીને થઈ ગયું, પરંતુ
 તે હકીકત જ્યારે જડના સમજવામાં આવી ત્યારે લોલતાના તરફથી
 તો દુ ખને અગે જડે વિચાર કર્યો કે અત્યાર સુધી પોતે જનાવરના
 ત્યા પક્ષીઓના માસથી તો લોલતાને વારવાર ધરવી દીધી છે,
 પરંતુ તેને કદિ પણ મનુષ્યનું માસ આપ્યું નથી, તો હવે આજ તો
 મેને મનુષ્યનું માસ આપું અને પછી જોઈ કે એથી રસનાને કેવો
 તોષ થાય છે! આનો મહા અધમ વિચાર કરીને જે ગોવાળીઆનું
 ખૂન કર્યું હતું તેના શરીરમાંથી માસ કાઢ્યું, તેને મુધારી સમારી સારી
 રીતે રાંધ્યું અને લોલતાને આપ્યું આ નવીન પ્રકારના ખોરાકથી
 રસનાને આનંદ થયો, તેવો તુચ્છ ખોરાક ખાવામાં તેની તુચ્છ વૃત્તિ
 વેશેષે પોષાણી, રસના અને લોલતાને હરખ થયો અને તેથી ભાઈ
 સાહેબ જડના મનમાં પણ આનંદ થયો.

ત્યાર પછી લોલતા વારવાર જડને પ્રેરણા કરવા લાગી કે તેણે
 મનુષ્યનું મુંદર માસ તેને આપ્યા કરવું તેથી સૂર્ય ને અશ્વલ વગરનો
 જડકુમાર પણ બીજા ત્રીજા માણસને મારી નાખીને તેનું માસ પો
 તાની વહાલી રસનાને આપવા લાગ્યો અને તેની સાથે મનુષ્યમાસ
 હોંસથી ખાતા ખાતા તે તો બરાબર રાક્ષસ જ થઈ ગયો. તેનું અતિ
 અધમ વર્તન જોઈને બાળકો પણ તેની નિંદા કરવા લાયા, તેના
 સમાસબંધી અને ભાઈભાડુઓએ તેને તણ દીધો અને લોકો તેનું
 વારવાર અપમાન કરવા લાગ્યા આવી રીતે પાપકર્મ કરવાને પરિ
 ણામે તેને અનેક પ્રકારની શરીર અને મન સબંધી ખીડાઓ ઉત્પન્ન થઈ

હવે એ જડકુમારની મનુષ્યમાસ ખાવાની ઇચ્છા તો દિનપરદિન
 વૃદ્ધિ પામવા લાગી એક રાત્રે મનુષ્યને મારવાની ઇચ્છાથી લોલતાને
 સાથે લઈને ચારની પેઠે તે એક શૂર (નામના) ક્ષત્રિયના ઘરમાં પેઠો.
 ઘરમાં જોતા જણાયું કે એ શૂર ક્ષત્રિયનો છોકરો હાજી ગયો હતો.
 જડે તે છોકરાને (મારી નાખવા માટે) ઉપાડ્યો અને જોવા તે છોકરા
 સાથે બહાર નીકળવા જાય છે તેવો શૂર ક્ષત્રિયે તેને દીધો. તેને
 જોતા જ શૂરને તેનું હૃદય ત્ર્યંબક ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો અને તેણે મોટો
 કોળાહળ મચાવી દીધો, આડોશીપાડોશી સમાસબંધી એકઠા થઈ

ગયા, તેઓએ જરૂને ખૂબ માયો, પછી બાધી લીધો અને પાટુ લાકડી તથા ઘોડા વિગેરેથી તેને અધમુઓ કરી દીધો આખરે તેને એટલો માર પડ્યો કે મારની ભયકર પીડા વેદીને તેજ ઘરમા તેજ રાત્રે જડ મરણ પામ્યો જડના મરણમમાચાર બીજે દિવસે સવારે લોકોમા ફેલાયા, સારે લોકો ઉવટા રાજી થયા અને જડના બધુઓએ અને ખુદ રાત્રીએ પણ શૂરને કાંઈ કંઈ નહિ, કાંઈ પૂછપૂ પછુ નહિ અને દરેક મનમા સમજવા લા-યા કે એક પીડા ફર થઇ અને તે એકદરે સાડ જ થયુ ઉપરાત વળી તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે એ જડ-કુમાર તો કુળને મોટું કુવણુ આપનારો અને મર્વની હલકાઈ કરાવનારો હતો તેને-એવા મહા નીચ પાપીને-મારી નાખવાનું કામ તો શૂર ક્ષત્રિયે બાહુજ માડ કયું છે

વિચક્ષણની વિચક્ષણતા.

વિમળાલોકઅજ્ઞન પ્રયોગ.

વિવેકપર્વતનો સાક્ષાત્કાર.

જડના સમ્બધમા જે વૃત્તાત બન્યો તે મર્વ વિચક્ષણ કુમારના બલુવામા આવી ગયો એટલે એણે મન તો ઉલટું વધારે નિર્મળ થયુ તેથી તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે-અહો! જુઓ તો ખરા! પેથી જગનામા આમકા થઇ ગયેવા જરૂને આ ભવમા આવુ કળ મળ્યુ અને પ્રગ્લોકમા તેની અત્યંત ખરાબ નતિ થયે આવી વિચારણાને પરિણામે એ તો ઝમના તરફ વધારે વધારે વિરક્ત થતો ગયો આ સર્વ બનાવ તો વિમર્ગ પ્રકર મૂળશુદ્ધિ કરીને આવ્યા તે પહેલા બની ગયો હતો સાર પછી તે (રમના) મબધી મી હકીકત પોતાનો સામેલ થઇ આવે છે એ બલુવા માટે પોતે (વિચક્ષણ કુમાર) ગાહ એક કરતો હતો ઉપર જણાવ્યુ તે પ્રમાણે ત્યારે વિમર્ગ પોતાની મર્વ હકીકત નિવેદન કરી અને રમનાને બરાબર ઓળખારી એટલે તે પુરત જ એને તણ દેવાનો નિર્નય વિચક્ષણે પોતાના મનમ કરી નાખ્યો અને તે જણાવવા સાર તેણે પોતાના પિતાને કહ્યું કે "પિતાજી! જગના કેવા ભયકર કળ આપનારી છે તે આપને જરૂન મમ્બધમા જોઇ નવા છીએ અને હવે આપણને ખબર પડે છે કે એ તો મનકેમરી મહારાજના મરી દોષના મમ્બદ વિરક્તિશીલી દીકરી થાય છે, તો હવે આપ રત્ન આપો અને હુકમ દે, તો એ અધમ કુળમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી હુલે તો સર્વદા ત્યાગ કરી દઉં

પુત્રનો આવો સવાલ સાંભળી પિતા શુભોદયે તેને ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે “ભાઈ વિચક્ષણ! દુનિયામાં આ રસના તારી સ્ત્રી તરીકે પ્રતિદ્ધ થઈ ગયેલી છે તેથી એકદમ તેને અકાળે તજી દેવી તે ઠીક નથી મારા કહેવાની મતલબ એ છે કે તારે એનો ત્યાગ કરવો હોય તો પણ ધીમે ધીમે-ક્રમે ક્રમે એને છોડતા જવી એ વધારે ઠીક લાગશે અત્યારે તારે એ સમઘમાં શુ કરવું ઠીક છે તે પણ હું તને વિસ્તારથી સમજાવું તે તું જરાજર સાંભળી લે વિમર્શ વાત કરી તે ઉપરથી તારા ધ્યાનમાં આવ્યું હશે કે વિવેકપર્વત ઉપર મહામોહ વિગેરેનો નાશ કરનારા મહાત્માઓ વસે છે હવે જો તું તેઓની સાથે રહે અને તેઓ જેવા પ્રકારનું આચરણ કરે છે તેવું આચરણ કરતો રહે તો આ રસના જો કે ઘણી દુષ્ટ છે તો પણ હે વત્સ! તને તે કાંઈ પણ કરી શકશે નહિ એ વિવેકપર્વતપર રહેનારા મહાત્માઓ સાથે રહે અને તેમના આચાર પ્રમાણે ચાલે તેમના ઉપર રસનાની અસર કાંઈ પણ થઈ શકતી નથી, તેથી મારી સલાહ એ છે કે તું પ્રયત્ન કરીને એ વિવેકગિરિ ઉપર ચઢી જા અને રસનાના સર્વ દોષોથી દૂર રહી તારા કુટુંબ સાથે ત્યા વાસ કર, જો કે રસના તારી સ્ત્રી તરીકે ત્યા બધા કુટુંબીઓ વચ્ચે તારી સાથે રહેશે તો પણ તે તને કોઈ પ્રકારની ખીણ ઉપજાવી શકશે નહિ”

‘વિચક્ષણે કરી વાર પ્રછેદ્ય “પિતાજી! એ વિવેકપર્વત તો અહીંથી ઘણો દૂર છે, તો એટલે છેટે કુટુંબને સાથે લઈને છું કેવી રીતે જઈ અને તેમ કરવામાં મને ઉત્સાહ પણ કેવી રીતે થાય?” પિતા શુભોદયે જવાબમાં કહ્યું “ભાઈ વિચક્ષણ! તારે વિમર્શ જેવો સાળો છે તેથી એની બાળતમાં તારે જરા પણ ચિંતા કરવા જેવું નથી એ વિમર્શ તો જેની સરખામણી થઈ ન શકે તેવા ચિંતામણિ રત્ન જેવો છે એ વિમર્શની પાસે એક સુંદર અજન છે જે ઘણું અદ્ભુત કાર્ય કરનાર છે એ અજન તારી બાળોમાં આજશે એટલે તે અજનના પ્રભાવથી એ વિવેક મહાપર્વતનું દર્શન તને અહીં જ કરાવી શકશે, તારે દૂર જવાની જરૂર પડશે નહિ”

આ પ્રમાણે વાત ચાલતી હતી તે વખતે વચ્ચે પ્રકર્ય બોલી ઉઠ્યો “પિતાશ્રી! એ બાળતમાં જરા પણ રક્ત જેવું નથી એ

૧ વિચક્ષણ આચાર્ય > નંતે જ સસારીપતે વિચક્ષણ કુમાર હતા તે આ વાત નરવાહન સમયે કહે ॥ અને રિપુદામણ નયકમાં બેઠો બેઠો સાંભળે ॥ સર્વ અનુભવ સસારીજીવ સદાગમ સમક્ષ કહે ॥ અને અમહીતસંકેતા સાંભળે છે-આ વાત લક્ષ્યમાં રાખવી

યોગના અજનની સક્રિયો મને પણ બરાબર અનુભવ થયો છે^૧
જ્યાં મુઘી એ મહા તીન અજનનો પ્રયોગ કરવામાં આવતો નથી ત્યાં
મુઘી એ વિવેકપર્વત જૈનપુર વિગેરે બરાબર દેખાઈ શકાતા નથી,
પરંતુ જ્યારે એ વિમળાલોક અજનનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે
ત્યારે એ પર્વત અને નગર વિગેરે સર્વ જોઈ શકાય છે, એ દૂર
જ્ઞાગતા નથી પણ મર્વત્ર દેખાય છે-તે એ અજનનો મહા પ્રભાવ છે”

આ પ્રમાણે હકીકત સાબળીને વિચક્ષણે વિમર્શને કહ્યું “વિમર્શ”
પામે એવું સુદર અજન હોય તો તે જરૂર તું મને જલ્દી
આપ, જેથી મારી ચિંતા ટળી જાય અને ઇચ્છા પાર પડે”

વિમર્શ પોતાના બનેલી ઉપર અનુગ્રહ કરવાની બુદ્ધિથી તેને
વિમળાલોક અજન આદરપૂર્વક દર્શાવ્યું ત્યાર પછી જોવા એ અજન
નો ઉપયોગ તેણે ક્યો કે તુરત જ તે પોતાની સમક્ષ સર્વ બાબતો
દેખવા લાગ્યો, સર્વ હકીકત તેની નજર આગળ ખડી થઈ ગઈ
અગાઉ સંકરો લોકોથી ભરપૂર સાત્ત્વિકમાનસપુર નામનું નગર
વર્ણવવામાં આવ્યું હતું તે અને ત્યાર પછી અત્યંત સુદર વિવેક
નામનો વિશાળ પર્વત બતાવ્યો હતો તે પણ તેની સન્મુખ રજી થઈ
ગયો, વળી તે વિવેકપર્વતનું અપ્રમત્તત્ત્વ શિખર વર્ણવવામાં આવ્યું
હતું તે, તેમજ તેની ઉપર આવી રહેલ સુદર જૈનપુર, તે જૈનપુરમાં
રહેનારા મહાત્મા સાધુ પુરો, એ નગરના બરાબર મધ્ય ભાગમાં
આવી રહેલો ચિત્તસમાધાન નામનો મડપ, એ મડપની વચ્ચે રહેલી
નિ રપૃહતા નામની વેદિકા, એ વેદિકા ઉપર આવી રહેલુ જીવધર્મ
નામનું મનોહર સિંહાસન, એ સિંહાસનપર બેઠેલા ચારિત્રધર્મરાજ
નામના મહારાજ, એ ચારિત્રરાજનો મોટો પરિવાર-એ સર્વ વિચ-
ક્ષણના જોવામાં આવી ગયા, તેની પાસે ખડા થઈ ગયા, સાથે વળી
એ ચારિત્રમહારાજના અને રાજાઓના ઉજ્જવળ સદ્ગુણો પણ
તેના જાણવામાં આવી ગયા ‘નરવાહન’ તે વખતે વિચક્ષણકુમારે
એ સર્વ બાબત જાણે પોતાની પાસે ખડી હોય તે પ્રમાણે સાક્ષાત્
જોઈ લીધી

વિચક્ષણની દીક્ષા.

વિચક્ષણ આચાર્ય પોતાની પાત આગળ ચલાવતા કહેવા
લાગ્યા-રાજ નરવાહન’ તે વખતે વિચક્ષણે પોતાના પિતા ગુણો-

૧ પ્રકરણે એ અનુભવ ભવચક્ર નગરમાં થયો હતો જુઓ આજ પ્રસ્તાવ
પ્રકરણ ૨૧-૫ ૯૭૭-૭૪

૨ આચાર્ય વિચક્ષણ કહે છે—

દયને સાથે લઈ લીધા, પોતાની માતા નિજવ્યાશ્રિતા તથા બુદ્ધિ ભાર્યાને માથે રાખી લીધી, પોતાના સાળા નિમરોને પણ સાથે ભેડી દીધો, છાતી ઉપર બેઠેલા પ્રિયતમ પ્રેમ પુત્રને પણ સાથે રાખી દીધો અને પોતાની ભાર્યા રસનાને પણ વદનગોટરમાં સાથે જ રહેવા દીધી, માત્ર એકલી લોલતા દામીને અત્યત નિંદનીક ધારીને છોડી દીધી, અપમાનપૂર્વક તેનો નિરસ્કાર કરીને ધકેલી દીધી એ દાસી સિવાય આખા કુટુંબને માથે લઈને તે (નિચક્ષણ) ગુણધર નામના આચાર્ય પાસે આવી પહોંચ્યો અને દીક્ષા ગ્રહણ કરી હે રાજન્! પછી મને દીક્ષા આપી છે એમ માનતો નિચક્ષણ જૈન પુરમાં રહેતા બીજા મહાત્મા સાધુઓની વચ્ચે રહેવા લાગ્યો ત્યાર પછી એ ગુણધર આચાર્ય પોતાનો સર્વ આચાર વિચક્ષણમુનિને શીખવ્યો, એ આચાર્યની આસેનના પરમ ભક્તિપૂર્વક વરવામાં આવી અને વિચક્ષણે એ રસનાને લગલગ એટલી તો નિર્ભાલ્ય બનાવી દીધી કે તે તો તદ્દન વિસર્જન થવા જેવી જ થઈ ગઈ, તે કાંઈ પણ ન કરી શકે તેવી સ્થિતિમાં તેને મુઠ્ઠી દીધી, અર્થાત્ તેને તદ્દન નકામાં જેવી બનાવી દીધી આખર શુભહારાજે એ નિચક્ષણમુનિને પોતાના પદઉપર સ્થાપી તેને આચાર્ય બનાવ્યો એ વિચક્ષણ બીજે પણ ફરતા હરતા દેખાય છે તો પણ પરમાર્થથી એ નિરેક મહાગિરિના શિખરપર આવી રહેવા જૈનપુરમાં જ વસે છે એમ સમજવું મહારાજ નરનાહન! એ વિચક્ષણ હમાર અને નિચક્ષણ આચાર્ય બીજે કોઈ નહિ પણ હું જ છું! વિવેકપર્વતપર સાધુઓ ૭ એમ કશું હતું તે આ અહીં બેઠેલા સાધુઓ સમજવા રાજન્! તે મને પૂગ્યું હતું કે નાની ઉંમરમાં મારા વૈરા યશુ કારણ શુ બન્યું હતું તે મેં તને વિસ્તારથી કરી ચલણાવ્યું આવી રીતે પૂર્વે બતાવેલા કારણોથી મેં દીક્ષા લીધી હતી?

રસના કથાનક સંપૂર્ણ.

*

*

*

*

૧ દીક્ષા વખતે શુભોદય નિજવ્યાશ્રિતા વિગેરે સર્વને સાથે રાખવાની જરૂર રસનાનો હ્યાજ તો થઈ શકતો નથી પણ તેમણી લોલતા નીકળી જાય તો પછી તેની ચીકણાસ રહેતી નથી લોલતા દારીને કાઠી મૂકવામાં બદ્દ રહસ્ય તે વિચારી લેવું

૨ પૃ. ૭૬૨ થી સાર થતી વાતો અત્ર પહોંચાય ■ આ પ્રસ્તાવના પ્રકરણ છઠ્ઠી તેની સરખામી છે

પ્રકરણ ૩૯ મું.

નરવાહન દીક્ષા-રિપુદાસણને રાજ્ય.

અનેક રહસ્યોથી ભરપૂર ગસનાની મૂળશુદ્ધિ માટે ચોખ્ખાપણું પણ આખા ભવચક્રનો અદ્ભુત ખ્યાલ આપનાર, મામાભાણેજના પ્રસંગથી વિક્સ્વર બનેલું અને કવિત્વના ચમકારાથી મુશોભિત બનેલું, ભવ્ય વિગાળ વિચક્ષણુગૂરિનું ચરિત્ર પૂર્ણ થયું, તેના અદરના જુદા જુદા ગ્સોનું પાન કર્યું ચરિત્ર પૂર્ણ કરી આચાર્ય અટક્યા નહિ, પણ વાર્તા આગળ ચલાવી, રાનનું ફળ પ્રાપ્ત કરાવવાના મુદ્દાથી તેઓએ પ્રસંગ સાધ્યો. તેઓશ્રી (વિચક્ષણુસૂરિ) બોલ્યા “એ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી, ટે રાજનું સ્ત્રીના હુ ખથી અને દોષથી બચવા ખાતર મેં દીક્ષા લીધી કહેવાય છે તેનો તો હજી સુધી મેં સર્વથા ત્યાગ કર્યો નથી, એટલું જ નહિ પણ મારા અગાઉના ‘આખા કુટુંબનું પણ હજી સુધી હું પાવન થોડે વધતે દરજ્જે કર્યા કરૂં છું, તો હે રાજનું તમેજ કહોને કે એવા સંયોગોથી ઘેરાયલા અને દીક્ષા કે પ્રવ્રજ્યા ક્યાથી હોઈ શકે? આ પ્રમાણે હોવા છતાં તમારો મારા તરફ આટલો બધો ઉચ્ચ ભાવ છે તેનું કારણ હું સમજતો નથી’ દોષવાળા પ્રાણીઉપર પણ ગુણનો આગેપ કરતાં અને જગતને આજ્ઞાદ ઉત્પન્ન કરનાર જેની મુદરતાની તુલના ન થઈ શકે એવો

૧ આ વાર્તાવિલાસ આચાર્ય અહીં અવર કુટુંબ સારે આબ્યા છે તેને સહને ચાલે છે કુટુંબી દોષ તેને દીક્ષા કેમ હોઈ શકે? એવી બાબત સહને આચાર્ય નમ્રતા બતાવે છે વાસ્તવિક રીતે આવર કુટુંબ છે તે લઈયમા રાખવું

૨ મારામા ગુણ ન છતાં તમે માત્ર ગૌરવ વધારો છો તે કા તો સન્નન પ્રકૃતિ છે નયવા તો નેન વિચનો મદિમા છે, બાકી આચાર્ય કહે છે કે પોતે તેવા માનને લાયક નથી

વિશુદ્ધ આત્મભાવવાળા સન્ન્યસની પ્રકૃતિનો શુ એ શુધ્ધ હશે? કહ્યું છે કે સત પુરુષોની દૃષ્ટિ તો કોઈ અપૂર્ણ ધનુષ્ય યદિ જોવી છે, કારણ કે ધનુષ્યયદિ તો અવસરે ગુણારોપણ કરે છે, પરંતુ સતપુરુષોની દૃષ્ટિ તો પ્રસન્ન વગર પણ ગુણારોપણ કરવા તૈયાર જ રહે છે. અથવા રાજન્! આ જૈન લિંગ જે ત્રણ ભુવનને નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે અને જેણે પોતાના પરમાર્થશત્રુઓને મારી હાલી દીધા છે અને જે નિગને અમે આદરીને બેઠા છીએ તે જૈન લિંગને (મહાવીર ભગવાનના વેશનો) શુ આ શુધ્ધ છે? કારણ કે એ તો પ્રસિદ્ધ રીતે કહેવામાં આવે છે કે જેના હાથમાં જૈન લિંગ પ્રાપ્ત થયેનું જોવામાં આવે છે તેમને દેવો અને દેવના ધંદો પણ અત્યંત ભક્તિના રસથી પૂજે છે, એવું છે અને તેને ઘણું માન આપે છે, રાજન્! હું તો હજી મારા કુટુંબમાં રહ્યો છું અને શૃદ્ધસ્થના આચારને ધારણ કરી રહ્યો છું છતાં એવા પ્રકારના મુરકેલ કામ કરનાર (દુષ્કર કાર) તરીકે મને ધારવામાં આવે છે તેનું ગ્રોઈ બીજું કારણ છે ?”

નરવાહનનું અપૂર્ણ ચિંતનન.

ચિંતવનથી સત્ય માર્ગની પીછાન.

પીછાન થઈ ગયા પછીનું અન્વેષણ.

વિચક્ષણસૂરિ આપ્રમાણે બોલતા હતા તે વખતે તેમના મનમાં જે કાંઈ મદ બાકી રહ્યો હતો તે પણ ગળી જતો હોય એમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવતું હતું નરવાહન રાત્રીએ વિચાર કર્યો કે અહો! આ આચાર્યે તો પોતાનું ચરિત્ર એવી સારી રીતે કહ્યું કે તે સાબળતા તો મારો મોઢ પણ નાશ પામી ગયો! અને આ ભગવાનની વાત કહેવાની અને બોલવાની રીતભાત પણ કેવી સુદર છે! અને તેમનું વિવેકીયણ પરંતુ કેવું આશ્ચર્યકારી છે! કેવી સુદર તેમની મારા ઉપર મેહેરબાની જણાય છે! અને એમણે તો કોઈ અદ્ભુત પરમાર્થ જણાવ્યો છે! આચાર્ય ભગવાન્ પોતે જે વાત કરી રહ્યા છે તે વાતનું રહસ્ય મારા જણવામાં આવી ગયું છે

૧ ગુણારોપણ (૧) જુલ-સદ્ગુણનું આરોપણ કરવું સન્ન્યસ સર્વત્ર ગુણ જ નુએ છે, (૨) ગુણ એટલે પણ સાધારણ ધનુષ્યયદિ ઉપર તો પ્રસન્ન આવી પડે ત્યારે જ પણ અપ્રાવવામાં આવે છે પ્રલેપાલકાર છે

૨ સૂરિના આ અત્યંત નરમાસ બતાવનારા શબ્દો છે એનું કુટુંબ તો આતર રૂઢી હતા

ઉપર પ્રમાણે પોતાના મનમાં ચિંતવન કર્યા પછી નરવાહનરાજ આચાર્ય મહાગજ પ્રત્યે બોલ્યા “ભગવાન ! આ લોકમાં આપને શુ ભોદય, નિજઆજ્ઞતા, બુદ્ધિદેવી, વિમર્શ, પ્રકર્ષ વિગેરેનું જેવું મુદર કુટુંબ મળી ગયું છે તેવું મુદર કુટુંબ મારા જેવા ભાગ્યહીન પ્રાણી-ઓને મળતું જ નથી આપ તો ખરોખરા ભાગ્યશાલી છો. જૈન વિંશમાં રહીને આવા મુદર પ્રગરના (અતરંગ) કુટુંબની પોપણા કરતાં ગૃહસ્થો આપના જેવા ભગવાન તુલ્ય ગણાય આપશ્રીએ તો હૃદ કરી છે જીઓ, આપ મહાત્માએ યુક્તિપૂર્વક ઝસનાને તો તદ્દન માલ વગરની અને તમારાપર બીલકુલ અસર ન કરી શકે તેવી બનાવી દીધી છે અને તેનાથી પણ વધારે ખરાબ તેની દાસી લોલતા છે કે જેને આ દુનિયામાં ન જીતી ગકાય તેવી ધારવામાં આવે છે તેને તો આપે તદ્દન હઠાપી જ દીધી છે, વળી આપે મહામોહ અને તેના આખા વર્ગને જીતી લીધો છે અને આપ પોતાના આખા કુટુંબને સાથે રાખીને અતિ મુદર જૈન નગરમાં આવીને રહ્યા છો, વળી સર્વ સાધુઓની વચ્ચે સ્થિર થઇ ગયા છો, આપને દુષ્કર કામ કરનાર તરીકે મેં વર્ણવ્યા તે સમ્બધમાં આપ વાધો લો છો, પણ જો આપને દુષ્કર કામ કરનાર તરીકે ગણવામાં ન આવે તો બીજા આ દુનિયામાં દુષ્કર કામ કરનાર કોને ગણવા તે હું સમજતો નથી સાહેબ ! હું આપને એક બીજી વાત પૂછી લઉં આપના સમ્બધમાં આખા જગતને આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરી નાખે તેવો વૃત્તાત બન્યો તે જ પ્રમાણે હકીકત જે કોઇના સમ્બધમાં બનતી હોય તે મર ખરેખર વદન પૂજનને યોગ્ય છે, તેઓ નમન ઝરવાને યોગ્ય છે એમ મને લાગે છે, તો મારે પૂછવાનું એ છે કે સાહેબ ! આ સર્વ સાધુઓ આપની પાસે છે તેમના સમ્બધમાં પણ એવો જ બનાવ બન્યો હશે કે નહિ ? તે આપ મને જણાવો.”

આચાર્ય વિચક્ષણે ઉત્તરમાં જણાવ્યું “નરવાહન ! સર્વ સાધુ-
 સર્વ ચરિત્રોની ઓના સમ્બધમાં આવા જ પ્રકારનો બનાવ બને છે
 એક વાક્યતા એમાં જરા પણ સરાય જેવું નથી વળી એક બીજી
 વાત પણ તને કહી દઉં જો, મ જે પ્રમાણે કર્યું છે
 તેવું તું તારા સમ્બધમાં કરે તો તારા સમ્બધમાં પણ એવો જ વૃત્તાત
 બને, માત્ર તારે પણ મારી પેઠે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ તારી ઇચ્છા
 હોય તો તને એક ક્ષણનારમાં વિવેકપર્વત બતાવી દઉં એટલે પછી
 જેવું માત્ર કુટુંબ થયું તેવું જ તારું કુટુંબ-મણુ પુરતમાં જ આપોઆપ

યહ જશે વળી ત્યાર પછી યોગ જ વખતમા તુ મહામોહ રાજ
અને તેના ખાસ પગિવાગ પર જતો જ વિજય મેળવી શકીશ અને
લોવતાનો તિરસ્કાર કરીને સર્વ સાધુઓની વચ્ચે રહી આનંદ ઠરી
શકીશ ”

નરવાહનને વૈરાગ્ય દીક્ષા.

વિચક્ષણ આચાર્યના આવા મુંદર વચ્ચેના સાબળીને રાજ
વિચારની નરવાહન પોતાના મનમા વિચાર કરના લાગ્યો કે
સ્થિરતા અટો ! આચાર્ય ભગવાને જે વાત કરી તે તો દીના
જેવી ખુશી જગ્યાય છે વાતનો સાર એ છે કે ય યુગોત્સહતે દોમ્પા,
તસૈવ પ્રમુક્તા કરે । જે બાબુબળથી ઉત્સાહ રાખીને આગળ વધે છે
તેના હાથમા પ્રભુતા આરે છે, પાપુ પ્રયત્ન કર્યા વગર કાંઈ મળતુ
નથી અને પ્રયત્ન કરનારને જે ભેદએ તે મળે છે તેટલા માટે
ભગવાન મને કહેતા હોય એમ જગ્યાય છે કે ‘હે રાજન ! ભગવતના
મતની દીક્ષા તુ ગ્રહણ કર, જેને પરિપુરમે પોતાની જેવાને જે કાંઈ
પ્રાપ્ત થયું છે તે (દીક્ષા લેનાર) તને પાપુ પ્રાપ્ત થાય’ અરે અરેખર,
મહાત્મા આચાર્ય તો મને અરેખરો ઉત્તમ ઉપદેશ આપ્યો છે, માટે
હવે તો હું દીક્ષા લઈ જ લઉં નરવાહન રાજાએ આ પ્રમાણે પોતાના
મનમા વિચાર કર્યો વિચક્ષણસૂરિનું વૃત્તાત સાબળી વૈરાગ્યનાસિત
અત કરણ થતા નરવાહન રાજાના અનિષ્ટ પાપ પ્રકૃતિના પરમા
ણ્વોનો નાશ થયો અને તેથી રાજા તે જ વખતે વિચક્ષણ
આચાર્યના પગમા પડ્યો અને બોલ્યો કે “ભગવન ! જે મારામા
કોઈ પાપુ એવા પકારની યોગ્યતા આપ ભેદ શક્તા હો તો તમારા
જેવાએ જે કાંઈ કર્યું છે તેનું જ હું કરના ઇચ્છા રાખું હું વધારે
વાતો કરવાથી શું ? મારા ઉપર કૃપા કરીને આપ મને જેન મતની
દીક્ષા આપો મને પૂર્ણ આશા છે કે આપસાહેબની કૃપાથી સર્વ
સારા વાના થશે ”

વિચક્ષણસૂરિએ જવાબમા ફરીવાર કહ્યું કે-“ હે રાજન ! તું
જે નિશ્ચય કર્યો છે તે ઘણું સારું છે, તારા જેવા
નિશ્ચયમા ભવ્યપુરુષોએ એ પ્રમાણે કરવું એ જ ખાસ યોગ્ય
સ્થિતીકરણ કર્તવ્ય છે અને ખાતરીપૂર્વક એમ લાગે છે કે
મારા વાક્યમા જે ગૂઢ ભાવ રહ્યો હતો તે તુ બરાબર સમજી ગયો
છે અને તેના શુભ આશય તારા ધ્યાનમા આવી ગયો છે અને તેથી
તેથી સાચી સમજણને પરિપુરમે તને આવો સારો ઉત્સાહ થઈ

આન્યો છે એ બાહુ ગાઝ થયું છે, કાગ્નુ કે જ્યારે મટામોહ વિગેરે જળપરજ્ઞ ગતુઓ ભયકર ગીતે ચારે તરફથી ઘેરો ઘાલીને ફેંદાફેંદ કરી રહ્યા હોય ત્યારે મુદર જૈન નગર જે મજબુત કિલ્લાનાળુ છે અને જે ચારી રીતે રક્ષણ આપનાર છે તેનો આશ્રય કોણ ન લે ? એવા જબરા હથા વખતે તો માગ કિલ્લાનો આશ્રય કરવો તે તદ્દન ઉચિત જ ગણાય જુહવાસ (ગચ્ચારનાસ) તો હુ ખસમૂહથી ભરપૂર છે, તેથી જે ગ્રાણીને મુખના ભડાગ રૂપ જૈનપુરની બરાબર ખબર હોય તે એના જુહનામમા ચિંતા વગરનો થઈને તે કેમ પડ્યો રહે ? સમજીતું એ ઈર્તવ્ય નથી, હાથા માણસનું એ કામ નથી, મુસતું એમા ભૂપણ નથી માટે આવા મોટા ભયને વખતે એક કાણુ પણ ઢીલ કરી ઉચિત નથી હવે જ્યારે તારા સમજવામા તત્ત્વરહમ્ય આવી ગયું છે તો તારે તો જૈનપુરમા પ્રવેશ કરી દેવો એ જ યોગ્ય છે ”

રાજ્યની ચિંતા, પુત્રત્યાગ માટે ખેદ,
સ્ફટિક જેના નિર્મલ મનના વિગુહ વહુનો,
આચાર્યશ્રીને પ્રશ્ન અને તેનો જવાબ.

આના વિચારને પરિણામે ગળના મનમા દૃઢ ઇચ્છા થઈ કે હવે જરૂર નીકા લેવી એવી પ્રબળ ઇચ્છાને લઈને ગત મનમા વિચાર કરના લાગ્યો કે-આ માગ રાજ્યની જનાબદારી ઉપર કુ કેને સ્થાપન કરે ? શુ મારો પુત્ર (રિપુદાસ) ગળ્યને યોગ્ય છે ? હે 'અમૃતીતસકેતા' હુ રિપુદાસજી તે વખતે ત્યા નજીક ખેડેલો હતો, તદ્દન હુ ખીઆ જેવો, નિર્ભાંગી જેવો લાગતો હતો અને મારૂ રૂપ એક તદ્દન ભીખારી જેવું લાગતું હતું હઠીકત એમ ખની કે તે વખતે જ્યારે મારા પિતા નરનાહનરાજાએ મારી મામુ જોયું તે વખતે પુણ્યોદય નામનો પૂર્વ જાળનો મારો મિત્ર જો કે શરીરે ખીલ કુલ લેવાઈ ગયેલો અને નિર્બળ થઈ ગયો હતો તો ધણુ જરા મ્કુરતા પામ્યો, જગ હાલ્યો ચાલ્યો અને તેણે કાંઈક જીવન બતાવ્યું, તેથી મારા પિતાશ્રીએ નિર્મળ અત્ત કરપુથી મારી તરફ દૃષ્ટિપાત કરતા તેને દેખ્યો અને તેથીજ પિતાશ્રીને મારા તરફ આદર થયો અને જોતા જ મારા પિતાશ્રીના મનમા મારી પૂર્વેલી વાત સાભરી આવી, તેમને એમ

૧ મ મમ સમક્ષ મસારીજીવ ચોતાનો અનુભવ કહે છે રિપુદાસજીના ભવની વાત ચાલે છે અમૃતીતસકેતા અને પ્રજાવિસાળા સાક્ષી છે-આ ભૂમિમા આખી વાતામા લઈવમા રાખવાની છે

લાગ્યું કે પોતે મને ઘરમાથી દાઢી મુક્યો તેને લઈને જ હું અત્યંત દીવંગીરી ઉત્પન્ન કરે તેવી ખરાબ સ્થિતિમાં આવી ગયો હતો અને એવી મારી ખરાબ સ્થિતિનું કારણ પોતે જ હતા તેઓના મનમાં એમ પણ થયું કે અહો ! પોતે જાતે છોકરાને તિરસ્કાર કરીને ઘરમાથી બહાર કાઢી મુક્યો તે જરાએ દીક કંઈ ન હોતું, કારણકે ઝેરી ઝાડ પણ એકવાર જાતે જ પાણી પાઈને વન્યું અને પછી તેને પોતાને જ હાથે ઝાપી નાખ્યું એ અયોગ્ય છે વાસ્તવિક વાત તો એ હતી કે એનું ઝેરનું ઝાડ વાનવું જ ન હોતું અત્યારે અનસાર પ્રમાણે તો મારે આ છોકરા રિપુદામણની પૂજા (સત્કાર) કરીને રાજ્ય ઉપર તેના અભિષેક કરી પુનઃ પ્રત્યે મારી પિતા તરીકેની ફરજ બજાવવી સંજ્ઞાન પુરૂષોએ તેમ કરવું ઉચિત છે અને એજ મારા તેના પ્રત્યેના પૂર્વના તેવા આવરાની શુદ્ધિ છે, એ પ્રમાણે કરવાથી હું કૃતકૃત્ય થઈશ, અને એવી રીતે રાજ્યની વ્યવસ્થા કરીને પછી હું નિર્મળ દીક્ષા મહાત્મ્ય કરીશ, અને અટ્ટહીતસકેતા ! તે વખતે હું તો દોષનો બહાર હોતો તો પણ મારા પિતાશ્રીનું મન એવું મુંદર હતું તેનું કારણ છે તે તું સમજ સંજ્ઞાન પુરૂષોના મન માખણ જેવા મુકોમળ હોઈ, તેને જ્યારે પશ્ચાત્તાપ (પછવાડેથી થતો તાપ) -પસ્તાના) નો સબંધ થાય છે ત્યારે તે પીગળી જાય છે એમાં જરા પણ શંકા જેવું નથી, જે પ્રાણીઓના મન મેલ વગરના થઈ ગયા હોય છે તેઓને તેમનો પોતાનો આત્મા સ્ફટિક જેવો શુદ્ધ હોય તો પણ તે દોષવાળો લાગે છે અને અન્ય મનુષ્ય દોષના ઢગવા હોય તો પણ તત્ત્વ નિર્મળ લાગે છે. મહા બુદ્ધિશાળી માણસો જેઓ પરોપકાર કરનામાં નિરતર તત્પર હોય છે તેઓ કદાચ કોઈ કાન્ધને લઈને જરા કઠોર વચનનાળા-આક્રોશ થઈ ગયા હોય તો પણ પછી જ્યારે તેઓ પોતાનું કરેલું કર્મ યાદ કરે છે, પોતે લીધેલા વવલ પર વિચાર કરે છે, ત્યારે તેમના મનમાં જરૂર પશ્ચાત્તાપ થાય છે.

ઉપર પ્રમાણે વિચાર કર્યા પછી તુરત જ પિતાએ મને પોતાની પાસે બોલાવી ખોળામાં બેસાડ્યો અને તેજ વખતે મારા પિતાએ

૧ પોષેના વિષવૃક્ષને છદાય નદિ એ ન્યાય વિચારવા યોગ્ય જ અહીં પુત્રધર્મે અને સમાજધર્મે વચ્ચે વિરોધ ૨ નરવાદનનો નિર્ભય એકદમ સ્વીકારાય તેવો જણાતો નથી

૨ તાપમા સહેલ ગરમી માખણને પીગળાવે છે-એ પ્રમેય ૩

ગદગદ વાણી વડે વિચક્ષણસૂરિને મવાલ ક્યો “મહારાજ ! આપ તો જ્ઞાનચક્ષુવાળા છો, આપ સર્વ હકીકત જાણી શકો છો તો આપના તો ધ્યાનમાં હોવું જ જોઈએ કે રિપુદામણ આવા કુળમાં જન્મ્યો, તેને આવી સુદર સામગ્રી મળી, છતાં તેણે આજીવનમાં કંઈ ચરિત્ર કેમ થયું ? મહારાજ ! આવી સામગ્રીવાળા ઉત્તમ કુળમાં તેનો જન્મ હોવા છતાં તેણે ચરિત્ર ખરાબ કેમ થયું ? આપ મને તે જણાવો. આપની જ્ઞાન-દૃષ્ટિમાં એ બાબતનો ખરાબર ખુલાસો હોવો જોઈએ ”

“રાજન્ નરવાહન !” આચાર્યે ઉત્તરમાં જણાવ્યું, “એ બાબતમાં આ આપણા રિપુદામણનો કાંઈ દોષ નથી એવું ખરાબ ચરિત્ર થયું તેણે કારણ તેના શૈલરાજ અને મૃષાવાદ નામના એ મિત્રો છે એ બંનેને લઈને જ તેની એ સ્થિતિ થઈ છે

“મહારાજ વિચક્ષણ !” મારા પિતાએ પૂછ્યું “ એ મૃષાવાદ અને શૈલરાજ તો હું મારને મોટો અનર્થ કરનારા છે, પાપી મિત્રો છે, પણ હું મારને એ બંનેથી હવે વિયોગ ક્યારે થશે ? એની સાબતથી હું માર કેવી રીતે છૂટી શકશે ? તે આપ જણાવો ”

શૈલરાજ-મૃષાવાદમુક્તિઉપાય.

મૃદુતા-સત્યતા કન્યાગોધ.

પ્રયોજનચિંતકનું અનેગપણ.

“વાત એમ છે” આચાર્યે ઉત્તર આપતા જરા સ્મિત કરીને જણાવ્યું, “કે એ શૈલરાજ અને મૃષાવાદ બે કે ઘણા પાપી અને અનર્થ કરનાર છે, છતાં તેના ઉપર રિપુદામણની ઘણી પ્રીતિ છે તેથી તેઓનો સબધ એકદમ દૂરે તેમ નથી, પરંતુ ઘણા કાળ વીત્યા પછી જ્યારે કારણ મળશે ત્યારે બંનેનો વિયોગ થઈ જશે એ બંનેનો વિયોગ કરનાર શું કારણ છે તે હાલ હું તને જણાવું છું

“ એક શુભિમાનસ નામનું નગર છે, ત્યાં શુદ્ધાભિસંધિ નામનો રાજા છે, એ ઘણો પ્રસિદ્ધ અને કીર્તિવાળો છે તેને એ રાણીઓ છે એકનું નામ વરતા છે, બીજીનું નામ વર્યતા છે એ પ્રત્યેક રાણીથી રાજાને એક એક દીકરી થયેલી છે એકનું નામ મૃદુતા

૧ શુભિમાનસ નગર એ શુભ મન છે શુદ્ધ જાણતસાથે સયોગ કરાવનાર શુદ્ધાભિસંધિ રાજા છે વરતા અને વર્યતા એટલે સારાપણ છે મૃદુતા એટલે નમ્રતા-અભિમાનત્યાગ ■ સત્યતા પ્રસિદ્ધ છે એ બંનેનો સયોગ થતાં શૈલ રાજા (અભિમાન) અને મૃષાવાદ (અસત્ય બાપણ) ચાલ્યા જાય એ બરાબર થાય છે

છે, બીજીનું નામ સત્યતા છે એ બંને કન્યાઓ આખા રાજભુવ
નને આનંદ આપનારી છે, ઘણી મનોહર છે, સાક્ષાત્ અમૃતરૂપ છે,
સર્વને મુખ આપનારી છે અને સસારી પ્રાણીઓને તે મળવી અત્યંત
દુર્લભ છે, હવે જે કોઈ પણ પ્રકારે તારા પુત્રને એ કન્યાઓ મળી
જાય-તેની માથે કુમારના લગ્ન થાય તો તેઓના સયોગથી પેલા શૈલરાજ
અને મૃષાવાદ સાથેનો કુમારનો સબંધ છૂટી જાય એમ ॥ એનું કારણ
એ ॥ કે એ બંને કન્યાઓ ગુણોનો સમૃદ્ધ છે, ગુણોથી ભરપૂર છે
અને આ કુમારના મિત્રો શૈલરાજ અને મૃષાવાદ દોષના ઢંઢવા છે,
દોષોથી ભરેલા છે તેથી તે બંને પાપી મિત્રો અને પેલી ગુણવાન
કન્યાઓ એક સાથે એકી વખતે રટે તે બંને તેણે જ નથી હવે એ
બંનેના લગ્ન ક્યારે અને કેવી રીતે થશે, કોણ કરશે અને કેવા સયો
ગોમાં થશે તેની ચિંતા કરનાર અને યોજના કરનાર^૧ તો કોઈ
ખીને જ છે, એમાં તારી યોજના કે વિચાર કામ આવે તેમ નથી.
રાજન! તારે અભ્યારે જે કરવાની હોંસ થઈ આવી છે અને જે કરવું
તને ઇચ્છ છે તે તું ખુશીથી કર.”

આચાર્યમહારાજના આવા વચન સાંભળી નરવાહન રાજ વિચાર
કરવા લાગ્યો કે- અહો! મારા છોકરાના આવા બે મોટા શત્રુઓ એની
પાસે નિરંતર રહે છે એ તો ઘણું ખરાબ! બહુ ભુલું! ખરેખર,
આ તો મોટી પીડા છે! ખરેખર, એ બાપડો રિપુદારણ જેવો
જેઘએ તેવો રિપુદારણ^૨ તો નથીજ, પરંતુ આ બાબતમાં અભ્યારે
ઉપચાર જ થઈ શકે તેણે કરવું પણ શું? માટે મારે તો
આ સર્વ બાહ્ય બાબતોનો સગ છોડી દઈને મારા આત્માને હિત થાય
તેણે કરવું આ બાબતમાં કાંઈ વળે તેણે લાગતું નથી આગળ ઉપર
એના નસીબમાં હશે તે પ્રમાણે થઈ રહેશે

૧ એ બાબતની યોજના ઈર્ષ્યપરિણામ અને કાળપરિણતિ ઉપર રહે ॥
રિપિતિ પરિપક્વ થાય ત્યારે પુરુષાર્થ કરવામાં આવે તો સફળ થાય છે પિતા
મમે તેટલી યોજના કરે તો તે નિષ્ફળ થાય તેમ છે એવા વચન આચાર્યે કહ્યા
રાજાએ આચાર્યના બે વચન પકડી લીધા એક તો એ બાબતમાં રિપુદારણનો
પોતાનો કાંઈ દોષ નથી અને બીજી અભ્યારે તે બાબતમાં કાંઈ થઈ શકે તેવું નથી

૨ દુરમનનો વિનાશ કરે તે રિપુદારણ કહેવાય પરંતુ આ કુવર તો
દુરમનનો વિનાશ કરનાર નથી, કેમકે તેના બે શત્રુઓ હાલમાં તેની દુર્દશા
કરી રહ્યા છે અને એ તેમનો તાણેદાર બની રહ્યો છે રિપુદારણ નામ લઈએ
તો રાત્રી તરફ સખ્ત લશ્કર એ નામ પણ અભ્યારે સાચક નથી

રિપુદારણુને ગળ્ય,
નરવાહનની દીક્ષા,
વિવેકે અને બાહ્યદેને.

અગૃહીતસકેતા ! ત્યારપછી તુરત યોગ્ય તેયારી કરી મારા પિતા નરવાહને મને (રિપુદારણુને) રાજ્ય ઉપર અભિષેક કર્યા, તે પ્રસંગે કરવા યોગ્ય સર્વ ક્રિયાઓ કરી, દાન દીધા અને આચાર્ય નિચક્ષણુ ગુરુ પાસે દીક્ષા લઈ મારા પિતા નરવાહનરાજાએ રાજ્યનો ભાગ કર્યા અને મને રાજ્યચિંતા સોંપી દીધી મારા પિતા આચાર્ય મહારાજશ્રી વિચક્ષણુ સાથે વિવેકપર્વત ઉપર ગયા છતાં પોતે અત્યંત બુદ્ધિશાળી હોવાથી ગુરુ મહારાજની સાથે બાહ્ય પ્રદેશોમાં પણ વિહાર કરતા રહ્યા

પ્રકરણ ૪૦ મું.

રિપુદારણુનો ગર્વ અને પાત.

નરવાહન રાજા વિવેકપર્વતે ગયા, બાહ્ય આતર પ્રદેશે કરતા રહ્યા અને રિપુદારણુ રાજ્યાસનપર આવ્યો, પાતળા પુણ્યોદયે એની સ્થિતિ ફેરવી આપી, આવે વખતે અગૃહીતસકેતા સામળે તેમ પોતાની બનેલી વાર્તા આગળ ચલાવતા સસારીજીવ કહે છે—

પાપી મિત્રોનું જોર.

જોરની સ્પષ્ટ અસર.

પાતળો પણ પુણ્યોદય.

તે વખતે મને (રિપુદારણુને) રાજ્ય મળ્યું એટલે મારા ખાસ મિત્રો શૈલરાજ અને મૃપાવાદ ઘણા ખુશી થયા અને તેઓ સમજ્યા કે હવે તેમને માછો સારી રીતે અવકાશ મળશે ત્યાર પછી તો તેઓ નિરતર મારી પાસે રહેવા લાગ્યા, મારા પ્રેમમાં વધારો કરવા લાગ્યા અને પોતાના જોરમાં અને કાળુમાં પણ વધવા લાગ્યા શૈવરાજના પ્રતાપથી મને તે વખતે આશ્ચર્યજનક એક તરણા જેવું લાગતું હતું અને જૂઠું બોલતું એ તો મને અત્યંત ગમતું હોવાથી

બહાર કાઢના જેવું હતું^૧ એવા સયોગોમા મરકરા પુરપો મારી
અદર અદર મશ્કરી કરતા હતા, પડિત લોકો પોતાની અદર મારી
નિંદા કરતા હતા, વૂતારા લોકો કાંઈ મીઠા, ખુશામતના, ખોટા
વચનો કહે તેથી હું રાજી રાજી થઈ જતો હતો મારામા અભિમાન
અને અસત્યનું એવું સામ્રાજ્ય સ્થાપન થઈ ચૂક્યું હતું કે હું તેઓને
બરાબર વશ થઈ ગયો હતો, પરંતુ હજી મારો પુરુષોદય મિત્ર
અદરથી ભેર આપ્યા કરતો હતો, તેને લઈને મેં કેટલાક વર્ષ
મુઠ્ઠી આનંદથી રાજ્ય પાળ્યું, મારા બંને પાપી મિત્રો મારી પાસે હતા
છતાં પણ મારૂં પુરુષ તપ્યા કર્યું એવી રીતે રમત માત્રમા કેટલાક
વર્ષો પસાર થઈ ગયા

*

*

*

તપન ચક્રવર્તીનું આગમન અને તત્સકાળ પ્રેરણા
શૈવરાજની અસર તજે—મૃપાવાદને પાલવે,
અસત્ય બોલીને ન ગયો, અભિમાનથી ન નમ્યો.

હવે તે વખતે હિન્દ પ્રતાપી આસાવાળો અને રાત્રીને તાપ
કરનાર આખી દુનિયા ઉપર પોતાનું સાર્વભૌમપણું સ્થાપન કરનાર
તપન નામનો એક ચક્રવર્તી રાજા હતો તે પૃથ્વી ભેવાની ઇચ્છાથી
પોતાના આખા લશ્કર અને બીજી સામગ્રી સાથે ભ્રમતો ભ્રમતો
સિદ્ધાર્થ નગરે આવી પહોંચ્યો મારા મોટા મત્રીઓને તેના આવ
વાના સમાચાર મળી ગયા તેઓ રાજનીતિમા ઘણા કુશળ હતા
તેથી તેઓએ મારૂં હિત લક્ષ્યમા રાખી એકઠા થઈને મને કહ્યું કે
“આ પૃથ્વીપતિ તપન નામનો ચક્રવર્તી દુનિયામા સર્વથી મોટો છે તેથી
હે દેવ! તેની સન્મુખ જઈ તેના દરબજાને યોગ્ય તેનું સન્માન કરો,
તેનો આદર સત્કાર કરો એ તપન ચક્રવર્તી સર્વ રાજાઓને ખાસ
કરીને પૂજ્ય છે, તમારા પિતા અને વડિલા તેની પૂજા કરતા હતા,
તેની આજ્ઞા સ્વીકારતા હતા અને તેને યોગ્ય માન આપતા હતા
અને અભારે તો ચાલી ચલાવીને તમારે ઘરે (પરોણા તરીકે) તે
આવ્યા છે તો ખરેખર, તે વધારે અને ખાસ માનને યોગ્ય છે માટે
આપે તેની બરાબર પરોણાગત કરવી જોઈએ”

તે અરસામા શૈવરાજે મારી ચેતનામા પોતાનું જે દાખલ કર્યું

૧ મતલબ કે જૂઠું બોલવામા કોઈ પ્રસારનો વિશેષ આટો આવી સખવાના
કરતો નહોતો

સેવરામનો
ધમધમાટ

હતુ અને તેની અસર મારા સર્વ અંગો ઉપર ઘણી
ચયેલી હોવાથી હું ધમધમાયમાન થઈ ગયો અને સર્વાંગે
સ્તબ્ધ બની ગયો એવા પ્રકારની સ્થિતિમા મેં મત્રી-
'ઓના વચનો સાલળી તેમને જણાવ્યું "અરે મૂખાઓ !

મારી પાસે તે તપન ડોણ માત્ર છે ? હું એની પૂજા કરૂં અને તે માત્ર
પૂજન ન કરે એ તે ક્યાનો ન્યાય ? એને કરવી હોય તો તે મારી
પૂજા કરે" રાજના (મારા) આના વચન સાલળી મત્રી અને સેનાપતિ
મારી પ્રત્યે બોલ્યા "દેવ ! આપ એવું વચન ન બોલો જો આપ એ
તપન ચક્રવર્તીનું પૂજન નહિ કરો તો એક તો તમારી પેઢી દરપેઢીથી
જે નિયમ ચાલ્યો આવે છે તેનો ભંગ થશે, રાજ્યનીતિ આખી ઉલ-
ટાઈ જશે, પ્રજામંડળ આખું નારા પામી જશે, રાજ્યસુખનો ભાગ
જરે પડશે, વિનયવિચાર દૂર થશે અને અમારા વચનનો અનાદર
થશે માટે આપે તેવું બોલવું યોગ્ય નથી, તેથી હું પ્રભુ ! અમારી
ઉપર મહેરબાની કરીને આપ તપન ચક્રવર્તીનું યોગ્ય આદરાતિથ્ય
કરો અમને લાગે છે કે એમ કરવું એ આપશ્રીને ઉચિત છે" આ
પ્રમાણે બોલતા બોલતા સર્વે મારા પગમા પડ્યા અને મને વિનવવા
લાગ્યા, તેથી શૈલગજે મારા હૃદય ઉપર જે લેખ ક્યાં હતો તે
જરા નરમ પડ્યો, પરંતુ કમનસીબે તે જ વખતે મૃષાવાદે મારી

મૃષાવાદે
ઝડપે

ઉપર અસર કરી એટલે તેની અસર તમે મેં મારા
મત્રીઓને જવાબ આપ્યા કે "મત્રીઓ ! અત્યારે
મને ત્યાં આવવાનો ઉત્સાહ થતો નથી, માટે તમે
મારી અગાઉ ત્યાં જાઓ, યથાયોગ્ય સર્વ કરો અને

સમય જાળવી લો, હું તમારી પછવાડે આવું છું અને તપન મહા
રાજને એમની રાજસભામા આવીને મળું છું" મારા આવા વચન
સાલળીને 'જેવી આપની આજ્ઞા' એમ બોલતા મારા મત્રીઓ વિગેરે
તપન ચક્રવર્તીની સન્મુખ ગયા

શૈલમુખાનું
સામ્રાજ્ય

મારા મત્રીઓ અને બીજા રાજલોકો સર્વ તપન ચક્રી પાસે ગયા
એ તપન ચક્રવર્તી પાસે વિવિધ દેરાની ભાષા, વેશ,
વર્ણ, સ્વર, ભેદ, વિજ્ઞાન અને અદરની શુભ વાતો
જાણનારા અનેક જામુસો હતા વાત એમ બની કે એ
તપન ચક્રવર્તીના કાંઈ જામુસને મારી આ સર્વ હકી-
કતની ખબર પડી અને માગ મત્રીઓ ચક્રવર્તી પાસે ગયા તે પહેલા
ચક્રવર્તીને આ સર્વ હકીકત તેણે નિવેદન કરી અને ત્યાર પછી મારા

મારી સેનાપતિ વિગેરે તુરત જ તપન ચક્રવર્તી પામે પહોંચી ગયા, તેમણે યોગ્ય રીતે વિનય કર્યો, તેને પગે પડ્યા, તેની પાસે અમૂલ્ય મહારાણા ધર્યા અને તેના હૃદયને વશ કર્યું ચક્રીએ સર્વને રાજ સભામાં બેસનાનું સ્થાન આપ્યું સ્નાભાવિક રીતે ત્યાર પછી ચક્રવર્તીએ રિપુદારણુ (મારી) સમઘી હકીકત પૂછી અને તે કેમ આવેલ નથી એમ સવાલ કર્યો મત્રીઓએ હાથ જોડી તુરત જ ઉત્તર આપ્યો, “મહારાજ! આપત્રીની કૃપાથી રિપુદારણુ કુશળ છે અને એ આપત્રીને નમસ્કાર કરવા તુરતમા જ આવે છે” આ પ્રમાણે કહીને તેઓએ મને બોલાવવા માણસો મોકલ્યા

મને બોલાવનાર માણસો મારી પાસે આવી પહોંચ્યા તે વખતે શૈવરાજ અને મૃધાવાદ બન્ને એકી વખતે મારામાં ધૂષતાની પરિસ્થિતિ બરાબર ખીલી રહ્યા હતા એટલે મારી પાસે આવ નારાઓને મેં કહ્યું “તમે તુરત જ અહીંથી જઈને મારા મત્રીઓને અને સેનાપતિઓને કહો કે ‘મુખાર્જી! મોટા અધમ પાપી દુરાત્માઓ! તમને ત્યાં (તપન ચક્રી પાસે) કોણે મોકલ્યા છે? હું તો ત્યાં આવવાનો જ નથી અને તમને જે તમારા જીવતરની ઇચ્છા હોય તો તુરત જ પાછા આવો, નહિ તો સમજ લેજો કે તમારૂં આવી બન્યું’” મારા આવા વચન સાંભળીને મને તેહું કરવા આવ્યા હતા તે તપન ચક્રી પાસે પાછા ગયા અને મારા મત્રી અને સેનાપતિઓને મારા વચનો કહી સંભળાવ્યા

મત્રીસેનાપતિની મુઝનણ.

મહાપુરૂષની વ્યવહારદક્ષતા

સેવ્યસેનકર્ધર્મપર આલોચના.

મારા શબ્દો સાંભળીને મત્રી સેનાપતિ તો બાપડા મુઝાઈ ગયા, ગભરાઈ ગયા, નાસી ગયા, ઉદ્વેગમાં પડી ગયા બન્ને તરફથી જીવતરની આશા છોડી બેઠા, મુઝવણમાં એક બીજાના મહોં સાંભળેલા લાગ્યા અને શુ કરવું તે બાબતનો મર્યાદાભંગને લઈને નિર્ણય કરવા તદ્દન અશક્ત થઈ ગયા તપન ચક્રવર્તી જે ઘણો વિચક્ષણ હતો તે તેઓની મુઝનણ તુરત સમજી ગયો અને બોલ્યો “અરે લોકો! ધીરા પડો, જરા પણ બીક રાખશો નહિ, એમાં તમારો કાઈ પણ દોષ નથી, તમારો વાક નથી, તમારો શુન્દો નથી રિપુદારણુના ઢગધરા કેવા છે એ તો હું સારી રીતે જાણુ છું, તમારે એમાં જરા પણ ગમગવાનું કારણ નથી હું જાતે જ એ રિપુદારણુને જોઈ

લઈશ તમને તો મારે ઝેટકી જ ભલામણ કરવાની છે કે જે માણસ આવો ખોટી રીતનો દુરાગ્રહ રાખતો હોય તે નીચ છે એવા અયોગ્ય ઉપર તમારે પ્રતિભંધ રાખવો યોગ્ય નથી તમને એ રિપુદારણુ તરફ સ્વામી તરીકેનું જે મોટું માન છે, ખાસ પ્રાપ્તિ છે અને આનાકિતપણું છે તે તમારે છોડી દેવું, કારણ કે એ રિપુદારણુ રાજ્યલક્ષ્મીને યોગ્ય નથી અને તમારી જેવા એનકોનો નાયક થવાને પણ એ જરાએ લાયક નથી માનસસરોવર પર બેઝી માતીનો ચારો કરનારા અને તે મુદ્દર સરોવરમાં આમળ અને ઘણા મુદ્દર ઉજાવળ રૂપનાળા ગજહુમોનો કાગડો નાયક થઈ શકતો નથી, હોતો નથી, હોય એમ કહી પણ શકાતું નથી માટે તમે એના ઉપર જે કાંઈ એહભાવ રાખો છો તે એકદમ છોડી દો.”

સેનકો નારાજ-બેદીલ-છોડી ગયા.

મારા સવ મત્રી સેનાપતિ અને ગોઝરો મારા અભિમાની અને બૂઠા વર્તનથી મારી તરફ બેદીલ થઈ ગયેલા હતા તેમણે ચક્રવર્તીની આવી આજ્ઞા સામળતા જ તેની વાત ઉપાડી લીધી, સ્વીકારી લીધી અને ખુશી રીતે તેવો જ નિર્ણય બતાવી આપ્યો.

યોગેશ્વરના મૂર્છની અસર.

સેવકો મુઝાયા અને ખસી ગયા.

રિપુદારણુને નેતરના ક્રુદ્ધકોનો માર.

હવે તપન ચક્રવર્તીની પાસે એક યોગેશ્વર નામનો તત્રવાદી હતો તત્રવાદીઓ મેલી વિદ્યામાં દુગવ હોય છે તેને એકાતમા બોલાવી તપન રાજ્યે શુ શુ કરવું અને દેવી રીતે કરવું એ સમઘી હકીકત તેના કાનમાં ખાનગી રીતે કહી દીધી તપન ચક્રવર્તીની આજ્ઞા યોગેશ્વરે પોતાને માથે ચઢાવી પછી એ યોગેશ્વર વાણા ગજ-પુરુષોની સાથે મારી પાસે આવ્યો તેણે બેથુ કે મારો મિત્ર શૈલગજ તે વખતે મને ટેકો આપીને બેઠો હતો અને મૃપાવાદ મને લેટીને રહેલો હતો આવી મારા અતરંગ રાજ્યની સ્થિતિ હતી અને બાહ્ય પ્રદેશમાં અનેક મજ્જરાઓ ઠૂઠા મરકડી કરતા મને વિંટાઈ વળ્યા હતા અને મારી ખુશામત કરતા હતા યોગેશ્વર તો ગઈ પણ બોલ્યા

૧ ચક્રવર્તી આમાં કાંઈ કાવતરે નહોતો, તે સમજતા હતા કે રિપુદારણુને તો ચોળી નખાશે, માત્ર તેનો ગર્વ હવારી તેને હલકો પાડવાની તેમની ઇચ્છા હતી અને તેમ કરતા તેના નિર્ણય સેવકો માર્યા ન જાય તે તેની આગ્રહતા હતી

ચાલ્યા વગર મારી સામે આવ્યો અને પોતાની પાસેના યોગચૂડું માધી એક મુઠ્ઠી ભરીને મારા મોઢા ઉપર મારી મણિમન અને ઔષધિઓનો પ્રભાવ ઢલપી કે સમજી ન શકાય તેવો હોવાને લીધે તેજ વખતે મારી પ્રકૃતિમા મોટો ફેરફાર થઈ ગયો, મારૂં હૃદય જાણે તદ્દન શૂન્ય ગઈ ગયું, સર્વ ઇદ્રિયોના વિષયો તદ્દન ઉલટા લાગવા માલ્યા અને જાણે મને કોઈ મહા અધકારમય વિષમ ગુકામા ફેંકી દીધો હોય તેમ હું મારૂં પોતાનું સ્વરૂપ જાણી શક્યો નહીં મારી પાસે મારો જે પરિવાર અને વીંટીને બેઠો હતો તે તો સમજી ગયો કે એ યોગેશ્વર તપન ચક્રી તરફથી આવેલો છે, એમ જાણતા જ તેઓ સર્વ ડરી ગયા અને હાકળાફાકળા થઈને શુ કરવું તેની મુજબશુમા પડી ગયા આવી રીતે યોગેશ્વરે તો પોતાની યોગશક્તિથી તેમને પણ મુઝાવી દીધા યોગેશ્વરે હાથમા એક નેતરની સોટી લીધી અને જવા ચઢાવી મુખેથી બોલ્યો “અરે પાપી ! હુઆ ! દુરાતમા ! સ્વામી તપન ચક્રવર્તીની પાસે આવતો નથી અને તેમને પગે પડતો નથી તો લેતો જા !” આમ બોલી મને સોંટીઓ ફટકાવી એટલે મારા શરીરમા જથ્થા દાખલ થઈ ગયો, હું દીન ગરીબ થઈ ગયો અને તેને પગે પડ્યો હવે કમનસીબે તેજ વખતે મારો મિત્ર પુણ્યોદય મને છોડીને નાસી ગયો અને મૃધાવાદ અને શૈતરાજ પણ છુપાઈ ગયા

રિપુદાન્તજી નાટક.

આવી રીતે પરિવાર અને મિત્ર વગરનો હું થઈ ગયો તે વખતે યોગેશ્વરે પોતાના માણસોને નિશાની કરી એક ક્ષણવારમા મારા આખા શરીરમા ઉન્માદ થઈ ગયો, સખ્ત તાપ લાગવા માલ્યો, બહારથી તેમજ અંદરથી બળુ બળુ થઈ ગયો, તેઓએ પણ મને જન્મ્યો તે વખતે હતો તેવો (વલ્લવગરનો-નાગો) ક્યો, મારા પાંચે સ્થાનના બાલ કાપી નાખી અને બોડો-મુડો ક્યો, મારે આખે શરીરે રાખ ઝોળી અને મસના અથવા અડદના ચાંડલાથી આખે શરીરે ચર્ચા કરી આવો મારો અત્યંત ખરાબ દેખાવ કરીને પછી યોગેશ્વર સાથેના માણસો તાળીઓ પાડી નાચવા કૂદવા લાગ્યા પછી મારી પાસે તેઓ નાટક કરાવતા ત્રણ તાલનો રાસ કરવા લાગ્યા તેઓએ ચલાયુ-

૧ નીચે જે છટો આપવામા આવ્યા છે તેનું નામ મળતું નથી દ્રુતવિલમિતને મળતી રીતે વરાળર બોલાય છે પણ તેમા ત્રિલાલ આવતો નથી બોલનાર ચોપી કાંટે તે સાથે અસલ છટો પણ આવ્યા છે બારા મીઠી છે

૨ ન મ મ જ એમ જણે છે પદર અક્ષર છે આગલ મુવ પદોમા ચૌદ અક્ષર પણ આવે છે ફરી રાગ જલાય છે

યો હિ ગર્વમવિવેકમરેણ કરિષ્યતે,
યાધક ચ જગતામનૃત ચ વદિષ્યતે ।
નૂનમત્ર મત્ર ઇવ સ તીવ્રવિડમ્બના,
પ્રાપ્તુવીત નિજપાપમરેણ મૃશ જન ॥ ધ્રુવક^૧

“જે પ્રાણી અવિવેકના ભેરમાં આવી જઈને અભિમાન કરે છે અને જગતને ગુક્તિમાં કળનાર અસત્ય બોલે છે તે ખરેખર આ ભવમાં જ પોતાના પાપના ભારથી આઠરી પીડા પામે છે અને અનેક રીતે હેરાન હેરાન થઈ જાય છે ”

આ પદને તેઓ વારવાર ઉદ્ધાસ પૂર્વક બોલતા ગયા, મોટે મોટેથી બોલતા ગયા, લલકારી લલકારીને બોલતા ગયા, અરસ્પરસ વળગી વળગીને બોલતા ગયા, સામા સામા ઝીલીને ફરી ફરીને બોલતા ગયા, મને પોતાના કુડાળામાં લઈને બોલતા ગયા અને બોલતા બોલતા વળી સાથે નાચતા પણ ગયા તે વખતે નાચ ચાલે અને હુ તે દરેકને પગે પડતો જઈ વળી લોહો મારી મશ્કરી કરતા જાય એવી રીતે હુ તેઓ સાથે નાચુ અને વળી નાચતા નાચતા તેઓ હિચે સ્વરે ગાય ભારે મારે પણ ઉદ્ધાસ પામવાનો, મોટેથી ગાવાનો અને નાચવાનો દેખાવ કરવો પડે સાથે તાળ પણ દેતો જઈ વળી તેઓએ લલકાર્યું—

‘પદ્યતેહ મય ઇવ જના કુતુહલ,
શૈલરાજવરમિત્રવિલાસકૃત ફલમ્ ।
ય પુરેષ ગુરુદેવગણાનપિ નો નતઃ,
સોઽય દાસચરણેષુ નતો રિપુદારણ ॥

ધ્રુવક યો હિ ગર્વમવિવેકમરેણ કરિષ્યતે વિગેરે

“અરે લોહો ! તમે જરા કુતુહળ તો બુઝો ! આ તો ભારે આશ્ચર્યની વાત થઈ છે ! જૈનરાજ મહા મિત્ર સાયેના વિલાસના કળો તો બુઝો ! જે રિપુદારજી પહેલા પોતાના ગુરુને કે દેવને પણ નમતો નહોતો અને અક્રૂડ ને અક્રૂડ રહીને ચાલતો હતો તે આજે તેના સેનકોને પગે પડે છે અને નમે છે ! જરા નવાઈ તો બુઝો !”

આ પ્રમાણે બોલીને ધ્રુવપદ પાછુ લતગારી લલકારીને વારવાર બોલવા લાગ્યા

૧ ધ્રુવક ટેકનું ચરણ કારસ (Chorus)ની પેઠે દરક વખતે ફરીફરીને બોલવાનું પદ હોય તેને ધ્રુવપદ કહે છે

તે વખતે મારા મુખમાથી પણ બોવાઈ ગયું —

શેલરાજવશવર્તિતયા નિસિલે જને,
 ઠિણ્ડિતોઽહમનૃતેન ઘૃથા ફિલ્ પણ્ડિત ।
 મારિતા ચ જનની હિ તથા નરસુ દરી,
 તેન પાપચરિતસ્ય મમાગ્ર વિઢમ્યનમ્ ॥

ધ્રુવક યો હિ ગર્વમવિવેકમરેણ કરિષ્યતે ઇત્યાદિ

“ આ દુનિયામા શૈવરાજ (અભિમાન) ને વશ પડીને હું ચાક્યો અને વળી મારી જાતને પડિત માનીને મૃધાવાદવડે ચારે તરફ ફર્યો, એના તાબામા જઈને મેં મારી માને પણ મારી, અને નરસુંદરી જેવી મુંદર આત્મકિત રમણીરત્નને આપઘાત કરવા દીધો—એ મારા પાપી ચરિત્રના ફળ તરીકે આ સર્વ વિઘ્નના મને થાય છે ”

મારા હૃદયના આ ઉદ્ગાર ચાલુ રાગમા નીકળી ગયા એટલે વળી નાચનારાઓ ધ્રુવપદને વારવાર લલકારી લલકારીને બોલવા લાગ્યા—તેઓ જાણે મને ઠસાવતા હોય નહિ કે જે પ્રાણી ગર્વ કરીને અને અસલ્ય બોલીને પાપ કરે છે તેના ભયકર પાપોના ફળ પોતે જ ભોગવે છે એવું એ ધ્રુવપદ વારવાર બોલે ત્યારે લાગતું હતું

યોગેશ્વરને મારી અગાઉની આત્મકથાની (કર્મકથાની) બરાબર ખબર પડી હતી તેણે નાચ કરનારાઓને કહ્યું કે ‘અરે રાસ કર નારાઓ ! તમે આવી રીતે ગાઓ અને આ પ્રમાણે કરો’ એમ કહી યોગેશ્વરે લલકાર્યું —

યોઽગ્ર જન્મમતિદાયિગુરુનવમન્યતે,
 સોઽગ્ર દાસચરણાગ્રતલેરપિ હન્યતે ।
 યસ્ત્વલીફલચ્ચનેન જનાનુપતાપયેત્,
 તસ્ય તપનનૃપ इत्युचितानि વિધાપયેત્ ॥

ધ્રુવક યો હિ ગર્વમિત્યાદિ

“ જે જન્મ આપનાર અને બુદ્ધિ આપનાર વડીલજનોના તિરસ્કાર કરે છે તે અહીં જ દાસલોકોના પગથી ઠેલાય છે અને તેનાથી હલકાઈ પામે છે (અભિમાનના ફળ) અને જે ખોટા વચનવડે લોકોને સતાપ કરે છે તેને તપન રાજ યોગ્ય ફળ આ પ્રમાણે બરાબર આપે છે ” આ પ્રમાણે બોલીને વળી ધ્રુવપદ બોલી તેઓ ગર્વ અને અસલના ફળ તરફ મારૂ ધ્યાન ખેંચતા હતા

આ પ્રમાણે ગાતા ગાતા તેઓ મુઠ્ઠીના ગડદાઓ અને પગના પાટુઓ નિર્દય થઈને મને મારવા લાગ્યા, મારા શરીર સાથે મોટેમોટેથી

તાલ દેવા લાગ્યા અને જાણે મારા ચૂરેચૂરા કરી નાખવાના હોય તેમ વર્તવા લાગ્યા તેઓના એટલા બધા પગો એવા જોરથી મારા શરીર ઉપર એકસાથે પડતા હતા કે જાણે આકરા લોઢાના પિંડનો માર મારા ઉપર મારવામા આવતો હોય એવું આકક તે સર્વ લાગતું હતું અને તે પાડુઓ એક સાથે મારા શરીર પર પડતા હોવાથી માફ શરીર દબાઈ જતું હતું મારી ચેતના તે વખતે વધારે મૂઢ થઈ ગઈ, હું મુઝાઈ ગયો, ગભરાઈ ગયો, અકળાઈ ગયો.

પેલા રાજપુરુષો જે યોગેશ્વર સાથે આવ્યા હતા તેઓ તો જાણે નરકપાળ હોય (પરમાધામી રાક્ષસો હોય) તેમ કુડાળામા ચોતરફ ફેરતા હતા અને મને અદરથી બહાર નીકળવા દેતા નહોતા સામ સામા રાસ ખેલતા જાય, મોટેથી ધ્રુવપદ અને ઘીજ પદો બોલતા જાય, ત્રીતાલ લેતા જાય, રાસ ખેલતા જાય અને તાલ આવે ત્યારે મારા શરીરપર પાટા ઠોકતા જાય-એમ કરતા કરતા મારા આખા નગરમા મને ફેરવી તદ્દન હવકો અસાર મરેલ જેવો કરીને અત્યુક્તે જ્યાં તપન ચક્રવર્તી રહ્યા હતા ત્યાં લઈ આવ્યા ત્યાં આવ્યા પછી તેમનામા નવું જોર આવ્યું અને અકનતનિ વધારે નાટક બતાવવા લાગ્યા, લળી લળીને તાલ આપવા લાગ્યા, મને ખૂબ જોરથી પગના પાડુઓ મારવા લાગ્યા અને વળી મોટેથી ખડખડ હસવા લાગ્યા મારી નગરીના અનેક લોકો જેવા એકઠા થયા હતા તેઓ તો ખુફ્ફી રીતે શીટકાર આપતા કહેતા હતા કે એ દુરાત્મા રિપુદારણ (હું) આવા અપમાન માર અને તિરસ્કારને ખરેખર લાયક જ છે પછી યોગેશ્વર રાસ લેનારાઓના કુડાળામા આવ્યો અને સર્વ સાલજો તેમ બોલ્યો કે -

नो नतोऽसि पितृवैवगण न च मातर,

किं हतोऽसि रिपुदारण पश्यसि कातरम् ।

नृत्य नृत्य निहिताहति देव पुरोऽधुना,

निपત निपत चरणेषु च सर्वं महीभुजाम् ॥

ધ્રુવક યો હિ ગર્વમવિવેકમરેણ કરિષ્યતે ઇત્યાદિ

“કોઈ દિવસ પોતાના બાપને દેવને કે માતાને માવું નીચું કરીને નમ્યો નથી તો હે રિપુદારણ ! હવે કેમ મરવા પડ્યો છે ? કેમ કાયર બની ગયો છે ? હે રિપુદારણ ! દેવ તપન ચક્રવર્તી પાસે આવીને અત્યારે હવે બરાબર નાચ, નાચ, અને આ સર્વ રાજાઓના ચરણે પડ !”

આ પ્રમાણે યોગેશ્વર બોલી રહ્યો એટલે તેઓ અવિવેકવાળું ધ્રુવપદ વારવાર બોલવા લાગ્યા અને મને વધારે જોરથી પગના પાડુ મારવા લાગ્યા

રિપુદારણને તિરસ્કાર.

આખરે થયેલુ તેલુ મરણ.

કુવલૂપણને રાજ્યાભિષેક.

આની રીતે તપન ચક્રવર્તીની સમક્ષ નાટક ચાલતુ હતુ અને મં
ખુદી રીતે તિરસ્કાર થતો હતો તે વખતે મારામા મુઠતા અં
Cન્માદ વધતા જ ગયા, અને મારી જીદગી જોખમમા લાગી આખ
દીનતાપૂર્વક અનેક પ્રકારના નાચ મેં કર્યા, હુ છેવટે ઢેઢ અને ભર્ગ
ઓને પણ પગે પછો અને તદ્દન નિર્મલિય જેવો નકામો થઇ ગયો

તપન ચક્રવર્તીએ તે જ વખતે મારો એક કુવલૂપણ નામ
ભાઈ હતો તેને સિદ્ધાર્થપુરના રાજ્ય ઉપર ગાદીએ બેસાડ્યો અં
તેના તે જ વખતે અભિષેક કર્યો હવે અગૃહીતમકેતા ! તે વખતે મં
ગઢાપાટુ એટલા બધા વાગ્યા હતા કે તેને લઇને માફ શરીર
તદ્દન નખાઇ ગયુ, આખરે તે જ વખતે મારા પેટમાથી લોહી પશુ
અને અને મોટો સત્તાપ થઇ આ યો તે જ વખતે અને એ રિપુદાર
પુના ભવમા આવે તેવી એક ગોળી ભવિતવ્યતાએ આપી હતી તે
પૂરી થવા આવી ભવિતવ્યતાએ તે વખતે અને બીજી ગોળી આપી

*

*

*

નરકયાતના અને સસાર ભ્રમણ.

ધારવગરના ત્રાસો અને દુખો.

ભવિતવ્યતાએ અને બીજી ગોળી આપી તેના પ્રતાપથી હ
પાપિષ્ઠનિવાસ નમરીના મહાતમ નામના પાકામા ઉત્પન્ન થયો,
ત્યા રહેનારા પાપિષ્ઠ કુળયુગ્મ ૩૫ મેં ધારણ કર્યું ત્યાં તેનીશ સાગ
રોપમ સુધી રહ્યો, મેં અનેક પ્રકારના મહા ભયકર દુખો ત્યાં લોગવ્યા,
જાણે હુ દરો હોઉ તેમ આમ તેમ ઉપર નીચે અથડાતો ગબડાતો
હતો અને વજના કાટાઓ અને આગળ પાછળ ઊંચે નીચે ભાંકાતા
હતા અને ભયકર દુખ આપતા હતા સાતમી નારક્ષીમા સર્પથી વધારે
ભયકર પીડા થાય છે એવી રીતે અતી ભયકર દુખસાગરમા હ
ઘણા લાખા કાળ સુધી રૂખી રહ્યો જ્યારે એવો લાખો તેનીશ સાગ
રોપમનો કાળ પૂરો થવા આવ્યો ત્યારે તેને છેે ભવિતવ્યતાએ
મને જે ગોળી આપી હતી તે પૂરી થવા આવી એટલે વળી ભવિત

૧ સાતમી નારક્ષી

૨ સાગરોપમના અવ મોટે જુઓ પૃ ૨૬૪-૫

વ્યતાએ મને પાછી એક નવી ગોળી આપી એ નનીન ગોળીના પ્રતાપથી હું વળી પચાક્ષપશુસસ્થાન નામના નગરમાં ગયો (તિર્યચ પચેન્દ્રિય ગતિમા ઉત્પન્ન થયો) ત્યાં વળી મારી પાસે 'શિયાળવાનો આઝાર મારી ભવિતવ્યતા સ્ત્રીએ ધારણ કરાવ્યો. મારી સ્ત્રી ભવિતવ્યતાને આનંદ રમત ખેલ કરવાનો ઘણો અજળ શોખ હતો, તેથી તેણે તો મને ખૂબ ફેરવ્યો, ઘણો રખડાવ્યો, કેટલીએ વખત પાપિષ્ઠ-નિવાસ નગરીના માત જૂદા જૂદા પાડાઓમાં ફેરવ્યો, એક વાર તે એક પાડામાં લઈ જાય, વળી એક વાર કે વધારે વાર પચાક્ષપશુસસ્થાનમાં ફેરવે, વળી પાછી પાપિષ્ઠનિવાસમાં લઈ જાય, વળી કેટલીએ વાર વિજ્ઞાપકનિવાસ^૧ નગરમાં લઈ જાય, અનેકવાર એકાક્ષનિવાસ^૨ નગરમાં ફેરવી આવે, ઢોઇ ઢોઇવાર મનુજગતિ નગરમાં પરતુ લઈ જાય, એમ જૂદા જૂદા નગરમાં અનેક વાર ફેરવ્યો, માત્ર એક અસવ્યવહાર નગરને મૂઢીને બાઝીના સર્પ નગરોમાં મને અનેકવાર ધડેલા 'ખવરાવ્યા', અનેક પીડાઓ આપી, અનેક અનુભવો કરાવ્યા કર્મપરિણામ મહારાજાએ આપેલ એક ભવમા વેદવા યોગ્ય ઈર્ષની ગોળી પૂરી થાય કે તુરંત જ બીજી એકભવવેદ ગોળી આપવાની યોજના તે પ્રથમથી જ કરી મૂકી હતી આવીરીતે અરઘદ્ધદિ (રેંટના ઘડીયત્ર) ન્યાયથી મને અનેક જગ્યાએ ફેરવ્યો, રખડાવ્યો, તગાડાવ્યો જેમ જળચક્ષીમાં એક ઘડી ઉપરથી ખાલી થાય, વળી નીચે જાય ત્યાં ભરાય, વળી ઉપર આવે, પાછી ખાલી થાય, વળી નીચે જાય, એમ વારવાર ઉપર નીચે થતા અનેક આટાઓ ફરે, ચકરાવાના સઘળા સ્થળોને ફરસે-આવા મારા હાલ બરાબર થતા હતા આની રીતે સર્પ સ્થાનકે અતંત વાર મને દેશવવામાં આવ્યો.

એવી રીતે અનેક સ્થાનકે મને રખડવામાં આવતો હતો ત્યાં વળી મારી જાતિ પણ તદ્દન હલકામાં હલકી થતી હતી, માત્ર કુળ પણ ઘણું જ નિંદા કરના લાયક થતું હતું, માત્ર બળ તો તદ્દન નિર્મલ્ય

૧ અનેક ભવોમાં શિયાળવો ભવ ખાસ મા મટે નોંધ્યો છે તે મમજાત નથી અભિમાનતુ તે પરિણામ હોણ બેઠએ કારણ શિયાળ ચોપામાં અતિ તુચ્છ ગણાય છે

૨ વિઠ્ઠેદ્રી બેઠદ્રિય, તેઠદ્રિય, ચૌદ્રિયમાં

૩ એકેદ્રિયમાં

૪ અસવ્યવહાર રાસિમાંથી નીકળ્યા પણ પ્રાણી સૂક્ષ્મ વનસ્પતિમાં જાય તો પણ તેને 'સવ્યવહાર રાસિઓ' કહેવામાં આવે છે

યતુ હતુ, માફ રૂપ તો કોઈને મારા ઉપર ચુકતુ પણ ન ગમે તેણે
કદરુપુ યતુ હતુ, કોઈ વખત તપસ્થા કરતો તો તે પણ પ્રશસા કરવા
યોગ્ય નહિ પણ નિંદાને યોગ્ય થતી હતી, જન્મથી જ ભિખારીનો
અવતાર અને દારિદ્ર્યનું ઘર થતો હતો અને નિરતર મૂર્ખતા તો
મારી સાથે જ રહેતી હતી, સર્વ જ ભિખારીવેડા મને પ્રાપ્ત થતા હતા
અને માગવા છતા પણ મને નહિ તેના સતાપથી એ ભીખનો ધધો
પણ નિરતર અત્યત ભયાનક અને આકરો થઈ પડતો હતો સર્વ
પ્રાણીઓ જાણે મને ઇચ્છતા જ ન હોય, મારાથી દૂર નાસી જવામાં
આનંદ માનતા હોય અને મને પોતાનો દુશ્મન ગણતા હોય એવા
પ્રકારની મારી રિયતિ થઈ પડી

જૂદી જૂદી ગોળીઓ આપીને મારા એવા એવા રૂપો ભવિત
વ્યતાએ^૧ પ્રકટ કર્યા અને 'ત્યા' અનેક પ્રકારે જૂદે જૂદે વખતે
મારી હાલ ખેંચી કાઢવામાં આવી, તપાવેલું તાણું મને પાવામાં
આયુ, હુ અનેક વાર મુગો થયો, ગુગલો થયો અને અનેકવાર
મારી હાલ કપાણી

પ્રજાવિશાળાની નિચારભવ્યતા.

સસારીજીવ આ પ્રમાણે બોલતો હતો ત્યારે પ્રજાવિશાળાએ
વિચાર કર્યો કે અહો ! માન અને અસત્યભાષણ (શૈલરાજ અને
મૃષાવાદ)ના ભયકર પરિણામો તો જુઓ ! એને વશ પડીને આ
સસારીજીવ પોતાને મળેલો મનુષ્યભવ હારી ગયો, એ જ ભવમાં તેણે
અનેક પ્રકારની વિવિધતાઓ સહન કરી, તેને પરિણામે અનંત
સસારસાગરમાં અવગાહન કર્યું, ત્યાં વિવિધ પ્રકારના દુષ્ટોને
સાક્ષાત્ અનુભવ કર્યો અને અત્યત અધમ જાતિ કુળ વિગેરે પ્રાપ્ત
કર્યા ખરેખર ! શૈલરાજ અને મૃષાવાદની મિત્રતા તો બહુ આકરી
પડી ગઈ !

૧ એ સર્વ જર્વ-અભિમાનના રૂળ સમજવા વધારે હલકાઈ થવાના પ્રસંગો
તેથી આવે છે

૨ આ મૃષાવાદના રૂળ સમજવા

સસારીજીવે આગળ વાર્તા ચલાવી—

અગૃહીતમકેતા ! તાર પછી ભવિતવ્યતા વળી મને ભવચક્ર-
પુરમા આવેલ મનુજગતિ નામની નગરીમાં લઈ ગઈ ત્યાં મારામા
મધ્યમ પ્રકારના ગુણો આવ્યા એને લઈને ભવિતવ્યતા મારા ઉપર
પસન્ન થઈ, રાજ થઈ, અને સતોષ પામીને મારી સાથે રહેવા માટે
પાછો મારા પુણ્યોદય મિત્રને જાગૃત કર્યો અને મને કહ્યું “આર્યપુત્ર !
તમે મનુજગતિ નગરીના વર્ધમાનપુરમા હવે પધારો અને ત્યાં
સુખેથી રહો આ પુણ્યોદય તમારી સાથે ત્યાં આવશે અને તમારી સેવા
કરશે” સ્ત્રીને વશ હોવાથી મેં તો તેની આજ્ઞા માયે ચઢાવી એ
વખત પછી તુરતમા એ ભવમા ભોગવવા યોગ્ય જે ગોળી મારી
પાસે હતી તે પૂરી થતા મને ભવિતવ્યતાએ વર્ધમાનપુરમા ભોગવવા
યોગ્ય બીજી ગોળી આપી

‘મધગદનમનત પર્યટદિ કથન્તિ
 પ્રભવમતિરમ્ય પ્રાપ્ય મો મો મનુષ્યા ।
 નિરુપમસુખહેતાવાદર સન્નિધેયો,
 ન પુનરિહ મધદ્ધિમાનજિહ્વાનૃતેષુ ॥

“આ સસારરૂપ મોટા મહાન વનમાં ફરતા ફરતા મહા મુરકે
 “હીએ કોઈ વખત અત્યંત રમણીય મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત થાય તો હે
 “મનુષ્યો! તેવે પ્રસંગે જે મુખની ઉપમા ખીલે કોઈ મુખને આપી
 “ન શકાય તેવા (મોક્ષના) મુખને મેળવવા માટે અશબ્દ સારી
 “રીતે યત્ન કરવો અને ખાસ કરીને એવો મુંદર ભવ અભિમાન
 “કરવામાં, અસત્ય બોલવામાં અથવા જિહ્વાના રસ ભોગવવામાં
 “પડી જઈ અશબ્દ તો ન જ કરી નાખવો

‘દ્વરયા ઘટુહુ રસતૈર્હતા,
 મનુજમૂમિપુ લબ્ધવિહયના ।
 મદરસાનૃતગૃહિપરાયણા,
 નનુ મધિષ્યથ દુર્ગતિગામુકા ॥

“જે એથી ઉઘટી ગીતે મનુષ્યભવમાં આવીને અભિમાન
 “કરશે, રસવપટ થઈ અહ્વાસ્વાદમાં પડી જશે અને અસત્યને
 “વશ પડશે તો તે મનુષ્યભૂમિમાં જ અનેક પ્રકારના દુષ્ટોથી
 “હેરાન થશે, વિવિધ પ્રકારની પીડાઓ પામશે અને છેવટે દુર્ગતિ
 “એ જશે-એ વાત તમારા ધ્યાનમાં રાખશે”

‘પતન્નિવેદિતમિહ પ્રવટ મયા મો
 મધ્યસ્થમાયમવલમ્બ્ય વિનુદચિત્તા ।
 માનાનૃતે રસનયા સહ સવિહાય,
 તસ્યાજ્ઞિને દ્રમતલમ્પટતા કુરુષ્વમ્ ॥

“આ પ્રમાણે મેં મધ્યસ્થ ભાવે તમારી પાસે માન રસના અને
 “અસત્યનું ચરીત બતાવ્યું, હવે તમે પણ મધ્યસ્થ ભાવ ધારણ કરી
 “વિશુદ્ધ અત કરણનાળા થઈ, અહૃદ્રિય, માન અને અસત્યનો ત્યાગ
 “કરી, જૈનમતના સબધમાં ખાસ પ્રેમ ધારણ કરો”

* * * * *

‘આ પ્રમાણે કરવું એ તમારું કર્તવ્ય છે, તમારી ફરજ છે, એમ કરવામા તમારો સ્વાર્થ છે, પરમાર્થ છે, આત્મોત્તતિ છે, નિર્વૃત્તિ-નગરી તરફ પ્રયાણ છે, અનંત સુખપ્રાપ્તિનું કેન્દ્ર છે અને પરમ અન્યાબાધ સુખપ્રાપ્તિનું બહાનું છે-આનો શ્રીસિદ્ધર્ષિગણિના ઉપદેશ છે

શત્રુપમિતભવપ્રપન્ચાયા કથાયા માનમૃષાવાદરસનેન્દ્રિય
વિપાકઘર્ષનશ્ચતુર્થ. પ્રસ્તાવ

ઉપમિતિભવપ્રપન્ચા કથાનો માન, મૃષાવાદ, રસેન્દ્રિયના
વિપાકને બતાવનાર ચોથો પ્રસ્તાવ સમાપ્ત

શ્રી
ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા.

પંચમ અસ્તાવ.

અવતરણ.

પાત્ર્યભો પ્રસ્તાવ.

નાના-ઓછી અગત્યના પાત્રો.

સ્વળાદિ

વર્ધમાનનગર
(બહિરંગ)

મુખ્ય પાત્રો

ધવળ વર્ધમાન નગરનો રામ
કમળસુદરી કમળરાજની રાણી વિમળની માતા
વિમળ કમળરાજનો પુત્ર આ પ્રસ્તાવનો બહોલ
અમલનો પાત્ર

સોમદેવ વર્ધમાન નગરનો સોહિઆ વામદેવનો
પિતા

કનકસુદરી સોમદેવ રોહની સ્ત્રી
વામદેવ સસારીલલ કથાનાયક સોમદેવ અને
કનકસુદરીનો પુત્ર
સ્તેય વામદેવનો મિત્ર (અવતર) ચારીનું
રૂપક

બલ્લિકા (માયા) વામદેવની સખી (અવતર)

વૈતાલ્ય પર્વતે અમલસોખર નગર

(કિલ્લાનન્દભવન) રત્નચંડ

વિદ્યાધર વિમળનો મિત્ર
રત્નચિખા સેવનાદત્તો પુત્ર-અર્જુનભાગી
દીકરીનો દીકરો
મલ્લિચિખા અને અમિતવ્રતનો પુત્ર-
રત્નચંદનો દેરીક

અર્જુનભાગી અમલસોખરનો રામ
કનકસુદરી અર્જુનભાગી રાણી
રત્નસોખર અલિપ્રભતો પુત્ર
રત્નચિખા અર્જુનભાગી પુત્રી-સેવનાદત્તી સ્ત્રી
અર્જુનચિખા અલિપ્ર૦ પુત્રી-અમિતવ્રતની સ્ત્રી

અચળ

જેતાદય પર્વતની દક્ષિણે એલીના એ
ગનરોખર નગરના વિદ્યાધરનો સ
બધ દર્શાવનાર વરાટક્ષ

મણિપ્રભ-કનકસિખા

રતરોખર-(રતિકાતા)
અત્યંત મજરી પુત્રી
રતસિખા
(સેધનાદ)
રતચૂડ
મણિસિખા
(અતિપ્રભ)

અચળ
અચળ
અચળ

એક કુત-અસિસ-અચળ અપળની
લીસચાલપરનળર રાખવા રતચૂડ
રાખેલા ગૃહ માણસ

અંકન સિદ્ધિપુત્ર-રતરોખરનો મિત્ર રોખર

સુધાચાર્ય એક મહાત્મા લખારી સાધુ

૧૫ માગે રતચૂડ સાથે
સિખરોદિર અંકર ગુર કથાનક (અંતરકથા)
રોવાચાર્ય

એકો વિગ્રહ

રોવાચાર્ય સાથે ખોટો સબધ કરનાર

શેવાચાવનું વરકારોરુણિત નામ

શુધચરિત્રના પાત્રો

ભૂતજ નમરનો રાત્ર-શુધસૂત્રિતા પિતા
શુભવિ રાત્રની રાત્રી-શુધસૂત્રિની માતા
શુભવિપાત્રો પુત્ર-શુધસૂત્રિની પૂર્વ
રિયતિ
શુભવિપાત્રો નાના ભાઈ
અશુભવિપાત્રની રાત્રી
અશુભવિપાત્રો પુત્ર
નિમગ્નમાનસનમરના શુભાભિપ્રાય
રાત્રની પુત્રી, શુધની ભાણી
શુધ અને ધિવપાત્રો પુત્ર
નાસિકા પ્રદેશમાં રહેતો મદનો ભિત્ર
પ્રાર્થની પરિચારિત્ર
વિચારની માત્રી

શુભાવિપાત્ર
નિમગ્નસાધિતા
શુધ
અશુભાવિપાત્ર
પરિક્ષિત
મ હ
ધિવપાત્ર
વિચાર
પ્રાર્થ
ભુત્રીતા
માર્ગાનુસારિતા

ધરણી ન નગર
(અત્રરત્ર)

મહેશ્વરો—શિવભક્તો

ભાવનગરના ચારે પાડામાં પાત્રો

પ્રથમ પાડામાં હંકિરાનું પાત્ર

બીજા પાડામાં સરાવળી

ત્રીજા પાડામાં ત્રાબાનું ભાજન

ચોથા પાડામાં રૂપાનું પાત્ર

તોહરાય એન્ડ
ફક્કાલિસધિ વિરોચન્યનું પ્રસ્તાવ પ્રમાણ

સરય
મયમ

ચારિત્રરાજનો દૂત
ચારિત્રરાજનો સુભો-
ગોદરાયથી કદલિત

ચારિત્રરાજ સેન્ય

સદ્ગોષ્ઠ મત્રી

સમ્યક્દર્શન સોનાપતિ વિગેરે-ચતુર્ય પ્રસ્તાવ પ્રમાણે
લીલાવતી દેવરાજની પત્ની, મદ્યમાર ની બહેન

(નામમાત્ર આવે છે પાત્રનો
ભાગ કાઢ નથી)

ધવળરાજનો નાનો પુત્ર-દીક્ષાવસરે
ધવળરાજ તેનો રાજ્યાભિષેક
કરે છે

કમળ

વિરાટમાનસ
નગર (આવરમ)

શુભાભિસન્ધિ

શુદ્ધતા

પાપભીરતા

ઝલ્લતા

અચોરતા

સરળરોહ

અવિમતી

વિરાટમાનસનો રાજ

શુભાભિસન્ધિની પ્રથમ સ્ત્રી

શુભાભિસન્ધિની બીજી સ્ત્રી

શુભાભિસન્ધિ અને શુદ્ધતાની પુત્રી

(બહલિકાને દૂર દરનાર)

શુભાભિસન્ધિ અને પાપભીરતાની પુત્રી

(સ્તેયને દૂર કરનારી)

ઐક બદ્ધ પ્રકૃતિના રોહ

વામદેવને આદરસહિત ધરમા રાખનાર

સરળ રોહની પત્ની

અધુલ,

કાચનપુર

સરળરોહનો મિત્ર

ૐ પરમાત્મને નમ

શ્રી ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા.

વિભાગ ૨ જો (ચાલુ).

પાંચમો પ્રસ્તાવ.

અવતરણ

ભાષા, સ્તેય, પ્રાપ્તિ

પ્રકરણ ૧ લું.

વામદેવ-ભાષાસ્તેયપરિચય.

સારીજીવ પોતાની વાત આગળ ચલાવતા સદાગમ ને કહે છે, ભવ્યપુરુષ સામળે છે અને પાસે પ્રજા વિશાળા તથા અમહીતસકેતા બેઠા છે વાર્તા આ ગળ ચાલે છે —

વર્ધમાનપુરે નિમળકુમાર

બાહ્ય પ્રદેશોમા એક વર્ધમાન નામનું મોટું નગર છે, લોકમા તે ઘણું પ્રસિદ્ધિ પામેનું છે અને જાણે સર્વ પ્રકારની મુંદરતાઓનું મદિર જ હોય તેવું દેખાય છે એ નગરનો પુરુષનર્ગ પૂર્વાભાષી^૧, પવિત્ર, સમજી, ઉદાર, સગાસબધી તરફ અતિ પ્રેમ રાખનાર અને જૈનધર્મમા અત્યંત પરાયણ હતો તે નગરનો સીવર્ગ અત્યંત વિનયશીલ, શુદ્ધ,

૧ પૂર્વાભાષી કોઈ ઘર આને સારે તેને આલો ભાઈ! પધારો! એમ કહી પ્રથમથી આદર આપનારો આતિથ્ય કરનારો વિવેકી

શીળગુણથી વિભૂષિત, સર્વ અવયવે મુદર, યોગ્ય પ્રકારની લાભ
મર્યાદાને ધારણ કરનાર અને ધાર્મિક વૃત્તિનાળો હતો.

તે નગરમા ધવળ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે અભિ
માનથી ઉદ્ભૂત થઈ ગયેલા દુરમન રૂપી હાથીઓના કુલસ્થળને ભેદ
નાળે તેવો અને કપટવગરની સાચી શક્તિવાળો હતો. તે રાજા
ખૂબિ એ હતી કે તે પોતાના બધુનર્ગે રૂપ કુમુદ (રાત્રીવિકાસી કમળ)
ઉપર જ્યારે ચંદ્ર જેવો હતો ત્યારે રાત્રી રૂપ તામસ (અધકાર) ઉપર
તે તે જ વખતે આકાશ સૂર્યનો આકાર ધારણ કરતો હતો.^૧ સ
રાણીઓમા પતાકા જેવી એ ધવળ રાજાને કમલમુદરી નામની પત્ની
રાણી હતી જે સોદર્યનો નમુનો હતી અને^૨ શીળગુણથી સપન્ન હતી.
પટ્ટરાણીના ગર્ભમા સારા અને સાચા ગુણોના તીર્થસ્થાન જેવો એ
વિમળ નામનો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. એ વિમળસ્વરમા એવી મહત્તા
હતી કે એ નાની વયનો હતો ત્યારે પણ બાળકના જેવી નકામ
ચેષ્ટા કરતો ન હોતો, પણ પચિપકવ માણસની જેમ મોટાઈના અને
લક્ષણો બતાવતો હતો.

કથાનાયક વામદેવનો જન્મ.

હવે તે વર્ધમાનપુરમા એક સોમદેવ નામનો મહા ધનવા
શેઠ વસતો હતો, તે લક્ષ્મી, સરસ્વતી અને સન્નજનતા રૂપ ત્રિપુટિ
પ્રિય મિલનસ્થાન હોવાથી ઘણો જ પ્રખ્યાત હતો, સર્વને માન
નીય હતો અને વળી જાતે પ્રાણીઓનું હિત કરવામા સદા તત્પર રહે
નારો હતો. એનામા કોઈ પણ પ્રકારના અભિમાનનો અભાવ હતો.
અત્યંત નમ્રતાની સાથે તે ધનમા કુબેર ભઝારીને હઠાવી દે તેવો
હતો, રૂપમા કામદેવને હઠાવે તેવો હતો, બુદ્ધિમા દેવતાના ગુ
બુદ્ધસ્પતિને પણ પાછો પાડે તેવો હતો, અત્યંત ધૈર્યવાન હોવા સાથે
તે આટલી મહત્તા જીરવી શકતો હતો, અને જાતે કોઈ બાબત
અભિમાન કરતો નહિ. એ સોમદેવ શેઠને તેની જેવી જ ગુણવાળ
કનકમુદરી નામની ભાર્યા હતી, તે શીળગુણથી ભરપૂર હતી, લાવણ્ય
રૂપ અમૃતથી ભરેલી હતી અને પોતાના પતિ તરફ અત્યંત ભક્તિ
વાળી હતી.

૧ બધુને વિકસર કરતો હતો. તે જ વખતે દુરમનો તરફ સૂર્ય જેમ અધકાર
હઠાવી દે તેવો પ્રયત્ન હતો.

૨ સોદર્ય સાથે શીળ એટલે સુવર્ણમા સુગંધ મળ્યા જેવું

હે અગૃહીતસકેતા ! મારી સ્ત્રી ભવિતબ્યતાએ મને જે ગોળી આપી હતી તેના પ્રભાવથી મારી સાથે પુણ્યોદય મિત્રને લઇને હું તેની કુખમાં આવ્યો. સપ્તાર્ધ કાળ થતાં મારી માતાના શરીરથી હું છૂટો પડ્યો અને રગભૂમિમાં જેમ નટ બહાર પડે તેમ હું યોનિમાંથી બહાર આવી તે વખતે એક પવિત્ર મુંદર બાળકને યોતે જન્મ આવ્યો છે એવી મારી માતાના મનમાં ભાવના થઇ મારી સાથે પુણ્યોદયને પણ જન્મ આવ્યો, પણ મારી માતાએ તેને દેખ્યો નહિ, કારણ કે એ અત રંગના લોકો સાધારણ માણસની નજરે દેખાતા નવી, મારા પિતા સોમદેવને ઘરના નોકર ચાકરે મારા જન્મની ખબર આપી એટલે તેણે પુત્રજન્મનો મોટો મહોત્સવ કર્યો યાચકોને બહુ દાન આપ્યા, શુદ્ધજનોની મહાન ભક્તિ કરી, સગા સબંધીઓ વિગેરે આનંદના વાણ વગાડતા ખૂબ નાચ્યા મારા જન્મને બાર દિવસ થયા એટલે મોટા આડબર સાથે મારા પિતાએ માડ વામદેવ નામ પાડ્યું

જે કાળા મનુષ્યોનો પરિચય,

પૂર્વ કાળના પરિચયની યાદ,

મૃધાનાદ અને માયાનો સબંધ

માયાસ્તેય પરિચય.

ત્યાર પછી અનેક પ્રકારના લાડ અનુભવતો અને મુખ ભોગ લેતો હું અનુક્રમે વધતો ગયો, મોટો થતો ગયો અને મારી ચેતના વધારે વધારે વ્યક્ત થતી ગઇ એમ કરતાં જ્યારે મારામાં વધારે સમજણ આવી તે વખતે મેં તદ્દન કાળા રંગના જે પુરૂષો ભેળા અને તેઓની પાસે ઘણી વાકી અને ફેડ ભાગી જવાથી વળી ગયેલી એક કદરૂપી સ્ત્રી મારા ભેલામાં આવી આ નણુ મનુષ્યો કોણ હશે અને શા માટે મારી પાસે આ યા હશે તેના કુ વિચાર કરતો હતો ત્યાં તો તેઓમાને એક પુરૂષ અને ખૂબ ભેરથી ભેટયો અને મારે પગે પડ્યો ત્યાર પછી તેણે મારી સાથે વાત કરવા માડી -

મનુષ્ય—“અરે મિત્ર ! તું મને ઝાળખે છે કે ભૂલી ગયો છે ?”

વામદેવ (હું)—“હું ઝાળખતો નથી, તમારો સબંધ મને યાદ આવતો નથી”

મારો જવાબ સાંભળીને તે કાળા રંગનો મનુષ્ય શોકથી બહાવરો બની ગયો

વામદેવ—“બાપુ ! તુ કેમ આટલો બધો શોકાતુર થઈ બહાવરો બની ગયો ?”

મનુષ્ય—“મારો અતિ પરિચય છતાં તુ મને વીસરી ગયો એ જ મારા શોકનું અને તેથી બહાવરા બનવાનું કારણ છે”

વામદેવ—“અરે ભાઈ ! મુદર ચક્ષુવાન ! તને મેં અગાઉ ક્યા જોયો હતો તે તો કહે”

મનુષ્ય—“તેં મને ક્યા અને કેવી રીતે જોયો હતો તે તને કહું છું તે બરાબર સાબળ તને યાદ હશે કે અગાઉ તુ મૃધાવાદનું મોળખાણું અસવ્યવહાર નગરમાં વસતો હતો તે વખતે તારી પાસે મારા જેવા ઘણા મિત્રો હતા એ અસવ્યવહાર નગરમાં તે વખતે હું તારો મિત્ર થયો ન હોતો ત્યાર પછી કરવામાટે તુ એક વખત એ નગરની બહાર નીકળ્યો અને એકાક્ષ-નિવાસ નગરમાં તથા વિક્ષાક્ષપુરમાં ઘણો વખત રૂંધો એમ કરતા કરતા તુ પચાક્ષપશુસસ્થાન (તિર્યચ) નગરે આવી પહોંચ્યો એ પશુસસ્થાનમાં સજ્ઞાવાળા ગર્ભમાથી ઉત્પન્ન થયેલા કુળપુત્રો રહે છે તેમના ટોળામાં અનેક સ્થાનકે ફરીને તુ આવી પહોંચ્યો જ્યારે તુ એ ગર્ભજ સહી પચાક્ષ પશુકુળપુત્રોમાં આવ્યો તે વખતે હું તારો મિત્ર થયો, પરંતુ હું ધૂંધો રહીને કામ કરતો હતો તેથી તેં મને બરાબર જોયો ન હોતો” હે ભાઈ ! ત્યાર પછી તારે તો અહીં તહીં રખડવાનો અને ભ્રમણ કરવાનો લગભગ સ્વભાવ પડી ગયો હતો તેથી તારી ભાર્યા (ભવિત-ચતા) સાથે અનંત સ્થાનકોમાં અનેક વાર તુ રખડ્યો, રૂંધો અને રોળાયો એમ કરતા તને યાદ હશે કે એક વખત કુતુહળ થવાથી તુ સિદ્ધાર્થ નગરે તારી સ્ત્રીને સાથે લઇને ગયો તે વખતે ત્યાં તુ નરવાહન રાજાના રાજ્યમહેલમાં કેટલાક દિવસ રહ્યો હતો અને તે વખતે રિપુદારણુ એવું તારું નામ હતું અને તે નામથી

૧ જુઓ—પ્રસ્તાવ બીજો, પ્રકરણ સાતમું આ જીવ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિમાં અનાદિ નિગોદમાં હોય ત્યારે અસવ્યવહારીઓ કહેવાય છે ત્યાં મૃધાવાદ પ્રત્યક્ષ હોત નથી, કારણ ત્યાં વ્યવહાર જ કરવાનો નથી

૨ બે ત્રણ ચાર ઉદ્વિધવાળા જીવની ભતિ

૩ પાંચ ઉદ્વિધ વાળા જળચર સ્વજનચર અને ખેચર

૪ પચોદ્વિધ તિર્યચમાં જ્યારે ગર્ભજ સહી થાય ત્યારે સ્પષ્ટ મૃધાવાદ બોલવાનો પ્રસંગ થાય છે

૫ ચોથા પ્રસ્તાવના નામક રિપુદારણનું નગર જુઓ પૃ ૭૦૩

તુ ઝોળખાતો હતો તાઝ અમન નામ તો સસારીજીવ છે પણ અન્ય અન્ય સ્થાનોમા વાસ કરતા વારવાર તારા નામ પાડુ કરતા જાય છે ' અહો મુદર મિત્ર ! વરવોચન ! ' ત તે વખતે મારો બહુ સારી રીતે પરિચય કર્યો હતો, તે મને મૃધાવાદના નામથી ઝોળખ્યો હતો, મારી સાથે ઘણો આનંદ કર્યો હતો, અનેક પ્રધરની લહેરો ભોગવી હતી, મને સારી રીતે રાજી કર્યો હતો અને મારા જ્ઞાન તથા કુશળતામા તને તે ભવમા બહુ સારી રીતે પ્રેમ ઉપજ્યો હતો તને યાદ હોય તો તે તે વખતે મને એકવાર તો સ્પષ્ટ રીતે આનંદથી પૂછ્યું હતું કે ' મિત્ર ! મને આનંદ આપનાર તારામા આવી કુશળતા કેના પ્રસાદથી આવી ? ' તે તુ મને જવાબ ' તેના તારા સવાવના જવાબમા મેં તને તે વખતે જણાવ્યું હતું કે ' મેં એક બાઈ જે મૃદતા અને રાગકેસરીની દીકરી માયા નામની છે તેને મારી બહેન તરીકે સ્વીકારેલી છે તેના પ્રસાદથી મા ગમા એ સર્વ કુશળતા આવી છે ' એ સર્વદા મારી પાસે જ રહે છે અને મોટી બહેન હોવાથી માતા જેટલો મારા ઉપર પ્રેમ રાખે છે નાના બાળકો પણ સારી રીતે જાણે છે કે જ્યાં મૃધાવાદ હોય છે ત્યાં તે ઘણે ભાગે માયા સાથે જ હોય છે. તે વખતે તે મને કશું કે ' તુ મને તે તારી બહેન દેખાડ ' મેં પણ તારી તે માગણી તે વખતે સ્વીકારી અને એ પ્રમાણે તને વચન આપ્યું હતું તે સભારીને તુ તે મારી બહેનને આજે લઈને આ પો હુ અને તારી સાથે તેની ઝોળખાણ કરાવું છું અરે બાઈ ! જ્યારે તુ રિપુદારજી હતો ત્યારે તારો મારા ઉપર એટલો બધો સ્નેહ હતો અને તુ મારી સાથે એવી હોંસથી વાતો કરતો હતો અને આપણી દોસ્તી એટલી બધી મનને હરનારી અને ખંચાલા કરનારી હતી કે તેના જેટલા વખાણુ અને વર્ણન કરે તે ઝોળા મળાય પણ અત્યારે તો તુ મને તારી પાસે જીએ છે છતાં ઝોળખતો પણ નથી ! ખરેખર, આથી વધારે દિલગીરીની બાબત શું હોઈ શકે ? ખરેખર, તુ તો એક મોટો જમનસીળ મદભાગી છું કે તારા જેવો પરમ ઇષ્ટ મિત્ર મને ભૂલી જાય છે અને પૂવનો સ્નેહ યાદ પાડુ કરતો નથી ! હવે તુ કયા જઈ અને શું કરે ? અત્યારે મને મોટી ચિંતા કરાવે તેવી દુઃખદાયક પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ રહી છે । । । "

૧ અત્યારે મૃધાવાદ આ વાત કહી જાય છે અસલમા સસારીજીવ પોતેજ પોતાનું ચરિત્ર સદાગમ સમક્ષ કહે છે એ લક્ષ્યમા રાખવું

૨ જીએ ૫ ૭૨૪ ત્યાં આ સર્વ સમગ્ર વિસ્તારથી બતાવેલ છે એ માયાને બતાવવાનું વચન તે વખતે મૃધાવાદે આપ્યું હતું

વામદેવ—“ભાઈ! ખરી રીતે તો એ હકીકત મને અત્યારે
યાદ આવતી નથી પણ મારા કૃદયમા એવો ભાવ આવે છે કે જાણે
તારી સાથે ઘણા લાભા વખતથી પરિચય હોય^૧, કારણ કે ભાઈ
મૃપાવાદ^૨! જ્યાંથી મેં તને નેચો છે ત્યાંથી મારી આખી શીતળ હીમ
જેવી થઈ ગઈ છે અને મારા મનમા આનંદ આનંદ થઈ ગયો છે

नून जातिस्मरा मन्ये, दृष्टिरेषा शरीरिणाम् ।

प्रिये हि प्रिकसत्येषा, दृष्टे दन्दहतेऽप्रिये ॥

પ્રાણીઓનું દર્શન પૂર્વ જાતિને જરૂર સ્મરણ કરે—યાદ લાવે તેવી
(જાતિસ્મરણનાળી) જણાય છે, કારણ કે જ્યારે પોતાના વહાલા
સ્નેહી સખધીને જુએ છે ત્યારે તે પિકાસ પામે છે અને જ્યારે પોતાને
અપ્રિય હોય તેને જુએ છે ત્યારે તેને બળતરા ઉત્પન્ન થઈ જાય છે,
માટે ભાઈ! તારે આ બાબતમા જરા પણ શોક કરવો ઉચિત નથી
મિત્ર! તું મારા પ્રાણુ જેવો છે હવે તારે મને જે કહેવું હોય તે
ખુશીથી વહે”

મૃપાવાદ—“ભાઈ વામદેવ! મારે તને જોવાનું પ્રયોજન તો

માયા સાથે
પરિચય
એકજ છે અને તે એ છે કે હાલમા આ મારી
બહેન મારી સાથે આવેલી છે તેના તારા ઉપર ઘણો
સ્નેહ છે અને નવા નવા ટીંખણ કરવામા આનંદ
માનનારા લોકોએ જો કે તે માયાના નામથી પ્રસિદ્ધ

થયેલી છે તો પણ એના આચરણથી પ્રસન્ન થઈ ને એનું ‘બહુલિકા
એવું બીજું મુંદર નામ પાડ્યું છે—હવે મારે તને કહેવાનું એ છે કે જેવી
સારી રીતે તું મારી સાથે વર્તતો હતો તેવીજ સારી રીતે તેની માથે
વર્તન રાખજો તું તો દાલ છૂપો રહેવાનો છું, કારણ કે હાલ મારો અવસર
નથી અત્યારે એ તારા સખધમા વધારે આવવાની છે, પરંતુ તારે એટલું
સમજ જ રાખવું કે જ્યાં એ હશે ત્યાં તત્વથી હું તો જરૂર હોદ્દાગજ,
કારણ કે અમારૂં બન્નેનું સ્વરૂપ એક બીજામા દાખલ થઈ ગયેલું છે

સ્તેય સાથે
પરિચય
અને ભાઈ વામદેવ! આ મારી સાથે બીજો પુરૂષ
આવેલો છે તે મારો નાનો ભાઈ છે, હાલમા એ તારી સાથે
મિત્રતા કરવાને યોગ્ય છે, તેથી એને પણ અહીં સાથે

૧ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન જે મતિજ્ઞાનનો ભેદ છે તે માથે તો પૂર્વે સવ પ્રાણી દેખી
સાહે

૨ બહુલિકા માયાનું આ બીજું હુલામણાનું નામ છે, શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ છે

લેતો આખો છુ એનું નામ 'સ્તેય છે એનામા ઘણી પ્રબળ શક્તિ છે, એ મહા તેજવાળો છે પહેલા એ દૂપાછને રહેલો હતો, અલારે પોતાને ચોગ્ય પ્રસંગ જાણીને તે અહીં આવેલ છે મારે તને એના સમઘમા માત્ર એટલું જ કહેવાનું છે કે જેવો પ્રેમ તુ મારા ઉપર રાખતો હતો અને જેવી સારી રીતે મારી તરફ જોતો હતો તેવી જ સારી રીતે અને તેટલા જ સ્નેહભાવથી તેના તરફ તુ વર્તજે અને તેને તારો વહાલો ભાઈ ગણજે ”

વામદેવ—“ મુજ મિત્ર ! જે તારી બહેન તે મારી પણ મોટી બહેન છે એમ જ દુ ગણીશ અને જે તારો સહોદર ભાઈ છે તે મારો પણ ભાઈ છે એમ દુ માનીશ તારે એ બાબતમા કહેવાની જરૂર હોય જ નહિ ”

મૃપાનાદ—“ મિત્ર ! ભારે કૃપા કરી, મારા ઉપર તં મોટી મહેરબાની કરી, તે આ પ્રમાણે કરવા વચન આપ્યું તેથી દુ તો ખરેખર કૃતકૃત્ય થયો છુ મન્ય છે નરોત્તમ તને ! ”

આ પ્રમાણે કહીને મૃપાનાદ અતર્ધાન ચાલ ગયો

* * *

માયા અને સ્તેયના પરિચયની અસર.

હવે મને માયા અને સ્તેયનો પરિચય થયો, તેના પરિણામે મારા મનમા જે વિચારો થના લાગ્યા તે અત્ર સંક્ષેપમા જણાવી દઉં છુ વિચારતો હતો કે અહો ! મારે માયા જેવી બહેન સાપડી અને સ્તેય જેવો ભાઈ મળ્યો તેથી ખરેખર દુ ધન્ય છુ ! આવા ભાઈબહેન તો ભાગ્યે જ મળે છે ! વિગેરે તેની સાથે વિવાસ કરતા મારી ચેતના ભમવા લાગી અને મનમા અનેક પ્રકારના તર્કવિતર્કો થવા લાગ્યા મને માયાની અસગથી એવું થવા માણ્યું કે જાણે આ આખી દુનિયાને છેતરી દઉં, અનેક પ્રકારના પ્રપંચોથી બધાને લોળવી દઉં, અને વળી સ્તેયની અમરથી એવું લાગવા માણ્યું કે પારકાનું સર્વ ધન દુ ચોરી લઉં કે ઉઠાવી લાવું ત્યારથી માડીને દુ તો અન્ય લોકોને છેતરવાના કામમા અને પારકા પૈસા અને પારકી દોવત હરી લેવાની બાબતમા પ્રવર્તવા લાગ્યો યોગેએ તથા સળધીવર્ગે પણ મારી તુલના કરી લીધી અને માડ એવું ખરાબ વર્તન જોઈને તેઓ મને એક તરખલા જેવો હલકો ગણવા લાગ્યા

* * *

૧ સ્તેય ચોરી છઠ ધાડ પારકી વસ્તુ પચાડી લેવી રત્ન વગર લેવી બીજે સ્થાનકે કપાવી દેવી વિગેરે સર્વ સ્તેયમા આવે છે

વિમળ સાથે મૈત્રી.

વર્ષમાન નગના મહારાજ ધન ધનની પટરાણી કમળમુદરી હતી તેને મારી માતા કનકમુદરી સાથે બહેનપણા હતા અને બહેને અરસ્પરસ રનેહ ઘણો સારો હતો એ રાણીનો દીકરો વિમળ નામનો હતો તે મને માતાઓના સબધથી નિખાલસ હૃદયથી ઘણો ચાહતો હતો અને અમે બંને એક બીજાના ઇષ્ટ મિત્રો થયા હતા એ વિમળ કુમાર નિરતર પરના ઉપર ઉપજાર કરના માટે તત્પર રહેતો હતો, તેનું મન રનેહસબધથી ભરપૂર હતું અને તે એક મહાત્મા જેવો જ જણાતો હતો કોઈ પણ જાતના ગોટાળા કે દાનપેચ વગર તે મારી સાથે પ્રમોદથી રહેતો હતો વિમળ જ્યારે મારા ઉપર આવી એક નિષ્ઠાથી સરખો રનેહ રાખતો હતો, ત્યારે હું તે માયાના પ્રતાપથી મનમા ગદગદ રાખતો હતો, રનેહમા સાચો રહેતો ન હોતો અને વિમળ જેવા પવિત્ર મહાત્મા તરફ પણ મળ (દોષ-મેઘ કચરો ગૂઢ આત્મ આશય)વાળો રહેતો હતો અને કૃતિવતાનું એક ઘર જ બની ગયો હતો વિમળ કુમાર સાચો શુદ્ધ પ્રેમ રાખતો હતો અને હું કપટમેત્રી રાખતો હતો તેવી વિચિત્ર અવસ્થામા વર્તતા અમે અનેક પ્રજારની કીડાઓ કરતા હતા, આનંદમા વર્તતા હતા અને લહેર કરતા હતા એવી રીતે શુદ્ધ પ્રેમ અને હુઆઈની વચ્ચે ઝાલા ખાતા અમારા પ્રેમસબધમા અમે દિવસોના દિવસ કાઢી નાખ્યા

હવે મહાત્મા વિમળે નાનપણમા એક સારા ઉપાધ્યાયનો યોગ મેળવીને તેની પામેથી સઘળી કળાઓનો અભ્યાસ કરી લીધો અને અનુક્રમે યુવતિઓના નેત્રોને આનંદદાયી, વામદેવના મંદિર સમાન અને લાવણ્યસમુદ્રના આધારભૂત તરણાવચ્ચાને તે પામ્યો

પ્રકરણ ૨ બુ

નરનાગી શરીરલક્ષણ.

મળ કુમારનો એક તરફ ગુહ સાથે પ્રેમ અને ખીજ તરફ મારી કૃત્રિમ મૈત્રી નિરતર વધતી ચાલી, અમે અનેક પ્રકારના આનંદો ભોગવવા લાગ્યા અને વિલાસો કરના લાગ્યા એ પ્રમાણે એક વખત કીડા કરતા કરતા અમે કીડાનંદન નામના સુદર વનમાં આવી પહોંચ્યા.

કીડાનંદન વન.

‘અશોકનાગપુષ્પાગ-ચકુલાફોહરાજિત,
 સ્વદનાગરુપૂર-તરુપણ્ડમનોદરમ્ ॥ ૧ ॥
 દ્રાક્ષમણ્ડપવિસ્તાર-ચારિતાતપસુ-દરમ્, ।
 વિલસત્કેતકીગંધ-ગૃધ્રાન્ધીવૃતપદ્મમ્ ॥ ૨ ॥
 અનેકતાલહિ-તાલ-નાલિકેરમહાદ્રુમૈ,
 યદાહ્વયતિ હસ્તામૈ, સસ્પર્ધમિવ નન્દનમ્ ॥ ૩ ॥

“ એ વન અશોકના ઝાડો, નામના વૃક્ષો (નાગકેશર), પુન્નાગના વૃક્ષો (સોરગીના ઝાડ અથવા બચફળના ઝાડો), બકુલના વૃક્ષો, કાકોળી નામની વનસ્પતિના ઝાડો, અને અકોલના વૃક્ષોથી નિરાજિત હતું, ચંદન અંર અને કપૂરના ઝાડોના સમૂહથી મનોહર લાગતું હતું, તેમાં દ્રાક્ષના માડનાઓ એટલા વિસ્તારથી ફેલાયલા હતા કે સૂર્યના તાપને અટકાવી દઈ ધાથો વરતા હતા અને તેથી તે વન ઘણું સુંદર જણાતું હતું ક્રુમી રહેલી કેતકી (કેવડા)ની સુદર ગંધથી ભરેલાઓને

આધળા બનાવી દેતુ હતુ, તેમ જ તેમા તાડના ઝાડો, હિંતાવનાં વૃક્ષો અને નાળીએરીના મોટા મોટા ઝાડો એટલા ઊંચા આવીને ઊભી રહ્યા હતા કે જાણે તે નદનવનની સાથે સ્પર્ધા કરીને તેને આમનપુ કરતા હોય એવું દેખાતુ હતું.”

૪૫) વિવિધાદ્રુતચૂતલતાગૃહક, ક્વચિદાગતસારસહસયકમ્ ।

સુમનોહરગન્ધરણઙ્ગમર, સુસદામપિ વિસ્યયતોપરુરમ્ ॥

સ ચ તત્ર મયા સહિતો વિમલ , સરલો મનસા વહુપૂતમલ ।

ઉપગત્ય તદા સુચિર વિજને, રમતે સ મૃગાક્ષિ મનોજ્વલે ॥

“એ વનમા અનેક પ્રકારના અદ્ભુત આખાના લતાઝડો આવી રહેલા હતા, કોઈ કોઈ સ્થાનોએ સારમ હસ અને બગલાઓ આમતેમ ફરી રહ્યા હતા, કોઈ ઠેકાણે મનને હરણુ કરનાર ગંધથી ભરમગઓ શુભ-રવ કરી રહ્યા હતા અને સક્ષેપમા કટીએ તો એ વન એવું સુદર હતુ કે દેવતાઓ પણ એને જોઈને મનમા આશ્ચર્યપૂર્વક મતોપ પામે-એવા કાંઈ નન્દન નામના વનમા વિમળ સાથે હુ દાખલ થયો. વિમળ તો મનથી ઘણો મરળ સ્વભાવી હતો, એના પાપ બધા ધોવાઈ ગયેલા હતા અને હે મૃગાક્ષિ ! એ મનને આનંદ આપે તેવા એકાંત વનમા એ મારી માથે વારનાર રમતો હતો, કરતો હતો અને આનંદ કરતો હતો.”

દૂરથી સભળાયલો મુદર મધુર ધ્વનિ.

તેની તપાસ કરના ગયેલા બન્ને મિત્રો.

અનસોકનનો વિમળે બતાવેલ ચમત્કાર.

હવે એવી રીતે લતામડપમા વિમળ અને હુ (વામદેવ) આનંદ કરતા હતા તેનામા અમારા કાનમા કોઈ બે મનુષ્યો ધીમે ધીમે વાત કરતા હોય અને સાથે પગના ત્રુપુરો (ઝાઝરો) ઝીલ્લી રૂપાની ટોકરી જેવો અવાજ કરતા હોય એનો અસ્પષ્ટ અવાજ અમારા કાનમા પડ્યો આવો અનાજ કાનમા પડતા જ વિમળ એકદમ બોલી ઉઠ્યો “મિત્ર વામદેવ ! આ કોનો અવાજ સભળાય છે?” (વામદેવે) મેં જવાબ આપ્યો કે “એ અનાજ બરાબર સ્પષ્ટ ન હોવાથી તે કોનો છે અને કંઈ દિશા તરફથી આવે છે તે મેં બરાબર બારીક રીતે સાબળ્યું નથી અહીં તો અનેક પ્રકારના અવાજનો સભવ રહે છે, કારણ કે આ જગલમા યક્ષો વિચરે છે, મોટા માણુઓ ભમે છે, દેવતાઓ પણ સભવે છે, સિદ્ધ લોકો રમે છે, પિશાચો ફરે છે, ભૂતો પણ આવળા કરે છે, કિન્નરો ગાયન કરે છે, રાક્ષસો પરિભ્રમણુ કરે છે, ત્રિપુર્યો વાસ

૧ કિન્નર વાલ્મીયવર ભતિના અર્ધ મનુષ્ય અર્ધ ઘોડાના આકારના હલકા દેવા કિંપુરુષ અને મહોરગો પણ વાલ્મીયવર ભતિના દેવા છે,

કરે છે, મહોરગો વિલાસ કરે છે, ગાધર્નો લહેર કરે છે અને વિદ્યાધરો અહીં ક્રીડા કરે છે, માટે આપણે જે બાબુથી એ શબ્દ આવે છે તે તરફ આગળ વધીને ત્યાં સુધી જઈએ અને એ શબ્દ કોનો છે તેનો નિર્ણય કરી આવીએ ”

એ પ્રમાણે વાતચીતમાં મેં જે સૂચના કરી તે વિમળે સ્વીકારી અને મધુર અવાજ કરનાર કોણ છે તેની તજવીજ કરવા અમે બન્ને ચાલ્યા યોડો રસ્તો અમે ચાલ્યા એટલે અમારી નજરે જમીનપર પડેલા પગલા દેખાયા એટલે ‘પાદુકાસ્થાનમાં પ્રવીણ વિમળે કહ્યું “મિત્ર વામદેવ! આ કોઈ મનુષ્યના ભોડલાના પગલા જણાય છે, એક સ્ત્રી હોય તેમ લાગે છે અને એક પુરુષ જણાય છે ભે, ભાઈ! આ વેળુમાં એક પગલા તો તદ્દન કોમળ અને નાના જણાય છે અને તેમાં જે સૂક્ષ્મ સુંદર રેખાઓ છે તે પણ વેળુમાં (રેતીમાં) પડેલી દેખાઈ આવે છે બીજા પગલા જે જણાય છે તેમાં ચક્ર અકુરા અને મત્સ્ય વિગેરેના ચિહ્નો સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે અને તે છૂટા છૂટા છે હવે દેવતાઓના પગ તો જમીનને લાગતા નથી (દેવો તો જમીનથી ચાર આગળ હોવા ચાલે છે) અને સાધારણ માણસોના પગમાં આવ્યા ચિહ્નો હોતા નથી, માટે જે સુંદર ભોડલાના આ પગલા છે તે કોઈ અસાધારણ મનુષ્ય હોવા ભોઈએ ”

મેં જવાબમાં કુમારને કહ્યું “તમે કહો છો તે ખરું જ હશે ચાલો, આપણે આગળ જઈને એ બાબતની ચોક્કસી કરીએ ”

ચાર પછી અમે જરા આગળ વધ્યા આગળ આવતા સખ્ત ગીચ ઝાડીમાં અમેએ એક વિશાળ લતામડપ ભેયો તેમાં એક લતાની વચ્ચે સહજ જગ્યા હતી તે બાકોરામાંથી અમેએ લતામડપમાં નજર કરી, તો રતિ અને કામદેવના સૌંદર્યને પવન હસી કાઢે એવું એક સુંદર સ્ત્રીપુરુષનું ભોડનું એક બીજામાં એકબેક યથા રહેલ ભેયું વિમળે તો એ બન્ને સ્ત્રીપુરુષને નખના છેડાથી તે માથાના વાળ સુધી ધારી ધારીને ભેઈ લીધા, પણ એ બન્ને એવા રસમાં પડી ગયા હતા કે તેણે અમને ભેયા નહિ અમે પછી થોડા પગલા પાછા હટ્યા એટલે વિમળે કહ્યું કે-“ભાઈ વામદેવ! આ સ્ત્રીપુરુષ સાધારણ નથી, કારણ કે એમના તારીર ઉપર ઘણા સારા લક્ષણો દેખાય છે ”

મેં પૂછ્યું “ભાઈ! નરનારીના સરીરપર કેવા લક્ષણો હોય ”

૧ પાદુકાસ્થાનમાં પગના ચિહ્ન સળધી જ્ઞાન

૨ આ ભોડનું શબ્દસૂત્ર અને ચૂલમજરીનું છે જે આવતા પ્રકરણમાં જણાશે

તે તુ મને જણાવ એ જાણવાનું મારા મનમાં ઘણું કુતૂહલ છે, માટે પ્રથમ તો મને એ લક્ષણો જણાવ ”

‘પુરૂષસ્ત્રીનાં શરીરલક્ષણ.

પછી વિમળે નરનારીના લક્ષણો કહેવા માલ્યા —

“ભાઈ વામદેવ ! પુરૂષોના લક્ષણો અનેક અથોમા વિસ્તારથી વર્ણવેલા છે તેને એકદમ હુંગમાં વર્ણવવાને કોણ શક્તિમાન થાય ? તેમજ વળી સ્ત્રીઓના લક્ષણો પણ બહુ વિસ્તારથી વર્ણનવામાં આવ્યા છે તેના વર્ણનનો પાર કોણ પામી શકે અને કોણ તેને પોતાના ધ્યાનમાં સંપૂર્ણપણે અવધારી ગઠે ? હવે તને આ બાબતમાં ઘણું કુતૂહલ થયું છે તો એ લક્ષણ સબંધી હકીકત તને સંક્ષેપમાં જણાવું છું સ્ત્રી અને પુરૂષના જે લક્ષણો બતાવું છું તે તુ બરાબર ધ્યાન રાખીને સાંભળજે ” મેં સજ્ઞાથી એ હકીકત જાણવાની ઇચ્છા બતાવવાથી તથા ‘બહુ કૃપા કરી’ એટલા રાખડો મારા બોલવાની સાથે જ વિમળ દ્વારે પોતાની વાત આગળ ચલાવી —

પુરૂષ લક્ષણ.

“પગતુ તળીયું લાલ, ત્રિગ્ગ અને વાકુ ચૂકુ નહિ પણ સીધું હોય, કમળ જેવું, મનોહર અને સુકોમળ હોય તેમજ સારી રીતે લાગી રહેલ હોય તો તે બહુ વખાણ કરવા યોગ્ય-પ્રમદ કરવા યોગ્ય છે એમ સમજવું

‘જે પુરૂષના પગના તળીયામાં ચદ્ર, વજ્ર, અકુશ, છત્ર, ગમ્પ, સૂર્ય ઇલાદિ ચિહ્નો દેખાય તે પુરૂષ ભાગ્યશાળી છે એમ સમજવું

‘એ ચદ્ર વિગેરે જે ચિહ્નો મેં કહ્યા તે પૂરેપૂરા ન હોય અને છુટાછવાયા દેખાતા હોય તો તે માણસ પોતાની પછાડેની છદ્મગીમાં ભાગ ભાગવનાર ભાગ્યશાળી થશે એમ સમજવું

‘જે પુરૂષના પગને તળીએ ગધેડા, હુકુર અથવા શિયાળનું

૧ આ સામુદ્રિક સાસ્ત્રનો વિષય છે મારા જોવામાં એક ભદ્રબાહુ સ્વામી કૃત સામુદ્રિક સાસ્ત્રનો ગ્રંથ આવ્યો છે તેનું ભાષાતર શેઠ બીમરાઈ માણેક તરફથી બહાર પડ્યું છે તે ગ્રંથમાં પુરૂષ, સ્ત્રી, અર્ધ, દાસી અને બળદના શરીર ઉપરના ચિહ્નો પર અને તેના ફળપર વિસ્તારથી વિવેચન છે આ નિમિત્ત સાસ્ત્રનો જેને રોખ હોય તેમને એ ગ્રંથ વાંચવા ભલામણ છે અર્થ સમજવામાં મેં એ ગ્રંથનો ઉપયોગ કર્યો છે એ જિ

ચિહ્ન સ્કુટ રીતે દેખાય તે પુરૂષ નિર્ભાગી અને દુઃખીઓ છે એમ જાણવું

{ મિત્ર વિમળ આ પ્રમાણે વાત કરતો હતો તે વખતે જરા ઉપહાસ કરવા સારું વચ્ચે (વામદેવ) બોલી ઉઠ્યો—“મિત્ર ! તું તો સારા લક્ષણો અને જાણવતો હતો તેમા વળી અપવક્ષ્યની વાત પણ ક્યાથી કરના મડી ગયો ?” વિમળે જવાબમા કહ્યું—“ભાણુસની સામે જોના થીજ તેના સારા અને ખરાબ લક્ષણો જણાય છે અને તેથી તેના બે પ્રકારના લક્ષણ જણાય છે કેટલાક લક્ષણ સારા હોય છે અને કેટલાક ખરાબ હોય છે આ પ્રમાણે હોવાથી સરીરપર જે બે પ્રકારના ચિહ્નો હોય છે તે સુખ અને દુઃખ જતાવનારા હોય છે તેથી લક્ષણને વિદ્વાનો બે પ્રકારના કહે છે આ પ્રમાણે હોનાથી નર (પુરૂષ)ના લક્ષણ પ્રસ્તુત છે, તેમા તેની સાથે તેના અપલક્ષણો સંબંધી વાત કરવી તે તદ્દન યોગ્ય છે એમ ભાઈ વામદેવ ! તું જાણુ” વામદેવે જવાબમા કહ્યું “ભાઈ વિમળ ! આ તો લક્ષણ અને અપલક્ષણ શબ્દની વ્યુત્પત્તિને લઈને મેં માત્ર મરકરી કરી હતી, બાકી અને વાત કરવાથી તું તો મારા ઉપર બેનડો ઉપકાર કરે છે હવે વાત આગળ ચલાવ” વિમળે પુરૂષના લક્ષણો સંબંધી વાત આગળ ચલાવી—}

‘આ યશાળી મારાસોના નખ અત્યંત ઊંચા હોય છે, વિસ્તીર્ણ હોય છે, રાતા હોય છે, ચીકાશદાર આરિસા જેવા ચળકતા હોય છે એવા નખ જો પ્રાણીના હોય છે તો તે તેને ધન ભોગ અને સુખ આપનાર થાય છે, મતવળ તેવા નખનાળા પ્રાણીને ધનનો ભોગનો અને સુખનો સારી રીતે લાભ મળે છે જો નખ ધોળા હોય તો તે પ્રાણી લીખ ઉપર શુજરાન કરનારો છે એમ સમજવું અને જો તે હુખા હોય અથવા જાત જાતના રંગવાળા હોય તો તે નખવાળો મારણ ખરાબ નર્તનવાળો છે એમ સમજવું

‘જોના પગ વચ્ચેથી દુન હોય તેનું સ્ત્રી સંબંધી કોઈ કામ આવી પડે તેમા મરણ થાય માસવગરના પાતળા પચકેલ પગો સારા નથી એમ કહ્યું છે અને પગ નાના મોટા હોય તે પાણુ સારા નથી એમ સમજવું બાકી કાચબાની જેવા ઊંચા, જાડા, ચીકાશદાર, માસળ (ભરેલા), સાધાજણુ રીતે કોમળ અને એક બીજાને અડકતા પગો

લાગ્યશાળી છે એમ સમજવું અને એવા પગો પ્રાણીને મુખ અપાવનાર છે એમ જાણવું

જે પુરૂષોની જાગ (પીડી) કાગડા જેવી દુર્બળ હોય છે, જેઓની પાંડીઓ લટકતી હોય છે અને જેઓની જાગ બહુ લાંબી અને જાડી હોય છે તે પુરૂષો દુર્બળ હોય છે અને પોતાને પગે મુસાફરી કરનારા છે એમ જાણવું—મતલબ તેઓના નસીબમાં બેસવાભાટે વાહન નથી—ઘરના ગાડી ઘોડા મ્યાના પાલખી વિગેરે તેમને મળવાના નથી એમ સમજવું

જે પુરૂષો ચાલે સારે જેમની ગતિ (Gait) હસના જેવી હોય, મોઝ જેવી હોય, હાથો જેવી હોય, બળદ જેવી હોય, તેવા પ્રાણીઓ આ લોકમાં મુખી થાય છે અને તેથી ઉલટા પ્રકારની જેઓની ચાલવાની ગતિ હોય છે તે દુર્બળ છે અથવા યશો એમ સમજવું

બન્ને હીચ્છો (જાનુઓ) જરા ગૂઢ હોય અને એના સાધાઓ સારી રીતે ગોઠવાઈ ગયેલા હોય તો તે પ્રાણીને મુખી સમજવો, બહુ ઘટ્ટ અને જાડા જાનુઓ હોય તે સારા સમજવા નહિ

પુરૂષચિહ્ન ટુંક હોય, કમળ જેવી સુંદર કાતિવાળું હોય, ઉન્નત હોય અને તેનો અગ્ર ભાગ શુભ હોય તો તે સારું સમજવું, જેવું પુરૂષ ચિહ્ન વાંકુંચૂકું હોય, લાંબુ હોય અને મધીન હોય તે ખરાબ છે એમ જાણવું^૧

જે પુરૂષના વૃષભો સહજ લાળા હોય છે તે મોટા આયુષ્ય વાળા થાય છે, બે વૃષભ નાના મોટા હોય તો તે પ્રાણી ઓછા આયુષ્યવાળો છે એમ જાણવું

પુરૂષની કેડ^૨ માસથી ભરેલી અને વિસ્તારવાળી હોય તે વધારે સારી છે એમ સમજવું અને જો તે તદ્દન પાતળી અને સાફરી હોય તો દારિદ્ર્ય આપનારી છે એમ સમજવું

જે પુરૂષનું પેટ સિંહ વાદ અથવા મોર (કુકડા)ના પેટ જેવું હોય અથવા જેવું પેટ બળદ અથવા મત્સ્ય (માછલા)ના પેટ જેવું હોય તે પ્રાણી અનેક લોગ લોગવનાર યશો એમ જાણવું, તેમજ જેવું

૧ ભદ્રનાદ આમુદ્રિકમાં કહે છે—લક્ષણવિનાયુ જેવું ચિંમ હોય તેને ધણા પુત્રો હોય જેવું ચિંમ ડાળી જાનુએ ગોળ આકારનું હોય તેને ધણી પુત્રીઓ થાય

૨ વિરાજ કેડવાળાને પુત્રથી સુખ મળે છે, માસરહિત કેડવાળાને બહુ સુખ મળે છે જેની કેડ કેસરીસિંહ જેવી હોય તે ચતુર નાયક થાય છે અને જેની કેડ વાદરા જેવી હોય તે દુર્બળ થાય છે (ભદ્ર)

પેટ ગોળ હોય તે પપુ ભોગ ભોગવવાને યોગ્ય છે એમ લક્ષણ બધું નારાઓ કહે છે

જે ત્રાણીની કુક્ષી (બગવ) દેડકા જેવી હોય તે પુરુષ સૂરધીર થાય છે

જે પુરુષની કુટી ગમીર (વિશાળ અને જાડી) હોય તેમ જ દક્ષિણવર્ત એટલે જમણી બાજુએ વળ લેનારી હોય તેને મુંદર કહેવામાં આવે છે અને જે કુટી ઊંચી હોય અને વામાવર્ત એટલે જમણી વર્ત (વળ) ડાબી બાજુએ જતો હોય તે પસદ કરવા યોગ્ય નથી એમ લક્ષણના બાબુનાર જ્ઞાનીઓ કહે છે

‘ભા યશાળી પુરુષની છાતી (વક્ષસ્થળ) ‘વિશાળ હોય છે ઉન્નત હોય છે, આગળ પડતી (તુગ) હોય છે, ચીકાશદાર હોય છે બાહુ રવાડાવાળી હોય છે અને ચુકોમળ હોય છે અને એથી ઉલટી નેઓની છાતી ટુંકી, બેસી જવેલી, લુપ્તી, મવાળા વગરની અને કઠણ હોય છે તે નિર્ભાગી છે એમ બાબુ

જેમની ખીંક કાચબા સિંહ ઘોડા અથવા હાથીની ખીંક જેવી હોય છે તે પુરુષ બહુ શોભાયમાન લાગે છે

જે પુરુષના હાથ ઉદ્બન્ધ હોય તે બલે દુષ્ટ થશે અથવા તે એમ બાબુ, ટુંકા હાથવાળા દાસ-નોકર થવાના છે એમ સમજવું લાખા હાથવાળા ભાગ્યશાળી છે એમ ધારણ, કારણ કે લાખા હાથ બહુ પ્રશસ્તાપાત્ર ગણવામાં આવે છે^૧

જેની બન્ને હાથેળીઓ કઠણ હોય તેને વિશેષ કામ કરવું પડે વાતું નથી એમ સમજવું બાકી આગળીના નખોના સબધમાં તે પ્રમાણે પગના નખો માટે લક્ષીકત કહી છે તેજ પ્રમાણે સમજી લેવી

જે પુરુષની આંધ બહુ લાંબી હોય, ઘેરા જેવી હોય અથવા માસ વગરની હોય તે ભાર ઉપાડનાર મજુર છે એમ સમજવું,

૧ ‘વિશાળ વિશેષણ આનુબાહુને અર્થે છે ‘દુર્મ’ વિશેષણ પેટની સાથે સમામતીમાં ઊંચી એમ બતાવે છે અને ઉન્નત’ તે પડખાની સાથે સબધ રાખે છે

૨ ઉદ્બન્ધ બધાઈ ગરેના કેટલાકના હાથો ઊંચા થઈ ન શકે પણ સ્થોડી જથ્થા જેવા લાગે તે ખરાબ છે કાંઈ આ શબ્દનો અર્થ લઘુથી મોટા વેધએ તેથી નાના એમ કરે છે

૩ > પુરુષના હાથ ઉંચકે મુઠણ મુઠી લાંબા અને ફરવાળની ભોગળ રખા સીવા હોય તે માણસને અત્યવશ ગુણી બન્યો, તથા જેના હાથ ટુંકા હોય તેને ધનરહિત બન્યો (શબ્દ)

ખાધ માસથી ભરપૂર હોય અને જે લઘુ હોય તે બહુ સુંદર છે એમ વિદ્વાનોનો અભિપ્રાય છે

‘પુરુષતુ ગળુ પાતળુ અને લાલુ’ હોય તો તે દુ ખ આપનાર છે એમ સમજવું, પણ જે ગળુ રાખના જેવું સારા આકારવાળુ અને જેના ઉપર બરાબર ત્રણ વળીઆ પડતા હોય તે ઘણુ સારુ છે એમ સમજવું

‘જે પુરુષના હોઠ નાના મોટા હોય તે બીકણુ સમજવો, જેના હોઠ લાંબા હોય તે ભોગ ભોગવનાર છે અથવા થશે એમ સમજવું, જેના હોઠ નાના હોય છે તે નિરતર દુ ખીઓ છે એમ જાણવું અને જેના હોઠ જડા હોય તે ભાગ્યશાળી છે એમ ધારવું’

‘દાંતો ચોખા હોય, સરખા હોય, ટાચ(અટ્ટી)વાળા હોય, ચીકાશદાર હોય અને પુદ્દ હોય તે સારા સમજના, એથી હાલદી રીતે જે પુરુષના દાંતો જડા, નાનામોટા, અણીવગરના, હુખા અને પાતળા હોય તે ખરાબ સમજવા જે પુરુષના મુખમા પૂરા બત્રીસો દાંતો હોય તે રાજા થાય છે, એથી એક ઓછો દાંત જેને હોય તે (૩૧ દાંત વાળો) ભોગી થાય છે એમ જાણવું, એથી પણ એક દાંત ઓછો (૩૦ દાંતવાળો) હોય તે મધ્યમ પ્રકારનો છે એમ જાણવું અને ત્રીશથી પણ જેને ઓછા દાંત હોય તે ભાગ્યશાળી નથી એમ જાણવું જેઓને બહુ થોડા દાંત હોય, જેઓને ઘણા વધારે દાંત હોય, જેઓના દાંત ઘણા કાળા હોય અને જેઓના દાંત ઉદરના દાંત જેવા હોય તે પાપી છે એમ કહેવામા આવ્યું છે જેઓના દાંતો ઘણા બચાનક લાગતા હોય, ચીક ઉપજાવે તેવા ખરાબ દેખાતા હોય અને જેમના દાંત આડાઅવળા આવી રહેલા હોય તે ગ્રાહીઓ તદ્દન ખરાબ વર્તનવાળા છે, અત્યંત પાપી છે, નરપિશાચ છે એમ સમજવું’

૧ મધુર પિંટ અથવા જગવાના જેવું (ભદ્ર)

૨ લાલ રંગના હોઠવાળો ભાગ્યશાળી હોય અને સ્ત્રીને બહુ વધુમ હોય, જેના હોઠ પાકેલા પોક્કા જેવા ગોળ અને હમેશ લીલા રહેતા હોય તે ઉત્તમ, જેના હોઠ કાળા સુકક, તરડાયલા અને વિષમ હોય તે માણસ કુટુંબમા રહે તો વિરોધ કરાવે પીળા હોઠવાળો વિષથી લપટ હોય બહુ જડા હોઠવાળો અ/પદવી હોય, હોઠ હવાડા રહે તે દરિદ્રી જાણવો અને જેના હોઠમા ફાટ હોય તે પ્રથમ મુખી હોય તો દુ ખી થાય અને દુ ખી હોય તો સુખી થાય (ભદ્ર)

૩ જેના દાંત સફેદ રંગના હોય તેને બહુ માન મળે છે, લાલ રંગવાળો લપટ હોય છે, પીળા દાંતવાળો કપી હોય છે (ભદ્ર)

‘કમળના પાદડા જેવી લાલરંગની જેની જીભ હોય અને અણીવાળી હોય તે શાસ્ત્ર જાણનાર વિદ્વાન માણસની છે એમ સમજવું અને જે જીભમાં જૂદા જૂદા રંગ પડતા હોય તે જીભ દારૂ પીનારની છે એમ સમજવું’^૧

‘સૂરવીર માણસનું તાળવું કમળના પત્ર જેવી કાતિવાળું અને મનને હરણ કરનાર હોય છે અને જે તાળવું કાળું હોય તે કુળનો ક્ષય કરનાર છે કાળા રંગનું તાળવું કુખનું કારણ છે એમ સમજવું’^૨

‘જેનો રંગ હસ અથવા સારસના જેવો હોય તે સુદર સ્વરવાળા પુરુષો જાણવા અને તેવા પ્રાણીઓ સુખી થાય છે, જેઓનો સ્વર કાગડા જેવો અથવા ગધેડા જેવો હોય છે તેને કુખી જાણવા’^૩

‘લાખા (દીર્ઘ) નાકવાળા નિરતર સુખી હોય છે, વિશુદ્ધ નાક વાળા ભાગ્યશાળી હોય છે, ચપટા (ચીખા) નાકવાળા પાપી ટોચ છે અને વાકા વળી ગયેલા નાકવાળા ચોર હોય છે’^૪

૧ જેની જીભ રશ્મિ રંગની હોય તે દાસપણ કરે લીલી જીભ દરિદ્રપણ આપે મેલી જીભ અશુભ કાર્ય નીપજવે સફેદ જીભ લપટપણ શીખવે જેની જીભ લીલું તથા ખડખડી હોય તેને મિષ્ટાન્ન ભોજન મળે છે, જેની જીભ વાણી હોય તે રાત્રિ તરફનું ક્ષત્ર ભોજવે, જેની જીભ બેલતા અથકાલી હોય તે સર્વ લોકોથી માન પામે તથા તેને ઘેર પુત્રોનો જન્મ થાય વળી જેની જીભ લાલ રંગની અને આલીદાર હોય તે વિદ્વાન થાય જેની જીભ મુખની બહાર નીકળી ન શકે તે પાપી અને નરકમાંથી થાય, જેની જીભ તાળવાને આગ ન શકે તે કુખી થાય અને જેની જીભ સ્વાદને જાણી ન શકે તેનું વત્કાળ મૃત્યુ થાય (બદ્રખાહુ)

૨ > માણસનું તાળવું રશ્મિ રંગનું હોય તે માણસ કુળનો નાશ કરે, જેનું તાળવું લાલ રંગનું હોય તે રાત્રિ થાય, જેનું તાળવું હમ્પેટા મુકાપડું રહે તે કુખ પામે, જેનું તાળવું વચ્ચે સાધાની લાંબીવાળું હોય તે ધનરહિત થાય, જેનું તાળવું હમ્પેટા લીનું રહે તે સુખી થાય જેના મુખમાં ગધેલા લગાડે દારૂનો સ્પર્શ તાળુને ન જણાય તે માણસનું વત્કાળ મરણ થાય (બદ્ર)

૩ જે પુરુષનો સ્વર મદા ગળીર હોય તે જ્ઞાની, દાવાર સૂરવીર અને સુખી હોય એમ સામુદ્રિક શાસ્ત્ર કહે છે (બદ્ર)

૪ > ની નાસિકા વાણી તથા વિષમ હોય તે ભાગ્યહીન અને ધનહીન થાય જ અને અતે અત્યંત કુખી થાય જ પીળી નાસિકાવાળાને કાર્યમાં ધીરો જણવો, લાંબી સરખી નાસિકાવાળાને ભગિવાનવાળો જણવો, ચોપટની ચાંચ સરખી નાસિકાવાળાને ભાગ્યશાળી રાત્રિ જણવો દિપક સરખી નાસિકાવાળાને પશુ ઉપાસ જણવો (બદ્રખાહુ)

‘મનસ્વી પુરુષની દૃષ્ટિ નીલ કમળની પાખડીની છાયા જેવી કાળી હોય છે તે ખાસ પચ્છ કરવા યોગ્ય છે, જે દૃષ્ટિ મધ્ય અથવા દીનાની ગિખાના જેવા પીળા વર્ણવાળી હોય છે તે પણ સારી ગણાય છે, જે નજર બિલાડીના જેવી માજરી હોય તે પાપી જાણવી વાઝી નજર (દોઢી આખ), ભયંકર દૃષ્ટિ, ત્રાસી આખ, દીન નજર, અતિ લાવ આખ, લુપ્તી આખ અને કાળા અને પીળા મીઝ રંગવાળી આખ (અથવા નજર) હોય તે ખરાબ કહેવાય છે ભાગ્યશાળી પુરુષોની આખ કાળા કમળ જેવી હોય છે, લાલુ આયુષ્ય ભોગવનાગની નજર ગભીર હોય છે, ભોગીની દૃષ્ટિ વિપુલ હોય છે અને થોડા વરસ જીવનાગની આખો ઉછળતી હોય છે જાણુ પુરુષના કૃતા આધર્મો વધારે સારો અને ત્રાસી આખનાળા (ફાગા) કરતા કાણો કાઠક સારો હોય છે અને જે બીકલુ આયલા જેવો હોય તેના કરતા તે આધર્મો પણ સારો, કાણો પણ સારો અને ફાગો પણ મારો જે આખો ઠેકાણા વગરની હોય તે કારણ વગર હાલ્યા આલ્યા કરતી હોય, જે એક લક્ષ્યને બાંધી શકતી ન હોય, જે તદ્દન લુપ્તી મુઝી હોય અને મહીન જેવી જાણતી હોય તે નજર પાપી પ્રાણીઓની છે એમ જાણવું પાપી માણસ નીચું જોઈને ચાલે છે, સરળ માણસ મીઠું જોઈને ચાલે છે, ભાગ્યશાળી હોય નજર રાખીને ચાલે છે અને જે પ્રાણી વારવાર ગુસ્સે થયા કરે તેવો ક્રોધી હોય છે તે વારંવાર આડું આવજી જોયા કરે છે’

‘જે પ્રાણીઓ માન અને સૌભાગ્યને યોગ્ય હોય છે તેઓના ભવા (સમ્ભરો) લાખા અને વિસ્તીર્ણ હોય છે અને જેના ભવા તદ્દન હીન હોય છે તે પ્રાણી સ્ત્રીના અબધમા મોટી આપત્તિમા આવી પડે છે’

૧ જેના નેત્રો વિશાળ હોય તે મોટો ભાગ્યશાળી રાજા થાય, જેની આખોના ખૂણા લાલ રંગના હોય તે માણસ કુટુંબમાં બહુ પ્રીતિવાળો થાય, જેની આખો ગોળ આકારવાળી હોય તે શૂરા થાય જેની આખો દૃઢિત હોય તે દુરાચારી થાય, જેની આખો પીળી હોય તે રા.ી થાય, જેની આખો કમળ સરખી હોય તે ધનવાન અને ધ્યાન કરનારો થાય, જેની આખો બિરાગી જેવી હોય તે લપટ થાય, સુવર્ણ સરખી હોય તે ધનવાન થાય, પારા સરખી હોય તે ઉત્તમ થાય, મત્સ્ય સરખી હોય તે રાજા થાય જેની આખો માજરી હોય તેને ઉત્તમ દિ હોય તે ત્રાસી હોય તે દરિદ્રી થાય અને જેની એક આખ ગયેલી હોય તે કપરી અને નિબુદ્ધિ થાય (લઢખાહુ)

૨ જેની સમ્ભર રોમવાળી અને તરવાર જેવી વાઝી હોય તેને ગુણવાન માણસ જાણવો, જેની સમ્ભર સીધી અને છટા છટા રોમવાળી હોય તેને દરિદ્રી જાણવો જેની સમ્ભર તમામ નીની હોય તેને ધન ગુમાવનારો તથા નિબુદ્ધિ જાણવો, જેની સમ્ભરના પાળો ભૂરા રંગના હોય તેને લપટ જાણવો, જેની સમ્ભરો બહુ જ નાડી હોય તેણે આયુષ્ય બહુ દૃઢ હોય છે (લઢખાહુ)

‘ધનવાળા અથવા ધનનાં યનારાના કાન નુમ અને બરા હોય છે, ઉદરના જેવા કાનવાળો માખસ બુદ્ધિશાળી ચાલે છે અને જેના કાનમાં બાહુ ડવારા દોય છે તે મોટું આયુષ્ય લોભવનાર હોય છે એમ લક્ષણવેદીઓ કહે છે

‘જે પુરુષનું કપાળ વિસાળ અને ચદ્ર જેવું હોય તે સપત્તિને સારી રીતે મેળવે છે, જેવું કપાળ ઘાનુ વધારે મોટું હોય તે પ્રાણી બાહુ દુષ્ટી યવાનો છે એમ સમજવું અને જે પુરુષનું કપાળ ઘણું નાનું હોય છે તે બાહુ યોગ વખત જીવનારો છે એમ સમજવું’

‘જે પુરુષના માથામાં ડાળી બાહુએ ડાળો વળ (આવર્ત-ભમરો) હોય તે પ્રાણી કોઈ પણ પ્રકારના લક્ષણ વગરનો, ભુખથી પીંગ પામ નારો અને ઘેર ઘેર બીજા માગનારો યવાનો છે અને તેમ કરવા છતાં પણ તેને રસકસ વગરના ટુકડા મળવાના છે એમ જાણવું જે પુરુષના માથામાં જમણે બાજે જમણો વળ (આવર્ત-ભમરો) હોય તેના હાથમાં લકડી તો દાસી થઈને રહેશે એમ સમજવું જે પુરુષના મસ્તકના ડાબા ભાગમાં જમણા વળવાળો ભમરો હોય અથવા જમણા ભાગમાં ડાબા વળવાળો ભમરો હોય તે પુરુષ પોતાની જીવનના પછવાડેના ભાગમાં ભોગ લોભવનાર થશે એમ સમજવું’

‘જે પુરુષના બાવ (કેમ) ભિન્નભિન્ન થઈ ગયેલા (છૂટા છૂટા પડી જતા) છુખા, મેવવાળા હોય છે તે દરિદ્રી ચાલે છે એમ જાણવું, બાકી જે બાવ કોમળ અને ચીકારાદાર હોય છે તે સુખ આપનાર

૧ જેવું કપાળ વિસાળ હોય તે મોટી પદવી મેળવે છે, જેવું કપાળ નાનું હોય તે આયુષ્યે તથા બગે ટીન ચાલે છે, વિષમ કપાળ હોય તે ધનટીન ચાલે છે વાહુ હોય તે અપમાન પામે તથા ધન નાસ કરે જેના કપાળપર કેશ હોય તે કુળનો નાશ કરનાર ચાલે અજ્ઞયના કપાળવાળો ભાગ્યશાળી ચાલે લીસા કપાળ વાળો દરિદ્રી ચાલે અધ્યવ્રસમાં કપાળવાળો સુખભોજનો વિદ્યારી ચાલે તેજ કરતા કપાળવાળો ધનવાન ચાલે જેવું કપાળ હમેશા ગીતળ રહેવું હોય અથવા દુષ્ટા કરવું હોય તેને દુષ્ટી અને રોગી જાણવો (ભદ્ર)

૨ વિસાળ મસ્તકવાળો ભાગ્યશાળી અને ભુક્ષિમાન જૂઝાવાળા વિષમ મસ્તકવાળો દરિદ્રી અને દુરાચારી પર્વતની જેવા જિયા મસ્તકવાળો એકાવતારી મસ્તક ટાવવાળો ધન અને પુત્રથી સુખી અને મસ્તકપર ગિલકુલ બાવ વગરનો હોય તેને દરિદ્રી જાણવો (ભદ્ર)

ચાય છે, સારે જે અગ્નિ જેવા રંગવાળા દેખાતા હોય છે તે કીડાઓ કરાવનાર ચાય છે^૧

હરે સામાન્ય રીતે કહીએ તો મુખી અને ભાગ્યશાળી પુરૂષોના ત્રણ અન્યથ વિસ્તીર્ણ હોય છે છાતી (હૃદય), કપાળ અને મુખ, ભાગ્યશાળીના ત્રણ ગણીર (હિડા) હોય છે હુદી, સત્વ^૨ અને સ્વર જે વાળ દાંત અને નખ સૂક્ષ્મ હોય તો મુખ આપનાર ચાય છે અને ગળુ, પીઠ, જઘાઓ અને પુઝપચિહ્ન દુકા હોય તો તે પૂજવા યોગ્ય થાય છે ભાગ્યશાળી શ્વેતી છલ રાતી હોય છે અને તેવી જ રીતે હાથપગના તળીઆ પણ લાલ હોય છે તેને વધારે સારા સમજવા જે ભાગ્યશાળી પુરૂષો વધારે વખત શવવાના હોય છે તેમના દાંત અને પગ નિગાળ હોય છે જેના દાંત ચીકાગદાગ હોય તેને સારૂ સારૂ ખાનાનું મળ્યા કરે છે અને જેની આખો ચીકારાદાર હોય છે તે ભાગ્યશાળી હોય છે જે પુરૂષ ઘણો લાભો હોય, ઘણો દુઝો ટોય, ઘણો જીવો ટોય અથવા ઘણો જીવો હોય તે નિંદા કરના યોગ્ય છે, પસદ કરના યોગ્ય નથી એમ સમજવું જેઓની આમડી, રોમ, દાંત, છલ, કેશ (મનાળા) અને આખો ઘણા લુખા (શીંગ) હોય તે પણ ભાગ્યશાળી નથી એમ લક્ષણશાસ્ત્રના જાણનારાઓ કહે છે

કપાળમા જે પુરૂષને પાંચ રેખાઓ પડતી હોય તેનું આયુષ્ય શો વર્ષનું હોય છે, જેને ચાર રેખાઓ પડતી ટોય તેનું નેત્ર વર્ષનું આઉષ્ટ્ર હોય છે, જેને ત્રણ રેખાઓ કપાળમા પડતી હોય તેનું સાઠ વર્ષનું આયુષ્ય ટોય છે, જેને બે રેખાઓ પડતી હોય તેનું ચાળીશ વર્ષનું આયુષ્ય હોય છે અને જેને એક જ રેખા કપાળમા પડતી હોય તેનું ત્રીશ વર્ષનું આયુષ્ય ટોય છે

ધનનો આધાર હાડકા ઉપર છે, મુખનો આધાર માંસ ઉપર છે, ભોગનો આધાર આમડી ઉપર છે, સ્ત્રીપ્રાપ્તિ વિગેરેનો આવાર

૧ ભમરા સરખા રયામ રતના કેસવાળો ભોગી જાણવો બુરા કેસવાળો લપટ જાણવો જડા કેસવાળો દુકા આયુષ્યવાળો જાણવો, દુકા અને છટાછટા કેસવાળાને લોચીઓ જાણવો બરડા કેસવાળાને મુખ મજબૂત નથી, લાલ કેસવાળો લોકપ્રિય ચાય છે લાખા કેસવાળો સૌને વલ્લભ થાય છે નરમ કેસવાળાને માન મળે (ભદ્ર)

૨ સત્ત્વ આખા સરીરનો સામાન્ય દેખાવ, કાયરતાનો અભાવ, અમ્લીજ પલ ભદ્રબાદુએ ના, હાસ્ય અને નાખિ જબીર હોય તેને ઉત્તમ કહ્યા છે (સામુદ્રિક)

૩ ગુમાદાર નો આ અર્થ છે કવનિત્ ગુમાચાર પાઠ દેખાય છે તેનો અર્થ સદાચારી હોય છે એમ કરવો

આખો ઉપર છે, વાહન મળના ન મળનાનો આધાર ગતિ (ચાલ) ઉપર છે, હુકમ કરવાની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયે કે નહિ તેનો આધાર સ્વર ઉપર છે અને સર્વ બાબતોનો આધાર 'સત્ત્વ' (અતરંગ બળ) ઉપર રહેલો છે

‘ચાલવાની રીતિ (ગતિ) ઝરતા શરીરનો રંગ (વર્ણ) વધારે અગત્યનો છે, વર્ણના કરતા સ્વર વધારે અગત્યનો છે, સ્વરથી પણ વધારે અગત્યની બાબત સત્ત્વ (અતરંગ બળ) એ કારણ કે સર્વ બાબતોનો ઊંડોનો આધાર સત્ત્વ ઉપર રહે છે

‘પુરુષનો જેવો વા. હોય કે તેનું તેનું રૂપ દોષ છે, જેનું રૂપ દોષ છે તેનું તેનું મન હોય છે, જેનું મન દોષ છે તેનું તેનું સત્ત્વ (અતરંગ બળ) હોય છે અને જેનું સત્ત્વ દોષ છે તેવા તેનામાં શુદ્ધો દોષ છે

‘આવી રીતે પુરુષના લક્ષણો તારી પામે સંશોધના મે વર્ણવી બતાવ્યા, હવે હું તને સ્ત્રીઓના લક્ષણો વર્ણવી બતાવું છું તે તું ધ્યાન રાખીને બરાબર સાંભળ’ ”

સત્ત્વ-વર્ણન-ઉપાય

અહીં મેં (વામદેવે) વિમળકુમારને મવાલ કયા કે “મિત્ર ! સત્ત્વ લક્ષણના આધારબદ્ધ અત્યંત નિર્મળ સત્ત્વ છે એમ તો કહ્યું અને તેના ઉપદેશો ભારે વખાણ કર્યા તો તે (સત્ત્વ) પહેલેથી જોઈ અને જોઈ હોય તેનું જ અને તેટલું જ રહે કે આ જન્મમાં કોઈ પણ પ્રકારે તે વધારે અને વિશુદ્ધ પણ થઈ શકે ખરું ? ”

વિમળે જવાબમાં કહ્યું—“એ સત્ત્વ આજ જન્મમાં પણ વધી “ શકે એવા ઉપાયો છે તે સાંભળ-જ્ઞાન, વિજ્ઞાન (વિશેષ જ્ઞાન-સાધન-સ “ વિગેરે), વૈય (મજબૂતાઈ-હિમત), સ્મૃતિ અને સમાધિ એ સત્ત્વની “ વૃદ્ધિના ઉપાયો છે બ્રહ્મચર્ય, દયા, દાન, નિસ્પૃહીપણ (આશારહીત “ થઈ કાર્ય કે ક્રિયા કરવા તે), તપ અને ઉદાસીનતા એ સર્વ જગ્યોએ “ સત્ત્વને વધારનાના હેતુઓ છે, એથી સત્ત્વ વધારે શુદ્ધ થાય છે “ અને પ્રાણીની પ્રગતિ થાય છે એ વિશુદ્ધિના ઉપાયો વડે સત્ત્વ ને “ ટલા પુરતું અશુદ્ધ હોય તેટલું વિશુદ્ધ થાય છે, જેવી રીતે કાચ “ ઉપર ખારો કપડું કે લાય લગાવવાથી તે વધારે સારું થાય છે તે “ પ્રમાણે સત્ત્વના સંબંધમાં જાણતું એનું કારણ એ છે કે ઉપર ને

૧ સત્ત્વનો અર્થ અહીં શું કરવો તે મઠિ જરા આગળ જુઓ એનો અર્થ ‘વિશુદ્ધ આત્મપ્રકૃતિ હવે પછી કરવામાં આવશે તે અગ્ર લાગુ પડતો લાગે

“ ભાવો જણાયા છે તે ભાવમા (અતરંગ વર્તનમા) જે કાંઈ ચીકારા હોય
 “ છે તેને તે દૂર કરી દે છે અને એને વારવાર કરી કરીને મેવવાથી
 “ તેઓ અતર આત્માને લુખો પાડી દે છે આવી રીતે આત્મા લુખો
 “ પડી જાય છે એટલે તેમાથી એકઠો થયેવ મેવ નીકળી જાય છે
 “ અને એક વખત મેવ નીકળી ગયો એટલે લેસ્થા (આત્મપરિણતિ)
 “ શુદ્ધ થાય છે અને તેને અહીં “સત્ત્વ” કહેવામા આવ્યું છે સત્ત્વ
 “ જ્યારે શુદ્ધ હોય છે ત્યારે મુદર લક્ષણો બહારથી પોતાના શુભો
 “ બરાબર બતાવે છે, અને અપલક્ષણના દોષો એટલો બધો બાધ
 “ કરતા નથી આટલા ઉપરથી ભાઈ વામદેવ ! જે ભાવોથી એ સમન્ત
 “ શુભના આધારભૂત ઉત્તમ સ્વત્વ વધી ગયું છે તેના ભાવો વિધમાન
 “ છે, હયાત છે, એ હવે તારા સમજવામા આવ્યું હશે ”

‘અહો અટુટીતસકેતા ! સત્ત્વ મળી આટલી બધી વાત મારા
 મિત્ર વિમળે કરી તે મારા સમજવામા જરા પણ આવી નહિ, છતાં
 માગી બહેન (માયા) પાસે દોવાથી તેના દોષથી મેં તો હા પાડી,
 માથું ધૂણાવ્યું અને કુમારને કહ્યું “કુમાર ! તે બહુ મારી વાત કરી,
 મારા મનમા જે ગાંઠ પડી હતી તે બગબગ દૂર થઈ ગઈ હવે તું
 શ્રીના લક્ષણ કહેતો હતો તે આગળ ચલાવ વળી આ શ્રીપુરુષનું
 જોડ્યું જેને જોઈને તને આટલો બધો વિસ્મય થયો છે તે તેના લક્ષ-
 ણુપરથી તને કેટલું લાગે છે તે પણ જાણવી દે ”

શ્રી લક્ષણ.

વિમળે આગળ જવાબ આપતા જણાવ્યું “આ જોડવા પંકી
 નરમા જે લક્ષણ છે તેથી તે ચક્રવર્તી થાય અને તેની સાથેની શ્રીમા
 જે લક્ષણો દેખાય છે તે પરથી તે ચક્રવર્તીની શ્રી થાય તેવું છે એમ
 જણાય છે આના મુદર લક્ષણોથી યુક્ત જોડવાને જોઈને મને વિસ્મય
 થયો હતો હવે શ્રીના લક્ષણો તને જણાવું છું તે ધ્યાનમા રાખજો —

‘આખા ગરીરનો અરધો ભાગ મુખ છે અથવા બીજી રીતે કહી-
 એ તો બધો આધાર મુખ ઉપરજ દોવાથી તેજ આખું ગરીર છે,
 મુખથી પણ નાસિડા (નાક) વધારે અગત્યની છે અને નાક કરતા
 પણ આખો વધારે ઉપયોગી અને લક્ષણમયક છે

૧ ચીકારા સાથે મેવ લાગે છે, લુખી વસ્ત્રને મેવ લાગતો નથી

૨ વામદેવ આ સર્વ વાર્તા સસારીજન તરીકે સદાગમ પાસે કહે છે અને
 અટુટીતસકેતા વિગેરે સામળે છે લક્ષણો તે બરાબર સમજે છે, પણ સત્ત્વ અને
 તેને વધારવાના ઉપાયની વાત આવી એટલે સસારરસીઆને તે કાંઈ સમજાવ
 નથી, છતાં માયાના જોરથી પોતે જાણે સમજી ગયો છે એમ બતાવ્યું

‘જે સ્ત્રીના પગને તળીએ ચક્ર ટોચ, પદ્મનુ ચિહ્ન હો
ધનનુ લક્ષણુ દેખાતુ હોય, છત્રનુ ચિહ્ન હોય, મોટા સાથીઓ દેખા
હોય, અથવા વર્ધમાનનુ ચિહ્ન હોય તે સ્ત્રી રાજની રાણી છે અથ
યનાની છે એમ જાણુ’

‘જે સ્ત્રીના પગે મોટા વિસ્તારવાળા, વાકા અને સુપડા જે
હોય તો તે દાસી થવાની છે એમ સમજુ, તથા જે સ્ત્રીના પગે ત
ચુકા દેખાતા ટોચ તો તેનાથી તે દારિદ્ર પામે છે અને જૂની જ
બાબતમા ચોક પામે છે એમ લક્ષણુ જાણુનાર મુનિઓનુ કથન છે

‘જે સ્ત્રીના પગની આગળીઓ જરા છેડી છેડી અને લુખી હો
તે કામ કરનારી થાય છે, અને જે તે વધારે પડતી જડી ટોચ
તે સ્ત્રી દુષ્ટ અને દારિદ્ર પામે છે એ બાબતમા જરા પણ ર
કરના જેનુ નથી બાકી જે સ્ત્રીના પગની આગળીઓ ચીકામ
હોય અને પાસે પાસે રહેલી દેખાતી હોય, બરાબર ગોળ હોય
વળી લાચ હોય તેમજ બહુ મોટી ન હોય તો તે સ્ત્રી મુખી
અથવા યશો એમ જાણુ’

‘જે સ્ત્રીના જઘા^૧ અને સાથળ^૨ પુષ્ટ હોય, બહુ અતરવા
ન હોય, ચીકામવાળા હોય, નસ અને મવાળા વગરના હોય
લાયલીની મુઠ જેવા હોય તો તે પસંદ કરવા યોગ્ય છે’

૧ વર્ધમાન એક ભવના આકારનું નામ છે

૨ ૭ સ્ત્રીના પગની આગળીઓ એક બીજ સાથે મળી ગયેલી હોય તે
દ્વારને ચોભાવે છે અને પુત્રવતી થાય છે જેની તર્જની (અડધા પાસેથી પ
આગળી) બીજ આગળીઓ કરતા વધેલી હોય તે સામું સસરા પતિને પ્રિય
તર્જની કરતા મ ય આગળી મોટી હોય તે અલકારી થાય છે જેની અનામિકા
(છેદીની પહેનાની આગળી) સર્વથી મોટી હોય તે જડુ ઉત્તમ થાય જેની ઠ
આગળી સર્વથી મોટી હોય તે સ્વજનમા માન પામે છે જેની સમ આગળી
બહુ નાની હોય તે મર્યાદામા રહી ચકતી નથી ક્યારે આગળીથી અનામિકા ન
હોય તો તે સ્ત્રી પતિને દગો દેનારી થાય છે ૭ સ્ત્રીની વચ્ચેની આગળી સ
નાની હોય તે કદિ પરપુરુષનો સગ કરે નહિ જેની તર્જની આગળી સર્વથી ન
હોય તેને પરણ્યા બાદ પણ તર્જની કારણ કે તેવી સ્ત્રી પરપુરુષ સાથે વિષ
કયા કરે છે (ભદ્ર)

૩ જઘા પુટલની નીચેનો ભાગ

૪ સાથળ ઉર, પુટલની ઉપરનો ભાગ

૫ ૭ સ્ત્રીની પાની જઘાઓ ઝોળ આરિસા ૭વી ચક્રચકતી અને જ
પુષ્ટ હોય તે સ્ત્રી ઉત્તમ જલ્જની જે સ્ત્રીની જઘા પાતળી અને વિષમ હોય
ખરાબ જલ્જની અને જે સ્ત્રીની જઘાપર ધાણ કેરો હોય તેને પતિ તથા ધન
ક્ષય કરનારી જલ્જની. (ભદ્ર)

‘ સ્ત્રીની કેડ વિસ્તારવાળી, માસથી ભરેલી, ચારે બાજુએ લો હીથી ભરેલી, શોભતી હોય અને જે કેડની નીચે કુલાઓ ઊંચા આ વતા હોય તેની કેડ ખાસ વખાણુ કરવા યોગ્ય છે

‘ જે સ્ત્રીના પેડ ઉપર ઘણી નાડીઓ દેખાતી હોય અને જેની ઉપર માસ દેખાતુ ન હોય તે સ્ત્રી દુકાળમાથી આવેલી અને ભુખડી ખારસ જાણુની અને જે સ્ત્રીના ઉદરનો મધ્ય ભાગ ખરાબ લાગેલો અને શોભતો હોય તે મુખ ભોગવનારી યવાની છે એમ જાણુ

‘ જે સ્ત્રીના હાથના નખો ખરાબ હોય, હાથપર ગુમદા દેખાતા હોય, જે હાથોમા પરસેવો વારવાર યયા કરતો હોય, જે ઘણા મોટા હોય, જેના ઉપર રોમ-ખાલ ઉગેલા હોય, જે હાથ કઠોર હોય, જેના હાથ ખરાબર ઘાટસર ન હોય, જે હાથો પીળા પથ્થર જેવા લાગતા હોય અને હુખા હોય તેવા હાથનાળી સ્ત્રી ઘણી દુ ખી યવાની છે એમ જાણુ —”

૧ અહીંથી સામુદ્રિક તાત્ત્વનો સ્ત્રીલક્ષણવલ્લભનો ભાગ અટકી પડ્યો જા કોનો વિભાગ વાચવાનો શોખ હોય તેને લક્ષણાલુ સ્વામીનો ઉપર જણાવેલો સામુદ્રિક ગ્રંથ જેવો એમા સ્ત્રીના પથોવર, કેસ, યોનિ, મુખ, નાસિકા, આંખો વિગેરેની લક્ષણા બહુ વિગતવાર બતાવી છે આવી રીતે વચ્ચેથી એકદમ વિવેચન બંધ કરી દેવાનો હવે સ્ત્રીશરીરનું વધારે વલ્લભ કરવામા લાભ લાગ્યો નહિ હોય એમ મને લાગે ॥ અથવા લખેન વિભાગ શરૂ અથવા વધારે સકારણુ દ્વારા નાખ્યો દુરો એ સમગ્રી ઉપોદ્ધાત જુઓ

પ્રકરણ ૩ જું

આકાશમા યુદ્ધ

મળ કુમાર લતામહપના બીજ ભાગમા વામદેવ સાથે વાત કરી ગયો હતો, યુગળ સ્ત્રીપુરૂષને ભેધને તેમના લક્ષણોપર વિવેચન કરતા સામાન્ય રીતે સન પુરૂષના લક્ષણો કટી ગયો હતો અને સ્ત્રીશરીરના ફેટલાક લક્ષણો કટી પોતાની વાર્તા આગળ ચલાવતો

હતો તે વખતે એક ઘણો નવાઈભરેલો બનાવ બન્યો અને આહુ વાત પડતી રહી

લતામહુપર બે પુરૂષો,

મુદરીનો ભય અને ખયાન,

નનદેવતાનું પ્રાસંગિક સહકારિત્વ.

આકાશમા સૂર્યના જેવા તેજવાળા, હાથમા ઉઘાડી તરવારનાળા અને ઘાણા ભયકર દેખાવવાળા બેપુરૂષો લતામહુ ઉપર સપાટા બધ આવતા હોય તેમ મારા ભેવામા આ યુ વિમળની વાત પડી રહી અને મેં તુરત જ સખમપૂર્વક તેની સન્મુખ ભેતા વિમળનું તે તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું અને મુખેથી 'કુમાર! કુમાર!' એમ મારાથી (નામદેવથી) બોલી જવાયુ અભાર સુધી વિમળ કુમાર તો કોમળ કમળના પત્રોમા પોતાની નજર સ્થિર કરી રહ્યો હતો તેને પણ આ એકદમ શુ યઈ ઇયુ એવો વિચાર આવ્યો અને તેણે તુરત જ એ બાનું પોતાની નજર દેરી

હવે તે જ વખતે પેલા આકાશમાથી આવનાર બન્ને પુરૂષો લતામહુની ઉપર આવી પહોંચ્યા અને તેઓમાથી એક બોલ્યો 'અરે અધમ! લાજ વગરના! તુ ગમે

લા નાસી ન્ત કે ચતાઈ જા, પણ તારો ધૂટડો થનાનો નથી માટે હવે આ દુનિયા તરફ તારી ઇચ્છી નજર નાખી લે અને તારા ઇષ્ટ દેવનું સ્મરણ કરી લે અથવા તોડ પુરુષત્વ (પરાક્રમ) દર્શાવ આમ ધૂપાઈ શુ રહો છે ?

આવા અતિ તિરસ્કારયુક્ત આકરા અને યુદ્ધને આમનણુ કરનારા વચન માલખીને પેલો લતાગૃહમા ગહેલો મુલક્ષણુનાળો આકાશમા યુદ્ધ પુરૂષ પોતાની સાયેની સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો 'જરા ધીરજથી રહેજે, સાનધ ગહેજે,' એમ બોલી એ સ્ત્રીને લતાગૃહમા રહેના હઈ પેલા નવા આનનાર બન્ને પુરૂષપ્રત્યે જોરથી બોલ્યો 'અરે ! જે મારે માટે બોધ્યા છે, તે ભૂધી જતા નહિ હવે તમે બુઝ્યો કે આપણામાથી કોણુ નાસી જાય છે અને કોણુ ધૂપાય છે ?' આ પ્રમાણે બોલી લતાગૃહમા રહેલા પુરૂષે પોતાની તરવાર ખેંચી અને નવા આનનાર પુરૂષે તરફ દોડતો હત્યો એ બન્ને પુરૂષે માથે જોનારને અત્યંત વિસ્મય કરે તેવું આકાશમા મોટું દાઝણુ યુદ્ધ ચાલ્યું, તરનાર અને બખતર સામ સામે ખડખડવા લાગ્યા, હથિયારોના ખણખણુ થતા અવાજોથી અને લડનારાઓના અરસપરસ સિંહનાદ જેવા હાકોટાથી યુદ્ધ ઘણું ભયંકર દેખાવા લાગ્યું અને અનેક પ્રકારના યુદ્ધવ્યાપાર, ઉગ્ર રીતે એક બીજાને વળગવાની રીત અને હાથે નીચે થઈ જવાની પદ્ધતિથી તે યુદ્ધ સુંદર જણાવા લાગ્યું

આવી રીતે ત્રણે જણાતું યુદ્ધ ચાલતું હતું તે વખતે નવા આનનાર બે ભયંકર માણુમોખાનો એક વારવાર લતાગૃહમા પ્રવેશ કરવાની ઇચ્છા દર્શાવ કરતો હતો તે વખતે પેલી સ્ત્રી લતાગૃહમા એકલી હતી તેથી બીકને લીધે તે ગાભરી થઈ ગઈ હતી, મુઝાઈ ગઈ હતી, તેના સ્તનો ધ્રુજતા હતા, સિંહના ત્રાસથી હરણી જેમ ગભરાઈ જાય તેવી તે દેખાતી હતી, દશ દિશાઓમા મદદ માટે અસ્થિગ્ર નજર પેંકતી હતી અને કોઈ રીતે સાથી નાસી ધૂટાય તો ભાગી જવાનો માર્ગ શોધતી હતી એવે અણીને વખતે તેની નજર વિમળકુમાર ઉપર પડી એટલે જરા હૃદયમા ભરોમો લાવીને તેણે વિમળકુમારને કહ્યું "અહો મહા પુરૂષ ! મારો બચાવ કર બચાવ કર' મને છોડાન' હું તારે ગરણે છું' વિમળકુમારે તેને કહ્યું 'નુંદરી ! જરા પણ ગભરાશો નહિ ! તમારે ત્રાસ પામવાનું કે ખડીવાનું હવે કાંઈ પણ જારણુ નથી તમને કાંઈ ઇન્ત કે અડચણુ નહી થવા દઉં'

આ પ્રમાણે માગણી અને સ્વીકાર થયો ત્યાં તો તે મુંદરીને ઉપાડી લેવા માટે પેલો બીજો પુરુષ ઉપરથી આની પહોં આત્મસામર્થ્ય રચ્યો, અને હજી તે લતાગૃહમાં ઉતરે તે પહેલાં તો નિમળકુમારના શુભસમૂહના જોરથી ઉત્પન્ન થયેલા માનસિક બળને લીધે તેને વનદેવતાએ આકાશમાં થઈ દીધો. લતાગૃહ ઉપર આવેલો પુરુષ તો આખો ફાડીને ચારે તરફ જોવા કરતો. ટોતો પણ પોતાનું કાંઈ ચાલી ન શકનાથી વિવખો થઈ ગયો અને ક્રિયારહિત થઈ હા લી ચાલી પણ શક્યો નહિ અને કાંઈ પણ દેખી પણ શક્યો નહિ, તેથી જાતે ભીત ઉપર કાઢેલ ચિત્રમાં આજેખેલો હોય તેમ આકાશમાં લટકી રહ્યો.

હવે એ જોરલાભાના પુરુષે પેલા નવા આવનારામાંથી બીજા પુરુષને આકાશમાં હરાવી દીધો, હુકાવી દીધો એટલે તે હારના પુરુષ નાશના લાગ્યો, જોડવાવાળો પુરુષ તેની પછવાડે લાગ્યો આ હરીકૃત જે પુરુષ લતાગૃહ ઉપર થભાઈ ગયો હતો તેને જોઈ એટલે તેના મનમાં અત્યંત રોષ ભરાઈ આવ્યો અને તેની પછવાડે આકાશમાં જવાની ઇચ્છા તેના મનમાં થઈ આની વનદેવતા તેનો આ ભાવ જાણી ગયા તેમનું કાર્ય તો માત્ર સ્ત્રીની મયાદાનો લોપ ન થાય તેમ કરવાનું અને નિમળકુમારના અસાધારણ શુભને લઈને તેની ઇચ્છાને માન આપવાનું હતું, બાકી લગાઈમાં રચ્યે પડનાની તેમને કાંઈ જરૂર નહોતી-એટલે તુરંત જ તેને દેવતાએ છોડી દીધો. એ હટેલો બીજો પુરુષ પણ અમાઉ જનારા બંનેની પછવાડે જોરથી આકાશમાં ઉડ્યો ગયા બંને તો એટલા દૂર ગયા કે તે નજરે પણ દેખાતા ન દોતા, છતાં આ બીજો પુરુષ તેની પછવાડે ચાલ્યો.

મુંદરીનો ક્ષોભ

કુમારનો નિજ્ય.

નિમળનો આભાર

તે રખતે લતાગૃહમાં નિમળકુમારના આશ્રય તળે રહેલી મુંદરી 'અરે આપપુત્ર ! તમે ક્યા ગયા ? મને એકલી મૂકીને ક્યા ચાલ્યા ? ક્યારે આવશો ? શુ થશે ?' એમ બોલવા લાગી મેં (વામદેવે) અને નિમળકુમારે તેને અનેક પ્રકારે ધીરજ આપી, આશ્વાસન આપ્યું.

હવે કેટલોક સમય ગયા પછી એ મુંદરી સાથેનો પુરુષ નિજ્ય લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરીને મુંદર કાંતિથી દીપ્તો આવી હવથી તેમ જ માતુર

તાથી મુદરીની ગોધ કરતો એકદમ પેગથી ભા (લતામહપમા) આવી પહોંચ્યો. એને આવી પહોંચેવ જોડે અમૃતનો આખા ગરીબ પગ ઘટકાવ કર્યો દોય તેમ પેલી મુન્ડીને ઘણાજ ભગ્ન થયો, તેના મન અગો આનંદથી ઉભરાઈ જવા લાગ્યા અને તેની પ્રતી હર્ષથી બટાર આનંદ લાગી મુદરીએ વિમળકુમારના આશ્રય મળ્યો સર્વ હઠીકત તેને દુકામા જણાવી દીધી એટલે તેણે વિમળકુમારને પ્રણામ કર્યા અને કહ્યું ‘અહો ! આવે અલીને વખતે તમે મારી પ્રિય પત્નીનું રક્ષણ કર્યું તેથી તમે મારા અધુ છે, ભાઈ છે, પિતા છે, માતા છે, માત્ર જીવિતજ છે ! ખરેખર ! પુરુષોત્તમ નરોત્તમ ! તમને ધન્ય છે ! હું તમારો દાસ છું, નોકર છું, વેચાણ છું, ગુલામ છું, સદેગો લઈ જનાર આકર છું હવે હું તમારું શુ દિત કરું તે મને જમાવો’

વિમળકુમારે જવાબમાં કહ્યું “મહાપુરુષ ! આમ ઉતાવળ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી, તેમજ એવો આભાર માનવાની પણ જરૂર નથી. હું તારી સ્ત્રીનું રક્ષણ કરનાર કોણ માન છું ? તારા પોતાના માહાત્મ્યથી તે જ ખરેખરી રીતે તેને બચાવી લીધી છે પરંતુ મને એક ભારે નોતુક થયું છે ભાઈ ! તારી હઠીકત મને જલ્દે અને મને જણાવ કે આ બધી વાત શી બની છે ? અને તું આકાશમાં ઉઠો સાર પછી શું થયું ?”

ઉપરના પ્રશ્નનો વિનયપૂર્વક જવાબ આપતા પેલા જોડવાળા પુરુષે કહ્યું “જો આપને એ મન હઠીકત સામળવા નોતુક થયું હોય તો આપ જરા સ્થિરતાથી બેસો, કારણ કે એ જરા લાંબી વ્થા છે”

પછી સર્વ લતામહપમા જમીન પર બેઠા અને પેલા જોડવાળા પુરુષે પોતાની વ્થા કહેવા માડી

પ્રકરણ ૪ થું

રત્નચૂડની આત્મકથા.

મળકુમાર અને દુ (વામદેવ) સામળીએ તેવી રીતે પોતાની સ્ત્રીની ટાજરીમા ભેડલાવાળા પુરૂષે પોતાની આત્મકથા સ્વયં સર્વે લતામડપમા બેસા છે અને કથા કહેનારતુ આપુ શરીર પોતાના વિજયના ઉમળ કામા અને આભારના ખ્યાલમા ઉછળી રહું છે અને પતિ મળવાથી ભેડલાવાળી સ્ત્રીના આનદનો પાર નથી છત કરી આવનાર મુલક્ષણુવાળા યુવકે ચલાવ્યુ —

રત્નચૂડની આત્મકથા.

શરદ ઋતુના શાંત ચંદ્રના કિરણસમૂહ જેવો શ્વેત અને રૂપામય વૈતાલ્ય નામનો પર્વત છે એ પર્વતની ઉત્તર અને પાનો સાથે દક્ષિણ એમ બે શ્રેણીઓ છે ઉત્તર શ્રેણીમા સાઠ પરિચય વિદ્યાધરના નગરો આવેલા છે અને દક્ષિણ શ્રેણીમા પચાસ વિદ્યાધર નગરો આવી રહેલા છે એ વૈતાલ્ય પર્વતની દક્ષિણ શ્રેણીમા એક ગગનરોમ્બર નામનું નગર છે એ નગરનો મણિપ્રભ નામે રાજા છે, તેને કનકશિખા નામની રાણી છે એ મણિપ્રભ રાજા અને દેવી કનકશિખાને એક રત્નરોમ્બર નામનો પુત્ર છે અને રત્નશિખા અને મણિશિખા નામની બે પુત્રીઓ છે એ બન્ને પુત્રીઓમાની રત્નશિખાને મેઘનાદ નામના વિદ્યાધરની સાથે પરણાવવામા આવી છે અને મણિશિખાને અમિતપ્રભ નામના વિદ્યાધર સાથે પરણાવવામા આવી છે હવે એ રત્નશિખા અને મેઘનાદનો હું પુત્ર થયો મારૂં રત્નચૂડ એવું નામ રાખવામા આયું અને પેલી મણિશિખા જેને અમિતપ્રભ સાથે પરણાવવામા આવી હતી તેને બે છોકરા થયા જેના નામો અનુક્રમે

અચળ અને અપળ રાખવામા આવ્યા એ રીતે એ અચળ અને અપળ મારી માસીના દીકરા થાય હવે મારા મામા રત્નશેખર એક રતિકાન્તા નામની સ્ત્રી સાથે પરણ્યા હતા તેને એક દીકરી થઈ હતી તેનું નામ ચૂતમજરી પાડવામા આવ્યું હતું તે આ અત્રે હાજર રહેલી છે તે જ છે મારી માસીના છોકરાઓ અચળ અને અપળ, હુ અને આ ચૂતમજરી-અમે સર્વે નાનપણમા સાથે જ ઉછર્યા હતા અને સાથે જ ક્રીડા આનંદ કરતા હતા અનુક્રમે અમે સવ કુમાર અનસ્થાએ પહોંચ્યા અને અમારા કુળક્રમથી જે વિધાઓ ચાલી આવતી હતી તે સર્વનો અમે અભ્યાસ કર્યો^૧

“હવે મારી માતાના ભાઈ (મારા મામા) રત્નશેખરને નાન-
 પણથી એક ચંદન નામના સિદ્ધપુત્રની સાથે દોસ્તી
 રત્નચૂડને થઈ હતી એ સિદ્ધપુત્ર જિનેશ્વરદેવ શ્રીસર્વજ્ઞ કહેવા
 ધર્મપ્રાપ્તિ આગમોમા ઘણો નિપુણ હતો અને તે ઉપરાંત
 નિમિત્તશાસ્ત્રમા, જ્યોતિષમા, મત્રતત્ત્વમા અને મનુ-
 બ્યના લક્ષણો સમજવામા ઘણો કુશળ હતો એની સોબતથી મારા
 મામા રત્નશેખર પણ જૈનધર્મ ઉપર ઘણા રક્ત થયા હતા અને તે
 ધર્મ ઉપર તેની ઘણી ભક્તિ થઈ હતી મારા મામા રત્નશેખરે એ
 સુદર જૈનધર્મનું જ્ઞાન મારા પિતા મેઘનાદને આપ્યું, તથા મારી
 માતા રત્નશિખાને અને મને પણ એ ધર્મ શિખવ્યો ચંદન સિદ્ધપુત્રે
 એ વખત મારા લક્ષણ જોઈને મારા પિતા તથા મામાને જણાવ્યું
 કે આ છોકરો વિધાધરચક્રવર્તી (વિધાધરોનો ચક્રવર્તી) થશે

૧ પાત્રોના નામોમા ગડબડ ન થઈ જાય તે માટે પ્રસ્તાવની રાજઆતમા મુખ્ય પાત્ર વિગેરેનું જે વસત્વક્ષ આપ્યું છે તે જુઓ હકીકત નીચે પ્રમાણે છે —
 મહિપ્રભ-એ મગનશેખર નગરનો રાજા છે અને કથા કહેનાર રત્નચૂડના દાદા થાય

રત્નશેખર-એ મહિપ્રભનો પુત્ર, અને રત્નચૂડનો મામા-સાસરો થાય
 રત્નશિખા-મહિપ્રભની પુત્રી રત્નચૂડની માતા અને રત્નશેખરની પ્ત્તેન થાય
 મહિશિખા-મહિપ્રભની પુત્રી રત્નશેખરની પ્ત્તેન અને રત્નચૂડની માસી થાય
 અચળ-રત્નચૂડની માસી મહિશિખાનો પુત્ર અને રત્નચૂડનો દરીદ્ર
 અપળ-રત્નચૂડની માસી મહિશિખાનો બીજો પુત્ર અને રત્નચૂડનો દરીદ્ર
 ચૂતમજરી-રત્નચૂડના મામા રત્નશેખરની દીધરી, આખરે રત્નચૂડની મત્તી
 મેઘનાદ-રત્નચૂડના પિતા તે રત્નશિખાને પરણ્યા હતા

આ આખો હિસાબ રત્નચૂડને જાગે જતા રો આની સાથે વસત્વક્ષ અને પાત્રો લેતા હકીકત જરાજર જેતી જશે ચક્રવર્તીએ જરાપણુ છુલવણુ કરી નથી

(આ પ્રમાણે વાત સાભળીને વામદેવ કહે છે કે હું બોલી ઉઠ્યો કે 'કુમાર વિમળ ! તમે આના લક્ષણ જોઈને જે હકી-ત જ્ઞી હોતી કે એ ચક્રવર્તી થશે તે બરાબર મળતી આવે છે, તમારૂં વચન માન્ય કરશે એમ જણાય છે' કુમારે મને જવાબ આપ્યો 'એ વાત મેં કરી હતી તે કાંઈ મારા ઘરનું વચન હતું નહિ, એ તો આગમનું વચન છે અને તે જરૂર સાચું જ પડે છે, માટે એ બાબતમાં મમ કે મતભેદ પડવા જેવો સભવ ક્યાંય હોય' પછી રવચંદ્રે પોતાની વાર્તા આગળ ચલાવી —)

“હું અને મારા મામા રત્નશેખર એક ધમને અનુસરનારા હોવાથી અમે સાધર્મી હતા, હું તેમના વિચાર પ્રમાણે યોગ્ય હતો અને લક્ષણયુક્ત હતો એમ ધારીને તેમણે મને પોતાની દીકરી ચુતમજરી આપી અને મારી સાથે તેના લગ્ન કર્યા મારી માસીના દીકરા અચળ અને ચપળ એ બનાવથી ઘણા શુરસે થયા અને મને હઠાવવા અને પાછો પાકવા ઘણો પ્રયત્ન કરના લાગ્યા પણ તેમા તેઓ કાંઈ નહીં આપી મને હરાવવા માટે કોઈ નીચ પ્રયત્ન કરના લાગ્યા અને મારા દિદ્રો શોધવા લાગ્યા મને એ વાતની ખબર પડી તેથી કદાચ પ્રપચને લીધે મારૂં ખૂન ન થઈ જાય એટલા સારૂં તેઓની લીલચાલ ઉપર દેખરેખ રાખના માટે એક મુખર નામના જામુગને મેં ગોઠવ્યો જે તેઓની લીલચાલથી વાકેફગાર રહી મને તે જણાવ્યા કરતો હતો એક વખતે એ જામુમે આવીને મને જણાવ્યું કે 'કુમાર રત્નચંદ્ર ! એ અચળ અને ચપળે મહાપાયને ડોઈની પાસેથી કાળી નામની વિદ્યા મેળવી છે અને હવે તેઓ એ વિદ્યા સાધવા માટે કોઈ જગ્યાએ ખાસ ગયા છે' મારા જામુગથી એવી હકીકત સાભળીને મેં તેને જણાવ્યું કે 'જ્યારે તેઓ એ વિદ્યા સાધીને આવે ત્યારે પાછા મને ખબર આપજે' મારી આ મૂચનાને બરાબર લક્ષ્યમાં લઈને મારો જામુગ વિદાય થયો.

“મારો તે જામુગ આજે જ સારારે મારી પાસે આવ્યો અને મને જણાવ્યું કે 'એ અચળ અને ચપળ આજે પાછા વિદ્યાસિદ્ધિ આણ્યા છે અને તેમને કાળી વિદ્યા સિદ્ધ થઈ છે અને હવે તેઓ આજે સવારે આ યા ત્યારે અદર અદર શુભ વાત કરી ગઈત કરતા હતા તે મારા સાભળવામાં

૧ રવચંદ્ર. પોતાની આત્મકથા વિમળ અને વામદેવ પાસે કહે છે વામદેવ સસારીજી છે એ પોતાનો સર્વ અનુભવ સદાચમ સમગ્ર અશુદ્ધિત સંકેતા પાસે કહે છે તે વાત લક્ષ્યમાં રાખવી

આવી ગયો છે તેઓમાથી અચળે કહ્યું કે ‘લાઈ ચપળ’ હું રત્નચૂડની સાથે લડીશ અને રત્નચૂડ મારી સાથે લડવામા રોકાયો હોય તે વખતનો લાલ લઈ તારે ચૂતમજરીને હરણુ કરી લેવી, ઉપાડીને લઈ જવી’ આ પ્રમાણે હું કુમાર! અચળ અને ચપળ વચ્ચે સંજેત થયો છે હવે આપશ્રીને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરો અને મને યોગ્ય હુકમ કરમાવો’

“ મારા જામુએ મારી પાએ આ પ્રમાણે વાત કરી ત્યારે મેં વિચાર કર્યો કે જો કે તેઓએ નવી વિદ્યા સિદ્ધ કરી છે તો રત્નચૂડની * પણ તેઓને મારી હુકમવા હું ગદ્ગદિમાન હું, માત્ર એ વિચારણા અચળ અને ચપળ મામીના ઘોડા છે તેથી લોહોના અપવાદના ભયથી અને ખાસ કરીને વર્મનો નાશ થાય તે સાડ મારે તેમને મારવા તો નહિ એમને મારનાથી ખૂન કરનાનો દોષ મારે માયે આવશે, જીવદયા પળશે નહિ અને સગાને મારનાથી લોકો પણ જીવે બોલશે પણ એ ચપળ બહુજ ખરાબ વર્તે નવાળો અને બાન વગરનો છે તેથી જલ્દી જીવજપટ કરીને મારી ચૂતમજરીને ઉપાડી જાય અને તેને મારી નાખે અથવા હેરાન કરે તો એને પાછી નહણુ ઠરતા અથવા એને ડાડી દેતા મારી હુકમકાંઈ વાચ વળી બીજી અગવડ એ પણ છે કે એની સાથે હું લડુ તે વખતે મને સહાય કરનાર બીજો કોઈ મજબૂત માણસ પણ દેખાતો નથી કે જે આ ચૂતમજરીનું મારી લડાઈ દરમ્યાન રક્ષણ કરે, માટે અભારે આ મારા રહેનાના મ્યાનથી હું ખસી જતું એજ વધારે ગાંઠ છે

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને ચૂતમજરીને લઈને હું ભાથી (વૈતા બગિરિપરના મારા ગગનશેખર નગરથી) નીકળી અચળ ચપળ પડ્યો અને આ ક્રીડાનંદન નામનો બગીચો મારા સાથે હું જોનામા ઘણીવાર આવ્યો હતો તેથી હું મારા નગરથી નીકળીને અહીં આની આ લતામડપમા રહ્યો ત્યાર પછી યોડા જ વખતમા અમને બન્નેને શોધતા શોધતા પેલા અચળ અને ચપળ પણ અમારી પછનાડે અહીં આવી પહોંચ્યા અચળે તો આકાશમા રહીને મારી ઉપર તિરસ્કારના આકરણ વચ્ચેના મ-ભળાનવા માણ્યા અને મારી સાથે સ્પર્ધા (હરીકાંઈ) કરતો હોય તેમ મને તુરંત ગળદો કહેવા લાગ્યો એ વચ્ચેના આભળતા મારા મન ની કેવી સ્થિતિ થતી હતી તે હું તમને જણાવુ હું એક બાળુએ મારી વહાવી પ્રેમમૂર્તિ પ્રિયાના સ્નેહના તાતલાના ભયથી જાતે અકાશ

ગયેલ હોય તેડુ મારૂં મન થયુ, સારે ખીજી બાલુએ શત્રુના ખરાબ વાજ્યોને લઇને લડાઇના રસમા ઉછળવા લાગ્યુ, મારા કૃદ્યની તો એવી ખરાબ સ્થિતિ થઇ ગઇ કે એ ઉઠે પણ નહિ અને ચાલે પણ નહિ, જાણે શુ કરડુ તેના નિર્ણય કરવામા તે તદ્દન મૂઢ બની ગયુ અને જાતે હિંડોળે ચઢ્યુ ટોચ તેની તેની સ્થિતિ તે નખતે થઇ ગઇ મારી સ્ત્રીને એકલી મુકીને જુલુ એ મને ઠીક લાગતુ નહોતુ અને પેલા અચળ ચ પળના લડનાના આમત્રપુને વિસારી ચૂકવામા પણ મારી નખળાઇ દેખાતી હતી આખરે હુ એકદમ આનેરામા આવી જઇને તેના તરફ દોડ્યો અને અચળની સાથે મારે તુરત જ લડાઇ જમી ગઇ અમારી લડાઇ કેની સ્થિતિમા શરૂ થઇ તે તો તમે (વિમળકુમારને કહે છે કે તેણે) આ મુધી ઘટી ખરી જોઇ પણ હતી જેવો અચળ નાઠો કે તુરત જ મેં તેની પુઠ પકડી હુ તેની નજીક પહોંચ્યો એટલે મેં તેને આકરા વચન કહેના માઝ્યા, જ્યારે મેં ઘણા આકરા શબ્દો કહ્યા સારે તે અટક્યો અને ડરીવાર અમારી લડાઇ ચાલી મેં એક સખત સપાટો તેને લગાવ્યો, તેથી તેના હાડકા ભાગી ગયા અને અચળ પડ્યો આકાશમા રહ્યા રહ્યા મેં તેને જમીનપર ઢીક્યો, તેના અગોપાગોના ચૂરેચૂરા થઇ ગયા, તેની શક્તિ બધી ગળી ગઇ, તેનામા દીનતા આવી ગઇ, વિદ્યાએ તેની સાથે ચાલી નહિ અને શરીર પણ ટીલચાલ વગરનુ થઇ ગયુ

“હવે તે વખતે મેં વિચાર કર્યા કે આ અચળ તો એવો થઇ

ગયો છે કે ફરીનાર મારી સાથે લડવાનો કે સામે

નૂતનજરીનો આવવાનો ઢદિ પણ વિચાર કરશે નહિ, પરંતુ અરે

ખ્યાન આ યો રે ! નૂતનજરીને છોડીને આની પછવાડે હુ લાગ્યો

તેમા મેં તો આકાશને મુઠ્ઠીએ મારી અથવા તો ફે

તરા ખાઝ્યા, ડારપુકે એ બાપડી નૂતનજરી એકલી છે તે ઘોર ભાગે

તો ખીકથી મરી ગઇ હશે ! અથવા તો પેલો પાપી ચપળ જરૂર એને

એકલી જોઇને હરી ગયો હશે, ઠપાડી ગયો હશે ! અરે રે ! મેં આ શુ

વિચાર વગરનુ કામ કર્યું ! જરૂર એ બાળાને પેલો પાપી ઉપાડી

ગયો જ હશે અને એને ઉપાડીને એ પાપી ક્યાનો ક્યા ચાલ્યો ગયો

હશે-મારા ખ્યાલમા એ વાત રહી નહિ અને એ ક્યા ગયો તેની મેં

તપાસ પણ રાખી નહિ ! હવે એ દુરાત્મા પાપી ચપળ ક્યા ગયો હશે !

પણ ચાન ! જોઈ તો ખરો-આ પ્રમાણે વિચારીને હુ એકદમ સાથી

આવી નીકળ્યો હુ યોડે આ યો ત્યા ચપળ મને બરાબર સામે મળ્યો

“અપળને દૂરથી જોતાજ મારા મનમાં અનેક તર્કવિતર્કો આવના લાગ્યા એક હમેશા અનુભવ શકા ઉત્પન્ન કરે છે—એમ અપળ પાસે મારા સબંધમાં પણ થયું મેં વિચાર્યું કે અરે ! આ અપળ અહીં કેવી રીતે આવ્યો ? શું સૂતમજરી એ પાપીના જોવામાં જ આવી નહિ હોય ? અથવા તો એ સ્ત્રી એની વિષયમુખ્ય ભોગવવાની ઇચ્છાની આમેં થનાથી શું એ પાપીએ તેને મારી નાખી હશે ? ગમે તેમ હોય પણ જો તે સ્ત્રી હજી મુધી જીવતી હોય અને આ પાપી એને હાથ કરી શકે તેવા મયોગો હોય તો એ અત્યારે અચળની પછવાડે અહીં આવે તે વાત ઘેઘ રીતે બંધબેસતી નથી પ્રચલિત વાત છે કે -

શૂન્યે દધિઘર્ટી દદ્મ્, કાક સ્થગનવર્જિતામ્ ।

લઘ્વાસ્વાદોઽપિ તા મુક્ત્વા કથમન્યન ગચ્છતિ ॥

મનુષ્ય વગરના એકાંત સ્થાનમાં ઢાંકણા વગરનું કંઈક ભાજન પડેલું હોય તો તેના સ્નાદને બાળુનારો જાગડો તેને છાડીને બીજે જા માટે જાય ? આટલા ઉપગ્રથી માફ એમ અનુમાન થાય છે કે મારી સ્ત્રી જરૂર જીવતી જ નથી એ જીવતી હોય તો એને છાડીને આ અપળ અહીં આવે જ નહિ—આવા આવા અનેક પ્રકારના વિચારો હુ મારા મનમાં કરતો હતો, અનેક માચી ખોટી શકા કરી તેના ઉકેલ અને નીકાલ મનમાં ને મનમાં કરતો હતો, ત્યાં તો અપળ મારી તદ્દન નજીક આવી પહોંચ્યો તુરત માફ તેની સાથે યુદ્ધ થયું મેં તેને પણ અચળની પેઠે જ જમીન પર પટક્યો અને તેના પણ અચળની જેવા જ હાલ થયા

“આવી રીતે અચળ અને અપળ બન્નેને ઠેઠાણે પાડી પાછો

મેં વિચાર કરવા માલ્યો—અરે રે ! શું મારી પ્રિય સ્નેહની તમા મરી ગઈ, અથવા શું નાશ પામી ગઈ ! અ સાકાએ થવા વિનાશને પ્રાપ્ત થઈ ! અથવા શું તેને ઘેઘ જગ્યાએ અપળે સતાડી દીધી હશે ! અથવા તો તેને

ઘેઘ બીજાના હાથમાં ચોંપી દીધી હશે ! આવી રીતે સ્ત્રી સબંધી અનેક પ્રકારના સારા માઠા વિકલ્પો રૂપ ઉછળતા મોત્તઓની માળાથી ચાલતો અને મનરૂપ નદીમાં રૂબડી મારતો હુ આ પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યો એક સમશીળ છે, તેમાં ખાસ કરીને મળધી માટે શકા વધારે થયા કરે છે અહીં આવતા જ મેં મારી પ્રેમમૂર્તિને અખરિત જોઈ એ વખતે મારા શરીરમાં શ્વસ-આવેશો, માડ હૃદય ઉછળી ગયું આજ

આખા શરીરમા આનંદ ફેલાઈ ગયો, રોમાચ ખડા થઈ ગયા, માગી ચેતના સ્થિર થઈ અને આખા શરીરમા શાંતિ શાંતિ થઈ ગઈ અને હર્ષથી શરીર ડોવના લાગ્યું, મારા ચિત્તમા જે ઉદ્વેગ હતો તે ખમી ગયો અને આ મારી પ્રિયતમાએ તમારી સર્વ વાર્તા કહી અને તમારા માહાત્મ્યથી કેવો અદ્ભુત બનાવ બન્યો તે પણ કહી સમજાવો. આ પ્રમાણે મેં મારી આત્મકથા કરી.”

પ્રકરણ ૫ મું.

વિમળ અને રત્નચૂડ-ચૂતમજરી.

રત્નચૂડ વિગ્રાધરે પોતાનો વૃતાંત કહી સમજાવ્યો, વિસ્તારથી આત્મકથા વિમળકુમાર પાસે વામદેવ સામળે તેમ કહી સમજાવી, ચૂતમજરી માટે અચળ અપળ સાથે કેટલી અને કેવી ખટપટ થઈ હતી તે જણાવી દીધું, પોતાના ધર્મપ્રેમનો સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો અને વિમળકુમારે કરેલી સહાય અને લીધેલ સમાજ માટે આભાર દર્શાવ્યો. આત્મકથા પૂરી કરી રત્નચૂડે વાત ચલાવી —

કાર્યની જુઝ કરનાર રત્નચૂડ
નિ રૂપહી મહાનુભાવના ઉચ્ચ આદર્શો.
સજ્જનના ભાનમીવનની કિમત.

રત્નચૂડ—“ બધું વિમળ ! તું આ બાળાનું રક્ષણ કર્યું તે ખરેખર માર્ગ રક્ષણ કરવા જેવું કર્યું છે ! એમ કરીને તું મારા કુળની ઉન્નતિ કરી છે ! અને મને વિશુદ્ધ યશ આપ્યો છે ! ભાઈ ! મહાનુભાવ ! હું તને શું કહું ? કયા રાખડોમા કહું ? કેવી રીતે કહું ? આ દુનિયામા એવી કોઈ વસ્તુ નથી, ચીજ નથી, બાબત નથી, જે તું મારે માટે કરી ન હોય ! તું મારે સર્વસ્વ કરી આપ્યું છે લોગોમા કહેવાય છે કે-કોઈએ આપણા ઉપર ઉપમાર કર્યો હોય તેના બદલો વાળવો એ તો 'વાણીઆનો ધર્મ' છે,

૧ વાણીઆનો ધર્મ પેસા લઈને તેના બદલામા બીજી વસ્તુ આપવી એક વસ્તુને બદલે બીજી વસ્તુ આપવી આપાર-દિસાળની માત

એમાં ના માધુતા નથી, એમાં કાંઈ વિગેપતા નથી, હવે એમાં પણ જે પ્રાણીઓ મુઝાય છે, મતલબ કે એટલું પણ કંઈ શક્તા નથી તેમને તો જનાવજ મમજના, કંગેલ ઉપકારનો બદલો ન વાળનાર માણસ નવી એમ સમજવું. આટે વિમળકુમાર! મારા ઉપર મહેરબાની કરો, મને કાંઈ કરમાનો એટલે આપને જે નાઈ પ્રિય હોય તે હું આપનો મેનક આપવું કાર્ય બનતું ”

વિમળ—“ અહો કૃતગ્રેષ્ઠ ! તમારે એના સબમમા પડનાની જરા પણ જરૂર નથી તમારા દર્ગનનો મને આજે લાભ મળ્યો એટલે હવે અમારે તે શી વાતની બાકી રહી! એથી વધારે અમને વહાલું પણ શું હોય અથવા હોઈ શકે ? ”

ઘચ સહસ્રેણ સતા ન મુન્દર, દિરખ્યશોટ્યાપિ ન વા નિરીક્ષિતમ્ ।
અવાપ્યતે સજ્જનલોકચેતસા ન કોટિલક્ષરપિ માચમીલનમ્ ॥

“સજ્જન પુરૂષોત્તમ એક સુદર વચન હજારો સોનામહોરથી પણ મળી શકતું નથી, કરોડ સોનામહોરથી પણ એના લાભવાનનું દર્ગન મળતું નથી, તેમજ લાખો કરોડ સોનામહોરથી પણ તેમના દૃઢ્યની સાથે લાનપૂર્યક મળવાનું બની શકતું નથી.”

“અને ભદ્ર! મેં તે તારું એવું શું મોટું કામ કરી નાખ્યું છે કે તારી જાતને બદલો વાળવાના સબમમા આટલી બધી વિચારમાં નાખી દીધી છે ? ”

અમૃત્ય ગ્લ અર્પણની માગણી.

નિરુપ્તિની વિશિષ્ટ નિર્લેપતા.

પ્રાર્થના. દાક્ષિણ્ય. આગ્રહ. લાવ.

વિમળે ત્યારે આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો ત્યારે રત્નચૂડે પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો કે આવા મજ્જન માણસ અમુક વસ્તુની માગણી તો શેના જ કરે ? પણ મારે આ મારા અન્તરણ્ય બધુંનો કાંઈક બદલો તો જરૂર વાળવો જોઈએ જો તેમ નહિ કરું તો મારા મનમાં નિગત વળશે નહિ—આ પ્રમાણે વિચારીને ગ્લૅન્ડે પોતાના હાથમાં એક રત્ન પ્રગટ કર્યું—તે રત્ન દેખાવમાં જ એવું અસાધારણ હતું કે સાધારણ લોકનજરથી તે ભૂંડ છે, કે લાવ છે, કે પીગુ છે, કે મરદ છે, કે તળા રગતુ છે એમ નિર્ણયપૂર્વક કહી શકાય તેમ નહોતું, એણે સર્વે દિગ્ગાઓને ઝગઝગાવમાન કરી દીધી હતી, એ સર્વ રંગોથી ચુલો-લિત હતું અને જાણે ધ્રુવનુખ્ય (કાચળી) ટોચ નહિ તેમ પોતાની

કિરણજળોથી તેણે પોતાની પ્રભા સર્વત્ર પ્રલાવી હતી એ રત્ન પોતાના
 હાથમાં વિમળકુમારને જતાવતો રત્નચૂડ વિધાવર બોલ્યો “ભાઈ
 વિમળ ! આ રત્ન સર્વ પ્રકારના રોગોને દૂર કરનાર છે, મહા ભાગ્યવાન
 છે, દુનિયાના દારિદ્ર્યને દૂર કરનાર છે અને સર્વ રગતુ હોવાસાથે શુભા
 તે લગભગ ચિંતામણિ રત્ન જેવું છે દેવતાઓએ મારા કર્મથી રાજ
 થઈને ખુશીથી એ રત્ન મને અર્પણ કર્યું હતું એ રત્નમાં એવી ખૂબિ
 છે કે આ લોકમાં તે મનુષ્યોની સર્વ આરાઓને પૂરે છે કુમાર !
 બધું ! મારા ઉપર મહેરબાની કરી આ રત્નને ગ્રહણ કર, જ્યાંગુધી
 એ રત્ન તું લેશે નહિ ત્યાંગુધી મારા જીવને કોઈ પ્રકારે નિરાત
 થનાર નથી ”

રત્નચૂડના આવા આગ્રહના જવાબમાં વિમળકુમારે કહ્યું “મા
 હાત્મા ! બધું ! તારે આ બાબતમાં મને જરા પણ આગ્રહ કરવો નહિ
 અને તારે મનમાં ખેદ પણ રાખવો નહિ તે દીધું અને મેં લીધું,
 પછી કાંઈ બાકી છે ? ને ભાઈ ! એ તો તારી પાસે રહે એ જ સાફ
 છે, માટે બરાબર સભાળીને એને તું મૂકી રાખ અને મનમાં અન્ય
 અન્ય વિચારો ન કર ”

દેનાર લેનારની નિશિષ્ટ મહાનુભાવતા,
 રત્નચૂડનો શુભ પક્ષપાત અને ગૌરવ,
 વિમળની અસ્તુતિ નિસ્પૃહતા સાથે સ્થિરતા.

ત્યારે વળી ચતુર્મુખીએ કહેવા માંડ્યું કે “બધું વિમળકુમાર !
 આર્યપુત્ર તમને વિશિષ્ટ કરે છે તેનો તમે ભગ ન કરશો જુઓ,
 વાત એમ છે કે —

નિસ્પૃહા અપિ ચિત્તે, દાતરિ પ્રણયોચતે ।

સન્તો નામ્યયનામહ, દાક્ષિણ્યાદેય કુવેતે ॥

“પુરૂષો પોતાના ચિત્તમાં તો સ્પૃહા વચરના હોય છે છતાં દાન
 કરનાર પ્રેમથી પ્રેરાઈને દાન આપવા ઉદ્યુક્ત થયેલ હોય તે વખતે
 તેની પ્રાર્થનાનો ભગ કરતા નથી, કારણ કે તેમનામાં એટલું દાક્ષિણ્ય
 (મત્તો રખાપણું) હોય છે તેથી તેઓ કોઈને ના કરી શકતા નથી,
 હું ખ લગાડી શકતા નથી ”

૧ પાઠાતરે ઘડપણ અને દળદારને

૨ મૂળમાં ‘સુમેચક સંપદ’ એનો અર્થ મોરના પીંજાની પગવાડે જે સર્વ
 વર્ણયુક્ત સંપદ હોય છે તે રગતુ રત્ન અથવા ધાટા વાળી રગતુ રત્ન એમ ધાર
 સંબંધ બેતા સર્વ રગતુ એ અર્થ વધારે થાય છે

ચૂતમજરી આ પ્રમાણે બોલતી હતી તે વખતે હજુ તો વિમળ કુમાર તેને શો ઉત્તર આપેલો તેનો વિચાર કરતો હતો, ત્યાં તો રત્નચૂડે આદરથી પેલું રત્ન જેને એક દેવતાની આપેલી કિમતી દાબડીમાં વાત દરમ્યાન મૂકેલું હતું તેને વિમળકુમારના વચ્ચના છેડા સાથે આદરપૂર્વક બાંધી દીધું. આવા અદ્ભુત અને દુર્લભ રત્નની પ્રાપ્તિ થતાં પણ તદ્દન સ્વૃષ્ટા-ઇચ્છા વગરના, તદ્દન મધ્યસ્થ ભાવે રહેલા અને કોઈ પણ પ્રકારની હર્ષની લાગણી વગરના વિમળને જોઈને રત્નચૂડને તેના ચુપ ઉપર બહુ લાગણી થઈ આવી એક તુચ્છ દ્રવ્ય મળતાં પણ મનુષ્ય કેવો રાજી થઈ જાય છે તેનો તેને અનુભવ હતો અને આ રત્ન તો સર્વ દારિદ્ર્ય દૂર કરનાર, યુવાવસ્થા ટાળી ગમ્પનાર અને રોગનો નાશ કરનાર હોવાથી સાધારણ રીતે કોઈ પણ મનુષ્ય ઘણી ખુશીથી રાખે, તેવા અદ્ભુત રત્નની પ્રાપ્તિ થતાં છતાં જ્યારે વિમળકુમારના મુખ પર જરા પણ દેવનાગ ન થયો ત્યારે સામાન્ય રીતે રત્નચૂડને ઘણો હર્ષ થયો અને વિસ્મયપૂર્વક પોતાના મનમાં તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે-અહો ! આ ભાઈનું માહાત્મ્ય તો કાંઈ ભારે અપૂર્વ જણાય છે ! અને આની નિસ્વૃદ્ધ વૃત્તિ તો કાંઈ જગ્યાએ જોવામાં આવી નથી ! આ કુમારનું ચરિત્ર તો સાધારણ રીતે મનુષ્યલોકમાં જોવામાં આવે તેથી કાંઈ જૂદા જ પ્રકારનું જણાય છે અથવા તો જે મહાત્મા પુરુષનું ચિત્તરત્ન આવું કિમતી-અમૂલ્ય થઈ ગયું હોય તેનાને પછી બાકા નિર્જન રત્નનું પ્રયોજન પણ શું રહે ? ખરેખર, અનેક ભવોમાં ધર્મકાર્યથી જેઓએ પોતાનું ચિત્ત રંગી નાખ્યું હોય તેવા પુણ્યરાણી જીવોનું ચિત્ત જ આવા પ્રકારનું થાય છે જે પ્રાણીઓ નિરતર પાપી હોય છે, શુદ્ધ ધર્મથી બહાર થયેલા હોય તે અને હવકા હોય છે તેઓનું ચિત્ત આના પ્રકારનું નિર્મળ હોવાનો જરા પણ મલવ નથી.

પ્રત્યુપકાર ચિંતા.

ધર્મદર્શનનો માર્ગ.

રત્નચૂડનો નિર્ણય.

ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરીને રત્નચૂડે વળી પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો કે આ કુમાર તે ક્યાંનો હશે ? એનું નામ શું હશે ? એનું ગોત્ર શું હશે ? એ અહીં શા માટે આવેલ હશે ? એનું અનુદાન (વિધાન) શું હશે ? એ સર્વ હકીકત મારે બગબગ જાણવી જોઈએ માટે એ કુમારની સાથે એનો મહત્તર (મિત્ર) છે તેને એ સર્વ હકીકત પૂછી બરાબર

વાકેશ્વરાર થઈ જઈ પછી એ સ્વયંકૃત વિદ્યાધર મને^૧ એકાંત સ્થાનમાં લઈ ગયો અને મને ઉપર જાણી તે સર્વ હકીકત વિમળકુમારને અંગે પૂછી મેં સ્વયંકૃતને તેના મનાયોના જવાબ આપતા કહ્યું “અહીં નજીક મા વર્ધમાનપુર નામનું નગર છે, ત્યાં ક્ષત્રિય કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ ધવળ નામે રાજા રાજ્ય કરે છે, તેનો આ વિમળ વિમળનો અગત નામનો કુવર છે આજે સવારે તેણે મને કહ્યું અને દર્શનપત્રિય ‘મિત્ર વામદેવ’ લોખેના કહેવાથી મારા સાભળવામાં આવ્યું છે કે આપણા નગર બહાર કીડાનદન નામનું ઉદ્યાન છે તે ઘણું મુદર છે, બહુ આનંદ ઉપજાવે તેવું છે, રમણીય છે એ ઉદ્યાન મેં આ જન્મમાં જોઈ નેયું હોય એમ મને યાદ નથી, તો આજે આપણે જઈને એ ઉદ્યાન જોઈએ’ કુમારની એ ઇચ્છાને મેં માન આપ્યું સાર પછી અમે બન્ને આ ઉદ્યાનમાં આવ્યા, અહીં આવ્યા પછી તમારા બન્નેનો શબ્દ અમે દૂરથી સાભળ્યો, શબ્દ સાભળતા એ શબ્દ કોનો છે તે જાણવાની અમને જિજ્ઞાસા થઈ, તેથી શબ્દ ને દિશાએથી આવતો હતો તે તરફ અમે ચાલ્યા, ચાલતા ચાલતા તુરંતમાજ અમે બેવડા પગલા જમીનપર પડેલા જોયા, પગલા ઉપરથી અમે સમજ્યા કે આ રસ્તેથી સ્ત્રીપુરુષનું જોડણું પસાર થયું છે, સાર પછી આગળ ચાલતા લતામહાપમાં દૂરથી અમે તમને બન્નેને જોયા, વિમળકુમાર મનુષ્યના લક્ષણ શાસ્ત્રદ્વારા બહુ સારી રીતે જાણે છે, તેણે તમારા લક્ષણો ઉપરથી કહ્યું કે આ બન્નેમાંથી જે પુરુષ છે તે ચક્રવર્તી થશે અને તેની સાથે જે સ્ત્રી છે તે ચક્રવર્તીની પત્ની થશે અહીં અમારા આવવાનું આ પ્રયોજન છે એના સન અનુધાનો (વર્તન-વિનાન) સન વિદ્વાનોને પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છે, લોકો તેને માન આપે છે, બંધુઓને આજ્ઞાદ ઉત્પન્ન કરે તેવા છે, મિત્રોને ખાસ રૂચે તેવા છે અને સુનિ મહારાજાઓ પણ એના વર્તનની સ્પૃહા કરે તેના છે વાત માત્ર એટલી છે કે હજી મુખી એણે કોઈ દર્શનનો સ્વીકાર કયા નથી”

૧ મને એટલે વામદેવને આ વાત વામદેવ-સસારીજીવ કહી રહ્યો છે, સામે સત્તમ બેઠા છે જાનુમા અગૃહીતસકેતા અને પ્રજાવિશાળા બેઠા છે અને ભવ્યપુત્ર ધ્યાન દઈ સાંભળે છે વામદેવ વરીકે પોતાને થયેલો અનુભવ સસારીજીવ કહે છે-આ વિન હૃદયપટ પર રાખવું

૨ દર્શન વત્સલાન માં રીનોસોફી એટલે એ જૈન કે બોદ્ધ કે નૈયાયિક કે યોગમતનો નથી

પ્રકરણ ૬ કું.

વિમળનુ ઉત્થાન-દેવદર્શન.

હાનુભાવ વિમળ ને નૈર્ગર્જિક ગીતે નિ સ્પૃહ વૃત્તિવાળો
ઉદાર દાક્ષિણ્યવાન મહાસત્ય હતો તેનો પરિચય
ગ્લન્યુરને થયો, તેને મનકુમાર તરીકે ગ્લન્યુરે ઓળ
ખ્યો, તેની નિ સ્પૃહ વૃત્તિ જાતે અનુભવી અને વિશાળ
દૃઢ્યની નિર્લોભ વૃત્તિનો જાતે સાક્ષાત્કાર થયો તેની
હકીકત વામદેવ (મારી) પામેથી સાબળી રહ્યા પછી ગ્લન્યુરે પોતાના
મનમાં વિચાર કર્યા કે એ કુવર સભધી બહુ સારી માહિતી મળી,
હવે એ ઉપરથી આ વખતને યોગ્ય ને કાર્ય કરવાનું
આખરે બદલો વા મને ઠીક લાગે છે તે એ છે કે એને ભગવાનની પ્રતિ-
બધાની દિશા સૂચ મા બતાવું, એ ભગવાનના બિંબના દર્શનને બરાબર
યોગ્ય છે મને એમ લાગે છે કે જો એને હું ભગવાનની
પ્રતિમાના દર્શન કરાવીશ તો તેથી તેના ઉપર ઘણો મોટો ઉપકાર
થઈ શકશે મારા ઉપર તેણે ને મહા ઉપકાર કર્યો છે તેનો બદલો
વાળવા મારા મનમાં ને મનોગ્ધ થયા કરે છે તે પણ તેમ કરનાથી
પૂર્ણ થશે

કીશનદનવનમા યુગાદિનાથ પ્રાસાદ,
તેનો પૂર્વ ધર્મિહાસ અને તેનું મૌદ્ય.
યુગાદિનાથના મુદ્ર બિંબનું દર્શન.

ઉપર પ્રમાણે વિચાર કર્યા પછી હું (વામદેવ) અને ગ્લન્યુર વિમળ
કુમારની પાસે આવ્યા અને ગ્લન્યુરે વિમળકુમારને કહ્યું “કુમાર વિમળ !
મિત્ર ! કેટલાક વર્ષો પૂર્વે મારા દાદા (માતાના પિતા) મહિપ્રભા આ

૧ જૈનધર્મનું જ્ઞાન અદ્વન સિદ્ધપુત્ર પાસેથી મહિપ્રભાના પુત્ર રત્નરોખરને
મળ્યું હતું એમ પૃ ૧૧૬૬ મા જણાવ્યું છે મહિપ્રભા જૈન હતા એની હકીકત લા-
આવી નથી

ઉધાનમાં આવ્યા હતા અને તે વખતે તેમને આ ક્રીડાનદન વન ઘણું મુંદર લાગ્યું હતું તે વખતે આ ઉધાનના કુંદરતી સૌંદર્યથી હર્ષ પામીને વિદ્યાધરેને આવવા માટે એક ઘણો અદ્ભુત મુંદર પ્રાસાદ (મંદિર-દેરામર) તેણે આ ઉધાનમાં બધાંઓ અને સાર પછી યોગ્ય અવસરે તેમાં તેણે યુગાદિદેવ શ્રી આદિનાથ ભગવાનના મિથની સ્થાપના કરી એ કારણે લઈને હુ આ ઉધાનમાં અગાઉ પણ ઘટ્ટી વખત આ યો હતો એ પ્રાસાદ અને મિથ બાહુ મુંદર છે માટે તમે મારા ઉપર કૃપા કરીને તે જોવા જરૂર પધારો ” જવાબમાં નિમજકુમારે કહ્યું “જેવી આર્થ મિત્રની ઇચ્છા ! આયો !” આવો જવાબ સાંભળી રત્નચૂક ધણો રાજી થયો અને સવ દેવપ્રાસાદ તરફ ચાલ્યા અને ભગવાનનું મંદિર અને જોયું

‘એ મંદિર સ્વચ્છ સ્ફટિક રત્નની કાતિને ધારણ કરતું હતું, સુવર્ણની

૧ મંદિરનું અદ્ભુત વર્ણન છે પ્રથમ એનો દૂરથી દેખાવ કેવો લાગતો હતો તે જણાવ્યું, પછી મંદિર નજીક જતા કહે છે કે તેની ફરસળથી (ખેસવાની અદરની જગ્યા) અત્યંત પ્રકાશમાન સ્ફટિક રત્નની છે, તે બારપાર દેખાતી નિર્મળ ન વાપર તેમાં ઊભા કરેલા સોનાના ચાલવાની ડાયા પડે છે, સોનાના ચાલવામાં પર વાળા જડેલા છે તેની કાતિથી રત્નખપર બાંધેલી મોતીની માળાઓ લાવડગની દેખાય છે, લાલ માળાઓની અદર જડેલા મરકત મલિઓથી ચામર સ્થાપ રત્નના દેખાય છે ચામરના ડાડાની પ્રભાથી કાચમડળ પીળું થઈ ગયું છે એ કાચમડળની દેખામાં લાલ મલિઓ જડેલી છે અને તેની નીચે સોનાની કુધરી બાંધવા ધડગળે જાય છે

આ અદ્ભુત વર્ણનનું મૂળ પણ વાચવા લાયક છે બહુ સુંદર વર્ણન મૂળમાં હોવાથી તે પણ અહીં આપ્યું છે—

દદ મગવતો મંદિર । તથા વીદ્યમ્ ।

વિમલસ્ફટિકચ્છાય સ્વજ્વરાજિવિરાજિત ।

તટિદ્વલયસયુક્તશરદમ્બુધરોપમમ્ ॥

વિલસદ્ભવૈર્દ્યપદ્મરાગમણિવિષા ।

મહાન્ધકારસમ્મધમુષોતિતદિગમ્તરમ્ ॥

અપિ ચ ।

હસદચ્છાસ્તિર્ગૌલસ્ફટિકમણિનિર્મિતકુદિમસક્કા તવિલસત્તપનીયન્મમ્ હા મ્મતિ યસ્તવિદુમકિરણકદમ્બકરન્મુક્તાપલાવચૂલ બવચૂલવિરચિતમરકતમયૂલ શ્યામાયમાનસિતચમરનિકર સિતચમરનિકરદળ્દચામીકરપ્રભાપિઞ્જરિતાદશમળ્દલ આદશમળ્દલગતવિરાજમાવારણમણિહારનિકુરમ્બ હારનિકુરમ્બાવલમ્બિતવિશદહા કવિક્ષિપીગાલમિતિ ।

પક્ષિથી બિરાજમાન યથેહુ હતું, ફરથી નજર કરતાં વિજળીના ચમકારારૂપ વલયયુક્ત સરદ્ધ સતુમા આકાશના વાદળા શોભે તેવી શોભાને ધારણુ કરતું હતું, સુદર શોભતા વજ્ર વૈદ્યુર્ય અને પદ્મરાગ (હીરા, રત્ન અને માણેક) મણિઓના તેજથી અધકારનો સળવ તેણે ફર ક્યાં હતો અને તેનો પ્રકાશ ઘણે ફર મુધી સ્પષ્ટ જણાતો હતો, ઝગઝગાયમાન થતા અત્યંત સ્વચ્છ અને નિર્મળ સ્કટિક અને મણિઓની બનાવેલી કરસબધીમા સક્રમ પામેલા સોનાના થાભલાઓ એ વિશાળ પ્રાસાદમા રમણીય શોભા આપતા હતા, એના થાભલાઓ ઉપર જડેલા લાલ પરવાળાના કિરપુસમૂહથી તે પર લટકતી મોતીની માળાઓની ઝુલો લાલ રગની લાગતી હતી, એ લટકતી મોતીની માળાઓની ઝુલોમા જડેલા લીલા રત્ન (મરકત) ના કિરણથી રયામ જેવા દેખાતા સુદર સદૈત આમરો પાસે ગોઠવાઈ ગયેલા હતા, એ ધોળા આમરોના સમૂહના દડોમા (હેંડલમા) જડેલા સોનાના તેજથી ઉપરનું આખું કાચનું મડળ પીળા રંગનું દેખાતું હતું, વળી એ ઉપર જડેલા કાચના મડળમા અહીં તહીં લાલ ચુનીઓની હારો જડવામા આની હતી અને એ મણિઓની હારની નીચે શુદ્ધ સોનાની ધુધરીઓની જાળો લટકાવનામા આવી હતી-આના અનુપમ સાદર્યવાળા સુદર પ્રાસાદમા પ્રવેગ કરીને યુગાદિનાથની પ્રતિમાનું સનએ દર્શન કર્યું

એ મુનર્ણનું બનાવેલ ભગવાનનું બિંબ એકદમ મનને હરપુ કરી લે તેનું હતું, વિકાર વગરનું દેખાતું હતું, ખોટા ભભકા કે ખટા ટોપ વગરનું લાગતું હતું, એકદમ તાત જણાતું હતું, બહુ પ્રિય લાગે તેનું હતું અને એણે પોતાની પ્રભા ચારે તરફ ફેલાવી દીધી હતી

તે વખતે સાથે આવેલા ચારે જણે અત્યંત આનંદપૂર્વક અને હર્ષથી આખો ઉઘાડી ઉઘાડીને જિનમિબના દર્શન કર્યા અને યુગાદિનાથને વારવાર પ્રણામ કર્યા ત્યાર પછી રત્ન-ચૂક અને ચૂતમજરીએ પ્રભુબિંબને વિવિધૂર્વક વદન કર્યું, તે વખતે પવિત્ર આનંદની ઉર્મિઓ ઉછળતા તેઓને આખે શરીરે રોમાચ ખડા થઈ ગયા

મૂર્તિદર્શનથી વીર્યોદ્ધાસ.

ગુણાનુરાગથી જાતિસ્મગ્ન.

પ્રેમમૂર્છાનો ઉપચાર-ચેતના.

ચર અને અચર નણે ભુવનના સર્વ જીવોના બધે એ ભગવાન
૬૨

નના ધિયને અવયોકતા વિમળકુમારુ 'જીવનીય' અતિશય ઉલ્લાસને પામ્યું, તેના મનમાં ઘણો પ્રમોદ થઈ આ ચો, તેણે કર્મના મોટા જાળાઓને તોડી નાખ્યા, તેની સદૃશ્ય ઘણી વધારે પ્રકાશી નીકળી, પ્રગટ થઈ આવી, જોશમાં આવી ગઈ અને શુભ તરફ તેને ઘણો વધારે મજબૂત રાગ થઈ આ ચો એ પ્રસંગે તેણે વિચાર કર્યો, ચિત્ત થતા ડરવા માડી કે અહો! આ ભગવાનનું કેટલું મુંદર રૂપ છે! એ ધિયમાં કેટલી શાંતિ દેખાય છે! એનું નિર્વિકારીપણ કેટલું આગળ પડતું જણાય છે! અને એમના અતિશયો પણ કેવા મુંદર અને મોટા જણાય છે! એમનું માહાત્મ્ય તો એટલું અદ્ભૂત લાગે છે કે એની ચિંતનના કરવી પણ ઘણી મુશ્કેલ જણાય છે! અહાહા! એમના કોઈ પણ પ્રકારના કનકરહિત અને મનોહર આકાર ઉપરથી જ શુભ સમૂહની મહત્તા તો એ દેવમાં પાર વગરની હોય તેનું સ્પષ્ટ રીતે જણાઈ આવે છે! એમની પ્રતિમા ઉપરથી મારા મનમાં નિશ્ચય થાય છે કે આ દેવમાં કોઈ પણ પ્રકારનો કોઈ જીવ કે અજીવ વસ્તુ ઉપર રાગ નથી, દ્વેષ નથી અને તેઓ જાણે સર્વને અને સર્વદર્શી હોય તેવું લાગે છે! અહાહા! ધન્ય છે! આનંદ છે! આશ્ચર્ય છે! અહોભાગ્ય છે!

આવી ચિંતનના કરતા કરતા વિમળકુમારે મધ્યસ્થભાવે પોતાના આત્માની સાથે લાગેલ મેયમાથી કેટલાંકે કાંપી નાખ્યો અને એમ ચિંતનના કરતા કરતા તેને જાતિસ્મરણુ જ્ઞાન થયું, જેને લઈને પૂર્વ ભયોમાં પોતે કોણ હતો, કેવો હતો, પોતે કેવા કર્મો કર્યા હતા અને કોના કોના સમઘમાં પોતે આવેલ હતો તે સર્વનું તેને સ્મરણ થયું જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી પૂર્વ ભયોની હઠીકત હૃદયચક્ષુ સન્મુખ ખડી થાય છે અને તે સર્વનો ચિંતાર હૃદયપટ પર ભરાતર ચીતરાઈ જાય છે, કારણ કે એ જ્ઞાન મતિજ્ઞાનનો વિષય હોઈ પાછના ભવ સજ્જી કેટલીકે હઠીકતનું સ્મરણ કરાવે છે એવી રીતે જ્યારે પોતાના પૂર્વ ભયો વિમળકુમારે જોયા ત્યારે તેને મૂર્છા આવી ગઈ અને પોતે ચિંતવન ન કરી શકાય તેના રસમાં તરબોળ થઈ ગયો તુરંતજ તે ડોભો હતો ત્યાં મગીરમાં જ જમીનપર પડી ગયો એટલે સાથેના સર્વને મોટો સત્તમ થઈ ગયો, મનમાં વિચાર થઈ આવ્યો કે વિમળકુમારને આ શુ થઈ

૧ નિમિત્તમાત્રા કેવાં જનવાન છે તે વિચારવાયોગ્ય ■ શુભાતુરાગીને પણ સાધનધર્મથી કેટલો લાભ થાય ■ તે લક્ષ્યમાં લેવાયોગ્ય છે ખીજ અમલ ની જાળત એ છે કે એઓ સ્વાભાવિક રીતે આગળ વધેલા હોય ■ તેઓને કોઈ લાસ થતા તેની પ્રગતિ એકદમ થઈ જાય છે

ગયુ ? તુરત તેના શરીર ઉપર શીતળ પનન નાખવામા આવ્યો
ઐટલે તેની મર્દા વળી ગઇ અને તેને ચેતના આવી

પૂર્વ મુકૂત્યતુ સુસ્મગ્ન.

ત્રિમળનો આત્માત્થાન કાળ.

ત્રિગિષ્ઠ આસાગ્નુ દર્શન.

ત્રિમળકુમારને જાગૃતિ આવી, ચેતના આવી, ઐટલે તેને અત્યત
આદરપૂર્વક રતનચંદ્રે સવાવ પૂછવા માઢ્યા તે વખતે તેઓ વચ્ચે નીચે
પ્રમાણે વાતચીત થઇ —

જ્વલ્યૂડ— “જનુ ત્રિમળ ! આરા અલ્પુત દેવાવયમા તને આ
શુ થઇ આવ્યુ ? આ સ્થાને તને મુર્ગા આવી ગઇ તેનુ કારણ શુ ? ”

જ્વલ્યૂડ વિધાધરે આવો સનાલ કયો ઐટલે ત્રિમળકુમારમા
પાછો ભક્તિભાવ વધારે જાગૃત થઇ આવ્યો, આખા શરીરે રોમાચ
ખડા થઇ ગયા, હરખથી તેની આખો વિનાળ થઇ ઠઠકી ગઇ અને
બન્ને હાથ જોડાઇ ગયા પછી તેજ સ્થિતિમા તેજ જગ્યોઐ ત્રિમળ
હોતો થઇને રતનચંદ્રના બન્ને પગ પકડીને તેના તરફ નીચો નળી
આખમા હરના આમુઓ લાવી વારવાર તેને પ્રણામ કરના લાગ્યો,
પગે પડી તેને વદન કરના લાગ્યો અને પછી મુખેથી બોલના
લાગ્યો —

ત્રિમળ—“ અહો મિત્ર ! તુ માફ તરીર છે ! માફ જનતર છે !
મારો ભાઇ છે ! મારો નાથ છે ! મારો માખાપ છે ! મારો ગુરુ છે !
મારો દેવ છે ! અરે તુ મારો પરમાત્મા છે ! ઐમા જરા પણ શક્ત
જેવુ કે અતિશયોભિભરેવુ ગઇ નથી અહો ! હે ધીરનીર ઉપકારી !
તેં આજે સર્વ પાપને વોઇ નાખનાર અને સસારનો છેદ કરનાર આ
ભગવાનના મિળના મને દર્શન કરાવીને માફ ઐટલુ શ્રેય કર્યુ છે કે
તને હુ જે જુ તે આજુ છે હે જ્વલ્યૂડ ! ઐ મિળતુ મને દર્શન કરાવીને
તે દ્વારા તેં મોક્ષમાર્ગ બતાવ્યો છે, તેં મારી તરફ ખરેખરી સજ્જનતા
કરી બતાવી છે, મારી ભન (સસાર) રૂપ વેવડીને છેડી નાખી છે,
હુ ખના મોટા જાળાઓને મૂળમાથી ઉખેડી નાખ્યા છે, મુખરૂપ
મોહુ વૃક્ષ મને આગ્યુ છે અને મને ત્રિવધામ (પગમ મુખસ્થાન
મોક્ષ) નજીક વરી દીધુ છે ! અહો માગ ઉપકારી ! હુ તને શુ જુ ?
ક્યા ગજોમા તારા ઉપકારને વર્ણવી બતાવુ ? ”

જ્વલ્યૂડ—“ ભાઇ ! તને શું થઇ ગયુ અને આ તુ શુ જુ છે ?
ઐ હજુ મુઢી હુ જગ પાડુ સમજતો નથી ”

વિમળકુમાર-“આર્થ ! આ ભગવાનના મિથુના દર્શન થતા મને
 જાતિસ્મરણુ જ્ઞાન થઈ આ યુ તેથી આ ભવથી અગાઉના મારા ઘણા ભવો
 મારા જોવામાં આવી ગયા, મને તેની સ્મૃતિ બરાબર તાજી થઈ ગઈ વાત
 એમ બનેથી કે અગાઉ પણ ઘણા ભવોમાં મેં બહુ પ્રેમ અને ભક્તિપૂર્વક
 ભગવાનના મિથુ ઉપર નજર કરેલી હતી એ વાત
 પ્રતિભાદશન ભારા સ્મરણમાં તાજી થઈ, વળી મને યાદ આ યુ
 નિમત્તનુ અદ્ કે પૂર્વ ભવોમાં સમ્યક્ જ્ઞાનરૂપ નિર્મળ પાણીવ
 બુદ્ધિ પશિગમ ચિત્તરત્નને મેં ઘણી વાર સાદું કર્યું હતું, મુંદર ધર્મ
 અનુધ્યાનોને મારા પોતાના બનાવી દીધા હતા, આત્માને ભાવનાનડે
 ભાવીને ભાવનામય કરી દીધા હતા, સાધુપુરુષોની સેવાચાકરી કરીને
 અત કરણને તેનાથી વામિત કરી દીધું હતું, તે વખતે સમસ્ત જીવ-
 પ્રાણીનગે ઉપર મૈત્રીભાવ-અનુભાવ કરવો એ તો જાણે મારો ૨૧
 ભાવ થઈ પડ્યો હતો, યુગોમાં જે પાણીઓ વધારે હોય તેમને જોઈને
 અનુભનાતા આનંદમાં હું એકતાર બની ગયો હતો, કોઈ પ્રાણી જરા
 પણ કલેશ પામતો હોય તો તેના ઉપર કંઈક લાવવી તે હકીકત
 જાણું ચિત્તમાં રમખું કરી રહી હતી, જેઓ સમજાવ્યા છતાં પણ કંઈક
 આવે તેવા ન હોય તેમના તરફ ઉપેક્ષાવૃત્તિ વધારે દૃઢ થઈ ગઈ હતી,
 વિરોધી થતા સુખ અને દુઃખમાં ઉદાસીનતા વધારે નિશ્ચળ થઈ હતી,
 પ્રશમરસ (શાન્તરસ) એકરૂપ થઈ જામી ગયો હતો, ‘સવેગ સારી
 રીતે પરિચિત થઈ ગયો હતો, સસારપર વૈરાગ્ય (નિર્વેદ)’ બરાબર
 દૃઢ થઈ ગયો હતો, કડાગ ઘણી વધારે થઈ આવી હતી, શુદ્ધ દેવ
 યુર ધર્મપર આસ્થા પરિપૂર્ણ થઈ હતી, યુર મહારાજ ઉપર અપૂર્વ
 ભક્તિ બહુ વૃદ્ધિ પામી હતી અને તપસ્યમ તો તે વખતે જાણે ધરના
 જ થઈ ગયા હતા આ પ્રમાણે હોવાથી જેવું આજે આ ભગવાનનું
 મિથુ જોયું, એના નિષ્કાંક્ષી ભાવો હૃદયપર અસર કરનારા થયા કે
 તુરંત જ હું અમતરસથી જાણે મીઠાઈ ગયો હોઈ, પ્રીતિથી જાણે
 પૂર્ણ ભરાઈ ગયો હોઈ, સુખથી જાણે કળાઈ ગયો હોઈ અને હર્ષપ્ર
 મોદથી જાણે ભરપૂર થઈ ગયો હોઈ તેવો થઈ ગયો !”

“તે વખતે મારા મનમાં થઈ આ યુ કે-અહો આ દેવ
 રાગરહિત છે, દ્રેષ્યરહિત છે, ભયરહિત છે, અજ્ઞાનરહિત છે, શોક
 રહિત છે અને એ (રાગાદિ) સર્વનું તેઓથીમા એક ચિદ્ર પણુ

૧ સવેગ સદ્ગતિ અથવા મોક્ષની અભિનાયા

૨ નિર્વેદ સસારપર અશ્વિ

જણાતુ નથી, એ દેવ તદ્દન શાત મૂર્તિ દેખાય છે અને એમને જોવાથી આખોને આનંદ થાય છે, એમને વધારે વધારે નીરખતા મને વધારે વધારે આહ્વાદ થાય છે, તેથી મને એમ લાગે છે કે મેં એ દેવને અગાઉ કોઈ વાર જરાજરા સારી રીતે જોયેલા છે—આની ચિતવના કરતો હતો તે વખતે આ દુનિયામાં કદિ ન અનુભવી શકાય તેવો અસાધારણ રસ જોનો અનુભવથી જ ખ્યાલ આવી શકે છે અને જે ઘણો જ મુંદર છે તેમાં મં પ્રવેશ કર્યો તે વખતે મને અગાઉના એક ભગ્નમાં મહા ઉત્તમ સમ્પર્કન પ્રાપ્ત થયું હતું ત્યારથી માડીને આ ભગ્ન મુધીના સર્વ ભવોની સ્મૃતિ થઈ આની, તે સર્વ ભવોમાં બનેલી હકીકત યાદ આવી ગઈ અને મારૂ આખું પૂર્વ ભવોનું ચરિત્ર મારી સન્મુખ ખડું થઈ ગયું ભાઈ ! આ પ્રમાણે દેરાસરમાં ઊભા જોના જ મને થઈ આવ્યું માટે હે ભાઈ ! મોટા પરમ ગુરૂ પ્રાણીઓને જે લાભ કરે તે લાભ મને તે આજે કરી આપ્યો છે ”

આ પ્રમાણે બોલતા બોલતા વળી વિમળકુમાર કરીવાર રત્ન ચૂકને પગે પડ્યો, એટલે “અહો નરોત્તમ ! આની રીતે ગભરમમાં પડી જવાની કાંઈ જરૂર નથી” એમ કહી રત્નચૂક વિદ્યારે તેને ઉઠાડ્યો અને અત્યંત વિનયપૂર્વક આશ્રમાં તરીકે તેને પ્રાણમાં કર્યા

પ્રકરણ ૭ મું.

વિમળનુ ઉત્થાન-ગુરૂતત્ત્વપરિચય.

રત્નચૂક ખરેખરો ઉપકાર કરી બદલો વાળી રહ્યો હતો, દેવદર્શન કરાવી વિમળના આત્માને સન્મુખ લઈ આવ્યો હતો અને કૃતજ્ઞ વિમળ તે હકીકતની યોગ્ય કિંમત આપી રત્નચૂકનો આભાર દર્શાવી રહ્યો હતો પગે પડેલા વિમળના ઉપકારનો બોલે રત્નચૂક ખમી શક્યો નહિ, કારણ તે વિમળના તાબા ઉપકારથી દબાઈ ગયેલો હતો—આ વાત આપણે જોઈ ગયા ત્યાર પછી એના અનુગ્રહાનમાં ગુરૂતરનો પરિચય વિમળને રત્નચૂકે કરાવ્યો તે હકીકત અગ્રહીતમંદેતા ! હું કહી બતાવું છું તે સાબળ —

સર્વજ્ઞકથિત માર્ગનો પરિચય.
ગુણગુણીનો સર્વજ્ઞ અને રસ્તો.
સદૃશ્ય સાધર્મીનો દૃશ્યપ્રેમ.

જનનુરે પ્રણામ કરી રહેલા વિમળને ઉઠાડ્યો અને પોતે તેને સાધર્મી તરીકે પ્રણામ કર્યા એ વાત ઉપર જણાવી તે વખતે પત્ની રત્નચંદ્ર બોલ્યો “બપુ! મારા મનમાં જે હોંસ હતી તે અત્યારે પૂરી થઈ છે, મારા જે જે મનોરથો હતા તે બધા એક ક્ષણમાં પૂરા થઈ ગયા છે, તે મારા ઉપર ઠપકાર કયા હતો તેનો બદલો વાળવા મારી ઇચ્છા હતી તે પણ પૂરી થઈ છે, કારણ કે જે મહા તત્ત્વજ્ઞાનનો તને અગાઉના જન્મમાં પરિચય હતો તે તત્ત્વજ્ઞાનનું આ જન્મમાં સ્મરણ થનાના સબંધમાં મારા જેવો કારણિક થયો. મારી જે ભાવના હતી તે અત્યારે પૂરી થઈ છે અને હે કુમાર! તને જે આટલો બધો હર્ષ થઈ આવ્યો તે પણ તદ્દન યોગ્ય સ્થાને થયો છે, કારણ કે —

માર્ગપ્રાપ્તિનો આનંદ.

“મહાત્મા પુરૂષોને તો સારી સ્ત્રી મળે, દીકરા મળે, રાજ્ય મળે,
“ધન મળે અને કિમતી રત્નો ગમે તેટલા મળે અથવા તો સ્વર્ગનું મુખ
“મળે પણ તેથી તેમને સતોષ થતો નથી, કારણ કે એ સર્વ મુખો
“તુલ્ય છે, ઉપરઠપરના છે, બાહ્ય છે અને ચોટો કાળ ચાલે તેવા છે
“અને તેમ હોવાથી વિચારશીળ ધીર પુરૂષોને તેથી સતોષ થતો નથી,
“પરંતુ એના મહાત્મા પુરૂષો આ મહા જયકર જયસમુદ્રમાં જેન
“માર્ગ-તીર્થકર મહારાજનો માર્ગ જે સાધારણ રીતે પ્રાપ્ત થવો મહા
“દુર્લભ છે તેને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે હર્ષથી ભરપૂર થઈ જાય છે આ
“પ્રમાણે અત્યંત હર્ષ અને આનંદ થનાવું કારણ એ છે કે સર્વજ્ઞ મહા
“રાજાએ બતાવેલ એ માર્ગ પ્રાપ્ત થતાની સાથે જ જે પ્રાણીને એ માર્ગ
“પ્રાપ્ત થાય છે તે સમતાસુખરૂપ અમૃતના સ્નાદનો બરાબર
“અનુભવ કરે છે અને તેને મનમાં પ્રતીતિ થાય છે કે એ માર્ગ અત
“વગરના આનંદપૂર્ણ મોક્ષને સાધી આપનાના કારણભૂત આવા
“અનંત સુખ પાસે સ્ત્રી પુત્ર રાજ્ય કે ધન અથવા તો સ્વર્ગના સુખ
“પણ કાંઈ બીસાતમાં ન હોવાને લીધે એ સમગ્રમાં ની પ્રાપ્તિથી
“સંતોષ મહાત્માઓને હર્ષ અને ઉદ્દાસ કેમ ન થાય? વળી એક
“બીજી પાત્ર વાત છે સર્વ પ્રાણીઓ પોતાની તાકાત પ્રમાણે ફળ મે
“ળવવાની વાછા કરે છે કુતરાને એક નિર્માલ્ય અનર્પિત મળી આવે
“તો તેથી તે હર્ષિયો થઈ જાય છે, જ્યારે સિંહને તો હાથીનો ઘાત

“ મળે સારેજ નિરાત વળે છે, મતવળ એને સ્વપરાક્રમથી મેળવેલા
 “ હાથીના માસથીજ મતોપ થાય છે હાદરને ચોખાનો દાઢો ખાવાનો
 “ મળી જાય તો હાથે નીચો થઈને નાચવા કૂદવા મડી જાય છે અને
 “ ઠાકલી વગાડે છે સારે લાથીને તો ઘણું મુંદર જોજન બહુ પ્રયાસથી
 “ આપવામા આરે છે સારે પળુ તે તત્ત્વ બેદરકારીથી ખાય છે
 “ જેમને તત્ત્વજ્ઞાનનું દર્શન થયેલ હોતુ નથી તેના મૂઠ પ્રાણીઓ
 “ નાના-ટુકા મનવાળા હોય છે અને તેઓને તો જરા ધન કે મજબ
 “ મળી જાય એટલે તે અભિમાનમા આવી હિયાનીયા થઈ જાય
 છે અને હે મિત્ર ! તને તો અગાઉ જ્યારે મેં ચિંતામણિ રત્ન જેવું મહા
 મુલ્યવાન અને ળદાથી રત્ન આપ્યું સારે પળુ તુ
 સ્થૂળ આનંદ તો તદ્દન મધ્યસ્થ રહ્યો હતો, તારા મનપર કોઈ
 આત્મિક આનંદ પળુ પ્રકારની અચર થયેલી ન હોતી અને તારા
 ઉપર હર્ષની એક રેખા પણ મારા નીરખવામા આની
 નહોતી જે કે એ વસ્તુની પ્રાપ્તિ એવી ઉત્તમ હતી કે કોઈ આધારનું
 મનુષ્ય હોત તો એની પ્રાપ્તિથી તે ઘણો જ આનંદમા આની જાય,
 છતાં તને કાંઈ ન થયું અને અસારે જ્યારે સર્વજમાર્ગની તને પ્રાપ્તિ
 અને પ્રતીતિ થઈ સારે તારા નરીરમા ગેમાય ખણ થઈ ગયા, તને અપૂર્વ
 આનંદ થયો અને તારા આખા ગરીરમા હર્ષ સ્પષ્ટ જણાઈ આવ્યો છે
 માટે ભાઈ ! તુ ખરેખર શ્રેષ્ઠ પુરુષ છે હવે મારે તને એક જ બાબત
 કહેવાની છે કે ભાઈ ! તારે મારે આટલું બધું એટલાંત માનવાની કાંઈ
 પણ જરૂર નથી અને ભાણે કે હું તારો શુર હોઉં એવો આરોપ કરવાની

૧ નીનિના પ્રથમા એક આવે જ મોક આવે છે તે વિચારવા યોગ્ય છે

શાક્રૂણાલ્પમધ્યસ્થરણાવપાત,

મૂર્મા નિવલ્લ વદનોદરદર્શન ચ ।

આ વિદ્વદસ્ય કુચ્ચે ગત્રપુગવલ્લુ,

ધીરં રિલોદ્ધયતિ શાક્રૂણતંત્ર મુદ્ધે ॥

કુચ્ચે પોતાને એક નાનો સેટીનો દુકડો આપનારની પામે ૧૭૧ દલાવે
 છે, બે પાઠ નીચે નમાવે છે, જમીન પર લેગીને પોતાનું મુખ અને પેટ બતાવે
 છે અને અનેક પ્રકારની ખુરામન કરે છે ત્યારે મોટો દાથી દોલ છે તે ખાવાની
 વસ્તુ તરફ બેદરકારીથી જુએ છે અને સકડો ખુરામનના વચન કહેવામા આવે છે
 તારે ખાવ છે (દાથીને ખવડાવવામા કંઈથી મુશ્કેલી પડે છે તેનો અનુભવ
 કરવા જેવું છે)

પણ જરૂર નથી અને મારે પગે પડીને તો તુ મને ખરેખર મુઝી જ દે છે મેં તે તને એવું શું આપી દીધું છે? હું તો એક માત્ર નિમિત્ત કારણ થયો છું તુ જાતે જ આવી કલ્યાણપરપરાયે થોય છે-તારામા આના પ્રકારની યોગ્યતા છે એમ જોઈને મેં તો માત્ર જરા તારા સળધમા યત્ન કર્યો હતો હે ભાઈ! હું તને આ સળધમા એક દાખલો આપું તીર્થંકર મહારાજ જેઓ સર્વ ભાવને સારી રીતે જાણતા હોય છે તેમને લોકાન્તિક દેવો^૧ જન્યુતિ આપે છે તેથી એ દેવો કાંઈ મહાત્મા તીર્થંકરોના શુદ્ધ ગણાતા નથી, તેવી રીતે તારે માટે મારે નમજી લેવું”

નિમિત્ત — “મહાત્મા! તુ એવી વાત કર નહિ તેં જે વાત કરી છે તેને અને લોકાન્તિક દેવોના વર્તનને એકસરખા લોકાન્તિક દેવો પણ છે જ નહિ ભગવાનને બોધ થવામા લોકાન્તિક અને તીર્થંકર દેવતાઓ જરા પણ નિમિત્તકારણ નથી અને તે તો ભગવાનના બિંબના દર્શન કરાવીને માત્ર સંપૂર્ણ કલ્યાણ કરી દીધું છે

નિમિત્તમાત્રતા યોડપિ, ધમ સર્વજ્ઞમાપિતે ।
પ્રતિપદ્યેત જીવસ્ય, સ ગુરુ પારમાયિક ॥

“સર્વજ્ઞના ધર્મની પ્રાપ્તિના સળધમા જે પ્રાણી આ જીવને જરા પણ નિમિત્તમાત્ર થાય તે પરમાર્થથી આ જીવને શુદ્ધ છે એમ સમજવું. તેં એ પ્રમાણે મને સર્વજ્ઞધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવેલી હોવાથી તુ ખરેખર મારો શુદ્ધ છે એમા જરા પણ સશય જેવું નથી અને શુદ્ધ શુદ્ધના વિનયનૈયાનમ્ય કરના એ સમજવું પુરોત્તુ કર્તવ્ય છે, તેથી તેં મારા ઉપર જે ઉપકાર કર્યો છે તેના બદલામાં હું તારો વિનય કરું તે તદ્દન થોય છે અને હે ભાઈ! ભગવાનની એવી આજ્ઞા છે કે પોતાનો સ્વધર્મા (સાધર્મા) બધું ગમે તેવો સામાન્ય સ્થિતિનો હોય તેનો પણ થોય વદનાદિ વિનય કરવો જ જોઈએ તો પછી ભાઈ! તારા જેના મહાનુભાવ જોઈને મને શુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિ કરી આપી છે તેનો વિનય કરવો એમા તો સત્તાલજેવું જ શું હોય? કોઈ પણ પ્રકારની આકાંક્ષા-અપેક્ષા વગરનો તુ મારો પવિત્ર સદ્ શુદ્ધ છે અને તારો વિનય કરવો તે મને સર્વથા થોય છે”

૧ તીર્થંકર મહારાજને હી તમે કાળ પાસે આવે ત્યારે લોકાન્તિક જાતિના દેવોનો એવો આચાર છે કે તેઓ ભગવાન પાસે આવે તો કહે છે કે ભગવન! ધર્મતીય પ્રવર્તવો! ત્યાર પછી વરલીલાન આપીને તીર્થંકર દીક્ષા લે છે સર્વ તીર્થંકરના સળધમા આ પ્રમાણે બને છે

રત્નચૂડ —“ અરે બધું ! તું આવી રીતે બોલ નહિ તારામા એટલા બધા ગુણો છે અને તુ તે ગુણોની બાબતમા એટલો બધો આગળ છે કે તેને લઈને તુ દેવતાઓને પણ પૂજ્ય છે અને તેથી તુ જ ખરેખરે આમારો શુર છે, નિ સ્પૃહીપણુ કેતુ હોય અને નિ સ્પૃહતાતુ કેમ રખાય તેનો પ્રલક્ષ (જીવતો) દાખલો આપીને તે અમને વિશુદ્ધ માર્ગ દર્શાવ્યો છે તેથી તુ આ પ્રમાણે બોલે તે ઢોઢ પણ પ્રકારે ઉચિત નથી ”

ઉત્થાનની ભાવના.

વિરક્તિના પરિણામો.

કુટુબચિંતા અને ફરજ.

વિમળકુમાર—“ મહાગુણાધિક દુત્ત મહાત્મા શુરપોતુ આ

“ એક સ્પષ્ટ ચિહ્ન છે કે તેઓ અત્યંત ભક્તિપૂર્વક

શુરભક્તિ અને વિ “ પોતાના શુર (ધર્મદર્શક) તુ પૂજન કરે છે, તેની

મળની વિરક્તિ “ સેવાચાકરી કરે છે અને તેને બહુમાન આપે છે

“ જે પ્રાણી પોતાના શુરનો દાસ થાય છે, તેનો

“ સદેશો ભાવનાર લઈ જનાર નોકર થાય છે, શુર તુ નાતુ મોટું કામ

“ હોંસથી ચાકરની પેઠે કરે છે અને શુર મહારાજની શુભામળીરી

“ કરતા જેના મનમા સહજ પપુ શરમ આવતી નથી તે જ

“ પ્રાણી ખરો મહાત્મા છે, ખરો પુણ્યાત્મા છે, ખરો ભાગ્યશાળી

“ છે, ખરો કુળવાન છે, ખરો ધીરવીર છે, જગતને વદનયોગ્ય છે,

“ સાચો તપસ્વી છે અને ખરો સમજી તેમજ ભણેલો છે જે

“ શરીર વિનયથી શુરના કામમા તત્પર રહે છે તે જ ખરૂં શરીર છે

“ તેજ સાચી કાયા છે જે વાણી શુરની સ્તુતિ કરે છે, શુરના ગુણતુ

“ ગાન કરે છે તે જ સાચી વાણી છે, સાચી જીવ્હા છે, અને જે

“ મન શુરમહારાજમા આસક્ત હોય છે, શુરસબધી વિચાર પ્રેમપૂર્વક

“ કરે છે તે જ ખરૂં મન છે, ખરૂં ચિત્ત છે જે પ્રાણીએ આપણા

“ ઉપર ધર્મદાનનો ઉપકાર કર્યો હોય તેના ઉપકારનો બદલો કરોડો

“ ભવમા તેની સેવાચાકરી અને અનેક ઉપકાર કરવાથી પણ વળી

“ શકતો નથી હવે ભાઈ ! મારે તારી સાચે એક બાબતનો ખાસ

વિચાર કરવાનો છે આ સસારરૂપ બદિખાનાથી મારૂં મન તદ્દન

ઠી ગયું છે, વિષયો મને તદ્દન દુ ખથી ભરપૂર લાગે છે, પ્રશમ

ભાવ (શાંતિ) બહો અપૂર્વ-અસાધારણ-લોકોત્તર અમૃતના આસ્વા

દનો અનુભવ કરાવી રહ્યો છે, તો મારે હવે ગૃહસ્થાવાસરૂપ બદિખા-

નામા ન રહેતા ભગવાન જિનેશ્વર મહારાજ સર્વધી દિક્ષા અગીકાર કરી છે હવે મારે પિતા માતા અને બીજા બધુઓ તેમજ સગાઓ ઘણા છે કોઈ પણ ઉપાયે કરીને તેઓને પણ જે પ્રતિબોધ થઈ શકે તો ઘણુ સાડ જે તેઓ પણ ભગવાનના ધર્મનો પ્રતિબોધ પામે અને વિશુદ્ધ ધર્મ આદરે એવો કોઈ પણ ઉપાય તુ બતાવ તો ખરેખર તેથી હુ પણ તેઓનુ એક સાનુ બધુકાર્ય બરાબર કરી શકું, મતલબ તેમના બધુ તરીકે તેમનાપર ઉપકાર કરનાનો મને પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય, અને હુ તેમના તરફની મારી ફરજ બજાવી શકું કેમ કે એ સિવાય બીજા કોઈ પણ પ્રકારે તેમના પ્રત્યેની મારી ફરજ હુ બાંતની શકું એમ નથી ”

ચિંતા નિવારણનો ઉપાય.

બુધાચાર્ય પરિચયની વાર્તા.

દેવપૂજન અને ગુરુપરિચય.

રત્નચુડ—“ ભાઈ નિમજ ! તુ જે વાર્તા પૂછે છે તેનો એક ઉપાય મારા ધ્યાનમાં આવે છે એક બુધ નામના આચાર્ય છે, તે અસાધારણુ વિક્ષાનુ અને સમ્યક્વાન છે જે કદાચ કોઈ પણ કારણે ગમે તેમ કરીને તેઓશ્રી અહીં પધારે તો તેઓશ્રી તારા બધુ વિગે રેને અવશ્ય થો ધ પ્રકારનો પ્રતિબોધ આપે, કારણુ કે તેઓશ્રી અતિશયના બહાર છે, અન્યના ચિત્તને જાણવામાં જોઈતી નિપુણતાની ખાણ છે, પ્રાણીઓને પ્રસન્ન રસની પ્રાપ્તિ કરાવવામાં અસાધારણુ છે અને યોગ્ય સમયે યોગ્ય વચન બોલવાની બાબતમાં બહુ વિચક્ષણુ છે ”

નિમજ—“ અહો ! બધુ ! આવા અસાધારણુ ગુણવર્ધિસપન્ન મહાત્મા બુધ આચાર્યને તો કયા જોયા ? ”

રત્નચુડ—“ ગઈ આઠમીને દિનસે હુ આ કીડાનદનવનમાં ભગવાનના પૂજન સાડ આજ મદિરમાં મારા પરિવાર બુધ આચાર્યનો સાથે આ-જો હતો ત્યારે મેં એ મહાત્મા આચાર્યને પ્રથમ દેખાવ આ મદિરના બહારના દરવાજા પાસે જ જોયા હતા હુ મદિરમાં પ્રવેશ કરતો હતો તે વખતે મેં ત પસંની મુનિઓનુ એક મોટું ટોળુ જોયુ તેઓની વચ્ચે એક બહુ મોટા તપસ્વી મેં જોયા તેમનો વર્ણુ તદ્દન સ્થામ હતો, દેખાવ ઘણો

૧ અતિશય —આશ્ચર્યકારક લબ્ધિને અતિશય ' કહેવામાં આવે ॥ એ પ્રુચ્ચનો ઉપધોગ (અર્થ) ॥

બીભત્સ હતો, માથુ ત્રણ ચુલ્લાનાળુ જણાતુ હતુ, ડોક લાખી અને વાકીચુકી લાગતી હતી, નાક તદ્દન ચપડું દેખાતુ, દાંત છૂટા છૂટા આડાઅવળા અને દેખાવમા વિકરાળ લાગતા હતા, ચેટ મોડું લાણુ અને વિચિત્ર લાગતુ હતુ અને એકદરે તેમનુ આખુ શરીર એટલુ ખરાબ લાગતુ હતુ તેમજ એટલુ કદરૂપુ જણાતુ હતુ કે બેનારને તેની સામુ લેવાથી ઉલટો ઉદ્દેગ થઇ આવે તેમનામા બે જરા પણ પસદ કરવા જેવી આખત જણાતી હોય તો તે એક જ હતી અને તે એ હતી કે તેઓશ્રી ઘણા મધુર અને ગભીર સ્વરથી અને સ્પષ્ટ સમજી શકાય તેના વર્ણુ અને ઉચ્ચારથી મુદર ભાવાર્થનાળી ભાષામા આકર્ષક રીતે ધર્મ કહી રહ્યા હતા આ હકીકત બેતા દૂરથી જ મારા મનમા વિચાર થયો કે આ તપસ્વી મહારાજ વાત તો બહુ ઊંચા પ્રકારની કરે છે, તેમનુ ગજદગાશીયં પણ ઘણુ સાફ જણાય છે, પણ જેવી ઊંચી રોહીની તેઓ વાતો કરે છે અને તેનામા જે શુણો સ્પષ્ટ દેખાય છે, તે પ્રમાણે તેઓશ્રીનુ રૂપ નથી અસ્તુ, ગમે તેમ હો-આ પ્રમાણે વિચાર કરતો કરતો હુ તો ચૈત્યમા દાખલ થઇ ગયો.

“ મદિરમા દાખલ થઇને મેં તો ભગવાનના બિંબ સાથે મારી નજરને ભેડી દીધી બીજી સર્વ સાસારિક અને રમચૂડું દેવ પૂજન કાર્ય બહારની વાતો વિસરી ગયો મેં ભગવાનના બિંબ ઉપરથી નિર્માલ્ય (જુના ફૂલ ચદન આદિ) ઉતાર્યા, બરાબર પ્રમાર્જન કરી કોઇ જીવજતુ ન રહે તેના ઉપયોગ કર્યો, પછી ભગવાનના શરીરને જળ વડે પ્રક્ષાલન કરી છુહીને સારી રીતે વિલેપન કર્યું, પૂજા કરી અને ફૂલના સમૂહને પ્રભુના શરીર પર ચઢાની ચારે બાજુએ પણ પાથર્યા, મગળદીપક પ્રગટ કર્યા, મુગધી ધૂપ કર્યો, પછી (ત્રીજી નિસીહી કહીને) સર્વ દેવમદિર કાર્યનેા પણ નિવેધ કર્યો, બેસવાની જગા બરાબર પુણ, જમીન પર બે છુટણુ અને બે હાથના તળીઆ મૂક્યા,^૧ ભગવાનના મુખ ઉપર

૧ નિમીહી-નૈવેદિકી દેવપૂજનમા ત્રણ વખત નિસીહી કહેવાની ॥ પ્રથમ નિસીહીથી સસારકાર્યનેા પ્રતિબંધ થાય છે બીજીથી મદિર સખથી કાર્યનેા નિવેધ થાય ॥ અને ત્રીજીથી દ્રવ્યપૂજા સખથી કાર્યનેા પ્રતિબંધ થાય ॥ (જુઓ દેવવદન બાખ્ય ગાથા ૮ મી)

૨ જીવજતુ ન રહે તેવી રીતે (ગોરખીજી વડે) પ્રમાર્જન કર્યું

૩ પચાગ પ્રહ્લામ-ખમાસમણમા એ ચાર ઉપસાવ લતાટને જમીન પર લગાડવાનો વિધિ છે (દે ન લા ગા. ૨૫ મી)

બરાબર નજર લગાડી, મુંદર ભાનનાને લઇને શુભ પરિપાત્ર વધવા લાગ્યા, ભક્તિનુ અત્યંતપણુ હૃદયમા પ્રગટ થયુ, બન્ને આખોમા હર્ષના આસુઓ આની ગયા, આખા ગરીરમા આનંદના પલકારા એક પછી એક થવા લાગ્યા, રોમાચ ખડા થઇ ગયા, જાણે આખુ શરીર કદળ પુષ્પ હોય તેમ વિકસ્વર થઇ ગયુ, અત્યંત ભક્તિમા આની જઇને અર્થ સમજણપૂર્વક ભક્તિમા લીન થઇ 'શકસ્તવથી પ્રભુસ્તુતિ કરી, પછી પચાગ પ્રણામ કર્યા અને જમીન પર હુ બેસી ગયો, પછી યોગમુદ્રા' ધારણ કરીને સર્વજ્ઞ મહારાજે બતાવેલા શાસનની ઉત્તતિ કરે તેવા મુંદર સ્તોત્રો વડે ભગવાનની સ્તુતિ કરી, સ્તુતિ કરતા કરતા ભગવાનના શુણોથી અત કરપુ રગાઇ ગયુ, ત્યાર પછી વળી ફરી વાર પચાગ પ્રણામ કર્યા (ખમાસણુ દીધુ) અને તેજ અવસ્થામા પ્રભો દમા વધારો કરનાર 'આચાર્ય વિગેરેને પણ નમસ્કાર કર્યા, ત્યાર પછી જિનમુદ્રા' ધારણ કરીને ઉભો થયો, ત્યાર પછી ચૈત્યવદન કર્યું, (નતવન વશુ), તેની આખરે મુક્તાસુક્તિ મુદ્રાએ' પ્રણિધાન કર્યું હવે આટલા

૧ શકસ્તવ - નમસ્તુભુ-પ્રભુસ્તુતિનો એ પાઠ છે ભગવદ્વશુ વાનની તેમા મુખ્યતા છે ભાષા બહુ જ શ્રી અને ખેચાલ કરે તેવી છે

૨ જુઓ નોટ ના ૩ ઉપર પૃ ૧૧૬૧

૩ યોગમુદ્રા-બને હાથની દરો આગળાંબાને એકાતરિવપણે અરસ્પાસ બેડી દેવી અને કમળના ડોડવાનો તેનો આકાર કરવો તેને યોગમુદ્રા કહેવામા આવે ॥ પચાગપ્રણામ અને સ્તુતિ કરતી વખતે એ મુદ્રા કરવાનો આદેશ છે (દે વ ભાષ્ય-ગાથા ૧૫ તથા ૧૮)

૪ અહીં ભવત કેવિ સાહુ વડે વદના કરી જણાવ છે

૫ જિનમુદ્રા-ઉભા રહીને ધમના આગળના બને અડધા વચ્ચે ચાર આંગળો અતર અને પાછળી પાનીમા કાંઈક જોડે અતર રાખી કાપોત્સગ કરવો તેને જિનમુદ્રા કહે છે વારણા કાઉસગ વિગેરે આ જિનમુદ્રાથી યાય ॥ (દે વ ભાષ્ય-ગા ૧૬ અને ૧૮)

૬ આ પ્રસંગે ડાશ થવાનું કારણ જણાઈ નથી એવો વિધિ જાણવામા નથી

૭ મુક્તાસુક્તિમુદ્રા-બને હાથને પેલા અને સરખા રાખી કપાળ પર મૂકવા તેને મુક્તાસુક્તિમુદ્રા કહે છે જયવિયરાય આ મુદ્રાથી કહેવામા આવે છે (દે વ ભાષ્ય-ગાથા ૧૭-૧૮)

૮ આ ત્રણે મુદ્રાઓ ચૈત્યવ નમાજ કરવાની છે અહીં પ્રથમ બે મુદ્રા કરી સ્તુતિ કરી રહ્યા પછી ચૈત્યવદન કરવાનું બતાવ્યું છે તે કેમ હશે તે વિચારવા યોગ્ય છે

વખતમા^૧ મારા પગિનારે ભગવાનને ધરવા માટેનું બળિ (નૈવેદ્ય) તૈયાર કર્યું હતું, આત્ર ભણાવવાની સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી દીધી હતી અને અનેક પ્રકારના વસ્ત્ર અલંકાર ચદરવા વિગેરે તૈયાર કર્યા હતા એમ કરીને તેઓએ આત્ર ભણાવવા માણ્યું, સંગીત શરૂ કરનામા આવ્યું, મધુર સ્વરવાળા કાહવા^૨ વગાડવામા આવ્યા, મુઘોપાધતને વગાડવો શરૂ કરવામા આવ્યો, નરઘા અને ભાણુક (ગોણીયુ)ને ભેરથી વગાડવામા આવ્યા, દિવ્ય દુદ્ધભિનો અવાજ આવ્યું કરવામા આવ્યો, મોટા મુમધુર સખોનો નાદ કરનામા આવ્યો, મુદર મોટા નગાગને વગાડનાની શરૂઆત કરનામા આવી, ઘુઘરી વડે તબલાને ભેરથી વગાડવામા આવ્યા, કામીઓનો મોટો મુર ગર થઇ ગયો-આની રીતે સર્વ વાજિત્રોના માજ સાથે રતોત્રનો (આત્રનો) પાઠ શરૂ થયો, એક બાણુએ મનનો ભાવ પણ આવ્યું થઇ ગયો, કૂવનો વગસાદ વગમાવવામા આવ્યો, મુગધથી ભમરાઓની હારની હાર ઝપ્પઝપ્પાટ કરવા લાગી, મહા મુલ્યનાન રસ ઘણી કિમતી મુગધી ઔષધિઓ અને મહા પવિત્ર તીર્થના જળ નડે વિધિપૂર્વક જગતના સર્વ જીવોના બધું ભગવાનના બિંબનો અભિપેક્ષ અત્યત આનંદપૂર્વક કરવામા આવ્યો ત્યાર પછી શાંતિપૂર્વક ચૂતમજરીએ અભિપેક્ષ 'કર્ચો, એની આવે બીજી સખીઓ આવી હતી તેમણે પણ અત્યત આનંદપૂર્વક સર્વ ઉચિત ક્રિયાઓ કરી અને ગાનપૂજનમા હર્ષથી ભાગ લીધો, મહા દાન દીધા અને દુકામા સર્વ ઉચિત ક્રિયાઓ અને કરણીઓ કરવામા આની

“આવી રીતે અત્યત આનંદપૂર્વક ભગવાનના બિંબનો અભિપેક્ષ

સ્વચ્છૈર્નું
ચરન્દન

અને પૂજન કરીને હું સાધુઓને વદન કરવા માટે સાથી બટાર નીકળ્યો તે વખતે તેજ મહાત્મા આચાર્ય (જેમને મેં દેશસરમા જતી વખતે ઉપદેશ

૧ એમ જણાય છે કે અત્યાર સુધી તો સ્વચ્છૈર્ દર્શન જ કર્યા, પછી નાહીને આત્રપૂજની શરૂઆત કરી. અથવા ભાવપૂર્ણ કર્યા પછી સનાત જે દ્રવ્યપૂર્ણનો વિષય છે તે કરવામા વરિષ્ઠ ન દેવો એણે જે વિચારવાયેલ છે આ સખીને જી પ્રલાસા વિદ્વાનો તરફથી મળ્યા છે પ્રથમ સામાન્ય દર્શન અને પછી વિશેષ મોટી પૂજ કરી, અથવા પોતે ભાવ પૂર્ણ કરી અને આત્ર તેના પરિવારે ભણાવ્યું ભાવ પૂર્ણ પછી દ્રવ્ય પૂર્ણનો નિષેધ નથી એવો એક વિદ્વાનનો અભિપ્રાય છે

૨ કાહલા —મોટો ટોલ (લરકરી)

૩ આત્રપૂજનદિક પ્રથમ આવકો વધુ લઘુના અનુક્રમ પ્રમાણે કરે અને ત્યાર પછી શ્રાવિકાઓ કરે જુનો ધર્મસમ્રદ પ્રથમ વિભાત્ર, પત્ર ૧૨૮ જ્ઞાનપૂજાદિક પૂર્વ શાવૈર્વૈરુદ્ધપુણ્યવસ્થા તત શ્રાવિકામિ-કાવ ।

દેતા જોયા હતા તેઓશ્રી) કમળના આસન ઉપર સર્વ સાધુઓની વચ્ચે બેઠા હતા, મહાતપસ્વી દેખાતા હતા અને હું અદર દાખ ન થયો તે વખતે જેમ ધર્મને ઉપદેશ આપતા હતા તેવી જ રીતે અત્યારે પણ આપુ ઉપદેશ મધુર વાણીથી આપી રહ્યા હતા, પરંતુ અત્યારે તેઓશ્રીનું રૂપ એવું સુંદર લાગતું હતું કે તેની ઉપમા બીજી કોઈ વસ્તુ સાથે આપી શકાય નહિ, જાણે રતિ વગરનો કામ દેવ હોય તેવા રૂપવાન તેઓશ્રી દેખાતા હતા, અથવા તો જાણે રોહિણી (ચંદ્રની પત્ની) વગરનો ગાત ચંદ્રમા હોય તેવી પ્રભા ચાતરફ ફેલાવતા હતા, અથવા જાણે સચ્ચી (ઈંદ્રાણી) વગરનો ઈંદ્ર હોય તેવો તેમનો વૈભવ દેખાતો હતો, તપાવેલા સુવર્ણ સમાન તેજસ્વી પોતાના દેહની કાતિથી તેઓ પોતાની ચાતરફ રહેલ મુનિમહાજને પણ પીળા કચનમય બનાવી રહ્યા હતા, તેઓશ્રીના પગના તળીઆ કાચ બાની પેઠે ઊંચા આવી રહેલા હતા, તેઓની શીરાઓ તદ્દન શુદ્ધ અને દુપાઈ નયેલી હતી, તેઓશ્રીના શરીર પર સુંદર લાછન (ચિહ્ન) દેખાઈ આવતા હતા, તેઓશ્રીના નખો કાચ જેવા ઝગમગ થતા હતા, તેઓશ્રીના બન્ને પગોની આગળીઓ પાસે પાસે રહેલી હતી, સુંદર હાથીની સુંદ જોવા તેઓશ્રીના બન્ને જઘા અને માથેળો હતા, કડીન, પુષ્ટ, સુંદર ગોળાકાર અને વિસ્તારવાળી, સિંહના બચ્ચાની લીલાની નજીલ કરે તેવી તેમની કેડ હતી, તેમનો પેટનો ભાગ તોરેલા મોગ રાના રૂલ જેવો લાગતો હતો, છાતીનો ભાગ ઘણો વિશાળ જણાતો હતો, અને હાથો ઘણા લાંબા હતા, મદમસ્ત મોટા હાથીના કુભસ્મજને પણ તોડી નાખે એવી સમર્થ તેમની હથેળીઓ જણાતી હતી, કંઠ પર ત્રણ વળીઓ ઘણી સુંદર જણાતી હતી, મુખ ચંદ્ર અથવા કમળ ની શોભાને પણ હસી કાઢે તેવું હતું, નાકની ડાડી ઊંચી અને બરા બરા ઘાટસર હતી, બન્ને કાનો સારી રીતે ઓટેલા માસળ (મામથી ભરેલા) અને લાંબા દેખાતા હતા, બન્ને આખો કમળપત્રની શોભાથી પણ અવિક શોભી રહી હતી, દાંતની હાર અદર અદર સારી રીતે મજેલી અને એકસરખી હતી અને તેની બહાર સ્ફુરણાશમાન થતા કિરણોથી લાવ દેખાતા હોયો સુંદર હોઈ શોભી રહ્યા હતા, તેમનું મસ્તક સુંદર અષ્ટમીના ચંદ્રસમાન લલાટથી મુરોમિત અને નીચેના અન્યથો ઉપર નુરામણિની શોભાને ધારણ કરતું હતું-એવા સુંદર શરીર સાથે એ જ મુનિ

૧ મતલબ નીચેનો શરીરભાગ જેવા નમણો હતો તેવો જ ઉપરનો હતો-
આપુ શરીર પણ નમણું સુંદર રૂપાળું હતું એ આશય છે

મહારાજ ધર્મનો ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા તેઓનું શરીર એટલું બધું શોભતું હતું કે તેને જાંઘ પણ પ્રકારની ઉપમા આપી શકાય તેમ ન હોતું

“હું મદિરમા દાખલ થયો તે વખતે મં સૂરિમહારાજનો ધર્મ-ઉપદેશ જરા સાંભળ્યો હતો તેથી તેમના સ્વરનો મને સાધુ પુરોના પરિચય થઈ ગયો હતો તેથી એ સ્વરપરથી મને એમજ મહા યોગનંદિ લાગ્યું કે હું મદિરમા દાખલ થયો ત્યારે જે સ્વર મેં સાંભળ્યો હતો તે જ આ સ્વર છે ! તુગ્ત જ મારા મનમા વિચાર આવ્યો કે અહો ! આ તો હું મદિરમા ગયો ત્યારે જે મુનિ ઉપદેશ આપતા હતા તે જ જણાય છે ! ત્યારે અત્યારે એ મહા-ત્માતુ આવું અત્યંત મુંદર રૂપ કેવી રીતે થઈ ગયું હશે ! અથવા તો એમા નવાઈ જેવું શું છે ? મને અગાઉ મારા ધર્મશુદ્ધ સિદ્ધપુત્ર અદને જણાવ્યું હતું કે આવા મહાત્મા સાધુઓને તો અનેક પ્રકારની લબ્ધિ-ઓ હોય છે, એ લબ્ધિને લઈને તેઓ પોતાની ઇચ્છાપ્રમાણે અનેક પ્રકારના રૂપો ધારણ કરી શકે છે અને તેમા જોત જોતામા ફેરફાર કરી શકે છે ? તેથી તેઓ પરમાણુ જેવા તદ્દન મુક્ત (નાના) થઈ શકે છે, મરણ આવે તો પર્વત જેટલા મોટા (શુદ્ધ) થઈ શકે છે, ધારે તો આકાશના પુમડા જેટલા હલકા થઈ શકે છે, કારણ પડે તો ઇંદ્ર જાણે તેમનો નોકર હોય તેમ તેના ઉપર હુકમ કરે છે, મરણ પડે તો

૧ આને પ્રાસિદ્ધિ સિદ્ધિ કહેવામા આવે છે જુઓ નીચે નોંઠ નં ૩ પેટાવિભાગ નં ૮ એ વૈકલ્પિકલબ્ધિથી તદ્દન ભૂંડી છે

૨ જૈન સાધુઓને લબ્ધિનો ઉપયોગ ધર્મેનિમિત્ત વગર કરવાની મનાઈ છે ખાસ લાભનું કારણ વિચારીને જ તેનો ઉપયોગ કરાય છે, પણ તે અગત ઉપલોગ કે આનંદ માટે તો નહિ જ અહીં લબ્ધિના ઉપયોગનો પ્રસંગ આગળ જણાશે જુઓ પૃ ૧૧૯૭ તથા આગામી પ્રકરણ ૧૧-૧૨

૩ અહીંથી સિદ્ધિઓના નામો આવે છે તે નીચે પ્રમાણે —

- ૧ પરમાણુ જેવા તદ્દન સૂક્ષ્મ થાય તે અણિમા સિદ્ધિ
- ૨ પર્વત જેટલા શુદ્ધ થઈ શકે તે ગરિમા સિદ્ધિ
- ૩ આકાશના પાન જેવા તોલમા હલકા થઈ શકે તે લઘિમા સિદ્ધિ
- ૪ તોલમા ઘણા ભારે થઈ શકે તે મહિમા સિદ્ધિ
- ૫ સર્વ ઉપર સામ્રાજ્ય સ્થાપન કરી શકે તે ઇશિત્વ સિદ્ધિ
- ૬ સર્વ તેમને વશ થઈ ન્ય તે વશિત્વ સિદ્ધિ
- ૭ પાણી પેઠે જમીનમા ડૂબી મારે તે પ્રાકાશ્ય સિદ્ધિ
- ૮ શરીરના અનેક પ્રકારના રૂપો કરે તે પ્રાસિદ્ધિ સિદ્ધિ વિગત માટે જુઓ આદિશ્વર ચરિત્ર સર્ગ ૧ ૮૫૨-૮૫૪

કઠણુમા કઠણુ પથ્થરની મોટી સિલા તળે રૂબડી મારે છે, ઇચ્છા થાય તો એક ઘડામાથી ચેંકડો હજારો ઘડાઓ વરે છે, જરૂર પડે તો એક કપડામાથી ચેંકડો હજારો કપડાઓ દેખાડી શકે છે, તેઓ માત્ર એક કાને જ સાભળે છે એમ નહિ પણ શરીરના કોઈ પણ અંગ કે ઉપાગેથી સાભળી શકે છે, 'સર્વ રોગોને માત્ર એક હાથ દે આગળી અડાડવાથી દૂર વરી શકે છે, 'આકાશમા પવનની પેઠે જાય આવે છે,'^૧ વિગેરે અનેક આશ્ચર્યો વરી શકે છે એ મહાત્મા સાધુઓને માટે કોઈ પણ ચીજ ન થઈ શકે તેવી નથી (અશક્ય નથી) જો એમને લબ્ધિ થઈ હોય તો તેઓ એની એવી સર્વ બાબતો કરવાને શક્તિમાન થાય છે આ મુનિ મહારાજને મેં પ્રથમ જોયા ત્યારે તે ઘણા કદરૂપા બેડોળ આકૃતિ હોત લાગતા હતા અને અત્યારે ઘણા રૂપાળા, નમણા અને સુંદર આકૃતિયુક્ત લાગે છે તે પરથી જણાય છે કે જરૂર એમની પાસે એવી લબ્ધિઓ હોવી જોઈએ અને આ રૂપ કુરૂપનો અતિશય મારા જોવામા આવ્યો તે તે લબ્ધિઓનું પરિણામ હોતું જોઈએ

“ ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરતા વરતા મેં ભગવાન આચાર્ય મહારાજને વાધા, ત્યાર પછી બીજા મુનિઓને વાધા, ધર્મદેશનાતે તેઓએ પપુ સ્વર્ગ અને મોક્ષનો રસ્તો બતાવનાર શુરપરિચય અને મોક્ષ અપાવનાર 'ધર્મલાભ' રૂપ 'આશીર્વાદ' મને આપ્યો જેથી મને અતિ આનંદ થયો હું

શુદ્ધ જમીન ઉપર બેસી ગયો અને એ ભગવાનની અમૃત જેવી ધર્મદેશના સાભળી એ દેશના^૧ ભવ્ય પ્રાણીઓના મનને આકર્ષણ કરનારી હતી, વિષયની અભિનાયાઓને મહા વિદ્યેષ કરનારી હતી, મોક્ષનું મુખ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો અભિવાધ ઉત્પન્ન કરે તેવી હતી, આ સસારના પ્રપથ ઉપર વરાગ્ય ઉત્પન્ન કરે તેવી હતી અને ખરાબ માર્ગનો અટકાવ કરનારી હતી તે ભગવાનની એવી અદ્ભુત સુંદર દેશના સાભળી ભગવાનના ઉત્તમ ગુણોથી હું તો રાજી રાજી થઈ ગયો પછી નજીકમા

૧ આની રીતે આખા શરીરથી પાંચ ઇંદ્રિયોનો બોધ થઈ શકે છે તે સમિતિ શ્રોત લબ્ધિ છે

૨ આ આશ્ચર્યોલભિ લબ્ધિ છે

૩ આ આરણ્ય લબ્ધિ છે

૪ જોન સાધુને કોઈ નમરકાર કરે તો તેના બદલામા તેઓ ધર્મલાભ એના સખ્ત બોલે છે—તમને ધર્મનો લાભ થાઓ એવી આશિષ આપે છે

૫ ધર્મકથાના ચાર પ્રકાર છે તે અનુક્રમે વસુન્ધા જણાય છે ૧ આમે પિપ્પી, ૨ વિદેપિણી ૩ સુવેળની ૪ નિવેલની

બેઠેલા એક શાતમુર્તિ મુનિમહાશયને મેં પૂછ્યું કે ‘આ ભગવાન કેણું છે ? તેઓશ્રીનું નામ શું છે ? અને તેઓ કયાના છે ?’ મારા એ સવાલના જવાબમાં મને મુનિએ જણાવ્યું કે ‘એ મહાત્મા અમારા શુદ્ધ મહારાજ છે, તેઓશ્રીનું નામ યુધ્ધ આચાર્ય છે, તે ધરાતળ નગરના ગ્રહેવાસી હતા, એ નગરના રાજા શુભવિપાક નામે છે તેમના અને રાણી નિજસાધુતાના તેઓ પુત્ર થાય છે રાજ્યને તરણા તોળે ગણીને તેઓએ તેને તજ દીધું છે, ઘરની બહાર નીકળી પડ્યા છે, અને હાલ તેઓ અસ્ખલિત વિહાર કરે છે અને જૂદી જૂદી જગ્યાએ વિચરે છે’

“ભાઈ વિમળ ! એ મુનિમહારાજે યુધ્ધઆચાર્યસમઘી આટલી હકીકત કહી તે સાભળીને, તેઓના અતિશયને ધર્મસ્થિતતા મહિમા નજરે જોઈને, તેઓશ્રીનું અદ્ભુત સુદર પરાંપકાર રૂપ જોઈને અને ધર્મદેશના દેવાની તેમની કુશળતા અનુભવીને મેં મારા હૃદયમાં વિચાર ઝ્યોં કે-અહો !

આને આદિનાથ ભગવાનના દર્શન તો ખરેખર રત્નાકર (સમુદ્ર) ના દર્શનજેવા થઈ ગયા ! કારણ કે ‘અહીં તો આવા આવા પુરુષરત્નો પણ મળી આવે છે તેથી ભગવાનના દર્શન રત્નની ખાણ છે તે વખતે તેવી વિચારણાને પરિણામે હું ભગવાનના મતમાં મેરૂપર્વતના જેવા અડગ થઈ ગયો. મારો આખો પરિવાર પણ એ મહાત્મા સૂરિના દર્શનથી જૈન ધર્મમાં સ્થિર થઈ ગયો. ત્યાર પછી ભગવાનને ફરી વારવાર વદન કરીને હું મારા સ્થાને પાછો ગયો અને ભગવાન સૂરિ મહારાજ પણ ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા. આ હકીકત ગઈ આઠમે બતી હતી. ભાઈ વિમળ ! તેટલા માટે હું કહું છું કે જો તે મહાત્મા યુધ્ધ આચાર્ય અહીં આવી ચઢે તો તે તારા પરિવારને અને બધુઓને જરૂર બોધ આપે. એ મહાત્મા આચાર્યને પારકા ઉપર ઉપકાર કરવાનું એક મોટું બ્યસન (ટેવ) છે, અને તે કારણને લઈને તેઓશ્રીએ તે દિવસે મારા ઉપર ઉપકાર કરના અને મારા આખા પરિવારને ધર્મમાં સ્થિર કરવા બે વખત જૂદું જૂદું વૈદિક્ય રૂપ (ઇચ્છા રૂપ) લીધું હતું ”

વિમળ—“ ત્યારે એ મહાત્મા અહીં પધારે એવી પ્રાર્થના તું તેઓશ્રીને ગમે તેમ કરીને કરજો ”

૧ યુધ્ધ આચાર્ય પોતાની કથા આગળ વિસ્તારથી કહેશે જુઓ ચાનન પ્રકરણ ૧૭-૨૦ (ચાકુ પ્રસ્તાવ)

૨ રત્નાકર રત્નની ખાણ દરિયો રત્નની ખાણ કહેવાય છે

રત્નચૂડ—“જેવી કુમારની આગા ! હાવ તો મારા વિયોગથી મારા પિતા મુઝાતા હશે અને મારી માતા તો થેલી થઈ ગઈ હશે, માટે તેઓના મનને શાંતિ આપવા માટે મારે તેમની પાસે થોડો વખત જવાની જરૂર છે, ત્યાર પછી તારા હુકમ પ્રમાણે સર્વ વ્યવસ્થા કરીશ આ બાબતમા તારે જરા પણ શંકા રાખવી નહિ દે મનમા સંકેતપવિટ્કપ કંઠવા નહિ ”

સસારમા માર સન્નજન મેળાપ,

સન્નજનથી છૂટા પડતા થતો ખેદ,

ત્રણેનો પ્રેમ, આભાર, મૌનન્ય

નિમજ—“બધું રત્નચૂડ ! ત્યારે શું તારે જવું જ છે ? ”

રત્નચૂડ—“ભાઈ વિમજ ! તારી મોખતરૂપ અમૃતના પૂણનો એક વાર સ્વાદ લીધા પછી હવે મારે અહીંથી જવું છે એમ કહેતા મારી શબ્દ ઉપડતી નથી કારણ કે જડ હોય છે તેના ઉપર પણ જો સન્નજનની નજર પડે તો તે સંતોષથી ભરપૂર થઈ જાય છે કાખવા તરીકે ચદ્રમાનો ઉદય થાય છે એટલે કુમુ. (કમળાની જાત) જડ છતાં પણ ચદ્રદર્શનથી નિકસ્યર થઈ જાય છે તે જડ પ્રાણીને પણ ક્ષણવારમા સન્નજન ઉપર એટલી પ્રીતિ બધા જાય છે કે જનતા તેને છાંડીને તે બીજી કોઈ જગ્યાએ જતો નથી, વળી અનેક પ્રકારના અનત દુઝોથી ભરપૂર આ સસારમા જો અમૃત જેવું કંઈ પણ હોય તો તે સન્નજન સાથે ચિત્તનો મેળાપ જ છે એમ સમજવું જો આ દુનિયામા વિરહરૂપ મોઘર ન હોત તો સન્નજનરત્ન જેવી અમૃત્ય બાબતના બરાબર જો કટકા કરનાર બીજી કોઈ વસ્તુ હોઈ જ ન શકત જો પ્રાણી સન્નજન પુરૂષને એક વખત મેળવીને છાંડી દે છે તે મૂર્ખ ચિંતામણિરત્ન અમૃત અથવા તો કટક વૃક્ષને મેળવીને તેનો સમજણુ વગર ત્યાગ કરે ॥ એમ સમજવું હે કુમાર ! તારા વિરહના મહા ત્રાસથી મારે તારી પામેથી જવું ॥ એમ બોનતા શબ્દ તાળવે લાગે છે અહીંથી જવું છે એવો શબ્દ તારી આગળ દુ કોઈ રીતે બોલી શકતો નથી અરે ! તારી પાસે એ શબ્દ બોલ્યો એ તો ખરેખર મને વજ્જના અગ્નિ જેવો આકરો લાગે છે, ઘણો કઠોર લાગે છે, અરે ! એ શબ્દ મારા મુખમાથી નીકળી પણ શકતો નથી, છતાં મારા માતાપિતાને અત્યારે મારે માટે થલી ચિંતાનું કારણ થઈ પડેલ હોય જ જોઈએ, તેથી તેમની ખાતર અને તેમને નિરાત વાળવા ખાતર મારે અત્યંત લાચારીએ તને કહેવું પડે છે કે મારે હવે અહીંથી તેમની પાસે જવું પડશે ”

વિમળ—“ભાઈ રત્નચંડ ! જો એમ છે તો તું હાલ ખુશીથી સીધાવ માત્ર મેં જે વાત તને કહી છે તે બૂલી ન જતો. ગમે તેમ કરીને મહાત્મા બુધમૂરિને અહીં એક વખત લઈ આવજો.”

રત્નચંડ—“ભાઈ ! તારે એ બાબતમા મહત્ત્વવિકલ્પ કરવાનો છે જ નહિ.”

તે વખતે તુરતમા જ સન્નિવર્તનનો વિચાર થવાનો હતો તે હકીકતે ચૂતમજરીના નિર્મળ હૃદયપર પણ બહુ જ અસર કરી, તેની આખોમા આમુ આવી ગયા અને નૃત્તે અવાજે તે બોલી “કુમાર ! તુ મારો સહોદર છે ! ભાઈ છે ! હે નરોત્તમ ! તુ મારો દેવર છે ! ખરેખર ! તુ મારું શરીર છે ! જીવંત છે ! મારો નાથ છે ! જો ભાઈ ! મારામા તો કોઈ ગુણ નથી, પણ મને જરા યાદ કરજો, બૂલીશ નહિ ! તારા જેવાની સ્મૃતિમા-યાદગીરીમા જે આવે તે પણ મોટા ભાગ્યશાળી ગણાય.”

વિમળ—“આર્ય ! જો મારા ગુરૂ જે ગુરૂપત્નીને હું યાદદાસ્તમા પણ ન લાડુ તો પછી મારો ધર્મ ક્યા રહ્યો અને સન્નિવર્તતા કે મોટાઈ પણ ક્યા રહ્યા !”

આ પ્રમાણે વાતચીત કરતા કરતા ચૂતમજરી અને રત્નચંડ કાંઈક મારી સાથે પણ બોલતા સાથી વિદાય થયા.

૧ નાથ એટલે યોગમેષ કરનાર 'યોગ' એટલે અપ્રાપ્તની પ્રાપ્તિ અને 'મેષ' એટલે પ્રાપ્તિનું રક્ષણ. આ અર્થમા 'નાથ' શબ્દ વપરાયો છે. બીજો કોઈ આશય અત્ર નથી.

૨ આ વાર્તા વિમળકુમારનો મિત્ર વામદેવના રૂપમા તે વખતે સન્મારી-જીવ હતો તે કહે છે એ સર્વથા સાબુ પહેલો પુરુષ નેજે પોતાને માટે વાપર્યો છે.

પ્રકરણ ૮ મું

દૌર્જન્ય અને સૌજન્ય.

મદેવ પોતાની વાર્તા આગળ ચલાવતા અમૃહીત સકેતાને ઉદ્દેશીને અસારીજી તરીકે કહે 'એ બહો અમૃહીતસકેતા' આવી ઘણી ઊંચા પ્રમાણની વાતો વિમળકુમાર અને રતનચૂડ વચ્ચે થઈ, દેવી પૂતમજરીએ ઘણો ધર્મએક બતાવે, અરરપરમ

આભાર અને નિરપૂહતા દેખાડ્યા, પણ માફ તો તેમની કોઈ પણ બાબત ઉપર ધ્યાન રહ્યું જ નહિ વિમળ અને રતનચૂડે ધર્મસબંધી આટઆટલી વાતો કરી, પણ ભારેકમીપણાને લઈને તથા મારામા ફરબપીપણુ (ઘણો કાળ સસારમા ફરવાપણુ) હોવાને લીધે જાણે

ભારેકમીના
કેદનો છાક

કુ તો દાડ પીધેલ હોઈ, હાંધી ગયેલો હોઈ, વિશિષ્ટ ચિત્તવાળો હોઈ, મૂર્છા પામી ગયેલો હોઈ, ગેર હાજર હોઈ, મરણ પામેલો હોઈ, તેમ મારા હૃદયમા ધર્મનુ એક પણ વચન ઉતર્યું નહિ અને માફ ચિત્ત

જાણે વજ જેવા સખ્ત પથ્થરના કટકાનુ બનાવેલું હોય તેમ તેની ઉપર જિનવચનરૂપ અમૃતનુ સીંચન કરવામા આયુ તો પણ તે જરાએ પોચુ પડ્યું નહિ, બીનુ થયું નહિ, નરમ પડ્યું નહિ અને દ્રવન પામ્યું નહિ ભાર પછી તે ભગવાનની વિશેષ સ્તુતિ કરીને ૬ અને વિમળકુમાર જિનમદિરમાથી બહાર નીકળ્યા

રતનો ભૂમિમા નિપાત.

મદિરમાથી બહાર નીકળ્યા પછી વિમળકુમારે મને કહ્યું 'ભાઈ વામદેવ! આ રત જ્યારે રતનચૂડે મને આપ્યું હતું ત્યારે તે બાંધેલો કે એ ઘણું કિમતી છે અને તેમા મોટો પ્રભાવ રહેલો છે તો કોઈ મહાન લાભકારક પ્રસંગ આવી પડશે તો તેનો ઉપયોગ કરી શમશે, બાકી મને તો એવા રતમા કાંઈ ખાસ આસ્થા નથી અને તે તરફ

માઝ કાઠ ખાસ ખેંચાણુ પણ નથી આથી તે ખાસ ઇચ્છાવિના લીધેલ હોવાથી કદાચ તે જ્યાં ત્યાં ખોવાઈ જશે, માટે અહીં જ કોઈ સ્થાને મૂકીને આપણે જઈએ^૧ કાઠ ખપ પડશે તો બેઠ લેશું ” મેં જવાબમાં કહ્યું કે “ જેવી કુમારની ઇચ્છા ! ” આટલું બોલતાની સાથે જ વિમળે પોતાના વસ્ત્રના છેડા સાથે બાંધેલું તે રત્ન અને સોંપી દીધું મેં જમીનના એક ભાગમાં તે રત્નને ગોપવીને મૂકી દીધું અને પછી તે ભાગ ઉપર ઘરાબર માટી નાખી ન બોળખાય તેવા તે પ્રદેશ કરી દીધો. રત્નને એવી રીતે જમીનમાં મૂકીને અમે બંને નગર તરફ પાછા ફર્યા, નગરમાં દાખલ થયા ત્યાર પછી હું મારે ઘરે ગયો અને કુમાર રાજમંદિરે ગયો.

સ્તેયની ભયંકર અસર.

દુર્જનના ઘાતક વિચારો.

ચોરને પોઠલે ધૂળની ઝૂળ.

અપ્રમતાના આકરા પરિણામો.

દૌર્જન્ય.

ઘરે ગયા પછી મારા શરીરમાં સ્તેય (ચોરી) અને માયાએ

દૌર્જન્ય

પ્રવેશ કર્યો તેની અસરતળે મેં (વામદેવે) વિચાર કરવા માણ્યો-જ્યારે રત્નચૂડે એ રત્ન વિમળકુમારને આપ્યું તે વખતે તેણે જણાવ્યું હતું કે એનાથી સર્વ કાર્યા સિદ્ધ થઈ શકે તેમ છે અને શુભુમાં તે ચિંતામણિ રત્નની સરખામણી કરે તેવું છે અરે ! આવા મહા મૂલ્યવાન રત્નને તે કોઈ મૂકી દે ! આવી વસ્તુ કાઠ વારવાર પ્રાપ્ત થતી નથી, માટે બીજી ખટખટ કે ચિંતા મૂકી દઈને એ રત્નને ઉપાડી લાવું

આવા અધમ વિચારને પરિણામે મેં (વામદેવે) તદ્દન નીચપણુ

ચોરી

આદ્યું, વિમળનો એક વિસારી દીધો, વિમળે મારા તરફ કેટલો સદ્ભાવ દર્શાવ્યો હતો તે જાણી ગયો, ભવિષ્યમાં મારા કૃત્યનું પરિણામ શું આવશે તેનો વિચાર પણ ન કર્યો, મહા પાપ થાય છે તેની ચિંતાવના પણ ન કરી, ઝાર્યાકાર્યની તુલના વીસારી મૂકી અને માત્ર

૧ વિમળકુમારની નિ સ્પૃહતા કેટલી વિરાજા ! એને રત્ન ઉપર પ્રેમ જ નહોતો, કારણ કે તેના સાવના અને સાધ્ય તદ્દન ભૂદા જ હતા વ્યવહાર માણસને એ દસવા જેવું લાગે પણ વિશુદ્ધવર જીવનના લક્ષ્યો તદ્દન ભૂદા જ હોય છે આની સાથે વામદેવની નીચ વિચારધારા સરખાવવાયોચ્ય ॥

સ્તેય અને માયાને વશ થઇને જે પ્રદેશમાં રત્નને જમીનમાં નિશાની રાખી દાઝ્યું હતું ત્યાં હું ગયો અને ત્યાં પહોંચતાની સાથે જ જમીન ખોદીને રત્નને જમીન બહાર કાઢ્યું અને ત્યાંથી દૂર બીજી જગ્યાએ જમીનમાં દાટી દીધું. વળી તે વખતે મારા મનમાં તર્કવિતર્ક થવા માથા-કદાચ વિમળકુમાર હમણાં જ અહીં આવી લાગશે અને જો તે આ પ્રદેશને ખાલી દેખશે (જમીન ખોદતા અહીંથી તેને રત્ન નહિ મળે) તો તે એમ જ ધારશે કે વામદેવે (મેં) એ રત્ન ઉપાડી લીધું, માટે જો આ જ કપડા સાથે વીંટાળીને આ જ પ્રદેશમાં એ રત્ન જેવડો પથ્થરનો કકડો દાટવામાં આવે તો પછી ફરીવાર તે કાટીને વિમળકુમાર જીએ અને તેને માલૂમ પડે કે એ તો પથ્થર છે ત્યારે તે વિચારશે કે-અહો એવું સુંદર મહા મૂલ્યવાન પ્રભાવશાળી રત્ન હતું, પણ પોતે એટલો પુણ્યશાળી ન હોવાને લીધે એ રત્ન બદલાઇને પથ્થર થઇ ગયો — આ પ્રમાણે વિચાર કરીને રત્નના જેવડો જ એક પથ્થર લઇને તે કપડા સાથે વીંટાળ્યો અને જ્યાં પ્રથમ રત્ન દાઝ્યું હતું ત્યાં તે જ સ્થાને અસલ કપડામાં વીંટીને પથ્થરને મૂકી દીધો. આ પ્રમાણે સર્વ ગોઠવણ કરીને હું ઘેર આ ગયો.

તે દિવસ તો પસાર થઇ ગયો. આખરે રાત્રી પડી હું પાન ગમા પડ્યો. 'પડયા પડયા મને ચિંતા થઇ કે-અરે પેલા રત્નને હું ઘેર ન લઇ આવ્યો એ તો ઘણું ખોટું કર્યું મને લાગે છે કે એ કાર્ય કરતાં મને જરૂર કોઇએ જોયો હોવો જોઇએ અને તે ઠેકાણેથી જરૂર

વિચર્યો.

તે માણસ રત્નને ઉપાડી જશે ત્યારે હવે મારે શું કરવું ? આ તો અધારી રાત છે ! અત્યારે શું થાય ? કેમ કહું ? — આવી રીતે સાચા ખોટા તર્કવિતર્ક કરવાથી મન એટલું ચકડોળે ચઢી ગયું કે તેના સતા પમા આખી રાત જરા પણ ઉંઘ ન આવી. પવનમાં આ બાજુથી તે બાજુ અને તે બાજુથી આ બાજુએ અફળાતા પછડાતા આખી રાત પસાર થઇ સવારે તો ઉઠતાની સાથે જ બેઠા થઇને જે સ્થાનકે રત્ન છુપાવ્યું હતું ત્યાં જગલમાં હું ગયો.

હવે વાત એમ બની કે તે જ વખતે વિમળકુમાર મારે ઘરે આવ્યો અને મારી તપાસ કરતાં તેણે મને ઘરે દીઠો નહિ. તેણે મારા ઘરના માણસો તથા નોકર ચાકરને પૂછ્યું કે 'વામદેવ ક્યા ગયો છે ?' હું

ક્યા ગયો હતો તેની તેઓને ચોક્કસ ખબર તો નહોતી પણ કીડા-
નદન ઉધાન તરફ જતો જોવામા આવ્યો હતો એમ તેઓએ જણાવ્યું
વિમળકુમાર પણ મારાં પરના એકથી મારી પછવાડે પછવાડે જે
રસ્તે હું ગયો હતો તે જ રસ્તે આ-યો દુરથી એને આવતો મેં જોયો
એને જોતા જ મારા મનમા ધ્રુસરો પડ્યો અને ગલરાટમા રત્નને જે નવા
પ્રદેશમા છુપાવ્યું હતું તે વાત હું બૂલી ગયો એને બદલે પાપાણને
જમીનમા દાટ્યા હતા તે ખોદી કાઢ્યો અને એમને એમ મારા કપ
ડામા વીંટાળી લઇને ઢેડે ચડાવી દીધો અને પાછી તે જમીન ન
ઓળખાય તેની કડી દીધી એ પ્રમાણે કરીને હું ઉધાનના બીજા
ભાગમા ચાલ્યો ગયો પછી ત્યાં વિમળ આવી પહોંચ્યો એણે જોયું કે
બીકથી મારી આખો ચકળવકળ થતી હતી તેણે કહ્યું “મિત્ર વામદેવ !
તું એકલો અહીં કેમ આવ્યો છે ? અને અરે ! તને કેમ બીજા લાગે
છે ? ” મેં જવાબમા કહ્યું “ અરે ભાઈ ! ’સવારમા હું ઉઠ્યો ત્યાં તો
મને સમાચાર મળ્યા કે તમે પોતે અહીં (ઉધાનમા) આવ્યા છો તેથી
તમારી ખાતર હું પણ અહીં આવ્યો અહીં આવીને મેં તો તમારી
ઘણી તપાસ કરી પણ તમને ક્યાં જોયા નહિ, એટલે વળી મારા
મનમા ત્રાસ થયો કે તમે ક્યા ગયા હશે ? આ ત્રાસથી મારી
આખોમા ભય જણાતો હતો હવે તમને જોયા એટલે બરાબર સ્વસ્થ
થઈ જઈશ મારા જીવને હવે નિરાત વળી ગઈ છે ” વિમળે મારો
આવો જવાબ સાંભળીને કહ્યું કે “ જો એમ છે તો તો બહુ સાડ થયું
કે આપણે અહીં જ મળી ગયા ચાલો, ત્યારે હવે આપણે ભગવાનને
મંદિરે જઈ દર્શન કરી આવીએ ”

આ પ્રમાણે વાત થતા જવાબમા મેં હા કહી એટલે અમે બંને
મંદિર તરફ ચાલ્યા અને ત્યાં પહોંચ્યા વિમળ દેવ-
મંદિરમા દાખલ થયો, હું બહાર કાઢી દરવાજા પર
પણ નહીં જાય !
જોમો રહ્યો મેં મારા મનમા વિચાર કર્યો કે આ
વિમળકુમાર બધું બરાબર જાણી ગયો છે, માટે
ચાલ જી ! અહીંથી જ પવાચન કરી જઈ, નહિ તો જરૂર એ મારા
રત્નને ખુશ્કી લઈ જશે, અને હું આ નગરમા રહીશ ત્યાં મુખી એ
કુમારથી મારો કદિ જૂટકારો થનાનો નથી, માટે હાલ તો આ દેશ
બહાર જ નામી જઈ આ પ્રમાણે વિચાર કરીને હું તો વેગથી નાઠો

૧ અહીં માયાપ્રપચ પણ શરૂ થઈ ગયો એક પાપ પછવાડે કેટલા બીજા
પાપો દરવા પડે છે તે જોવા જેવું છે

મારે ઘેર પણ ન જતા સાથી પરભાઈ ઉપજ્યો એવી રીતે વેગથી દોડતા દોડતા ઘણો પ્રદશ પસાર કરી ગયો. એવી રીતે પણ રાત્રી અને ત્રણ દિવસ લાગલાગટ ચાલ્યા જ કર્યું અને એમ કરીને ૨૮ 'યોજન' જમીન પસાર કરી ગયો. એટલે દૂર ગયા પછી મારી કેડેથી રત્નવાણુ કપડું હાથમા લીધું અને કપડાની ગાઠ છોડી, પછી હાથમા લઇને જોઈ છુ તો રત્નને બદલે પથ્થર નીકળ્યો. તે વખતે 'અરે ! મરી ગયો ! મરી ગયો !' એમ બોલતા બોલતા હું અર્ધા ખાઈને જમીન પર ઢળી પડ્યો. મહા મુશ્કેલીએ મને જરા ચેતના આવી. તે વખતે મારા મનમા ઘણો પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો અને મોટેથી રડીને બોલવા લાગ્યો કે 'અહીં તે સ્થાનથી હું સા માટે આગ્યો અને સ્થાન અને વસ્તુ બંને શા માટે ખોઈ બેઠો ? માટે જીવ ! ચાલ ! એ સ્થાનકે પાછો જઈને રત્ન તો લઈ આવું ' આવા વિચારથી સ્વદેશ તરફ પાછો ફર્યો.

વિમળની સદૃશ્યતા,
વામદેવની સોધ કરાવવી,
વામદેવનું પાછું મળવું.

સૌજન્ય.

હવે જિનમંદિરના બહારના ભાગમાથી હું નાઠો સ્વાર પછી વિમળકુમારનું શુ યશુ તે વાત કહું હે અગૃહીતસંકેતા ! વિમળ જિન ભુવનમાધી ભક્તિપૂર્વક દરન કરી બહાર નીકળ્યો સ્વારે તેણે મને ત્યાં જોયો નહિ. તે વખતે હું (વામદેવ) ક્યા ગયો હોઈશ એવી તેને ચિંતા થઈ તેણે આખા જગલમા મારે માટે સોધ ચલાવી, પણ મારો પત્તો લાગ્યો નહિ એટલે તેણે મારે ઘેર અને આખા નગરમા સર્વત્ર મારી ખોળ કરાવી પણ મારો પત્તો તેને ન જ લાગ્યો. એવી સ્થિતિ થતા તેણે ચારે દિશાએ મારી સોધ કરવા સારૂ માણસો મોકલી આપ્યા. હું પાછો ફરતો હતો તે વખતે મારી સોધ કરવા માટે નીકળી પડેલા વિમળના માણસોમાથી કેટલાકને હું મળી ગયો, તેને જોતા જ મારા મનમા મોટી ખીક લાગી. પણ તેઓ તો મારી ખીકનો ખ્યાલ કર્યા વગર મને કહેવા લાગ્યા "અરે ભાઈ વામદેવ ! તમારા વિદ્યાગથી તો વિમળકુમાર એકદમ વિલખા થઈ ગયા છે, આખો વખત દિલગીર રહે છે, અને શોકમા ગરક થઈ ગયા છે. તમને પાછા

તોડી જવા માટે અમને મોકલ્યા છે ” તેઓના આવા વચન સામળી મારા મનમાં વિચાર થયો કે—હાશ ! ઠીક થયું વિમળે મને રત્ન લેતા જરૂર જોયો નથી એમ લાગે છે આ વિચારથી મારા મનમાં જે ભય થયો હતો તે દૂર થઈ ગયો એ શોધ કરનારા પુરૂષો અને વિમળની પાસે લઈ ગયા વિમળે મને જોયો કે તુરંત જ તે તો મોટા સ્નેહથી મને ભેટી પડ્યો અમે બન્નેએ આખમાથી ખૂબ આમુ પાડ્યા, પણ એમાં તફાવત એટલો હતો કે મેં આમુ પાડ્યા તે સર્વ કપટના હતા, જ્યારે વિમળકુમારે આમુ પાડ્યા તે પ્રિય જનને મળવાના હર્ષના હતા

વામદેવની અધમ નીચતા,

ઉપજાવેલી બનાવટી વાર્તા.

માયાનો પ્રસરેલો પ્રભાવ.

અરસપરસ મળી રહ્યા પછી વિમળે અને પોતાના અર્ધા આસન ઉપર બેસાડ્યો અને પછી મને પૂછવા લાગ્યો કે “ મિત્ર વામદેવ ! તું ત્યાંથી શા માટે આવ્યો ગયો ? તે કેવો અનુભવ કર્યો ? તે શુ શુ વેળું ? શી હકીકત બની ? તે સર્વ મને બરાબર કહી બતાવ ”

મેં (વામદેવે) ઉત્તર^૧ આપતા કહ્યું, “ મિત્ર ! બધું ! વિમળ ! સામળ તે વખતે તુ મદિરમાં દાખલ થયો તે તો મને બરાબર યાદ છે તારી પછવાડે હું પણ મદિરમાં દાખલ થતો હતો ત્યાં તો મેં આકાશમાંથી કોઈ વિદ્યાધરીને જમીન તરફ આવતી જોઈ તે વિદ્યાધરી રૂપ અને લાવણ્યથી ભરપૂર હોઈ દિશાઓને પોતાના તેજથી પ્રકાશી રહી હતી અને હાથમાં યમરાજની જાળે જાલ હોય તેવી ભયંકર ઉઘાડી તરવાર લઈને આવતી હતી આવી રીતે એકી વખતે તે મુંદર અને ભયંકર લાગતી હોવાથી હું પણ આનંદ અને ત્રાસ (શૂંગાર અને ભય રસના ભાવો) નો વિચિત્ર સંકરભાવ અનુભવવા લાગ્યો ત્યાં તો તેણે મને ત્યાંથી ઉપાડ્યો અને આકાશમાં ઉડાવળે આવવા લાગી હું તો તે વખતે મોટેથી ‘ કુમાર ! કુમાર ! ’ એની રાડો પાડતો રહ્યો અને એ વિદ્યાધરીએ તો વિહ્વલ થઈ ગયેલા અને મોટેથી રાડો પાડતા મને ઉપાડ્યો અને સપાટાબદ્ધ આગળ આકાશમાં

૧ જવાબ આપવામાં વામદેવ કેટલી ધૃષ્ટતાથી અસલ બોલે છે અને માયાનો પ્રભાવ બતાવે છે તે વિચારવા જેવું છે સસારી જીવના એવા જ માગો હોય છે પ્રથમ એને ટટલી બીક લાગે છે, પછી પોતાની સ્થિતિ ચાકસ જોતા એ કેટલી અધમતાની હદે જાય છે એ સર્વ લક્ષ્યપૂર્વક લેવા થોડું છે

ચાલવા માણું વળી આકાશમાં ચાલતા પોતાના સ્થૂળ પર્યોધરોને
 મારી છાતી સાથે અડાડીને અત્યંત એકથી મને તે બાથ ભીડવા
 લાગી અને મારા મુખપર વારવાર મુગન કરી કરીને મને રતિની
 પ્રાર્થના કરવા લાગી, પરંતુ મિત્ર ! તે સ્ત્રી જો કે મારા ઉપર એટલો
 બધો એક બતાવતી હતી તો પણ તારા વિદ્યાગને લઇને મને તો તે
 એર જોવી લાગતી હતી હુ તો એ આખો વખત એક જ વિચાર કરી
 રહ્યો હતો કે જો કે આ વિદ્યાધરી મારી ઉપર એટલી બધી આમજ
 છે અને ઘણા મુંદર રૂપવાળી છે, પણ મને તેનાથી મારા ઉત્તમ
 મિત્રની ગેરહાજરીમાં લેશમાન પણ મુખ યાચ તેમ નથી આની
 રીતે તે વિદ્યાધરી મારી પ્રાર્થના કરી રહી હતી ત્યાં વળી એક બીજી
 વિદ્યાધરી આની પહોંચી અને તેણે મને જોયો મને જોતા જ તેને
 પણ મારી સાથે વિષયમુખ લોગનવાની ઇચ્છા થઇ આવી એટલે તે
 પણ મને ખેંચવા લાગી આ ખેંચતાણમાં મોટેથી એક બીજાને આકાશ
 રાજદો સભળાવતી તે બંને ખેંચરીઓ જોસથી લડવા લાગી અને બંને
 વચ્ચે મોટું યુદ્ધ થઇ રહ્યું તેઓની લડાઇમાં તેઓ એટલી બધી
 આકુળઆકુળ થઇ ગઇ કે તેઓને માત્ર ધ્યાન ન રહ્યું, હુ તેઓના
 હાથમાંથી છૂટી ગયો અને જમીન પર પડ્યો એટલે ઊભેથી પડતા
 મારા હાડકા ભાગી ગયા અને મારા શરીરને ઘણી ઇજા થઇ આવી
 રીતે માફ શરીર દબાઇ ચૂરાઇ ગયું અને મારામાં વેદનાને લીધે નાસ
 વાની શક્તિ જરા પણ ન રહી તો પણ મેં મારા મનમાં વિચાર કર્યો
 કે એવી સ્થિતિ છે છતાં એ બેમાની એક પણ મને આવીને પકડે
 નહિ ત્યાં સુધીમાં ગમે ત્યાં નામો છૂટું તો છૂટતો છતાં વિમળકુમારને
 (તમને) જરૂર મળી શકુ અને મારી વિરહપીડા ભાગી જાય
 આવા વિચારથી ઘણી મુરકેલીએ પણ હુ ત્યાંથી નાઠો, ત્યાં તો તારા
 મનુષ્યો જે મને શોધવા માટે ફરતા હતા તે મને મળી ગયા અને
 તેમની સાથે હુ તારી પાસે આવ્યો કુમાર ! ભાઈ ! મેં કેવો અડ
 ભન કર્યો તે હવે તારા લક્ષ્યમાં આવ્યું હશે ॥

વિમળકુમારનો મારી ઉપર નિષ્કૃત્રિમ (કુદરતી) અને સાનો
 પ્રેમ હતો તેથી આ હકીકત સાલળીને તે બહુ જ રાજ થયો મારા
 મનમાં રહેલી માયા (ગહવિકા) પણ બહુ જ ખુશી થઇ તેને એમ
 લાગ્યું કે આ વામદેવે મૂરખા વિમળકુમારને સારો બનાવ્યો અને
 એને ઠગીને સારો વિચાર બેસાડ્યો માયાને એવી હકીકત પસંદ
 દેવાથી તે બહુ જ રાજ થઇ

વામઠ ને શૂળ.

રત્નની ગોધ.

ચોકળ પ્રકાશ.

વિઠની મહત્તા.

ઉપર પ્રમાણે વાત આવતી હતી ત્યાં તે બંને મગરમઝે અને આખો ને આખો પકડ્યો હોય, વજ્રથી બંને હુ દબાઈ જતો હોઈ, યમદેવ બંને અને ખાઈ જતો હોય તેવી ભારી અવસ્થા એકદમ થઈ ગઈ એકદમ શુ થઈ ગયું તે સમજાયું નહિ, મારા આતરડા એકદમ કપાઈ જવા લાગ્યા, પેટમાં એકદમ શૂળ જેવી સખ્ત પીડા થઈ આવી, આખો બંને નીકળી પડતી હોય તેવી માથામાં એકદમ આકરી વેદના થઈ આવી, આસક્ત આવવા માલ્યા, શરીરના સર્વ સાધાઓ ખળ-ભળી ગયા, દાંત સર્વ એકદમ હાલવા મડી ગયા, મુખમાંથી એકદમ શ્વાસ નીકળવા લાગ્યો, આખો બંને ભાગવા માડી અને હલ એકદમ અચકાઈ ગઈ આવો અણુધારેયો બનાવ બેઠને વિમળકુમાર તો ગભરાઈ ગયો, આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયો અને તેણે હાહારવ કરી મૂક્યો તે વખતે ત્યાં ખૂદ મહારાજ ધવળગજ આવી અથ્યા અને લોકોનો મોટો સમુદાય પણ એકઠો થઈ ગયો તુરત જ નગરના સર્વ વૈદ્યોને એકદમ તેડાવી મગાવવામાં આવ્યા તેઓએ પણ રાજ્યના આદેશથી અને ઓસડ આપવા માણ્યું, પણ એથી મારા વ્યાધિમાં પીડામાં ને બળતરામાં જરા પણ ફેર પડ્યો નહિ

આવી અવસ્થા થતા વિમળકુમારને પેલું રત્ન યાદ આવ્યું અત્યારે એ રત્નનો ઉપયોગ કરવાનો વખત છે એમ વિચારીને પોતે બંને જ જે પ્રદેશમાં રત્નને મૂક્યું હતું ત્યાં કીડા-નદનવનમાં પોતે ગયો અને સલાળથી તે સ્થાને તપાસ કરી પણ જ્યારે રત્નનો પત્તો ન લાગ્યો ત્યારે વિમળને મારી જિતા થઈ કે અહીં તે કેવી રીતે હવશે ! આનો વિચાર કરતો કુમાર મારી પાસે આવ્યો મારી તો શરીરવ્યથા અગાઉ પ્રમાણે અત્યંત ભયંકર સ્થિતિમાં આવું જ હતી

૧ મહાનુભાવતા જુઓ ! જિતા રત્ન ખેલાયાની થઈ નહિ, પણ વામદેવના હવનની થઈ ! કન્ય છે સન્નજનતાને ! એને રત્ન ગયું એ વાતનો વિચાર પણ થયો નહિ આવા પુરૂષો જગતમાં કામુકરી ભય છે એનું નામ ખરા રત્નો

તે વખતે એક ઘરડી સ્ત્રી ધૂણી પ્રથમ એણે પોતાનું શરીર
 મરણું, અને હાથ ઊંચા કર્યા, માથાના કેશ છૂટા મૂક્યા,
 ભયકર રૂપ કર્યું, ફટ ફટ અવાજ કરવા માંડ્યો અને
 વનદેવી ધૂણી તેનું આખું શરીર ભયકર એવા કરવા લાગ્યું રાત્રી અને
 સર્વ માણસો તેથી બહી ગયા, તેથી તેની પૂજા કરી,
 તેને ધૂપ કર્યો અને પછી તેને પૂછ્યું “લક્ષ્મિકા ! તું કોણ છે ?”
 તેણે જવાબમાં કહ્યું “હું વનદેવી છું આ વામદેવની અભારે ને
 અવસ્થા થઈ છે તે મેં કરી છે, કારણ કે એ પાપીએ આ સદ્મા
 વધી ભરપૂર સરળસ્વભાવી વિભળકુમારને છેતર્યો છે એ પાપી
 એનું રત્ન ઉઠાવી ગયો, ખીજી જગ્યાએ તેને સતાડી આ યો, રત્નને બદલે
 પથ્થરને લઈને નારી ગયો અને તપાસતા રત્નને બદલે પથ્થર દેખ્યો
 જેથી ફરીવાર તે રત્ન લેવા અહીં આ-યો છે અને આવી ખોટી જાળ
 ઊભી કરી કુમારને ઠગે છે ” આ પ્રમાણે કહીને વનદેવીએ મારી આખી
 હકીકત બરાબર કહી બતાવી અને તે એટલા વિસ્તારથી કહી કે સર્વ
 તે બરાબર સમજી ગયા પછી જે પ્રદેશમાં મેં રત્ન છૂપા યુ હતું તે
 પ્રદેશમાં જઈને તે રત્ન પાપુ બતાવ્યું આટલો પ્રત્યક્ષ પુરાવો બતાવી
 પછી તેણે કહ્યું “એ દુરાત્મા વામદેવના હવે ચૂરેચૂરા કરવાની છું
 એવા પાપીને શા માટે હયાત ગણવો ? ” વનદેવીનો આવો નિર્ભય
 સાબળી વિભળકુમાર વચ્ચે પડ્યો અને મુખેથી બોલ્યો “દેવી ! સુંદરી !
 એમ ન કરો, ન કરો ! જો તમે એમ કરશો તો મારા મનમાં મોટો
 રતાપ થશે ”

વિભળકુમારે જ્યારે દેવીની એવી રીતે પ્રાર્થના કરી ત્યારે વનદે
 વીએ મનેજોડી મૂક્યો, પણ લોકોએ મારી ઘણી
 નિંદા કરી, સમજી માણસોએ મારો તિરસ્કાર કર્યો,
 જાળકોએ મારી મરકરી કરી અને સ્વજન સબંધી
 જોએ મને બહાર કાઢી મૂક્યો દુઃખમાં કહું તો લોકોમાં
 કુ તરણાથી પણ હવકો થયો આટલી હકીકત બની છતાં પણ વિભ
 ળકુમારમાં તો એટલી બધી મહાનુભાવતા હતી કે તે તો મને અસવ
 પ્રમાણે જ ભેતો હતો, મારા ઉપર એટલો જ શ્રેહ રાખતો હતો,
 પોતાના એકમા જરા પણ ફેરફાર દેખાડતો નહોતો, પ્રેમભાવમાં
 વ્યાજ પડવા દેતો નહોતો, મારી ઉપર કૃપામાં આગ્રહ કરતો નહોતો
 અને મારાથી બૂદો એક ફાણવાર પણ પડતો નહોતો, એટલું જ
 નહિ પણ મુખેથી પણ મને કહેતો કે “નિત વામદેવ ! આવા અણુ

સમજી લોકો ગમે તે બોલે તેથી તારે તારા મનમા જરા ઉદ્વેગ ન કરવો કેમ કે એ સર્વ લોકોને ખુશી કરવા એ તો બહુ મુશ્કેલ છે, માટે તારા જેવાએ તો એમના તરફ તદ્દન બેદરકારી કરવા જેવું છે ”

અગૃહીતસકેતા ! આ પ્રમાણે જ્યારે વિમળકુમાર બોલતો હતો તે વખતે તેના ધ્યાનમા માફ (વામદેવતુ) ચિત્ર નહોતું એમ કાંઈ નહોતું તે મહાત્મા તો મનમા બધું સ્પષ્ટ રીતે સમજતો હતો, તેમ છતાં હું (વામદેવ) માયાના પ્રતાપે એવા પ્રકારનું અત્યંત દુષ્ટ

વિચારણા

વર્તન કરી રહ્યો હતો અને તે મહા ભાગ્યશાળી પુરૂષ વિમળકુમાર મારા તરફ એવું સુંદર વર્તન રાખી રહ્યો હતો તેનું એક ખાસ કારણ એ હતું કે—સૂર્ય કદાચ પશ્ચિમ દિશામા ઉગે અથવા પૂર્વ દિશામા અસ્ત પામે અથવા ક્ષીર સમુદ્ર પોતાની મર્યાદા છોડી દે અથવા તો કદાચ અગ્નિનો પિંડ હોય તે બરડના પિંડ જેવો ઠંડો થઈ જાય અથવા તો કદાચ આખો મેરુ પર્વત તુબડાની પેઠે પાણીમા તરે તો પણ સમજતો જેની કડ્ડણ કોઈ પણ પ્રકારના કારણ કે હેતુ વગરની હોય છે અને જે પોતે સુદર દક્ષિણપૂર્વ સમુદ્રથી ભરપૂર હોય છે તેણે જેનો આકર કર્યો હોય, પોતાનાં તગીકે જેને સ્વીકારેલ હોય તેને તે છોડતા નથી, જેની આગળી પકડી હોય તેને મૂકી દેતા નથી, જેનો હાથ પકડ્યો હોય તેના તરફ ઉપેક્ષા રાખતા નથી. આ સમજન પુરૂષોની ખરેખરી મહત્તા છે, વળી સમજન પુરૂષ હુઆ હુગમખોરોના ચેષ્ટિતો જાણતા હોય છે છતાં પણ જાણે જાણતા જ નથી, દેખતા હોય તો પણ જાણે દેખતા જ નથી અને પોતે પરમ પવિત્ર ગુદ્ધાત્મા હોઈ તેના ઉપર જરાએ શ્રદ્ધા રાખતા નથી. અગૃહીતસકેતા ! તે વખતે મારા સગાસબંધીઓએ મને છોડી દીધો, તજી દીધો, લોકોએ મારી લથુતા માની અને માત્ર વિમળકુમાર જેને મેં મોટો અન્યાય કર્યો હતો તેણે જ મને પોતાની પાસે રાખ્યો અને હું તેની સાથે રહેવા લાગ્યો

પ્રકરણ ૯ મું.

વિમળે કરેલી ભગવતસ્તુતિ.

રા અત્યંત અધમ વર્તન છતાં વિમળકુમારે તો પોતાનું સંજ્ઞનપણુ ચાહ્યું, મારા તરફના પ્રેમભાવમાં આછપ કે ઉણપ ન થાય તેની સંભાળ રાખી, મારો સબંધ અગાઉના જેવો જ ચાલુ રાખ્યો અને પોતાની મહાગુભાવતા અને વિશિષ્ટતા દાખવી આપી

કીકાનન્નનનમા ભગનદર્શને.

રત્નચૂડનું તન આગમન.

વિમળે કરેલી ભગવત સ્તુતિ.

એવી રીતે આનંદ કરતા એક વખત ૯ (વામદેવ) અને વિમળકુમાર કિંદાનદનવનમાં આવેલા તીર્થંકર મહારાજના મંદિરમાં દર્શન કરવા સારૂ ગયા. વદનપૂજનના સર્વ કાર્ય થઈ ગયા પછી વિમળકુમારે અત્યંત મધુર વાણી વડે શ્રી જિનેશ્વર દેવની સ્તુતિ કરવાનો આરંભ કર્યો. હજી વિમળકુમાર પ્રભુની સ્તુતિ કરી રહ્યો છે એટલામાં પોતાના તેજથી દિશાઓને પ્રકાશ કરતો રત્નચૂડ વિદ્યાધર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તે વખતે તેની સાથે અનેક એચરો પણ આવેલા હતા. તેણે પછવાડે ઊભા ઊભા કાનને અત્યંત પ્રિય લાગે તેવો મધુર અવાજ સાંભળ્યો એટલે રત્નચૂડને પોતાના મનમાં ઘણોજ પ્રમોદ થયો અને તે વિચાર કરના લાગ્યો કે અહો ! ધન્યાત્મા વિમળકુમાર જગત્પ્રભુ મહા ભાગ્યવાન શ્રી પરમાત્માની સ્તુતિ કરી રહ્યો છે ! ધન્ય છે એને ! એ સ્તુતિ કરે છે તે આપણે બરાબર સાંભળીએ ? પછી એણે કોઈ

૧ એક પૂજક સુદર સ્વરે સ્તુતિ કરતા હોય તો મોટા સ્વરથી રાગ કાઠી બત્રની એકામતા તોડવાની દેખાતી વર્તમાન પદ્ધતિ સાથે આ વિચારશીલ વર્તના સરખાવવા યોગ્ય છે.

પણ જાતનો અવાજ કર્યા વગર સજ્ઞામાત્રથી સર્વ જોયરોને ચૂપ કરી દીધા અને જાતે નિશ્ચય થઈ ચૂતમજરીની સાથે પોતે પણ જાણે ચિત્ર ચિતરેલ જ હોય તેમ તદ્દન હાલ્યા ચાલ્યા વગર સ્થિર થઈ રહ્યો વિમળકુમારની આખો તે વખતે આનંદઅનુથી પૂર્ણ થઈ ગઈ હતી, તીર્થંકર મહારાજના મુખ ઉપર તેની નજર એકદમ સ્થિર થઈ ગઈ હતી, તેના અનાજમા અત્યંત ગંભીરતા જણાતી હતી અને આપ્ત શરીર રોમાચથી વિભૂષિત થઈ ગયું હતું તેનામા તે વખતે ભક્તિનો આવેશ એટલો બળવાન થઈ ગયો હતો કે તે આવેશના પ્રભાવથી જાણે સનાતન ગુરુ પરમાત્મા શ્રી ભગવાન જિનેશ્વર પોતાની સન્મુખ જ ખડા હોય તેમ તેમને કાંઈક ઠપકો દેવાની આધામા, કાંઈક વિશ્વાસના આશ્વાસનમા, કાંઈક એહ્યુક્ત મીઠા શબ્દોમા અને કાંઈક પ્રાર્થના અને પ્રેમની મીઠાશમા તદ્દન વિશુદ્ધ મનવાળો વિમળકુમાર સ્તુતિ કરવા લાગ્યો^૧

ભગવતસ્તુતિ.

અપારઘોરસસારનિમગ્નજનતારક^૧

કિમેષ ઘોરસસારે નાથ ! તે વિસ્મૃતો જન ? ॥ ૧ ॥

સન્નાવમ્પતિપન્નસ્ય તારણે લોકવાન્ધવ !

ત્વયાસ્ય ભુવનાનન્દ ! યેનાદ્યાપિ ચિલ્મ્પયતે ॥ ૨ ॥

આપન્નશરણે દીને કરુણામૃતસાગર !

ન ચુકમીદશ કર્તુ જને નાથ ! મવાદશામ્ ॥ ૩ ॥

મીમેઽહ મવકાન્તારે મૃગશાવકસન્નિમ !

વિમુક્તો મવતા નાથ ! કિમેકાકી દયાલુના ? ॥ ૪ ॥

“પાર વાગરના મહા ભયંકર સસારમમુદ્રમાં ફૂળી ગયેલા “પ્રાણીને તારનાર ! હે નાથ ! આ ભયંકર સસારમમુદ્રમા શું તમે “મને ભૂલી ગયા છો ? વિસરી ગયા છો ? ૧. હે નાથ ! ત્રણ ભુવનને “આનંદ આપનાર ! હું સદ્ભાવને વારણ કરી રહ્યો છું, છતાં આપ “મને સસારમાથી તારવામા હીલ કરો છો (તેથી મને જણાય છે કે “તમે મને તદ્દન ચૂડી ગયા છો) ૨. અહો કરુણામૃતના સમુદ્ર ! જે “પ્રાણી જાતે દીન હોઈ આપને શરણે આવે તેની સાથે તમારા જેવા “દીનવત્સવે એ પ્રમાણે કરવું કોઈ પણ રીતે ઉચિત નથી ૩. હે નાથ ! “આપ આવા દયાળુ છો છતાં આવા ભયંકર જગતમા (ભવાટવીમા)

૧ આ રૂઢિતિ મુખપાઠ કરવા યોગ્ય હોવાથી સર્વજ્ઞ અને જ્ઞાપાન્તર બંને આખ્યા છે મનનપૂર્વક વાચની અને પ્રસદ આવે તેણે મુખે કરી લેવી

હતશ્વેતશ્ચ નિક્ષિપ્તચક્ષુસ્તરલતારવ્ય ।

નિરાલમ્બો ભયેનૈવ વિનશ્યેઽહ ત્વયા વિના ॥ ૫ ॥

અનન્તધીર્યસમાર ! જગદાલમ્બદાયક !

વિધેદિ નિમય નાથ ! મામુત્તાર્ય મવાટવીમ્ ॥ ૬ ॥

ન ભાસ્કરાદતે નાથ ! કમલાકરબોધનમ્ ।

યથા તથા જગદ્દેવ ! ત્વદતે નાસ્તિ નિષ્ઠિતિ ॥ ૭ ॥

કિમેવ કર્મણા દોષ ? કિં મમૈવ દુરાત્મન ? ।

કિં ઘાસ્ય હતકાલસ્ય ? કિં ઘા મે નાસ્તિ મવ્યતા ? ॥ ૮ ॥

કિં ઘા સદ્ગતિનિર્માહ્ય ! સદ્ગતિસ્ત્વયિ તાદૃશી ।

નિશ્ચલાઘાપિ સપદ્મા ? ન મે મુચનમૂપણ ! ॥ ૯ ॥

લીલાદલિતનિ શેષકર્મજાલ ! કૃપાપર !

મુક્તિમથયતે નાથ ! યેનાઘાપિ ન દીયતે ॥ ૧૦ ॥

સ્ફુટ ચ જગદાલમ્બ ! નાચેદ તે નિવેદયતે ।

નાસ્તીહ શરણ લોકે ભગવત્ વિમુષ્ય મે ॥ ૧૧ ॥

“મને એક હરણના નાના બચ્ચાની પેઠે એકનો શા માટે મૂક્યો
“અથવા રહેવા દીધો છે ? ૪. કુ તો ચકળવકળ આપો આ બાળુ
“અને પેલી બાળુ ફેરવ્યા કરે છુ અને મને કોઈનો આધાર નથી.
“તમારા વગર એ જગલમા કુ તો ભયથી એકલો મરી જઈશ એ
“વાત આપ ધ્યાનમા લો પ, અટો ! અનન્ત વીર્યવાન ! જગતને
“આવબન આપનાર ! મને સસારઅટવી ઉતારીને ભય વગરનો કરો,
“મારી બીક ફર કરો અને મને બચાવો ફ, હે નાથ ! કમળના
“સમૂહને જાગૃત કરવા માટે જેમ સૂર્ય સિવાય બીજો કોઈ સમર્થ નથી
“તેમ હે જગતના ચક્ષુ ! તમારા વગર આ દુનિયાથી મારી નિર્નૃતિ
“કોઈ પ્રાણી કરે તેમ નથી ૭. હે રણુ ભુવનના બૂપણરૂપ ભગવાન !
“શુ એ તે મારા કર્મનો દોષ છે ? અથવા મારો પિતાનો (મારા
“અધમ કષ્ટસાધ્ય આત્માનો) દોષ છે ? અથવા તો શું અસારના
“કાળનો દોષ છે ? અથવા તો મારામા એવા પ્રકારની ભયતા નથી ? ૮.
“અથવા તો હે સદ્ભક્તિથી ગ્રાહ્ય થનાર ભુવનબૂપણ મહાત્મા ! મારી
“હજુ તારામા એવી નિશ્ચળ ભક્તિ જ થઈ નથી ? કે હે નાથ ! લીલા
“માનમા-રમતમા-કર્મના જાળને કાપી નાખનાર ! અને કૃપાતત્પર
“તમે મને મુક્તિના અર્થને હજુ પણ તે આપતા નથી ? ૯-૧૦.
“(મને મુક્તિ મળતી નથી તેણે કારણ શું ? એમા વાધો શુ છે ? કથા
“વાત અટકે છે ? શા માટે અટકે છે ?) હે જગતના અવલબન !

ત્વ માતા ત્વ પિતા વન્ધુસ્ત્વ સ્વામી ત્વં મે ગુરુ ।

ત્વમેવ જગદાનન્દ । જીવિત જીવિતેશ્વર ! ॥ ૧૨ ॥

ત્વયાવધીરિતો નાથ ! મીનવજ્રલવર્જિત ।

નિરાશો દૈન્યમાલમ્બ્ય ત્રિયેઽહ જગત્તીતલે ॥ ૧૩ ॥

સ્વસવેદનસિદ્ધ મે નિશ્ચલ ત્વયિ માનસમ્ ।

સાક્ષાદ્ગતાયમાવસ્ય યદ્વા કિં તે નિવેદ્યતામ્ ? ॥ ૧૪ ॥

મચ્ચિત્ત પદ્મવદ્નાથ ! દૃષ્ટે ભુવનભાસ્કરે ।

ત્વયીહ વિકસત્યેવ વિદલત્કર્મકોશકમ્ ॥ ૧૫ ॥

અનન્તજન્તુસન્તાનયાપારાક્ષણિકસ્ય તે ।

મમોપરિ જગદ્નાથ ! ન જાને કીદૃશી દયા ? ॥ ૧૬ ॥

સમુદ્રતે જગદ્નાથ ! ત્વયિ સદ્ધર્મનીરદે ।

નૃત્યત્યેષ મયૂરામો મહોર્દળ્લશિખણ્ડિક ॥ ૧૭ ॥

“તમને આ બાબત બરાબર સ્ફુટ કરીને સ્પષ્ટ રીતે જણાવવાની રત્ન
 “લજ્જા છુટે હે નાથ ! આ લોકમા મારે તમારા ભિલાય બીજી કોઈ ગરણ
 “નથી, બીજી કોઈને આધાર નથી ૧૧. મારા જીવનના પ્રભુ ! તમે
 “મારી માતા છો, મારા પિતા છો, મારા બધું જો, મારા સ્વામી છો,
 “મારા ગુરુ છો અને જગતને આનંદ આપનાર પ્રભુ ! તમે જ માત્ર
 “જીવતર છો ૧૨. હે નાથ ! તમે જો મારો તિરસ્કાર કરશો અથવા
 “મારા તરફ બેદરકારી કરશો તો હું તદ્દન આશાવગરનો અને નિરાશ
 “થઈ જઈશ અને જેમ માછલું જળવગરના સ્થળ ઉપર નિરાધાર થઈને
 “મરી જાય છે તેવા મારા પણ હાલ થશે ૧૩. હે ભગવન ! માત્ર
 “મન તમારામા બરાબર નિશ્ચય થઈ ગયું છે અને તે હકીકત પોતાના
 “જાતિઅનુભવથી મને સિદ્ધ થઈ ગઈ છે અથવા તો તમને તો
 “અન્ય પ્રાણીઓના અતર્ગત ભાવો પણ સાક્ષાત્ થઈ ગયેલા હોવાથી
 “તમને એ વાત જણાવવાની જરૂર જ ક્યા રહી છે ? ૧૪. હે નાથ !
 “પ્રભુ જીવનને પ્રકાશ કરનાર આપસાહેબને દેખતા યદ્વા(કમળ)ની
 “પેડે માત્ર ચિત્ત વિકાસ પામે છે અને કર્મરૂપ કોગેટાને (અદગ્ના ભાગને)
 “લેદી નાખે છે ૧૫. હે નાથ ! આપને તો અનતા પ્રાણીઓના
 “વ્યાપાર ઉપર ધ્યાન આપવાનું છે, તેથી આપની મારા ઉપર હે
 “જગત્નાથ ! કેવી દયા છે તે હું જાણુ તો જ નથી ૧૬. હે જગત્નાથ !
 “આપથી રૂપ વાદળ ચઢી આવતા મારા હાથરૂપ મોર નાથ કરી

૧ મહોદ્ધ પ્રત પાઠાવર છે લોર્ડેનો અથ લોકી જેવો હાથ યાય છે અસલ
 પાઠ શુદ્ધ જણાય ॥

તદસ્ય કિમિય ભક્તિ ? કિમુન્માદોઽયમીદશ ? ।
 દીયતા ઘચન નાથ ! કૃપયા મે નિવેદ્યતામ્ ॥ ૧૮ ॥
 મઙ્ગરીરાજિતે નાથ ! સચ્ચૂતે ષલ્કોકિલ ।
 યથા દષ્ટે ભવત્યેવ લસત્ત્વલ્લાલુલ ॥ ૧૯ ॥
 તથૈપ સરસાનન્દવિ દુસદોહદાયક ! ।
 ત્યયિ દષ્ટે ભવત્યેવ મૂર્ષોઽપિ મુખરો જન ॥ ૨૦ ॥
 ત્ત્વેન માયમયેથા નાથાસમ્યદ્ભાષિણમ્ ।
 મત્યા જન જગજ્જયેષ્ઠ ! સન્તો દિ નતવત્સલા ॥ ૨૧ ॥
 કિ ઘાલોઽલીકયાચાલ આલજાલ લપન્નપિ ।
 ન જાયતે જગદ્નાથ ! પિતુરાનન્દવર્ધન ^૧ ॥ ૨૨ ॥
 તથાશ્લીલાક્ષરોહાપજત્પકોઽય જનસ્તથ ।
^૨કિ વિવધયતે નાથ ! તોપ કિ નેતિ કથ્યતામ્ ॥ ૨૩ ॥

“ રથો છે, થનગન થનગન કરી રવો છે ૧૭. ત્યારે નાથ ! શુ એ
 “ તે એની ભક્તિ છે કે આ તે એને કોઈ પ્રકારની ગાડાઈ આપી
 “ ગયેલી છે (તેનો આવેશ છે) તે હે મહારાજ ! મારા ઉપર કૃપા
 “ કરીને મને જણાવો (એટલે વસ્તુસ્થિતિનું મને બરાબર જ્ઞાન થાય) ૧૮.
 “ ત્યારે મુંદર આખાના વૃક્ષ ઉપર માજર (મહોર-મોર) આવે છે
 “ ત્યારે તેને જોઈને જેમ મધુર કોકિલપક્ષી (કોયલ) મુંદર રાગ ગાવા
 “ મંડી જાય છે, ૧૯. તેવી રીતે હે મુંદર રસ અને આનંદબિંદુના
 “ સમૂહને આપનાર મારા નાથ ! તમને જોતા આ પ્રાણી (હુ) તદ્દન
 “ મૂર્ખ-અણુસમજી હોવા છતાં વાચાળ થઈ જાય છે અને તમારી સ્તુતિ
 “ કરવા મંડી જાય છે ૨૦. હે જગત્તમા શ્રેષ્ઠ પુરૂષ ! હે મારા નાથ !
 “ હુ આવું આડું અવળું ઠેકાણું વગરનું બોલનારો હુ એમ માનીને
 “ આપ મારી તરફ બેદરકારી બતાવશો નહિ, મને તિરસ્કારી નાખરો
 “ નહિ, કારણ કે પોતાને નમન કરનાર પ્રાણીઓ તરફ સત પુરૂષો તો
 “ હંમેશા વાત્સલ્યભાવ બતાવનાર જ હોય છે, પ્રેમભાવ દાખવનાર જ
 “ હોય છે ૨૧. હે જગત્તનાથ ! એક બાળક અસ્ત-અસ્ત, તોતડુંબોળડું,
 “ કાનુકેલું, સાનુખ્યોર્ડું બોલે તે શુ પિતાના આનંદમા વધારો કરનાર
 “ થતું નથી ? ૨૨ તેવી રીતે હે નાથ ! હુ ગામડીઆની જેવી
 “ જેવીતેવી ભાષામા બોલી જઉં છુ, પટપટારો કરી જઈ છુ તેથી

અનાદ્યભ્યાસયોગેન વિષયાશુચ્ચિકર્દમે ।

ગતં સૂકરસન્નાશ યાતિ મે ચતુર્ મન ॥ ૨૪ ॥

ન ચાહ નાથ ! શક્તોમિ તન્નિવારયિતુ ચંલમ્ ।

અત પ્રસીદ તદ્દેવ ! દેવ વારય વારય ॥ ૨૫ ॥

કિં મમાપિ વિકલ્પોઽસ્તિ ? નાથ ! તાવકશાસને ।

યેનૈવ લપતોઽધીશ ! નોત્તર મમ દીયતે ? ॥ ૨૬ ॥

આરુઢમિયતીં કોટિં તવ કિદ્ધરતા ગતમ્ ।

મામપ્યેતેઽનુધાવન્તિ કિમધાપિ પરીપદ્યા ॥ ૨૭ ॥

કિં ચામી પ્રણતાદોપજનવીર્યવિધાયક ! ।

ઉપસર્ગા મમાધાપિ પૃષ્ઠ મુઞ્ચતિ નો સલા ॥ ૨૮ ॥

પદ્યન્નપિ જગત્સર્વે નાથ ! મા પુરત સ્થિતમ્ ।

કપાયારાતિઘર્ષેણ કિં ન પશ્યસિ પીઢિતમ્ ? ॥ ૨૯ ॥

કપાયામિદ્રુત વીક્ષ્ય મા દિ કારુણિકસ્ય તે ।

વિમોચને સમર્થસ્ય નોપેક્ષા નાથ ! યુત્યતે ॥ ૩૦ ॥

“આપના સતોપમા-આનદમા વધારો થાય છે કે નહિ તે આપ મને

“કહો. ૨૩. હે નાથ ! અનાદિ કાળથી મને એવો ખોટો અભ્યાસ પડી

“ગયો છે અને તેના યોગથી ભારી એવી સ્થિતિ થઈ ગઈ છે કે મારૂં

“અપળ મન વિષયરૂપ અપવિત્ર કાદવમા અથવા ખાબોચીઆમા ડુકું

“રની ઘેઠે ખુમ્યા ઝરે છે. ૨૪. હે નાથ ! એ મારા ચળ મનને અટ-

“કાવનાને હું શક્તિમાન નથી, તો હે પ્રભુ ! મારા ઉપર કૃપા કરો !

“અને આપ એને અટકાવો, અટકાવો ! એને વારો, વારો ! ૨૫. હે

“નાથ ! શું આપના હુઝમના સળધમા હજી ગઈ નહીં છે ? (એવી

“ગોઈ શકો છે કે કરેલું કુકમ આ સેવક માનશે કે નહિ ?) જેને

“પરિણામે હું આટઆટલું કહું છું છતાં પણ હે નાથ ! તમે મને ઉત્તર

“પણુ દેતા નથી ? ૨૬. હે નાથ ! હું તમારો નોડર થયો, તમારી

“મેવામા આટલી હદે અદ્યો, છતાં પણ મારી પછવાડે પરીપદ્યા દોડે

“છે તેનું વારણુ શું ? ૨૭. આપને નમસ્કાર કરનાર-પ્રણામ કરનાર

“મર્મ જોનારી રાજિને વધારનાર હે મારા નાથ ! હજી સુધી હુમ્યા

“ઉપમર્ગો મારો કેટો છોડતા નથી તેનું કાગણુ શું ? ૨૮. હે નાથ !

“આખા જગતને આપ ભુજો છો, નેઈ શકો છો, છતાં આશ્ચર્ય છે

“કે આપની સન્મુખ રહેલા આપના આ મેનકને કષાયરૂપ શત્રુવર્ગ

“આટઆટલી ખીડા કરે છે, હેરાન કરે છે, નાસ આપે છે, તે આપ

“કેમ જોતા નથી ? ૨૯. આપ એવી રીતે કષાયોવાળે મને ઘેરાયલો

પ્રકરણ ૧૦ મું

—

મિત્રમેળાપ—સૂરિસકેતનિર્દેશ.

—

મળકુમારે અત્યંત ભદ્રિકભાવે ભગવતની આ પ્રભાણે સ્તુતિ કરી, બાળુમા હુ (વામદેવ) ઊભો હતો, પછવાડે ગ્લનૃડ અને ચૂતમજરી મોટા પગિવાર માથે ગાતિ જ્ઞાપી સ્તુતિ સાભળતા હતા અને આખા મદિગમા ભજ્ય ગાતિ અને દિવ્ય ગાન પ્રસરી રહ્યા હતા એવા અતિ આ નદપ્રમગે સ્તુતિના અક્ષરે ભાગપૂર્વક, રસપૂર્વક, એકાગ્રતાપૂર્વક, પ્રેમપૂર્વક નિમજના મુખમાથી નિકળતા જતા હતા આખરે સ્તુતિ પૂર્ણ થઈ

સ્તુતિ પૂર્ણ થતા મિત્રોનો મેળાપ.

ગ્લનૃડે સ્તુતિની કરેલી યોગ્ય સ્તુતિ.

મુદર માનવિજ સદ્ભાવપૂર્વક પ્રાણીઓના નાય ભગવાનની એ પ્રભાણે નિમજકુમારે સ્તુતિ કર્યા પછી પચાગ પ્રણામ કર્યા તે વખતે એની વાણીથી અત્યંત પ્રસન્ન થયેલો અને ઉલ્લસાયમાન થતા રોમા ચથી સુશોભિત લાગતો ગ્લનૃડ ખેચર પોતાના મનમા ઘણો સતોપ પામી ગયો અને “હે ધીર ! ભવ(સસાર)નો બેદ કરનાર ભગવાનનું અતિશય મુદર અને ભાવદર્શક સ્તવન કર્યું” એમ બોલતા બોલતા પ્રગટ થયો અને વળી કહેવા લાગ્યો “અહો ! ઘનુ ! મહા ભાગ્યનાળી ! ત્રણ જીવનના બધું ભગવાન ઉપર તારી આટલી બધી ભક્તિ છે તો ખરેખર તું ભાગ્યશાળી છે, કૃતકૃલ છે અને તારૂં આ દુનિયામા જન્મનું સકળ છે હે નરોત્તમ ! તું ખરેખર ચત્યારથી મુક્ત થઈ ગયો છે, ઝારણુ કે પ્રાણીને એક વાર ચિંતામણિરત પ્રાપ્ત થઈ જાય પછી તેને કદિ દળદર પ્રાપ્ત થતું નથી અને તે દરિદ્રી યરાને યોગ્ય પણ રહેતો નથી ’

આવી રીતે ખેતરના અપિપતિ ગ્લગ્ડે અત્યત સુદર વાતીવડે વિમળકુમારને અભિનદન આપ્યા પછી બહુ ભક્તિપૂર્વક ચૈલનાથ ત્રી આદિનાથ ભગવાનને નમસ્કાર કર્યા ત્યાર પછી પ્રથમ વિમળે તેને વદન કર્યું અને તેણે પણ પછી ઘણા રનેહપૂર્વક હોંસથી વિમળકુમારને પ્રભુભ કર્યા અને સુદૃઢ જમીન તપાસીને બેઠા ચૂતમ જરી પણ વદન નમસ્કાર વિગેરે ચોગ્ય કાર્ય કરીને ચોગ્ય વખતમાં ત્યાં આવી અને તેમની પાસે બેઠી સર્વ ખેતરો અને વિગ્રાધર રાજાઓ પણ મસ્તક નમાવતા જમીન પર બેઠા બન્નેએ (વિમળકુમારે અને રત્નગુડે) એકબીજાની તદુરસ્તીના સમાચાર પૂછ્યા અને આનંદસભા ચાર મળ્યા પછી બન્ને વાત કરવા લાગ્યા

હીન થનાના ગારણાનું નિવેદન
રત્નગુડને મહા વિધાઓની પ્રાપ્તિ.
રાજપાલિપેકે પણ નિરપૃહ.
બુધભૂરિનો ગુપ્ત સંદેશો, તત્કથન

“રત્નગુડ—“ મહા ભા યનાન બધુ ! મને અહીં આવતા વધારે વખત થઈ ગયો તેનું કારણ શું હતું તે તું સાબળ વળી તો મને જણુ હતું કે મારે બુધ આચાર્યને લઈને અહીં જલ્દી આવવું તેમને પણ હંભુ મુધી વૃ લઈ આવી શક્યો નથી તેનું કારણ પણ કહુ છું તે તું સાબળ તારી પાસેથી ધૂટે પછો એટલે તુરત જ હું વૈતાલ્ય પતત ઉપર મારા નગર તરફ ગયો અને ત્યાં જઈને બેઠો છું તો મારી માતા શોકથી બાવરી થઈ ગઈ હતી અને મારા પિતાશ્રી પણ દિવંગીરીથી વિહુળ થઈ ગયા હતા, તેમને મેં ધીરજ આપી અને તેમની પાસે તે આખો દિવસ રહ્યો એ દિવસ તો અરરપરસ મેળાપથી બહુ આનંદકારી થઈ ગયો હતો તે એમ જ પસાર થઈ ગયો પછી દેવ પ્રભુને નમસ્કાર કરીને હું પનગમાં ચુતો પરમાત્મા શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનનું ધ્યાન કરતા મને દ્રવ્યથી નિદ્રા આવી ગઈ, પણ ભાવથી નિદ્રા ન આવી (મતલબ બાલ નજરે હું ઉઘતો હોઉં એમ જણાય, પણ અદરથી હું બગતો હતો) એ અનસરમાં હિ બુવનેશ્વરના ભક્ત ! મહા ભાગ્ય શાળી ! ઉઠ, ઉઠ !” એવા મનોહર શબ્દો મારે કાને પડ્યા એટલે હું જાગી ગયો તે વખતે પોતાના તેજથી જેમણે દિશાઓને પણ તે જસ્વી કરી દીધી છે એવી અનેક દેવીઓ મારી આગળ ખડી રહી હોય તેમ મને લાગ્યું મેં એકદમ સખમમાં ઉઠવા રૂપ તેમનું અતુલ્ય પ્રજન કર્યું તેઓ મારા વખાણુ કરતી સર્વે મને કહેવા લાગી હિ નરો

તમ ! તમારા મનમા જિનવર ભાષિત ધર્મ સ્થિર થયો છે તેથી તમે ખરેખર ધન્ય છો, કૃતકૃત્ય છો અને અમારી જેવાને ખૂજવા થાગ્ય છે. અમે 'ગેહિણિ વિગેરે વિધાઓ છીએ, તમારા પુણ્યના જોરથી પ્રેરાઈને તમને વરવા માટે અમારી જાતે જ ચાલી ચલનીને અહીં આગ્યા છીએ તમારા અત્યંત નિર્ભળ ગુણથી અમે તમોને વશ થઈ ગયા છીએ અને અમે સર્વે અતઃકરણપૂર્વક તમારા અત્યંત અનુરાગી થયા છીએ હે ધીર ! જે ભાગ્યશાળીના હૃદયમા ભગવાનને નમસ્કાર રહેલો છે અને તેને જે જગતમા પ્રગણિત કરી રહ્યો છે તેડુ ગામન તો સર્વદા જગતમા જાગતુ જળતુ રહે છે અને કોઈ પણ વસ્તુ એને મળવી દુર્લભ છે જ નહિ અમે પચપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર (નવકાર) રૂપ મનના જોરથી તમારી સાથે જોડાઈ ગયેલી છીએ અને અમારી મેળે આવીને તમારી દાસી થઈ ગયેલી 'ગ્રીએ હે પુરુષોત્તમ ! અમે તમારા શરીરમા પ્રવેશ કરશુ તમે ભવિષ્યમા ચક્રવર્તી થશો અમારા આદેશથી આ વિદ્યાધરોત્તુ મોટું લન્કર છે એ સર્વે અત્યારે તમારા તાબામા આગ્યુ છે એ આગ્યુ લન્કર દરવાજા Cપગ લાભુ છે" તેઓ આમ કહેતી હતી તે જ વખતે સૂવતા કુણ આતુલ્ય અને મુગટના મણિઓથી દિશાઓને દિપાવતા અને ખેચરો આનીને મને નમી પડ્યા

“હવે તે વખતે ઘણા જોરથી પ્રભાતની નોખતના ઉદયના સૂર સાથે ગરગડાટ થવા લાગ્યા અને કાલનિવેદકે જણાવ્યુ કે—

“આ સૂર્ય લોકમા પોતાના સ્વભાવથી ઉદય પામ્યો છે, તે
 “દૃષ્ટિને વધાડે પ્રસાર આપે છે અને મનુષ્યોને પ્રબોધ કરે
 “હે (દૃષ્ટિને પ્રસાર તે સ્વજન દૃષ્ટિનો વિસ્તાર સમજવો અને
 “પ્રબોધ એટલે જાગવું-નિદ્રા ફર કરની એ અર્થ સમજવો)
 “વિશુદ્ધધર્મની પેઠે એ મૂર્ચ મુદર અનુષ્ઠાનનું નરણુ અને છે
 “(મુદર અનુષ્ઠાનો દિનસે થાય છે) અને સર્વ સપત્તિઓને
 “તે મેળવી આપનાર છે તેથી હે લોકો ! તમે ઉઠો, જાગ્રત
 “થાઓ અને વિશુદ્ધ ધર્મમા આદર કરો કે જેથી તમે કદિ
 “ખ્યાવ પણ ન કર્યો હોય તેવી સપત્તિઓ તમને પ્રાપ્ત થાય”

“આ પ્રમાણે કાળનિવેદકના શબ્દો સાંભળીને મેં મારા મનમા ચિંતવના કરી અહો ભગવાને ભાપેલા વિશુદ્ધ ધર્મને મહિમા

૧ ગેહિણિ એ મહાવિદ્યાની અધિષ્ઠાયિકા દેવી છે નમિચિનમિને એ વિદ્યા ધરણેદ્રે આપી હતી એનો નિદેશ આદિત્ય ચરિત્રમા છે સોગમાની તે એક મહાવિદ્યા ॥

કેટલો જાણે છે કે મારા સ્વપ્નામાં પણ ખ્યાલ ન હોતો છતાં આ વિદ્યાઓ અને યોગોની મેળે મિલ્લ થઈ. પરંતુ એમાં દરખાઈ જનાર નથી, એમાં સચી માચી જવાર નથી ખરેખર આ તો મને એક અતરાય-વિનિ લેખુ થયું. દ્વાય હવે મારાથી બધું નિમજ ગાયે દીક્ષા લેવાનું બની ગયું નહિ કાગા કે પુણ્યાનુબધી પુણ્યને પણ ભગવાને મોનાની બેડી જેવું બંધુ છે હવે બીજી રીતે વિચાર તો બલન સિદ્ધિપુત્રે અગાઉથી જ કહ્યું હતું કે હું વિદ્યાગમે ચક્રવર્તી થઈશ અને નિમજકુમારે મારા શરીર-વક્ષણો પરથી એ વાતને ટેકો આપ્યો હતો તો હવે એમાં બીજું શું કરું? એમ જ બનવાનું ટોચ એમ લાગે છે. આ પ્રમાણે હું વિચાર કરતો હતો ત્યાં તો વિદ્યાદેવીઓએ મારા શરીરમાં પ્રવેશ કર્યા અને વિદ્યાધરોએ મારો રાજ્યાભિષેક કરવાની શરૂઆત કરી દીધી અને જાતના ગોત્રે રચનામાં આ-યા, અનેક મળ કરવામાં આવી, પવિત્ર તીર્થોમાંથી જળ મગાવનામાં આયુ, ઔદર્યો પ્રગટ થયા અને મોનાના અને રવના કળસો તૈયાર કરનામાં આવી આવી રીતે અત્યંત આનંદ અને મહોત્સવપૂર્વક મારો ગળ્યા ભિષે- કરનામાં આ યો.

“બધું વિમજ” ત્યાર પછી દેવની પૂજના કરતા, શુદ્ધ અને નડીલ વર્ગને સ માન આપતા, રાજ્યનીતિનું બરાબર સ્થાપન કરતા પ્રવાનમકળ અને નોકરનગની બરાબર નીમણું કરતા, હાથની ચેના રાજ્યો તરફથી આનતી ખડતી અને પ્રાણમને સ્વીકારતા અને નધીન રાજ્યને ઉચિત મર્મ વ્યવસ્થાઓ ગોઠવતા મારા કેટલાક દિવસો અતીત થયા એ કાનમાંથી જરા ફારેગ થતા જ મને તારો આદેશ યાદ આ યો અને તુરંત જ મનમાં આયુ કે- નિમજબધુએ કહ્યું છે તે પ્રમાણે હજી સુધી મેં યુવવ્યાચારની શોધખોળ પણ કરી

૧ પુણ્યાનુબધી પુણ્ય જે પુણ્યનો ઉપયોગ થતા નવું પુણ્ય બધાય તેને પુણ્યાનુબધી પુણ્ય કહેવામાં આવે છે. ધનનો સખાવતમાં નિવેક દુર્લભ ઉપયોગ કરવો દાન કરવું એ પુણ્યાનુબધી પુણ્ય છે. મોજસોળ શરીરમુખ અને આ ન વિલાસમાં ધન શરીરનો ઉપયોગ કરવાથી પાપાનુબધી પુણ્ય ભાગવાય છે. એવી રીતે પાપના ઉદય વખતે હાવેગાય કરવાથી પાપ બધાય તેને પાપાનુબધી પાપ કહેવાય છે. જ્યારે સમતાથી વેદતા પુણ્યબધ થાય તેને પુણ્યાનુબધી પાપ કહેવામાં આવે છે. આમાં પુણ્યાનુબધી પાપ ઉત્કૃષ્ટ છે. છતાં પુણ્ય પણ આખરે કર્મ છે, સસારમાં રમડાવતાર છે. ભોગવડ પડે જ છે તેથી તત્ત્વદષ્ટિએ ત્યાં ત્ય છે. પ્રાક્ષે તેમાં સચી જતા નથી.

૨ નિ સ્પૃહતા કેટલી ઉચ્ચ છે તે અત્ર વિચારવું

નહિ અને તેમને મારા બધુની પાસે લઈ પણ ન ગયો! અરેરે! મારે તે કેટલો પ્રમાદ! કેટલું આળસ! કેવી ભલ! ત્યાર પછી એ મહા ત્માની શોધ કરના સાડા હુ બંતે જ ઘણા ભૂમિપ્રદેશમા ફર્યો, દૂર દેશ ગયો અને મેં આચાર્યની શોધ કરી આખરે એક નગરમા તેઓ-શ્રીનો મને પત્તો લાગ્યો તેમને મળતા જ તેઓશ્રી સન્મુખ તારી મર્મ હકીકત મેં જણાવી દીધી તેઓશ્રીએ મને કહ્યું “તું અહાંથી જા અને વિમળને આ પ્રમાણે જણાવ હું તારી પછાડે આનીશ વિમળના મગાસબધીઓને બોધ કરવાનો એ જ ઉપાય છે, ખીન્ને કાંઈ ઉપાય નથી”

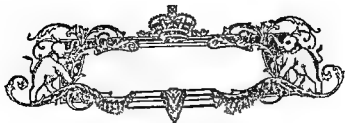
વામદેવ સદેશો સમજ્યો નહિ.

ઢીલનો ખુલાસો અને પ્રેમ-આભાર.

પછી યુધસૂરિએ જે ‘સદેશો રત્નવડને કહ્યો હતો તે વિગતવાર રત્નવડે વિમળકુમારના કાન પામે જઈ ધીરેથી ગમળાવ્યો (વામદેવ કહે છે કે હે અગૃહીતસકેતા!) એણે ખાનગીમા જે સદેશો કહ્યો તે મારા સાલળનામા ન આવ્યો આ પ્રમાણે સદેશો આપીને પછી રત્નવડે વિમળકુમારને સર્વ સાલળે તેવી રીતે કહ્યું “આ કારણને લઈને અહીં આવવામા મને ઢીલ થઈ અને એટલા માટે યુધસૂરિને માયે લઈને હું આવ્યો નથી” વિમળકુમારે જવાબમા કહ્યું “બધું! તે બહુ જ સાડા કર્યું”

ત્યાર પછી હું, વિમળકુમાર, રત્નવડ, ચૂતમજરી અને ખેચરો નગરમા આવ્યા રત્નવડ ત્યાં બે ત્રણ દિવસ ઘણા આનંદથી રહ્યો અને ત્યાર પછી પોતાને સ્થાનકે ગયો.

પ્રકરણ ૧૧ મું

પ્રતિજ્ઞા રચના.

વિમળકુમારની વિરક્તિ.

ધનજયરાજની મોહચિંતા.

વ્યવહાર નીકાલની ધારણા.

તિ કુરાળ ભાવનો ખાસ અભ્યાસ કરેલો હોવાને લીધે, કર્મજાળ તદ્દન ટીન થઇ ગયેલ હોવાને લીધે, જ્ઞાનની ઘટ્ટી વિશુદ્ધિ થઇ ગયેલી હોવાને લીધે, એકદર ઇદ્રિયના વિપયો તજવા યોગ્ય સમજવાને લીધે, પ્રશમ (શાંતિ) ભાવ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય હોવાને લીધે, કોઇ પણ પ્રકાર તુ ખરાબ ચરિત્ર વર્તન વિધમાન ન હોવાને લીધે, આત્મવીર્ય ધણુ પ્રબળ થઇ ગયેલ હોવાને લીધે, તેમ જ પરમપદપ્રાપ્તિનો કાળ તદ્દન નજીક આવી ગયેલ હોવાને લીધે (ઉપરની હકીકત બન્યા પછી) વિમળકુમાર રાજ્યવલ્લભીમા રાચી આચી જતો નથી, શરીરની કોઇ પણ પ્રકારની ગોભા કે આળપપાળ કરતો નથી, અનેક પ્રકારની ભૂદી ભૂદી લીલાઓનું લાલન કરતો નથી, લોકપ્રચલિત સાધારણ ધર્મના ગળધની ગળમાડ પણ અભિવાધા રાખતો નથી અને આ સરસાર રૂપ દેદખાના ઉપર તદ્દન વિરક્ત મનવાળો થઇને અને શુભ ધ્યાનમા લીન થઇને પોતાનો વખત સારી રીતે નિર્ગમન કરે છે.

વિમળકુમારને એના પ્રજારનો વિરક્ત ચિત્તવાળો જોઇને તેના પિતા ધવજરાજ અને માતા કમળમુદરીને ચિંતા થઇ કે- અહો! આ વિમળકુમારની મુર તદુરસ્ત જુવાની હોવા છતાં, કુબેરભગ્ની રીના વૈભવને પણ હમી કાઢે તેવો વૈભવ હોવા છતાં, દેવાગનાઓના લાવણ્યને પણ ાસી કાઢે તેવી મોટા રાજાઓની ઝન્યાઓને જોના

છતા, કામદેવના રૂપનો તિરસ્કાર કરે તેનું તેનું અત્યંત રમણીય રૂપ હોના છતા, સાથે વળી ઝળાઝામા પણ પોતે સંપૂર્ણ નાબેલ હોવા છતા, શરીરે તદ્દન નિરોગી છતા, તેમ જ ડ્રિયોની સામગ્રીથી પણ પરિપૂર્ણ હોવા છતા અને તેને કોઈ મુનિનું દર્શન^૧ હજી મુઝી થયેલ ન હોવા છતા એના ઉપર જીવાનીનો જરા પણ વિકાર અસર કરતો નથી, એ અડધી આખે ડોઘના ઉપર કટાક્ષ પણ ના ખતો નથી, આડાઅવળા અપલના પામતા મનન વચ્ચેના તે કદિ બોલતો નથી, ગાવા બલવવાની કળાનો કદિ ઉપયોગ કરતો નથી, ઘરેણા ગાઠાતું બહુમાન કરતો નથી, મદ્યથી અધ થઈ નય તેવી સ્થિતિને સ્વીકારતો નથી, સરળતાથી જગત્તે ફર ખમતો નથી (અગળતા મૂકતો નથી) અને વિષયમુખનું તો નામ પણ લેતો નથી. અરે આવું સસારથી તદ્દન વિમુખ થઈ ગયેલું તેનું અલોકિત (અસાધારણ) ચરિત્ર તે કેવું! જો એ છોકરો વિષયમુખથી વિમુખ થઈને આમ રસાંતુની પેઠે જ રહે તો આપણને આ રાખ્ય મળ્યું છે તે પણ તન નકામું થાય, આપણી પ્રભુતા ટીકટની થાય, આપણો વૈભવ બધો નિષ્ફળ થાય અને આપણું જીવન જર થાય, આપણું જીવન મુના જેવા જ થઈ જઈએ ત્યારે હવે એ છોકરો વિષયોમા ટેવી ગીતે પ્રવૃત્તિ કરે એ મબઘમા રાજરાણી વચ્ચે વિચાર ચાલ્યો બન્નેએ એકાતમા ખૂબ વિચાર કર્યો અને પછી એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યા કે વિષયમુખનો અનુભવ કરવા માટે (પરણવા સાથે) તેઓએ જાતે જ વિમળ કુમારને કહેવું તેઓએ એમ માની લીધું કે પુત્ર ઘણો વિનયી છે અને વળી સાચે દાક્ષિણ્યનો ભયર છે તેથી માળાપના વચનને કદિ ઉલ્લંઘશે નહિ

માત પિતાની મુખ અનુભવ પ્રેમ્ણા.

હું ખૂબ કરનાની વિમળ કુમારની વૃત્તિ.

વિકટ ગભ્યપર્મની લાનનાનું સ્વપ્નીકગ્ણ.

પ્રતિબોધવચનનાના પ્રથમ પ્રવેશનો પ્રારભ.

ધવળરાજે અને કમળમુંદરીએ ઉપર પ્રમાણે વિચાર કર્યા પછી એક દિવસ બન્ને વિમળકુમાર પાસે આવ્યા અને પિતા માતાએ પ્રસંગ લઈને તેને કહેવા લાગ્યા—“ભાઈ! અમે રસ-વાત શરૂ કરી કરો મનોરથ કર્યા ત્યારે તેના ફળપે તું અમને પ્રાપ્ત થયો છે, બહુ પિતા અને અભિલાષાઓનું ફળ

૧ મુનિદર્શન વેશમ્બુન કારણે પ્રસંગ કુમારને મળ્યો નથી છતાં આ મુંડે એવો રાજરાણી વિચાર

અમને મળ્યું છે તુ હવે રાજ્યની ધોંસરી ઉપાડવાને પણ સક્તિમાન થયો છે તારે તારી અવસ્થાચોગ્ય વર્તન તુ શા માટે કરતો નથી? હવે રાજ્યનું કામ હાથમા કેમ લેતો નથી? તુ શા માટે રાજ્યકન્યાઓનું પાણિગ્રહણ કરતો નથી? અનેક પ્રકારના ઈદ્રિયના આનંદી વિષયોનો શા માટે અનુભવ કરતો નથી? કુળસતાનોની વૃદ્ધિ કેમ કરતો નથી? આપણી આવી શાત અને મુખી પ્રજાને આનંદ કેમ ઉપજાવતો નથી? આપણા સગા સભાથી બધુઓને આહ્વાદ કેમ ઉત્પન્ન કરતો નથી? તારા તરફ પ્રેમ બતાવનારને તું સતોષ શા માટે આપતો નથી? આપણા પિતૃદેવોનું શાંતિતર્પણ શા માટે કરતો નથી? તારો મોટો મિત્રવર્ગ છે તેનું ચોગ્ય સન્માન શા માટે કરતો નથી? અને અમારૂં આ વચન સ્વીકારીને અમને પુષ્કળ આનંદ શા માટે કરાવતો નથી?"

પોતાના માતાપિતાના આવા વચન સાંભળીને વિમળકુમારે મનમા વિચાર કયા કે- માઆપે વાત તો બહુ સારી કરી, અભારે પ્રગમ ઠીક મળી ગયો છે, તેઓને લાભ લીધો પ્રતિબોધ કરનાનો આ ઉપાય બહુ સારો નીવડશે એમ લાગે છે તેમણે જે વાત કરી તે જ દ્વારા તેમને ઉપદેશ લાગે એની વ્યવસ્થા હવે થઈ શકવી સંભવીત લાગે છે પોતાના મનમા આ પ્રમાણે વિચાર કરી વિમળકુમારે વિનયભાવે જવાબ આપતા માતાપિતાને જણાવ્યું "આપ પિતાશ્રી મને જે આજ્ઞા કરો અને આપ માતાશ્રી પણ મને જે હુકમ કરો તે સર્વ મારે ખાસ કરના થોડા જ હોય, એમા સકલ્પ વિકલ્પ કરના ઘટે જ નહિ, કરવા ચોગ્ય ગણાય પણ નહિ, પરંતુ મારો એ બાબતમા એવો વિચાર છે કે આપણા આખા ગળ્યમા રહેનારા સર્વે લોકોના હુ ખો દૂર કરી તેઓને મુખ નીપજાવી પછી જો હું જાતે મુખનો અનુભવ કરું તો તે વધારે સારું કહેવાય. રાજ્યની ખરી સાર્થકતા એ પ્રમાણે જ થઈ શકે છે, બીજી કોઈ પણ રીતે થઈ શકતી નથી, રાજાનો એ ખાસ ધર્મ છે અને એમ કરવામા જ એની પ્રભુતા છે મારા સમજવામા આવ્યું છે કે^૧ -

૧ જે કોઈ પ્રભુતા-રોકાઈ અથવા અમલ ભોગવવાની સ્થિતિમા હોય તેમણે આ મુલોક ગોળી રાખી તે પ્રમાણે વર્તન કરવા ચોગ્ય છે રોકાઈ કે અમલ ભોગવવા પ્રતા નીચેના વર્ગને મુખ કેમ થાય તેની વિચારણા અને વર્તના એ જ ખરી પ્રભુતા છે

વિધાય લોક નિર્વાંધ સ્થાપયિત્વા સુખેઽસ્થિલમ્ ।

ય સ્વયં સુખમન્વિચ્છેત્સ રાજા પ્રમુદ્ધચતે ॥

યસ્તુ લોકે સુદુ પાર્તે સુસ મુકે નિરાકુલ ।

પ્રમુત્વ હિ કુતસ્તસ્ય કુર્ક્ષિમરીરસૌ મત ॥

“ રાજ્યધર્મ આ પ્રમાણે છે - સર્વ પ્રજાજનોને બાધા-પીડા
 “ વગરના કરીને તે સર્વને સુખભરપૂર સ્થિતિમાં સ્થાપન કરવા એ
 “ પ્રમાણે પ્રજાને-સર્વ જનને સુખમાં સ્થાપન કરીને પછી જે પ્રાણી
 “ પોતાનું સુખ શોધે છે તે જ રાજા ખરેખરે પ્રભુ કહેવાય છે પો
 “ તાની પ્રજા અથવા હાથ નીચેના લોકો અનેક પ્રકારના દુ ખો ભોગ-
 “ વતા હોય, દુ ખમાં સખડતા હોય, તેવે વખતે તદ્દન આકુળતા વગર
 “ જે રાજા કે પ્રભુ (શેઠ) પોતે સુખ ભોગવે છે તેનામાં પ્રભુતા ક્યા
 “ રહી? તે તો માત્ર પેટભરે જ કહેવાય આવો વિચક્ષણ માણુ
 “ જ્ઞાનો અભિપ્રાય છે ”

“ પિતાજી! માતાજી! આ પ્રમાણે રાજ્યધર્મ અને જણાય છે,
 હવે આપણે આપણી હકીકત બોધએ તો શું જણાય
 મનોનદનમા છે તે આપ વિચારી જુઓ અભારે વખત કેવો વર્તે
 વિમળઆનંદ છે! આ સખત ઉન્હાળાને લઈને આખી પૃથ્વી સતા-
 પમાં પડી ગઈ છે, લોકો તાપથી હેરાન થઈ ગયા
 છે, તેથી હું તો આ મનોનદન^૧ નામના ઉધાનમાં જ રહીશ, આપણો
 બધુવર્ગ મારી સાથે રહેશે, મારા મિત્રો પણ મારી આસપાસ નજીકમાં
 જ રહેશે, ઉન્હાળામાં રાજાઓ જેવા પ્રકારની લીલા કરે છે તે કરતો,
 આપત્રી બને અને જેમ દરમિયાન છે તે પ્રમાણે વર્તેતો, હું તો ત્યાં જ
 રહીશ, માત્ર આપ રાજપુરુષોને એટલો હુકમ કરી દો કે જે કોઈ
 પ્રાણી દુ ખ અથવા ત્રાસથી હેરાન થઈ જતા હોય તેમને સર્વને શોધી
 શોધી મારી પાસે લાવે અને તે (દુ ખી વર્ગ) સર્વે પણ મારી સાથે
 સુખને અનુભવે તેવી ગોઠવણ કરે આવા પ્રકારની યોજના કરો
 એટલે રાજ્યધર્મ જળવાશે અને આપની આજ્ઞાનું પણ મારાથી
 બરાબર પાલન થશે ”

વિમળકુમારનો આવો જવાબ સાંભળીને તેના માતૃપિતા બહુ
 રાજ થયા અને જોખ્યા કે “અહો પુત્ર! વડીલનું માન રાખનાર અ-
 મારા લાકડવાળા! તું થણુ જ સાડ જોત્યો, તારા જેવા વિવેકીને આ
 પ્રમાણે બોલતું અને વર્તવું બરાબર ચોખ્ય છે ”

ગીતળ શ્રદ્ધાનુન, કૃમારનો પ્રવેશ,

જનસમુદાયના મુખની મુદર વ્યવસ્થા,

લોકોની મુખ સંગવડ, માતૃપિતાનો મતોપ,

હિમભવન યોજના.

પછી ધવળરાજ મહારાજના હુકમથી તે વખતે તુરતમા એ મનોનદન ઉદ્યાનમા એક વિશાળ હિમગૃહની^૧ યોજના કરવામા આવી એ હિમગૃહ ઉપર કમળના પાદડાઓ પાથરી દેવામા આયા, નિરતર નના કમળો પથરાયા કરે એવી યોજના થઈ, નીવરન જેવા લીલા ફેળના ઝાડો ચારે તરફ બાંધી દેવામા આવ્યા અને તે ભવનમા એજ બનાવટી ઘરનદી ગોઠવી દેતમા આવી જેમા કપૂર વિગેરે મુગધી પદાર્થોથી મધમધાયમાન થતુ પાણી નિરતર ચાલ્યા જ કરે એવી યાત્રિક રચના કરવામા આવી અને ચંદન તથા કપૂરના પાણીથી ચારે તરફ ગાજ કરનામા આવી અને ભીંતોમા ચારે તરફ મુગધી વાળા, કમળનાળના તણુઓ અને નાળોથી ભૂદા ભૂદા વિભાગો પાડી હિમભવનને તૈયાર કરવામા આયુ ઉન્હાળાની ગરમીના મતાપને દૂર કરનાર અને શિશિર(શિયાળા)ના જેવા પરતુ મુખકર કપને ઉત્પન્ન કરે એવા એ હિમભવનમા શિશિર ઋતુના નવપક્ષવ સમાન મુદર રંગબેરંગી શય્યાઓ રચવામા આવી અને હડા મુખ આપનાર નરમ આસનો ભા ગોઠવવામા આવ્યા આવી રીતે જ્યારે હિમભવન તૈયાર થઈ ગયુ ભારે વિમળકુમારનો લોકસમુદાય સહિત ભા પ્રવેશ કરાવવામા આવ્યો પછી સર્વ લોકસમુદાય જે વિમળકુમાર સાથે ભા દાખલ થયો તેમને અને વિમળકુમારને મુદર ચંદનના વિવેપન કરવામા આવ્યા, કપૂરની પરાગથી સર્વને જનમુખ અને હાકી દેવામા આવ્યા, મુગધી પાટલા (લોઢ્ર)ના અલિપ્ત વિલાસની ફૂલોની માળાઓથી સર્વને વીંટી લેવામા આયા, વિમળા યોજના સર્વને મોગરાના પુષ્પોથી મુશોભિત કરવામા આયા, સર્વના શરીર સાથે મુક્તાફળ (મોતી અથવા એ નામના ફળ)ના સમૂહોનુ આયિગન કરાવવામા આયુ, સર્વને તદ્દન પાતળા અને કોમળ વસ્ત્રો પહેરાવવામા આવ્યા, ઝીણો ઠોંગ વરસાદ વરસાવતા હોય તેવા મુગધી હડા પખાઓ સર્વને વીંજાવવામા

૧ હિમગૃહ ઉ હાળામા હડક આપનાર ઘડાવાળો મકાપ Summer house

૨ પાટલા-તોષ ભવના વૃક્ષ યાવ ■ તેના ફુલની માળા પાટાનો અથ શુભાની પદ્મ યાવ ■

આવ્યા, સર્વને બહુ રસમય હાગે તેવો સાત્ત્વિક આહાર તૈયાર કરી જમાડવામા આવ્યા, સર્વને મુગધી તાબૂળથી રાજી કરવામા આવ્યા, મનને હરણુ કરનાર મધુર અને અમ્પટ ગીતોથી સર્વને પ્રમોદ ઉપજાવવામા આવ્યો, આગળી વિગેરેથી લટકા કરીને પ્રવર્તતા મુદર વિવિધ પ્રકારના નાચો વડે આનંદ ઉપજાવવામા આવ્યો, મુદર એવાઓ કરતી મનોહર વિવાસી સ્ત્રીઓના કમળપત્ર જેવા ચપળ લોચનોની હારોની હારોનું અવલોકન કરાવી અત્યંત હર્ષ ઉપજાવવામા આવ્યો અને કુમાર સહિત સર્વ લોકો જાણે તે વખતે રતિસાગરમા સૂધી ગયા હોય તેમ સ્પષ્ટ દેખાવ કરી દીધો. વિમળકુમારે પોતાના માતપિતાને પ્રમોદ ઉપજાવવા સાડી એવી મુદર યોજના કરી દીધી કે સર્વ લોકોને પોતાના આત્માથી વધારે બાહ્ય સુખ મળે અને એ હકીકતથી માતપિતાને પણ ઘણું આનંદ થાય (લોકને માટે આનંદરેભવના સાધનો કુમારે યોજ્યા અને સર્વને ઘણું સુખ થાય તેની વ્યવસ્થા કરી દીધી) ^૧ ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે રાજ્ય તરફથી તે વખતે નાઝરવર્ગને હુકમ થયો હતો કે 'જે કોઈ પ્રાણીને કોઈ પણ પ્રકારના દુઃખ કે ત્રાસ હોય તે સર્વને એ હિમભવનમા લઈ આવવા' -તે હુકમ પ્રમાણે દુઃખી કે હેરાન થતા સર્વ માણસોને એ હિમભવનમા લઈ આવવામા આવતા હતા અને ત્યાં જ જો માણસો આવતા હતા તે સર્વના દુઃખો દૂર કરવામા આવતા હતા, તેમને અત્યંત આનંદ ઉપજાવવાને માટે બની શકતી સર્વ સગવડ અને અનુકૂળતાઓ કરી આપવામા આવતી હતી વિમળકુમાર જે ભવિષ્યનો રાજા હતો તે આવી રીતે ધવળરાજને (પિતાને) સર્વ પ્રકારે સંતોષ આપતો હતો તેને આવી રીતે સુખસાગરમા ઉતરેલો જોઈને રાજાએ આખા નગરમા અત્યંત આનંદ મહોત્સવ કરાવ્યો અને આખી પ્રજાને હર્ષ થાય તેવા આનંદના સાધનો રચાવી લોકોમા નવો તહેવાર ઉજવાવ્યો.

પ્રતિબોધ રચનાનો બીજો પ્રવેશ.

દીનદુઃખીની સાથે નીકળી પડયા.

આખરે એક દુઃખીને^(૧) સાધી લાવ્યા.

તેની સાથે થયેલી નિચિત્ર પ્રજ્ઞાવળી.

૧ વિષયસુખની બાબતમા કુમાર જરા પણ મન ધારે તો માળાપને આનંદ હતો, તે પોતે વિશ્વાસ કરે છે કે નહિ તે સવાન અત્ર નહોતો, બીજા સાડી આનંદ સાધન યોજે તો પણ માળાપને એમ થાય કે વાડ, એ દવે ઇદ્રિયવિષયસુખની બાબતમા પડ્યો છે તો આગળ જતા ડેકાણે આવી જશે વિમળકુમાર પોતે તો અલિપ્ત જ રહ્યો જણાય છે.

આવી રીતે મહારાજ ધવળરાજ સતોષ પામ્યા, મહાદેવી કમળ સુંદરી લુપ્તમાન થયા અને આખા રાજ્યના સર્વ પ્રતજન અને પ્રધાન મહા પ્રમોદ પામ્યા, કારણ અત્યારે તેઓની ધારણાથી ઉલટી રીતે વિમળકુમાર મુખરાગરમા ફૂલકી મારતો તેમને દેખાતો હતો એક દિવસ દીનદુખીને લઈ આવવા માટે જે પુરૂષોની યોજના કરી હતી

તેઓ હિમભગ્નના દાખલ થયા અને તેઓએ^૧ રા
દુખીની શોધ જાની આરો પડદો નાખી દીધો, તે પડદાની પછ
વાડે એક પુરૂષને તેઓએ બેસાડ્યો અને તેઓએ
અદર આની મહારાજને પ્રણામ સાથે વિજ્ઞપ્તિ કરી કે “મહારાજ !
આપશ્રીના હુકમથી અમે દીનદુખીની તપાસ કરતા અહીં તહીં ફરતા
હતા, એટલામા અમારી તપાસમા અમે એક ઘણાજ દુખી પુરૂષને
જોયો એટલે તેને અહીં લઈ આવ્યા છીએ એ અત્યત ધૂણા (ભુથ) સા
કદાળો) ઉપજાવે તેવો હોનાથી આપના દર્શનને યોગ્ય નથી તેથી અમે
તેને પડદાની પછવાડે રાખ્યો છે, આપના હુકમ પ્રમાણે અમે તેને
અહીં લઈ આવ્યા છીએ, હવે આપ મહારાજશ્રીને એ સબધમા
જેમ હુકમ થાય તેમ કરીએ” ધવળરાજે પ્રછય કે “અહો ભદ્રો!
તમે એને ક્યા જોયો અને તે કેવી રીતે ધણો જ દુખી છે એ હકી
કત જણાવો.”

ધવળરાજનો આવો સવાલ સાંભળીને રાજપુરૂષોમાનો એક
હાથ જોડીને બોલ્યો—“આપશ્રીના હુકમ પ્રમાણે દુખ
ખરો દુખી (૧) અથવા ત્રાસથી હેરાન થતા લોકોને અહીં લઈ આ
વવા માટે અમે અહીંથી વિદાય થયા પછી અમે
પ્રથમ તો આપણુ આજુ નમર તપાસી લીધુ તો ત્યાં તો સર્વ લોકોને
મુખી અને આતી જોયા ત્યાંથી પછી અમે જગલમા ગયા તો ત્યાં
ફરથી અમે આ પુરૂષને જોયો તે વખતે બરાબર મધ્યાહ્નનો વખત
હતો, પૃથ્વીનુ તળિયુ અગ્નિ જેવુ ગરમ થઈ ગયુ હતુ અને જાણે
તપાવેલ લોહાનો પિંદો જ હોય તેવો સૂર્ય આકાશમા રહી જગતને
તપાવી રહ્યો હતો—એવે વખતે ભડભડ ચતા અગ્નિ જેવા સૂક્ષ્મ ધૂળના
જલ્યામા પગમા ભેડા (ઉપાન) વગર એ પુરૂષને ચાલતો અમે જોયો
અમે ધાર્યું કે એ ધણો જ દુખી હોવો જોઈએ, નહિ તો આવે વખતે
પગમા ભેડા વગર ચાલે નહી પછી અમે ફરથી એને બોલાવો જમ

૧ ક્ષાતિગ્રસ્ત, ચકાળ, નીચકર્મી અથવા વ્યાધિચરત સાથે રાજ સામસામી વાત
કરતા નહિ, વચ્ચે પડેલા નખાવવાનો તિલાંજ અસહ્ય હતો.

મારી કે 'અરે ભાઈ' જરા હિમો રહે, ડિમો રહે' અમારો આવો સ્વર સામળીને તે જવાબમાં બોલ્યો કે 'હુ તો સ્થિત જ છું, તમે જ સર્વે આવો છો'—આ પ્રમાણે કહીને તેણે તો આવના માણું એટલે હુ તો ઉતાવળો ઉતાવળો તેની પછ-નાડે ગયો અને મહા મુસીબતે બળા ત્કારથી તેને ઝાડની નીચે લઈ આવ્યો.^૧ એના શરીરનો રંગ ભેતા બણે

મોટા દવના અગ્નિથી બળી ગયેવ ઝાડતુ હુંડ હોય હુ ખીનો દેખાવ તેવો તે તદ્દન કાળો જણાતો હતો, બુખથી એનું પેટ

બેસી ગયું હોય તેવું દેખાતું હતું, એના હોઠો તરસથી મુકાઈ શોયાઈ જતા હોય તેના જણાતા હતા, ચાલીને મુસાકરી કરવાથી થતો રસ્તાનો યાક તેના હુ ખી થઈ જતા અવયવો ઉપર સ્પષ્ટ જણાઈ આવતો હતો, તેના ગરીર ઉપર એટલો બડો પરમેવો થયેલો હતો કે તે પરથી તેના મનમાં અને તનમાં ઘણો જ તાપ હોય એમ દેખાઈ આવતું હતું, એના ગરીરમાંથી ઠોઢ ગળ્યા કરતો હતો, એના ગરીર ઉપર દેખાતા કરમીઆના બળા એનું અત્યંત વ્યાધિત્ર સ્તપણ બતાવતા હતા, એના મુખ ઉપર એવો વિચિત્ર ભગભાગ જણાતો હતો કે એ પરથી એના હૃદયમાં ગૂળ જેવી વેદના થતી હોય એમ દેખી શકાતું હતું, એના સર્વ અવયવો ધ્રુજતા હતા અને ગાવપર વૃદ્ધાવસ્થાની નિશાનિઓ સ્પષ્ટ જણાઈ આવતી હતી, એ એટલો હોડો અને ગરમ નિસામો મૂક્યા કરતો હતો કે એના શરીરમાં મહા-જનરે પ્રવેગ ક્યો હોય— તેને સખત તાવ આ-યો હોય એમ દેખાતું હતું, એની આખોમાં ચીપડા અને મેલ એટલા હતા અને એની આ ખોમાંથી એટલા આમુ ચાલ્યા જતા હતા કે એથી એની દગિદ્રતા જણાઈ આવતી હતી, એનું નાક અદર બેસી ગયું હતું, એના હાથપગો લગભગ સડી ગયા જેવા દેખાતા હતા, તેના માથાઉપરના મવાળાનો બણે તુરતમાં જ લોચ કરવામાં આવ્યો હોય તેવું બોડુ તેનું માથું દેખાતું હતું, એના શરીર ઉપર અત્યંત મેલા વસ્ત્રના ટુકડા અને એક કમખવ હતા, એણે બે તુબડાઓ એના ડાડાઓ સાથે હાથમાં લીધા હતા અને ઉનની બનાવેલી એક પીંછી હાથમાં લટકાવી દીધી હતી—હે

મારા સ્વામી ! જ્યારે એને અમે જોયો, જ્યારે એની વિચિત્ર વાતનીત અત્યંત ભયકર મુદ્રા અમારી નજરે પડી, તે વખતે એ સર્વ હુ ખોનો ભયાર છે, એ દારિદ્ર્યની છેલી હદે બેઠેલો છે એમ અમને લાગ્યું અને જણાયું કે એ ખરેખર દયાને પાત્ર

૧ આગળ આ પ્રસ્તાવના પ્રકરણ ૧૩ માં આ આખા દેખાવનો આધ્યાત્મિક ભાવાર્થ વિસ્તારથી બતાવશે હાલ એ દરેક વાત વિગતવાર લદ્દયમાં રાખવી
૬૮

છે એને જોતા અમારા મનમાં તો એવો જ વિચાર થયો કે આ દુનિયામાં તે એક ખરેખર નારકીનો જ છવ છે, અહીં રહી તે નારકીની પીડા અનુભવે છે એવા પ્રત્યક્ષ નારકીના પ્રાણીને જોઈને અમે તેને કહ્યું ‘અરે ભદ્ર! આવે ખરે બપોરે તું શુ કરવા રખડે છે? અરે ભાઈ! જરા શીતળ છાયામાં નિરાતે શા માટે બેસતો નથી?’ પેલા દુખી માણસે અમને જવાબ આપ્યો ‘ભદ્રો! હું મારે સ્વાધીન નથી, હું સ્વતંત્ર નથી મારા ગુરૂ (વડીલ)ના હુકમથી હું રખડુ છું, મારે તેમના હુકમને અનુસરવું પડે છે’ અમે તે વખતે વિચાર કર્યો કે અરેરે! આ બાપડો તો પરાધીન છે, અહાહા! આના આવા મોટા દુખનું કારણ તો વિચારતા વધારે ત્રાસ આવે તેવું છે, એક તો એ આવી અત્યંત ખેદ ઉપજાવે તેવી સ્થિતિમાં અને છતાં વળી તે પરાધીન છે પછી અમે એ દરિદ્રીને પૂછ્યું કે ‘ભાઈ! આવી રીતે તું તારા ગુરૂનો હુકમ હમેશા ઉઠાવીશ તો તેના પરિણામે તને તે શો લાભ કરશે તે તો તું અમને જણાવ’ અમારો આવો સનાલ સા ભળી એ દુખી માણસે અમને કહ્યું કે ‘ભદ્રો! મારે માથે આઠ મોટા લેણદારો છે જેઓ જમ જેવા ભયંકર છે, દયા વગરના છે અને મને ઘણો ત્રાસ આવે તેવા છે તેઓને નથીદાન (કોયળીનું દાન અથવા ગાઠ કાપવી-મલેય) કરીને (દ્રવ્ય દઈને) એ મારા ગુરૂ મારા લેણદારો ના ત્રાસથી મને છોડાવશે’ આવા સ્તીખારી દુખીને આવો વિચિત્ર જવાબ સાભળીને રાજન! અમે વિચાર કર્યો કે- અહો આ તો ભારે દુખની વાત છે! આને તો મોટી પીડા જણાય છે! આ બાપડાના દુખનું કારણ તો ભારે કષ્ટ આપે તેવું વિચાર કરતા જણાય છે! એ બાપડો આવી અતિ અધમ દશામાં વર્તે છે છતાં પણ એને હજી દાન લેવાની અને પોતાના દેવાથી મુક્તિ થવાની અતિ દુખદાયી આશા છે! આ તો દુખની હદ થઈ! આવા દુખી માણસથી વધારે દુખી માણસ આ દુનિયામાં આપણને મળવો પણ મુશ્કેલ જણાય છે! આવી દુખી સ્થિતિમાં પણ હજી તેને દેવે દેવા માટે દાન મેળવવું છે અને એની આશાએ એ વિશેષ દુખો સહન કરે છે! આ તો દુખની હદ થઈ! એ પ્રમાણે વિચાર કર્યા પછી અમે તે દરિદ્રીને કહ્યું- ‘ભદ્ર! તું અમારી સાથે અમારા રાજા પાસે ચાન, લાલ લઈ જઈને તારા સર્વ દુખો દૂર કરાવીએ, તારૂં દારિદ્ર્ય દૂર કરાવીએ અને તારૂં દેવું છે તે સર્વ પણ શીટાવી દઈએ’ અમારી આવી માગણીનો તો તેણે ઘણો જ વિચિત્ર જવાબ આપ્યો તે બોલ્યો કે- ‘ભદ્રો! તમારે મારી ચિંતા કરવાની જરા પણ જરૂર નથી તમારી જેવા કે તમારા રાજા

જેવા અને (દિવામાંથી) છાંયી શકે એમ નથી' આ પ્રમાણે બોલીને તેણે તો સાથી ચાલવા માણ્યું તેનું આત્મ વિચિત્ર વર્તન જોઈ અમે વિચાર કર્યા કે- આ દુ ખીઓ પ્રાણી ઘેરો થઈ ગયેલો જણાય છે, પરંતુ આપણા રાજ્યે આપણને જે હુકમ કરમાવેલો છે તે તો આપણે જરૂર અમલમાં મૂકવો જોઈએ, આપણે તો એને હુકમ પ્રમાણે મહાગત સમક્ષ જરૂર લઈ જવો જ જોઈએ-આ પ્રમાણે વિચાર કરીને અમે તેને અહીં લઈ આત્મા છીએ”

રાજસેવક પાસેથી આ સર્વ હકીકત સાંભળીને ધવળરાજે કહ્યું “અહો! આ બાબત તો ઘણી નવાઈજેવી છે! અને પણ એમાં તો ઘણું કુતૂહળ જેવું લાગે છે, માટે અને એને જોવા દો, વચ્ચેથી પડદો ખસેડી નાખો’ તુરંત જ રાજસેવકોએ વચ્ચેનો પડદો ખસેડી નાખ્યો એટલે તેમણે જેવા પ્રકારનું વર્ણન કર્યું હતું તેવો પુરૂષ ધવળરાજની નજરે પડ્યો એવા વિચિત્ર દર્શનનાળા પુરૂષને જોઈને રાજા અને તેનો આખો પરિવાર ઘણો વિસ્મય પામ્યા

પ્રકરણ ૧૨ મું.

ઉત્ત્ર-દિવ્ય દર્શન.

ત્યત નવાઈ જેવો બનાવ બની રહ્યો છે, વિચિત્ર પ્ર-
જ્ઞાવળી કરનાર દેખાવમાં ઘણો દુ ખી અને કદરૂપો
પ્રાણી ધવળરાજ સમક્ષ ખરો થઈ ગયો છે, એની
આખનો અને હકીકતનો વેગ વિચિત્ર હોય એમ
એના દેખાવે અને એના સર્ગથી રાજપુરૂષે કહેલી
વાતે છાયા પાડેલી છે અને સર્વ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયા છે

વિમળની વિશિષ્ટ કટપના.

મહાનુભાવતાનું ઉચ્ચ ચિંતન.

આતર નમસ્કાર-માનસિક ધર્મલાભ.

એ વખતે વિમળદ્વારે પોતાના મનમાં વિચારણા કરી કે ખરે-
ખર એ જ ધ્રુવ ભગવાન આવી પહોંચ્યા જણાય છે! અહો ભગવાન

પોતે ધારે તેવું રૂપ કરી શકે તેવી તેમની શક્તિને ધન્ય છે ! અહાહા ! તેમની મારા ઉપર કેટલી દયા છે ! અન્યના ઉપર ઉપકાર કરવાની એકમરખી તેઓશ્રીની સાત્ત્વિકવૃત્તિને ધન્ય છે ! અહો ! પોતાના મુખસંગનની તેમને કેટલી ઝોછી દરકાર છે ! કોઈ પણ પ્રકારના તેવું કે અપેક્ષા વગરની તેઓની સજ્જનતાને ધન્ય છે ! સન્ત પુરૂષો પોતાના સ્વભાવથી જ પોતાના કાર્યની અનગણના કરીને પારકા કામો કરનારો હોય છે—એ પ્રમાણે કરવું તે જાણે તેમની પ્રકૃતિ જ પડી ગયેલી હોય છે એમા જરા પણ શંકા જેવું નથી. અથવા તો પારકાના હિતને માટે પ્રવૃત્તિ કરવી તે જ તેઓનું પોતાનું કાર્ય હોય એમ જણાય છે સૂર્ય સવારથી સાજ મુઠી લોકોને ઠોત કરે છે તેમા લોકોને પ્રકાશ કરવા ઉપરાંત શુ બીજા કોઈ પણ પ્રકારના કૃતિ તેને અપેક્ષા હોય છે ? તે તો માત્ર પરોપકાર કરવાના હેતુથી જ પ્રવૃત્તિ કરે છે અને પરોપકાર એ જ તેવું કાર્ય હોય એમ જણાય છે સાધુ પુરૂષોને પોતાનું કાંઈ કામ હોય તો પણ તેના ઉપર તેઓ જરાએ લક્ષ્ય રાખતા જ નથી, એ બાબતમા લાછનવાળા ચંદ્રનું દષ્ટાન્ત બરાબર બેસતું આવે છે, એ તો જગતને ડોત કરવાનું કામ કર્યા જ કરે છે મોટા બુદ્ધિશાળી પુરૂષો પારકા કાર્ય માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે તે માટે તેઓને કાંઈ પ્રાર્થના કરવી પડતી નથી, તેઓને વિનંતિ કરવી પડતી નથી, તેઓ પામે બોળા પાથરવા પડતા નથી, વરસાદ સારી રીતે વરસી જગતમા ધાન્ય આદિ વસ્તુઓની વૃદ્ધિ કરે છે, સૃષ્ટિને નરપક્ષવિત કરે છે ગરમીને શાંત કરે છે તેની કોણે પ્રાર્થના કરેલી ટોય છે ? કોણ તેમને વિનવવા ગયેલ ટોય છે ? કોણ તેમની પાસે બોળા પાથરવા ગયેલ હોય છે ? સાધુ પુરૂષો સ્વપ્રમા પણ પોતાના શરીરના મુખની વાછા કરતા નથી, પારકાના મુખ માટે અનેક પ્રકારના કલેરો સહન કરવા, તાપ સહન કરવો, દુઃખ ભોગનના—તે જ તેઓનું અરેખ્ય મુખ હોય છે, જેવી રીતે અગ્નિનો સ્વભાવ જ એવો છે કે તે અરમી આપે છે તથા અનાજ વિગેરેને પકાવી આપે છે, જેમ અમૃતનો સ્વભાવ જ એવો છે કે પ્રાણીઓના જીવન ટકાવી રાખે છે તેવી રીતે દુનિયામા પારકા કાર્ય કરવા એ જ સાધુઓનો સ્વભાવ હોય છે, તેઓની

૧ ચંદ્રમામા લાંબા છે તેથી તેવું પ્રથમ કાર્ય તો પોતાનું લાંબા દૂર કરવાનું છે, છતાં તે કાર્ય વરદ આદર ન કરવા લોકપ્રકાશનું કાર્ય તે હોંસથી કરે (ચંદ્રના કાર્યો લાંબાનરૂપે ગણવામા આવે છે) સૂર્યને પોતાનું કામ નથી ચંદ્રને ધરના કામનું ઠેકાણું નથી છતાં એ પરોપકાર કર્યા કરે છે આ અરે સજ્જનપણ છે

પ્રકૃતિ જ એવા પ્રકારની પડી ગયેલી હોય છે કે જેટલું બને તેટલું પારકાનું હિત કરતું એવા સત્ પુત્રપો જે પારકાનું હિત કરવામાં અને પરોપકાર કરવામાં સર્વદા તૈયાર રહે છે અને જે પોતાના સુખને ધનને અને જીવનને પણ એક તરખલા જેવા ગણે છે તેઓ જાતે જ અમૃત કેમ નથી ? (તેઓની પરોપકારવૃત્તિ અને પોતાની જાત તરફ બેદરકારીને લઈને તેઓને અમૃત કહેવા એ ઉચિત જ છે) એટલા ઉપરથી એમ જણાય છે કે એવા મહાત્માઓ પોતાની જાતથી પોતાના ગમે તેટલા ધનને કે જીવનને ભોગે પણ પારકાનું હિત કરવા માટે નિર્ણય કરીને જ રહેલા હોય છે. ખરેખર, એના મહાત્મા સતો આ જીવનમાં જે પ્રયોજન સાધ્ય કરવા ઇચ્છતા હોય તે તેઓનું સિદ્ધ થયેલું જ છે એમ સમજવું, તેઓ ખરેખરા કૃતકૃત્ય છે, સાધ્યપ્રયોજન જ નથી, પ્રાપ્તકલાણુ છે આ પ્રમાણે હોવાથી મને એમ શ્રાવણ લાગે છે કે એ (બુદ્ધ ભગવાન) મહાત્મા પોતે જાતે ઉદ્ધમ કરીને મારા બધુંનર્ગને બોધ કરવા સાડ આપું ઇચ્છારૂપ લઈને ખાસ આવ્યા છે અરે હા ! એ ભગવાન મહાત્માએ મને રત્નચૂડ મારફતે ખાસ કહેવ રાખ્યું પણ હું કે મારે દીનદુ ખીની શોધખોળ કરાવવી અને તેઓશ્રી અહીં અન્ય રૂપ લઈને બોધ કરવા સાડ આવશે, વળી તેઓએ મને કહેવરાવ્યું હતું કે કદાચ હું તેઓશ્રી અહીં પધારે ત્યાં તેમને જોળખી જાઉં તો પણ મારે તેમને વદના કરવી નહિ તેઓએ મને વધારામાં કહેવરાવ્યું હતું કે જ્યાં સુધી મેં જે કામ કરવા ધાર્યું છે (બધુઓને બોધ આપનાવું) તે કામ સિદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી મારે તેમની ઘોષને જોળખાણુ આપવી નહિ

આ સર્વ વાત યાદ કરીને મહાત્મા આચાર્યની પરોપકારવૃત્તિની પોતાના હૃદયથી પ્રગસા કરતા નિમજ્જીમારે તેઓશ્રીને માનમિક નમસ્કાર કર્યો—

નમસ્તે જ્ઞાતસન્નાવ ! નમસ્તે મન્યવસ્સલ ! !

નમસ્તે મૂઢજ તૂના સમ્બોધકરણે પટો ! !

અજ્ઞાનાપારનીરેશસન્તારણપરાયણ ! !

સ્વાગત તે મહામાગ ! ચારુ ચારુ ત્વયા કૃતમ્ ॥

“અહો સર્વ સદ્ભાવ (વસ્તુનું થવાપણું હોવાપણું)ના જ્ઞાતા ! તમને નમસ્કાર છે અહો બન્ય પ્રાણીઓ તરફ પિતા જેવા પ્રેમભાવ રાખનાર ! તમને નમસ્કાર છે ! મૂઢ પ્રાણીઓને બોધ કરવામાં

નિપુણતા ધરાવનાર મહાત્મા ! તમને નમસ્કાર છે ! અજ્ઞાનરૂપ સમુદ્રનો પાર પામવો મુશ્કેલ છે છતાં બે ય પ્રાણીઓને તેનો પાર પમાડનામા તત્પર થયેલા હો મહાત્મા ! મહા ભા યશાળી વીર ! તમને સ્વાગત છે ! તમે ભલે પધાર્યા ! તમે બહુ સારૂ કર્યું !”

આચાર્યે ભગવાને પણ વિમળકુમારને પોતાના મનથી જવાબ આપ્યો.

‘સસારસાગરોત્તારી સર્વકલ્યાણકારક !

સ્વકાર્યસિદ્ધયે ‘મદ્ર ! ધર્મલાભોઽસ્તુ તેઽનય ! ॥

“હે ભદ્ર ! હે પુણ્યશાળી ! તારી કાર્યસિદ્ધિ માટે સસારસાગરથી પાર ઉતારનાર અને સર્વ પ્રકારતુ કલ્યાણ કરનાર તને ‘ધર્મલાભ હો.”

દીનદુ ખીનુ ઉદ્ધરણ.

આક્ષેપ પૂર્વક સખત ભાષણ.

આતરમા રહેલો ઉચ્ચ આશય.

હવે જે વખતે રાજપુરવો ખૂદ હિમલયનમા એ દીનદુ ખી પુરૂષને લઈ આવ્યા તે વખતે પ્રથમ તો એ દીનદુ ખી દેખાતો પુરૂષ જાણે પોતાથી ખેદ સહન ન કરી શકતો હોય તેમ ‘હાશ હાશ’ એવો અવાજ કરીને જમીન ઉપર બેઠો અને બેઠા બેઠા નિદ્રા લેતો હોય તેવો તેણે દેખાવ કર્યો અને આવી વિચિત્ર રીત

દેખાવથી

અભિપ્રાય

તિમા બેઠને ભા રહેલા પુરૂષોમાંથી કોઈ હસે છે, કોઈ દીલગીર થાય છે, કોઈ તેની નિદ્રા કરે છે અને કોઈ તેનો તિરસ્કાર કરે છે, વળી કોઈ તો અદર અદર

વાતો કરે છે કે “અરે આ તો ઘણો દુ ખી છે, ગરીબ છે, રોગથી ભરેલો છે, તકન થાકી ગયેલો છે, જીખડી ખારસ જેવો છે, ખરે ખર ! એ અધમ પુરૂષ તો એક નાટક જેવો છે ! એને ક્યાંથી લઈ આયા ? કોણુ લઈ આવ્યું ? વળી એ અતિશય દુ ખી છે છતાં એ બાપડો કાંઈ સમજતો નથી અને જીવોને બેઠો બેઠો ઉઘે છે !”

વિગેરે વિગેરે

૧ સાગરોત્તારી સ્થાને જારો પાઠ છે ॥ વિચારવાયોગ્ય છે મદ્ર સ્થાને દેવ પાઠ છે તે અશુદ્ધ જણાય છે

૨ જૈનસાધુ તેમને જે નમસ્કાર કરે તેને ધર્મલાભ એવો સમ્પદ કહે છે એ તેમનો આશીર્વાદ છે, એ તેમની આજર ધૃત્ય છે એ તેમનો સ. મુખ. હૃદયાર ॥ ધર્મથી સર્વ સપત્તિ મળે છે વાવત્ મોક્ષ પણ મળે છે, એ તમને મળે એ તેમની આશિષ છે ધર્મલાભ એ જૈન પરિભાષામાં ઘણો જાણીતો અને પ્રચલિત સં. છે

આવી પરિસ્થિતિ જોઇને એ રૂપાન્તરમા રહેલા યુધ આચાર્ય
 પોતાની આખો દીપકના જેવી તેજસ્વી કરી દીધી,
 દેખાતી હમતા અને કોપનો ક્રુટાટોપ ધારણ કરીને સભાસ્થાન ઉપર
 નજર ફેંકી, એટલું જ નહિ પણ સાથે પોતે બોલવા
 લાગ્યા કે “અરે પાપીઓ ! અધમ પુરવો ! શુ હું તમારાથી વધારે
 કદરૂપો છું કે તમે મને આવી મૂર્ખાઈ બરેલી ગીતે હમો છો ? શુ તમે
 મને તમારાથી વધારે દુખી ધારીને હસો છો ? અરે મૂર્ખ મનુષ્યો !”
 શરીરે કાળા વર્ણુવાળા તમે જ છો,^૧ ભુખથી બેસી જતા પેટવાળા
 પણ તમે જ છો,^૨ તરસથી મુકાઈ જતા હોઠવાળા પણ તમે જ છો,^૩
 થાકથી હેરાન થઈ જનારા પણ તમે જ છો,^૪ તાપથી પીડા પામનારા
 પણ તમે જ છો^૫ અને કોઠીઆ પણ તમે જ છો,^૬ હું તેવો નથી !
 અરે નરાધમો ! શૂનની પીડાથી તમે જ પીડાઓ છો,^૭ ઘડપણની અમરથી
 જીર્ણ થઈ ગયેલા પણ તમે જ છો^૮ મહા સખ્ત તાવથી પીડા પામતા
 પણ તમે જ છો,^૯ ગાડપણ અને ઘેવછાવાળા પણ તમે જ છો^{૧૦} અને
 આગળા પણ તમે જ છો^{૧૧} હું નથી અરે મૂઢ માનવીઓ ! પારકા
 ઉપર આધાર રાખનારા-પરતત્ર તમે જ છો^{૧૨} અને તમે જ દેવાદાર
 છો,^{૧૩} તમે જ બેઠા બેઠા હથો છો,^{૧૪} હું તેવો નથી અરે બાળકો !
 તમારા ઉપર જ કાળે દૃષ્ટિ દીધી છે જેથી તમે મુનિને દુર્બળ જાણીને
 હસો છો^{૧૫}

ધનજયરાજની કટપના.

કરેલ નમસ્કાર-વદન.

દીનતુ દીવ્ય દર્શન.

એ નવા આવનાર દીન દુખી પુત્રપત્ની જાજવલ્યમાન સૂર્ય જેવી
 તેજસ્વી આખો જેમાથી ઉચ્ચ પ્રકાશ બહાર નીકળી
 સિંહ તે સિંહ રહ્યો હતો અને જેનાથી સઘળી દિશાઓ પ્રકાશિત
 થઈ રહી હતી તેને જોઈને તેમજ વળી સાથે વીજ-
 ણીના જેવી તેમની જીભ તથા અત્યત પ્રકાશ કરતી તેમની દાંતોની
 હાર જોઈને અને સાથે આખી દુનિયાને યરયર કપાવી દે તેવી
 તેમની વાણી સાભળીને જેમ સિંહનાદ સાભળીને હરણતુ મોટું ટોણુ

* આ સર્વે વર્ણન પૃ ૧૨૨૮-૩૭ મા આવેલ છે તે જ લગભગ છે તેનો
 ખુલાસો આવતા પ્રકરણમા બેરાબર થયે આ આખી વાર્તા બહુ વિચારવા
 યોગ્ય છે અર્થાત્ જે સખ્યા રમેલ ટાઇપમા લખી છે તેનો મેળ પણ ત્યા મળશે
 ત્યા પછે નજરના નજા નજા પેરેમાફ આવશે

અસાની માણુએએ આપશ્રીના જે દોષ કયો હોય તે સર્વ આપ ખમો અને અમારી ઉપર પ્રસાદ કરીને આપનું દિવ્ય દર્શન કરાવો.”

આ પ્રમાણે બોલીને રાજા અને સર્વ સમૂહ જમીનપરથી ઉઠીને ઊંચુ જુએ છે તો તે વખતે તેઓએ જે દેખાવ સાક્ષ્ય જોયો તે તેમને ઘણો જ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનાર લાગ્યો એક મહાત્મા મુનીશ્વર જેમનું આખું શરીર

આખને આનંદ આપનાર અને લાવણ્યમા દેવતાના શરીરને પદ્મ છતી નય તેવું હતું, જેઓ તેજના વિસ્તારથી એટલા દીપી રહ્યા હતા કે જાણે તેઓ પોતે જ સાક્ષાત્ સૂર્ય હોય તેવા જણાતા હતા, જે ગર્વ લક્ષણોથી વિભૂવિત થયેલા સ્પષ્ટ દેખાઈ આવતા હતા અને જેમના સર્વ અવયવો મુંદર હતા-તેવા એક મહાત્માને અત્યંત મુંદર અને શોભાવાળા તેમજ પકાશ કરનારા સુવર્ણના દીવ્ય કમળ ઉપર એટલા તેમણે જોયા એવા અત્યંત કપવત મુનીશ્વરને બહુ જ મુંદર સ્વરૂપમા જોઈને રાજા તેમજ સર્વ જનસમૂહ જે ત્યાં હાજર હતો તે સર્વેની આખો આશ્ચર્યથી ચકિત થઈ ગઈ

પ્રકરણ ૧૩ મું.

બુધસૂરિ-સ્વરૂપદર્શન.

પર વર્ણવી તેવી જ્યારે પરિસ્થિતિ થઈ, દીનદુ ખી લાગતા શીખારીએ જ્યારે પોતાનું અન્ન આકર્ષક રૂપ કર્યું અને એક શાત મુનીશ્વર સુવર્ણ કમળ ઉપર બેઠી ઉપદેશ આપે છે તે દશા બતાવી એટલે હાજર રહેલા લોકો સ્વાભાવિક રીતે અદર અન્ન વાતો કહવા લાગ્યા-“અરે અહો ! આ તો પહેલા દેવા હતા અને હમણા આવા મુંદર ક્યાથી થઈ ગયા ? ખરેખર એ સાગ્યશાળી જરૂર કોઈ દેવતા હોય એમ જણાય છે”

૧ તીયઠર મહારાજને સમયસરનું હોય છે, જાત્રી દેવેનું દેવળી મુનિને કેટલીકવાર કમળપર બેસી ઉપદેશ આપવાની રીત પ્રમાણમાં છે

રાજાનો પ્રશ્ન.

સામાન્ય ઉત્તર.

વિશેષ પ્રશ્ન.

લોકો આ પ્રમાણે વાતો કરતા હતા તે વખતે ધવળરાજ મહા રાજા પોતાના બંને હાથ ભેડી કપાળે લગાવી પૂછ્યું—“ભગવન! આપશ્રી કોણ છો તે અમને જરૂર કૃપા કરીને જણાવો.”

શુનિ—“મહારાજ! હું કોઈ દેવતા નથી કે રાક્ષસ નથી, હું તો એક સાધારણ સાધુ છું અને મારા વેશ ઉપરથી માઈ યથાસ્થિત રૂપ તમે સર્વ ખરાબર ભેદ શકો છો.”

ધવળરાજ—“મહાત્મા! જો એમ હોય તો આપશ્રીએ પ્રથમ ઘણું બિભત્સ અને કટાણો આવે તેવું રૂપ બતાવ્યું એમ કરવાનું એટલે એણે અદ્ભુત કાર્ય કરવાનું કારણ શું? તમારા પ્રથમના શરીરમાં કાળો રંગ વિગેરે જે જે દોષો સ્પષ્ટ રીતે દેખાતા હતા તે બધા દોષો તમારા પોતામાં નથી, પણ તે સર્વ દોષો અમારામાં છે એમ આપ શ્રીએ જણાવ્યું તે શું કારણ વિચારીને આપે કશું હતું? અને વળી ક્ષણમાત્રમાં આપે આવું અદ્ભુત રૂપ શી રીતે કર્યું અને શા માટે કર્યું? મહાત્મા! મારા જેવાને તો એથી ઘણી નવાઈ લાગી છે અને મારા મનમાં મોટું કુતહળ થઈ આવ્યું છે તેને શાત કરવા આપ એ સર્વ બાબતો મને ખરાબર ખુલાસાવાર સમજાવવા કૃપા કરો.”

શુવસૂરિનો પ્રત્યુત્તર.

આશ્ચર્યકારક ખુલાસાઓ.

સસારસ્વરૂપનું આત્મ જ્ઞાન.

સર્વામણી અને સાદર્યનૈધર્મ્ય.

શુધાચાર્ય—“મહારાજ ધવળરાજ અને સભાજનો! તમે મધ્યમ આસન કરી શાત થઈ નિરાતે બેસો અને હું તમને એ સન બાબતોનો વિગતવાર ખુલાસો આપુ છું તે લક્ષ્યપૂર્વક સાંભળો હે રાજા! મેં જે રૂપ અત્યાર પહેલાં કર્યું હતું તે સસારમાં રહેલા જીવોને ઉદ્દેશીને કરવામાં આવ્યું હતું હકીકત એવી છે કે મેં જેવું રૂપ કર્યું હતું તેવા જ સર્વ સસારી જીવો છે, માત્ર એમાં બાબત એવી છે કે તેઓ બાપડા મૂઢ હોવાથી પોતે તેવા જ છે એમ જાણતા નથી એ પ્રમાણે હોવાથી એ સર્વ પ્રાણીઓને ખરાબર દાખલો બેસે તેટલા માટે તેવું અત્યંત શરમ ઉપજાવે એવું ખરાબ રૂપ તેઓને બોધ આપવા સાર

હે રાજન્ ! મેં કર્યું હતું એ રૂપ મેં મુનિના વેશ સાથે કર્યું હતું તેમ જ તેવો કાળો રંગ વિગેરે કર્યો હતો તે સર્વનું પણ ખાસ કારણ હતું અને કાળો રંગ વિગેરે શરીરના દોષો તમારામાં છે, અને મારામાં નથી એમ મેં કહ્યું હતું તે સર્વ પણ ચક્રાગુ હતું—એનો ખુલાસો હું તમને કહી સમજાવું છું તે તમે તથા સર્વ સભાજનો બરાબર સામજો એ હકીકત સમજવામાં તમારી બુદ્ધિને જરા વધારે સતેજ કરજો અને બરાબર ધ્યાન આપીને હું કહું છું તે વાત લક્ષ્યમાં રાખજો -

ખુલાસાઓ.

“(૧) સર્વસદર્શન (શ્રી જૈનશાસન)માં જે મહાત્મા બુદ્ધિ-શાળી મુનિઓ હોય છે, જેમના સર્વ પાપો અને દોષો તપ કાળો રંગ, અને સયમયોગથી ઘોવાઈ ગયેલા હોય છે, તેઓ બહારથી દેખાવમાં કદાચ કાળા રંગના હોય, કટાળો ઉપ-જાલે તેવા હોય, કોઠીઆ હોય, ભુખતરસની પીડાથી પીડાતા દેખાતા હોય તો પણ પરમાર્થથી વસ્તુતઃ તે ખરેખરા સુંદર છે બાકી રાજન્ ! પાપમાં રાત્રીમાંથી રહેલા અને વિષયરૂપ માસમાં ગૃહિ પામી ગયેલા વિશુદ્ધ ધર્મથી દૂર રહેલા ગૃહસ્થો (સમારી ઘરમાં રહેલા) કદાચ બાહ્ય નજરે નિરોગી અથવા સુખમાં આનંદ કરતા જણાય તો પણ તત્ત્વથી તેઓ હું ખી છે અને રોગથી પીડિત છે એમ સમજવું વળી કાળા રંગ વિગેરે દોષો જેવા ગૃહસ્થને છે તેવા સાધુઓને નથી, તેઓમાં એ દોષો હોતા નથી, તે હકીકત હવે હું તમને જરા વિસ્તારથી સમજાવું છું તે સમજો બહારથી એનાની જેવો શુદ્ધ રંગવાળો હોય પણ અંદરથી પાપ-રૂપ અધકારથી લીપાયેલો જે પ્રાણી હોય તે પરમાર્થ કાળા રંગનાળો છે એમ પડિતોનો અભિપ્રાય છે અને બહારની નજરે કદાચ અગારા-કોલસા જેવા કાળા રંગનો પ્રાણી દેખાતો હોય પણ જો તેનું અંતઃકરણ સ્ફટિક સ્વ જેવું નિર્મળ હોય તો તે ખરેખરો સોનાના રંગનો છે એવો વિચક્ષણ માણસોનો મત છે. એ પ્રમાણે હોવાથી કાળા રંગનો અથવા કાળા વર્ણુ વાળો સાધુ હોય પણ જો તેનું મન ખરેખર સારી રીતે શુદ્ધ થયેલું હોય તો હે રાજન્ ! પરમાર્થથી તે

સોનાના રગનો છે અથવા સોનાના રગવાળો છે એમ બાળુવું અને ગૃહસ્થ સસારમા રહી અનેક પ્રકારના પાપયુક્ત આરભ સમારભ કરતો હોય, વિવયભોગ રૂપ ક્રીડાક્રમ રૂએ હોય, પરિગ્રહમૂર્છામાં ફસી રહેતો હોય, તેનું શરીર દેખાવમા કદાચ સોનાથી પણ વધારે ઉજ્જ્વળ હોય તો પણ પરમાર્થે તે કાળા રગનો જ છે એમ સમજવું આ પ્રમાણે હોવાથી મેં વાજબી રીતે કોઈ પ્રકારની શકા વગર તે વખતે તમને અને સમાજનોને કશું હતું કે હું કાળા રગનો નથી પણ તમે સર્વે તેવા કાળા રગના છે આ બાબતનો પરમાર્થ હવે તમારા સર્વના સમજવામા બરાબર આવ્યો હશે

“ (૨) હવે મેં તમને સર્વને ભુખ્યા કહ્યા તેનો બરાબર વિગત વાર ખુલાસો સાબળો પ્રથમ તો ભૂખ શબ્દની વ્યાખ્યા સમજો એટલે હકીકત બરાબર લક્ષ્યમા આવે ગમે તેટલા વિષયો પ્રાપ્ત થાય, આવી મળે, પણ તેનાથી તુષ્ટિ ન થાય, તેથી સતોષ ન વળે તેનું નામ ખરે ખરી પરમાર્થની નજરે ભૂખ છે એમ વિદ્વાનો કહે છે. ખાવાની ઇચ્છા થાય તેને તો બવહારમાત્રથી ભૂખ કહેવામા આવે છે, ખાકી વાસ્તવિક ભૂખ તો મનના અસતોષ ઉપર આધાર રાખે છે તે તમે વિચાર કરી જોશો તો તમને તુરત માલૂમ પડી આવશે આ સસારમા રહેલા સર્વે પ્રાણીઓ પૈકી જેઓ સદ્ગુણથી રહિત હોય છે અને સસારમા મૂઠક થઈ ગયેલા હોય છે તે બાપડા આવી ભૂખથી અથવા આવી ભૂખના સંબંધમા ભૂખ્યા જ હોય છે હવે એવા પ્રાણીઓ ખાઈપીને ધરાઈ ગયેલા જણાય અથવા ભરાઈ ગયેલા પેટવાળા દેખાય, તો પણ તત્ત્વની નજરે તેઓ ભૂખ્યા જ છે એમ સમજવું હવે બીજી બાબતુએ જો તમે સાધુઓને જોશો તો તેઓ નિરતર સતોષથી પોપણ પામનારા જણાશે અને તમે વધારે બારિકીથી અવલોકન કરશો તો દેખાશે કે એ બંધકર બાવજી તેમના ઉપર જરા પણ અસર કરતી નથી એટલે કે તેઓના મનમા કદિ અસતોષ યતો જ છુટો નથી આથી તેઓના પેટ ખાલી હોય તદ્દન જીખ્યા ડાસ જેવા તેઓ દેખાતા હોય તો પણ તેઓના

સ્વસ્થ મનને લઇને તેઓ ખરેખરા ધરાયવા જ છે એમ સમજવું આ પ્રમાણે હોવાથી એ હકીકતનો વિચાર કરીને મેં તે વખતે તમને સર્વને બુખ્યા ઠાસ જેવા કહ્યા હતા અને હે ધરાનાથ ! (રાજનૃ!) મારા આત્માને મેં તુમ કહ્યો હતો મારા ઉપરથી તમારે મર્વ યોગ્ય આચરણવાળા સાધુમનુદાયને સમજવાના હતા અને તમારા ઉપરથી સસારમા વચનાર ધનધાન્યવિષયકપાય પતિબ્રહ્મા આસક્ત ગૃહસ્થને સમજવાના હતા આ હકીકત હવે તમારા સમજવામા બરાબર આવી હશે

“ (૩) જે ભોગો ન મળ્યા હોય, જે ભોગો પ્રાપ્ત થયા ન હોય, તેને મેળવવાની અભિલાષા ભાવક્રક (ગળા) ને ગોપણ કરનારી હોવાથી તેને તરસ કહેવામાં આવે છે, જૈનધર્મથી જે પ્રાણીઓ બહાર હોય છે તેઓ કદાચ પાણી પીધા જ કરતા હોય તો પણ એવા પ્રકારની તરસથી તો તરસ્યા જ છે એટલે કે નવા નવા પ્રકારના વિષયભોગો મેળવવાની તેઓના મનમા પ્રબળ ઇચ્છા અને અભિલાષા નિરતર રહેલી જ હોય છે એ દ્રવ્યે તેઓનું ભાવગળુ તો શોષાયા જ કરતું હોય છે હવે જે બીજી બાજુએ મુનિમહારાજઓના સખધમા વિચાર કરશે અથવા અવલોકન કરશે તો તમને જાણશે કે એ મહાત્માઓ ભવિષ્યમા મેળવવાના ભોગોના સખધમા તદ્દન ઇચ્છા-સ્પૃહા વગરના હોય છે તેથી સ્થૂળ જળ તેમને મળતું હોય કે ન મળતું હોય તો પણ વાસ્તવિક તરમથી તો તેઓ તદ્દન દુર જ રહેલા છે એમ સ્પષ્ટ દેખાઇ આવે છે ભોગ ભોગવવાની અભિલાષા કેવું કામ કરે છે અને પ્રાણીને કેવા બેચાકળા બનાવે છે તે જરા વિચારપૂર્વક બોવા જેવું છે આ પ્રમાણે હોવાથી હે રાજનૃ! તમે મર્વ તરસ્યા છો અને તું નથી એમ મેં તે વખતે સર્વને પોકારીને જણાવ્યું હતું

“ (૪) આ સસારની શરૂઆત ક્યારે અને ક્યાંથી થઇ અને તેનો છેત્રે ક્યા અને ક્યારે આવશે તેનો કાઇ પત્તો ન્હાતાનો ખેદ, નથી, એ સસારમાર્ગે મોકલો દોષરૂપ ચોરોથી આ કૃત્યાકૃત છે, આખો રમતો ઘણો વસમો છે, વિષયરૂપ

મસ્ત હાથી અથવા ઝેરી સર્પથી લુરેલો છે અને દુઃખ રૂપ ધૂળથી પરિપૂર્ણ છે આવા કરોડકાણા વગરના, ચાર સર્પથી બાકુળ અને વસમા રસ્તાને વિદ્વાનોએ ભાવ અશુભરૂ વસ્તુરથી અવલોકન કરીને જોયો છે અને તે આખો રસ્તો ઘણો ભયંકર અને ખેદનું કારણ છે એમ તેના સબંધમાં પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો છે હવે આ સસારમાં રહેલા જીવો એ સસારમાર્ગને પ્રાપ્ત કરીને કર્મરૂપ ભાતુ સાથે રાખીને એ રસ્તે આવે છે પણ (ધાત્રીની ઘાણીના બળદની માફક) જરાએ આગળ પ્રયાણ કરતા નથી સસારમાર્ગે ચાલવામાં કર્મનું ભાતુ સાથે હોય છે એટલે તેના સારા ખરાબ ફળ મળ્યાજ કરે છે આને લઈને પરિણામ એ થાય છે કે જે મૂઢ પ્રાણીઓ વિશુદ્ધ જૈન ધર્મની પ્રાપ્તિથી બેનસીબ રહેલા હોય છે તેઓ સસારના મહા માર્ગના ખેદથી નિરતર કરાળેલા અને દુઃખી થયેલા દેખાય છે, તેઓને થતો માર્ગખેદ તેઓના વર્તનથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે, તેથી તેઓ કદાચ શીતળ મડપવાળા મુંદર ઘરમાં, હવેલીમાં કે રાજ્યમહેલમાં વસતા દેખાતા હોય તો પણ તેઓ નિરતર રસ્તે આવનારા છે એમ સમજવું હવે ખીજ બાળુ મુનિઓને તમે બારિકીથી અવલોકન શો તો જણાશે કે તેઓ તો નિરતર વિવેકપર્વતની ઉપર ચઢીને તેના શીખરપર જૈનપુર જે હમેશા લહેર કરાવે તેવું રમણીય છે તેમાં રહે છે એ જૈનપુરમાં વળી એક અત્યંત ઠરો આનંદ ઉપજાવે તેવો ચિત્ત સમાધાન મડપ છે તેમાં તેઓ વસે છે અને ત્યાં રહી પોતાના આત્માને તદ્દન નિવૃત્ત કરી દે છે અને તેઓને રસ્તાનો કોઈ પણ પ્રકારનો ચાક કે ખેદ થતો નથી, તેઓના સબંધમાં તેવો ખેદ જણાતો પણ નથી અને તેઓને એ સર્ગથી ત્રાસ થવાનું કારણ પણ રહેતું નથી આથી કેટલીક વાર તમે મુનિઓને જોશો તો બહારથી અથવા ઉપર ઉપરથી એમ લાગશે કે બહાર તેઓ ખેદ-

૧ વિવેક પર્વત માટે જુઓ પૃ ૬૬૬ અને ૧૦૪૭, અને જૈનપુરવર્ણન માટે જુઓ પૃ ૧૦૪૬ ચિત્તસમાધાન મડપ માટે જુઓ પૃ ૧૦૫૫

થી થાકી ગયેલા છે છતાં પરમાર્થનજરે તેઓ ખેદ અને થાકથી રહિત છે એમ સમજવું આ પ્રમાણે હોવાથી હે રાજન્! તમે સર્વે ખેદથી થાકી ગયેલા છો અને હું તો ખેદરહિત છું એમ મેં અગાઉ જણાવ્યું હતું

“ (૫) સસારી પ્રાણીઓને ૧ ક્રોધ, ૨ માન, ૩ માયા અને ૪ લોભ એ ચાર પ્રકારના આખા શરીરને તપાવનારા, અતઃકર-
તાપ-તડકો, ઘુના ઊંડા, બહુ આકરા, હેરાન કરનારા, ત્રાસ આપનારા તાપો છે એ સસારી પ્રાણીઓના શરીરપર ચદનના વિલેપનો કરેલા હોય અને બહારની નજરે તેઓ તદ્દન હડા લાગતા હોય તો પણ એ ક્રોધ માન વિગેરેથી તેઓ નિરતર બળી ઝળી જતા હોય છે એક એક મનોવિકાર અદરખાનેથી તાપ કરે છે તે જરા લક્ષ્ય આપવાથી સમજશે હવે બીજી બાબુએ સાધુઓને અવલોકશે તો તમને જણાઈ આવશે કે તેઓના મન તદ્દન શાંત થઈ ગયેલા હોય છે, તેઓના મનમાં કોઈ પણ પ્રકારનો વિકાર હોતો નથી, તેઓને ઉપર દશવિલા ચાર પ્રકારમાંથી કોઈ પ્રકારનો તાપ હોતો નથી અને તેઓ પાંચ નિકદન કરનારા હોય છે એવા મહાત્માઓ ખરેખરે તડકે તપસ્યા કરતા હોય કે ઉઘાડે માથે ફરતા હોય, કાઉસગ્ગ મુદ્રાએ સ્થિત હોય કે વિહાર કરતા હોય અને બાહ્ય નજરે તાપથી-તડકાથી પીડા પામતા દેખાતા હોય તો પણ પરમાર્થથી તેઓનો તાપ દૂર ગયો છે એમ સમજવું આ પ્રમાણે હકીકતનો મેં જાતે અનુભવ કરેલો હોવાથી તમે સર્વે તડકાથી પીડા પામેલા છો અને હું તાપથી રહિત છું એમ મેં છાતી ઠોકીને તમારી પાસે કહ્યું હતું

“ (૬) સાધાગ્ણુ ત્રીતે કોઢના બ્યાધિમાં શરીરમાં જીવાત (કર-
મીઆ) થઈ આવે છે, હાથ પગમાંથી કોઢ ગળે છે
કુટ-કોઢ, (જે ત્રીકાશવાળો પદાર્થ હોય છે), નાક ઉપર તે નિશાની પાડી તેને બેસાડી દે છે અથવા તેનો નાશ કરે છે, અવાજને ઘોઘરો બનાવે છે, હાથ અને પગના આગળાઓને ધીમે ધીમે જુઠા બતાવી નાખે છે એ તમારા ભ્રેવામાં આવ્યું હશે હે રાજન્! મિથ્યાત્વ

(અજ્ઞાન અથવા કુદેવ કુચુર કુધર્મમા શ્રદ્ધા) ને કોઠ કહેવામાં આવે છે તેનું કારણ એ છે કે એ અનેક પ્રકારના કુવિકલ્પો રૂપ કરમીઆઓને જન્મ આપનાર છે, એનાથી આસ્થિકતા રૂપ રસ (કોઠ) નિરતર ગળ્યા જ કરતો હોય છે, એ સદ્ગુણિરૂપ સુંદર નાકનો છેદ કરનાર-નાશ કરનાર છે, એ મદથી ઉદ્ધત થઇ જતા પ્રાણીઓનો અવાજ અભિમાનથી ઘોઘરો અને અસ્પષ્ટ કરી મૂકે છે, શમ (સમતા) સવેગ (વૈરાગ્ય), નિર્વેદ (સસારની સ્થિતિથી કટાણો), અને કરુણા જે હાથ પગની આગળીઓ સમાન છે તેને એ મૂળથી ઉખેડી મૂકે છે અને વિદ્વાન સમજી પ્રાણીને પણ એ અનેક પ્રકારના ઉદ્દેગ કરાવે છે એવા પ્રકારનું મિધ્યાત્વ જે અનેક કુવિકલ્પોને કરનાર છે, સદ્ગુણિને દૂર કરનાર છે, મદથી પ્રાણીને ઉદ્ધત બનાવનાર છે અને શમ સવેગ નિર્વેદ આસ્થિક્ય અને અનુકંપાનો નાશ કરનાર છે તેવા ઉદ્દેગ કરાવનારા મિધ્યાત્વથી મૂઢ પ્રાણીઓ હણાયલા રહે છે, નિરતર ત્રાસ પામ્યા કરતા હોય છે, હમેશા હેરાન થતા હોય છે, તેથી એ પ્રાણીઓ બાહ્ય નજરે ભોતા કદાચ સર્વ અવયવોએ સુંદર દેખાતા હોય તો પણ ભાવથી અનેક કૃમિઓના જળાથી શરીરે ફાટ પડી ગયેલા અને કોઠથી હેરાન થતા છે એમ સમજવું હવે બીજી બાજુએ મુનિઓના સબધમા અવલોકન કરશે અથવા વિચાર કરશે તો જણાશે કે તેઓ સમ્યગ્ભાવથી વિશુદ્ધ થયેલા હોય છે, તેઓ ગુરુ દેવ ગુરુ ધર્મ પર શ્રદ્ધા રાખી આગળ વધનારા હોય છે અને તેથી તેમના શરીરપર પેલો મિધ્યાત્વ કોઠ જરાએ હોતો નથી એટલું જ નહિ પણ તેઓ સર્વ અવયવોએ સુંદર હોય છે વળી કદાચ તમને કોઇ વખત એવા મુનિ બહારની નજરે કોઠીઆ પણ દેખાય છતાં પણ અદરના ભાવથી તેઓ તેવા પ્રકારના નથી એમ સમજવું, તેઓ વસ્તુતત્ત્વે કોઠ વગરના છે એમ જાણવું આ પ્રમાણે હોવાથી હે રાજન! તમે સર્વ કોઠીઆ છો અને હું તેવા પ્રકારનો નથી એમ મેં તે વખતે કહ્યું હતું

“ (૭) હે રાજન્ ! હવે શુળના સબધમા ખુલાસો સમજાવું તે તમે તથા સર્વ જનો વિચારજો પ્રાણીઓને અન્ય ઉપર જ્યારે દ્વેષ થઇ આવે છે ત્યારે તેની નુદ્ધિ સમૃદ્ધિ અથવા આઘાતી જોઇને તેના ઉપર ઝઘ્યા થઇ આવે છે તેને મમજી મનુષ્યો શૂળ કહે છે. એ ઇર્ષ્યા રૂપ શુળથી પ્રાણીઓના હૃદયમા દરેક ક્ષણે સણુકા આવ્યા કરે છે, એ અન્યને દુઃખ દેવામા રાજી થાય છે, દ્વેષથી ધમધમતા રહે છે અને વારવાર પોતાના ચહેરાને ખરાબ કરે છે, દાંતો ડાબે છે, દોઢોને પરસ્પર ડબાવે છે અને ભાગ ચઢાવે છે આ તેઓનો ખરેખરો મુખભાગ છે. હવે તમે મુનિમહારાજના સબધમા જોશો તો જણાશે કે તેઓને આવું શૂળ હોતુ જ નથી, તેઓના મનની સ્થિતિસ્થાપકતા ઝોર પ્રકારની હોય છે, તેઓને સર્વ જન ઉપર સમભાવ હોય છે, તેઓને માત્ર તાત્ર હોતુ નથી, તેઓને અન્ય ઉપર દ્વેષભાવ નદિ હોતો નથી- આ વારણને લઇને તમે મરે શૂળની પીડાથી ટેરાન થનારા છો અને હું એવી હલકા પાડનારી તુચ્છ પીડાથી મુક્ત છું એમ મેં તમને કહ્યું હતું દ્વેષ અને ઇર્ષ્યાના પરિણામોનો અને તે વખતે થતી માનસિક પરિવર્તન દશાનો જરા પણ ખ્યાલ ક્યાં હશે તો આ હકીકત સ્પષ્ટતાપૂર્વક સમજવામા આવી જશે

“ (૮) હે રાજન્ ! એક બાબત તો તમને ઘણી નવાઇ જોવી લાગશે વાત તો સ્પષ્ટ છે, જાણીતી છે, પણ તે ઉપર જ્યાં સુધી લક્ષ્ય ન ગયું હોય ત્યાં સુધી વ્યક્ત ન થાય તેવી છે એ બાબત આ પ્રમાણે છે અનાદિ કાળથી સમાર ચાલ્યા કરે છે તેમા આ પ્રાણી એકસરખી રીતે જન્મ્યો ત્યારે હતો તેવોને તેવો જ રહી વર્તના ક્યાં કરે છે, વામ કરે છે અને હરે કરે છે, વળી મરે છે જન્મે છે, આવે છે અને જાય છે, પણ તમે જોશો તો એમા કોઇ પ્રકારની વિરિષ્ટતા નવીનતા કે ઉન્નતતા જોવામા આવતી નથી એ કોઈ વખત મનોહર વિદ્યા-જન્મ (વિક્રતાનો અવલમ્બ) લેતો નથી, એનામા

વિવેકરૂપ જીવાની આવતી નથી, એ ભાવમૃત્યુએ કદિ મસ્તો નથી-માન આવ જાવ કરી આટા ખાધા કરે છે અને તેમા તેને એટલા બધા સખ્યાબધ દુ ખો ચયા કરે છે કે એ દુ ખરૂં વળીઆથી તે ઘરડો જ દેખાય છે એવી રીતે સસારી જીવો ઘડપણથી તદ્દન ખખ ઘઈ ગયેલા છે હવે એવા પ્રાણીઓ કદાચ બહા રની નજરે જીવાન દેખાતા હોય તો પણ તત્ત્વનજરે તેઓ તદ્દન ઘરડા છે એમ જ સમજવું હવે ખીજ બાજુએ તમે સાધુજીવનનું અવલોકન કરશો તો તમને જણાશે કે તેઓમા વિદ્યાજન્મ અપૂર્વ હોય છે, તે એવું જીવન જ વિદ્યામય હોય છે, વિવેક રૂપ જીવાનીમા તેજમા તેઓ ઝગઝગાયમાન થતા હોય છે અને દીક્ષામુદરી સાથે તેઓ આનંદથી વિદ્યાસ કરતા દેખાય છે. વળી તેઓ જીવાનીમા ને જીવાનીમા મરીને ચેલી મહા નાસ આપનારી જરાની સ્થિતિએ પહોંચ્યા વગર જ આ દુનિયામાથી એવી રીતે પસાર થાય છે કે તેઓની ફરીવાર ઉત્પત્તિ જ ન થાય જીવેલા સુધી વિવેક રૂપ જીવાનીવાળા, આજીવન દીક્ષા મુદરી સાથે ભોગ ભોગવનારા એ લોકોનું જીવતર જન્મ અને મરણ રૂપ સસારનો સર્વથા છેદ કરનાર હોવાથી તેઓ વાસ્તવિક તરૂણ છે એમ સમજવું બાકી સસારમા ઘણો કાળ રહેનારા જીવો તો ઘડપણથી તદ્દન ખખ ઘઈ ગયેલા છે એમ સમજવું સત પુરૂષો નિરતર જીવાન છે તેવું ખીજુ પણ એક કારણ છે જીવાન માણસો જ દુર્ભનોનો નાશ કરી શકે છે અને એ સત પુરૂષો કર્મ રૂપ મોટા દુર્ભનોને હઠાવી દેવાને-તેનો વિનાશ કરવાને શક્તિમાન છે આથી સસારી જીવો ઘરડા છે અને અમે યુવાન છીએ એમ મેં જણાવ્યું હતું

" (૯) સસારમા રહેલા સર્વ મૂર્ખ પ્રાણીઓ રાગ રૂપી સતાપે કરીને અનેક પ્રકારે તપી રહેલા છે તેથી હે રાજન! એ પ્રાણીઓ જ્વરથી પીડા પામનારા છે એમ કહેવામા આવ્યું હતું સાધુઓને તો એ રાગની ગંધ પણ હોતી નથી કદાચ બાહ્ય નજરે તેઓને તાવ આવતો હોય તો પણ રાગ રૂપ સતાપના અભાવથી તેઓ ખરી રીતે

તાવ-જવર વગરના છે એમ સમજવું અને સસારી જીવો
ને તાવ આંખ્યા જ કરે છે એમ વિચારવું

“ (૧૦) હવે આ સસારી જીવોના વર્તન સમઘી વિચાર કરશે
તો તેમા એક ભતનો ઉન્માદ (ઘેલાપણુ) સ્પષ્ટ ને
ઉન્માદ,
વામા આવશે તમે એ પ્રાણીને ઘોષ સાડ ધર્મઅનુ
ધાન બતાવશે અથવા એનું કર્તવ્ય કર્મ બતાવશે તો
તે કરશે નહિ, તમારો કર્તવ્ય બતાવવાનો પ્રયાસ પણ
નિષ્ફળ જશે, તમે એને વારશે-અટકાવશે તે પણ
પાપક્રિયા અથવા અકર્તવ્ય તે બહુ જોરથી અને હો-
સથી કરશે આ પ્રમાણે હોવાથી સસારી પ્રાણીઓ
ને કે કેટલાક પોતાને સમજી અને પડિત તરીકે માનતા
હોય તો પણ તેઓને ઉન્માદવાળા કહેવા એ જ યોગ્ય
છે ઘેલાપણુની નિરાની એ જ છે કે લાભ કરનાર કાર્ય
કરે નહિ અને નુકસાન કરનાર કાર્ય કરતા તેને વાર
વાર અટકાવનામા આવે તો પણ તે કરે આથી સસારી
પ્રાણીઓને ઉન્માદવાળા કહેવામા આંખ્યા છે હવે
ખીજ બાજુએ તમે સાધુઓના સમઘમા જોશો તો
તમને જણાશે કે તેઓ વિશુદ્ધ અનુધાન કરવાની આખ-
તમા નિરતર આસક્ત શુદ્ધિવાળા હોય છે, કર્તવ્ય સન્મુખ
નિરતર રહેનારા હોય છે અને તેથી જ તેઓમા આવા
પ્રકારનો ઉન્માદ નથી આ કારણથી તેઓની શુદ્ધિ
પણ ઘણી વિશુદ્ધ રહે છે આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી
હે રાજન! મેં સસારી પ્રાણીઓને ઘડપણથી જીર્ણ,
રોગથી ઘેરાયલા અને છેવટે ઉન્માદવાળા જણાવ્યા હતા
અને તેજ હેતુથી તમે તેવા છો અને હું તેવા નથી એમ
મેં કહ્યું હતું

“ (૧૧) રાજન! સસારી પ્રાણીઓ બાહ્ય નજરે પોતાની આખથી
અધતા,
દેખતા દેખાય છે, પોતાની આખો ફાડી ફાડીને જોતા
જણાય છે છતાં એજ મૂર્ખ પ્રાણીઓ અદરથી જોશો
તો કામથી અધ યધ ગયેલા જણાશે અને વિદ્વાનો
તેમને તેટલા માટે કામાધ કહીને જ બોલાવે છે મેં
એ પ્રાણીઓને આખ વગરના અધ કહ્યા હતા તેનું
એ જ કારણ હતું કામથી થતું એવા પ્રકારનું અધ
પણ સાધુઓમા સભવતું નથી, કોઈ વખત બહારની

નજરે સાધુઓની દષ્ટિ ટુંકી થઈ ગયેલી અથવા તદ્દન ગયેલી દેખાય તો પણ હે રાજન્ ! તેઓને અંધ કહી શકાય નહિ, કારણ કે તેઓ કદિ નામાધ થતા નથી, ચાય તેવા તેમને સંયોગો પણ નથી અને તેઓમા એ દશા સંભવિત પણ નથી આ પ્રમાણે હકીકત દોવાથી આ સર્વ પ્રાણીઓને મેં અવ કહ્યા અને મને પોતાને સુંદર આખોવાળો અને સારી ચક્ષુઓવાળો જણા થો

“ (૧૨)

પરાધીનતા,

હે રાજન્ ! ઘરબારી ગૃહસ્થો પરાધીન કેવી રીતે છે અને સાધુઓ સ્વતંત્ર કેવી રીતે છે તે તને હવે સમજાવું જાણ નજરે તો ગૃહસ્થો ઘણા સ્વતંત્ર અને પોતાની જાત ઉપર આધાર રાખનારા દેખાય છે પણ બરાબર બારિકીથી એ બાબતમા ઊંડા ઉતરશે એટલે તમને તદ્દન જાણી જ હકીકત માલુમ પડશે સસારી જીવોના પુન સ્ત્રી વિગેરેના પ્રેમ તેના ઉપર કેટલીક વાર દેખાય છે, પણ પરમાર્થનજરે વાસ્તવિક એક દોષો તો સંભવિત જ નથી એ સગાસંબંધીઓ જાણ જાણ કર્યોથી એકઠા થયેલા હોય છે તેઓનું ભરણપોષણ કરવામા આ પ્રાણી સર્વદા ઉદ્યત રહે છે, ખડે પગે તેયાર રહે છે, નિરતર ચિંતાગ્રસ્ત રહે છે એમા અત્યંત ખેદની બાબત એ છે કે આ મુઠ પ્રાણીઓ એ દરેક બાબતનો ખરો પરમાર્થ જાણતા ન હોવાથી એને સ્ત્રી પુનનું પાલનપોષણ કરવાની બાબત એટલી બધી વહાલી લાગે છે કે એની વાત જ થઈ શકે નહિ અને જાણે આ દુનિયામા મુશ્કેલી બાબત એ જ છે એમ તે સમજે છે આવા ખોટા નિર્ણયને પરિણામે તે રાતદિવસ કંડેશ-દુઃખ ખમે છે અને જાણે પોતે એક કામ કરનારો નોકર હોય તેવા થઈ જાય છે અને બિચારો પશુની જેમ રાતદહાડે વહાલત કર્યા જ કરે છે, આખી રાત ચિંતાને લઈને ઉઘ પણ ન આવવાથી તળાઈમા આખોટા કરે છે, મુખે ખાતો નથી, પીતો નથી અને આખો વખત પૈસા મેળવવાના વિચારમા અને ખ્યાવમા તેની ચિંતા કર્યા જ કરે છે અને એવું અસ્થિર કુંડળ તેને જે હુકમ કરાવે છે તે પ્રમાણે કરવામા વખત ગાળે છે

અને એવી રીતે પરતન રહી ખરી સમજણુ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, વસ્તુતત્ત્વનો પરમાર્થ સમજી શકતો નથી અને પરવશપણુ ખ્યાલમા લઇ શકતો નથી આ હકીક્તમા પરમાર્થ શો છે તે જરા વધારે સ્પષ્ટ કરીને તમને મમજણુ આ મનુષ્યાદિ ચતુર્ગતિવાળા અનાદિ અનત સસારચક્રમા સર્વ જીવો માતા, પિતા, ભાઈ, સ્ત્રી અને પુત્ર પુત્રી તરીકે સર્વ જીવોના સબધમા આવી ગયા છે, વળી તે સબધોમા અનેકવાર આવી ગયા છે તેમા કાંઈ નવીનતા નથી આવી વસ્તુસ્થિતિ જે પ્રાણી બરાબર સમજતો હોય તે જો કાણો હોય તો તેમની ખાતર પોતાનું કાર્ય શા માટે હારી એસે? પોતાની તરફની દ્રષ્ટિ શા માટે વિસારી મૂકે? પોતે તેમની ખાતર શા માટે સસારમા દબાયલો કસાયલો અને ઘુચવાયલો રહે? આ પ્રમાણે ખરી હકીક્ત હોવાથી મહાત્મા પુરૂષો પુત્ર સ્ત્રી ૩૫ પાજરાનો ત્યાગ કરીને નિ સગ થઈ જાય છે એટલે તેમને પરસગ અનાવરચક્ર અને ભાગ્યભૂત લાગે છે અને તેઓ તેવા ચગને છોડી દે છે અથવા તે અકર્તવ્ય છે એમ સમજી લે છે આવા સાધુ-ઓજ પરાધીન નથી, તેઓજ ખરેખરા ભાગ્યશાળી છે, તેઓજ ખરેખરા આખી દુનિયાના સ્વામી છે એવા મહાબુદ્ધિશાળી મહાત્માઓ પોતાના ગુરૂને આધીન હોય તો પણ ઘરના પાસથી મુક્ત હોવાને લીધે તદ્દન છૂટા છે, મોકળા છે, સ્વતંત્ર છે, એમ સમજણુ સસારમા રહેનાર ગમે તેટલો વૈભવ માગતો હોય, મોટો શેઠ કે રાજા હોય તો પણ તે પરાધીન છે એમ સમજણુ આ પ્રમાણે હોવાથી હે રાજન! મેં મારી જાતને સ્વતંત્ર કહી અને તમને સર્વને પરાધીન કહ્યા હતા

“(૧૩) રાજન! મેં તે વખતે તમને જણાવ્યું હતું કે મારે માથે આઠ લેણુદારો છે તે પ્રાણીઓને લાગતા અને આઠલેણુદારો લાગી રહેલા આઠ પ્રકારના કર્મો છે જ્ઞાનાવગ્ણીય કર્મથી જ્ઞાનપર આવરણ થાય છે, દર્શનાવરણીયથી જ્ઞેવામા આવરણ થાય છે, વેદનીય કર્મથી સુખદુઃખ મળે છે, મોહનીય કર્મથી પ્રાણી ક્રોધ માન માયા લોભ હાસ્ય વિગેરે આતરિક મનોવિકારો કરે છે અને મિથ્યા

ત્વમા આસક્ત થાય છે, આયુષ્ય કર્મથી પ્રત્યેક ભાવમા
 જીવનકાળ મુકરર થાય છે, નામ કર્મથી ગતિ ભતિ
 શરીર બધારણુ રૂપ સૌભાગ્ય વિગેરે સર્વ વિચિત્રતા
 આળેખાય છે, ગોત્ર કર્મથી ઉચ્ચ નીચ કુર્તુબમા જન્મ
 થાય છે અને અતરાય કર્મથી લેવા દેવાની બાબતમા
 ભોગ ઉપભોગમા અને શક્તિ વાપરવામા અતરાય
 થાય છે આ આઠે કર્મો વારવાર ગ્રાહીઓને નાસ આપે
 છે, તેની પાસેથી પોતાનો હક્ક દબાવીને પણ લે છે અને
 જીવની મહા હેરાનગતિ કરે છે એ કર્મો કોઈ વાર
 ગ્રાહીઓને તફન બૂખ્યા રાખે છે, કોઈ વાર તેમને
 અત્યંત દીન બનાવી અનેક રીતે વિહળ કરી મૂકે છે,
 કોઈ વખતે તેઓને નરકમા નાખીને અનેક પ્રકારની
 પીડાઓ ઉપજાવે છે હવે એ આઠે કર્મો સાધુઓને
 પણ હોય છે છતાં તે સાધુઓને તેટલી કલ્થના કે
 ત્રાસ નીપજાવી શકતા નથી, કારણ કે સાધુઓને જે
 દેવ હોય છે તે લગભગ નહીં જેવું અલ્પ હોય છે
 વળી એ સાધુઓ એવા કાબેલ હોય છે કે પોતાને માથે
 જે દેવ હોય તે પૈકી દરરોજ કેટલુંએક દહ દહને ઘટાડ્યા
 કરે છે અને લેણુદારોને સતોષ આપ્યા કરે છે—આથી
 કરીને એ આઠે લેણુદારો સાધુઓને ત્રાસ આપી શકતા
 નથી હે રાજન! આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી તમે
 સર્વ દેણુદારો છો અને દુ દેણુરહિત છુ એમ મેં તે
 વખતે જણાવ્યું હતું

“(૧૪) સાર પછી સર્વ ગ્રાહીઓ તમે ઉઘતા છો એમ મેં કહ્યું
 હતું તેના સ્પષ્ટ ખુલાસો કરી બતાવું છું તે લક્ષ્ય આ
 પ્રયત્ના ઉંઘ, પીને સામળો જે ગ્રાહીઓ જૈન ધર્મની બહાર હોય
 જે તેઓ ખરેખર ઉંઘે જ છે એમા જરાપણુ શકા જેવું
 નથી, તેના કારણે વિચારો કર્મપરપરા ઘણી બચકર
 હોઈને ગ્રાહીને મોટો ત્રાસ આપે તેવી અને ન છોડે
 તેવી આકરી છે, સસારસમુદ્ર ઘણો વિશાળ અને સામે
 પાર પહોંચતા હાથજીભ કઢાવે તેવો છે, ગ્રાહીને રાગ
 દ્વેષ વિગેરે દોષો લાગેલા છે તે ઘણા બચકર છે,
 ગ્રાહીઓતુ મન ઘણું જ ચપળ છે, પાંચે ઇંદ્રિયોનો
 સમૂહ ઘણો ચચળ છે, જીવન ભોતભોતામા ચાલ્યું

જાય તેવું અસ્થિર છે, એકઠી કરેલી કે કરવા ધારેલી સર્વ સપત્તિઓ તથા (ચાલી જાય તેવી) છે, શરીર ક્ષણભાતમા પડી જાય તેવું નાશવત છે, પ્રમાદ (આ જાસ અથવા પત્ય પ્રમાદ મદ્ય, વિષય, કપાય, વિકૃત્યા અને નિદ્રા) પ્રાણીઓના શત્રુની ગરજ સારે છે, પાપ-સચચ મહા દુસ્તર છે, ડિરિયો ઉપર મધમનો અભાવ મહા દુ ખદાયી છે, નરકરૂપ કુવો મહા ભયકર છે, ગમે તેવા વહાલા માણસો સાથેના મેળાપ અનિત્ય છે, સસારમા મનને પસદ ન આવે તેવા અનેક અપ્રિય મેળાપો અને સમઘો થયા જ કરે છે, સ્ત્રી મિત્ર સગા અને સબંધીઓ થોડી વાર ઘણા રાગી થાય છે અને વળી થોડી વાર પછી તદ્દન જાણે સમઘ હોય જ નહીં તેવા વિરક્ત થઈ જાય છે, આ સસારમા મિથ્યાત્વરૂપ વૈતાળ મહા ભયકર છે, વૃદ્ધાવસ્થા (ઘડપણ) હથેળીમા જ રહેલી છે, ભોગો અત વગરના મહા દુ ખો આપનારા છે, મૃત્યુરૂપ પર્વત મહા આકરો છે-આવી આવી અનેક બાબતો આ સસારમા પ્રાણીઓ જોવાની છે, વિચારવાની છે, તપાસવાની છે, સમજવાની છે, લક્ષ્યમા લેવાની છે, નિર્ણય કરવાની છે-એ સર્વ છતાં આ પ્રાણી તો એમાની કોઈ પણ બાબતનો વિચાર ન કરતા લાખ્યા પગ કરીને અને વિવેકચક્ષુ બંધ કરીને ઉઘી જાય છે તેમ જ એવો ઘસઘસાટ ઉઘે છે કે જાણે એને માથે કોઈ દુરમન નથી, એનો કોઈ લેણદાર નથી, એને કોઈને જવાબ દેવાનો નથી અને વળી મોટા શબ્દ કરી તાણી તાણીને તેને વિવેકી પ્રાણીઓ જાગૃત કરે છે તો પણ તે પોતાની ઉઘમાથી કોઈ રીતે ઉઠતો નથી, જાગતો નથી, જાગવાના ચિહ્ન પણ જતાવતો નથી અને વિવેકીના સર્વ પ્રયત્નો નકામા જાય છે અને ભાઈશ્રી તો મહામોહની ગાઢ નિદ્રામા ડૂબ્યા જ કરે છે, કદિ મહા ખુસીજતે જાગૃત થાય છે તો પણ તેની આખો ઘેરાયા કરે છે તેથી ફરી પાછો પણ વારવાર મોહનિદ્રામાં લીન થઈ જાય છે વળી અવલોકન કરશે તો જણાશે કે આપણે ક્યાથી આવ્યા છીએ? ક્યા કર્મથી આવ્યા છીએ? ક્યા આવ્યા છીએ? ક્યા જશું? એ સર્વનો

તેઓ જરા પણ વિચાર કરતા નથી, જાણતા નથી, સમજતા નથી, સમજવા પ્રયત્ન પણ કરતા નથી, તેથી તે કે પ્રાણીઓ જુદા જુદા પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરતા અને ચાલતા જોવામાં આવે છે તો પણ વાસ્તવિક રીતે તેઓ ઉઘટા જ છે એમ જાણવું સસારસમુદ્ર આવે આકરો હોય, તેમાં બચકર પેતાળો અને વિકારો હોય, માથે મૃત્યુ જેવા દુર્ઘટન માજતા હોય, જે શરીર પર મોટી મદાર બાધી હોય તે આટલું બધું નાશવત્ અને શણિક હોય, જે સમાસબધીની ખાતર સર્વ સમાસ માણ્યો હોય તે જેમ અને ક્યારે ઉપડી જશે તેના જરા પણ ભરોસો ન હોય એવા સસારને વળગવું કે ચોટવું એમાં બાવનિદ્રા સિવાય બીજું શું હોઈ શકે? હવે તમે મુનિઓના સમબધમાં અવવોકન કરશો તો જાણશે કે તેઓના સમબધમાં મહામોહ રૂપ અધનારમય નિદ્રા જરા પણ જોવામાં આવતી નથી, તેઓ તો નિરતર ભાન્યતાળી હોઈ આત્મિક બાબતમાં જાગતા જ હોય છે અને વળી તેમની પાસે (બુદ્ધ્યમાં) સર્વશ મહારા જનો બતાવેલ આગમ રૂપ દીવો સર્વદા જળહળી રહેતો હોય છે તેના પ્રમશમાં તેઓ પોતાની અને સર્વ પ્રાણીઓની ગતિ અને આગતિ (ક્યા જવાના છે અને ક્યાથી આ પા છે) વિગેરે સર્વ બાબતો બરાબર જોઈ શકે છે, જાણી શકે છે હે રાજા! એવા મુનિઓ કદાચ બાહ્ય નજરે ચાંચ વખત મુતા હોય તો પણ તેમના વિવેક ચક્ર ઉધાડા હોવાને કીધે તેઓ ઉઘટા નથી જ એમ મનજી આ સર્વ બાબતનો નિચાર કરીને પ્રથમ મેં તમને કશું હતું કે તમે ઉધો છો અને હું જાગતો છું મહામોહની નિદ્રામાં પડેલા હોવાથી તમે વસ્તુસ્વરૂપ પણ બરાબર જાણતા નથી અને મારી વિવેકચક્રોમાં ઉધેલી હોવાથી મને તો આ બાબત તદ્દન સ્પષ્ટ જણાય છે

૧ જ્ઞાનમાં રાજસો કે ક્રોધ આપાદે આ પ્રવાતો ધવજરાજ પાસે છે તે જમો વિમળ અને વામદેવ પાસે બિડા છે વામદેવ એ સસારીલ્પ છે અને જ્ઞાન સમા તે પાગલ બરિર કહે છે જે અમરીવસોવા બાબતુર વિગેરે સામને છે

દાગિદ્ધા.

“(૧૫) હે રાજન! વસ્તુસ્થિતિ આના પ્રકારની છે માટે વિશુદ્ધ ધર્મની બહાર જે પ્રાણીઓ હોય છે અને એવા ધર્મથી જેઓ કમનસીબ રહેલા હોય છે તેઓ ખરેખરા દરિદ્રી છે, બીજાગી જેવા છે એમ તારે સમજવું આ સર્વ હકીકત મેં તને અગાઉ જણાવ્યું તેમ પરમાર્થદૃષ્ટિએ સમજવાની છે, ઉપર ઉપરની કે બહારની નજરે જોવાની નથી તે હકીકતનો મુદ્દો આ પ્રમાણે છે જે પ્રાણીઓ સસારમા રહેલા હોય છે અને વિશુદ્ધ ધર્મથી રહિત હોય છે તેઓને પાપનો ઉદય હોવાથી તેની ભાગ્યહીન દશામા તેઓના નસીબમા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર અને વીર્યાદિ શુણ્ણરૂપ રત્નો હોતા નથી જ્ઞાનથી સર્વ વસ્તુ વિરોધ જણાય છે, દર્શનથી સામાન્ય દેખાય છે, ચારિત્રથી શુભ વર્તન થાય છે અને વીર્યથી શક્તિનો ઉપયોગ થાય છે એ આત્મિક સપત્તિ હોવાથી ખરેખર કિમતી-અમુલ્ય રત્નો છે, બાહ્ય રત્નો તો નાશવત્ હોવાથી આ ખરે નકામા છે, પથ્થર રૂપ છે, કોલસા જેવા છે, તેથી આત્મિક રત્નો જેમની પામે ન હોય તેઓ પાપી છે, કમનસીબ છે, હીણભાગી છે એ આત્મિક રત્નો જ ખરેખરી દોલત છે, એ રત્નો જ સાચું એશ્વર્ય ઉત્પન્ન કરે છે અને તેજ ખરેખરા સુદર છે-એના વગર ધન કેવું? એના વગર સાચી ઋદ્ધિસિદ્ધિ કેવી? અને એના વગર દોલત પપુ શી? હવે આ દુનિયામા એ આત્મિક રત્ન વગરના પ્રાણીઓ હોય તેઓ કદાચ ધનના ભંડારથી ભરપૂર દેખાતા હોય તો પણ પરમાર્થે તેઓ તદ્દન નિર્ધન છે-બીજારી છે-દરિદ્રી છે એમ સમજવું તમે જો સાધુજીવનનો ધરાખર અભ્યાસ કરશો તો તમને જણાશે કે તેમના ચિત્ત રૂપ મદિરમા આત્મિક રત્નો ઝળહળી રહેલા ટોચ છે, પોતાનો પ્રકાશ આ તરફ વિસ્તારી રહેલા હોય છે, નિરતર જાગતી જ્યોત લગાવી રહેલા હોય છે એ સાધુઓ જ તેટલા માટે ખરેખરા ધનવાળા છે, ખરેખરા ભાગ્યશાળી છે, ખરેખરા પરમેશ્વર છે અને તેઓ જ ત્રણ જીવનને પોષવાની શક્તિવાળા છે-એ બાબત જરા પણ શંકા વાળી નથી મૂઢ પ્રાણીઓ તેમને (સાધુઓને) બહારની નજરે જોશે

તેઓ જરા પણ વિચાર કરતા નથી, જાણતા નથી, સમજતા નથી, સમજવા પ્રયત્ન પણ કરતા નથી, તેથી બે કે ત્રાણીઓ જૂદા જૂદા પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરતા અને ચાલતા જોવામાં આવે છે તો પણ વાસ્તવિક રીતે તેઓ ઉઘટા જ છે એમ જાણવું સસારસમુદ્ર આવે આવકરો હોય, તેમાં ભયકર વૈતાળો અને વિકારો હોય, માથે મૃત્યુ જેવા દુરભન ગાજતા હોય, જે શરીર પર મોટી મદાર બાધી હોય તે આટલું બધું નાશનત અને ક્ષણિક હોય, જે સગાસબંધીની ખાતર સર્વ સસાર માણ્યો હોય તે કેમ અને ક્યારે ઉપડી જશે તેના જરા પણ ભરોસો ન હોય એવા સસારને વળગવું કે ચોટવું એમાં ભાવનિદ્રા સિવાય બીજું શું લેઈ શકે? હવે તમે મુનિઓના સબંધમાં અવલોકન કરશો તો જણાશે કે તેઓના સબંધમાં મહામોહ રૂપ અધકારમય નિદ્રા જરા પણ જોવામાં આવતી નથી, તેઓ તો નિરતર ભાગ્યશાળી હોઈ આત્મિક બાળતમાં જાગતા જ હોય છે અને વળી તેમની પાસે (હૃદયમાં) સર્વશ મહારા જનો બતાવેલ આગમ રૂપ દીવો સર્વદા હળહળી રહેલો હોય છે તેના પ્રકાશમાં તેઓ પોતાની અને સર્વ ત્રાણી ઓની ગતિ અને આગતિ (ક્યા જવાના છે અને ક્યાથી આવ્યા છે) વિગેરે સર્વ બાળતો બરાબર જોઈ શકે છે, જાણી શકે છે હે રાજન્^૧ એના મુનિઓ કદાચ બાહ્ય નજરે થોડો વખત શુભા હોય તો પણ તેમના વિવેક-ચક્ષુ ઠાઠા હોવાને લીધે તેઓ ઉઘટા નથી જ એમ સમજવું આ સદ બાળતનો વિચાર કરીને પ્રથમ મેં તમને કહ્યું હતું કે તમે ઉઘો છો અને હું જાગતો છું મહામોહની નિદ્રામાં પડેલા હોવાથી તમે વસ્તુસ્વરૂપ પણ બરાબર જાણતા નથી અને भारी વિવેકચક્ષુઓ ઉઘટેલી હોવાથી મને તો આ બાળત તદ્દન સ્પષ્ટ જણાય છે

૧ ધ્યાનમાં રાખશો કે શુદ્ધ આચાર્ય આ પ્રવાસો ધૈર્યશાળ પાસે કરે છે તે વખતે વિમળ અને વામદેવ પાસે બેઠા છે વામદેવ જે સસારીજીવ છે અને સદાગમ સમક્ષ તે પોતાનું ચરિત્ર કહે છે જે અમલીતસકેતા ભગ્યપુર્ય વિગેરે સાંભળે છે

“ (૧૫) હે રાજન! વસ્તુસ્થિતિ આવા પ્રકારની છે માટે વિશુદ્ધ ધર્મની બહાર જે પ્રાણીઓ દોષ છે અને એવા ધર્મથી જેઓ કમનમીય રહેવા હોય છે તેઓ ખરેખરા દરિદ્રી છે, ભીખારી જેવા છે એમ તારે સમજવું આ સર્વ હકીકત મેં તને અગાઉ જણાવ્યું તેમ પરમાર્થદૃષ્ટિએ મમજવાની છે, ઉપર ઉપરની કે બહારની નજરે જોવાની નથી તે હકીકતનો મુનો આ પ્રભાણે છે જે પ્રાણીઓ મમારમા ગ્રહેલા હોય છે અને વિશુદ્ધ ધર્મથી રહિત હોય છે તેઓને પાપનો ઉદય હોવાથી તેવી ભાગ્યહીન દશામા તેઓના નસીબમા જ્ઞાન દર્શન આગિત્ર અને વીર્યાદિ ગુણરૂપ રત્નો હોતા નથી જ્ઞાનથી સર્વ વસ્તુ વિરોધ જણાય છે, દર્નનથી સામાન્ય દેખાય છે, આગિ-ત્રથી શુભ વર્તન થાય છે અને વીર્યથી શક્તિનો ઉપયોગ થાય છે એ આત્મિક સપત્તિ હોવાથી ખરેખર કિમતી-અમુલ્ય રત્નો છે, બાલ રત્નો તો નાશવત્ હોવાથી આ ખરે નકામા છે, પથ્થર રૂપ છે, ગેલસા જેવા છે, તેથી આત્મિક રત્નો જેમની પાસે ન હોય તેઓ પાપી છે, કમનમીય છે, હીણભાગી છે એ આત્મિક રત્નો જ ખરેખરી દોષત છે, એ રત્નો જ સાચું ઐશ્વર્ય ઉત્પન્ન કરે છે અને તેજ ખરેખરા સુંદર છે-એના વગર ધન કેવું? એના વગર સાચી મહિમિદ્ધિ કેવી? અને એના વગર દોલત પણ શી? હવે આ દુનિયામા એ આત્મિક રત્ન વગરના પ્રાણીઓ હોય તેઓ કદાચ ધનના ભારથી ભરપૂર દેખાતા હોય તો પણ પરમાર્થે તેઓ તદ્દન નિર્ધન છે-ભીખારી છે-દરિદ્રી છે એમ સમજવું તમે જો સાધુજીવનનો ખરાબર અભ્યાસ કરશો તો તમને જણશે કે તેમના ચિત્ત રૂપ મદિરમા આત્મિક રત્નો ઝળહળી રહેલા હોય છે, પોતાનો પ્રકાશ આ-તરક વિસ્તારી રહેલા હોય છે, નિરતર જગતી જ્યોત લગાવી રહેલા હોય છે એ સાધુઓ જ તેટલા માટે ખરેખરા ધનવાળા છે, ખરેખરા ભાગ્યશાળી છે, ખરે-ખરા પરમેશ્વર છે અને તેઓ જ ત્રણ ભુવનને પોષવાની શક્તિવાળા છે-એ બાબત જરા પણ સંકા વાળી નથી મૂઠ પ્રાણીઓ તેમને (સાધુઓને) બહારની નજરે જોશે

તો તેઓના શરીરપર મેલવાળા કપડા દેખાશે તેને લઇને તેઓ મલીન લાગશે, હાથમા તુબડા દેખાશે તેથી તેઓ દરિદ્રી લાગશે, પરંતુ પરમાર્થની નજરે તેમના તરફ જોઇને વિચાર કરવામા આવશે તો સમજી શકાશે તેમને મહા કિમતી (અમુલ્ય) રત્નોના માલિક અને પરમ ઐશ્વર્યવાળા તરીકે જોઇ શકશે અને રાજન્ ! તને શી વાત કહ્યું ? તને સાબળીને નવાઇ લાગશે કે જે તે મહાત્માને એક કોઇ કામ પડી જાય તો તેઓમા એટલું તેજ રહેલું હોય છે કે તેઓ એક તરખાલુ હાથમા લઇને તેમાથી રત્નોના ઢગલો વરસાવી શકે ' આ પ્રમાણે હોનાથી એ રાજન્ ! તમે સર્વે દરિદ્રી છો એ બાબત ન જોતા મારા જેવાને તમે દરિદ્રી કેમ કહ્યો ? જે કે હવે તો તમને ખાતરી થઇ હશે કે હું તો ઘણો મોટો ધનવાળો છું હવે મલીનતાને અંગે પણ જે તમે વિચાર કરશો તો જણાશે કે જે કર્મના મેલથી ભરેલા હોય તે જ આ સસારમા વાસ્તવિક મલીન છે અને એવા પ્રાણીઓએ પોતાના બહારના અવયવો ગમે તેટલા ઘોળને સાફ કર્યા હોય અથવા સુંદર વસ્ત્રો પહેર્યા હોય તો પણ તેની મલીનતામા જરા પણ તફાવત પડતો નથી સાધુ ઓતુ મન બરફ, મોતીના હાર, અથવા ગાયના કૂધ જેવું નિર્મળ હોવાથી બહારની નજરે કદાચ તેઓમા મળ દેખાતો હોય તો પણ હે માનવેશ્વર ! એ મુનિ તદ્દન નિર્મળ છે-મેલ વગરના છે-ચોક્ખા છે એમ સમજવું આવી મલીનતા તમારા પોતાના શરીરમા રહેલી છે છતાં તે બાબતનો જરા પણ વિચાર કર્યા વગર તમે તે શું જોઇને મને હસ્યા ? ક્યા ધોરણે તમે મારી મરકરી કરી ? એવીજ રીતે તમારે સૌભાગ્ય-સુંદર નસીબ માટે વિચાર કરવાનો છે જે પ્રાણી શુદ્ધ ધર્મમા આસક્ત હોય તેનેજ ભાગ્યશાળી કહી શકાય, કારણ કે એવો

૧ લખ્ધિ અને સિદ્ધિપર આ બાબત છે નદિવેળું વિગેરેના દહાન્ત પ્રસિદ્ધ છે પરંપરાયે વગર મુનિ લખ્ધિઓનો કદિ ઉપયોગ કરવા નથી અત્ર તાત્પર્ય એ છે કે ધન તો તેઓના વચનપર છે, જરૂર હોય તો તરખલામાથી તેઓ અકલબ મન એકદં કરી શકે ॥

પ્રાણી હોય છે તે વિવેકી પ્રાણીઓને ઘણો વહાલો હોય છે આ દુનિયામા દેવ અને દાનવ, પશુ અને પક્ષી, જળચર અને સ્થળચર, કીડિ અને મુજર, વનસ્પતિ અને જળ-દ્રુકામા ચર અને સ્થિર આખુ જગત એવા મહાત્માઓને પોતાના બધુ જોવુ હોય છે, ચર્વ પ્રાણી તરફ તે પ્રેમભાવે-મૈત્રીભાવે જુઓ છે અને તેમને પોતાના જ માને છે, તેમને જરા પણ દુઃખ કે કષ્ટ દેતા નથી તેટલા માટે સાધુઓને દુનિયામા સદાચારી કહેવામા આવે છે અને એવા સુંદર આચારવાન આ સાધુઓ જ દુનિયામા સૌભાગ્યને યોગ્ય હોય છે જે પ્રાણીઓ એવા સુંદર આચાર અથવા સાધુજીવનપર દ્રેષ કરે છે તે પાપી છે, અધમ છે, નીચ છે એમ સમજવુ જે પ્રાણીમા અધર્મની બહુલતા જોવામા આવે તે દુર્ભાગી છે, કમનમીય છે એમ સમજવુ, કારણ કે હે મહારાજ ! વિવેકી પ્રાણીઓ એવા પુરૂષની નિંદા કરે છે, એના વર્તનને સ્વીકારતા નથી આ પ્રમાણે હોવાથી જે પ્રાણી પાપમા આસક્ત હોય છે તે ખરેખરા દુર્ભાગી છે એમ જાણવુ અને હે રાજા ! એવા પ્રાણીના જે વખાણ કે પ્રશંસા કરે તે પણ અધમ પાપી માણસો છે એમ સમજવુ આ પ્રમાણે સ્થિતિ હોવાથી અને મુનિને વેશ મેં લીધેલો હોવાથી હુ ધર્મી તો હતો જ, વળી વેશથી પ્રગટ દેખાતો પણ હતો અને આ દુર્ભાગી લોકો મને તેવો જોઈ પણ શકતા હતા, છતાં શા માટે તેઓએ મને અભાગીઓ કહીને મારી નિંદા કરી ? ”

પ્રકરણ ૧૪ મું

પારમાર્થિક આનંદ.

હાત્મા પુરૂષે રાજા વિગેરેને સ્વરૂપદર્શન કરાવતા આ સારિક જીવનની અધમતા અને સાધુજીવનની મહત્તા ઉપર પદર મુદ્દાઓ કલા, સસારીઓની ખોટી સમજણ દૂર કરવાના કારણે વિગતવાર જણાવ્યા અને પોતાની નિંદા કરવાનું કોઈ રીતે યોગ્ય ન હોતું તે સ્પષ્ટ કર્યું હવે સાધુજીવનની વિસિદ્ધતા, આનંદીતા, કર્તવ્યશીલતા વિગેરે ખાસ મહત્ત્વની બાબત જણાવતા તેઓશ્રી આગળ વધ્યા—

આ સર્વ હકીકત ધવળરાજ સાબળે છે, પાસે વિમળકુમાર બેઠેલ છે તે બુદ્ધસૂરિને ઝોળખી મનથી નમી રહેલો છે, બાણુમા વામદેવ (સસારીજીવ) બેઠો છે, તે વખતે ઉપદેશધારા-વચનવેગ આગળ વાધ્યા

પદરે મુદ્દાઓનો સમુચ્ચય સક્ષેપ.

સર્વ ઇન્દ્રિયતૃપ્તિ છતાં મુખનો અભાવ.

મુખાભાન દર્શાનનાર બે દધાન્તો.

સાસારિક મુખ.

“ “ એ પ્રમાણે હોવાથી હે રાજા ! જે પ્રાણીઓ જૈન વચન “ રૂપ અમૃતથી કમનસીબ હોઈ સસારના ગર્ભમાં ફર્યા કરે છે તેઓ “ બાપડા નિરતર કર્મપરપરા રૂપ લાભા દોરડાથી બંધાય છે, ગમે “ તેટલા વિષય ભોગવે તો પણ તેથી સતોષ ન થવા રૂપ ભૂખથી “ પીડાય છે, વિષયો ભોગવવાની આશા રૂપ તરસથી શોપાયા કરે છે, “ ભવચક્રમાં નિરતર ભ્રમણ કરતા હોવાથી યાદી જાય છે (અથવા “ ખેદ પામે છે), કષાય રૂપ તાપની ગરમીથી દરરોજ તપેવા અને “ ધમધમાયમાન સ્થિતિમાં રહે છે, મિથ્યાત્વ રૂપ મોટા ભયકર કોદ

“આધિથી અપડાઈ જાય છે, અન્ય ઉપર નાની મોટી બાબતોમા ઇર્ષ્યા
 “કરવા રૂપ શૂળના મહા ભયકર આધિથી દેરાન યાય છે, સસારમા
 “ઘણો લાભો વખત રહેવાનું હોવાથી ઘરડાખખ થઈ જાય છે, રાગ
 “રૂપ મહા આકરા તાવથી બળુ બળુ થઈ રહે છે, છારી^૧ જેવા કામ
 “ભોગથી આધળા થઈ જાય છે, ભાનદરિદ્રતામા દસાઈ જાય છે,
 “જરા રૂપ રક્ષસી વડે પરાભવ પામે છે, મોહના ભયકર અધ
 “કારથી તેઓના હૃદયને આચ્છાદન થઈ જાય છે, પાચ ઇંદ્રિયો રૂપ
 “ઘોરાઓ વડે ચારે બાજુએ આડાઅવળા ખેંચાય છે, ક્રોધરૂપ
 “આકરી અગ્નિથી રધાયા કરે છે, માનપર્વતથી સ્તબ્ધ થઈ જાય છે,
 “માયાની જાળોથી ચારે તરફ વીટળાઈ જાય છે, લોભસમુદ્રના પૂર
 “જેસમા તણાતા જાય છે, પોતાના વહાલાઓ અથવા વહાલી વસ્તુ
 “ઓના વિયોગની વેદનાથી ગરમગરમ થઈ જાય છે, પોતાને પસંદ
 “ન આવે તેવા પ્રાણી અથવા વસ્તુઓ સાથે સયોગથી થતા સતા-
 “પમા બળ્યા કરે છે, કાળપરિપુતિને તાળે થઈને આમથી તેમ અને
 “તેમથી આમ અટનાયા કરે છે, મોટા કુટુંબનું પાપબુ લાખા વખત
 “શુધી કરવાનું હોવાથી વારવાર દુઃખી દુઃખી થઈ જાય છે, કર્મ રૂપ
 “લેણદારોથી વારવાર વર્ધન પામે છે, મહામોહની દીર્ઘ નિદ્રાથી
 “પાછળ પડી જાય છે અને મરણરૂપ મોટા ભયકર મગરમચ્છના
 “કોળીઆ થાય છે, એ પ્રાણીઓ હે રાજન!^૨ જો કે કદાચ વિધ્વા વેણુ^૩
 “નરઘા અને મુદર વાછળોના મુદર સૂરો સાભળતા હોય, મનમા
 “વિભ્રમ ઉત્પન્ન કરે તેના અનેક કટાક્ષ અને ચાળાચસકાવાળા મનો-
 “હર રૂપો જોતા હોય, સારી રીતે તૈયાર કરેલ કોમળ સ્વાદિષ્ટ અને
 “હૃદયને ઇષ્ટ સુંદર પ્રકારનો આહાર ખાતા હોય, કેપૂર અગર કસ્ટૂરી
 “પ્રારિજાત (ફૂલ) મદાર^૪ નમેરૂ^૫ હરિચંદન અને સતાનક (કંપવૃક્ષ)-
 “ના ફૂલોની તેમજ મુદર અગ્નિમા પુટ^૬ મૂકી તૈયાર કરેલ મુગધી-
 “ઓનો સારી રીતે ગંધ લેતા હોય, હાવભાવવાળી લલિત લલનાઓ

૧ આખમા છીકી ઉપર છારી વળવાથી અથવા કુહા પડવાથી દેખાવ નથી અથવા ઘણાં ઓણા દેખાય છે

૨ શ્રવણ, ચેતુ, રસ, નાસિકા અને સ્પર્શ ઇંદ્રિયોના વિષયો અનુક્રમે ખતાવ્યા છે

૩ મદાર સ્વગતુ જાડ એને પારિભટ્ટ પણ કહે છે

૪ રૂદ્રાક્ષ અથવા સુરપુત્રાજ એક સુગંધી વૃક્ષ અને તેને ચતા કુલ

૫ પુટ જોષધ (સુગંધી) પકાવવા માટે માગી વિગેરેમા બે કોડીઆ ઉપર નીચે મૂકી તેને ભૂવડો વિગેરે ચોપડી બનાવેલ પાત્ર

“ અથવા અત્યત કોમળ સ્પર્શવાળી સુંવાળી ગચ્ચાઓનો આનંદથી
 “ સ્પર્શ કરતા હોય, તેમજ ગ્રેમવાળા મિત્રો સાથે આનંદ કરતા હોય,
 “ બહારથી ઘણા મુંદર દેખાતા વાડી વન કે બગીચાઓમાં વિહાર
 “ કરતા હોય પોતાને ઇષ્ટ લાગે તેવી સર્વ પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરતા
 “ કરતા હોય, નાના પ્રકારની ક્રીડાઓ કરતા હોય અને સુખના અભિ
 “ માનમાં જે રસતુ વર્ણન ન થઈ શકે તેવા રસમાં લદબદ થઈ જતા
 “ હોય અને તેમાં રસશુદ્ધિને લઈને સુખમાંથી આખો પલ્લુ ઊઠી
 “ ન કરતા હોય-છતાં પણ એના પ્રાણીઓનો સુખનો અનુભવ માન
 “ ક્યેશ રૂપ અને નિર્ચયક જ છે હે રાજન ! મેં આપને ઉપર જ
 “ છાવ્યું તેવા પ્રકારના સંકટો દુઃખના હેતુ ન્યા તૈયાર થઈ રહેવા
 “ જ હોય અને તેથી જે પ્રાણીઓ ઘેરાયના હોય ત્યાં સુખ કેવું ?
 “ અને મનની શાંતિ પણ કેવી ? આની સ્થિતિ હોવા છતાં અને તે
 “ પ્રાણીઓ પરમાર્થદષ્ટિએ અનેક પ્રકારના દુઃખોથી ભરેલા હોવા
 “ છતાં મનમાં પોતે જાણે ઘણા સુખી છે એમ મોહને લઈને માને
 “ છે એ પ્રાણીઓને સુખ કેવા પ્રકારનું હોઈ શકે તેના બે દાખલા
 “ આપુ છું તે બરાબર વિચારને હરણની પછવાડે શિકારીઓ શક્તિ^૧
 “ નારાયણ અથવા તોમર (ભાલુ) લઈને લાગ્યા હોય અને તેને ત્રાસ
 “ આપી રહ્યા હોય, બાજો વિગેરેથી ભારી રથા હોય, તે વખતે હર
 “ ણને જેવું સુખ લાગે તેવું સસારી પ્રાણીઓનું સુખ છે ! અથવા
 “ મૂર્ખ માછલીને તાળવામાં આકડો લાગે તે વખતે ગળુ ન્યારે ડૂબાઈ
 “ જાય તેવે પ્રસંગે જેવું સુખ તેને હોય તેવું સુખ સસારી જીવોને
 “ હોય છે એ પ્રાણીઓના ઉપર એટલા બધા દુઃખો પડીને તેમના
 “ મસ્તકો લેદાઈ ગયેલા હોવાને લીધે એ વિશુદ્ધ ધર્મ રહિત પ્રાણીઓ
 “ ખરેખર નારકીના જીવો જેવા જ છે, મહા દુઃખી છે, ખરેખર
 “ સુખની ગંધ પણ તેમને નથી એમ જાણવું

સાધુ સતને ત્રાસનો અભાવ.

અગીઆર સુદરીનો આનંદ.

સુખનો સાચો જાતિ અનુભવ.

સાધુનું સુખ.

“ હે રાજન ! મહાત્મા સત સાધુઓના સબંધમાં ઉપર જણા
 “ વેલા સર્વે ઉપદ્રવો અને ત્રાસો તદ્દન નાશ પામેલા હોય છે એવું

૧ શક્તિ દેવવાનું યજ્ઞ

૨ નારાયણ આપુ લોકમય જાણ

“ કારણ એ છે કે તેઓશ્રીનું મોહતિમિર (અધકાર) તદ્દન નાશ
 “ પામી ગયેવ હોય છે, તેમને વિશુદ્ધ સત્ય જ્ઞાન પ્રગટ થયેલું હોય
 “ છે, કોઈ પણ બાબતમાં ખોટો આગ્રહ પકડી રાખવો કે ખાલી
 “ મમતા કરી એવી મનની જે ખોટી સ્થિતિ ઘણે ઠેકાણે બેવામાં
 “ આવે છે તે તેઓના સંબંધમાં દૂર થયેલી હોય છે, સતોષ રૂપ
 “ અમૃત તેઓની રોગરગમાં આપી રહેલ હોય છે, કોઈ પણ પ્રકાર
 “ રની ખોટી ક્રિયા બંધ થયેવ હોય છે, ભવવેલડી લગભગ તૂટી
 “ ગયેવ હોય છે, ધર્મમેઘ રૂપ સમાધિ તદ્દન સ્થિર થયેલ હોય છે
 “ અને તેઓનું અતરંગઅત પુર તેમના હિપર અત્યંત આસક્ત હોય
 “ છે એ તેમનું અતરંગઅત પુર તેમના પર હેટલું પ્રેમ રાખનાર
 “ હોય છે અને કેવું હોય છે તે જરા વિસ્તારથી સમજવા જેવું છે
 “ તેઓના અત પુરમાં અગીઆર પ્રેમી પત્નીઓ હોય છે તેમના નામે
 “ નીચે પ્રમાણે છે —

૧ વૃત્તિ.	(ધીરજ-ક્ષમા)
૨ શ્રદ્ધા.	(આત્મિક અને ધાર્મિક)
૩ મુખાસિકા.	(વાસ્તવિક મુખ પ્રાપ્તિની ઇચ્છા)
૪ વિવિદિયા.	(બાણવાની ઇચ્છા જિજ્ઞાસા)
૫ વિજ્ઞાપિ.	(અરજી બહેરાત-નિયમાદિની)
૬ મેધા.	(બુદ્ધિ)
૭ અનુપ્રેક્ષા.	(વિચારણા ચિંતન)
૮ મૈત્રી.	(મૈત્રી વિગેરે ચાર બાણીતી ભાવનામાં પહેલી)
૯ કૃપા.	(દયા-ભાવના બીજી)
૧૦ મુદિતા.	(પ્રમોદ ભાવના ત્રીજી)
૧૧ ઉપેક્ષા.	(બેદરકારી-ભાવના ચોથી)

“ એ મહાત્માઓને ધૃતિ મુદરી સર્વ સ્થળે શુભાશુભ યા ન્યૂ-
 “ નાનિક પ્રાપ્તિમાં સતોષ આપે છે, શ્રદ્ધા મુદરી તેઓના મન હમેશા
 “ પ્રસન્ન રાખે છે, મુખાસિકા મુદરી તેઓના ચિત્તમાં અનેક પ્રકાર
 “ રના આનંદ ઉપજાવી રહેવ હોય છે, વિવિદિયા મુદરી તેઓના
 “ હૃદયમાં શાંતિનું કારણ થયેવ હોય છે, વિજ્ઞાપિ મુદરી તેઓને અનેક
 “ પ્રકારે પ્રમોદ હિપજાવા કરતી હોય છે, મેધા મુદરી તેઓને મુદર
 “ બોધ આપવાનું કામ કરે છે, અનુપ્રેક્ષા મુદરી તેઓના સંબંધમાં
 “ હરખના રસમાં અત્યંત મુદર કારણજાત થઈ પડેલી હોય છે, મૈત્રી
 “ મુદરી તેઓના સંબંધમાં સર્વ પ્રકારની અનુકૂળતાઓ કરી આપતી

“ હોય છે, કંઠણા મુંદરી વિનાકારણે તેમના તરફ વાત્સલ્યભાવ
 “ ધરાવતી જ્યાં છે, મુદ્દિતા મુંદરી તેઓને સર્વદા આનંદ આપ્યા
 “ કરતી હોય છે અને ઉપેક્ષા મુંદરી તેઓના સર્વ પ્રકારના ઉદ્દેગોને
 “ નાશ કરનારી હોય છે

“ હે રાજન્ ! એ અત્યંત મહાવીર અને દૃઢ પ્રેમી અગ્નીચાર
 “ મુંદરીઓના પ્રેમમાં આસક્ત રતી અને તેઓના પ્રેમપરિચયમાં
 “ વસી મુનીશ્વરો હમેશા આનંદમાં રહે છે, એના પ્રસંગથી મુનિમહા
 “ ત્માઓ પોતાની જાતને સસારસાગર તરી ગયેલ અને નિર્વાણ
 “ (મોક્ષ) મુખસમુદ્રમાં ડૂબી ગયેલ માને છે એ તો અનુભવસિદ્ધ
 “ અને શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ છે કે જ્ઞાત ચિત્તનાળા અને વિશુદ્ધ ધ્યાનથી
 “ પતિત થયેલા મુનિઓને જે મુખ હોય તે મુખ નથી દેવોને,
 “ નથી ઇન્દ્રોને કે નથી મનુષ્યના સાર્વભૌમ રાજા ચક્રવર્તિઓને.
 “ હે રાજન્ ! જેઓ પોતાના દેહ રૂપ પિંજરામાં પણ જાણે પારકા
 “ હોય તેમ રહેતા હોય છે તેઓને કેવું મુખ હોય તે પૂછી પણ
 “ કોણ શકે ? અરે, એની વાત કરનાની હિંમત પણ દેવોની ચાલી શકે ?
 “ એ મહાત્મા પુરૂષો જે મુખનો જાતે અનુભવ કરે છે તે સસારના
 “ સાધારણ મુખવાળાને તો ગોચર પણ થઈ શકતું ન હોવાથી તેના
 “ સાચા રસનો સ્વાદ તો તેઓ જ ચાખી શકે છે, બીજાઓને તો
 “ તેનો ખ્યાલ પણ આપી શકતો નથી હે રાજન્ ! આ પ્રમાણે હકી
 “ કત હોવાથી હું જે તદ્દન મુખથી ભરેલો છું તેના વસ્તુતત્ત્વવત્
 “ પારમાર્થિક સ્વરૂપ સમજવા વગર હું ખી લોકોએ હું ખી તરીકે
 “ વગર સમજ્યે નિંદા કરી છે તે ફાકટની છે, સમજણ વગરની છે,
 “ પારમાર્થિક સ્વરૂપ સ્થિત છે મતલબ કહેવાની એ છે કે હે રાજન્ !
 “ તમે મુખના ખોટા અભિમાનમાં એવું તો વિચિત્ર નાટક કરી રહ્યા
 “ છો કે પરમાર્થ મુખ કોને કહે ? વાસ્તવિક મુખ શું છે ? ક્યા છે ?
 “ કોને મળે ? ક્યારે મળે ? કેમ મળે ? એ કાંઈ જાણુતા નથી, સમ
 “ જતા નથી અને વિચારતા પણ નથી ”

આ પ્રમાણે વિસ્તારથી ખુલાસો કરીને તે મહાત્માએ રાજાને
 પારમાર્થિક મુનિસ્વરૂપવત્ જ્ઞાન કરાવ્યું

પ્રકરણ ૧૫ મું.

બહરચુર કથાનક.

મહેવ (સસારીજીવ) સદાગમ સમક્ષ પોતાનું ચરિત્ર આગળ જણાવતા કહે છે કે મારા મિત્ર વિમળકુમારના પિતા ધવળરાજ સર્વ વિવેચન સામળી રહ્યા હતા, બુદ્ધિઆચાર્ય જેઓ તે વખતે દરીદ્રીના વેશમાં ઉગ્ર રૂપ ધારી રહ્યા હતા તેઓએ બુદ્ધિ અવાળે પોતાનું વિવેચન પૂરું કર્યું એટલે ધવળરાજએ એક ઘણો મહત્વનો અને મુદ્દાસરનો સવાલ કર્યો

સત્યબોધના અભાવનું કારણ.

રાજાનો પ્રશ્ન-મુનિનો ઉત્તર.

દૃષ્ટાન્ત પ્રસંગનો ઉપોદ્ધાત.

ધવળરાજ—“મહાત્મા! જો આપ કહો છો તે પ્રમાણે વિષયો હું ખમય હોય અને સર્વથી ઉત્તમ પ્રકારનું સુખ શમભાવમાં જ સમાઈ જતું હોય તો આ સર્વ લોકો એ બાબત બરાબર સમજી શામાટે સાચો બોધ વિચારતા નહિ હોય, વસ્તુતત્ત્વ કેમ ધ્યાનમાં લેતા નહિ હોય, સત્ય માર્ગે શામાટે પ્રયાણ કરતા નહિ હોય? એનું કારણ આપ અમને સમજાવો.”

મુનિ—“રાજા! લોકો મહામોહને વશ પડી જવાથી વસ્તુતત્ત્વ સમજતા નથી, સત્ય માર્ગે આવતા નથી અને પરમાર્થ સુખ સર્વથી વિચાર કે પ્રયત્ન કરતા જ નથી એક બહરચુરએ પણ તેજ પ્રમાણે અગાઉ કર્યું હતું.”

ધવળરાજે—“મહારાજ! એ બહરચુર કોણ હતો અને તેને બોધ કેમ ન હતો? તે સર્વ આપ મને વિસ્તારથી કહી બતાવો.”

મુનિ—“રાજન્ ! એ હકીકત બરાબર સાબળ હું ઉપનય સાથે સમન્વય અને સ્પષ્ટ થાય તેટલા વિસ્તારથી એ હકીકતને કહી સભાવાલુ હું

બકરગુરુ કથા પ્રસંગ.^૧

ભવ નામનું એક મોટું ગામ હતું એ ગામમાં એક સ્વરૂપ નામનું શિવમંદિર હતું એ દેવમંદિર મહા મુલ્યવાન અનેક રત્નોથી ભરપૂર હતું, મનને પસંદ આવે તેવા વિવિધ પ્રકારના ખાવા પીવાના પદાર્થોથી (અથવા ખાનગી) ભરેલું હતું, દ્રાક્ષ વિગેરેના સ્વાદિષ્ટ શીતલ મધુર પાણીથી યુક્ત હતું, ધનથી સમૃદ્ધ હતું, ધાન્યથી ખીચાખીચ હતું, સોના રૂપાથી ભરપૂર હતું, સુદર કપડાઓથી સપન્ન હતું અને વાહનોથી પુષ્ટ યષ્ટ ગયેલું દેખાતું હતું એ વિશાળ ભવ્ય મોટું શિવમંદિર સ્ફટિક જેવું નિર્મળ અને સર્વથા સર્વ પ્રકારની સગવડો અને સામગ્રીઓથી યુક્ત હતું અને સુખનું કારણ હતું

એ શિવભવનમાં એક સારગુરુ નામનો શિવલોકોનો આચાર્ય પોતાના કુટુંબ સાથે રહેતો હતો એ શૈવાચાર્ય એવો મૂરખો હતો કે એવું કુટુંબ જો કે એવું હિત કરનાર હતું, એના તરફ પ્રેમ રાખનાર હતું અને જાતે ઘણું મુંદર હતું, છતાં એ તેની બરાબર પાલના કરતો નહિ, એવું બરાબર સ્વરૂપ જાણતો નહિ અને એ શિવભવનમાં કેની કેવી સમૃદ્ધિ ભરેલી છે તે પણ પોતે બરાબર જાણતો નહિ એના ઘેલાપણાની એ પરાકાષ્ઠા હતી કે એ ઘરના માણસોને બરાબર જાણતો નહિ અને ઘરમાં કેટલી પુણ્ય છે તેની હકીકત પણ જાણતો નહિ

એ શિવભવન આટલું બધું ધનવાન છે અને એની સમૃદ્ધિની એના વ્યવસ્થાપકને ખબર નથી એ બન્ને હકીકત તે ગામના ચાર લોકોના જાણવામાં આવી હતી એ ચાર લોકો મોટા ધૂતારા હતા (સોનેરી ટાળીના મેંબરો હતા) તેથી તેઓએ બરાબર આચાર્ય પાસે આવીને તેની (સારગુરુની) સાથે દોસ્તી કરી હવે ઘેલાપણાને લીધે એ મૂર્ખ આચાર્ય પેલા ચારોને ઘણા સારા માને છે, પોતાના ઉપર પ્રેમ રાખનાર માને છે, પોતાનું બધું કરનારા ગણે છે અને પોતાના હૃદયવલ્લભ સમજે છે આવી ગંભીર મૂર્ખતાનું પરિણામ એ

૧ આ કથાનકના દરેક સ્થાનમાં સ્પષ્ટ છે, ઉપનય છે એ શક્તિ છે આગળ પ્રકાશમાં ઉપનય જતાવશે હવે સખીને વાચી સમજવા યોગ્ય છે

થયુ કે પોતાના સુંદર કુટુંબનો અનાદર કરી પેલો શૈવાચાર્ય આખો વખત ધૂતારા ચાર લોકો સાથે વિવાસ કરના લાગ્યો અને પોતાના કુટુંબને તો જાણે તદ્દન ભૂલી જ ગયો હોય એમ દેખાવા લાગ્યો.

એ સારગુરુ એવું વિચિત્ર વર્તન જોઈને સમજી શિવભક્તો તેને વારવાર વારતા અને કહેતા કે “ભદ્રારક ! જે લોકોની સાથે તમે મોખત કરો છો તે તો ધૂતારા છે, મોટા ચાર છે, માટે તમારે એની સાથે જરા પણ સબધ કરવો નહિ” આવી બાબત અનેક વખત તેઓ કહેતા પણ સારગુરુ તો તેમણે વચન જ મામળતો નહિ, કાન આડા હાથ જ મૂક્યા કરતો અને જાણે એ વાતમા કાંઈ દમ જ ન હોય એમ બતાવતો. તેનામા આવી વિચિત્રતા જોઈ તેની મૂર્ખાઈને લઈને સારગુરુ નામ બદલીને બઠરગુરુ એવું લોકોએ તેણે નામ પાડ્યું અને પછી તો આખરે જ્યારે તેઓને જણાયું કે એ ધૂતારા ચારલોકોથી ઘેરાઈ ગયેલો છે અને તેમની મિત્રતામાજ આનંદ લેનારો છે ત્યારે તેઓ દેવમંદિર જ તજી ગયા, ચારલોકથી ભરાયેલા દેવમંદિરમા જવું પણ તેમને થોડું લાગ્યું નહિ. શિવભક્તો મંદિરમા આવતા બધે થઈ ગયા એટલે પેલા ધૂતારાઓનો દોર વધ્યો, તેઓએ પોતાની કપટ-જાળ વધારે વધારે પાથરવા માડી, પેલા બઠરગુરુ ગાડપણ વધે તેવી મર્વ યોજના કરવા માડી, તેને અમલમા મૂકી, છેવટે આખા શિવમંદિરને તેઓએ પોતાને વશ કરી લીધું, એ બઠરગુરુના કુટુંબને તદ્દન હરાવી હઠાવી દીધું, વચ્ચેના એક ઝોરડામા તે આખા કુટુંબને કેદ કરી દીધું અને તે ઝોરડાના બારણા ઉપર મજબૂત તાળા દઈ દીધા.

આવી રીતે આખા શિવમંદિરને અને બઠરગુરુને પોતાને વશ કરીને પછી એ ધૂતારાઓ પોતાના મનમા ઘણું જ રાજી થયા, બહુ પ્રસન્ન થયા અને પોતામાથી એકને પોતાના નાયક તરીકે સ્થાપન કર્યો જેને એવી રીતે નાયક (આગેવાન) બનાવવામા આવ્યો હતો તે વળી સર્વથી વધારે મોટો ધૂતારો હતો પછી તો એ ધૂતારાઓ તે નાયકની સન્મુખે ત્યાં નાચ કરે, તાળીઓ દે, મોઢેથી અવાજો કરે અને બઠરગુરુ પાસે અનેક પ્રકારના નાટકો કરાવે-આવી ક્રિયા દર-રોજ ચાલવા લાગી વળી તે વખતે ધૂતારાઓ ઉઘાડી રીતે નીચે પ્રમાણે ગાયન પણ કરવા લાગ્યા —

ધૂર્તમાધમુપગમ્ય^૧ કથચિદહો જનાઃ
 વજ્રયધ્વમપિ મિત્રજન દૃતભોજનાઃ ।
 મન્દિરેઽપ્ત વઠરસ્ય યથેષ્ટવિધાયકા,
 યત યત નન્તુ પદ્યથ વયમિતિ નાયકા ॥

“હે મનુષ્યો! તમે પણ કોઈ પણ પ્રકારે ધૂતારાને ભાવ ધારણ કરીને મિત્રને છેતરો અને ભોજન હરણ કરી લો જુઓ, અમે તો બઠરશુરના મંદિરમાં દાખલ થઈને અમારી મરણ આવે તેમ કરીએ છીએ, માટે તમે જરા આવો આવો! અને જુઓ તો ખરા કે અમે કેવા તેના માલિક થઈ ગયા છીએ!”

આ પ્રમાણે હસતા જાય અને બોલતા જાય વળી બીજા ધૂતા રાઓ ગાય કે-

‘વઠરો શુરેષ્ઠ ગતો વશતા,
 વસતિ વયમસ્ય સરક્ષશતામ્ ।
 નિજધૂર્તતયા પ્રકટ જગતા,
 ક્ષાદેમ પિયેમ ચ હસ્તગતામ્ ॥

“અરે આ બઠરશુર તો અમારે વશ થઈ ગયો છે, એતુ મંદિર અને એના સેંકડો રત્નો અમારે કબજે થઈ ગયા છે જગત્ જાણે તેવી ખુફી રીતે અમારી ધૂર્તતાથી આ સર્વ અમારા હાથમાં આવ્યું છે તેથી અમે સર્વ ખાઈએ છીએ, પીએ છીએ (ને મળ કરીએ છીએ) તમે જુઓ!”

આટલાટલું થવા છતાં પેલો હીણભાગી બઠરશુર પોતાના આત્માને (પોતાની જાતને) થતી વિહ્વળતા સમજી શકતો નથી, પોતાના કુર્તુબના શા હાલહવાલ થયા છે તે જાણતો નથી, આખું ધનધાન્યથી ભરપૂર શિવમંદિર પારકાના હાથમાં હરાઈ ગયું છે તે જાણતો પણ નથી, એ શિવાચતનને હાથ કરનાર પોતાના ખરેખરા દુરમન છે એ જાણતો નથી અને તે દુરમનો જાણે પોતાના ખરેખરા દોસ્તદારો હોય એમ જ માને છે, એમ જ ગણે છે અને એમાં જ રાજ રહે છે

૧ ભવગમ્ય પાઠાવર પ્રત

૨ આરાય-અહો પ્રાણીઓ! તમે ધૂતારાપક્ષુ પામીને, લોકોનું ભોજન લઈ લઈને પણ તેમને કંચો અમારા મંદિરમાં અમે યથેષ્ટ કરનારા છીએ અને અમે નાયક છીએ તમે આવો અને જુઓ!

૩ પોતાને મળતો રામ છે

એવી મૂર્ખતાથી મસ્ત સ્થિતિએ ધૂતારા ચારોના કુટુંબ વચ્ચે રહી નાચતો કુદતો તે આનંદમાં રહે છે, દિવસોના દિવસો એ સ્થિતિમાં પસાર કરે છે અને મનમાં મલકાયા કરે છે

ચારે પાડામાં બઠગુરૂ પાસે મગાવેલી ભીખ.

બઠર ગુરૂના મિત્રો.

ચારે પાડામાં ભીખ.

ત્યા જૂદા જૂદા પાત્રો.

હવે એ ભવ ગામમાં ચાર પાડાઓ (મહોદ્ધાઓ) છે તે આ પ્રમાણે — એક પાડો અતિ જઘન્ય છે, બીજો પાડો જઘન્ય (હલકો) છે, ત્રીજો પાડો ઉત્કૃષ્ટ (સારો-હિયો) છે અને ચોથો પાડો અતિ ઉત્કૃષ્ટ છે હવે પેલો બઠગુરૂ ભૂખ્યા થાય છે ચારે ધૂતા રાઓ પાસે લોજનની માગણી કરે છે તે વખતે ધૂતારાએ તેના

હાથમાં એક ઠીંકરાનું પાત્ર આપી, તેને શરીરે મ

પ્રથમ પાડામાં સના ચાડલા કરી મુખેથી તેને ભલામણ કરી 'મિત્ર !

ઠીંકરાનું પાત્ર ગુરૂમહારાજ' બીક્ષા માગી લેા, તે માટે જરા ફરો!'

પછી ધૂતારાઓએ જે પ્રમાણે કશું તે પ્રમાણે પેલા

બઠગુરૂએ કહ્યું, કારણ કે તેઓ જે કહે તે તેણે કરવું પડે એવી જ તેની સ્થિતિ હતી પ્રથમ એ ધૂતારા લોકોને સાચે લઇને અતિ જઘન્ય પાડામાં બીક્ષા લેવા માટે બઠગુરૂ ગયો એણે એ પાડામાં આવેલ ઘરે ઘરે નાચ કર્યો, પેલા ધૂતારાઓએ તાલ આપ્યા અને તેને નચાવ્યો તે વખતે એ પાડામાં રહેલા હરામખોર હુમ્મ્યાઓને દૂરથી સસા કરી કે 'આ ગુરૂને ફટકાવો!' એટલે પેલા હુમ્મ્યાઓ બઠગુરૂને મારના લાગ્યા ખૂબ લાકડીઓ ફટકાવી, મુઠ્ઠીઓ મારી, મોટા મોટા પથરાઓ તેના ઉપર ફેંક્યા, લાતો લગાવી અને તે મારનારાઓ જાણે જમ જ હોય તેમ તેને ત્રાસ આપ્યો આખો વખત બઠગુરૂ ઊંચેથી બરાડા પાડે પણ દોષ તેની પત કરતું ન હોતું બિચારા બઠગુરૂએ એ પાડામાં ઘણા વખત સુધી બહુ ભયંકર દુખો સહન કર્યા છતાં એને જરા પણ ભિક્ષા મળી નહિ આખરે એને જે ઠીંકરાનું પાત્ર આપવામાં આવ્યું હતું તે લાગી જતાં એ એ પાડામાંથી તે બહાર નીકળ્યો બઠગુરૂને આપેલું ઠીંકરાનું પાત્ર લાગી જતાં ધૂતારાઓએ તેના હાથમાં એક શરાવળું આપ્યું અને

તેને સાથે લઇને ખીલ જઘન્ય પાડામા સર્વે આવ્યા
 ખીલ પાડામા આ પાડામા પણ એ બઠરગુરુ ઘણો વખત
 સ રા વ છુ ક્યો પણ એને જરાએ લીખ ન મળી ત્યાં પણ
 હુઆ મસ્કરા હલકા લોકોએ તેને પીડા કરી આખરે
 જે સરાવળુ આપી તેને જઘન્ય પાડામા મોકલવામા આવ્યો હતો તે
 ભાગી જતા તે પાડામાથી પણ બઠરગુરુ પાછો ક્યો આ ખીલ
 પાડામા તે ગુરુ ઘણો વખત રખાઓ ત્યાર પછી ધૂતારા લોકોએ
 બઠરગુરુને ત્રાખાનુ પાત્ર આપ્યુ અને ત્યાંથી તેને
 ત્રીલ પાડામા સાથે લઇને તેઓ ત્રીલ ઉત્કૃષ્ટ પાડામા ગયા ત્યાં એ
 ત્રાખાનુ ભાજન તો રત્નથી ભરપૂર દેવમદિરના નાયક છે-એવા તેના
 કાંઈક આભાસ માત્રથી એને જરા જરા લીખ મળી,
 પણ જેવી રીતે અતિ જઘન્ય અને જઘન્ય પાડામા હુઆ લોકો હેરાન
 કરતા હતા તેવી રીતે અહીં પણ ખીલ હરામખોર લોકો તે બઠર
 ગુરુને ત્રીલ પાડામા પણ થોડો ઘણો ત્રાસ તો આપ્યા જ કરતા હતા
 આવી રીતે એ ત્રીલ પાડામા કેટલીક વખત ભીક્ષા માટે ક્યો પછી
 બઠરગુરુ પાસે ત્રાખાનુ પાત્ર હતુ તે આખરે ભાગી ગયુ ત્યારે
 એનુ એ પાત્ર ભાગી ગયુ ત્યારે પેલા ધૂતારાઓએ તેને રૂપાનુ એક
 સુંદર પાત્ર આપ્યુ, એ પાત્ર લઇને બાઇસાહેબ બઠર
 ચાયા પાડામા ગુરુ ધૂતારાઓને સાથે મોખતમા લઇને ચાયા પા
 રૂપાનુ પાત્ર ડામા ગયા અથવા વાસ્તવિક રીતે કહીએ તો ધૂતા
 રાઓ તેને ચાયા પાડામા રૂપાના પાત્ર સાથે લઇ
 ગયા ત્યાં એ રત્નના માલેક તરીકે ઘણો જાણીતો અને પ્રખ્યાત હોવાથી
 મારી રીતે તૈયાર કરેલી ભિક્ષા દરેક ઘરમાથી મેળવવા લાગ્યો-ત્યાં તો
 દરેક ઘરના રહેવાસીઓ તેને મળની વસ્તુઓ લીખમા આપતા હતા
 આવી રીતે પેલા ચોરલોકો એ બાપડા બઠરગુરુને ચારે પા
 ડાઓમા વારવાર રખડાનતા હતા દરેક પાડામા તેને વારવાર વાર
 ફરતી લઇ જાય અને રાતદિવસ તેની પાસે નાટક કરાવીને ભમાવ્યા
 કરે, રખડાવ્યા કરે, નચા વા કરે દરેક ઘરમા એને હસે, તેના ચૂરે
 ચૂરા કરે અને વળી વળગી પણ પડે ત્યાંના લોકો પણ નાટક કરે,
 તાલ દે અને સામા તાલ લે ધૂતારાઓ તો તેને અનેક પ્રકારના
 રૂપો લેવરાવીને વિજનાઓ કર્યા કરે આવી રીતે ધૂતારાઓ બ
 ઠરગુરુને હેરાન કરે, ત્રાસ આપે, છતાં જેવી તેવી જે ભિક્ષા મળે
 તેથી પેટ ભરીને પેનો મૂર્ખ ગુરુ મનમા રાજી થાય, આનંદ પામે,
 સતોષ પામે અને વળી કોઈ વાર આવી રીતે ગાવા પણ મડી જાય—

અતિવત્સલકો મમ મિત્રગણ
કુરુતે વિનય ધ સમસ્તજન ।
તદિદ મમ રાજ્યમહો પ્રકટ,
મિયતે જઠર સુધયા વિકટમ્ ॥

“અરે મારો મિત્રવર્ગ તો મારા ઉપર અરેખરો પ્રેમ રાખનારો છે, અને સર્વ માણસો પણ મારો વિનય કરે છે અરે! મને આ તો અરેખર રાજ્ય મળ્યું છે અને આ વિશાળ (મોટું) ઉદર પણ અમૃતના ભોજનથી ભરાય છે” વળી વધારે ખૂબિની વાત તો એ થઈ કે એ મૂર્ખ દુ ખમા રૂબેલો હતો છતાં પોતાની જાતને સુખસમુદ્રમાં તરવાળ થઈ ગયેલી માનતો હતો અને આ મૂર્ખ માણસ ધૂતાગઓના દોષોનું કથન કરી તેના સ્વરૂપને પ્રગટ કરનારા હિતસ્વી જનો ઉપર દ્રેષ કરતો હતો એ બાપડો એમ તો જાણતો કે સમજતો જ નથી કે પોતે બાહ્ય ભાવમાં પડી રહેલો છે, જ્ઞ-સ્વકુટુંબ તરફ વિગેરે સમૃદ્ધિથી ભરપૂર પોતાના ઘરથી દૂર કઢા અવગણના થતો છે, પોતાના અરેખરા સુંદર કુટુંબથી દૂર થયેલો છે અને દુ ખસમુદ્રમાં રૂબેલો છે-અને એ સર્વ કામ કરનાર પેલા ધૂતારાઓ જ છે

હો રાજન્! આવી રીતે મેં તમને બહરચુરની વાતનો એક ભાગ કહી બતાવ્યો આ લોકો પણ એવા જ પ્રકારના છે ”

પ્રકરણ ૧૬ મું.

કથાઉપનય. ઉત્તર વિભાગ.

નિ તરીકે પ્રગટ થયેલા પ્રથમ કદરૂપા અને હવે અદ્યુત કાતિવાળા તેજસ્વી મહાત્માએ ધવળરાજા પામે મુનિજીવનની વિશિષ્ટતા અને સામારિક જીવનની તુચ્છતા બતાવી એટલે જો તેમ હોય તો પછી લોકો તા માટે સાચા માર્ગને ઓડતા હશે અને તુચ્છને આદરતા હશે તેનું કારણ, રાજાએ પૂછ્યું એટલે, મુનિએ બહરચુરની ઘણી નવાઈ

જેવી વાત કરી એ રીતે સુસમૃદ્ધ માણસ શામાટે બીજા માગે એ કાંઈ ધ્યાનમાં આવ્યું નહિ વાત કરતા જગતના લોકો પણ એ બહાર શુર જેવા મૂર્ખ છે એમ ટીકા કરતા મુનિ મહારામા જરા અટક્યા એટલે રાજાએ તક હાથ ધરી અનેક સવાલ કર્યો—

ધવળરાજ પ્રશ્ન.

કથા રહસ્ય.

ઉપનય.

ધવળરાજ—“ મહારાજ ! આપ કહો છા કે લોકો પણ બહાર શુરની જેવા જ છે તે કેવી રીતે ? શુ લોકો બહારશુર જેવા મૂર્ખ અને અણુસમજી છે ? આપ એ હકીકત અમને બરાબર સ્ફુટ કરીને સમજાવો ”

મહારામા—“ રાજન્ ! હું તમને બહુ સુદાસર રીતે કુંકામાં તેના સાર સમજાવું છું તે તમે અને સર્વ સમાજનો બરાબર લક્ષ્ય રાખીને સામળાને અને વિચારાને ! હકીકતનું રહસ્ય નીચે પ્રમાણે છે —

ભવ નામનું ગામ બતાવવામાં આવ્યું તે હે રાજન્ ! આ સસાર સમજાવો

એ સસારમાં જીવલોકનું સ્વરૂપ (પોતાનું વાસ્તવિક રૂપ) તે અતિ વિસ્તારવાળું શિવમંદિર સમજવું

એ શિવમંદિર રક્તથી ભરપૂર છે વિગેરે જે વર્ણન બતાવવામાં આવ્યું છે, તે પ્રમાણે આ જીવનું સ્વરૂપ અનત જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર વીર્ય વિગેરે અમૂલ્ય રત્નોથી ભરપૂર અને સર્વ પ્રકારની ઇચ્છાઓને પૂરી પાડે તેવું તથા મહા આનંદનું કારણ છે

એ મંદિરનો સ્વામી હૌતાચાર્ય—સારશુર કહેવામાં આવ્યો છે, તેવી રીતે જીવસ્વરૂપનો સ્વામી આ જીવલોક છે એમ સમજવું સામાન્ય જીવસ્વરૂપનો સ્વામી આખો જીવલોક છે એમ સમુચ્ચયે સમજવું

એ જીવના સ્વાભાવિક ગુણો છે તે સર્વ તેના કુટુંબીઓ સમજવા એ ગુણો કુદરતી રીતે જ સુંદર છે અને જીવને હિત કરનાર છે પેલા સૌવાચાર્યના કુટુંબીઓ હિત કરનાર અને વાત્સલ્યભાવ ધરાવનાર હતા એમ કહ્યું છે તેની સાથે આ બાબત બરાબર બંધબેસતી આવે છે તેના કુટુંબીઓ એવા હિત કરનારા હતા હતા સારશુરને જેવી રીતે તે તેવા લા

ગતા ન હોતા, તેવી રીતે જીવના સ્વાભાવિક ગુણો તેને મુદર અને હિત કરનાર લાગતા નથી

એ સારગુરૂના ઘેલાપણાની એ પરાકાષ્ઠા હતી કે એ ઘરના પ્રેમી માણસોને પીછાનતો પાપુ નહિ અને ઘઠ્ઠી પુછ કેટલી છે તે બાણુતો પણ નહિ એમ પ્રથમ કહેવામાં આવ્યું છે તે જ પ્રમાણે આ પ્રાણી પણ કર્મયોગમાં (સામાજિક કાર્યપ્રણાલિકામાં) મસ્ત રહી ઘેવા જેવો દેખાય છે અને પોતાનું રૂપ અને જીવનશૈલી ભરેલું છે અને પોતામાં મોટી સફળ સમૃદ્ધિ રહેલી છે એ વાત પોતે બાણુતો નથી

એ નગરમાં મોટા ચાર ધૂતારાઓ વસે છે અને સારગુરૂને ધૂતવા આવે છે વિગેરે જે વાત કહી છે તે જ પ્રમાણે આ સારમાં રાગદ્વેષ વિગેરે દુષ્ટ ભાવો ચાર છે, ધૂતારા છે અને તે આ પ્રાણીને બરાબર છેતરે છે વાત એવી અને છે કે જેવા ચોરોની પેઠે તેઓ પણ આ જીવલોભના ખરખરા દો સ્તદારો હોય તેવો દેખાત કરે છે, તેઓ આ પ્રાણીને તેવા જણાય છે, છતાં અદરમાનેથી તેઓ જ આ પ્રાણીના ઈર્ષ્ય રૂપ ઉન્માદને ઘણો વધારી મૂકે છે, મહા તીવ્ર કમી મૂકે છે, ભારે આજરો જરી મૂકે છે એ રાગદ્વેષાદિ ધૂતારાઓ આ પ્રાણીના સ્વરૂપ રૂપ નિવમદિરને પોતાને વગ કમીને પત્રી એ પ્રાણીના કુટુંબીઓ જેવા તેનામાં જે અત્યંત ગુણો હોય છે તે સર્વને અદર કેદ કરીને તેના ચિત્તદ્વારના રોધ જરી દે છે, તેના ઉપર તાણુ લગાવી દે છે રાજન! આ જીવનું અસવ સ્વરૂપ ગુણોના સમૃદ્ધથી ભરપૂર અને શિવમદિર મારે બરાબર સરખામણી કરી શકાય તેવું છે તેને તેઓ હરણુ કરી લે છે અને તેમ કરવામાં તેના ભાવકુટુંબ રૂપ ગુણોને પ્રથમ હડાવી દે છે અને પત્રી દાખી દે છે, છુપાવી દે છે અને સાર પછી રાજ્ય ઉપર મોટા ધૂતારા જેવા મહામોહની સ્થાપના કરીને રાગ વિગેરે સર્વ દોરો મનમાં ઘણા જ મવકાય છે, પોતાની મસ્તીમાં વધારો કર્યા જાય છે અને આ જીવને વશ કરીને તેની પાસે અનેક પ્રકારના નાટક કરાવે છે, નાચ કરાવે છે અને તેને રમાડે છે રાજન! ગીત તાવ અને અવાજનો જે આ મોટો મજા આપે વખત સભળાયા કરે છે અને મોટો ડોળાહળ સસારમાં ઉઠી રહેલો જણાય છે તે સર્વ કરનાર રાગ વિગેરે ચોરો છે એમ સમજવું

હવે એ સસારમા જે શિવભક્તો આત્મને સારગુરૂને સમજાવુ આપતા જણાવવામા આયા છે તે વિશેષ બોધ પામેલા જૈન દર્શનના ઉચ્ચ જીવો સમજવા એવા વિશેષ બોધ પામેલા જીવો લોકોને વારવાર વારે છે, સમજાવે છે, શિખામણ આપે છે કહે છે કે “હે જીવલોક! હે બધું! તારે આ રાગ વિગેરે ચારો સાથે સોબત કરવી એ જરા પણ યોગ્ય નથી, એ મહા ધૂતારા છે, તારૂં મર્વરન હરી જાય તેવા છે, મહા ભનકર છે, અતિ ખરાબ આશયનાળા છે અને વસ્તુત તે તારા શત્રુ છે, દુરમન છે, ગિયુઓ છે”

હવે પ્રાણીની ચેતના તો કર્મના મોટા ઉન્માદને લઈને તદ્દન અસ્ત રૂત થઈ ગયેલી હોય છે તેને લઈને તેને ગમે તેટલું હિત કરનાર વાક્ય કહેવામા આવે તેની દરકાર ન કરતા તે એ વાક્યને ઉલટો તિરસ્કારી નાખે છે, ધૂતકારી કહે છે, ઉપદેશને ઉલટો માને છે અને મનમા એમ માને છે કે આ (રાગ દ્વેષ વિગેરે) મારા દોસ્તદારો છે તે જ સારા છે, તે જ મારા પ્રિય મિત્ર છે, તે જ ખરેખરા ભાગ્યતાળી છે અને તે જ મારૂં સાચું કરનારા છે એ મૂર્ખ જીવ ખરેખરી રીતે રાગદ્વેષને પોતાના હેતુ હિતસ્વી તરીકે માને છે

જ્યારે પ્રત્યક્ષ રીતે એ સારગુરૂ જોવા જીવ હિત કરનાર ઉપર તાળા દે છે અને તેના દુરંમનોને હિત કરનાર માને છે ત્યારે તેણે નામ સારગુરૂ બદલીને બરગુરૂ રાખે છે એટલે તેઓ એ જીવને સારો પ્રાણી કહેવાનો બદલે ભોળો અથવા મૂર્ખ કહે છે આખરે એ શિવાચાર્યને જ્યારે ચાર અને ધૂતારાઓથી વિટળાયેલો જુએ છે ત્યારે જેમ શિવભક્તો શિવમંદિર તજી જાય છે તેમ જ જીવને જ્યારે રાગ વિગેરે ચાર ધૂતારાઓથી વિટળાયેલો જુએ છે ત્યારે જૈન મહાપુરુષો આ જીવને તજી જાય છે

સાર પછી બરગુરૂના કથાપ્રસંગમા કહેવામા આયા છે કે તે બરગુરૂ ભુખ્યો યતા પેવા ચારોએ તેના હાથમા એક ઠીંક રાત્રી પાન આપ્યું, તેના શરીરપર મસના આડવાઓ કર્યા અને બીજા લેવા માટે તેને અહીં તહીં રખડા પો એ સર્વ આ જીવના સમઘમા પણ એ જ પ્રકારે બને છે એ હકીકત કેવી રીતે બને છે તે આપણે જોઈએ -

રાગાદિ ચોરને વસ પડેલા આ પ્રાણીને ભોગ ભોગવવાની અને તેના સાધનો મેળવવાની એટલી બધી ઇચ્છાઓ હોય છે કે તેની બૂબ તેને બહુ આકરી લાગે છે તેથી પોતાના મિત્ર (માની લીધેલા) રાગદ્વેષની પાસે ભોગ ૩૫ ભોજનની ભિક્ષા માગે છે તે વખતે એ રાગદ્વેષે પણ આ ભોતાચાર્ય બંદર ગુરુ જેવા આ જીવને લવગામમા ભિક્ષા લેવા માટે કાઢે છે એ રાગદ્વેષ વિગેરે ઘણા અભિમાની છે અને બીજાને હલકા પાડવાની ઇચ્છા ઘણી રાખે છે તે ખાસ લક્ષ્યમા રાખવું હરે ભિક્ષા લેવા માટે આ પ્રાણીને તેઓ દેરવે છે તેની વિધિ આ પ્રમાણે જાણવી પડેલા તો કાળા કર્મ (પાપ) રૂપ મસના ચાડવાઓથી તેની ગાઢ ચર્ચા કરે છે, મતલબ કે પ્રથમ તેને અત્યંત કાળા કર્મોથી પાપી બનાવે છે અને ત્યાર પછી મહાન્ નરકના આયુષ્ય રૂપ તેના હાથમા ઠીક-રાતુ પાત્ર આપે છે

એ લવગામમા તિર્યચ, નારક, મનુષ્ય અને દેવોને લગતા ચાર મહોક્ષાઓ સમજના એમાના પ્રથમ બે જઘન્ય અને અતિ જઘન્ય જાણના અને પછીના બે ઉત્કૃષ્ટ અને અતિ ઉત્કૃષ્ટ જાણના તિર્યચનો પાડો નીચ છે અને નારકીનો પાડો ઘણોજ નીચ-ખરાબ-સર્વથી ખરાબ છે, મનુષ્યનો પાડો ઉત્કૃષ્ટ છે-આરો છે એમ મનુષ્યુ અને દેવનો પાડો સર્વથી સારો સમજવો હવે એ ચારે પાડામા જતા આપેલ ઠીક-રાતુ પાત્ર, સરાવળુ, ત્રાખાતુ પાત્ર અને રૂપાતુ પાત્ર કહેવામા આવ્યું તે ચારે પાડાઓમા જીવને ભોગવવાનું આયુષ્ય (તેનો જીવનકાળ) સમજવું નરકનું આયુષ્ય ઠીકરાના પાત્ર સાથે સરખાવવા યોગ્ય છે, તિર્યચનું આયુષ્ય સરાવળા સાથે સરખાવવા યોગ્ય છે, મનુષ્યનું આયુષ્ય ત્રાખાના પાત્ર સાથે સરખાવવા યોગ્ય છે અને દેવનું આયુષ્ય રૂપાના પાત્ર સાથે સરખાવવા યોગ્ય છે આ ચારે ભાજનો તે ચારે ગતિના આયુષ્ય સમજવા

આ પ્રાણી જ્યારે રાગદ્વેષાદિ ચારોથી વિંટળાયવો હોય છે ત્યારે તે મહાપાપ કરે છે અને તેને પરિપુર્ણે લવગામના પહેલા પાડા જેવા નરકમા જાય છે ત્યાં એ બાપડો ભોગભોજન માગ્યા કરે છે પણ તેની સર્વ માગણી નિષ્ફળ થાય છે, અને

ભોજન મળતું નથી અને એ કાંઈ ખાતો પપુ નથી વળી
 ત્યાં હેરાન કરનારા તોફાની લોક જેવા નરકપાળો (પરમા
 ધામી અમુરો) છે તે તેને અનેક પ્રકારના દુ ખો આપે છે,
 પીડા કરે છે, હેરાનગતિઓ નીપજાવે છે ત્યાં ત્રીન અસ
 હનીય અનેક દુ ખો સહન કરીને જ્યારે આયુષ્ય પૂર થાય છે
 ત્યારે તે ત્યાંથી બહાર ની-જે છે એ હકીકત પેલા બહરગુરુ
 ઠીકરાનુ ભાજન ભાગી જાય છે એમ કહ્યું હતું તેની સાથે
 સરખાવવા યો ય છે

એવી રીતે જ્યારે નરક આયુષ્ય પૂર થાય છે ત્યારે વળી
 પ્રાત્ની કદાચિત્ તિર્યચનો ભગ પ્રાપ્ત કરે છે અને ત્યાં પણ તે
 ભોગનપટ દોઢ ભોગ રૂપ ભોજનની ભીષ્ જેવા ભમ્યા કરે છે
 આ બીજા પાડામાં પણ એને ભોગનુ ભોજન મળતુ નથી
 અને ભૂખ તરસ પરવગતા વિગેરે હુ-આ લોકોથી માન પીડા
 પામ્યા કરે છે મનમાં વાત સમજાય પપુ બોલી શકાય નહિ,
 પોતાના કાર્યપર જરાએ અકુશ નહિ-એવી પરિસ્થિતિમાં એ
 સરાવળા રૂપ બીજુ પાન પણ પૂર કરે છે

ત્યાર પછી વળી એ ભાઈ મનુષ્યભવ રૂપ ત્રીજા પાડામાં આવે
 છે તે તેને આપેલા ગ્રામ્યાના પાન જેવું સમજવું અહીં
 એને કોઈ પણ પ્રકારે કાંઈક ઝોછા વધતા પુણ્યનો પ્રસંગ
 થાય છે, કારણ કે એ આતર ઐશ્વર્યયુક્ત હોય છે આ પુ
 ણ્યનો અંશ જે અહીં પ્રાપ્ત થાય તેને છાયા કહેવામાં આવી
 હતી આ ત્રીજા પાડામાં એ પ્રાત્નીને જે સહજ છાયા મળે
 છે તે પુણ્યના લેશ રૂપ સમજવી એ છાયાના પ્રતાપે આ
 છદ્મ એ ત્રીજા પાડામાં સહજ ભોગભોજન પ્રાપ્ત કરે છે,
 છતાં એ ત્રીજા પાડામાં પપુ ધૂતારા જેવા અનેક ચોરો તેને
 પીડા કરનારા હોય છે રાજ્ય તરફથી તેને હમેશા બીકમાં
 રહેવું પડે છે અને કોઈક વાર છુટાઈ પણ જાય છે, સગાસ
 બંધીઓ તેને હેરાન કરે છે, ચોરચોકો તેની માવમિત્કત
 પાડી જાય છે અને આવી આવી અનેક રીતે ધૂતારા જેવા
 રાગાદિ ભાવો તેને એ પાડામાં પણ અનેક પ્રકારે પીડા નીપ
 જાવ્યા કરે છે આવી રીતે હેરાન થતા જ્યારે આખરે એનું
 ગ્રામ્યાના ભોજન જેવું મનુષ્યનું આહિયુ પૂર થાય છે ત્યારે
 આ છવ ચોથા પાડા જેવા દેવભવમાં જાય છે

એ દેવભવમા જીવની અતરંગ ઐશ્વર્ય રૂપ છાયા વધારે મોટી હોય છે એને પરિણામે એ દેવભવમા અત્યંત ભોગભોજન મેળવે છે રૂપાના પાત્રનો આકાર ધારણ કરનાર દેવઆયુધ્ય તે સ્વાભાવિક છે દેવગતિમા આવી રીતે તે ભોગભોજન વધારે મેળવે છે

એવી રીતે હે રાજન! એ બહુરમુદ્ બ્રહ્મણે હોઇને ભવત્રામમા રાતદિવસ રખાયા કરે છે, એક પાડામાથી બીજામા જાય છે, કર્મયોગથી ઘણો જ ઉન્નત રહે છે, પાપ રૂપ મેમથી લીં પાયવો રહે છે અને રાગ વિગેરે ચાર ધૃતારાઓ તેને વાંટીને તેની આરે તરફ ખેંચે છે અને મોટેથી અવાજ કર્યા કરે છે, મોટેથી હરયા કરે છે, ગીત ગાય છે, ઘોંઘાટ કરે છે, અનેક પ્રકારના ધાધણ કરે છે અને પેલા જીવની સાથે અનેક યો નિઓ રૂપ ધરમા સાથે ચાલે છે

હવે એ બાપડા (પેલા ભૌતાચાર્ય)ને જે ભીખ મળે છે તેથી મનમા ઓછો વધતો તે રાજ થાય છે, પણ નનાઇની વાત તો એ બને છે કે એને એમ ખબર જ પડતી નથી કે પોતાનું ઘર રતોથી ભરેલું છે અને પારકા લોકો તેના માલિકો થઇ ગયા છે, અને તેની લફમીને હરી જાય છે અથવા પોતાને કબજે કરીને બેઠા છે વળી તેને એમ પણ જણાતું નથી કે પોતાનું ખરૂં કુટુંબ તો પરાભવ પામી ગયું છે, જો કે તે જ કુટુંબ પોતાના તરફ મોટો પ્રેમ રાખનાર છે અને સાફ છે, વળી પોતાનો આત્મા મોટા દુઃખસાગરમા કસાઇ ગયો છે તે બાબતની પણ તેને ખબર પડતી નથી એ તો બાપડો મોહને વશ પડીને જાણે પોતે ઘણો જ સુખી હોય એમ માને છે, એમા સતોષ પામે છે અને એ અનેક પ્રકારની મેદા કરતો પોતાના આત્માને વધારે વિગ્નતા કરે છે એવીજ હઠીકત આ જીવના સબધમા બને છે આ સસારમા એને જે કાંઈ વિષયમુખ મળે છે, તુરંજ ભોગભોજન મળે છે અથવા તો કોઈ વખત ઇંદ્રપણ મળી જાય છે, કોઈ વાર દેવ પણ મળી જાય છે, કોઈ વાર રાજ્ય મળે છે અથવા કોઈ વાર રત્ન અથવા ધનની માલીકી મળે છે અથવા તો પુત્ર કે સ્ત્રી વિગેરે મળી જાય છે ત્યારે એ ભાઇશ્રી ખોટા અભિમાનથી માને છે કે જાણે પોતે ઘણો જ સુખી છે અને પછી એ સુખમા એટલો

હિચી કરતો નથી, એને ના પડી જાય છે અને જરાએ વિચાર કરતો નથી ત્યાર પછી અહો માઈ મુખ ! અહો માઈ રંગ ! અહો મારી ધનભા યતા ! વિગેરે નિચાગતો એ તાગ આ જનસમુદાય લેવી વિચિત્ર^૧ નેણાઓ કરે છે ની તે વખતે એ બાપડાને ખબર પડતી તથા કે પોતાનું સ્વરૂપ જ્ઞાન દર્શન થીયે આનંદ વિગેરે અનંત અમૂલ્ય રસોથી ભરેલું છે અને તે રસો ખરેખરા છે, તેમ જ વળી એને એમ ખાલ ખબર પડતી નથી કે એનું મહામુલ્યવાન રત્નથી ભરપૂર પોતાનું સ્વરૂપ જેને મદિરની ઉપમા આપવામાં આવી છે તે રાગ વિગેરે ભાનગનુઓનડે લુગાયુ છે શમા (ક્રોધભાગ), માર્દવ (માનભાગ), સરળતા (માયાભાગ), નિર્ભયતા, સત્ય વિગેરે પોતાનું બાપકુટુંબ ખરેખર સાઈ છે, પ્રેમ રાખનાર છે અને હિત નારનાર છે—એ જાણત એ પ્રાણીને જાણતી નથી વળી એને એ પણ ખબર પડતી નથી કે એનું એનું નુંદર આત્મસ્વરૂપ છે તેને રાગ વિગેરે ચારેએ ચિત્તરૂપ ઓરગમાં ઘાની દહને કેઈ કર્યું છે અને ત્યાં તેને સકડાવી રાખ્યું છે આવી રીતે એ પ્રાણી એના હિંચા પ્રકારના અનંત આનંદ આપનાર મહા ઐશ્વર્યથી અને મુખના દેવભૂત કુંડું બધી દૂર કરાયેલો રહે છે, તેનાથી વિરોગ કરાયેલો રહે છે, તેનાથી બ્રહ્મ થયેલો રહે છે અને દુખના સમૂહથી ભરેલા ભવગામમાં ફસાયેલો રહે છે એમ હતા પણ નનાઈની વાત તો એ છે કે એ પ્રાણી સમદેવાદિ દુષ્ટ ભાવોને એટલેટલું પુકસાન કરનારા હોવા છતાં પોતાના પરમ હૃદય મિત્ર તરીકે માને છે અને ભીખની જેમ વિષયમુખ જરા મળી જાય ત્યાં તો આનંદમાં આવી જઈને એ મૂર્ખ હસના મડી જાય છે, નાચવા મડી જાય છે અને પેલા બહરચુડની પેઠે તાળીઓ પાડવા કે ગાના મડી જાય છે આ પ્રમાણે હોવાથી રાજનું આ લોકો દુઃખગાગરમાં દૂમેલા હોવાથી વસ્તુ તત્ત્વ બરાબર સમજતા નથી અને તેથી પોતે જાણે મુખી છે એમ માની લે છે એવી વસ્તુસ્થિતિ છે”

*

*

*

*

*

૧ આ વાક્ય ધારી બહાદુરીથી જાણાયું છે અને આખા ઉપદેશનું સ્વરૂપ અહીં આપી દીધું છે

મોક્ષ કેમ થાય ?

ધવળગળે તથા આખી સમાજે ગુરુમહારાજની ઉપરની હકીકત લક્ષ્યપૂર્વક માલખી પત્રી ધવળગળે સવાલ કર્યો “ભગવત્ ! જો એ પ્રમાણે હકીકત હોય તો તો અમે સદાના ઘેવા છીએ, સન્નિપાત થયેલા જેવા છીએ, રાગ વિગેરે ધૂતારા ચોરો બહુ આકરા છે, તેઓ-એ અમારૂં સ્વરૂપશિનમદિર પોતાને તાંબે કર્યું છે, ભાવકૃત્યનો નાશ કર્યા છે, અમે ભગવાનમા રખડીએ છીએ, ભોગની ભીખ મળવી પણ ઘણી દુર્લભ હોઈ એનો એક નાનો અંશ મળે તો પણ અમે તેમા રાચી જઈએ એવા તુચ્છ છીએ, ખરી પરમાર્થની નજરે તો અમે દુઃખમાગમા રૂબેલા છીએ-ત્યારે મહારાજ ! અમારો આ દુઃખ માથી અને આ પરિસ્થિતિમાથી છૂટકારો (મોક્ષ) કેની રીતે થશે ?”

મહાત્મા મુનિએ જનાબમા કહ્યું “મહારાજ ! એ બંદરગુરુને ત્યાર પછી જે હકીકત બની તે પ્રમાણે જો તમારા સબધમા બને તો તમારો પણ આ અસારવિગ્નનાથી મોક્ષ થશે”

મહારાજ ધવળગળે એ બંદરગુરુને ત્યાર પછી શુ થયું તે પૂછ્યું, જેના ઉત્તરમા મહાત્માશ્રીએ વાર્તા આગળ ચલાવી

બંદરગુરુ કથા-ઉત્તર વિભાગ.

“રાજન્ ! ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે એ બંદરગુરુને મહા ઉપદ્રવ થયા કરતો હતો અને પેલા ધૂતાગ ચોરો એને અનેક પ્રકારના ત્રામ આપ્યા કરતા હતા એ હકીકત જોઈને એક ખરેખરા સુસ્ત શિનભક્તને તેના ઉપર દયા આવી તેને મનમા વિચાર થયો કે આવો ભોળો અને વસ્તુસ્થિતિએ સાચો ધનનાન્ અને સાધનસપન્ન મૂર્ખ ગુરુ મટા પીડા ખમે છે તે તો કોઈ રીતે દીધું નહિ ! માટે એને એ ભયકર દુઃખમાથી છોડાવનાનો કાંઈ ઉપાય વિચારીને શોધી કાઢવો જોઈએ એ બાબત વિચાર કરતા કરતા એ સિવભક્ત એક ઢોહ મહાવૈદ્ય”

૧ છુધસુરિ મુનિવેસમા આ સર્વે વાર્તા ધવળગળેને કહે છે તે વખતે વિભળકુમાર અને વામદેવ પાસે બેઠા છે વામદેવ એ અમારીજીવ છે અને અને તે પોતાની આ સર્વે વાર્તા મહાત્મા સમક્ષ કરી બતાવે છે જે સર્વે અત્યંત સફળતા વિગેરે સાતજો

૨ વૈદ્યની પાસે ‘મહા સપ્ત મૂકતા ખરાબ અથ યાય છે, પણ અહીં તે અર્થ લેવાનો નથી એમ સબધ ઉપરથી જણાય છે સખ તંત્ર, માસ, વૈધ, જોશી, બ્રાહ્મણ યાના પદ્ય નિદ્રા-જેટલા સપ્ત પામે ‘મહા’સપ્ત મૂકવાથી ખરાબ અર્થ યાય છે મહાપદ્ય જેટલે મરણનો ગાર્ગ વિગેરે

હોતી કરતો નથી, એને વગ પડી જાય છે અને જરાએ વિચાર કરતો નથી ત્યાર પછી અહો માઈ મુખ ! અહો માઈ સ્ર્વા ! અહો મારી ધનભા યતા ! વિગેરે વિચારતો એ તારા આ જનસમુદાય જેવી વિચિત્ર^૧ ગેળાઓ કરે છે વળી તે વખતે એ આપણને ખબર પડતી નથી કે પોતાનું સ્વરૂપ જ્ઞાન દર્શન વીર્ય આનંદ વિગેરે અનંત અમૃત્ય રસોથી ભરેલું છે અને તે રસો ખરેખરા છે, તેમ જ વળી એને એમ પણ ખબર પડતી નથી કે એનું મહામૃત્યવાન રસથી ભગ્પૂર પોતાનું સ્વરૂપ જેને મદિરની ઉપમા આપનામાં આવી છે તે રાગ વિગેરે ભાવસાનુઓનાં લુગાનું છે ક્ષમા (ક્રોધભાગ), માર્દવ (માનભાગ), સરળતા (માયાભાગ), નિર્માલતા, રસ્ય વિગેરે પોતાનું ભાવકુટુંબ ખરેખર સાઈ છે, તેમ રાખનાર છે અને હિત વચારનાર છે-એ જાણત એ પ્રાણીને જાણતી નથી વળી એને એ પણ ખબર પડતી નથી કે એનું એનું મુંદર આત્મસ્વરૂપ છે તેને રાગ વિગેરે ચારોએ ચિતરૂપ ચોરડામાં ધારી દૃઢને કેદ કર્યું છે અરે ત્યાં તેને નકરથી રાખ્યું છે આવી રીતે એ પ્રાણી એવા હોવા પ્રકારના અનંત આનંદ આપનાર મહા જ્યૈશ્વંથી અને મુખતા હેતુભૂત કંડ બધી ફર કરાયેલો રહે છે, તેનાથી વિરોધ કરાયેલો રહે છે, તેનાથી બદ્ધ થયેલો રહે છે અને દુખના સમુદયથી ભરેલા ભવનામમા ક્ષમાયેલો રહે છે એમ છતાં પણ નવાઈની વાત તો એ છે કે એ પ્રાણી રાગદ્વેષાદિ દુષ્ટ ભાવોને એટલેટલું નુકસાન કરનારા હોવા છતાં પોતાના પરમ ઇષ્ટ મિત્ર તરીકે માને છે અને જીખની જેમ વિષયગુખ જરા મળી જાય ત્યાં તો આનંદમાં આવી જઈને એ મૂર્ખ હસના મડી જાય છે, નાચવા મડી જાય છે અને પેલા બકરગુરની પેઠે તાળીઓ પાડવા કે ગાવા મડી જાય છે આ પ્રમાણે હોવાથી રાજન^૨ આ લોકો દુઃખસાગરમાં ફેળેલા હોવાથી વસ્તુતત્ત્વ ખરાખર સમજતા નથી અને તેથી પોતે જાણે મુખી છે એમ માની લે છે એવી વસ્તુસ્થિતિ છે”

૧

૨

૩

*

*

૧ આ વાક્ય પાછી બહાદુરીથી બોલાયલું છે અને આખા ઉપદેશનું સ્વરૂપ અહીં આપી દીધું છે

મોક્ષ કેમ થાય ?

ધવળરાજે તથા આખી સમાજે ગુરુમહારાજની ઉપરની હકીકત લક્ષ્યપૂર્વક સાંભળી પછી ધવળરાજે સવાલ કર્યો “ભગવન્ ! જો એ પ્રમાણે હકીકત હોય તો તો અમે સદાના થેલા છીએ, સન્નિપાત થયેલા જેવા છીએ, રાગ વિગેરે ધૂતારા ચોરો બહુ આકરા છે, તેઓએ અમારૂં સ્વરૂપગિનમદિર પોતાને તાળે કર્યું છે, ભાવકુકુંબનો નાશ કર્યા છે, અમે ભવમામમા રખડીએ છીએ, ભોગની ભીખ મળવી પણ ઘણી દુર્લભ હોઈ એનો એક નાનો અંશ મળે તો પણ અમે તેમા રાત્રી જઈએ એના તુચ્છ છીએ, ખરી પરમાર્થની નજરે તો અમે દુ ખસાગરમા ફૂળેલા છીએ-ત્યારે મહારાજ ! અમારો આ દુ ખ માથી અને આ પગિસ્થિતિમાથી છૂટકારો (મોક્ષ) કેવી રીતે થશે ?”

મહાત્મા મુનિએ જવાબમા કહ્યું “મહારાજ ! એ બંદરગુરુને ત્યાર પછી જે હકીકત બની તે પ્રમાણે જો તમારા સખધમા બને તો તમારો પણ આ સસારવિષ્ણનાથી મોક્ષ થશે”

મહારાજ ધવળરાજે એ બંદરગુરુને ત્યાર પછી શુ થયું તે પૂછ્યું, જેના ઉત્તરમા મહાત્માશ્રીએ વાર્તા આગળ ચલાવી

બંદરગુરુ કથા-ઉત્તર વિભાગ.

“રાજન્ ! ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે એ બંદરગુરુને મહા ઉપદ્રવ થયા કરતો હતો અને પેલા ધૂતારા ચોરો એને અનેક પ્રકારના ત્રાસ આપ્યા કરતા હતા એ હકીકત જોઈને એક ખરેખરા ચુસ્ત ગિનભક્તને તેના ઉપર દયા આવી તેને મનમા વિચાર થયો કે આવી ભોળો અને વસ્તુસ્થિતિએ સાચો ધનવાન્ અને સાત્ત્વસપન્ન મૂર્ખ ગુરુ મહા ખીટા ખમે કે તે તો કોઈ રીતે ઠીક નહિ ! માટે એને એ ભયકર દુ ખમાથી છોડાવવાનો કાઈ ઉપાય વિચારીને શોધી કાઢવો જોઈએ એ બાબત વિચાર કરતા કરતા એ શિનભક્ત એક ઢોઈ મહાવૈદ્ય”

૧ બુધસૂરિ મુનિવેશમા આ સર્વ વાર્તા ધવળરાજને કહે છે તે વખતે વિમળગુમાર અને વામદેવ પાસે બેઠા છે વામદેવ એ સસારીશ્વર છે અને અને તે પોતાની આ સર્વ વાર્તા સત્ત્વમ સમક્ષ સ્ત્રી બતાવે છે જે સર્વ અચ્છાતસકેતા વિગેરે સાંભળે

૨ વૈદ્યની પાસે ‘મહા સપ્ત મૂકવા ખરાબ અર્થ થાય છે, પણ અહા ! અર્થ લેવાનો નથી એમ સખધ ઉપરથી જણાય છે સખ, લેલ, માસ, વૈદ્ય, ભેશી, બ્રાહ્મણ ચાના, પથ નિદ્રા-એવા સપ્ત પાસે ‘મહા’સપ્ત મૂકવાથી ખરાબ અર્થ થાય છે મહાપથ એટલે મરણનો માર્ગ વિગેરે

પાસે ગયો અને વૈદ્યને પૂછ્યું કે આવું મોટું દુઃખ બહરગુરુને છે તો તેના ઉપાય શો કરવો? એના સત્વાચના જવાબમા વૈદ્યે તેને ઉપદેશ આપ્યો, ઉપાય બતાવ્યો અને તે પેલા શિવભક્ત સમ્યક્ પ્રકારે ધારણામા લઈ લીધો

બહરગુરુ મારે માહેશ્વરે કરેલો ઉપાય,
તત્ત્વપ્રીતિકર જળપાનથી આત્મભાન,
વજ્રહડ ઉપયોગ અને સ્નકુટુંબ પ્રકટીકરણ,
ભનપ્રામ છાડી સારગુરુના ગિનાલયમા વારા,

પછી વૈદ્યે જે ઉપાય બતાવ્યો હતો તે પ્રમાણે સામાન અને તદ્દયોગ્ય સર્વ સામગ્રી સાથે લઈ તેજ રાત્રે એ શિવભક્ત શિવમદિરમા ગયો. પોતે મોડી રાત્રે ત્યાં ગયો તે વખતે તેને માલૂમ પડ્યું કે ઘણી વખત સુધી પેલા બહરગુરુને નાચ કરાવીને પેલા ધૂતારાઓ ઘણા થાકીને સુઈ ગયા હતા આવી અપુધારી તક મળેલી જોઈને એ શિવભક્ત શિવમદિરમા દાખલ રહ્યો અને દાખલ થતાની સાથે જ શિવમદિરમા તૈયાર પડેલો હતો તે દીવો સળગાવ્યો. દીવો સળગતા પેલા બહરગુરુએ આ દાખલ થયેલા શિવભક્તને બરાબર જોયો, પછી તેનામા તેવા પ્રકારની ભવ્યતા (યો યતા અથવા યવાની હકીકત) હોવાથી તથા અતિશય થાકના એટલી બહરગુરુએ કહ્યું કે ‘મને થાકથી બહુ તરસ લાગી છે મારે મને પાણી પાઓ.’ આટલી હકીકત સાંભળતા જ પેલા શિવભક્તે કહ્યું ‘અરે ભક્ષારક આ મારી પાસે ઘણું મોટું ‘તીર્થજળ’ છે, એવું નામ તત્ત્વરોચક જળ છે અને તે ઘણું સુંદર છે તેથી તે તમે પીઓ.’ ભક્ષારક ગુરુએ એ વખતે તે જળ પીધું એ પાણી પીતાની સાથે જ એક ક્ષણનારમા તેના ઉન્માદ હતો તે નાશ પામી ગયો, એની ચેતના તદ્દન નિર્ભળ થઈ ગઈ, અને એ સ્વસ્થ સ્થિતિને પરિપુરમે તેણે શિવમદિર ઉપર નજર નાખી તે વખતે તેને જણાયું કે પેલા તેના મિત્રો યદ્યપે રહ્યા છે તે તો ચાર અને વૂતારાઓ છે પછી તેણે માહેશ્વરને પૂછ્યું કે ‘આ બધું શું છે?’ ત્યારે તેણે ધીમે ધીમે સવળી હકીકત દર્શાવી બહરગુરુએ સર્વ હકીકત સાંભળી છેવટે પૂછ્યું કે ‘ત્યારે હવે મારે શું કરવું?’ એ વખતે એ શિવભક્તે તેને એક ‘વજ્રહડ’ આપ્યો અને ચોકખા રાખડોમા કહ્યું

૧ તીર્થજળ મોડી નીચેના હુમરા અને દરના સમુદ્રોના જળને તેની ૫ વિવરને બોલે તીર્થજળ કહેવામા આવે છે અર્થાત્ તે તે ૩૫૪ છે તત્ત્વપ્રીતિ-કર જળમારે વિશેષ હકીકત પ્રથમ પ્રસ્તાવમા આવી ગઈ છે જુઓ ૫ ૧૦૩

૨ વજ્રહડ સખ્ત લોખાની ન લાગે તેવી લાકડી અથવા લાકી

કે ‘ભદ્રારક’ આ તારા મિત્રો થઈ રહ્યા છે તે તો તારા ખરેખરા દુઃખનો છે, માટે એ લોકોને ફટકાવ એ કામમા જરા પણ હીલ કરીશ નહિ’ એ વખતે સાચા જીવનમા આવીને બહારગુરુએ પણ વજ્રદંડ ઉપાડીને પેલા ચોરોને ખૂબ ભેરથી મારવા માલ્યા અને ચોરોના ચૂરે-ચૂરા કરી નાખ્યા પછી એ બહારગુરુએ પોતાના મદિરની અદ્ધરનો ઝોરડો (ચિત્તાપવરક) ઉઘાડ્યો એટલે તેમથી પોતાનું કુટુંબ કેદ પડ્યું હતું તે બહાર નીકળી આવ્યું પરિણામે રતના ઢગલે ઢગલા પ્રગટ થયા તે વખતે પોતાના શિવમદિરમા કેટલી ભારે અમૂલ્ય સપત્તિ ભરેલી હતી તે તેના જોવામા આવી અને તેનું સ્પષ્ટ ભાન થયું એને પરિણામે એના મનમા ઘણો જ આનંદ થયો વિચાર કરીને ઘણા ચોર લુટારા અને ધૂતારાથી ભરેલું એ ભવગ્રામ એણે છોડી દીધું અને કોઈ પણ પ્રકારના ઉપદ્રવ વગરનો અને એ ભવગ્રામથી તદ્દન અલગ આવી રહેવ એક શિનાલય નામનો મઠ હતો ત્યાં જઈને તે રહ્યો અને ત્યાં માગુરુના નામથી તે જાણીતો થયો આ પ્રમાણે મારગુરુના સબંધમા હકીકત બની હતી”

સક્ષિત ઉપનય.

મહાત્મા મુનિએ આ પ્રમાણે બહારગુરુની વધારે વાત કરી એટલે ધનંજયને પાછો સનાય પૂછ્યો “મહારાજ! આપે જે વાત કરી તે અમારા સબંધમા કેની રીતે ઘટી શકે છે તે આપ જણાવો”

મહાત્માશ્રીએ જવાબમા જણાવ્યું “રાજન્! સાભળ, તને દુકામા એ હકીકત જ્ઞી જઈ છું તે તું લક્ષ્યમા લઈ લેજે અને સર્વ સભાજનો! તમે પણ એ હકીકતનું રહસ્ય જાણી લેજે

આ હકીકતમા જે મહા શિવભક્ત આવ્યો તે મત્સ્ય ધર્મનો ઉપદેશ આપનાર સદ્ગુરુ છે એમ ગમજનુ એનું કારણ આ પ્રમાણે છે આ પ્રાણી જ્યારે ભવગ્રામમા એટલે આ સસારમા રખડતો હોય છે તે વખતે રાગવિગેરે ચોરો તેને અનેક પ્રકારની વિવેચના કરતા હોય છે, એ પ્રાણી અનેક દુ ખોથી પીડા પામતો હોય છે, પોતાના ખરેખરા ઐશ્વર્યથી ભ્રષ્ટ થયેલો હોય છે, પોતાના વાસ્તવિક સાચા અને હિત કરનારા હંદુ બધી વિવેચા પામેલો હોય છે, લોક(સસાર)નો પૂજારી થયેલો હોય છે, બીખારીની પેઠે ચારે તરફ વિવેચામા ગવા નીચળી પડેલો ટોય છે, જરા જરા બીજા મળે તેથી સતોષ પામી જતો દેખાય છે અને કર્મના મોટા ઉન્માદથી

ત્રાસ પામી ગયેયો દેખાય છે તે વખતે તેની એની અત્યંત દયા ઉપજાવે તેવી સ્થિતિ જોઈને શુદ્ધમહારાજને તેના ઉપર કંઈપણ ઉત્પન્ન થાય છે અને એવા ભયકર દુષ્ક્રિયાથી આ પ્રાણીને કેવી રીતે છોડાવવો તેના તેઓ વિચાર કરે છે

એવા વિચારને પરિણામે એના દુષ્ક્રિયાથી એને છોડાવવાના ઉપાયની શોધમાં શુદ્ધ તત્પર થાય છે અને શોધ કરતા જિનેશ્વર ભગવાન રૂપ મહાવૈદ્યના ઉપદેશથી ઉપાય જાણી લે છે અને મનમાં બરાબર જોડાઈને ધારી રાખે છે

ત્યાર પછી કોઈ વખતે ચાર ધૂતારા જેવા રાગ વિગેરે જ્યારે સુઈ ગયા હોય, મતવળ જ્યારે તેઓ જરા ક્ષયોપશમભાવ પામ્યા હોય તેવા વખતની બરાબર તક સાધી એ શુદ્ધ જનસ્તરૂપ રૂપ ધર્માચાર્ય શિવમદિરમાં જઈ સત્ય જ્ઞાનનો દીવો તૈયાર પડેલો હોય છે તેને સળગાવે છે અને તે પ્રાણીને સમ્યક્ દર્શનરૂપ પ્રબળ વજ્રદંડ તેના હાથમાં આપે છે

એ વખતે આ પ્રાણીનું આત્મસ્વરૂપ રૂપ શિવમદિર સત્ય જ્ઞાન રૂપ દીપકથી ઝળઝળાયમાન થઈ જાય છે, મહા પ્રભાવશાળી સમ્યક્ દર્શનરૂપ નિર્મળ જળપાનથી કર્મોનો ઉન્માદ નાશ પામી જાય છે અને એ પ્રાણીના હાથમાં મહા વીર્યશાળી તેજસ્વી આરિત્રનો વજ્રદંડ આવે છે એટલે શુદ્ધમહારાજના વચનને અનુસરીને એ પ્રથમ મહામોહ વિગેરે આકરા ધૂતા રાઓ જેને તે અભારશુદ્ધી પોતાના મિત્ર ગણતો હતો અને રાગવિગેરે ચારો જેને પોતે પોતાના હિતસ્વી માનતો હતો તેને મોટા અવાજથી બોલાવે છે અને તેમના ઉપર વજ્રદંડના ફટકા લગાવવા માટે છે

એવી રીતે જ્યારે ધૂતારાઓ અને ચારો ઉપર વજ્રદંડના પ્રહારો પડે છે ત્યારે આ પ્રાણીનો કુશળ આશય વિશાળ થતો જાય છે, પૂર્વ કાળમાં બાંધેલા કર્મો પણ ક્ષય પામે છે, નવા કર્મોનો બંધ થતો નથી, તુચ્છ વર્તન અને અધમ વ્યવહાર તરફ જે પ્રેમ બધાયેલો હોય છે તે વિવશ પામે છે, એનું આત્મર તેજ (શુભવીર્ય) ઉદ્ધાસ પામે છે, એનો આત્મા નિર્મળ થાય છે,

૧ ક્ષયોપશમ ભાવ ઉદયમાં આવતા કર્મોને બંધ કરી અને અદર સત્તામાં રહેલાને દબાવી દઈ થોડા વખત સુધી રાગ વગરની દેખાતી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય તેને ક્ષયોપશમભાવ કહેવાય છે

એનામા અપ્રમાદ (પ્રમાદનો અભાવ-ઉદ્યોગ-સાવધાનપણ) બહુ વધારે પ્રમાણુમા પરિણામ પામતા જાય છે ખોટા સાચા વિકલ્પો થયા કરતા ટોચ છે તે બધ થઈ જાય છે, એતુ સમાવિગ્ન એનામા ચોક્કસ સ્થિર થાય છે અને મસાર પરપરા ઓછી થતી જાય છે

ઉપર વર્ણવેલી પરિસ્થિતિ જ્યારે આ પ્રાણીની થાય છે ત્યારે તે પોતાના ચિત્તરૂપ ઓરડાના આવરણરૂપ જે બારણાઓ બધ થઈ જાયેલા હતા તે ઉઘાડે છે એટલે એમાથી પોતાના સ્વાભાવિક ગુણોરૂપ કુટુંબી જનો પ્રગટ થાય છે એ વખતે જેદ પડેલા કુટુંબીઓ પોતાનો મબધ સ્પષ્ટ બ્રહ્મ કરે છે એટલે અનેક પ્રકારની સાચી દોલત દેખાવ આપે છે

ઉપર પ્રમાણે આત્મસદ્ધિનો દેખાવ થયા પછી આ પ્રાણી પાછો અત્યંત વિશુદ્ધ જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશથી તેને અવલોકે છે એટલે એના મનમા નિરવવિ આનંદ થાય છે, ખરી આત્મજાગૃતિ થાય છે, મોટો પ્રમોદ થાય છે એ આનંદને પરિણામે એને ભગવાન અનેક દુ ખથી ભરપૂર્ જણાવાથી તે ગામને છોડી દેવાની અભિલાષા એનામા ઉત્પન્ન થાય છે

ભગવાનને તજવાની ઇચ્છા થતા એ પ્રાણીને વિષય પ્રાપ્ત કરવાની જે મૃગતુષ્ણા હોય છે તે શાત થઈ જાય છે, અત્સાત્મા હુખો પડી જાય છે, સૂક્ષ્મ કર્મના પરમાણુઓ બાકી રહેલા હોય છે તે ખરી પડતા જાય છે, મર્વ પ્રકારની બ્યવહાર ચિંતા દૂર થાય છે, વિશુદ્ધ આત્મધ્યાન સ્થિર થાય છે, ચોગરજ ચોક્કસ દૃઢ થાય છે, એ વખતે આ પ્રાણી મહાસામાયિક^૧ આદરે છે, 'અપૂર્વકરણુ એને પ્રગટે છે, એનામા

૧ સામાયિક એટલે બેધડિ સસારના ભાવનો ત્યાગ કરી મન વચન કાયાની શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરી સમભાવનો લાભ લેવો મહામામાયિક એટલે સામાયિકની સ્થિતિમા ચિર પ્રવૃત્તિ

૨ આ અપૂર્વકરણુ ખીજી છે અત્યાર સુધી આત્મદશા ન થઈ હોય તે કરી એક સાથે ધણા કમાનો ફાયદો કરી નાખવો તેને અપૂર્વકરણુ કહે છે આ કમા શુભસ્થાનકનુ નામ અપૂર્વકરણુ છે એના વિગતવાર સ્વરૂપ માટે જુઓ કર્મત્રય ખીજે

ક્ષપકચ્છેલી^૧ બહાર આવે છે, એ કર્મના મોટા મોટા જાળાઓમાં જે શક્તિ હોય છે તે સર્વને કાપી નાખે છે, એ નામા તે વખતે 'શુક્લ ધ્યાનરૂપ અગ્નિ સળગી ઉઠે છે, ત્યાર પછી યોગનુ વાસ્તવિક માહાત્મ્ય પ્રગટી નીકળે છે, આત્મા સર્વઘાતી^૨ કર્મોના પાસથી મૂકાય છે, પરમ યોગ ઉપર એની સ્થાપના થાય છે, એ પછી વિમળ કેવળજ્ઞાનરૂપ આયોક (પ્રકાશ)થી તે દીપી નીકળે છે, ત્યાર પછી જગત્ ઉપર અનુગ્રહ^૩ (કૃપા-દયા-ઉપકાર) કરે છે, પ્રાતે એમનું આયુષ્ય અટપ રહે છે ત્યારે તે કેવળી સમુદ્ઘાત^૪ કરે છે, એ

૧ ક્ષપકચ્છેલી ન્યારે આ પ્રાણી પ્રજાતિ કરે છે ત્યારે તે બે પ્રકારની પ્રેમીએ- ૧દરે થટે છે એકને ક્ષપકચ્છેલી કહેવામાં આવે છે જે માંમે તે આજળ વધેલા જ નય ■ અને ઉપર ઇચ્છિત સ્થાનકે પહોંચે છે, બીજી ઉપશમચ્છેલી કહેવાય છે તેમાં પ્રજાતિ થયા પછી પાછો અધ પાત થાય છે ક્ષપકચ્છેલી આદર નારા હવે શુભસ્થાનમાં એકદમ આજળ ચાલ્યા નય છે અને તેમને શુભસ્થાનકે પહોંચે છે ઉપશમ ચ્છેલીવાળાને અગ્નિઆરમે શુભસ્થાનકેથી પાત થાય ■

૨ શુક્લધ્યાન વિરુદ્ધ ધ્યાનતા ધર્મે અને શુક્લ બે બેદ છે એ દરેકના ચાર ચાર પાયા છે તે બહુ વિચારવા યોગ્ય છે જેન દૃષ્ટિએ યોગ મા ધ્યાનપર પૂરવું વિવેચન કડુ છે તે પ્રાથમિક અભ્યાસીએ ગેરુ જુએ સદરહુ પુસ્તક પૃ ૧૭૪-૮૧ વિશેષ શિવિવાળાએ યોગ્યશાસ્ત્રને અગિયારમે પ્રસ્તાવ વિચારવેા

૩ ઘાતીકર્મ-જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અતરાય કર્મને ઘાતીકર્મ કહેવામાં આવે છે એના નાશથી કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શન યથાખ્યાત આદિત્ર અને અનન વીર્ય પ્રગટ થાય છે મોહનીય કર્મને નાશ દસમાને અતે અને જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય અને અતરાય કર્મને નાશ બારમા શુભસ્થાનકને અને પ્રાપ્ત થાય છે વેદનીય આયુષ્ય નામ અને ગોત્ર એ ચાર અઘાતી કર્મો છે એના નાશથી પ્રાણીને મોક્ષ થાય છે એ રિયતિ ચૌદમા શુભસ્થાનકને અતે આવે ■

૪ કેટલાક પ્રાણીઓ કેવળ જ્ઞાન પામીને તરતજ (અતર્ણુદર્તમાં) મોમે નય છે તેમને અ ■ કૃત કેવળી કહેવામાં આવે છે એમને અનુગ્રહ કરવાનો પ્રસંગ બ નતો નથી

૫ કેવળીસમુદ્ઘાત સમુદ્ઘાત^૫ શબ્દમાં સમ્ ઉદ્ અને ઘાત' ત્રણ શબ્દો ■ સમ્યક્ રીતે ઉત્ એટલે પ્રાણસ્થથી-જેરથી વેદનીય વિગેરે કર્મોના જે ક્રિયામાં ઘાત-વિનાશ થાય તે સમુદ્ઘાત અતર્ણુદર્ત આયુષ્ય બાકી રહે ત્યારે બાકીના કર્મોને આયુષ્યકર્મ સાથે સરખા કરવા કેવળી સમુદ્ઘાત કરે છે ચાર અઘાતી કર્મો રહ્યા હોય છે તે પૈકી વેદનીય નામ અને ગોત્રને આયુષ્યની સરખાધમાં મૂકવાનું આ અદ્ભુત આત્મકાર્ય બને છે એમાં આઠ સમય લાગે ■ પ્રથમ સમયે આત્મપ્રદેશોના દડ કરે ■ એટલે વૌદ રાજપ્રમાણુ શરીરના પ્રમાણમાં આત્મપ્રદેશ ઉપર અને નીચે થાય છે બીજે સમયે કંપાટ કરી ઉત્તર દક્ષિણ

અમુદ્ધાત દ્વારા બાકી રહેલા સર્વ કર્મોને ચરખા કરે છે, પછી યોગ (મન વચન કાયાની પ્રવૃત્તિ) નો નિરોધ કરે છે, શેલેગિ' અવસ્થા ઉપર આરોહણ કરે છે, આ ચસારને સબધમા ગ ખનાર કર્મો જેને 'ભયોપગ્રાહી કર્મો' કહેવામા આવે છે તેના સર્વ બધનેાને તોડી નાખે છે, દેહરૂપ પાજરાનેા મર્ચયા ત્યાગ કરે છે, તેને મૂકી દે છે, પછી આ ભવગ્રામ (ચસાર) સદાને માટે છોડી દઇને એ પ્રાણી નિરતરનેા આનંદ પ્રાપ્ત કરી, સર્વ પ્રકારની બાધાપીડાથી મુક્ત થઇ શિવાલય (મોક્ષ) નામના નગરે પહોંચી જાય છે, એ નગર મોટા મઠ જેવુ છે, ત્યાં સારગુરૂ તરીકે સ્થાપન થઇ પેલા સારગુરૂની પેઠે પોતાના ભાવ કુટુંબીઓની વચ્ચે સર્વ કાળ નિરાતે રહે છે

આ પ્રમાણે હોવાથી હે રાજન્ ! મેં તમને કહ્યું હતું કે જેવુ પેલા અહરગુરૂને પછવાડેના ભાગમા અન્યુ તેવુ જો તમારે બની આવે તો તમે અત્યારે જ બાધા ઉપાધિઓ ભોગવો છો તેનાથી તમને છૂટકારો મળે, તમારી હેરાનગતીઓ દૂર થાય અને તમે ત્રાસ વગરના થાઓ આ મિવાય તમને વાસ્તવિક મુખ મળનાનો ખીલો રમ્તો નથી "

અથવા પૂર્વ પશ્ચિમ કરી આત્મપ્રદેશને લખાવે છે ત્રીજે સમયે 'મયાન કરી પૂર્વ પશ્ચિમ અથવા ઉત્તર દક્ષિણ આત્મપ્રદેશ લખાવે છે એટલે રવેયાની ચાર બાહુ થઇ ગાયે સમયે વચ્ચેના આતરા પૂરે છે આવી રીતે ચોથા સમયને છેડે લોકા કાશના સર્વ પ્રદેશ પર કેવળીના આત્મપ્રદેશો આવી જાય છે પ્રત્યેક આત્માના પ્રદેશો લોનાકાશના કુલ પ્રદેશ જેટલા જ ટોચ છે એટલે એક લોકાકાશપર એક આત્મપ્રદેશ આવે છે પાચમે સમયે પૂરેલા આતરાનેા સહાર કરે છે છઠ્ઠે સમયે મયાનનેા સહાર, સાતમે કપાટનેા અને આઠમે દડનેા સહાર કરી આઠમા સમયને અતે અસલ સ્થિતિએ શરીરપ્રમાણ થઇ જાય છે કર્મના અસખ્ય ભાગ જુદ્ધિથી કલ્પવા, અનુભાગની તીવ્રતા સમજી લેવી દહાદિ કરવી વખતે આત્મા સાથે લાગેલા ઉજ ત્રણ કર્મોના વધારાને ખેરવી નાખે છે સમસ્થિતિ કરવા આ જળરો પ્રયોગ છે એની વિગતવાર હજીકત માટે જુઓ કમ્પયર્સી-શ્રીયરોવિજયજી દીકા પૃષ્ઠ ૩૦૩ (જો મ ઇ સભા) અને શ્રીપત્રવલા સૂત્રનું છત્રીસમુ દ્વાર

૧ શૈવેશીકરણ આ છેલ્લુ કરણ છે શુકલ ધ્યાનના ચોથા પાયા ઉપર આરોહણ કરવાના કાર્યને શૈવેશીકરણ કહે છે એ ચૈદમા ગુહ્યરથાનકને અતે ચાચ છે

૨ મહાત્માયુનિ ધ્રુવજરાજને અને આખી સજાને કહે છે ઉપદેશ આપેા સાસારિક સ્થિતિ બતાવી, સાધુજીવનની વિશિષ્ટતા વર્ણવી, દધાન્ત આપ્યુ અને તેનેા ઉપનય પણ દ્યો

પ્રકરણ ૧૭ મું.

બુધ્ધચરિત્ર.

હાત્મા મુનિએ બઠરાશુરની કથા ઘણા વિસ્તારથી કહી અને તેના આતર આશય અને ઉપનય વિસ્તારથી સમજાવેા તે સર્વ ધનજરાજાએ તથા આખી સભાએ બહુ હોંસથી સાંભળ્યો તે સર્વ હકીકત સમજતા તેમજ વિચારતા સર્વને ઘણો પ્રમોદ થયો એ હકીકત સાંભળતા તેઓમા પણ એટલો બધો ભક્તિનો રસ જામી ગયો કે તેઓના કર્મના જાળાઓ પાતળા પડી ગયા અને તેઓએ હાથ જોડીને તેને પોતાના કપાળે લગાવ્યા પછી સર્વ એક સાથે કહેવા લાગ્યા —

કર્તવ્ય સખધી પ્રશ્ન.

મહાત્માનો સંપ્રદેશ.

દીક્ષા લેનાની પ્રેરણા.

“હે યતીશ્વર મહાત્મા ! જે પ્રાણીના આપ ભગવાન પાતે નાથ થયા હો અને જેના ઉપર ભગવાન પાતે

મમુક્ષ વત્સવભાવ ધારણ કરનારા થયા હોય તેને એવા પ્રકારનો બનાવ બને એમા કાંઈ નવાઈ નથી અહો ! મહાત્મા ! આપની વાત તો કાંઈ ખરેખર જોરજ

પ્રકારની છે હે મહાત્મા ! હવે આપ કોઈ પણ પ્રકારના સકલ વિકલ વગર સ્પષ્ટ રીતે અમને જણાવવાની કૃપા કરો કે અમારા જેવાએ શું કરવું જોઈએ ? અમે શું કરીએ તો અમારો નિસ્તાર થાય ?”

આવા સાદા સવાલના જવાબમા આનાર્થ મહારાજે યોગ્ય જ

વાળ આપો “ભદ્રો ! તમે સર્વ બહુ સારૂ બોલ્યા
મારા ને અને અત્યારે તમારી ખુદ્ધિ પણ બહુ મુદર થઇ છે
વા થાઓ મેં ને સર્વ ભાષણ વિવેચનપૂર્વક તમારી પાસે
હમણા કરી બતાવ્યું તે સર્વ તમે સમજ્યા હો એમ
જણાય છે મારા વાક્યની અદર રહેલ અર્થ ભાનર્થસહિત તમારા
સમજવામા બરાબર આની ગયેલ હોય એમ લાગે છે કે ધવળમહા-
રાજ ! મને એમ પણ લાગે છે કે આજે તમને બધી હકીકત સમ-
જાવવામા મેં ને પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો તે સર્વ સફળ થયો છે હવે તમારે
શુ કંઈયે યોગ્ય ગણાય એ સબધી તમે મારો અભિપ્રાય માગો છો
તો મારે તમને જાણાવવું જોઈએ કે ને મેં કંઈયે છે તે જ કરવું તમને
સર્વથા યોગ્ય છે”

પોતાના પ્રશ્નનો કાંઈક અરપણ જવાબ સાંભળી ધનજરાને અને
લોહોએ વાતની ચોખવટ કરવા પુછ્યું કે “મહાત્મા !
અને ઠીક આપે શુ કંઈયે છે તે કૃપા કરીને અમને જણાવો”
કરો નહિ શુભહારાજ બુધાચાર્યે જવાબમા જણાવ્યું—“લોહો !
આ કેદખાના જેવા સસારને અસાર જાણીને તેનો
નાશ કરનાર ભાગવતી (જિનેશ્વર ભગવાને દગવિલી) દીક્ષા મેં અગ્ની-
કાર કરી છે હવે ને તમને મારા વચનથી અનત દુખથી ભરપૂર
સસારરૂપ બદીખાના ઉપર ખેદ થયો ટોચ અને તે ખેદ ને ખરે
ખરે સાચો હોય તો એ મસારનો સર્વથા ઉગ્રહેદ કરી નાખે તેવી ભા-
ગવતી દીક્ષા તમે લ્યો અને તે બાબતમા જરા પણ ઠીલ ન કરો
આપણામા પચલીત કહેનાત છે કે ધર્મસ્ય ત્વરિતા ગતિ (ધર્મના
કામમા ઠીલ કરની નહિ)”

* *

મહાત્માના ઉપદેશક કોણ ?

આત્મકથા કૃનાવી લઘુપણ.

નવનો આશ્રહ. જિજ્ઞાસા તૃપ્તિ.

ધનજરાને જણાવ્યું “મહારાજ ! આપશ્રીએ ને જણાવ્યું તે
મારા મનમા બરાબર બેસી ગયું છે, પણ સાહેબ ! મને એક બાબ-
તમા જરા કુતૂહળ થયું છે તે રાત થાય તેવો ખુલામો સમજાવવાની
કૃપા કરો બુધો સાહેબ ! આપશ્રીએ આટલો ખાસ પરિશ્રમ વેઠીને
અમને પ્રતિબોધ કર્યો અને સર્વને માર્ગપર લઈ આવ્યા, પણ સાહેબ !
આપને ડોહો પ્રતિબોધ કર્યો ? કેવી રીતે કર્યો ? ક્યારે કર્યો ? અને ક્યા

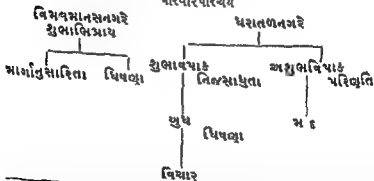
નગરમાં કયો? અથવા તો સાદે જાણીને આપને અદરથી આપોઆપ બોધ થઈ આવ્યો? (મતવળ શું આપ સ્વયંબુદ્ધ^૧ છો?) મહારાજ! આ મારા સૌનું હિત કરવાની ઇચ્છાથી જો સર્વ હકીકત આપ મને વિસ્તારથી કહો અને અમારી જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરો.”

ઉપરના સંવાદોનો જનાથ આપતા બુધસૂરિ બોલ્યા—“માધુ પુરુષોએ પોતાસખથી આત્મકથા ન કરવી એવી શાસ્ત્રાજ્ઞા છે, કારણ કે આત્મકથા કરવાની ટેવ પરિણામે લઘુપણ લાવે છે, મને એમ લાગે છે કે માત્ર આત્મચરિત્ર તમારી પાસે કરવાથી મારી પણ લઘુતા થશે, કારણ કે સ્વચરિત્ર કહેતા તે અનિર્વાચ્ય છે, માટે તેનું કીર્તન કરવું ઇષ્ટ નથી.”

મહાત્મા બુધસૂરિનો આવો જનાથ સાબળીને ધવળરાજ સૂરી શ્રવણ બંને પગમાં પડ્યા અને વારંવાર આગ્રહ કરીને તે હકીકત પૂછના લાગ્યા ધવળરાજનો આવો અત્યંત આગ્રહ હોવાથી તેમણે આ વાત દરમિયાન સભામાં બેઠેલા સર્વ લોકોને પણ જો ચરિત્ર સાબળવાનું કલ્પહળ બાતુ વિશેષ પ્રકારે થયેલ હોવાથી સૂરિમહારાજ બોલ્યા— “રાજનું! લોકો! તમને જો એ હકીકત સાબળવાની ઘણી જ જિજ્ઞાસા થઈ છે તો તમારા અત્યંત આગ્રહથી મારી આત્મકથા તમને કહી સભળાવું છું તે સર્વ સાબળો—

બુધચરિત્ર.^૨

પરિવારપરિચય

૧ સ્વયંબુદ્ધ કાંઈના બોધ-ઉપદેશની અપેક્ષા રાખતા નથી અતરઆત્મા ન જન્મત હોવાથી પોતે વરતુરિયતિ સમગ્ર બધ છે સ્વયંબુદ્ધ અવારનવાર થઈ આવે છે
૨ આ ચરિત્રમાં જે નામો આવે છે તે પોતા પ્રસ્તાવમાં આવેલ વિચક્ષણા ચાચના ચરિત્રના નામો સાથે મળી સામ્ય ધરાવે છે જે ચરિત્ર ભા. પૃ. ૭૬૩ થી ૭૬૬ થાય છે સરખામણી સારૂ અહીં નોંટમાં તે પ્રસ્તાવના નામો બતાવ્યા છે

શુભવિપાક નિજસાધુતાનો બુધ.
અશુભવિપાક પરિણતિનો મન્દ.
બુધ અને મન્દનો બાળસહચાર.

આ લોકમાં પ્રખ્યાત અને અનેક બનાવોથી ભરપૂર મોટા વિસ્તાર-
વાળું 'ધરાતળ નામનું સુંદર નગર હતું એ નગરમાં ઘણા સુપ્રસિદ્ધ
થયેલા મહિમાવાળો અને જગતને આનંદ આપનાર શુભવિપાક^૧ ના
મનો રાજ્ય રાજ્ય કરતો હતો એ રાજ્યએ પોતાના પ્રતાપથી સમગ્ર
ભૂમકળને પોતાના કબજામાં લીધું હતું સર્વ અન્યથાએ અને અગોએ
ઘણી સુંદર એવી એ રાજ્યને અતિ વહાલી એક નિજસાધુતા નામની
રાણી હતી, જે લોકોમાં સાગી રીતે પ્રસિદ્ધિ પામેલી હતી હવે એક
બખતે ગમચ બરાબર થતા એ નિજસાધુતા દેવીને પ્રાપ્ત કરીને તેની
કુક્ષીદ્વારા બુધ^૨ નામનો એક પુત્ર તે બન્નેને થયો આ પુત્ર પણ
જગતમાં ઘણો પ્રસિદ્ધ થયો, કારણ કે એ પુત્ર અનેક ગુણરત્નોની ખાણ
હતો અને કળાઓમાં કુશળતાનું મંદિર હતો અનુક્રમે એ કુમાર
ઉમરે વધતો ગયો તેમ ઉપમાં કામદેવની પેઠે વધારે વધારે આક
ર્ષક બનવા લાગ્યો.

હવે એ શુભવિપાક રાજ્યને એક અશુભવિપાક^૩ નામનો
ભાઈ હતો જે દેખાવમાં ઘણો ભયંકર, આખી દુનિયાને સતાપ
કરનાર અને જનમેજય^૪ જેવો હતો એ અશુભવિપાક રાજ્યને એક
પરિણતિ^૫ નામની રાણી હતી એ રાણીનો મહિમા દુનિયામાં સાગી
રીતે પ્રસિદ્ધિ પામેલો હતો, એ લોકોને ઘણો સતાપ કરનારી હતી,
એનું શરીર જ ઘણું ભયંકર હતું આ અશુભવિપાક અને પરિણતિના

૧ વિચક્ષણાચાર્ય ચરિત્રમાં ભૂતળ નગર આવે છે જુઓ પૃ ૭૧૩

૨ વિચક્ષણાચાર્ય ચરિત્રમાં રાજ્ય મલસચયનો પુત્ર શુભોદય હતો તેની સાથે
આ વ્યક્તિ સરખાવવા યોગ્ય છે જુઓ પૃ ૭૧૩

૩ આ બુધ ને વિચક્ષણુ આચાર્ય યોધા પ્રસ્તાવમાં આવે છે તેની સાથે
સરખાવવા યોગ્ય છે જે બુધ આચાર્ય કથા કરે છે તે પોતે જ બુધ કુમાર છે

૪ આની સાથે અશુભોદયનો હેવાલ સરખાવો જુઓ પૃ ૭૧૩

૫ જનમેજય-હસ્તીનાપુરનો એક રાજા હતો તેને સર્વ સર્પોને મારી
નાખવાનો વિચાર થયો હતો અને એક મોટો યજ્ઞ કરી તેમાં તેણે એક તક્ક
સિવાય સર્વ સર્પોને હોમ્યા આ જનમેજયરાજા પાસે પ્રાયશ્ચિત કરાવવા સાર
વૈશ્યાયને આશ્રુ મહાભારત સંબંધાગ્રુ હઈ જનમેજય એ ક્રોધસ્વરૂપ ગણાય છે

૬ આની સાથે સરખાવો દેવી સ્વયંચોડયતા જુઓ પૃ ૭૮૮

સબધથી તેઓને એક ઘણી ભયંકર આકૃતિ ધારણ કરનાર ઘાતકી મન્દ^૧ નામનો પુત્ર થયો જે સાક્ષાત્ વિષના અકુરા જેવો ખરાબ હતો, કરોડો દોષોનું નિવાસસ્થાન હતો, ગુણોના સબધમાં તો તેની ગંધથી પણ રહિત જ હતો તે જેમ જેમ મોટો થતો ગયો તેમ તેમ મદ અને અભિમાનથી સર્વદા ધુવવાયલો જ રહેવા લાગ્યો. ટુંકામાં કહીએ તો આ મન્દ સર્વ પ્રકારે દોષનું પાત્ર ગુણ વગરનો અને અભિમાનનું સાક્ષાત્ પ્રતણુ જ હતો. બુધ અને મન્દ કાકાકાકાના છોકરા હતા તેથી તેમજ કાંઈક સ્વાભાવિક રીતે બન્નેને એક બીજા સાથે સારી દોસ્તી ચાલી આવતી હતી. બાળપણમાં સાથે હાથરેલા હોવાથી અને નજીકના સગા હોવાથી એમને મુંદર સહચારીભાવ થાય તે તદ્દન બનવા ભોગ જ હતું. બન્ને રમતા સાથે, કરતા સાથે અને આનંદ પણ સાથે કરતા હતા. કોઈ વાર તેઓ નગરમાં સાથે ફરે, કોઈ વાર સાથે બાગબગીચામાં લટાર મારના નીકળી પડે અને કોઈ વાર કીડા કરવા સાથે નીકળી પડી આનંદરસનો અનુભવ કરે.

બુધને ઘેર ધિવણાથી વિચારનો જન્મ,

હવે એક શુભાભિપ્રાય નામનો રાજા વિમલમાનસ નામના નગરમાં રાજ્ય કરતો હતો. તેને અત્યંત રૂપવાન ધિવણા^૨ નામની પુત્રી હતી એ પુત્રી જ્યારે પૂર્ણ યુવાવસ્થામાં આવી ત્યારે સ્વયંવર મંકપ કરીને બુધકુમારને વગી અને ત્યાર પછી તેના પિતાએ મોટો ઉત્સવ કરીને તેને બુધકુમાર સાથે મોટા આરંભરથી પરણાવી આ બુધકુમાર અને દેવી ધિવણાને પુત્ર માટે અનેક મનોરથો થયા કરતા હતા. એમ થતા થતા જ્યારે એ સમય આવી પહોંચ્યો ત્યારે તેમને સર્વ ગુણોના મદિર રૂપ એક વિચાર^૩ નામનો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો.^૪

૧ આ મદના ચરિત્ર સાથે કુમાર જડનું ચરિત્ર જે પૃ ૭૬૫ થી ૭૭૫ થાય છે તે લક્ષ્યમાં રાખવા યોગ્ય છે.

૨ સરખાવો: બુદ્ધિદેવીની હકીકત પૃ ૭૬૬ થી.

૩ આ પાત્ર પ્રકરણ સાથે સરખાવવા યોગ્ય છે. જાણીતા થાયા પ્રતાવના મામા બાણેજ પૈયો આ બાણેજ છે. પૃ ૭૬૬ માં એનો જન્મ વર્ણવ્યો છે.

૪ શુભવિપાકથી ને સ્વયંસાધુતાથી બુધ (વિદ્વાન્-સમણ) પુત્ર થાય અને સમજણ સાથે ધિવણા એટલે બુદ્ધિનો મેળાપ થાય ત્યારે તેમાંથી વિચારનો જન્મ થાય આ માનસશાસ્ત્રનો નિયમ છે અને વિચારને અંગે ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવા યોગ્ય બાબત એ છે કે શુભવિપાક અને નિજસાધુતા હોય તેમાંથી જ્યારે બુદ્ધિ અને સમજણ પૂર્વક વિચાર નીકળે ત્યારે તે વિચારો ખાસ સારા આદરણીય અને આશ્ચર્યકારક હોય છે. આ સાયકોલોજી (Psychology) લક્ષ્યમાં રાખવી.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

ધ્રાણુપરિચય-ભુજંગતાના ખેલો.

હાત્મા મુનિ પોતાનું ચરિત્ર ધનજરાજ પાસે કહી રહ્યા છે, પાસે વિભજ અને રત્નચૂડ ખેડા છે, વામદેવ ઉત્સાહ વગર સામળી રહ્યો છે અને છેવટે બુધને ઘેર ધિપણુ પત્નીથી વિચારનો જન્મ થયો છે ત્યાં મુધી વાત આવી છે

વામદેવ સસારીજીવ પોતે છે, પોતાનું ચરિત્ર સદાગમ સમક્ષ કહી બતાવે છે, ભોળી અગૃહીતસકેતા સામળે છે, પ્રજાવિશાળા તે પર વિચાર ચલાવે છે અને ભવ્યપુરુષ લક્ષ્યપૂર્વક વાર્તા સામળતો જાય છે

મહાત્મામુનિએ વાર્તા આગળ ચલાવી —

* *
લલાટપદ્મ પ્રદેશો ઝખરી,
નાસિકાગુહામા બે ઝોરડા,
મુલોચના બાળાતુ દર્શન,
પર્વત. ઝાડી. ગુફા.

હવે એક પ્રસંગે બુધકુમાર અને મન્દ^૧ પોતાના ક્ષેત્રમા કીડા કરી રહ્યા હતા તે વખતે એક ધ્યાન ખેંચનાર બનાવ બન્યો એ બનાવનો હેવાલ વિસ્તારથી આ કહેવામા આવે છે તે લક્ષ્ય રાખીને સમજશો જે ખેતરમા બુધકુમાર અને મન્દ કીડા કરતા હતા તેને છેડે તેઓએ એક લલાટપદ્મ નામનો સુંદર પર્વત^૨ જોયો એ પર્વતની ઉપર એક ઘણું મોટું શિખર આવી રહેલું હતું અને તે શિખર ઉપર

૧ આ ક્ષેત્ર-ખેતર તે બહારની કોઈ પણ જગા સમજવી સારીરની બહારનો ભાગ

૨ કપાળનો ભાગ

૩ શિખરને અસ્તકનો ભાગ અને તેમા ઝાડી તે કેસપાસ સમજવો (કબરી)

એક ઘણી સુંદર કંઠરી નામની ઝાડી તેમના જોવામાં દૂરથી આવી તે ઝાડીમાં ભમરાઓના ટોળાઓનો સમૂહ જાણે લયલીન થયો હોય તેવો દેખાવ લાગતો હતો. આવો સુંદર પર્વત અને વનઘટા જોઈને તે બંનેને એતુ વધારે સારી રીતે નિરીક્ષણ કરવાનું સ્વાભાવિક રીતે મન થઈ ગયું અને થયેવ વિચાર અમલમાં મૂકવા સારૂ તેઓ તુરંત જ એ પ્રદેશ તરફ ચાલી નીકળ્યા તેઓ એ પ્રદેશ તરફ આગળ વધતા હતા ત્યાં તેઓએ ઘણી લાખી શીલાઓની બનેલી એક નાસિકા નામની મોટી ગુફા એ પર્વતની તળેટીના પ્રદેશમાં જોઈ, એટલે પર્વત જોવાની વાત તો બાબુ ઉપર રહી ગઈ, કારણ કે એ ગુફા દૂરથી એ ટલી રમણીય લાગતી હતી કે એને જોવાની લાલચ બંને રાજકુમારો દૂર કરી શક્યા નહિ બહુ આનંદમાં આવીને તેઓ તે ગુફા તરફ ચાલ્યા ત્યાં જઈ તેની સામે ઊભા રહેતા તેઓએ જોયું કે એ ગુફામાં બે મોટા ઝોરડાઓ હતા એ બંને ઝોરડાના બારણા આગળ ઊભા રહેતા તેઓને જણાયું કે એ બંને ઝોરડાઓ અધારીઆ હતા, પ્રકાશ વગરના હોવાથી એમાં આખોનો વેગ તો જરા પણ ચાલી શકતો ન હોતો અને એ ગુફા કેટલી લાખી હશે અને તેના છોડો ક્યા આવશે તે પણ માન્ય પડી શકતું નહોતું.

આવી ગુફા પાસે આવી પહોંચતા મંદે બુધકુમારને કહ્યું “ભાઈ બુધ ! અરે જો તો ખરો ! આ ગુફામાં તો બે મોટા મોટા ઝોરડાઓ છે અને તેથી આ ગુફાના બે ભાગો હોય એમ થોડું લાગે છે”

બુધ—“હા ભાઈ ! તારૂં કહેતું સત્ય છે એ બે ઝોરડાઓ વચ્ચે જ મોટી શિવા દેખાય છે તે આખી ગુફાના બે ભાગ પાડવા માટે જ થોડું હોય એમ જણાય છે”

બુધ અને મંદ આ પ્રમાણે વાતચીત કરતા હતા તે વખતે ચપળ આકૃતિવાળી એક બાળિકા ગુફામાંથી બહાર નીકળી આ બાળા એ બહાર આવતા જ એ બંને રાજકુમારોને પ્રણામ કર્યા, તેમને પગે પડી અને મોઢેથી ઘણા સ્નેહ અને પ્રેમ બતાવ્યો.

બુજ્જગતાના ખેલો.

પ્રાણમિત્ર પરિચય.

પૂર્વસ્નેહનું સ્મરણ.

તત્પાલને આગ્રહ.

પેથી રૂપવાળીએ પ્રેમ દર્શાવ્યા પછી જોલવા માણ્યું—“અહો ! તમે મને પધાર્યા ! તમારી આરા ઉપર ઘણી મહેરબાની થઈ ! તમે

અહીં પધાર્યા અને અમારી સભાજી લીધી તેથી ખરેખર આપે અમને ઘણો આનંદ ઉપજ્યો છે આજનો દિવસ ધન્ય છે ।”

એ સુંદર બાળાના આવા મીઠા સંબંધો સામળીને મનને મનમાં ઘણો સંતોષ થયો, વચન બોલવાની તેની પટુતા અને કુશળતા જોઈને તેના તરફ તેને રાગ થયો પછી તેનો જવાબ આપતા નમ વચનથી ઐહ્યૂર્વક તે બોલ્યો—“હે સુલોચના ! તુ કોણુ છે તે અમને જણાવ અને આ શુકામા તુ શા માટે રહે છે તે પણુ વિગત સાથે અમને કહે”

મન્દકુમારે એ બાળા જેનો વિશેષ પરિચય હવે પછી યશ તેને

ઉપર પ્રમાણે સવાલ કર્યો તે સામળતા જ એ બા

શોકનો દોગ બાના શોકનો પાર રહ્યો નહિ એ શોકના આવેશમા

એ બાપડી જમીનપર પડી ગઈ, તેને મુઠ્ઠાં આવી ગઈ

અને તેની સર્વ ચેતના નાશ પામી હોય તેવી તે જણાવા લાગી મન્દકુમારને તેની આવી દશા જોઈને એકદમ લાગણી થઈ આવી અને તેને શુદ્ધિમાં લાવવા સાઝ તે પવન નાખવા લાગ્યો ટેટલાક ઠડા પ્રયોગ કરી તેને સાવધ કરવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો, આખરે તે બાળાને ચેતના આવી ભારે મોટા મોટી જેવા આમુ તેની આખો-માથી ટપકવા લાગ્યા તેને આવી રીતે દીલગીરીમાં પડી ગયેલી જોઈને તેને તેમ થઈ જવાતું કારણુ પૂછ્યું જવાબ દેતા સ્નેહથી ગદગદ થતી વાણીએ પેલી બાળાએ જવાબ આપ્યો “અરે નાથ ! મારા શેઠ ! આપ મારા શેઠ અને વડીલ હોવા છતાં આપ મને તદ્દન જ વિસરી ગયા એ તે કાઈ મારા શેઠનું નાનુંસુંતું કારણુ છે ? ખરે, મારા દેવ ! હું આપની દાસી જ છું, માઝ નામ ભુજગતા છે અને આપે પોતે જ મારી આ નામિકાશુકામા નીમણુંક કરી છે એ મર્વ વાત આપ જૂલી જ ગયા જણાવ્યો છો એ નામિકાશુકામા આપનો ખાસ મિત્ર ધ્રાણુ નામનો રહે છે અને તમારા જ હુકમથી તેની દામી તરીકે હાલ દુરહુ છું એ ધ્રાણુ સાથે તમારે બંનેને ઘણા વખતથી સ્નેહ છે અને તમારી અને તેની સોબત પણુ લાખા કાળની છે તે સોબત કેવી અને ક્યારથી થઈ હતી તે સબધી તમને હકીકત કહું તે જરા આપ બંને લક્ષ્યમાં લઈ લો

૧ ભુજગતા સર્વ લાગવાપણુ પ્રેમ ઇદ્રિયના વિષયપર વિચારણા વગર ચુરત રહેતું તે

૨ ધ્રાણુ—નાક સુધવાનો વિષય

“અગાઉ તમે બંને અસત્યવહાર^૧ નગરમાં વસતા હતા અને તે
 વખતે તમારા ઉપર કર્મપરિણામ રાજતુ ભેર ચા
 પૂર્વ ઇતિહાસ હતું હતું એના હુકમથી જ્યારે તમને એ નગરથી
 ઉપાડવામાં આવ્યા ત્યારે તમે પ્રથમ તો એકાક્ષ
 સંસ્થાન નામના નગરે આવ્યા ત્યાર પછી તમે વિકલાક્ષસંસ્થાન નગરે
 આવી પહોંચ્યા તમને યાદ હશે કે એ વિકલાક્ષનગરના ત્રણ પ
 રાએ હતા અને એ ત્રણે પરાઓમાં અનેક લોકો ભરેલા હતા એ
 ત્રણે પરાઓમાં વચ્ચે એક ત્રિકુળ નામનું પદ હતું તેમાં પણ ઘણા
 કુળપુત્રો રહેતા હતા તમે પણ એ ત્રિકુળ નામના પરામાં ઘણો
 વખત રહ્યા તમે જ્યારે એ વચલા પરામાં રહેતા હતા ત્યારે કર્મ
 પરિણામ રાજાએ તમારી ઉપર રાજ થઈને તમને આ મોટી શુક્ર
 આપી હતી વળી એ શુક્રના રક્ષણ કરનાર તરીકે દ્રાવિડ નામના
 તમારા મિત્રની તે વખતે યોજના કરવામાં આવી હતી કારણ કે એ
 તમારો મિત્ર તમારું ઘણું હિત કરનાર છે એમ તે વખતે ધારવામાં
 આવતું હતું ત્યાર પછી ન ચિંતની શકાય એવી અપાર શક્તિ અને
 મહત્તાવાળો એ તમારો મિત્ર તમારે સમુદ્રસંઘાન અપાર સુખતુ
 કારણ થઈ પડેલ છે, તમારા ઉપર ઘણો એક રાજો છે અને તમારા
 મિત્ર તરીકે વર્તે છે એમાં એક હકીકત એ પ્રમાણે બની છે કે કર્મ
 પરિણામ મહારાજના હુકમ પ્રમાણે ત્યાર પછી એ તમારો મિત્ર પેલી
 મોટી શુક્રમાંથી ઘડી પણ બહાર નીકળ્યો નથી એ તો નિરતર એ શુ
 ક્રમાં રહે છે અને તમે બંનેએ એ ત્યાં રહ્યો છે છતાં તેની સારી
 રીતે લાલનાપાવના કરી છે ત્યાં પછી જ્યારે જ્યારે એવા પ્રકારના
 સ્થાનોમાં તમે ગયા ત્યારે ત્યાં નાના પ્રકારની સુગંધવડે તમે એની
 લાલનાપાવના કરી છે અને ત્યાર પછી જ્યારે એક સમયે તમે
 મનુજગતિ^૨માં આવ્યા ત્યારે તો ત્યાં તેની વિશેષપણે સારી રીતે અનેક
 પ્રકારે લાલનાપાવના કરી છે તમે પોતે જ અત્યંત એકથી આ કમ
 નસીબ ભુજગતા દાસીને તેની પરિચાલિકા (સેવા કરનારી) બનાવી
 ગયા છો આ પ્રમાણે તમારી દ્રાણ સાથે દોસ્તી તો ઘણાં બહુના
 કાળથી છે તેમજ હુ પણ ઘણા વખતથી તમારી દામી તરીકે લોકોમાં

૧ અસત્યવહાર નગરનો હેવાવ પ્રસ્તાવ બીજામાં આવી ગયો છે જુઓ પ્ર
 ૨ પ્ર ૭ એકાક્ષસંસ્થાન એકેદ્રિય ભવિ માટે છે જુઓ પ્ર ૨ પ્ર ૮ વિકલાક્ષ
 સંસ્થાનમાં બે ત્રણ અને ચાર ઇદ્રિયવાળા જીવો સમાય છે જુઓ પ્ર ૨ પ્ર ૯
 એમાં ત્રીજી ઇદ્રિય નાસિકા અથવા દ્રાણ ત્રિકુળ પરામાં જુઓ પ્ર ૩૨૦
 ૨ મનુજગતિ ભવિ વર્ણન માટે જુઓ પ્ર ૨ પ્ર ૧

પ્રતિદ્ધિ પામી છુ છતા તમે બન્ને આમ જન આરા હાથ મૂને છે
અને બાણે મને ઓળખતા જ નથી એમ બતાવો છે તો પછી એથી
તે વધારે ચોક્કસ થવાનું કારણ શું હોઈ શકે? ભુના વખતના આ
તમારા ડિંકર મામે નજર કરો અને તમાગ મિત્રબનુ ઉપરના એહનું
બરાબર પાલન કરો.”

હોંઝ બોળે મન્દ કસાઈ ગયો.

ભુજ હડીકત મમજી ગયો.

ધ્રાણુ લાલનપાલનના ઉપાયો.

ભુજગતા દામી ઉપર પ્રમાણે બોલીને પોતાના ખોટા એહને
ખાલી ઠકારો કરવા સારું જાણક ભ્રમ બતાવતી બુધકુમાર અને મન્દ
કુમારને પગે પડી મદકુમારને જ્યારે એ દાસીની સર્વ રીતભાત
પચદ આવી ત્યારે બુધકુમારને એમા કૃત્રિમતા
બુધના વિચારો દેખાવા લાગી તેને સર્વ રીતભાત બેતા જણાયું કે
એ બાળિકા ધૂતાગી છે અને ઉપર જણાવ્યો તેવો
પગે પડવાનો ખોટો દેખાવ કરે છે તે તેના મનમા રહેલ કોઈ શુભ કા-
ગણને લઈને ટોડું નેઈએ એમ તેને લાગ્યું જોઈ પણ ગીતે તે બાળા
મારી નથી એમ તેને ભાસવા માણ્યું તેને લાગ્યું કે સાધાગણ રીતે
જે કુળવાન સ્ત્રીઓ હોય છે તે જાવ ઉપર મદ મદ હમતી હોય
ઠે, બોલે તો પણ નમ્ર ભાષામા અને લજ્જા પૂર્વક બોલે છે અને
નજર માંડીને જુએ તો પણ તેમા વિકાન્તો બીલકૂલ અભાન હોય
છે અને આ બાળા તો મોટો ખટાટોય કરી મૂકે છે, એની આખો
વિવાસના અમકારાથી લેવી નીચી થઈ રહી છે અને એના બોલ
વામા પણ મોટો આગળર અપદ્ધ જણાઈ આવે છે, તેથી એ બાળા દુષ્ટ
છે એમા જરા પણ શકા નેવું લાગતું નથી બુધકુમારે પોતાના મ-
નમા આવે વિચાર કરીને તેના તરફ મનમા તિરસ્કાર રાખ્યો અને
તેના મનાલનો કાંઈ પણ જવાબ ન આપ્યો

મદકુમારે તો એ પગે પડેલી બાળાને હાથ આપીને ઠીકી

કરી અને તેના ઉપર પ્રેમ અને એહથી ભરપૂર ચંદ

મન્દ તાણે જઈને કહેવા માણ્યું “અહો મુંદર અગવાળી બાળા !

દીવળીરી છોડી દે અને અહો મુંદર મુમુખી ! જરા

ધીરી પડ ! મુલોચના લવના ! તું જે બોલી તે પ્રમાણે બોલવું તારે
તદન ઉચિત છે બાકી સાચી વાત તો એ છે કે જે હડીકત તે
કહી બતાવી તે હું તો તદન વિસરી ગયો છું, છતા તે અત્યારે એટલો

બધો સ્નેહ બતાવો છે અને સર્વ પાછળની હકીકત એટલી સ્પષ્ટ રીતે કહી બતાવી છે કે જાણે તે સર્વ બનાવ બરાબર પ્રત્યક્ષ બન્યો હોય તેમ મને લાગે છે હવે તો તું પોતે મને જણાવી દે કે મારે તારે માટે શું કરવું ઉચિત છે તું જે કહીશ તે આ તારો તાબેદાર પ્રાણી (હું પોતે) કરવા તૈયાર છે, કારણ કે તું મને સ્નેહથી વેચાણ લઈ લીધો છે”

બાળા ભુજગતા—“હે નાથ ! તમારે હાલ તો એક જ વાત કરવાની છે અને તે એ છે કે અત્યાર સુધી જેમ પૂર્વ કાળમાં તમે તમારા મિત્ર દ્રાણુની લાલનાપાલના કરી હતી તે જ પ્રમાણે તમારે હવે પણ કર્યા કરવી એ દ્રાણુ તમારો જીવો મિત્ર છે તેને તમારે વિસરી જવો નહિ”

મન્દ—“અહો કમળસુખી સુંદરી ! એ દ્રાણુભાઈનું લાલનાપા લન કેવી રીતે કરવું તે સર્વ હકીકત તું મને વિસ્તારથી નિવેદન કર”

ભુજગતા—“જીવો મારા નાથ ! એ તમારો મિત્ર હમેશાં મુજબના હુજવ રહેનારો છે, માટે મુગધી-દ્રવ્યથી એનું લાલનાપાલન કરો. એને મુખડ, અગર, કપૂર, કરતુરી અને કેસરચુર્ણથી મિત્ર મુગધી વિલેપન ઘણું રૂચે છે, વળી એલાયચી, લવંગ, કપૂર અને બીજા મુગધી

રૂખો અને દ્રવ્યોથી સુંદર પાનપટ્ટી બનાવેલી હોય તે એને ઘણી ગમે છે જે પદાર્થોમાંથી મુગધીવાળો મધમધાયમાન થતો ધૂપ નીકળતો હોય છે તે તથા મુગધી દ્રવ્યની ગુદિકાઓ મેંદાગીંગી જેવા જે પદાર્થો, મુગધી ફૂલોની જાતિઓ અને ઢુંકામાં કહીએ તો જે વસ્તુઓમાં થોડી પણ મુગધી હોય છે તે બધી એને ઘણી વહાલી લાગે છે, તેના પર એનું ઘણું ખેંચાણ રહે છે અને તેના ઉપર એની રૂચિ બહુ હોય છે વળી એક બીજી પણ વાત કહી દઉં એને હું ગર્ધી વસ્તુનું નામ પણ ગમતું નથી, તેથી જો એને જેમ મુખ યાપ એમ કરવા સબધી નિશ્ચય હોય તો એવી વસ્તુઓનું નામ પણ તેનાથી દૂર છોડી દેવું હે નાથ ! આવી રીતે મુગધી વસ્તુઓનો આદર કરીને અને હુંગધી વસ્તુઓને દૂરથી છોડી દઈને તમે એ તમારા પુરાણ મિત્રનું લાલનાપાલન કરો, એથી એનું લાલનાપાલનકાર્ય તમને ઘણું મુશ્કેલ કારણ થઈ પડશે આવી રીતે દ્રાણુની સાથે જ્યારે આપ વર્તના કરશો અને તેનું લાલનાપાલન કરશો ત્યારે તમારા મનમાં જે મુખ યવાનો સમવ રહે છે તેનું તો વર્ણન જ થઈ શકે તેમ નથી”

નળ પાવરી
ઉપાય દર્શન

મન્દ—“મુદરિ ! તું ઘણી સારી વાત કરી ભદ્રે ! તું કહ્યું તે પ્રમાણે સર્વ હુ કરીશ, માટે હવે સર્વ આકુળતા છોડી દઇને તું નિરાતે રહે તારી જે અસ્વસ્થ સ્થિતિ થઇ હતી તે યાદ કરતા મને ખેદ થાય છે હવે તું બગબગ સ્થિતિ થઇ જા’

મન્દ જ્યારે આ પ્રમાણે બોલ્યો ત્યારે હર્ષથી તે બાળાની આખો વિકસ્વર થઇ ગઇ અને ‘ઘણી કૃપા થઇ !’ એમ બોલતી આનંદના આવેશમા તે મન્દકુમારને પગે પડી

ધ્રાણુનો સખધ,

બુદ્ધની નિર્લેપતા.

મન્દની હુબ્બતા.

આ રાત્ર આવી હતી તે વખતે બુદ્ધમાર તો જાણે એક

વર્તનામા
તકાવત

શૂન્ય જગવમા મુનિ એવા બેઠા હોય તેમ તદ્દન મોન જ રહ્યો એટલા ઉપરથી એ બાળાને ખાતરી થઇ ગઇ કે એ (બુદ્ધમાર) ઘણો પહોંચ્યો હોવો જોડે એટલી હઠીકત તેના ધ્યાનમા આવી ગઇ

તેથી તેના પ્રત્યે તે કાંઈ બોલી નહિ, પરંતુ એ બાળાએ કાંઈક અસ્પષ્ટ ઉચ્ચાર થ્યો અને કાંઈક તેના તરફ તિરસ્કાર જેવી નજર કરી એ અવાજના ગર્ભમા ગ્રહેવ તેની પુખ્ત સ્તેહની દુષ્ટ વાસના જોઇ લઇને બુદ્ધે એન્દમ નિર્પુય કરી દીધો કે અરે ! આ બુદ્ધ અને ધ્રાણુ

તો ક્ષેત્ર પણ માડ છે, પરંતુ પણ મારો છે અને મોટી શુકા પણ મારી પોતાની છે અને તેની અદર ધ્રાણુ રહે છે તેથી તે તો મારો આગ્રિત કહેવાય, એટલે જરૂર મારે એને પાળવો તો જોઈશે જ એમા ગકા જેવું નથી, બાકી આ બાળા જે ઘણી શઠ દેખાય છે તે કદે છે તે પ્રમાણે પેલા ધ્રાણુની લાલના પાવના તો કરવી જ નહિ, એ લાવનાપાલનાના બદલામા મુખની આશા રાખવી તે ફેકટ જણાય છે બાકી તો જ્યાં મુધી એ ક્ષેત્ર છોડી ન દઉં ત્યાં મુધી લોજ્યાના પ્રમાણે એ ધ્રાણુનું પાવન તો કરવું જ પડશે, માત્ર એ પાલન આપણે વિશુદ્ધ રસ્તે કરવું જેથી વાધો ન આવે જ્યાં તેવો પ્રમગ આવશે અને આ ક્ષેત્ર જ છોડી દેવાશે ત્યારે એનો સતત લાગ થઇ જશે આની રીતે વિચાર કરીને ધ્રાણુને

૧ નાકને ટેંગ દેવાઈ નથી, પણ તેમા હુબ્બતા ન હોય તો કર્મબંધન થાય સર્વ લાગને અવસરે પ્રાણેન્દ્રિયનો પણ લાગ થઈ સકશે હાવ તો તેમા આસક્તિ ન રહે તો બસ છે—આ ક્ષિતિાર્થ છે

એ બુધકુમાર પાળતો રહ્યો પણ એની લાલનાપાલ ૫ કાંઈ કરે નહિ, એને લાડ લડાવે નહિ અને એને માટે કે એના સબધમા કોઈ દોષ કરે નહિ, તેથી એ તો ઘણુ મુખ મેળવવા લાગ્યો.

હવે બીજી બાજુએ મન્દકુમાર તો અત્યંત શઠતાયુક્ત મન વાળી ભુજગતાને આગળ કરીને દ્વાલુભિન્નની લાલના મન્દ અને દ્વાલુ પાલનામા ઘણા વપટ રહેના લાગ્યો અને તેને પરિણામે અનેક પ્રકારના દુષસમુદ્રમા અવગાહન કરી રહ્યો તે મુગધી દ્રવ્યો એકઠા કરવામા અને તેની તૈયારી કરવામા રાતદિવસ હેરાન થઈ જતો હતો, તેનુ મન આખો વખત તે બાબતમા પરોવાયનુ રહેતુ હતુ અને તે બાબતમા નકામો કલેશ પામતો હતો, વળી દુર્ગંધી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવામા અને તેના સાધનો યોજવામા તે વારવાર નકામો ખેદ પામ્યા વરતો હતો, આવા કારણોને લઈને શાંતિનુ મુખ શુ ઝે અને કેવુ છે તેને તો તે જાણતો પણ ન હોતો સમજુ અને વિવેકીઓ તેને માટે મનમા હાસ્ય કરી રહ્યા હતા આ પ્રમાણે સ્થિતિ હોવા છતા મોહના જોરથી અને દોષથી પોતે જાણે ઘણા મુખમા લોટતો હોય તેમ તે માનતો હતો અને દ્વાલુની વધારે વધારે લાલનાપાલના કરતો હતો મુખના સ્પષ્ટ ખ્યાલ વગરના પ્રાણી ઇન્દ્રિયવિષયમા આની રીતે જ લુબ્ધ રહીને આનંદ માને છે, મુખ સમજે છે, સ્થૂળમા ચર્વ માની બેસે છે, બાકી એમા વાસ્તવિક મુખની ગંધ પપુ હોતી નથી, સમજુઓ એમા મુખ માનતા પણ નથી સ્થૂળ મુખના સાધન મેળવવામા જે કંઈ પર છે તેના પ્રમાણમા સ્થૂળ મુખ પણ મળતુ નથી અને તેના વિયોગે મહા વ્યાનિ યાય છે આવી સ્થિતિ અવજનતા છતા મન્દકુમાર એમા મુખ માનતો હતો.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

મોહરાય ચારિત્રધર્મનું યુદ્ધ

વિચારે કહેવા માટેલ દ્રાણોત્પત્તિ.
માર્ગાનુસારિતામાસીકૃત પરિચય.
રાજ્યનીતિના મૂળતત્ત્વોની ચર્ચા.
મોહરાજ ચારિત્રરાજનું મોહુ યુદ્ધ.

હાત્મા મુનિ પોતાનું ચરિત્ર^૧ ધવળરાજ વિગેરેની સ-
મક્ષ કહી રજા છે, દરમ્યાન તેમણે યુધ્ધ અને મન્દનો
પરિચય કગળ્યો, લલાટદેશે ભુજગતા મળી, તેમા
મન્દ ફસાયો, દ્રાણને રાજી કરામા એ રોકાઈ ગયો
હવે તેના સબધમા વિશેષ માહિતગારી યુધ્ધને કેવી
રીતે મળી તે સબધી વાત આગળ ચલાવતા પેલા મહાત્મા મુનિ
સભા સમક્ષ વાત કહેવા લાગ્યા તે બહુ મનન કરવા યોગ્ય છે
મુનિશ્રીએ ચલાવ્યું —

વિચારની યુવાવસ્થા અને દેશાટન.

પાછા ફરતા મહોત્સવનો શુભ પ્રસંગ.

અવલોકનાથી દ્રાણસંગતપર એકાત.

આપણે અગાઉ જોઈ ગયા કે યુધ્ધકુમારને દેવી ધિયણાથી વિ-
ચાર નામનો કુમાર થયો હતો એ વિચારકુમાર યોગ્ય લાલનપા-
લનથી વધીને હવે યુવાન થયો હતો

હકીકત એમ બની કે એ રાજપુત વિચાર એક વખતે વિનોદ

૧ આ આજુ પ્રકરણ વિચારના સુખમા મૂક્યું છે, એ વિચારથી બરપૂર
છે, પ્રમાણમા મોહુ કરવામા આવ્યું છે, વિચારના પરિણામો દ્વારા પરી ન જાય
તેથી વચ્ચેથી એનો વિભાગ કર્યો નથી

માટે દેશાતરમા ફરવા સાડ નીકળી 'પહો' અનેક જગ્યાએ મુસાફરી કરીને સ્વદેશ તરફ પાછો ફર્યો આપણો વાર્તાપ્રસંગ ચાલે છે તે અરસામા તે બાહ્ય અને અંતરગ પ્રદેશોમા લાળી મુસાફરી કરીને તુર તમા જ પાછો આ યો હતો એને ક્ષેમકુશળ પાછો આવેલ જોઈ યુધકુમાર અને ત્રિવળાદેવી બહુ રાજી થયા, સર્વને ઘણો આનંદ થયો અને આખુ રાજમંદિર સતોષ પામ્યુ તે પ્રસંગે પરંપર આનંદસ ભાગમનો મહા આકબરપૂર્વક મહોત્સવ કરનામા આ-યો એ મહોત્સવ દરમ્યાન યુધ અને મન્દ (પિતા અને કાકા)ને ધ્રાપુ સાથે દોસ્તી થઈ હતી તે વાતની વિચારકુમારને અળસ પડી આ હકીકત જાણતા વિચારકુમાર પોતાના પિતા યુધકુમારને એકાંત સ્થાનમા લઈ ગયો અને યોગ્ય વિનયપૂર્વક પ્રણામ કરી લાથ જોડીને કહેવા લાગ્યો

માર્ગાનુસારિતા માસી.

વિચારની નમ્રતા.

માસીનુ ઓળખાણ.

દેશાટનના લાભો.

'પિતાજી' જો કે આપને હુ કાંઈ કહેવાજોગ નથી, છતાં માટે આપને જાણવનુ જોઈએ કે આપને જેવા ધ્રાણ સાથે દોસ્તી થઈ છે તે ઠીક નથી એ ધ્રાણ મારો માણુગ નથી, પરંતુ મલા દુષ્ટ છે, તેનુ કારણ આપ જરા વિસ્તારથી સાંભળો આપ જાણો છો કે હુ આપશ્રી અને મારી માતાને પૂછ્યાબગર દેશપરદેશ જોના સાડ નીકળી ગયો હતો 'પિતાજી' એવી રીતે પૃત્નીપર-રતા દરતા અનેજ ગામો નગરો, ખેટા (ખેરૂતને રહેવાના તદ્દન નાના ગામડાઓ-નેહડા) ખાણો વિગેરે સારી રીતે જોયા ફરતા ફરતા એક વખતે હુ ભવચક્રનગરમા આવી પહોંચ્યો 'એ નગરના રાજમાર્ગમા મેં એક સુદર શ્રીને જોઈ એ

૧ આગળ જણાસે કે વિચાર રત્ન વગરજ દેશાતર જોવા ગયો હતો વિચાર રત્ન વગર પરદેશ દોડ્યા દે છે એ માનસસાક્ષનો નિયમ છે

૨ વિચારકુમાર પોતાના પિતા યુધકુમાર પાસે જાતિ અનુભવ કહે છે-યુધાચાર્ય (મહાત્માયુનિ) પોતાનુ ચરિત્ર ધવળરાજ સન્મુખ કહે છે-એ આખુ ચરિત્ર સસારીજીવ સદાચમ સમક્ષ દટી જતાવે

૩ વિચાર-ને અકુશ હોતો નથી તેથી આ જાણવ પુત્રધર્મને ન છાજતી છતાં માનસિક નજરે યોગ્ય છે

૪ ભવચક્ર-સ્વરૂપ માટે જુઓ ૩ ૪ ૩ ૨૦ વિસ્તારથી એ નગર અને તેના જનાવોનુ વર્ણન સદર પ્રસ્તાવમા લ્યાર પછી આવે

વિશાળ આખોવાળી મુદર લલના મને જોઈને ઘણી રાત્રી થઈ અને
જાણે કોઈ અવર્ણનીય નવીન રસનો અનુભવ કરતી દોય તેવી દેખાઈ

એના દેખાવનું વર્ણન કરવું ઘણું મુશ્કેલ છે પરંતુ
શુદ્ધ સ્નેહના સાધારણ ઉપમા આપીએ તો નિષ્પૃથક્કની મુદર મા-
નિઝરણાએ જરૂરે અમૃતનું ઘાટણ કર્યું હોય સારે જેવી તે માન્ય

દેખાય અથવા તો વાદળાનો ગડગડાટ માલગી
ગાજતા આકાશ તરફ જોઈ જોઈને જેમ મયુગી (દેલ) નાથ ઢગી
હોય સારે તે જેવી દેખાય અથવા ચક્રનાડી આખી ગતનો વિરહ
મહન કર્યા પછી અવારના પહોરમાં પોતાની માથે ઢગનાં પ્રિય-
પતિ(ચક્રવાન)ને મળે તે વખતે તેના મુખનો જેવો દેખાવ થાય
અથવા વદ્રની કળાની આસપાસથી વાદળાઓનું આવગણું દૂર થયા
પછી તેનો જેવો મુદર દેખાઈ રાસદનનુમા પૂર્ણિમાએ થાય છે તેવી
આખોથી તાડી તાડીને એ ગાત માધ્વી શ્રી મારી મામુ જોતી દલી સ્વાગે
લાગતી હતી જાણે એનો ઢાંઢ મહાન રાજ્ય ઉપર અભિરેક કર્યો
હોય અથવા તો જાણે એ મુખસાગરમાં લદખદ થઈ નવ દોય તેવી
મુદર આનંદદશાને અનુભવતી તે મારા જોનામાં આવી એને એ
ટવા બધા હર્ષમાં આવેલી જોઈને મને પણ ઘણો આનંદ થયો, એ-
હથી લગ્નપૂર્વ મનનને જોતા ચિત્ત જગત આર્દ્ર થઈ જાય છે, નમ્ર
થઈ જાય છે, પ્રેમાળ બની જાય છે એ સર્વ માધાત્મ નિયમ પ્ર-
માણે મારી પણ એ પવિત્ર દેખાતી શ્રી તગ-લામણી થઈ આવી
અને મેં એને પ્રણામ કર્યા એટલે તેણે મને આશિર્વાદ આપી

સાર પછી પુરત જ એ મુદર લલના મને જોવા લાગી 'મદો
મારા દૃદયનદન' તુ કોણ અને ક્યાંથી આવ્યો છે તે જણાવ

મેં જવાબમાં કહ્યું "ધમતવ નગરમાં રહેલી દેવી વિશાળમાના
અને પિતા ક્યુવરાજનો હુ પુત્ર છું અને દેતાદેન કરી સાર પ્રાપ્ત કરવા
સાર હાલ મુઆ-રીએ નીકળી પડ્યો છું

મારો આવો જવાબ માલગીને એ શ્રીની આજ્ઞા દર્શના આનું
આવી ગયા અને એહથી મને ભેટીને વારવાર મુનન લેવા લાગી અને
માઝ માધુ મુધવા લાગી 'સાર પછી અમાગી વચ્ચે નીચે પ્રમાણે
વાતચીત થઈ —

૧ વગલ બાળકનું માથું મુઠે એ પ્રેમ દેખા જાયે મા. છે બચાવમાં
અસારે પણ એ વિવાજ પ્રચલિત છે

માર્ગાનુસારિતા—“અરે મહાભાગ્ય ! તુ અહીં આવીયો તે બહુ સાડ ક્યું દીકરા ! તારા હૃદય અને આખોથી હુ તો તને પ્રથમથી જ ઓળખી ગઇ હતી માણસની આખો અને તેતુ હૃદય એ બને જાતિસ્મરો’ છે, એ સામાને ભેદને કંઈ જાતનો અને કોણ છે તેની બરાબર સાક્ષી આપે છે, કારણ કે તે દેખવામાત્રથી જ પ્રિય અને અપ્રિયને બરાબર જાણી જાય છે, પણ ભાઈ ! તુ મને ઓળખતો નહિ જ દો, કારણ કે તુ નાનો છે અને જ્યારે મેં તને મૂઝ્યો ત્યારે તો તુ તદ્દન બાળક હતો એ ભાઈ ! હુ તારી માતા ધિવપાની બહેનપણી છુ, યુધરાજનો પોતાનો પણ મારા ઉપર ઘણો એક છે અને માડ નામ માર્ગાનુસારિતા છે તારી નિષ્પાપ માતા વિષ્ણુદેવી માડ રા શીર છે, માડ જીવતર છે, મારા ગ્રાણુ જેવી છે અને તારા પિતા છુરદેવ તો મારા જીવનથી પણ મારે વધારે છે એ બનેના હુકમથી હુ ચોકવિચોકન કરના સાડ નીકળી પડી તે વખતે તો માત્ર તારો જન્મ જ થયા હતો’ આ પ્રમાણે હોવાથી તુ તો મારો’ ભાણુજ છે, તુ મારો પુત્ર છે, માડ જીવતર છે, અરે વહાલા ! તુ તો માડ સર્વદેવ છે, મારો પરમાત્મા છે અરે ભાઈ ! દેશ જોવાની ઇચ્છાથી મુસાફરી એ નીકળી પડીને તેં ઘર છોડ્યું તે તો ઘણુ સાડ ક્યું તુ ઘણો જિજ્ઞાસુ હો એમ ચોક્કસ જણાય છે આ દુનિયા અનેક પ્રકારના બનાવો, હેવાલો અને કુતૂહલોથી ભરેલી છે તેને જે પ્રાણી પોતાને ઘરેથી નીકળીને પહોંચેથી છેલ્લે મુધી જોતો નથી તે કુવાના દડકા જેવો છે એમ સમજવુ એવા ઘરે બેસી રહેનારની દુનિયા બહુ ટુંકી હોય છે અને તેની નજર પણ ટુંકી જ હોય છે, અને રહે છે, કારણ કે દુનિયામાં ઠંઠ ઠંઠ પ્રકારના વિવાસો હોય છે, કંઈ કંઈ જાતની હુ-શિયારીઓ હોય છે, કંઈ કંઈ પ્રખરની ખુદ્દિ હોય છે, કંઈ કંઈ પ્રકા

૧ જાતિસ્મર જાતિને યાદ કરાવનાર જે આખો અને હૃદય એની જાતિને યાદ કરાવે જ એને જોવાથી જ પ્રિય અપ્રિય જણાઈ જાય જ એ પૂર્વેના વહાલો હોય તો રાગ થાય છે ન હોય તો રાગ થતો નથી, તેથી આખો અને ચિત્તને જાતિસ્મર કહેવામાં આવે છે

૨ ચિંતારનો જન્મ થતા મારગવિચોકન થવાની સરજાવ થાય છે, ત્યાં મુધી ઓપ દૃષ્ટિ હોય છે, તે મઠી જઈને થોજ જી આવે છે અને માર્ગાનુસારી થતા સમ્યક માને રસ્તે અવિભેદ વરડ પ્રયાણ થાય છે

૩ આપણા દેશના રિવાજ પ્રમાણે માની બહેનજાતી સખી હોય તેને માસી કહેવામાં આવે છે

રની ચાલાકીઓ હોય છે, કંઈ કંઈ પ્રકારની દેશભાષાઓ જાણવા લાયક હોય છે અને લોકોની અનેક પ્રકારની ઇચ્છાઓ અને આચારોની મુંદરતા જોવા લાયક હોય છે—આ સર્વ બાબતોની અનેક ધૃતિ રાઓ હુઆઓ છળપટ કરનારાઓથી ભરેલી અને અનેક પ્રકારના બનાવોથી ભરપૂર પૃથ્વીને અનેક વાર જોવામા ન આવેલા સુધી શી ખબર પડે ! તેટલા માટે ભાઈ ! તુ મોટા જબરજસ્ત ભનચક નગરમા જોવા સાફ આવી પહોંચો તે બહુ સાફ કર્યું આ નગર અનેક બનાવોથી ભરપૂર છે, અનેક નનાઈજેવી અદ્ભુત વસ્તુઓથી યુક્ત છે અને ચતુર માણસોથી વ્યાપ્ત છે જે પ્રાણીઆ નગરને ચારી રીતે બરાબર જુએ છે તેણે આ આખા ચર અને રિયર, સ્થાવર અને જંગમ ભુવનને જોયું એમ સમજવું, ઘરણું કે આખા ભુવનનો-સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળનો—અત્ર સમાવેગ થાય છે અહો મારા ગલ ! તુ જાતે ચાલી ચલાનીને અહીં આવી પહોંચો અને મારી નજરે પડ્યો તેથી ખરેખર હું ધન્ય છું, ભાગ્યશાળી છું, દૃઢકૃત્ય છું”

મેં (વિચારે) “જનાબ આપ્યો—આપ કહો છો તે પ્રમાણે છે તો મને મારા નસીબે તમારી સાથે મેળવી આપ્યો તે બહુ સાફ થયું હવે મારી ઉપર કૃપા કરીને માતાજી ! મને સારી રીતે આ ભનચકનગર બતાવો”

માર્ગાનુસારિતાએ બતાવેલ ડોલક.

ભનચકની અનેક નવીનતાઓ.

સયમ સુભટના હાલહવાલ.

વિચારપુત્ર પોતાના પિતાશ્રી બુધરાજને કહે છે કે—મારી મા

સીએ મારો આવો જવાબ સાંભળ્યો એટલે તેણે મારી
પર્વતપર માગણીનો સ્વીકાર કર્યો અને અનેક પ્રકારના બનાવો
જેન પુર સાથે આખું ભનચકનગર મને સાથે રહીને બતાવ્યું
હવે જો નગરમા ફરતા ગતા મેં જરા દૂર એક

નાનું નગર (ગામ) જોયું, જો નાના નગરની વચ્ચે એક મોટો
હુગર ઘણે દૂરથી નજરે પડતો હતો, વળી જો હુગરના એક
મોટા શિખર ઉપર એક નાનું શહેર વસેલું પણ ઘણે દૂરથી
દેખાતું હતું મેં માર્ગાનુસારિતાને પૂછ્યું “માતાજી ! આ ભન-
ચકનગરમા વળી બીજું અદર શહેર તે કેવું છે ? વળી જો નગરમાંથી
એક મોટો પર્વત બહાર નીકળેલો દેખાય છે તે કયો ? અને તેના
શિખર ઉપર શહેર કયું છે તે સર્વ મને સમજાવો”

માર્ગાનુસારિતાએ મને જવાબ આપ્યો કે “શુ તે આ નગર
જેયુ નથી? એ સાત્ત્વિકમાનસ^૧ નગર નામે ઘણા કાળથી પ્રસિદ્ધ
છે, એ નગરની અદરથી જે પર્વત નીકળે છે તેનું નામ વિવેકપર્વત^૨
છે અને એ પર્વતની ઉપર જે મુંદર નગર દેખાય છે તેનું નામ જૈ-
નપુર^૩ છે તુ તો બધી હકીકતનો સાર સમજે છે છતાં આવો મવાય
તે કેમ થયો?”

માર્ગાનુસારિતા એ પ્રભાતે વાત કરતી હતી તે વખતે એક
બીજો ઘણો ધ્યાન ખેંચનારો બનાવ બન્યો તે હકીકત
મવાયલો આપ સાબળો એક રાજપુત્રના આખા શરીરે ઘા
રાજપુત્ર વા યા છે, તેને લીધે તે ઘણો વિહળ થઈ ગયેલ
છે, બીજા માણસો તેને ઉપાડીને અન્યત્ર લઈ જાય
છે અને તેની ચારે બાજુ પુરપો વીંટળાઈ વળેલા છે-આવો એક
રાજપુત્ર અમારા જોનામા આન્યો એને જોતાજ પિતાજી! મેં મારી
માસીને પ્રછય “અરે માતાજી! આ રાજપુત્ર જોવો લાગતો પુરપ
ઢોણ છે? એના ઉપર સખ્ત ઊડા ઘા ઢોળે ક્યાં છે? એને ક્યાં લઈ
જવામા આવે? અને એની સેવામા કોણ કોણ છે? એ સર્વ મને
બરાબર જણાવો!”

માર્ગાનુસારિતાએ મને જવાબ આપ્યો “અહીં યતિધર્મ
નામનો રાજા છે, તેને યતિધર્મ નામનો એક પુત્ર
સુયમને ૫ છે, એ યતિધર્મના પ્રખ્યાત પરાક્રમવાળો આ સુયમ^૫
ડોળો માર નામનો માણસ છે વાત એમ છે કે એના મોટા
રાનુઓ મહામોહ વિગેરે છે જેઓ ઘણા દુષ્ટ અને
ભયંકર છે તેમજો એને એક વખત એકલો જોયો એટલે લાગ જોઈને
એને ખૂબ માર્યો તે વખતે રાનુઓ ઘણા હોવાથી અને તે એકલો
હોનાથી એણે ઘણા પ્રહારો ખાધા અને એને લઈને આખે શરીરે
તે જર્જર થઈ ગયો અને અત્યારે એને એના લરકરીઓ પાછો લઈ

૧ એનું વિસ્તારથી વર્ણન પ્ર ૪ પ્ર ૩૩ માં થઈ ગયું

૨ વિવેક પર્વતનું વર્ણન સદર પ્રકરણમાં પૃ ૧૦૪૭ થી ગઈ ગયું તે જુઓ

૩ જૈનપુર વર્ણન સદર પ્રકરણમાં પૃ ૧૦૪૯ થી શરૂ થાય છે

૪ જુઓ પ્ર ૪, પ્ર ૫૪ પૃ ૧૦૫૮

૫ જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૩૫ પૃ ૧૦૬૬

૬ યતિધર્મના પરિવારમાં દસ માણસો છે તેમાં હજી સુયમ નામનો છે
એનું વર્ણન સદર પ્રકરણમાં પૃ ૧૦૭૩ થી શરૂ થાય છે એ જુઓ

જય છે એના પાળાઓ હવે એને તેના રાજમદિરમા લઈ જશે આ નગરમા જ્યાં રાજમદિર આવેલું છે ત્યાં એ મયમના સર્પ સળધીઓ વમે' છે”

આ પ્રમાણે સાલળીને મે જણાવ્યું—“અરે માતાજી! રાનુઓએ

આવી ભયકર પીડા પોતાના માણસને કરી છે એ વિચારને

કા ત ક જોઈને હવે ચારિત્રધર્મરાજ વિગેરે શુ કરે છે તે જોવાનું મારા મનમા મોટું કૌતુક થયું છે, એ જોવાથી મને ઘણું

જાણવાનું મળશે એવું મને લાગે છે, તો માતાજી! તમે મને પેલા ડુગરના શિખર ઉપર લઈ જાઓ અને ત્યાં આ મયમનો સ્વામી (ચારિત્રરાજ) કેવી રીતે કરે છે તે જાણ બતાવો.”

પિતાજી! મેં જે ઇચ્છા માર્ગાનુસારિતા માસીને દર્શાવી તે તેણે બહુ ખુશીથી મનીકારી

ચિત્તમમાધાન મહપમા ચારિત્રરાજ.

સયમના પગલવધી મુલદોને ક્ષોભ.

ગજઓની પન્થિદ્રમા નિથારવિનિમય.

હાર પછી મારી મામીએ રસ્તો બતાવ્યો તે માર્ગે હું તેની પછાડે વિવેકગિતિના શિખરે ગયો એ પર્વત ઉપર જૈનપુરમા મોટા રાજ્યમહાળની વચ્ચે ચિત્તસમાધાન મહપમા ચારિત્રધર્મરાજ બેઠા હતા, એની પાસે બીજા ગજઓ પણ બેઠા હતા તે મર્ચનું વર્ણન તેણે જૂદું જૂદું કરી બતાવ્યું, નરણુ કે એ પોતે તત્ત્વ બહુ મારી રીતે જાણી રહી હતી^૧ હવે એ પ્રમાણે અમારી વાત ચાલતી હતી તે વખતે પેલા લશ્કરી સયમ મુલદને રાજસભામા લઈ આવ્યા, ચારિત્રરાજને સયમ બતાવવામા આવ્યો અને બનેલ સર્વ હકીક્ત નિવેદન કરવામા આવી

રાનુએ પોતાના માણસને આટલી સખ્ત ધન કરી એ દકીકત શ્રવણે હકીકત સાબળતા આખી રાજસભામા રહેલા મુલ રાજસભારિયતિ દોમા મોટો ખળભળાટ થઈ ગયો તે વખતે સભા જનોના મોટા ભયકર અવાજથી, તેમજ તેમના હાથના પછાડાથી જમીન કપાયમાન થઈ ગઈ અને મોટા ખળભળાટથી

૧ સયમના સળધીઓ તે ક્રમા, માર્દવ આર્જવ મુક્તવા, તપ, મલ, શૌચ અદ્યિતત્વ અને બ્રહ્મચર્ય—અ ૫ પ્ર ૩૫ મા વર્ણવેલા છે તે જુઓ

૨ વિવેકગિતિનો માર્ગ મા નાનુસારીપણાથી જ સોધી સમય કે

૩ ચારિત્રરાજના આખા પરિવારનું વર્ણન અ ૪ પ્ર ૩૪ થી શરૂ થયેલ છે ત્યાં તે વિગતવાર આપેલ દોવાળી અને તેન પત્રગવર્તન ૧૬-૨૭

ગાજી ઉઠેલ મહાસમુદ્ર જેવી તે રાજસભાની સ્થિતિ તો વખતે બની ગઈ ક્રોધ પામેલા યમરાજની જેવો દેખાત કરીને કોઈ મોટેથી હોઝારો કરના લાગ્યા, કોઈ પોતાના હાથને પલાડવા લાગ્યા, કોઈના રોમરાય લાગણીથી હિચા થઈ આવ્યા, કોઈ તે બનાવ જોઈને એવા આકરા થઈ ગયા કે રૌપથી તેમના મુખ લાલ થઈ ગયા અને તેમના ભયકર ભવા અટ્ટી ગયા, કોઈ વળી છાતી કાઢીને જિભા જિભા પોતાની તરવારો ઉપર નજર નાખવા લાગ્યા, કોઈ ક્રોધથી એટલા અધ થઈ ગયા કે તેની અસરથી તેમની આખો શરીર થઈ ગઈ, કોઈ મોટેથી એટલું અદ્દહાસ કરવા લાગ્યા કે તેના જોરથી જાણે આખી પૃથ્વી ગાજી રહી હોય એમ લાગ્યું, કોઈને તો એટલી સખત ગરમી અદર આવી ગઈ કે તેના તાપના જોરથી તેમના શરીર પર પરસેવાના બિન્દુઓ દેખાવા લાગ્યા અને ફેટલાકતુ શરીર તો ક્રોધથી એટલું બધું લાવ થઈ ગયું કે જાણે તેઓ સાક્ષાત્ સળગતા અગારા (અગ્નિ) જ હોય તેડુ દેખાવા લાગ્યું

આવી રીતે આખા રાજમંદિરના સર્વ લોકોમા મોટો ખળભળાટ થયેલો જોઈને ચારિત્રધર્મરાજને તેના સહબોધ મ
 શાત થવાની રીતે કહ્યું “દેવ! જે ધીરા અને સમજી પુરુષો જાણીઆત હોય છે તેમણે અકાળે થઈ આવેલા વાદળાની ગ
 જના જેવો ખળભળાટ કરી મૂકવો યુક્ત નથી માટે સાહેબ! આ રાજાઓને આપ જરા શાત કરો, હવે વાતની હદ થઈ ગઈ છે, તેથી આપશ્રી તેઓની સાથે આપનો અભિપ્રાય મેળવો અને તેમની પણ પરીક્ષા કરો !”

સહબોધ મત્રીની આવી સૂચના થતા ચારિત્રરાજે સર્વ રાજાઓ તરફ માન નજર કરી અને જાણે તે વખતે વતંતો સૂચનાનો ફોભા અટકાવવાની પોતાની ધમ્મ છે એવી ચેષ્ટા અમલ બતાવી એટલે સર્વ વિચક્ષણ રાજાઓ, મુખટો અને સભાસદો એકદમ મૌન થઈ ગયા ‘ સમજી માણસો ઇસારા માંમા પોતાનું કર્તવ્ય આે સામાન્ય મન સમજી જાય છે

તે વખતે ચારિત્રધર્મરાજે સર્વ સભાજનોને ઉદ્દેશીને કહ્યું “ અહો મટીપાળો ! આ પ્રમાણે હકીકત બની છે તે તમારા સા

ભળવામા અને સમજવામા આવી, હવે આપણે એ સબધમા શુ કરવું તેનો તમારા મનમા જે વિચાર થયો હોય તે જણાવો "

મહારાજ ચારિત્રરાજનો આવો પ્રશ્ન સામળીને સત્ય, શૌચ, તપ, ત્યાગ,^૧ બ્રહ્મચર્ય વિગેરે જે રાજ્યો લા બેઠા ચુદ્ધનો હતા તેઓના મનમા ચુદ્ધ કરવાનો ઉત્સાહ વૃદ્ધિ ઉત્સાહ પામ્યો અને અત્યંત ઉત્સાહમા આવી તેઓએ એકત્ર પણે જણાવ્યું "અહો! આપણા સયમ મુભટની આટલી બધી કદર્યના એ લોકોએ કરી તે સર્વ શુ આપણે ખમીને બેસી રહીએ? શુ હજી પણ આપણને આ બાબતમા વિવબ કરવો ઘટે? અપંગ^૨ કરે તેને ક્ષમા આપવાથી તે અપરાધની ક્ષમા જ જે પ્રાણીઓને અપથ્ય તરીકે પરિણમે-મતલબ જેને ક્ષમા આપવાથી ઉલટા ભેરમા આવે-તેવાઓને તો જડમૂળથી ઉખેડી નાખના એ જ તેઓને ઠેકાણે લાનવાનું ઓસડ છે. ડેટલાક પ્રાણીઓને ક્ષમા આપવી તે ઉલટી અપથ્ય ભોજન જેવી યાય છે અને તેઓ આપનારનો આશય ન સમજતા નરમ પડવાને બદલે ઉલટા ભેરમા આવે છે, તેવાઓને યોગ્ય શિક્ષા કરવી એ જ તેમના સબધમા યોગ્ય ઉપચાર છે વળી સાહેબ! જ્યાં મુધી એ મહામોહ વિગેરે ભયકર શત્રુઓને મારી હઠાવવામા ન આવે ત્યાં મુધી અમારી જેવાઓને મુખની ગંધ પણ કેમ આવે? પણ સાહેબ! આપશ્રીની જ્યાં મુધી એ બાબતમા પ્રબળ ઇચ્છા પ્રવર્તે નહિ ત્યાં મુધી એ દુરાત્માઓનો નાગ પણ થઈ શકે નહિ જુઓ સાહેબ! આપનો એક એક સેનાની એવો બહાદુર છે કે મોટા ભયકર સશ્ત્રામમા તે એકલો શત્રુની આખી સેનાને નસાડી મૂકે, હરાવી દે અને નાશ પમાડે, જેવી રીતે એક કેશરી સિંહ એકલો હરણીઆના આખા ટોળાના ટોળાને નસાડી મૂકે છે તેવી રીતે ત મારો પ્રત્યેક લશ્કરી મુખટ દુશ્મનોને દળી નાખે તેવો છે તે આપને સારી રીતે જાણીતી બીના છે જે આપનો હુકમ વચ્ચે ન આવતો હોય-તેની રાહ ભેવાની ન હોય, તો મોટા ખળભળાટ યથેલા સમુદ્રના મોજાઓની જેમ તમારા સેનાનીઓ દુશ્મનના લશ્કરને ડૂબાડી દે "

મહારાજની વિચારણા. (Consultation)

આ પ્રમાણે મોહરાજ વિગેરેની સામે લડવા જવાની હોંસવાળા ગુમાની રાજ્યો સઘળા એક વિચારમા આવી ગયા અને ઉપર

૧ આ મુકતવા નામની નોથી પુત્રી અગાઉ વર્ણવેલ છે તે સમજવી જુઓ
અ ૪ પ્ર ૩૫ ૫ ૧૦૬૮

પ્રમાણે બાકીને મહારાજ સમક્ષ ખડા થઈ ગયા તેઓના આખા શરીર ઉપર લૂઠાઈ લડવાની ખરબ આવતી જોઈને મહારાજ તેઓની સામે નજર કરી તો મટાભરકર મદોન્મત હાથીને વિદારણ કરવા સમર્થ સિંહ જેવા તેઓ દેખાવા લાગ્યા પ્રથમ વિચાર કરવા જેવા લાગવાથી અને ઉતાવળે કામ કરવાની ટેવ ન હોવાને લીધે ચારિત્ર રાજ તે વખતે એક ખાનગી ઓરડામા પોતાના 'સહબોધ મંત્રી'ને લઈને ગયા વળી પોતાના લમ્કરના બળ વિગેરેના પણ વિચાર કરવાનો હતો તેથી 'સમ્યગ્દર્શન' સેનાપતિને પણ સાથે વિચારણા કરવા માટે બોલાવી લીધો. પેલા સત્ય શૌચાદિ રાજાઓ રાજસભામા રક્ષા અને મહારાજ પોતાના મંત્રી અને સેનાપતિ સાથે ખાનગી વિચારણા કરવા ગયા.

પિતાશ્રી! તે વખતે પેલી મારી માસી આર્ગાનુસાગિતા પણ અતર્ધાનિ થઈ બીજા ન દેખે તેવી રીતે તે ઓરડામા મને સાથે લઈને દાખલ થઈ ગઈ અને લઈને એ રાજા મંત્રી અને સેનાપતિ વચ્ચે જે વાતચીત થઈ તે મારા બાલુવામા આવી ગઈ મહારાજ ચારિત્રરાજે પોતાના મંત્રી અને સેનાપતિને પૂછ્યું કે તેઓના મત પ્રમાણે અભારે શુ કરવું ઉચિત છે જેના જવાબમા સેનાપતિ અને મંત્રીએ પોતાના વિચારો નીચે પ્રમાણે જણાવ્યા.

પ્રથમ 'સમ્યગ્દર્શન' સેનાપતિએ મહારાજને ઉદ્દેશીને કહ્યું "દેવ! આપના બહાદુર લડવૈયાઓ સત્ય શૌચ વિગેરેએ સમ્યગ્દર્શન સે જે કહ્યું છે તે જ આ વખતે આપશ્રીને કરવું ઉચિત નાપતિનો જુરસો છે તે બાબતમા સશય કરવા જેવું નથી એવું કારણ એ છે કે અત્યંત દુષ્ટ ચિત્તરાજા અને તદ્દન નાશ કરવા યોગ્ય શત્રુઓ તરફથી આવેા ન સહન થઈ શકે તેવો શુ હોય તથા પછી જે કોઈ પ્રાણીને સ્વમાનતા જરા પણ ખ્યાલ હોય તે

૧ જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૩૬ પૃ ૧૦૯૦

૨ જુઓ સદર ઝકરણ પૃ ૧૦૮૮

૩ વિચાર પોતાના પિતા જીવકુમારને કહે છે-મહાત્મા મુનિ જે બુધાનાયક છે તે પોતાનું ચરિત્ર ધવળરાજ વિમળકુમાર પાસે કહે છે-સસારીજીવ પોતાની કયા મદાગમ સમમ કહે છે.

૪ અહીં લશ્કરી માણસોની સલાહ અને કારરવાની મુત્સદીઓ (diplomats) ની સલાહમા કેટલો ફેર પડે છે તે જોવા જેવું છે લશ્કરી માણસોમા જુરસો ધણો હોય છે ધ્રુતસદીઓમા ઘીર દરિ, મજબૂતી અને વિચારણા વધારે હોય છે.

બેમી કેમ ગહે ? જે પ્રાણી ગતુ તરફથી અપમાન પામે અને હાડે, તેનો પ્રાણી તો મરી ગયો હોય તો વધારે સારૂ, તેવો હલકો પ્રાણી બળી ગયો હોય તો વધારે મારૂ, એવો પ્રાણી તો જન્મ્યો જ ન હોય તે વધારે મારૂ, અરે એનો પ્રાણી તો ગર્ભમાં જ ગળી હોય તો વધારે મારૂ. જે પ્રાણી ઉપર ગતુઓ વાગવાનું આક્રમણ કરે અને તેને રૂળમાં રગદાળે, છતાં જે નિગતે બેમી રહે તેવો પ્રાણી તો રૂળ જેવો છે, તખલા જેવો છે, રાખ જેવો છે, અથવા તો ગાંધારી નથી એમ કહીએ તો પડે ચોગ્ય છે, જે પ્રાણીને માથે એક પણ ગતુ ગાજતો હોય છે તો તે ગતુને પણ તે છતી લેવાની ઇચ્છા ગમતો હોય છે, તો પત્રી જેને માથે અનંત શત્રુઓ ગાજી રહ્યા હોય તેનાથી તે બેમી કેમ ગહેવાય ? તેટલા માટે હે રાજન ! આપના આખા શત્રુવર્ગનો નાશ કરીને આ પૃથ્વીને આપ તદ્દન નિષ્કટક બનાવો અને સાર પછી નિરાતે બેસો ” આવી રીતે ભુરમામાં આવી જઈને અત્યંત ઉત્કટ વાક્યો બોલીને સમ્યગ્દર્શન મેનાપતિએ પોતાનું બોલનું બધું ધ્યુ આ પ્રમાણે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જે ઉચિત કાર્ય તે વખતે કરના ચોગ્ય લાગ્યું તેનો નિર્ણય તેણે એકદમ જાણી દીધો.

હવે તે વખતે લીલાયુક્ત ગાત નજરે આગિનગને મહાબોધ તરફ નજર ફરી અને ઇગિતથી તેનો અભિપ્રાય શો છે તે જણાવવા મૂચબું આ પ્રસંગે શું ગર્વ કરવા ચોગ્ય છે અને વસ્તુતત્ત્વ શું છે તે મ બધી દરેક બાબતમાં પ્રથક્કરણ કરી હાંકા ઉતરી ગહમ્ય મમજવામાં દુશળ મહાબોધ મનીએ આ બાબતના ગર્ભમાં રહેલ અર્થ વિચારી જવાબ આપ્યો “ દેવ ! તમારી પાસે વિદ્વાન પુત્રો (સમ્યગ્દર્શને)

સારી હરીકત કહી છે તેથી હવે આપની પાસે અ-સહબોધની રાજ સારે મારા જેવાને આ બાબતમાં બોલવું અયોગ્ય નીતિ વિચારણા છે, છતાં મહારાજ ! આપને મારા ઉપર જે બહુ-

માન છે અને આપશ્રી પ્રસંગોપાત મારી સલાહ માગે છે તેથી આપની કૃપા મને ઉત્સાહી બનાવે છે, અને તે ઉત્સાહથી પ્રેરાયલો મારા જેવો પ્રાણી વાચાળ બને છે (સમ્યગ્દર્શનને હિંદેશીને) અહાહા ! તમારામાં ખરેખર ઉત્કટ તેજ છે ! તમારો વાણી ઉપરનો કાણુ પણ ઘણો જબરો છે ! અને મેનાપતિનાજ ! તમારી આપણા સગામી (આગિનરાજ) તર- ભક્તિ તો ઘણી જ વખાણવા લાયક છે તમે કહ્યું કે જે પ્રાણીને માનનો લાઇ પણ ખાત્ર હોય તે શત્રુઓ તરફથી યતો પરાભન સત્કન કરી નાગતો નથી તે

વાત તદ્દન સાચી છે ! તેમજ શત્રુથી પરાભવ પામેલ પ્રાણી આ દુનિયામાં તદ્દન સાર વખરનો ॥ એ વાત પણ તદ્દન સત્ય છે વળી મહામોદ વિગેરે શત્રુઓ ઘણા દુષ્ટ છે, હુમ્યા છે, પાપી છે, માટે નાશ કરવાયોગ્ય છે એ વાત તમે કહી તે પણ સત્ય છે અને આપણા મહારાજના સર્વે સેવકો તેનો ઘાત કરી શકે તેવા પરાક્રમી છે એ વાત પણ સત્ય છે ૫ તો ત્યાં મુઘી પણ કહુ છું કે આપણા મહારાજના હુકમમાં રટેનારા પુરૂષોને તમે બાલુ ઉપર રાખો, પરંતુ એમના લરકરની સ્ત્રીઓ પણ એ મહામોદ વિગેરે શત્રુઓનો વિનાશ કરવામાં સમર્થ છે પરંતુ હકીકત એવી છે કે -

પ્રસ્તાવરહિત કાર્યે, નારમેત વિચક્ષણ ।

નીતિપૌરુષયોર્યસ્માત્, પ્રસ્તાવ કાર્યસાધક ॥

રાહ્યો માણસ અવસર વગર કોઇ પણ કામ કદિ શરૂ કરતો નથી કારણ કે નીતિ અને પુરૂષત્વનો અવસર જ બરાબર કામ સાધી આપી શકે છે. વળી પૂજ્ય મહારાજ અને આપ સેનાપતિ સમક્ષ નીતિશાસ્ત્રની વાતો જણાવવી એ એ કે પિંછપેષણ જેવું છે, ભરડેલું ફગીવાર ભરડવા જેવું છે, તોપણ મુદ્દાની કાંઈક વાત તમને યાદ આપુ છું

ગુજનીતિ.

“રાજનીતિમાં છ શુભો કહ્યા છે, પાંચ અગ્રો બતાવ્યા છે, ત્રણ શક્તિ વહેંચી છે, ઉદયસિદ્ધિઓ ત્રણ બતાવી છે અને નીતિ ચાર પ્રકારની કહી છે, એ ઉપરાંત ચાર પ્રકારની રાજવિદ્યા સ્પષ્ટ કરી છે- આવી આવી બીજી અનેક બાબતો નીતિશાસ્ત્રમાં કહેલ છે તે આ પત્ર વિદિત છે તેથી તેનું વિશેષ વર્ણન અત્યારે કરવાની જરૂર નથી

“પરરાજ્ય સાથે રાજનીતિ ચલાવવામાં છ શુભો ખાસ સ બાળવા જોઈએ તે છ શુભો આ પ્રમાણે ॥ સ્થાન, યાન, સધિ,

૧ અહીંથી રાજનીતિ ચલાવવામાં આવી છે એ સર્વ યોગો તેને લગતા શાસ્ત્રોમાં નૂદા નૂદા આકારમાં આવે છે શુકનીતિમાં પણ સદજ ફરફાર સાથે આવે છે મનુસ્મૃતિનું ટાંચણ આપશું અન્યત્ર જિજ્ઞાસુએ શોધ કરી લેવી

૨ આ છ શુભોના સુબધમાં મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૭ માં નીચે પ્રમાણે હકીકત છે તે વિચારવી ત્યાં સ્થાનને બદલે ‘આસન કષ્ટ વાપર્યો છે ઉપરના સર્વનો પોતાના ઉદય અને પરની હાનિરૂપ કાર્યનું અવલોકન કરીને ઉપયોગ કરવો એ પ્રત્યેક શુભો બે બે પ્રકારના ॥ વતમાન અથવા અવિશ્યતા લાભ માટે મિત્ર

વિગ્રહ, સંશ્રય અને દ્વેષીભાવ. (‘સ્થાન’ એટલે લશ્કરને કંઈ જગ્યાપર રાખવું તે સબધી વિચારણા કુલક ભટ્ટ સ્થાનમાં લશ્કર, ખજાનો, નગર અને દેશનો સમાવેશ કરે છે પરરાજ્ય સાથે નીતિ કેની ચલાવવી તેમાં આસ્થાન ઉપર ખાસ લક્ષ્ય રાખવાનું છે યાનમાં કુચ કરવાની અને હલ્લો કરવાની બાબતનો સમાવેશ થાય છે કેટલીક વાર બચાવ કરવાનો હોય છે અને કેટલીક વાર પોતે જ સામી બાબત પર ધસારો કરવાનો હોય છે આ યાનમાં લશ્કરને પૂરી પાડવાની જરૂરીઆતો સબધી બાબતનો પણ સમાવેશ થાય છે (Commissariat & Transport) ‘સધિ અને વિગ્રહ’ મધિમાં પરરાજ્ય સાથે મુલેહ અને તેને લગતા કોલકારોનો સમાવેશ થાય છે અને વિગ્રહમાં કેવા સયોગોમાં લડાઈ જાહેર કરવી, તે વખતે કંઈ બાબતો વિચારવી તે સર્વનો સમાવેશ થાય છે ‘સશય’માં જે રાજ્ય સાથે મુલેહ અથવા સબધના કોલકાર થતા હોય તે રાજ્યે અન્ય રાજ્ય સાથે લડાઈના પ્રસંગે કેવી અને ક્યારે મદદ કરવી તે બાબતની શરતોનો સમાવેશ થાય છે ‘દ્વેષી-

રાજ્યને મળીને ખીલ રાજ ઉપર ચડાઈ કરવામાં આવે તેને સમાનકર્મી ‘સધિ’ કહે છે અને અમે અમુક રાજ પર ચડાઈ કરશું, તમે ખીલ અમુક ઉપર કરો, એમ ગોઠવણ કરી ચડાઈ કરવામાં આવે તેને અસમાનકર્મી સન્નિ કહે છે રાત્રીનો પરરાજ્ય કરવા પોતે લડાઈ કરવી તે એક પ્રકારનો ‘વિગ્રહ’ અને મિત્રરાજ ઉપર હુમલો કરવા લડાઈ જાહેર કરવી તે ખીલ પ્રકારનો ‘વિગ્રહ’ જરૂર પડતા રાત્રીપર એકલા આક્રમણ કરવું પડે તે એક પ્રકારનું ‘યાન (ચડાઈ)’ અને મિત્રની સાથે મળી ચડાઈ લઈ જવી તે ખીલ પ્રકારનું યાન આસન એટલે સેના બહારથી ફીણ થયેલા રાજ્યે છાનામાના બેસી રહેલું તે એક પ્રકારનું આસન અને મિત્રના રોધથી બેસી રહેલું પડે તે ખીલ પ્રકારનું ‘આસન’ થોડા સૈન્યને અમુક સ્થાનપર રાખવું અને થોડા સૈન્ય સાથે રાજ્યે પોતે કિશ્તીમાં રહેલું એ જે પ્રકારનો ‘દ્વેષીભાવ’ રાત્રીના આવી પડેલા સુકટને દૂર કરવા થોડા રાત્રીનો આશ્રય તે ‘સશય’ અને અવિધ્યના તેવા સુકટને દૂર રાખવા આશ્રય કરવો તે ખીલ પ્રકારનો સશય (મનુ ૭ ૧૬૦-૧૬૮)

અવિધ્યમાં પોતાની હિતિ થશે એમ જાણે અને અલારે સામાન્ય થોડા થશે એમ જાણે તો ‘સધિ’નો આશ્રય કરવો (૧૬૮) ન્યારે મત્રીમંડળ પ્રસન્ન થયેલું હોય અને પોતાને હાથી થોડા ધન, બહાર તથા પ્રજુશક્તિ મત્રશક્તિ અને ઉત્સાહથી ભરપૂર જુએ ત્યારે રાત્રી સાથે વિગ્રહ કરવો (૧૭૦) પોતાનું સૈન્ય ધનથી અને મનથી પ્રસન્ન હોય અને અત્રાદિથી પુષ્ટ હોય તથા રાત્રીસૈન્ય તેથી વિપરીત જાણવામાં આવે ત્યારે રાત્રીપર ચડાઈ (યાન) કરવી (૧૭૧) ન્યારે પોતે હાથી થોડાથી ફીણ થઈ જાય ત્યારે ચતુર્વર્ક ‘આસન’નો આશ્રય કરવો એટલે શાત બેસી રહેલું (૧૭૨) રાત્રી મદ્દાબજવાન હોય ત્યારે ‘દ્વેષીભાવ’ કરી સૈન્યના જે વિભાગ પાડવા (૧૭૩) રાત્રી રાત્રીના સૈન્યને તાબે ચલાવો વખત આવે ત્યારે કિશ્તીમાંથી બહાર નીકળી બળવાન રાત્રીનો ‘આનય’ કરવો (૧૭૪)

ભાન' એટલે એની સાથે કાંઈ વાત કરવી અને અન્યની સાથે બીજી વાત કરવી તે કારસ્થાનીપણાનો આમા સમાવેશ થાય છે કેટલાક નીતિકારોના અત પ્રમાણે દ્વિધીભાવ એટલે લરડરના બે વિભાગ પાડી યુક્તિથી શનુને ખાત કરવો. પરરાજ્યના સમઘમા આ છ ગુણો ખાસ લક્ષ્યમા રાખવા યોગ્ય છે)

“રાજનીતિના પાંચ અંગ બતાવનામા આ પા છે ૧ ડોઇ પણ કાર્ય કરતા ધુચવણ આવે સારે તેના ઉપાયો યોજી રાખવા (ઉપાય ચાર પ્રકારના નીતિકારો બતાવે છે આમ સમજવવુ, દાન પૈસાની લાલચ દેવી ભેદ શનુમા પરસ્પર ભેદ પડાવવો હક સજ કરવી, એ ઉપરાત ાણુ બીજા ઉપાયો પણ કેટલાક નીતિકારો બતાવે છે આયા છેતરપીંડી, ઉપેક્ષા બેદરકારી અથવા ચાલાકી અને ઇદ્રજળી જાદુથી છેતરવુ) ૨ દેશ અને કાળનો વિભાગ (ભૂગોળનુ સ્પષ્ટ જ્ઞાન અને સ્તુત્તિ આજખવાની સમજણુ તેમજ દરેક દેશ અને ભાની સતુને અંગે થતા ફેરફારો વિગેરેનુ સ્પષ્ટ જ્ઞાન) ૩ પુરુષ અને દ્રવ્ય (મતલબ પોતાની પાસે પુરોતુ લશ્કર કેટલુ તૈયાર છે, કેટલુ ખા-કીમા છે અને કેટલુ ખોલાવી શકાય તેનુ છે અને પોતાનુ ધન કેટલુ પહોંચગે, સાધનો કેટલી હદ સુધી કામ આપશે એનુ સ્પષ્ટ જ્ઞાન) ૪ આપત્તિઓના ઉપાય (ડોઇ પણ વખતે આપત્તિ આવી પડશે તે ધારી લઇને તેના ઉપાયો પ્રથમથી યોજી રાખવા, તેને માટે ગોઠ વપુ કરી રાખવી અને તેને અંગે સર્વ વ્યવસ્થા કરી રાખવી) ૫ કાર્યસિદ્ધિ (પોતાનુ મુખ્ય કાર્ય-સાધ્ય શુ તે સ્પષ્ટ રીતે લક્ષ્યમા રાખવુ, તેની સિદ્ધિ તરફ ચાલ્યા જવુ અને વચ્ચે નકામી બાબતો આવે તો તેમા સાઇ પડવુ નહિ કે તેમા સિદ્ધિ માનવી નહિ) જે રાજનીતિનુ પુરુષ ટોચ છે તે આ માથે રાજનીતિના અંગોને બાહુ સારી રીતે જણવો ટોચ છે

“રાજ્ય સત્તાને અંગે ત્રણ પ્રકારની શક્તિને લક્ષ્યમા રાખવાની છે ૧ ઉત્સાહશક્તિ એટલે પોતામા કાર્ય કરવાનો ઉત્સાહ (માનસિક

૧ વર્તમાન મહા યુદ્ધ યુરોપમા ચાલે છે તેને અંગે આ ૩ અંગો વિચારીએ તો સ્થાનમા લડાઇની શક્તિ ચાનમા ત્યા લઈ જવાની ગોઠવણ-ટ્રાન્સપોર્ટ, સધિ રસિધાએ જમની સાથે કરી ત વિગેહ શરૂઆતમા લડાઈ જાહેર કરી તે સત્રય એટલે ઇન્નાડે નવાન સાથે કરેલ પરસ્પર બચાવના કેલકારો (mutual defensive alliance) અને દ્વિધીભાવ તે જમનીએ બત્તેરીઆને પોતાના પક્ષમા લીધું અને ઇન્નાડ ક્રસિ અનેરિકાને પોતાની તરફેણમા લીધુ તે

પ્રેરણા) શક્તિ ડેટલી છે, પોતાનું બળ ડેટ્યું છે તેનો વિચાર કરવો, ૨ પ્રભુશક્તિ અથવા પ્રભાવશક્તિ એટલે રાજ્યતેજ અથવા રાજાનો પોતાનો પ્રભાવ અથવા મુખ્ય સ્થાન, અને ૩ મંત્રશક્તિ એટલે સારી મલાહ મેળવવાની શક્તિ આ ત્રણે પ્રકારની શક્તિ રાજનીતિને અગે ખાસ પ્રાપ્ત કરના યોગ્ય છે, વધારવા યોગ્ય છે અને એ ત્રણ શક્તિનો સમુદાય એટલે રાજ્યસત્તા છે એમ સમજવું એ ત્રણે શક્તિ જેમ વધારે તેમ રાજ્યસત્તા વધારે એમ નીતિકારોનું માનવું છે

“નીતિકારો ત્રણ પ્રકારના ‘ઉદય’ કહે છે એ ત્રણ પ્રકારની શક્તિથી પ્રભુતા ઉત્પન્ન કરાય છે અને મત્રશક્તિમા જેટલો અને તેટલો વધારો કવો એ ત્રણેનો ઉદય બતાવે છે^૧

“નીતિને અગે ત્રણ પ્રકારની સિદ્ધિ બતાવવામા આવી છે જ્ઞાનાનો લાભ, મિત્રનો લાભ અને જમીનનો લાભ જ્ઞાનામા સર્વ ધનનો સમાવેશ થાય છે, મિત્રનો લાભ એટલે દુર્મનની સાથે મુલેહ કરની તે અને જમીનનો લાભ મુપ્રસિદ્ધ છે

ચાર પ્રકારની નીતિ મુપ્રસિદ્ધ છે ૧ ‘સામ’ એટલે સમજાવવું, ૨ ‘ભેદ’ એટલે સામામા ભેદ પડાવવો, ૩ ‘દાન’ એટલે પૈસા આપવા અને ‘દડ’ એટલે તેને સજા કરવી આ સામાદિ ચારે નીતિનો અને ત્રણ અતર નીતિનો વિચાર ઉપર નીતિના પ્રથમ અગને પ્રસંગે થઈ ગયો છે તેમા પણ એમ કહેવામા આવ્યું છે કે પ્રથમની ત્રણ નીતિ છે તે પ્રથમ તપાસવી અને તેમા જે જાવી ન શકાય તો છેવટે દડ નીતિને અમલમા મૂકવી

રાજાએ ચાર પ્રકારની વિદ્યાઓ પોતાની નજરમા ખાત્ર રાખવા યોગ્ય છે ૧ ‘આન્વીક્ષિકી’ એટલે તર્કવિદ્યા, ૨ ‘ત્રયી’ એટલે સામવેદ યજુર્વેદ અને સગ્વેદ એ ત્રણ વેદનું જ્ઞાન ૩ ‘વાર્તા’ એટલે ખેતીવાડી, એનો અર્થ કથાનુયોગ અથવા ઇતિહાસ પણ થાય છે, અને ૪ દડનીતિ એટલે લડાઈ ક્યારે કરવી વિગેરેનું જ્ઞાન (આ ચાર વિદ્યામા બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય અને વૈશ્યના કાર્યોનો સમાવેશ થાય છે મનુ આ ચાર વિદ્યાસાથે પાંચમી આત્મવિદ્યા ઉમેરે છે જ્યારે અન્ય નીતિકારો તેનો આન્વીક્ષિકી વિદ્યામા સમાવેશ કરે છે અન્યત્ર વિદ્યાના ચૌદ પ્રકાર

૧ ત્રણ ઉદયના નામ ગ્રંથકારે આપ્યા નથી, શક્તિના જે ત્રણ નામો ઉપર આપ્યા તેજ ઉદયના નામો હોવાનો મત્તવ તથા સમ્બંધી થાય છે ત્રણ ઉદયના નામ રાજ્યરક્ષણ, પ્રબલક્રિા અને શત્રુ (?) મળી આવ્યા છે

પપુ કહેવામાં આવે છે ચાર વેદ, છ અંગ અને ધર્મ, મિમાંસા, તર્ક, તથા પુરાણ આ સર્વ વિદ્યાઓ રાજનીતિને જાણવી જોઈએ છ અંગમાં શિક્ષા, કટપ (ક્રિયાવિભાગ), વ્યાકરણ, નિરૂક્ત, છદ અને જ્યોતિષ આવે છે)

“ આ સર્વ રાજનીતિના ગુણો, અંગો, શમ્ભિઓ, ઉદયો, સિદ્ધિઓ, નીતિ અને રાજવિદ્યા પૂજ્ય મહારાજને અને મૂળના વાદા આપ સેનાપતિને સારી રીતે વિદિત છે તેથી તેના પર વિવેચન કરવાની જરૂર રહેતી નથી માત્ર જે કહેવાતું છે તે જોઈ છે કે-

કેચલ શાતશાસ્ત્રોઽપિ, સ્વાધસ્યા યો ન ધુમ્યતે ।

તસ્યાકિશ્ચિત્કર જ્ઞાનમન્થસ્યેવ સુદર્પણ ॥

બ્રાણી ગમે તેટલા શાસ્ત્રો જાણતો હોય પણ જો તે પોતાની અવસ્થા બરાબર સમજતો નહોતો તો જેમ આપણા માણસની પાસે આરિસો ધરવામાં આવે તે નકામો થાય છે, તેમ તેણે જ્ઞાન પણ ન કામું થાય છે, ન સાધી શકાય તેવી બાબત મેળવના માટે જે બ્રાણી પ્રવૃત્તિ કરે છે અને યોગ્ય વિવેક તેને અંગ રાખતો નથી તેની લોકોમાં હાસી થાય છે અને તે પોતે મૂળથી નાશ પામે છે. હવે બાઈસાહેબ ! તમે જે કામ આદરું છો તેના મૂળ તો પ્રથમથીજ નાશ પામેલા છે તે જરા વિચારી જુઓ ! અને તેમ હોવાથી તમને ગમે તેટલો લડાઈ કરનાનો કે શત્રુને છતવાનો ઉત્સાહ હોય તે શા કામનો ? હુ આ પ્રમાણે કહું છું તેણે કારણ તમે સાબળો આ આજુ ભવચક્ર, આપણે પોતે, પેલા (મહામોહ વિગેરે) આપણા મોટા દુશ્મનો અને પેલા મહાબળનાનું કર્મપરિણામ નામના આપણા મહારાજ એ સર્વ પેલા મહાત્મા પુરૂષના તાળામાં છે, એના ઉપર આધાર રાખનારા છે, એ મહાત્માનું નામ ‘સસારીજીવ’ છે જેના તાળામાં આ આખી મહા અટપી છે, અને એ આપણે સસારીજીવ તો મારા જેવાના નામ પપુ હજી જાણતો નથી અને મહામોહ વિગેરે શત્રુઓને પોતાના ઘણા વહાવા માને છે હવે વાત એમ છે કે જે લશ્કર અથવા આજી ઉપર સસારીજીવનો વધારે પક્ષપાત હોય તે લશ્કરને વિજય થાય છે તે બાબતમાં જરા પણ શકા જેવું નથી, કાગ્નુ કે

૧ જે જીવને ઉદ્દેશીને વાળ ચાલતી હોય તેના પૂરતી આ હકીકત સમજવી અસરે સસારીજીવ જે પોતાની વાત સહાનુભૂત સમજા કરે છે તેના પૂરતી વાત ॥ પણ યોગ્ય ફેરફાર સાથે તે હકીકત સર્વ સસારીજીવોને લાજી પડે છે એમ સમજવું

દરેક બાબતમાં મૂળનાયક—વરરાજા તો એજ છે આ પ્રમાણે હોવાથી જ્યાં મુધી આપણુ સૈન્ય ઉત્તમ છે, હિત કરનાર છે અને ખાસ સન્નિધિ કરવા લાયક છે એમ તે જાણે નહિ અને જ્યાં મુધી તે આપણી બાજુમાં આવે નહિ ત્યાં મુધી લડાઈની તૈયારી કરવી, પ્રયાણ કરવું કે લડાઈ કરવી એમાં કાંઈ અર્થ નથી, એ મર્વ નકામું છે, રાજનીતિ કહે છે કે તેવા વખતે તો સામ નીતિનો આશ્રય કરવો, ઘેર બેસી રહેવું અને ઉપેક્ષા કરવી, હાથીની જેમ જોયા કરવું—એજ વધારે ઉચિત છે કોઈ કામ જોઈને સમજી મારીએ પ્રથમ મર્યાદા પાળી કરે છે, જેમ હાથીને મારવાના વિચારમાં આવેલો સિંહ મોટી ક્ષણ મારવા પહેલાં સમજાવે છે તેમ સમજી મારી કદાચ કામથી નાસી જાય પણ તે તેણે નાસવાનું કામ જો સમજાવ્યું પૂર્વકતું હોય તો તેમ કરવામાં તેણે પુરપૂર્ણ ગંભીર જતું નથી, ત્યારે સામા મેંદાને મોટા પ્રહાર કરવો હોય છે ત્યારે લડાઈ કરવા ઉદ્યુક્ત થયેલો મેંદો પણ પ્રથમ તો જરા પાછો હઠે છે, પાછો હઠીને જોર એકઠું કરીને મારી મારે છે”

સમ્યગ્દર્શન—“આર્ય ! પણ એ સસારીજીવ તો આપણને જોળખશે કે નહિ તેની કાંઈ ખબર પડતી નથી અને અત્યારે આપણને જેવી હેરાનગતિ કરે છે તેવી હેરાનગતિ પેલા ગુપ્તો તો વાર-વાર કરશે અને આપણને ત્રાસ આપ્યા જ કરશે જુઓ ! જાણે તો એમણે લાગ જોઈને આપણા એક સેનાની સમક્ષે હેરાન કર્યો અને કાંઈ કદાચ એ આપણને સર્વને મારવા મંડી જશે તો પછી બેસી રહેવું તો કોઈ રીતે યોગ્ય નથી, જારણ કે સસારીજીવનું કાંઈ ઠેકાણું નથી”

સંદર્ભ—“આર્ય ! આ બાબત યોગ્ય વખતે સાધી શકાય તેવી છે તેથી તમે ઉતાવળ કે ગભરામણ કરો નહિ એ સસારીજીવ આપણને વહેલો મોડો બરાબર જાણીને માટે વ્યક્ત ન થાયો એનું ખાસ કારણ છે તે આપ વિચારી જુઓ—પેલા કર્મપરિણામ મહા ગણ છે તે આપણા લક્ષ્યમાં છે અને દુરમનના લક્ષ્યમાં પણ છે અને એ લગભગ દરરોજ જન્મે બાજુનો સરખો પક્ષ કરે છે વળી બીજી વાત એમ છે કે સસારીજીવ પોતે પણ એ કર્મપરિણામ મ-

કાળસામ્ય
સામ્યત્વ

હારાજા જે વચન બોલે છે તે આપણે આજુ ઉપાડી લે છે અને તેના હુકમ પ્રમાણે વર્તે છે મને તો એમ લાગે છે કે કોઈ વખત ભવિષ્યમાં લાગ જોઈને એ કર્મપરિણામ રાજા સસારીજીવ પાસે આપણી બરા-

બર ઝોળખાપુ કરાવશે, આપણે કોપુ છીએ, તેના કેટલા હિતસ્વી છીએ તે તેને બરાબર જણાવશે—એવો પ્રસંગ જ્યારે બનશે એટલે કે સસારીજીવ જ્યારે આપણને બરાબર જાણુએ અને પ્રસન્ન થઈને જ્યારે તે આપણી પૂજા કરશે, આપણને માન આપશે ત્યારે 'આપણે શાનું હકાવના બરાબર શક્તિમાન થશું

“આર્ય સમ્યગ્દર્શન” એમાં પપુ વાત એમ છે કે કોઈ વખતે બરાબર અવસર નેઈ વિચારીને એ કર્મપરિપૂર્ણ મહારાજ પ્રથમ તો પોતાની મોટી બહેન ‘લોકસ્થિતિના અભિપ્રાય મેળવશે, વળી બરાબર અનુસર થયો છે કે નહિ તે સમજાયા પોતાની સ્ત્રી કાલપરિણતિને પૂછશે, પોતાના ખાસ સેનાપતિ ‘સ્વભાવને એ સમજી લીકત કહી જોશે, વળી પોતાના પરિવારના નિયતિ યદ્વદ્ધા વિગેરે જે ખાસ માણસો છે તેમને એ સર્વ હકીકતથી બરાબર વાકેફગાર કરશે, સાથે વળી એ સસારીજીવની સ્ત્રી’ લવિતવ્યતાને બરાબર અનુકૂળ કરી દેશે, વળી જીવ પોતે પપુ નિર્ભણ થયેલ હોવાથી તેને સર્વ હકીકત જણાવવાનો બરાબર અવસર થયો છે એમ તે જોશે—આની રીતે સર્વ હકીકત એકઠી કરતા જ્યારે સર્વને આપણી હકીકત રચશે, પસદ આવશે, ત્યારે સસારીજીવને આપણી હકીકત તે મહારાજ બતાવશે અને તે વખતે કોઈ પણ પ્રકારના પ્રતિબંધનો અભાવ હોવાથી—કોઈ અટકાયત કરનાર તત્ત્વ હાજર ન હોવાથી, એ હકીકત સસારીજીવને બરાબર લાગશે અને તેને પરિપૂર્ણ સસારીજીવ આપણા તરફ નિર્ભણ નજરે જોશે અને આપણી વાત સ્વીકારશે અને સમજશે’ જ્યારે એ

૧ આ હકીકત અનુક્રમ સસારીજીવને આશ્રયીને સમજવી

૨ જુઓ પ્ર ૨ પ્ર ૭ પૃ ૩૦૩

૩ જુઓ પ્ર ૨ પ્ર ૨ પૃ ૨૬૨ થી

૪ સ્વભાવ દૃષ્ટા અને નિયતિના વર્ણન માટે જુઓ પૃ ૩૦૭

૫ લવિતવ્યતા સીતુ વર્ણન પ્ર ૨ પ્ર ૭ પૃ ૩૦૮ માં થઈ ગયું છે

૬ પ્રાણીના ઉત્થાન માટે પ્રથમ તો લોકસ્થિતિ જોવાની છે એ જોવી અર મટપટી ચાલે છે કે જેટલા જીવો મોટા ન્ય તેટલા નિર્મોહમાથી નીકળે છે એ સામાય બાબત થઈ ત્યાર પછી પ્રાણીનો પોતાનો પ્રયત્ન (પુરુષાય) અને તે ઉપરાંત કાળ, સ્વભાવ કર્મ અને નિયતિ (લવિતવ્યતા) એ ચારે સમવાથી કારણ જોઈએ મતવળ જ્યારે સર્વ કારણોનો જોગ એકઠો થાય ત્યારે ઉત્થાન થાય છે ત્યાં સુધી સેનાપતિ સમ્યગ્દર્શન ગમે તેટલા પછાડા મારે પણ તેમાં કોઈ તેવ વળવાનું નથી

પ્રમાણે બનશે ત્યારે સેનાપતિ સાહેબ ! આપણે દુઃખનોને મૂળથી મારી હઠાવવા શક્તિમાન થશું તેથી આ બાબતમા વખત લખાવવો મને તો બધી રીતે ઠીક લાગે છે, અવસર આ યે સર્વ કામ બરાબર થઇ જશે ”

સમ્યગ્ચર્ચન સેનાપતિ—“ જો મંત્રીશ્વર ! તમે કહો છો તેમ હકીકત છે તો પછી આપણા તરફથી એક દૂતને મોકલો, એટલે દૂત એ લોકોને જરા ઠમઠોરીને ઠેકાણે લઇ આવે, તો તેઓ કાંઈ નહિ તો આપણા માપુસોને ત્રાસ તો ન આપે, અને પોતાની યોગ્ય દદ તો આપણે નહિ મને લાગે છે કે એટલું કરવું તો ખાસ જરૂરનું છે ”

સદ્બોધ મંત્રી—“ મારા પોતાના વિચાર પ્રમાણે તો હાલ દૂતને મોકલવાથી પણ કોઈ કામ થાય તેવું નથી, આપણે હાલ તો બગલાની જેમ ઇંદ્રિયોને સંકોચીને શુષ્ક પેસી રહેવું એ જ વધારે ઠીક લાગે છે ”

સમ્યગ્ચર્ચન—“ અરે પુરોત્તમ ! એમ બીક ખાઇ જવાનું કાંઈ કારણ નથી, એ પાપીઓ કદાચ ગમે તેટલા શુરમે થાય તો પણ મારા જેવાને શું કરનાર છે ? તમને એમ લાગતું હોય કે આપણે જે દૂતને મોકલવો તને લડાઈની તૈયારી કરવાની ધમકી આપવાની વાત ન કહેવી, પણ માત્ર સમજાવટથી કામ લઇ હકીકત જણાનાનું કહેવું, તો આપણે તેમ કરીએ, દડનો ભય બતાવનાર દૂતને ન મોહ્યતા સામ નીતિવાળા દૂતને મોકલીએ અને તેને કહીએ કે સવિના કોલકરાર યોગ્ય રીતે તે કરતો આવે આ બાબતમા તમને કાંઈ વાધો લાગે છે ? ”

સદ્બોધ મંત્રી—“ આર્ય ! આપ એવા વચન બોલો નહિ જુઓ, વાત એમ છે કે, જ્યારે સામે પક્ષ કોપથી ચઢી ગયેલ હોય ત્યારે તેની સાથે સામનીતિ ચલાવવી કે તેની સાથે મામનીતિ કરનાના કોલકરાર કરવા એ તદ્દન નકામા છે અને ઉલટો તેથી તો કંઈએ વધી પડે છે, તપેલાં ધીમાં પાણી નાખવાથી ઉલટો મોટો લડકો થાય છે એમા જરા પણ શકા જેવું નથી. અથવા તો એ બાબત તમે કહો છો તે પ્રમાણે એક વાર કરી જુઓ અને પછી તેવું કેવું પરિણામ આવે છે તે જોજો, તે વખતે તમને બરાબર ખાતરી થશે કે અત્યારે હું જે પ્રમાણે હકીકત કહું છું તેવું જ પરિણામ આપશે જો મહારાજને પણ એમ લાગતું હોય તો ભને એક દૂતને મોકલી

૧ દૂત સધિ તથા વિમલ દૂતને આધીન છે દૂત બંને પડેલાને સાથે છે અને એકલા મળેલાને છૂટા પાડે છે દૂત એવું કાર્ય કરે છે કે જેથી મનુષ્યો પરસ્પર લડીને છૂટા થાય છે રાજદૂતે યત્નરાજના પુરોવાના છૂપા આકાર છૂપો મનોભિ પ્રાય અને છૂપી ક્રિયાઓ વડે તેમના છૂપા આકાર મનોભિપ્રાય અને કર્મને તથા પ્રતિપક્ષી રાજના કર્તવ્યને બતાવી વેચુ (મનુ ૭-૧૬-૧૭)

આપો, પછી તેઓ (દુશ્મનોના) ભાવ જણાવર સમજી જઇને વખતને અનુસારે જે ઘટતુ કરવા જેવું લાગશે તે પ્રમાણે કરી લેશું”

હૃતપ્રેષા.

સદ્ગોષ્ઠે જે છેવટે વાત કરી તે બાળતમા મહારાજ ચારિત્ર ધર્મરાજે પોતાની અનુમોદના આપી એટલે દુશ્મનોના તરફ તર-સત્ય નામના એક દૂતને મોકલવામા આવ્યો પિતાજી! મારી જિજ્ઞાસા તે વખતે ઘણી ઉશ્કેરાયેલી હતી તેથી મારી મામી માર્ગાનુસારિતા પણ મને સાથે લઇને જે રસ્તે દૂત ચાલ્યો તેની પછારે ચાલી, છેવટે સર્વ મહામોહ રાજના હરધરમા આવી પહોંચ્યા ‘અમત્તા નદીને કાંઠે એક મોટો ચિત્તવિક્ષેપ નામનો મડપ નાખવામા આવ્યો હતો તેમા બનાવેલા એક સભાસ્થાનમા મહામોહ મહારાજ બિરાજમાન થયેના હતા તે જોવામા આવ્યા દુશ્મનથી ભરેલી એ વિરાજ રાજસભામા સભ્ય નામનો દૂત દાખલ થયો અને સહજ પ્રપામ કર્યા એટલે તેને એક સારા આસનપર બેસાડનામા આ યો સ્વાર પછી અરરપરસ ક્ષેમકુશળ વિગેરે સમાચાર પૂછવામા આવ્યા આખરે એ દૂત જે કે સાહસનુ તો ધર હતો છતાં ઉદાર બુદ્ધિ વાપરીને ક્રોધની શાંતિ ધાય તેવી રીતે પોતાનું કાર્ય જપાવતો બોલ્યો —

વિચક્ષણ સત્ય દૂતે આપેલો સંદેશો.

વિરોધી રાજાઓનો ક્રોધી જવાબ.

અભિમાન ઉદ્વેગની પરિસિમા.

“આ ચિત્તવૃત્તિ નામની જે મોટી અટવી છે (જેમા તમે શ્રી ભાસ્થાન લગાવીને રહ્યા છો^૧) તેનો માલેક અને અધિષ્ઠાતા તો સસા રીજીવ છે અને તેથી ખરેખરી રીતે આ અટવીનો મૂળનાયક પણ એજ છે વળી જુઓ! બાહ્ય અને અંતરંગના સર્વ સસારી રાજાઓનો અને ગામો અને નગરોનો ખરેખરો સ્વામી તો તે જ છે એ બાળ તમા જરા પણ શકા જેવું નથી આ પ્રમાણે હોવાથી અમે કર્મપરિ

૧ જુઓ. ૩ ૪ ૫ ૬ ત્યાં ચિત્તવૃત્તિ અટવીમા અમત્તા નદી અને ચિત્તવિક્ષેપ મડપનું સપ્તર્ણુ વલુન આપેલ છે

૨ ચિત્તવૃત્તિ મહા અટવીનું વર્ણન ૩ ૪ ૫ ૬ માં થયું મહામોહ રાજાએ પોતાનું સભાસ્થાન એ અટવીમા નાખ્યું છે અત્યારે દૂત એ અટવીમા નાખેલ સભામાજ વાત કરે છે જે અટવી ઉપર મોદરાજ પોતાનું રાજ્ય માને છે તેના ઉપર ચારિત્રરાજનો પણ સરખો જ હક્ક છે એવી તેની દલીલ છે

લામ વિગેરે બીજા જે દોષ અતરંગ રાજાઓ છીએ તે મર્વે મસા-
રીજીવના નોકર છીએ એ હકીકત હોવાથી આ રાજ્ય એક જ છે,
સસારીજીવ આપણા સઘળાનો એક જ સ્વામી છે, તો પછી આપણે
અદર અદર વિરોધ શા માટે કરીએ? ઉઘાડી વાત છે કે જે
સેવકોને પોતાના સ્વામી (ગૈર) તરફ ભક્તિ હોય છે અને જેઓ
શક્તિનાળા હોય છે તેઓ એક બીજા સાથે અરસપરસ મળી એકત્ર
થઈને કામ કરે છે અને તેથી સેવકોને ભાઈઓ-બધુઓની ઉપમા
આપવામાં આવે છે એવા ભક્તોને પોતાના શેઠનું શ્રેય ઇચ્છતા
હોય તો પોતાના જ પક્ષનો ક્ષય થાય તેવું કરે નહિ, અદર અદર
હડે નહિ અને મારામારી ચલાવે નહિ તેટલા માટે હે રાજેન્દ્ર!
અમારો અને તમારો હવે પછી હમેશાંને માટે પ્રેમ રહે, આપણી
પ્રીતિ અને આનંદમાં વધારો થાય અને આપણે એક બીજાની બા-
જીએ જિલા રહીએ તેમ કરો, એ પ્રમાણે કરવાથી આપણા સ્વામી
સસારીજીવની સત્ય સેના થશે”

સત્ય ક્રૂતે આ પ્રમાણે સત્ય વાત વ્હી એટલે તે સામળીને
મદથી મસ્ત થઈ ગયેલી આખી મોહરાજાની સભામાં મોટો ખળભ
ળાટ થઈ ગયો ત્યાં જે રાજા અને સેનાનીઓ હાજર હતા તેઓ એ
વાત સામળીને પોતાના ટોઠ કરડવા લાગ્યા, આખે નરીરે લાલ-
પીળા થઈ ગયા અને જમીન ઉપર પોતાના પગ પછાડવા લાગ્યા,
એકદરે સર્વની ખુદ્દિ કોધથી અધ થઈ ગઈ, સત્ય ક્રૂતના માયા વા-
તમને ન કચ્યા તે બતાવવા સાચું તેઓ સર્વ એકી વખતે એક સુરે
બોલવા મંડી ગયા “અરે દુષ્ટ મુખાં! તને આણુ તે દોલે શિશુ
કે સસારીજીવ અમારો સ્વામી છે અને અમે અને તમે મળી છીએ?
તને આવી વાત કરનાર કયો મૂખો હતો? તું આણુ આલે-...
કટિપત બોલે છે પદ્મ તું અને તારા પક્ષનાળા મર્વે ન...
રાખજો કે તમે સર્વ પાતાળમાં પેસો તો પણ આણુ બેઠ...
લામાં હવે અમે તમને છોડનાર નથી તું શું બોલ્યો? તું કું...
છે? શું સસારીજીવ અમારો સ્વામી? અને તમે લે...
બધી!! અરે વાહરે! બાલુ મળેનો મળધ ઘટા-યો? અ...
વચનને! અને સાખાગ છે તારા શુભોને! માટે...
અહીંથી જલદી સીધાવો! અને તમે તમારા પોતાના...
શાંતિને માટે અમરણ કરવા તૈયાર થઈ રહો અમે...
જ આનીએ છીએ”

ફૂત પાછો આપ્યો, લગાઇની તૈયારીઓ.

એક બીજાને સામસામી તાળીઓ દેતા અને પરસ્પર હસતા તેઓ ઉપર જણાવ્યા તે અને બીજા તેવા હલકા વાક્યો બોલી ફૂતને નાસ આપના લાગ્યા વળી તેજ વખતે તેઓએ શરીરપર બખ્તર ચઢાવી લીધા અને પોતાના હથિયાર પાપુ હાથમાં લઈ અત્યંત ક્રોધ સાથે તેઓ મહામોહની સાથે રહી તેને આગળ કરી લકવા માટે ચાલી નીકળ્યા સત્ત્વ ફૂતે લાથી એકદમ પાછા આવી તે સર્વ હકીકત ચારિત્રસાજ સમક્ષ વિસ્તારથી નિવેદન કરી ચારિત્રસાજને બખ્તર પડી કે મહામોહનું આખું લટકર પોતાની નજીક આવતું જાય છે એટલે તેણે પાપુ પોતાના આખા લટકરને તૈયાર થઈ જવાનો હુકમ આપી દીધો અને તેનું લક્ષ્મર પાપુ ઝટ તૈયાર થઈ ગયું ચિત્ત વૃત્તિ અટવીના છેડા ઉપર એક સુંદર પ્રદેશમાં એ બન્ને સૈન્યનું આગળ કહેવામાં આવશે તેવા પ્રકારનું જોનારને ખરેખર વિસ્મય ઉત્પન્ન કરે એવું યુદ્ધ થયું

ચારિત્રનાજ મહામોહનું જખરૂં યુદ્ધ.

પ્રકાશ અને અધકાર.

ચોરબકોર અને ધમાલ.

ચારિત્રસાજની હાર.

એક બાળુએ ચારિત્રધર્મસાજને અનુસરનારા રાજાઓનો મોટો સમૂહ પોતાની સાથેના વિવાસ કરતા કરોડો સેનાનીઓના સમૂહ સાથે સર્વના શત્રુની અદરથી નીકળતા પ્રકાશના જળોનો વિસ્તાર ફેલાવી આરે તરફ પ્રસરેલ અધકારનો નાશ કરી રહ્યો હતો, બીજા બાળુએ દુષ્ટાભિસારિ વિગેરે મોહરાયના લટકરના અનેક પ્રયત્ન ભયંકર રાજાઓ પોતાના રણુશીગડાઓ અને અવયવોની છાયા અને શરીરની શ્યામ પ્રભાના જોરથી એવો મોટો અધકારનો પડદો ફેલાવી રહ્યા હતા કે જેથી જ્ઞાનરૂપ જે ઉદ્યોત આપ્યો આવતો હતો તે બંધ થઈ જતો હતો અને સૈન્યનું યુદ્ધ થણુ ભયંકર ચાલવા લાગ્યું, એ બીકણુ માપુસોના મનમાં મોટો ભય ઉત્પન્ન કરતું હતું એમાં અનેક પ્રકારના ચાળા ચતા દતા, અનેક પ્રકારના વાજિત્રો વાગતા હતા, એ વાજિત્રોના અવાજથી ચચારમાં સૂચાર કરનાર જીવોનો સમૂહ નાસ પામી જતો હતો અને એ મહા યુદ્ધ જોવા માટે વિદ્યાસિંહો અને

વિદ્યાધરે મોટી સખ્યામાં આની પહોંચ્યા હતા એ યુદ્ધમાં મહામોહ રાજના સેનાનીઓ પોતાના દુરંભનોને પછાડતા હતા અને પોતાનો જય પોકારતા આગળ વધતા હતા.

તે વખતે

યદુદાસનશસ્ત્રશનૈ પ્રહતં,
લલિતાચિલવારણવાજિરથમ્ ।
શ્રુતમીપણચેરિનિનાદમયા
સદશેષમકમ્પત ધર્મચલમ્ ॥

ચારિત્રરાજનું ધર્મસૈન્ય અનેક પ્રકારના સેંકડો ભયંકર શસ્ત્રોના માર ખાઈ ગયું, તેમની હાથી ઘોડા અને ગેયોની સર્વે ટુન્ડીઓ દળાઈ ગઈ અને દુરંભનની ભયંકર ગર્જના સાંભળીને એ આપ્ત લરકર ધ્રુણ ગયું.

પ્રાતે એ વખતે મહાબળવાન ચારિત્રરાજ ઉપર બળવાન મહામોહ રાજાએ આ મહા યુદ્ધમાં છત મેળવી ચારિત્રરાજના લ રકરમાં ભગાણું પર્ણું અને તેઓ ભાગીને પોતાના સ્થાનમાં પેસી ગયા. મહામોહના સેનાનીઓ મોટેથી રોર બકોગ કરતા પોતાના દુરંભનની પછવાડે પડ્યા અને તેની ચારે તરફ ઘેરે નાખી દીધો. આખરે મોહરાજાનું રાજ્ય ચારે તરફ ફેલાયું અને ચારિત્રરાજ ઘેરામાં અદર સપડાઈ રહ્યા.

‘પિતાશ! તે વખતે માર્ગાનુસારિતાએ મને કહ્યું “કેમ ભાઈ! કુતહળ બરાબર જોયું? હવે તારી જિગાસા બગબર તૃપ્ત થઈ?”

મેં જનાબમાં કહ્યું “અરે હા! માસી! તમારા પ્રમાદથી મારી હોંસ તો બરાબર પૂરી થઈ, હવે મારી એક માગણી છે તે આપ કૃપા કરીને પૂરી પાડો, આ લડાઈનું ખરેખર મૂળ કારણ શું છે તે હજી મારા મનજવામાં આવ્યું નથી તે આપ સ્પષ્ટ કરીને મને જણાવો.”

કલહનું મૂળ કારણ.

દ્રાણીની મૂળ શુદ્ધિ.

વિચારનું સ્વદેને પરિવર્તન.

માર્ગાનુસારિતાએ મને જવાબ આપ્યો “ભાઈ! એ મોટી

સાચી ચાલતી હતી તે વખતે પેલા રાગડેસરિ^૧ રાજા પાસે અનેક બહાદુરીના કામો કરીને નિપુણ થઈ ગયેલો મત્રી^૨ ભેલો હતો તે તને યાદ હશે એ મત્રીએ આ જગતને માધવાની ઇચ્છાથી અજાણિ પોતાના પાંચ માણસો મોકલી આપ્યા હતા હવે વાત એમ બની હતી કે ચારિત્ર રાજના એક સતોષ નામના મત્રીએ તે પાંચ માણસોને રમત માત્રમાં હરાવી દીધા હતા અને તેમને હારી પાછા કાઢ્યા હતા, એ વખતે આ બંને પક્ષોને જે અરુપરસ વિરોધ થઈ ધાયો હતો તેને સંધેને અત્યારે આવું મહા ભયંકર યુદ્ધ અતરંગ રાજાઓમાં થયું આ બંધી અદરના રાજાઓની અદર અદરની ખટ ખટ પરિણામ ■”

નિચાર કહે છે કે પિતાજી ! મેં ત્યાર પછી માર્ગાનુસારિતાને પૂછ્યું “એ પાંચ મનુષ્યોની તમે વાત કરી તેના નામો શા છે ? અને પાંચે આ જગતને કેવી રીતે સાધે છે તે તો મને સમજાવો”

માસીએ મને જવાબ આપતા જણાવ્યું “દીકરા વિચાર ! એ પાંચના નામ અગ્રકર્મે રૂપરો, રંગના, પ્રાણ, દૃષ્ટિ અને શ્રોત્ર એમ કહેવાય છે એ રૂપરો, રસ, ગંધ, રૂપ અને શબ્દ પ્રથમ તો પ્રાણીના મનને પોતાની તરફ ખેંચે છે અને પછી તે દ્વારા પાંચેની શક્તિ નણે જગતને સાધી લે છે તને આ પાંચેની શક્તિની કેટલી વાત કહું ! એ પાંચમાંનો દરેકે દરેક એટલો બળવાન છે કે તે એકલો જ આખા જગતને વશ કરી શકે, સાધી શકે, કબજે કરી શકે, એટલી તેનામાં તાકાત છે હવે જ્યારે એ પાંચે એકઠા થાય ત્યારે તેઓ જગતને સાધે તેમાં નવાઈ જેવું શું છે ?”

પછી મેં મારી માસીને કહ્યું “માજી ! હવે દેશ ભેલાનું મારું કૌતુક પૂર્ણ થયું તમારી કૃપાથી મેં યોગ્ય વખતમાં બહુ ભેદ લીધું હવે હું મારા પૂજ્ય પિતાજીની પાંચે પાછો જઈશ”

માર્ગાનુસારિતા માસીએ મને કહ્યું “ભાઈ ! આ લોકોની ચેષ્ટા તો ભેદ છે હવે હું પણ તારી પછવાડે ત્યાં આવું છું”

૧ મહામોહના આ પુત્રનું નામ અમાક આવી ગયું, જુઓ પ્ર ૩ પ્ર ૪ તથા પ્ર ૪ પ્ર ૧૩

૨ રાગડેસરિના આ મત્રીનું નામ વિષવામિલાય છે, જુઓ પ્ર ૩ પ્ર ૪ સતોષ સબધી હકીકત પણ ઉપર આવી ગઈ, જુઓ સદર પ્રકરણ તથા પ્ર ૪ પ્ર ૩૬

ધ્રાણુ સાથે વર્તના.

(યુધનો તત્સખધી નિર્ણય,)

પિતાજી ! આ પ્રમાણે બધી બાબતોનો નિર્ણય કરીને હું તુરત અહીં આંચો હવે મારે આપને કહેવાની હકીકત એ છે કે આ ધ્રાણુ નામનો જે તમારો દોસ્તદાર થયો છે તે બીલકુલ સારો નથી, એ તો ભોળા માણુઓને છેતરનારો છે અને મનુષ્યોને હેરાન કરનારો અને સમારમા રખડાવનારો છે રાગકેસરિએ મનુષ્યોને હેરાન કરવા જે પાંચ માણુઓ મોકલી આપ્યા છે તેમાંનો તે ત્રીજો માણુસ છે ^૧

* * * * *

વિચારકુમાર પોતાના પિતા યુધકુમાર પાસે આ હકીકત નિવેદન કરતો હતો તેવામાં તો માર્ગનિસાગિતા ત્યાં આવી ચઢી^૨ અને વિચારકુમારે જે હકીકત કહી હતી અને તે પછી ધ્રાણુ સાથે કેવા પ્રકારનો સખધ રાખવો તે બાબતમાં જે હકીકત અને અભિપ્રાય બતાવ્યો હતો તે સર્વ બાબતનું તેણે સમર્થન કરી, વિચારની વાતને પોતાના ટેકો આપ્યો, એને પરિણામે ધ્રાણુનો ત્યાગ કરવા સખધમાં યુધના મનમાં પાકો નિર્ણય થયો.

ધ્રાણુ સાથે વર્તના.

(મદનો તત્સખધે પ્રાપ્ત્યાગ,)

હવે ખીજી બાબતે પેવો મન્દકુમાર જીજગતાની સોબતમાં પડી જઈને ધ્રાણુ મિત્રની લાવનાપાલના કરનામાં આખો વખત તૈયાર રહેતો હતો અને તેટલા સાડ મારા સારા મુગધી દ્રવ્યો મેળવવાની બાબતમાં હમેશા પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો, પોતાના મિત્રને રાજ કરવા સાડ અનેક કષ્ટ સહન કરીને પણ મુગધી લેવાનો પ્રયત્ન કદિ છોડતો ન હોતો હવે હકીકત એમ બની કે એ જ ધરાતળ નગરમાં એક દેવરાજ નામનો રાજા હતો, તેને લીલાવતી નામની સ્ત્રી હતી

૧ આ પ્રકરણની શરૂઆતમાં ધ્રાણુની ઉત્પત્તિ સખધી જે વાર્તા વિચારકુમારે પોતાના પિતા(યુધ)ને કહેવા માગી હતી તે અત્ર પૂર્ણ થઈ આ આખી વાર્તા ધ્રુવજીરાજ સન્મુખ મહાત્મા મુનિએ કહેવા માગી છે તે હજી ચાલુ છે તેની શરૂઆત પ્રકરણ ૧૭ થી થઈ છે

૨ વિચાર પછી માર્ગ પર ચઢાય છે—એ વિકાસક્રમ ॥

એ લીલાવતી મદકુમારની બહેન થતી હતી હવે મન્દકુમાર એક દિવસ પોતાની બહેનને ઘેર ગયો સયોગ એવો થયો કે જે વખતે મન્દકુમાર પોતાની બહેનને ઘેર ગયો તે અવસરમા તેના ગયા પહેલાં એ લીલાવતીએ પોતાની શોકના દીકરાને મારી નાખવા માટે એ ઘણા હલકા માણસ પાસે ગયો સયોગ એકઠો કરાવ્યો અને તેની એક પડી તૈયાર કરી બાલથી સુગંધી લાગતી તે વિષમય પુડી (પડિકું) એવી તૈયાર કરી હતી કે તેને સુંઘતા જ સુંઘનારતું મરણ થાય હવે લીલાવતીએ અવસર જોઈને તેનો ઉપયોગ કરવા સાર એ પડિકાને પોતાના ઘરના બારણા આગળ મૂકી રાખ્યું તેની ગળુતરી એની હતી કે શોકનો છાકરો આવીને તરત જ તે સુંઘશે એટલે એનું કામ પતી જશે સુગંધી દ્રવ્યના પડિકાને બારણા આગળ જોડીને તે ઘરમા ગઈ, ત્યાર પછી થોડી જ વારમા મન્દકુમાર ત્યાં આવી ચઢ્યો અને ઘરમા દાખલ થતા પેલું પડિકું તેણે જોયું તે જ વખતે ભુજંગતાએ અદરથી હુકમ કર્યો એટલે ભાઈસાહેબે એ પડિકું છોડ્યું અને દ્રાણુને એ ગંધ અર્પણ કર્યા દ્રાણુને પડિકું મુઠ્યું કે તુરત જ તેના આખા શરીરમા મૂર્ચ્છા આવી ગઈ અને તે જ ક્ષણે તે જ વખતે મદકુમાર જમીનપર પડી ગયો અને મરણ પામ્યો.

દ્રાણુની આસક્તિમા લપટાયવા મન્દકુમારના આવા હાલહવાલ થયેલા જાણીને બુધકુમાર તેના સર્વધમા વધારે વિરક્ત થયો.

બુધ દીક્ષા.

પછી બુધકુમારે પોતાની સાળી માર્ગનિસારિતાને પૂછ્યું “ભદ્રે મને આ દ્રાણુથી તો તમે ઘણો કટાળો આપ્યો છે હવે મારો જીવ સાથે કોઈ પણ પકારનો સબંધ ન થાય અને એ મારાથી દૂર જ રહે એવો કોઈ ઉપાય બતાવો.”

માર્ગનિસારિતાએ જવાબમા કહ્યું “દેવ! પેલી ભુજંગતાને ત્યાગ કરીને તમે સદાચારપરાયણ થઈ જાઓ અને સાધુઓના સમુદાયમા રહો એવી રીતે તમે સદાચાર સેવશો અને સાધુઓના વચ્ચે રહેશો એટલે એ દ્રાણુ તમારી પાસે હશે તો પણ તમને કોઈ

૧ આ લીલાવતીનું પાત્ર નવું છે મદની બહેન હોવાથી અધમ પ્રકૃતિ હોય તે બનવા જોત. ■

૨ શોકના પુત્રને મારવાની ઈચ્છાવાળી લીલાવતીએ પોતાના ભાઈનો ધાકો તે વિચારવા યોગ્ય છે અતે નફ્ટાઈ કરનાર પોતે જ ખાડામા હતે છે આવ પ્રતિ. બચ્ચારમા મધ્યા બનવા જોવામા આવે છે

પ્રકારના દોષો લગાડી શકશે નહિ, એની છાયા તમારી પર જરાએ પડશે નહિ અને એમ કરતા કરતા ધીમે ધીમે તેનો સર્વથા ભાગ થઈ જશે”

માર્ગાનુમાર્ગિતાએ કહ્યું તે પ્રમાણે કરવું પોતાના આત્માને હિતકારી લાગવાથી બુદ્ધકુમારે તે પ્રમાણે કરવાનો નિર્ણય કર્યો અને તે વખતે એક સદ્ગુરુનો યોગ પણ થઈ ગયો એટલે તેણે તે પ્રમાણે કરી દીધું, અર્થાત્ તેજ પ્રસંગે બુદ્ધકુમારે શુદ્ધમહારાજ પાસે દીક્ષા લીધી અને પોતે સુદર આચાર પાળવામા તત્પર થઈ ગયા ધીમે ધીમે આગમમા ખતાવેલ શુદ્ધ ભાવો એના જાણવામા આવ્યા અને એ શુદ્ધમહારાજની સેવામા વધારે તત્પર થતો ગયો એટલે આચાર્ય મહારાજે એને પોતાનો ગમ્મ થલાનવા સૂત્રિપદ્યોગ્ય પાત્ર જાણી લીધો અને તેનામા કેટલીક લઙ્ગિધશક્તિઓ પણ ઉત્પન્ન થઈ આખરે શુદ્ધ મહારાજે એને સૂત્રિપદે-આચાર્યના સ્થાનપર-સ્થાપન કર્યો

* * * *

‘બુદ્ધસૂરિ પોતાની હકીકત આગળ કહેતા ધવળરાજને કહે છે કે “હે રાજન” તમને પ્રતિબોધ કરના સાડે એ બુદ્ધસૂરિ પોતાના ગમ્મને એક સ્થળે મૂકીને કોઈ પણ શિષ્યને સાથે લીધા સિવાય એકલા અહીં આવેલ છે જે માણસ તમારી પાસે આ હકીકત કહે છે અને તમારા જેવા જે હકીકત સાબળે છે તે કહેનાર બુદ્ધનામનો માણસ તે હું પોતે જ છું”

બુદ્ધચરિત્ર અપૂર્ણ.

૧ આ ચરિત્ર પ્રકરણ ૧૭ પૃ ૧૨૮૮ થી શરૂ થાય છે આખી વાર્તા અમારી-જીવ સદાગમ સમક્ષ કહે છે તે લક્ષ્યમા રાખવું એ તમારીજીવ અત્યારે વામદેવ છે અને બુદ્ધસૂરિ પોતાનું વૃત્તાત ધવળરાજ અને વિમળકુમારને કહે છે તે વખતે તે પણ હાજર છે

પ્રકરણ ૨૦ મું.

વિમળા દીક્ષા

વળરાજના પૂછવાથી બુધસૂરિએ છેલ્લા ત્રણ પ્રકરણમાં વર્ણુ યુ તે ચરિત્ર ખાસ લાભને હેતુ લક્ષ્યમાં રાખી અન્યપર ઉપકાર કરવા સારૂ સમજાવ્યું, એમાં પ્રાણની ઉત્પત્તિ, ચારિત્રરાજની હાર, મદની મૂર્ખાઈ, વિચારની અનેકદેશીયતા, બુધનું સારમહણું, વિગેરે અનેક બાબતો મુદ્દાસર જણાવી અને છેનદે પોતાની ઝોળખાણ આપી તે વાતનું રહસ્ય જણાવતા તેઓશ્રીએ સલામણુ આગળ ચલાવ્યું -

* * *

જનન હકીકતનું સાદૃશ્ય.
મહામોહાદિનો સખ્ત સપાટો.
ભય વગરનું એક જ સ્થાન.

બુધસૂરિ—“રાજન! મારૂ આખું ચરિત્ર તમારી પાસે કહેવામાં આવ્યું તે સાથે મારા બોધનું કારણ પણ તમોને દર્શાવ્યું જે હકીકત મારા સબંધમાં બની છે તેને મળતી હકીકત તમારા સવના સબંધમાં લગભગ સરખી જ બને છે એમ તમારે સમજવું એનું કારણ એમ છે કે આ ત્રણે લોકમાં મનુષ્યો અહીં તહીં વિચરે છે, હરે ફરે છે અને તેની પછવાડે મહામોહ વિગેરે રાત્રીઓ તેને હેરાન કરવા સારૂ દોડતા ફરે છે એ મહામોહ અને તેના તાબાના સર્વ સેનાનીઓ ઘણા ભયકર છે, બહુ આકરા છે અને તેથી જે જે પ્રાણી એના સપાટામાં આવે છે તેના તેઓ કકડે કકડા કરી નાખે છે અને એક ક્ષપુવારમાં એ પ્રાણીને તદ્દન ઉથલાવી નાખે છે, ચુટી નાખે છે, ફેંકી નાખે છે એવી રીતે મોહરાય અને તેના સેનાનીઓ પ્રાણીઓને

મુઝની રહેલા છે, તેના નિઝારણુ માટે આ જૈન શાસનરૂપ સ્થાન જ થયું સાચું છે, ભયવગરનું છે અને હેરાનગતિનો સર્વથા અભાવ દરાવી શકે તેવું છે જે પ્રાણીઓ આ તત્ત્વરહસ્ય સમજ્યા હોય, જેઓએ ભયથી ત્રાસ પામ્યા હોય અને જેઓ તેનાથી મુક્ત થવા ઇચ્છતા હોય તેઓએ આ નિર્ભય સ્થાનમાં પ્રવેશ કરવો સારો છે અને હે રાજન! એમ કરવામાં એક ક્ષણવાર પણ દીલ કરવી મુક્ત નથી, તેથી કાળક્રંત જેવા ભયકર ઇન્દ્રિયના વિષયોને છોડી દો અને આ દિવ્ય પ્રશમ શુભરૂપ અમૃતનું પૂરેપૂરું પાન કરો.”

ધવળરાજનો શુભ આશય,

પ્રતાપથી પરિનારનો વિકાસ,

રાજના મત સાથે મર્મ સંમત.

ઉપર પ્રમાણે હકીકત કહી રહસ્ય સમજાવી છુદ્ધસૂરિ મૌન રહ્યા એટલે ધવળરાજે આશયપૂર્વક ત્રિભંગકુમાર સામું જોયું અને પોતે સહજ મહોં મલકાવ્યું, વળી તે જ વખતે ચોક્કસ આશયપૂર્વક સર્વ સભાજનો તરફ પણ નજર કરી ચો તરફ નજર નાખ્યા પછી તેણે (ધવળરાજે) બોલવા માંડ્યું “અરે લોકો! મહાત્મા છુદ્ધ ભગવાને આપણને સર્વને ઉપદેશ આપ્યો તે તમે સર્વેએ સાંભળ્યો છે? તમારા સર્વના ચિત્તમાં તે ઉપદેશ લાગ્યો છે? તેમનું વચન તમારા મન ઉપર ઘાટ્યું છે?”

એ વખતે કમળનો આખો સમૂહ જેમ સૂર્યના પ્રતાપથી (આકરા તાપથી) વિકાસ પામે તે પ્રમાણે છુદ્ધમૂર્તિ રૂપ સૂર્યના પ્રતાપ (તેજ)થી સર્વ પરિવાર વિકાસ પામ્યો અને તેઓના મુખપર આનંદ છનાઈ રહ્યો, તેઓએ ભક્તિથી હાથ જોડ્યા અને કપાળ મુધી તેને લઈ આવી મસ્તક નમાવીને સર્વ લોકો એક સાથે નીચે પ્રમાણે જવાબ આપવા લાગ્યા—“દેવ! અમે આ મહાત્માના વચન બહુ સારી રીતે ધ્યાન આપીને સાંભળ્યા અને આપ મહા ભાગ્યવાનના પ્રસાદથી તે વચનોમાં રહેલો મુંદર ભાવ અમે જાણ્યો પણ ખરો, અમારા મન અભ્યાર મુધી અજ્ઞાનરૂપ અધકારથી છવાઈ રહેલા હતા તેને આ મહાત્માએ અધકાર દૂર કરીને પ્રકાશમાન કર્યો અને અમે સર્વે મિથ્યા ત્વના ઝેરથી ઝોલા ખાતા હતા તે સર્વના ઉપર અમૃતસિંચન કરીને અમને સર્વેને જીવંતર આપ્યું ઉપકારી મહાત્માએ જે વચન કહ્યા તે અમને સર્વેને ઘરાબર પચિણામ પામ્યા છે, અમારે ગળે એ સર્વ

વાત બરાબર ઉતરી છે, તેથી હવે મહારાજ ! તત્ત્વજ્ઞે એમણે જે આદેશ કર્યાં છે તે સમજાયા જરા પણ વિલંબ ન કરશો !”

રાજ્યચિંતા અને વિમળ.

નિર્વાણને અંગે પિતૃધર્મ.

વિમળનો પિતાસાથે સહચાર.

આખી પચ્ચિહ તરફથી જ્યારે ધવળરાજને આવે મુંદર જવાળ મળ્યો ત્યારે તે મનમાં બહુ આનંદ પામ્યા રાજાના મનમાં શું હતું તે સમાજનો સમજતા હતા અને સમાજનો જાણ ગો હતો તેનો આશય રાજ સમજતા હતા જ્યારે મનના આગમને તુરત અમલમાં મૂકવાનો આતર આશય સર્વનો જણાતો હતો ત્યારે તે બાબતનો અમલ કરવા સાફ પ્રથમ રાજ્ય ઉપર કોઈની સ્થાપના અવશ્ય કરી નેહાં, રાજ્યને માટે વ્યવસ્થા કરી નેહાં અને રાજ્યચિંતાનો ભાર કોઈના માથાપર મૂકવો નેહાં રાજાનું મન સ્વાભાવિક રીતે વિમળ કુમારને રાજ્યગાદી આપવાનું જ થાય તેથી રાજાએ તેને ઉદ્દેશીને કહ્યું “પુત્ર ! હું તો હવે દીક્ષા લઉં, તું રાજ્યને બરાબર નજાં મારા મોઢા પુછવા ઉદયથી આ મહાત્મા ગુરુનો મને આજે યોગ મળ્યો છે”

રાજાએ જ્યારે આવી રીતે રાજ્યત્યાગ અને પુત્રરાજ્યાભિષેકની વાર્તા કરી ત્યારે વિમળકુમારે તેને જવાબ આપતા કહ્યું “અરે પિતાજી ! આ હું ખથી ભરેલા રાજ્યપર આપ મને સ્થાપવા ઇચ્છા રાખો છો તે ઉપરથી મને એમ લાગે છે કે આપનું મારાપર હેતુ નથી, આપનો મારાપર આહ નથી, આપના ચિત્તનો મારાપર ખરો પ્રેમ નથી અરે પિતાજી ! આપ તો સસારથી નિર્વાણ તરફ જાઓ છો અને મને હું ખથી ભરેલા સસારમાં ફેંકી જાઓ છો ! એ તો આપે ઘણી સારી વાત કરી !”

વિમળકુમારના આવા વચન સાંભળીને ધવળરાજ ઘણા રાજ થયા અને જવાબમાં તત્ત્વદર્શી પિતાએ કહ્યું કે “પુત્ર ! તારા વિચાર મુંદર છે અને તું અવસરને યોગ્ય બહુ સાફ કહ્યું છે તારી એની ઇચ્છા છે તો તને પણ અહીં છોડી જઈશ નહિ”

રાજ્યાસને કમળ.

અષ્ટાન્હિકા મહોત્સવ.

દીક્ષાદિ રત્નની પ્રાપ્તિ.

પછી ધવળરાજે કમળ નામનો બીજો પુત્ર હતો તેને રાજ ગાદીએ બેસાડ્યો

સાર પછી આઠ દિવસ સુધી ઘણા આદ્યરથી જિનપૂજા કરી, મોટા પાયા ઉપર અઠાઈ મહોત્સવ કર્યો, આખા દેશમાં અને નગરમાં અનેક દીન, દુખી અને ચાચકને વિધિપૂર્વક યુક્ત દાન આપ્યું, અને વસ્તુઓના દાન આપ્યા, અભયદાન આપ્યું, આખા નગરમાં મોટા ઉત્સવ કરાવ્યો અને તે અવસરઉચિત પોતાના સર્વ કર્તવ્યો કરી લીધા પછી શુભ દિવસે શુભ અવસરે આઠમે દિવસે પોતે, પોતાની રાણી, પ્રિયજનકુમાર, પોતાનો બધુવર્ગ અને અનેક નગરજનોસહિત બુધસૂરિ મહારાજ પાસે વિવિધ દીક્ષા અગીકાર કરવા બહાર નીકળ્યા વિશેષ શુ કહેવું ? તે દિવસે બુધસૂરિપાસે જે જે લોકોએ તે અમૃતમય ઉપદેશ સાંભળ્યો હતો તેમાંના બહુ જ યોદ્ધા દીક્ષા લીધા વિના રહ્યા, ઘણાખરાએ રાજા સાથે ચાત્રિત્ર અહણુ કર્યું, જેઓ ઘરે ગયા તેમણે પણ સમ્યક્ત્વસહિત દેશવિરતિ નત તો લીધું, બાર નતોથી વિભૂષિત થયા એ તો ખરૂ જ છે કે જેઓ ગ્લની ખાણને પ્રાપ્ત કરે તેને પછી દારિદ્ર્ય ગેનું રહે ? ગામઠે રહે ?

પ્રકરણ ૨૧ મું.

વામદેવની નાસભાગ

હાતમા બુધસૂરિએ ધવજરાજતા આગ્રહથી પોતાનું ચરિત્ર કહ્યું ધવજગજ, વિમળ અને સર્વ પરિવાર તેનું વસ્તુસ્તરૂપ સમજ્યા અને દીક્ષા લેવા બહાર પડ્યા આ સર્વ વાર્તાવામદેવની સમક્ષ બની હતી બુધસૂરિના ઉપદેશ દગ્ધિયાન તે હાજર હતો એ સસારીજીવ-આપણો કથાનાયક છે અને પોતાનું ચરિત્ર સદાગમ સમક્ષ ભવ્યપુરુષની હાજરીમાં કહે છે, અગૃહીતસકેતા અને પ્રજાવિરાજા આમે ભેદ છે પોતાની હઝીકત આગળ ચલાવતા સસારીજીવે (વામ દેવે) કહેવાનું ચાલુ રાખ્યું —

દીક્ષાના લાયકી ગણરાયો,

મિત્રના પ્રેમસૌજન્યને વિસાર્યા.

ગુરુવિષે કૃતદોષ કર્યા.

અને નગર મૂકી નાસી છૂટ્યો.

અગૃહીતસકેતા ! હું તો આખી હકીકત બની તે દરમિયાન વા
મહેવ તરીકે બેઠો જ રહ્યો અને એ આચાર્ય મહાસજની રૂપ બદલ
વાની શક્તિ ભેધને, હકીકત જણાવવાની અને ખીલવવાની કુશળતા
ભેધને, વાતને રૂપક આપવાની શક્તિ ભેધને, તેમજ મહામોહના

અધકારને દૂર કરે તેવા વચન સામળીને પણ

માયાનેયોગે

અસહારોપ

જરાએ પ્રતિબોધ પામ્યો નહિ, મારા મન ઉપર

તેની જરાએ અસર થઈ નહિ અને મને એ

વાત જરાએ બેઠી પણ નહિ એમ થવાનું કારણ

તને કહું છું તે તુ સામળ તને યાદ હશે કે હું જન્મ્યો ત્યારથી

મારી સાથે 'બહુલિકા (માયા) નામની એક બહેન થઈ હતી, તને

વળી યાદ હશે કે એ મારી બહેન યોગનો માર્ગ જાણતી હતી

અને મરણ આવે ત્યારે મારા શરીરમાં પ્રવેશ કરીને મારા ઉપર

આવિપલ્ય (સત્તા) મેળવતી હતી હું જ્યારે યુધ્ધસૂરિ પાસે આઠ્ઠો

ત્યારે તે મારા શરીરમાં જ હતી અને પૂર્ણ ભેસથી ઉછળી રહી હતી

અને હે અગૃહીતસકેતા ! આવા આચાર્ય કે જે મહાત્મા હતા, અત્યંત

દયાળુ હતા, પરોપકારી હતા, સર્વ બાળતમા કુશળ હતા, મહાભા

ગ્યવાન પ્રતાપી હતા, તેવા વિશુદ્ધ જીવનવાળા મહાપુરુષને મેં એ

બહુલિકાની શીખવણીથી દુષ્ટાત્મા બનીને તે વખતે એક મોટા ધૂતારા

માન્યા મેં તો એમ જ માન્યું કે એ સાધુના વેશમાં કોઈ અરેખરો

પાખંડી આવેલો છે અને કોઈ ધંદળાજી જેવી રચના કરીને લોકોને

ખોટી ચતુરાઈ બતાવી સર્વને સારી રીતે છેતરનારો

મહાત્માને ધૂ હું વળી વિચારતો હતો કે અહો ! આની ઠગ

તારા માન્યા વિદ્યા તો જુઓ ! એણે કેવી ખોટી યુક્તિબદ્ધ જાળ

પાથરી છે ! એનું વાચાળપણ પણ કેવું જબર છે !

અરે આનાથી છેતરાઈ ગયેલા રાજા વિગેરે મૂરખા છે, અકલ્લ વગ

રના છે, ભોળા છે ! અગૃહીતસકેતા ! વાત એમ છે કે જે પ્રાણી એ

બહુલિકાને વશ પડેલા હોય છે તેઓ જાતે દુરાત્મા (અધમ) હોઈ

આખી દુનિયાને વૃત્તારી માને છે, જેની આખા કમળો થયે

હોય તે સર્વત્ર પીળું દેખે છે, તેમ જેઓ હુમ્મ્યા અને માયાવી હોય છે તેઓ અન્યને પણ પોતાની જેવા જ માને છે મેં પણ અનેક પ્રકારની સાચી ખોટી કટપના કરી, છુધાચાર્યને ધૂતારા હુમ્મ્યા છેતરનાગ માન્યા અને એવી ખોટી કટપનાને પરિણામે એમના વિશુદ્ધ વચનની મારાપર જરાએ અગર ન થઈ અને હું જરા પણ પ્રતિબોધ ન પામ્યો.

આચાર્ય મહારાજ જ્યારે દેશના આપતા હતા અને પોતાનું ચરિત્ર કહેતા હતા ત્યારે ઉપરની સર્વ હકીકતનો બની, મતવબ્ધ, એ મરે વિચારો મને તેમના ઉપદેશના અવસરે આવી ગયા હવે નગરમાં

મહોત્સવ થઈ રહેવા આંખો અને સંજ્ઞને દીક્ષા લે નાસી છટ વાનો અવસર તદ્દન નજીક આંખો તે વખતે મેં વાની સંકળના પાપીએ વિચાર કર્યો કે મારો મિત્ર વિમળ મને

આગ્રહ કરીને જરૂર દીક્ષા અપાવશે, માટે એ મને દબાવું કરે કે આગ્રહ કરે તે પહેલા જ તેને છેતરીને અહીંથી છટકી જઉં ને અહીં રહ્યો તો જરૂર મનથી નહિ તો તેની ખાતર પણ દીક્ષા લેવી પડશે-આવો વિચાર કરીને મુઠ્ઠી વાળીને હું તો ત્યાંથી નાઠો અને એટલે દૂર ભાગી ગયો કે જ્યાંથી એ લોકોને માત્ર નામનિશાન પણ માલુમ ન પડે, મને શોધવા માણસો મોકલે તો તેમને પણ મારો પત્તો ન મળે એટલા દૂર પ્રદેશમાં ગયા પછી મારા જીવમાં જીવ આંખો, મને નિરાત વળી અને મેં દુઃસ્કરનો દમ ખેંચ્યો.

વામદેવ સંબંધી વિગતનાગ પૃચ્છા.

બહુલિકા સ્તેય મુક્તિ ઉપાય વિચારણા.

અયોગ્યતાને લઈને અવધીગણનો ઉપદેશ.

હવે દીક્ષા લેવાનો દિવસ જ્યારે આવી પહોંચ્યો ત્યારે વિમળ કુમારે મારે (વામદેવ) માટે થણી તપાસ કરાવી, ચો તરફ માણસો મોકલ્યા અને મારો પત્તો મેળવવા પ્રયાસ કર્યો પણ આખરે જ્યારે તેને મારા સંબંધી કાંઈ જ સમાચાર મળી શક્યા નહિ ત્યારે તે મારો મિત્ર હોવાથી તેમાં મનમાં મારે માટે ચિંતા થઈ અને આખરે તેણે છુધાચાર્યને પૂછ્યું કે “સાહેબ! વામદેવ ક્યા ગયો છે? અને શું

કારણ વિચારીને ગયો છે? તે અહીં જણાતો નથી તો

સંજ્ઞનની તેનું શું થયું છે?” ગુરુમહારાજે પોતાના જ્ઞાનનો

સહાયતા ઉપયોગ મુકીને માફે આપ્યું ચરિત્ર જાણી લીધું અને

પછી તે સર્વ હકીકત તેમણે વિમળકુમારને કહી

૧ શ્રુત જ્ઞાનનો જરાજર ઉપયોગ મૂકે તો કેવળ જેવી ગતિ આવો દેખીને કહે છે તેવા જ આવો શ્રુતજ્ઞાનથી અનુમાનથી કહી શકે છે

બતાવી વિમળે હું સામાટે નાગી ગયો હતો તે હકીકત જાણ્યા પછી શુરમહારાજને પૂછ્યું “સાહેબ ! આપની આવી અમૃતધારા જેવી દેશના સાબળ્યા છતાં મારો એ મિત્ર વામદેવ આવા પ્રકારની નેણ કરે છે, આપના વાક્ય ઉપર પ્રતીતિ લાવતો નથી અને હજી પણ રખત્યા કરે છે ત્યારે શું તે ભલું જીવ નથી ?”

શુરમહારાજે આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા વિમળકુમારને કહ્યું
 “કુમાર ! એ વામદેવ અભય તો નથી, પણ અ
 જ્ઞાનીનો સારો એ આવા પ્રકારનું વર્તન કરે છે તેનું ખામ
 યનાસો કારણ છે તે તને કહી સમજાવું છું એને એક બહ
 વિકા નામની અતરંગ બહેન છે, તે મહા ભયંકર
 ભોગત્વી છે, અદર રહીને કારસ્થાન કરનારી છે અને વામદેવને તેના
 ઉપર ઘણો જ એક છે વળી એને એક સ્તેય નામનો અતરંગ ભાઈ
 છે તેના ઉપર પણ એનો ઘણો રાગ છે એ વામદેવ ઉપર એ માયા
 અને સ્તેયનું ઘણું ભેર આલે છે તે બંનેની અસરતળે એણે અત્યારે
 આવા પ્રકારનું વર્તન કર્યું છે અગાઉ પણ એ બંનેની અસરતળે જ
 એણે રત્નવિગેરેની ચોરી કરી હતી એ વામદેવના ઘણા વિચિત્ર વર્ત
 નનું કારણ એકદરે તે અતરંગ ભાઈ બહેનો (માયા અને સ્તેય)
 જ આવા પ્રકારનું એ વર્તન કરે છે તેમા એનો કાંઈ ખાસ દોષ
 નથી, એવું અત્યારે આલતું જ નથી, બાકી પ્રકૃતિથી તો એ ઘણો
 સુંદર છે, અત્યારે તે જે જે દોષો કરે છે તેનું કારણ તેનો બહુવિકા
 (માયા) અને સ્તેય (ચોરી) સાથેનો સંબંધ જ છે ”

શુરમહારાજનો આવા જવાબ સાંભળીને વિમળકુમારે એક ઘણો
 સૂચક સવાલ કર્યો “શુરમહારાજ ! ત્યારે એ બાપડો તે અતરંગ હુક
 ભાઈ બહેનથી કોઈ દિવસ ઘૂટશે ખરો કે નહિ ? તે પણ આપ મને
 જણાવો ।”

શુરમહારાજે અત્યંત ગંભીરતાથી જવાબ આપતા કહ્યું “વિમળ !
 ઘણા લાંબા કાળ પછી એ બંને ભાઈ બહેનથી એનો
 ઘટકારનો છૂટકારો થશે, તેનું જાણ કહું છું તે લક્ષ્યમા લઈ
 લેજો અને એનો ઘૂટકારો કેવી રીતે થશે તે પણ તું
 સમજી રાખજો

“વિગદમાનસ નામના નગરમા એ શુભાભિસન્ધિ^૧ નામનો રાજા છે, તેને અત્યંત નિર્મળ આચારવાળી બે ભાર્યાઓ છે, તેઓના નામ અનુક્રમે શુદ્ધતા અને પાપભીરતા છે એ શુદ્ધતા ભાર્યાથી સદરહુ રાજાને ઝડપીતા નામની દીકરી થયેલી છે અને પાપભીરતા ભાર્યાથી અચોર્યતા નામની દીકરી થયેલી છે એ બંને કન્યાઓ ઘણી સારી છે, ભલી છે, મુદર છે એમાની જે ઝડપીતા નામની કન્યા છે તે અત્યંત સરળ છે, સાધુજીવન ગાળનારી છે, સર્વ લોકને મુખ આપનારી છે અને તમારા જેવા પુરુષોને સારી રીતે બોલીતી છે એ રાજાની બીજી અચોર્યતા નામની દીકરી છે તે પણ મોઢ પછુ પ્રકારની સ્પૃહા વગરની છે, શિષ્ટ પુરુષોને ઘણી વહાલી છે અને સર્વ પ્રજાને ઘણી મુદર છે એ અચોર્યતા રાજકન્યાની પણ તમારા જેવાને તો સારી રીતે પ્રતીતિ થયેલી છે જ્યારે તારો મિત્ર (વામદેવ) એ બંને ભાગ્યશાળી કન્યાને પરણશે ત્યારે સ્તેય અને બહુસિક્ષા તેના ઉપર કોઈ પણ પ્રકારનું ભેર ચલાવી શકશે નહિ એવું ગણ્યું છે કે એ ઝડપીતા અને અચોર્યતા બહુસિક્ષા અને સ્તેયના વિરોધી છે, તેથી બંને એ બીજાની સાથે રહી શકતા નથી, ઝડપીતા હોય એટલે બહુસિક્ષાને ચાલી જવું પડે છે અને અચોર્યતા હોય એટલે સ્તેયને ચાલી જવું પડે છે, માટે જ્યારે એ ઝડપીતા અને અચોર્યતાને એને લાભ થશે ત્યારે તે બહુસિક્ષા અને સ્તેયથી છૂટકારો પામશે અત્યારે વામદેવની ધર્મપ્રાપ્તિને માટે જરા પણ યોગ્યતા નથી, તેથી હાલ તો તેની ઉપેક્ષા કરવી, તેને માટે બેદરકારી રાખવી અને તેને જવા દેવો એ જ યોગ્ય છે અત્યારે એને માટે પ્રયાસ કરવો તદ્દન નગમો છે, કારણ કે પેલી બહુસિક્ષા અને સ્તેય તેને ધર્મસન્મુખ થવા દે એમ નથી.”

મુનિમહારાજના આના વચન માલગીને મારા મિત્ર મહાત્મા વિમળકુમારે પોતાના મનમા મારા સબંધી તે જ પ્રમાણે નિર્ણય કરી દીધો અને મારી ઉપેક્ષા કરી મારા સબંધી વિચાર પણ છોડી દીધો.

૧ શુભાભિસન્ધિ-એટલે સારી બાળત સાથે જોડનાર-પુણ્ય દુષ્ટાભિવાયથી વિપરીત એની શુદ્ધતા-અવિત્રતા સ્ત્રીથી ઝડપીતા-સરળતા દીકરી થાય કારણ શુભ સંયોગ અને વસ્તુશુદ્ધતા સરળતાને જ જન્મ આપે અને ત્યાં સરળતા હોય તો કારસ્યાન, ગોટાળા કે કષ્ટને સ્થાન રહેતું જ નથી.

૨ પાપભીરતાથી અચોર્યતા એટલે ચોરી નહિ કરવી એવો ભાવ જન્મે એ પણ શુભ સંયોગનું પરિણામ જ છે.

૩ ત્યાર પછી વિમળકુમાર અને ધવળરાવે ત્રીસા લીધી અને તેની પાલના કરી આત્મોદ્ધાર કર્યો તે દક્ષીણ ઉપરથી સમજ લેવી.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

વામદેવના હાલહવાલ.

મહા પ્રપચ કરી વિમળથી ફૂટે પડી ગયો, માર જન્મતુ નગર છોડી દીધું, મારા મિત્રનો અપૂર્વ એક વિસારી દીધો, મારી સસારવૃત્તિને વિસારી ચૂક્યો અને સરળતા દે સૌજન્યના બદલામાં હુઝાર્યાઈ અને તરકટને સ્થાન આપ્યા અને મારી જાતને નસીબદાર માનતો હું બરાબર વખતે ખસી ગયો

ચોરી અને માયાનું વામદેવપર પ્રાબલ્ય,

સળગ ગેઠપગ તેણે ફેરવેલો અચોક્ષ્ય પ્રયોગ,

ચોક્કીદારેએ મેળવેલો પત્તો અને વામદેવને સળ,

વિમળ મિત્ર પાસેથી નાસેલો હું કાચનપુર નામના નગરમાં ગયો ત્યાં જઈને હું બજારમાં ગયો એક દુકાનપર સરળ નામનો શેઠ મારા જોવામાં આવ્યો. હું તેની દુકાનપર ગયો તે વખતે મારા શરીરમાં રહેલી બહલિકા (માયા) જોરમાં આવી, વિકરવર થઈ, એની અસરતળે હું તે શેઠને પગે પડ્યો, જાણે હું કોઈ નાટક કરનારો હોઉં તેમ કૃત્રિમ આડબાર કરી મારી આખાં જો આનંદના આસુથી ભરી દીધી, તે જોઈને સરળશેઠનું હૃદય પીગળી ગયું પછી સરળશેઠ અને મારી નચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઈ -

સરળશેઠ—“ભદ્ર ! આ તને શું થયું છે ? તું આમ શા માટે આસું પાડે છે ?”

વામદેવ—“પિતાજી ! આપને જોતાં મને મારા પિતા યાદ આવી ગયા !”

સરળશેઠ—“ભાઈ ! તું રડ નહિ, જો એમ જ છે તો જા, હું તને આજથી મારો પુત્ર ગણુ છું”

વામદેવ—“આપને હું મારા પિતા જ માનું છું”

સરળશેઠ મને તુરત જ પોતાને ઘેર લઈ ગયા અને પોતાની બધુંમતી નામની સ્ત્રી હતી તેને મને સોંપી દીધો, અર્પણ કર્યો, તેણે મને સોજન વિગેરે કમવ્યુ, પછી માત્ર નામ કુળ વિગેરે સર્વ પૂછ્યું, જે મેં સર્વ બરાબર જણાવ્યું, સગળ શેઠને જ્યારે માલુમ પડ્યું કે હું તેમની જ જાતનો છું ત્યારે તેને પણ ઘણો આનંદ થયો અને પછી તે બોલ્યા “ત્રિયે ! વહાલી ! આપણે ઘણા ઘરડા થયા છીએ અને અપુત્રીયા છીએ, તેની સ્થિતિ વિચારીને દેવે આપણને આ પુત્ર આપ્યો છે, અપુત્રીયાનો તે પુત્ર થશે અને વળી આપણુ ધરપણુ પણ પાળશે ત્યાં, દેવે આ વામદેવ આપણને આપ્યો તે ઘણું સાક્ર થયું”

પોતાના પતિના આવા સુંદર વચન સામળી બધુંમતી ઘણી રાજ થઈ ત્યાર પછી ‘સરળશેઠે’ તો મારાપર આખા ઘરનો ભાર આરોપણ કરી દીધો, હું જાણે ઘરનો માલેક હોઈ તેમ મારી સાથે વર્તવા માલ્યું, દુકાનની અંદર ગુપ્ત સચોમા જમીનમા રાખેલ હીરા મોતી રત્ન પરવાળા વિગેરે મહા મૂલ્યવાન ધન મને બતાવ્યું

હવે શેઠને એ ધનની ઉપર ઘણી મૂર્છા હોવાથી તેઓ પોતાની દુકાનપર જ સુતા હતા અને મને પણ પોતાની સાથે સુવાડતા હતા એક દિવસ એવો બનાવ બન્યો કે અમે બન્ને વાળુ કરી મધ્યા વખતે ઘરે બેઠા હતા અને કાંઈ સામાન્ય વાતો કરતા હતા તે વખતે સરળશેઠના એક મિત્ર બધુંલ નામના તે નગરમા વસતા હતા તેને સાથી શેઠને તેડુ આવ્યું તેડવા આવનારે કહ્યું કે તે રાત્રે બધુંલને પ્રાપ્ત થયેલ પુત્રની છઠ્ઠી છે, રાત્રીજાગરણુ છે, તેથી શેઠે જરૂર ત્યા આવવું

આ નોતડ શેઠથી ના પાડી ગકાય તેવું ન હોતું, તેથી શેઠે મને કહ્યું “પુત્ર વામદેવ ! મારે તો બધુંલને ઘરે જવું પડ્યો તું અત્યારે દુકાને જા અને સાચવીને રહેજે”

મેં તે વખતે જવાબ આપ્યો “પિતાજી ! આપની વગર મને એકલાને દુકાને જવું તો ગમતું નથી, આજે તો ઘરે રહીને મારી માતાજીની સેવા ઉઠાવીશ”

૧ માયાવી અને ચારને વગર મહેનતે મળે તે ગમતું નથી, ચોરી કરવા મન તલપી રહે છે, આ હકીકત વામદેવની ચેષ્ટાથી સ્પષ્ટ થાય ■ ધરધન વ્યાપાર મળ્યા તો પણ ત્યા સ્થિર રહી ન શક્યો એ માયાવીની ચળ પ્રકૃતિ બતાવે ■

સરળશેઠે વિચાર કર્યો દીકરાનો એની માતા ઉપર સારો સ્નેહ છે એથી તેઓ રાજી થયા છેવટે મારી મરજી આવે તો તેમ કરવાનું કહી તેઓ પોતાના મિત્ર બંધુલને ઘરે રાત્રીજગામા ગયા.

હું ઘરે રહ્યો રાત્રીને અવસર વધતો ગયો ત્યારે મારા શરીરની અદર રહેલી મારો સ્તેય (ચેરી) ભાઈ બાળ્યત થઈ જોરમા આ પો એટલે તેની અસરતળે આવી શેઠનું અમૂલ્ય ધન અને તેની દોહત દુકાનમા હતી તે સર્વ ઉઠાવી જવાનો મને વિચાર થઈ આવ્યો એવો વિચાર આવતા તેને અમલમા ચૂકવાનો નિર્ણય પણ મારા સ્તેય ભાઈની અસર તળે થઈ ગયો.

અરધી રાત્રે હું બરાબર ઊભો થયો અને દુકાનપર ગયો હું જ્યારે દુકાન ઉઘાડતો હતો ત્યારે ચાકી કરનારા (રખેવાળો-પાલીસમેન) ત્યાં આવી પહોંચ્યા, તેઓએ મને દૂરથી જોયો અને જોતા જ મને તેઓ આજખી ગયા હું હજી નવો માણસ હતો તેથી તેઓને જરા રાકા થઈ કે આ ભાઈથી અત્યારે મધ્ય રાત્રે દુકાન ઉઘાડીને શું કરતો હશે? તેઓએ મને કાંઈ પૂછ્યું નહિ, પણ શુપનૂપ રહીને હું તેઓને ન જોઈ તેવી રીતે તેઓ મારી સર્વ હીલચાલપર નજર રાખી રહ્યા હવે શેઠે જે મહામુલ્યવાન ધન જમીનમા દાટેલું હતું તે મેં ખોદીને બહાર કાઢ્યું અને તેજ દુકાનની પછવાડેના ભાગમા જમીનમા ખારો ખોદીને તેમા દાટી દીધું.

એ સર્વ બ્યવસ્થા કરતા લગભગ સવાર પડવા આવી તે વખતે મેં (વામદેવે) મોટો હાહારવ કરી ચૂક્યો, ધમાલ કરી દીધી અને મોટેથી બૂમ પાડવા માડી એટલે નગરના અનેક લોકો ત્યાં એકઠા થઈ ગયા અને સરળશેઠ પાપુ ત્યાં આવી પહોંચ્યા તે વખતે ચાકી દારો પણ જાહેર થયા અને આમતેમ પૂછપરછ કરવા મડી ગયા.

પ્રથમ સરળશેઠે મને સવાલ કર્યો “ભાઈ વામદેવ ! શું છે? આ બધી શેની ધમાધમ છે?”

મેં જવાબ આપ્યો “પિતાજી ! અરે આપણે મરાઈ ગયા, ચો રાઈ ગયા, પિતાજી ! ગજબ થઈ ગયો !” એમ કહી એણે ઉઘાડેલી દુકાન અને તેમા જે જમીનના ભાગમા મુલ્યવાન દીરા વિગેરે દાટ વામા આવેલા હતા તે સ્થાન ખતાવ્યું.

સરળશેઠે પૂછ્યું—“ભાઈ વામદેવ ! તને આ બાબતની ખબર કેવી રીતે પડી?”

મેં જવાબમાં કહ્યું “પિતાજી ! આપ તો રાત્રે આપના મિત્રને લા ગયા અને આપ ગયા તેથી હું એકલો પડ્યો, આપના વિરહની વેદનાથી મને જરા પણ ઉઘ ન આવી, પછી તો મારી પથારીમાં આમથી તેમ અને તેમથી આમ અનેક પછાડા મેં ઘણા વખત સુધી માર્યા પછી જ્યારે ચોડી રાત્રી બાઝી રહી ત્યારે મેં મારા મનમાં વિચાર કર્યો કે દુકાનમાં જે પથારી પાથરવામાં આવી છે તે પિતાજીના સ્પર્શથી ઘણી પવિત્ર થયેલી છે તેમાં મને જરૂર ઉઘ આવશે, બીજી જગોએ ઉઘ આવે તેમ લાગતું નથી એવો વિચાર કરીને હું દુકાને આવ્યો અને જોઈ છું તો અહીં ચારોએ આ સ્થિતિ ઊભી કરેલી દેખાઈ એટલા માટે મેં હાહારવ કરી સર્વને હઠીકત જણાવી ”

ઉપર પ્રમાણે બરાબર બનાવી બધબેસતી વાત મેં કહી તે વખતે રખેવાળો-ચોઢીદારો અદર અદર વિચાર કરવા લાગ્યા કે ખરેખર ! આ વામદેવ ખરો હરામખોર છે, મહા સેતાન છે, પાછો ચોર છે ! એની બોલવાની ચતુરાઈ અને જાળ પાથરવાની શક્તિ ભારે જબરી છે ! અરે તેની વાચાળતા કેવી ભારે છે ! અહાહા ! એતુ ધૂતારાપણુ મહા ભારે છે ! એના જેવો કૃતક્રી તો કોઈક જ હશે ! એના વિશ્વાસઘાત તો કોઈ ભારે બળવાન જણાય છે ! આવો વિચાર કરીને તેઓએ શેઠને જણાવ્યું કે, ‘શેઠસાહેબ ! તમે જરા પપ્પુ ચિંતા કરશો નહિ અને મનમાં જરાએ આકુળબાકુળ થશો નહિ અમને એ ચોરનો પત્તો લગભગ લાગી જ ગયો છે ”

આ પ્રમાણે તેઓ બોલ્યા અને સાર પછી આશયપૂર્વક તેઓએ મારી તરફ એક અર્થમૂલ્યક નજર ફેંકી મારા મનમાં તે વખતે બીક લાગી કે તેઓ મને બરાબર પારખી ગયા છે એ ચોઢીદારોના મનમાં એમ આવ્યું કે આ હરામખોરને બરાબર ‘મુદામાલ સાથે જ પકડવો કે જેથી એ અદરથી નીકળી જવાને પ્રયત્ન જ કરી શકે નહિ તેઓએ માત્ર મારી પછવાડે હું ન જાણું તેમ મારી હીલચાલ પર નજર રાખનાર સુમ ચોઢીદારોને મૂઠી દીધા મારા મનમાં તો તે આખો દિવસ અનેક સંકલ્પવિકલ્પ થયા જ કર્યા ચોઢીદારો અને જોળખી ગયા હશે કે નહિ એ વાત મારા મનમાં વારવાર આવ્યા કરતી હતી

૧ ચોરીના ગુન્દામાં મુદામાલ સાથે પકડવાથી પુરાવાની જરૂર પડતી નથી નહિ તો ચોરી સાબીત કરવામાં ધણી મુશ્કેલી પડે છે ખાસ કરીને ચોર દેખીતી રીતે આજરદાર હોય ત્યારે તે કાર્ય લગભગ અસાધ્ય જેવું લાગે છે

એ પ્રમાણે થતા આખરે સાજ પડી જરા રાતનો વખત થયો એટલે હુ હુકાનની પછવાડે ગયો, છૂપાવેલ મુક્યવાન માલ મેં ઉપાળ્યો અને જેવો હુ ચાલવા માડ્યો તેવો જ તે જ સ્થાનપર ચોકીદારોએ મને મુદ્દામાલ સાથે પકડ્યો ત્યાં તે વખતે મોટો કોળાહળ જામી રહ્યો અને નગરના અનેક લોકો ત્યાં એકઠા થયા તે વખતે ચોકીદારોએ भारी સઘળી હકીકત લોકોને વિગતવાર જણાવી ગઈ રાત્રે મેં ધન ખોદી છૂપાવ્યું હતું અને સવારનો વખત થતા ખોદી ખૂમ ઉઠાવી હતી તે સર્વ વાત તેમણે વિગતવાર કહી દીધી લોકોને તો भारी હકીકત સાંભળીને ઘણો અચ્ચો લાગ્યો રોઠે જેને પુનઃ તરીકે માની સર્વ દોષત આપવાનો નિશ્ચય જાહેર કર્યા હતો તે જ માણસ વિશ્વાસઘાત કરી તેના ઘરમાથી મુક્યવાન ધનની ચોરી કરે એ વાત તેઓને ઘણી નવાઈ જે-ની-ન બને તેવી લાગી

હવે ચોકીદારો મને રિપુસૂદન નામના એ નગરના રાજા પાસે લઈ ગયા ચોરીની શિક્ષા દેહાતદડની હતી અને તેમા પશુ જે મુદ્દામાલ સાથે ચોક્કસ પકડાય તેને તો તે રાજા કાયમ જ રહેતી, તેથી રાજાએ મને भारी નાખવાનો હુકમ આપ્યો

સરળની સરળતા.

દુઃશક્તિ સાથે દયા.

વિચારપૂર્વક હુકમ.

આવો હુકમ થતા સઘળનેક ત્યાં જાતે રાજા પાસે આવ્યા અને તેમણે રાજાના પગમા પડી વિશ્વસિ કરવા માડી-“દેવ ! મારા રાજા ! આ વામદેવ મારો પુત્ર છે, મારૂં તેનાપર બહુ દેવ છે, તેથી મારા પર દયા કરીને એને છોડી મૂકો રાજા ! ઇચ્છા હોય તો આપ મારી આખી દોષત લઈ લો, પણ એને તમે મારી નાખો નહિ, નહિ તો મારા રાજા ! મારે મરવા સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો નથી”

રિપુસૂદન રાજાએ વિચાર્યું કે સરળશેઠ ખરેખરો સરળ જ હતો, તદ્દન ભલો હતો, પાર વિનાનો બોબો હતો રાજાએ તેનું કાંઈ પણ ધન ન લીધું અને મને છોડી દીધો રાજાએ માત્ર તે વખતે સરળશેઠને એટલું કહી દીધું “શેઠ ! આ તમારા સપુતને મારી પાસે રાખો, કારણ કે એ ઝેરનો અકુર છે, ખરેખરો ચોર છે અને લોકોને સતાપ કરનારો છે, માટે એ બહુ ખરાબ હોનાથી એને તદ્દન દૂર રાખવો સારો નથી, એને જાહેરમા રહેવા દેવો ઘણો ભયંકર છે”

મારે પુણ્યોદય^૧ મિત્ર જે જન્મથી મારી સાથે હતો પણ જે હાવમા દુબળો દુબળો થયા કરતો હતો તે હવે તદ્દન નારા પામી ગયો અને મારી પાસેથી પસાર થઈ ગયો, કારણ કે તે માફ આવું દુધ વર્તન બેઠને મારાથી તદ્દન કટાણી ગયો હતો.

જાણીતો ચોર માર્યો જાય,

રાજાની ગંકા અને હુકમ,

આખરે વામદેવને ફાંસી.

રાજાએ જે હુકમ ફરમા-યો તે સરળશેઠે કબૂલ કર્યો લોકોના તિરસ્કાર વચ્ચે રાક દીનની માફક હું ત્યાર પછી રાજમદિરમા રહેવા લાગ્યો મારા ભાઈ બહેન સ્તેય અને બહુવિકા બન્ને બે મારા શરીરમા જ વસતા હતા તો પણ રાજભયથી જરાએ ભેર કરી શકતા ન હોતા^૨ અને અત્યારે તો જાણે અદર સાત થઈ ગયા હોય તેવા દેખાતા હતા આ પ્રમાણે સ્થિતિ હોવા છતાં લોકો તો મારી તરફ ગફાની નજરે જ ભેટા હતા અને કોઈ બીજો ચોરી કરે તો પણ મારી ઉપર જ તેનો શંક વઈ જતા હતા હું તદ્દન માથી વાત કહું તો પણ લોકો મારી વાત માનતા જ નહિ, મારા વચ્ચે ઉપર વિશ્વાસ મુકતા નહિ અને મને સાચો સમજતા નહિ મારા તરફ ધિક્કાર બતાવી મને ઉઘાડી રીતે કહેતા કે અરે બેસ બેસ! તારી સમ્યાઈ તો અમે બહુ બેઠ છો! આવી રીતે જેમ કાળો સર્પ બીજા સર્વને સતાપેના હેતુ થાય તેમ હું પણ સર્વને ઉદ્દેગ કરાવનારો થઈ પડ્યો હતો અહો અગૃહીતસકેતા! હું તો એ વખતે એવા સયોગોમા બહુ વખત સુધી અનેક પ્રકારની વિરખના પામ્યા જ કરતો હતો.

હવે એક વખત એવી હકીકત બની કે રાજાનું લક્ષ્મીગૃહ (ભંડાર) કોઈ વિદ્યાસિદ્ધે ફાણું અને ચોરી કરી તેમાના સર્વ રત્ન અલકારાદિ ચીજો તે ઉપાડી ગયો, પણ વિદ્યાના ભેરથી તે પકડાયો નહિ તે તદ્દન અદરય રૂપે આવેલો હતો તેથી ચોરીની વસ્તુ લઈને ચાલ્યો ગયો ત્યારે કોઈના ભેવામા પણ આવ્યો નહિ આતુ આળ સર્વ મારે માથે આવ્યું મેં અગાઉ ચોરીના પરાક્રમ કર્યા હતા તે

૧ જુઓ પૃ ૧૧૪૨ (અ પ પ્ર ૧)

૨ માણસો કા તો નિયમથી અને કા તો ભયથી સીધા ચાલે છે નિયમથી ચાલનારને લાલ મળે છે, ભયથી અટકનારને માત્ર દુઃખ થઈ નથી એટલે જ લાલ થાય છે

સરને યાદ હતા અને ધીજે કોઈ રાજમદિરમા આવે તેવો સભવ ન હોતો, તેથી આખરે શકને આધારે અને પકડવામા આવ્યો અને અનેક પ્રકારે બહુ માર માર્યો એટલું જ નહીં પરંતુ ગુન્દો કબૂલ કરાવવા માટે અને અનેક પ્રકારની અસહ્ય વિડબનાઓ કરવામા આવી આ વખતે મારા ઉપર અત્યત કોપાયમાન થયેલ રાજાએ અને એટલી કદર્યનાઓ કરી કે તેનું વર્ણન યાચ નહિ આ વખતે સરળશેઠે આ વીને ફરીવાર રાજા પાસે દયા માગી, પરંતુ રાજાએ આ વખતે તેનું પણ માન્યું નહિ આખરે હું મોટેથી પોકાર કરતો, રડતો રહ્યો અને મને ફાંસીને લાકડે લટકાવી દેવામા આવ્યો.

સસારજીવની રખડપટ્ટી.

જે વખતે મને ફાંસીને લાકડે ચઢાવવામા આવ્યો તે વખતે મારી સ્ત્રી ભવિતવ્યતાએ અને જે ગોળી આપી હતી તે તદ્દન છૂંટી થઈ ગઈ, એટલે તેણે મને એક બીજી ગોળી આપી એ ગોળીના પ્રતાપથી 'પાપિષ્ઠાસ નામની નગરીના છેલ્લા પાડામા હું ગયો એ પાડો તીવ્ર હું ખસમુહથી જ ભરેલો હતો ત્યાં મેં અનેક પ્રકારના મહા ભયકર હુ ખો અસખ્યાતા કાળ સુધી સહન કર્યા વળી ત્યાર પછી મને ભવિત વ્યતિએ એક બીજી ગોળી આપી તેના યોગથી હું પચાક્ષપશુસસ્થાન પાડામા (પચ્ચેદ્રિયતિર્યચગતિમા) આવ્યો અને તેવી રીતે નવી નવી ગોળીઓ આપીને અને અનેક નગરમા બહુવાર રખડાવ્યો એક અસહ્યવહાર નગર સિવાય એવું કોઈ ગામ કે નગર ન રહ્યું કે જ્યાં હું બહુ નખત રખડ્યો ન હોઈ અથવા જે નગર મેં ઘણીવાર જોયું ન હોય ? એમા પણ મેં બહુસિકાને લઈને અગાઉ ઘણું દોર્યો કર્યો હતા, તેથી પચાક્ષપશુસસ્થાન નગરમા મારી પાસે સ્ત્રીનું રૂપ^૧ વારવાર ધારણ કરાવવામા આવ્યું અને તેવી રીતે તે

૧ પાપિષ્ઠાસ તે નારાજી તેનો છેલ્લો પાડો તે સાતમી નારાજી એને અગાઉ પાપિષ્ઠાસના નામથી પણ ઓળખાવેલ છે જુઓ પ્ર ૪ પ્ર ૨૭

૨ અસહ્યવહાર નગરમાથી નીકળેલ ૭૫ ફરીવાર નિગોદમા લય તો પણ બ્યવહારીઓ કહેવાય છે તેથી અસહ્યવહાર નગરે જવાનું ફરીવાર કોઈ પ્રાણીને રહેવું નથી જુઓ પૃ ૧૧૨૯

૩ માયા કરનાર સ્ત્રી યાચ છે મહિનાથના દષ્ટા વધી આ હરીકત રૂપક ૩ સ્ત્રીમા માયા વિશેષ કોઈ છે અને માયાનું કૃષ્ણ સ્ત્રીર્ણજ ૩ એમ અનેક જગ્યાએ સૂચન થઈ જોવામા આવે છે

આકારમા મને અનેક પ્રકારે વિડળના કરવામા આવી એ બહસિકા અને સ્તેયની પ્રેરણાથી હુ પાપો કરતો ગયો અને તેના પ્રતાપે મેં હુ ખો પણ બહુ સહન કર્યા જે જે સ્થાને હુ ગયો ત્યાં તેઓની મારાપર અસર પહોંચ્યા કરતી હતી અને તેને પરિણામે મારે અનેક હુ ખો સહન કરવા પડતા હતા

{ * * * * }

પ્રજ્ઞાવિગ્નાળાની રહસ્યવિચારણા.

સસારીજીવે આ પ્રમાણે વાર્તા કહી તે વખતે પ્રજ્ઞાવિગ્નાળાના મનમા ઘણો સ્વેગ આવી ગયો અને તેણે વિચાર કર્યો કે-અહો પેલો સ્તેય મિત્ર તો કોઈ જલ્દી ન શકે તેવો હુ ખદાયક જણાય છે ! અને માયા પણ ઘણી જ ભયંકર જણાય છે ! આ બાપડો તે બન્નેમા આસક્ત રહ્યો તેથી એને બહુ નાટક કરવા પડ્યા, ભારે હુ ખો સહન કરવા પડ્યા, બહુ ત્રાસો વેઠવા પડ્યા એનું ચરિત્ર જોતા એને દેવા ખેલ કરના પડ્યા તેનો ખ્યાલ આવે છે એ ખરાબ મિત્રની (માયાની) અસર તળે પ્રથમ તો એણે મહાત્મા વિમળકુમાર જેવા અત્યંત સત્પુરુષને છેતરી તેનાપર માયાનો પ્રયોગ કર્યો અને તેને પરિણામે વર્ધમાન નગરમા એ પ્રથમ તો તરખલાને તોલે થયો ત્યાર પછી કાચનપુરમા એને અત્યંત પ્રેમ રાખનાર તદ્દન સીધો સરળશેઠ મળ્યો તેને ત્યાં એણે બીજા (સ્તેય) મિત્રની અસરતળે ચોરી કરી અને તેને પરિણામે એ મહા ઘોર વિડળના પાત્રે એનું આશ્રુ વા મદેવ તરીકેનું ચરિત્ર માયા અને સ્તેયની સત્તાથી ઘેરાયયું જણાય છે મહાત્મા છુદ્ધસૂરિ જેવાનો એને સર્બધ થયો અને એ મહા ભાગ્યવાન મહાત્માના ઉપદેશક વચનો સાલળવાનો એને પ્રસંગ મળ્યો છતાં તેની અસર પપુ તેના ઉપર ન થઈ શકી તેનું કારણ પેલી માયા જ જણાય છે કોઈ માણસ તદ્દન સાચી વાત કરે તો પણ તેના ઉપર વિશ્વાસ ન આવે અને ઉલટો સાચા બોલનાર પર તિરસ્કાર છૂટે ત્યારે બાણુ કે એવી સ્થિતિમા પડનાર માણસ પોતે જ માયાની અસરમા ફળી ગયેલો છે, કારણ કે એવા પ્રકારની સ્થિતિ માયા જ ઉત્પન્ન કરે છે બીજા માણસે દોષ કર્યો તેનો આરોપ આ સસારીજીવપર આવ્યો તેનું કારણ પણ માયા અને સ્તેયનો સબધ જ છે ખરેખર એ માયા અને સ્તેય અનંત દોષોની ખાણ છે ! આનું છતાં પણ પાપી લોકો એ બન્નેનો સબધ ઓડતા નથી

ભવ્યપુરુષને સમાગીજનના ચરિત્રમા લાગેલી વિચિત્ર અપૂર્વતા,
ચરિત્ર કાલ્પનિક હોવાનો તેને મનમા લાગેલો સભન
ચરિત્ર પર્યં ગાભાવ્યા પછી ખુદાનો મળવાનો નિર્ભય.

‘સસારીજન પોતાનું ચરિત્ર ઉપર પ્રભાવે કહેતો હતો તે વખતે
ભવ્યપુરુષ મનમા ઘણો મિશ્નમય પામીને વિચાર કરતો હતો કે -

અહો ! આ ચોર (સસારીજન) જે વાત કહે છે તે તો તદ્દન
વિચિત્ર લાગે છે, ઘણી રીતે અસંભવિત જણાય છે, તદ્દન અપૂર્વ છે
અને લોકોના દરરોજના માર્ગથી તદ્દન વેગળી છે, વળી તે વાત જો કે
હૃદયનું આકર્ષણ કરનારી છે છતાં મને તો બીવકુલ અપરિચિત જેવી,
ઘણી જીડી અને પ્રવિણ રીતે ન સમજાય તેની જણાય છે તેથી એ
વાતમા રહેલું રહસ્ય મારા મગજ મામા કાંઈ બરાબર આવતું નથી
એ વાતમા ઘણી ધણી જાતના મનાલો ઉત્પાદાય છે દાખલા તરીકે
એણે પ્રથમ તો એમ કહ્યું કે અસંભવહાર નગરમા તે એક કુટુંબી
તરીકે વસનારો હતો,^૧ ત્યાં તે પોતાની સ્ત્રી ભવિતબ્યતા^૨ સાથે અનતો
કાળ રહ્યો અને ત્યાર પછી કમપરિણામ^૩ મહારાજના પુત્રમથી સ્વાધી
તે બહાર નીકળ્યો ત્યાર પછી એકાદશપશુમસ્થાનમા અને બીજા
અનેક સ્થાનોમા ઘણાં દુખો ભોગવતો તે બહુ બટકયો વળી તેણે
સાથે એમ કહ્યું કે અનતા નાળ સુધી અનેક સ્થાનોમા તેની
ભાર્યા (ભવિતબ્યતા)એ તેને ભમા યો, રખરાબ્યો અને તેની
પાસે અનેક પ્રકારના ખેલ કરાવ્યા વળી તેજ સ્ત્રીએ તેની પાસે
નકિર્નનનુ^૪ રૂપ લેવરાયું, ત્યાર પછી ત્રિપુદાગ્નિ^૫ તરીકે તેને રખ
કાવ્યો અને છેવટે વામદેવ તરીકે તેની પામે નાટક કરાવ્યું વળી એ
ચોર કહે છે કે દરેક વખત વચ્ચે અનતો કાળ નયો અને તેમા પણ
તેની પામે તે ભાર્યાએ અનત પ્રકારના નવા નવા રૂપો કરાવ્યા, નાચો
નચાવ્યા અને દુખો મહાન કરાવ્યા વળી સર્વથી વધારે નવાઈ જેવી

૧ ચરિત્ર તો એક જ છે પણ દરેક તેની હજીકવ પોતપોતાના ક્ષયોપરામ
પ્રમાણે સમજે છે આ સ્થિતિ સ્પષ્ટ સમજાય તેવી છે વાચનાર પોતે પણ તેજ
પરિસ્થિતિમા છે એ સ્વયંમા સમજુ

૨ જુઓ અસ્તાવ ૨ પ્ર ૭

૩ જુઓ ૫ ૩૦૮

૪ કમ્પરિણામ રાજના વર્ણન મઠિ જુઓ અસ્તાવ ૨ પ્ર ૨ નો પ્રથમ
વિભાગ

૫ ત્રીજા પ્રસ્તાવનો નાયક

૬ ચોથા પ્રસ્તાવનો નાયક

વાત તો એ કરી કે આ સર્વ પ્રયોગ તેના ઉપર ગોળીઓ આપીને કરવામા આવ્યા અને તેને જે નાટક કરના પડતા હતા તેનું કારણ તે ગોળીઓ હતી હવે એક તો ગોળીની શક્તિ કેટલી? અને વળી તે આપનાર તેની જ પત્ની! આ તો બધી વાત તદ્દન વિરૂદ્ધ, ન સમજાય તેવી અને કલ્પિત જેવી લાગે છે

આ પ્રમાણે તેની વાતમા વિચિત્રતા લાગે છે હવે જો તે પુરૂષ હોય તો તેની સ્થિતિ અનત કાળ સુધી એવી જ રહેશે? અથવા શુ આ ચોર આગળ જતા અજરામર પાપુ થશે ખરો? ત્યારે એ કાળ-સ્થિતિ કોણ? અને આ ભવિતવ્યતા નામની સ્ત્રી કોણ? એ બાઈ તો ભારે જાગી! એ તો વળી પોતાની સ્ત્રી થઈને પોતાના જ પતિને આવી રીતે રખડાવ્યા ડરે છે એ તો તદ્દન નવાઈ જેવું-ન બનવા જેવું લાગે છે વળી એ સ્ત્રી વારવાર મહા નીર્યવાળી ગોળીઓ તૈયાર કરીને આપે છે એટલે શુ? એ ગોળીના પ્રતાપથી આ પ્રાણી એકને એક જ હોવા છતાં ગનત પ્રકારના કપો ધારણ કરતો હતો તેવી તે ગોળી કંઈ? અને તે આપનાનું કાર્ય ભવિતવ્યતાથી કેવી રીતે બની શક્ય?

(વળી ભવ્યપુરૂષ આગળ વિચાર કરે છે કે) આ વાર્તામા તો અનેક નગરો આવ્યા, અતરંગ મિત્રો આવ્યા, સગાસર્જનીઓ આવ્યા અને અનેક નામો આવ્યા તે કોણ હતા એનો મારાથી નિશ્ચય થઈ શકતો નથી, મને તો આ સસારીજીવે જે પોતાનું ચરિત્ર કહ્યું છે તે ઉધમા આગેલ સ્વપ્ન જેવું બીજા તો કોઈ ભિન્ન પુરૂષ પાથ રેલ ઇંદ્રજાળ જેવું કપોળકલિપત જપ્તાય છે, કોઈ પ્રતિભાવાળો પુરૂષ પોતાના મગજમાથી અદ્ભુત-અમભવિત ચરિત્ર લોકરજન કરવા બેઠી બેઠે તેનું આ સર્વ મને તો લાગે છે, પરંતુ અહીં આ પ્રજ્ઞાવિશાળા બેઠેલી છે તેના મુખનો રંગ જોતા તે આ સર્વ વાર્તા બરાબર સમજી હોય એમ લાગે છે વળી આ સસારીજીવનું ચરિત્ર પ્રજ્ઞાવિશાળાએ અગાઉ પણ મને મહાજ બતાવ્યું હતું, પરંતુ અત્યારે એ હકીકત મને વીસરી ગયા જેવી થઈ છે^૧ હવે અત્યારે જો હું કાંઈ સવાલ કરીશ તો અહીં બેઠેલ અગૃહીતસકેતા વિગેરે જાણુશે કે હું તદ્દન સમજણુ વગરનો છું તેથી હાલ તો એ ચોગ જે વાત કરે તે સામળું, એ વાત

૧ અહીં પ્રસ્તાવ ૪ ના પ્ર ૧૧ મા પ્રજ્ઞાવિશાળાએ કરેલ અવધેાજનાનો નિર્દેશ હોય એમ લાગે છે અથવા પ્રસ્તાવ બીજામા ચરિત્રની રાજ્યાત યતા પહેલા પ્રજ્ઞાવિશાળાએ બતાવેલી ચતુરાઈ અને જાગરની વાતોનો નિર્દેશ લાગે

મારા મનમાં બરાબર ધારી રાખુ, પછી જ્યારે પ્રજ્ઞાવિશાળા મને એકાત્મા મળશે ત્યારે તેને તેનું રહસ્ય પૂછી જોઈશ.

ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરીને સસારીજીવ આગળ જે હકીકત કહે તે સાબળતો ભવ્યપુરુષ ચૂપ બેસી રહ્યો.

*

*

*

અગૃહીતસકેતાની સાદાઈ.

તે વખતે અગૃહીતમકેતા વિસ્મય પામતી સરળ ભાવે સસારી જીવના મુખ સામું જોયા કરતી હતી અને તેના ચહેરાપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવતું હતું કે તે આ આવતી વાર્તામાં અદરના ભાગમાં રહેલ રહસ્યને જરા પણ સમજી શકી નથી તે માત્ર આ હકીકતને એક વાર્તા રૂપે જ સમજતી હતી અને તેના મનમાં તેની કિમત એક વાર્તા જેટલી જ અત્યારે તો હતી ચાલતી વાત સમજાય છે કે નહિ તે મુખપર થતા દેરફારથી બરાબર જણાઈ આવે છે અને બોળી અગૃહીતાસકેતાનો ચહેરો એમ જ બતાવતો હતો કે તે આ વાતનું રહસ્ય જરા પણ સમજી નથી.

*

*

*

સદાગમની ગભીરતા.

આ વાર્તા ચાલતી હતી તે વખતે ભગવાન સદાગમ તો સસારીજીવનું આખું વૃત્તાંત બરાબર જાણી રહેલા હતા તેથી તેઓ મૌન રહી સર્વે હકીકત સાબળ્યા જ કરતા હતા સદાગમ એટલે શુદ્ધ જ્ઞાન તેનો વિષય જ જાણવાનો હોવાથી તેનાથી કોઈ હકીકત અજાણી હોતી નથી, ઉપયોગ મૂકવાનો જ જોખમ સવાય રહે છે સદાગમનો મૌન ભાવ અર્થસૂચક પણ સમજાય તેવો હતો અને તેના મુખ પરની ગભીરતા તેના હૃદયની ઉડાઈ બતાવતી હતી.

*

*

*

*

*

*

*

}

સસારીજીવ આનંદનગરે.

પુણ્યોદયનો સથવારો.

સાગરમિત્રનો મેળાપ.

સસારીજીવ પોતાની હકીકત આગળ ચલાવતા સદાગમ સમક્ષ કહે છે તે વખતે પ્રજ્ઞાવિશાળા સમજણપૂર્વક તે હકીકત સાબળે છે, ભવ્યપુરુષ કાંઈ રહસ્ય સમજતો નથી, પણ રહસ્ય છે એટલો ખ્યાલ

રાખી સવાલ પૂછ્યા વિના વાર્તા સાંભળ્યો જાય છે અને ભાષ ન સમજનાર અગૃહીતસકેતા બેઠી બેઠી વાતનિ વાર્તા તરીકે સાંભળે છે-તેમને ઉદ્દેશીને બોલતા સસારીજીવે કહેવા માણું —

અહો અગૃહીતસકેતા હવે ત્યાર પછી એક વખત મારી સ્ત્રી ભવિતવ્યતા માગ ઉપર તુષ્ઠમાન થઈ, તેથી મારા કોઈ શુભ કર્મને લઈને મારા ઉપર મદેરબાની કરી અને કહેવા લાગી—“આર્યપુત્ર ! તમારે હવે લોકપ્રખિદ્ધ આનંદ નગરે જવું અને ત્યાં આનંદ ક્ષીણ કરતા વચ્ચું”

મેં તેને જવાબ આપ્યો—“દેવી ! તારી મગ્જ હોય તે પ્રમાણે કરવું તે મારે હમેશા માફ કર્તવ્ય ગણવાનું છે અને તે પ્રમાણે મારે કરવાનું છે જેની તારી આજ્ઞા”

તે વખતે તે ભવિતવ્યતાએ મને મારો અસલ પુખ્તોદય મિત્ર ભળાવ્યો. વળી એક માગને નામના મિત્રની અને મહાય કરી આપી અને જણાવ્યું કે એ મને મદદગાર થશે તે મારી ચમત્કૃતિ સ્ત્રી સમજી ગઈ હતી કે અત્યારે હવે સાગરનો અરાબર વખત આવી લાગ્યો. વળી તે મદદગાર મિત્ર માગર (લોભ)ને મને સોંપતા તે બોલી કે ‘આર્યપુત્ર ! આ તારો સાગર મિત્ર રાગદેશગિના દીકરો અને તેની રાણી મુઠ્ઠાનો માનીતો પુત્ર છે એ તને હવે સારી રીતે મદદ કરનાર થઈ પડે એવી મેં તારે માટે ખાસ ગોઠવણ કરી છે’

તે વખતે એ બન્ને મદદ કરનાર મિત્રની સાથે હું આગળ ચાલ્યો અને મને જે એક નવી ગોળી આપવામાં આવી તેના યોગથી આનંદ નગરે જવાની મેં સર્વ તૈયારી કરી

* * *

* * *

ઉપસહાર.

ये घ्राणमायानृतचोर्यरक्ता, भवन्ति पापिष्ठतया मनुष्या ।
इहैव जन्मन्यतुलानि तेषा, भवन्ति दुःखानि विडम्बनाश्च ॥
तथा परत्रापि च तेषु रक्ता, पतन्ति ससारमहासमुद्रे ।
अनन्तदुःखोपचितेऽतिरोद्रे, तेषा ततश्चोत्तरण कुतस्त्यम् ? ॥

૧ લોભને સાગર સાથે સરખાવામાં આવે છે. સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રનો પાર આવે પણ લોભસમુદ્રનો પાર આવતો નથી તે આવતા પ્રતાપમાં બેશું

૨ જનન દુઃખોપચિતે ઇતિ પાઠાવર છે ઉપભવિ છે

* * * *

“ ને પ્રાણીઓ પાપને પસંદ કરનારા હોઈ ધ્રાણુદ્રિય, માયા
 “ કપટ અને ચોરીના આસક્ત હોય છે—યાય છે તેઓને આ ભવમા
 “ જ અનેક પ્રકારના તુલના ન થઈ શકે તેવા દુ ખો અને વિઙ્ગ
 “ નાઓ યાય છે અને પરભવમા પાપુ તેઓ પાપથી ખરડાયલા હો
 “ વાને લીધે અનત દુ ખસમૂહથી ભરપૂર મહા ભયકર સસારસમુ
 “ દ્રમા ઉડા ઉતરી જાય છે, પછી તેઓને પાર દેવી રીતે આવે ?
 “ તેઓનું તે સમુદ્રમાથી તરડું કેમ બની આવે ? ”

* * * *

* * * *

જૈને દ્વાવેશતો ય કથિતમિદમહો લેશત કિચ્ચિદન,
 પ્રસ્તાવે માવસાર કૃતવિમલધિયો ગાદમધ્યસ્થચિન્તા ।
 પત્તદ્વિજ્ઞાય મો મો મનુજગતિગતા જ્ઞાતતત્ત્વા મનુષ્યા,
 સ્તેય માયા ષ્ઠ હિત્વા વિરહયત તતો વ્રાણલામ્પટ્યમુચ્ચૈ ॥

“ આ પ્રસ્તાવમા જિનેંદ્ર ભગવાનના ઉપદેશ પ્રમાણે ને હકી
 “ કત કાઈક કાઈક લેશ માન કરેવામા આવી છે તેના આતર ભાવ
 “ સાર-રહસ્ય સમજવા માટે પોતાની બુદ્ધિને નિર્મળ કરી સારી રીતે
 “ ચિત્તને મધ્યસ્થ રીતે તેના આશય સમજવો એ આશય બરાબર
 “ સમજીને અહો મનુષ્યગતિમા રહેવા મનુષ્યો ॥ તમે તત્ત્વ બરાબર
 “ સમજ્યા હો તો સ્તેય (ચોરી), માયા અને ધ્રાણુદ્રિય ઉપરની
 “ લપટતાને સર્વથા છોડી દો ”

ઇત્યુપમિતભવપ્રપચ્ચાયા કથાયા માયાસ્તેયવ્રાણેન્દ્રિય
 વિપાકવર્ણન પચ્ચમ પ્રસ્તાવ ।

* * *

* * *

માયા, ચોરી અને ધ્રાણુદ્રિયના વિપાકને બતાવનાર ઉપમિતિ
 ભવપ્રપચ્યા કથાનો પાંચમો પ્રસ્તાવ સમાપ્ત

પરિશિષ્ટ નં ૧

(પ્રસ્તાવ ૪, પ્રકરણ ૧૨, પૃષ્ઠ ૮૫૯)

{ ચોથા પ્રસ્તાવમાં કુદૃષ્ટિનું વર્ણન કરતા જૂદા જૂદા પાખડી મતોના નામો આપ્યા છે એ મતો પર તપાસ કરી ખનતું પરિશિષ્ટ તેપર આપવા ત્યાં નોટ નં ૧ કરી છે એમાંના કેટલાક મતો તે વખતે પ્રચલિત હશે એમ જણાય છે, ત્યાર પછી તે વિલય પામી ગયા છે વળી એ સર્વ મતોમાં ખાસ દાર્શનિક ભેદ જણાતો નથી દર્શન માટે તો તેજ પ્રસ્તાવમાં પ્રકરણ ૩૧ માં આપ્યું છે અને તેના વિસ્તાર પરિશિષ્ટ નં ૩ માં કર્યો છે આ ભેદો દર્શિતા છે, તેમાં ‘ચર્ચા’ ને અગે ભેદ હોય એમ જણાય છે

પાખડ માટે અગ્રવમાં પાપટ શબ્દ છે, એનો અર્થ ‘મત’ થાય છે મત લેનારાને પાખડી કહે છે એમની માન્યતા જૂદે જૂદે પ્રગટે દેવને અગે પણ જુદી પડે છે કોઈ ધર્મને દેવ માને છે, કોઈ કાર્તિક કરવામાંને દેવ માને છે, કોઈ રૂદ્ર-હરને (શિવને) દેવ માને છે, કોઈ વૈશ્વવણુ (યજ્ઞ-વિગેષ)ને દેવ માને છે, કોઈ નાગને દેવ માને છે, કોઈ યજ્ઞભૂત (વ્યતરો)ને દેવ માને છે, કોઈ મુકુદ (બળદેવ)ને દેવ માને છે, કોઈ કુર્મપૂજા કરે છે-આ સર્વ મતો મૂળ સૂત્ર અથવા દીકામાંથી ગોઠ્યા છે અન્ય મતના પુસ્તકમાંથી પણ શોધ્યા છે અનુયોગદ્વારની દીકામાંથી ૧૪ નામો મળી આવ્યા છે ત્યાં દ્રવ્ય આવશ્યકનો પ્રસંગ ચાલે છે, તેને અગે સ્વશરીર અને ભવ્યશરીરને અગે દ્રવ્યાવશ્યક બતાવી તદ્વ્યતિરિક્ત શરીરના ત્રણ પ્રકાર બતાવતા બીજા કુપ્રાવચનિક દ્રવ્યાવશ્યકને અગે હકીકત કહી છે તેનો આ નીચેની નોટ સખતા આધાર લેવામાં આવ્યો છે આ સમઘી વધારે તપાસ કરતા કાંઈ હકીકત મળશે તો આગામી આવૃત્તિમાં મુદ્ધારો વધારો કરવામાં આવશે હજી યથાવકાશ તપાસ ચાલે છે }

શાક્ય, જુદા ભગવાનના કુટુંબનું આ નામ છે ગાત્ર્ય એટલે બોધ મતના અનુયાયીઓ સભવે છે એની ચર્ચા ઘણા વિસ્તારથી પ્રકરણ ૩૧ અને પરિશિષ્ટ નં ૩ માં આવનારી છે તે જુઓ

ત્રિદહી. હાથમા ત્રિદહ રાખનાર, બીજા હાથમા કમણ્ડલુ ધારણ કરનાર, ગૈરક વ્યવધારી તાપસ સૌંદર્ય પ્રદાયના સન્યાસીઓ અત્યારે પણ મોટી સખ્યામા જોવામા આવે છે નકરાચાર્યના એ સર્વ અનુયાયી છે એમના ચાર મોટા મઠ છે આવરચક-મહાધગિરિજીમા લખે છે કે મનોવાક્યાવદન્દ્રવ્યપરિતુગાર્ય દ્વન્દ્રવ્યધારવે પેદાન્તાવલમ્બિયમમજમેદ

જૈન. શિવસપ્રદાયને અનુસરનારા એ સૌંદર્ય મતના સ્વરૂપ માટે જુઓ મર્દદર્શનસમ્રહ પૃષ્ઠ ૮૭ થી ૧૦૮ આ માટેશ્વર મત છે એમા કર્માદિ સાપેક્ષ પરમેશ્વરને કારણ તરીકે સ્વીકારવામા આવે છે અને પશુ, પતિ અને પારા એમ ત્રણ પદાર્થ માનવામા આવે છે વિદ્યા, ક્રિયા, યોગ અને ચર્ચા એ ચતુષ્પાદ મહાત્મા છે શિવના બહોળ પચકૃત્ય મનાય છે સૃષ્ટિ, સ્થિતિ, સહાર, તિરોભાવ અને અનુમહાપરણ આત્માને પશુ કહે છે તે આ મતમા નિત્ય અને વિભુ મનાય છે એના વિજ્ઞાનકેવળ, પ્રસન્નકેવળ અને સકલ એમ ત્રણ પ્રકાર પડે છે 'પાગ' ચાગ પ્રકારના છે મવશક્તિ, કર્મશક્તિ, માયાશક્તિ અને રોધશક્તિ આત્માની શક્તિને આનરણુ કરનાર મવશક્તિ-નાશા ઉપરના કાટ જેની છે રોધશક્તિ પાશના અધિષ્ઠાને કરીને પુરુષત્વ તિ રોધાન કરે છે મહાપ્રલય વખતે સર્વ કાયશક્તિ તેમા સમાઈ જાય અને સૃષ્ટિ વખતે વ્યક્તિ પામે તે માયાશક્તિ કૃતાર્થી પુરુષથી કરાય તે કર્મશક્તિ એ પ્રવાહરૂપે અનાદિ છે

ગૌતમ. એ ન્યાયદર્શનનું બીજું નામ છે તેને માટે પ્ર. ૪ પ્ર ૧૨ ની મોટ ન ૨ જુઓ એનો વિસ્તાર એકત્રીશમા પ્રકરણમા તથા પરિશિષ્ટ ન ૩ મા પણ થયો છે સર્વદર્શનસમ્રહકારે એનાપર વિવેચન કર્યું છે અનુયોગદ્વારની ટીકાકાગ તેનું વર્ણન આપતા કહે છે કે "વિચિત્ર પ્રકારે પાદપતનાદિ વિશિષ્ટ કળાસમૃદ્ધયુક્ત અને દોડી વિગેરેની માળાધી પોતાના શરીરને વિભૂષિત કરનારા બળદને સાથે રાખીને કલુશીક્ષા ગ્રહણ કરનારા" (સૂત્ર ચીશપર ટીકા છાપેલ પુસ્તક પૃષ્ઠ ૨૪-૨૫ મા આ સર્વ ટાચણો આવે છે તે જ્યાં જ્યાં અનુયોગદ્વાર ટીકાનું નામ આવે ત્યાં ત્યાં સમજી લેવા)

સામાનિક.

ચરક. ઘાટિવાહકા સઘઃ ચે મીક્ષાં ચરન્તિ તે ચરકા અથવા ચે મુક્ષા નામ્ચરન્તિ તે ચરકા (અનુયોગદ્વાર ટીકા પૃ ૨૪) ધાડાને વહન કરતા ભિક્ષાટન કરવાવાળા અથવા લોજન કરતા કરતા ભગણુ કરવાવાળા

(‘ધાટિ’શબ્દનો અર્થ મને બરાબર મેઠો નથી આ શબ્દનો ઉપયોગ એજ અર્થમાં નીચેની જગ્યાએ આવે છે જ્ઞાતા ૧ શ્રુ ૧૫ અધ્યયન દશવૈકલિક ૧ અધ્યયન ગમ્ધાચારપચના ટીકા ૨ અધિ પ્રસાપના ૨૦ સુ ૫૬ આચારાગ-૫ અધ્ય ૧ ઉ

સામપરા.

વેદધર્મી.

ધામિકા.

આશ્લવિક. આ એક શ્રમણનો ભેદ છે ગોશાલકના મતવાળાનું આ નામ છે એ મતના સમઘમાં કેટલાક પુસ્તકો લખાયલા છે એ મતનો પ્રચાર ઇન્દ્રી સન પૂર્વે ઘણો હતો એમ જણાય છે શ્રીભગ-વતીસૂત્રમાં એની વ્યાખ્યા કરતા કહે છે કે ‘જેઓ અવિવેકી લોક પાસેથી લખ્ધિ પૂજા ખ્યાતિ વિગેરે વડે તપ કરે અને તેપર આશ્લ-વિકા ચલાવે તે આશ્લવિકો’ ઔપપાતિક સૂત્રમાં તેમની ચર્ચા બતાવતા કહે છે કે ‘એ ગોશાલકના મતને અનુસરનારા એક ધરમાં ભિક્ષા લઈને બે ધર છોડી દે છે અને ત્રીજે ધરે ભીક્ષા લે છે અને તે ધરોમાં નિરતર કે એકાંતરે ભિક્ષા લેતા નથી, વળી કોઈ અભિગ્રહવિશેષ લઈ ત્રણ ધર છોડે, ચાર છોડે, એમ સાત ધર છોડે, વળી કોઈ અમુક વસ્તુ જ લે, કોઈ નિયમવિશેષે અમુક ગૃહસમુદાયમાં જ ભીક્ષા લે વળી વીજળી પડે તો ભીક્ષા લેવા ન બાય-આવી અભિગ્રહાદિ દ્વારા તપસ્યા કરનારા ‘આશ્લવિક મતવાળા’ કહેવાય છે

શુદ્ધ.

વિદ્યુદ્દતા. તે આશ્લવિકમતનો એક પ્રકાર લાગે છે વિજ્ઞપત્તિ સ્વરૂપ નામનો એક પ્રકાર છે તેના વર્ણનમાં કહે છે કે વિદ્યુતિ સર્વાં મતર ભિક્ષામ્હણસ્ય ચેપામસિ તે વિદ્યુદન્તરિકા વિદ્યુત્સપાતે ભિક્ષા નાટન્તીતિ ભાવાથ

શુચ્યુણ,

માર્હેદ.

ચારિત્ર. અનુયોગદ્વારમાં એક ‘ચીરિક’ મત બતાવ્યો છે, તે કદાચ આ હોય એવું સ્વરૂપ બતાવતા કહે છે કે માર્ગમાં પડેલા કાટેલા તટ્ટેલા વસ્ત્રને પહેરવાવાળા અથવા વસ્ત્રના જ બનાવેલા સર્વ ઉપકરણો

ધારણુ કરનારા (સ્વ્યાપતિત્તચિરપરિધાનાશ્રીરિકા અથવા ચેર્ષા ચિરમયમેવ સર્વસુપકરણ સ્તે ચીરિકા અનુયોદ્ધાર) -જ્ઞાતાસૂત્રના ૧૪ મા અધ્યયનમાં પણ લગભગ એવું જ વર્ણન તેમનું આવે છે

વૂમ, આ ચારણુનો એક પ્રકાર જણાય છે ગચ્છાચારપયજ્ઞાના બીજા અધ્યયનમાં એનું વર્ણન કરતા લખે છે કે ‘ધૂમાડામાં રહીને અથવા ઊંધા લટકીને અથવા ઊંચા દાથ રાખીને જેઓ અરખયિત ગમન કરે તે ‘ધૂમચારણુ’ કહેવાય છે આ અભિપ્રાય ચોક્કસ નથી

બદ્ધવેશી.

ખુખુક.

ઉલ્કા.

પાશુપતમતવાળા, આના સબધમાં ૫ ૮૫૮ ની નોટ ન ૪ જુઓ આ સૌંદર્ય સપ્રદાય છે એને નકુલીશ પાશુપત મત કહે છે એમના મતમાં આઠ પચ્ચક અને ૪૯ બેદ યુક્ત ગણુને જાણુનાર દોષ તેને શુદ્ધ કહેવાય છે એની વિગત માટે જુઓ સર્વદર્શનસમ્રઠ ભાષાન્તર ૫ ૮૬-૮૬ હકયોગની અહીં મુખ્યતા છે

જ્ઞાદમતનાળા, જુઓ ૫ ૮૫૮ નોટ ન ૫ વૈશેષિકદર્શનનું સ્વરૂપ ચોથા પ્રસ્તાવના પ્રકરણ ૩૧ મા તથા આ સાથેના પરિશિષ્ટ ન ૩ મા બહુ વિસ્તારથી આપ્યું છે તેથી અત્ર તે પર વિવેચન કરવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી

અર્મખડીઓ, આમડાના વસ્ત્રો પહેરનારા અથવા સન ઉપકરણો આમડાના ધારણુ કરનારા (અનુયોગ) એજ પ્રમાણે ગચ્છાચારપય જ્ઞામાં તથા જ્ઞાતાની ટીકામાં વર્ણન છે

સયોગીઓ.

ઉલ્કા વૈશેષિક મતનું આ નામ છે દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક નયની કાંઈ કાંઈ અપેક્ષા લઈ એ મતવાળા છએ પદાર્થને નિત્ય એકાંત રૂપે પ્રતિપાદન કરે છે એના વર્ણન માટે જુઓ પ્રકરણ ૩૧ (પ્ર. ૪) અને પરિશિષ્ટ ન ૩

ગોદેહ.

યજ્ઞતાપસ.

ધોપપાશુપતો.

કદેછેદો.

દિગખગ, વાયવ્યપતિ લખે છે કે કિયે નમો આદ્યતમેદે મારા ધારવા
પમાણે એ નમ્ર રહેનારા જોગીઓનો મત હોવો જોઈએ

નામદંડ.

કાળમુખો.

પાપિલેહો.

ત્રિગશિઆ, તિરાસિ જીવાનીવનોનીવમેદાજયો રાજ્ય સમાહતાકિ
રાશિ રાગિનયની હકીકત સ્થાનાગમૂત્રના ૭ મા ઠાણુમા ત્રીન્ત ઉદ્દે-
શામા આપી છે (જુઓ પૃ ૪૧૨) જીવ અજીવ અને નોજીવની
વ્યવસ્થા કરનાર ત્રિગશિકનો મત આને છઠ્ઠો નિન્હન ગણ્યો છે એ
મત સ્થાપનારનું નામ ‘જીવ્ય’ અથવા રોહગુપ્ત છે એની હકીકત
આ પ્રમાણે છે - અતરજી નામની નગરીમા એક જૂતગૂહા નામનું
વ્યતગનું ચેલ હતું તેમા શ્રીગુપ્ત નામના આચાર્ય રહેલા હતા તેમને
વાદવા રોહગુપ્ત આ આચાર્યો તે વખતે કોઈ વાદીનો પડહ વાગતો
હતો તેનો નિષેવ કરી આચાર્યને તે સળધી વાત જણાવી આચાર્યશ્રી
એ પ્રસંગે નામ આને તેમ ધારી માયૂરી વિગેરે વિધાઓ તેને આપી
તે મર્વે વધને પોતે રાજસભામા આચાર્ય બલશ્રી નામનો રાજા હતો,
તેની પાસે પોદ્દગાવનામના પરિત્રાજક સાચે તેણે રાજસભામા વાદ
આરબ્યો છેનટે પોદ્દશાચે જીવ અજીવ લક્ષણ બે પ્રકારની રાશિની
સ્થાપના કરી એને હઠાવવા માટે રોહગુપ્તે નોજીવ લક્ષણ ત્રીજી
રાશિની સ્થાપના કરી પોતાની વિધાઓથી તેને હઠાવ્યો રોહગુપ્તે
ગુરૂ પાસે આવી વાત કરી ત્રણ રાશિ સ્થાપન કરી જીવ મેળવી છે
એમ જણાવ્યું ગુરૂએ કહ્યું ‘જા રાજસભામા જઈને કદે કે મેં જે
રાશિનણની સ્થાપના કરી છે તે સિદ્ધાન્ત વિરૂદ્ધ છે અને માત્ર વાદી
પર જીવ મેળવવા કરી હતી’ રોહગુપ્તે આચાર્યને અભિમાનથી જવાબ
આપ્યો ‘રાગિ તો ત્રણ જ છે જીવ, ઘટ વિગેરે અજીવ અને વળ
પડતી દોગડીના દયાન્તે નોજીવ દડને પણ આદિ મધ્ય અને અત હોય
છે એમ સર્વ પદાર્થનું સમજનું’ આચાર્ય પોતે રાજસભામા ગયા
સર્વ વસ્તુ મળે તેથી દુકાને (પ્રિકાપણે) જઈ જીવ માગતા પૃથ્વી-
કાયાદિ મળ્યા, અજીવ માગતા અચેતન પદાર્થ મળ્યા, નોજીવ માગતાં
એવો કોઈ પદાર્થ નથી-એની રીતે તેનો નિગૂહ કર્યો

કાપાલિક.

ક્રિયાવાદી, કેટલાક ક્રિયાને પ્રાધાન્ય આપનાર મતો છે એના ૧૮૦ બેદો છે નવ પદાર્થો જીવાજીવાદિ જાણીતા છે, તેને સ્વપર બેદે તથા નિત્યાનિત્ય બેદે અને તેને વળી કાળ, નિયતિ, સ્વભાવ, ઇશ્વર અને આત્મા સાથે બેદ પાડતા ૧૮૦ થાય એને અસ્તિત્વવાદી કહે છે દૃષ્ટાન્ત તરીકે ૧ જીવ છે પોતાથી નિત્ય કાળથી, ૨ જીવ છે પરથી નિત્ય કાળથી, ૩ જીવ છે પોતાથી અનિત્ય કાળથી, ૪ જીવ છે પરથી અનિત્ય કાળથી વિગેરે આવી રીતે નિયતિ વિગેરે સાથે બેદ પાડવા (સૂત્ર ૧ શ્રુ ૧૧ અધ્યયન) (આચારાગ ૧ શ્રુ ૧ અ ૧ ઉ) તથા જીઓ (સૂત્ર ૧ શ્રુ ૧૨ અ) આ મતની સામે 'પદ્મ નાણુ તઓ દયા' વિગેરે સામા સૂત્ર છે એકલી ક્રિયાને અધ કરી છે, એકલા જ્ઞાનને પાગળુ કહ્યું છે આના સમઘમા સામઘમા ઘણો વાદ છે સેનપ્રશ્ન (૧૨૧) માં પણ ઘણી વિગતો છે

ક્રિયાવાદીના ૧૮૦ બેદપર વિવેચન કરતા પદ્મદર્શન સમુચ્ચયના ટીકાકાર શ્રીસૂત્રકૃતાગને આધારે કહે છે તે ક્રિયાવાદીઓ જીવાદિનું અસ્તિત્વ કહે છે તે મરીચિ, કુમાર, કપિલ, ઉલૂક, માઠર વિગેરે છે સાર પછી ઉપર જણાવ્યા તે ૧૮૦ બેદ વધારે વિગતથી બતાવ્યા છે જીઓ ભાષાતર (વડોદરા સીરીઝ) પૃષ્ઠ ૮-૧૦

જોનતિક. ગાયના વર્તનને અનુસાર વર્તન કરનારા પોતે પણ તિર્થ ચોની અદર જ વમે છે એવી ભાવના ભાવતા ગાયના સમુદાયની સાથે નીકળે છે, ગાયની લેખ વર્તન કરે છે, ગાય ચાલે સારે ચાલે છે, બેસે સારે બેસે છે, જીભી રહે સારે જીભા રહે છે અને ભોજન કરે સારે તેની આફેઝ તૃણ પત્ર પુષ્પ ફળાદિનું ભોજન કરે છે, તદ્દ તે શાધીદિ સમ, નિગમપ્રવેશનાઈ પકરતિ । મુજતિ જહા શાધી તિરવજ્જનાસ વિમાર્વિતા (અનુયોગદ્વાર)

મૃગચારી.

લોકાયતમતી. આ નાસ્તિક મત છે એ પરભવ દે આત્માને માનતા નથી, મોક્ષ જેવી ડોષ ચીજ નથી એનું વિવેચન પ્ર. ૮ ના પ્ર ૩૧ માં અને આ સાથેના તે પ્રસ્તાવના પરિ ન ૩ માં છે, ચોકખા Materialists હોય તેને આ મતના કહી શકાય એમને 'બાર્દુરપલ' અથવા 'નાસ્તિક' પણ કહે છે

રાખધમનારા. આ કાનકટા ભેગીઓનો એક મત છે તેઓ રાખને વગાડવામા મહા પુણ્ય માને છે અને તે દ્વારા પોતાની પ્રગતિ માને છે શરીરે રાખ, ઉપર ગૈરવ વસ્ત્ર, ગળામા મુઠમાળા, કપાળે ત્રિપુડ, હાથમા કમડળ અને પગમા ચાખડી રાખ ડાબા હાથમા રાખી કુકે છે

સિદ્ધવાદીઓ.

કુલતપો.

તાપસ, તાપ લેનારાને અથવા જેને તાપ હોય તેને તાપસ કહે છે (દશ ૨ અ) અથવા જેમા તાપની મુખ્યતા હોય તે તાપસ (દશ ૧૦ અ) દર્શન શુદ્ધિ અથવા એની વ્યાખ્યા કરતા કહે છે કે સતપસ્કે વનવાસિમિ પાત્તણ્ડિવિશેષે દર્શન ૧ તત્ત્વ શ્રી આદિનાથ જ્યારે એક વર્ષ સુધી ગોચરી માટે કર્યા ભારે તેમના શિષ્યો વનમા રહેવા લાગ્યા, કદાદિ ખાવા લાગ્યા અને 'તાપસ' નામથી પ્રસિદ્ધ થયા

ગિરશેહા.

શૂચિઓ.

રાજપિંડવાળા.

સસારભોચકો.

સર્વાવસ્થો.

અજ્ઞાનનાદીઓ. આ મતપર વિવેચન કરતા વડ્દર્શન સમુચ્ચય દીક્રામા સાત નામો આપ્યા છે શાલક્ય, સાલ્મુચિ, મૌદ્, પિપ્પલ, બાદરાયણ, જૈમિની અને વસ્તુ એ સર્વ અજ્ઞાનવાદીઓ છે કુત્સિત જ્ઞાન તે અજ્ઞાન, તે જેને હોય તે અજ્ઞાની કૃતકર્મ બધાદિકનો વિચાર નહિ કરનાર તે અજ્ઞાનવાદી તેઓ કહે છે કે જ્ઞાનથી કાંઈ શ્રેય નથી, જ્ઞાન હોય તો વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિઓ દોષ થઈ જાય, ચિત્ત કલુષિત થાય અને તે ભાવનાથી સસારપ્રવૃત્તિ લખાતી ચાલે અજ્ઞાનનો આશ્રય કરે તો અહંકારનો સભવ રહે નહિ, પારકા તરફ ચિત્તકાલુષ્ય થાય નહિ વળી જે ચિત્તવનપૂર્વક કર્મ કરે છે તેને બધું થાય છે અને તેના પરિણામ પણ અવશ્ય દાડણું હોય છે, કારણ તે કર્મ તીવ્ર અધ્યવસાયથી કરેલું હોય છે જે મનોવ્યાપાર વગર કર્મ કરે છે તેને આ વાધો નથી, તેની તો માત્ર વચન કાયાની જ પ્રવૃત્તિ રહે છે અને દાડણું મન

પ્રવૃત્તિ વગર બંધ સભવતો નથી જેમ જ્ઞાન વધારે તેમ અભિનિવેશ વધારે વળગે, માટે મુક્તિમાર્ગે પ્રવર્તતા મુમુક્ષુઓએ અજ્ઞાનનો જ અભ્યુપગમ કરવો જ્ઞાનનો આશ્રય જો નિશ્ચય થઈ શકતો હોય તો કદાચ યોગ્ય ગણાય, પણ તેમ તો બનતું નથી દર્શનોમા જ પરસ્પર કેટલી વિરુદ્ધતા છે? આવી દલીલથી અજ્ઞાન મતની સ્થાપના થાય છે એના પ્રેસઠ વિકલ્પો માટે જુઓ સદર ત્રયતુ ભાષાતર પૃષ્ઠ ૧૮

પાહુરભિશુઓ, ભિશુ શબ્દથી બૌદ્ધના સાધુ સમજાય છે અહીં જૈન ભિશુનો-પ્રસંગ નથી

કુમારનતી,

શરીરરિપુઓ,

ઉક્તદો,

ચક્રવાળો, ચક્રનાળ શબ્દનો અર્થ નિત્ય કર્મ થાય છે, દરરોજના અવશ્ય કરનાના કાયને ચક્રવાલ કહે છે (પચવસ્તુ) ચક્રની પેઠે ફરતી અને તેને તે આવતી હકીકતને ચક્રવાળ કહેવાય છે (પ્રવચન સારોદ્ધાર વૃત્તિ દ્વાર ૧૦૦) એ અર્થમા આ શબ્દ ચક્રનાલ સામાચારીમા વપરાય છે કોઈ મત આવશ્યક ક્રિયાપર ભાર મૂકનારો તે વખતમા હોવો જોઈએ એમ અનુમાન થાય છે

ત્રપુ,

હસ્તિતાપસ,

ચિત્તદેવ,

ખિવાવાસા, ખિલ-શુદ્ધમા રહેનારા (અનુમાનથી)

મૈશુનચારીઓ,

અખરા,

અસિધારા, તરવારની ધાર જેવું મુશ્કેલ મત પાળતું તે (શબ્દાર્થ)

માહરપુત્રકા, આ એક આજીવિક મતનો વિભાગ જણાય છે

ચત્રોદ્ગમિકા,

ઉદ્દકમૃત્તિકા,

એકેકસ્થાલિકા,

મખ. ગોસાલક મતવાળા એને માટે ઉપર 'આજીવિક' શબ્દ સામે નોટ છે તે જુઓ એના મ્યાપક ગોસાલકના પિતાનું નામ મંખવિ હતું એની માતાનું નામ ભદ્રા હતું એ ગોસાલકનો જન્મ ગાંધના તબેલામાં થયેલો હોવાથી તેનું નામ ગોસાલક પડ્યું હતું એ મખલિપુત્રના નામથી પણ પ્રસિદ્ધ છે ભગવતીસૂત્રમાં એની ઉત્પત્તિ વિગેરેની હઝીકત બહુ વિસ્તારથી બતાવવામાં આવી છે (ભગવતી ૧૫, શ ૧ ઉદ્દે)

પક્ષાપક્ષ.

ગજનજો.

ઉલૂકપક્ષા. ઉપર 'ઉલૂક' સાથે નોટ છે તે જુઓ એ વૈશેષિક દર્શનવાળા છે

માતુલક્ષો. દેવીને પૂજનારા, શક્તિના ઉપાસકો જણાય છે શક્તિમત સબધમાં હાલમાં જસ્ટીસ ગુડરોડે પુસ્તક પ્રગટ કર્યું છે તે વિચારવા યોગ્ય છે

નટકમંદકો.

મૂળ અથવા ઉપરના નામો છે સિદ્ધાન્તમાં નીચેના નામો મળે છે

લિક્ષ્ણોડા. ઘાતે પાળેલી ગાંધ વિગેરેના દૂધ આદિનું ભક્ષણ નહિ કરતા માત્ર લિક્ષાનું ભોજન કરનારા કેટલાક એને બૌધ મતની એક શાખાવાળા ધારે છે (ગમ્છાચાર ૨ અધિકાર) (અનુયોગદ્વાર)

પાદુરાગા. મહાદુષ્ટલિંગાગ્રે ભસ્મથી વ્યાપ્ત શરીરવાળા (અનુ યોગ)

ગૃહિધર્મિઓ. ગૃહસ્થ ધર્મને જ શ્રેય કરનાર તરીકે માનનાર અને તેને અનુસરીને વર્તન કરનારા (અનુ)

ધર્મચિંતકો. યાજ્ઞવલ્ક્ય આદિ ઋષિપ્રણિત ધર્મસંહિતાનું ચિંતન કરનારા અને તે અનુસાર વર્તન કરનારા (અનુ)

અવિરૂદ્ધ. દેવ, રાજા, માતાપિતા અને તિર્થંક વિગેરેના વિરોધ વગરના એટલે સર્વનો એક સરખો વિનય કળનારા દેવતાક્ષિતીશ્રમાતા પિતૃનિયમાદિનામવિરોધેનવિનયકારીત્વાદવિરુદ્ધા વૈનયિકા (અનુયોગ. પૃ ૨૫ વૃત્તિ) પરદર્શન ટીકામાં વિનયવાદીના બત્રીસ પ્રકાર બતાવ્યા છે દેવતા, નૃપતિ, યતિ, જ્ઞાની, વૃદ્ધ, અધમ, માતા અને પિતા એ આઠે

પ્રતિ કાયા, મન, વાહ્ણી અને દાન એ ચાર ચાર પ્રકારે દેશ કાળાનુ સાર વિનય કરવો તે રીતે બીજી પ્રકાર એમા વૈનયિક, વશિષ્ઠ, પરાશર, વાલ્મીકિ, વ્યાસ, ઇલાણુત્ર, સલ્લદત્ત વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે (પ્રથમ શ્લોકપર ટીકા)

વિરૂદ્ધ, યુગ્મ્ય પાપ પરલોક આદિને નહિ માનનારા અક્રિયા વાદીઓ એ સર્વ પ્રકારના સાધુઓથી વિરૂદ્ધ વર્તન કરનારા હોવાથી વિરૂદ્ધ-વિરોધીના નામથી જાણીતા થયેલા છે (અનુ)

પદ્ધર્શનકાર (ટીકા) કહે છે કે-સસાર માત્ર ક્ષણિક છે અને તે અસ્થિર છે તેને ક્રિયા કેવી ? તેમની ઉત્પત્તિ એજ ક્રિયા અને એજ કારણુ એમા કોકુલ, કઠિવિહ્નિ, રોમક અને મુગતનો સમાવેશ થાય છે

વૃદ્ધ, પ્રથમ તીર્થંકર આદિનાથ ભગવાનના સમયમા ઉત્પન્ન થયેલા અને ઘણુ કરીને વૃદ્ધાવસ્થામા દીક્ષા અંગીકાર કરવાથી વૃદ્ધ અથવા 'તાપસો' કહેવાય છે (અનુ)

આવક, ભરત રાજાના સમયમા આવકો હતા તેમાથી પાછળથી થયેલા ગ્રાહણો અહીં આવકનો અર્થ ગ્રાહણુ થાય છે (અનુ)

પાખડી, મતનુ પાલન કરનારા પાપનુ ખડન કરનારાને પાખડી કહે

પરિશિષ્ટ નં. ૨^૧

(પ્રસ્તાવ ૪, પ્રકરણ ૧૪, પૃ ૮૬૮)

(૧)

બ્રહ્માના બાલવિપ્લવ, રાકર કૈલાસમા રહી એકાકીપણે તપ કરે છે ત્યાં એક વખત નારદ આવી પહોંચ્યા રાકરને પ્રણામ કરી નારદે કહ્યું 'પ્રભુ! બીજી વાત તો ઠીક, પણ પુત્ર વગર સારી ગતિ નથી, માટે તમે પરણો અને પુત્ર ઉત્પન્ન કરો.' રાકરે તે વાત કબૂલ કરી અને નારદને જણાવ્યું કે તેણે રાકર માટે સારી કન્યા જોઈ આવી એવી સારી કન્યાને પરણી તેનાથી પોતે પુત્રઉત્પત્તિ કરશે અને વળી તેથી નારદને પરણાવ્યાનું પુણ્ય પ્રાપ્ત થશે ટીખળી નારદ તો તુરત ત્યાંથી ઉપડ્યા અને હિમાચળ પર્વત પાસે જઈ તેની કન્યા રાકરને આપવાની માગણી કરી હિમાચળને રાકર જેવા દેવ સાથે પોતાની પુત્રીને સમઘ થતો જાણી આનંદ થયો અને તેણે તે વાત કબૂલ કરી નારદ તો તુરત લગ્ન લઈ રાકર પાસે આવ્યા અને વાત જણાવી

રાકર તો રાજી થઈ ગયા, મુંદર ભાર્યા મેળવવાની મોજમા પડી ગયા અને તુરત વૃષભ ઉપર બેઠા સાથે જનમા ભૈરવ ભૂત અને જોગીઓને લીધા રાકરની સાસુ મેનકાએ રાકરનું અને જનૈયાનું રૂપ જોયું એટલે તે તો ઝાખીઝખ થઈ ગઈ અને બોલી કે-આવી જાગ્યોએ મારી દીકરીને કોણે નાખી! અરે એ વર તો જાતે ધરડો છે, વળી એને સ્વારી કરવાને બારો બળદ છે! એને રહેવાને ઘર કે ગામ નથી! એને માથે માખાપ પણ નથી! એના શરીરે ભસ્મ લગાવેલી છે! અને વળી ગળામા બીહામણો સપે છે! અને વળી પોતે ભાગ અને ધતુરો પી મસ્ત રહે છે! એના હાથમા ખોપરી છે અને કાખમા ઝાળી છે! એના માથા ઉપર મોટી જટા છે! અને એવાને

૧ આ પ્રસંગમા મકરધ્વજ (કામદેવ) દેવાના કેવા હાલ કર્યા તેના છ દાખલા મુક્યા છે મારી ઇચ્છા એ છેએ મૂળ કથાએ શોધી લખવાની દલી એને અગે હું કેટલાક પુરાણી તથા પડિતને મળ્યા, પણ દંત મૂળ પુરાણનો પત્તો લાગ્યો નથી પ્રથમની ત્રણ વાતો ધર્મચરીદામાથી મળી આવી છે તે તેના સ્થાનના નિર્દેશ સાથે લખી છે નવી આવૃત્તિમા વિશેષ શોધખોળનું પરિણામ રહ્યું કરીશ. કોઈ બધુને આ સબધી દક્ષીકત મળે તો મને મોકલવા કૃપા કરવી મો જિ જી

તે વળી કન્યા દેવાય ! એવા જમાઈને મારી રૂપાળી કન્યા આપશે તો હું તો મરી જઈશ ! એના કરતા તો દીકરીને પાણીમા રૂપાડું કે ઝેર પાડે તો સાડ ! તેના આવા વચન જાણીને તે વખતે ત્યાં બ્રહ્મા વિદિએ આવ્યા અને બોલ્યા ‘ઝરે બાઈ’ તમે તમારી કન્યા મકરને આપો ! એ દેવ જો કોપશે અને તમને શ્રાપ આપશે તો તમારા માટે મોટો અનર્થ કરી નાખશે તમે વેવિશાળ તોડવાની (વિવાહ બોલડવાની) વાત લગાર પણ ન કરો’

બ્રહ્માના આવા વચન સાંભળી મેનકા રૂપ રહી, બોલતી અટકી પડી લક્ષ્મી તૈયારીઓ ચાલી ત્યાં તો પછી પોમાટે, હાસવદે, હર પાદે, સોમાદે, રંગાદે, નામવદે, દેમાદે, રહકાદે, માણેકદે, રતનાદે, કમવાદે, ભામાદે, મોકલદે વિગેરે સ્ત્રીઓ આવી પહોંચી તેનીશ કરોડ દેવતાઓ આવી પહોંચ્યા વર સાથે જોગી જોગણુ સેંકડો આ વેલા હતા જ વરને પોંખી ઘરમા લીધા

બ્રહ્માએ હર (શકર) અને ગૌરી (પાર્વતી)ને હસ્તમેળાપ કરાવ્યો ત્યાર પછી વરકન્યા ચારીમા બેઠા બ્રહ્મા ચાર વેદ બોલી રહ્યા છે, ચાર મંત્રો વર્તે છે અને જ્યજ્ઞકાર થઈ રહ્યો છે આગળ શકર આવે છે અને પાછળ પાર્વતી આવે છે અને તેથી રીતે ચારીમા દેરા દે છે હવે પાર્વતીએ પાનેતર પહેરીને અગ્નિની સામે જોખા નાખવા માહ્યા તે વખતે પાનેતરનો છેડો અગ્નિમા પડી જવાથી જરા સળગ્યો તે જોયો લઈને તેને ઓલવવા લાગી બ્રહ્મા જે આ આ વખતે વેદ બોલી રહ્યા હતા તેણે પાર્વતીનો છેડો જોયો થતા જધા જોઈ અને રૂપકાંતિ જોઈ મુહાઈ ગયા, ચિત્ત ચલાયમાન થયું, મન ડોળાયું અને કામને વિકાર થતા તેજ વખતે તેમને ત્યાં વીર્ય પતિત થયું બધા દેવો તે વખતે જોઈ રહ્યા હતા તેથી બ્રહ્મા લજ વાણુ અને શરમના માર્યા પોતાના પગથી વીર્યને ધૂળમા રગદોળ્યું એ જોયેલી ધૂળમાથી અઠાશી હજાર ઋષિઓ ઉત્પન્ન થયા, હાથમા કમરળ ધારણુ કરેલા તેઓ ઠઠીને બ્રહ્માને પગે લાગ્યા અઠાશી હજાર ઋષિઓ બ્રહ્માપુત્ર તરીકે ‘વાલુષ’ના નામથી પુરાણમા પ્રસિદ્ધ છે

‘ધર્મપરીક્ષા ખંડ ૨, ઢાળ ૧૭.

(૨)

બ્રહ્મા અને મહર્ષિજી પુરાણમાં નીચે પ્રમાણે વાત છે. બ્રહ્માએ
 ડ્રામન મેળવવા માટે ગગાને કાઠે મહા તપ આદ્યું ઠોકમાં
 જનોઈ, હાથમાં કમડળ આગળીઓપર જપમાળા, પહેરવા ઓઢવામાં
 મૃગચર્મ અને ક્રોધમાન વિગેરે વિકાર તણ દઈ બ્રહ્મધ્યાન કરવા માણ્યું,
 ઇંદ્રિયોને દમવા માડી એવી મોટી તપસ્યા કરવા માડી કે આખ
 ઉઘાડીને કોઈની સામે નજર પણ કરે નહિ આવી રીતે સાડી ત્રણ
 ચોક્કડી કાળ ગયો, (બ્રહ્માની એક ચોક્કડીમાં કરોડો વર્ષ થાય છે) ત્યારે
 ઇંદ્રતુ આસન ઠોલવા માણ્યું બ્રહ્મા ઇંદ્રાસન મેળવવા માટે જ તપ
 કરતા હતા ઇંદ્રાસન ઠોલતુ બહી ઇંદ્રે બહસ્પતિને તેણે કારણ પૂછ્યું
 એટલે ગુરૂ બહસ્પતિએ કહ્યું “ હાલ બ્રહ્મા તારૂં સ્થાન લેવા તપ કરી
 રહ્યા છે, સાડી ત્રણ ચોક્કડી થઈ છે બાકી રહેલી અરધી ચોક્કડી
 પૂરી થશે એટલે તે તારૂં સ્થાન લેશે ” ડ્રા આ હકીકત સાંભળી
 ચોંંચ્યા અને બ્રહ્માને સ્વાયમભાન કરવાના ઉપાયો યોજતા તેણે અખ
 રાને બોલાવી અને બ્રહ્માને ધ્યાનબ્રહ્મ કરવા જણાવ્યું અખરાઓએ
 પોતાના તિવ તિવમાત્ર રૂપથી તિલોત્તમા નામની અતિ સૌંદર્યવાળી
 સ્ત્રી ઉપજાવી એ તિલોત્તમાએ બ્રહ્માને સ્વાયમભાન કરવાનું બીકું
 ઝીટ્યું અને પોતાની સાથે નારદ તુભરૂં વિગેરે દેવોને લઈને ગંગાપ્રદે-
 શમાં આવી પહોંચી બ્રહ્માની સમક્ષ એણે અદ્ભુત નાટક માણ્યું
 ધુધગીઓને મુંદર અવાજ, ભેરીનો ભભ અનાજ, નરધાના ધોંકાર
 અને પોતાના હાવભાવથી ઘણા મુંદર નવરમ નાટકની ભવ્ય જમાવટ
 કરતા બ્રહ્મા માત્રુ ભેઈ રહ્યા, બહુ ગણ થયા અને તેજ કારણે તેમણે
 ધ્યાન દૂર જવા લાગ્યું ચિત્ત વાધપર જતા વળી તિલોત્તમાને પણ
 ભેઈ એટલે મનમાં વિહળતા પણ થઈ એટલે વળી તિલોત્તમાએ
 ગાયન આદ્યું, મુંદર આલાપ સ્વર સાથે ગાયન ગાતા બ્રહ્મા વધારે
 વિહળ થયા એટલે જ્યાં બરાબર રમની જમાવટ થઈ ત્યાં તિલોત્તમા
 સન્મુખથી ઉઠીને બ્રહ્માને ડાબે પડખે ગઈ અને ત્યાં છ રાગ છન્દીશ
 રાગલીનો આલાપ માણ્યો બ્રહ્માને મનમાં થયું કે પોતે સર્વ ઋષિ
 ઓમાં વડા હોવા છતાં જો મુખ ડાળી બાણુ ફેરવી તિલોત્તમાને જુએ
 તો પોતાના ઋષિવર્ગમાં માનહાનિ થાય અને તિલોત્તમાને નજરે
 લેવાની આવી તક ગુમાવવી એ પણ તેમને ઠીક ન લાગ્યું પરિણામે
 તેમણે સકંપ કર્યો કે એક ચોક્કડી તપના ફળે તેમને ડાળી બાણુએ
 બીજું મસ્તક થાઓ તુરતજ ડાળી બાણુએ બીજું મસ્તક થયું
 બ્રહ્મા તિલોત્તમાના મુંદર પયોધર ભેઈ રાજ થયા એટલે તિલોત્તમા

આથી ઉઠી બ્રહ્માની પછવાડે ગઈ અને ત્યાં નાટક માણ્યું. વળી બ્રહ્માને વિચાર થયો કે પછવાડે ફરીને જોવાથી તો કશિમા માનહાનિ થાય એટલે એક બીજી ચોકડી તપના ફળે પછવાડે નવું મસ્તક કર્યું. અતિ સૌંદર્યમય મુંદરીને જોઈ બ્રહ્મા રાજી થયા એટલે તિલોત્તમાએ જમણી બાજુએ નાટક માણ્યું ત્રીજી ચોકડી તપના બળે જમણી બાજુએ મદ્યાએ ઉપરનીજ રીતે અને કારણે ચોથું મસ્તક કર્યું એટલે તિલોત્તમાએ પોતાની બાજુ સડેલી આકાશમા ઊભા રહી નાટક કરવા માણ્યું. મદ્યાથી ન રહેવાયું, અરધી ચોકડી તપની બાકી રહી હતી તેના ફળે આકાશમા મુખ થવાની ઇચ્છા કરતા ગધેડાનું મુખ નીકળ્યું, ભુકારવ કર્યો, તિલોત્તમાને જોઈ એટલે તિલોત્તમા ઉઠી ચાલી અને ઇંદ્રને સર્વ હકીકત નિવેદન કરી આવી રીતે બ્રહ્માએ સાડી ત્રણ ચોકડી તપ કર્યો તે નિષ્પન્ન ગયો.

હવે બ્રહ્મા તો નાટક જોવાનું બૂલી ગયા અને ગધેડાની જેમ બૂ બૂ કરવા લાગ્યા. દેવતાઓ તેને જોવા આ પા અને ભકાર કરતા જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા અને ખડખડ હસવા લાગ્યા. બ્રહ્માને કોપ ચઢ્યો એટલે દેવોની પછવાડે દોડ્યા દેવો આગળ અને બ્રહ્મા પાછળ સ્વર્ગમા આવી મોટો ખળભળાટ થઈ ગયો, લોકોમા ગભરાટ થઈ ગયો, કશિઓ તપ જપ બૂલી ગયા, આ તે ખારો કે મારો એવી ચિંતા થઈ પડી અને ચારે તરફ દોડાદોડી થઈ રહી. દેવતાઓ દોડતા દોડતા શિવ પાસે આવી પહોંચ્યા. ઇંદ્ર તો ઇંદ્ર (કોંધી) થઈ ગયા અને ગધેડાનું માથું પોતાના નખવડે ખટ્ટી નાખ્યું. બ્રહ્માને આથી ઘણી પીડા થઈ અને મુખેથી શિવને અસંખ્ય વાત કહેવા લાગ્યા—‘અરે પાપી હલારા! તારે તો આવી ભુડી દેવ જ રહી! તું ગા માટે માફ માનુ તોણું? તારે માથે તેની હલ્લા ચઢી માટે હવે એ માફ માથું તારા હાથપર ચઢી જાઓ! આથી હવે તું કોઈની સાથે આવી આવ અલાવીશ નહિ!’

આ વાત—શ્રાપ સાંભળતા શિવજી તો કાળાધન થઈ ગયા, મદ્યાને નમી પડ્યા અને પોતાને માથે ચઢેલી હલ્લા દૂર થવાનો માગ મદ્યાને પૂછ્યો એણે ઘણા કોમળ વચનો કહ્યા એટલે બ્રહ્મા ગાત થયા અને ઉપાય બતાવ્યો કે જો હવે પછી શકર માથે જટા રાખે, રમગાનની રાખ શરીરે ચોળે, મનુષ્યની ખોપરીનો હાર હારકા અને રોમમા ચુપી ગળામા પહેરે, લાગ અને ઘતુરો ખાધ, નાગા યદને ગામે ગામ ફરે, ઘેર ઘેર શીખ માગતા ફરે, વર્ણવર્ણનો બેદ મૂકી દે, જે શીખ મળે તે એ ગધેડાનાં ^{જાં} લઈને દરરોજ ખાય તો

તેને શ્રાપ દૂર થાય, તે એની રીતે કે એ મહોદામા કોઈ આગળ જતા લોહી ભરી આપશે ત્યારે શ્રાપ દૂર થશે

બ્રહ્માના આવા વચન સાંભળી સકરે ભોળીનું રૂપ ધારણ કર્યું, ગામે ગામ રખડના માણુ, કાપાલિક નામે પ્રસિદ્ધિ મેળવી, સ્મશાન-ભૂમિની સેવના કરી, એમ કરતા કોઈ પાપીને ઘેર ગયા, ત્યાં તેણે લોહીથી પેલું માણુ ભરી આપ્યું, ત્યારે હાથ સાથે જે માણુ વળગી પડ્યું હતું તે દૂર્યુ

હવે બ્રહ્મા તો કામથી વીંધાણા તે વિકળ રૂપે પાપુ આકાશમા આધ્યા, આખી દુનિયાને સ્ત્રીમય જ બેવા લાગ્યા, ચોતરફ ઉપર નીચે જરવા લાગ્યા અને એમને ભેળંને સ્ત્રીપુરુષો દોડાદોડી કરવા લાગ્યા કોઈ ઝાડ આવે, ખીડ આવે, તે સર્વને તિયોત્તમા ધારીને બાઝી પડે એમ જરતા જગતમા એક રીંછડી મળી, એને રક્ષાના રૂપને ધારણ કરનાર ધારી વૃદ્ધ બ્રહ્માએ તેને ભોગવી તેનાથી જાણુવત ઉત્પન્ન થયો એ ઘણો બળવાન થયો, સમચક્રનો ફૂત થયો અને બ્રહ્માના પુત્ર તરીકે જગતમા પ્રસિદ્ધ થયો

ધર્મપરીક્ષા રાસ ખંડ ૨. કાળ ૧૦-૧૧ તુ અવતન્ધુ,

(૩)

ગોપીપાદવદન. મોળ હબર સ્ત્રીના પતિ દામોદરે એક દિવસ રાધા નામની ગોવાળણી ભેળં એ માયા ઉપર દહીં ફૂંધતી મટુકી લઈ વેચવા નીચળી પડી હતી એના રૂપથી દામોદરરાય આશ્ચર્ય પામ્યા અને કામદેવથી એવા વીંધાયા કે બીજી કોઈ સ્ત્રી ગમે જ નહિ અને વાત એટલે સુધી વધી ગઈ કે એના વ્યામોહમા અન્ય સ્ત્રી ઉપરનો પ્રેમ ગળી ગયો અને રાધા સાથે ઘાડી રીતે બોલ્યા કે “રાધા ! તારા ઉપર મને પ્રેમ થઈ આવ્યો છે, તારા જેવી કોઈ સ્ત્રી દુનિયામા નથી આ તારા માથા ઉપર મટુકી છે તેનું દાણુ ટું માણુ, તો દાણુના બદલામા મારા ઉપર પ્રેમ કર અને એમા ખેંચતાણુ ન કર ”

રાધાએ જવાબમા કહ્યું કે “હું તો આહેરની ઘોઠરી, ભરવા ડની બૈગી-હલકી જાતની છું તમે તો મોટા માણુસ અને આમ જાણી ભેળંને ખાડામા કા પડો છો ? તમે ધર્મશાસ્ત્રમા કહ્યું છે તે વિચારો-પરનારીવપટ પુરૂષ મગીને પણ દુર્ગતિમા જાય છે તો તમે વાત કરો છો તે ઠીક નથી રાતદિવસ જે પાપ બાધે છે તેને તો અહીં પણ ઘણો સતાપ થાય છે એથી એક તો અશુભ ધ્યાન થાય છે અને વળી લોહો એવાને કાંઈ માન આપતા નથી વળી કર્મભેગે જે ગતના જાણુવામા એ વાત આવી જાય તો છેદન ભેદન થાય, દડ થાય,

ગધેડાપર અસનારી કરાવે, કેદખાને નખાવે, યિંગ કે નાક કાપી લે આથી સગાસબધીઓના મોઢા પલુ કાળા થાય અને કુળવાન માણસ હોય તો લાજમા ને લાજમા મરી જાય લોકમા ફિટકાર થાય અને મિત્રોને દુ ખ થાય આ ઉપર તમને એક વાત કહું છું તે સામળો

એક શેઠ હતો તેને શ્રીમતી નામની સ્ત્રી હતી રમા જેવી રૂ પાળી અને અતિ સૌંદર્યશાળી હતી શેઠને નગરના પુરોહિત સાથે મિત્રાઈ હતી પુરોહિત શેઠને ઘેર દરરોજ આવે અને સર્વ સાથે પરિચયમા વહે કોઈ કારણે શેઠ એક વખત પરદેશ ગયા અને જતી વખત ઘર પુરોહિતમિત્રને બળાવતા ગયા શેઠ વિદાય થયા અને પુરોહિતે સ્ત્રીસાથે જોડ માણ્યો, પ્રણયપ્રાર્થના કરી શ્રીમતી પવિત્ર હતી, પતિ પરાયણ હતી, ઘરમા એકલી હતી અને જાતે ઘણી ચતુર હતી તેણે વખત વિચારી લીધો, પોતાની સ્થિતિની ગણીગતા જાણી લીધી, પોતાના શિષ્યને જાળવવાની ચિંતા કરી લીધી અને એક ક્ષણમા પોતે ઉપાય યોજ્યો કે પુરોહિતની લાજ જાય તો જ તે ઠંકાણે આવશે ચતુર શ્રીમતીએ બહુ ટુંકા વખતમા નિર્ણય કરી લીધો, લખતા કે વાચતા વખત લાગે તેટલાથી પણ ચોડા વખતમા તે જોડબદલા દેખાવે બાકી કે પુરોહિતે એક પહોર રાત્રી પૂરી થયે આવવું એટલે એકાતમા આનંદ થશે પુરોહિત રાજ થયો અને પોતાને ઘેર ગયો

શ્રીમતી ત્યાર પછી તુરંત જ કોટવાળને ઘેર ગઈ, કોટવાળને કહ્યું કે એને પુરોહિત સતાવે છે, પોતાની લાજ કોટવાળના હાથમા છે વિગેરે એટલે કોટવાળ તો એ મુંદરીના હાવભાવ જોઈ લપટાઈ ગયો અને જવાબમા કહ્યું કે " એ પુરોહિતના તે શા ભાર છે । તુ મારી માયે પ્રેમ કર, પુરોહિતને ૬ પહોંચી વળીશ " મુંદરી સમજી કે આ તો જોલામાથી ચુલામા પડ્યા કોટવાળને તે જ રાત્રે બીજે પહોરે પોતાને ઘરે આવવાનું કહી તેને રાજ કરી મનમા વિમાસણ કરતી મુંદરી પ્રધાનના ઘર પર પહોંચી

૩૫ પલુ કેટલીકવાર તુકસાન કરી બેસે છે એને ભય ઘણો છે તે તો આપણા દરરોજના અનુભવનો વિષય છે કોટવાળ સબધી સવ હકીગત મુંદરીએ પ્રધાનને જણાવી એટલે પ્રધાન તો મુંદરીના ૩૫, સટકા અને ગરીબો મરોડ જોઈ કામાધ થઈ ગયો મુંદરી પાસે પ્રેમયા થના કરી અને પોતાને વશ ચતા કોટવાળને ચપરીમા ચોળી નાખવાની પોતાની સક્તિના વખાણુ કર્યા મુંદરી મનમા મુઝાણી પણ સમય સૂચકતા ન વધી અતરભાન હુપાવી સાધવી પતિનતાએ પ્રધાનને પોતાને ઘરે ત્રીજે પહોરે તે જ રાત્રે આવવાનું જણાવી તેને આશાના

પાસમા બાંધી લઈ લાથી ચાલીને સીધી રાજ પાસે પહોંચી તેને ખાત્રી હતી કે આખરે રાજ તો તેને રક્ષણ આપશે અને પોતાની બધી ધુચ નીકળી જશે, પણ એને તો ઘરમા ઉઠ્યા વનમા ગયા તો વનમા લાગી આગ-જેવી વાત બની રાજને એણે સર્વ વાત કહી સભળાવી રાજ તો મુંદરીના શબ્દમાધુર્ય, સાદા પણ સૌંદર્યભાવ-વાહક કપડામા વ્યામૃદ થયો, બોલનાની ઢળ અને આખના તેજમા અનંદ ગયો, પાતળી કેડ અને નખશીખ નમણાઈ જોઈ એકરસ બની ગયો, એને ન રહ્યું પોતાના સ્થાનનું ભાન કે ન રહ્યો પોતાની જવાબદારીનો ખ્યાલ એણે રક્ષણ માગવા આવેલી મુંદરી પાસે પ્રણય-ભીક્ષા માગી, મુંદરીને જણાવી દીધું કે એ પુરોહિત, કોટવાળ અને પ્રધાનને કાઠી મૂકવાની તેનામા શક્તિ છે, પણ સાચે મુંદરીને પટ-રાણી બનાવવાની લાલચ પણ આપી દીધી અને બદલામા વ્યભિચારની પ્રાર્થના કરી મુંદરી ચેતી ગઈ, ગભરાણી, લજનાણી, શરમાણી, પણ વખત વર્તા ગઈ રાજને સાચે પહોંચે આવવાનું કહી લાથી ચાલી નીકળી રાજ પપુ પોતાના કાર્યમા સંજ્ઞતા મળેલી જોઈ પોતાની (કસાવવાની) શક્તિ માટે મગ્ન થતો ત્યાં બેસી રહ્યો

મુંદરી રાજમહેલમાથી નીઠળી ત્યારે તેના મનની સ્થિતિ અજ્ઞાન થઈ રહી હતી, પોતાનું શિયળ જાળવવાના ઉપાયની મનમા યોજના કરી રહી હતી પડોશમા એક ડોશી રહેતા હતા, તેને એક કાગળ લખી આપ્યો અને જુદું કે ચાર ઘડિ રાત ગઢે ત્યારે કાગળ લઈને ઘરે આવતું અને બહારથી રકારોળ કરી મૂકવી ડોશીએ વાત સ્વીકારી ઘરે જઈ એક પેટી (મળુસ) ચાર ખાનાવાળી હતી તેને તૈયાર કરી રાખી મૂકી સધાસમય થયો એટલે પોતે સોળ શણુગાર સજ્જ તૈયાર થઈ પુરોહિત આવ્યો, તેને આદરમાન આપ્યું, જણાવ્યું કે તેની વાટ જ પોતે જોઈ રહી હતી વાતચીતમા વખત નીકળી ગયો પહોર પૂરો થયો, ત્યાં કોટનાળ આવી પહોંચ્યો, બહારથી બારણું ખખડાવ્યું એટલે પુરોહિતના હાજ ગગડી ગયા શ્રીમતી બોલી કે 'તમારી રાહ જ જોઈ રહી હતી' એટલે પુરોહિત વધારે ગભરાયો બચવાનો ઉપાય માગતા શ્રીમતીએ મળુસ બતાવી, એક ખાનું ઉઘાડી પુરોહિતને અદર પૂરી આવી દઈ ઘરના બારણું ઉઘાડ્યા, કોટવાળ અદર આવ્યો તેની સાચે ખાવા પીવામા એક પહોંચ મુંદરીએ વટાવી દીધો બરાબર મધરાતે પ્રધાન આવી પહોંચ્યો એટલે કોટવાળ સાહેબ ગભરાઈ ગયા નુપ થઈ પડી ગઢેવાની ઇશારત કરી પેલી મળુસના બીજા ખાનામા કોટવાળને ઘાલ્યો અને આવી દઈ

દીધી પ્રધાન પાસે મુંદરીએ ગાન આરંભ્યું રસમા એક પદ્યોર પીતી ગયો ત્યાં રાજા સાહેબ પધાર્યા એટલે પ્રધાનને ઘણો નભગટ થયો તેને પેલી મનુસના ત્રીજા ખાનામાં પૂર્વો અને શ્રીમતીએ રાજાને ઘરમાં દાખલ કર્યો 'રાજાને નયણુખાણોથી રીઝવતી રહી અને ત્યાં અરાબર ચાર ઘડિ રાત રહી ત્યાં દોશીમાંએ ઘરબાહિર આવી ધમ સાણુ કરી મુખ્ય મુખેથી રડના લાગી કે 'અવિ મુરખી, જાગ, બારણા ઉઘાડ તારો ઘણી મરી ગયો તું રાડી આ તેના મરણનો કાગળ આ યો છે તે વાચ' અદરથી મુંદરીએ ગટવા માન્યુ ઘર બહાર રા ગાઓ આવી પર્વોચ્ચા મોટેથી પોક મૂકવા લાયા અદર રહેલો રાજા મુઝાયો, જાણ્યું કે આ તો રમમાં જાગ પડ્યો કુસકા લેતી મુંદરી બોલી કે 'તમારો કલ્લેતો થશે, તમે પેલી મનુસમાં છુપાઈ જાઓ, નહિ તો બાહુ ગેરઆખર થશે! કલુમણતે મને રાજા મનુસમાં પેઠો અને મુંદરીએ આવી દહ કેડે ચઢાવી આવી રીતે ચારે દુરાચારીઓને એક જ પેટીમાં કેદ કર્યા

મુંદરીને ઘરે તો સગાઓ ભેગા થયા, કાણુમોકાણુ થઈ અને સર્વ ન્હાયા રાણીએ રાજાની તપાસ કરવા માડી, રાજાનો પત્તો જ મળે નહિ કોટવાળ, પ્રધાન, પુરોહિત પણ ગેપ થયેલા જણાયા રાણીએ વખત વત્યો, શેઠ વગરપુત્રે ગુજરી ગયા એટલે તે વખતના ધોરણ પ્રમાણે રાજ્યમાં તેનું ધન જાય તે લેવા રાજપુરુષોને રાણીએ મોકલ્યા ઘરમાંથી ગારસાર વસ્તુ લઈ જવાની છે એમ જણાવતા મુંદરીએ કશું ધરની સર્વ માલમાલ વસ્તુ પેલી મનુસમાં છે તેને ગાડામાં ધાલી લઈ જાઓ રાજસેવકોએ તેમ જ ક્યું રાણીએ જાણ્યું કે શેઠ પરદેશ જતા બધી મુશ્કેલીઓ થીજે એ પેટીમાં મૂકી ગયા હશે એટલે એકદમ જાતેજ નીચેથી બારણા ઉઘાડવા માત્રા પડેલા ખાનામાંથી પુરોહિત નીકળ્યો રાણી ઘણી આશ્ચર્ય પામી રાણી બોલી 'ચારે! તમે અહીં ક્યાથી?' એટલે પુરોહિત કહે 'તમે બીજી બારણા ઉઘાડો' રાણીએ તેમ ક્યું એટલે ત્યાંથી કોટવાળ નીકળ્યો રાણી વધારે આશ્ચર્ય પામી રાણીએ ટીકા કરી કે 'તમે તો ચારને પકડવા અહીં બેઠા હશો! નાં વાર!'

કોટવાળ તો ઝખવાણે પડી ગયો અને ત્રીજી દ્વાર ઉઘાડવા કશું તેમ કરતા ત્યાંથી પ્રધાનજી નીકળ્યા રાણી બોલી અરે દિવાનજી! તમે તો દફતર માડવા માટે આ એકાત સ્થાનમાં બીરાજ્યા હશો! પ્રધાન જરા પાછો હતો સરમાયો નહિ રાણીને કહે 'અમે તો રાજા સાથે કાંઈ કામસર ગયા હતાં બોલુ બારણા ઉઘાડો' રાણીએ

તેમ ક્યું એટલે અદરથી રાજ નીચ્છ્યો, બહુ શરમાઈ ગયો, અદરથી મુખ ઢાંકી દીધું, લોકોએ પ્રીટકાર ગ્યા ત્રણે ઉઠી ઉઠીને પોતપો પોતાને ઘરે શરમાતા શરમાતા ગયા

શ્રીમતીને સામરવાસો ગ્યો, તેના શિયળના વખાણુ કર્યા, ચારે એ તેને બહેન કરીને સ્થાપી અને ગયેલી આખર સહજ પાછી મેળવી-આ પ્રમાણે વાત કહી રાધા કટેવા લાગી 'રાજની' પારકી સ્ત્રીના સખપથી આવો ઉત્પાત થાય છે '

દામોદર ઉત્તરમા કહેવા લાગ્યા 'અમે સર્વ શાસ્ત્રો જાણીએ છીએ તમે એની ચિંતા ન કરો, અમારો વિરહાનળ ગાત કરો અમે તો કુષ્મળ જેવી સ્ત્રીઓનો ઉદ્ધાર કર્યો છે, માટે તમે ના પાડો નહિ '

રાધા પ્રપુષ્પપ્રાર્થનાથી રાજ થઈ, એક ખાલી ઘર શોધી કાઢ્યું, તેમા પોતે ગઈ, પછવાડે દામોદર આવ્યા, બન્ને સારી રીતે મળ્યા, દામોદરરાયે રાધાને સારી રીતે સતોપી, રાધાએ પછી હાથ જોડી જહું 'સ્વામી' હવે મને જના દો, મારો ધણી જાણુશે તો મારી ઉપર શુરસે થશે એક તો મારા ઘરમા કામ ઘણું છે અને વળી હું વ્યભિચાર કરું છું એમ જાણુશે તો મને જરૂર ગાળ દેશે અત્યારે મને જવા દો, રાતે મારે ઘરે આવવને ' આમ કહી ઘરની નિશાની બતાવી દીધી આટલું જી રાધા વિદાય થઈ

ગોવિંદને વિરહાનળ વધ્યો, આખી દુનિયામા રાધાને જ દેખવા લાગ્યા, એક દિવસ તે મોટો મુગ થઈ પડ્યો, ઠંડી વસ્તુઓ ગરમ આગ જેવી લાગવા માડી આમ મહા મુશીબતે મૂર્ય અસ્ત થયો, રાત પડી, અધારૂ થયું એટલે ચોરની પેઠે ગોવિંદરાય ગોવાળણીને ઘરે આવ્યા કમનસીબે તે વખતે ઘરના દ્વાર બંધ હતા, એટલે વૈકુંઠનાથ વિચારમા પડ્યા કે જો બોલું તો બીજા લોક જાગે, ન બોલું તો કામ ન થાય, આખરે ગસ્તો સૂત્ર્યો આગળથી દ્વારને ટપ ટપ કર્યું એટલે અદરથી રાધા અને બહારથી ગોરીદ વસ્ત્રે રાખદનળની વાતો થઈ એકે પોતાને ચક્રીશ રહ્યા એટલે રાધાએ તેને કુભારના ઇશ કહ્યા આવી ટપાટપી પ્રેમથી કરી ગોવિંદરાયને અદર લીધા આખી રાત કામભોગ ભોગવ્યા સવારે મૂર્યોદય થતા પોતાને મહોલે જાથ અને રાજ્ય કરે અને એવી રીતે ઘણા વખત મુધી પરસ્પરી રાધા ગોવાળણી સાથે ખેલ શ્રીકૃષ્ણે ક્યા

દીધી પ્રધાન પાસે મુંદરીએ જ્ઞાન આરમ્ભ રસમા એક પહેર પીતી
 ગયો ત્યા રાજા સાહેબ પધાર્યા એટલે પ્રધાનને ઘણો નભરાટ થયો
 તેને પેલી મળુચના ત્રીજા ખાનામા પૂર્વે અને થીમતીએ રાજાને
 ઘરમા દાખલ કર્યો 'રાજાને નયણખાણોથી રીઝવતી રતી અને ન્હા
 બરાબર આર ઘડિ રાત રતી ત્યા ટોશીમાએ ઘરબાહિર આવી મમ
 માણુ કરી મુક્યુ મુખેથી રડના લાગી કે 'અવિ સુરખી, ભગ, બારણુ
 ઉઘાડ તારો ધણી મરી ગયો તુ રાડી આ તેના મરણનો જાગજ
 આવ્યો છે તે વાચ' અદરથી મુંદરીએ રટવા માણુ ઘર બહાર સ
 ગાઓ આવી પર્ણચ્યા મોટેથી પોક મૂકવા લાગ્યા અદર રહેલે
 રાજા મુઝાયો, ભણ્યુ કે આ તો રગમા ભગ પડ્યો ફસકા લેતી મુંદરી
 બોલી કે 'તમારો ફળેતો થશે, તમે પેલી મળુચમા ધુપાઈ જાઓ
 નહિ તો બાુ ગેરઆખર થશે' કણમળતે મને રાજા મળુચમા પે
 અને મુંદરીએ આવી દઈ દેડે ચટાની આવી રીતે આરે દુરાચારીઓને
 એક જ પેદીમા કેદ કર્યા

મુંદરીને ઘરે તો રગાઓ ભેગા થયા, કાણુમોમણુ થઈ અને
 સર્વે ન્હાયા રાત્રીએ રાજાની તપાસ કરવા માડી, રાજાનો પત્તો ન
 મળે નહિ કોટવાળ, પ્રધાન, પુરોહિત પણ જેપ થયેલા જાણ્યા
 રાત્રીએ વખત વત્યો, રોઠ વગરપુત્રે શુભગી ગયા એટલે તે વખતન
 ધોરણુ પ્રમાણે રાજ્યમા તેનુ ધન જાય તે લેવા રાજપુત્રોને રાણીએ
 મોકલ્યા ઘરમાથી સાગસાર વસ્તુ લઈ જવાની છે એમ જાણાવત
 મુંદરીએ કહ્યું ઘરની સર્વ માતમાલ વસ્તુ પેલી મળુચમા છે તેને
 ગારામા ઘાલી લઈ જાઓ રાજસેરકોએ તેમ જ ક્યું રાણીએ જાણ્યું
 કે રોઠ પરદેશ જતા બધી મુશ્કેલીના અંતે એ પેદીમા મૂકી ગય
 હશે એટલે એકદમ જાતેજ નીચેથી બારણુ ઉઘારવા માણુ પહેલ
 ખાનામાથી પુરોહિત નીકળ્યો રાત્રી ઘણી આશ્ચર્ય પામી રાણી બોલી
 'અરે! તમે અહીં ક્યાથી?' એટલે પુરોહિત કહે 'તમે ખીણુ બારણ
 ઉઘાડો' ગણીએ તેમ ક્યું એટલે ત્યાથી કોટવાળ નીકળ્યો રાત્રી વધારે
 આશ્ચર્ય પામી રાત્રીએ ટીક કરી કે 'તમે તો ચોરને પકડવા અહ
 બેઠા હશો! વારૂ વારૂ!!'

કોટવાળ તો અખવાણો પડી ગયો અને ત્રીણુ દાર ઉઘાડવ
 કહ્યું તેમ કરતા ત્યાથી પ્રધાનજી નીકળ્યા રાત્રી બોલી અરે દિવાનજી
 તમે તો દરતર માડના માટે આ એકાત સ્થાનમા ખીરાજ્યા હશે!
 પ્રધાન જરા પાછો હતો શરમાયો નહિ રાણી? કહે 'અમે તે
 રાજાજી સાથે કાંઈ કામસર ગયા હતા ચોથુ બારણુ ઉઘાડો' રાત્રીએ

- વચનદ્વારા કથન ન કરી શકાય તેવું (અવ્યપદેશ્ય),
વ્યભિચાર દોષથી રહિત વ્યવસાયાત્મક જ્ઞાન તો પ્રત્યક્ષ
- (૨) અનુમાન. તે પૂર્વક^૧ ઉત્પન્ન થનાર જ્ઞાન તેના ત્રણ
પ્રકાર છે પૂર્વવત્, શેષવત્, સામાન્યતો દૃષ્ટ
પૂર્વવત્—કારણથી કાર્યનું અનુમાન જેમકે આકાશમા
દાળા વાદળા ચઢી આવવાથી વૃષ્ટિ થવાનું જે
અનુમાન કરવું તે^૨
શેષવત્—કાર્યથી કારણનું અનુમાન જેમકે નદીમા મોટું
પૂર આવ્યું છે તેમા ફળો કાણે વિગેરે તથા ઇ
આવ્યા છે તે પરથી નદીના ઉપરના ભાગ તરફ
વૃષ્ટિ થઈ છે એવું અનુમાન કરવું તે^૩
સામાન્યતો દૃષ્ટ— કાર્ય કારણ ભાવ વિના પણ અન્ય
રીતે સામાન્યથી અવિનાભાવ (વ્યાપ્તિ) બળથી
જે નિગ દેખવામા આવે તે જેમકે દેવદત્તાદિકની
દેશાતરપ્રાપ્તિ ગતિપૂર્વક જાણીને તે જ પ્રમાણે
સૂર્યની પણ દેશાતરપ્રાપ્તિ ગતિપૂર્વક છે એવું જે
અનુમાન કરવું તે^૪
- (૩) ઉપમાન. પ્રતિજ્ઞ વસ્તુ સાથેના સાધર્મ્યને લીધે જે અપ્ર
તિજ્ઞ વસ્તુનું સાધન તે ઉપમાન કહેવાય જેમકે જેવી નાય
દેખાય છે તેવાજ ગવય હોય છે^૫

૧ તે પૂર્વક એટલે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનના ત્રણે વિશેષણો અત્ર ચોજવા એટલે જે
લિંગાદિથી, અર્થોપલબ્ધિરૂપ, અવ્યભિચારિત, અવ્યપદેશ્ય, વ્યવસા-
યાત્મક તત્પૂર્વક જ્ઞાન થાય તે અનુમાન

૨ પૂર્વવત્ એટલે પ્રકાશમાત્ર

૩ શેષવત્ અર્થો સપ્રસંગત્વ લાગુ થાય છે

૪ અર્થો લીં સાથે અવ્યભિચારિત સબંધ છે, બલાકાથી જળના અનુમાન
ચોટું કુંકામા કાઠીએ તો પૂર્વજ્ઞાન તુલ્ય જ્ઞાન જેનાથી થાય તે પૂર્વવત્ અનુમાન
જે પ્રસંગ હોય તેનો પ્રતિષેધ કરવાથી અન્યત્ર પ્રસંગ હોવો અસંભવિત થાય
એટલે જે શેષ રહે તેની પ્રતીતિ થાય તે શેષવત્ ન્યા ધર્મો તથા સાધનધર્મે
પ્રત્યક્ષ હોય અને સાધ્ય ધર્મે સર્વદા અપ્રત્યક્ષ સધાય તે સામાન્યતો દૃષ્ટ

૫ ચોટું નોંધરને ગવય લાવવાની આજ્ઞા કરી, નોંધર સમજતો નથી કે ગવય
કેવું હોય ચોટું સમજાવે છે કે 'જો તેવું ગવય' પછી જગતમા ગવય નેતા ચોટુંના
વાક્યાયના સ્મરણ અને ઇન્દ્રિયાર્થ સન્નિકર્ષથી જે જ્ઞાન થાય—'આ જો જેવું છે'
એવું જે સાધર્મ્ય જ્ઞાન થાય ને તેને લઈને સજ્ઞાસત્ત્વી સબંધની જે પ્રતીતિ થાય
છે તે ઉપમાન

પરિશિષ્ટ નં. ૩.

(પ્રસ્તાવ ૪, પ્રકરણ ૩૧)

વદ્યપુરના નિર્વૃત્તિમાર્ગો^૧

નૈયાયિક.

“હવે એ છ દર્શનો પૈકી નૈયાયિકો પાતાનો નિર્વૃત્તિમાર્ગ આપી શીતે કહ્યે છે

સોળ તત્ત્વોના યથાર્થ જ્ઞાનથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે તે સોળ તત્ત્વો આ પ્રમાણે (૧) પ્રમાણ (૨) પ્રમેય (૩) સરાય (૪) પ્રયોજન (૫) દૃષ્ટાન્ત (૬) સિદ્ધાન્ત (૭) અવયવ (૮) તર્ક (૯) નિર્ણય (૧૦) વાદ (૧૧) જલ્પ (૧૨) વિતરક (૧૩) દેવતાભાસ (૧૪) છલ (૧૫) જાતિ (૧૬) નિમ્નહસ્થાન

૧. પ્રમાણ.

અર્થની ઉપલબ્ધિનું કારણ તે પ્રમાણ તેના ચાર પ્રકાર છે

૧ પ્રત્યક્ષ

૨ અનુમાન

૩ ઉપમાન

૪ શબ્દ

(૧) પ્રત્યક્ષ,^૨ ઇન્દ્રિય અને પદાર્થોના સર્વધર્મી ઉત્પન્ન થનાર,

૧ આ પરિશિષ્ટ બહુ વિચાર અભ્યાસ અને ઝમ કરીને લખ્યું છે તેનો વિષય દારાનિક જે તેથી સામાય વાચનારે તે આખું છાત્ર દેવ આ વિભાગમાં મેં પદ્ધતીન સમુચ્ચય ગ્રંથ અને દીકાનો છૂટથી ઉપયોગ કર્યો છે અને મૂળ લેખમાં થયેલા વધારો કર્યો જે જિજ્ઞાસુને ઘણી હકીકત બાબતમાં મળે તેથી બહુ સ્થાનેથી મેળવી વિચારી હકીકત લખી જે સામાન્ય વાચનારે આ પરિશિષ્ટ છાત્ર દેવ આમાં મૂળમાં જે નામે આવ્યા છે તેની વ્યાખ્યા વિગત અન્ય સ્થાનેથી લીધા છે કોઈ પણ બાબત આધાર વગર લખી નથી મો જિ કા

૨ પ્રકરણ ૩૧ મનો અત્ર વિસ્તાર છે આ દારાનિક વિષય છે

૩ અભ્યપદેશ્ય એટલે કલ્પનારહિત ઇન્દ્રિયાર્થ સનિકર્ષ(સબધ) છ પ્રકારનો છે પાંચ ઇન્દ્રિય અને છકુ અભાવ વ્યભિચારી જ્ઞાન તે શુદ્ધિમાં રજત બુદ્ધિ વ્યવસાયાત્મક એટલે નિઘચાત્મક આમાં અયોગિ અને યોગિ એમ બંને પ્રકારના પ્રત્યક્ષનો સમાવેશ થાય છે

એક દોરિતો જેમા નિશ્ચય હોતો નથી એવો અનેક દોરિતો પરામર્ગવાળો જે પ્રત્યય તે મશય

૪. પ્રયોજન. જેના અર્થે એટલે જેની અભિવાધાથી પ્રવૃત્તિ થાય એટલે તે પદાર્થના સાધન માટે ચલ થાય તે જે સાધ્ય, અથવા કર્તૃયરૂપે ઇષ્ટ પ્રયોજન અથવા ફળ, જેની ઇચ્છાથી પ્રવૃત્તિ થાય તેનું નામ પ્રયોજન બાપુજી પ્રમાણુની પ્રવૃત્તિ થવી તે પ્રયોજનમુલક છે

૫. દૃષ્ટાન્ત. જણાયલો છે અત એટલે નિશ્ચય જેમા વાદી પ્રતિવાદિના વાદમા જે વિષયનો તરાર ન હોય, એટલે બન્નેને જે મુદ્દાઓ સમત ટોચ તે દૃષ્ટાન્ત એવી વગર વાધાની (અઅભિચારી) બાબતોનો બન્ને પક્ષનારો ધૂટથી ઉપયોગ કરી શકે છે

૬. સિદ્ધાન્ત. એના ચાર પ્રકાર છે —

(૧) સર્વતત્ર સિદ્ધાન્ત. સર્વ શાસ્ત્રો જે નિર્ણય માન્ય કરે તે, સર્વને અવિરૂદ્ધ મિદ્ધાન્ત સર્વમાન્ય સત્યો (Universal truths) જેમઢે પ્રમાણુ પ્રમેયના સાધન છે, દ્રાણુદિ ઇદ્રિય છે, વિગેરે

(૨) પ્રતિતત્ર મિદ્ધાન્ત સમાન તત્રમા પ્રસિદ્ધ અને પરતત્રમા અસિદ્ધ એવો સિદ્ધાન્ત જેમઢે યોગવાળા અને વૈશેષિકો ઇદ્રિયોતુ ભૌતિકત્વ માને છે સાખ્યવાળા નથી માનતા, સાખ્યવાળા સર્વની ઉત્પત્તિ સત્થી માને છે, નૈયાયિક સામગ્રીવશાત્ અસત્થી માને છે અને જૈનો સદસત્ ઉત્પત્તિ માને છે એ પ્રતિતત્ર મિદ્ધાન્તો કહેવાય

(૩) અધિકરણ સિદ્ધાન્ત જેની મિદ્ધિ કરવા જતા અન્યની સિદ્ધિ પ્રસંગને લઇને થઇ જાય બાબત પ્રકૃત હોવી જોઇએ

(૪) અવ્યુપગમ મિદ્ધાન્ત. પ્રોઠ વાદીઓ પોતાની શ્રુદ્ધિનો અતિરાય દર્શાવવા કોઇ અપરીક્ષિત વસ્તુને પણ અગીકાર કરીને તેના વિષયની પરીક્ષા કરે છે કાયદાશાસ્ત્રીઓ સામાની દલીલ તકરાર ખાતર સ્વીકારી તેનાપર દલીલ કરે છે તેમા સામાની દલીલનો સ્વીકાર થતો નથી, પણ તેનો સ્વીકાર માની લઇ તેપર વિશેષ દલીલ કરાય છે શબ્દ દ્રવ્ય છે એમ કોઇ જદે તો સામે

(૪) શબ્દ, એકાત સત્ય અને હિત બોલનાર તે આત્મ તે મનો ઉપદેશ એટલે તેમનું વચન તે આત્મોપદેશ આત્મોપદેશ એટલે આગમ-શબ્દ^૧

૨. પ્રમેય. પ્રમાણુ ફળથી જે ગ્રાહ્ય તે પ્રમેય તેના બાર પ્રકાર છે

(૧) આત્મા. એની પ્રતીતિ સચેતનત્વ, કર્તૃત્વ, સર્વગતત્વ આદિ ધર્મથી થાય છે એ કાઈક હેય અને કાઈક ઉપાદેય છે (મુખ્ય દુઃખાદિ ભોક્તા રૂપે હેય, વિમુક્ત રૂપે ઉપાદેય)

(૨) શરીર. તેનું જે ભોગાયતન તે ગરીર ૨ થી ૧૧ હેય છે

(૩) ઇન્દ્રિય. પાચ માપુ, રસન, ચતુ, ત્વચ્છ, શ્રોત્ર

(૪) અર્ચ, પાચ ગંધ, રસ, રૂપ, સ્પર્શ, શબ્દ

(૫) બુદ્ધિ. એટલે ઉપવચ્છિધ અર્થાત્ જ્ઞાન

(૬) મન. યુગપત્ જ્ઞાન થતું નથી તેનું કારણ અતરકરણ એ આણું છે, વેગવાણું છે, આશુ મચ્ચાર કરનાર છે અને નિલ છે

(૭) પ્રવૃત્તિ. વાણી મન અને કયાનો શુભાશુભ ફળવાળો આપાર

(૮) દોષ. રાગ, દ્વેષ, મોહ ઇત્યાદિનો પાણુ એમા જ સમા વેશ થાય છે સસારમાન એ દોષનો જ બનેલો છે

(૯) પ્રેત્યભાવ. પૂર્વના દેહ ઇન્દ્રિયાદિનો લાગ કરી નવો દેહ ઇન્દ્રિયાદિ સઘાત મહણુ કરવો તે એ જ સસાર

(૧૦) ફળ. પ્રવૃત્તિદોષથી પેદા થયેલું મુખ્ય દુઃખાત્મક જે પરિણામ તે મુખ્ય ફળ, તેનું સાધન તે ગૌણ ફળ

(૧૧) દુઃખ. ખીડા સતાપ સ્વભાવવાણુ તે

(૧૨) અપવર્ગ. આલંબિક દુઃખોએટલે તે અપવર્ગ એટલે મોક્ષ આ અપવર્ગ ઉપાદેય છે અને પરમ પુરુષાર્થ છે એ થવામા તત્ત્વજ્ઞાન એ જ મુખ્ય માગ છે

૩. મશય. આ તે ચાલવો છે કે પુરુષ છે? આવા પ્રકારના સંદેહવાળો પ્રલય થાય તે સસય એ સંદિગ્ધ એટલે કોઈ

^૧ નૈવાયિકો આ બાર પ્રકારના પ્રમાણુ માને છે અહીં જે પ્રમાણુ વિગેરેની વ્યાખ્યા છે તે તેમના ભવ પ્રમાણુ છે

એક કોટિનો જેમા નિશ્ચય હોતો નથી એવો અનેક કોટિના પરામર્ગવાળો જે પ્રત્યય તે સશય

૪. પ્રયોજન. જેના અર્થે એટલે જેની અભિવાધાથી પ્રવૃત્તિ થાય એટલે તે પદાર્થના સાધન માટે યત્ન થાય તે જે સાધ્ય, અથવા કર્તવ્યરૂપે ઇષ્ટ પ્રયોજન અથવા કૃળ, જેની ઇચ્છાથી પ્રવૃત્તિ થાય તેનું નામ પ્રયોજન જાણુવું પ્રમાણુની પ્રવૃત્તિ થવી તે પ્રયોજનમૂલક છે

૫. દૃષ્ટાન્ત. જણાયેલો છે અત એટલે નિશ્ચય જેમા વાદી પ્રતિવાદિના વાદમા જે વિષયનો તકરાર ન હોય, એટલે બન્નેને જે મુદ્દાઓ સમત રોય તે દૃષ્ટાન્ત એવી વગર વાધાની (અઅભિચારી) બાબતોનો બન્ને પક્ષોએ દૂટથી ઉપયોગ કરી શકે છે

૬. સિદ્ધાન્ત. એના ચાર પ્રકાર છે —

(૧) સર્વતત્ર સિદ્ધાન્ત. સર્વ શાસ્ત્રો જે નિર્ણય માન્ય કરે તે, સર્વને અવિરોધ સિદ્ધાન્ત સર્વમાન્ય સત્યો (Universal truths) જેમદે પ્રમાણુ પ્રમેયના સાધન છે, પ્રાણાદિ ઇન્દ્રિય છે, વિગેરે

(૨) પ્રતિતત્ર મિદ્ધાન્ત સમાન તત્રમા પ્રસિદ્ધ અને પરતત્રમા અસિદ્ધ એવો સિદ્ધાન્ત જેમદે યોગવાળા અને વૈશેષિકો ઇન્દ્રિયોનું ભૌતિકત્વ માને છે સામ્યવાળા નથી માનતા, સામ્યવાળા ચર્ચની ઉત્પત્તિ સત્થી માને છે, નૈયાયિક સામગ્રીવગ્નાત્ અસત્થી માને છે અને જૈનો સદસત્ ઉત્પત્તિ માને છે એ પ્રતિતત્ર મિદ્ધાન્તો કહેવાય

(૩) અધિકરણ સિદ્ધાન્ત જેની સિદ્ધિ કરવા જતા અન્યની મિદ્ધિ પ્રસંગને લઈને યદ્ય બાય બાબત પ્રકૃત હોવી બેઠાં

(૪) અવ્યુપગમ મિદ્ધાન્ત ગ્રૌઢ વાદીઓ પાતાની બુદ્ધિનો અતિશય દર્શાવવા કોઈ અપરીક્ષિત વસ્તુને પણ અગીકાર કરીને તેના વિષયની પરીક્ષા કરે છે કાયદાશાસ્ત્રીઓ સામાની દલીલ તકરાર ખાતર સ્વીકારી તેના પર દલીલ કરે છે તેમા સામાની દલીલનો સ્વીકાર થતો નથી, પણ તેનો સ્વીકાર માની લઈ તેપર વિશેષ દલીલ કરાય છે તબ્દ દ્રવ્ય છે એમ કોઈ કહે તો સામે

સવાસ કરે કે દ્રવ્ય કહોછો તો તે નિલ છે કે અનિલ ?
આમ પરીક્ષા ચલાવે તે અભ્યુપગમ વિદ્વાન્ત

૭. અવયવ, પાચ છે પ્રતિજ્ઞા, હેતુ, દૃષ્ટાન્ત, ઉપનય અને નિગમન
પ્રતિજ્ઞા એટલે પક્ષને ઉદ્દેશીને ધર્મધર્મી વચન 'આ પર્વત
વન્હિમાન છે'

હેતુ એટલે સાધનરૂપ સિંગવચન 'ધૂમવાન છે માટે'
દૃષ્ટાન્ત એટલે ઉદાહરણ બે પ્રકારના હોય છે અન્વય કે
વ્યતિરેક

ઉપનય એટલે હેતુનો ઉપસહાર કરવા રૂપ વચન 'આ
ધૂમવાન છે'

નિગમન એટલે હેતુના ઉપદેશપૂર્વક સાધ્ય ધર્મનો ઉપદેશ
કરવો તે જેમકે 'ધૂમવાન છે માટે આ વન્હિમાન છે'

૮. તક, વસ્તુસ્વરૂપ યથાર્થ સમજાય નહિ ત્યારે આ સ્થાણુ (ઝાડતું
હુંહું) છે કે પુરૂષ ? એવો સંદેહ થાય તે સંશયને ટાળવા માટે
અન્વયધર્મઅન્વેષણ રૂપ તર્ક પ્રયુક્ત થાય જેમકે આના
ઉપર કાગડા વિગેરે બેસે છે, વેલડીઓ વીંટાઈ છે અને હા
લતુ નથી માટે એ 'સ્થાણુ' હોવું જોઈએ

૯. નિર્ણય, સંશય અને તર્ક યથા પછી જે નિશ્ચય થાય તે નિર્ણય
જેમકે 'આ સ્થાણુ જ છે,' અથવા 'આ પુરૂષ જ છે' વિગેરે

૧૦. વાદ કથા નણુ પ્રજારની છે વાદ, જલ્પ અને વિતંડા તેમા
સભ્ય સમજવા ખાતર શુરુ શિષ્ય પૂર્વપક્ષ ઉત્તરપક્ષ કરે,
જેમા સામાપર હારજીતનો ઉદ્દેશ ન હોય, માત્ર તત્ત્વચર્ચા
બુદ્ધિ હોય તેને વાદ કહેવામા આવે છે અહીં હેતુ અથવા
સંવૃદ્ધિનો જ હોય છે

૧૧. જલ્પ, માત્ર પરસ્પર વિજયની ઇચ્છાથી જ હલ, જલ્પ, નતિ,
નિગ્રહસ્થાન જેના લક્ષણો હવે પછી નટેવાશે તેવા આરોપ
વાળી કથા તે જલ્પ સન્માર્જની પ્રતિપત્તિ માટે પર પક્ષમા
દૂષણનું આરોપણ કરવું તે શિષ્ટસમત છે ગતાનુગતિક લોકો
છેતરાઈ કુમાર્જે ન જાય તેટલા માટે કશ્ચુવાન મુનિએ
છલાદિની યોજના બનાવી છે

૧૨. વિતંડા, ઉપરની કથા જ્યારે પ્રતિપક્ષવર્જિત હોય ત્યારે વિતંડા
કહેવાય છે વાદીએ જે કલ્પના નરી હોય તેનાથી વિરુદ્ધ

જે બીજી કલ્પના તે પ્રતિપક્ષ એવા પ્રતિપક્ષ વગરની એટલે પ્રતિપક્ષ સાધનાહીન જે કથા તે વિતકા વિતકાવાદી પોતાના પક્ષને સ્થાપ્યા વિના ગમે તે પ્રકારે પરોક્ષને દ્રવવા તત્પર રહે છે

૧૩. હેતુનાભાસ. હેતુ ન ટોવા છતાં હેતુ જેવા દેખાય તે હેતુનાભાસ તેના પાંચ પ્રકાર છે અસિદ્ધ, વિરુદ્ધ, અનૈકાતિક, કાલાત્યયાપદિષ્ટ, પ્રકરણુસમ

(૧) અસિદ્ધ જેને પક્ષધર્મત્વ ન ટોય તે જેમકે શબ્દ અનિત્ય છે, ચતુષ્વાળો છે તેથી

(૨) વિરુદ્ધ વિપક્ષમા હોય અને સપક્ષમા હોય જ નહિ તે જેમકે શબ્દ નિત્ય છે, કાર્ય છે તેથી

(૩) અનૈકાતિક પક્ષાદિ ત્રણેમા હોય તે અનૈકાતિક જેમકે શબ્દ નિત્ય છે, ઝાગણુ કે પ્રમેય છે

(૪) કાલાત્યયાપદિષ્ટ હેતુના પ્રયોગનો કાળ હોય તેને પડતો મૂઝી અથવા તે પસાર થઈ ગયા પછી પ્રયોજેલો અથવા પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી વિરુદ્ધ પક્ષમા રહેલો હેતુ તે જેમકે બ્રાહ્મણે દારૂ પીવો, કેમકે તે દૂધની પેઠે દ્રવ દ્રવ્ય હોવાથી પેય છે

(૫) પ્રકરણુસમ સ્વપક્ષની સિદ્ધિમા તેમજ પરપક્ષની સિદ્ધિમા પણ જે ત્રિરૂપ હેતુ આવે છે તે પક્ષ અને પ્રતિપક્ષમા તુલ્ય હોય તે એવા હેતુથી વિરુદ્ધ સાધ્ય પણ સધાય

૧૪. છલ પર પુરૂષે સ્થાપન કરેલા વાદમા પોતાને માન્ય અન્ય અર્થની કલ્પનાથી વચનનો વિઘાત કરવો તે છલ તેના ત્રણ પ્રકાર છે વાક્છલ, સામાન્ય છલ, ઉપચાર છલ

પરોક્ષમા અર્થાતર કલ્પના તે વાક્છલ જેમકે નવ કબ્બ લવાનું દેવદત્ત છે એમા નવનો અર્થ 'નવીન' છે તેને બદલે 'નવ' નો અર્થ નવ સખ્યા કરી સામાને વચનવિઘાત કરવો કે 'અહો ! દેવદત્તને નવ ઝાળળો આપી ?' એ વાક્છલ.

અતિ પ્રસંગવાળા સામાન્યને દેતુકોટિમા આરોપી તેનો જ નિષેધ કરવો તે સામાન્ય છલ

લાક્ષણિક પ્રયોગમા મુખ્યાર્થની કલ્પના કરીને વચનવિઘાત કરવો તે ઉપચાર છલ

૧૫. જાતિ જેનાથી પક્ષહેતુ વિગેરે દૂષિત થતા નથી એવા દૂષણભાગને જાતિ કહે છે અદૂષણ છતાં પણ દૂષણવત્ આભાસે તે જાતિ એના બેાવીશ પ્રકાર છે સાધર્મ્ય, વધર્મ્ય, ઉત્કર્ષ, અપકવ, વણ્ય, અવણ્ય, વિકટપ, સાધ્ય, પ્રાપ્તિ, અપ્રાપ્તિ, પ્રસંગ, પ્રતિદષ્ટાન્ત, અનુત્પત્તિ, અશય, પ્રકરણ, અહેતુ, અર્થાપત્તિ, અવિશેષ, ઉપપત્તિ, ઉપલબ્ધિ, અનુપલબ્ધિ, નિલ, અનિલ, કાર્યસમ^૧

૧૬. નિગ્રહસ્થાન. સામા બાણુસ જે પડે નિગ્રહ પામે-વાદ કરતો બંધ પડે તે નિગ્રહસ્થાન-પૂરાજયસ્થાન એના સામાન્યત્ત્વે પ્રકાર છે વિપ્રતિપત્તિ અને અપ્રતિપત્તિ. સાધના ભાસમા સાધનબુદ્ધિ અથવા દૂષણભાસમા દૂષણબુદ્ધિ તે વિપ્રતિપત્તિ સાધનનું અદૂષણ કે દૂષણનું અનુદ્વેષણ એ અપ્રતિપત્તિ વાદોને ઋત્યની પ્રતિપત્તિ ન થાય અથવા ઉલટી થાય એ જે રીતે વાદોનો પરાજય થઈ શકે એના બેાવીશ પ્રકાર છે તે નીચે પ્રમાણે —

(૧) પ્રતિજ્ઞાહાનિ પ્રતિવાદી તરફથી દેતુમા અનૈકાતિક દૂષણ બતાવવામા આવે ત્યારે તે (પ્રતિવાદી)ના દષ્ટાન્તનો ધર્મ પોતાના દષ્ટાન્તમા અગ્નીકાર કરતા પ્રતિજ્ઞાહાનિ નામનું નિગ્રહસ્થાન

(૨) પ્રતિજ્ઞાન્તર પ્રતિજ્ઞાત અર્થનો સામા તરફથી પ્રતિવેધ કરવામા આવે ત્યારે એમ કહેવું કે પ્રતિજ્ઞાત જે ધર્મો છે તેના અન્ય ધર્મને અમે તો સાધવા ઇચ્છીએ છીએ એ દાવનું નામ પ્રતિજ્ઞાતર આમા વાદીની પ્રતિજ્ઞા ખોટી થઈ જાય છે તેથી તે તેનું નિગ્રહસ્થાન થયું

(૩) પ્રતિજ્ઞાવિરોધ પ્રતિજ્ઞા અને હેતુનો જેમા વિરોધ આવે તે નિગ્રહસ્થાન

(૪) પ્રતિજ્ઞાસન્યાસ સામા પક્ષ તરફથી પક્ષ અને સાધનને દૂષિત કરવામા આવે ત્યારે તેનો ઉદ્ધાર કરવાની શક્તિ ન ટોવાથી પ્રતિજ્ઞા ધુપાવવા પ્રયત્ન કરવો તે નિગ્રહસ્થાન

૧ ના સર્વના લક્ષણ અને દષ્ટાન્ત જાણવા યોગ્ય છે પણ જન્યા બહુ રોકાય તેથી વિસ્તારભયે વાર વા નથી બિજાસુએ પદ્ધતિની રીતે ૩૧ ની રીકામાથી જોઈ લેવા

- (૫) હેતુવન્તરે પ્રથમ હેતુ કાઠ પછી વિશેષણ વગર કટેવામા આવતા જ્યાં તેને દૂષણ આપવામા આવે ત્યાં તેનું વિશેષણ કહેવું તે નિગ્રહસ્થાન
- (૬) અર્થાતર પ્રકૃત પ્રસંગને લાગુ ન પડે તેવું જોણવું, અવ્યવસ્થિત વાતો કઠ્ઠી તે (Irrelevance) નિગ્રહસ્થાન આ દૂષણ ઘણા વાદમા તેમજ ભાષણોમા થઈ જાય છે
- (૭) નિર્ગ્થક તાત્પર્ય વગરના એટલે જેમાથી કાઠ પછી અર્થ ન નીકળે તેવા વચનો જોવા અથવા અક્ષરો ક્રમ માત્ર જોલી જવા તે નિગ્રહસ્થાન (Nonense)
- (૮) અનિજ્ઞાતાર્ય જે સાધનવાક્ય અથવા દૂષણવાક્ય ત્રણ વાગ ફરી કરીને કલા છતાં પણ પરિપક્વ થી કે પ્રતિવાદીથી સમજી શકાય નહિ તે ક્લિષ્ટ શબ્દ, અપ્રતિષ્ઠિત પ્રયોગ, અતિ-હસ્તેચ્ચાત્ર એ મર્વનો આ નિગ્રહસ્થાનમા સમાવેશ થાય છે
- (૯) અપાર્થક જેમા પૂર્વાપર ગતિ ન મળે એવા પદ સમુદાયના પ્રયોગથી વાક્યનો અર્થ જ ન મળી શકે અથવા જે અપ્રતિષ્ઠિત વાક્યાર્થ હોય તે અપાર્થક નિગ્રહસ્થાન
- (૧૦) અપ્રાપ્તકાલ પતિના, હેતુ, ઉદાહરણ, ઉપનય, નિગમન આ વચનક્રમ છે, તેનું ઉલ્લંઘન કરી અવયવોનો વિપર્યાસ કરી અનુમાન પ્રયોગ કરવો તે અપ્રાપ્તકાળ નિગ્રહસ્થાન
- (૧૧) ન્યૂન પદ અવયવનાળા વાક્યના પ્રયોગને સ્થાને એકાદ બે ત્રીન વાક્યનો પ્રયોગ કરવો તે ન્યૂન નામનું નિગ્રહસ્થાન
- (૧૨) અધિક એક જ હેતુ અથવા ઉદાહરણથી ટોણ પછી વાતનું પ્રતિપાદન કર્યા પછી તેમા પાછો બીજો હેતુ કે બીજું ઉદાહરણ આપવું તે અધિક નિગ્રહસ્થાન
- (૧૩) પુનરુક્ત એકના એક શબ્દ અથવા અર્થનું વારંવાર ઉચ્ચારણ કરવું તે
- (૧૪) અનનુભાવણુ પરિપક્વથી ચમત્ક્રમણુ અને વાદીએ ત્રણ વાર કહી બતાવેલું એવું છતાં જેનું પ્રત્યુચ્ચારણ થઈ શકતું નથી તે પ્રતિવાદીનું અનનુભાવણુ નામે નિગ્રહ-

(૧) પૃથ્વી કાઠિન્ય લક્ષણવાળી (૨) જળ. (૩) અગ્નિ. તેના ચાર પ્રકાર છે લાકડા કે છાણાનો તે ભૌમ, સૂર્ય કે વિજળીનો તે દિવ્ય, આહાર પચાવનાર તે આદ્ય, અને સોના નિગેરનો તે આકરજ (૪) વાયુ. (૫) આકાશ, શબ્દશુણ્ય (૬) કાળ-પર, અપગ, ચિર, ક્ષિપ્ર વિગેરે (૭) દિગ્-દિશા દશ પ્રકારનો તત્ત્વ (૮) આત્મા તે જીવ તે અનેક નિત્ય અમૃત અને વિભૂ-દ્રવ્ય છે (૯) મનસ્સ તે ચિત્ત તે અનિત્ય છે, દ્રવ્ય છે, આત્માન છે, અનેક છે, આશુસચારી છે અને પ્રતિશરીરે એક એક છે^૧

૨. શુદ્ધ પૃથ્વી છે —

- (૧) સ્વર્ગ, તનુગિન્દ્રિયગ્રાહ્ય છે અને પૃથ્વી અપૂ તેજસ અને વાયુમા રહે છે
- (૨) રસ રસનેન્દ્રિય ગ્રાહ્ય છે અને પૃથ્વી તથા જળમા રહે છે
- (૩) રૂપ ચક્ષુર્ગ્રાહ્ય છે અને પૃથ્વી, જળ અને તેજસમા રહે છે
- (૪) ગંધ એ ઘ્રાણગ્રાહ્ય છે અને પૃથ્વીમા રહે છે
- (૫) શબ્દ શ્રોત્રેન્દ્રિય ગ્રાહ્ય છે, આકાશવૃત્તિ અને ક્ષણિક છે કર્ણ શબ્દુલીને જે આકાશ અવિરુદ્ધ હોય તે તેના શ્રોત્ર એની રીતે વિભાગ બને છે
- (૬) સંખ્યા એકતાદિ બ્યવહારહેતુ
- (૭) વિભાગ પ્રાપ્તપૂર્વ અપ્રાપ્તિ તે વિભાગ
- (૮) સંયોગ અપ્રાપ્તિપૂર્વક પ્રાપ્તિ તે મયોગ એ બન્ને વિયુક્ત અને મયુક્તના યથાક્રમ હેતુ છે
- (૯) પરિમાણ મહત્ત્વ, અણ, દીધ અને નુરુવ
- (૧૦) પ્રથક્તન સચુક્ત દ્રવ્ય હોય પણ જેને લઇને આ આ નાથી જૂદુ એમ થાય તેવા જૂદાપણાનુ કારણ તે પૃથક્ત્વ

૧ આત્મા સર્વત્વ છતા જ્ઞાન કનથી થાય છે તેનુ કારણ મન છે એ નવ પદાર્થોમાથી પૃથ્વી જળ અગ્નિ અને વાયુ એ ચાર પ્રતેક નિત્યાનિત્ય સેદથી દ્વિપ્રકાર છે એમા ૭ પરમાણુરૂપ તે નિત્ય અને પરમાણુથી બનેલા દ્રવ્યશુકાદિ દ્રવ્ય તે અનિત્ય આકાશાદિ તો નિત્ય દ્રવ્ય જ છે કેમકે ઉત્પત્તિમાન નથી નવ પ્રકાર છતા દ્રવ્ય સામા યથી જે પ્રકારે છે અદ્રવ્યદ્રવ્ય અને અનેક દ્રવ્યદ્રવ્ય તદ્રવ્યદ્રવ્ય તે આકાશ કાલ દિવ્ય આત્મા મનસ્સ અને પરમાણુ કેમકે તે કોઈ કારણદ્રવ્યથી બનતા નથી અનેકદ્રવ્યદ્રવ્ય તે દ્રવ્યશુકાદિ રકથ

- (૧૧) (૧૨) પગલ-અપરલ આ પર છે, આ અપર છે એવું જણાય તે એ બન્ને દિક્કૃત અને કાળકૃત છે એજ દિગ્મામા રહેલો પદાર્થ એક દેહાની અપેક્ષાએ નહક, બીજાને દૂર, તે દિક્કૃત, તેમજ કાળથી પણ સ્થિતિમા યુનાનૃદ્ધાદિનો કેર પડે છે
- (૧૩) બુદ્ધિ જ્ઞાનાનંતર ગ્રાહ જ્ઞાન તે બુદ્ધિ તેના જે પ્રકાર છે વિદ્યા અને અવિદ્યા વિદ્યા ચાર પ્રકારની છે પ્રત્યક્ષ, લંગિક, સ્મૃતિ અને આર્ય અવિદ્યા ચાર પ્રકારની છે નગચ, વિપર્યય, અનધ્યવસાય અને સ્વપ્ન
- (૧૪) મુખ અનુગ્રહ લક્ષણ
- (૧૫) દુ ખ એનો સ્વાભાવ આત્માને ઉપધાત કરવાનો છે
- (૧૬) હૃદય સ્વાયં કે પરાર્ય અપ્રાપ્ત પ્રાર્યન તે હૃદયા કામ, અભિલાષ, રાગ, સંકલ્પ, કાર્પુય ઇત્યાદિ તેના ભેદ છે
- (૧૭) ધર્મ કર્તૃત્વ આપનાર આત્માનો શુભ જે આત્મા અને મનના સયોગથી ઉત્પન્ન થાય છે જે સ્વકાર્યનો વિરોધી છે તે ધર્મ અને અધર્મ ભેદવાળો અદૃષ્ટ નામનો શુભ છે એમા ધર્મ છે તે પુરુષશુભ છે, કરનારને પ્રિયહિત મોક્ષાદિનો કારણભૂત છે, અતિન્દ્રિય છે અને અલ્પ મુખસવિજ્ઞાનનો વિરોધી છે
- (૧૮) અધર્મ એ પાપ આત્મશુભ છે અને તેના કર્તાનિ અહિલ પ્રલભાયનો હેતુ છે, અતિન્દ્રિય છે અને અલ્પ દુ ખસવિજ્ઞાનનો વિરોધી છે
- (૧૯) પ્રયત્ન તે ઉત્સાહ છે એ અત કરવાને અન્ય ઇન્દ્રિય સાથે યોગ કરાવનાર છે અને હિતાહિતપ્રાપ્તિપરિહાર માટેના ઉદ્યમરૂપ તથા શરીર વિધારક છે
- (૨૦) સસ્કાર એના જે પ્રકાર છે ભાવના અને મિતિરથા પદ ભાવના આત્મશુભ છે, જ્ઞાન છે, જ્ઞાનહેતુ છે, દૃષ્ટ અદૃષ્ટ શ્રુતની સ્મૃતિથી તે અનુભેય છે સ્થિતિઆપક એ મૂર્ત દ્રવ્યનો શુભ છે
- (૨૧) દ્વેષ પ્રલભનત્વ રૂપ દ્રોહ, રોધ, અક્ષમા, અમર્ય એ ભેદ છે

- (૨૨) રૂનેહુ એ જળનો ગુણ છે અને સમહ અને મૃદુતાનું કારણ છે
- (૨૩) ગુરુત્વ જળ અને ભુમિમા રહે છે, પતનનું કારણ છે અને અપ્રત્યક્ષ છે
- (૨૪) દ્રવત્વ રચનનું કારણ સહજ અને નૈમિત્તિક બે પ્રકારે છે જળનું દ્રવત્વ સહજ છે, પૃથ્વી અને તેજસનું દ્રવત્વ નૈમિત્તિક છે, અગ્નિસંયોગથી થાય છે
- (૨૫) વેગ પૃથ્વી જળ તેજસ્ વાયુ અને મનમા રહે છે, પ્રયત્નથી ઉત્પન્ન થાય છે, ચોક્કસ દિશ્વિધિ પ્રબંધનો હેતુ છે
- શુણો સર્વે દ્રવ્યાશ્રિત છે, નિષ્ક્રિય છે અને પોતે બીજા શુણવાળા નથી એમા ૧-૨-૩-૪-૧૧-૧૨-૨૩-૨૪-૨૨-૨૫ એટલા મૂર્ત શુા કહેવાય છે, ૧૩-૧૪-૧૫-૧૬-૨૧-૧૭-૧૮-૧૯-૨૦-૫ એટલા અમૂર્ત શુણ કહેવાય છે અને ૬-૮-૧૦-૮-૭ એટલા ઉભય શુા કહેવાય છે

૩. કર્મ, પાપ પ્રકાર છે

- (૧) ઉત્ક્રેષ્ણ શુશળાદિનું જીવ્ય લઈ જતું તે
- (૨) અવક્ષેપ તેથી ઉલટું એટલે નીચે લઈ આવવું તે
- (૩) આક્રમન સજીને કુટિલ કરનાર સીધી આગળીને આડી કરનાર કર્મ
- (૪) પ્રસારણ વાકા વાળેલા અવધવને મીઠા કરનાર કર્મ
- (૫) ગમન અનિયત દિગ્દેશ થકી સંયોગ તથા વિભાગ એમા રચન, પતન, ભ્રમણ વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે

૪. સામાન્ય બે પ્રકારે પર અને અપર

- (૧) પર દ્રવ્ય શુણ અને કર્મમા રહેનાર સત્તા જાતિ (આ સત્, આ સત્-એવા અનુગત આકારનું કારણ)
- (૨) અપર દ્રવ્યત્વાદિ તે અપર દ્રવ્યત્વ, શુણત્વ, કર્મત્વ એ અપર સામાન્ય નવે દ્રવ્યમા દ્રવ્ય દ્રવ્ય એવી બુદ્ધિનો હેતુ તે દ્રવ્ય એજ પ્રમાણે શુણને વિરે શુણબુદ્ધિ વિધાયક તે શુણત્વ, તેમજ કર્મમા કર્મત્વ વિધાયક હવે એમા દ્રવ્યત્વાદિ પોતાના આશય દ્રવ્યાદિમા અનુવૃત્તિ પ્રત્યક્ષહેતુ હોવાથી સામાન્ય કહેવાય છે તેમજ પોતાના

આશ્રયની શુભાદિથી વ્યાવૃત્તિ કરે છે માટે વિશેષ પણુ કહેવાય છે, માટે અપર સામાન્ય ઉભય રૂપ હોવાથી સામાન્ય વિશેષ એવી સજ્ઞાને પામે છે

૫. વિશેષ. નિલ-દ્રવ્ય-અણ, આકાત, કાળ, દિશા, આત્મા અને મનમા રહેનાર અલ્પ તે વિશેષ જાણવા નિલ દ્રવ્યમા રહેનાર એટલે વિનાશ આરભ રહિત એવા દ્રવ્યમા રહેનાર અતે થાય તે અલ્પ કહેવાય દ્રવ્યે-દ્રવ્યે વિશેષ એક એકજ હોય, અનેક નહિ, કેમ કે એક વિશેષ થકીજ પોતાના આશ્રયની અન્ય થકી વ્યાવૃત્તિ થઇ આવે છે, એટલે અનેક વિશેષની કલ્પના ઠરવી વ્યર્થ છે

૬. સમવાય અયુત્તમિક્ષ એટલે અપૃથક્નિક્ષ એટલે તતુમા રહેલા પટની પેઠે અન્ય આશ્રયમા નહિ રહેનારા એવા આધાર આધેય ભાવવાળા બે પદાર્થોનો પરસ્પરનો સબધ જે ઇહ પ્રત્યયનો હેતુ તે સમવાય જેમ કે આ તતુમા પટ છે, આ પટમા શુષ્ક કર્મ છે, આ શુષ્કકર્મમા સત્તા છે, આ દ્રવ્યમા દ્રવ્યત્વ છે, આ શુષ્કમા શુષ્કત્વ છે ઇત્યાદિ વિશેષ પ્રત્યય જેનાથી થાય છે તે સમવાય ઇહ પ્રત્યય એટલે અત્ર તતુમા પટ છે એવા પ્રત્યયના હેતુરૂપ અસાધારણુ કારણુ તે સમવાય તે એક, વિશુ અને નિલ છે

આ મતવાળા પ્રમાણુ બે જ માને છે પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન (લૈંગિક) પ્રત્યક્ષ બે પ્રકારનું છે ઔદ્રિય અને યોગજ આપણુ વિગેરેને પાત્ર ઇદ્રિય અથવા મનના સન્નિકર્ષથી થાય છે તે ઔદ્રિય તેના બે પ્રકાર છે નિર્વિકલ્પક અને સવિકલ્પક વસ્તુસ્વરૂપલોચન માત્ર તે નિર્વિકલ્પક એનાથી માત્ર સામાન્ય ગ્રહાય છે એમ નહિ, ભેદ પણુ તેમા ભાને છે, પરતુ એમા આ સામાય અને આ વિગેષ એવો સ્પષ્ટ વિવેક થતો નથી સવિકલ્પક સામાયવિશેષરૂપતાને સ્પષ્ટ કરી ગૃહે છે યોગજ પ્રત્યક્ષના બે પ્રકાર છે યુક્તનુ પ્રત્યક્ષ અને વિયુક્તનુ પ્રત્યક્ષ

લૈંગિક (અનુમાન) એટલે વિંગ દર્શનથી અવ્યભિચાગિત્વાદિ વિશેષપુયુક્ત જ્ઞાન તે આ આનુ કાર્ય છે, દારણુ છે, સયોગી છે, સમવાયી છે, વિરોધી છે ઇત્યાદિ જ્ઞાન તે લૈંગિક^૧

*

*

*

*

(૩)

સાખ્ય.^૧

સાખ્ય મતનો નિર્વૃત્તિમાર્ગ આ પ્રમાણે કલ્પાયો છે નિરીક્ષા અને સેત્થર અને પ્રકારના સાખ્યોની તત્ત્વબોધકતા એકમતી છે તેઓ પચીસ તત્ત્વો માને છે અને એ પચીસ તત્ત્વોના પમાર્થ જ્ઞાનમા સુક્તિ માને છે^૧ તેમની તત્ત્વ વ્યવસ્થા નીચે પ્રમાણે છે -

૧ પ્રકૃતિ-પ્રધાન.

૧૫ ગુણો છે મરન ૨૪૨, અને તમસ.

૧ સાખ્ય વિદ્વ કે એક દૃઢ, કાર્પેનધારી કે ધાતુ રખાળર પાત્રી સિંખા વાળા કે જડાધારી માથે મુડેલા અને મૃગચર્મ આસન્વાના, દિગ્ધરે જ જમનારા પચ માસ પરાયણ કાન્તાદાર જપનારા, પરિમાજ્ઞો આ મતના બ્રહ્મા દોષ છે અને વર્ણા કરતા જ નમો નારાયણ એમ કહેવાર કરે છે અને પ્રત્યુત્તરમા પણ એ નારાયણાય નમ એમ કહે છે તેઓ દયા નિખિતે ધુજ નિશ્વાસને રોકનારી મુખવચ્ચિકા (સાકડાની) રાખે છે, જળ-વપર દવા રાખ્યા માણી માટે મળજી નિરતર સાથે રાખે છે અને લખોને ઉપરેસ આપી તેમની પાસે હત્રીસ આમળ સાથુ અને વીસ આમળ પહોણુ મળજી રખાવે છે તેઓ કહે જી ખારા જળની મીઠા પાણીના પેરા મરી ભય છે અને મીઠાથી ખારાના મરી ભય છે માટે જળસકર કરવો નહિ

સાખ્યમતમા કેટલાક ઇશ્વરને દેવતા માને છે કેટલાક ઇશ્વર માનતા નથી તે નિરીક્ષર સાખ્ય કહેવાય છે તેમનો (નિરીક્ષરનો) નારાયણ દેવતા છે તેમના મનના પ્રવલક કપિવ આમુરિ પચસિખ, ભાર્ગવ કલ્પલુક વિગેરે થયા છે કપિવ પ્રવલકના નામથી તે મવ કાપિવ પણ કહેવાય છે, વળી કપિલનું ખીલ નામ જરામરિ દોવાથી તે મતને પારમર્થ યા કહેવાય છે

ખનારસમા તે મતવાળા થણા દોષ છે કેટલાક તે માસ માસના ઉપવાસ કરે છે તેઓ વેદમા જગાવેલી હિંસાથી દૂર રહી અધ્યાત્મવાદિઓ કહેવાય છે

૨ સાખ્ય મતપ્રમાણે ત્રણ પ્રકારનાં દુ ખથી દાઝવાને તત્ત્વજિજ્ઞાસા પેશાય છે તે ત્રણ પ્રકારનાં દુ ખ આ પ્રમાણે છે આધ્યાત્મિક, આધિદેવિક અને આધિનૈતિક આ ત્રણિક દુ ખ એ પ્રકારે છે શારીર અને માનસ તેમા વાત પિત્ત કર્કના વૈરમયથી જ્વર અનિસારા યાય તે શારીર અને કામ ક્રોધ લોભ મોહ ઇયા આદિથી યાય તે માનસ એ સર્વ આવર ઉપાયથી સાધ્ય દોવાને લીધે આધ્યાત્મિક દુ ખ કહેવાય છે બાહ્ય ઉપાયસાધ દુ ખ એ પ્રકારનું છે યક્ષ રામસ ગ્રહ વિગેરેના આવેસાથી થયેલું તે આધિદેવિક અને મનુષ્ય તથા પશુ મૃગ સર્પ વિગેરેને નિમિત્તે થયેલું તે આધિભૌતિક આ ત્રણ પ્રકારનાં દુ ખને લીધે શુદ્ધિમા રહેના રજ પરિણામના ભેદથી પ્રાપ્તિને પીડા ધાય છે અને તે દુ ખ રાજવા વાવજિજ્ઞાસા ઉદ્ભવે છે

સત્ત્વ મુખલક્ષણુ છે એનાથી પ્રસાદ થાય છે એના ચિહ્નો પ્રસાદ, બુદ્ધિપાટન, અલાઘન, અદ્વેષ વિગેરે છે લો-
કેમા મુખ પામે છે તે આદેવ મૃદુતા સહ્ય સૌચ લાજ
બુદ્ધિ ક્ષમા અનુકંપા વિગેરેનું સ્થાન થાય છે, એ સત્ત્વ

૨૪૨૨ હુ ખલક્ષણુ છે એનાથી તાપ થાય છે તાપ, રોષ,
ભેદ, ચવચિત્તા, સ્તભ, ઉદ્વેગ એ એના ચિહ્નો અ-
થવા ઝાર્યા છે હુ ખ આની પડે છે તે મમયે દ્રેષ, દ્રોહ,
મત્સર, નિંદા, વચન, બધન, તાપ વિગેરેનું સ્થાન થઈ
પડે છે એ રજસ્

તમસ મોહલક્ષણુ છે એનાથી દૈન્ય થાય છે દૈન્ય મોહ મરણ
આચાદન ખીભત્ય અજ્ઞાન અગારન વિગેરે તમે શુભુના
ચિહ્નો અથવા કાયા જાણુના જેને મોહ થાય છે તે
અજ્ઞાન મદ આળસ ભય દીનતા અકર્મણ્યતા નાસ્તિકતા
વિપાદ ઉન્માદ વ્યગ્ર વિગેરેનું સ્થાન થાય છે તે તમસ

એ ત્રણ શુભોની સામ્યાવસ્થા એટલે તુલ્ય પ્રમાણથી
ત્રણે જેમા રટેલા હોય તેવી અવસ્થા તેને પ્રકૃતિ કહેવાય
છે એનું ખીલુ નામ પ્રધાન અથવા અવ્યક્ત પણ
છે એ નિત્ય, અચ્યુત, અનુત્પન્ન, સ્થિર, એકસ્વભાવ
એવા કૂટસ્થ સ્વરૂપવાળી છે

૨. મહાન-બુદ્ધિ.

એ પ્રકૃતિથી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે આ ગાય છે અશ્વ નથી
અથવા આ ચામચો જ છે પુરૂષ નથી એવી વિષયનિશ્ચયરૂપ
તે છે એના આકરૂપ છે ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ઐશ્વર્ય
એ ચાર સાત્વિક અને એ ચારેના પ્રતિપક્ષ (અધર્માદિ) તે
તામસ ચાર

૩. અહકાર.

હુ મુંદર હુ, હુ નસીબદાર હુ-એનું અભિમાન થવું તે
અહકાર

૪-૧૯. એ અહકારમાથી સોળ તત્ત્વો ઉત્પન્ન થાય છે તે આ
પ્રમાણે —

પાય બુદ્ધીન્દ્રિયો સ્પર્શન એટલે ત્વચા, ગ્રસન એટલે જિહ્વા,
ધ્રાપુ એટલે નાભિકા, ચતુ એટલે ગ્રાણી અને શ્રોત્ર

ઝોટલે કાન એ પાચ ઇન્દ્રિયો પોતપોતાના વિષયને ગ્રહે છે માટે ઇન્દ્રિયો પોતે જ બુદ્ધિઇન્દ્રિય કહેવાય છે

પાચ કર્મેન્દ્રિયો. પાચુ તે ગુદા, ઉપરચ તે િંગ અથવા યોનિ, વાઘ તે જ્ઞનાથી જાવાય છે તે, પાણિ તે હાથ, પાદ તે પગ એમનાથી મનોત્સર્ગે, સંભોગ, વચન, આદાન, ચલનઆદિ કર્મે સિદ્ધ થાય છે માટે તેમને કર્મેન્દ્રિય કહેવામા આવે છે

મન એ જ્યારે બુદ્ધિઇન્દ્રિય સાથે મળે છે ત્યારે બુદ્ધિરૂપ થાય છે અને કર્મેન્દ્રિય સાથે મળે છે ત્યારે કર્મરૂપ થાય છે તેના સ્વભાવ મુદ્દાનગર પાપુ સકલ્પ કર્યા કરવાનો છે

પાચ તત્ત્વાન અહમરથી અન્યાન્યપર જે રૂપ તે તત્ત્વાન, તેજ સૂક્ષ્મ તે પાચ છે રૂપ તત્ત્વાન તે દ્યુલ્લભકૃષ્ણાદિ રૂપવિગેષ, રસતત્ત્વાન તે તિક્ત્રાદિ રસવિશેષ, ગંધતત્ત્વાન સુગંધ દુર્ગંધ આદિ ગંધવિશેષ, શબ્દતત્ત્વાન તે મધુર કોમળ કઠોર આદિ શબ્દવિશેષ, સ્પર્શતત્ત્વાન તે મૃદુ કઠિનાદિ સ્પર્શવિશેષ

૨૦-૨૪ પાચ ભૂતો, ઉપર્યુક્ત પાચ તત્ત્વાનથી ભૂતો ઉત્પન્ન થાય છે રૂપતત્ત્વાનસૂક્ષ્મથી આંત્રિ પેદા થાય છે, રસથી જળ પેદા થાય છે, ગંધથી પ્રેની થાય છે, શબ્દથી આકાશ થાય છે અને સ્પર્શથી વાયુ થાય છે

૨૫ પુરુષ ઉપર કલા તે ચોવીશ તત્ત્વો છે પ્રકૃતિ, મહાન અહ કાર, પાચ બુદ્ધિઇન્દ્રિય, પાચ કર્મેન્દ્રિયો, મન, પાચ તત્ત્વાન અને પાચ ભૂતો એ ચોવીશ તત્ત્વરૂપ પ્રધાન-પ્રકૃતિ સામ્યમતમા કહેલ છે, તેથી અન્ય પચીસમો પુરુષ-આત્મા જાણવો તે અકર્તા, વિપુ અને લોકા છે પુરુષ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે જન્મ મરણનો નિયમ દેખનાથી તેમજ ધર્માદિ અનેક લિન લિન પ્રવૃત્તિ હોવાથી પુરુષ અનેક છે, જાતે અકર્તા છે

આ પુરુષપ્રકૃતિની કેટલીક જરૂરી હકીકત લક્ષ્યમા રાખવા જેવી છે પ્રકૃતિથી મહાન થાય છે, મહાનથી અહકાર, તેથી સોજનો સમૂહ અને તેમાના પાચથી પાચ ભૂતો આ પ્રકૃતિ તે વિકાર નથી કેમ કે કરાથી ઉત્પન્ન થયેલી નથી બુદ્ધિ વિગેરે આત તે પરના

કારણ હોવાથી પ્રકૃતિ કહેવાય છે, તેમ યોતે જાતે કાર્યરૂપ હોવાથી વિકૃતિ પણ કહેવાય છે મોળનો સમૂહ તો વિકૃતિ જ છે, અને પુરૂષ તો વિકૃતિ પણ નથી અને પ્રકૃતિ પણ નથી કેમ કે તે અનુત્પન્ન અને અનુત્પાદક છે આત્મા પુણ્ય પાપાદિ કરતો નથી માટે અકર્તા છે, કર્તાપણુ એ પ્રકૃતિનો ધર્મ છે પુરૂષ વિગુણુ એટલે સત્-રજસ તમસથી વર્ણિત છે, નિર્ગુણુ છે કેમ કે ગુણુ પ્રકૃતિનો ધર્મ છે એ ભોક્તા એટલે અનુભવ ઝરનાર છે પણ તે પણ સાક્ષાત્ ભોક્તા નહિ પણ પ્રકૃતિના વિકારરૂપ બુદ્ધિ જે ઉભયમુખદર્પણુ જેની છે તેમા મુખદુ ખાદિતુ જે પ્રતિબિંબ પડે તે સ્વચ્છ આત્મામા પણ મુકુટે અને તેથી તેને ભોક્તા લક્ષણાભાવથી કહી શકાય પુરૂષ નિલચિત્ છે એટલે નિલચેતનશક્તિ રૂપ છે અહીં પુરૂષતુ લક્ષણુ ચૈતન્ય કથુ, જ્ઞાન નહિ જ્ઞાન બુદ્ધિનો વિષય ગણાયો પુરૂષ અનેક છે પ્રધાન અને પુરૂષનો અબધ પામળા અને આધળાના અબધ જેવા છે

બુદ્ધિમા પ્રતિબિંબિત જે ગજદાદિકતુ યોતામા પ્રતિબિંબ પડવાથી તેમા પુરૂષ આનંદ માને છે અને એમ પ્રકૃતિને મુખરૂપ માની મોહમા સસારમા પડ્યો રહે છે પ્રકૃતિ અને પુરૂષના તફાવતના જ્ઞાનથી એટલે વિવેકજ્ઞાનથી પુરૂષનો પ્રકૃતિ થકી જે વિયોગ તે મોક્ષ. પ્રકૃતિનો વિવેક સમજાયો ત્યા પ્રકૃતિ ટળી જાય છે અને પુરૂષ સ્વરૂપે રહે છે

બંધના છેદથી મોક્ષ થાય છે તે બધા નણુ પ્રકારના છે પ્રાકૃતિક, વૈકારિક અને દાક્ષિણ પ્રકૃતિને આત્મા જાણી જે ઉપાગે છે તેમને પ્રાકૃતિક બધ થાય છે, જ્ઞાત, ઇન્દ્રિય, અહકાર, બુદ્ધિ એ વિકારને પુરૂષ જાણી ઉપાગે તેમને વૈકારિક બધ થાય છે, ઇષ્ટાપૂર્તાદિ કર્મને પુરૂષ બુદ્ધિથી સેવે તેને દાક્ષિણ બધ થાય છે એ બંધાદિ સર્વ પ્રકૃતિને થાય છે પણ અવિવેકને લીધે પુરૂષસાથે સબધવાળા મનાય છે

આ મતમા પ્રમાણુ નણુ પ્રલક્ષ, લૈંગિક, ગાજદ

પ્રત્યક્ષમા ઇન્દ્રિયો યોતે જ નિષયાકાર પામે છે

૧ કોઈ આધજો સમ સારે પાટનીપુર નગર જવા નીજ્યો સાથને રસ્તામા ચોરોએ મારી નાખ્યો પણ આધજો બચી ગયો ત્યાજ પડ્યો પડ્યો ફાફા મારવા લાગ્યો તેને વનના બાગમા રહેવા એક પાતળાએ દીકો, બોલા યો, ખાતરી આપી વાતચીત કરી આધજો પાતળાને ખાધે બેસાડ્યો, હવે પાતળો માર્જ બતાવે તેમ આધજો ચાવવા લાગ્યો આખરે તેઓ પાટનીપુર પહોંચ્યા આત્મા-પુરૂષને પાતળો ગણ્યો અને પ્રકૃતિને બધ ગણ્યો

લેગિત અથના અનુમાન પૂર્વનત, રોપનત, સામાન્યતો
દૃષ્ટ (નેયાધિક પ્રમાણે)

શાબ્દ આત્મશ્રુતિવચન આત્મ તે રાગદ્વેષાદિ રહિત
આ પ્રમાણે સાખ્યમતનો સંક્ષેપ કહ્યો

(૪)

બૌદ્ધ દર્શન.^૧

બૌદ્ધ દર્શનકારોએ નિર્વૃત્તિ નગરીના માર્ગની કેવી કલ્પના કરી
છે તે બાઈ પ્રકર્યું! હવે તને જણાવું છું

બૌદ્ધ દર્શનમા બાળ આયતન કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે
પાંચ ઇન્દ્રિયો, શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, મન અને ધર્મ
ચતન છેલ્લું ધર્મ એટલે મુખદુઃખ વિગેરે તેણે આયતન
એટલે ઘર તે શરીર જાણવું

બૌદ્ધો પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન બે પ્રમાણ માને છે

બૌદ્ધો ચાર આર્ય સત્ય માને છે યથાવાસ્થ્યત વસ્તુસ્વરૂપનો
ખરાખર વિચાર કરનાથી જે હિત લાગેલા તે સત્ય કહેવાય છે અને
સર્વ હેય ધર્મથી દૂર હોય તે આર્ય કહેવાય છે

એ ચાર આર્ય સત્યો આ પ્રમાણે છે દુઃખ, સમુદય, માર્ગ,
નિરોધ.

(૧) દુઃખ ઇળ રૂપ જે પચ ઉપાદાન સ્કંધ તે દુઃખ એટલે
સસાગી સ્કંધ, એક સ્થાનકેથી બીજે સ્થાનકે સમરણ થાય,

૧ બૌદ્ધ મુખ સાત છે વિષમી, સિખી વિશ્વજ્ઞ કુન્ડલિન કાચન, કાર્મણ
અને શાક્યસિદ્ધ તેમનું જે દર્શન તે બૌદ્ધ ચાર માર્ગે મુક્ત મુક્તિ અને કમ
જીવે તેના નિત્ય ગેરથી રોડ છુટી મુક્તિ આવે તેણે વચ્ચે તે વેરા શૌચક્રિયા બહુ
પ્રકારની છે વિદ્યાસમયે પાત્રમા જે પડે તે બહુ શુદ્ધ માનીને મારાને પણ ખાય
છે મદ્યપાનથી સ્વર્ગીય કિયામા બહુ દૃઢ રહે છે એ તેમનો આચાર જણાવે
ધર્મ શુદ્ધ અને સદ્ય એ તેમની રત્નત્રયી કહેવાય છે મુક્તને ધર્મધાતુ કહે
છે તેના લિપ્ત સૌત્રવ તાક્ય સૌદ્ધોદસિ મુક્તવ વધાયત, શ્રવણાદિ વિગેરે
નાનો છે

૨ આ ચાર આર્ય સત્યની હકીકત સૌત્રાનિક બૌદ્ધ મતાનુસાર છે જે
આગળ જણાશે

એ જ ભવમાથી અનંત ભવમા ભટકનાર તે સસારી તે અન
સ્કંધ છે તે સચેતન અને અચેતન બન્ને છે એ સિવાય બીજો
કોઈ શુભ કે આત્મા નથી

સ્કંધપાત્ર છે વિજ્ઞાનસ્કંધ, વેદનાસ્કંધ, મનાસ્કંધ, સસારસ્કંધ,
ઉપસ્કંધ

વિજ્ઞાનસ્કંધ આલોચના માત્ર નિર્વિકલ્પક જ્ઞાન, શુદ્ધ વ
સ્તુથી ચયેલ બાળમૂઢ વિગેરેને થાય છે તે સર્વનો પાણુ
અર્થ સમાવેગ છે

વેદનાસ્કંધ મુખરૂપા, દુ ખરૂપા, અદુ ખરૂપા એ પૂર્વકૃત
કર્મના યોગે થાય છે

મજ્ઞાન્ન નિમિત્તત્ત્વ મહણુ ગાયપણુ એ ગાયના જ્ઞાનતુ નિ
મિત્ત છે જાતિવ્યજિના યોગથી સવિકલ્પક જ્ઞાન થાય તે
સસારસ્કંધ પુણ્ય અપુણ્યાદિ ધર્મસમુદાય એના પ્રબોધથી
પૂર્વાનુભૂત વિષયના સ્મરણાદિ ઉદ્ભવે છે

ઉપસ્કંધ પૃથ્વી ધાતુ વિગેરે

એ પાથે ક્ષણમાત્ર અવસ્થાયી છે સર્વ મન્કાગ ક્ષણિક છે

(૨) મમુદય દુખતુ નારપુ મમુદય છે જેનાથી લોકમાં રાગા
દિનો દુ અને મારા ઉપી અખિલ જણુ હૃદય પામે છે તે
મમુદય

(૩) માર્ગ સર્વ મસ્તાર ક્ષણિક છે એવી વાસના બધાથી તે માર્ગ
પોતાના નાગધુથી હિતપત્ર થતા પદાર્થ વિનાશી સ્વભાવવાળા
પેદા થાય છે જે નિલ સ્વભાવવાળા હોય તો ક્રમ અને યોગ
પદને લઈને તેનામા અચક્રિયાપણુ વ્યાપક હોતુ જોઈએ તે
આવશે નહિ તેથી તો તેના વ્યાપ્ય પદાર્થનો પણ અભાવ
થઈ જાય આ મુદ્દો ચિદ્ધ કરવા બોદ્ધો અનેક પ્રકારની દલીલ
કરે છે તે જોવી

સર્વ પદાર્થ ક્ષણિક છે અને આત્મા છે નહિ એવા આનાગવાળી
વાસના થાય, અર્થાત્ પૂર્વજાનજનિત અને સક્રિયરૂપથી ઉત્તર
જ્ઞાનમા આવેલી એવી માન્ય પ્રતીતિ થાય તેનું નામ 'માર્ગ'

(૪) મોક્ષ ચિત્તની નિ જોશાનસ્થા તે મુક્તિ, નિરોધ મર્વ પદા
ર્થનું ક્ષણિકત્વ અને આત્માનું નાસ્તિત્વ એવો જે ચિત્તનો
વિશેષાકાર તે માર્ગ અને એ માર્ગ તે નિરોધનું કારણ છે
૯૭

પ્રમાણુ એટલે અવિસનાદી જ્ઞાન બૌદ્ધ મત પ્રમાણુ પ્રમાણુ બે
છે પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન

પ્રત્યક્ષ ઉત્પનાથી રહિત અને ભમરૂપ નહિ તે પ્રત્યક્ષ અક્ષ
એટલે ઇન્દ્રિયોથી જણાય તે પ્રત્યક્ષ શબ્દરહિત સ્વલક્ષણથી જ
જન્મ પામે છે વળી એ જ્ઞાન ભમ વગરનું છે એટલે કે
વસ્તુને યથારૂત ગ્રહણ કરનાર છે, એટલે કે યથાયોગ્ય રીતે
પરસ્પરને સત્તાન રૂં વળગેલી એવી ક્ષપારૂં ક્ષય પામવા-
વાળા પરમાણુ સ્વલક્ષણ તેને યથારૂં ગ્રહણ કરનારૂં તે છે
એના ચાર પ્રકાર છે ઇન્દ્રિયજ્ઞાન, માનસ, સ્વસંવેદન અને
યોગિજ્ઞાન અક્ષુ વિગેરેના આશ્રયથી ઉત્પન્ન થયેલું બાહ્ય
રૂપાદિ વિષયનું પ્રત્યક્ષ તે 'ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ' પદાર્થેના પ્રત્યક્ષ
થવા પછી તે વિષયને ગ્રહણ કરનાર ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાનની
સમનતર જે માનસ પ્રત્યય (અનુ-અનસાય) થાય છે તે
'માનસ પ્રત્યક્ષ' સર્વ ચિત્ત અને ચેતનું જે આત્મસંવેદન
તે 'સ્વસંવેદન' ચિત્ત એટલે વસ્તુમાનનું ગ્રાહક જ્ઞાન અને
ચિત્તમા થયેલ તે ચેત્ત ભૂતાર્થ ભાવના પ્રવર્ત પર્વન્તથી થયેલું
જ્ઞાન તે 'યોગિજ્ઞાન'

અનુમાન ત્રિગથી ત્રિગીનું જ્ઞાન થાય તે જગત્મા છત્રાદિ ચિહ્ન
(લિંગ) જોવાથી તે ચિહ્નને ધારણ કરનાર રાજાદિ નિશ્ચયથી
જણાય છે તેમ ટોષ ઠેકાણે જણાતા ધૂમાદિ ત્રણ પ્રકારના
ત્રિગથી પરોક્ષ રહેલો ત્રિગી-અગ્નિ તે પણ ભા છે એવો
નિશ્ચય થાય છે એ ત્રિગના ત્રણ પ્રકાર આ છે અનુપલબ્ધિ,
સ્વભાવ અને કાર્ય તેમા અનુપલબ્ધિ ચાર પ્રકારે છે

'વિરુદ્ધોપલબ્ધિ' દાખલો અત્ર શીત સ્પર્શ નથી કેમ કે
અગ્નિ છે

'વિરુદ્ધકાર્યોપલબ્ધિ' દાખલો અત્ર શીત સ્પર્શ નથી કેમ કે
ધૂમ છે,

'કારણાનુલબ્ધિ' દાખલો અત્ર ધૂમ નથી કેમ કે અગ્નિ નથી

'સ્વભાવાનુલબ્ધિ' દાખલો અત્ર ધૂમની ઉપલબ્ધિ નથી
કેમ કે લક્ષણથી જે ગ્રાહ થાય તેની ઉપલબ્ધિ નથી

'સ્વભાવ' દાખલો આ વૃક્ષ છે કેમ કે સીતાફળી છે

'કાર્ય' દાખલો અત્ર અગ્નિ છે કેમ કે ધૂમ છે

લિંગના ત્રણ રૂપ છે તે આ પ્રમાણે પક્ષધર્મતા, સપક્ષે વિધ
માનતા અને વિપક્ષે નાસ્તિતા

ધર્મવિશિષ્ટ ધર્મી તે પક્ષ તે પક્ષનો ધર્મ તે પક્ષધર્મ
પક્ષમા ધર્મીનું હોવાપણુ તે 'પક્ષધર્મતા'

સમાન પક્ષ તે સપક્ષ-તેમા એટલે દષ્ટાન્તમા હોવાપણુ
એટલે હેતુનું અસ્તિત્વ સમજવું એ 'સપક્ષે વિધ
માનતા' થઇ એનું નામ 'અન્વય' પણ કહેવાય છે

વિરુદ્ધ પક્ષ તે વિપક્ષ જેમા હેતુ સાધ્ય બને ન હોય તે
તેવા વિપક્ષમા હેતુનું અત્યત અવિધમાનત્વ તે
'વિપક્ષે નાસ્તિતા' એનું નામ 'વ્યતિરેક' પણ કહેવાય છે

હવે બૌદ્ધોના ચાર પ્રકાર છે તેનો સહજ ખ્યાલ કરી લઇએ

વૈશાધિક.

આ મત એવો છે કે તેની મા યતા પ્રમાણે ક્ષણિક વસ્તુ ચાર
છે જન્મ જ મ આપે છે, સ્થિતિ સ્થાપન કરે છે, જરૂર
જર્જરિત કરે છે અને વિનાશ વિનાશ કરે છે આત્મા
પણુ તેવો જ છે અને તે પુદ્ગલ કહેવાય છે

સૌતાન્ત્રિક.

રૂપ, વેદના, વિજ્ઞાન, સત્તા અને સસ્કાર (જેનું વર્ણન ઉપર
થઇ ગયું છે તે) એ પાંચ સ્કંધ સગીરી માત્રને છે પણ
આત્મા એવું કાંઈ નથી પર લોકમા એ સ્કંધો જાય છે
તેઓ પાંચ માને છે તે આ છે અતીત અધ્વા, અના
ગત અધ્વા, સહેતુક વિનાશ, આકાશ અને પુદ્ગલ અન્ય
મતવાળાઓ નિત્યત્વ વ્યાપકત્વ વિગેરે ધર્મવાળો જે આત્મા
કહે છે તે અહીં પુદ્ગલ સમજવો બાહ્ય પદાર્થ માન
નિત્ય અને અપ્રત્યક્ષ છે, માત્ર જ્ઞાનાકારની ઉપપત્તિ તેની
સત્તા માન્યા વિના થઇ શકતી નથી માટે તે છે એટલું
આ મતવાળા માને છે સાકાર બોધ તેજ પ્રમાણુ સસ્કાર
માત્ર ક્ષણિક છે અન્ય અપોહ એટલે ઘટતર પદાર્થની આ
વૃત્તિ તે શબ્દાર્થ નૈરાલ્ભ્ય જાણ પામતા જ્ઞાનમતાનનો
ઉચ્છેદ થાય તેજ મોક્ષ

યોગાચાર.

વિશ્વમાત્ર વિજ્ઞાન માત્ર જ છે બાહ્ય એવો પદાર્થ છે જ નહિ

જ્ઞાનમય અદ્વૈત તેજ તરત છે જ્ઞાનસત્તાન અનેક છે વા
સનાના પરિપાકથી નીવળીતાદિકનો પ્રતિભાસ થાય છે
સાકાર બોધ ને પ્રમાણુ છે આવપવિજ્ઞાન તે સર્વ વાસ
નાનો આધારભૂત છે અને આલપવિજ્ઞાનની વિશુદ્ધિ તેજ
અપવર્ગ ઝેટવે મોક્ષ

માધ્યમિક.

આ મત સરંધી વિવક્ષુ છે આ મન શૂન્ય છે અને પ્રમાણુ
પ્રમેયનો વિભાગ તે માન સ્વપ્ન મમાન છે મુખિમા શૂ
ન્યતાની દૃષ્ટિ થવી જોઈએ ઝેટલા માટે ગેષભાવના
ઉપયુક્ત છે

ટુકામા કહીએ નો પદાર્થો જ્ઞાનસમન્વિત છે એમ બુદ્ધિમાન
વૈભાષિક જહે છે, બાહ્ય વસ્તુવિસ્તાર પ્રત્યક્ષ નથી એમ સૌતાત્રિકો
આશ્રય કરે છે, યોગાચાર મતાનુયાયીઓ સાકાર બુદ્ધિને પરા માને
છે અને કૃતાર્થ બુદ્ધિવાળા માધ્યમિકો સ્વચ્છ પરસવિદને જ માને
છે^૧ આ પ્રમાણે સંક્ષેપથી બોધ મત કહ્યો

* * * *

{ લોકાયત (ચાર્વાક).

ચાર્વાકિ(નાસ્તિક)ને લોકાયત અથવા બાહ્યરૂપત્વ પણ કહેવામા
આવે છે નિર્વિચાર સામાન્યમાત્રને લોક કહેવાય છે લોકની માત્રક
ને આચરણુ કરે તે લોકાયત. બ્રહ્મરૂપતિએ તેમના મતની પ્રવૃત્તિ કરી

૧ અર્થો જ્ઞાન સમન્વિતો મલિમલા વૈભાષિકેણોચ્યત,

પ્રત્યક્ષો નહિ માયવસ્તુવિષય સૌતાત્રિકૈરાશ્રિત ।

યોગાચારમતાનુચરમિમતા સાકારબુદ્ધિ પરા,

મન્યતે ચન મન્યમા કૃતપિય સ્વસ્થા પરાં સવિદમ્ ॥

૨ ઠેટલાક નૈયાયિક અને વૈશેષિકને એક માની લોકાયતને હકુ દશન કહે
છે ઠેટલાક મિમાસક ને આધુનિક ગણી તેની ગણના દર્શનસંખ્યામા કરતા
નથી આ અવકર્તાએ નિમાસકને આધુનિક ગણી દર્શનસંખ્યામા તેની ગણના
કરી નથી પ્રથમનો મત પૂર્વદર્શન સમુચ્ચય દીકાકારનો છે જેમે તે રીતે ગણીએ
તેમા તારો નથી સ્વએ આ નાસ્તિક મતપુ સ્વરૂપ બતાવ્યુ છે તેથી એકે પ્ર
કારે વારો આપતો નથી અહાં નિવૃત્તિના માર્ગો બતાવવાના છે અને નાસ્તિકો
તો નિર્વૃત્તિને સ્વીકારવાજ નથી તેથી તેમને દશનકારમા સ્થાન ન હોય તે વધાર
યોગ્ય લાગે ॥ આથી તેમનો મત મેં કૌંસમા મૂક્યો છે

તેથી તેઓ બાહ્યમુલ્ય પણ કહેવાય છે સ્વર્ગ ધાતુનો અર્થ 'આવડુ' ભક્ષણ કરવું થાય છે પુણ્ય પાપાદિ પરોક્ષ વાતોનું જેઓ ભક્ષણ કરી જાય છે એટલે કે જેઓ તે વાતોને માનતા નથી તેમને આર્વાક કહેવામા આવે છે કાપાલિક, ગરીબે ભસ્મ લગાડનારા યોગીઓ આ મતના હોય છે

આવક્રિા માને છે કે નિર્વૃત્તિ નગરી નથી, જીવ નથી, પરલોક નથી, પુણ્ય નથી, પાપ નથી વિગેરે સારે છે શું? પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ અને વાયુ એ ચાર તત્ત્વને તેઓ માને છે એ ચારેના સમુદાયમા જ શરીર, ઇન્દ્રિય, વિષય વિગેરે સજા છે મધના અંગોમા રહેલી મદશક્તિ સઘળા અંગો એકઠા થતાં પ્રકટ થાય છે, ગોળ ધાવડી વિગેરે એકઠા થતા મદશક્તિ આવિર્ભાવ પામે છે, તેમ એ ચારે ભૂતોના સયોગથી દેહ રૂપ ને પરિણતિ તેમા ચૈતન્ય પેદા થાય છે તથા પાણીમા જેમ પરપોટા ઉત્પન્ન થાય છે અને પાછા તેજ પરપોટા પાણીમા સમાઈ જાય છે તેમ જ ભૂતસમુદાયમાથી ચૈતન્ય ઉત્પન્ન થઈ ભૂતમા જ રા માઈ જાય છે, એ જ્યારે આવિર્ભાવ પામે છે સારે એને 'જીવ' સજા આપવામા આવે છે, બાકી પરલોકગામી એવો જીવ જેવો કોઈ પદાર્થ છે નહિ અને હોઈ શકે નહિ

પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિથી સાધ્ય ને પ્રીતિ તે પુરુષાર્થ^૧ એ પુરુષાર્થ તે એક 'કામ' જ છે, પરંતુ મોક્ષ વિગેરે અન્ય કોઈ ચીજ નથી આ ઉપરથી જોયું હશે કે પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ અને વાયુ એ ચાર^૨ મિવાય અન્ય કોઈ તત્ત્વ નથી માટે દૃષ્ટ એટલે પ્રત્યક્ષ અનુભવાતા આ લોકના મુખને લાગ કરીને અદૃષ્ટ અને અચોક્કસ પરલોકના મુખો ને તપ વિગેરે કષ્ટક્રિયાથી સાધ્ય મનાય છે તેને માટે પ્રવૃત્તિ કરવી તે કોઈ રીતે યોગ્ય નથી

૧ આ હકીકતમા અશુદ્ધિ છે હીકત એમ જણાય છે કે સાધ્યવૃત્તિ નિવૃત્તિ થઈ જાને ને પ્રીતિ થાય છે તે નકામી છે કેમકે ધર્મે છે તે કામ કરતા અન્ય કોઈ નથી' (મદ્દર્શન સં.) સાધ્ય ધ્યાન એ પ્રચરનું છે હેય અને ઉપાદેય હેય તે આર્ત રોદ્ર ધ્યાન, ઉપાદેય તે ધર્મ શુભ ધ્યાન અથવા હેય તે વિષય મુખાદિ પાપકૃત્ય અને ઉપાદેય તે વપ સવમાદિ પુણ્ય કૃત્ય એ હેય ઉપાદેયની નિવૃત્તિ પ્રવૃત્તિથી પ્રીતિ અર્થાત્ સુખ થાય છે તે નિર્ચય છે નકામા છે, અતાર્ત્વિક છે એમ આર્વાકો માને છે તેઓ કહે છે કે કામ એટલે વિષયસુખસેવન કરતા બીજે કોઈ ધર્મે નથી વર્જનિત ને પરમ સુખ તેજ સુખ છે આ આર્વાકોનો મત છે

૨ કેટલાક લોકાચરો 'આકાશ' નામનું પાંચમું તત્ત્વ પણ માને છે

આ મતવાળા સર્વજ્ઞને પણ માનતા નથી, મધમાસ ખાય છે, વર્ષમા એક દિવસ સર્વે એમ્હા યહ નજરમા આવે તે ત્રી સાથે અવહાર કરે છે, ધર્મને કામથી ભિન્ન માનતા નથી

ઇંદ્રિયગોચર જે તેટલું જ જગત્ છે એમ તેઓ માને છે, પુણ્ય પાપકૃણ સ્વર્ગ નર્ક અહીં કાંઈ માનવામા આવતા નથી તેઓ કહે છે કે 'મૃદુ કે કઠોર વસ્તુ, તીખા કડવા કે કથાયલા દ્રવ્ય, સુગંધી કે કે દુર્ગંધી ભાવ, સ્વાવર જગમ પદાર્થસમૂહ અને વેણુ કે વિણુના ફેવનિ ધીના બીણુ કાંઈ અનુભવમા આનતુ નથી એટલે ભૂતથી ઉત્પન્ન થયેલા ચૈતન્યથી ભદો ચૈતન્ય હેતુરૂપે કલપાયેલો અને પરતોક જ નારો જીવપદાર્થ પ્રત્યક્ષ અનુભવાતો નથી, અર્થાત્ તે જીવના સુખ દુઃખના કારણ ધર્માધર્મ અને તેના પ્રકૃષ્ટ ફળલોગની ભૂમિ સ્વર્ગ નરક, અને પુણ્યપાપના સ્થિતિ યતા મોક્ષતુ સુખ જેનું ભૂદી ભૂદી રીતે વર્ણન કરવામા આવે છે તે બધા આકાશરચનામાત્ર હોઈ હોને હાસ્યારપદ લાગતા નથી? આતુ છે ત્યારે અસ્પૃષ્ઠ અનાસ્વાદિત અનાગ્રાત અદૃષ્ટ અશ્રુત એવા જીવાદિકનો આદર કરી જે લોક સ્વર્ગમોક્ષાદિ સુખની સિખ્યાથી છેતગઈ માથાતુ મુકન કરાવી આકરી તપસ્યા કરી કે ટાઢ તકકાદિના કવેશો વેઠી જન્મારો બગાડે છે તે બધા મહામોહમા ભમે છે'

સ્વેચ્છાચારે ખાવાપીવાની અને આ શરીરનો લોગ દ્વારા ખને તેટલો બાલ લઈ લેવાની જીવનસાર્યકતા અત્ર મા ય છે ગયેલુ ચૌવન પાછુ આવતુ નથી, પરલોકમા તે મળવાનુ નથી, માટે તેનો હોય ત્યારે પૂરતો લાભ લઈ લેવો પરલોક વિગેરેને અત્ર ગપાટા મા નવામા આવે ■

'પ્રમાણ માત્ર પ્રત્યક્ષ જ માનવામા આવે છે આ લોકો લોક માત્રાસિદ્ધ્યર્થે ધૂમાદિ અનુમાન કવચિત્ માને છે પણ સ્વર્ગ અદૃષ્ટ વિગેરેને સાધનાર અલૌકિક અનુમાન સ્વીકારતા નથી

* * * * }

(૫)

મીમાંસક.^૧

મીમાંસકો અથવા જૈમિનીઓ કહે છે કે સર્વસાદિ વિશેષણવાળો

૧ આ મીમાંસક દર્શનનું બીજું નામ જૈમિનીય કહેવાય ■ એ મત આ ધુનિક હોવાથી એની ગણના કેટલીક વાર છ દર્શનમાં થતી નથી (જુઓ નોટ પૃષ્ઠ ૧૩૮૪) મૂળ અથકારે એનાપર વિવેચન કર્યું છે પણ એને દર્શનસંખ્યામાં મળેલ નથી સાખ્યની પેઠે જૈમિની એકદલી અથવા ત્રિદલી હોય ■ મૃગશ્યર્ષે ધારણ કરે છે, સાત વસ્ત્રો પહેરે છે કમડળ ધારણ કરે છે, માથે મુઠા કરાવે છે અને સન્યાસીના નામથી ઓળખાય છે તેમનો શુર વેદ જ, બીજો કોઈ શુર નહિ યજ્ઞોપવિતને ધોઇને તેનું ત્રણ વાર જળપાન કરે છે એક પ્રકારના યજ્ઞ કરનારા પૂર્વ મીમાંસાવાદી કહેવાય છે, બીજા ઉત્તર મીમાંસાવાદી કહેવાય છે પૂર્વ મીમાંસાવાદી દુર્ભે વર્ગે ■ યજ્ઞનાદિ વદ્ધર્મ કરે છે બ્રહ્મસૂત્ર ધરે છે, શુદ્ધસ્થા શ્રમમાં વસે છે અને શુદ્ધનું અન્ન વજ છે તેમાં વળી બે પ્રકાર છે બ્રાહ્મ અને પ્રાસાકર બ્રાહ્મ છ પ્રમાણ માન છે, પ્રાસાકર પાંચ પ્રમાણ માને છે

ઉત્તર મીમાંસાવાદી વેદાતી કહેવાય છે અને તે બ્રહ્મ અદ્વૈતને જ માને છે આ બધું બ્રહ્મ ■ એમ કહે છે, સર્વ ગરીરમાં એક જ આત્મા છે એમ કહે છે આત્માને વિધેલય તે જ સુખિ એમ માને છે એ વિના બીજી કોઈ સુખિ માનતા નથી એમના ચાર પ્રકાર છે કુટીચર, બદ્ધક, હસ અને પરમહસ

કુટીચર ત્રિદલી માથે શિખા રાખનાર, બ્રહ્મસૂત્રી, શુદ્ધલાગી, યજ્ઞમાન પરિશ્રદી, પુત્ર શહે એન્વાર જમનાર કુટીમાં વસનાર હોય તે 'કુટીચર' કહેવાય છે બદ્ધક કુટીચરના જેવા વેશવાળો વિષ્ર હોય આવી મળેલી ભિક્ષા કરનારો, વિશ્વલપ પરાયણ, નદીનીરમાં ન્હાનારો તે બદ્ધક' કહેવાય છે

હસ બ્રહ્મસૂત્ર અને શિખા વગરનો, કાપાયવસ્ત્ર અને દડને ધરનારો, ગામમાં એ રાત્રી અને નગરમાં ત્રણ રાત્રી વસનારો, ધૂમરદિત અને અગ્નિ રદિત વિષ્રના ધરની ભિક્ષા કરનારો, તપથી ક્ષીણ સરીરવાળો અને સર્વત્ર ફરનારો તે 'હસ કહેવાય છે

પરમહસ હસને ન્યાયે જ્ઞાન થઇ નથ ત્યારે તે ચારે વર્ણના ધરે ભોજન લઇ રહે છે, સ્વેચ્છાએ દડ ધરે કે ન ધરે, ઇસાન દિશાએ સચરે, રાત્રિહીનપણામાં ખાવાનું તણ દેનારો, માત્ર વેદાતનું જ અધ્યયન કરનારો 'પરમહસ કહેવાય છે

ઉપરના ચારેમાં ઉત્તરોત્તર અધિકતા બાજુથી એ ચારે બ્રહ્મ અદ્વૈતવાદના અનુયાયી હોય છે, શબ્દ અને અર્થના નિર્ણય બતાવવા અનેક સુક્તિઓ રચે છે અને અનિવાર્ય તત્ત્વને બાજુવા પ્રયત્ન કરે છે આ ઉત્તર મીમાંસાવાદ-વેદાન્ત બહુજ આધુનિક હોવાથી અત્ર તેનું વર્ણન કર્યું નથી, પણ તેને મીમાંસાનો ભેદ ગણવાનો છે

કોઈ દેવ નથી કે જેનું વચન પ્રમાણુ ગણાય અગાઉના દર્શનકારો કોઈ સૃષ્ટિકર્તાને દેવ માનતા, કોઈ સર્વજ્ઞ નવદર્શીને દેવ માનતા, કોઈ પીતરાગને દેવ માનતા, તેવો કોઈ દેવ છે નહિ એવો મીમાંસકોનો મત છે તેઓ માને છે કે પુરૂષ સર્વજ્ઞ હોઈ શકે નહિ, મનુષ્યપણામાં એ શુણ્ણ અમભવિત છે, તેમજ બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ્વર વિગેરેમાં પણ સર્વજ્ઞત્વની અસિદ્ધિ માનનામાં આવે છે

હવે અર્તાદ્રિય પદાથાને સાક્ષાત્ જ્ઞેનાર કોઈ સર્વજ્ઞ નથી માટે સદામળસ્થાયી (નિત્ય) વેદવાક્યોથી યથાર્થપણાનો નિશ્ચય થાય છે અર્તાદ્રિય પદાથા તે ઇન્દ્રિયવિષય નહિ એના પદાર્થો જેવા કે આત્મા, વર્મ, અધર્મ, જાળ, સ્વર્ગ, નરક, પરમાણુ ઇત્યાદિ એનો સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષથી જ્ઞેનાર કોઈ નથી માટે જાણવો ન ખવરાવે તેવા અનુત્પન્ન સ્થિર એક નિવભાવ વેદવાક્યથી તેનો નિર્ણય કરવો પ્રથમ પ્રયત્નથી વેદપાઠ કરવો અને સ્વાર પછી ધર્મ આધના એવી ધમજિજ્ઞાસા કરવી એટલે કે ધર્મ અર્તાદ્રિય છે તે ક્યા પ્રમાણથી જાણી શકાશે એવા પ્રકારની ધર્મ સાધનના ઉપાયભૂત ઇચ્છા કરની

સ્વાર વર્મ શુ? તેનું નિમિત્ત કોણુ? જોદનાલક્ષણોર્ધો ધર્મ નોદના એ નિમિત્ત જાણુ નોદનાલક્ષણુ જે અર્થ તે ધર્મ જાણુવો નોદના એટલે ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર વેદવાક્ય જેવા કે જેને સ્વર્ગની અભિનાના હોય તે અગ્નિહોત ટોમ જે ધર્મ અર્તાદ્રિય છે માટે નોદનાથી ધર્મ જણાય છે પરંતુ બીજા કોઈ પ્રમાણથી નહિ, કેમ જે પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણો તો વિધમાનને જ અડપુ કરનાર છે, પરંતુ ધર્મ કર્તવ્યતા રૂપ છે અને કર્તવ્યતા તે ત્રિકાળીયાર્થ રૂપ છે આવો મીમાંસકોનો મત છે

અનવિગત અર્થ અનિજતા તે પ્રમાણ એટલે ન શુદ્ધપુ કરી શકાય તેવા અર્થનું સત્યાદિથી રહિત-પરિચ્છેદક જ્ઞાન તે પ્રમાણુ છે છે પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, શબ્દ, ઉપમા, અર્થાપત્તિ અને અભ્યાસ,

(૧) પ્રત્યક્ષ ઇન્દ્રિયોને સતનો સપ્રયોગ સતે આત્માને યુદ્ધિ જન્મ તે પ્રત્યક્ષ સત્ એટલે વિધમાન વસ્તુ યુદ્ધિજન્મ એટલે યુદ્ધિની ઉત્પત્તિ સપ્રયોગ એટલે સમય

(૨) અનુમાન સર્વધના જ્ઞાનવાળાને એક દેશ જોતા નજીક નહિ (અમત્તિકૃષ્ટ) એવા બીજા અર્થનું જ્ઞાન તે અનુમાન

- (૩) શાખદ શાશ્વત ઝોટલે અપોરૂપેય હોવાથી નિત્ય ઝોવા વેદ, તેમાથી થયેલુ જ્ઞાન તે શાખદ સામળેલા શખદના જ્ઞાનથી તુરત સન્નિકૃષ્ટ પ્રત્યક્ષ ઝોના ઘટાધર્મનુ જ્ઞાન તે શાખદ
- (૪) ઉપમાન. પ્રસિદ્ધ અર્થના સાધર્મ્યથી અપ્રસિદ્ધ અર્થનુ સાધન તે ઉપમાન ગાય જાણી હોય તે યુરૂપને પૂર્વે નહિ જોયેલ ગાયને જોતા સાધર્મ્યથી પૂર્વે અજ્ઞાત ઝોવા સાધર્મ્યનુ જ્ઞાન થાય તે ઉપમાન અહીં નયદર્શન ગોસ્મરણ કરાવે છે તે ઉપમાન જ્ઞાન
- (૫) અર્થાપત્તિ દૃષ્ટ અર્થની અનુપપત્તિને લીધે ડોઠ અર્થની કલ્પના જેના બળથી થઈ શકે છે તે અર્થાપત્તિ ઝોટલે ચાલુ પાત્ર પ્રમાણેથી જે હકીકતની ઉપપત્તિ (ગિદ્દિ) થઈ શકતી નથી તેની ઉપપત્તિ ઘટાનના જે કલ્પનુ પડે તે બીજા પ્રમાણથી દૃષ્ટ અને શાખદથી શ્રુત ઝોવો અર્થ તેના વિના ઉપપન્ન નહિ થાય ઝોમ માની જે અદૃષ્ટાર કલ્પના ઢરવામા આવે છે તે અગ્નિનો ઉષ્ણુ સ્પર્ગ પ્રત્યક્ષવી જાણી તેની દાહક શક્તિનો યોગ અર્થાપત્તિથી મનાય છે, કેમ કે શક્તિ પ્રત્યક્ષ ગ્રાહ્ય નથી કે અનુમાનાદિથી ગમ્ય નથી આની રીતે જાકીના પ્રમાણો માથે અર્થઘટના કરી લેવી
- (૬) જે વસ્તુસ્વરૂપમા વસ્તુસત્તાવબોધાથ પાને પ્રમાણની પ્રવૃત્તિ નથી ત્યા અભાવ પ્રમાણુતા સમજવી પાથે પ્રમાણો સદર્શને (છે ઝોવી વાતને) ગ્રહે છે પણ અસત્ અગને ગ્રહતા નથી, તારે આ પ્રમાણુભાવ રૂપ અભાવ અસદર્શને ગ્રહણુ ઢરે છે આમા પ્રાગભાવ (ક્ષીરમા દહનો) પ્રધનમાભાવ (દહામા દુધનો) અને અન્યોન્યાભાવ (બળદમા અશ્વનો) ઝોમ ત્રણે અભાવજ્ઞાનનો સમાવેગ થાય છે અને તે ન હોય તો વસ્તુ-ત્યવસ્થા બગડી જાય ઝોવો મીમાસકોનો અભિપ્રાય છે

આ મત પ્રમાણે વેદ અપોરૂપેય છે, વેદોક્ત હિંમ્મા ધર્મ છે, શાખદ નિત્ય છે, ગર્વજ છે નહિ, અવિધા અથવા માયાને લીધે પ્રતિ-ભાસમાન આખો પ્રપચ મિથ્યા છે, પરબ્રહ્મ તેજ પરમાર્થસત્ છે

* * * *

(૬)

જૈન દર્શન.

અને ભાઈ ઝકપા આ વિવેક પૂર્વતપર આશ્વઠ થયેલા અને તેના આપ્રમત્તરવ શિખર હપર રહેલા જૈનપુનિવાસી જૈનોએ નિર્વૃત્તિ નગરીએ જવાનો માર્ગ આ પ્રમાણે લેવો છે —

જૈનોનો જિનંદ્ર દેવતા છે તે રાગદ્વેષ વિવર્જિત, મહામોહ મક્કને હણનાર, કેવળ જ્ઞાન દર્શનના, સુરાસુરેંદ્ર સપૂજ્ય, મદ્ભૂત અર્થના પ્રકાશક છે અને સર્વ કર્મનો ક્ષય કરીને પરમ પદને પામેલ છે તેઓ જગત્ને અનાદિ કહે છે અને તેનો કોઈ કર્તા માનતા નથી, ઇશ્વરના

૧ જૈન જે પ્રગરના છે જૈનાળર અને દિગળર તેમા ચેતાત્રરના સાધુઓ રગેકુરનુ (બોધો) રાખે છે મુખવચ્ચિહા (મુદપત્તિ) રાખે છે અને વાળનો લેચ કરે છે આ તેઓનુ સિંચ છે સરીરે ચોળપટ્ટો પહેરે છે પાચ મગિતિ અને ત્રણ શુષ્કિ વિગેર તેમના આચાર છે તે અષ્ટ પ્રવચનમાતા આ પ્રમાણે છે ઇર્ધા-સાદા ત્રણ હાથ નજર નીચી રાખી ભૂમિ સોધતા આ ૧૭ બ્રાધા-વિચારીને સત્ય દિવ પ્રિય મિત્ર અને તથ્ય ખોતણુ એવવચ-ખાવાપીવાની વરણ સાસ્રના નિયમ પ્રમાણે શુદ્ધ લેવી આદાનબકમતનિસેપાલા-વરણ લેતા મૂકતા સમાજ રાખવી, સમારણી છવની ચળના કરવી પારિષાપનિશ-મગ મૂત્ર મેગમ વિગેરે છવ રહિત ભૂમિએ નાખવા એ પાચ સમિતિ ૪૭ શુષ્કિ તે મન વચન કાયાના યોગેપર યોગ્ય અકુરા રાખવો તેઓના આચારમા તેઓ અદ્વિસા સત્ય, અસ્તેય બ્રહ્મચર્ય અને અક્રિયત્વવાળા હોવ છે ક્રોધારિપર વિજ્ય કરનાર હોય છે ઇદ્રિયોનુ દમન કરનારા હોય છે ૪તે નિગ્રન્થ હોય છે મધુ કરી વૃત્તિથી નર કોટિ શુદ્ધ આહાર લેનારા હોય છે વસ્ર પાત્ર માત્ર સયમના નિનાક માટે ધારણુ કરેછે રાખે છે, તેઓને કોઈ વદન કરે ત્યારે પ્રમ્ભસાભ' એવો શબ્દ બોલે છે

દિગળરો નમ્ર પ્રિયે છે હાથ એજ તેઓનુ પાત્ર હોય છે તેમના આર ભેદ છે કાટાસય મૂળસય માથુરમય આર ગોખ્યસય કાજાસયવાળા ચમરીના વાળની પીંછી રાખે છે મૂળસયવાળા ગોરની પીંછી રાખે છે માથુરસયમા મૂળથીજ પીંછી રાખવામા આવતી નથી અને ગોખ્ય સયવાળા ગોરની પીંછી રાખે છે પ્રયમના ત્રણ સયવાળાને કોઈ નમે ત્યારે પ્રમ્ભજહ્નિ એવો શબ્દ બોલે છે તેઓ સ્ત્રીને મુક્તિ અને કેવળીને બુક્તિ (આહાર) માનતા નથી જૂત ગમે તેટલા લે પણ વચ્ચધારી હોય તેને મુક્તિ માનતા નથી ગોખ્યસયવાળા નમન કરે ત્યારે 'ધર્મ લાભ કહે છે અને સ્ત્રીને મુક્તિ અને કેવળીને બુક્તિ માને છે એ ચારે સય વાળાને ત્રિમાઅટનમા અને લોજનમા બગીચા અવસય અને ઔદ મળ વળ્યે છે બાકી તેઓના સર્વ આચાર ગુરુ અને દેવ ચેતાળર ૭વા જ છે તેમના સાસ્રમા કે તર્કમા અરસપરસ ભેદ નથી

કર્તા તરીકેના અસ્તિત્વનું તેઓ અનેક દલીલોથી ખડન કરે છે અને તેઓ છેવટે જણાવે છે કે સ્થિતિર્તા ઇશ્વર કોઈ પણ પ્રકારે બિદ્ધ થઈ શકતો નથી મનુષ્ય કર્મનો લય કરી મોક્ષ લય છે સર્વસ્થાનની સિદ્ધિ તેઓ ખડ પ્રમાણે આપી કરે છે

જૈનો નવ તત્ત્વ માને છે જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સવર, બંધ, નિર્જરા અને મોક્ષ અથવા પુણ્ય પાપને બંધના અતર્ગત કરી સાત તત્ત્વ માને છે તેની વ્યવસ્થા નીચે પ્રમાણે છે

૧ જીવ, ચેતનાલક્ષણુ જીવ તેથી વિપરીત તે અજીવ આ જીવ અને અજીવ એ બે પદાર્થો આખા જગતમા રહેલા છે તે બેમા શુણ્ણ કર્મ સામાન્ય વિશેષ સમવાયાદિ સમાય છે, એમની પ્રતિપત્તિ પણ જીવ અજીવ તરીકે જ થાય છે, તેમજ બૌદ્ધાદિકના દુ ખાદિતત્ત્વો પણ એ જીવ અજીવથી જૂદી જાતિવાળા નથી એ બે પદાર્થોમા જે સમાતુ ન હોય તે સમવતુ પણ નથી, શરાશુભવત્ છે એમ જાણુ પુણ્યાદિ સમજવા માટે જરૂરના છે

જીવની સંપૂર્ણ વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે જ્ઞાનાદિ ધર્મથી બિન્નાબિન્ન, વિવૃત્તિમાન, શુભાશુભકર્મ કર્તા, કર્મફલ લોક્તા, ચેતન્ય લક્ષણુ જીવ

‘જ્ઞાનાદિ ધર્મ’ એમ વ્યાખ્યામા કશું તે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર મુખ્ય દુ ખ વીર્ય ભગ્યત્ત્વ અભગ્યત્ત્વ સત્ત્વ પ્રમેયત્ત્વ દ્રવ્યત્ત્વ પ્રાણુધાત્ત્વ ક્રોધાદિપરિણુતત્ત્વ સસાત્ત્વ સિદ્ધત્ત્વ પરવરતુ વ્યાવૃત્તત્ત્વ એ આદિ સ્વ અને પર પર્યાય જીવને છે તે જ્ઞાનાદિ ધર્મ કહેવાય તેમના થકી જીવ બિન્ન પણ નથી અને અભિન્ન પણ નથી

‘વિવૃત્તિમાન’ એટલે નર અમર આદિ પર્યાયમા ભમવાપણુ તે જેને છે તે આથી એનું ભવાતરગામિત્ત્વ સમજાય છે અને કૃતસ્થ નિલયતા ઉડી જાય છે

‘ચેતન્ય’ એટલે આકાર નિરાકાર ઉપયોગઆત્મકતા કર્મકર્તા કર્મકળલોક્તા માનવાથી કરેલા શુભ કર્મોનો નાશ થતો બચે છે અને નહિ કરેલી બાબત લોગવવી પડવાના સ્પષ્ટ ખોટા ખ્યાલને દૂર કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે આ પ્રમાણે જીવની વ્યાખ્યા થઈ હોતે તેના ભેદો-વિભાગો મુખ્યપણે બેઠ લઈએ

જીવોના મુખ્ય બે ભેદ છે સિદ્ધ અને સસારી સસારી જીવોને એકથી પાંચ ઇન્દ્રિયો હોય છે

એક ઇન્દ્રિય (સ્પર્શ)વાળા જીવોના પાંચ પ્રકાર છે પૃથ્વી (માટી, પથ્થર વિગેરે ખાણુમા ટોચ ભારે), અપ્ (પાણી, હિમ, કરા, ધુમસ), તેજસ્ (અગ્નિ), વાયુ (પવન), વનસ્પતિ વનસ્પતિ પ્રત્યેક અને સાધારણ બે પ્રકારે છે એક શરીરમા એક જીવ (ફળ, ફૂલ વિગેરે) અને એક શરીરમા અનંત જીવ (કદમુળાદિ) વળી એ સર્વ (પાંચ) સૂક્ષ્મ અને બાહ્ય હોય છે સૂક્ષ્મનું શરીર ચર્મ વસ્તુથી દેખાતું નથી

સ્પર્શ અને રસ બે ઇન્દ્રિયવાળા ગળ કોડા જોડો વિગેરે છે સ્પર્શ રસ અને નાસિકા ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જૂ માકક ગંગોડા વિગેરે છે સ્પર્શ રસ ત્રણ અને ચક્ષુ ચાર ઇન્દ્રિયવાળા વીંછી ભમરા તીક વિગેરે છે

સ્પર્શ રસ ત્રણ ચક્ષુ અને કાન પાંચ ઇન્દ્રિયવાળાના ચાર વિભાગ છે નારકી, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવતા નારકી સાત છે તિર્યચમા કેટલાક જળચર, કેટલાક સ્થળચર અને કેટલાક ખેચર હોય છે, વળી કોઇ પેટથી ચાલનારા (ઉરપરિ) અને કેટલાક હાથથી ચાલનારા હોય છે (ભુજપરિ) મનુષ્ય કર્મભૂમિ અને અકર્મ ભૂમિમા વસનારા હોય છે, અકર્મ ભૂમિમા યુગસિક્કો રહે છે, તેમની ઇચ્છા કલ્પવૃક્ષો પૂરી પાડે છે દેવોના ભુવનપતિ, વ્યતર, જ્યોતિષ અને વૈમાનિક એ ચાર પ્રકાર છે આ જીવોના અનેક ભેદો તેમને સમજવા માટે પાડવામા આવ્યા છે

ત્રણ ધારા કરેલા મુઘી જીવ કહેવાય છે ત્રણ દશ છે પાંચ ઇન્દ્રિય, મન વચન કાચના બળ, આસોઆસ અને ભાષા એ દશ ત્રણ પૈકી પ્રત્યેક જીવને જોડા વધતા હોય છે સત્તી પચ્ચેન્દ્રિયને કુલ દશે ત્રણ હોય છે આ પ્રમાણે જીવસંખ્યા વિચાર જોડો કહે છે

૨ અજીવ જીવથી વિપરીત ધર્મવાળો તે અજીવ તેના પાંચ પ્રકાર છે વર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલ અને કાળ 'ધર્મ' ચાલવામા મદદ કરે છે, ગતિપરિણામી છે લોકવ્યાપ્ત છે, નિલ છે, અવસ્થિત છે, અદ્વંધી છે એ ધર્મ ગતિનું અપેક્ષા કારણ છે તે જ પ્રમાણે સ્થિતિનું

અપેક્ષાકારી 'અધર્મ' છે ત્રીણુ 'આકાશ' લોક અને અ-લોકમા વ્યાપ્ત છે, અનત પ્રદેશાત્મક છે અને અવગાહ (અવ-કાશ-space) ને આપનાર છે ચોથુ 'કાળ' દ્રવ્ય છે તે સમય રૂપ છે એતુ અક્તિગત રૂપ સૂર્યચંદ્રનક્ષત્રાદિની ગતિપર આધાર રાખે છે કેટલાક જાળને અલગ દ્રવ્ય માનતા નથી પણ પર્યાય રૂપે માને છે કાળના દ્રવ્યત્વ સર્વધર્મા બહુ લખાણુ ચર્ચા છે પાચમુ દ્રવ્ય 'પુદ્ગલ' છે જેને સ્પર્શ રસ ગંધ અને વર્ણ હોય તે પુદ્ગલ કહેવાય છે સ્પર્શ આઠ છે મૃદુ, કઠિન, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, ઝક્ષ રસ પાચ છે તિક્ત, કટુ, કપાય, અમ્લ અને મધુર ગંધ બે પ્રકારનો છે સુરભિ અને દુરભિ વર્ણ પાચ છે નીલો, કાળો, રાતો, શ્વેત, ખીત રાજદ અધકાર ઉદ્યોત એ સર્વ પુદ્ગલ છે એના બે પ્રકાર છે પરમાણુ અને સ્કંધ પરમાણુ એક રસ-વર્ણ ગંધવાળો બે સ્પર્શવાળો સૂક્ષ્મ અને નિત્ય છે, કાર્ય-મિંગ છે અને અત્ય કારણુ છે તે અવયવ રહિત છે અને પરસ્પર અસયુક્ત છે બે પરમાણુ કે તેથી વધારે સખ્યાત, અસખ્યાત કે અનત સાથે હોય તે સાવયવ (સ્કંધ) કહેવાય છે

આ પ્રમાણે જીવ અને અજીવના પાચ મળી છ દ્રવ્ય થયા તેમા ધર્મ અધર્મ આકાશ અને કાળ એક દ્રવ્ય છે અને જીવ તથા પુદ્ગલ અનેક છે પુદ્ગલ વગરના પાચ અમૂર્ત અને પુદ્ગલ મૂર્ત જીવ દ્રવ્ય અરૂપી છે તથાપિ તે ઉપયોગદ્વારા અસ્તિત્વવાળો છે એમ શ્રદ્ધા થાય છે બીજા દ્રવ્યો પણ અનુભેય છે

૩ પુણ્ય* સુખનો અનુભવ કરાવે તેવો કર્મ પુદ્ગલ સમુચ્ચ તે પુણ્ય એનાથી સ્વર્ગાદિના સુખ, શરીરતુ સ્વાસ્થ્ય, તીર્થંકરા દિની ઋદ્ધિ, લોકમા કીર્તિ વિગેરેનો અનુભવ થાય છે એ કર્મવર્ગણા છે

૪ પાપ પુણ્યથી ઉલટું જે દુઃખનો અનુભવ કરાવે તે પાપ

(આ પુણ્ય અને પાપ માત્ર કર્મની વર્ગણાઓ છે અને તેના 'બંધ' તત્ત્વમા સમાવેશ થાય છે એનો સ્પષ્ટ નિર્દેશ જૈન શાસ્ત્રકારોએ કર્યા છે તેનો હેતુ પરમતમા એ સર્વંધી ઘણી ધુઓ જીલી થયેલી છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે જ છે. બાકી વાસ્તવિક તત્ત્વો સાત છે અને આ અધ્યાય પાચ

તત્ત્વના નામનિર્દેશમા સાતનો જ ઉલ્લેખ કરે છે કેટલાકો પુણ્ય જ છે એમ કહે છે, પાપને માનતા વધી, કેટલાક પાપને જ માને છે, કેટલાક બંનેને અન્યોન્ય અનુનિદ્વ સ્વરૂપે (એક સંલિપિતરૂપ) સ્વીકારે છે, કેટલાક બંનેને એક જ માને છે, કેટલાક જગતને પ્રપચ કહી પુણ્ય પાપ માનતા જ નથી, એ બધા મતને જવાબ આપવા પુણ્ય પાપનું તત્ત્વરૂપે આહી દર્શન થાય છે પુણ્ય પાપથી જગતની વિચિત્રતા થાય છે, આખો પ્રપચ તેના ઉપર જ આધાર રાખે છે એના બહુ ભેદો અને વિભાગો સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ પાડવામા આવ્યા છે તે વિચારણીય છે

૫ આસ્રવ મિથ્યાદર્શન, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય અને યોગો કર્મબંધના હેતુ છે અને તે આસ્રવ કહેવાય છે જેમ તળાવમા પાણી આવવાના માર્ગને નાણુ કહેવામા આવે છે તેમ આત્મામા કર્મે આવવાના માર્ગોને આસ્રવ કહેવામા આવે છે અસદ્ દેવગુરુધર્મને સત્ રૂપે માનવાની છુદ્ધિ તે મિથ્યા દર્શન અથવા મિથ્યાત્વ હિંસા વિગેરેથી વિરમણ નહિ તે અવિરતિ મધ્ય વિષય વિગેરે તે પ્રમાદ ક્રોધ માન માયા લોભ તે કપાય મન વચન કાયાના વ્યાપાર તે યોગ શુભ અને અશુભ કર્મબંધના હેતુ આ આસ્રવો છે એ પ્રવાહઅપેક્ષા એ અનાદિ છે અને સ્વસંવેદનથી પ્રત્યક્ષ છે એના સૂક્ષ્મ ભેદો અને વિભાગો વિશિષ્ટ ગ્રંથોથી જાણુવા એમા પચીસ ક્રિયાનું સ્વરૂપ ખાસ વિચારણીય છે

૬ સવર આસ્રવનો નિરોધ તે સવર નવા આવતા કર્મોનો નિરોધ, કર્મોનું રોકનું તે સવર મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય, યોગ રૂપ આસ્રવનો સમ્યક્દર્શન, વિરતિ, પ્રમાદપરિહાર, ક્ષમાદિ, શુષ્ઠિ તથા એ આદિ ધર્મના આચરણથી નિરોધ એટલે નિવારણ-ઢાકવાપણ તે સવર સમિતિ, શુષ્ઠિ, પરીપક્ક, યતિધર્મો, ધ્યાર ભાવના, ચારિત્ર વિગેરે દ્વારા આવતા કર્મોના નાણા આકુ ઢાકણુ દેવાય છે તે સર્વ સવર છે જ અને કર્મોપાદાન હેતુભૂત પરિણામનો અભાવ તે સવર એવો અભિપ્રાય છે

૭ બધું જીવ અને કર્મનો અન્યો ય અનુનતિરૂપ અર્થાત અન્યોન્ય અનુપ્રવેશ રૂપ સબધ તે બંધ એ આસ્રવનું કાર્ય છે જીવ

અને કર્મનો ક્ષીરનીરની પેઠે અને લોહ અને અગ્નિની પેઠે એક સબધ થાય તે બંધ કર્મ પૌદ્ગલિક છે રાગ દ્વેષ મોહ રૂપ પરિણામ અને તે રૂપ જે અધ્યવસાય વિરોધ તેણે કરીને જીવનું કર્મયોગ્ય પુદ્ગલ સાથે આશ્લેષણુ તે બંધ એટલે તેવનાળા શરીરે રજ ઓટવાની પેઠે આત્મા કર્મ ગ્રહણ કરે છે અથવા તો આત્માનું કર્મ સાથે મળી જણ થઈ જાય છે તેને બંધ કહેવામા આવે છે એ બંધ પ્રશન્ત અને અપ્રશન્ત બે પ્રકારનો હોય છે અને પ્રકૃતિ સ્થિતિ રસ અને પ્રદેશના લેદથી ચાર પ્રકારનો છે ૧ પ્રકૃતિ એટલે સ્વભાવ, જેમ જ્ઞાનાવરણ તે જ્ઞાનનું આચ્છાદન કરનાર છે તેમ ૨ સ્થિતિ એટલે અધ્યવસાય કરેલો કાળ વિભાગ ૩ અનુભાગ અથવા રસ તે ગાઢતા મદતા બતાવે છે ૪ પ્રદેશ તે કર્મદળનો અચ્ચ એમા પ્રકૃતિની નજરે નેહાયે તો એના જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય, મોહનીય, નામ, ગોત્ર, આયુષ્ય અને અતગય એવા આઠ વિભાગ થાય છે અને તેના પેટા વિભાગો ૧૫૮ થાય છે તે કર્મબધથી જાણવા આ કર્મનો ત્રિચાર બહુ સૂક્ષ્મ રીતે જેન દર્શનમા કરવામા આવ્યો છે અને આખો વિષય વૈજ્ઞાનિક રીતે અર્ચવામા આવ્યો છે આશ્રવો છે તે પૂર્વ બધની અપેક્ષાએ કાર્ય છે અને ઉત્તર બધની અપેક્ષાએ કારણ છે આશ્રવ અને બધ અગ્રપરસ બીજાકર ન્યાયે પરસ્પર સબધવાળા છે અને પ્રસાદઅપેક્ષાએ અનાદિ દોનાથી તેમનામા અન્યો-ન્યાશ્રય દોપનો સદ્ભાવ થતો નથી

- ૮ નિર્જગ, આત્મા સાથે બધાયલા કર્મોનું સડવું તે નિર્જગ એ ગુણનું કળ છે એના બે પ્રકાર છે સકામા અને અકામા સકામા તે આકરા તપની અર્ચા, કાયોત્સર્ગ, પરીપદ મહન, લોચાદિક્ષમહન કરનાર અને શીલાગ ધરનાર ચાત્રીઆથી બની આવે છે અને અકામા તે આકરા શારી-રિક દુષ્ટો મહન કરવાથી થાય છે કર્મપુદ્ગલનું સડવું તે દ્રવ્ય નિર્જગ કહેવાય છે અને આત્માના શુદ્ધ પરિણામે કરી કર્મની સ્થિતિ પોતાની મેળે પાકે અથવા બાર પ્રકારના તપે કરી રસવગરના કરેલા કર્મપરમાણુ જેનાથી સડે એવા આત્માના પરિણામ થાય તે ભાવ નિર્જગ કહેવાય દ્રવ્ય નિર્જગ તે અકામા છે અને ભાવ નિર્જગ સકામા છે બાર પ્રકારના તપમા છ બાદ છે અને છ આતર છે

હ મોક્ષ દેહ વિગેરેનો આત્મનિતક વિયોગ । તે મોક્ષ શરીર, ઇન્દ્રિય, આયુષ્ય વિગેરે બાહ્ય પ્રાણ, પુનઃ, પાપ, વાન, ગધ, રસ, સ્પર્શ, પુનઃ-અગ્રહણ, વેદન્ય, કષાયાદિ સગ, અજાન, અસિદ્ધત્વ વિગેરેની ગાયે ભ્રમણનો વિરહ તે મોક્ષ વિશિષ્ટ કાળાદિ આમગ્રીના સદ્ભાવે રાગાદિ અનાદિ દોષોનો પાપ નારા થઈ ગકે છે નળી માટી અને મોનાનો અનાદિ ગળધ છતાં તેનો સર્વથા વિયોગ થઈ ગકે છે તેમ કર્મ અને જીવનો અત્યંત વિરહ થાય છે પૂર્વ પ્રયોગથી જીવની ગતિ મુક્ત થતા ઉર્ધ્વ થાય છે, કુલાવ ચક્ર, હૃદયિકો કે બાહ્યની પેઠે જીવની ઉર્ધ્વ ગતિ મુક્ત થતા અજાનગિદ્ધ છે દ્રવ્ય પ્રાણ મોક્ષમા દોષા નથી, બાકી અનતજ્ઞાન, અનતદર્શન, અનતધીર્મ, અનતગુણ કપ ભાવ પ્રાણનો ત્યા સદ્ભાવ છે મિદ્ધોત્તુ મુખ મર્મ સમારગુણથી ભૂમિ જાતલુ છે તે પરમાનંદરૂપ સમ જનુ આત્માને મુખિ મળે ત્યારે જીવિ વિગેરે ગુણો ઉ-છેદ થાય છે તેથી આત્માનો જ અગમ્ય થાય છે એમ વૈશેષિકો માને છે, ચિત્તસતાનનો અત્યંત ઉ-છેદ થવાથી આત્માનો જ અસભ્ય છે એમ બીજો કહે છે, આત્મા અભોક્ષા છે ત્યાં તેને મોક્ષદશામા મુખમયતા માનવી કેમ અને ? એમ સાખ્યો કહે છે-એ મર્મ મતોનુ તર્ક અને દોષથી નિરમ્યન કરવામા આવે છે અને આત્માની અનત મુખમય પરમ આદર્શ આ નદમય દશાનુ અન સ્થાપન કરવામા આવે છે

આવી રીતે જૈન દર્શનમા સાત અથવા નવ પદાર્થ માનવામા આવે છે સ્થિર વૃત્તિથી એ તત્ત્વોપર ઘટ્ટા કરે તેને નાનયોગથી ચારિત્રયોગ્યતા થાય છે જ્ઞાનની અને ચારિત્રની જરૂરીઆત દર્શન (શ્રદ્ધા) સાથે ખાસ સ્તીકારનામા આની છે અને જાણ્યા છતાં શ્રદ્ધા ન કરે તેને કુળ મળતુ નથી એમ પણ જણાવી દીધું છે જ્ઞાન કરતાં પણ સમ્યક્ત્વની જરૂરીઆત વધારે જતાનના ગાયે તે બને સાથે હોય ત્યારે જ ચારિત્રયોગ્યતા કહી છે ભયત્વના પતિપાકથી જેને જ્ઞાન, સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર ગ્રામ થાય તે સમ્યક્ જ્ઞાનક્રિયાયોગથી મોક્ષભાજન થાય એકલા જ્ઞાનથી કે એકલા ક્રિયાથી મોક્ષ નથી પણ તે ઉભયથી છે એમ અત્ર સૂચના કરી છે જ્ઞાન અને દર્શનનુ સહચરત્વ છે

જન દર્શનમા વિનિ અન નિરેધની ઘટ્ટી વાતો કહી છે, કરવા યોગ્ય શુ છે અને ન કરવા યોગ્ય શું છે તે જતાબ્ધુ છે આ તેનો

ચરણકરણાનુયોગ છે તેમા અનુધાનો પણ વિગતવાર બતાવવામા આવ્યા છે એ દર્શનમા મુખ્ય બાબત પદાર્થોનો અવિરોધ છે એક જગ્યાએ ને વાત કરી તે સર્વત્ર એક સગ્ગી જ ચાલી આવે છે, અરસ્પરસ કે આગળ પાછળ વિરોધ જોવામા આવતો નથી આ જૈન દર્શનમા સ્વર્ગ અથવા મોક્ષના અર્થાં ગ્રાણીએ તપ વિગેરે કરવા જોઈએ એવું કહેવામા આવ્યું છે અને તેના પ્રકાર તથા વિધિ જાણવામા બતાવવામા આવ્યા છે સર્વે જીવા ન હતાવળા અહિંસા પદ્ધતિમા ધર્મ એ એના સિદ્ધાન્ત છે એના ઉપર ઘણું વિવેચન જૂદા જૂદા આધારમા કરવામા આવ્યું છે એ દર્શનમા ને ક્રિયાઓ બતાવવામા આવી છે તે નિરતર સમિતિ અને શુભિધી શુદ્ધ હોય તે સમિતિ શુભિત્વ સ્વરૂપ આપણે ઉપર સદ્ચાતમા (મોટમા) જોઈ ગયા છીએ અસપત્નો યોગ એવું પણ વચન છે

સત્ત્વ સ્વરૂપ અહીં આ પ્રમાણે બાધ્ય છે જરૂરવિગમધ્રોવ્ય વુલસત્ત્વ એટલે ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રોવ્ય એ સમુદિત ધર્મ થકી યુક્ત હોય તે સત્ અર્થાત્ વિદ્યમાન કહેવાય ઉત્પત્તિ વિનાશ અને સ્થિતિ એજ સદ્સ્તુત્વ લક્ષણ છે એમ અર્થ જાણવો પદાર્થનું ચત્ત્વ ને માનવામા આવે છે તે તે પદાર્થ થકી ભિન્ન એવા ઉત્પાદ વ્યય ધ્રોવ્ય તેને આનીને મળે એમ માનીને માનતા નથી પણ ઉત્પાદવ્યયધ્રોવ્યાત્મક હોય તેજ સત્ એમ માને છે દ્રવ્ય રૂપે વસ્તુમાત્રની સ્થિતિ જ છે અને પર્યાય રૂપે તે વસ્તુમાત્રની ઉત્પત્તિ પણ થાય છે અને વિનાશ પણ થાય છે પૂર્વાકારનો ક્ષમ અને અપરાગરનો પરિગ્રહ એ જીભયનો આધાર એક જ છે એમ તત્ત્વ ત્રિરૂપે પ્રતિત થાય છે ઘટ ઘટસ્વરૂપે વિનાશ પામે છે પણ કપાલસ્વરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમા માટી દ્રવ્ય રૂપે ધ્રુવ છે અથવા ઉત્પત્તિને અગે જોઈએ તો ઘટ ઘટસ્વરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, માટીના પિંડરૂપે વિનાશ પામે છે અને માટી રૂપે ધ્રુવ છે વસ્તુની પ્રતીતિ ને પ્રકારે સર્વને થતી હોય તે પ્રકારે જ વસ્તુનો અભ્યુપગમ કરવો જોઈએ, નહિ તો વસ્તુવ્યવસ્થા કદાપિ બને નહિ, માટે પ્રતીતિ અનુસાર વસ્તુ માનવી જોઈએ માટેજ ને વસ્તુનો નાશ થયો તે જ નાશ પામે છે, પામશે, ને ઉત્પન્ન થાય છે તે જ થાય છે, થશે ને સ્થિત છે તે જ છે ને થશે તેમજ ને કોઈક રૂપે નષ્ટ થયું તે કોઈક રૂપે ઉત્પન્ન પણ થયું અને કોઈક રૂપે સ્થિત છે માટે ને નાશ પામે છે તે જ ઉત્પન્ન થાય છે, અને સ્થિતિ ગૃહે છે, ઇલાદિ ચર્ચ વાત ઉપપન્ન છે કેમ કે અતરૂ તથા બહાર સર્વ વસ્તુને

ત્રિરૂપે જ, અભાવિત પ્રલક્ષ્યથી અનુભવ થાય છે અને વસ્તુનું જે અનુભવમાન સ્વરૂપ હોય તેમા વિરોધ સિદ્ધ થઈ શકતો નથી, નહિ તો વસ્તુના રૂપ રસાદિમા પણ વિરોધનો પ્રગળ આને ઉત્પાદાદિ રૂપ ભાન તેજ પરમાર્થ સત્, માટે જ પ્રમાણવિષય એવી ગર્વ વસ્તુ અનત ધર્માત્મક છે, કેમ કે અનતધર્માત્મક હોય તો જ ઉત્પાદવ્યયધ્રાવ્યા ત્મકતા પણ ઘટે, નહિ તો ન ઘટે

હવે વસ્તુ અનતધર્માત્મક છે એ વાત પ્રપચ જગીએ એના ઉપર સુવર્ણ ઘટતુ એક દષ્ટાન્ત દેવામા આવે છે સદરહુ ઘટ મ્વ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવથી વિદ્યમાન છે અને પર દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવથી અવિદ્યમાન છે ન્યારે એ ઘટતુ મરત, નેયત્વ, પ્રમેયત્વ એ આદિ ધર્મ યદી ચિંતવન થાય છે ત્યારે તેના જે મરવાદિ તે સ્વપર્યાય જ છે, કોઈ પણ પરપર્યાય નથી, કેમ કે વસ્તુમાન સત્વાદિ ધર્મને લઈને સભતીય છે અને અભાન તો વિભતીયનો જ કહી શકાય છે એટલે કોઈથી પણ વ્યાવૃત્તિ સભતી નથી, ન્યારે દ્રવ્ય ઘટની વિવક્ષા પૌદ્ગલિક એમ થાય ત્યારે તો તે જે પૌદ્ગલિકત્વ તે દ્રવ્યત્વરૂપે વિદ્યમાન છે, પણ ધર્મ અધર્મ આકાશ એ આદિ દ્રવ્યત્વરૂપે નથી અને 'પૌદ્ગલિકત્વ' સ્વપર્યાય છે અને વર્માદિ અનેકથી વ્યાવૃત્ત હોવાથી પરપર્યાય નથી, ને તે મનત છે કેમ કે હવદ્રવ્ય અનત છે ધર્મ પૌદ્ગલિક છતાં વળી પાર્થિવત્વ રૂપે વિદ્યમાન છે, આપ્યાદિ રૂપે અવિદ્યમાન છે-ત્યાં 'પાર્થિવત્વ' એ સ્વપર્યાય છે અને તેની આપ્યાદિ બહુ દ્રવ્યયદી વ્યાવૃત્તિ છે, એ પરપર્યાય અનત છે એજ પ્રમાણે આગળ પણ સ્વપર્યાય વ્યક્તિ વિચારી તેવી પાર્થિવ છતાં તે 'ધાતુત્વ' રૂપે છે, મૃત્યુ રૂપે નથી ધાતુત્વ રૂપ છતાં સૌવર્ણ્યત્વ યદી આપ્યાદિરૂપ યદી નથી સુવર્ણ પણ ઘટિત વસ્તુરૂપે છે, અઘટિત વસ્તુરૂપે નથી ઘટિતસુવર્ણત્મા છતાં પણ દેવદત્તઘટિત વસ્તુરૂપે છે દેવદત્તાદિઘટિત છતાં પણ પૃથુષુધ્યાદિ (મોડું નાનું) આકાર યદી છે, મુકુટાદિ આકારે નથી પૃથુષુધ્યાદિ આકારવાળો પણ ગોળ રૂપે છે, ગોળ નહિ એવે રૂપે નથી ગોળ પણ સ્વાકાર યદી છે, અન્ય ઘટાદિ આકાર રૂપે નથી સ્વાકાર પણ સ્વકપાલ યદી છે, પરકપાલ યદી નથી-એ રીતે જે જે પર્યાય યદી એની વિવક્ષા થાય તે તે પર્યાય તે તેના સ્વપર્યાય અને તેનાથી જુદા તે બધા પરપર્યાય એ રીતે દ્રવ્યત્વ સ્વપર્યાય યોગ થાય અને વ્યાવૃત્તિરૂપ પરપર્યાય અનત થાય, કેમ કે અનન યદી તે વ્યાવૃત્ત છે

હવે ક્ષેત્ર ક્ષેત્રથી સદરહુ ઘટ ત્રિલોકવર્તિત્વ રૂપે વિવક્ષિત છે, કહીંથી પણ વ્યાવૃત્ત નથી, માટે એ સ્વપર્યાય જ છે, પરપર્યાય નથી ત્રિલોકવર્તિ પણ તિર્યગ્લોકવર્તિત્વ રૂપે છે, ઉર્ધ્વઅધોલોકવર્તિત્વ રૂપે નથી તિર્યગ્લોકવર્તિ છતા જમ્બુદ્વીપવર્તિત્વ રૂપે છે, તેનાથી ખીલ રહેલા દ્વીપમા વર્તિત્વ રૂપે નથી તેવો પણ ભરતવર્તિત્વ રૂપે છે, અન્યત્ર વર્તિત્વરૂપે નથી ઘઘમા પણ અમુક પ્રદેશવર્તિત્વ રૂપે છે, અપરપ્રદેશવર્તિત્વ રૂપે નથી એમ ક્ષેત્રત સ્વપર્યાય યોગ છે, પરપર્યાય અસખ્ય છે

હવે કાળ આ યુગસ્થ રૂપે વિવક્ષિત થાય સારે તે રૂપે છે, તે ભૂતભવિધ્યાદિ યુગવર્તિત્વ રૂપે નથી આ યુગમા પણ આ વર્ષ સખધે તે છે, અતીત અનાગતાદિ સખધે નથી આ વર્ષમા પણ વસતઋતુ સખધે છે, અન્ય ઋતુ સખધે નથી તેમા પણ નવત્વ રૂપે છે, પુરાણત્વ રૂપે નથી તેમા પણ અધતનત્વ રૂપે છે, અનધતનત્વ રૂપે નથી છતા પણ વર્તમાન ક્ષણ રૂપે છે, અન્ય ક્ષણ રૂપે નથી એમ કાલત સ્વપર્યાય અસખ્ય છે (અનત પણ થાય) અને પરપર્યાય તો અનત છે

હવે ભાવ ભાવત તે પીળા વર્ણુ થકી છે, નીલાદિ વર્ણુ થકી નથી પીત છતા પણ ખીલ પીત દ્રવ્ય કરતા એકગણો પીત છે, તે તેના કરતા ખીલથી બમણો પીત એ ને ત્રીલ કરતા તમણો પીત એ અર્થાત્ એમ માનવુ કે હરેક પીત દ્રવ્યની અપેક્ષા થકી અનતશુણુ પીત છે ખીલ અપેક્ષાએ એકશુણુ હીન, તે કરતા ખીલથી દ્વિશુણુહીન ઇલાદિ છે તેથી એમ માનવુ કે હરકોઈની અપેક્ષાથી અનતશુણુહીન પીતત્વનાજો તે થાય છે આ પ્રમાણે પીતત્વ થકી અનત સ્વપર્યાય થયા, અપીતનણુવાળા એવા દ્રવ્યના ન્યૂનાવિકત્વને લઈ, અનત ભેદવાળા એના નીવવિગેરે વર્ણુ થકી વ્યાવૃત્તિ રૂપ પર પરાય પણ અનત છે એ પ્રમાણે રસ પક્ષે પણ સ્વમધુરાદિ રસની અપેક્ષાથી પીતત્વની પેઠે સ્વપર્યાય અનત જાણવા મુગ્ધિ ગધ રૂપે પણ એજ પ્રમાણે સ્વપર્યાય અનત જાણના એજ પ્રમાણે ગુરુ, લઘુ મૃદુ, ખર, શીત, ઉષ્ણ, શિથિ, રુક્ષ-એ આઠ સ્પર્શની અપેક્ષાથી અધિકન્યૂનત્વ યોગને પ્રત્યેકના એમ જ અનત સ્વપરપર્યાય જાણવા, કેમ કે એવા અનત દેગવાળા સ્વમા આઠે સ્પર્શની પ્રાપ્તિ થાય છે એવો સિદ્ધાંત છે અથવા સુનણુ દ્રવ્યમા પણ અનત ઝાળથી પાચે વર્ણુ, બન્ને ગધ, છએ રસ, આઠે સ્પર્શ તે ચત્ર ન્યૂનાવિકત્વને લઈને અનતશ સખધે છે અને તેની તેની તેના તેના પરનણુદિથી વ્યાવૃત્તિ

બને છે-એ એ અપેક્ષાથી સ્વપરપર્યાય અનત જાણવા શબ્દત પણુ નાના દેશની અપેક્ષાએ ઘટને ઘટાદિ અનેક શબ્દવાચકત્વ છે તેથી અનેક સ્વધર્મ થાય છે અને ઘટાદિના વાચક નહિ એવા તે તે શબ્દથી વ્યાવૃત્તિ હોવાથી પરધર્મ પણુ અનત થાય છે, અથવા ઘટના જે જે સ્વપર ધર્મ કહ્યા અથવા કહેવાશે તેના વાચક જે જે ધ્વનિ છે તે બધા ઘટના સ્વધર્મ છે અને તે વિના જે બીજી બાબતના વાચક ધ્વનિ છે તે પરધર્મ છે સખ્યાથી પણુ તે તે અપરઅપર-દ્રવ્યાપેક્ષાએ ઘટનુ પ્રથમત્વ દ્વિતીયત્વ તૃતીયત્વ એમ અનતતમત્વ મુધી થાય, એટલે તે રીતે સ્વધર્મ અનત થયા, તે તે સખ્યાના અવાચક એવાથી વ્યાવૃત્તિ રૂપે પરધર્મ અનતા થયા પરિણામ થઈ પણ નાના પ્રકારના દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તેનુ અણત્વ મહત્ત્વ દૃશ્યત્વ દીર્ઘત્વ એ આદિ અનત સ્વધર્મ થાય હવે એ ઘટને સ્વદ્રવ્યથી વ્યાવૃત્તિ હોવાને લીધે જે પરપર્યાય થાય તે જુદા જાણવા જોઈએ પરત્વ અપરત્વથી અન્યોન્ય અનત દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તે ઘટની સમીપતા, અવિક સમીપતા, બહુ સમીપતા, દૂરતા, બહુ દૂરતા, એક બે કે અસખ્ય પર્યંત ચોજન જેટલી સમીપતા દૂરતા થાય એટલે સ્વપર્યાય અનત થાય, અથવા પરવસ્તુની અપેક્ષાએ તે પૂર્વ, તેનાથી બીજાની અપેક્ષાએ પશ્ચિમે, એમ દિશાવિદિશાનો આશ્રય કરી દૂર સમીપાદિ માનતા સ્વપર્યાય અનત થાય આવી જ રીતે જ્ઞાનથી પણુ ઘટનુ અનતધર્મત્વ સિદ્ધ થાય કર્મથી જોઈએ તો ઉત્કેષણ, અવક્ષેપણ, આકુચન, પ્રસારણ, ભ્રમણ, સ્પદન, રેચન, પૂરણ, ચ્ચલન, ડપન, અન્યસ્થાનપ્રાપ્તિ, જલાહરણ, જલાદિપ્રાપ્તિ ઇત્યાદિ ક્રિયાના કાળ ભેદ થકી કે તેના અધિકન્યૂનત્વ થકી અનત ક્રિયાના હેતુરૂપે ઘટના ક્રિયારૂપ સ્વપર્યાય અનત થાય અને તે ક્રિયાના હેતુ નહિ એવા અન્ય થકી વ્યાવૃત્તિરૂપે ઘટના પરપર્યાય પણુ અનત થાય સામાન્યત જોતા ઉપરની રીતે અતીતાદિ ઝાળને વિષે વિશ્વવસ્તુના જે જે અનતાનત સ્વપરપર્યાય થાય તેને વિષે રટેલા એક બે ાણુ આદિ અનત પર્યંત વર્મ થકી સદૃશ એવા અનતભેદવાળા ઘડના અનત ભેદ સાદૃશ્યના અભાવ થઈ સ્વધર્મ અનત થાય છે, અને વિરોધત વિચારતા અનત દ્રવ્યમા અપરાપર અપેક્ષા થકી એક બે ાણુ કે અનત એવા જેટલા વર્મ થકી ઘટ વિવક્ષણુ હોય તેટલા અનત વૈલક્ષણ્યહેતુ એવા ધર્મ થકી અનત સ્વવર્મવાળો મનાય અનત દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ઘટ સૂળ, કુશ, સમ, વિષમ, સૂક્ષ્મ, બાદર, તીન, ચક

અક્રિત, સૌમ્ય, પૃથુ, સદીર્ઘ, નીચો, ઊંચો, વિશાળ મુખવાળો એમ પ્રત્યેક પ્રતિ અનત પ્રકારનો હોય માટે તે તે પ્રકારે પણ તેના સ્વ-ધર્મ અનત છે હવે સમજ થતી જોઈએ અનત કાળને વિષે અનત પરવસ્તુની સાથે પ્રસ્તુત ઘટને આધાર આધેયભાવ અનત પ્રકારનો બને, માટે તેની અપેક્ષાથી સ્વધર્મ અનત થાય. એજ પ્રમાણે સ્વસ્વામિત્વ, જન્યજનકત્વ, નૈમિત્તિકત્વ, પોઠાકારત્વ, પ્રકાગપ્રકાશકત્વ, જોગ્ય જોજકત્વ, વાણવાહકત્વ, આશ્રયઆશ્રયિત્વ, વધ્યવધકત્વ, વિરોધ્યવિરોધકત્વ, રોચણાપકત્વ ઇત્યાદિ અસખ્ય સર્વધો યતી પણ પ્રત્યેક પ્રત્યેકે અનત સ્વધર્મ સિદ્ધ થાય વળી અત્ર ઘટના સ્વપગપર્યાય જે અનતાનત કલા તેમના પણ ઉત્પત્તિ વિનાશ ગિચિતિ પુન પુન અનત કાળમા અનતવાર થયા થાય છે અને યશે માટે તેની અપેક્ષાથી પણ ધર્મ અનત છે-આ પ્રમાણે પીત વર્ણથી આરભી આટલે મુધી જોતા ભાવત અનત ધર્મ સિદ્ધ થયા હવે અહીં જે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર વિગેરે આશ્રયીને વર્મ જણા તેનાથી ઘટ તો અવકાળ્ય રહે, કેમ કે એવા ઢોઢ ગબ્દ નથી કે જેનાથી ઘટના સ્વધર્મ અને પરધર્મ કહેવાતા યુગપત્ (એકી વખતે) કહેવાઈ શકાય શબ્દથી જે કહેવાય તે તો ક્રમથી જ જાહી શકાય છે, એટલે દ્રવ્યક્ષેત્રાદિ પ્રત્યેક પ્રકારે અવકાળ્ય ધર્મ અને અન્ય દ્રવ્ય યતી વ્યાવૃત્ત હોવાથી અવકાળ્ય એવા પરધર્મ પણ અનત છે એ પ્રકારે જેમ એક ઘટતુ અનતધર્મત્વ બતાવ્યું તેમ આત્માદિ સર્વ વસ્તુમા પણ જોસાડતુ ધર્મો ઉત્પન્ન થાય છે, પાછા વ્યય પામે છે, પણ જે ધર્મ છે તે દ્રવ્યરૂપે નિલ્ય રહે છે ધર્મ અને પ્રમાણુ ઢાઈ અનન્યત્વ હોવાથી ધર્મ સદા સત્વરૂપે છે, કાલત્રયવર્તી જે ધર્મો તે પણ શક્તિરૂપે સદાસત્ છે (exist in potentiality)

વિવાદાર્થક વસ્તુ એક અનેક, નિલ્ય અનિલ્ય, સત્ અસત્, આમાન્ય વિશેષ, અભિલાષ્ય અનભિલાષ્ય ઇત્યાદિક ધર્મવાળુ છે, એની એ પ્રમાણે પ્રતીતિ થાય છે જેની જે પ્રકારે પ્રતીતિ થાય તે તે જ પ્રકારે પ્રમાણુ વિષયરૂપે માનવું, જેમ કે ઘટ ઘટરૂપે પ્રતીત થાય છે તો તે જ રૂપે પ્રમાણુવિષય માન્યો છે, પટરૂપે નહિ આવી રીતે વસ્તુની પ્રતીતિ થાય છે, માટે વસ્તુને અનેકાત રૂપે જ પ્રમાણુવિષય માનવું આનુ નામ અનેકાત વાદ છે અને વસ્તુની સ્થિતિ જોતા મર્વ દૃષ્ટિબિન્દુથી સ્વીકારયોગ્ય લાગે છે આ અનેકાત વાદમા વિરોધ પ્રતીતિ નથી કારણ કે સ્વરૂપાદિથી વસ્તુ સત્ હોય તેજ સમયે પર રૂપાદિથી તેના અસત્વનો તેમા અનુપલબ્ધ નથી બૌદ્ધ નૈયાયિક વૈશે-

વિક સાધ્યાદિ અનેક રીતે જ્ઞા સ્યાદ્વાદનો સ્વીકાર કરે છે અને તેના દાખલાઓ મુદ્દામ રીતે એક કરવામાં આવેલા છે

જૈનમતમાં પ્રમાણ બે છે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ. અવપર-યવ વસાથી જ્ઞાન તે પ્રમાણ આ પ્રમાણનું સામાન્ય લક્ષણ છે સ્વ તે આત્મજ્ઞાનનું સ્વરૂપ અને પર તે સ્વથી અ ય અર્થ એમ બાપુનું તે સ્વ અને પર તેમનો યથાર્થિત સ્વરૂપે વ્યવસાય એટલે નિશ્ચય જ્ઞાનાથી થાય તે સ્વપર યસાથી અને જ્ઞાનાથી પ્રાધાન્યત વિશેષ ગ્રહણ થાય તે જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ અક્ષ એટલે હૃદય તેનાથી જણાય, અર્થાત્ તેને આધીન જેની ઉત્પત્તિ તે પ્રત્યક્ષ પ્રવૃત્તિનિમિત્તે તો અર્તાદ્રિય પ્રત્યક્ષનો અત્ર સમાસ જાપવો એ બાબતમાં અક્ષનો અર્થ 'જીવ' કરવો અક્ષને પર અર્થાત્ અક્ષ યાપારનિરોધ તે પરોક્ષ-એટલે મનો યાપારમાત્રથી અસાક્ષાત્ અર્થનું પરિ-છેદન તે પરોક્ષ પરોક્ષ છે તે પ્રત્યક્ષપૂર્વજ પ્રવર્તે છે એવો કાંઈ નિયમ નથી અભાવ તો પ્રમાણની કોટિમાં આવતું જ નથી અને પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, આગમ, ઉપમાન, અર્થાપત્તિ, સમ્ભવ, એતિહાસ, પ્રાતિભા, યુક્તિ, અનુપાલબ્ધિ આદિ જે પ્રમાણ પરમતવાળા બતાવે છે તેમાં અનુમાન અને આગમ એ પરોક્ષના પ્રકાર છે, ઉપમાનનો સમાવેશ પણ પરોક્ષના અવાતર બેદ પ્રલભિજ્ઞામાં થાય છે, અર્થાપત્તિ અનુમાનમાં જ આવી જાય છે, એતિહાસમાં તો વસ્તુ જણાયતો ન હોવાથી પ્રમાણ રૂપ જ નથી, મશય રૂપ છે અને આસ વક્તા હોય તો શાબ્દના પેટામાં જાય, પ્રાતિભામાં અકરમાં જ્ઞાન થાય છે તે અર્તાદ્રિય છે તેથી તેનો પ્રત્યક્ષમાં સમાવેશ થાય છે-આવી રીતે મન પ્રમાણોનો સમાવેશ અથવા ખુલાસો પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ બે પ્રમાણથી જૈનો કરે છે સ્વપર યવસાથી જ્ઞાન તે પ્રત્યક્ષ બે પ્રકારનું છે સા યવહારિક અને પારમાર્થિક સા યવહારિક તે બાહ્ય હૃદય આદિ સામગ્રીની અપેક્ષા ગાંધીને આપણું વિગેરેને થાય છે તે અપારમાર્થિક જ્ઞાન પારમાર્થિક તે આત્મસન્નિવિમાત્રથી અપેક્ષા કરવાનાનું અવધિ વિગેરે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન સા યવહારિક બે પ્રકારનું છે ચતુ વિગેરે હૃદયજય અને મનોજન્ય તે પ્રત્યેક ચાર પ્રકારના છે અવગ્રહ, ઇહા, અનાય અને ધારણા નિયમ અને વિષયી (ચતુરાદિ વિષયી)નો બાતિ વિગેરે રહિત અનુકૂળ નિપાત યતી ઉત્પન્ન થયેલું પ્રથમ દર્શનથી સત્તામાત્ર રૂપે સામાન્ય જ્ઞાન થયેલું અને પછી મનુષ્યત્વાદિ જાતિ વિશેષથી વિશિષ્ટ જ્ઞાન થયેલું તે અવગ્રહ આવા અવગ્રહના વિષયની બાબતમાં સરાય પડ્યા

પછી તેના વિશેષને જાણવાની આકાંક્ષા તે ઇહા ઇહાના વિષયને નિર્ણય તે અવાચ આ અવેત વિષયની સ્મૃતિનું કાગળરૂપ તે ધારણા અત્ર પૂર્વ પૂર્વ તે પ્રમાણ અને ઉત્તર ઉત્તર તે ક્ષણ આ ચારે મતિજ્ઞાનના પ્રકાર છે મતિ, સ્મૃતિ, સંજ્ઞા, ચિંતા, અભિનિબોધ એ મતિના વાચક પર્યાયશબ્દો છે શબ્દની યોજના પહેલા અવિસનાદી વ્યવહાર નિર્વેર્તક સ્મૃતિ વિગેરે તે મતિજ્ઞાન અને શબ્દની યોજના થકી પ્રાદુર્ભૂત તે સર્વ શ્રુતગાન એમ વિભાગ જાણવો હવે પરોક્ષ પ્રમાણની વાત કરીએ અવિસાદ અને અવિસનાદી જ્ઞાન તે પરોક્ષ સ્મરણ, પ્રત્યભિજ્ઞાન, તર્ક, અનુમાન, આગમ એ પાંચ ભેદથી તે પરોક્ષપ્રમાણ પાંચ પ્રકારનું છે તે પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે સરકારના પ્રબોધથી પેદા થયેલું અનુભૂત અર્થના વિષયનાળું અને અમુક આકારવાળું જે વેદન તે સ્મરણ, અનુભવ અને સ્મૃતિ બનેના કારણપૂર્વક સંજ્ઞાના થાય તે પ્રત્યભિજ્ઞાન, ત્રણ કાળમાં સિદ્ધ એવા સાધ્યસાધનસમબંધને આધીન, અમુક હોય હારેજ અમુક થાય એવા આકારવાળું સવેદન તે તર્ક, અનુમાન જે પ્રકારનું છે સ્વાર્થ અને પરાર્થ હેતુગ્રહણસમબંધ સ્મરણહેતુજ જે સાધ્યનું વિજ્ઞાન તે સ્વાર્થ અનુમાન (અન્યથા ઉપપત્તિ જેના વિના બનતી નથી એમ નિશ્ચિત છે તે હેતુ) અને પક્ષ હેતુ વચનાત્મક તે ઉપચારથી પરાર્થ અનુમાન કહેવાય છે, આત્મ વચનથી થયેલું અર્થજ્ઞાન તે આગમ અભિધેય વસ્તુને જે જેવી જાણે તેવી કહે તે આત્મ કહેવાય પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષમાં જે જે પ્રકારે અવિસનાદી હોય તે તે પ્રકારનું પ્રમાણ મનાય અને જે વિસવાદી હોય તે અપ્રમાણ ગણાય અર્થાત્ એકના એક જ જ્ઞાનનો જ્યાં અવિસવાદ હોય તેની પ્રમાણતા અને તે વિના સર્વત્ર તેની પ્રમાણતા ભાસતા પ્રમાણ કે અપ્રમાણ એ બાબતમાં સવાદ કે વિસવાદ એ જ નિયામક છે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ એ બે જ પ્રમાણ છે મતિ અને શ્રુત પગમાર્થત પરોક્ષ પ્રમાણ છે અને અવિ મન પર્યાય અને કેવળ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે

સ્થિર વૃત્તિથી નવતત્ત્વ ઉપર શ્રદ્ધા કરે તેને સમ્યક્ત્વ કહેવાય જાણવાવગર શ્રદ્ધા થાય નહિ એટલે તેમને જાણે તથા શ્રદ્ધાથી સેવે તેની ચારિત્ર્યોચ્ચતા થાય ચારિત્ર સર્વ નિંદ્ય વ્યાપાર નિવૃત્તિ રૂપ છે ભગ્યત્વના પરિપાકથી જેને એ ત્રણે થાય એટલે કે જેને જ્ઞાનપૂર્વક શ્રદ્ધા અને તે બંને પૂર્વક ક્રિયા થાય તો તે મોક્ષભાજન થાય, એ કલા જ્ઞાનથી કે એકલી આધી મોક્ષ થતો નથી, પણ તે ઉભય

અન જ્ઞાનરાખદથી સદા સદચરત્વને લીધે દર્શન પણ સમજવું અને તેટલા માટેજ વાચકમુખ્યે કહ્યું છે કે ‘મમ્યગ્ જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર તે મોક્ષમાર્ગ’ આ મોક્ષ તે નિવૃત્તિનગરી સમજની ત્યાં ગયા પછી પાછા આનવાનું નથી, કર્મનો સર્વથા ત્યાગ થયા પછી પાછો તેની સાથે સ બધ થતો નથી અને અનત જ્ઞાનદર્શનચારિત્રમુખવીર્વના પ્રમાદથી સ્થિરતામા રમણુતા આજ્ઞા જ કરે છે અને તેનો કદિ અત થતો નથી આ જૈનનો મોક્ષ (નિવૃત્તિ) માર્ગ છે

પરિશિષ્ટ નં ૪.

(પ્રસ્તાવ ૪, પ્રકરણ ૩૨, પૃ ૧૦૩૬)

પિંડવિશુદ્ધિના ૪૨ પ્રકાર.

૧ સાધુ આહારના દોષો ટાળે એવો ત્યા મૂળમાં ઉલ્લેખ છે તે દોષો બહુ વિચારવા યોગ્ય છે સાધુધર્મની ખરી મુશ્કેલીનો ખ્યાલ આપે તેવો આ વિષય છે આ લેખ પ્રવચનસારોદ્ધાર ગ્રંથના ૬૭ માં દ્વારને આધારે સક્ષિપ્ત કરીને લખ્યો છે (જુઓ પ્રકરણ રત્નાકર તૃતીય વિભાગ પૃ ૧૬૬ થી આગળ) 'ધન્ય મુનિરાજ' એવો ઉદ્દગાર કેમ નીકળે છે તેનો ખ્યાલ આ લેખ આપશે }

પ્રસ્તાવ

ઘણા સંજ્ઞાતીય તથા વિજ્ઞાતીય કઠીન પદાર્થોનું એકત્ર મળવું થાય તેને પિંડ કહેવામાં આવે છે એના આધાકર્માદિ દોષો જોને નીચે વર્ણવવામાં આવ્યા છે તેના ત્યાગથી વિશુદ્ધિ એટલે નિર્દોષતા થાય તે પિંડવિશુદ્ધિ. એ પિંડવિશુદ્ધિના ત્રણ વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે

- ૧ પિંડની ઉત્પત્તિમાં દોષો હોય તેને ઉદ્દગમ દોષો કહેવામાં આવે છે આ દોષો પિંડ આપનાર ગૃહસ્થથી ઉત્પન્ન થાય છે એના ૧૬ પ્રકાર છે
- ૨ પિંડ શુદ્ધ હોય છતાં તેમાં બાહ્ય કારણોને લઈને દોષો ઉપજવવા તેને ઉત્પાદન દોષો કહેવામાં આવે છે આ દોષો ગ્રહણ કરનાર મુનિથી ઉત્પન્ન થાય છે એના પાંચ ૧૬ પ્રકાર છે
- ૩ ગૃહસ્થ પાસેથી પિંડ ગ્રહણ કરતી વખતે જે દોષો યદ્ય જાય તેને એષણ દોષો કહેવામાં આવે છે આ દોષો દેનાર તથા લેનાર બન્નેથી ઉત્પન્ન થાય છે એના ૧૦ પ્રકાર છે

એ ૧૬-૧૬ અને ૧૦ મળીને ૪૨ દોષની વિશુદ્ધિ કરવી, એ દોષોરહિત આહાર લેવો તેને 'પિંડવિશુદ્ધિ' કહેવામાં આવે છે

હવે એ સર્વ પ્રકારો આપો સૂક્ષ્મ ગીતે વિચારી જઇએ

૧૬ ઉદ્દગમ દોષો.

- ૧ આધાકર્મી, ખાસ સાધુને માટે બોજન તૈયાર કરવું, સચિત્તનું અચિત્ત કરવું અથવા અચિત્ત પદાર્થને પકાવવો આવા પ્રકારના ખાસ સાધુ માટે તૈયાર કરેલા આહારને 'આધા કર્મી' આહાર કહેવાય છે
- ૨ ઉદેશિક, અર્થાંચીને ઉદેશીને વિભાગ પાડવો તે તેના બે પ્રકાર થાય છે
 'આધ' એટલે સામાન્ય-એટલે સ્વપરનો વિભાગ કર્યા વિના પોતાને જ માટે વસ્તુ બનાવતા ભીક્ષા દેવા માટે અમુક વધારે નાખવું
 'વિભાગ' એના ત્રણ ભેદ છે ૧ ઉદ્દિષ્ટ, ૨ કૃત, ૩ કર્મ
 ૧ પોતાને માટે તૈયાર કરેલ બોજનમાથી ભીક્ષાચરો માટે થોડું જૂદું રાખી મુકવું તે 'ઉદ્દિષ્ટ'
 ૨ પોતાને માટે તૈયાર કરેલ બોજનમાથી થોડું જૂદું જરી ભિક્ષા દેવા માટે ભાત વિગેરેને હહીં વિગેરેથી સસ્કાર કરી તેનો કરબો વિગેરે કરવો તે 'કૃત'
 ૩ વિવાહાદિકમા વધેલ લાકડું વિગેરેના લુકાને વિરોધ થી વિગેરે નાખી તેનો પાક કરી ફરી તેના લાકડું વિગેરે ભિક્ષાચરો માટે બનાવી રાખવા તે 'કર્મ'
 આધાકર્મમા પ્રથમથીજ સાધુને ઉદેશીને પાક તૈયાર થાય છે અને કર્મ ઉદેશિકમા પોતાને માટે તૈયાર કરેલા માથી ફરીનાર પાક કરી સસ્કાર કરાય છે પ્રથમ દોષમા અને આ દોષમા આવી ગીતે તક્ષવત પડે છે
- ૩ મૃતિર્કર્મ, પ્રથમ શુદ્ધ દ્રવ્ય હોય તેમા અશુદ્ધ દ્રવ્યના કિંચિત્ પણુ ભાગનું મળવું થાય ત્યારે સ્પર્શદોષથી આખું દ્રવ્ય અશુદ્ધ થાય છે શુદ્ધ દ્રવ્ય સાથે આધાકર્મી વિગેરે દોષનો અસ લાગે, અશુદ્ધનો અવયવ માત્ર પણ ભળી જાય તો આખું દ્રવ્ય અશુદ્ધ થાય છે આધાકર્મી આહારના સ્પર્શ વાળા થાળી વાટકો કડછી વિગેરે હોય તો તે પણ અશુદ્ધ હોઇ પરિહરણુ યોગ્ય થાય છે, એટલે એ કડછી વિગેરેથી સાધુ આહાર મહણુ ન કરે

૪ મિશ્રજાત, સાધુ અને અન્યના મિલન રૂપ મિશ્ર દોષ જેથી થાય તે મિશ્રજાતિ કહેવાય છે અહીં પોતાને માટે અને સાધુને માટે પ્રથમથી જ કલ્પના કરવામા આવે છે એના ત્રણ વિભાગ છે -

‘યાવદર્થિક’ દુકાળ વિગેરે પ્રસંગે કોઈ પણ ભિક્ષાચર આવી ચઢશે એવા સભાવે કરી પોતાને તથા તેમને નિમિત્તે પાક દરાવે, ગમે તે ગૃહસ્થ કે અગૃહસ્થ આવે તે ખાઈ જાય એવી ઇચ્છા રાખે તે ‘યાવદર્થિક’

‘પાપરિમિશ્ર’ પાપાડી ચોગ્ય અને પોતાને ચોગ્ય ખાસ રસોઈ તૈયાર થઈ દોષ તે ‘પાપરિમિશ્ર’

‘સાધુમિશ્ર’ અન્ય સાધુ માટે તૈયાર કરી દોષ તે અને પોતા માટે કરના ધારેલી રસોઈ માથે તથાગ થાય તે ‘સાધુમિશ્ર’

૫ સ્થાપના, અમુક વસ્તુ કેટલાક કાળ સુધી સાધુઓ માટે રાખી મૂકવામા આવે, જૂદી ઢાઢી મૂકનામા આવે, શીંકાપર ચઢાવી રાખનામા આવે, અતલબ અમુક વસ્તુ સાધુને દેવી છે એમ જાણી તેનું વ્યવસ્થાપન કર્યું હોય તે ‘સ્થાપના દોષ’ એના બે ભેદ છે અપ્રસ્થાન અને પરસ્થાન ચલો વિગેરે ‘સ્વસ્થાન’ અને શીંક વિગેરે ‘પરસ્થાન’

૬ પ્રાભૂત, પ્રાભૂતનો અર્થ ભેદ અથવા ‘નજરાણુ’ થાય છે પોતાના બાલાને અથવા પૂજ્યને બહુમાનપૂર્વક ઇષ્ટ વસ્તુનું દેણ તેને પ્રાભૂત કહેવામા આવે કે વિવાહાદિ પ્રસંગે શુદ્ધ-મહારાજ અત્રે હશે તો વિવાહોત્સવાદિ માટે તયાર થયેલ રસોઈમાંથી શુદ્ધમહારાજને અત્યંત દાન દઈ અવિકપુણ્ય ઉપાર્જન કરીશ-આવા પ્રકારની બુદ્ધિથી વિવાહાદિ પ્રસંગના મુદૂર્ત્તને પાછળ હઠાવવા અથવા આગળ લખાવવા અને તે પ્રસંગે જે અશનાદિ તૈયાર થાય તેને સિદ્ધાંતમા ‘પ્રાભૂતિદા’ કહેવામા આવે છે એના બે પ્રકાર છે ‘બાદર’ અને ‘મૂદ્ધમ’ ગ્રૂળ આરભનો વિષય થાય તે બાદર અને સ્વલ્પ આરભનો વિષય થાય તે મૂદ્ધમ એ પ્રત્યેકના વળી બે બે વિભાગ છે ઉત્પન્ન પકણ અને અવપ્પકણુ’ એનો ભાવ વિચારવા ચોગ્ય છે

‘અવપ્પકણુ’ અમુક બાબત અમુક વખતે થવાની હોય તે તેનો વખત થયા પહેલાં કરવી તે અવપ્પકણુ

‘ઉત્પન્નકલ્પ’ અમુક બાળતનો સમય નિર્માણ થયો હોય, થઈ ગયો હોય, છતાં તે બાળત આગળ ઠેલવી, મુદતપર નાખવી

આ બંને બાળતો દાખલો લેવાથી સ્પષ્ટ થાય તેમ છે

પુત્રના લગ્ન સુકરર કર્યાં હોય, સુદ્ધર્તની તિથિ નીમાઈ ગઈ હોય, છતાં સાધુ હાલ વિહારમાં છે, લગ્ન વખતે આવી પહોંચશે નહિ, તેમને સારૂ દાન આપી સકાશે નહિ-એ વિચાર અને ગણતરી કરી લીધેલ સુદ્ધર્ત આગળ ઠેલવું અને તે વખતે પાક તૈયાર કરાવવા તે ‘બાદર ઉત્પન્નકલ્પ પ્રાભૃતિકા’ સમજવી

ઉપર પ્રમાણે લગ્ન લીધા હોય તેની તારિખ પહેલાં સાધુ આવી ચઢે તેને વહોરાવવાનો લાભ લેવા પાછળની તારિખ ટ્રેવી લગ્ન વહેલું કરવું અને પછી તન્નિમિત્તે શુરને વહોરાવવાનો લાભ લેવા સારૂ રસોઈ જતદી કરાવવી તે ‘બાદર અવબન્નકલ્પ પ્રાભૃતિકા’ સમજવી

બાળક ખાવા માગે છે, મા બેઠી બેઠી મુતર કાતે છે, દુરથી સાધુઓને નજીકના ઘરમાં વહોરાવા જતા જુઓ છે, એટલે બાળકને કહે છે કે હજી જરા વખત છે, સાધુને વહોરાવવા ઉઠીશ ત્યારે તને પણ ખાવાનું આપીશ આવી રીતે બાળકને બોજન આપવાનું મુલતવી રાખવું તે ‘સૂક્ષ્મ ઉત્પન્નકલ્પ પ્રાભૃતિકા’ છે

બાળક ખાવાનું માગે છે, મા કહે છે કે આ પુણી કાતી રહુ પછી આપીશ, ત્યાં ઢોઈ સાધુ આવી ચઢે છે એટલે ઉઠીને તેને ભીક્ષા આપે છે તે વખતે બાળકને પણ ખાવાનું આપે છે અહીં સાધુઆગમનને લઈને બાળકને ખાવાનું આપવાનો કાળ નજીક આણવો તેને લઈને ‘સૂક્ષ્મ અવબન્નકલ્પ પ્રાભૃતિકા’ દોષ થાય છે અહીં બાળકને ખાવાનું દેવા પછી હસ્તધાવનાદિ પરકાય જીવનું ઉપમર્દન થાય તેથી તે ભિક્ષા અકલ્પનીય ગણી છે

- પ્રાદુષકરણ, આપવાની વસ્તુ અધારામાં હોય તે સાધુ ન શ્ર હપ્તુ કરે માટે સાધુને નિમિત્તે અજવાળામાં લઈ આવી ત્યાં સ્થાપન કરવી તે ‘પ્રકટકરણ’ અધારામાં હોય ત્યાં તેજસ્વી મણિ સ્થાપન કરવો અથવા અગ્નિ સળગાવવો કે દીવો

કરવો અથવા ગવાક્ષ કરાવવો, અથવા નાનો દરવાજો હોય તે મોટો કરાવવો—એ ચર્ચને ‘પ્રજાસકરણ’ કહેવામા આવે છે આવી રીતે પ્રાદુઃકરણના બે વિભાગ છે પ્રગટકરણ અને પ્રજાગકરણ

- ૮ ક્રીતદોષ સાધુને અથ મૂલ્ય આપીને વસ્તુ વેચાતી લેવી તે ક્રીતદોષ તેના ચાર પ્રકાર છે આત્મદ્રવ્યક્રીત, આત્મભાવક્રીત, પરદ્રવ્યક્રીત અને પરભાવક્રીત

‘આત્મદ્રવ્યક્રીત’ પોતે મોટા તીર્થની શેષ વિગેરે તથા રૂપ-પરાવર્તનગ્રી ગુટિકા, ઓભાન્યાદિ ઝરનાર રક્ષાદિ બીજાને આપવા અને બદલામા ભીક્ષા લેવી આમા ગામનની હીલનાના અનેક પ્રસંગો આવે છે તે કલ્પના કરવાથી અમળ્ય તેમ છે આ ગુટિકા, અનુશેષ કે રાખોડી આપવાથી પછી દૈવ-યોગે તે લેનાર ગૃહસ્થ માદો પડે અને લોકો આગળ એમ બોલે જે હુ તદુરસ્ત હતો તે મને સાધુએ માદો પાડ્યો આમ થવાથી શાસનની મલીનતા થાય વળી પ્રથમ માદો હોય અને શેષાદિક દેવા પછી તદુરસ્ત થાય તો પણ લોકોમા અવહેલના થાય જે આ સાધુઓ માત્ર બીજાઓને પ્રસન્ન કરી પેટ ભરનારા છે

‘આત્મભાવક્રીત’ પોતે ધર્મનો ઉપદેશ વિગેરે આપે, ધર્મ-કથા કરે, વાદ કરે અને લોકોને વત્તા કરી અશનાદિક ગ્રહણ કરે આથી પોતાનું નિમળ અનુષ્ઠાન નિષ્કળ થાય છે

‘પરદ્રવ્યક્રીત’ ગૃહસ્થે સાધુનિમિત્તે સચિત્ત અચિત્ત કે મિશ્ર દ્રવ્યે ખરીદ કરેલા અગ્નિદાહનુ ગ્રહણ કરવું તે આમા પટકાય વિરાધનાદિ દોષો રહેલા છે

‘પરભાવક્રીત’ યતિ આદિની ભક્તિને લઈને પોતાના વિજ્ઞાન પ્રદર્શનદ્વારા અન્યને પીગળાવીને ગ્રહણ કરી યતિને આપે તે આમા ત્રણ દોષો રહેલા છે ક્રીત, અભ્યાસ્ય અને સ્થાપના

- ૯ અપમિત્ય (પ્રામિત્ય). સાધુને અર્થ ચીજ ઉછીતી લેવી તે ‘લોઝિક’ પ્રામિત્યમા ગૃહસ્થ બીજા ગૃહસ્થ પાસેથી ઉછીતી લઈ સાધુને આપે અને ‘લોકોત્તર’ પ્રામિત્યમા સાધુ સાધુની પાસેથી વસ્ત્રાદિ ઉછીતી ચીજ લે અને કહે જે થોડા દિવસ વાપરીને આપીશ અથવા એના જેવી અન્ય આપીશ. એમા

લેનારને આધીન રહેવું પડે, વસ્તુ વપરાય તેથી સામાને કવેશ થાય, ઘણીવાર આપેલી ચીજ જ પાછી મળી છે કે અન્ય તેનો વાધો પડે-વિગેરે અનેક દોષો ઉત્પન્ન થાય છે

૧૦. પરાવર્તદોષ. સાધુના નિમિત્તે અશનાદિકતુ પરાવર્તન કરવું, ફેરફાર કરવો એ બે પ્રકારે છે એક વસ્તુ બદલી એજ ભક્તિની બીજી વધારે સારી માધુ માટે લેવી તે 'તદ્વ્યવિષય'—ઝોઢેલા ઘીને બદલે સાફ મુનઘી ઘી લેવું તે વસ્તુ બીજી લેવી તે 'અન્યત્ત્રવિષય', ઢોદરાને બદલે ચોખ્ખા માધુનિમિત્તે લેવા તે આ બન્ને ગૃહસ્થ કરે તે લૌકિક અને સાધુઓ પોતપોતામા વશપાત્રાદિની લેવડદેવડ કરે તે લૌકિક દોષો સર્વ મળી ચાર પ્રકાર થયા આમા દોષો ઉપર પ્રમાણે જ બણવા

૧૧. અવ્યાહત દોષ. સાધુને નિમિત્તે બહારથી સાધુસન્મુખ લાવવું એક ગામથી બીજે ગામ લઈ જવું અથવા એકને ઘરેથી બીજને ઘરે સાધુને આપવા માટે લઈ જવું સાધુને આપવા સાફ આવી રીતે વસ્તુને બીજે લઈ જવી તે સર્વનો સમાવેશ અવ્યાહત દોષમા થાય છે એના પ્રગટ અને અપ્રગટ એવા બે ભેદ છે, તથા આચીર્ણ, અનાચીર્ણ વિગેરે પણ અનેક ભેદો છે

૧૨. ઉદ્વિગ્ન દોષ. ઉઘાડવું તે બંધ વસ્તુને સાધુને શીક્ષા દેવા માટે ઉઘાડી બહાર કાઢવી તે એના બે પ્રકાર છે 'પિહિતોદ્વિગ્ન' અને 'કપાટોદ્વિગ્ન'

ગોળી કે કોઠી અથવા બરછી કે શીંશીમા વસ્તુ ભરી તેવું મુખ દીધેલું હોય તે ઉઘાડી તેમાથી શીક્ષા દેવા માટે વસ્તુ કાઢવી તે પિહિત એટલે બંધ તેને ઉદ્વિગ્ન એટલે ઉઘાડવું ઓરડામા ચૂકેલી હોય તેના બારણા ઉઘાડવા અને પાછા વધારે ચૂકી બારણા બંધ કરવા તે કપાટોદ્વિગ્ન આમા મોટું ઉઘાડનામા તથા બારણા ઉઘાડવામા છકાય જીવના મર્દનનો સભન છે તેથી આ દોષ કહ્યો એવી જ રીતે સીલ કરેલી વસ્તુના સીલ ઉઘાડવા, શીક્ષા દઈ બંધ કરવા, (જે તેમા અગ્નિકાય વિગેરેનો ઉપયોગ કરવામા આવતો હોય તે) આ સર્વ ઉદ્વિગ્ન દોષમા આવે છે વળી મોટું કે બારણા ઉઘાડા રહી બંધ તે દરમ્યાન છકાયના જીવના ઉપમર્દનનો પણ અહીં સભવ છે જે ઓરડાના બારણા દરરોજ ઉઘડતા હોય

જેના અણીઆરા ચણીઆરા (ઉલાળા) ભૂમિ સાથે ઘસ-
ડાતા ન હોય અથવા મોઢે સીલ જરનાને બદલે ગાઠ વાળી
ચવાવી રાકાતુ હોય ત્યા ઉકા દોષનો સભન નથી

૧૩ માલાપદ્ધત, માલ એટલે ઊંચો પ્રદેશ માળ ઉપરથી અથવા
શીકા વિગેરે ઉપર રહેલી વસ્તુ લઇને આપવી તે 'માલાપ-
દ્ધતદોષ' એના ચાર ભેદ છે -

૧ 'ઉર્ધ્વમાલાપદ્ધત' છીંકા ઉપર જે વસ્તુ પડેલી હોય તે લેવા
ઊંચા થઇ પાની ઊભી કરી લેવું તે એના ત્રણ વિભાગ
છે ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જઘન્ય પગની પાનીઓ ઊંચી
કરી લેવામા આવે તે જઘન્ય અને નીસરણીએ ચઢીને
લેવું પડે તે ઉત્કૃષ્ટ અને એ બે વિભાગની વચ્ચે હોય
તે મધ્યમ પ્રકાર

૨ 'અધોમાલાપદ્ધત' ભોંયરા વિગેરેમા વસ્તુ પડેલી હોય તે
નીચા વળીને લેવામા આવે તે

૩ 'ઉભયસ્થિત' પટારો, મોટી ઢોઠી કે કોઠાર અથવા એવા
કોઇ મોટા પાત્રમા રહેલી વસ્તુ જેને લેતા પગની પાની
ઊંચી કરવી પડે અને વસ્તુમા અધોમુખ કરી હાથ
લખાવવો પડે તે

૪ 'તિર્થંગમાલાપદ્ધત' જેમા પાનીઓ ઊંચી કરવાની જરૂર
ન પડે એટલે પોતાના ખભા જેટલા ઊંચા સ્થળેથી
ભીંતમા રહેલા ગોખમાથી વસ્તુ લેવામા આવે તે

આમા વસ્તુ લેતા વાગી જવાનો, પડી જવાનો અને તેથી
થતી અયતના વિગેરે અનેક દોષોનો સભવ છે અને કદાચ
હાસી થાય તો તેવે જરણે સાધુને પણ દોષારોપનો સભન
છે તેથી એવી રીતે લઇને આપેલ આહારને વળ્યું ગણવામા
આવ્યો છે

૧૪ આચ્છાદદોષ વસ્તુ જેની પાસે હોય તેની ઇચ્છા વગર તેના
હાથમાથી ખુટવી લઇ સાધુને દેવામા આવે તે આચ્છાદ દોષ
કહેવાય છે, તેના ત્રણ પ્રકાર છે સ્વામીવિષય, પ્રભુવિષય
અને ચોરવિષય

'સ્વામી' એટલે નગરનો રાજા ઘરનો ઉપરી તે 'પ્રભુ'

નગરનો સ્વામી સાધુને દેખી લોકો પાસેથી અશનાદિ
પ્રુચવી લે અથવા હુકમ કરી લઇ તે સાધુને

સ્નામીવિષય સ્ત્રી પુત્ર કે નોકર ઇચ્છા ન કરે છતાં તેમની પા
મેથી દૂધ વિગેરે લઈને સાધુને આપે તે પ્રભુવિષય

ચાર જગલમા સાધુને ભેઈ નજીકના ગૃહમ્થ પાસેથી બ
ળાત્કારે અશનાદિ પડાવી લઈને સાધુને પ્રતિવાભે તે ચાર
વિષયક

આ ત્રણે પ્રકારના 'આચ્છેદ' સાધુને ન કટપે, કારણ
કે તેમા અપ્રીતિ, કલહ, આત્મઘાત, અતરાય અને પ્રદ્વેષ
વિગેરે અનેક દોષોનો સભન છે

૧૫ 'અનિસ્રષ્ટ' નિસ્રષ્ટ એટલે દીધેલુ, આગેલુ અનિસ્રષ્ટ એટલે નહિ
દીધેલુ અનેકની માલીકીની અશનાદિ વસ્તુ તે મર્વ માલે
કોની અનુમતિ વિવાય સાધુને દેવામા આવે ત્યારે આ દોષ
થાય છે એના ત્રણ પ્રકાર છે સાધારણાનિસ્રષ્ટ, ચૌલકાનિસ્રષ્ટ,
જડાનિસ્રષ્ટ

૧ 'સાધારણ'—અમુક વસ્તુ કે દ્રવ્ય ઘણા જનોને 'સાધારણ'
હોય તે ઉભલી વિગેરેનું ભોજન

૨ 'ચૌલક'—ખેતર વિગેરેમા કામ કરનાર સઘળા મજૂરોને
માટે એક સામકુ આપનામા આવેલુ ભાથુ તે 'ચૌલક'

૩ 'જડ'—જડ એટલે હાથી હાથી માટેનો ખોરાક તેનો
માલીક રાજા અને હાથી અને હોવાથી મહાનત આપે
તો પણ રાજા (માલીક) અને હાથીની આરા વિનાનો
દોનાથી જડાનિસ્રષ્ટ કહેવાય છે

આવી ઘણાની માલીકીની અથવા તેમને મારે જૂઠી કાઢેલી
વસ્તુ હોય તે સર્વની રજા વગર ભે તે વસ્તુ વપરાય, તેમાના
એકતા કહેનાથી વસ્તુ વપરાય તો ખીલત આવેકો અથવા
હકદારોને દ્વેષ થનાનો સભન રહે તેથી તે વસ્તુઓ ભ્રામ્ય
ગણી છે

'સાધારણાનિસ્રષ્ટ' આખા ગામની સામાય માલીકીવાળી
વસ્તુ, જેમકે અમુક દુકાનમા રહેલ તૈલ કે લાડુ, દધિ કે
વસ્ત્ર વિગેરે

'ચૌલકાનિસ્રષ્ટ'મા અમુક દેવની ઉત્પત્તિ કામ કરનારા
અને માલિક વચ્ચે વહેંચવાની હોય છે તેનો ભાગ પાડ્યા
પહેલા કે પછી સ્વામી અથવા કામ કરનારાઓમાના એકાદની
પણ અનુજા વગર લેનાથી દ્વેષનો મભવ થાય અથવા પરસ્પર
લડાઈ અદર અદર થાય

‘જડાનિમ્ન’ હાથી માટે જૂદુ કાઢેલ લોજન રાજરા કે હાથીની મમતિ વગર લેવાય નહિ એમા આપનારને નોકરી જવાનો ભય, ગળ્યની સાધુ તરફ અવસા અને હાથી સચે-તન હોવાથી તેનાથી સાધુ કે ઉપાશ્રયને વિનાશનો પ્રસંગ આવે અને તેમા અદત્તાદાનનો પણ દોષ રહેલો છે

આ અનિમ્ન દોષમા ‘હુકુ’ અને ‘વિભાગ’ના ધુચવણ ભર્યા સવાલો પણ કેટલીક વાર હોય છે તેથી તેવી વસ્તુ દોષાભાવની ખાત્રી થયા સિવાય ન લેવી એ વ્યવહારથી પણ યોગ્ય છે સાતુઓને એની બાબતમા વચ્ચે આવવાથી જુ-બાની આપવી પડે અને નાની વાત મેંટી થઈ જાય-આદિ અનેક પ્રસંગો આવી પડે છે

- ૧૬ ‘અધ્યવપૂરક’, અમુક વસ્તુ પોતાને માટે રાધવા ચૂએ ચઢાવી હોય, પછી સાધુ ભીક્ષા માટે આવનાર છે એમ જાણી તેમને માટે લોજન તૈયાર કરાવવા સાચું તેમા વધારો કરવો, રધાતા લોજનમા વધારે નાખવું તે ‘અધ્યવપૂરક દોષ’ અહીં તૈયાર થતી રસોઈ મિશ્ર દોષવાળી થાય છે જો પ્રથમથી જ પોતા માટે અને સાતુ માટે રધાતી હોય તો તે મિશ્ર કહેવાય અને પોતાને માટે રસોઈ શરૂ કર્યા પછી તેમા પાણી કે તદુલ સાધુને નિમિત્તે વધારાય તો તે અધ્યવપૂરક

આ પ્રમાણે ૧૬ ઉદ્દગમ દોષો થયા એ પિંડની ઉત્પત્તિમા થતા દોષો છે

*

*

૧૬ ઉત્પાદન દોષો.

- ૧ ‘ધાત્રીપિંડ’, બાળકને ધવરાવે તે ધાત્રી અથવા બાળકને ઉછે-રનારને ‘ધાત્રી’ કહે છે એના પાચ પ્રકાર છે દૂધ ધવરા વનાર તે ક્ષીરધાત્રી, નવરાવનાર તે મજ્જનધાત્રી, કપડા ધરેણુ પહેરાવનાર તે મડનધાત્રી, રમાડનાર તે કીડનધાત્રી અને બોળામા બેસાડનાર તે ઉત્સગધાત્રી

ધાત્રીનું કરપુ એટલે સાધન અને કારણ એટલે હેતુ એ બન્ને બાબત લક્ષ્યમા લેવાની છે ધાત્રીપણાને કરનાર અને ધાત્રીપણાના હેતુથી થયેલ પિંડ હોય તે ‘ધાત્રીપિંડ’ કહે-વાય છે એવી યોજના આગળના દ્વિતી પિંડ વિગેરેમા કરી લેવી

બાળક રહતો હોય ત્યારે તેની માતાને કહેવું કે બાળકને ધવરાવી મને શીક્ષા આપો અથવા મને જલદી શીક્ષા આપી દો, અને બાળકને ધવરાવો અથવા હું બીજો ફરી આવું છું, તમે બાળકને ધવરાવી લો, પછી મને શીક્ષા આપજો આવી રીતે પોતે જ ધાત્રીપણું કરવા લાગી જાય તે દોષ સ્થાપના કરાવવાનો ઉપદેશ આપવો, પુત્ર તરફ રાગ બતાવવો, બાળકની માતાને સારૂ લાગે તેવું બોલવું વિગેરે થયા પછી તેના ઘરની શીક્ષા આવે તો તે ધાત્રીપિંડના દોષવાળી થાય વળી એક ધાત્રીને નોકરીમાથી ફારેક કરાવી ત્યાં પોતાને અનુકૂળ ધાત્રીને રખાવી આપવી, તે માટે ધાલમેલ કરવી કે કાવાદાવા કરવા વિગેરે ધાત્રીકરણ દોષમા આવે છે

ધાત્રીકર્મ કરવાથી, તેના ઉપદેશથી, તેના હેતુ ઊભા કરવાથી અને તે બાબતમા ભાગ લેવાથી ધાત્રીપિંડ યહ જાય છે ઉપરની બાબત પાચે પ્રકારની ધાત્રીને-વાત્રીકરણને અને ધાત્રીના હેતુને લાગુ પડે છે આમ કરવાથી આધાકર્મ, વર્તનમા શકા, દ્વેષ અને કલહ વિગેરે અનેક દોષોત્પત્તિના સમ્ભવ રહે છે

૨ 'દૂતીપિંડ'. સદેશો લઈ જવાનું કાર્ય તે 'દૂતી' દૂતી સંબંધી કાય કરી જે પિંડ ઉપાર્જન કરવામા આવે તે 'દૂતીપિંડ' કહેવાય છે

દૂતી જે પ્રકારે હોઈ શકે સ્વઆમમા અને પરઆમમા એ પ્રત્યેકના જે ભેદ પ્રગટ અને પ્રચ્છન્ન

પ્રચ્છન્નના જે ભેદ છે

'લોકોત્તર વિષયા'-સાથેના સાધુથી જે વાત છૂપી રાખવામા આવે તે

'લોકોચોક્ષોત્તર વિષયા'-સાથેના સાધુ અને પાસેના બીજા મનુષ્યોથી જે વાત છૂપી રાખવામા આવે તે

પ્રગટ-શીક્ષા લેવા જનાર મુનિ વિશેષ લાભની આકાંક્ષાથી તેજ ગામના બીજા મહોદ્ધામા અથવા પરઆમમા માતા વિગેરેના સદેશો પુત્રી વિગેરેને સર્વ સામળતા કહે તે પ્રગટ સ્વઆમ અથવા પ્રગટ પરઆમ દૂતી પિંડ કહેવાય પ્રચ્છન્ન પણ એ જ રીતે સ્વઆમ પર આમને અંગે સમજી લેવા

કોઈ મુનિ એમ બોલે કે 'તારી દીકરી કેવી ભોળી ! અ-
મારી સાથે આવો સદેશો કહેવરાવતી હતી, પણ અમે તો
સાધુ રહ્યા તે એવી વાતનો સદેશો લઈ જઈએ નહિ એટલી
પણ એને માહિતી નહિ.' એમ કહે, અથવા શુભપણે કહે
તે પ્રમ્દન દૂતીકાર્ય વળી કેટલીકનાર સદેશામા શુભ ભાવ
હોય છે દાખલા તરીકે-મારી માને કહેતો કે ધારેલ કાર્ય
સિદ્ધ વધુ છે આમા સદેશો લઈ જનાર 'કામ' શુ છે તે
જાણે નહિ, પણ જેને સદેશો પહોંચાલ્યો હોય તે આગળ
પાછળની હકીકતથી કાર્ય સમજી જાય આવા દૂતીકાર્યથી
વ્યાપાર, આરભ, ખટપટ વિગેરે સાવધ દોષોનો સભવ હો-
વાથી નિરવધ ધર્મમાર્ગનું આરાધન કરનાર મુનિઓને તે
વળ્યું છે

૩ 'નિમિત્તપિંડ' અતીત, અનાગત અને વર્તમાનમા થનાર લાભ
આદિનું કથન કહેવું તે 'નિમિત્ત' કહેવાય છે, એ નિમિત્ત-
દ્વારા જે પિંડ લેવામા આવે તે નિમિત્તપિંડ જાણવો ભૂત
કાળમા બનેલી વાતો કહેવી, ભવિષ્યમા થનાર ઉપાધિ, મરણ
કે રાજ્યાદિની કૃપા સબધી હકીકતનું નિમિત્ત કહેવું અથવા
તેજ દિનસ સબધી નિમિત્ત કહેવું અને પછી તેના ધરની
બીજા લેની, લાભાલાભની વાતો કરવી, તેજ મદી જણા-
વની, ભાવતાલના જોષ જોષ આપવા વિગેરે બાબતોનો
સમાવેશ આ નિમિત્તપિંડમા થાય છે શુદ્ધસ્થ પૂછે અને નિ-
મિત્ત કહે અથવા વગર પૂછ્યે કહે એ સર્વનો સમાવેશ અહીં
થાય છે નિમિત્ત સાબળી સારી ભિક્ષા આપે, વધારે આપે,
રાગદ્વેષાદિ થાય વિગેરે પ્રગ્ગો આ નિમિત્તપિંડમા આવે છે
એમા સ્વપર તથા ઉભયને વધાદિ અનેક દોષોનો સભવ છે,
માટે મુનિ એના પ્રકારનો પિંડ ગ્રહણ ન કરે

૪ 'આજીવિકા દોષ' એના પાંચ પ્રકાર છે -

૧ જાતિવિષય, ૨ જીવિષય, ૩ ગણવિષય, ૪ કર્મવિષય
અને ૫ શિક્ષવિષય

સાધુ દોષને ઘરે ભિક્ષા માટે જાય ત્યારે તેને શ્રાક્ષણ જાણી
તેની પામે પોતાનું જ્ઞાન બતાવે દોષ કેમ થાય, ઉદાત્ત અ
નુદાત્ત કેમ બોલાય વિગેરે સમજાવે અને તેમ કરી પોતાની
અસલ શ્રાક્ષણજાતિ જણાવે બોલીને જણાવાય અને વગર

બાળક રડતો હોય ત્યારે તેની માતાને કહેવું કે બાળકને ધવરાવી મને શીક્ષા આપો અથવા મને જલદી શીક્ષા આપી દો, અને બાળકને ધવરાવો અથવા હું બીજે ફરી આવું છું, તમે બાળકને ધવરાવી લો, પછી મને શીક્ષા આપજો આવી રીતે પોતે જ ધાત્રીપણ કરવા લાગી જાય તે દોષ સ્તનપાન કરાવવાનો ઉપદેશ આપવો, પુત્ર તરફ રાગ બતાવવો, બાળકની માતાને સારૂ લાગે તેવું બોલવું વિગેરે યથા પછી તેના ધરની શીક્ષા આવે તો તે ધાત્રીપિંડના દોષનાળી થાય વળી એક ધાત્રીને નોકરીમાથી ફારેક કરાવી ત્યાં પોતાને અનુકૂળ ધાત્રીને રખાવી આપવી, તે માટે ધાલમેલ કરવી કે કાવાદાવા કરવા વિગેરે ધાત્રીકરણ દોષમા આવે છે

ધાત્રીકર્મ કરવાથી, તેના ઉપદેશથી, તેના હેતુ ઊભા કરવાથી અને તે બાબતમા ભાગ લેવાથી ધાત્રીપિંડ થઈ જાય છે ઉપરની બાબત પાંચે પ્રકારની ધાત્રીને-ધાત્રીકરણને અને ધાત્રીના હેતુને લાગુ પડે છે આમ કરવાથી આધાકર્મ, વર્તનમા શકા, દ્વેષ અને કલહ વિગેરે અનેક દોષોત્પત્તિના સભવ રહે છે

૨ 'દૂતીપિંડ'. સદેશો લઈ જવાનું કાર્ય તે 'દૂતી' દૂતી સંબંધી કાર્ય કરી જે પિંડ ઉપાર્જન કરવામા આવે તે 'દૂતીપિંડ' કહેવાય છે

દૂતી બે પ્રકારે હોઈ શકે સ્વગ્રામમા અને પરગામમા એ પ્રત્યેકના બે ભેદ પ્રગટ અને પ્રચ્છન્ન

પ્રચ્છન્નના બે ભેદ છે

‘લોકોક્તર વિષયા’-સાથેના સાધુથી જે વાત છૂપી રાખનામા આવે તે

‘લોકલોકોક્તર વિષયા’-સાથેના સાધુ અને પાસેના બીજા મનુષ્યોથી જે વાત છૂપી રાખવામા આવે તે

પ્રગટ-શીક્ષા લેવા જનાર મુનિ વિશેષ લાભની આકાંક્ષાથી તેજ ગામના બીજા મહોદ્ધામા અથવા પરગામમા માતા વિગેરેના સદેશો પુત્રી વિગેરેને સર્વ સામળતા કહે તે પ્રગટ સ્વગ્રામ અથવા પ્રગટ પરગામ દૂતી પિંડ કહેવાય પ્રચ્છન્ન પણ એ જ રીતે સ્વગ્રામ પર ગ્રામને અંગે સમજી લેવા

કોઈ મુનિ એમ બોલે કે ‘તારી દીકરી કેવી ભોળી ! અ-
મારી સાથે આવો સદેશો કહેવરાવતી હતી, પણ અમે તો
સાધુ રહ્યા તે એવી વાતનો સદેશો લઈ જઈએ નહિ એટલી
પણ એને માહિતી નહિ !’ એમ કહે, અથવા ગુપ્તપણે કહે
તે પ્રમ્થન દ્વંતીકાર્ય વળી કેટલીકનાર સદેશામા ગુપ્ત ભાવ
હોય છે દાખલા તરીકે-મારી માને કહેજો કે ધારેલ કાર્ય
સિદ્ધ થયું છે આમા સદેશો લઈ જનાર ‘કામ’ શુ છે તે
જાણે નહિ, પણ જેને સદેશો પહોંચાડ્યો હોય તે આગળ
પાછળની હકીકતથી કાર્ય સમજી જાય આવા દ્વંતીકાર્યથી
વ્યાપાર, આરભ, ખટપટ વિગેરે સાવધ દોષોનો સભવ હો-
વાથી નિરવધ ધર્મમાર્ગનું આરાધન કરનાર મુનિઓને તે
વર્જ્ય છે

- ૩ ‘નિમિત્તપિંડ’ અતીત, અનાગત અને વર્તમાનમા થનાર સાભ
આદિનું કથન કહેવું તે ‘નિમિત્ત’ કહેવાય છે, એ નિમિત્ત-
દ્વારા જે પિંડ લેવામા આવે તે નિમિત્તપિંડ જાણવો જૂત
કાળમા બનેલી વાતો કહેવી, ભવિષ્યમા થનાર ઉપાધિ, મરણ
કે રાજ્યાદિની કૃપા સંબંધી હકીકતનું નિમિત્ત કહેવું અથવા
તેજ દિવસ સંબંધી નિમિત્ત કહેવું અને પછી તેના ઘરની
ભીક્ષા લેવી, સાભાલાભની વાતો કરવી, તેજ મદી જણા-
વની, ભાવતાલના જોષ જોષ આપવા વિગેરે બાબતોનો
સમાવેશ આ નિમિત્તપિંડમા થાય છે ગૃહસ્થ પૂછે અને નિ-
મિત્ત કહે અથવા વગર પૂછયે કહે એ સર્વનો સમાવેશ અહીં
થાય છે નિમિત્ત સાભળી સારી ભિક્ષા આપે, વધારે આપે,
રાગદ્વેષાદિ થાય વિગેરે પ્રસંગો આ નિમિત્તપિંડમા આવે છે
એમા સ્વપર તથા ઉભયને વધાદિ અનેક દોષોનો સભવ છે,
માટે મુનિ એવા પ્રકારનો પિંડ ગ્રહણ ન કરે

૪ ‘આજીવિકા કાપ’ એના પાંચ પ્રકાર છે -

૧ જાતિવિષય, ૨ કુળવિષય, ૩ ગણવિષય, ૪ કર્મવિષય
અને ૫ શિષ્ટવિષય

સાધુ કોઈને ઘરે ભિક્ષા માટે જાય ત્યારે તેને શ્રાદ્ધણુ જાણી
તેની પામે પોતાનું જ્ઞાન બતાવે હોમ કેમ થાય, ઉદાત્ત અ-
નુદાત્ત કેમ બોલાય વિગેરે સમજાવે અને તેમ કરી પોતાની
અસલ શ્રાદ્ધણુજાતિ જણાવે બોલીને જણાવાય અને વગર

બાટયે પણ જાતિ આદિ જણાનાય (સૂચનાથી અને અસૂચનાથી સમજાવાય તે) જાતિ કે કુળ જણાવતા સામે માણસ ભલો હોય તો ગ્રાહ્યજીવ જાતિના પક્ષપાતથી તેને માટે સારો આહાર તૈયાર કરી વધારે ભિક્ષા આપે, આથી આધાકર્મ દોષ લાગે, ખરાબ હોય તો ગ્રાહ્યજીવ છોડી શ્રમજીવ થવા માટે દ્વેષ કરી ધિક્કારી ઠાઠી મૂકે-વિગેરે અનેક પ્રકારની ઉપાધિ થાય આજ પ્રમાણે ક્ષત્રિયાદિ જાતિ માટે, શુદ્ર માટે સમજવું કર્મ એટલે વ્યાપાર અને શિક્ષા એટલે કળા એ બાળતની પોતાની પૂર્વ સ્થિતિ પ્રકટ કરનાથી કે તે માટે સૂચના કરી દેવાથી બહુ દોષ કે રાગની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તેથી પણ ઉપર જણાવ્યા મુજબ આધાકર્મોદિ દોષોત્પત્તિનો સભવ હોવાથી આ ભીક્ષા દૂષિત ગણાય છે

૫ 'વનીપક' (વનુતે યાચતે) ભીક્ષાદાન દેનારની આગળ તેમના ઇષ્ટ શુર્વાદિની પ્રસાસા કરી પોતાને પણ તેમના ભક્ત જણાવી ભીક્ષાની યાચના કરે તે 'વનીપક' કહેવાય ખુશામત કરી દેનારની સાથે મળતાપણુ બતાવી ભીક્ષા લેવી તે વનીપકર્ષિક જાણવો આનકને લા જાય તો તેની આગળ તેના ઇષ્ટ શુરની પ્રસાસા કરે, તેમને ક્રિયા અનુષ્ઠાન પરાયણુ કહે, શિવમાગના સાર્યનાહ કહે, તેના અનેક શુભાના વખાણુ કરે, વળી કોઈ શાસ્ત્રના ધરે શાસ્ત્રશિષ્યો (બૌદ્ધો) જમતા હોય તો જમનારની સાતિના વખાણુ કરે, કોઈ કુતરાનો ભક્ત હોય તો તેની આગળ કુતરાના વખાણુ કરે, કહે કે એ જ્ઞાન તે જ્ઞાન (પશુ) નહીં પણ એ તો કૈલાસ પર્વતપરથી આવેલા યક્ષો જ્ઞાન રૂપે પૃથ્વી ઉપર ભ્રમણુ કરે છે-આવી રીતે જ્યાં જાય ત્યાં ભળતુ બોલે, રાજી કરવા પ્રયત્ન કરે, કહે કે ગમે તેને દાન આપનામા આવે તે કદિ નિષ્કળ થતુ નથી આવા વચનો અર્ધ અસત્ય છે, એમા અપાત્રદાનને પાત્રદાન સાથે સરખાવવાનો દોષ થાય છે, શાસ્ત્રાદિની પ્રસાસા લોકોને આડે માર્ગે ઉતારનારી થઈ જવાનો સભવ રહે છે, એથી મિથ્યાત્વ સ્થિર થાય છે અને એવી રીતે ખુશામત કરીને ભિક્ષા લેવાની દેવથી લોકોમા ધર્મનો અવધુવાદ થાય છે એથી મૃપાવાદ અને પ્રાપ્તિપાતવ અનુમોદન થાય છે એ મોઠો દોષ કરી પછી એના ઘરનું લોજન-ભિક્ષા લે તો તે ભીક્ષા સદોષ થઈ જાય છે

૬ 'ચિકિત્સા દોષ' આધિનો ઔષધ ઉપચાર અથવા તે સબધી ઉપદેશ તેના બે પ્રકાર છે મૂકમ અને બાદર કોઈ ગૃહસ્થને વ્યાધિ થયો હોય તેને કહેવું કે મને પણ એવો જ વ્યાધિ થયો હતો તે અમુક દવાથી મટ્યો અથવા અમુક વૈદ્યની દવાથી મટ્યો-એમ કહી વૈદ્ય કે દવા બતાવવા તે સફમ દોષ અને પોતે જ વૈદ્ય બની જાય, કવાય વિરેચન વમન કરે અથવા કરાવે તે બાદર દોષ સાબો થયેલો ગૃહસ્થ અનેક આરભાદિ કરે તેના કારણિક થવાય, તેમજ સાડ ન થાય તો ધર્મ વગોવાય એથી આ દોષ ગણવામા આવ્યો છે દવામા અનેક કદાદિ વનસ્પતિનો નાશ થાય તેથી અનેક જીવમર્દનાદિ દોષોનો સભવ રહે ગૃહસ્થને ઘેર જઈ ચિકિત્સા મચવી કે બતાવી પછી ભીક્ષા માગે તો મળેલી વસ્તુ સદોષ કહેવાય તે અત્ર મમજવાનુ છે

૭ 'ક્રોધપિંડ' ક્રોધના નિમિત્તથી જે પિંડ આપવામા આવે તે 'ક્રોધ-પિંડ' સાધુને ભિક્ષા નહિ આપુ તો શાપ આપશે, મારણાદિ અનર્થ કરી બેમશે અથવા કોઈ ગ્રાહ્યપુદિને આપ્યુ અને હવે સાધુને નહિ આપુ તો ક્રોધ ક્રમશે એવા ભયથી વ્યાપ્ત થઈ ભિક્ષા આપે તે ક્રોધપિંડ સાધુમા અસાધારણુ વિદ્યા-પ્રભાવ જીએ, તેનામા શાપ મારણુ આદિની શક્તિ તપના પ્રભાવે થયેલી જીએ, સહસ્ર યોજ્જાનુ બળ જીએ અથવા રાજવક્ષભપણુ જીએ તેના શાપ વિગેરેના પ્રભાવથી અન્યને થયેલા અનર્થને પોતે દીઠો હોય અને ભયથી ભિક્ષા આપે તે ક્રોધપિંડ અહીં વિદ્યાતપવિગેરે મહાકારી કારણો છે, મૂળ દોષ ક્રોધનો છે એ લક્ષ્યમા રાખવુ વિદ્યા તપને મૂળ કારણુ તરીકે ખીજ દોષમા ગણેલ છે તે આગળ જોવામા આવશે

૮ 'માનપિંડ' માનનિમિત્ત જે પિંડ તે 'માનપિંડ' આમા અપ-માનનો પણ સમાવેશ થાય છે

જેમકે-કોઈ એક સાધુને અન્ય સાધુઓ કહે જે તને અમે લખિધમાન ત્યારે જાણીએ કે ન્યાયે તું અમુક અમુક ભીક્ષા અમેને લાવી આપે, આવી રીતે અન્યના ચટાવવાથી અથવા કોઈ કહે જે તારામા શી ગતિ છે? તું કાંઈ પણ લાવી રાકે એમ નથી આવી રીતે અપમાનજનક ગણદોષી અથવા અન્યથી પોતાની લખિનની પ્રગતિ સાબળી મનમા મદલાય

જે હું જ્યાં જઈ લાગી સર્વ લાગી શકું હું આના કારણથી અભિમાનમાં પ્રેરાયેલા તે મુનિ ગૃહસ્થને લા જઈ તેને એવા વચનોથી દાન સળધી ચઢાવે કે જેથી તે ગૃહસ્થ પણ અભિમાનથી પ્રેરાઈ ઘરના અન્ય મનુષ્યોની અનિષ્ટા છતાં પણ શીક્ષા આપે તે 'માતાપિંડ' કહેવાય

- ૯ 'માતાપિંડ' માયા એટલે પારકાને છેતરવાની બુદ્ધિ, માયાના પ્રયોગથી ગ્રહણ કરેલો પિંડ 'માતાપિંડ' નામનો દોષ સાધુ મનુષ્યોગાદિમાં કુરાળ થઈને રૂપ પરાવર્તન કરે, મોદકાદિ પિંડ ઉપાર્જન કરે, તેને માતાપિંડ નામનો માયાકપટ કરી ગૃહસ્થને છેતરી ખોટો ખ્યાલ ઉત્પન્ન કરી પોતાનું ખર્ચ સ્વરૂપ હુખાવવાની બાબતનો પણ અહીં સમાવેશ થાય છે આ માયા કપટ ભિક્ષા મેળવતી વખતે યાચ છે તે લક્ષ્યમાં રાખવું
- ૧૦ 'લોભપિંડ' લોભ એટલે આસક્તિ લોભથી ભીક્ષાભ્રમણ કરી પિંડ લેવા તે 'લોભપિંડ' નામનો સાધારણ ભિક્ષા મળતી હોય તે છોડી મોદક દૂધપાક લેવાની ઇચ્છા કરવી, વાલ ચણા મળતા હોય તે છોડી દઈ માત્રપાણી લેવા ઇચ્છા કરવી, દૂધ મળ્યું હોય તો હવે ક્યાંકથી ખાક મળી નય તો સાફ એમ ધારી ફરે, અથવા અગાઉ તેવી બુદ્ધિ ન હોય પરંતુ પિંડપ્રાપ્તિને અવસરે તેને સાફ ધારી લે તે સર્વ 'લોભપિંડ' આ કોષાદિ ચાર પ્રકારના પિંડોમાં પ્રદ્વેષ, કર્મબન્ધ, શાસનની લઘુતા વિગેરે દોષોનો સંભવ હોવાથી મુનિને એ પિંડો ન કહે
- ૧૧ 'સસ્તન દોષ' સ્તુતિ, વખાણ તેના બે પ્રકાર છે વચન સસ્તવ અને સર્ગથી સસ્તવ

(૧) વચનથી પ્રશંસા કરવી તે વચન સસ્તવ, (૨) માતા, સાસુ વિગેરે છતાં અછતા સર્ગમાં દર્શાવવા તે સર્ગથી સસ્તવ તે પ્રત્યેક બે પ્રકારના છે પૂર્વ સસ્તવ અને પશ્ચાત્ સસ્તવ

ભિક્ષા લીધા પહેલાં સ્તુતિ કરે તે 'પૂર્વ સસ્તવ' અને પછી કરે તે 'પશ્ચાત્ સસ્તવ'—એ વચન સસ્તવના બે ભેદો એવીજ રીતે સર્ગથી સસ્તવના પણ બે ભેદો આ પ્રમાણે—માતા પિતા વિગેરેના સર્ગમાં દર્શાવી ભીક્ષા ગ્રહણ કરવી તે પૂર્વ સસ્તવ, દોષ ગૃહસ્થને ઘરે ભિક્ષા લેવા માટે જઈ તેના દાનગુણના વખાણ કરે, અહો દાનપતિ! અમોએ જેવા સા

ભણ્યા હતા તેવાજ તમોને દીઠા, અમોએ ઘણા જોયા પરંતુ તમારા જેવા ઉદાર જોયા પણ નથી તેમ સાભળ્યા પણ નથી ધન્ય છે તમોને ! તમારા સદ્ગુણોની ખ્યાતિ સઘળી દિશા એમા વ્યાપી રહી છે એ સર્વ વચનસસ્તન એ પૂર્વ અને પશ્ચાત્ બન્ને હોય છે એમા માયા, મૃધાનાદ, અસયત અનુ મોદન વિગેરે અનેક દોષો સભવિત છે અને સ્તુતિથી ગૃહસ્થ રાજી થઈ વધારે શીક્ષા આપે એવો પણ સભવ છે

કોઈ વૃદ્ધ સ્ત્રીને જોઈ તેને માતા કહેવી, તેને કહેવું કે તેને જોઈ પોતાની માતા યાદ આવે છે, અથવા મધ્યમ વયવાળીને બહેન કહે અથવા છોટી ઉમરનાળીને પુત્રી કહે એથી ગૃહસ્થને સાધુ તરફ પ્રતિબંધ થાય છે અને તે દ્વારા વધારે અથવા સારી શિક્ષા આપે છે એમા માતાદિનો સબંધ પૂર્વ સસ્તવમા અને સાસુ આદિનો પશ્ચાત્સસ્તવમા આવે છે એમા પ્રતિબંધ, તિરસ્કાર, નિંદા વિગેરે દોષો ઉત્પન્ન થાય છે અને પ્રતિબંધથી આધાકર્માદિનો પણ સભન થાય છે

આ દોષમા અને પાત્રમા 'વનીપક' દોષમા તફાવત ખુલ્લો છે ત્થા મુખ્યતાએ દાયકના શુદ્ધ વિગેરેની પ્રશસા છે, અહીં દાયકની પ્રશસા છે, વળી પ્રથમમા ખોટી ખુશામત છે અહીં સાચા વખાણ છે બન્ને મીઠા દોષો છે અને બંધર ન પડે તેમ બહુ લોકસાન કરનારા થાય છે

- ૧૨ 'વિદ્યાદોષ' જેની અધિષ્ઠાતા પ્રસન્નિ આદિ સ્ત્રી હોય એવી અક્ષરપદ્ધિવિશેષ તે 'વિદ્યા' વિદ્યા હમેશા જપથી અથના હોમથી સિદ્ધ થાય છે એ વિદ્યાની શક્તિથી પિંડનું ઉત્પન્ન કરવું તે 'વિદ્યાપિંડ' કહેવાય છે એમા બીજા વિદ્યાવાળાને દ્વેષ થાય, કેટલીક વાર અન્ય મારણુ સ્તબ્ધ કરે, રાજ્યમા કેસ નાંચ, લોકોમા વિદ્યા સાધી પરદ્રોહ કરી પેટ ભરનારા આ શઠ પુરૂષો છે આવા પ્રકારે નિંદા થાય વિગેરે બહુ દોષો થાય છે બીજા વિદ્યાનાળાને મહા દ્વેષ ઉત્પન્ન થવાના પ્રસંગો અહીં બહુ થાય છે

- ૧૩ 'મત્રદોષ' જેના અધિષ્ઠાતા પુરૂષ દેવતા હોય અને જે પાઠ માત્રથી સિદ્ધ હોય એવી અક્ષરવિરોધપદ્ધતિ તે 'મત્ર' અમુક અક્ષરો બોલવાથી કાર્ય થાય તે 'મત્ર' એમા વિદ્યાદોષમા લખેલા સર્વ દોષોનો સભન છે તેથી મત્રની શક્તિથી ઉત્પન્ન કરેલી શીક્ષા સાધુને અગ્રાણ ગણવામા આવેલ છે

- ૧૪ 'ચૂર્ણદોષ' આખા આજન આટલું અતરધાન થતુ તે ચૂર્ણના પ્રયોગથી અને છે ચૂર્ણનો પ્રયોગ । ફરી પિંડ નીપલ્લવવો તે 'નૂર્ણ પિંડ' છે તેમા વિભાષિતમા કહેવા દોષોનો સભર રહે છે તેથી લાભ છે
- ૧૫ 'યોગદોષ' પગે લેપ વાડવો તે 'યોગ' કહેવાય છે એનાથી નાભાગ્ય દોષો થાય છે એવી ગમ્ભિર પિંડ નીપલ્લવવો તેને 'યાગપિંડ' કહેવામા આવે છે નૂર્ણ અને યોગ ભલે ભ્રુકા રૂપ છે પણ નૂન શરીરને બાબ ઉપયોગી છે સારે યોગ બહિરુ અને અદર ઉપયોગી છે
- ૧૬ 'મૂલકર્મ' અતિ ઘન નગારરૂપ વન તેણે મૂળ એટલે કારણ પ્રસાદનો હેતુ કર્મ તે સાનધ ક્રિયા મૂળ રૂપ ને કર્મ તે મૂળ કર્મ ગર્ભસ્તબન, ભાષિત, ગર્ભપાત, ક્ષતયોનિત્વકરણ, અક્ષતયોનિત્વકરણ આના કાર્યોથી ઉપાર્જન કરેલ પિંડ તે 'મૂળ કર્મપિંડ' આવા કાર્યોથી પ્રદેષ, પ્રવચનની મધીનતા, શ્વેતવધ પ્રિગેદે મહાન દોષો થાય છે આવી ક્રિયા કરી તે ગૃહસ્થના ઘરની ભિક્ષા લે તે ભિક્ષા ઉક્ત દોષવાળી થાય છે

એ પ્રમાણે લોજનની ઉત્પત્તિને અંગે સોળ દોષો તજવા નોંધે એ બીજો વિભાગ થયો

* * *

૧૦ એપણા દોષો

- ૧ 'શક્તિદોષ' આધાકર્મણિક દોષની શકા એ 'શક્તિદોષ' એમા એક તો ભિક્ષા લેતી વખતે શકા પડે અને બીજી લોજન કરતી વખતે શકા થાય એ બનેને અનુક્રમે મહણુ શક્તિ અને લોજનશક્તિ કહે છે એના ચાર ભેદ પડે છે તે આ રીતે: ૧ મહણુશક્તિ લોજનશક્તિ ૨ મહણુ શક્તિ લોજનઅશક્તિ, ૩ મહણુઅશક્તિ લોજનશક્તિ, ૪ મહણુઅશક્તિ લોજનઅશક્તિ

પ્રથમના નણુ પ્રકારમા ઉદ્ભવના સોળ અને એપણાના હવે પછી કહેવાના નવ દોષોમાથી કોઈ પણ દોષની શકા રહે છે સારે શક્તિ દોષ પ્રાપ્ત થાય છે આધાકર્મની શકા

હોય તો આધાકર્મ દોષ લાગે અને ઔદેશિકની શકા હોય તો ઔદેશિક દોષ લાગે એ પ્રમાણે ઉપર દર્શાવેલ પચીસ દોષોમાથી જે દોષ સંબંધી શકા હોય તે દોષ લાગે

૧ આહાર અહણુ કંઠે ત્યારે દોષની શકા હોય અને પછી ભોજનાવસ્થાએ પણ દોષની શકા રહે તેને ‘અહણુગતિત ભોજન શક્તિ’ દોષ લાગે લેતી વખત શકા હોય કે આધાકર્મી આહાર હશે કે કેમ ? અથવા ઔદેશિક હશે કે કેમ ? તેને આ પ્રકાર લાગે શરમાળ સાધુ ભિક્ષા લેતી વખત સવાચ કરી શકે નહિ પણ મનમા દોષની શકા રાખે તે આ પ્રકારમા આવે છે

૨ લેતી વખત ચોખવટ ન કરે ત્યારે શકા થાય પણ ઉપાશ્રયે આવી બીજા માધુ જે ત્યાંથી જ ભિક્ષા લાવ્યા હોય તેની વાત જાણી સાંભળી ગંધારહિત થાય તેને ‘અહણુગતિત ભોજનઅશક્તિ’ના પ્રકાર લાગે

૩ ભિક્ષા લેતી વખત શકા ન થાય પણ ઉપાશ્રયે આવી અન્ય માધુને પૂછે ત્યારે જણાય કે એ તો આધાકર્મીદિક દોષનાળો આહાર છે, બીજા સાધુની તપાસતું પરિણામ જાણી દોષની આશંકા કરે તે ‘અહણુઅશક્તિ ભોજનશક્તિ’ વિભાગમા આવે

૪ ચોથા પ્રકારમા લેતા કે આહાર કરતા જરા પણ કોઈએ દોષની શકા ન પડે તે શુદ્ધ વિભાગ છે એવા પ્રકારના આહાર લેનારમા કે તેનું ભોજન કરવામા દોષનો સંભવ નથી થાયો વિભાગ શુદ્ધ છે નિ શક્તિ ભોજનની અપેક્ષાએ બીજો ભાગો પણ શુદ્ધ કહ્યો છે (૧મુંસંગ્રહ)

૨ ‘અક્ષિતદોષ’ મક્ષિત એટલે ખરડાયેલ એના બે વિભાગ છે સચિત્તઅક્ષિત, અચિત્તઅક્ષિત

સચિત્તઅક્ષિતના ત્રણ પ્રકાર છે પૃથ્વીકાયઅક્ષિત, અપ્કાયઅક્ષિત, વનસ્પતિકાયઅક્ષિત

ભીક્ષા આપતી વખત આપનારના હાથ કે વાસણ માટી કે ખડી સચિત્ત હોય તેનાથી લેપાયલા હોય તે ‘પૃથ્વીકાયઅક્ષિત’

‘અપ્કાયઅક્ષિત’ એટલે પાણીથી ખરડાયેલ તેના ચાર વિભાગ છે - આત્મકર્મ, સચિત્ત અને અચિત્ત

બીજા દેવા પહેલા કાચા પાતીથી હાથ કે વાગમુ ધોવા તે પુરાકર્મ, દૃઢને પછી ધોવા તે પચાત્કર્મ, ઘિચિત્ માત્ર દેખાતા કાચા પાતીથી હાથ ખરડાયવા હોય અને ભિક્ષા દેવી તે મન્ત્રિગૃહ અને સ્પષ્ટ જાગૃદ્ધ આવે તેટલા જળના ગર્ગળા વાળા હાથ વિગેરે હોય તે ઉદકાદ્ર

તુરતના કરેલા વનસ્પતિના કટકાથી હાથ ખરડાયવા હોય તે વનસ્પતિશ્રક્ષિત

આક્રીના તેજસ્કાય વાયુકાય તથા ઝસ ગાયે ખરડાવાપણુ નથી તેથી તે પ્રકાર અત્ર ગળ્યો નથી આ સચિત્તશ્રક્ષિત સાધુને લાગ કરવા યોગ્ય છે અચિત્તશ્રક્ષિતમા ગર્હિત એ ટ્યે નિદવા યો ય, જેમકે હાથ ચરખીથી ખરડાયના હોય તે લાગ્ય પ્રકાર છે અને ઘતાદિકે ખરડાયવા હોય તે ઇંતરત્ પ્રકાર છે તે આચારનાદિ ન હોય તો કલ્પ્ય છે

- ૩ 'નિશ્ક્ષિપ્તદોષ' સચિત્ત (જીવવાળા) પદાર્થ ઉપર રાખેલ તે નિશ્ક્ષિપ્ત દોષ બીજા આપવાની વસ્તુ પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ, વનસ્પતિ કે ઝમ જીવ ઉપર રાખવી તે સચિત્ત સાથે સીધો અબધ દોષ તે અનતરનિશ્ક્ષિપ્ત કહેવાય છે અને વચ્ચે કોઈ વસ્તુદ્વારા સબધ હોય તો પરસ્પરનિશ્ક્ષિપ્ત કહેવાય છે સચિત્ત માટી ઉપર પકવાત્ર મૂક્યુ હોય તો તે અનતરનિશ્ક્ષિપ્ત કહેવાય અને સચિત્ત માટી ઉપર રૂમાલ હોય અને રૂમાલમા પકવાત્ર હોય તો તે પરસ્પરનિશ્ક્ષિપ્ત કહેવાય તેજ પ્રમાણે સચિત્ત પાતી સાથે માખણ હોય અથવા ઠરેલુ ઘી હોય તે અનતરનિશ્ક્ષિપ્ત અને જળમા વાસણુ હોય અને તેમા માખણુ હોય તો તે પરસ્પરનિશ્ક્ષિપ્ત આ પૃથ્વી અને અપની વાત ઘઈ દેવતા ઉપર પાપક તૈયાર થતો હોય તે અનતરનિશ્ક્ષિપ્ત અને અગ્નિ ઉપર ઠામમા શાક હોય તે પર પરનિશ્ક્ષિપ્ત પવનથી વાનીત થયેલ ભાત કે પાપક તે પવન અનતરનિશ્ક્ષિપ્ત અને ધમણુ ઉપર ચૂર્ણુ હોય તે વાયુપર-પરનિશ્ક્ષિપ્ત સચિત્ત દાણામા રાખેલ પૂકા તે વનસ્પતિ અનતરનિશ્ક્ષિપ્ત અને સચિત્ત પત્ર પુષ્પ ફળાદિ ઉપર મૂકેલી થાળીમા રાખેલ વસ્તુ તે વનસ્પતિપરપરનિશ્ક્ષિપ્ત બળદની પીઠ ઉપર મૂકેલા મોદકાદિ તે ત્રસઅનતરનિશ્ક્ષિપ્ત અને તેના ઉપર કોઈ થાળી કે વસ્તુ રાખી તેમા ચીજ મૂકેલી હોય તે ત્રસપરપરનિશ્ક્ષિપ્ત

અનતરનિક્ષિપ્ત અકલ્પ્ય છે પરપગનિક્ષિપ્તમા મધદ્ દોષ ન હોય તો કલ્પ્ય થઈ શકે છે

- ૪ 'પિહિતદોષ'. પિહિત એટલે ઢાકેલું દેવાની વસ્તુ સચિત્ત વસ્તુથી ઢાકેલી હોય તે પિહિત દોષવાળી કહેવાય છે ઉપર નિક્ષિપ્ત દોષ (ન ડ-એપ્પા) કહ્યો તેની પેઠે અહીં પણ પૃથ્વીકાયાદિ ઇ બેદ થાય છે અને તે પ્રત્યેકના ઉપરની પેઠે અનતર અને પરપર એમ બે વિભાગ થાય છે

આપવાની વસ્તુ ઉપર સચિત્ત પૃથ્વીકાય ઢાકેલ હોય તે પૃથ્વીકાયઅનતરપિહિત કહેવાય અને આપવાની વસ્તુ ઉપર થાળી હોય અને તે થાળીમા સચિત્ત પૃથ્વીકાય હોય તો પૃથ્વીકાયપરપરપિહિત કહેવાય આપવાની વસ્તુ ઉપર હિમ પડેલું હોય તો તે અપ્કાયઅનતરપિહિત કહેવાય અને ઢાકવાની થાળી ઉપર હિમ પડેલું હોય તો તે પરપરઅપ્કાયપિહિત કહેનાય આપવાની વસ્તુને અગારાદિના સંયોગ વડે હાંગનો વધાગ દેવામા આવે તે અગ્નિઅનતરપિહિત અથવા ચણા વિગેરે પેણામા સેકવામા આવે છે તે અનતરપિહિત અને ચપ્પા (દાળીઆ)મા વચ્ચે હાડકી મૂકી તેની ગરમી પડે ગરમ રાખવામા આવે તે અગ્નિપરપરપિહિત વાયુથી ભરેલી ઢોથળી વડે આપવાની વસ્તુ ઢાકવી તે વાયુ પરપરપિહિત વળી જ્યાં અગ્નિ છે ત્યાં વાયુ છે એ વચ્ચે જે વસ્તુ અગ્નિથી અનતરપિહિત છે તે જ વાયુથી પણ અનતરપિહિત સમજી લેવી જ્ઞાદિકથી ઢાકેલ વસ્તુને વનસ્પતિઅનતરપિહિત કહેનાય અને કળથી ભરેલી છાબડીથી ઢાકેલને વનસ્પતિપરપરપિહિત કહેનાય મીઠાઈ ઉપર કીડિ ચઢેલ હોય તે ત્રમાનતરપિહિત કહેવાય અને ઢાકેલા સગ વળામા કીડિ હોય તો તે ત્રસપરપરપિહિત થાય આમા પૃથ્વીકાયાદિકથી અનતરપિહિત તો સર્વથા લાભ્ય છે અને પરપરપિહિત ઉપયોગ પૂર્વક લેના યોગ્ય થઈ શકે છે

અચિત્ત વસ્તુ અચિત્તથી ઢાંકેલી હોય તેના ચાર ભાગ છે ભારે વસ્તુ ભારેથી ઢાકેલ, ભારે વસ્તુ હળવાથી ઢાકેલ, હળવી વસ્તુ ભારેથી ઢાકેલ અને હળવી વસ્તુ હળવાથી ઢાકેલ એમા પ્રથમ અને તૃતીય પ્રકાર વર્ત્ય છે, કારણ કે ભારે વસ્તુ ભાગીને ઢાંકના પગ ઉપર પડે તો અગભગસ-

બીજા દેવા પહેલા કાચા પાણીથી હાથ કે વાસણુ ધોવા તે પુરાકર્મ, દૃઢને પછી ધોના તે પશ્ચાત્કર્મ, યિચિત્ માત્ર કે ખાતા કાચા પાણીથી હાથ ખરડાયવા હોય અને બિજા દેવી તે અગ્નિગ્ધ અને અપ્રજ જન્મીએ આવે તેટલા જળના સમર્ગ વાળા હાથ વિગેરે હોય તે ઉદકાર્દ્ર

તુરતના કરેવા વનસ્પતિના કટકાથી હાથ ખરડાયલા હોય તે વનસ્પતિશ્રક્ષિત

બાકીના તેજસ્કાય વાયુકાય તથા ત્રસ ગાયે ખગડાવાપણુ નથી તેથી તે પ્રકાર અત્ર ગાયો નથી આ અચિત્તશ્રક્ષિત સાધુને લાગ કરવા યોગ્ય છે અચિત્તશ્રક્ષિતમા ગર્હિત એ ટોને નિદવા યોગ્ય, જેમકે હાથ ચરણીથી ખરડાયના હોય તે લ્યાન્ય પ્રકાર છે અને ઘુતાદિકે ખરડાયના હોય તે ઇતરત્ પ્રકાર છે તે આત્માનાદિ ન હોય તો કન્ય છે

- ૩ 'નિક્ષિપ્તદોષ' સચિત્ત (જનવાળા) પદાથ ઉપર રાખેલ તે નિક્ષિપ્ત દોષ બીજા આપનાની વસ્તુ પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ, વનસ્પતિ કે ત્રય જીવ ઉપર રાખી તે સચિત્ત સાથે સીધો સબધ હોય તે અનતરનિક્ષિપ્ત કહેવાય છે અને વચ્ચે કોઇ વસ્તુદ્વારા સબધ હોય તો પરસ્પરનિક્ષિપ્ત કહેવાય છે સચિત્ત માટી ઉપર પકવાત્ત મુક્યુ હોય તો તે અનતરનિક્ષિપ્ત કહેવાય અને સચિત્ત માટી ઉપર રૂમાલ હોય અને રૂમાલમા પકવાત્ત હોય તો તે પરસ્પરનિક્ષિપ્ત કહેવાય તેજ પ્રમાણે સચિત્ત પાણી સાથે માખણુ હોય અથવા ઠરેલુ ઘી હોય તે અનતરનિક્ષિપ્ત અને જળમા વાસણુ હોય અને તેમા માખણુ હોય તો તે પરસ્પરનિક્ષિપ્ત આ પૃથ્વી અને અપ્ની વાત થઇ દેવતા ઉપર પાપક તૈયાર થતો હોય તે અનતરનિક્ષિપ્ત અને અગ્નિ ઉપર ઠામમા શાક હોય તે પર પરનિક્ષિપ્ત પવનથી વાસીત થયેના લાત કે પાપક તે પવન અનતરનિક્ષિપ્ત અને ધમણુ ઉપર નૂરું હોય તે વાયુપર પરનિક્ષિપ્ત સચિત્ત દાણુમા રાખેલ પૂડા તે વનસ્પતિ અનતરનિક્ષિપ્ત અને સચિત્ત પત્ર પુષ્પ ફળાદિ ઉપર મૂકેલી થાળીમા રાખેલ વસ્તુ તે વનસ્પતિપરસ્પરનિક્ષિપ્ત બળદની પીઠ ઉપર મૂકેલા મોદકાદિ તે ત્રસઅનતરનિક્ષિપ્ત અને તેના ઉપર કોઇ થાળી કે વસ્તુ રાખી તેમા ચીજ મૂકેલી હોય તે ત્રસપરસ્પરનિક્ષિપ્ત

અનતરનિક્ષિપ્ત અકલ્પ્ય છે પરપરનિક્ષિપ્તમા સઘટ્ટ દોષ ન હોય તો કલ્પ્ય થઈ શકે છે

- ૪ 'પિહિતદોષ'. પિહિત એટલે ઢાકેલું દેનાની વસ્તુ સચિત્ત વસ્તુથી ઢાકેલી હોય તે પિહિત દોષવાળી કહેવાય છે ઉપર નિક્ષિપ્ત દોષ (ન ઝ-એપણા) કહ્યો તેની પેઠે અહીં પણ પૃથ્વીકાયાદિ ■ બેદ થાય છે અને તે પ્રત્યેકના ઉપરની પેઠે અનતર અને પરપર એમ બે વિભાગ થાય છે

આપવાની વસ્તુ ઉપર સચિત્ત પૃથ્વીકાય ઢાકેલ હોય તે પૃથ્વીકાયઅનતરપિહિત કહેવાય અને આપવાની વસ્તુ ઉપર થાળી હોય અને તે થાળીમા સચિત્ત પૃથ્વીકાય હોય તો પૃથ્વીકાયપરપરપિહિત કહેવાય આપવાની વસ્તુ ઉપર હિમ પડેલું હોય તો તે અપકાયઅનતરપિહિત કહેવાય અને ઢાકનાની થાળી ઉપર હિમ પડેલું હોય તો તે પરસ્પરઅપકાયપિહિત કહેનાય આપવાની વસ્તુને અગારાદિના અયોગ વડે હીંગનો વઘાર દેવામા આરે તે અગ્નિઅનતરપિહિત અથવા અણા વિગેરે પેણામા એકવામા આવે છે તે અનતર પિહિત અને અપા (દાળીઆ)મા વચ્ચે હાડલી મૂકી તેની ગરમી પડે ગરમ રાખવામા આવે તે અગ્નિપરપરપિહિત વાયુથી ભરેલી ઢોચળી વડે આપવાની વસ્તુ ઢાકવી તે વાયુ પરપરપિહિત વળી જ્યાં અગ્નિ છે ત્યાં વાયુ છે એ વચ્ચે જે વસ્તુ અગ્નિથી અનતરપિહિત છે તે જ વાયુથી પણ અનતરપિહિત સમજી લેવી કળાદિકથી ઢાકેલ વસ્તુને વનસ્પતિ અનતરપિહિત નહેનાય અને કળથી ભરેલી દાખડીથી ઢાકેલને વનસ્પતિપરપરપિહિત નહેનાય મીઠાઈ ઉપર કીડિ ચઢેલ હોય તે પ્રમાનતરપિહિત નહેવાય અને ઢાકેલા સર વળામા કીડિ હોય તો તે ત્રસપરપરપિહિત થાય આમા પૃથ્વીકાયાદિકથી અનતરપિહિત તો મર્યાદા લાગ્ય છે અને પરપરપિહિત ઉપયોગ પૂર્વક લેના ચોગ્ય થઈ શકે છે

અચિત્ત વસ્તુ અચિત્તથી ઢાકેલી હોય તેના ચાર ભાગ છે ભારે વસ્તુ ભારેથી ઢાકેલ, ભારે વસ્તુ હળવાથી ઢાકેલ, હળવી વસ્તુ ભારેથી ઢાકેલ અને હળવી વસ્તુ હળવાથી ઢાકેલ એમા પ્રથમ અને તૃતીય પ્રકાર વર્જ્ય છે, કારણ કે ભારે વસ્તુ ભાગીને કોઈના પગ ઉપર પડે તો અગભગસ-

ભન થાય અને દ્વિતીય અને ચતુર્થ પ્રકાર ગ્રહણ યોગ્ય છે આમા લક્ષ્ય એ રાખનાતુ કે દેવા યોગ્ય વસ્તુનુ પાત્ર ભારે હોય તેનો વાધો નથી કેમકે તેમાથી કંઈયે વિગેરે સાધનોથી લઈને વહોરાવી શકાય છે

૫ 'સદ્ગતદોષ' સદ્ગત એટલે અન્યત્ર પ્રક્ષિપ્ત દોષ એક તપેલીમા વસ્તુ નાખી આપવી ટોય તેમા ન દેવા યોગ્ય વસ્તુ પરેલી હોય તે ત્યાંથી કાઢી અન્યત્ર નાખી દેવી અને તેમા દેવા યોગ્ય વસ્તુ નાખી આપવી એ સદ્ગતદોષ અથવા કટોરામા એજ પ્રમાણે ન દેવાની વસ્તુ હોય તે ક્યાંક ડેંકી દઈ તે વડે દેવાની વસ્તુ આપવી અહીં જે વસ્તુ નાખી દે તે સચિત્ત પ્રત્યક્ષાદિમા પડે તેથી દોષાપત્તિ થાય મિથ્ય ટોય તેમા પણ સચિત્તપાત્રનો સભન છે તે સત્ત વસ્તુ સચિત્ત હોય અને સચિત્તમા પડે, અચિત્તમા પડે અથવા સદ્ગત વસ્તુ અચિત્ત હોય અને અચિત્તમા પડે એ નણે પ્રકાર લાભ્ય છે, માત્ર સદ્ગત વસ્તુ અચિત્ત હોય અને અચિત્તમા પડે તોજ દેવાની વસ્તુ અ ય દોષના અભાવે કલ્પ્ય થઈ શકે છે અત્ર પણ અનતર પરપર દોષની ગણના પૂર્વ વત્ કરી લેવી

૬ 'દાયકદોષ' નીચેના આપનાર તરફથી અથવા તેને હાથે અપાતી વસ્તુ લેવી સાધુને ન કલ્પે આપનાર (દાયક)ના અનેક પ્રકાર છે તેમાથી અકલ્પ્ય દાયકના નામ (જરૂર પડે ત્યાં હેતુ સાથે) નીચે આપ્યા છે

(૧) 'વૃજ્ઞ'—સ્થવિર સાઠ ચિત્તેર વર્તની વયવાળો જેને લાળ પડતી હોય તે વસ્તુમા લાળ પડે તો લોઢોને ગ્લાનિ થાય, દાઢપથી વસ્તુ જમીનપર પડી જાય તો પદ્ જીવનિકાયની વિરાધના થાય અને દેનાર પોતે પડી જાય તો તેને પીડા થાય અને જીવવિરાધના પાપુ થઈ જાય ઉમરલાયક હોય પણ ઘરનો માલીક હોય અને અ ય સપ્તાયક તેની બાલુમા હોય અથવા મજબૂત શરીરવાળો હોય તો લઈ શકાય

(૨) 'અપ્રભુ'—ઘરનો કે વસ્તુનો માલેક ન ટોય તે આપે તો તેમા પણ દ્વેષાદિ થઈ જાય

(૩) 'નપુસક'—આપનાર નપુસક હોય તેના સસર્જથી વેદોદય થાય અને લોકમા નિંદા થાય તે હેતુ

- (૪) 'કપાયમાન ગરીરવાળો' દેતી વખતે શરીર ધૂળતુ હોય તેવા શરીરવાળો વસ્તુ પડી જાય, સાધુના પાત્રથી બહાર પડે, દેવાતુ ભાજન ભાગી નાખે તો અનેક દોષ થઈ જાય તે હેતુ જે પુત્રાદિક તેના હાથ પકડીને આપે તો ગ્રહણ થઈ શકે
- (૫) 'તાપવાળો' શરીરે તાવ (જીવર) આવ્યો હોય તે આપે તે કારણ (ન ૪) પ્રમાણે વળી જનર સંક્રમણ થાય તથા લોકમા ઉદ્ધાહ થાય વિગેરે અનેક દોષોનો સંભવ છે
- (૬) 'અધ' આપનાર આધળો હોય એ પડી જાય કે વસ્તુ ઢળી જાય તેથી વિરાધના થાય આધળાનો હાથ તેના પુત્રાદિકે પકડ્યો હોય તો ભિક્ષા કલ્પ્ય છે
- (૭) 'બાળ' આઠ વર્ષની અદરનો હોય તે બાળ કહેવાય છે એને પ્રમાણની ખબર હોતી નથી બાળદોને હુટારાઓ ઠગી જાય છે એવો આશ્લેષ આવે તે હેતુ બાળકને આના મળેલી છે એમ ખાતરી થાય તો ભિક્ષા કલ્પ્ય છે
- (૮) 'મત્ત' દારૂ પીયેલ કે ઢેર કરેલ આપનાર
- (૯) 'ઉન્મત્ત' ગાડો જેને ઉન્માદ થયો હોય અથવા ગ્રહ-આળો હોય તેવો આપનાર
- (૧૦) 'છિન્નકર' જેના હાથ વ્ધાઈ ગયેલા છે તેવો આપનાર વસ્તુ પડી જવાથી જીવવધની અત્ર સંભાવના છે તથા હાથના અભાવે તેણે શરીર પ્રાય અનુચી રહેવાથી લોકનિન્દાનો પણ સંભવ રહે છે તે હેતુ
- (૧૧) 'છિન્નચરણ' જેના પગ વ્ધાઈ ગયા છે તેવો દાતા પોતે પડી જવાથી જીવવિરાધના દોષ પ્રાપ્ત થાય તથા લોકનિન્દા થાય
- (૧૨) 'ગવત્કુષ્ટ' ઢોઢથી જે દાયજનું શરીર ગળી ગયું હોય તેવો આપનાર
- (૧૩) 'બદ્ધ' હાથમા કે પગમા બેડી નાખેલી હોય, ટેટમ્બ પડેલ હોય તેવો દાયક
- (૧૪) 'પાદુકાઉઠ' લાઠીની ચાખડી પગમા પહેરેલી હોય તેવો દાયક એનો પગ ખમી જાય તો એ પડી જાય તેથી વિરાધના

- (૧૫) 'ખાડતી દાતા' દાન આપનાર શાળ ખાડતી હોય
- (૧૬) 'પીસતી દાતા' દાન આપનારી ઘાણીમા તેલ પીસતી હોય આમા શાળ કે તલ કેટલાં સચિત હાથમા રહી જાય, હાથ ધોવા પડે, સસકત દોષ થાય વિગેરે
- (૧૭) 'ધાણી વિગેરે સેકતી' ચુલા ઉપર કઢાઈમા ચણા વિગેરે દલાવતી હોય તેવી દાતા આ દુષ્ટીકત હલાવતી વખતને લાગે છે સાધુ આવે તે જ વખતે હલાવનારુ નામ આણતુ હોય તો તેની પાસેથી સાધુને આહાર લેવો અકલ્પ્ય છે
- (૧૮) 'કાતનારી દાતા' રૂની પુણીમા સૂતર કરતી હોય તેવી દાયક
- (૧૯) 'લોઢનારી દાતા' ચરખીમાથી કપાસીઆ કાઢતી હોય તેવી દાતા
- (૨૦) 'પીંજનારી દાતા' રૂને પીંજતી હોય તેવી દાતા
- (૨૧) 'પીંજનારી' રૂને પીંજતી હોય તેવી દાતા કપાસીઆ સચિત છે અને પુખ ફર કરના જળથી હાથ ધોવા પડે, પૂર્વ પશ્ચાત્ કમદોષ લાગે એ શુભવધતુ નારણુ છે બાકી ક્રમા ચેતતા લાવવા સખનૂપુર્ણિનો ઉપયોગ કરતી દાતા પામેથી દાન લેતુ નલ્પ્ય છે
- (૨૨) 'પીસતી દાતા' ઘટીપર ઘઉં વિગેરે અન્ન દળતી હોય તેવી દાતા
- (૨૩) 'વલોવતી દાતા' દહીંતુ વલોણુ કરતી
- (૨૪) 'ભુજના દાતા' દાન આપનારી જમના બેઠેલી હોય, જમતી હોય જમતા ઉઠે તો પાણી પીએ તેથી વિરાધના થાય અને ન પીએ તો લોકમા નિંદા થાય તે હેતુ
- (૨૫) 'આપત્રસત્વા' ગર્ભ ધારણુ ક્યાં હોય તે દાતા (ગર્ભને બાધા થનાનો હેતુ) આઠ માસ મુખી તેના હાથથી નલ્પે, નવમે માસે ન કલ્પે જ્યાં બેઠી હોય તેજ સ્થાનેથી ઉભા થયા વિના બેઠા બેઠા દે તો કલ્પી શકે
- (૨૬) 'બાવવત્સા' બાળકની માતા, ધવરાવતી હોય તે બાળકને મૂકી દે તો બિલાડી વિગેરે બાળકને કરે અથવા બાળક દોમળ હોય તેને જમીનપર મૂકી દે તો તેને

પીડા થાય બાળકની ચોગ્ય જતના થાય તો ભિક્ષા
કલ્પ્ય થઈ ગડે છે

(૨૭) 'ધરુકાય સવટવાળી' હાથ, પગ અથવા શરીરના કોઈ
પણ અન્યથે છડાયનો સઘટ્ટ હોય, અબોડે ફૂલની વેણી
હોય, માથામા ફૂલ હોય, માલતીમાળા ઉરસ્થળે હોય,
કાનમા જપાદ્મુખ હોય, પગે જલકણ લાગેલ હોય
તેવી દાયકા પામેથી ભિક્ષા ન કરૂં, સઘટ્ટોપનો
સભન છે

(૨૮) 'વિરાધક દાતા' કોશથી જમીન ખોદતો, જળથી વસ્ત્ર
ધોતો, ધમણ ચલાવતો, અગ્નિ ફડતો, વનસ્પતિ કાપતો
તાડતો, માઝડ માચીમાંથી કાઢતો આપનાર હોય તેની
તે વખતે અપાતી ભિક્ષા અકલ્પ્ય છે

(૨૯) 'સપ્રત્નપ્રાયા' અહિત ફળવાળી ઉપાવિનો ન્યા સભવ
હોય તેનો દાતા કોઈપણ પ્રજારની પીડા થવાનો સભવ
હોય, ગાય મારે તેણે હોય, સર્પ કગડે તેણે હોય, ઉપ
રથી કાદુ વિગેરે પડવાનો સભવ હોય આ ઉપરાત દા-
તાર તરફથી થનાર અપાયની મલાવના કરી લેવી

આવી ગીતે દાતારના બીજા ઘણા બેદો છે, ન્યા
જીવવધની સભાવના હોય, સઘટ્ટોપ મભવિત હોય,
સા દાયકોપ થાય છે એમ શુદ્ધિમાને સમજી લેવું

૭ 'ઉન્મિશ્ર દોષ' સચિત્તની સાથે મળેલ વસ્તુ થોડી શુદ્ધ વસ્તુ
હોય તેમા થોડું સચિત્ત મિશ્ર કરી દે, ભજિથી વિરોધી
પણાથી અથવા અનાભોગથી તેમા સચિત્તનો દોષ ઉત્પન્ન
કરે એ ઉન્મિશ્ર દોષ સહરણુ દોષ ઉપર કહ્યો તેમા ન દેવાની
વસ્તુ હરણુ કરીને દે અને અહીં મિશ્ર કરે એ તક્ષાવત છે

૮ 'અપરિણુત દોષ' અપરિણુત એટલે અપ્રાશુક સામાન્યથી
એના બે પ્રકાર છે ૧ દ્રવ્યથી, ૨ ભાવથી એ પ્રત્યેકના બે
બે પ્રકાર છે ૧ દાતૃવિપયક, ૨ ગૃહીતૃવિપયક

૧ 'દ્રવ્યથી' પ્રકાર વિચારીએ પૃથ્વીકાય મજીવ હોય ત્યા
મુઠ્ઠી તે અપરિણુત કહેવાય અને જીવમુક્ત થાય ત્યારે
પરિણુત કહેવાય. તેમજ બીજા જીવોને અંગે સમજવું

દેનારની સત્તામા હોય ત્યાં મુઘી તે 'દાતૃવિષયક' કહેવાય છે અને લેનારની સત્તામા હોય ત્યારે 'ગૃહીતૃવિષયક' કહેવાય છે ગકા પડે તો પણ લેનાની મનાઈ છે

૨ 'ભાવથી દાતૃવિષયક પરિણત' વસ્તુના માલેક ઘણા હોય તેમાથી કેટલાકની દેવાની બુદ્ધિ હોય અને કેટલાકની ન હોય તે માટે અગાઉ સાધારણ અનિરુદ્ધ દોષ આગ્યો છે તેમા દાચન્તુ પરોક્ષપણ છે અને અહીં પ્રત્યક્ષપણ છે 'ભાવથી ગૃહીતૃવિષયક પરિણત' ભીક્ષા માટે ગયેલ બે મુનિઓમાથી એકને ભીક્ષા મદોષ લાગી અને બીજાને તે જ પિંડ નિદોષ લાગ્યો તો એ પ્રથમને અપરિણત થયો, બીજાને પરિણત થયો

૮ 'ક્ષિપ્ત દોષ' ધી દૂધ દહીં શાક વિગેરે પદાર્થો દેતા હાથ ખર હાય છે તથા ભોજન પણ લેપવાળુ થાય છે તે 'ક્ષિપ્તદોષ'

સાધુએ ખનતા મુઘી વાલ ચણા ભાત વિગેરે અલેપવાળી વસ્તુ વહોરવી સ્વાધ્યાય દવા વિગેરે કારણે લેપવાળી વસ્તુ લેવી પડે તો પશ્ચાત્કર્મ દોષ ન લાગે તેમ વહોરવુ એ વસ્તુ આપનારનો હાથ ખરડાયયો છે કે સ્વચ્છ છે? ભોજન ખરડાયવુ છે કે સ્વચ્છ છે? તથા વહોરાવનાર ગૃહસ્થના ભોજનમા પદાર્થ બાઢી રહ્યો છે કે કેમ? એ સવ બાબતોનો ખરાબર ઉપયોગ રાખવો બે હાથ પ્રથમથી જ ખરડાયયો હોય અને વાસાનુ પણ ખરડાયવુ હોય તથા વહોરાયેલ દ્રવ્ય માથી કાંઈક શેષ બાકી રહેલ હોય તો ત્યાં મુનિને પશ્ચાત્કર્મ દોષ ન લાગે આમા ઉપયોગ રાખનાની જરૂર વધારે છે ત્યાં અનરોષ દ્રવ્ય હોય ત્યાં ખરડાયવા હાથ વાસણ વિગેરે ભીક્ષા દઈને તરત જ ધોવા પડતા નથી નિરનરોષ હોય ત્યાં ધોવા પડે છે-એ ઉપયોગથી સમજી જવુ દોષ ન દે-ખાય ત્યાં ઉક્ત નિમિત્તે લેવામા વાધો નથી

૧૦ 'છર્દિત' વહોરાવનાર ધી દૂધ વિગેરે પદાર્થોના છાટા પાડે કે ઢોળે ત્યારે 'છર્દિત દોષ' લાગે ભોજન આપનાર છાટા પાડે કે ઢોળે તે સચિત્તમા પડે કે અચિત્તમા પડે કે મિશ્રમા પડે એથી વિરાધનાદિ બહુ દોષસભન છે તેથી તેવી રીતે તેના હાથે ભીક્ષા ન લે

એ એપણાના દસ દોષો થયા.

આ પ્રમાણે એપણાશુદ્ધિને અગે લક્ષ્ય રાખવાના ૪૨ દોષો યથા નીચે પ્રમાણે —

૧૬ ઉદ્દગમદોષો.	૧૬ ઉત્પાદન દોષો.	૧૦ એપણાના દોષો.
૧ આધાકર્મ	૧ ધાત્રીકર્મ	૧ રાકિત
૨ ઉદ્દેશિક	૨ દ્વૃતિકર્મ	૨ અક્ષિત
૩ પૂતિકર્મ	૩ નિમિત્ત	૩ નિક્ષિપ્ત
૪ મિશ્રજાત	૪ આજીવિકા.	૪ પિહિત
૫ સ્થાપના	૫ વનીપક	૫ સહૃત
૬ પ્રાભૂત	૬ ચિકિત્સા	૬ દાયક
૭ પ્રાદુર્બલ્ય	૭ ક્રોધ	૭ ઉન્મિશ્ર
૮ કીત	૮ માન	૮ અપરિણુત
૯ પ્રામિલ્ય	૯ માયા	૯ લિપ્ત
૧૦ પરિવર્તક	૧૦ લોભ	૧૦ છર્દિત
૧૧ અભ્યાહૃત	૧૧ સસ્તવ	
૧૨ ઉદ્દિપ્ત	૧૨ વિદ્યા	
૧૩ માલાપહૃત.	૧૩ મત્ર	
૧૪ આઝઠેધ	૧૪ ચૂર્ણ	
૧૫ અનિસૃષ્ટ	૧૫ યોગ	
૧૬ અધ્યવપૂરક	૧૬ ભૂલકર્મ	

આ બેતાળીશ દોષ સાધુએ શોધવા

સાધુ પોતે હણે નહિ, વેચાતુ લે નહિ અને રાધે નહિ તેમજ
ણાવે નહિ, લેવરાવે નહિ, રધાવે નહિ એ ત્રણ અનુભોદનના ત્રણ
રતા નવ ભેદ યથા એ નવ પદે પિંડવિશુદ્ધિ કરવી

શ્રીગ્રમાત્મકચરિત્રે શ્રીસિદ્ધર્ષિસૂરિપ્રવચ્ચ

શ્રીસિદ્ધર્ષિ ધ્રિયો દેયાદિયામધ્યાધામર્મ્મ ।
 નિગ્રધન્યતામાપુર્યંકયા સામ્પ્રત ભુવિ ॥ ૧ ॥
 શ્રીસિદ્ધર્ષિપ્રમો પાન્તુ ઘાચ પરિપચેલિમા ।
 અનાદ્યવિદ્યાસસ્કારા ચદુપાસ્તેર્મિદેલિમા ॥ ૨ ॥
 સુપ્રમુ પૂર્યંજો यस્ય સુપ્રમ પ્રતિમાયતામ્ ।
 ધૈધુપ-ધુર્માગ્યધીર્યસ્ય માઘ યધીશ્વર ॥ ૩ ॥
 ચરિત ફીત્તયિષ્યામિ તસ્ય પ્રસ્યજ્ઞહાશયમ્ ।
 મૂમૂક્ષકચમત્કારિ ધારિતારિલયત્મપમ્ ॥ ૪ ॥
 અજજરધિયા ધામ યેપાલસ્યજરજ્જર ।
 અસ્તિ ગુર્જરદેશોઽન્યસજ્જરાજન્યદુર્જર ॥ ૫ ॥
 તત્ર શ્રીમાલમિત્યસ્તિ પુર મુલમિથ ક્ષિતે ।
 ધૈત્યોપરિસ્થ કુમ્માલિર્યત્ર ચૂડામણીયતે ॥ ૬ ॥
 પ્રાસાદા યત્ર દ્વદ્યતે મત્તવારણરાજિતા ।
 રાજમાર્ગાશ્ચ શોભતે મત્તવારણરાજિતા ॥ ૭ ॥
 જૈનાલયાશ્ચ સત્યત્ર નથ ધૂપગમ ધિતા ।
 મહર્પયશ્ચ નિ સજ્ઞા ન યધૂપગમ ધિતા ॥ ૮ ॥
 તત્રાસ્તિ હાસ્તિકાસ્વીયાપહસ્તિતરિપુત્રજ ।
 મૃપ શ્રીવર્મલાતારય જાત્રુમમભિદાક્ષમ ॥ ૯ ॥
 તસ્ય સુપ્રમદેવોઽસ્તિ મેઘ્રી મિત્ર જગત્યપિ ।
 સર્પેયાપારમુદ્રામૃ-મુદ્રાદૃહર્જનાનને ॥ ૧૦ ॥

૧ ધ્યામ સ્થાને ધ્યામ પાઠાતર ૨ પ્રતિભાવાનામ્ પાઠાતર (અશુદ્ધ જલ્લાય છે) ૩ અહીં ઘનુ ઉચિત જલ્લાય છે ૪ માગ્યસ્ય પાઠાતર ૫ પારસ્થા પાઠાતર વધારે શુદ્ધ જલ્લાય છે ૬ મદ્વારણ પાઠાતર ૭ પ્રથમ પ્રતિમા નથ ધૂપગમ છોડવું અને બીજીમા ન થવું ત્ત્રગમ છોડવું થ અને થ નો અભેદ છે ૮ વાશીય પાઠાતર વધારે અર્થાનુરૂપ જલ્લાય છે ૯ વર્મસ્થાને વર્મ કોઈ જગોએ મર્મ થવું છે ૧૦ મત્રી મિત્રતત્ત્વ ક્રિડ પાઠાતર

દેવાયોજનસોયસ્ય નીતિરીતિમુદીક્ષ્ય તો ।
 અવલમ્બ્ય સ્થિતૌ વિષ્ણુપદ કર્તુ તપ કિલ ॥ ૧૧ ॥
 તસ્ય પુત્રાણુમાવસાવિવ વિશ્વભરક્ષમૌ ।
 આંધો દત્ત સ્ફુરદ્દત્તો દ્વિતીયશ્ચ શુભદ્ધર ॥ ૧૨ ॥
 દત્તવિત્તોનુજીવિભ્યો દૈત્તચિત્તમુધર્મધી ।
 અપ્રવૃત્ત કુટુંબ્યેષુ તત્ર સુત્રામવત્ ત્રિયા ॥ ૧૩ ॥
 હર્મ્યકોટિસ્ફુરત્કોટિઘ્નજ્જાલાન્તરસ્થિર્તા ।
 જલજન્મતયેવ ધીર્યસાદાસીદનિર્ગમા ॥ ૧૪ ॥
 તસ્ય શ્રીભોજભૂપાલવાલમિત્ર કૃતીશ્વર ।
 શ્રીમાધો નન્દનો ગ્રાહ્ણીસ્યન્દન શીલચન્દન ॥ ૧૫ ॥
 પેદયુગીનલોકસ્ય સારસારસ્વતાયિતમ્ ।
 શિશુપાલવધ કાવ્ય પ્રશસ્તિર્યસ્ય શાશ્વતી ॥ ૧૬ ॥
 શ્રીમાધોઽસ્તાઘધી શ્લાઘ્ય પ્રશસ્ય કસ્ય નામવત્ ।
 ચિત્તજાલ્યહરા यस્ય કાવ્યગદ્ગોર્મિત્રિષુષ ? ॥ ૧૭ ॥
 તથા શુભદ્ધરથ્રેષ્ઠી વિશ્વત્રિશ્વપ્રિયદ્ધર ।
 यस્ય દાનાદ્ભુતૈર્ગતેર્હર્યશ્વો હર્ષભૂરભૂત્ ॥ ૧૮ ॥
 તસ્યાભૂદ્રેદિની લક્ષ્મીર્લક્ષ્મીર્લક્ષ્મીપતેરિવ ।
 યયા સત્યાપિતા સત્ય સીતાદ્યા વિશ્વવિશ્રુતા ॥ ૧૯ ॥
 નન્દનો નન્દનોત્તસ કત્પત્તુમ ઇવામરં ।
 યથેચ્છાદાનતોઽર્થિભ્ય પ્રસિદ્ધ સિદ્ધનામત ॥ ૨૦ ॥
 અનુરૂપકુલા કન્યા ધન્યા પિત્રા વિવાહિત ।
 મુક્તે વેપયિકં સોત્ય દોગુદ્ગ ઇવામર ॥ ૨૧ ॥
 દુરોદરભરોદારો દારાચારપરાઙ્મુષ્ણ ।
 અન્યદા સોઽમવત્કર્મ દુર્જય વિદુષામપિ ॥ ૨૨ ॥
 પિતૃમાતૃગુરુભિઘ્નવન્ધુમિત્રેનિવારિત ।
 અપિ નૈવ ન્યવર્તિષ્ટ દુર્વાર વ્યસન યત ॥ ૨૩ ॥

૧ સોયસ્ય પાઠાતર ૨ આણદત્ત પાઠાતર ૩ દત્તચિત્તય પાઠાતર
 ૪ સ્થિતા અશુદ્ધ વણાય છે સ્થિતા વધારે ઠીક લાગે છે ૫ મિત્રવૃત્તિ
 સયોસ્તાગધીશ્લાઘ્ય પ્રશસ્યકસ્ય માતવત્ આ પાઠાતર છે તેનો અર્થ મને બેઠો
 નથી અશુદ્ધ વણાય છે ૧૭ મો શ્લોક સરખાવો ૬ ચિત્ર અથવા ચિત્ર
 પાઠાતર ૭ અપર સમીચીન વણાય છે બાણે બીજો કંડપૃષ્ઠ ૪ છે
 તેમ અર્થાઓને દાન આપનાર

अगूढातिप्ररुढेऽसिंघहनिशमसौऽवश ।
 तदेकचित्तधूर्ताना सदाचारादमूढहि ॥ २४ ॥
 सैपिपासोशनायाति शीतोष्माश्च विमर्शत ।
 योगीय लीनचित्तोऽत्र व्यस्यत्साधुवाक्यत ॥ २५ ॥
 निशीथातिक्रमे रात्रायपि स्वकगृहागमी ।
 यस्या प्रतीक्ष्य एकस्यास्तया नित्य प्रतीक्ष्यते ॥ २६ ॥
 अन्यदा रात्रिजागर्यानिर्घातवपुरुषमाम् ।
 गृहव्यापाररुत्येषु विलानाङ्गस्थितिं तत ॥ २७ ॥
 ईदृग् शातेयसम्यन्धवशकर्षशयाग्नरम् ।
 श्वभूरभूणि मुञ्चन्ती यधू ग्राह सगद्गदम् ॥ २८ ॥
 मयि सत्या परामूर्तिं कस्ते कुर्यात्तत स्वयम् ।
 विर्चते शुचिकल्पेस्त्य गृहकर्ममरालसा ॥ २९ ॥
 श्वशुरोऽपि च ते व्यग्रो यदा राजकुलादिह ।
 आगन्ता च ततो देवायसरादायसज्जिते ॥ ३० ॥
 मामेवात्रोक्ष्यति त्व तत्तथ्य भ्रम निवेदय ।
 यथा द्वाग्भयदीयार्त्तिप्रतिकार करोम्यहम् ॥ ३१ ॥
 सा न किञ्चिदिति प्रोच्य श्वभूरनिर्यधतोऽवदत् ।
 युष्मत्पुत्रोऽर्धरात्रातिक्रमेऽभ्येति करोमि किम् ? ॥ ३२ ॥
 श्रुत्येत्याह तदा श्वभू किं नात्रेऽजल्पि मे पुर ।
 सुत स्व योधयिष्यामि घञ्चनै कर्कशप्रिये ॥ ३३ ॥
 अद्य स्वपिहि घत्से ! त्व निश्चिन्ताह तु जागरम् ।
 कुर्वे सर्वं भलिष्यामि नात्र कार्याधृतिस्त्यया ॥ ३४ ॥
 ओमित्यथ श्रुणा प्रोक्ते रात्रौ तद्वारि तस्थुयी
 विनिद्रा पश्चिमे यामे रात्रे पुत्र समागमत् ॥ ३५ ॥
 द्वार द्वारमिति प्रौढस्वरोऽसौ यावद्विचान् ।
 इयद्रात्रौ क आगता माताषादीदिति स्फुटम् ॥ ३६ ॥
 सिद्ध सिद्ध इति प्रोक्ते तेन सा वृत्तककुधा ।
 ग्राह सिद्ध न जानेऽहमप्रस्तावविहारिणम् ॥ ३७ ॥

અધુનાહં ક યામીતિ સિદ્ધેનોકે જનન્યપિ ।
 અન્યદા શીઘ્રમાયાતિ યથાસાત્કર્કશ જગૌ ॥ ૩૮ ॥
 પતાવત્યા નિશિ દ્વાર વિવૃત્ત યત્ર પદ્યમિ ।
 તત્ર યાયા સમુદ્ઘાટદ્વારા સર્વાપિ કિ નિશા ? ॥ ૩૯ ॥
 ભવત્તેવમિતિ પ્રોકે સિદ્ધસ્તસાન્નિરીય ચ ।
 પદ્યધનાવૃતદ્વારો દ્વારેડગાદનગારિણામ્ ॥ ૪૦ ॥
 સદાપ્યનાવૃતદ્વાર શાલાયા પદ્યતિ સ્સ સ ।
 મુનીન્ વિવિધચર્યાસુ સ્થિતાન્નિષ્ણુપ્યદુર્લભાન્ ॥ ૪૧ ॥
 કાશ્ચિદ્દેરાત્રિક કાલ વિનિદ્રસ્ય ગુરો પુર ।
 પ્રવેદ્યત ઉત્સાહાત્કાશ્ચિત્સ્વાધ્યાયરદ્વિજ ॥ ૪૨ ॥
 ઉત્કટિકાસનાન્ કાશ્ચિત્ કાન્નિશ્ચિદ્દોદીકાસનાન્ ।
 ધીરાસનસ્થિતાન્ કાશ્ચિત્સોડપદ્યન્મુનિપુદ્ગવાન્ ॥ ૪૩ ॥
 અચિન્તયચ્છમસુધાનિર્જરે નિર્જરા ઇવ ।
 સુદ્ધાતશીતલા પતે સૃષ્ણાભીતા મુમુક્ષવ ॥ ૪૪ ॥
 મૌઢશા વ્યસનાસકા અર્મૈકા સ્વગુરુપ્યપિ ।
 મનોરથદ્વહસ્તેષા ધિપરીતવિહારિણ ॥ ૪૫ ॥
 ધિગ્જન્મેદમિદ્ધામુત્ર દુર્યશો દુર્ગતિપ્રદમ્ ।
 તસાત્સુશૃતિની વેલા યત્રૈતે દષ્ટિગોચરા ॥ ૪૬ ॥
 અમીપા દર્શનાત્કોપિન્યાપ્યુપૃક્ત મયિ ।
 જનન્યા ક્ષીરમુત્તમપિ પિત્ત પ્રણાશયેત્ ॥ ૪૭ ॥
 ધ્યાયન્નિત્યપ્રતસ્તસ્યો નમસ્તેભ્યશ્ચકાર સ ।
 પ્રદત્તધર્મલામાશીર્નિર્ગન્ધ પ્રમુંરાહ ચ ॥ ૪૮ ॥
 કો ભવાનિતિ તે પ્રોકે પ્રકટ પ્રાહ સાહસી ।
 શુભદ્ધરાત્મજ સિદ્ધો દ્યૂતાન્માત્રા નિપેધિત ॥ ૪૯ ॥
 ઉદ્ઘાટદ્વારિ યાયાસ્ત્વમોકસીયન્મહાનિશિ ।
 ઇયન્તી ધાવના દત્તાડપ્રાવૃતદ્વારિ સદ્ગત ॥ ૫૦ ॥
 અત પ્રમૃતિ પૂજ્યાના ચરણો શરણૌ મમ ।
 પ્રાપ્તે પ્રવહણે કો હિ નિસ્તિતીર્પતિ નામ્નુધિમ્ ? ॥ ૫૧ ॥
 ઉપયોગ શ્રુતે દત્ત્વા યોગ્યતાહૃદ્માનસા ।
 પ્રભાવક ભવિષ્યન્ત પરિક્ષાયાથ તેડવદન્ ॥ ૫૨ ॥

રૂતશ્ચરિત્રિશાલાયામસાવુપશમોમિમિ ।
 આહુતોઽપૂર્વસસ્થાન તતોઽવાદિ ચ તેન સ ॥ ૬૮ ॥
 યદ્યેવ શમિસામીપ્યસ્થિતિ પદ્યામિ તે સુતૈ ।
 અમૃતેનૈવ સિચ્ચેત્તં નન્દનાનન્દનસ્થિતે ॥ ૬૯ ॥
 ધૂતવ્યસનિના સાધ્વાચારાતીતકુલેપિણામ્ ।
 સંઘ્રતો મમ દૃઢુ પદેતુ કેતુરિવ ગ્રહ ॥ ૭૦ ॥
 આગચ્છ ઘત્સ ! સોત્કણ્ઠા તથ માતા પ્રતીક્ષતે ।
 કિઞ્ચિન્મદ્વચનૈર્દૂના સન્તપ્તા નિર્ગમાત્તવ ॥ ૭૧ ॥
 સ પ્રાદ તાત ! પર્યાપ્ત ગેહાગમનકર્મણિ ।
 મમ લીન ગુરો પાદારવિન્દે હૃદય હ્રવમ્ ॥ ૭૨ ॥
 જૈનદીક્ષાધરો માર્ગે માર્ગે નિષ્પ્રતિકર્મત ।
 આચરિષ્યામિ તન્મોહો ભવદ્ગિર્મા વિધીયતામ્ ॥ ૭૩ ॥
 યાયા અપાવૃતઢારે વેશ્મનીત્યમ્બિકાવચ ।
 શમિસન્નિધ્યવસ્થાન મત નસ્તદમ્બૂદ્ધચ ॥ ૭૪ ॥
 યાવજીવ દિ વિદધે યદ્યહ તત્કુલીનતા ।
 અક્ષતા સ્યાદિદ ચિત્તે સમ્યક્તાત ! વિચિન્તય ॥ ૭૫ ॥
 અથાહ સમ્પ્રમાચ્છેષ્ટી કિમિદ ચંસ્તુ ચિન્તિતમ્ ? ।
 અસહ્યપ્રજવિક્ષેય ધન ક સાર્થયિષ્યતિ ॥ ૭૬ ॥
 ઘિલસ ત્વ યથાસોપ્ય વિદેદિ નિજયેઞ્ઞયા ।
 અધિમુઞ્ચન્સદાચાર સતા શ્લાઘ્યો ભવિષ્યસિ ॥ ૭૭ ॥
 એકપુત્રા તવાન્ગા ચ નિરપસ્યા વધૂસ્તથા ।
 ગતિસ્તયોસ્ત્યમેવાસીર્જીર્ણ માજીગણસ્તુ મામ્ ॥ ૭૮ ॥
 પિત્રેત્યમુદિતે પ્રાહ સિદ્ધ સિદ્ધશમસ્થિતિ ।
 સમ્પૂર્ણ લોભિવાળીભિસ્ત્ર મે શ્રુતિરશ્રુતિ ॥ ૭૯ ॥

૧ રૂતશ્ચ ચરિત્રિશાલા પાઠાતર ૨ ગતો (જેઞ્જોળી) મૂચન છે તતો પણ અર્થ
 આપે છે ૩ સુત સ્થાને સુત સળોધન અર્થમા (જેઞ્જોળી) યોગ્ય છે મૂળ
 પાઠ અશુદ્ધ ૪ સિચ્ચેય એ પાઠ ઉપરના પાઠાતરો સ્વીકારતા
 બધે બેસે (સૂચન જેઞ્જોળી) અથવા નેવ સિચ્ચેત પાઠાતર ૫-સ્થિતે ને
 બદલે સ્થિતિ પાઠાતર છે તે સાચો અર્થ આપે છે અથવા નંદની નંદન
 સ્થિતે । પાઠાતર ૬ સઘ્રતિ પાઠાતર વધા યોગ્ય છે ૭ વત્સ પાઠાતર
 ૮ પ્રદેદિ પાઠાતર

વ્રહ્મણીવ મનો લીન પ્રમાતો ગુરુપાદયો ।
 નિપત્ય વ્રૂહિ દીક્ષા (દિ) પુત્રસ્ય મમ ચચ્છત ॥ ૮૦ ॥
 રૂતિ નિર્વ્યથતસ્તસ્ય તથા ચક્રે શુભઙ્કર ।
 ગુરુ પ્રાદાત્પરિગ્રજ્યા તસ્ય પુણ્યે સ્વરોદયે ॥ ૮૧ ॥
 દિને કતિપથૈર્માસમાને તપસિ નિર્મિતે ।
 શુભે લગ્ને પશ્ચિમહાવતારોપણકર્મણિ ॥ ૮૨ ॥
 દિગ્વ્યથ ધ્યાવયામાસ પૂર્વતો ગચ્છસન્તતિમ્ ।
 સત્પ્રભુ શ્રુણુ વત્સ ! ત્વ શ્રીમાન્ ચત્રપ્રભુ પુર ॥ ૮૩ ॥
 તચ્છિધ્યયજ્ઞસેનસ્યામૂઢિનેયચતુષ્ટયી ।
 નાગેન્દ્રો નિર્વૃત્તિશ્ચન્દ્ર ર્યાતો વિદ્યાધરસ્તથા ॥ ૮૪ ॥
 આસીન્નિવૃત્તિગચ્છે ચ સુરાચાર્યો ધિયા નિધિ ।
 તઢિનેયથ્થ ગર્ગર્પિરહ દીક્ષાગુરુસ્તવ ॥ ૮૫ ॥
 શીલાઙ્ગાના સહસ્રાણિ સ્વયાષ્ટાદશ નિર્ભરમ્ ।
 યોઢવ્યાનિ વિવિધામમમિજાત્યફલ શ્વદ ॥ ૮૬ ॥
 ઓમિતિ પ્રતિપચાથ તપ ઉગ્ર ચરશ્વસો ।
 અધ્યેતા વર્તમાનાના સિદ્ધાન્તાનામજાયત ॥ ૮૭ ॥
 સ ચોપવેશમાલાયા ધૃત્તિ યાલાવયોધિનીમ્ ।
 વિદધેડચહિતપ્રજ્ઞ સર્વજ્ઞ ઇવ ગીર્મરૈ ॥ ૮૮ ॥
 સુરિર્દાક્ષિણ્યચ દ્રાવ્યો ગુરુમ્નાતાસ્તિ તસ્ય સ ।
 કથા પુચલયમાલા ચક્રે શૃંગારનિર્ભરામ્ ॥ ૮૯ ॥
 કિશ્ચિત્સિદ્ધહૃતગ્રન્થસોત્પ્રાસ સોડચદત્તદા ।
 લિખિતે કિં નયો ગ્રન્થસ્તદચસ્થાગમાક્ષરૈ ॥ ૯૦ ॥
 શાસ્ત્ર શ્રીસમરાદિત્યચરિત કીર્ત્યતે ભુવિ ।
 યદ્રસોર્મિન્પ્રુતા જીવા સુચૃટાચ ન જાનતે ॥ ૯૧ ॥
 ઐયોત્પત્તિરસાધિખ્યસારા કિશ્ચિત્કથાપિ મે ।
 અહો તે લેક્ષકસ્યેવ ગ્રન્થ પુસ્તકપૂરણ ॥ ૯૨ ॥
 અથ સિદ્ધકવિ પ્રાહ મનો દૂનો(પિ)પિ નો સ્વરમ્ ।
 યૈયોતિષ્ઠાતપાઠાનામીદશી કવિતા મવેત્ ॥ ૯૩ ॥

૧ એક પ્રતમા પુત્રસ્ય પછીનો આખો વિભાગ અને ૮૧ માં શ્લોકનો તસ્ય
 મુધીનો વિભાગ છેડી દીધો છે ૨ નવમપ્રકર પાઠાતર ૩ અર્થાપત્તિ બોધને
 (લેક્ષણી) સૂચના બરાબર લાગે છે ૪ મારા ધારવા પ્રમાણે વચ્ચે બોધને.

કા સ્પર્ધા સમરાદિત્યઋચિત્રે પૂર્વસૂરિણાં ।
 સ્વયોતસ્યેવ સૂર્યેણ માદગ્મન્દમતેરિવં ॥ ૯૪ ॥
 શ્વમુદ્વેજિતસ્વાન્તસ્તેનાસૌ નિર્મમે બુધ ।
 અન્યદુયાધસમ્પન્દ્યા પ્રસ્તાવાષ્ટકસમ્મૃતામ્ ॥ ૯૫ ॥
 રમ્યામુપમિતમગ્રપ્રપન્ચાર્યા મહારુધામ્ ।
 સુયોધકથિતા વિઠ્ઠદુત્તમાઙ્ગવિધૂનનીમ્ ॥ ૯૬ ॥
 ગ્રન્થાવ્યાર્યાનયોગ્ય યદેન ચક્રે શમાશ્રયમ્ ।
 અત પ્રભૃતિ સહોઽગ્ર વ્યાર્યાતૃવિરુદ્ધ દર્દો ॥ ૯૭ ॥
 દર્શિતાયાસ્ય તેનાય હસિતુ સ તતોઽવદત્ ।
 રૂઢક કવિત્રમાધેય ત્વહુણાય મયોદિતમ્ ॥ ૯૮ ॥
 તતો વ્યચિન્તયત્સિદ્ધો જ્ઞાયતે યદપીહ ન ।
 તેનાપ્યજ્ઞાનતા તસ્માદધ્યેતવ્ય ધ્રુવ મયા ॥ ૯૯ ॥
 તર્કગ્રન્થા મયાધીતા સ્વપરેપીહ યે સ્થિતા ।
 વૌધપ્રમાણશાસ્ત્રાણિ ન સ્યુસ્તદેશમન્તરા ॥ ૧૦૦ ॥
 આપપ્રચ્છે ગુરુ સમ્યગ્ ત્રિનીતવચનસ્તત ।
 પ્રાન્તરસ્થિતદેશેષુ ગમનાયોન્મનાયિત ॥ ૧૦૧ ॥
 નિમિત્તમઘલોન્મયાથ થૌતેન વિધિના તત ।
 સવાત્સત્યમુગ્રાચાથ નૌધપ્રાથમઋત્પિકમ્ ॥ ૧૦૨ ॥
 અસન્તોપ શુભોઽધ્યાયે વત્સ^૧ કિશ્ચિદ્વદામિ તુ ।
 સત્ત્વમગ્ર ન સત્ત્વાના સમયે પ્રમયે ધિર્યો ॥ ૧૦૩ ॥
 બ્રાન્ત ચેત કદાપિ સ્યાદ્દેત્વાભાસૈસ્તદીયકૈ ।
 અર્થા તદાગમશ્રેણે સ્વસિદ્ધાતપરાહુણ ॥ ૧૦૪ ॥
 ઉપાજિતસ્ય પુણ્યસ્ય નાશ ત્વ પ્રાપ્સ્યસિ ધ્રુવમ્ ।
 નિમિત્તત્ત્વં દૃઢ મન્યે તસ્માન્માત્રોદયમી ભવ ॥ ૧૦૫ ॥
 અથ ચેદવલેપસ્તે ગમને ન નિવર્તતે ।
 તથાપિ મમ પાર્શ્વ ત્વમાગા વાચા મમેકદા ॥ ૧૦૬ ॥
 રજોદરણમસ્માક વ્રતાઙ્ગ ન સમર્પયે ।
 શ્વયુક્ત્વા મૌનમાતિષ્ઠકુર ચિત્તવ્યથાધર ॥ ૧૦૭ ॥

૧ પૂર્વસૂરિણામ્ ઓટી નિભમ્નિ વધારે ઠીક લાગે છે ૨ રિહ પાઠાતર
 ૩ પ્રયવ્યા પાઠાતર છે સૂચન ગ્રન્થ-અરાખર અથ આપે છે ૪ નાથ જોધએ
 (જેકોળી) આ મૂચના અરાખર લાગે છે પાઠ અશુદ્ધ જણાય છે ૫ ધિયા
 પાઠાતર વધારે સમીચીન છે સત્ત્વ સાથે સત્ય પાઠાતર ૬ પ્રાપ્સ્યસિ પાઠાતર
 ૭ ગુરુ સ્થાને ગુરુ સૂચન પાઠાતર પણ તે છે

प्राह सिद्धं श्रुतीच्छादयित्वा शास्त्रं हि फल्गुयम् ।
 अमङ्गलं प्रतिहतमदृतम् त्वं दृष्ट्वा १ ॥ १०८ ॥
 चक्षुरद्वयं येन मम शारमय मुदा ।
 पुनस्तद्ध्यामयेत्को हि धृमायितपरोत्तिमि १ ॥ १०९ ॥
 अत्यं यच्च यथं तावत् १ मयि पूर्येद्दाहृतम् ।
 यं पुत्नीनो निजगुणमयुग परित्यजेत् ॥ ११० ॥
 मत्तं कदापि श्रुयेत् चेद्विद्वन्मनुजः ।
 तथापि प्रभुपादागामादज्ञं विदधं ध्रुवम् ॥ १११ ॥
 (दुरूपेयानि यानि ज्ञाना शास्त्राणीति श्रुतश्रुतिः ।
 स्वप्रज्ञायाः प्रमाणं तद् दुरूपेयं तदुपलक्षणम् ॥)
 इत्युन्निष्ठा प्रणम्याथ स जगाम यथेष्टितम् ।
 महायोधाभिधं बाह्वुरमयत्तत्रेभृत् ॥ ११२ ॥
 बुद्धाधीयमतेस्तस्याङ्गोऽपि प्रबोधतः ।
 विद्वद्बुद्धाश्चास्मात्तेषामासीद्यमदृतिः ॥ ११३ ॥
 तस्याङ्गीकरणे मन्त्रस्तेषामासीदुरासदः ।
 तमस्युद्योतको रत्नमाप्य माप्यस्थ्यमाश्रयेत् ॥ ११४ ॥
 तादृशं च प्रपद्येत्तत्रैकं गच्छेत्कर्मणि ।
 तं चिप्रलम्भयामासुर्मनयस्त्रीररा रसात् ॥ ११५ ॥
 शनैर्भ्रातृमनोवृत्तिर्यभूयासां यथा तथा ।
 तदीयदीक्षामादत्तं जैरमागातिनि स्पृह ॥ ११६ ॥
 अन्यदा तर्गुदत्तेऽसां स्वाप्यमातोऽयद्वन्ननु ।
 एकमेव मया पूर्वं सवीक्ष्य शूरयो ध्रुवम् ॥ ११७ ॥
 इति प्रतिवृत्तं यस्मात्तदग्रे तत्प्रतिश्रवम् ।
 सत्यसन्धस्त्यजेत्तत्कस्तत्र प्रहिणुताय माम् ॥ ११८ ॥
 इति सत्यप्रतिश्रवमतिचारं च सांगते ।
 मयमागस्ततः प्रेषु स चागाहृदसन्निधौ ॥ ११९ ॥

१ व्यामयत् स्थाने विनिमयेत् सूत्रं (१। ७६० ॥) अथ ज्ञानो' ३२वो
 आत्मन्नेटवे व्यापि उपरवी क्रियापद व्यामयत् ययु ७ अथ भाई धातु ७
 २ तमसि उद्योति कां (सूत्रं ७६००१) आ वधारे अध भिसे ७ उद्योतिने
 २७ साधे द्वि अेकवचन (१५) एतु ३ पूर्व पाडातर ४ सचेतन अथवा
 स्व मतीकृत पागातर अथुद्ध अद्याय ७

ગત્વાથોપાધ્યયે સિંહાસનસ્થ વીક્ષ્ય ત પ્રભુમ્ ।
 ऊर्ध्वस्था न शुभा यूयमित्युक्त्वा मौनमास्थित ॥ ૧૨૦ ॥
 ગર્ગસ્વામી વ્યમૃદ્ધચ્ચ સજ્જરે તદિદ કુલમ્ ।
 अनिमित्तस्य जेनीचाग्र नान्यथा भवति ध्रुवम् ॥ ૧૨૧ ॥
 અસ્માક ગ્રહૈપમ્પ્રમિદ જજ્ઞે યદીદૃશ ।
 सुविनेयो महाविद्वान् परशास्त्रप्रलम्भित ॥ ૧૨૨ ॥
 તદુપાયેન કેનાપિ યોધ્યોઽસા યદિ ભોક્સ્યતે ।
 तदस्माक प्रिय भाग्येऽदित कि बहूक्तिमि ? ॥ ૧૨૩ ॥
 ધ્યાત્રેત્યુત્થાય ગુરુમિસ્ત નિવેદ્યાસનેઽર્પિતા ।
 चैत्यवन्दनसूनस्य वृत्तिर्ललितविस्तरा ॥ ૧૨૪ ॥
 ઝચુક્ષ યાવદાયામ કૃત્વા ચૈત્યનર્તિ નયમ્ ।
 ग्रन्थस्तावदय वीक्ष्य इत्युक्त्वा तेऽगमन् वहि ॥ ૧૨૫ ॥
 તત સિદ્ધચ્ચ ત ગ્રન્થ વીક્ષ્યમાણો મહામતિ
 व्यमृशतिरुमकार्यं तन्मयारब्धमचित्तितम् ? ॥ ૧૨૬ ॥
 કોઽન્ય એવનિધો માદગનિચારિતકારક ।
 स्वार्थभ्रंशे परास्यानैर्मणि काचेन हारयेत् ॥ ૧૨૭ ॥
 મહોપકારી સ શ્રીમાન્હરિભદ્રપ્રભુર્યત ।
 मंदर्थमेव येनासौ ग्रन्थोऽपि निरमाप्यत ॥ ૧૨૮ ॥
 આચાર્ય હરિભદ્રો મે ધર્મયોધરુરો ગુરુ ।
 प्रस्तावे भावतो हन्त स एवाद्ये निवेशितं ॥ ૧૨૯ ॥
 અનાગત પરિણાય ચેત્યવન્દનસશ્રયા ।
 मंदर्थ निर्मिता येन वृत्तिर्ललितविस्तरा ॥ ૧૩૦ ॥
 ધિપ વિનિર્ધૂય કુયાસનામય,
 व्यचीचरद्य कृपया मदाशये ।
 અચિત્યવીર્યેણ સુગાસનાસુધા
 नमोऽस्तु तस्मै हरिभद्रसूरये ॥ ૧૩૧ ॥

૧ કલ્પ પાઠાતર સૂચ ૧ ફલમ્ ૨ નયમ્ સ્થાને વયમ્ બોધએ મૂળ
 અશુદ્ધ બાણાય છે ૩ મહોપકારી (સૂચન ગ્રો બેદોળી) ૪ આની સાથે
 ઉપમિતિ ગ્રંથની પ્રશસ્તિ સરખાવો આઠમા પ્રસ્તાવની આખરે મૂળ પણ
 આપવામા આવે ૫ ઉપમિતિમા નિવેદિત છે ૬ સદર પ્રશસ્તિમા આ
 શ્લોક પહેલા ૧૩૧ મો આવે છે. ૭ મદર્થેવ કૃતા એવો પાર ૨૮૭ ૧૩૧
 સ્તિમા છે

કિં કત્તા ચ મયા શિષ્યામાસેનાથ ગુરુર્મમ ।
 વિશાયૈતન્નિમિત્તેનોપકર્તુ ત્વાહ્યમિપાત્ ॥ ૧૩૨ ॥
 તદદ્વિરજન્મા મૌલિ પાવયિષ્યેઽધુનાનિશમ્ ।
 આગ સ્વ કથયિષ્યામિ ગુરુ મ્યાગ્રહ્યનીદશ ॥ ૧૩૩ ॥
 તથાગતમતિન્નાન્તિગતા મે પ્રત્યતોઽમુત ।
 કોદ્રવમ્ય યયા શસ્ત્રાઘાતતો મદનમ્નમ ॥ ૧૩૪ ॥
 એવ ચિત્તયતસ્તસ્ય ગુરુર્ગ્રાહ્યમુવસ્તન ।
 આગતસ્તદશ પદ્યન્ પુસ્તકસ્ય મુદ્ વધૌ ॥ ૧૩૫ ॥
 નૈપેધિકીમહાશબ્દ શ્રુત્વોદ્ધુ સમ્મન્માદમૂત્ ।
 પ્રણમ્ય રુક્ષયામાસ શિરસા તત્પદદ્વયમ્ ॥ ૧૩૬ ॥
 ઉપાચ કિનિમિત્તોઽય મોહસ્તથ મયિ પ્રમો ! ।
 કારયિષ્યતિ ચૈત્યાનિ પશ્ચાર્તિક માદશોઽધમા ॥ ૧૩૭ ॥
 ઝમ્મીલા દૂપકા સ્ફોટસ્ફુટત્રેદનવિદુહ ।
 સ્વાદયિન્નાશ્વલા દન્તા કુશિષ્યાથ ગતા શુભા ॥ ૧૩૮ ॥
 આહૂતો મિલનવ્યાજાદ્દોધાયેવ ધુર પ્રમો ! ।
 હારિભદ્રસ્તથા પ્રથો ભયતા ત્રિદશે કરે ॥ ૧૩૯ ॥
 મન્નમ્નમ કુશાલેષુ પ્રભુ વિશ્વપયે તત ।
 સ્વસ્યાતેવાલિપાશસ્ય પૃષ્ઠે હસ્ત પ્રદેદિ મે ॥ ૧૪૦ ॥
 દેવગુર્વાચયશોભ્યમહાપાપસ્ય મે તથા ।
 પ્રાયશ્ચિત્ત પ્રયચ્છાદ્ય દુર્ગતિચ્છિત્તૃપા કુદ ॥ ૧૪૧ ॥
 અધોવાચ પ્રમુસ્તન્ન કઠુનાશરણાશય ।
 જાનન્દાશ્રુપરિશ્રુત્યા પરિઘ્નિન્નોત્તરીયક ॥ ૧૪૨ ॥
 મા સેદ વસ્ત ! કાર્પાસ્ય કો ધનીયયતે નવા ।
 પાનશૌણ્ડેરિવાભ્યસ્તકુતકમદનિદ્વલૈ ॥ ૧૪૩ ॥
 નાહ ત્વા ધૂર્તિત મયે યદ્વચો વિસ્મૃત ન મે ।
 મદેન વિકલ્ કોઽપિ ત્વા યિના પ્રાકૃશ્રુત સ્મરેત્ ॥ ૧૪૪ ॥
 વેપાદિધારણ તેષા મિશ્વાસાયાપિ સમ્મભવેત્ ।
 અતિન્નાર્તિ ચ નાગ્રાહ માનયે તવ માનસે ॥ ૧૪૫ ॥
 પ્રત્યાતવન્તુ રૂપગ્રંથાતશાસ્ત્રાર્થમર્મક ।
 ક શિષ્યસ્ત્યાદશો મચ્છેઽનુચ્છે મધિત્તચિન્નમ ॥ ૧૪૬ ॥

૧ ધનીવચ્યતે પાઠાતર ધનીવચ્યતે સૂચન બેકોળી ૨ ધૂર્તિત સ્થાને ધૂર્વિત
 સાચુ ૩૫ બેકોળે એવો ગ્રેા બેકોળીનો મત છે ૩ પ્રા પાઠાતર.

इत्युक्तिमिस्तमानन्दे प्रायश्चित्त तदा गुर ।
 प्रददेऽस्य निजे पट्टे तथा प्रातिष्ठिपञ्च तम् ॥ १४७ ॥
 स्वयं तु भूत्वा निस्सङ्गस्तुङ्गद्रङ्गभुव तदा ।
 हित्वा प्राच्यपिंचीर्णाय तपसेऽरण्यमाश्रयत् ॥ १४८ ॥
 फायोत्सर्गां कदाप्यस्यादुपसर्गसहिष्णुधी ।
 कदापि निर्निमेषाक्ष प्रतिमाभ्यासमाददे ॥ १४९ ॥
 कदाचित्पारणे प्रान्ताहारधारितशम्भरम् ।
 कदाचिन्मासिकार्धञ्च तपोमि कर्म सोऽक्षिपत् ॥ १५० ॥
 एव प्रकारमास्थाय चारित्र दुश्चर तदा ।
 आयुरन्ते विधायाथानशन स्वर्ययौ मुधी ॥ १५१ ॥
 इतश्च सिद्धव्याख्याता विप्यात सर्वतोमुखे ।
 पाण्डित्ये पण्डितमन्यपरशासनजित्वर ॥ १५२ ॥
 समस्तशासनोद्योत कुर्येन्सूर्य इव स्फुटम् ।
 विशेषतोऽवदातेस्तु रुतनिवृत्तिनिवृत्ति ॥ १५३ ॥
 असह्यतीर्थयात्रादिमहोत्साहे प्रभाषणा ।
 कौरवद्वार्मिके सिद्धो वच सिद्धि परा दधौ ॥ १५४ ॥
 श्रीमत्सुप्रभदेवनिर्मलकुलालङ्कारचूडामणि ।
 श्रीमन्माधकवीश्वरस्य सहजप्रेक्षापरीक्षानिधि ॥
 तद्वत् परिचिन्त्य कुग्रहपरिप्लव्ण कथञ्चित्कलि ।
 प्रागल्भ्यादपि सङ्गत त्यजत भो लोकादये सिद्धये ॥ १५५ ॥
 श्रीचन्द्रप्रभसूरिपट्टसरसीहसप्रभ श्रीप्रभा
 चन्द्र सूरिनेन चेतसि रुते श्रीरामलक्ष्मीभुवा ।
 श्रीपूर्वपिंचरित्ररोहणगिरे सिद्धिपिंवृत्ताख्यया ।
 श्रीप्रसुप्तमुनीन्दुना प्रिदादित शृङ्गो जगत्सप्यया ॥ १५६ ॥

इति श्रीसिद्धिपिप्रबन्ध ।

શ્રી પ્રભાવકચગ્રિભાંથી

શ્રી સિદ્ધર્ષિસૂરિનો પ્રબધ (ચૌદમું શૃંગ)

બુદ્ધિ, અકુશ અને ધ્યાનના ઘન બની ગયેલા શ્રી સિદ્ધર્ષિ જેમના અથો હાથ પૃથ્વીમા નિર્મથમતમા અથપપાને પામી ગયા છે તેઓ કલ્યાણલક્ષી આપો ૧. અત્યંત સરકાર પામેલી (પરિપક્વ થયેલી) શ્રી સિદ્ધર્ષિ પ્રભુની વાણી જેની ઉપાસના કરનાથી અનાદિ કાળથી વાગેલા અનિધાના સરકારો નાશ પામી જાય છે તે તમારૂં રક્ષણ કરે ૨. જેનો પૂર્વજ (વડીલ) વિદ્વાનોનો અગ્રેસર મુખ્ય થયો હતો અને અતિ ઉત્તમ ભાગ્ય લક્ષ્મીવાળો કનીશ્વર માધ જેનો બંધુ થતો હતો ૩. જડ આશયવાળાને (મદ બુદ્ધિવાળાને) ત્રાસ આપનાર (નુજવી દેનાર), આખા રાજ્યોના સમૂહને અમત્તાર ઉત્પન્ન કરનાર અને સર્વ પાપસમૂહને વારનાર તેમણે (શ્રી સિદ્ધર્ષિનું) ચરિત્ર ૬ હવે વર્ણવીશ ૪. નિરતર યુવાન રહેલી લક્ષ્મીનું ધામ ગુર્જર (ગુજરાત) દેશ છે જેમા ઘડપણ તો માત્ર વેશ (કપડા) માજ દેખાય છે અને જે દેશ લગાઈ કરનાને તૈયાર થઈ રહેલ અન્ય બહારના રાજ્યોને જીતવો ઘણો જ મુશ્કેલ છે ૫. આખી પૃથ્વીનું જાણે મુખ (મોહુ) હોય તેણે ત્યાં (એ દેશમા) શ્રીમાલ નામનું શહેર છે, જ્યાં મદિર ઉપર આવી રહેલ શિખરો મુગટને સ્થાને દીપી રહેલ છે ૬. ત્યાં મહેલો સખ્ત વાગળ (કોટ વિગેરે) થી મુશોભિત છે ત્યાંના રાજમાર્ગો મદમસ્ત હાથીઓથી ઘોળી રહેલ છે ૭. ત્યાં જૈન મદિરો નવા તાજા ધૂપની ગંધથી મધમધાયમાન થઈ રહેલા છે, મહાન સુધિઓ તદ્દન નિસંગ થઈ ગયેલા છે અને પોતાના સગાસબ ધીને આશ્રય જરા પાપુ કરતા-ડચ્છતા નથી ૮. ત્યાં શ્રી વર્મલાલ નામનો રાજા હતો એણે હાથીઓ અને વોગઓના સમૂહથી પોતાના રાનુવર્ગને દૂર રોકી દીધો હતો, એ રાનુઓના મર્મભાગને બેદી

૧ નિર્મથ અર્થો અથ શબ્દ મેલ છે (૧) અથ એટલે બધાન જૈન મતને નિમગ્નપ્રવચન કહેવામા આવે છે તેવા મતમા (૨) અથ એટલે પુસ્તકપણાને જેમની કૃતિઓ પામી ૧૪ છે એટલે જેમની કૃતિ બહુ પ્રસિદ્ધ થયેલી છે એવા ૨ પૃથ્વી આખી સરીર રૂંધે તેનું મુખ આ નગર તેમા ચૈત્યોપરના શિખરો ને મુખ રૂપે આખી ઉપમા જણાવે પડ્યા છે

નામનાગ હતો અને જાતે (અપરાધને ઝાગે) અક્ષમ (ક્ષમા નહિ
ગનારો) હતો ૯. એ રાજાને સુપ્રસાદન નામનો મંત્રી હતો એ
જગતનો (સર્વ લોકોનો) પપુ મિત્ર હતો, એ સર્વ વ્યાપારની
મુદ્રાનો^૧ ધારણ કરનારો હતો અને દુર્જન મનુષ્યોના મુખ ઉપર
મટોર છાપ કરનારો હતો (તેને બધ કરી દેનારો હતો) ૧૦. દેવો અને
૧૮શનો એની રાજ્યનીતિ અને વ્યવહારગીતિ જોઈને વિશ્વપદ્મ અ
વધ્યન કરીને તપ કરવા સાર આકાશમાં જ રહ્યા છે ૧૧. એના જાણે
બંને ખલા હોય તેવા આખી દુનિયાનો ભાર ઉપાડનારે સમર્થ
બે પુત્રો હતા પ્રથમ મોટો પુત્ર વિખ્યાત ચરિત્રવાળો દત્ત હતો
અને બીજો સુલકર હતો ૧૨. પ્રથમ પુત્ર દત્ત જે લક્ષ્મીની બાબ
તમા ઇંદ્રને મળતો હતો તે પોતાના ઉપર આધાર રાખનારને લક્ષ્મી
મારી રીતે આપનાર હતો, પોતાનું ચપૂલું વ્યાન શુદ્ધ ધર્મમાં રાખ
નારી બુદ્ધિવાળો હતો અને ખગલ કૃત્યમાં કોઈ પણ વખત પ્રવૃત્તિ
કરનારો ન હોતો ૧૩. તેના મહેલના સિખર ઉપર દરકી ગહેલ
કોટિલ્લની ધજાના^૨ કુડમાં ઝળગી ગહેલી લક્ષ્મી જાણે જળમાંથી
જ જન્મેલી^૩ હોય તેમ તેની પામેથી નદિ ચાલી ગઈ જ નહિ, દર
ગઈ જ નહિ ૧૪. તેને (દત્તને) આ માથ નામનો પુત્ર હતો-જે
ભોજનજાતો બાળમિત્ર હતો, જે વૃત્તિ કરનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ હતો, જે
દેવી સરસ્વતીના રચ જેવો હતો, જે વર્તનની બાબતમાં ચદન જેવો
(મુનાસિત અને મુદત, ઘસારો ખાનાગ અને શાંતિ કરનાર) હતો
૧૫. જેણે (માથે) શિશુપાલવન નામનું જાવ્ય બનાવીને આ કાળના
નોકોને સરસ્વતી દેવીના રસનો સારાસાર સારી રીતે ચખાડી આપ્યો

૧ રાજાનો મંત્રી હોવા છતાં લોકોનો મિત્ર હતો રાજ્ય પ્રભ બનેલુ દિવ
મનાર હતો આ શુભ બદ્ધ અલ્પ સ્થાનમાં સાથ હોય છે

૨ વ્યાપારની મુદ્રા Chanceller of Exchequer વ્યાપારશક્તિ ઉપર
વ્યાન રાખનારો

૩ ઉશન શુક એ ધમરાસના કર્ના કહેવાય છે રાજ્યનીતિ રીતિ જોઈને
દેવો અને શુકો તે આકાશમાંજ રહે છે, પૃથ્વીપર આવવાનો વિચાર કરતા નથી

૪ અગાઉ કરોટ મહોર થાય તેના ઘરપર ધન લડતી હતી તે કોટિલ્લ
તેટલા માટે કહેવાતા અને છપ્પન કરોટ થયે ઘરે બેવી (નાખત સરણાઈ) વા
ગતા સારે 'છપ્પન ઉપર બેરી વાગી' એમ કહેવાય

૫ જલજન્મ એટલે કમળ પણ થાય એ જલવાતર હોય છે એટલે લક્ષ્મી
નદી કમળ જેવી શોભે છે પુરાણ પ્રમાણે લક્ષ્મી પણ સમુદ્રમંથન કાળે જળ
માંથી નીકળેલ છે તેનું પણ સૂચવન જણાય છે

■ અને જે કાચ તેની સાથે (હમેશની) યાદગીરી છે ૧૬. શ્રી માધ જેના કાચ રૂપી ગંગાની ઉર્મિના છાટપા (મીકર)થી ચિત્તની જડતા (મદતા) દૂર થઈ જાય છે તે અતિ ઠીક જુદ્ધિવાળો હતો અને વખાણને પાત્ર હતો તે કોની પ્રગમાને પાત્ર ન થાય? ૧૭. હવે બીજો પુત્ર શુભકર એકી હતો તે આખી દુનિયાનું ભત્રું કરનાર હતો એના દાનસખી એટલા બધા અદ્ભુત બીજો જવાતા હતા ■ તેથી ઇંદ્ર પણ રાજ્ય થઈ ગયો હતો ૧૮. લક્ષ્મીપતિ (કૃષ્ણ)ને જેમ લક્ષ્મી હતી તેવી તેને લક્ષ્મી નામની સ્ત્રી હતી એણે આખી દુનિયામાં પ્રસિદ્ધ મીતા વિગેરે સતીઓને માચી કરી બતાવી હતી ૧૯. (તેઓનો) સિદ્ધ નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલ એક પુત્ર હતો, એ ઇંદ્રના નદનનના આભૂષણ જેવો હતો, દેવતાઓને જેમ વટપટ્ટા ઇચ્છા પૂરે તેમ માનનારાઓને એ ઇચ્છા પ્રમાણે દાન આપનારો હતો ૨૦. ધન્યા નામની એક યો ય ખાનદાન કુળની ધન્યા સાથે એના માતૃપિતાએ એનો વિવાહ કર્યો હતો એની માથે 'દોશુદક દેવોની પેઠે એ વિષયસુખ ભોગવતો હતો ૨૧. વખતના વહેવા સાથે એ જુગદુ રમવાનો અત્યંત શોખીન થઈ ગયો અને પોતાની સ્ત્રીસાથેના સસાર-વહેવારથી દૂર થતો ચાલ્યો અહાહા! નિદ્વાન-સમજી માણસોને પણ પોતાના કર્મ ઉપર નિજ્ય મળાવ્યો મુશ્કેલ છે! કર્મ કોઈને છોડતા નથી ૨૨ એના પિતાએ માતાએ શુશ્રુષાએ ભાઈઓએ સબધીઓએ અને મિત્રોએ તેને જુગટાથી ઘણો વાપા, બહુ બહુ ગીતે ચમગવ્યો પણ એ હરામચામકાથી એ પાછો હઠ્યો નહિ ખરેખર, વ્યસન (પડેલી કે પડતી રે)ને વારતુ ઘણું મુશ્કેલ છે. ૨૩. જ્યારે એ વાત બહુ વધતી ચાલી ત્યારે શુભ રહી રાખી નહિ, બાહેર થઈ ગઈ અને એ તો જુગદુ રમનામા એકતાન લગાવી રહેલા ધૂતારાઓને સપૂર્ણ વશ થઈ રહ્યો અને સદાચારથી તદ્દન દૂર દૂર જતો ચાલ્યો ૨૪. એણે જુગટા ઉપર પોતાનું ધક ધ્યાન એતુ લગાડ્યું કે એમા એ યોગીની^૩ પેઠે એકચિત્ત થઈ ગયો

૧ એને જોઈને સીતા વિગેરે સતીઓ જરૂર થઈ હશે કવિ ૧૧ ક'પનામા જ નહિ હોય એમ ખાતરી થતી હતી

૨ દોશુદક દેવ એ એક ભવિતા દેવો છે બદ્ધ સુખ ભોગવનારા છે હૃદય સુખમાં આસક્ત ■ અને આખી જીવગામા એકસરખા વિષયસુખનો અનુભવ કરે છે

૩ યોગીની એકતાનતા અને પરીપક્ષસહન અત્ર સરખાવના યોગ્ય ■ હોંકા સર્વ સદન કરે છે યોગી જોડયા દુઝો વેડે છે પણ આરાયમાં ફેરફાર દોવાથી કળમા મોડા તક્ષણ પડે છે

અને વિચારપૂર્વક તરસ સહન કરવા લાગ્યો, ભૂખ સહન કરવા લાગ્યો, ઠડી ખમવા લાગ્યો, ગરમી ખમવા લાગ્યો, પણ માત્ર એ સાધુ પુરુષ કે ભલા માણસના વાગ્યથી હજી ઠરતો હતો રપ, મઝવી રાત્ર (મંપરાત) ગયા છતાં પણ એ ચેતાને ઘરે આનતો ન હતો એકલી એની પત્ની એની રાહ બેઠી રહેતી હતી અને એમ એ બિચારી દરરોજ વાટ બેઠા જ કરતી હતી ર૬. ગતોના ઉત્તરગરાથી એની (ધન્યાની) તદુરસ્તી તદ્દન બગડી ગઈ અને ઘરના કામમા આખો દિવસ પરોવાયલી રહેતી હોવાને લઈને એ ગરીબે ઘટી લેવાઈ ગઈ એવી તેની સ્થિતિ થઈ ગઈ હતી તેથી તેની સાસુ (લક્ષ્મી દેવી) આખોમાથી આસુ સારતી તેની માથેના ગાઢ સબંધને લઈને કંકેશ વાળીએ ડુસકા ભરતી ભરતી તેને (વહુને) એક દિવસ જોવા લાગી—૨૭-૨૮. “હુ બેઠી છું ત્યાં મુઠી તારા અપમાન કે તારાં તિરસ્કાર કરનાર ડોણ છે? તેથી ડોઢ ખોટા સાચા વિકલ્પોથી તું ધરકામમા પૂરતું ધ્યાન આપી ગતી નથી એમ જણાય છે તારા સાસરાજી પણ કામનાજમા બહુ વ્યાજ રહે છે, હમણાં તેઓથી દરબારમાથી આવશે અને પ્રભુપૂજની સામગ્રી વિગેરે તૈયાર નહિ જીએ તો મારા ઉપર શુસ્સે થશે, માટે તું મને સાચે માસુ કહી દે, જેથી તને થતી પીડાને હુ એન્દમ ઉપાય કરું” ૨૯-૩૧. ધન્યાએ જવાબ આપ્યો “નાઈ નથી—આ પ્રમાણે કહ્યા પછી સાસુએ બહુ આગ્રહ કર્યાં સારે તે બોલી “તમાગ પુત્ર અરેથી રાત ગયા પછી બહુ મોડા આવે છે! હુ શું કરું?” ૩૨. પુત્ર વધૂની હઠીકત સાભળી સાસુજીએ કહ્યું “અરે! આ વાત તં મને બહાર પહેલા કેમ ન બહી? હુ જાતે જ છોકરાને કહવા અને મીઠા વચનોથી ઠેકાણે લઈ આવીરા દીકરી! તું આવે મુઠં જાને, તારા મનમા જરા પણ ચિંતા રાખીરા નહિ આવે રાત્રે હુ ઉત્તરગરો કરીરા અને બધી વાત સભાળી લઈગ તું તારા મનમા જરા પણ અધીરપ રાખીરા નહિ” ૩૩-૩૪. પુત્રવધૂએ એ વાત કબૂલ કરી તે રાત્રે સાસુ (લક્ષ્મીદેવી) જરા પણ ઉઘ લીધા વગર ઘરના બારણા પાછાં રહી રાત્રિને છેલ્લે પહેરે (ત્રણ વાગ્યા પછી) પુત્ર (મિદ્ધ) આપ્યો ૩૫. હાથે સ્વયં તેણે કહ્યું કે ‘બાણા ઉધારો, બારણા ઉધારો’ એટલે અદરથી માતાએ સભળાય તેવી રીતે કહ્યું ‘અરે! આટલી મોટી ગત્રે દોણ આપ્યો છે?’ ૩૬. બહારથી મિદ્ધે જવાબ

આપ્યો 'એ તો હું સિદ્ધ છું, સિદ્ધ છું' એટલે માતાએ ખોટો ક્રોધ કરીને અદરથી જવાબ આપ્યો—'આવા વખત ઠેકાણા વગરના રખડ કોઈ સિદ્ધને હું ઝોળખતી નથી' ૩૭ 'અરે! પપ્પુ આસારે હું ક્યા જઈ?' એમ બિદ્ધે બદારથી કહ્યું એટલે ફરીનાર એ જલદી વખ તસર આવી બાપ એવા હેતુથી વધારે કડક ભાષામા માતા ઘરમાથી બોલી—૩૮. "આટલી રાત્રે જેના બારણા ખુલા હોય એમ તું જે તેને ત્યાં તું જા, શું આખી રાત્ર બારણા ઉઘાડા રખાય!" ૩૯. "ભયે, એમ જરીશ" એમ બોલીને ત્યાંથી સિદ્ધ ચાલ્યો અને ત્યાંથી થઈને 'અણુગારો (સાધુ)ના બારણા ઉઘાડા બેઠેને તેમને બારણે ગયો ૪૦. સર્વદા ઉઘાડા દ્વારવાળા મોટા ચોરડા (હોલ)મા એણે નજર નાખી તો પુણ્યનગરના પ્રાણીઓને (જેવા પણ) દુર્લભ એના મુનિઓ જૂદા જૂદા પ્રકારની ક્રિયાઓ-અનુષ્ઠાનો કરી રહ્યા હતા ૪૧. ત્યાં એણે મહાત્મા મુનિઓને જોયા કેઈ તુર્તમા જાગેલા શુદ્ધહારાજ પાસે 'કાળગ્રહણ લેતા હતા, કેઈ પોતાના અભ્યાસમા લાગી ગયા હતા, કેઈ ઉત્કટિકાસને બેઠેલા હતા, કેઈ ગોરોદિકાસને બેઠા હતા, કેઈ વીરાસને બેઠા હતા ૪૨-૪૩. (એવા સાધુઓને જોઈને) એણે (સિદ્ધે) વિચાર કર્યો—કે ખરેખર સમ (શાંતિ) રૂપ 'અમૃ-

૧ માતાનું વાતસલ્ય મનનું છે પણ પુત્રનો સ્વભાવ ખારખી રાત્રી નથી એમ જણાય છે

૨ અણુગાર એટલે જેને ઘર ન હોય તે નાસ્તિ અગાર વસ્ત્ર સાધુના દ્વાર એટલે ઉપાશ્રયના બારણા રાત્રે પણ ખુલા જ રહેતા એમા જોખમ જ હોય નહિ એટલે ચોરનો ભય નહિ આ વાત વિચારવા યોગ્ય છે

૩ કાળગ્રહણ યોગવદનની ક્રિયામા સાધુ રાત્રે કાળગ્રહણ કરે છે એ યોગનું એ વિધાન છે

૪ ઉત્કટિકાસન ડોક અને પગના તળાઓનો યોગ તેમા થાય છે (યોગસાસ્ત્ર-ચતુર્થ પ્રકાશ, શ્લોક ૧૩૨)

૫ ગોરોદિકાસન પગની પાની જમીનને અડકે નહિ ત્યારે ગોરોદિકાસન થાય છે (યોગસાસ્ત્ર-શ્લોક ૧૩૨)

૬ વીરાસન જેમા ડાબો પગ જમણા સાયળપર તથા જમણો પગ ડાબા સાયળપર કરાય છે તે વીરાસન (યોગસાસ્ત્ર-ચતુર્થ પ્રકાશ ૧૨૬) અથવા અ ય મતે પૃથ્વીપર પગ રાખી સિંહાસનપર બેસી સિંહાસનને જેસવી લેણે તેને વીરાસન કહે છે (૧૨૮) પતંગલીના મતે બેસા રહી એક પા જમીનપર અને બીજે પુણ્ણ મુખી બેસી બેસો રાખવો તે વીરાસન

૭ દેવતાઓ અમૃતનું પાન કરે છે મુનિઓ સમગ્રપ અમૃતનું પાન કરે છે દેવતાઓ નિજરા (૫ પક્ષ વગરના) છે મુનિઓ નિર્જર (વાવડી)માથી અમૃત પાન કરનારા છે

તની વાવડીમા તેઓ દેવતાની પેઠે સારી રીતે નહાઈને શીતળ થઈ ગયેલા છે, તૃણાથી ડરી ગયેલા છે અને ખરેખરા મોક્ષના અર્થી છે પણ મારા જેવા તો વ્યસનમા આસક્ત છે, પોતાના ખૂદ વડીલો તરફ પણ અભક્તિ રાખનારા છે, (વડીલોના) મનોરથનો મોટો દ્રોહ કરનારા છે અને (એમના વર્તન કે સપ્રદાયથી) તદ્દન ઊલટા ચાલનાવાળા છે ખરેખર આ ભનમા અપજગ આપનાર અને પરલવમા દુર્ગતિ પ્રાપ્ત કરાવનાર મારા આવા જન્મને નિષ્કાર પડે! માફ જીનતર નકામુ છે! ખરેખર એટલા માટે આજનો વખત મારે માટે તો ખરેખરો મારો છે, ભાગ્યવાળો છે, કે જે વખતે આવા (મહાત્માઓ) મારી નજરે પડ્યા! મારી માતાજી આજે મારા ઉપર ગુસ્સે થઈ ગયા, પણ તેમ કરીને તેમણે આ મહાત્માઓના દર્શન કરવાની મને તક આપી તેથી ખરેખર, તેમણે મારા ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યા છે સાચી વાત છે કે હું ગમ્મ થયેલુ હોય તો પણ પિતૃનુ શમન કરે છે. ૪૪-૪૭. ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરતો સિદ્ધ ત્યાં ઊભો રહ્યો અને તેમને તેણે પછી નમસ્કાર કર્યા એટલે શુદ્ધમહારાજે તેને ધર્મલાભ આપ્યો અને તેઓશ્રી બોલ્યા-૪૮. “આરે ભાઈ! તમે કોણ છો?” આ પ્રમાણે શુદ્ધ મહારાજે પૂછ્યું એટલે એ માહસિક નર બોલી ઉઠ્યો “સાહેબ! હું શુભકરનો પુત્ર છું, સિદ્ધ માફ નામ છે, જીગારને ઢારણે માએ મને ઘગ્મા જતો અટકાવેલો છે ‘આવી મોડી રાત્રે જેનું બારણું ઉઘાડું હોય ત્યાં તું જા’-આટલી ‘શિખામણુ તેમણે મને આપી છે હું તેથી ઉઘાડા બારણાનાળા ઘરમા આવી પહોંચ્યો છું હવે તો આપ પૂજ્યશ્રીના ચરણુન્મળ મારે માન્ય છે, પૂજ્ય છે વહાણુ પ્રાપ્ત થયા પછી કોણ સમુદ્રને તરવાની ઇચ્છા કરે નહિ! ૪૯-૫૧. શુદ્ધમહારાજે શ્રુતજ્ઞાનનો ઉપયોગ” મૂક્યો તો એ ભવિષ્યમા પ્રભાવક” થશે એમ જાણીને તથા તેની યોગ્યતા” જોઈને પોતે

૧ શિખામણુ લક્ષ્મીદેવીએ ધરમા રહી મ્હેણુ માર્યું તેને એણે શિખામણુ ગળી લીધી સયોગબળ કેવું કામ કરે છે તે વિચારવા યોગ્ય છે

૨ શ્રુત જ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકે તો નજર પહોંચાડી ભવિષ્યના બનાવો પણ વિચારી શકે છે આ અનુભવ અને વિપુલ જ્ઞાનનો મદ્દિમા છે

૩ પ્રભાવક સાસનનો ઉદ્યોત કરનાર સાસનને

નયમપ્રધાન પુરૂષ

૪ યોગ્યતા સાચી વાત કરી દેવાની તેની

ખાલસપણાથી

માન યોગ્યતા જાણી ગયા અને શ્રુતના

તેનું પ્રભા-

જોઈ ગયા

મનમા ઘણા રાજી થયા અને જોવા કે—“અમારો વેશ પહેર્યા વિના અમારી પાસે રહી શકાતુ નથી અને તેમ કરતુ (અમારો વેશ પહેરવો) તે તારા જેવા જે પોતાની મરજીના આવે તે પ્રભાતે બટક નારા ટોચ તેને બહુ મુશ્કેલ લાગે છે મુશ્કેલ એટલા માટે લાગે છે કે બીકાપુ માણસોને આકર્ષ લાગે એવુ અખડ મધ્યર્થ વ્રત તેણે ધારણ કરવુ પડે છે, ‘કબૂતરની જેની રીતે આદારપાત્રી મેળવવા પડે છે, (એને કાપોતિકૃત્તિ કહેવામા આવે છે અને એવુ બીજુ નામ સમુદાના કૃત્તિ પણ કહેવાય છે), એમા વળી કેશનો (ખાલનો) લોચ કરવો એ તો ભારે આકર્ષ કામ છે અને આખે શરીરે પીણ ઉપજાવે તેવુ છે, એમા ઇદ્રિયોનો ગ્રયમ પાળવો તે તદ્દન સ્વાદ વગરની અને વેળુ (નદીની રેતી)ના ગોળા^૧ વાળવા જેવી બાબત છે, નીચ માણસો હવકા ભારે જે વચનો મળજાવે તે અને ગામના કાટાઓ (સાઢકાઓ) જે બોલે તે સર્વ સહન કરવુ પડે છે ખરે ખર, એ તો દાતથી લોહાના ચણા ચાવવા જેવી સ્વાત છે વળી તેમા એ ઉપવાસ (છઠ) ત્રણ ઉપવાસ (અક્રમ) વિગેરે આકરા તપ કરવા જોઈએ અને એના પારણામા પોતાને સ્વાદ ઉપજાવે તેવુ કે આદિષ્ટ ન લાગે તેવુ લોજન જે મળે તેના ઉપર રાગ કે દ્વેષ ન કરવો જે

૧ કાપોતિકૃત્તિ કબૂતર એક દાણો અર્દાથી ખાય છે બીજે પહેળી ખાય છે ત્રીજી જગ્યાએ જળ પીએ છે તેમ એને માધુકરીકૃત્તિ પણ કહે છે, મધમાખી કે બમરી જેમ ફૂલને પીડા ન ઉપજે તેમ તેમાથી જરા રસ ચૂસે છે, વળી બીજેથી જરા લે છે, એમ સાલુ આદારપાત્રી માટે ગોચરી કરે ॥

૨ વેળુના ગોળા રેતીના લાડવા વળી સકે જ નહિ, વાળતા ભાગી જાય રેતીમા ચીકાસ જ નથી એટલે લાડવો વળે જ નહિ

૩ દરેક ગામમા નિંદા કરનારા મમતી સ્વભાવના બીનજવાબદાર રીતે ટીકા કરનારા માણસો હોય ॥ જેનું જીવન નકામી કુચળી કરવામા, ગપાટા મારવામા લાકડા લડાવવામા જાય છે એને ‘આકેલા સા’ડા કહેવામા આવે છે અર્દા તેને આમકટક કહ્યા છે

૪ સાધારણ રીતે ત્રીણા લેવા ઉગુકા થયેલાને પ્રથમ રિંધર કરવામા આવે છે પણ મુશ્કેલી પણ જતાવાય છે પણ તે લેનાર દવાસ ન થઈ તથ તે રીતે અરમદારાજ કૃત ઉપયોગવાળા હોય ત્યારે તે વ્યક્તિને જોળખી પીછાની થોચ રીતે કામ લે ॥ તેને સર્વ નિયમો કેમ ગોઠવવા તેનો ખ્યાલ હોય ॥ આ નિયમોનો ઉપયોગ વ્યક્તિપરતે જાની જાની રીતે થાય છે

છએ” ૫૨-૫૭. ઉપર પ્રમાણે ગુરુમહાગજના વચન^૧ સાક્ષીને સિદ્ધે
કયું “મહારાજ! મારા જેવા વ્યસની માણુએ (ઢેવા હોય છે તે
આપ વિચારો, તેઓ વ્યમનના ગુલામ હોય છે, તેઓ)ના કાન હોઠ
ના-હાથ અને પગ ઢપાઈ ગયેલા કે કપાવાના હોય છે, ભીખ મા
ગીને કે તેથી ગીતે પોતાના ઉદરનો નિર્વાહ કરનારા હોય છે અથવા
ચોરી કરીને પેટ ભરનારા હોય છે, એમને રાત્રે સુવાની જગ્યાતુ પણ
ઠેકાણુ હોતુ નથી, એનો પોતાના માણુએ (મગાસબધીઓ) પણ
વારવાર તિરસ્કાર કરતા હોય છે-પ્રભુ! આવી અવસ્થામા સખડ
નારાને શુ સયમ મુરડેલ પડે? ખરેખર, એ સયમ આખી દુનિ-
યાને નમસ્કાર કરના યોગ્ય છે તો હવે આપશ્રી મારા માથા ઉપર
હાથ મૂકો” ૫૮-૬૦. (ગુરુએ ઉત્તરમા કહ્યું) “ઢોઢએ અમને નહિ
આપેલ અમે ઢાંઢ લેતા નથી, માટે તુ અહીં એક દિવસ સ્થિર રહે,
રાહ જો, જેથી અમે તારા પિતાને ખબર આપીએ, બાપુ કરીએ” ૬૧.
“આપશ્રીનો હુઝમ મારે પ્રમાણુ છે, માન્ય છે” એમ કહીને (મિદ્ધ)
ત્યાં મારી રીતે રૂઝો એટલે આવા સાગ શિષ્યનો લાભ થવાથી સૂત્રિ-
મહારાજને ઘણો આનંદ થયો ફર. હવે અહીં (ગેહને ઘેર) શુભ
કર શેઠે સનારના પહોરમા પુત્રને માદ કર્યો-બોલાવ્યો અને જ્યારે
નળતો જવાબ ન મળ્યો ત્યારે તેઓ ગભગણા, વળી તેમણે પોતાની
પત્નીને પડી ગયેલા મહોઢાવાળી જોઈ ત્યારે તેમને વવારે ભય લાગ્યો
ફર. “આજે રાત્રે સિદ્ધ કેમ આવ્યો નથી?” આ પ્રમાણે જ્યારે
તેને (લક્ષ્મીદેવીને) મનાલ પૂછવામા આવ્યો ત્યારે લાજથી તેણે
માથુ નીચું ઢળી ગયું અને જવાબમા બોલી કે “જુગારની બાબતમા
શિખામણુ આપતા છોકરો આવ્યો ગયો છે” ૬૪. ગેઠે પોતાના

૧ ગુરુ મહારાજે મુદ્દામ રીતે સાત મુશ્કેલી બતાવી ૧ બ્રહ્મચર્ય, ૨ કાપોતિકા
વ્રત્તિ, ૩ કેશનો હોય ૪ સયમ ૫ નીચના વચન, ૬ વપ, ૭ પારણે ગમે તે મળે
આના પ્રત્યેકના જવાબ આ ઉત્તરમા આવી જાય છે ૧ રખડુને સુવાનુ જ સ્થાન
નથી, ૨ રખડુને ભીખથી કે ચોરી કરીને ઉદરનિર્વાહ કરવો પડે છે, ૩ નાક કાન
કપાય તેથી લોચ આકરો નથી, ૪ હાથપગ બધાય તેથી સયમ આકરો નથી,
૫ નીચના વચનો કરતા પોતાના ધરના અપમાન કરે તે વધારે આકરી વાત છે,
૬ આવાનુ ઠેકાણુ નથી ત્યાં વપની વાતજ શી? અને ૭ બોલનના જ વાધા ત્યાં
સ્વાદિષ્ટ અસ્વાદિષ્ટનો સવાવ જ કયા રહે છે? આમા વિચારવાનુ એ જ કે
દુનિયાની નજરે લહેર માખનારાઓ સાધુથી બોલું જ વેડવા નથી સાધ્યમા
ફર તેથી ફળમા મેટા વફાવત પડે છે

૨ માથા ઉપર હાથ મૂકવો એટલે હીફા આપી ઉપનાર કરવો

મનમા વિચાર કર્યો કે સ્ત્રીઓ હમેશા ઉપરછઠ્ઠી બુદ્ધિવાળી (ઉડાણ-વિચાર વગરની) હોય છે જે માણસ વ્યસની થયો હોય તે આ-કરા-કંઠના વચનને યોગ્ય નથી, એને તો ધીમે ધીમે ગિખામણ આપવી જોઈએ.^૧ ૬૫. જવાબમા શેઠે એ બાબતમા ઉપરથી એ દરકારી બતાવી અને પત્નીને કહ્યું “વહાલી! તું હીક કર્યું! અને તે આ બાબતમા શું બોલીએ! આ કામ વાલીઓ(વેપારી)ને યોગ્ય નથી” ૬૬. ત્યાર પછી શેઠ ઘરની બહાર નીકળ્યા, મનમા અત્યત ક્યેશ પામતા ચાલ્યા, અને આખું ગામ હુલવા લાગ્યા અહાહા! પુત્ર ઉપર પિતાનો કેવો મોહ હોય છે! ૬૭. ફરતા ફરતા તેણે માધુ ઓની સાળા (ઉપાશ્રય)મા તેને (પુત્રને) ઉપશમ રસની ઉમિ ઓથી હાથ ગયેલો અને અત્યાર અગાઉ હાથ વખતે નહિ ધારણ કરેલ આકાર-દેખાવને ધારણ કરતો જોયો એટલે તેણે (શેઠ) તેને કહ્યું—૬૮. “પુત્ર! સાત રસવાળાઓ (સાધુઓ)ની નજીકમા રહેવાની તારી સ્થિતિ હું આજે જોઈ રહ્યો છું તેથી હું એકરા! સ્વર્ગમા ગયા વગર સ્વર્ગના મુખને અનુભવી રહ્યો છું અને જાણે અમૃતથી ન્હાઈ રહ્યો છું જીવતાના વ્યસનવાળાઓ જેઓ સારા માણસના વર્તનથી તદ્દન દૂર ગયેલા હોય છે (ઉપડી ગયેલા હોય છે) અને કપડા પણ ગૃહસ્થને ન ધાળે તેવા પહેરનારા હોય છે તેઓની તુ સોબત કરતો હતો તે ‘કેતુને જેમ ગ્રહની સોબત થઈ જાય તેવી રીતે મને હૃદયના ઊંડા હું ખતુ કારણ થઈ પડી હતી બાઈ! હવે ચાલ! જે તારી માતા અત્યત ચિંતાતુર થઈને તારી રાહ જુએ છે એ કાંઈક મારા વચનોથી હુલાયેલી છે અને તુ ચાલી નીકળ્યો તેથી હું ખી થયેલી છે” ૬૯-૭૧. એણે (સિદ્ધે) જવાબ આપ્યો—“હવે ઘરે આનવાની બાબતથી સંયુ! ઘણું થયું! મારૂં હૃદય તો હવે શું રૂમહારાજના ચરણકમળમા બરાબર પાકી રીતે લીન થઈ ગયું છે જૈન ધર્મની દીક્ષા ધારણ કરીને હું તે માર્ગે આદરીશ એ માર્ગે એવો

૧ વાલીઓની ધીરજ વિચારવા જેવી છે આવો વિચાર છતાં એ પોતાની પત્નીને ખીજો નહિ ઘરમા નવો કલેશ કયા નહિ, પણ છાકરાને સોધવા નીકળી પડ્યો

૨ કેટલું એ એક ગ્રહ છે પણ તે બીજા ગ્રહોને પકડે છે ત્યારે હેરાન કરે છે રાહ ચઢેને ગરો છે કેટલું બીજા ગ્રહોને પકડે છે એની નજીકમા ગ્રહ જાય એની સજવ કરે ત્યારે હું ખ યાવ-આવી પ્રાચીન બૃગોળમા યતા છે જ ઉપર આ અલકાર છે આજે કહે છે કે એ નવમો ગ્રહ છે, એ સૈદ્ધિકેય રાક્ષસનું સરીર છે અને તેનું મોહુ તે રાહ છે

છે કે જેનો 'ધલાજ ન હોય, ઉપાય ન હોય તે તેને (માર્ગને) આ-
વરે કે માટે પિતાજી ! આપ હવે મોહ ન કરો મારી માતાજીનું
વચન હતું કે ' જેના બારણા આટલી રાત્રે ખુલા હોય એમ તું જો
તેને ત્યાં તું જા' એનો અર્થ એ થયો કે અમારે શાત રસનાળાઓની
નજીકમાં વસવું એ વાત તેને અનુકૂળ અને સમત છે હવે અમારૂં જે
વચન છે તેને જો આખા જીવન પર્યંત પાળું તો માફ ખરૂં કુલીનપણું
વમર વાધે ઠેક સુધી ચાલુ રહે માટે પિતાજી ! આપ બરાબર વિ-
ચાર કરો ” ૭૨-૭૫. પુત્રનો જવાબ સાંભળીને ગભરાઈ-મુઝાઈ
ગયેલા શેઠ (શુભચર) બોલી ઉઠ્યા “ અરે ભાઈ ! તું બોલે છે તે
વાતનો તો જરા પણ વિચાર કયા છે ? અરે, આ સખ્યા વગરનું
અને ધ્વજધી* જાણીતું થયેલું આટલું બધું (માફ) ધન છે તેને સા-
ચુંક કોણ કરશે ? તારા જીવને સુખ ઉપજે તે પ્રમાણે તું ભોગ વિ-
લાસ લહેર કર, તારી ઇચ્છામાં આવે તે પ્રમાણે ખીલને આપી દે,
જ્યાં સુધી તું સદાચારને છોડીશ નહિ ત્યાં સુધી મારા માણસોમાં
પણ તું પ્રતિસાને પાત્ર થઈશ જો ભાઈ ! તારી માતાને તું એકનો
એક છોડશે નહિ, તારી જીને કાંઈ ગેફરો પણ નથી-એ બંનેનો આધાર
બધો તારા ઉપર છે હવે હું તો ધરોખખ થઈ ગયો છું તેથી મારા
ઉપર તો કાંઈ નાં જણતરી ગણે નહિ, ગણી ગઈ નહિ ” ૭૬-૭૮.
ઉપર પ્રમાણે શેઠ (પિતાજીએ) જીજી એટલે સિદ્ધ જેની નિયંત્રતા
રામભાવમાં ચિદ્ધ થઈ ચૂકી હતી તે બોલ્યો “ આવી લાલચ બતા-
વનારી વાણીથી સર્વું ! એવી વાણી સાંભળના માટે માટે કાન છે નહિ,
મારે એવી વાણી સાંભળવી જ નથી માફ મન તો હવે 'બ્રહ્મમાં લીન
થઈ ગયું છે માટે આપશ્રી મારા ગુરુમહારાજને પગે પડીને કહો કે
' મારા પુત્રને દીક્ષા આપો ' ” ૭૯-૮૦. તેનો અત્યંત આગ્રહ બેઠોને

૧ પ્રતિકર્મનો અર્થ ઉપાય થાય છે જે પ્રાણીઓ ધલાજ-ઉપાય વગરના
હોય જેઓ અસાધ્ય કાટિમાં ગયા હોય તે એ મારી આચરે છે એના ઉદાહરણ
બદ્ધ ભાવ ■ તે સમજ લેવો ખ્યાલ કરવાથી બેસી જશે

૨ જીઓ ઉપર સ્લોક ૩૯,

૩ જીઓ અગાડના સ્લોક ૧૫ ની નોટ કહેવાની મતલબ પોતે કરેલાધિ
પતિ છે તેનું ધન ધ્વજનો અથ યો જેકોળી ટેડમાઈ કરે છે તે સપ્રદાયના
જ્ઞાનનો અભાવ સૂચવે છે

૪ બ્રહ્મ શુદ્ધ ચૈતન્ય વ્યવસ્થે આત્મા જેમાં કર્મની રજ તેને હોતી નથી
ચારિત્રમાં રમણતા હોય છે અને જ્ઞાન દર્શન ચાદિ અનંત શુભોનો વગર આવ-
રણે આવિર્ભાવ હોય ■

શુભકર શેઠે તેમ કહ્યું શુભ 'સ્વરોદય' થતા શુદ્ધમહારાજે તેને દીક્ષા આપી ૮૧. ત્યાર પછી તેણે (સિદ્ધે) એક માસનો તપ કર્યા પછી ઢેલવાક દિવસ જવા દઈને શુભ લગ્નમા ન્યારે પચમહાનતનો આરોપ કરાવેલો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો ત્યારે શુદ્ધમહારાજે તેને ગચ્છપરપરા બતાવનાર દ્વિગ્બંધ સભળાવ્યો "ભાઈ! તુ સાભળ અગાઉ શ્રી માનુ 'ગૃહ્યસુત્ર' થયા, તેના શિષ્ય વજ્રસેન થયા, તેને ચાર શિષ્યો હતા નાગેન્દ્ર, નિર્વૃત્તિ, ચદ્ર અને નિદાધર. એ ચાર પૈકી નિર્વૃત્તિની પરપરા (ગચ્છ)મા યુદ્ધિના ભડાર સૂરાચાર્ય થયા, તેઓના શિષ્ય કુ ગર્ગર્ધિ તને દીક્ષા આપનાર શુદ્ધ હુ તારે અવિશ્રાન્તપણે (થાક્યા વગર-થાલુ રીતે) 'અઢાઝ' દબાર શીલાગોને સારી રીતે વહન કરવા એ શીલાગો અતિ ઉત્તમ ઉમદા કળને જરૂર આપનારા છે" ૮૨-૮૬. શુદ્ધમહારાજના નચનનો તોરું સ્વીકાર કર્યો અને મહા ઉગ્ર તપ કરવા માંડ્યો વળી તે વખતે મળી ગમ્તા સર્વ 'સિદ્ધાન્તોના એ મોટા અભ્યાસી થયા ૮૭ એમણે 'ઉપદેશમાળા' ગ્રંથ ઉપર બાંધાવ-બાંધિની નામની નાની ટીકા લખી, એમા એમણે પોતાની યુદ્ધિની

૧ સ્વરોદય ત્રણ નાટી છે સૂર્ય, ચદ્ર અને સુષુમ્ણા એ ત્રણેયના જન્મળી નાળી અને મધ્યમ ગતિ બનાવે છે દીક્ષા કાય ચદ્ર નાગજો થાય છે એ માટે જુઓ ચિદાનંદજી સ્વરોદય જ્ઞાન આ દર્શકત પ્રેા જોકોળીને જરા પણ સમજાઈ નથી તે નવાઈ જેવું લાગે છે

૨ આ પ્રથમ નાની દીક્ષા આપવામા આવે છે તે સમજળી પછી જેને હાલ વહી દીક્ષા આપવાનું કહેવામા આવે છે તે ખરૂં ચારિત્ર છે એ અમુક અભ્યાસ અને યોગ પછી યોગ દિવસે પૂણ વિધિથી કરવામા આવે છે

૩ દ્વિગ્બંધ દિત્તા આપવા વખતે આ ત્રણ વાર ગચ્છપરપરા બોલવાનો રિવાજ છે જુઓ દીક્ષાવિધિ હાલ થોડા વર્ષ પહેલા વિજય સિંદસૂરિજી આ ચાલ રથાને અને સકળજ છ ઉપાધ્યાયજી ઉપા થાય રથાને નામ લેવાનો વિધિ તપગચ્છમા પ્રચલિત હતો વર્તમાન વિધિમા વર્તતા આચાર્યોના નામો લેવાય છે

૪ વજ્રસેવકગી આર્ય વજ્ર તેરમી પાટિ જુઓ સ્થવિરાવળી આર્ય વજ્ર સેન ચૌદમી પાટિ સ્થવિરાવળીમા તેમને આર્ય નાગિલશાખાના સ્થાપનાર તરીકે વર્ણવ્યા છે

૫ અઢાર દબાર શીલાગ જુઓ નોટ-પ્રસ્તાવ પ્રથમ-પૃષ્ઠ ૯૨-૯૩

૬ સિદ્ધાન્ત આગમ એમા હાનિ થતી ગઈ છે તે વખતે લલ્ય સર્વનો અભ્યાસ કર્યો

૭ ઉપદેશમાળા ધર્મ રસગલિ કરતાં આ ટીકા મળી શકે છે જુઓ જનમયાવળી (કો ફરસ) પૃ ૧૭૧ એ ગ્રંથ ઉપર ખીજ કેટલીક ટીકાઓ છે એ ગ્રંથ પાઠ્યના એ જણારોમા છે પ્રેા જોકોળીને તેની ખબર મળી લાગતી નથી

એકાગ્રતા કરીને વાણીનો ભર સર્વજ્ઞ જેવો બતાવ્યો ૮૮. એમના 'ગુરુભાઈ દાક્ષિણ્યચક્ર નામના હતા જેણે તૃગારસથી ભરપૂર કુવલ-યમાળા' નામની કથા બનાવી ૮૯. સિદ્ધના કરેલા અથના સળ-ધમા તેણે (દાક્ષિણ્યચક્રે) વક્રોક્તિ કરતા કહ્યું કે "એવી રીતે લખેલા આગમના અક્ષરો ફરી વાર લખી જવાથી શું નવો અથ બની શકતો હશે? આ દુનિયામાં તો શ્રીસમરાદિત્ય ચરિત્ર' ખરૂં શાસ્ત્ર કહેવાય, જેના રસના ઉછાળામાં લેવાઈ ગયેલા લોકો ભુખ કે તરસને પણ જાણતા નથી મારી કથામાં તો કાંઈ અર્થ ચમત્કૃતિ છે અને રસની પણ જમાવટ છે અને લખનાર તરીકે તારા અથમાં તો તેં માત્ર ભર-તિયું જ કર્યું છે, જ્યાં લાથી કોપી કરીને પાના ભર્યાં છે" ૯૦-૯૨. સિદ્ધ કવિએ તેને જવાબ આપ્યો "આવું આકરૂ વચન અમારા મનને જરા પણ અકળાવતું નથી તમે કહ્યું એવી કવિતા તો જેઓ નામ લેવાની હદથી પણ ઉપર ગયેલા હોય (મહાન પૂર્વપુરૂષ હોય) તેમની જ હોઈ શકે પૂર્વ મહર્ષિઓના કહેલા સમરાદિત્ય ચરિત્રના કવિત્વ સાથે તે સ્પર્ધા-હરીફાઈ કેમ થાય? મારી જેવા મદ બુદ્ધિ વાળાની તેમની સાથે સરખામણી કેમ થાય? ખજવાની સૂર્ય સાથે સરખામણી કેવી?" ૯૩-૯૪. આ પ્રમાણે તેણે (દાક્ષિણ્યચક્રે) તેના મનમાં ઉદ્વેગ કરાવ્યો એટલે એ વિદ્વાન માણસે ઉપમિતિ ભવ-

૧ ગુરુભાઈ એટલે એક ગુરુના સિધ્ધ શ્રી જેકોણી એને પોતાના કાકા ગુરુ (ગુરુના ભાઈ) કહે છે તે તેમની સમજફર છે

૨ કુવલયમાળા કથા આ દાક્ષિણ્યચક્રકૃત કુવલયમાળા લભ્ય નથી, ઉદ્યોતનસૂરિની છે જુઓ જૈન ગ્રંથાવળી પૃ ૨૨૨-૨૫૦ રત્નપ્રભસૂરિની લભ્ય છે તેનું ભાષાન્તર અમારી સભાએ બહાર પાડેલ છે

૩ ઉપરના શ્લોકનો અર્થ શ્રી જેકોણી એમ કરે છે કે કુવલયમાળા અથ દાક્ષિણ્યચક્રને માટે શ્રીસિદ્ધર્ષિએ બનાવ્યો અને પછી આ શ્લોકનો અર્થ ખેસતો નથી એમ લખે છે મને એમ લાગે છે કે દાક્ષિણ્યચક્રે ઉપરની ટીકા ઉપદેશમાળા ટીકા માટે કરી હશે આગમ જેટલું જ માન ઉપદેશમાળાને આપવામાં આવે છે એની ટીકામાં આગમના અક્ષર ફરીવાર જરૂર આવે એમ કેમ નવો અથ થાય? એવી ટીકા કરી જણાય છે

૪ શ્રીસમરાદિત્ય ચરિત્ર આ શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત 'સમરાધ્યમ્ય કથા' માટે જણાય છે એ અદ્ભુત કથા છે અને તેના પરથી શ્રી પદ્મવિનયજીએ ગુજરાતી કાવ્ય 'રાસ' લખેલ છે

૫ ઉપરનો સર્વ સળધ દાક્ષિણ્યચક્રની ટીકા અને સિદ્ધનો જવાબ ૮૯ માં શ્લોકનો કર્યો મારો અર્થ બરાબર હોય એમ સૂચવે છે, એ સિવાય બીજી રીતે વાક્યનો મેળ પણ ખા... દાક્ષિણ્યચક્રે એ વચન પ્રેરણા કરવા પોતાની સ્લાધા... ચારવા ચોખ્ખું છે

પ્રપચા નામની મહા કથા બનાવી-એ અતિ રમ્ય બનાવી, સારો બોધ થાય તેવી રીતે તેને કહી બતાવી, અન્ય પ્રાણીઓના ઓટા બોધને બાંધી લે (દૂર કરે) તેવી બનાવી, આઠ પ્રસ્તાવથી ભરેલી બનાવી અને વિદ્વાન માણુસોના મસ્તકને પણ ડોલાવે તેવી બનાવી એ શમ ભાવનો આશ્રય કરનાર અથ એમણે વ્યાખ્યાનને યોગ્ય બનાવ્યો અને તે વખતથી સઘે તેઓશ્રીને વ્યાખ્યાતા (વ્યાખ્યાનકાર) ની પદવી આપી ૯૫-૯૭. અથ બનાવીને મરકરી કરનારને (દાક્ષિણ્ય ૦ ને) સદરહુ અથ જ્યારે તેણે બતાવ્યો ત્યારે તેણે કહ્યું કે 'આવા પ્રકારનું કવિત્વ (અથમા) લાવવું જોઈએ જે મેં કર્યું હતું, તે તારા હિતને માટે જ કંઈ હતું' ૯૮. ત્યાર પછી સિદ્ધે વિચાર કર્યો કે હજી પણ કેટલીક વાતો અહીં જાણવામા આવી નથી, 'તેણે પણ મારી અજ્ઞા નતા બતાવી-માટે હજી પણ મારે વધારે અભ્યાસ કરવો જોઈએ મેં આપણા પોતાના અને અન્ય દર્શનોના તર્કના ગ્રંથો જે મળી શક્યા તે સર્વનો અભ્યાસ કર્યો પણ ઔધ લોકના પ્રમાણુશાસ્ત્રો તો તેઓના દેશ બહાર મળી શકતા નથી ૯૯-૧૦૦. (ઉપરના વિચારને પઠિ-ણુમે) દર દેશમા (અભ્યાસ કરવા માટે) જવાનું તેનું મન એકદમ થઈ આ યુ એટલે તેણે તુરત શુરમહારાજને નમ્ર વચ્ચનોડે વિનંતિ કરીને પૂછ્યું ૧૦૧. શુરમહારાજે વિવિધવેક પોતાના શ્રુત જ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકીને નિમિત્ત જોઈ લીધું અને પછી અત્યંત પ્રેમપૂર્વક 'નવો યોગ શરૂ કરવાની ઇચ્છાવાળાને જહેવા લાગ્યા " અભ્યાસની બાબતમા કોઈ દિવસ ધરાઈ જવું નહિ-સતોષ માની લેવો નહિ એ વાત તો બહુ સારી છે, પણ ભાઈ' તને કાંઈ કહેવાનું છે એ કોઈ પણ વસ્તુની હયાતી નહિ માનનારા ('અસત્તાદી) ના મતમા છુદ્ધિનો ખુ રહો થઈ જાય છે તેઓની ઉલટીસુલટી સાખીત કરવાની પદ્ધતિમા

૧ આ દાક્ષિણ્યદ્રની આખી હકીમત માટે ઉપોદ્ધાત જીએ ત્યા આ બ નાવપર વિચરેન વિસ્તારથી જોવામા આવશે અહીં આ બનાવ પૂરો થાય છે હવે તિષ્ઠિની અવનતુ નડ પ્રકરણ શરૂ થાય છે

૨ અહીં 'તેણે એટલે દાક્ષિણ્યદ્રે એરો ભાવ પણ એસે અથવા પોતે વિશેષ જાણવાથી પોતાનું વધારે જગતપણું જણાવ તેની અસર બતાવી દોષ થોડું જાણનારને બદ્ધ લાગે વધારે જાણે ત્યારે અત્યંત જ્ઞાનનો ખ્યાલ થાય છે

૩ પ્રાયમકરિષક એટલે પ્રથમ કલ્પરૂપ શિક્ષાગ્રંથનો અભ્યાસ શરૂ કર નાર સિદ્ધ વિદ્વાન હતા પણ શિક્ષાને યોગ્ય હતા પ્રાથમિક અવસ્થામા હતા, હજી અનુભવમા બાળક હતા એવો આશય જણાય છે

૪ નમસ્ત કોઈ વાતની દેવાતી ન માનનાર અન્યવાદીઓ બોલે જીને
અ ૪ નું પરિશિષ્ટ ૩ ૫ ૧૩૮૦-૮૪

(દેવાભાસોમા^૧) ચિત્ત કદાચિત્ત ટોળાઇ જાય છે અને એના આગ
મના જેઓ અર્થાં યાય છે તે કોઇ કોઇ વાર પોતાના સિદ્ધાન્તને પછી
નિસારી મૂકે છે અત્યાર યુધી તે જે પુણ્ય એકદુર્ગુ યુધુ છે તે સર્વનો
તુ નાશ કરી દઇશ અને એમ ચોક્કસ થશે એમ નિમિત્તજ્ઞાનથી
મારૂં માનવું થાય છે, તેટલા માટે તું એ વાત પડતી મૂક હવે જે
તારા મનમાં જવાની બાબતમાં અભિમાન જ હોય અને તેમાં ફેરફાર
થા રહે તેવું ન જ હોય તો અમારા પ્રતોને સૂચવનાર તારી પાસે
અમારૂં રેત્તોહરણુ છે તે પાછું સોંપી જશ સારું તું એક વખત મારી
પાસે પાછો આવીશ એટલું વચન તું મને આપ” મનમાં અત્યંત
દુઃખપૂર્વક આ પ્રમાણે બોલીને શુરમહારાજ મૌન ધારણ કરી રહ્યા
૧૦૨-૭. પોતાના બન્ને કાનની આડા દાથ દઇને સિદ્ધ બોલ્યા
“અરે પાપ શાત થઇ જતો! અપમગળ દૂર થાઓ! આવો
(આપે કહ્યો તેવો) કરેલ શુભને ન જાણનારો તે કોણ હોય? જેણે
પોતાની જ્ઞાનમય આંખો ઉઘાડી તે ધૂમાડા જેવી પારકી વાણીથી તે
વળી કાંઈ બગાડે ખરો? કોઈ રાજપુત્રીથી તેને ખરાબ કરે ખરો?
અને મારા નાથ! આપશ્રી છેલ્લું વચન શું બોલ્યા? મારે માટે કેમ
બોલ્યા? કયો ટળવાન માણસ પોતાની શુરપરપરાનો ક્રમ છોડી દે
તો દે? (છતા) વપુરાના ઉપયોગથી જેમ માણસ ગતિ થઇ જ
મમાં પડી જાય છે તેમ માત્ર મન પણ ભમી જાય, ઘેરાઈ જાય તો
પણ આપસાહેબનો હુકમ હું ચોક્કસ ઉઠાવીશ, અમલમાં જરૂર
મૂકીશ” ૧૦૮-૧૧ (તે એમ સાબળ્યું છે કે બૌદ્ધોના શાસ્ત્રો ભણુ-
વામાં ઘણા મુશ્કેલ છે, તો એ રાજમાને મારી બુદ્ધિનું પ્રમાણુ હું
મેળવીશ)” ઉપર પ્રમાણે જવાબ આપીને મિદ્ધે શુરમહારાજને નમ-

૧ દેવાભાસો દેવ જેવા દેખાય તે વિગત માટે માટે જુઓ સદર પરિ-

ચિદ્ર પૃષ્ઠ ૧૩૬૭

૨ અવલેપ નો અર્થ લેપ, ગર્વ થાય છે આગ્રહ પણ યોગ્ય લાગે

૩ રેત્તોહરણુ સાડુ ઝોળા રાજે તે આનો અર્થ તેઓ broom કરે છે, વા
ચનારને તેથી ઝાઝ એવો ખ્યાલ થાય છે ન્યારે એ પ્રોફેસરો એવો જુએ છે ત્યારે
આશ્ચર્યચકિત થાય છે જૈન સાધુનું આ રેત્તોહરણ ખાસ જેવા યોગ્ય

૪ આખો ઉઘાડી તે ધૂમાડાથી આવી જાય, બાળકી જાય, અર્થ થઇ જાય

પરોક્ષિ-પારકાના દેવાભાસને અત્ર ધૂમ સાથે સરખાવ્યા છે

૫ ધનુરે કડી છે, પીવાથી કે ખાવાથી માણસને થોડા વખત માટે માડો
બનાવી દે છે, તેની અસર દરમ્યાન પ્રાણી પોતાના મનપરનો અને શરીરપરનો કાણુ
જોઇ જશે

૬ આ પ્રલોક ઘણી અર્થો અને તે છાપેલી પ્રતમાંથી મળ્યો છે

સ્કાર કર્યો અને પોતાની ઇચ્છા હતી તે પ્રમાણે કોઈ ન ઝાળખે તેવો વેશ^૧ લઇને મહાબોધ નામના બૌદ્ધોના નગરે પોતે ગયા ૧૧૨. અત્યંત તીવ્ર બુદ્ધિવાળા એણે (સિદ્ધે) અભ્યાસ કરવા માણ્યો એટલે બહુ થોડી મહેનતે જ શાસ્ત્રો મોટા મોટા વિદ્વાનોને પણ સમજવા મુશ્કેલ પડે તે એણે તૈયાર જરી લીધા જે હકીકતથી તેઓને (બૌદ્ધ લોકોને) ઘટ્ટી નવાઈ લાગી ૧૧૩. તેને પોતાના વર્ગમાં દાખલ કરવાનો તેઓનો પ્રપચ પણ ભારે ઊંડો અને આકરો હતો. અંધ કારમાં અજવાળું કરનાર રત્નને પ્રાપ્ત કરીને કોણુ એવો હોય કે જે મધ્યસ્થ ભાવ વારણુ કરીને મુજો બેસી રહે? ૧૧૪. તેને ઊંચી પાયરીએ ચડાવનાના અને તેનો લોભ (ambition) વધારે તેવા વચ્ચે નોના પ્રપચથી માયાનુભવથી જેમ માછીમારો માછલાઓને પાણી માથી બહાર આવવા લવચાવે તેમ તેઓએ તેને લાલચમાં નાખ્યો ૧૧૫. ધીમે ધીમે તેની મનોવૃત્તિ એટલી બધી ભમી ગઈ કે તે જૈન માર્ગ તરફ તદ્દન ધ્યાન વગરનો ચઈ ગયો અને તેની (બૌદ્ધ મતની) દીક્ષા તેણે અંગીકાર કરી. ૧૧૬. હવે એક વખત જ્યારે તેઓ (બૌદ્ધો) તેને (સિદ્ધને) શુરના પદ પર સ્થાપન કરવા ઉદ્ધુક્ત થયા ત્યારે તેણે કહ્યું કે “ખરેખર, મારે એક વખત મારા (પૂર્વના) શુરમહારાજને જરૂર મળી આવવું જોઈએ કારણ કે એ પ્રમાણે કરવાનું મેં તેઓ શ્રીની પાસે સ્વીકારેલું છે અને જે માણસ પોતાની લીધેલ પ્રતિજ્ઞા પાળનારો હોય તે પોતાના આપેલા વચનનો કેમ ત્યાગ કરી શકે? તેટલા માટે મને ત્યાં મોકલી આપો” ૧૧૭-૧૮. બૌદ્ધોના મતમાં પણ લીધેલ પ્રતિજ્ઞાને પાળવી તે ઘણું સાફ છે એમ માનીને તેઓએ તેને (સિદ્ધને) મોકલી આપ્યો તે પણ પોતાના અસલના શુરમહારાજની પાસે આવી પહોંચ્યો ૧૧૯. ઉપાશ્રયે આવી પહોંચતા એણે પોતાના શુરમહારાજ (ગર્ગશિ)ને સિંહાસનપર બેઠેલા જોયા એટલે પોતે બોલ્યા કે “આપ આટલા ઊંચે બેઠા છો તે સાફ લાગતું નથી-” આ પ્રમાણે બોલીને સિદ્ધ મૌન રહ્યા ૧૨૦. ગર્ગસ્વામીએ વિચાર કર્યો કે-ખરે

૧ વેશ બદલવાનું કારણ એ કે બૌદ્ધ લોકોના વિદ્યાપીઠોમાં બૌદ્ધ સિંચાય અન્યને દાખલ કરવામાં આવતા ન હોતા (આ હકીકત મેં જોકોબીના સંસ્કૃત આવી જલાતી નથી)

૨ શુર મહારાજનું બ્વવહારકુસળપણુ નજરે જોવાથી નિશ્ચય કરવાની શક્તિ, અભિમાન વૃત્તિનો ત્યાગ શાસનની દાઝ અને સમયસૂચકતા જોવા યોગ્ય છે આવા આચાર્યોના હાથમાં શાસનની લગામ રોકે

૩ અથવા બીજો અર્થ એમ પણ થાય છે કે “આપ તો ઊંચા સ્થાનકે જ સારા છે-રોબા ૯૧-મતનજ આપ દૂરથીજ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે જુઓ ૭૫૨ પૃષ્ઠ ૧૦૫

શ્રીએ ભવિષ્ય પ્રથમથી જાણીને માટે માટે ચૈત્યવન્દન સમઘી લલિ
તવિસ્તર નામની ટીકા રચી ૧૩૦. જે હરિભદ્રસૂરિએ ખોટી ના
સનાઓથી ભરપૂર ઝેર કાપી નાખીને મારે માટે સારી વાસનારૂપ
અમૃત ન કહી શકાય તેવી શક્તિથી કૃપાપૂર્વક સોધી કાઢ્યું તેઓ
શ્રીને નમસ્કાર થાઓ ૧૩૧. આવા દેખાવ માત્રથી શિષ્ય બનેલા
મારા જેવાને શુદ્ધમહારાજ શુ કરશે? નિમિત્તજ્ઞાનથી એ પ્રમાણે
બનવાનું જાણીને તેઓએ આ જ્ઞાને મારા ઉપર ઉપકાર કરવા માટે
મને બોલાવ્યો જણાય છે હવે તો તેઓના ચરણકમળની રજથી
દરરોજ મારા માથાને પવિત્ર કરીશ (તેઓને દરરોજ પગે પડીશ)
શુદ્ધમહારાજ એના ન હોય એમ બનેજ નહિ^૧ એ ગ્રંથથી મારા
મનમાં તથાગત (બૌદ્ધ)ના મતે જે બુદ્ધિનો ભ્રમ ઉત્પન્ન થયો
હતો તે આટલો ગયો છે, જેવી રીતે કોદરા ઉપર મદનનો ભ્રમ
થતો હોય તેને કોઈ પણ પ્રકારના હથિયારનો આઘાત લાગતા કુર
થઈ જાય છે તે પ્રમાણે ૧૩૨-૩૪. સિદ્ધ ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરતા
હતા તે વખતે બહારના ભાગમાં શુદ્ધમહારાજ આવ્યા અને તેમણે
જ્યારે સિદ્ધને પુસ્તકની ઉપર એકાગ્રતાપૂર્વક વિચાર કરતા જોયા
ત્યારે પોતે રાજી થયા ૧૩૫. 'નિ મીહી નો' શબ્દ મોટેથી સાંભ
ળતા જ નમ્ર ઉતાવળથી સિદ્ધ ડોહા થયા અને પ્રણામ કરીને તેઓ
શ્રીના બન્ને પગો પોતાના મસ્તકથી ઘસ્યા ૧૩૬. પછી સિદ્ધ બોલ્યા
'પ્રભુ! મારા ઉપર આપશ્રીનો આટલો બધો મોહ ક્યા કારણને લ
ઈને છે? શુ મારા જેવા અધમ પ્રાણીઓ પછાતરથી (ભવિષ્યમાં)
ચૈત્યો^૨ કરાવશે? જે ખરાબ શિષ્યો હશે એના દાતની પેઠે અરસ્થરસ

૧ તેઓ મારા ઉપર ઉપકાર કરનારા જ છે અને તેવા ન હોય તેમ સભવે
જ નહિ 'ઊંડ કઊંડ થાય તો પણ માવતર કમાવતર થતા નથી—એવો ભાવ
જણાય છે

૨ કોદરા એક ભવના જવના ફોતરા ફોલવાથી અસલ માવ વચરના ની
કળે મદન એટલે અડદ કોદરાનો દેખાવ અડદ જેવો લાગે પણ તેને કોઈ મુશળ
કે ધરી લગાડે ત્યારે જણાય કે એ તો માત્ર ફોતરા જ છે એ પ્રમાણે ઉઝા ગ્રંથ
વાચતા મારી બુદ્ધિનો ભ્રમ દૂર થઈ ગયો

૩ નિ સીહી સાધુ ઉપાસ્ય કે મંદિરમાં દાખલ થાય ત્યારે પ્રકટપણે
નિ સીહી (નૈવેદિય) શબ્દ બોલે જહાર ભય ત્યારે આવસ્સહી બોલે—એવો
આચાર છે મંદિરપરત્વે તે નમસ્કાર અને અ ય બાહ્ય વ્યાપારત્યાગ સૂચવે

૪ મોહ અર્થે તેનો અર્થ 'પક્ષપાત' અથવા મૂર્ખ બેસે છે

૫ ચૈત્ય. સૂર્ય, ચાંદગીરી અથવા દેવમંદિર મતલબ શું મારા જેવા મોટા
કામો કરશે? શાસનની ચોલા વધારશે? અથવા આપની ચાંદગીરી રાખશે? કહેવત
છે કે 'હા તો નર ગીતડે અને હા તો નર ગીતડે આવો ભાવ અને બેસે છે

મળેલા ન હોય, દુખ્યા વરતા હોય, કુટી જવાથી થતી વેદનાવડે
 હેરાન કરનારા હોય, સ્વાદ લેવામા વિન્ન કરનારા હોય તે તો કાઠી
 નાખ્યા જ ભલા ' હે પ્રભુ ! આપશ્રીએ મને મળવાને બહાને બોલાવ્યો
 હતો પણ ખરેખરી રીતે તો મને બોધ કરવા માટે જ બોલાવ્યો હતો,
 તેમજ વળી શ્રી હરિભદ્રમૂરિના ત્રય પણ (તે માટે જ) આપે મારા
 હાથમા મૂક્યો ખોટા શાસ્ત્રોના મળધમા મને જે ભ્રમ થયો હતો તે
 આપે ભાગી નાખ્યો. હવે આપશ્રીને વિરક્તિ કર્ણુ કે આ અધમ
 ગિબ્યની પીઠ ઉપર આપ હાથ મૂકો મેં મહાપાપીએ દેવ અને
 શુદ્ધની મહા અવસ્થા કરેલી છે, પણ હવે મારા ઉપર આપશ્રી કૃપા કરો
 અને મારી ભવિષ્યમા દુર્ગતિ છેદાઈ જાય તેવું પ્રાયશ્ચિત્ત મને આપો '
 ૧૩૭-૪૧. વરણના ભડાર અને શરણાગતના આધાર પ્રભુ (શુદ્ધ)
 જેમની આખોમાથી નીકળતા આનંદના આમુથી ઉપરનો ચોળપટ્ટો
 (ઉપર ઓઢવાતુ કપડું) ભીંજાઈ ગયો હતો તે બોલ્યા-“ ભાઈ ! તું
 ખેદ કર મા ! ખોટા સાચા તર્કના અભ્યાસથી મદમા ચઢેલા અને તેથી
 મુઝાઈ ગયેલા પીધેલ દારૂડીઆની પેઠે કોણુ છેતરાતા નથી ? વળી
 તું મને આપેલુ વચન ભૂલી ગયો નહિ તેથી તું ધૃતાઈ ગયો હો એમ
 પણ હું માનતો નથી તારા વિના બીજે કયો અભિમાનથી ઘેરાઈ
 ગયેવો માણસ પોતે અગાઉ આપેલુ વચન યાદ રાખે-સભારે ? તે-
 ઝોનો વેશ તે ધોરણુ કયો એ તો તેઓના વિશ્વાસ (મેળવવા) માટે
 પણ સભવે છે બાકી આ બાબતમા તારા મનમા ઘણી ભ્રાંતિ થઈ
 આવી હોય-ગોળાણુ થઈ ગયુ હોય એમ હું માનતો નથી આ મોટા
 ગચ્છમા સાગી રીતે પ્રસિદ્ધિ પામેલા મહાન પ્રણેતાઓની વિગાળ
 બુદ્ધિને જણાયલા શાસ્ત્રોના મર્મો સમજી શકે એવો કયો તારા જેવો
 શિષ્ય છે ? એ તો માગ મનમા જ ખાલી ભ્રમ થયો હતો ” ૧૪૨-
 ૪૬. ઉપર પ્રમાણે કહીને શુદ્ધમહારાજે તેને આનંદ કરાવ્યો, પછી
 શુદ્ધમહારાજે તેને પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યુ અને પોતાની પાટઉપર તેની

૧ જે દાત દુખ હતા હોય પીડા કરતા હોય, તેને તો કઠાવી નાખ્યા જ
 સારા આવ જસજર એસતો આવે છે

૨ પીઠ ઉપર હાથ હમેશા કપકો આપવાને અગે દેવાય છે

૩ શુદ્ધમહારાજનો આખો જવાબ વ્યવહારકુશળપણુ સ્થીરીકરણુ અને ઉચ્ચ
 પ્રતિભાનો ખ્યાલ આપે છે અન્ય કોઈ સાધારણુ વ્યક્તિ કપકો આપત, આ તો
 બધી રીતે યોગ્ય શબ્દો વાપરી સ્થીર કહે છે

૪ પાટ ઉપર સ્થાપના એટલે ગચ્છનાયકનું-પ્રવર્તકનું પદ અથવા ગચ્છનો
 ભાર તેને સોંપેા

સ્થાપના કરી ૧૪૭. પોતે (શુભહારાજ) તો 'સર્વ સત્ત્વો લાગ કરી બીચી રગભૂમિ છોડી દઇને પૂર્વ સપિઓની પેઠે ચર્ચા કરવા માટે જગવનો આશ્રય લીધો ૧૪૮. અનેક ઉપગર્વો મહન કરવાની બુદ્ધિથી તેઓથી કોઇ વખત કહિસ્સગ્ગ ધ્યાને રહેતા હતા, કોઇ વખત આખનો પવનરો માર્યા વગર પડિમાનો અભ્યાસ કરતા હતા, કોઇ વખત પારણે હુખોસુકો આહાર લેતા હતા, કોઇ વખત 'માસ ખમણુ વિગેરે તપો કરીને કર્મ ખપાવતા હતા આવી રીતે હુ ખે કરીને પાળી શકાય તેવું ચરિત્ર પાળીને એ મહામુંદર બુદ્ધિવાળા પુરુષ આયુષ્યને છે 'અણુસણુ કરી સ્વર્ગે ગયા ૧૪૯-૫૧. હવે અહીં વ્યાખાનકાર (વ્યાખ્યાત) 'સિદ્ધ સ્વર્ગમુધી પ્રસિદ્ધ થઇ ગયા પડિત પણામા પોતાની જાતને પડિત માનનાર પારકા શાસનવાળાને જીતનારા થયા ૧૫૨. સૂર્યની પેઠે સારી રીતે આખા શાસનનો પોતાના પવિત્ર કાર્યોથી વિશેષ ઉગ્રોત કરીને એણે નિવૃત્તિ કુળને 'નિવૃત્તિ (નિરાત) કરી આપી ૧૫૩ એણે અસખ્ય તીર્થયાત્રાઓ કરી અને તે વે ધર્મની પ્રભાવના કરી સિદ્ધની વચનસિદ્ધિ ભારે જખરી હતી ૧૫૪. (એ) શ્રી સુપ્રભદેવના નિર્મળ કુળમા મુગટ જેવા અનકાર તુલ્ય થયા એ શ્રીમાન માઘ કવિવરની કુદરતી બુદ્ધિની પરિક્ષાના ભડાર થયા તેવું ચરિત્ર વિચારીને કોઇ પણ પ્રકારે કળિકાળના ભેરથી ભે ખરાબ ગ્રહ (કુશાસ્ત્ર) આદ્યો હોય અથવા તેની સગત થઇ હોય તો અહો પ્રાણીઓ! આ લોક પરવોકની સિદ્ધિને અર્પે તેને તજ દો ૧૫૫. શ્રી ચદ્રપ્રભસૂરિની પાટરૂપ સરોવરમા હસ જેવા શ્રી પ્રભાચદ્રસૂરિ થયા તેમણે શ્રીરામની લક્ષ્મી હૃદયમા સ્થાપન કરી મહાન પૂર્વાચાર્યોના ચરિત્ર રૂપ રોહણાચળ પર્વતમા આ સિદ્ધિર્ચરિત્ર નામનો ચૌદમો શુભ શ્રી પ્રદ્યુમ્ન મુનીશ્વરે રચ્યો ૧૫૬.

શ્રી બિદ્ધિર્ચિંગણિનો પ્રબધ સમાપ્ત

૧ નિ સગભાવ જેમા નિયત્તલાદિ સર્વનો લાગ પરી ધ્યાન યાચ તે દશા પૂર્વ જવિઓ જિનકલ્પ આચરતા હતા તે તો પચમકાળમા બધ છે પણ તેની તુલના થઇ શકે છે એ તુલના કેવી રીતે કરી તે આગળ જતાવે છે સાધુની નવ પડિમાનોનો અત્ર લક્ષ્ય છે

૨ સાધુની પડિમા આના સ્વરૂપ માટે જુઓ પ્રવચનસારોદ્ધાર અથ

૩ માસખમણુ એક માસના ઉપવાસ

૪ અણુસણુ મરણુ નિકટ નણી બાહ્ય વસ્તુ કે ભોગનો લાગ કરી નિયમો આદરી આન થી મરણ તૈયારી કરવી તે

૫ જુઓ ઉપર શ્લોક ૮૭ મો

૬ જુઓ શ્લોક ૮૫ આ નિવૃત્તિ સાખા છે તેને આનંદ ઉપજાવે, તેને વિશેષ બહાર પાડી

